DE
ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

IN TWEE DEELEN.

Verſierd met een groot getal curieuſe kopere Platen.

I.B. Scotin Sculp.

DE
ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

ZYNDE

Een nieuwe uitvoerige en zeer kurieuſe Beſchryving van derzelver Oorſprong, Godsdienſt, manier van Oorlogen, Huwelyken, Opvoeding, Oeffeningen, Feeſten, Danzeryen, Begraveniſſen, en andere zeldzame gewoonten;

TEGEN

De Zeden der oudſte Volkeren vergeleken, en met getuigeniſſen uit de oudſte Griekſche en andere Schryveren getoetſt en beveſtigt.

DOOR DEN ZEER GELEERDEN

J. F. LA FITEAU,

Jeſuit en Zendeling in Amerika, in 't Franſch beſchreven.

EERSTE DEEL.

IN 's GRAVENHAGE,
By GERARD VANDER POEL, Boekverkoper.
MDCCXXXI.

INHOUD
VAN HET
WERK.

EESTE DEEL.

EERSTE BOEK.

OGmerk en Schets van het werk, vele Reyzigers hebben ons den aard en zeden der Amerikanen afgeſchildert, maar zy hebben noch veel voor een naauwkeurig onderzoeker overgelaten, wat 'er van de geleerden die deze ſtof verhandelt voor oordeel te vellen is; de Schryver is vyf jaar Zendeling by de Wilden in Kanada geweeſt, heeft alles naauwkeurig zelf onderzocht, en voor 't overige met de ontdekkingen van een oud Jezuit die daar 60. jaren geweeſt had, zyn voordeel gedaan. De Algonkynſche ſpraak is de wyd uytgeſtrektſte van Noorder-Amerika. *Dialecten.* De Schryver vergenoegde zich niet met de gewoontens en oeffeningen der Wilden te kennen maar vergeleek die met de zeden der oudheyd. 't Een zet het ander licht by. *Twede Hooftſtuk.* Nuttigheyd van de Zeden en gewoontens van verſcheyde volkeren te kennen. Wat een Reiziger be-oogen moet. Des Schryvers ongenoegen dat de meeſte Auteurs de Wilden zonder Godsdienſt verbeelt hebben. Dit gevoelen tegengeſproken, 't geen den ongodiſten zou begunſtigen. Derhalven diende dit valſche denkbeeld vernietigt te worden. *Derde Hooffſtuk.* Wat men bewyzen moet, de Godsdienſt der woeſte volkeren ſtemt volgens het gevoelen van onze Schryver, met dien der eerſte tyden over een, namentlyk met dien der Phrygianen, Egiptenaren en Kretenzers, oorzaak van verwarring, de Godsdienſt verbaſtert, deze verdorventheyd is evenwel zoo groot niet of daar blinkt noch een naauwe Zedeleer door. Groote overeenkomſt tuſſchen het Heydendom en verſcheide onzer geloofspuncten. *Vierde Hooffſtuk.* Voorbeelden daar van, hierom heeft men gezegt dat de Godsdienſten van het Heydendom door de Wetgevers uyt de Mozaïſche Boeken gehaalt waren, en getracht de ganſche Heidenſche fabelkunde op Mozes en Sefora te huys te brengen. 't *Vyfde Hooffſtuk.* Dit gevoelen geeft veel vat om den waren Godsdienſt aan te taſten, want dan moet het ganſche Heydendom voor Mozes zonder Goden en Godsdienſten geleeft hebben. De Wetgevers zullen beſchuldigt worden van de menſchen door een ſlaaffche vrees voor verſierde Goden te hebben gebreidelt, van welke beſchuldiging Mozes op het leſt ook niet vry zou gaan. Dit gevoelen word derhalven wederlegt. *Zeſde Hooftſtuk.* Stelling van den Schryver, die alles op Adam en Eva te

huis brengt. Uit deze Stelling is geen nadelig gevolg te trekken. Maar veel eer een kragtig voordeel voor den Godsdienſt. Daar kan maar een Godsdienſt zyn, die met de menſchen moet geboren zyn en zoo lang als zy duren moet. Deze Godsdienſt aan onze eerſte voorouders gegeven, is van geſlacht tot geſlacht aan allen overgegaan en overal verſpreid. Hoe deze Godsdienſt van tyd tot tyd heeft kunnen verbaſtert worden. *Zevende Hooftſtuk.* Wat de Ongodiſten tegen dit gevoelen kunnen inwerpen. De Volkeren van Amerika hebben zekerlyk een Godsdienſt. In de eerſte tyden had de Godsdienſt invloed op alle menſchelyke handelingen. *Achtſte Hooftſtuk.* Des Schryvers behandeling in de beſchryving der Zeden en gewoontens. Alle de Zeden der Amerikanen hebben hun voorbeeld in de oudheid. Oorſprong der volkeren van Amerika. Wat den Schryver in het Artikel van den Godsdienſt onderzoekt. Voetſlappen van 't Joden en Chriſtendom die de eerſte ontdekkers van Amerika daar gevonden hebben. *Negende Hooftſtuk.* Burgerlyke Regering. Huwelyken. Opvoeding der Kinderen Huys beſtier der Mannen. En Vrouwen. Onderzoekinge over de Tabak en Suiker. Wyze van Oorlogen. *Tiende Hooftſtuk.* Gezantſchappen, Koophandel, Jacht en Viſch-vangſt. Spelen en tydverdryf. Ziektens, Genees-kunſt, Dood, Begravenis en Rouw. Twe ſoorten van Genees-middelen. Natuurlyke en Beſwering. In hun begraving der doden, is alles aanmerkenswaardig. Algemeen Feeſt der doden. Verhandeling over de Taal. Omgang met de Europeanen. Oorzaak van de Verbaſtering der Zeden van de Wilden.

TWEDE BOEK.

ONtdekking van Amerika. Kriſtoffol Kolombus ontdekt de Eylanden van den Zeeboezem van Mexiko. Amerikus Veſputius het vaſte Land. De Geleerden opperen hier omtrent verſcheyde vragen. Amerika buiten twyffel by de Ouden bekent. Bewyzen hier van. Schryft de ontdekking daar van aan de Feniciers toe. Die langs de kuſten van Afrika varende, door een ſtorm na een Eyland in 't Weſten gelegen gedreven wierden. Aanmerkelicke plaats van Pauſanias Zyn beſchryving van de bewoonders der Saters Eylanden, komt met den aard der hedendaagſche Karaïben overeen. Hoe en langs wat weg Amerika heeft kunnen bevolkt worden. *Twede Hooftſtuk* Gevoelens van Grotius. Amerika kan niet wel alleen door Schipbreuken bevolkt zyn. 't Is waarſchynlyk dat Amerika aan 't Ooſtelyk Tartaryen vaſt is. 't Geen evenwel beter door de ontdekkingen als door blote giſſingen zou bewezen kunnen worden. Bepaling van den tyd wanneer Amerika heeft kunnen bevolkt worden. De H. Schrift leert ons niet wat Landen de afkomelingen van den eerſten Menſch, die zeer vermenigvuldigt moeten zyn, tot den Zondvloed toe bewoont hebben. Vergelyking van den Zondvloed met dien van Deukalion. Watervloed van Ogyges. Van de volkeren die in Amerika zyn gekomen. Oorzaken der veranderingen van woonplaatzen. Giſſingen uyt de woorden der uytheemſche ſpraken. Kennelyke trekken die dienen kunnen om de

vol-

volkeren van Amerika te onderſcheyden. Giſſingen uyt de gewoontens. Amazonen. Daar worden hedendaags noch Amazonen gevonden. Mannen in Vrouwen Klederen. Te onrecht door de Europers voor Hermafroditen aangezien. Vasko Nugnes de Valbo brengt een groot getal daar van wredelyk omhals. *Vyfde Hoofdſtuk.* Giſſing over den oorſprong der Karaïben van de Antilles. Van de Eskimenzers. Zy zyn veel blanker als de andere Wilden. Waar die naam van daan komt. Zy vermyden zoo veel zy kunnen allen omgang met andere natien. Wat hier van de oorzaak is. Hun oorſpronk. Volgens het gevoelen van den Schryver. *Zesde Hoofſtuk.* Reuzen. Dwergen. Verſcheide wanſchape Volkeren. Voorval waar uyt bewezen ſchynt te kunnen worden dat'er noch menſchen zonder hoofden zyn. Het eerſte voorval. Twede voorval tot bewys hier van dienende. Hoe dit evenwel te verſtaan is. *Zevende Hoofdſtuk.* Giſſingen over den oorſpronk der Irokoizen en Haronnen in Amerika. Vergelyk tuſſchen de oude Luciers en de Irokoiſen van Amerika. Eerſte over een komſt. Twede over een komſt. Opperhoofdigheyd der Vrouwen by de Wilde volkeren. Nader blyken van gelykvormigheyd. Uytlegging van de plaats van Heraklides. Verklaring van de plaats van Herodotus. Geſlachtrekening der Irokoizen. Hunne overeenkomſt in zekere opzichten met de Joden. Hunne overeenkomſt met de Lyciers. Verandering der namen met de jaren. Wilden noemen elkander niet by de namen. Na hun namen te vragen is eenaffront, wat uyt eenige gelykvormigheden zyn op te maken. Vrouwe Regering op veel plaatzen in zwang. By de Scythen, Sarmaten, Amazonen. By de Egiptenaren. By de Garamanten. By de Kantabers. By de Mederſſabers. By de Sparnaten. Aardige gewoonte van opvolging te Peru. *Achſte Hoofdſtuk.* Oorſprong der Lyciers. Volk verſpreiding der kinderen Jafet. Waar van zich zommige in Lycien ter neer zetten. De Volkeren van Lycien wierden eerſt Myliers genoemt. De Lyciers waren dappere Luyden. Een ſchrikkelyk voorbeeld hier van. Ander niet min yſſelyk voorbeeld. Derde ſtaaltje van hun wanhoop. Giſſing hoe zy in Amerika kunnen gekomen zyn. *Negende Hoofdſtuk.* Gevoelen van den ſchryver over den oorſprong der Amerikanen. Griekenland eertyds door Barbaren bewoont. Helleniſten en Pelasgiers, twee verſcheyde Volkeren ſchoon dikwils met elkander verwart. Onderſcheyd in hun levensaard. Met die der Volkeren van Amerika vergeleken. De Schryver geeft reden van zyn behandeling. Zedigheyd des Schryvers. *Tiende Hoofdſtuk.* Wat men uyt de Wilden hun oorſprong betreffende halen kan. De Hiſtorie hunner Schepping. De Wolf. De Beer. De Schildpad. Drie voorname Irokoiſche en Huronſche geſlachten hebben hun naam van deze Hiſtorie gekregen. Deze geſchiedenis met de ware ſchepping vergeleken, met de Griekſche Fabelkunde. Zinnebeeldige verklaring daar van. Juſtinus des bloedgetuigens gevoelen. Wederlegt en op den val van Eva te huys gebragt. Nadere overeenkomſt van de Fabel der Wilden met die der Grieken. Schoon ſtandbeeld van Venus Urania op een Schildpad gedragen. Wat het volgens des Schryvers gevoelen betekende. De Schildpad by de

Ooſter-Indianen in eren, om dat 'er hun God Vichnou in verandert was. De Vliegende Draak een Godheid by de Chinezen, komt uyt een Schilpadd voort. De Trogloditen bewezen de Schildpad Godsdienſtige eer. In tegendeel verſtrektze de Kelenoſagen tot voedzel. De Wilden hebben eenige kennis van den Zundvloed. Maar met verdichtzelen vermengt. Van wat kant de Agniezen een der vyf Irokoiſche Natien volgens hun verhaal van daan gekomen zyn. De Irokoizen waar gelegen. Worden in hoge en lage onderſcheiden. Zyn zoo eendragtig dat zy zeggen maar eene Tent uyt te maken, die zy de Irokoiſche Tent noemen.

DERDE BOEK, EERSTE HOOFDSTUK.

WAt denkbeeld men zich eertyds van de Wilden maakte. Gedaante en geſtalte der Wilden. 't Is moejelyk van hun aard en verſtand te oordelen. Hun gemoeds hoedanigheden. Hun gebreken. Uyt den aard luy en met weinig te vreden zynde, lachgen zy met het oneindig ſloven der Europeanen. Schoon zy omgang met de Europeanen hebben, blyven zy evenwel hunne oude manieren aankleven. Die van Peru en Mexiko evenwel van dit algemeen denkbeeld uytgeſloten, om dat zy by andere voor wel gemaniert gehouden worden. *Twede Hoofdſtuk.* Noodwendigheyd eenes Godsdienſt, is met een het bewys van de waarheyd dat 'er een God is. Die in het hart van alle natien, anders zoo veel in Zeden van elkander verſchillende, een gevoelen van Godsdienſt ingeplant. Oorzaken der verbaſtering van den waren Godsdienſt. Die den zelven evenwel niet ten enemaal hebben kunnen uytroejen. Het gevoelen der Ongodiſten wederlegt. Gevoelen des Schryvers over de Zamenſpraken van den Baron de la Hontan. Die 't eerſt de landen van de Wilden bezocht hebben, hebben al te voorbarig van hun Zeden geoordeelt. Om de gewoontens van een Land wel te beſchryven, behoort men de taal daar af te verſtaan. De Wilden twiſten weinig om den Godsdienſt. De Godsdienſt der Wilden is dezelfde als die der oude Barbaren. Eerſte inwoonders van Griekenland, en Bachus Krysgezellen, namaals de ſtof der Heidenſche fabelkunde. Wat de Kureten en Korybanten waren. 't Is moejelyk den netten tyd te bepalen wanneer de ware Godsdienſt verbaſtert wierd. Het bygeloof en de quade neigingen van 't hart, oorzaak van deze verbaſtering. Waar in de dwaling der Heidenen beſtond. De grond der Godsdienſten bleef evenwel byna altyd dezelfde. *Derde Hoofdſtuk.* Van het voorwerp van den Godsdienſt. Oorzaken van de vermenigvuldiging der Goden. De Egiptenaren, ſchoon meeſter in de Beeldſprakige weterſchap, zyn egter de eerſte vinders daar niet van. De eerſte Kretenzers beroemen zich de offerhanden en verborgene plechtigheden uytgevonden te hebben. Alle de Godsdienſten in Ooſt en Weſt-Indien voor zoo veel wy die kennen, zyn Beeldſprakig en Zinnebeeldig. Wat voor een denkbeeld de Heidenſche Wysgeren van God hadden. Het zelve komt met dat der Afgodiſche natien die noch in wezen zyn volmaakt over een. Zommige natien houden den Donder voor de ſtem van het opperſte

opperſte Wezen. De Iſraëliten noemden den Donder ook Gods ſtem. Schrik der Wilden voor den Donder. Zeldzaam gevoelen der Noorder-Amerikanen van den Donder. Areſkoui, by de Huronnen een naam van het opperſte Wezen. Men heeft de eigentlyke betekenis van dat woord nooit kunnen uytvorſſchen. Onze Schryver meent dat het zoo veel als Ares of Mars betekent. Chemiin, de naam van 't opperſte Wezen by de Karaiben is misſchien dezelfde als Chemmis, gelyk Pan van zommige genoemt word. Jao of Jupiter, word voor Jehova gehouden. *Vierde Hooſdſtuk.* De Zon een Zinnebeeld van de Godheid. Waarom in de oude Kerken de Altaren na 't Ooſten gerecht zyn. De meeſte namen der Goden van 't Heidendom ſlaan op de Zon. Seneka's gevoelen van de Godheyd. De Zon is de Godheyd van de Volkeren van Amerika. De Inkàs van Peru wederlegt. De Inkàs van Amerika, en de Natches van Luiſiana noemen zich kinderen der Zon. Zulks was by vele Volkeren gemeen. Adad of Benadad, Zoon van de Zon, was een gemene naam onder de Koningen van Syrien. De Huronnen verſtaan door Areſkoui, en de Irokoizen door Agriſkoué, ook de Zon. Betekenis van enige andere namen die de Wilden aan het Opperſte Wezen geven. Giſſing van den Schryver waar de woorden Horus en Hora van afgeleyd kunnen worden. Alles, uytgezondert God en de Mans Perzonen, zyn in de Irokoiſche taal van het Vrouwelyk geſlacht. Andere namen van Zon en Maan. Bendis by de Volkeren van Tracien de naam van Diana, waar van daan komt. Mendes of Pan was de oudſte en grootſte van alle de Goden. En kan van het zelfde woord afgeleyd worden. Diana werd ook voor de Zon gehouden Venus Urania by de Perzen Mithra genoemt Mithra is de Zon by de Perzen. *Vyfde Hoofdſtuk* In de eerſte tyden wierd de Godheyd onder geen menſchelyke gedaante verbeeld. Maar men rechte gedenktekens op ter eeren van het Opperſte Wezen. 't Welk met voorbeelden beveſtigt word. En by de Heidenen ook in gebruik was. Waar van mogelyk de gewoonte om de Pylaren en Altaren van de Kerken die men inwyd te zalven gekomen is. Waarom God zyn volk de hoogtens, geheiligde boſſchen en gezalfde ſteenen verbood. Naderhand begon men Standbeelden en Afgoden in plaats van blote ſtenen op te rechten. Deze beſloten beide kunnen, gelyk nog hedendaags die der Indianen. Gevoelen van den Hr. Hyde, dat de oude Perzen altyd de kennis van den waren God gehad, en nooit iets anders als hem aangebeden hebben. Dit gevoelen is enigermaten op de oudheyd gegrond. Doch word door den Schryver wederlegt. En met een voorbeeld opgeheldert. Begin en voortgang der Afgodery. De vleyery van 't volk voor hun Vorſten en de liefde der Kinderen voor hunne Ouders, gaven hier veel oorzaak toe. Aanbidding der beelden. De Wilden erkennen behalven het denkbeeld dat zy van 't Opperſte Wezen hebben, noch verſcheyde Geeſten van een minder rang. Die Okke of Manitou genoemt worden. Deze eeren zy uyt een ſlaafachtige vrees. Zy bewyzen geen Goddelyke eer aan andere Planeten als aan de Zon. Zy hebben nog enige eerbied voor ſtene Pyramides, voor hoogtens en gewyde Boſſchen. Be-

ſchryving van den Berg Olaïmi. Kegels gewyze ſteen met een menigte van Geite vellen bedekt in den Tempel der Natches van Louiſiana. Zodanig waren de Goden van de eerſte tyden van 't Heydendom, met de vellen van de Slagt Beeſten die men daar aan opgeoffert had bedekt. Volgens het gevoelen van den Schryver zyn de Pyramiden van Egipten ook met dit inzicht geſticht. Beroemde boom der Abenakis op de kuſten van Nieuw-Vrankryk. Die van hen zeer eerbiedig begroet en met geſchenken behangen wierd. Zelfs na zyn val. De Volkeren van Braſilien om hun Goden te bevredigen planten een ſtok in de aarde en leggen daar eenige offerhanden by. De meeſte wilde Volkeren hebben geen Afgodenbeelden. *Zesde Hooftſtuk.* Van den dienſt. Aanbidding van 't vuur. Daar was byna geen deel van de bekende wereld daar de vuurdienſt niet bekent was. Deze dienſt is volgens de Heer Huet onlangs in Ierland eerſt afgeſchaft, en by de Guebren, Tartaren, Chinezen en Mexikanen noch in zwang. *Zevende Hooftſtuk.* Onderzoek waar het woord Veſta van daan komt. Veſta zomtyds voor de Natuur of den Schepper van de Natuur genomen. Zomtyds voor een bezondere Godheid. Men vind twee Godinnen van dezen naam, 1. de Vrouw van Saturnus. 2. Dezer beider dochter. Zy moeten wel onderſcheiden worden. De Aarde is het Zinnebeeld van de eerſte, die daarom met een Stede en Torenkroon op het hoofd verbeeld word. De twede had het heilige vuur tot Zinnebeeld, 't welk om dat zy maagd was door Maagden moſt onderhouden worden. Zy had zelfs geen Beeltenis te Rome. De Romeinen hadden in de 170 jaren niet als ledige Tempels zonder Beelden. Reden hier van. Prytanea wat 't waren. Zy waren aan Veſta toegewyd. De Koningen van Perzien lieten een klein altaar en geheiligt vuur voor zich dragen. Onderzoek wanneer de Veſtaalſche Maagden ingeſtelt zyn. Medea Prieſteres van Hekate te Kolchos. En Ifigenia Prieſteres van de zelfde Godin te Tauris. Hunnen Veſtaalſche Maagden genaamt worden. Haar opoffering is een Zinnebeeld van haar opgeofferde Maagdom aan Diana. Daar is veel overeenkomſt tuſſchen haar en Jeftas dochter. Aſpaſia Prieſteres van de Zon, of volgens andere van Diana. Veſtaalſche Maagden in Griekenland. Plutarchus wederlegt. Mannen die een kuiſch leven lyden tot den dienſt van Veſta geſchikt. *Achſte Hooftſtuk.* Heilig vuur in Amerika. Men vind geen overblyfzels van Tempels by de Irokoizen en Huronnen. Het vuur hunner haartſteden dient hun in plaats van Altaar. De Natien het dichts aan Azien grenzende hebben Tempels daar het heilig vuur onderhouden word. Zy hebben meeſt een ronde gedaante en waarom. Tempel der Natchez met deſſelfs heilig vuur beſchreven. De Parten gingen nooit ten ſtryd zonder de Zon met een ſoort van gehuil te begroeten. De Tempel der Natchez is langwerpig. Veſtaalſche maagden te Peru. Beloofden een eeuwige kuisheid. Indien een van deze haar gelofte overtrad wierd de ganſche ſtad het onderſte boven gekeert. Doch hier was geen voorbeeld van. De Veſtalen van Mexico hoefden zich maar voor een jaar te verbinden. Hoewel er andere waren die voor haar leven lang gelofte deden. Haar ampt, bezigheden en levenswyze beſchreven.

Ey-

Eylanden door enkele Vrouwen bewoont. Gevoelen des Schryvers hier over. 't Is onzeker of alle de verſcheidene natien van Amerika haar Veſtaalſche Maagden gehad hebben. *Negende Hooftſtuk.* Veſtale by de Irokoïzen, ging nooit uyt haar hutte. Haar noodruft wierd haar door een kleinen jongen gebragt. Carthier wederlegt. Afſchaffing der Veſtaalſche Maagden onder de Irokoïzen. Mannen die geloften van kuisheyd by de Irokoïzen gedaan hadden. Hiſtorie van een Huronſchen Kluizenaar. Pyajen, of Waarzeggers der Karaiben hoeven zich op zommige tyden maar van de Vrouwen te onthouden. *Tiende Hoofdſtuk.* Van de Offerhanden. De Offerhande is te gelyk met de Godsdienſt opgekomen, en zoo wyd als de volkeren die een Godsdienſt hebben verſpreid. In 't begin waren de Offeranden eenvoudig, beſtaande niet als uyt wat Vruchten, Kruyden, en wortelen. Maar met de Rykdommen namen zy in pragt toe. De Wilden offeren nog het kooren van 't veld, en de Dieren die zy vangen. Zy werpen Tabak in 't vuur ter eeren van de Zon. En in de Meiren en Rivieren ter eeren van de Geeſten die daar 't gezag over hebben. Andere Offerhanden van verſcheide wilde Natien. De Mexikanen offerden zelfs menſchen op. Opoffering der eerſtgeboorne aan den Koning in Florida. *Elfde Hoofdſtuk.* Bacchus-feeſten der Ouden. Waartoe ingeſtelt. Afbeelding der Bacchanaal-feeſten. Zy wierden om hun ongeregeltheden te Rome afgeſchaft. Aanmerkelyke woorden van Strabo. Beſchryving van een Offerande der Argonauten. De Helden offerden zelfs als zy wilden. Wat den Goden van de ſlacht-offers aangeboden wierd. Van het overige wierd een gaſtmaal gehouden. Deze gaſtmalen geſchiedden by de Egiptenaren met veel gematigtheid. De meeſte Volkeren die de Bacchanaal-feeſten hielden, maakten geen gebruik van wyn. De Perzianen dronken ten tyde van Crezus niet als water. De Scythen hadden geen wynſtok. Gelyk zulks van verſcheide andere Natien kan bewezen worden. Zober gebruik des wyns. Te Heliopolis in Egipten dorſten de Prieſters die niet in hun Tempel brengen. De andere Egiptiſche Prieſters dronken die heel weinig. De wyn oudtyds in Griekenland en in Italien vervloekt. Eſchilus van Atheneus beſchuldigt de Zeden der Grieken bedurven te hebben. *Twaalfde Hoofdſtuk.* Van den zang en de danſſen die de offerhanden verzelden. Venus mogt te Lacedemon niet als gewapent verbeeld worden. Holen op Parnas aan Bacchus toegewyd, daar men alle twee jaren de Bacchanaal-feeſten vierdde. De bergen van Tracien waren beroemder om hun Hypokreen als om hun wynen. Gevoelen van den Schryver dat de Muzen en Bacchanten onerlei waren. Muziek en dans by de ouden hoog geacht. De zang zomtyds van den dans afgeſcheiden. Pyrriſche dans meeſt by de Orgia gebruikt. Twederlei zoort hier van. Hyporchematiſche dans. *Dertiende Hoofdſtuk.* Speeltuigen. Moejelykheden die men in die te beſchryven ontmoet. Twederlei zoorten van ſpeeltuigen in de Orgia van Bacchus en de Moeder der Goden gebruikt. De Lier aan de Godsdienſt en voornamelyk aan de Voorzegging toegewyd. Evoë der Bacchanten. De Oorlog is de grootſte hertstocht der Wilden. Bewys dat de Areskovi der Huronnen de Ares of Mars

van

van Thracien is. De Irokoizen en in 't algemeen alle de Wilden ſtemmen met de Volkeren van Thracien in vele zaken overeen. Deze overeenkomſt in de Offerhanden aangewezen. In de ſpeeltuigen. Beſchryving van de Trommel der Wilden. Ander zoort. Die van de Brazilianen. Zommige Schryvers gevoelen, dat de Brazilianen ze als een Godheid aanzien. Gelyk de Ouden een Godsdienſtige eerbied voor de Ratel van Izis, voor de Lier van Apollo, en voor de Boom van de Godin van Frygien hadden. Nader overeenkomſt van de Maraka met de Ratel van Iris. De Godin Clatra. De Ratel is de Rombus der Ouden. De Heer Spon tegen Vader Montfaucon verdedigt, dat zyn *Clatra* Iris is. Iris werd met een halve maan verbeeld. De Oſiris en Izis der Egiptenaren zyn de Apollo en Diana der Grieken. De Irokoizen en andere Wilden maken hun Ratels op twederhande wyzen. De eerſte is een ronde of peers gewyze Kallebas. De andere een droge Schildpad. Die ze met greintjes porcelein vullen, en daar ze een ſtok in ſteken. Dit ſpeeltuig ſchynt het zelfde als de Teſtudo der Dichters, of de Lier van Apollo te zyn. Kinkhorens gelyk die der Tritons, by de Karaïben in gebruik. Als ook Bokkehorens, daar men de Saters zomtyds mee verbeeld. Gelyk nog verſcheide andere ſpeeltuigen. *Veertiende Hoofdſtuk.* Van de Bedienden van Bacchus. Van de verborgentheden. Schrikkelyke Eden die men de Ingewyde doen liet. Optelling der beroemdſte verborgentheden. De Inwyingen waren een Oeffen-School van Godsdienſt en Deugd. *Vyftiende Hoofdſtuk.* Wat men in de verborgentheden in acht moet nemen. 1. De Zinnebeelden. 2. De Proeven. 3. De verborgentheden van de Goddelyke Werking. Van de Zinnebeelden der verborgentheden. Daar zyn 'er die de gantſche Hiſtoriſche Godgeleerdheyd, en al de Goden van de Fabel op Mozes hebben t'huys gebragt. Onze Schryver is niet t'eenemaal van dit gevoelen. En meent dat veel daar van op Adam en Eva te huis gebracht kan worden. Verſterkende zyn gevoelen met St. Clemens van Alexandrie. Verſcheide trekken van overeenkomſt. De ſlang was van allen tyden een Zinnebeeld van den Godsdienſt. Slangen in de Tempels opgevoed. Nadere trekken van overeenkomſt. Até uyt den Hemel gejaagt, en de Boom van den tuyn der Heſperiden, die door een altyd wakenden Draak bewaart wierd: zyn klare Zinnebeelden van Adam en Eva uyt het Paradys gebannen, en van den vrucht van den Boom des Levens berooft. Herkules, Apollo, Perſeus Zinnebeelden van den Verloſſer. *Zeſtiende Hooftſtuk.* Vervolg derzelve ſtof. Bacchus word in de Fabelkunde ook de Zoon van een Maagt genoemt. Nimpf wat by de Ouden betekent. Proſerpina is dezelfde Godheid als Diana, Minerva, de Jonge Veſta en de Jonge Iris. Hiſtorie harer beſwangering. Bacchus, Horus en Apis waren dezelfde Godheyd. Alta-Entſie, naam van de Vrouw die uyt den Hemel gejaagt wierd volgens het gevoelen der Huronnen. En is de Grootmoeder van hun God Tharon-Hiaouagen. Vergelyking van de zelve met Eva. Atahokan is God de Schepper in de Fabelachtige Hiſtorie der Algonkynen. Ata beroemde Waarzegger by de Brazilianen. Hy was de Klein-Zoon van een Maagt. Atabeira, naam van de

Moe-

Moeder der Goden op de Spaanſche Eylanden ſchynt van Atabirius toenaam van Jupiter afgeleid. *Zeventiende Hoofdſtuk.* Vervolg der zelve ſtoffe. Vreemt gevoelen der Karaiben als het Eklips in de Maan is. Wondere gebaarden der Peruvianen, wanneer de Maan in zwyn viel, om haar weer te doen bekomen. Vreemt gevoelen der Indianen omtrent den Maan-ſwyn. Zy maken een groot geraas met Ketels en Trommels om haar te redden. De Ouden ſloegen in die gelegenheyd ook op kopere Bekkens, om de maan in haar nood by te ſtaan. Zinnebeeld uyt de Openbaring hier na zwemende. Uytlegging daar van. *Achtiende Hoofdſtuk.* Godsdienſtige oeffeningen. Vergelyking van de Tybarenen, met de Galibis, Karaïben, Brazilianen, &c. Vreemde levenswyze der mannen wanneer hun Vrouwen in de kraam leggen. Na een vaſten van zes weken gedaan te hebben rechten zy een gaſtmaal aan. De genodigden kerven zyn huid en vryven peper in de wonden. Dan brengt men hem weer te bed, en zyn vaſten duurt nog zes maanden. Hy durft ondertuſſchen noch gevogelte noch viſch eten. Deze zoo ſtrenge vaſten is voor den eerſtgeboornen. De geboorte van andere kinderen komen hem zo duur niet te ſtaan. Plechtigheyd van het kind een naam te geven. Afzonderingen der vrouwen en jonge dochters ten tyden harer maandſtonden. Hoe by de Guebers geſchieden. Hoe by de Negers van Guinea. Badinger Wilden. *Negentiende Hoofdſtuk.* Inwyingen tot de verborgentheden. Twee verſcheyde ſtaten der inwyingen. 1. Van verzoening. 2. Van Heiligmaking en volmaaktheid. Wat 'er in den ſtaat van verzoening omging. Strenge vaſten. Middelen die zy aanwenden, om de kuisheyt te bewaren. Hoe de verzoeningen en zuiveringen van miſdaden geſchieden. Verborgentheden van Samothracien. Waſſingen en Reinigingen. De verborgentheden van Mithra. Geeſſeling in de verborgenheden van Eluſina. Feeſt ter eeren van Diana Orthia. Inwyingen der Luperkalen. Waar in de volmaaktheid beſtond. Verſcheide trappen in de inwyingen. Die in 't geheel niet ingewyd waren wierden voor godloze menſchen aangezien, en mochten in den tempel van Ceres niet komen. *Twintigſte Hooftſtuk.* Toepaſſing van het geen van de inwyingen der Ouden gezegt is op de Amerikanen. Inwyingen der Noorder-Amerikanen. Aanmerkingen van onze Schryver over dit verhaal. *Een en-twintigſte Hooftſtuk.* Inwyingen der Karaïben. Inwyingen der volwaſſe Vryſters in Brazilien. Maire Monan, de naam van den Opperſte God van Brazilien. Godsdienſtige plechtigheden van Florida. *Twe-en-twintigſte Hooftſtuk.* Inwying van een Krygsknegt. *Drie-en-twintigſte Hooftſtuk.* Inwying van een Kapitein. *Vier-en-twintigſte Hooftſtuk.* Inwying van een Kapitein-Generaal. *Vyf-en-twintigſte Hooftſtuk.* Inwying van den Inka van Peru. *Zes-en-twintigſte Hooftſtuk.* Inwying der Ridders te Mexico. *Zeven-en-twintigſte Hooftſtuk.* Inwyingen der Koningen van Mexico. Aanſpraak van den Koning van Teskuko aan Monte-Cuma op den dag zyner kroning. *Acht en-twintigſte Hooftſtuk.* Inwyingen van de oude Ridders in Europa. Deze Ridder-order was in hoge achting. In tyden van Oorlog zag men de ſtrengheden der plechtigheden door de vingeren. Ridders van 't bad, waarom zoo genaamt.

Negen-en-twintigſte Hooftſtuk. Inwying van een Prieſter by de Zuider-Amerikanen. *Dertigſte Hooftſtuk.* Inwying van een Prieſter by de Moxen en de volkeren van Paraguay. *Een-en-dertigſte Hooftſtuk.* Inwying der meeſte Volkeren van het Noorder-Amerika. Zy hebben groote achting voor den Maagdelyken ſtaat. En ſchryven daar byzondere hoedanigheden aan toe. Zelfs tot zo verre dat zy wanen dat de planten en andere geneesmiddelen door kuiſche handen willen toebereid worden, zoo ze goede werking doen zullen. Plechtigheden om Prieſter te worden onder hen. De Wilden hebhen veel van hunne ſtrenge gewoontens verloren. *Twe-en-dertigſte Hooftſtuk.* Van de Theurgia of de gemeenſchap met de Goden. *Drieendertigſte Hoofdſtuk.* Laatſte Inwying van een Karaibiſch Prieſter. Zamenſpraak tuſſchen den Toekom, den Waarzegger en den Geeſt. *Vierendertigſte Hoofdſtuk.* Aanmerkenswaardige trekken van de Oudheid in de Inwying van een Karaïbiſch Prieſter. De Ouden waren van gevoelen dat de Goden hun deel van de Offerhanden namen. Gewoonten der Ouden van leggende te eten met die der Wilden vergeleken. Verſcheide zoorten van Tafelbedden. De Wan was een geeſtelyk Zinnebeeld in de verborgenheden van Ceres en Bacchus. Des Schryvers gevoelen wat de Wan beduid. *Vyfendertigſte Hoofdſtuk.* Oorzaken en oorſpronk van de Tovery. Des Duivels liſten om den menſch te beguighelen. God laat den Duivel toe den menſch te beproeven. Zoroaſter uitvinder der Tovery. Beroſius ſchryft die aan Cham toe. *Zesendertigſte Hoofdſtuk.* Verſcheide zoorten van wigchelery. Wie by de Lyciers Apollo was. De Volkeren van Amerika geven veel geloof aan dromen. *Zevenendertigſte Hoofdſtuk.* Denkbeeld van de ziel. De Wilden zouden zeer verlegen ſtaan als men hun vroeg wat de ziel was, om daar een klare beſchryving van te geven. Zy gebruiken dezelfde woorden om de gedachten van de ziel uit te drukken. Zy ſchryven den Dieren reden en verſtand toe. En geloven dat der zelver Ziel hun lichaam overleeft. De Egiptenaren beproeven de Vogels en andere dieren met veel vlyt. De Latynen hebben die zomtyds nagevolgt. De Ziel der Wilden heeft meer vryheid als de onze en gaat zomtyds om een luchje. Droevig omkomen van Hermotimus van Klazomene. Tempel ter zyner eeren te Klazomene opgerecht, daar geen Vrouw in komen mogt. *Achtendertigſte Hoofdſtuk.* Wigchelary door het Dromen. Alle Dromen zyn niet eveneens. Noodſchikkelyke Dromen. Zy menen dat het geen daar zy van gedroomt hebben een verbant met hun leven heeft. En ruſten niet voor zy het hebben. Waar dit verband van daan komt. 't Zou ſchande onder hun zyn, iemant het gedroomde te weigeren. Wonderlyk voorbeeld hier van. Onder dit dromen ſpeelt veeltyds veel ſchelmery. Voorbeeld hier van. Een Wildeman en een Franſchman dromen om ſtryd. Zy maken een verdrag om niet meer te droomen. *Negenendertigſte Hoofdſtuk.* Feeſt der Dromen. Vergelyk daar van met een oud gebruik der Ooſterlingen, met de Bacchanaal en Saturnusfeeſten der Ouden en onze vaſtenavonds-vermaakelykheden. Hoe by de Wilden genoemt. Beſchryving daar van. Zy vermommen zich.

Zy

Zy laten de gene die ze ontmoeten raden wat het voorwerp van hun dromen is. Die het geraden heeft moet den wenſch van den Vermomden voldoen. Men overlaatze met geſchenken. Des Schryvers gevoelen waar dit feeſt zyn oorſprong van heeft. Feeſt der Lantaarnen by de Chinezen. Uit kragt van dezen Ojaron kunnen zy zich herſcheppen en van de eene plaats na de andere varen. De eene menſch word meer van de Geeſten begunſtigt dan den ander. Sajotkatta en Agotſinachen, wat voor menſchen zyn. Agotkon, Ojayen, Bojes, Pages, dus worden de menſchen genoemt die met de Geeſten omgang hebben. *Veertigſte Hooſdſtuk.* Wigchelary of voorzegging door den Geeſt verrukking en wat men daar van denken moet. Arendiouannen en Agotſinachen of Waarzeggers. Wat tot hun ampt hoort, en waar zy zich mee bemoejen. Agotkon: dus worden zoo wel mannen als vrouwen genoemt die iemant betoveren door de vrouwen 't meeſt verdacht aangehouden worden. Des Schryvers gevoelen ontrent de Tovery en bezweringen. De Orakels hielden na de komſt van Chriſtus niet volkomen op. En zyn in de landen daar de Afgodery heerſcht nog niet opgehouden. Getuigeniſſen van Leri Rochefort. Twe Proteſtanſche Predikanten ontrent de Zuider Amerikanen en Mexicanen. Bekering van Memberton, hooft der Sourikezen. Reden die dezen Wigchelaar van zyn bekering geeft. De Jonglers of Prieſters van de Wilden van Noord-Amerika zyn enkele bedriegers. De Schryver wil dit evenwel niet volkomen toeſtaan. Overeenkomſt der Jonglers met de Beſweerders der Ouden. Zy verſchillen niet als in het oogmerk. Nader overeenkomſt. Iemant by de Ouden aan Tovery ſchuldig of daar van verdacht zynde wierd voor eeuwig uyt den Tempel Cheres gebannen. *Een-en-veertigſte Hooftſtuk.* Hun bezweringen en hulp middelen daar tegen zyn van den zelven aart als die der Ouden. Hoe de vreemde geeſt de Jonglers handelt. Zy hebben in die Geeſt verrukking geen gevoelen van al het quaad dat men haar aandoet. Zonderling geval van een Franſch Officier aan den Schryver verhaalt. *Twe-en-veertigſte Hooftſtuk.* De Abenakis en de Algonkynen zeer tot de Pyromancy of waarzegging door 't vuur genegen. Hoe die in zyn werk gaat. Zy kunnen 't zelfs na dat zy Chriſtenen geworden zyn niet verlaten. Geeſtig antwoort van een Wilde Vrouw aan een Zendeling. De Zuid-Amerikanen vrezen alle voor den Duivel. Men kan geen erger naam by hun hebben als te kunnen toveren. Bezweringen by de Irokoizen zeer gemeen. Schonnonkouiretſi een beroemt Kluizenaar. Ontdekt de bezweringen van een Oud Wyf en haar Zoon en doet die ophouden. Vergelyking van alle de voor verhaalde zaken met de oudheid. *Drie-en-veertigſte Hooftſtuk.* Van den ſtaat der Ziel na de Dood. Gevoelens der Heidenen over hunne verborgentheden in inwyingen. Wat ons geloof ons wegens ons uyterſte end leert. *Vier-en-veertigſte Hooftſtuk.* Dichters-Hel. De Wilden ſtellen vaſt dat de Ziel onſtervelyk is. Het Land der Voorvaderen. Hoe de Hel by de Dichters beſchreven wierd. Waar deze Fabel haar oorſprong van gekregen heeft. Des Schryvers gevoelen hier ontrent. Ieder Natie heeft een Hel, die ze na haar eige zinlykheid

heid beſchryft en plaatſt. Waar de Wilden het land der Voorouders of der Zielen plaatzen. Hun beſchryving daar van. Fabel der Wilden, na die van Orfeus gelykende. Verſcheide ſoorten van woonplaatzen in het Zielenveld. Dit had by de Ouden ook plaats. *Vyfenveertigſte Hoofdſtuk.* Woonplaats der Zielen in den Melkweg. Plutarchus plaatſte het verblyf der zielen in de Maan. Verſcheide Natien van Amerika noemen den Melkweg den weg der zielen. De Melkweg in eenige Provincien van Vrankryk by 't gemeen de weg van St. Jacob genoemt. *Zes en veertigſte Hoofdſtuk.* Gelukzaligheid der Zielen. Wat de Ouden daar van gedacht hebben na de Platoniſche wysgeerte. Gevoelens der Wilden hier ontrent. De Hyaden by de Irokoizen, de danſſers en danſſereſſen genaamt. *Zeven en veertigſte Hoofdſtuk.* Ziels verhuizing. Wat Pythagores aanlyding gegeven heeft om dezelve te geloven. Wat de Wilden hun gevoelen hier ontrent is. De Indiaanſche Brachmannen achten zich gelukkig te ſterven als zy een koe by de ſtaart hebben. *Acht en veertigſte Hoofdſtuk.* Van de tekens van 't Joden en Chriſtendom die men in Amerika gevonden heeft. Gevoelen van zommige dat de tien Stammen van Iſraël die gevankelyk na Medien gevoert wierden na de nieuwe wereld zyn overgegaan komt den Schryver onaanneemlyk voor. Akoſta loogchent de beſnydenis van de bewoonders van Jukatan. Waar uyt dit gevoelen ontſtaan is. De beſnydenis by verſcheide Natien in gebruik. Wederlegging van 't gevoelen van den overtocht der Joden na Amerika. Alle volkeren zoo wel Joden als Heidenen hadden eenige Godsdienſtige oeffeningen gemeen. Als ook eenige gewoontens van het burgerlyk leven. Maar eenige gewoonten van Amerika ſtryden rechtdraats tegen die der Iſraeliten aan. 't Is niet waarſcheinlyk dat de Joden hun wetten taal en kennelykſte gewoontens zullen verlaten hebben om die der Heidenen te omhelzen. Het zeggen van Petrus Martyr en Herrera beſluit niets. Louteringen met water tot verzoening der zonden in beide de Indien gemeen. Heiligheid des waters van den Ganges en andere Rivieren. De Biegt in Siam, Japan, en andere Staaten van Indien in gebruik. Aardige wyzen van Biechten. *Negen-en-veertigſte Hooftſtuk.* Van de eerbied voor het Kruis in Amerika. Getuigenis van Petrus Martyr dien aangaande. Van Lopes de Gomara. Van Garcilaſſo. Van Antoni Ruiz. *Vyftigſte Hooftſtuk.* De Vader Chriſtiaen le Clerc heeft dit ontzag voor 't Kruis in Amerika eerſt aangemerkt. Een lange plaats uyt den zelven aangehaalt. Giſſing over der oorſprong der Kruisaanbidding onder de Amerikanen. Aanmerking over de ſtelling van Vader le Clerc dien aangaande. *Een-en-vyftigſte Hooftſtuk.* 't Verhaal van Vader l'Allemand. En Vader Richard. Die niets van deze aanbidding van 't Kruis rept. Vader le Clerc ſpreekt zich zelven tegen. Oordeel van onzen Schryver over deze verhalen. Door den brief van een Zendeling beveſtigt. Wat men van het verhaal van den Inka-Garſſilaſſo denken moet. *Twee-en-vyftigſte Hooftſtuk.* Twee nieuwe aanmerkingen van onzen Schryver. 1. Dat het Kruis geen onfeilbaar teken van het Chriſtendom is. 't Was ook een Zinnebeeld van de verborgenheden van

Iris.

Iris. Men vind het by na op alle de gedenk ſtukken die 'er van de pracht van 't oude Egipte over gebleven zyn. 't was ook een heilig Zinnebeeld by de Feniciers. Wat zommige Schryvers hier uyt beſloten hebben. De Tau of T had in de oude Hebreeuſche letters de gedaante van een Kruis. Het kruis by de Egiptenaren een Zinnebeeld van het eeuwig leven. De T. by de Grieken een heilzame letter. Maar de O of Th een onfeilbaar teken van veroordeling. Wat men hier uit zou kunnen beſluiten. *Drie-en-vyftigſte Hooftſtuk.* Vervolg van de voorgaande ſtof. Veſcheyde heylige beeld ſpraken in de verwoeſting van den Tempel van Serapis gevonden waar onder vele die de gedaante van een Kruis hadden. Verſchil hier over tuſſchen de Chriſtenen en Heidenen. De Egiptenaren hadden het kruis onder de ſtarren geplaatſt. By de Chinezen ſtaat het kruis ook hedendaags onder de beeldſprakige letteren. De Opper Prieſter der Tartaren voert den naam van Lama, dat is te zeggen het kruis. Twede Aanmerking. De Schryver geeft deze laatſte aanmerking niet hoger als een giſſing op. De meeſte Schryvers getuigen de overlevering van de meeſt Zuidelyke Amerikanen, dat zy door een vremdeling van de Weſterſche kuſten van Europa komende onderwezen zyn. Maar dit is geen vaſt beſluit dat St. Thomas daar het Evangelium verkondigt heeft. *Vier-en-vyftigſte Hooftſtuk.* Beſluit van het artykel van den Godsdienſt. De Godsdienſt voorheen in alle menſchelyke zaken gemengt. Maar tegenwoordig weten de Wilden geen andere reden van hun doen te geven, als dat zy het zoo van haar Voorouders geleert hebben. De Godsdienſt heeft by alle Volkeren een en den zelfden oorſpronk gehad en is in den beginne zuiver en heilig geweeſt. Maar naderhand door ondeugd en onwetenheid verbaſterd. Beſluit dat de Grieken en de Romeinen al zoo zeer te laken zyn als de Wilden.

VIERDE BOEK.

VErſcheide zoorten van Regering. Eenhoofdige Regering. *Twede Hooftſtuk.* Olygargale en Ariſtokratiſche Regering. Rhadamantis eerſte vinder van dit ſlag van Regering. Verſcheide die den naam van Minos gevoert hebben. Lykurgus voert die Regering te Sparten in. De Wetten der Kretenzers en der Lacedemoniers quamen zeer wel over een. Lykurgus boezemt zyn lands lieden een diepe eerbied voor de oudheid in. De Wetten der Kretenzers wyd en zyt verſpreid. *Derde Hoofdſtuk,* Vrouwe Regering. *Vierde Hooftſtuk.* Regering der Lyciers. Lyciarch of opperhoofd der Lyciers. De Romeinen zich meeſter van Azien gemaakt hebbende handelen hun gunſtig. De reden waar van. Heraclides van Pontus wederlegt. De Lyciers hadden door de nabuurſchap van de Volkeren van Griekenland hun Zeden veel beſchaaft. *Vyfde Hooftſtuk.* Regering der Irokoizen en Huronnen. Vergelyking hunner Regering met die der Lyciers. Van de geſlachten of ſtammen. Drie geſlachten by de Huronnen en Irokoizen. Deze zyn zoo veel als eertyds de ſtammen of tribus. Giſſingen waar de naam Tribus ſchynt van daan gekomen. Zinnebeeldige verkla-

ring van de Chimeer. Deze Fabel van andere Schryvers anders uyt-gelegt. Hoe de Hr. Bochard die verklaart. Overeenkomſt van de gewoonten der Ouden met die der Wilden. *Zeſde Hooftſtuk.* Van de Hoofden. Namen der Hoofden. Eerſte naam. Twede naam. Pan by de Mendiciers onder de gedaante van een Bok verbeeld. Derde naam. Alle de Hoofden hebben geen gelyk gezag. De Waardigheyd van Opperhoofd is voor het leven van een Man en erffelyk in zyn hut. Boom oprechten wat is. Hoe een Hoofd verkozen word. Het eerſte geboorten recht heeft hier altyd geen plaats. Deze verkiezing is altyd met feeſten en plechtigheden verzelt. Zoo de verkoorne nog te jong is om zelfs te heerſchen, word hem een Regent toegevoegt. Gezag der Opperhoofden. Zy hebben geen tekens die hen van 't gemeen onderſcheiden. De Raads vergaderingen worden in hun hut gehouden ten zy 'er een gemeene raadshut is. *Zevende Hoofdſtuk.* Van de Agojanders. Met de Eforen te Lacedemon vergeleken, en de Kosmen op het eiland Kreten. Rojander hoofd der Agojanders. Ieder huisgezin heeft er een, hun ampt. De Raad. De Krygsknegten. Maatſchappyen. *Achſte Hoofdſtuk.* Van de Raadhoudinge. De Vrouwen houden eerſt Raad vooraf, en verwittigen dan de Hoofden wat zaken er op 't tapyt zyn. De Krygsluiden houden ook raad apart over de zaken die hen betreffen. Geheime en openbare Raadhoudinge. Het vuur van den Raad brand altyd. Wanneer die Raad-vergaderingen gemeenlyk gehouden worden. Miſſelyk figuur die zy onder 't Raadplegen maken. Zedigheid der Hoofden. Hun wyze van raadplegen. Zy vallen elkander niet in de woorden. Hun yver voor 't gemeene beſt. Deze regel is evenwel niet zonder uitzondering. Hun doorſlepe Staatkunde. *Tiende Hoofdſtuk.* Van de Rechtsplegingen wat zaken er te verhandelen vallen. Geldzaken. De geſchillen der Wilden zyn kort van duur, hun bezadigheid. Om een quade zaak uit te voeren moeten zy zich dronken drinken of ten minſten veinzen. Halszaken. Hun gewoontens hier in met die der Joden vergeleken. Zoo iemand van haar famille dezelve door zyn boze bedryven onteert, ontdoen zy zich van hem. Wrede wyze van de Gryzaarts omtebrengen, wanneer die door den ouderdom onnut tot het leven geworden zyn. Voorbeelden hier van in de Oudheid. Dit gebruik is noch meer by de Algonkynen en de andere omſwervende Natien in zwang. Hoe het gaat wanneer de moord aan een perzoon van een andere hut, van een andere ſtam, van een ander dorp, of uytheemſche Natie gepleegt is. Men zoekt de beledigden met geſchenken te pajen. De negen eerſte worden de Bloedmagen ter hand geſtelt. Wat zy by het overleveren van ieder geſchenk zeggen. Waar toe de andere dienen. De wetten over een moord waren eertyds veel ſtrenger. Wanneer de geſchenken geen genoegen geven leveren zy den misdadiger met een tot een ſlaaf over. Zeldzame Hiſtorie. Hoe men iemand wiens dood de Raad beſloten heeft doet omkomen. Lof hunner Rechtspleging. *Elfde Hoofdſtuk.* Van de Staats-zaken. Van het porcelyn. Dit porcelyn kan met een als een zoort van geld aangezien worden. Twederly zoort van porcelyn. 't Eene wit 't welk het gemeenſte

is

is. 't Andre donker violet. *Twaalf-de Hooftſtuk.* Van de ſchatkiſt. De ſnoeren porcelein worden op verſcheide wyzen gemaakt. Hier worden alle zaken me verhandelt in Noorder-Amerika. Nachten in plaats van jaren gerekent. *Dertiende Hoofdſtuk.* Van de plechtige vergaderingen. Lykurgus beveelt zyn onderzaten de feeſten aan. Hoe deſe Gaſtmalen te Lacedemon gehouden worden. De Particulieren hielpen die hoofd voor hoofd bekoſtigen. Waar van het voornaamſte gerecht een zoort van bry of zwart vleeſchnat was. De jongelingen kregen een ſtuk vleeſch dat maar half zoo groot was als dat der Ouden. De beſte brokken waren voor dieze 't beſt verdient hadden. Op 't einde der maaltyden deelde men vruchten en koeken van geriſten-meel om. De wyn wierd ſterk met water gemengt, de jongelingen kregen een zekere maat daar van, die by den ouden onbepaalt was. Lacedemon in genootſchappen verdeeld. Hoe iemand in deze genootſchappen aangenomen wierd. Deze maaltyden waren in 't eerſt heel zober. Maar naderhand wierd 'er de lekkerheid en pracht op ingevoert. Waar deze maaltyden toe dienden Gaſtmalen der Irokoizen. Verſcheide zoorten daar van. Een jonge jager offert het eerſte beeſt dat hy gedood heeft. Feeſt van alles op te eten. Men mag een pannelikker medebrengen, om 't geen hem voorgezet word te helpen op eten. Als hy 't niet op kan krygen word hy zoo lang gevangen gezet. Wat zy onmogelyk verteren kunnen word in 't vuur geworpen. Het ampt van pannelikker oudtyds een heilig en aanzienlyk ampt. In later tyden wierd het gans veracht. *Veertiende Hooftſtuk.* Zangmaaltyden. Ordre ontrent deze plechtigheden gehouden. Hoe men hier toe genodigt word. Daar is geen rang onder hen als dat de oudſte voor aan zitten gaan. Geſchil dat evenwel over den rang ontſtont. Of de Vrouwen hier ook toe verſocht worden. Onderwyl dat het gezelſchap by een komt zingt den Gaſt-heer alleen. Wat deze zangen behelzen. De zanger heeft dikwils een noodhulp. De Redenaar opent de zitting en noemt den Gaſt-heer, en de oorzaak waarom het maal aangerecht is. En ſtelt op wat 'er in de potten is. Dit word wederom met de oudheid vergeleken. Op deze maaltyden worden alle gewigtige zaken verhandelt. Zomtyds zingt men voor zomtyds na het eten. De Gaſt-heer raakt 'er niet aan, maar dient voor of laat voor dienen. Athronront of Pyriſſche dans. Hoe die in zyn werk gaat. Pantomimen of Bootszemakers Hun behendigheid. Zy waren by de ouden ook zeer beroemt. Onze balletten zyn hier een overblyfzel van. In hun liederen pryzen zy niet alleen hun Goden en Helden, maar ook zich zelven. En ſcheren den gek met anderen. Vergelyking daar van met de oudheid. Verſcheide zoorten van Athonront. By de zangfeeſten deelt men dikwils Tabak om aan de genodigde. Zomtyds ook de Sagamité het ware jus Nigrum, of de bry der ouden, *Vyftiende Hooftſtuk.* Andere zoort van Dans te Jennonnia, Koua genaamt. Deze is met ſpeeltuigen en zingen verzelt. De Natien van Zuider-Amerika komen noch meer met de Lacedemoniers en Kretenzers in hun woningen en feeſten over een. Karbetten wat 't zyn. Byeenkomſt der Karbetten op gaſtmalen. Wat de beweegredenen hier van zyn. Het

feeſt

feeſt word altyd met danſſen geviert. Razende danſſen der Braziliänen. Oordeel des Schryvers over het Muziek en den Dans der Amerikanen.

VYFDE BOEK.

VAn de Huwelyken. Vreemt gevoelen der Ouden, dat de Eerſtingeboornen als Champignons uit de aarde voortgekomen waren. Deze ſtelling van zommige Schryvers als een volſtandige waarheid te boek geſlagen. Het vooroordeel dezer Schryvers is een uitwerking van de geringe kennis die zy van de eerſte tyden gehad hebben. God de inſteller van het Huwelyk. Als men zegt dat Cekrops het huwelyk ingeſtelt heeft, moet men daar Adam door verſtaan. Ieder Natie heeft haar fabelachtige Overlevering. Onze eerſte Vaderen onder het zinnebeeld van een Slang verbeelt. Cekrops uit een menſch en ſlang te zamen geſtelt. Dit moet uit de Beeldſprakige Godgeleerdheid uitgelegt worden. Ops, den naam van de moeder der Goden. Dit was Eva. Giſſing des Schryvers dat het woord Ops by intrekking van ὄφις, een Slang komt. Lamech de eerſte, die de heiligheid van 't huwelyk ſchende, met twe vrouwen te nemen. In de Landen daar de veel-wyvery heerſcht is altyd een de voornaamſte. De verbinteniſſen van 't bloed hebben gemaakt dat eenige huwelyken altyd als bloedſchandig aangezien zyn. Zoroaſter by de Aſſiriers of Saturnus, by de Egiptenaren, voerde de veel-wyvery in, en zei rond uit dat 'er geen bloedſchande was. De veelwyvery in Syrien en Egipten gewettigt. De huwelyken waren in de namaagſchap van 't bloed binnen eenige graden verboden. De Schryvers hebben hier in eenige verwarring gemaakt, om dat zy de kracht van de woorden die by eenige Natien in gebruik waren niet verſtonden. De Magen by de Chaldeen trouwden hun eigene moeders, en de Partiſche koningen moeſten uit zulke huwelyken geſproten zyn. By eenige Natien trouwden de Broeders hun zuſters. Gelyk by de Egiptenaren. Reden hier van gegeven. Abraham en Izak geven den naam van zuſters aan hun vrouwen. Huwelyken in de rechte linie voor Bloedſchanden aangezien. Dit word met het voorbeeld van Oedipus en Jokaſta beveſtigt. En met dat van Mirrha en Cynieras. Van Semiramis en Ningas. Van Pariſatis en Artaxerxes. De Guebren, afkomſtig van de oude Perzen, kunnen tot in het derde gelit niet trouwen. De Natuur ſchynt ook een afgryzen voor de huwelyken tuſſchen zuſters en broeders, voornaamlyk van helen bedde, te hebben. Zwarigheden hier tegen geoppert wegens de gewoonten van Egipten. De Schryver twyfelt aan deze gewoonte. Hier toe bewogen door de Hiſtorie van Abraham en Sara. Andere zwarigheid uit de woorden van Abraham en Abimelek. Sara was geen dochter van Thares. Maar of een zuſter of een nicht van Loth. Dit word met het gebruik van dien tyd in de nakomelingſchap van Sem bewezen. Abraham noemt Loth zyn broeder, ſchoon het zyn broeder Nachors zoon was. Izak noemt Rebekka zyn zuſter, ſchoon hy 'er maar oom na de wyze van Bretanje over was. Jaïr word Zoon van Manaſſe

ge-

genoemt, ſchoon hy maar een van deſſelfs klein zonen was. In de H. Schrift ſtaat dat Oram Oſias gewan, ſchoon hy maar zyn over-over-Grootvader was. De Neven van den Zaligmaker worden zyne Broeders genoemt. Algemeene regel hier ontrent. *Twede Hooftſtuk.* Hoe de Irokoïzen hun vermaagdſchap rekenen. Onder de Irokoizen zyn alle de kinderen van een Hut, alle de Suſters van hun moeders, als hun eige moeders, en alle de broeders van hun moeders als hun ooms, alle de broeders van hun vaders noemen zy vaders en de zuſters van hun vaders moejen. Op deze wyze meent de Schryver te kunnen uitleggen dat de Partiſche koningen hunne moeders konden trouwen, dat is te zeggen hunne moejen. En de Egiptenaren hunne zuſters, dat is te zeggen nichten. Schoon 'er voorbeelden van verdorven Vorſten zyn die hun eigene zuſters getrouwt hebben. Liſtig antwoord der Magen om den ſtrik die hun door den koning geſpannen werd, te ontkomen. *Derde Hooftſtuk.* Van de veelwyvery onder de Wilden. Slavinnen in den oorlog gevangen worden dikwils van hun meeſters ten echt genomen, maar kunnen nooit zulke lange haire of brozen dragen. *Vierde Hooftſtuk.* Van de geoorloofde en verbodene huwelyken in de rechte linie, of in de zydlinie in den eerſten graad onder de wilden. De Inkas alleen trouwden hun zuſters. En waarom. By de Zuidelyke Amerikanen trout de oom van moeders kant zyn zuſters dochter. Andere Schryvers ſpreken dit even wel tegen En brengen dit by de Karaïben op de neven en volle nichten van 's moeders kant te huis. De Irokozen hebben geen verplichting om in hun vermaagſchappen te huwen. Zy trouwen zelden in een hut. Ten zy dat 'er geen andere bloedverwandſchap meer is als dat zy van eene ſtam zyn. In de Athonni of hut van den vader zyn de verbintenisſen zoo naauw niet. De Algonkynen waar van zommige vele wyven nemen trouwen zonder ſchroom verſcheide zuſters De wilden hebben geen omgang met hun vrouwen zoo dra die bevrucht zyn. De Irokoizen en Huronnen, enz. by wie de veelwyvery niet in gebruik is, trouwen na de dood van haar eerſte vrouw graag derzelver zuſter. Zoo ook een weduwe twee broeders na een doch zonder de verplichtingen van de Hebreeuwen. Gilling van den Schryver omtrent een plaats uyt Filo den Jood. In ontrent de wetten van Lykurgus by de Lacedemoniers. Vele Natien ſchynen door een zoort van ſlaverny de vermaagſchapping te koopen gelyk Jacob by Laban Wat 'er voor het trouwen gaan moet De algemene regel van eige belang brengt mee dat een jonge dochter vroeg uitgetrouwt word. Maar met een jongeling moet men zich niet verhaaſten. Redenen hier van gegeven Hoe de Ouders en de jongelingen zich hier in gedragen. *Vierde Hooftſtuk.* Waar op zy in het trouwen acht geven. Drie orders onder de Wilden. 1. Der Adelyke geſlachten. 2 Der gemene luiden. 3. Der ſlaven die men het leven geſchonken heeft en die gener die uyt deze ſlaven geboren zyn. De Algonkynen zien daar naauw op. Maar de Irokoizen ſtappen 'er licht over heen. Het is de plicht der Matronen de jongelingen en jonge Dochters uyt te huwelyken. Om de Vryſters uyt te beſteden zou het ſchanden zyn een tred te

* * *

ver-

verzetten. Maar zoo het te lang lyd eer zy gevryd worden, ſtellen de Matronen alle liſten in 't werk om alle de partyen die haar dienen den pols te taſten. *Vyfde Hooftſtuk.* Plechtigheden van het huwelyk. Zoo dra het huwelyk geſloten is zenden de bloedvrindinnen van den bruidegom een geſchenk aan de hut van de bruid. Waar in dit geſchenk beſtaat. By de Irokoizen begeeft zich de bruigom in 't begin van de nacht van zyn ganſche maagdſchap verzelt na de bruids hut. De bruid brengt hem een ſchotel Sagamité of bry van Indiaanſch-koorn. Kort na dat hy gegeten heeft gaat hy heen. De huwelyken der wilden met die der Grieken en Romeinen vergeleken. Waarom de vrouwen de ſchotel met de huwelyks ſagamité aanbieden. Waarom de Romeinen het Far in de offerhanden en de oeffeningen van den Godsdienſt gebruikten. De Grieken bedienden zich om dezelve reden van gerſt om dat dit hun gewoon voedzel geweeſt was. Gewoonten der Hebreeuwen en Brachamannen in het aangaan der huwelyken. Verdere plechtigheden van verſcheidene volkeren. *Zesde Hoofdſtuk.* Plechtigheid der Noorder-Amerikanen. De oude Romeinen wiſten van geen brood of koeken, maar aten bry van gerooſt of gemalen koorn. Giſſing des Schryvers hier over. By de ouden deed men de nieuwe getrouwde op een huid neerzitten. Dat komt met de gewoonten der Irokoizen weer overeen. Het gaſtmaal word in de hut van de man gehouden, maar de vrouw draagt de koſten daar van en brengt het voorraat van vleeſch, meel, enz. aan. De meeſte wilde Natien brengen het eerſte jaar zonder het huwelyk te voltrekken door, ſchoon zy den nacht met elkander doorbrengen. Waar op de vrienden van de bruid naauw acht geven en waar toe zy om beter te zien een vuur voor derzelver mat ontſteken. Zeldzame hiſtorie hier ontrent. By de Zuider-Amerikanen ſlapen de mannen en de jongelingen in de karbetten en de jongelingen mogen er geen nacht buiten ſlapen. Zy durven niet als in de duiſternis van de nacht by haar vrouwen gaan. Gelyk de gewoonte te Sparte was. De andere Natien daar zy niet in 't gemeen leven, durven zy ook niet als ſteels gewyze in de hutten hunner vrouwen ſlapen. Zy durven ook de ouders hunner vrouwen niet toeſpreken. De vrouw moet haar mans hut ook byſtaan. Zy moet de hut van de man van takkeboſſen en klein hout bezorgen, waar toe zy van de vrouwen van haar hut geholpen word. Waar voor ieder zoo veel ſcheppen Sagamité krygt als hy vragten gedragen heeft. Dit gebruik heerſcht niet als by de Noorder-Amerikanen. De Schryver giſt dat dit de huwelyks-toortzen der Ouden waren, om dat men geen was of ſmeer om te lichten gebruikte. Verlichtingen van de Man jegens de hut van zyn Vrouw. *Zevende Hooftſtuk.* Van de Echt-ſcheiding. Oorzaken daar van. Waarom de Prieſteren van Mexico in de huwelyks-verbinteniſſen, de klederen van de Man en de Vrouw te zamen knopen. De Irokoïzen bekommeren zich weinig om de Echt-ſcheyding. Zy waren voorheen veel geregelder als de Huronnen. En behouden noch ten minſten den uiterlyken ſchyn van deugt. De Brazilianen zeer teer ontrent den goeden naam na het

zeg-

zeggen van een Zendeling. De Schryvers geven 'er andere getuygeniſſen van. Vader Lafiteau verſchoont de Wilden in enige ſtukken daar men hen heeft getracht zwart te maken. De Baron de la Hontan wederlegt. De jaloezie heeft ook onder die volkeren plaats. Hoe de Man zich gedraagt indien de Vrouw ſchuld heeft. Schrikkelyke wraak van een Man over de ontrouw van zyn Vrouwe. De Natien na de kant van Louiſiana, gaan hier ontrent wreder te werk als de Irokoizen *Achtſte Hooftſtuk.* De Karaiben en Galibers ſtraffen het overſpel zeer ſtreng. Een Vrouw mag haar Man die haar verlaat in het Noorder-deel van Amerika uitſchudden. De Mans menen by de ſcheiding recht te hebben om de jongens na zich te nemen. Maar worden den meeſten tyd van hun Vrouwen hier in te leur geſtelt. Vergelyking hier van met de oudheid. *Negende Hooftſtuk.* Van de kinderen. De ſwangere vrouwen ontzien zich weinig. Dit was aan de vrouwen der Celten, Iberiers, Scythen, en volkeren van Thracien gemeen. Wonderlyk voorbeeld hier van. Zommige Natien brengen een van de twelingen om, onderſtellende dat geen moeder twe kinderen voeden kan. Wet van Lykurgus. De Wilde vrouwen zuigen haar kinderen zelfs. De Wilde vrouwen beminnen haar kinderen zeer. *Tiende Hooftſtuk.* Van hun wiegen. Wiegen der Plathoofden, een Natie ontrent Louiſiana. *Elfde Hooftſtuk.* Van de opvoeding. Strenge opvoeding die de jonge luiden op het Eyland Creten en Sparten hadden. De Wilden hebben eertyds al zoo ſtrenge opvoedinge gehad. Opvoedinge der Perzen. Opvoedinge der hedendaagſche Wilden. De grootſte kaſtyding die zy hun aandoen is hun met water in 't aanſicht te gojen, of daar mee te dreigen. *Twaalfde Hooftſtuk.* Van de byzondere vriendſchappen. Zy hebben een der aanmerkelykſte artikels van de oudheid. De Wetgevers der Kretenzers en Spartiaten verdedigt. Wat hun inzicht was. Vergelyking van de Zeden der Wilden met de oudheid. Deze wetten van Vriendſchap ſchynen door ganſch Griekenland gemeen te zyn geweeſt. Eenige voorbeelden van zulke vrienden. Hoe dit ſlag van vrienden by de Braſilianen genoemt word. Deze knopen hechten zoo vaſt als 't bloed en de natuur. Opzegging van diergelyke vriendſchap. Deze vriendſchappen worden door geſchenken gekocht. Zonderlinge opmerking. Voorbeeld van getrouwe vriendſchap. Deze vriendſchappen veroorzaken al te grote koſten.

INHOUD

VAN HET

TWEDE DEEL.

EERSTE BOEK.

BEzigheden van het manvolk in het dorp. De wilden van Amerika zyn grote lediggangers. *Twede Hoofdſtuk.* Van hun dorpen. Verſterking hunner dorpen. De meeſte dorpen hebben een ronde figuur. De grootſte hebben zelden over de hondert hutten. *Derde Hoofdſtuk.* Van de hutten. Hun hutten met de Mapalia of Tuguria vergeleken, uitgezondert die van Mekka en Peru, die kleine huizen van ſteen bouwden. De eerſte menſchen leefden in holle rotzen of bomen. Eenige wilden leven ook in ſpelonken. Aan den oever van de Orenoke, de rivier der Amazonen en andere plaatze meer ziet men dorpen in de lucht. Dit geſchied tegen de overſtromingen van 't water, tegen hunne vyanden, tegen de Krokodillen, Tygers, Muggen. In Afrika na de kuſten van Guiné is 'er nog een volk dat ook zo leeft. Deze zwervende natien maken lage hutten waar in zy midden onder de honden huisveſten. Huizen der eerſte Egyptenaren. Gedaante der hutten. De Karbetten en hutten der Karaiben zyn ey-rond. Beſchryving daar van. Behalven de grote deur in de Karbet is 'er nog een kleine, die voor de geeſten geſchikt is, daar geen menſch door gaan durft. De hutten der Brazilianen zyn als een wieg. De Irokoizen Huttemakers genaamt. *Vierde Hooftſtuk.* Irokoiſche hutten. Beſchryving daar van. Hoe de ſchorſſen daar toe bereyd worden. Als men een hut wil maken nodigt men de ganſſche Dorpjeugt te gaſt, die in een dag of twe het werk op zyn voeten ſtellen, de middelſte plaats is voor den haart, daar den rook dan door een gat vliegt. Zy hebben geen venſter, maar ontfangen haar ligt van boven, zy hebben de bedden langs de haartſteden; zommige nemen een ſtuk hout of een mat die zy in malkander rollen tot hun oorkuſſen, de grond van deze ruſtplaatzen is op zyn hoogſt een voet van de aarde af. En waar om, om de rook te ontgaan, kaſſen daar zy hun huisraat en voorraad in doen. De Zuider-Amerikanen bedienen zich van hangmatten. Die geen hangmatten hebben maken een ander zoort van een bed, dat men kabanis noemt. En hier beſchreven word. Kleine kabinetjes in de kabaneſſen der Irokoizen. De Wilden zitten of leggen altyd, ten zy ze op reys zyn. Zy verwonderen zich als zy de Europeers zien heen en weer wandelen. De deuren van de hutten zyn loſſe ſchorſſen. Voor dezen

plach-

plachten zy niets voor menſchen te ſluiten, maar zedert zy met de Europeanen hebben omgegaan, zyn zy met ſchade geleert. De huizen der Lacedemoniers. *Vyfde Hoofdſtuk.* Van de kleding. In oude tyden bekleden zy zich met vellen van dieren. Dit word met de voorbeelden van de oude helden beveſtigt. De Schryver giſt dat de Faunen en Saters hun gedaante aan deze kleding verſchuldigt zyn. En maakt zyn giſſing vaſt. Die met het getuigenis van Diodorus van Sicilien beveſtigt word. De horens oudtyds een teken van macht. Uitlegging der namen van eenige Toneelklederen der ouden. Verſcheide volkeren hebben etlyke euwen een ander kleding gehad, gelyk de Perſianen, de Duitſchers, Afrikaners. Galliers, Sarden, Scythiers, Thraciers, Indianen, Egyptenaren. Zelfs na dat de linne en wolle ſtoffen uitgevonden waren. Men had al vroeg de kunſt gevonden om deze vellen zagt en handelbaar te maken. De volkeren van Libien ſchynen eerſt deze kunſt ingevoert te hebben. Egiden wat zy zyn. Dit woord komt van *Egeën*, dat is te zeggen toebereide geitevellen. Du Ruer wederlegt. De Karthaginenzers leerden de kunſt van dezen vellen te bereiden van de Feniciers. De Parthen en de inwoonders van Pontus wiſten heerlyk dit leer te bereiden. De grootſte koophandel van Aſſymen beſtond in dit ſlag van huiden. De Zuider-Amerikanen gaan byna geheel naakt. Die van 't Noorden kleden zich in vellen en in 't bont. By de Eskimenzers, de volkeren van het land van Labrador, de Straat Davids en Nova Zembla is alles bedekt behalven de handen en het aangezicht. Hemden van blazen en visdarmen, over deze hemden trekken zy een borſtrok van zeewolven of harten-vellen. Hoe zy die maken. Kleding der vrouwen, kleding der Irokoizen. Beſchryving van de Gaccaré of voorſchoot. Dracht der Algonkynſche vrouwen. Der Irokoiſche en Huronſche. Beſchryving van haar onderkleed, als zy op reis zyn. De kouſſen. De ſchoening. Verſcheelt niets van die der Parteſche Koningen. Zommige dragen deze ſchoenen tot halfwegen de benen wanneer ze zeer wel na de brozen der oude helden gelyken. Het opperkleed. Met de Egeën van de vrouwen van Lybien of de Egiden van Pallas vergeleken. De Wilden, die met de Europeers omgaan hebben meeſt hedendaags de ſtof hunner kleren verandert, ſchoon zy de oude wyze van kleding behouden. *Zesde Hoofdſtuk.* Wyze om de vellen te bereiden. Zy beroken de vellen die ze water-proef willen maken. Hoe dat in zyn werk gaat. *Zevende Hoofdſtuk.* Brandſchildering op de huiden. Waarom men dit zo noemen kan. Wat verf de wilden hier toe gebruiken. Giſſing van den Schryver dat de wilden haar porceleine ſchulpen tot een fyn poeder ſtampen, en 'er een purper verf af maken. De wyze van de klederen te beſchilderen heugt de eerſte oudheid. Twede aanmerking van den Schryver. Eerſt. Dat dit de geſchilderde en met de naald gewerkte klederen zyn waar van de oudſte Schryvers ſpreken. Ten twede het borduren is later uitgevonden als het graveren en het ſchilderen op huiden. Hy twyfelt of men Pallas de weefkunſt wel verſchuldigt is. Pauſanias maakt Arkas vinder van die kunſt. Andere, weer anderen. Waarom zommige Minerva die eer hebben willen

len geven. *Achtſte Hoofdſtuk.* Brandſchildering op het levendige vleeſch. Hoe men daar mee leeft. Deze operatie is niet heel pynelyk in 't begin; maar de kleuren verſlimmeren de wond en veroorzaken de koorts. De ziekten hebben hier hunne naam van gekregen. Verſcheide andere volkeren hadden dit gebruik. De vrouwen van Thracien deden haar adel in de menigte van deze tekens beſtaan. Naderhand wierd dit een teken van eerloosheid. En niet als de ſlaven en misdadigers wierden dus getekent. Hierom wierden de Samiers ſpotshalven geletterden genoemt. Zommigen wierd een paard, anderen een ſchip of andere figuren ingeprent. De kervingen der Zuid-Amerikanen laten altyd lidtekens na. Dezen zyn niet alleen een oeffening van Godsdienſt, maar zyn ook onder hen tekens van hun adel. Onder de Noorder Wilden hebben 'er eenige Natien meer ſmaak in als de andere. en zyn 'er netter op. De Irokoiſche vrouwen laten zich niet prikken als om tandpyn voor te komen of te verdryven. De Hunnen lieten zich de kin en het onderſte deel van 't aangezicht branden om geen baard te krygen. Dit moet zonder twyffel ook van dit prikken verſtaan worden. *Negende Hooftſtuk.* Zinnebeeldige prikkingen. Dit verſtrekt den Wildeman tot ſchrift om zyn gedachten uyt te drukken. Wat de Wildeman doet om zyn portret af te beelden. Dit moet evenwel van de natien boven aan de rivier St. Laurens en na Louiſiana verſtaan worden. Andere hebben weer andere gewoonte. *Tiende Hooftſtuk.* Uytwiſſchelyke ſchildering. Oude volkeren die de gewoonte hadden van hun lichaam met verf te bemalen. By de Romeinen had deze laatſte zoort van ſchildering iets heilig in zich. Hierom beſchilderden zy op de feeſtdagen de ſtandbeelden der Goden, halve Goden, Helden, Faunen, Saters. Om deze reden geven de Dichters en Schilders aan de Faunen en Saters een bloed-rood aangezicht. In de zegepralingen der Romeinen was de overwinnaar van 't hooft tot de voeten met vermillioen beſchildert als hy Jupiter de offerande ging aanbieden. 't Naakte ſtantbeelt van Herkules in het Paleis van de Urſinis, dat gebrand en geſchildert was. Heerlyk borſtbeeld van Bacchus met de tweederlei ſlag van ſchilderkunſt die wy beſchreven hebben. *Elfde Hoofdſtuk.* Godsdienſtigheid in de wyze van het haair te ſnyden. De haairen mee beſchildert. God verbied den Joden het haair niet op de wyze van de Heidenen te ſnyden. De Egyptenaren ſchoren het hooft ten enemaal kaal. De Luciers droegen lange lokken. Het haair affnyden by de Kariers een teken van ſlaverny, gelyk nog hedendaags by de Karaïben en Zuider Wilden. De Auſen ſneden hun hair af op een vlok na, die zy van voren lieten hangen. Gewoonte der Koribanten van Chalcis, en andere volkeren. De Theſeiſche ſchering. De Macers lieten maar een boſch haair op den top van 't hooft. De Maciers lieten het ganſch aan de ſlinker zyde affnyden en raakten aan de rechter niet. De Arabieren lieten zich in 't rond ſcheren. De Wilden dragen het haair op verſcheide wyzen. Irokoizen lieten voorheen het haair te eenemaal groeien, en beſmeerden het alleen zonder het te verwen. Maar tegenwoordig zyn hun Zeden hier ontrent ook verbaſtert. De jonge-

gelingen onder hen brengen al zo veel tyd door om hun haair te vercieren en zich op te ſchikken als de juffers in Europa, en meer als hun vrouwen. Hoe zy daar mee leven. Zy beſtryken het hooft, het haair, en de tronie met vermillioen dat met vet of ongel gemengt is. Als zy ten oorlog trekken is hun aangezicht heel beſchildert. De wilden die naakt lopen ſchilderen het lyf alle morgen op nieuw. Hoe zy op de feeſtdagen daar mede leven. Verſcheide Natien doorboren het middelſchot van de neus, en maken 'er een groenen ſteen aan vaſt, of ſteken 'er een veer door. De Brazilianen en Karaïben maken ook grote gaten in de onderſte lip en wangen, daar zy grote knopen van porcelein in ſteken die als een diamant geſlepen zyn. Andere doorboren de borſt en het dik van de dyen. De vrouwen der wilden laten het haair groeien en het zou een groot affront zyn het af te ſnyden. By de Annelles en de Galibis dragen zy het byna op dezelve wyze als de mannen. Zy dragen ook brozen, een teken van vryheid. Hoe die gemaakt zyn. Hoe de Irokoiſche en Huronſche vrouwen die dragen. De wilde vrouwen van 't Zuider-Amerika beſchilderen het lichaam ook. In het Noorderdeel alleen het aangezicht. De Irokoiſche vrouwen evenwel trekken op zyn hoogſt maar eene vermillioene linie. Haar neuzen zyn niet doorboort, maar de oren wel. Wat zy daar in hangen. De kroon eertyds een teken van achting en verdienſten. Kronen by de Romeinen. By de wilden. De vrouwen zetten die nooit op. De mannen niet als in hun grootſte plechtigheden. Vooral als zy ten oorlog trekken. Gelyk Lykurgus de Lacedemoniers tot een wet geſtelt had. Zoort van boorden die de wilden op de borſt dragen. 't Welk by de oudheid ook in gebruik was. Zonderling de gom die zy tot allerhande cieraad gebruiken. Oordeel des Schryvers over den opſchik der wilden.

TWEEDE BOEK.

ONderaardſche Kelders der Wilde vrouwen om haar vruchten in te bergen. Beſchryving daar van. Het Koorn leggen zy op het afdak van haar hutten te luchten. Te Tſonnontouan maakt men hier ſchuren van ſchorſſen toe, in de gedaante van toorentjes met luchtgaten in. Te Florida brengt met het in gemene ſchuren. Men laat het drogen en den rook die daar in blyft, 's winters als het droog is, dorſt men het en legt het in groten kiſten van ſchorſſen. *Derde Hooftſtuk.* Wyze om het voedzel te bereiden. De ouden rooſten het graan eer zy dat tot meel maken. Het meel werd hier door veel ſmakelyker. Sy ſtampen het koorn in houte mortieren. Hierom wierd hy van de veldelingen ge-eert. Die zich nog lang na de uytvinding der molens van deze wyze bediende. Romeinen na verſcheide zoorten van vruchten genoemt. In de eerſte 500 jaren waren 'er in Romen geen openbare bakkers. De burgers maakten het te huys, en niet als voor de lekkerny. Het gemeen voedzel was een zoort van bry. Wanneer zy vleeſch hadden, lieten zy het met dezen bry koken. De Romeinen kregen den bynaam van bry

op

of papbaarden. Uytlegging van een plaats van Plinius, wat *Plus* wat *Polenta* was. Soberheid der oude Romeinen. De oorſpronk des broods is evenwel zeer oud, het wierd of onder de aſch gebraden, of in een aarde of yzeren pan gebakken. Verſcheiden zoorte van brood. *Vierde Hooftſtuk.* Hoe de Sagamité der Wilden gemaakt word. Onzeker waar dit woord van daan komt. De Vrouwen bereidenze alle morgen. Voor dezen plechten zy die in aarde, of wel in houte vaten te maken. Sy vallen by dag en by nagt, wanneer zy maar honger hebben aan 't eten. In de helden tyden vroeg men de gaſten niet wie zy waren voor dat zy gegeten hadden. Dit is by de Amerikanen ook in gebruyk. Men zet hun zonder te ſpreken eten voor. De Sagamité alleen is een holle ſpyze, maar zy weten die met vleeſch of viſch ſmaakelyk te maken. De Wilden konnen niet ſparen. Waar haar de eer toe aanprikkelt. Hoe zy hun vleeſch braden. Wanneer zy het koken ſchuuren zy de ketels nooit uyt vrees van iets te verliezen. Morſſigheid der Wilden in 't eten. Zy eten ook Eekels als ook de vruchten der beukebomen. Aartappelen wortelen allerly wilde en bittere vruchten. De Algonkynen eten zomtyds mos, de binnenſte ſchors en de knoppen van de bomen. De Wilden die het koorn hebben ſparen het wat beter als het vleeſch, en maken tot dit koorn alderly zauſen. Als het Indiſche koorn nog teer is dan fruiten zyn het zonder uyt te bolſteren een weinig op. Daar is een zoort van koorn dat zy in de moeraſſen doen verrotten daar zy als dol na zyn. Hoe zy daar mede omſpringen. Ogarita of bloeient koorn. Zomſtyds maken zy uyt lekkery brood van haar May. Hoe zy dat aanvangen. Dit brood kan niet goed gehouden worden, en dient nergens toe als om heet van de kolen te eeten. Diergelyke zoort van brood in Italien. *Vyfde Hooftſtuk.* Seſamum, of wilde haver. De Wilden gaanze met hun kanos in de moeraſſen zoeken. Wortels Cezar geeft zyn leger brood van de wortel chara gemaakt. De Egyptenaren maakten oudtyds brood van de papier plant. *Maniok* of *Mandiok*, by de Spaanſche Schryvers *Iſuko* genoemt, dient om brood af te maken. Beſchryving van deze plant. Dezelve wortelen gelykenen na Bietkroten. Zes of zevenderly zoort van Maniok. De een beter als den andere. De Maniok die een donkere violette verf heeft levert het ſmakelykſte brood uyt. Gryze Maniok. Groene. Witte. Op het vaſte land vind men een andere zoort, die men raauw, gebraden of gekookt kan eten, zonder 'er het zap uyt te drukken. Het zap der voorgenoemde zoorten is doodelyk. De Indianen brengen 'er zich dikwils vrywillig mee omhals. Waar in dit vergif beſtaan zout. Als dit zap gekook is, word het een heerlyke drank. Koud zynde is zy zwaar om te verteten. Drie hulpmiddelen tot tegengift. Deze wortelen worden geſchilt en geraſpt. Droog meel dat tot klonters gaat zitten, en zoo wit als ſneeuw is dat overblyft. *Zesde Hooftſtuk.* Van hun Kaſſauw. Hoe zy 'er brood van maken. 't Is een goed voedzel en van een zeer goeden ſmaak. Van dit meel van de Maniok makenze ook een zoort van pap. *Zevende Hooftſtuk.* Verſcheide zoorten hier van, als groene, witte, rode, oranje, gemarmelde. Men braadſe onder de aſch of

in

in een pot met een weinig water. Zy ſmaken haaſt als Kaſtanien: De Europeanen maken 'er een ſaus over van citroen, olie van olyf, en lange peper. De Zuider-Amerikanen leven voor het overige meer van viſch als van vleeſch. De Noorder-Amerikanen hebben allerlei gedierte in 't land om te eten. Schildpadden nog Camentynen mogen ze niet eten, nog ook geen varkens-vleeſch. Maar zy hebben krabben en verſcheide zoorten van ſchulp-viſſen. De Zuider-Amerikanen overtreffen de anderen in groente en vruchten. De Maniok wil gepoot als gezaait zyn. Twederlei wyze van die te planten. De Patata wil in een luchte, matig vochtige, en een weinig omgeroerde aarde ſtaan. Verſcheide Wilde Natien maken brood van droge vruchten. Die van het Noorden maken ook brood van viſch. Zorg die zy aan den akker aanwenden. De Karaiben hebben ook een gevoelen dat de maan veel tot het zaaien doet. Herodotus tegengeſproken. *Achtſte Hooftſtuk.* Verplaatzing der dorpen. Waarom zy dat moeten doen. In Nieuw-Vrankryk hebben zy zich paarden aangeſchaft om de laſten te dragen. Maar dit is weer een nieuw ongemaak onderworpen Zy zyn al vroeg op deze verplaatzingen bedacht Zy ſteken in de boſſchen een plaats voor hunne nieuwe landen af. Dit is der mannen plicht. De vrouwen hakken het hout maar aan kleine ſtukken en dragen het weg. Oudtyds hadden zy niet als ſtene bylen. De Europeers hebben 'er hun yzere gebracht, en hen geleert de bomen om te hakken, te kloven en te zagen. Maar zy houden zich nog veel by hun oude wyze. Waar in die beſtaat. Een ſtene byl is een koſtelyke erffenis, en waarom. Hoe zy 'er de ſteel aan maaken. De oude Gaulen hadden die tot het zelve gebruik. De Wilden hebben ook meſſen van dezelve ſtof. Uyt dit verplaatzen der Dorpen kan men de aartryks-beſchryving ophelderen. *Negende Hooftſtuk* Van den Wynſtok en den wyn. De druif in Kanada valt zeer klein en zuur. De Europeanen hebben niet kunnen ſlagen in deze wilde wynſtok tam te maken. De ſtokken die zy uyt Europa gebragt hebben, hebben zich nergens geſlaagt als in Peru en Cheli. De Schryver had gehoort dat de Zendelingen by de linezen van de land-druif wyn gemaakt hadden en zich daar van in de mis bedient hadden, maar kan zulks niet geloven. *Tiende Hooftſtuk* Sterke dranken. De Chica. Waar van en hoe die gemaakt wierd Aanmerking van Thevet. Die van den Heer de Leri hier over uytgelacht word. *Een wyn te maken*, wat dat zeggen wil. De Schryver zoekt ze beide over een te brengen Men moet deze drank niet zien maken. Zy is aangenaam van ſmaak, maar verwekt een ongemakkelyke dronkenſchap. De Maby. De Palinot. Alle deze dranken moeten ras gedronken worden, want zy worden gaauw zuur. Hornis wederlegt. *Elfde Hooftſtuk.* De Chocolaat. Beſchryving van de Kakao. *Madre del Cacao*, of Moeder van de Kakaoboom, wat die is. Het kruid van Paraguay, anders St. Thomas en St. Bartolomeus-kruid genaamt. Rio de Plata. Hoe dit kruid gebruikt word. *Twaalfde Hooftſtuk.* De Caſſina. Verlegenheid der Schryvers om ons die te beſchryven. De Schryver heeft van een geloofwaardig man gehoort, dat het een aftrekzel van de bladeren van Apalachina was. Hy

tracht De Laet en den Heer van Mourgues over een te brengen. *Dertiende Hooftſtuk.* Van eenige andere planten van Amerika. De Tabak. Of dit kruid by de ouden bekent is geweeſt. Plinius ſpreekt van rook, van droge; hoe ze miſt door een rietje zuygen, of rookten tot medecynen; het ſchynt ten tyden van Plinius niet onbekent geweeſt. Verhaal van Maximus van Terus omtrent het roken. Komt met de hedendaagſche wyze der Ooſterſchen over een. Getuige van Herodotus. Van Pomponius Mela. De Thracien. Van Solinus. Van Strabo. Fabel van een volk zonder mond. De Tabak is in Amerika aan verſcheide oeffeningen van den Godsdienſt toegewyd. Hariots geleerd bericht van den Tabak. Bericht van den Jeſuit Allouex. Van den Heer Lery. Tabak door de Prieſters tot hun waarzeggery gebruikt. Verhaal van Pieter de bloedgetuige. Zy gebruiken dit kruid ook tot genezing der ziektens De Tabak voed volgens de getuigenis van den Heer de Lery. *Veertiende Hooftſtuk.* Van de Coca. De Coca verſtrekt in het land voor geld. Frezier meent datze den honger ſtilt. Voed en verſtrekt de menſchen. De Amerikanen gebruiken de Tabak niet om te ſnuyven nog om te kaauwen. *Vyftiende Hooftſtuk.* Van de Zuiker. Plinius is de eerſte die zich van het woord zuiker bedient heeft. Wierd ook Indiaanſch zout genoemt. En wilde honig of riet-honig. De ouden zyn het wegens het zoort van riet niet eens Solinus meende dat het uyt de Bamboes quam. Varro ſlaagde daar beter in. Maar de zuiker der ouden verſcheelde veel van de hedendaagſche; het was eer een zoort van Manna die van zelfs op de bladeren van 't riet quam. Wat Dioskorides daar van zegt. Wat Seneka zegt. Noch een ander zoort van zuiker by de ouden. Beſchryving van de hedendaagſche zuiker, en hoe die toegeſteld word. Deze wyze van zuiker maken by de ouden niet bekent. De Europeanen hebben 'er ten tyden van de kruisvaarten kennis van gekregen. Getuigenis daar van. Het zuiker-riet in Sicilien aangequeekt. Daar waren reeds molens in dien tyd om het riet te kneuzen. Dit gebruik is naderhand in Europa opgehouden. Het zuiker-riet komt eigentlyk uyt Amerika. De Amerikanen namen zelfs de moeite niet om het aan te queken. Wie de eerſte was onder de Spanjaarden die dit in 't werk ſtelde. Uytlegging van eenige duiſtere woorden van Strabo. Drie zaken uyt de Mais te halen. 1. Voedzel. 2. Drank. 3. Uyt het riet van de Mais een fyne en lekkere zuiker. *Zeſtiende Hooftſtuk.* Zuiker uyt het zap van bomen. Hoe die gemaakt word. Sy is gezonder als die uyt het riet komt, maar zo lekker niet. Wat voor omſtandigheden 'er by moeten zy als de bomen veel nat zullen geven. De dichters hebben verſiert dat de honig uyt de harſtige eiken droop. Het geen hier evenwel ten delen bewaarheid word. Daar zyn meer bomen daar men zuiker en verſcheide dranken uyt halen kan. Het Ahorne-water zelfs raauw zynde, zeer aangenaam om te drinken. *Zeventiende Hooftſtuk.* Bomen die waſch voortbrengen. De Wilden bedienen zich nog van geen kaarſſen, maar van ſlambouwen van een hout dat licht brand, of van zamengerolde ſchorſſen van berken of andere gomachtige bomen. *Achtiende Hooftſtuk.* Planten daar men draden van maakt.

DER-

DERDE BOEK.

VAn den oorlog. De Huronnen en de Irokoizen zyn de dapperſte van alle de Wilde natien. De oorlog is voor hun een noodzakelyke oeffening. Waar in haar macht en groote rykdommen beſtaan. Hoe de Matronen haar bloedmagen tot dapperheid opwekken. Hoe dat by de Floridianen geſchied. Hoe by de Brazilianen en Karibianen. Verhaal van Thevet aangaande deze ſtof. Het krygsteken is een ſnoer. Oorlog in byzondere en algemene onderſcheyden Wanneer zich de Ouden tegen deze byzondere partygangers kanten. En hoe. *Twede Hooftſtuk.* Van de kleine partygangen in tyden van vreden. By de Argonauten vergeleken. Hun onvermoeide vlyt. Oorlog tuſſchen naburen. De raad ſtemt tot geen oorlog zonder dien eerſt rypelyk overwogen te hebben. Zy zoeken hun buren en bontgenoten in hun party te trekken. *Derde Hooftſtuk.* Opſteken van de heirbyl, een teken van het verkondigen des oorlogs. Schrik voor de Irokoizen. Wederzydſche liſt en ſtaatkunde. De oorlogen in oude tyden wierden door den godsdienſt geheiligt. Gewoonters der Romeinen hier ontrent. Op eenige plaatzen van Amerika vind men nog een overblyfzel van dit oud gebruik. In Florida ſtak men pylen met een vlokje katoen of wol aan de punten in den grond. Andere volkeren planten een moorthamer, die zwart en rood geverft is, in de aarde. De oorlog is zomtydts een opgeſtemde zaak tuſſchen de wederzydſche hoofden, om hun jongelingen wakker te houden. Aanmerkens waardig verhaal van Vader Garnier. Deſſelfs uytdrukking met die der H. Schrift vergeleken. De neef van den Irokoiſchen Veld-Overſten word gevangen. Het geen aanleiding tot een uitteerende oorlog geeft. De oorlog dezer Wilden by den Trojaanſchen oorlog vergeleken. Hoe veel krygs-knegten de hutten der Irokoizen wel kunnen uytleveren. Het Zuiderlyk Gallien der ouden met het hedendaags Kanada vergeleken. Plaats uyt de H. Schrift verklaart. Wat de uytleggers daar in verlegen maakt. *Vierde Hooftſtuk.* Het Rysje of krygs-teken. De Wilden kunnen de verbinteniſſen, die zy zo aangegaan hebben niet verbreken. Voorbeelden hier van. Deze gewoonte met die der Grieken en Romeinen vergeleken. *Vyfde Hooftſtuk.* Manier om den oorlog te zingen of te verklaren. Honden zyn op dit feeſt het voornaamſte voorwerp van de offerande. In overeenkomſt met de oudheid. Zy beelden zich in met dit vleeſch der honden, dat van hunne vyanden te verſlinden. Dien zy ook dien naam geven. Hoe de krygslieden in deze vergadering verſchynen. Aanſpraake aan den Oorlogs-god. Het opperhooft heeft den rang, en begint den dans Attionront. Vreemde plechtigheden op dit feeſt. De oorlog ontvonkt hoe langer hoe meer, na mate dat de beſtemde tyd om te vertrekken nadert. Voor het vertrek verwiſſelen zy met hun vrienden van rok, deken, of eenig ander huisraad. Vergelyking hier van met de oudheden. *Zeſde Hooftſtuk.* Vertrek der krygslieden. De vrouwen trekken met hun bagagie voor uyt. De overſte aan het hooft der krygs-

lieden trekkende, zingt het dood-lied in aller naam. Order van hun marſch. Dit duurt zoo alle dagen weer aan, tot hy weer in zyn dorp gekeert is, wanneer hy een nieuw feeſt aanrecht om den geeſt te bedanken. Betekenis van het woord *Ondouta*, daar zy den oorlog mede uitdrukken. *Zevende Hooftſtuk.* Wapens der Wilden. Slingers en koorden der volken van Chili. Andere Wapens door Thevet beſchreven. Hun Standaart is een ronde ſchors, waar op de wapens van de natie of een ander kenlyk teken geſchildert is. *Achtſte Hooftſtuk.* Hun tochten. Grote overeenkomſt tuſſchen de hedendaagſche Wilden en de Argonauten in hun reizen en krygstochten. De meeſte Karaibiſche natien vergiftigen haar pylen. De pylkoker is van een boomſchors gemaakt. De moker of wapenknods. Hun ſchilden en harnaſſen. Zedert dat de Wilden met de Europeanen handel gedreven hebben gebruiken zy vuurroers. Hoe zy zich van onze degens bedienen. De meeſte tochten der Wilden geſchieden te water. Meiren van zoet water in het Noorder-Armenika die eb en vloed hebben. Voordeelige legging der Irokoizen. De Feniciers ſtaan voor de uitvinders der ſcheepsvaart bekent. *Negende Hooftſtuk* De Pyrogen of Praauwen. Kanoos van huiden. De Wilden buitelen zich met hun kanoos te onderſte boven. Babien. De Spaanſche Lettiberiers gebruikten die al ten tyden van Cezar. Deze waren op meer plaatzen gebruikelyk. *Tiende Hooftſtuk.* Kanoos van ſchorſſen. Beſchryving van de papier-plant. Wat men daar al van maakt. Waarze groeien. Onze Schryver kan niet begrypen dat men 'er ſchuiten van maken kan, zyn giſſing hier ontrent. Iſidorus beſchryving van het papier. Praauwen der Karaiben. Schuitjes van ſchorſſen zyn gemakkelyker op de grote tochten. *Elfde Hooftſtuk.* Kanoos van Beuke ſchorſſen. Ongemakken der kleine vaartuigen. De Algonkynen bedienen zich niet als van ſchuitjes van berke ſchorſſen. Kanoos van ſchorſſen van Ipenbomen. *Twaalfde Hooftſtuk.* Watervallen. Hoe zy hier hun goederen overdragen. Berrien die zy hier toe gebruiken. *Dertiende Hooftſtuk.* Van hunne ſleden die zy in den winter en op de ſneeuw gebruiken. Raketten. Derzelver maakzel. Dit is nog een gebruik van de oude tyden. Men bedient 'er zich nog hedendaags in Kolchos en Mingrelien van. Hoe men zich in Italien van de Alpen doet glyden. *Veertiende Hooftſtuk.* De krygslieden trekken met kleine dagreizen. Hoe zy hun marſchen aanleggen. Tot de kinderen toe hebben een natuurlyk compas in hun hooft. Land-kaarten die de Wilden maken. Kennis van de ſterrekunſt. Zy tellen by nachten en niet by dagen. Als ook by maan-maanden en niet by jaar-maanden. Hoe zy de jaren rekenen. Rekenen der ouden. Zonne-jaar der Mexikanen. Afbeelding van hun euw. Op 't einde eener euw doofden zy het het heilig vuur in hun tempels uit, en ſloegen al hun huisraad in ſtukken. Verder verdeling der tyden der Wilden. De Schryver komt het verhaal van den Baron de Lattontan voor verdacht voor. Hoe de Peravianen met de tydrekening leefden. Jaar-Boeken der Wilden. De Wilden hebben dezelfde wyze van tellen als de ouden. *Vyftiende Hooftſtuk.* Starren en Hemeltekenen. De Wilde noemen

de

de ſtarren *een vuur in 't water*. De meeſte Wilden kennen den Beer onder den zelfden naam als wy. De Poolſtar noemen ze de *gene die niet voortgaat*. Zy hebben een natuurlyk kompas aan de bomen der boſſchen. En waarom. Om zekerder te wezen van niet te dolen, ſtrojen zy rysjes langs den weg. De Lacedemoniers willen niet als in het afgaan van de maan ſlag leveren. Dit ſchynt by de Wilden ook eenigen ingang te hebben. *Zeſtiende Hooftſtuk.* Van hun kampement. Wyze van vuur te maken. De volkeren van het Zuider-Amerika wryven twe ſtukken cederen-hout tegen elkander of boren het zo ſterk dat 'er het vuur uyt ſpringt. Dit deden de Veſtaalſche Maagden ook wanneer zy 't heilig vuur hadden laten uytgaan. *Zeventiende Hooftſtuk.* Voorzorgen op vyands bodem. Wanneer zy hun kans waarnemen. Zy zenden verſpieders uyt. Andere tekens daar zy vaſt op gaan of de vyand na by is. Reuk van het vuur. Naſporing der voetſtappen. Vreemde en verwonderens-waardige behendigheid hier ontrent. De Wilden zyn zeer ſcherp van gezicht. De ouden bedienden zich ook van de naſporing der voetſtappen. Hoe zy zich hoeden om van de vyand niet ontdekt te worden. *Achtiende Hooftſtuk.* Toevallig gevecht. Zy vangen zomtyds in het veld twee-gevechten aan. En bejegenen elkander zeer heus voor dat de ſtryd aangaat, gelyk zulks by de ouden ook in gebruik was. *Negentiende Hooftſtuk.* Belegering van een plaats. *Twintigſte Hooftſtuk.* Verwoeſting en inneming eener plaats. Wat gevangenen zy ombrengen. Onverzaagde dapperheid eenes Wildenmans. Wreedheid die zy in den oorlog plegen. *Een-en-twintigſte Hooftſtuk.* Plundering der Hooftſchedel. Hoe ze de huid van het bekkeneel villen en zacht maken. Zy ſpannen het op een raam, of maken een portret daar zy het aan vaſt maken en ten ſpot van den gewezen eigenaar in zegepraal omdragen. Alle die het vel van het hooft geſtroopt is ſterven daar niet van. Het gevild of geſchild hooft. De Schyten pleegden deze woeſtheid ook eertyds, en maakten van 't bekkeneel een drinkbeker. Dit was het gebruik der oude Gaulen ook. De oude Duitſchers leefden 'er op dezelfde wyze mee. Deze gewoonte ſchynt uyt de H. Schrift beveſtigt te kunnen werden. Eenige Natien in Amerika villen de doden te eenemaal. *Twe-en-twintigſte Hooftſtuk.* Wederkomſt der krygs-knegten en gevangen. Hoe zy de krygs-gevangene bewaren. Doods ſchreeuw. Wanneer zy het Dorp naderen zenden zy iemand uyt de troep voor uyt, die niet ſtaan blyft voor dat hy midden in het Dorp is, daar zy een kring om hem heen ſlaan. De afgezant luiſtert een ouden die hier toe verkoren is een net verſlag van hun reis in 't oor. Het geen door den ouden met luider ſtem in een deftigen ſtyl verhaalt word. Eerſt ſtort men de klachten over de doden uyt. Dan verwittigt men het gemeen van het voordeel dat men behaalt heeft, en men geeft zich aan de blydſchap over. Overwinnings geſchrei. Overeenkomſt met de gewoonte der Mingreliers. *Drie-en-twintigſte Hooftſtuk.* Intrede der krygs-gevangenen. De krygsknegten keren op dezelfde wyze als zy uytgetrokken zyn weer in het Dorp, maar niet geſchildert en met geſcheurde kleren. De krygs-gevangenen word het aangezicht

met zwarte en rode verf beſchildert. Hoe ze verder opgeſchikt worden. Wat de witte ſtaf met zwanen-veren overtrokken beduid. Marſch der gevangenen, die den ganſchen weg langs hun dood-lied zingen. Al de Dorpelingen trekken hen te gemoet, en danzen rontom hen. Doende hun allerley ſmaad en hoon aan. Wreedheid tegen hen gepleegt. De krygslieden hebben recht op hun gevangenen tot dat zy ze overgelevert hebben. Die ze verminken willen zyn genoodzaak een prezent te doen om den eigenaar ſchadeloos te ſtellen. In het dorp gekomen zynde daar zy hun laatſte vonnis moeten ontfangen, houden de ſlagen op, en zy worden belaſt hun dood-lied te zingen. *Vier-en-twintigſte Hooftſtuk.* Verdelinge der ſlaven. De hooftſchedel vervullen ook een perſoon en worden voor een ſlaaf gerekent. De krygshelden die een ſlaaf geven, geven hem met den halsband over. De Hut waar aan de ſlaaf gegeven is moet dit geſchenk met een ander beantwoorden. Maar zo hy ten vure veroordeelt word, gaat het geſchenk over het geheele dorp. Dikwils worden 'er eenige ſlaven aan de gemene Schat-kiſt toegewezen. Ongeluk der ſlaven zo zy aan een Hut te beurt vallen daar men veel krygslieden verloren heeft. *Vyf-en-twintigſte Hooftſtuk.* Doodſtraf der ſlaven in Noord-Amerika. Als de tyd van de executie gekomen is bemaalt men den ſlaaf met koleuren, dat zoo veel als zyn doodvonnis is. Het ganſche dorp word tot dit ſchouwſpel genodigt. Zy zien het alle even bezadigt aan. Wie tot beul verſtrekt. Vergelyking van deze gewoonte met die der ouden, die de ſchimmen hunner doden met 't ſlachten der krygs-gevangenen paaiden, en hen aan hun God Mars opofferden. Grouwelyke wreedheid aan de gevangenen gepleegt. Als de ſlaaf dood is ſlaan zy op de ſchorſſen der hutten, om de ziel des overleden te noodzaken om het dorp te verlaten. Zy hakken hem aan ſtukken, koken en eten het vleeſch. Des Schryvers aanmerking over dit bloedige ſchouwſpel. De oude volkeren van Indien verbrandden haar zelve levendig als genoeg meende geleeft te hebben. Dit gebruik is noch hedendaags by de vrouwen van Indien, die zich met haar doden man verbranden. De Sogdianen gingen met vreugt ter dood. Zoo ook de Kantabren. *Zes-en twintigſte Hooftſtuk.* Doodliederen. Deze behelzen de dappere daden hunner natie, en duizent vloeken tegen hun tyrannen. De hondert-zeven-en dertigſten pſalm is een zoort van een dood-lied. Stantvaſtigheid der ſlaven midden onder de pynen. De Irokoizen hebben ontrent dit pynigen den ſlimſten naam. De Schryver tracht het met het voorbeeld der Grieken en Romeinen te verſchonen. En met dat der Joden. Het vuur van onheuglyke tyden af in gants Noorder-Amerika de gemene doodſtraf. De Franſchen en Engelſchen, als zy onder de Wilden genaturaliſeert zyn, zyn noch ſlimmer als de andere. De Irokoizen onder elkander ontzien zich meer als de Europeanen doen. *Zeven-en-twintigſte Hooftſtuk.* Doodſtraf der ſlaven in Zuider-Amerika. Tegenſtrydigheid der Schryvers. Zy moeten de graven van die gene voor wie zy opgeoffert ſtaan te worden, opſchikken, en hun huisraad ſchoon maken. Zo de overleden een weduwe heeft nagelaten, geeft men hun die tot vrouwen, anders de zuſters. De

meeſter

meeſter van den ſlaaf verkieſt iemand om hem van kant te helpen: Daar word een groot feeſt aangerecht. Onverzaagtheid van den ſlaaf. Waar aan hy weten kan hoe veel maanden hy nog te le en heeft. Grote toebereidzelen Cieraad en ſchildering van de Boutou, of knods daar hy me doodgeſlagen moet worden. Alle de genodigden verſchynen op den gezetten tyd. 's Avonds voor het feeſt halen de vrouwen den ſlaaf af, en doen hem een koort om den hals, die zy daar toe geweven hebben, en ſchikken hem vreemt op. Dit geſchied onder het zingen en danzen van de andere vrouwen. 's Anderendaags ſchikken zich de Wilden op haar beſt op, en plaatzen de ſlaaf in 't midden. Gruwelyk zuipen op dit feeſt. De ſlaaf drinkt zoo wel als de reſt, en zingt en danſt zoo goed als hy geleert heeft. Men ruſt een dag uyt, en zet den ſlaaf in een hutje op de markt, net op de plaats daar hy opgeoffert zal worden gevangen. De vrouwen blyven hem den ganſche nacht by, dien zy met zingen en danzen doorbrengen. De krygslieden komen den ſlaaf halen, nemen hem den koort van den hals en binden die om zyn middel. Beſchimpen hen, maar laten ondertuſſchen hem de vryheyd van gebroken porceleinen en ſtenen daar de plaats heel mee beſtroit is, op te rapen en zich daar me te verweren. Eindelyk ſteekt men twe treden van hem af een vuur aan, en laat hem zonder ophouden de knods zien daar hy mee gemolt zal worden Ondertuſſchen komt de tyd van de offerande. Die na eenige plechtigheid, een aanſpraak aan den ſlaaf doet, en hem eindelyk een ſlag met de knods op het hooft geeft. De vrouw van den overledene vereert hem met eenige jammerklachten. Het lyk word ſchoon gewaſſchen, en op een klein vuur gebraden, in ſtukken geſneden, en gegeten. Van de beſte benen worden fluiten gemaakt. De anderen in het knekelhuis gebracht. De offeraar krygt een nieuwen naam die hem voor een adelyke titel verſtrekt. En word op verſcheiden delen van zyn lichaam gekerft. Overeenkomſt met de oudheid. Daar na moet hy eenige dagen met vaſten en in eenzaamheid doorbrengen. Zo de ſlaaf een kind by de vrouw die zy hem gegeven hebben, overgewonnen heeft, dat word 's avonds of 's morgens mee opgeoffert. Hoe zy met de vrouwen die ze gevangen krygen leven. Byna alle de woeſte natien van Amerika zyn menſchevreters. *Acht-en-twintigſte Hooftſtuk.* Aanneming in de familie. Hoe men met de ſlaaf leeft dien men het leven ſchenkt .Zy krygen zelfs de vryheid zomtyds om weer na hun vaderland te keren, maar dit zou gevaarlyk voor hem zyn.

VIERDE BOEK.

WIe door den raad tot afgezanten verkoren worden. Zy zyn altyd van een zeker getal jongelingen verzelt om hun karakter eer aan te doen. De afgezant zend iemand van den hoop voor uit om kennis van zyn komſt te geven, en word een half myl van het dorp verwelkomt. Ceremonien hier in gebruikelyk. Op hun aankomſt vinden zy een hut om te logeren, en de maaltyd byna toebereid. Gehoor-gevingen der Gezanten. Hoe men hen het antwoord

woord laat toekomen. Zo 'er tot den oorlog voort te zetten besloten word, breken ze den Afgezanten den hals. *Twede Hoofdſtuk.* Calumet of Vrede-riet. Verhaal uit Vader Marquette, Zendeling der Jeſuiten. Kompliment dat de Wilden hem maken. Vreemde ceremonien ontrent hem gepleegt. Beſchryving van dit Vrede-riet. Calumets-dans. Het woord *Alleluia* in de gezangen der Wilden door onzen Schryver opgemerkt. *Derde Hoofdſtuk.* Vergelyking van den Calumet met den Slangenſtaf van Merkurius. Het woord πυρφόροι of Vuurdragers onderzocht. De Calumet nog nader met den Slangenſtaf van Merkurius vergeleken. Twederlei zoort van Calumetten, een van vrede en een van oorlog. *Vierde Hoofdſtuk.* Van den Koophandel. Giſſing des Schryvers waarom Merkurius een God der dieven genoemt wierd. De Wilden gaan hun koophandel met feeſten en danzery dryven. Dit word met de oudheid vergeleken. Hoe deze koophandel in zyn werk gaat. De Wilden zyn niet veel in de koophandel te vertrouwen. Zonderling verhaal van de handeldryving eeniger Indianen van Chili. Rechten die 'er by hen betaalt moeten werden. Onze Schryver wil het gebruik van de Calumet afgeſchaft hebben.

VYFDE BOEK.

VAn de Viſſchery. *Twede Hoofdſtuk.* Van de ſpelen en tydkortingen. Bikkelſpel. De Wilden zyn zeer op dit ſpel verzot, en verſpelen zomtyds zelfs tot hun vryheid toe. Het bikkelſpel met de *lucisla/orum* der ouden vergeleken. Hoe veel combinatien de ouden hadden. *Derde Hoofdſtuk.* Spel met ſtrootjes. Men vind weinig naricht van dit ſpel. *Vierde Hoofdſtuk.* Van het balſpelen. Verſcheide zoorten hier van by de ouden. De Floridianen hebben noch een byzonder zoort van balſpel.

ZESDE BOEK.

VAn hun ziekten. Zy zyn zeer aan de gezwelachtige ziektens onderworpen. En een zoort van tering. Anders bereiken zy een hogen ouderdom. Twe zoorten van Geneeskunde. *Twede Hoofdſtuk.* De Geneeskunde van de eerſte tyden was zeer eenvoudig. Behalven dat hadden zy nog eene die tot den Godsdienſt behoorden. Ieder zo wel man als vrouw is by de Wilden een dokter. *Derde Hooftſtuk.* Van de natuurlyke Geneeskunde der Wilden. In het genezen der quetzuren werken zy wonderlyke zaken uyt. Voorbeelden hier van. Theriakel-water. Krachten hier van. Hoe de Dokter de wonden behandelt. De Wilden ſlagen even zo goed in de breuken, verſtuckingen, uitledingen, van arm of beenbreuken. Maar niet zo wel in hun braak en buik-zuiverings-middelen. Geraaktheid. Waterzucht. En Venus-ziekten genezing. En op wat wyze. Voor de komſt der Europeanen wiſten zy van geen ader laten. Hoe zy dit gebrek vervulden door hun koppen. De Schryver weet maar een voorbeeld van kliſteren. *Vierde Hooftſtuk.* Van hun zweetmiddelen. Zonderlinge wyze van zweten. Met die der ouder

ouder vergeleken. Het gebruik der warme baden by de ouden zeer gemeen. Het zweten by de Wilden ook een gebruik van de burgerlyke beleeftheid. De Wilden houden veel van vreemde Geneesmiddelen en Doktoren, maar houden om de dood van geen Chirurgikale operatien. *Vyfde Hoofdſtuk.* Geneeskunde door de waarzeggery of bezwering. Hoe de Jonglers hun bezwering in 't werk ſtellen. De Schryver heeft een ander denkbeeld van het maakzel van den Delphiſchen drievoet als het gemeen. Geeſtverrukking van den beſweerder. Wat voor remedien hy voorſchryft. De zieken woorden erbarmelyk geplaagt. De Bezweerder wyſt den Auteur van die quaal aan. En ontdekt het toverkarakter. De waarzegger voorſpelt gemenelyk de genezing. Sterft de zieken hy weet 'er zich altyd uyt te redden. De Karaiben verzellen deze plechtigheid altyd met een offerande aan den Duivel. Alle de Natien van Amerika hebben de wyze van door bezwering te genezen.

ZEVENDE BOEK.

DOod, Begraaffenis en Rouw. Gelykformigheid van de gewoontens der Wilden met die der Ouden ontrent het ſtuk van de eer die zy den doden bewyzen. Eerſte zorgen aan het lyk te koſt gelegt. Doodbezorgers. Zy ſchikken het lyk van 't hoofd tot de voeten op. *Twede Hooftſtuk.* Zonderlinge manier om de lichamen te balzemen De balzeming was by de Oude volkeren ook in gebruik. *Derde Hoofdſtuk.* Treurgezangen en wyzen van de doden te begraven. Gelykvormigheid gelyk dier gewoonte met de Ouden. Zonderlinge jammerklachten der vrouwen van Picardien, en Bearn in haar dode mans te bewenen. Als ook van de vrouwen van Gaskonje. Niet als de vrouwen maken deze jammerklachten. Hoe de Mans hunne doden bewenen. Reden van de inſtelling der Lyk-gezangen. Treurdanſſen der Wilden. Met die der Ouden vergeleken. Verdere plechtigheden. *Vierde Hoofdſtuk.* Doodmaal. By de Ouden Silicernium bekent. Gevoelen van zommigen dat de Ouden hun doden niet door de deur van 't huis droegen wederlegt. Schoon het by de Chinezen zomtyds in gebruik was. Vader le Jeune maakt 'er een algemene wet onder de Wilden van. Maar word door onzen Schryver hier in tegengeſproken. *Vyfde Hoofdſtuk.* Verſchillende gewoontens van 't bezorgen der Lyken of Lyksplichten. Gewoontens der Grieken, Indianen, en Romeinen. Gewoontens der Guebren hier ontrent. Van andere noch woeſter Natien. Dit word door onzen Schryver verzacht. Door de vergelyking met de gewoontens der Amerikanen, ſchoon die in den eerſten opſlag wat ruw voorkomen. Zommige Natien eten haar doden op. Gewoontens der Zuider-Amerikanen. Die de geraamtens der doden in den ſtryd voor ſtandaarts dragen. Gewoontens der Illinenzen in Noorder - Amerika. Der Huronnen Onbeſchroomtheid op de aannadering des doods. Affnyding van een hairlok Dit was by de Ouden ook in gebruik. Deze hairlok was aan Proſerpina toegewyd. Diergelyke gewoonte was op de

Spaanſche Eilanden ook in gebruik. De Schryver heeft dit van de andere Wilden niet gehoort. Die niet als eenige ſnuiſſeryen met de doden in 't graf leggen. Verquiſting der Wilden in het eren hunner doden. Den doden dekken wat zulks zeggen wil. Dit was by de Romeinen al in gebruik. Waar de Schryver de gewoonte van zommige Franſche Provintien van daan haalt van ſtro of kaf voor de huizen der verſturvenen te ſtrojen. Beſchryving van hunne graven. Plechtigheid van de Schryver by den ſtryd den kampvechters onder de Romeinen vergeleken. Geſtalte van den dooden in 't graf by de Zuid-Amerikanen. De vrouwen omringen de kuil en maken een yſſelyk misbaar, De mans huilen wel maar maken geen geraas, Naderhand leggenze een plank op de kuil en dekkenze met aarde toe. Wet van Numa, om de gene die van den blixem getroffen waren niet te begraven. Hoe de Wilden met de genen die in de ſneeuw doodgevroren of verdronken zyn leven. Fuller wederlegt. Zommige Wilden delven hun doden weer op en bewaren ze zorgvuldig in hun hut. *Zeſde Hooftſtuk.* Gevoelen der Heidenen aangaande de ſchimmen. De Ouden ſchynen twee zielen geſtelt te hebben. Lyk-dienſten om de ſchimmen te pajen. Deze wierden of door het gemeen of door de gehele maagſchap bewezen. Of door particulieren. Dag tot deze Godvruchtigheid geſchikt. De Begraaf-plaatzen waren geheiligde plaatzen. Wachten aan de graven geſtelt en tegen wie. Gevoelen der Amerikaanſche volkeren wegens de zielen. De Huronnen ſtellen ook twee zielen. Waar van de eene ſtraks na het doodfeeſt in een Ringelduif verandert; de andere by het lyk blyft. De Duif was by de Ooſterſche volkeren het zinnebeeld van de ziel of den geeſt. Waarom de Wilden de kinderen aan de kant van de wegen begraven. Algemeen feeſt om de dooden te bewenen. Wat plechtigheden hier ontrent in 't werk geſtelt worden. De volkeren van Florida ſtellen wagten aan hunne graven. Woeden der vyanden tegen de graven. De overwinnaars van Peru en Mexico ontwyden de graven. 't Geen de Indianen in de uiterſte wanhoop brengt. Men mag de dode menſchen niet meer by de namen noemen die zy in hun leven voerden. Boom-opbeuring wat hier door verſtaan word. Voorbeeld hier van in den Schryver. 't Is een gevoelig affront de Wilden van hun dode vrienden te ſpreken. Hieromtrent gebruikt men omwegen, gelyk de Romeinen ook deden. *Zevende Hoofdſtuk.* Van den Rouw. Het hair affnyden was by de Ouden het duidelyk teken van rouw. Men beſtrooide zyn hoofd mer aſch en omgorde zyn lenden met een hairen zak. De Wilden hebben ook diergelyke gewoontens. De Rouw is na mate ſtrenger of ſlapper na mate van de bloedverwandſchap. 't Is ſchande voor dat de rouw verſtreken is, te hertrouwen. De Irokoiſche vrouwen laten zich een lok hair affnyden. De mans van 's gelyken en veinzen hier door een hevige ſmert te gevoelen. De Braſiliaanſche en Karibiſche vrouwen latenze dicht aan 't hoofd affnyden. De Lyciers kleden zich in den rouw in 't vrouwelyk gewaad en waarom. De Irokoizen en andere Wilden bewinden zich het hoofd. Dit deden de Perzen ook. De dooden te beweenen is by enige natien een plicht van wellevenheid, om een Vrem-

de-

deling te ontfangen. Dit word met een gebruik uyt de H. Schrift vergeleken. *Achtſte Hoofdſtuk.* Algemeen feeſt der doden, wanneer dit gehouden word. Tot dit feeſt worden alle dorpen van hunne natie genodigt. Men brand de beenderen en ſtamptze tot pulver, dat men onder den drank mengt en indrinkt. Gelyk Artemiſia de beenderen van haar man Mauſolus deed. Omſtandige beſchryving van deze gewoonte. Gelyk van de gewoontens van den vloed van Palmas. Van de Natien van Noorder-Amerika. Zommige vieren dit feeſt van jaar tot jaar. De Huronnen en Irokoizen alle tien of twaalf jaar maar eens. Groote jalouzie hier ontrent. Men verkieſt een Ceremonie-meeſter. Ieder haalt zyn dooden uyt het graf. 't Welk een zeldzame vertoning geeft. En een onverdraagelyke ſtank veroorzaakt. Dan worden de treurzangen en tranen vernieuwt. Men ſnyd het vleeſch van de beenderen en werpt het met de klederen en matten in 't vuur. Ieder draagt de beenderen zyner lyken weg. Daarna worden ze alle in een van de Raads-hutten gebragt. De opperſte van de hut geeft hun een prachtig gaſtmaal. Vervolgens geven zy zich met de doode lichamen en zakken met beenderen op de reis. En vernieuwen onderweeg hun misbaar. De genodigde brengen geſchenken aan. Men vermaakt zich met verſcheide ſpelen. Men vervaardigt ondertuſſchen een groote kuil. En maakt weer een gruwelyk gejammer en getier. Ieder zet zich op de plaats hem door den Ceremonie-meeſter aangewezen. Gruwelyk gewoel in deze gelegenheid. En men laat eindelyk de lichamen in 't graf zakken. Aardig voorval. Men vult de graven weer toe. En giet ſpys op de kuil uyt. Beſluit van deze ſtof.

ACHTSTE BOEK.

VAn de ſpraak. De menſchen hadden voorheen maar eene ſpraak. 't Is belachelyk te ſtellen, dat by de verwarring van Babel de ſpraak juiſt in twe-en-zeventig talen geſplitſt wierd. De Hebreeuwſche taal heeft geen groter ſchoonheid als de andere. Gevoelen van den Heer Huet ontrent de Hebreeuwſche Tale. Gevoelen van onzen Schryver. De Talen van Amerika hebben geen gelykenis ter wereld met de Hebreeuwſche. Tegenwerping, die van den Schryver opgeloſt word. De Barbaren die het eerſte Griekenland bewoonden, hadden talen van een ganſch anderen trant als de latere Grieken. De volkeren van Thracien, de Scythen, Perzen, Amazonen waren geen enkel volk, maar een verzameling van Barbariſche Natien. Geiyk hedendaags de Indianen en Tartaren. Hoe de Irokoizen Lucifer en *Pontus Pilatus* zouden uytſpreken. De Huronnen en Irokoizen hebben geen lipletters. Veel woorden der Wilden zyn uyt de taal van een volk van Thracien genomen. De Amerikaanſche talen hebben niet alleen geen overeenkomſt met de geleerde maar zelfs niet met enige levendige ſpraak in Europa. Uytgenomen die der Eskimenzers, die zeer met die der Biſkajers word gezegt over een te komen. Giſſingen van den Schryver hier ontrent. De Barbariſche ſpraken zyn moejelyk om te leren. Als de Europers en de Wilden elkander willen verſtaan, moeten ze ieder van hun taal afwyken en

verdorve woorden maken. Gebroke taal in Canada, op de eilanden van Amerika, enz. In Zuid-Amerika is een algemeene ſpraak gelyk het Maleyts in de grote Indien. Maar ieder volk heeft ook een byzondere taal, die ieder weer in drie ſtylen geſplitſt word. Een voor den raad, de twede de mannen, de derde de vrouwen eigen. In Noorder Amerika komenze byna alle op twe moederſpraken uyt, de Algonkeinſche en Huronſche: die evenwel in verſcheide tongvallen geſmaldeelt worden. De Algonkynſche taal is het meeſte verſpreit. De Huronnen waren eertyds zeer wyd uytgeſpreit. Maar zyn nu voor 't meeſte gedeelte niet meer in wezen, en door de Irokoizen verwoeſt. De Schryver gelooft dat 'er nog enig volk van de Huronſche ſpraak in Nova-Sembla is. De vyf Irokoiſche Natien maken zoo veele verſcheide tongvallen van de Huronſche ſpraak uyt, byna zoo veel als het Franſch, Spaanſch en Italiaanſch van elkander verſchillende. Hoedanigheid van de Huronſche taal. Van die der Onnontageeſche Irokoizen. Der Agniezen. Van het Oneinouds. Van het Goïoguenſch en Taonnontoüaanſch. Moeielykheid die de Zendelingen ontmoeten. De Baron de la Hontan gehekelt. Waar in de zwarigheid nog meer beſtaat. Verhaal van Vader le Jeune. Ten dele door onzen Schryver toegeſtaan ten dele wederlegt. De Irokoizen en Huronnen hebben in hun taal niet als het werk-woord. Woorden zyn maar als tekens om een zaak te verbeelden, zonder dat zy uyt hun eige kracht iets betekenen. Wonderlyke kunſt in de werk-woorden der Huronnen en Irokoizen. Redenen waarom de Schryver geen groter denkbeeld van deze talen gegeven heeft. Beſluit.

UYT.

UITLEGGING

VAN ALLE DE

PRENTVERBEELDINGEN

Die in 't eerſte Deel voor komen.

TITELPRENT.

DE Titelprent vertoont een perzoon die ſchryft, en bezig is met een vergelyking te maken tuſſchen verſcheide gedenktekenen der aloudheid, als Piramiden, Naalden, Beelden, Tempels, Penningen en oude Schryvers, tegen verſcheide Beſchryvingen, Landkaarten, Reistogten, en andere dingen van Amerika. Twee geeſten vergelyken deze tekenen tegen elkander, en doen den Schryver bezeffen de gelykvormigheid die 'er tuſſchen beide zou mogen wezen. De Tyd, die alleen alle zaken doet kennen, maakt die overeenkomſt zichtbaarder; ze toont den Schryver den oirſprong van alles, en doet hem als met den vinger raken den zamenhang van alle deze oudheden met de eerſte ſchepping der menſchen, met den grond van onzen godsdienſt, en met 't ganſche geſtel der openbaring, na de zonde aan onze eerſte Vaders gedaan; dit laatſte ziet de Schryver als een verborgen gezicht.

KAART VAN AMERIKA.

I. PLAAT, pag. 48.

1 *Figuur*. Fabel van den oirſprong der menſchen volgens de Irokoizen.

2. *Figuur*. Een Harpocrates, hebbende een ſchildpad tuſſchen zyne voeten, volgens 't *Muſæum Romanum* van La Chauſſe, *Sect.* 2. *Tab* 27.

3. *Venus* van Pauſanias, volgens 't denkbeeld van den Plaatſnyder. 't Is waarſchynlyk, dat de Venus, by Pauſanias, zinnebeeldig was, gelyk de Diana van Epheſe.

4. Een Hierogliphiſche hand, waar van de Schildpad is 't zinnebeeld van de aarde, volgens Kircherus, *Oedip. Ægypt. tom.* 2. *p.* 451. *part* 2.

5. De God *Uichnou*, herſchapen in een Schilpad, zodanig als hy in de Tempels van Groot Indie werd aangebeden.

6. *Draak*, geteelt van een Schilpad, en bedekt met een ſchaal van een Schildpad, volgens Kircherus, *China Illuſtrata pag.* 137.

fig. F. Hier by is gevoegt een ronde bol, om de Chineeſche fabel meerder licht by te zetten.

De twee volgende platen verbeelden de voorname Natien der Wilden van Amerika, volgens de oudſte berichten.

II. PLAAT, pag. 52.

1. *Figuur.* *Huronnen* en *Irokoizen*, Man en Vrouw. 2. *Algonkynen*, Man en Vrouw. 3. *Eſkimenzers*, Man en Vrouw. 4. Inwoners van Groenland en van Nieuw-Zembla.

III. PLAAT, pag. 54.

1. *Figuur*, *Karaiben*, van de voorie-landen Man en Vrouw. 2. *Acephalen* van Zuid-Amerika. 3. *Brazilianen.* 4. *Floridianen.* 5. *Virginianen.*

IV. PLAAT, pag. 66.

Oirſprong en voortgang van de afgodery.

1. *Figuur*, Begin van de afgodery, verbeeld door de op een geſtapelde vierkantige naald en kegels wyze ſtenen, door de Merkurius-beelden van hout of ſteen, en door de bomen behangen met allerlei ſchenadien, kranzen, feſtonnen en kronen.

Voortgang van de afgodery door de zinnebeeldige figuren van zamengevoegde Goden.

2. *Figuur*, Diana van Epheſe, volgens *la Chauſſe*, *Muſ. Rom. Sect.* 2. *tab.* 11.

3. Een Iſis met mammen, omringt van zinnebeelden der vier Elementen. *La Chauſſe Sect.* 1. *tab.* 34.

4. Godin van Syrie. *Montfaucon tom.* 1. *part.* 1. *Pl.* 5. *pag.* 18. *fig.* 2.

5. De fortuin of jonge Iſis, met hare zinnebeelden, houdende eenen hoorn des overvloeds, waar uit komen Oſiris en de oude Iſis, voorbeelden van onze eerſte ouders. *La Chauſſe*; *Muſ. Rom. Sect.* 2. *Tab.* 24.

6. Drievormige Diana, zinnebeeld van de Drieeenheid, *La Chauſſe*, *Sect.* 2. *Tab.* 14.

7. Afgod van Indien en van Japan, ander zinnebeeld van de Drieenheid. *Kircherus*, *Chin. Illuſt. p.* 138. & *Oedip. Aegypt. tom.* 1. *p.* 410.

V. PLAAT, pag. 70.

Zinnebeeldige figuren van de oudheid, overeenkomende met die der Indianen,

1. *Figuur*, Iſis gezeten op een Lotos-bloem, *La Chauſſe*, *Muſ. Rom. Sect.* 1. *Tab.* 23.

2. De Puſſa of zinnebeeldige Iſis der Chinezen, gezeten op een plant, gelykende na een heliotropium. *Kircher. China Illuſtr. p.* 141

3. Zinnebeeldige figuur van de Zon, genomen uit een antiek,

te

te Rome gevonden op den weg van Appius, zie Triſtan, *Commentaires Hiſtoriques, tom.* 3. *p.* 131.

4. Ander beeld van de Puſſa of Iſis der Chinezen. *Kircher, Chin. Illuſtr p.* 140. Zie ook zynen *Oedip tom.* 1. *p.* 416., daar hy zegt, dat het een figuur van den God Amidas der Japonezen is, gelykende na Harpocrates.

VI. PLAAT, pag. 84.

Dienſt van Veſta, of van 't Heilig Vuur, pag.

1. *Figuur.* Tempel, Altaar, vuur van Veſta, ook eenige Veſtalen beezig met haar dienſt. Hyde, *Religio Veter. Perſarum, cap. 7. tab.* 4

2. Tempel der Gauren of Guebren, geſproten uit de oude Perſianen. Hyde, *cap.* 29. *tab.* 8.

3. Tempel van Natchez te Louiſiana.

4. Penning van Fauſtina, verbeeldende Veſta door het heilig vuur, dat op het altaar brand. *Lipſius, tom.* 3. *de Veſtâ & Veſtalib. pag.* 602. *col.* 2.

VII. PLAAT. *Offeranden*, pag. 92.

1. Offerande der eerſtgeborenen by de *Floridianen*, 2. Offerande van den afval van een hert te Florida. 3. *Karaïbe*, offeren de Kaſſaubroden en Ouicou, aan een paal, tot een zinnebeeld van de godheid opgerecht.

De twee volgende platen verbeelden de ſpeeltuigen der eerſte tyden, vergeleken by die der Amerikanen.

VIII. PLAAT, pag. 105.

1. Figuur, Ratel van Anubis, verandert in een ronde bol, door Kircher *Obeliſc. Pamph. p.* 294. 2. Ware Ratel van Anubis by Boiſſard en by Montfaucon, en zodanig als menze in de negende *Plaat*, figuur 1. en 3. ziet. Gemene en gewone ratel. Oiſelius, *in Theſaur. Num. Tab.* 117. 4. Maraka of Ratel der Brazilianen. 5. Chichikoué of Ratel der Wilden van Noord-Amerika. 6. Schilpad of Ratel der Irokoizen, Huronnen en Noordelyke Wilden, vergeleken by de Lier van Apollo. 7. De Rhombus der Lamâs, volgens Kircher, *Chin. Illuſtr. Fig.* 4. *pag.* 67. 8. Rhombus of vierkantige Ratel, genomen uyt een antiek, op de *negende Plaat fig.* 2. te zien. 9. Ratel der Ouden, in 't klein te zien in de *twaalfde figuur* van diezelve *Plaat*, in de handen van Iſis. 10. Kinder Speelgoed, vergeleken met de Ratels der Ouden en der Amerikanen. 11. Rhombus van Clatra, in handen van die godin, te zien *figuur* 13. van de *negende Plaat.* 12. Een Antiek, getrokken uit den Harpocrates van Cuperus, *pag.* 35. daar men ziet Oſiris, Harpocrates en Iſis, houdende een Ratel in de linkerhand, zoo als die van de negende figuur. 13. Een geheel antiek van de Godin Clatra, zodanig als by *Spon Miſcell. Erudit. Antiquit. Sect.*

3. *pag.* 87. 14. Die zelve Godin Clatra verkleed by *Montfaucon*; *tom.* 1. *Planche* 53. *p.* 106. Hiernevens kan men nazien zekeren penning van Commodus, by *du Choul*, *Religion des anciens Romains*, *p.* 307. verbeeldende eenen Egyptenaar houdende eenen Rhombus, zoo als die van Anubis in de negende *Plaat fig.* 1. De figuur van dien Rhombus is langwerpig rond en zeer volmaakt.

IX. PLAAT, pag. 107.

1. *Figuur*, Anubis houdende den Rhombus, *Boiſſard*, *tom.* 4. *Planche* 78. *Montfaucon*, *Antiquité Expliquée*, *tom.* 2. *Planche* 128. *pag.* 14. *fig.* 1. 2. Godsdienſtige plegtigheid, betreffende een Kind in de wieg. Men ziet hier een prieſter van Iſis en twee Mannen, waar van de een eenen Rhombus houd, waarop geſneden zyn de Zon en de Maan, waar van een groter figuur in de *achtſte plaat num.* 8. Dit antiek is genomen uyt Joh. Alſtrophus *de Lectis Veterum*, *pag.* 85. 3. en 4. Antiken, verbeeldende hele Schildpadden onder de zinnebeelden van Mercurius. *Montfaucon*, *tom.* 1. *part* 1. *Planche* 72. *pag.* 130. *fig.* 3. 4. 6.

5. Penning, waar op men ziet een hele Schildpad, achter het hoofd van eene Muſa, *Montfaucon*, *tom.* 1. *part.* 1. *Planche* 59. *pag.* 114. *n.* 10. 6. Een Galliſch Merkuur met een hele Schildpad voor zyne voeten. *Montfaucon*, *tom.* 2. *Planche* 189. *pag.* 418. 7. Huronſch Jongler of Waarzegger, vergeleken met een Galliſch Merkuur genomen uyt den Titelprent voor de *grote Reize der Huronnen*, *door Frater Sagard*, *Rekollekt.* De volgende Platen 10. en 11. behelzen verſcheide figuren van zinnebeeldige ſlangen.

X. PLAAT, pag. 112.

1. Figuur, een Antiek te Rome in 't paleis van Matthei, en by Kircher, *Obeliſc. Pamphil. p.* 326. *fig.* 4. verbeeldende de *Oſiris* der Heliopolitanen overend ſtaande, houdende in de rechte hand eenen ſtok, en daar boven aan de figuur van een man, en in de linkerhand een ruiker van drie bloemen. Aan zyne voeten zyn twee vogels. *Iſis*, zyne Huisvrouw, met eene kroon op het hoofd, komt met het halve lyf uyt de aarde, nevens twee van haar kinderen, daar onder een als Argus, het lichaam bezaait met oogen. Deze drie figuren zyn omgeven van twee ſlangen. Alle deze figuren kan men niet dan by giſſing verklaren, zeer waarſchynelyk is 't een zinſpeling op den ooirſprong der menſchen.

2. De God *Taurus*, *Apis* of *Serapis*, waar van de horens een werreldkloot maken, waar op men ziet Oſiris en Iſis in de gedaante van half menſch en half ſlang. *Kircher*, *Obeliſc. Pamph. pag.* 261. *Menſa Iſiaca Oedipi Ægyptiaci*, *tom.* 3. *pag.* 78. Apis heeft hier geen Hermetiſch kruis om den hals, maar verſcheide Schryvers zeggen, zoo als ik heb aangemerkt, dat Serapis dit kruis om den hals hadde of op de borſt.

3. Zeer kurieuſe penning van Keizer Julianus den afvalligen, in de verzameling van Oiſelius, *Tab.* 47. 7. penning verbeeldende *Iſis*

en

en *Oſiris*, half menſch en half ſlang, houdende een vaas, waar uyt een ſlang kruipt, verbeeldende hun zoon Horus.

4. Antiek by Spon, *Recherches diſſert.* 31. *pag.* 539. vertonende *Eſculapius* en *Hygeïa*, zoo als uit 't opſchrift ΑΣΚΛΗΜΙΩΙ ΣΩΤΗΡΙ ΚΑΙ ΥΓΕΙΑ blykt; te weten Eſkulaap onder de gedaante van een ſlang met een menſchen hoofd. Hygeïa houd in de linker hand een fakkel, en in de rechter een vaas, waar in zy aan Eſkulaap te eeten of te drinken bied. Deze twee godheden hebben de korenmaat op het hoofd, op de wyze van de Egiptiſche Goden en 't is zeer waarſchynlyk, gelyk Spon giſt, dat dit hun *Iſis* en *Serapis* waren, te weten de jonge *Iſis* en *Horus* haar zoon. Hygeïa was de Godin der gezondheid, dezelve met de *Dea Salus*, of de *Goede Godin* der Romeinen.

5. *Iſis* en *Oſiris* werden hier andermaal gezien met een Latosbloem op het hoofd, maar onder de hele gedaante van ſlangen, behalven Iſis, die een vrouwe boezem heeft, waar door zy dan ook Iſis Mammoſa genoemt werd. De penning ſtaat by Spanheim, *Diſſert.* 6. *pag.* 306.

6. 7. 8 en 10. *Penningen* der *Kretenſers*, zinſpelende op de *Orgia* van *Jupiter Sebazius*. Op den eerſten penning zyn twee van onderen door malkander gevlochte ſlangen, een ſtaande boven dezelve een Jupiter houdende eenen blixemſtraal in de eene hand, en eene arend in de andere, met deze woorden, ΚΥΔΑΣ ΚΡΗΤΑΚΥΑΣ. De vierde penning n. 10. zynde het ruggeſtuk van den eerſten, vertoont de korf van de Orgia, genoemt *Cyſtra*, met een ingewyde ſlang. *Beger*, *de num. Serpentin. Cretenſ. pag.* 5. De twede n. 7. is de kurieuſte, want hy vertoont te gelyk den korf van de Orgia, de ſlang en 't kind Erycton, gelyk Antigonus van Cariſtie verhaalt, dat hy door de dochters van Cecrops in 't mantje van Pallas gevonden wierd. Deze penning is van Gordianus Pius, geſlagen te Magneſia, ſtad en kolonie der Kretenzers in Aſia; zie Spanheim, *Diſſert.* 9. *p.* 655. Nog een pragtiger penning van die zoort vind men by Triſtan, *Comment. Hiſt. tom.* 2. *p.* 196. ook te Magneſia geſlagen onder Caracalla. Op denzelven ziet men 't mantje van de Orgia met een ſlang, of volgens Triſtan een altaar boven een pynboom. Boven het altaar is een zoort van een tafel, waarop Erycthon of wel Jupiter Sabazius zit; drie gewapende Korybanten, den Pyrriſchen dans danzende, beſlaan 't overige van den penning, rondtom denwelken men leeſt ΕΠ. Μ. ΑΥΛΟΥ ΕΠΙΚΑΤΟΥC en op den buitenſten rand; ΜΑΓΝΗΤΩΝ. 8. Penning van Auguſtus, na de giſſing van Albertus Rubenius in Kreta geſlagen. De *Victorie*, houdende in de eene hand eenen palmtak en in de andere eene kroon, ſtaat op de mand van de Orgia, tuſſchen twee gekronkelde ſlangen. *Beger*, *de num. Serp. Cretenſ. pag.* 7.

9. Het ruggeſtuk van eenen penning van Lucius Verus by Spon, *Diſſert.* 31. *p.* 525. vertoont Eſkulaap in de gedaante van een ſlang met een mans hoofd. Men ziet elders andere figuren op de wyze van Oſiris en Eſkulapius. Men vind by Spanheim twee penningen te Nicodemie geſlagen, *Diſſert.* 4. *pag.* 216.

11. Penning van Antoninus Pius, *Medaglioni Di Carpegna. p.* 56

ver-

verbeelt Cerés of Cibele op haren wagen, getrokken door ſlangen, met het opſchrift, ΘΕΑ ΔΗ ΜΗΤΡ.

XI. PLAAT, pag. 114.

1. *Figuur*, Hercules dodende een wangedrocht, half menſch en half ſlang, *Montfaucon*, *tom.* 1. *fig.* 2. *Pl.* 127. *pag.* 210. *Platin*, *Num. Imp. p.* 206. Men vind diergelyken penning van Hadrianus, verbeeldende eene Minerva, die een triton, of wangedrocht, half menſch en half ſlang verſlaat.

2. Antiek uyt Spon, *Miſcell. Erudit. Antiq. Sect.* 2. *p.* 306. *Tor.* 1. en by Montfaucon, *Tom.* 1. *Pl.* 132. *p.* 218. *Fig.* 5. Spon giſt, dat het is Cirie met den betoverden kelk, den boom uyt den tuin der Heſperiden, en Hercules, houdende den helhond aan den band. Alle deze figuren met elkander vergeleken, hebben mogelyk eenige betrekking tot den val der eerſte menſchen en tot de herſtelling van 't menſchelyk geſlacht. Mogelyk is deze vrouw, die een doos houd, en niet eenen kelk, Pandora, de eerſte van alle de Vrouwen; en de boom bewaart door eenen Draak, een zinnebeeld van den verboden boom in het aardſch Paradys; de draak is het zinnebeeld der ſlang, die Eva verleide. Ik heb reeds gezegt, hoe Hercules temmende den Helhond, was een zinnebeeld van den zegenpralenden verwinnaar van de zonde en van de hel.

3. Zeer zonderlinge A gaat uyt 't kabinet van den Koning van Vrankryk, zie de Hiſtorie van de Koninglyke Akademie der Inſcriptien, *Tom.* 1. *pag.* 273. Men ziet 'er Jupiter met zynen mantel, houdende eenen blixemſtraal in de eene hand, en leunende met zynen linker voet op eene verheve rots, daar men de Geit Amalthea ziet hippelen. Minerva aan de andere kant gewapent, met eenen ſtormhoed, gedoſt met eenen langen tabbard, ſchynt met den vinger te wyzen, of na de ſlang, die voor haar voeten is, of na eenen wyngaardſtam, geſlingert om eenen boom, tuſſchen die twee Godheden ſtaande, op denwelken men druiven ziet, en twee vogels, te klein om gekent te werden, doch naar allen ſchyn de *Arend*, vogel van Jupiter, en de Uyl, vogel van Minerva. Beneden by wyze van Exergue, ziet men twee Paarden en twee Leeuwen, en dan 't hooft van eenen Stier, 't voorhooft, vlak van voren vertonende, maar 't merkwaardigſte van allen, is het Hebreeuwſch opſchrift, rondtom den Agaat op den ſchuyns geſlepen kant, behelzende deze woorden, uyt het derde kap. van Geneſis, *De Vrouwe zag dat die Boom goed was tot ſpyze, ende dat hy een luſt was voor de oogen.*

De Geleerde Heer Oudinet, die 't afdrukzel van dezen Agaat in den jare 1705. aan de Akademie heeft medegedeelt, ſchryft dat dezelve ontrent twintig jaren geleden, aan den Koning was gegeven, na dat hy een onheugbaren tyd, in een der oudſte Kerken van Vrankryk geweeſt was, daarze gehouden wierd voor een beſchryving van de geſchiedenis der zonde van Adam.

De Akademie ſtaat gaarn toe, dat de ſteen en de Hiſtorie oud en echt zyn, maar 't ſchrift ſcheen haar toe te zyn hedendaagſch Hebreeuwſch

breeuwſch, met een Kabbynſche ganſch niet zuivere en ſlecht gegraveerde letter, en 't zinnebeelt.

Wat hier van zy ſchoon men onderſtelt dat 't graveerzel niet oud is, zoo blyft 'er eenige zwarigheid over, want het zou de gene die 't Hebreeuwſch heeft geſneden, Jupiter en Minerva, voor Adam en voor Eva, en een ipenboom, met een wynſtok voor den verboden boom hebben aangezien? Natuurlyker is te geloven, dat de overeenkomſt tuſſchen de Heidenſche fabel, en de Ware Hiſtorie van den oorſprong der menſchen, iemand van later tyd bewogen heeft, die plaats uyt Geneſis daar by te ſchryven, om die overeenkomſt daar door aan te wyzen.

Ik heb daar ik van de oude namen van Minerva ſpreek, getoont de overeenkomſt tuſſchen Minerva en de eene en de andere Ate of om beter te zeggen, tuſſchen Minerva en de een en de andere Eva. By Thevet, Coſmogr. is vind men eenen penning van Minerva, met den naam van ΑΘΕ, den naam van Ada vind men gegeven aan Juno Urania, welke is Venus Urania, de Godin van Syrie, of Minerva. Men vind ook op een penning den naam Eva aan de zyde van een hoofd van Minerva, en op de andere kant eene Cibele Beger, die dezen penning onder de Penelopoſiſche plaatſt ſchryft, datze geſlagen is te Eva, Stad in Arcadia, en mogelyk zo genaamt de de Evasmus van de Bacchanten, en hy voegt daar by: *Cum Primâ Mortalium Matre id Coincidit, quid autum haec ad Arcades* 2. *idem Inquit Dulodorus quod Bacchus, ſi Clementi Alexandrino fides*; *Evam enim, per quam non Errori Modo, ſed ipſi Morti via Patefacta eſt, in Orgiis Invocatam, ejus verbis apud Euſebium de preparatione Evangelica patet.* Theſaur. Brandenburg. *tom* 1. *pag.* 443.

4 Geheimnis volle figuur van de Godheyt; zie *Mondfaucon*, *tom.* 1. *part* 2. *Pl.* 215. *p.* 378. *fig.* 1.

5. Pallas met haar Schild; zie de *Byvoegzelen van Gronovius op de gegraveerde edele geſteenten Leonardo Agoſtini, eerſte Plaat.*

De twaalfde Plaat betreft de Jonge Iſis of vruchtbare Maagd.

XII. PLAAT, pag. 116.

De 1. *Figuur*, vertoont de jonge Iſis, houdende in een zoort van ſchildery het beeld van Horus Apollo haar zoon, met eenige zinnebeelden die op den Verloſſer ſlaan, gelyk we beneden in de *zestiende Plaat* zullen verklaren, zie ook *Kircher Oediep. tom.* 3. *p.* 500.

De 2. *Figuur* is zeer zonderling te vinden onder *de grote penningen van Carpegna, pag.* 70. en verbeelt dezelve Iſis, den God Apis of Serapis der borſt gevende. Men kan ook zeggen, dat het Coca of Proſerpina is, zogende den God Taurus, dat is Bacchus in de gedaante van eenen ſtier.

3, 6 en 7. *Figuren* van de jonge Iſis zogende haren zoon, zie wegens de eerſte figuur *Spon, Diſſert.* 28. *pag.* 465. en wegens de twede *Beger Brandenburg tom.* 2. *pag.* 301. De derde is een penning van Hadrianus in den *Harpocrates van Caperus, pag.* 51.

De 4. en 5. *Figuren* zyn twee zeer pragtige antieken in hun zoort.

Van de eerſte zegt Montfaucon, die ze onder de Abraxâs plaatſt; *tom. 2. Blanche 158. pag.* 366. dat het eene Iſis is, zonder daar by te voegen, dat het is de Iſis van de oude Sterrekunſt der Egyptenaren, der Perſianen en der Indianen; 't geſternte Iſis, de Erigone of de Maagd van den dieſtriem; 't welk ik beſluit uyt de ſter op haar voorhooſt, ze heeft drie koren âren in de linkerhand, en drie anderen in een vaas voor hare voeten. Men ziet'er den naam van Jao by de Ouden, dezelve als *Jehova* by de Hebreën. Het overig naakt van deze en andere figuren, heeft men eerbaarheids-halven bekleet.

De 4. *Figuur* verbeelt eene onderwetſche lamp, gewyd aan Diana van Epheſus, die dezelve is met de jonge Iſis. De geloft-tafel gevoegt by deze lamp, geeft eene veel duidelyker verklaring van het geen deze Godin van Aſia betreft, en is eene der onwraakbaarſte bewyzen van 't onderſcheid tuſſchen de twee Iſiſſers en van de vruchtbaarheid van de twede, alhoewel maagd. Men ziet hier in eene galdery, Oſiris en de oude Iſis, welke ik geloof dat onze eerſte ouders, Adam en Eva zyn. Oſiris kent men aan de Korenmaat, en Iſis de oude aan de Lotos-bloem. De jonge Iſis is kenbaar aan de waſſende maan op haar hooft, waar uyt blykt datze dezelve is, die onder de zinnebeeldige figuur van Diana van Epheſen op de lamp is afgeſchetſt. Aan haar zyde ſtaat haar zoon Horus. Deze vier perzonen verbeelden al 't wezentlykſte van den Godsdienſt. De twee eerſten hebben veroorzaakt den val van 't menſchelyk geſlacht; de twee anderen, de wenſch van alle eeuwen, zouden dien val ſtellen. Deze lamp ſtaat ook by *Montfaucon*; *tom. 5. part. 2. Planche* 169. *pag.* 220

Ik had hier nog drie fraie penningen konnen plaatzen, ten ware te laat, daar op gedacht had.

De eerſte ſtaat by Pantin, *pag.* 289. verbeeldende Cybele, Diana van Epheſus, en Apis onder de gedaante van een ſtier. Patin neemt Cybele hier te onrecht voor eenen geeſt, die eenen ſtier ten offer aanbied; Cybele is door haar hoofd met torens gekroont, zeer kenbaar.

De twede een penning van Traiaan, is by Triſtan, *Comment. Hiſt. tom.* 1. *pag.* 409. te zien verbeeldende eene naakte Dictynna, leunende tegen een rots, houdende een kind in hare armen, en aan haar zyde twee gewapende Korybanten, boven aan de naam DICTYNNA, geheel uyt Dictynna, was A de Diana der Kretenzers; de fabel gewaagt 't van Dictynna altoos als van eene maagd. De Penning toont, dat ze dezelve is als de Rhea of Moeder der Goden by de Kretenzers, gelyk te zien is uyt eenen penning van Decius by Seguin, *Select. Num. Imp. pag.* 188. Blykt dan dat de Rhea der Kretenzers niet is de oude Cybele, maar de jonge, die te gelyk en Maagd en vruchtbaar was; en dat dien volgens de Jupiter van de Orgia der Kretenzers, zoon van eene Maagd zynde, genoegzaam is een voorbeeld van den Verloſſer.

De derde penning is van Julia Soaemias, Moeder van Elagabalus. by Triſtan, *Tom. 2. pag* 363. Venus Urania, die altyd maagd is volgens de ouden, werd hier vertoont met haren zoon, datze ees aardkloot, met een figuur van een zon daar boven aenbied.

DE PRINTEN.

XIII. PLAAT, *beſtaat in twee onderwerpen*, pag. 123.

Het eerſte ſtelt ons voor oogen het denkbeeld der Ouden en der Indianen van beide de Indien, van de Eclypſen, en hunne Godsdienſtige plechtigheden in deze gelegenheden.

Het twede is ontleent uyt de Openbaringe Joannis; De overeenkomſt tuſſchen dit en 't eerſte onderwerp, wert op zyn plaats in 't werk verklaart

XIV. PLAAT, *beſtaat insgelyks in twee onderwerpen*, pag. 149.

Het eerſte vertoont de proeven die een Kapitein moet doen by de Karaïbers, en het twede de proeven van een Hooft of Kapitein, die in het boek verklaart worden.

XV. PLAAT, pag. 169.

Vertoont de laatſte inwyinge van een Karaïbiſch Prieſter.

De twee volgende Platen raken het zinnebeeld van 't kruis by de Ouden, voor Chriſtus tyd.

XVI. PLAAT, pag. 210.

1. Deze hele eerſte ry vertoont de verſcheide figuren van kruizen, die op de Grafnaalden gevonden worden, behalven het twede dat een Chineeſch karacter is, het getal van tien betekende, zie Kircher *Obeliſc. Pamp. pag.* 306.

2. Vier figuren van Egyptiſche Godheden, houdende het kruis in de hand, ontleent uyt de tafel van Iſis, by Kircher *Oediep. tom.* 3. *pag.* 78.

3. Zonderlinge Egyptiſche oudheid by Paul Lucas, *tom.* 2. *Liv.* 4. *pag.* 130. Horus Apollo is gezeten, houdende een winkelhaak en een Wichelſtok; Iſis ſtaat achter hem, houdende het Hermetiſch kruis in de rechterhand; voor hen ſtaat een Egiptenaar, die hun ſchynt aan te bidden. Boven ziet men een zinnebeeld van de Godheid, te weten eene gewiekte ronde bol, omgeven van een ſlang, met twee qualyk gevormde hoofden, dicht daar by ziet men twee wel uytgedrukte kruizen.

4. Beeldſprakige hant uyt het Kabinet van ſint Genoveva; men vindze ook by Frederik Adolf Lampe, *de Cymbalis Veter. pag.* 150. dewelke beweert dat het Trommels zyn, waar van 't hantvat een zeer volkomen kruis vertoont.

5. Egiptiſch Prieſter houdende het kruis; zie *la Chauſſe*, *Muſ. Rom. Sect. Tab.* 36.

6. Hermetiſch of Iſiatiſch kruis, na de mening van Kircherus, *Oedip. tom.* 2. *part* 2 *pag.* 24. verklaart.

XVII. PLAAT, pag. 212.

1. Horus Apollo met zyne beeldſprakige zinnebeelden, welke

zyn een lang kruis, boven op met een Spervershoofd, zinnebeeld van de Godheid, nezens den winkelhaak, zinnebeeld van de Koninglyke Hoogheid en van de rechtmatigheid, en met den wichelſtok, zinnebeeld van 't Prieſterſchap; zie de tafel van Iſis.

2. Egiptiſch Prieſter houdende een altaar, uyt de *gegraveerde ſtenen van Leonard Agoſtini, van de uytgave van Gronovius*, P. 39.

3. Tafel van 't zelve altaar, in 't groot, door dien zelven ſchryver, plaat 38. men ziet 'er geſchenken die geoffert werden, te weten een mande met opgeſtapelde vruchten of broden, in 't midden twee korenſchoven, de een tegen de andere leunende, twee tuytfleſſen met eenig vocht, en een kruis daar boven, beneden ziet men een kleine kom met een handvat.

4. Twee altaren genomen uyt de lyſt van de tafel van Iſis, verbeeldende twee offer offer-vazen, met een kruis daar boven. Het vocht loopt uyt het eerſte in twee Nyl-vazen; een Egyptenaar met een been geknielt, houd eenen Nyl-kelk, als om dit vocht te vangen, of uyt te gieten. De twede Vaas ſtaat even als ter vereering of aanbidding, tuſſchen twee bloem-boſſen ten toon.

5. Een *Veſtaal* mer een ſnoer van koſtbare ſtenen, waaraan een penning hangt, daar de ſtenen by wyze van een kruis geſchikt zyn. Dit ſtuk vind men by Lipſius, *tom.* 3. *de Veſta & Veſt pag.* 621. Daar is niets van overig, als eenige voetſtappen van ſtenen van de ſnoer; de Veſtaal was zonder hoofd, doch de plaatſnyder heeft haar een hooft van zyn maakzel gegeven.

6. *Figuur* van *Jupiter-Ammon*, in de gedaante van een ram, met een ſlang op het hoofd, en een Hermetiſch kruis aan den hals, van fatzoen als een T. Spon, *in Miſc. Erud. Ant. Sect.* 9. *pag.* 306. *Tor.* 8.

7. Canopus op een Griffioen, houdende zyn poot op een ſchild, waar op een kruis ſtaat. *Gemme di Leonardo Agoſtino, Tab.* 105.

8. *Ptolomeus Dionyſus* in de gedaante van eenen Bacchus, de piek als een kruis. Foy Vaillant *de Num. Ptolom. p.* 146. by den zelven vind men *pag.* 162. eenen diergelyken penning van denzelven vorſt, hoewel veel kleinder.

9. *Bacchante*, uyt eene lykbus by Spon, *Miſc. Erud. Ant. Sect.* 2. *tom.* 1. *pag.* 29. hout ende in de rechterhand eenen penning daar een Hermetiſch kruis op ſtaat.

10. 11. 12. 13. Figuren van *Aſtarta*, Godin van Syrie, met een lang kruis in de hand. De penning n. 10. is van Elogabus met de woorden: *Colonia Aurelia Pia Metropolis Sidoniorum*; De Godin overentſtaande in eenen tempel met vier zuilen, houdende een lang kruis in de hand, aan welkers voet een man is in 't klein, en aan de linker zyde een zuil met eene Victorie daar op, hebbende in de linkerhand eenen Palmtak, en in de rechter eene koorn, die ze de Godin op zet. In de Exerque is een altaar en ſchilpwerk, qualyk gevormt wegens de genen die Tyrus en Sidon vermaard hebben gemaakt door den handel in purper geverfde wol. Vaillant, *Num. Imper. tom.* 2. 126. De penning n. 4. is van Julia Mammæe, met het opſchrift: *Nerviæ Trajanae Alexandrinae.* Dezelve is geſlagen te Boſtre in Arabie, gelyk uyt de Exergue blykt. Aſtarta

ſtaat

ſtaat hier in eenen Tempel, op dezelve wyze als op den voorgaanden penning; houdende in de eene hand een groot kruis, en in de andere eenen horen des overvloeds. Voor hare voeten zyn twee Centauren, blazende op twee kinkhorens, gelykende na die der Tritons. Vaillant, *tom.* 2. *pag.* 187. De penning, n. 13 is van Salonia, met het opſchrift: *Colonia Julia Auguſta Felix*, zynde gelyk uyt de Exergue blykt, te Berite geſlagen. Aſtarta werd hier vertoont als eene vrouw op den voorſteven van een ſchip ſtaande, haren tabbaard met de eene hand ophoudende, en in de andere heeftze een lang kruis. Eene Victorie houd een kroon boven haar hooft. Deze penning door den plaatſnyder niet volkomen getroffen, is beter te zien by Vaillant, *Tom.* 2. *pag.* 353.

De penning n. 12. is te merkwaardiger, wyl ze lang voor Chriſtus tyd geſlagen is, gelyk uit het Griekſch opſchrift blykt. Aſtarta ſtaat hier in een galei. Uit haar rechte hand loopt een douw, zinnebeeld van de weldaden, die ze over de menſchen uitbreid; in hare linker hand, die ze op den rug houd, heeft ze een lang kruis met appeltjes, zeer wel uitgedrukt. Deze penning is van Alexander, twede Koning van Syrie, en te vinden by Beſger, *Theſ. Brand. tom.* 2. *p.* 24. Vaillant heeft in zyne *Geſchiedenis der Koningen van Syrie*, twee diergelyke penningen, van Demetrius den tweden. Op den eerſten *p.* 272. ſtaat *Aſtarta*, met de korenmaat op het hoofd, overent, uitſtrekkende haar rechterhand, en onderſteunende met de linker een lang kruis. Men leeſt hier op de rechte zyde ΒΑ. ΔΗ. dat is, ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. De twede, *p.* 278. vertoont de godin blootshoofds, ſtaande in een galei, den rechter arm uytgeſtrekt, en houdende in de linkerhand, die ze op den rug heeft een kruis. Achter haar ziet men eenige Scytiſche of Feniciſche Karacters.

14. Penning van Auguſtus, vertonende de muts van den Opper-Prieſter, van de Godin der Sidoniers met een Sympulum, te Accis geſlagen. De vier letters C. J. G. A. betekenen *Colonia Julia Gemella Accitana*. Vaillant, *tom.* 2. *pag.* 2. Daar zyn nog andere diergelyke penningen met verſcheide opſchriften.

Ik moet nog zeggen dat 'er by Triſtan, *tom.* 2. 338 een penning is van Heliogabalus, verbeeldende de jonge Iſis of zoo Triſtan zegt, de Godin van Syrie, in de eene hand houdende een ratel, en in de andere een Iſis kruis, by Kircher *Anſata* genoemt. De Schryver merkt aan, dat dit kruis, en de cerkel, die het omvat, is het ſterreteken van de planeet van Venus, welke is de derde plaats, aan de vruchtbare maagd in den hemel toegelegt, waar uyt blykt, dat Venus Urania en de Godin van Syrie een en dezelve Godheid zyn. De Schryver meent met Marſilius Ficin, dat het kruis zinſpeelt op de verborgentheid van onze verloſſing.

Ik had hier ook eenige Romeinſche Standaarten konnen laten graveren, aan welker toppunt men zeer volkome kruizen ziet, gelyk Tertullianus den Heidenen, vyanden van 't kruis, tegenwerpt.

UYTLEGGING VAN ALLE

XVIII. PLAAT, pag. 256.

Dans der Irokoizen, genaamt *Te-Jennonniakoua* en de *Athonront*, op die zelve blad-zyde en de volgende verklaart.

XIX. PLAAT, pag. 281.

1. Huwelyks-plegtigheden. Twee vrouwen brengende het huwelyks-hout in de hut van den man. 2. Eene vrouw, die door het Dorp wandelt, dragende haar kind in een wieg op den rug.

VER-

UITLEGGING

VAN ALLE DE

PRENTVERBEELDINGEN

Die in 't twede Deel voor komen.

XX. PLAAT, pag. 309.

DEze Plaat vertoont de kleding en opſchik der eerſte menſchen; ook 't geen aanleiding gegeven heeft tot 't vercieren van Saters 't zinnebeeldig denkbeeld van de horens der dieren enz. De middelſte der drie eerſte figuren verbeelt eene Iſis, gehult met de huid van eenen ſtier, met horens en oren. Cuperus, *in Harpoerate*, *p.* 109. Aan hare zyden zyn 1. een Jupiter Ammon, en 3. Een Lyſimachus met horens op het hoofd, als of ze daaraan gegroeit waren. La Chauſſe, *Muſ. Rom. Sec. primâ Tab.* 4 & 19. De figuren van de twede ry zyn twee Saters, 5. Zodanig als de antieken verbeelden; 4. Een oud Duitſcher volgens Ceſar, en 5 een Amerikaan, zodanig als die beyde gewoon zyn zich ten oorlog uyt te ruſten. De figuren van de derde ry vertonen een vervolg van denkbeelden der eerſte tyden in de Helm-cieraden der Hertogen van Bretagne. 7. Vulſon de la Colombiere, *Theatre d'Honneur*, *Tom.* 1. *pag.* 49. en van een oud Vlaamſch geſlacht. 8. *Recherche des Antiquités*, & *Nobleſſe de Flandres de* l'Epinoy, *pag.* 312. *liv.* 1. De penning in 't midden verbeelt eenen Prins uit den huize van Vrankryk, vechtende in een Tournoi tegen eenen Hertog van Bretagne, beide hebben ze den ſtormhoed boven den helm.

XXI. PLAAT, pag. 312.

Men ziet hier eene afſchetzing van de kleding en opſchik der Wilden. 1. 2. Figuren van Wilden, zynde Irokoizen en Huronnen, zoo als ze hedendaagſch gaan, Man en Vrouw. 3. 4. Zoo als ze oudtyds gekleet zyn geweeſt. 5. Snoer der Ouden, waaraan hangt het geen, dat men by de Romeinen *Bulla* noemde. 6. Snoer der Wilden, waaraan gehecht is een groot ſtuk porcelein, overeenkomſtig met de *Bulla* der Romeinen. 7. Halsſnoer der Ouden, overeenkomſtig met die, welke de Wilden dragen, en die ſchynt van dezelve ſtoffe geweeſt te zyn, Montfaucon, *Antiq. Expl. tom. Pl.* 157. *pag.* 268. 8. Armbant van porceleyn, by wyze van kleine buizen. 9. Caracolis der Karaïbers, of Zuidelyke Wilden. 10. Tabak zak der Noordelyke Wilden. 10. en 11. De twee delen der brozen, welke de vrouwen der Karaïbers van de Vooreylanden, boven en onder de kuiten dragen ten teken van hare oprechtheid en vryheid.

UYTLEGGING VAN ALLE

XXII. PLAAT, pag. 320.

Vertoont de prik en beeltſprakige ſchilderingen. 1. Oude Pictus. 2. Een beſchilderde Wilde, overeenkomſtig met den Pictus, in 't eerſte figuur vertoont. Tuſſchen deze twèe perzonadien is een Wilde van Noord-Amerika. 3. Graverende zyn afbeeldzel op eenen boom en ſchryvende op, zyne wyze het geen door dit zoort van gedenkſtuk wil te kennen geven. Beneden zyn uytgedrukt de ſchilderingen waar van ieder zoort een letter kan verſtrekken. De eerſte behelſt, dat de Wilde genaamt de twee vêren, a. b. van de natie van de kraanvogel, c. en van 't geſlacht van den Wilden Os, d. verzelt van vyftien krygsknechten, h. eenen krygsgevangen heeft gemaakt, f. en drie haair-ſchedels verovert, g. in den zeſden tocht die hy gedaan heeft, om ten oorlog te trekken, k. en in den vierden, waar in hy de party gecommandeert heeft, i. In de twede werd gezegt, dat de Wilde genaamt de twee pylen, a. b. van de natie het hert, c. van 't geſlacht van den Wolf, d. in gezantſchap gegaan is, brengende den kalumet van vrede aan de natie van den Beer, verzelt van dertig perzonen, h. In de een en de andere figuur, werd de Wilde niet alleen afgeſchetſt door zyne beeldſprakige gedaante, maar is ook in zyn geheel geſchildert, in de eerſte met zyne wapenen, e. en in de twede met den kalumet en de Schildpad, f.

XXIII. PLAAT, pag. 340.

Verbeelt twee huyshoudingen der Wilden van Zuid en Noord-Amerika. De Hut der eerſten is een boere ſtulp in de gedaante van een karbet, waar van men maar de helft ziet; een Karaïber legt daar in zyn hangmat, waar onder een klein vuur brand. Van vyf Karaïbiſche Vrouwen, ſchrapt de eene maniok, de andere maakt denzelven plat, de derde laat het meel van den maniok lopen door een zeef, de vierde maakt het kaſſaubrood, en de vyfde brengt hout, om onder den pot te ſtoken. Daar tegen over ſtaat een ope hut der Irokoizen, daar men een vrouw de Sagamita ziet klaar maken, een kind, een viſch en een Indiſche korenaar braden. Buiten de Hut zyn drie vrouwen; de eerſte ſtamt het Indiſch koren in een houte vyzel, de twede maalt 't graan tuſſchen twee ſtenen, een korrel teffens, en de derde maakt eenen zak, om het meel daar in te doen. Beneden ziet men eenige åren van Indiaanſch koren, de plant van den maniok en een patata-wortel. Aan het ander end ſtaat een pers, om het zap uyt den maniok te perzen, 't welk men ook uitdrukt met iets, waar van men de gedaante ziet hangen aan een der einden van den karbet.

XXIV. PLAAT, pag. 355.

Het eerſte deel van deze plaat verbeelt de algemene raadvergadering der Floridanen, en de proef der krygsknechten, bequaam om den veldtocht te doen; het opperhoofd, gezeten op zynen troon,

troon, in 't midden van de ouderlingen, edelen en prieſters, die daar ſchynen onderſcheiden, door hun mantels Een man overend ſtaande doet eene aanſpraak, en brengt vervolgens aan elk den kaſſina-kelk, dien hy moet uitdrinken. Aan de eene zyde maken de vrouwen de kaſſina gereed, en aan de andere zyde ziet men eenen dezer karels in vrouwegewaad, 't welk ik gezegt heb, overeen te komen met de prieſters van Cibele of van Venus Urania, en welke de Europeanen *Hermaphroditen* genoemt hebben, naar 't ſchynt, om dat ze waren mannen in der daad, doch vrouwen in hun bediening en kleding Herodotus noemt in 't vierde boek *Hermaphroditen* zekere mannen onder de oude Scyten, welke men Enareën noemde, die als vrouwen gekleed en tot den dienſt van Venus Urania gewyd, van haar een zekere konſt van waarzeggery hadden ontfangen; deze mannen komen zeer met dit ſlag Amerikanen overeen. Het twede deel van de plaat vertoont de wyze van de Chica, Ouicou of Caouin te maken en die te drinken, 't welk de Franſchen wynmaken gedoopt hebben. De waarzeggers zyn hier insgelyks aan hun mantels te kennen.

XXV. PLAAT, pag. 366.

Het eerſte gedeelte van deze plaat is een godsdienſtige dans der Virginianen; zie 't verhaal van Smith, en anderen over Virginie. Het twede is eene vertoning van een gedeelte van den dans der Brazilianen, volgens Lery, by ons aangehaalt

XXVI PLAAT, pag. 374.

Wyze om den zuiker te maken. De vrouwen bezig, met de vaten te halen, die reeds vol water zyn, dat uit de bomen loopt, bronnen dat water, en gieten het in ketels, die men over het vuur ziet en op denwelken eene vrouw paſt, terwyl eene andere die daarby zit, met de handen dit dik geworde waterkneed, dat hard genoeg is, om zuiker-broden van te maken. Verder ziet men de velden, gelyk ze ten einde van den winter zyn, en de vrouwen arbeiden, om dezelve de eerſte gedaante te geven, en hun Indiaanſch koorn te zaien.

XXVII. PLAAT, pag. 374.

Deze plaat vertoont boven eenen onden Markoman, geheel met tenen gewapent, zeer gelykende na eenen Wilden, meê van 't hoofd tot de voeten met hout en ſchorzen gedoſt. De Markoman is volgens Ceſar, zie de nieuwe Engelſche druk van de *Commentar. p.* 30. De Wildeman is volgens Champlain, *Reizen* 1632 *p.* 291. Tuſſchen deze twee perzonadien is het oorlogs-ryske, overeenkomende met de zinnebeelden van de Oudheid, welke men *Teſſeræ* noemde, waarvan ik eenige figuren heb medegedeelt. Het eerſte is een zinnebeeld der Chriſtenen; zie *Cabinet de ſainte Genevieve pag.* 1. *fig.* 6 En voorts La Chauſſe, *Muſ. Rom. ſect.* 5. *Tab.* 8. De gedenkpenning om laag, vertoont eene vrouw, houdende in

eene hand een van deze zinnebeelden, en in de andere eenen horen des overvloeds met het opſchrift: LIBERALITAS AUG. Dezelve is van Balbinus. Deze zinnebeelden werden op verſcheide andere penningen van keizers gevonden. Het twede onderwerp is een party krygskneechten, in gelederen uit hun dorp trekkende. De voornaamſte is aan 't hoofd, zingende het doodlied.

De twee volgende platen raken de vaart der Amerikanen.

XXVIII. PLAAT, pag. 400.

In de eerſte verdeling van deze plaat is een kanô der Eskimenzers, boven de kano ziet men eenige Egiptiſche antieken en daaronder papiere ſchuitjes, op dezelve wyze als die van ſchorzen, waarvan de Wilden zich bedienen; zie Montfaucon, *Ant. Expliq. Tom. 2. Planche 142. pag. 150.* In de twede verdeling ziet men een vlot van droge kauwoerden, ledig gemaakt en ter dege toegeſtopt, en daar onder een Peruviaan.

XXIX. PLAAT, pag. 409.

Sprongen, Watervallen, ſtortingen van rivieren uyt de hoogten. In 't verſchiet vertoont zich een waterval, welkers ongemene hoogte dezelve onvaarbaar maakt. De Wilden genoodzaakt, de rivier ver boven den val te verlaten, dragen hun kanoos en gereetſchappen, om dezelve beneden die ſtortingen weder op de rivier te brengen. De rivier in een effen vlak bed, loopt heel ſtil verby een Dorp, by 't welk men op een uytſtekende punt twee Wilden ziet, die aan een praauw arbeyden. Twee kanoos van 't maakzel der Abenakezen en een ander van de Outaouaks. Beneden is een ſnel lopende ſtroom, dien men kan overſpringen. Twee Wilden zakken denzelven af, en twee anderen varen dien op, langs den wal en grond ſlepende.

XXX. PLAAT, pag. 411.

Tochten over ſneeuw en winter-legeringen. De Wilden komen hier voor, als dragende hun equipagie op berrien, en andere dezelve op hun ſleden achter na ſlepende. Anderen op de zamelplaats gekomen, rechten de hut op. Zommigen hangen eenen ketel over het vuur, hakken hout, en maken vuur op hunne wyze door wryven of boren. Om hoog ziet men de raket.

XXXI. PLAAT, pag. 425.

Beleg van een Schans of Dorp, met palliſſaden bezet, volgens de manier der Wilden.

XXXII. PLAAT, pag. 429.

't Voeren van krygs-gevangenen en hun intrede in het Dorp. Het eerſte onderwerp vertoont de wyze, van de Slaven aan elkander

der te binden, en ze gedurende den nacht te bewaren; ter zyde ziet men een krygsman, die het haair bereid, op dezelve wyze gelyk ze gewoon zyn de huiden te bereiden. Het twede onderwerp vertoont de Slaven bloot geſtelt aan 't quaad onthaal, dat men hen doet op hun komſt in de Dorpen van hun overwinnaars of derzelver bondgenoten. De marſch begint met die van de party der overwinnaren, welke de hairlokken dragen, en deze werden gevolgt van drie gevangenen, met den Schilpad in de hand, en den ſtok; verciert met zwaanen-vêren. De Dorpelingen in twee ryen geſchaart, en met ſtokken gewapent, ſtaan gereed, om hen wel t'ontfangen.

XXXIII. PLAAT, pag. 445.

Doodſtraffe. 1. Doodſtraffe der Slaven van Noord-Amerika. 2. Doodſtraffe der Slaven van Zuid-Amerika, beſtaande in drie verſcheide bedryven. Aan de eene kant beſchilderen de vrouwen den ſlaaf; aan de andere vercieren ze den knods, waar mede hy gebolt ſtaat te werden; en in 't midden werd vertoont de wyze, waar op hy ter dood gebragt werd.

XXXIV. PLAAT, pag. 455.

Deze plaat betreft de gezantſchappen en den koophandel der Wilden van Noord-Amerika. In het eerſte onderwerp verſchynt een Wilde in den raad, ſprekende door zyne porceleine ſnoeren. De ſnoer, dien hy in de hand houd, is beneden groter verbeelt. Het twede onderwerp is eene vertoning van den kalumet-dans. In 't midden op een mat, zyn de Manitou of de Geeſt, ter eere van denwelken de dans geſchied; 't is een ſlang, en de wapenen, met dewelke men moet vechten. De toekykers en de ſpeelluiden maken eenen ronden kring, waarin men de twee vechters ziet.

XXXV. PLAAT, pag. 469.

Spellen met bikkels of met den Aſtragaal. Het eerſte ſpelen de vrouwen, en het twede de mannen, op de wyze, als ik verklaart heb.

XXXVI. PLAAT, pag. 477.

Kolfſpellen en andere oeffeningen. Het eerſte is kolven, en het twede is een ſpel, dat ik elders beſchreven heb. In 't verſchiet ziet men eenige Wilden, die zich in 't boogſchieten na een wit oeffenen.

XXXVII. PLAAT, pag. 495.

Een zieke Jongler en een ten toon geſtelt lyk. 1. De zieke onder de handen van twee prieſters werd langzaam geleid over een groot vuur van gevonkte kolen, terwyl het choor bezig is, eenen

godsdienſtigen dans te doen, boven denwelken men ziet de hut van de wichelary of jonglery, welke ik gezegt heb overeen te komen met den Delphiſchen Drievoet. 2. Het lyk ter begravinge klaar gemaakt, is overent op eene verheve plaats. De menſchen in de hut vergadert om hem te bewenen, ſchynen te luiſteren na de loſrede, welke een der Ouden of voornaamſten ſtaande uitſpreekt.

XXXVIII. PLAAT, pag. 505.

Dood der overgegevenen aan het opperhooft, of aan de vrouw, hooft van de Natie der Natchez te Louïſiana. De tempel ganſch open, laat op den grond bloot zien de lichamen der hoofden, die hier bewaart werden. De geen aan den welken men de laatſte eer bewyſt, legt ten toon op een der ſtenen, aan den ingang van dien tempel. Twee Choren in den buik van den tempel vertoont, doen eenen Godsdienſtigen dans, terwyl men de genen wurgt, die den overleden gezelſchap zullen houden, en hem in de andere werelt moeten oppaſſen.

XXXIX. PLAAT, pag. 505.

Lykſtaatzien by de Irokoizen. Het lyk overent gerecht op de rosbaar, waar op het is gedragen, is by de kuil, die twee karels graven. Ter zyde legt al zyn rykdom, die men met hem zal begraven. De Ceremonie-meeſter verſchynt vervolgens, houdende in beide zyne handen de ſtokken, met dewelke de Mannen en Vrouwen zullen ſchermen, die de ſtaatzie moeten vereeren met een gevecht, waar na de prys aan de overwinnaars werd uytgedeelt.

XL. PLAAT, pag. 509.

Lykſtaatzien over de genen, die van koude in de ſneeuw geſturven, of by ongeluk verdronken zyn.

XLI. PLAAT, pag. 527.

Algemeen feeſt der doden by de Huronnen en by de Irokoizen. De beſchryving is daarvan zoo omſtandig gedaan, dat het nodeloos zou zyn, daarvan eene nieuwe verklaring mede te delen.

A. Noord Amerika.
B. Zuid Amerika.
C. Landengte van Panama die Noord en Zuid Amerika Scheid.
D. Onbekende landen die men gist, aan Asia en Amerika te palen.
E. Golf van Mexiko.
F. Rode Zee.
G. Baai van Hudzon.
H. Vuur eiland tusschen Magellaen en la Maire.
I. Golf van Snit Laurent.
K. Rivier Missisippi.
L. Rivier der Amazonen.
M. Rivier van la Plata.
N. Andes bergen.
O. Kust van Nieu Spanje, Mexiko, Peru, Chili.
P. Magellaensch Land.
Q. Brasil.
R. Caribische eilanden.
S. Kust van Florida Virginie en Nieu Engeland.
T. Kust van Nieu Vrankrijk.

De Eskimensen, Kilistinen, Kloothoofden, Assinibalen, en Siousen, bewoonen 't Noorden van Canada. de Irekoisen, Huronnen, Algonkinen, Outawassen aan de rivier Snit Laurent, de Ilionoisen, Natchen enz. langs de rivier Missisippi. de Virginiens, Floridanen, Wolven, Mahinganen enz, in de Nabuurschap van de Engelschen. de Abenahis tusschen Acadie en Nieu Engeland. De Caraiben waren eer tyds meesters van alle de voor eilanden, genaamt Antilles. De Tapuiers, Galibis, Brasilianen en Volkeren van Paraguai beslaan alle de Kust van Zuid Amerika is vol van allerhande Natien. de Rivier der Amazonen alleen telt Zeventig verscheide talen en Volken.

ZEDEN
DER
AMERICANEN.

Oogmerk en Schets van het Werk.

EERSTE HOOFTSTUK.

Vele reizigers hebben ons den aart en zeden der Amerikanen afgeſchildert.

ZEdert meer als twee Feuwen dat Amerika ontdekt is geweeſt, en dat de meeſte Zee-machten van uropa daar talryke Volkplantingen na toe gezonden hebben, hebben veel Reizigers ons den Aart en en de Zeden der Amerikanen afgeſchildert, en verſcheide Geleerden hebben zich met vlyt toegelegt om in de duiſterniſſen der Oudheid de voetſtappen van den Oorſprong dezer Volkeren te zoeken.

Maar wat naauwkeurigheid wy ook in de Reizigers vooronderſtellen, die hun aantekeningen daar over in 't licht gegeven hebben, zou het hard zyn dat zy alles ingezamelt hadden, en dat men geen Naiezing na hen zou kunnen doen; Men heeft in gevolg van tyden kenniſſen gekregen, die zy niet hadden en niet konden hebben; zo dat men, zonder hen te verongelyken, ondernemen kan over dit ontwerp te arbeiden, en zich vleyen van iets omſtandigers en wetenswaardigers te zeggen, en dat zelfs de bevalligheid heeft van Nieuw te zyn.

Maar zy hebben noch veel voor een naauwkeurig onderzoeker overgelaten.

Wat de Geleerden aangaat die deze ſtof verhandelt hebben, hun Vertogen niet als op onvolmaakte en ter loops geſchreven Aantekeningen gemaakt zynde, konden niet als gebreklyk zyn; hun giſſingen zyn zo los en onzeker, dat zy meer twyffelingen doen ontſtaan als zy 'er ophelderen; en de overeenkomſt die zy tuſſchen de Barbaarſche Talen en de geleerde, die hun bekent zyn, vinden, is op zulke verminkte Woorden gegrond, dat men 'er niet als valſche Gevolgen uithalen kan.

Wat 'er van de Geleerden die deze ſtof verhandelt hebben voor oordeel te vellen is.

Geduurende vyf jaren die ik in een Zending by de Wilden van Kanada heb doorgebracht, heb ik my in den grond van den Aard en de gewoontens dezer Volkeren willen onderrechten en voor al heb ik daar myn vootdeel gedaan met de ontdekkingen en kenniſſen van een Oud Jezuits zendeling, Pater Juliaan Garnier * genaamt, die

* Pater Juliaan Garnier, een Jeſuits zendeling van Kanada, is broeder van den Eerwaardigen Vader Dom Juliaan Garnier, Benediktyner Monnik, bekent door de werken die hy in 't licht gegeven heeft.

De Schryver is vyf jaar zendeling by de Wilden in Kanada geweeſt.

zich van zyn Proefjaren af aan de Zendingen hebbende toegewyd, daar meer als zeſtig jaren verſleten heeft, en voortgaat zyn overigen leeftyd daar in de oeffeningen van een heiligen yver en een zeer ſtrenge levenswys door te brengen. Hy heeft de Algonquynſche ſpraak, die de uitgeſtrektſte van Noorder Amerika is, wel genoeg verſtaan: maar voor al bezit hy in volmaaktheid de Huronſche en de Vyf Taalbuigingen der Irokoizen onder welke hy byna altyd geleeft heeft; 't is, zeg ik, in den omgang met dezen deugtzamen Zendeling, met wien ik een naauwe Verbintenis gemaakt had, dat ik byna alles geput heb, 't geen ik hier van de Wilden te zeggen heb.

Heeft alles naauwkeurig zelf onderzocht.

En voor 't overige met de ontdekkingen van een oud Jeſuit die daar 60 jaren gewoont had zyn voordeel gedaan.

Ik heb ook de Verhalen gelezen die in verſcheide tyden door verſcheide ſchryvers in 't licht gegeven zyn, en in 't byzonder door de Zendelingen, die deze zendingen door hun Apoſtoliſchen Arbeid hebben geheiligt, waar van zommige zelfs gelukkig genoeg geweeſt zyn om hun bloed in de wrede pynen te vergieten, die de Barbaren hen hebben doen lyden, tot wier Zaligmaking zy zich opgeoffert hadden.

Ik heb my niet vergenoegt met den inborſt der Wilden te kennen, en hun Gewoontens en oeffeningen te leren, ik heb in deze oeffeningen en gewoontens voetſtappen van de verafgelegenſte Oudheid gezogt; ik heb met vlyt die onder de Oudſte Schryvers gelezen, die van de zeden, de Wetten en de Gebruiken der Volkeren gehandelt hebben, waar van zy enige kennis hadden; ik heb deze zeden de eene met de andere vergeleken, en ik beken dat zo de Oude Scryvers my licht gegeven hebben, om enige gelukkige giſſingen aangaande de Wilden te gronden, de Gewoontens der Wilden my licht gegeven hebben om verſcheyde zaken in de Oude Schryvers gemaklyker te verſtaan en uit te leggen. Miſſchien dat ik, myn gedachten in 't licht gevende aan die gene die in 't lezen dezer Schryvers bedreven zyn enige openingen geef, die zy zullen kunnen doorgronden: miſſchien ook zal ik gelukkig genoeg geweeſt zyn om enige Aders van een Myn te ontdekken, die onder hun handen ryk zal worden. Ik wenſch dat zy zich boven my verheffende noch verder mogen zien, en dat zy een nette gedaante en een juiſte uitgeſtrektheid aan vele zaken willen geven, die ik maar ter loops aanroer. Zommige myner giſſingen zullen gebrekig in zich zelven ſchynen, maar miſſchien dat zy te zamen verenigt zynde, een geheel zullen uitmaken, wiens delen elkander zullen onderſteunen, door de aaneenſchakeling die zy met elkander hebben.

De Algonkynſche ſpraak is de uitgeſtrektſte van Noorder Amerika.

De Schryver vergenoegt zich niet met de gewoontens en oeffeningen der Wilden te kennen maar vergelykt die

TWEDE HOOFTSTUK.

DE kennis der Zeden en Gewoontens van verſcheyde Volkeren heeft iets zo nut en zo gewichtig in zich, dat Homerus geoordeelt heeft daar het ontwerp van een Geheel Gedicht van te moeten maken. Deszelfs oogmerk is de Wysheid van zyn Held Ulyſſes te doen kennen, die na het beleg van Troje zich zonder ophouden door Neptunus wrok van zyn Vaderland Ithaka verwydert ziende, zich bedient van de Verſcheyde dolingen van zyn Scheepstochten, om zich van de Zeden der Volkeren te erkondigen, daar de opgeruide

ruide Winden hem dwingen aan te landen, en om van ieder wat 'er goeds en loflyks in is te behouden.

met de zeden der Oudheid.

In der daad de Reyzigers die Verhalen in 't licht geven, en die gene die ze graag lezen moeten zich geen blote nieuwsgierigheid en dorre kennis voorſtellen. Men moet de zeden niet doorſnuffelen als om de zeden te ſchikken, en overal word 'er iets gevonden daar men voordeel uit halen kan.

't Een zet het ander Licht by.

De Yver van Godsdienſt die een zendeling verplicht om over zee te trekken moet hem ook tot een beweegreden dienen en zyn pen beſtieren, wanneer hy op zyn ledige Uren arbeid om de Ontdekkingen die hy gedaan heeft, en de kenniſſen die hy verkregen heeft, in 't licht te geven. Dit is het einde van een Evangeliſch Arbeyder, en dit is het ook waar toe ik al myn Vlyt en Arbeyd gepoogt heb te richten.

Nuttigheid van de Zeden en gewoontens van verſcheide Volkeren te kennen.

Ik heb met het uiterſte ongenoegen in de meeſte Verhalen gezien, dat die gene die van de zeden der Woeſte Volkeren geſchreven hebben, ons dezelve hebben afgeſchildert als luiden, die geen gevoelen ter Wereld van Godsdienſt hadden, geen kennis van de Godheid, geen Voorwerp dat zy enige Eer bewezen; als luiden die noch Wetten noch uiterlyke beſchaaftheid hadden, noch gedaante van Regering; met een woord als luiden die byna niets van een Menſch hadden als de gedaante. Dit is een Misſlag die de zendelingen zelfs en vrome luiden begaan hebben, die van de eene kant al te haaſtig zaken geſchreven hebben, die zy niet genoeg verſtonden, en die van de andere kant de moeyelyke vervolgen niet voorzagen, die men uit een gevoelen kon trekken, dat den Godsdienſt zo weinig begunſtigde. Want ſchoon deze Schryvers zich zelven in hun Werken tegengeſproken hebben, en dat zy, terzelfder tyd dat zy zeggen dat deze Barbaren noch Godsdienſt hebben, noch Godheid die zy aanbidden, ook zaken zeggen die een Godheid en een geſchikten dienſt veronderſtellen, gelyk de H. Bayle zelfs aangemerkt heeft; ſpruit daar niet te min uit, dat men ten eerſten door deze eerſte Voorſtelling vooringenomen word, en dat men zich gewent om zich een denkbeelt van deze Wilde en Woeſte Menſſchen te maken, dat weinig onderſcheyd tuſſchen hen en de beeſten maakt.

Wat een reiziger beogen moet.

Des Schryvers ongenoegen dat de meeſte Auteurs de Wilden zonder Godsdienſt verbeelt hebben.

Nu wat drangreden verſchaft men hier door den Ongodiſten niet: Een van de krachtigſte bewyzen die wy tegen hen hebben van de Nootzakelykheid en het Wezen van een Godsdienſt, is de eendrachtige zamenſtemming van alle Volkeren, om een Opperſte Wezen te erkennen, en om het zelve op enige wyze te eren, die te kennen geeft dat men deszelfs opperheerſchappy gevoelt, en dat men nodig heeft zyn toevlucht daar toe te nemen. Maar deze drangreden vervalt, zo het waar is dat 'er menigte Volkeren zyn, die zo na aan de beeſten komen, dat zy geen Denkbeeld van een God hebben, noch geen ingevoerde plichten om hem de Schuldige Eer te bewyzen: want daar uit ſchynt de Ongodiſt in zyn redeneringe gegrond te zyn, beſluitende, dat zo 'er by na een gantſche Wereld van Volkeren is, die geen Godsdienſt hebben, de Godsdienſt die by de anderen gevonden word het Werk van 's Menſſchen beleid is en een liſt der Wetgevers die dezelven uitgevonden hebben om

Dit gevoelen tegengeſprooken.

't Geen de Ongodiſten zou begunſtigen.

het Gemeen door de Vrees, moeder van het Bygeloof, te beſtieren.

Derhalven diende dit valſche Denkbeeld vernietigt te worden.

Om dan aan den Godsdienſt al het Voordeel weer te geven, dat hy uit een zo ſterk bewys als dat van een eendrachtige zamenſtemming van alle Volkeren is, halen kan, en om den Ongodiſten alle middelen te benemen, van denzelven aan deze kant aan te taſten, is het nootzakelyk, het valſſche Denkbeelt te vernietigen, dat deze Schryvers van de Wilden gegeven hebben, nademaal dit denkbeeld alleen de grond van een zo nadelig Vooroordeel is.

DERDE HOOFTSTUK.

IK weet dat men in deze laatſte tyden dit bewys van een eendrachtige zamenſtemming der Volkeren om een Godheid te erkennen heeft willen ontzenuwen, als of deze eendrachtige zamenſtemming dwaling kon onderworpen zyn: maar de bedriegelyke ſchynredenen en de ſpitsvinnigheden van een enkel perſoon, die geen Godsdienſt heeft, of wiens Godsdienſt zeer verdacht is, kunnen geen waarheid doen waggelen, die door de Heidenen zelfs erkent is geweeſt, die in alle tyden zonder tegenſpraak is aangenomen, en die men voor een grondbeginzel kan houden.

Wat men bewyzen moet.

Het komt dan nergens op aan als deze eendrachtigheid van Gevoelens in alle de Natien te bewyzen, met aan te tonen dat 'er geen zo woeſt Menſch is die geen Godsdienſt heeft, en geen Zeden.

Nu vley ik my de zaak zo klaar te zullen maken, dat men 'er niet aan twyffelen zal kunnen, ten zy men midden in het licht blind wil zyn.

De Godsdienſt der Woeſte volkeren ſtemt volgens het gevoelen van onzen Schryver met dien der eerſte tyden overeen.

Niet alleen hebben de Volkeren die men woeſt noemt een Godsdienſt, maar deze Godsdienſt heeft een zo grote overeenkomſt met dien van de eerſte tyden, met het geen men in de Oudheid de *Orgia* van Bacchus en van de Moeder der Goden noemde, de Verborgentheden van Iſis en Oſiris, dat men ſtraks aan deze gelykvormigheid bemerkt, dat het de zelfde beginzelen en dezelfde Gronden zyn.

In 't ſtuk van Godsdienſt hebben wy niets ouder in de ongewyde Oudheid als deze Verborgentheden en deze Orgia, die al den Godsdienſt der Frygen, der Egyptenaren en der eerſte Kretenſers uitmaken, die zich zelven als de eerſte Volkeren der Wereld aanzagen, en de eerſte Uitvinders van dezen dienſt der Goden, die van hen tot alle Volkeren was opgegaan en zich door 't ganſch heel al verſpreyd had.

Namentlyk met dien der Phrygianen, Egyptenaren en Kretenzers.

Maar nademaal 'er tuſſchen de vinders van dezen Gondsdienſt en die gene die 'er van geſchreven hebben verſcheyde eeuwen van duiſterniſſen verlopen zyn: dat deze ſchryvers eerſt in den tyd van deszelfs verbaſtering zyn opgekomen, en na dat dezelve met ontelbare verdichtzelen vermengt was, is het hun onmogelyk geweeſt, tot den tyd van zyn Oorſprong op te klimmen; zy hebben van Iſis en van Oſiris, van Bacchus en van Ceres en vele anderen byzondere Wetgevers gemaakt, waar van men de tydſtippen bepaalt heeft gelyk men gewilt heeft, en deze tydſtippen in het algemene denkbeelt zyn niet alleen veel later als de Schepping der Wereld maar zelfs als de Zondvloed.

Oorzaak van Verwarring.

Na-

Nademaal het denkbeeld van dezen Godsdienſt eerſt ten tyden van zyn Verbaſtering tot ons over is gekomen, heeft dezelve nooit anders als een Wanſchape Godsdienſt moeten ſchynen. In der daad hy is met al de duiſternisſen van de Afgodery en alle yſelykheden van de Tovery bewimpelt, ryke bronnen der grootſte Misdaden, der erbarmlykſte dolingen van 't verſtand, en der grootſte wanorders van 't hart.

De Godsdienſt verbaſtert.

Deze Verdorventheid evenwel, hoe groot zy ook zyn mag, is niet zo algemeen, of men vind in den grond van dezen Verdorven Godsdienſt beginſſelen, die rechtdraats tegen de Verdorventheid ſtryden, beginſſelen van een naauwe Zedeleer, die een ſtrenge deugt vorderen, die een Vyandin van de Wanorder is, en die een Godsdienſt veronderſtellen die heilig in zyn oorſprong is, heilig voor dat hy verbaſtert was; want het is niet natuurlyk te denken dat de zuiverheid van de Zedeleer uit de Verdorventheid en uit de Ondeugt voorgeſproten zy, daar het in tegendeel maar al te natuurlyk is te zien, dat de Ondeugt en de Verdorventheid de alderheiligſte zaken verderven en verbaſteren.

Deze Verdorvenheid is evenwel zo groot niet of daar blinkt noch een natuurlyke zedeleer door.

Behalven dat, word 'er in dezen Godsdienſt van het eerſte Heidendom een zo grote overeenkomſt gevonden tuſſchen verſcheyde geloof punten, die het geloof ons leert, en die een Openbaring veronderſtellen; een zo grote gelykvormigheid in den dienſt met dien van den waren Godsdienſt, dat het ſchynt dat byna al het wezenlykſte uit dezelfde bron geſchept is.

Groote overeenkomſt tuſſchen den Godsdienſt van het Heydendom en verſcheyde onzer geloofspunten.

VIERDE HOOFTSTUK.

MEn kan deze gelykenis en deze gelykvormigheid niet loochenen. Men vind by voorbeeld voetſtappen van de verborgentheid der H. Drie-eenheid * in de verborgentheden van Iſis, in de werken van Plato, in de Godsdienſten der Indien, van Japan en der Mexikanen: men ontdekt verſcheide andere gelyke trekken in de Heidenſche fabelkunde, gelyk ik in 't vervolg doen zien zal.

Voorbeelden daar van.

Wat den dienſt aangaat, de H. Vaders hebben zelfs verſtelt geſtaan van daar in deze Overeenkomſt te vinden, niet alleen met het wezenlykſte dat 'er in de Mozaiſche Wet was, maar zelfs met byna

* St. Juſtinus, St. Clemens van Alexandryen, Euſebius van Cezarea, St. Auguſtyn en verſcheide andere Kerkvaders hebben gemeent in de Werken van Plato enige duidelyke kennis van de Verborgentheid der H. Drie-eenheid te zien. Deze Wysgeer had deze kennis in de boeken van Merkurius Triſmegiſtus geput, in de Omgang die hy met de Egyptiſche Prieſters gehad had, en in de Wetenſchap der Verborgentheden, daar hy zich had laten in wyden. De gene die een volmaakter kennis van de Beeldſprakige Wetenſchap der Iſiaken menen te hebben, beelden zich in dat zy daar deze Verborgentheid onder verſcheyde Zinnebeelden begrepen, in zien. Kluverius heeft het in de Godheden der oude Duitſchen aangemerkt. De Geleerden die over de Godsdienſten van Ooſtindien geſchreven hebben, zeggen ook dat zy verbeelt is in de drie voornaamſte Godheden van dat land, Bruma, Vichnou en Routren. Daar is in Japan een Afgodenbeeld met drie hoofden, dat de zelfde Verborgentheid ſchynt uit te drukken. Acoſta verzekert dat men 'er noch duidelyker voetſtappen van in Peru vind. Hy maakt in 't byzonder gewag van een Afgod, *Tangatanga* genaamt, 't welk volgens zyn zeggen een in drie, en drie in een betekent. Een betekenis die een klare en korte uitlegging van deze verborgentheid ſchynt te zyn.

Hierom heeft men gezegt dat de Godsdienſten van het Heidendom door de Wetgevers uit de Mozaïſche boeken gehaalt waren.

al de Sakramenten van den Chriſtelyken Godsdienſt, en zy hebben hier op geen ander antwoord gevonden dan te zeggen, dat de Duivel altyd getracht had de Aap van de Godheid te zyn, en zich op de zelfde wyze te doen dienen, als God van zyn ware Aanbidders gedaan wierd. Die gene die in deze laatſte tyden van de Godsdienſten geſproken hebben die in Ooſt- en Weſtindien verſpreyd zyn, hebben deze overeenkomſt aangetoont volgens de Uitlegging der H. Vaderen. Acoſta in 't byzonder heeft zich over dit denkbeeld al te wyd uitgelaten.

Deze overeenkomſt en de weinige kennis die men van de eerſte eeuwen heeft, waar van ons geen gedenkſtukken van de ongewyde Oudheid overig zyn, die niet jonger zyn als de boeken van Mozes, hebben doen zeggen, dat de Godsdienſten van het Heydendom, door enkele Wetgevers geſticht, byna alles uit de Mozaïſche Wet gehaalt hadden, en een der grootſte Mannen van onze Eeuw heeft de zaak zo ver gedreven, dat hy ondernomen heeft de gantſche heydenſche fabelkunde, voor zo ver het 't hiſtoriſche deel raakt, uit te leggen, en daar van al de Goden en Godinnen op Mozes en op Sefora zyn Vrouw t'huis te brengen.

En getracht de gantſche Heidenſche fabelkunde op Mozes en Sefora te huis te brengen.

VYFDE HOOFTSTUK.

IK weet wel wat eerbied men aan de waardigheid en diepe geleertheid van den Schryver van dit gevoelen verſchuldigt is: maar hoe goede mening hy gehad hebbe, en wat voordeel hy 'er uit meent te trekken tegen het ongeloof, met aan te tonen dat al de Goden der Oudheid niet als afbeeldingen van Mozes waren, die zelf beleed een der nederigſte Dienaars van den God te zyn, dien wy dienen, komt het my voor dat dit gevoelen veel vat geeft om den Godsdienſt aan te taſten, de Godverzakers begunſtigt en die gene, die beweren kunnen dat de Godsdienſt maar een enkele menſchelyke vinding is, en een ſtaatkundig werk.

Dit gevoelen geeft veel vat om den waren Godsdienſt aan te taſten.

Want zo het waar is dat alle de Godsdienſten Mozes na-geaapt hebben, zo hy zelf de voorſchaduw van alle hunne Godheden is, en het voorwerp van alle de verdichtzelen van de fabelkunde, zal het ook waar zyn dat voor Mozes het gantſche Heidendom zonder Godsdienſt en zonder Goden geweeſt is. Men zal met waarheid kunnen zeggen dat de wereld meer als drieduizent jaar lang, zo men er de weinige Aartsvaders van uitzondert, daar het uitverkoren Volk uit voortgekomen is, in dien volkomen beeſtelyken ſtaat geleeft heeft, daar de Heidenſche Schryvers veronderſtellen dat de menſchen ingeweeſt zyn voor den tyd van Iſis en Oſiris, van Jupiter en Juno, van Kaimus en Cekrops, die dezelve begonnen te beſchaven, in plaats dat zy voorheen als beeſten leefden. Men zal met waarheid kunnen zeggen dat Wetgevers, die na Mozes geleeft hebben, zyn voetſtappen volgende, zich van de zwakheid en botheid der Menſchen zullen bedient hebben, om ze door een ſlaaffche vrees voor verſierde Goden te breidelen, die den Menſch nergens in overtreffen, zo al deze Goden op Mozes te huis gebracht worden: en wie zal onze borg blyven, dat Mozes zelf de Hebreuwen niet om den tuin geleyd heeft,

Want dan moet het gantſche Heidendom voor Mozes zonder Goden en

heeft, zo het de andere ongewyde Wetgevers zo licht gevallen heeft het gantſche Heydendom te miſleiden?

Zo dit gevoelen op zyn ſtrengſt aangenomen wier, zo dat inder- „ daad de Feniciers, de Egyptenaren, de Perzianen, de Indianen, „ de volkeren van Thracien, van Germanien, van Gallien, van „ Ibercen, van Amerika zelfs, maar boven al de Grieken en de „ Romeynen hun Godheid van Mozes gemaakt hadden, en hun „ Godsdienſt op het model van den zynen gevormt, zou er niets gemaklyker zyn als denzelven door de ſchriftuur en door de boeken van Mozes zelfs onder den voet te werpen. Dat men ze leze, men zal er een gevormden Godsdienſt by al de volkeren, waar van hy ſpreekt, en vinden; in 't byzonder by de Egyptenaren en Kananiters, daar hy 't meeſte omgang mee gehad heeft. Men zal er een Godsdienſt zien die reeds by deze zelfde volkeren verdorven en verbaſtert was. Wat Afgod rechtten de Iſraëliten in de Woeſtyne op, ondertuſſchen dat Mozes met God in geſprek was, en de Wet uit zyn handen ontfong? Wat was het gulde kalfanders als het zinnebeeld van Iſis en een van deze wanſchape Godheden van het reeds afgodiſch Egypte, 't welk God verplichte om zyn volk uit dit vervlockte land, daar het zou hebben kunnen verbaſtert worden, te leyden? 't was niet alleen ten tyden van Mozes dat er een Godsdienſt was, en dat deze Godsdienſt by de Natien verbaſtert was. Ten tyden van Abraham was Chaldea zonder twyffel met Afgodery beſmet, toen God hem beval daar uit te trekken. Miſſchien was het de wereld reeds, toen God beſloot dezelve door een zondvloet te verdelgen.

Godsdienſt geleeft hebben.

De Wetgevers zullen beſchuldigt worden van de Menſchen door een ſlaafſche vrees voor verſierde Goden te hebben gebreidelt.

Van welke beſchuldiging Mozes op leſt ook niet vry zou gaan.

ZESDE HOOFTSTUK.

Huet Demonſtr. Evang. Init. Propoſit. 4. &c.

DE vlyt die ik ontrent de Heidenſche fabelkunde aangewent heb, heeft my een weg tot een andere ſtelling gebaant; en my veel hoger als de tyden van Mozes doen opklimmen om op onze eerſte voorouders Adam en Eva al het geen te hulp te brengen 't geen de Schryver, daar ik van geſproken heb, op Mozes en Sefora uitduid. Deze ſtelling die de wereld nieuw zal voorkomen, ſchoon ze niet nieuw behoorde te ſchynen, dunkt my dat zich redelyk wel ophoud. En ſchoon ik myn giſſingen alle de uitgeſtrektheid niet gegeven heb die ze wel lyden konden, beeld ik my in dat men ze gegrond genoeg vinden zal, om dat geleerder luiden daar andere zullen kunnen byvoegen, die de myne zullen verſterken.

Dit gevoelen word derhalven wederlegt.

Ik zie niet dat 'er eenig ongemak uit deze ſtelling voortkomen kan, noch dat men 'er eenig nadelig gevolg voor den Goddienſt uit halen kan. Zo dra als 'er de Godsdienſt in gemoeit is maak ik myn werk van zo weinig op myn denkbeelden te ſtaan, dat ik bereid zy om alle de giſſingen, daar men een quaad gebruik van zou kunnen maken, of in een quaden zin opnemen, te herroepen, en ze reeds in voorraad herroep.

Stelling van den Schryver die alles op Adam en Eva te huis brengt.

Maar ver van enig ongemak uit deze ſtelling te voorzien, dunkt my dat ik 'er een krachtig voordeel voor den Godsdienſt in zie, en dat dit den Ongodiſten alle voorwentzel beneemt om te zeggen dat deze een menſchelyke vinding is. Want

Uit deze ſtelling is geen nadelig

gevolg te trekken.

Want zo onze eerſte Voorouders het voornaamſte voorwerp van de heidenſche fabelkunde zyn, voor zo ver het hiſtoriſche deel betreft, zyn zy de eerſte Wetgevers, de eerſte Voortplanters van den Godsdienſt. Dus werkt het Heydendom met de Heylige bladeren te zaam, om ons te overtuigen dat de Godsdienſt uit een zelfde bron komt.

Maar veel eer een krachtig voordeel voor den Godsdienſt.

In dezen Zamenhang ziet men een Godsdienſt die in zich zelven en in zyn oorſprong zuiver en heilig is: een Godsdienſt die van God afdaalt, die den zelven aan onze eerſte Voorouders gaf. Dan kan inderdaad niet meer als eene Godsdienſt zyn, en deze Godsdienſt voor de menſchen zynde, moet met hen begonnen hebben, en zo lang als zy duren. Dit leert ons het geloof en geeft ons de reden in.

Daar kan maar een Godsdienſt zyn.

In deze ſtelling ziet men van de ſchepping der menſchen een gevormden en openbaren Godsdienſt, beſtaande in vele overleveringen, gronden van deugt, waarnemingen en plechtigheden der Wet, gelyk zulks het denkbeeld zelfs van Godsdienſt en van de ſtaat der Menſchen meebrengt. Kan men zich in der daad inbeelden dat menſſchen, die voor de zamenleving geboren zyn, verſcheide eeuwen zonder opentlyken dienſt en zonder andere verplichtingen als die gene die de byzondere Godsvrucht een ieder opleggen kon, geleeft hebben? dat is niet waarſchynelyk. De Godsdienſt zekerlyk het ſterkſte verband zynde, en 't welk het meeſte toebrengen kan om hen te verenen.

Die met de menſchen moet geboren zyn en zo lang als zy duren moet.

't Is in deze ſtelling gemakkelyk te begrypen hoe deze Godsdienſt aan onze eerſte voorouders gegeven zynde van geſlachte tot geſlachte als een ſoort van gemeen erfdeel tot alle moet overgegaan, en dus over al verſpreyd zyn, daar men in tegendeel niet als met vele moeite begrypen kan, dat een Godsdienſt, die enige eeuwen na den Zondvloed zou opgekomen zyn, en waar van men de vinding ook een byzonder volk, als by voorbeeld de Egyptenaren, zou verſchuldigt zyn, tot alle Natien zonder eenige uit te zonderen, zou hebben kunnen overgaan, na dat deze Natie van den anderen geſcheyden waren, gelyk zy het hedendaags zyn, onderſcheyde belangen en driften hebbende, meer genegen om elkander quaad te doen, als elkander het goede, 't geen zy mogten gehad hebben, mede te delen.

Deze Godsdienſt aan onze eerſte voorouders gegeven is van geſlacht tot geſlacht aan allen overgegaan en over al verſpreyd.

't Is in deze ſtelling gemaklyk te begrypen, hoe deze Godsdienſt, in zyn oorſprong zuiver en eenvoudig, in vervolg van tyd heeft kunnen verbaſtert en verdorven worden; de onwetenheid en de hartstochten bronnen zynde die de beſte zaken vergiftigen, en waar uit noodzakelyk wanorder moet ontſtaan. Wy hebben 'er een levendig voorbeeld van in de Godsdienſten der Indien. Deze Godsdienſten zyn alle beeldſprakig, dit is ook klaar, ondertuſſchen hoe veel grove verdichtzelen heeft de onwetenheid verzonnen, om de zinnebeelden, daar zy de betekenis niet meer van weten, uit te leggen? Zy hebben vele grondregels, die een zeer ſtrenge zedeleer behelzen, ondertuſſchen wat mengeling vind men daar in niet van deze Grondregelen met de grootſte verdorventheid der zeden, die door het voorbeeld der Godheden geſtyft wierden.

Hoe deze Godsdienſt in vervolg van tyd heeft kunnen verbaſtert worden.

Eindelyk vind ik daar noch een groot voordeel in: dat is, dat ik

op

op myn wyze van de Heidenſche fabelkunde en de zinnebeeldige Godgeleertheid uit te leggen, ik de zinnebeelden en de beeldſpraken op de Godheid en op de gronden van onzen Godsdienſt te huis breng, en niet op een uitlegging van de natuurlyke wereld, gelyk de Heidenſche Wysgeren in de laatſte tyden van het Heidendom gedaan hebben, uitleggingen die de godloosheid kunnen begunſtigen, en gezag aan een doorzifte ongodiſtery geven.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Wat de Ongodiſten tegen dit gevoelen kunnen inwerpen.

DE Ongodiſten kunnen hun tegen myn giſſingen inwerpen, dat zy nieuw zyn, en zeggen dat ik in de uitleggingen die ik van de heidenſche fabelkunde geef, myn ſtelling op een ſtof die in zich zelven zeer duiſter is, bouwe.

Ik zou deze gewaande Nieuwigheld die ik op de ſchryvers, die ik aanhaal, en op zeer waarſchynelyke giſſingen gegrond vind, konnen looghenen. 't Is waar ik geef myn giſſingen niet voor bewyzen uit. Des niet tegenſtaande latenze als eenvoudige giſſingen niet na een zeer ſterke drangreden en een ſoort van bewys uit te maken, zo men ze alle onder een hooftſtuk brengen wil.

Maar wat grondſlag hebben zy zelfs om hun gevoelen vaſt te maken? daar is geen Wetgever van de bekende tyden dien zy als eerſten vinder van een Godsdienſt kunnen aanhalen, of men bewyſt dat 'er reeds voor hem een Godsdienſt aangenomen was. Daar was 'er een voor Numa by de Romeinen. Mozes, wiens ſchriften ouder zyn als alle andere werken die wy hebben, wyſt ons van den oorſprong der Wereld een ingevoerden Godsdienſt aan, derhalven zyn zy genoodzaakt hun toevlucht tot de Wetgevers van de Natien te nemen, die in deze duiſtere eeuwen leefden, daar men geen vaſt tydſtip in bepalen kan, en die men als fabelachtige tyden aanziet, van welke zy by gevolg geen geſchiedenis of iets zekers kunnen verhalen: tot die wetgevers, die de Volkeren als hun eerſte ſtichters hebben aangezien, die de Oude Schryvers om deze reden Autochthones, dat is te zeggen, uit het ſlyk der aarde geteelt, noemen, en die ons de heidenſche Oudheid op een zinnebeeldige wyze onder de gedaante van halve menſſchen en halve ſlangen afbeeld. Is dit genoeg om hun gevoelen grond te geven? neen zeker niet, maar dit ſteunt het myne volkomen wel, want deze twe hoedanigheden kunnen, gelyk ik het uitleg, op gene andere als onze eerſte Voorouders paſſen.

De Wilden van Amerika hebben zekerlyk een Godsdienſt.

Niet alleen toon ik in 't Hooftſtuk van den Godsdienſt aan dat de Volkeren van Amerika, voor woeſte menſſchen aangezien, 'er een hebben; men zal'er verſcheyde zonderlinge en aanmerkens-waardige trekken van zien in de andere Hoofſtukken van hun Regering, Huwelyken, Oorlogen, Geneeskunſt, Dood, Rouw en Begraving; zo dat het ſchynt dat eertyds en in de eerſte tyden de Godsdienſt over al in vloeide.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Des Schryvers behandeling in de beſchryving der zeden en gewoontens.

DE Stof der zeden is een ruime Stof, die alles in haar omtrek beſluit, die vele wonderlyke zaken en die weinig overeenkomſt met elkander hebben, behelſt: hierom is het zeer moejelyk geweeſt die alle onder een gezichtpunt te brengen. De gedurige vergelyking die ik van de zeden der Amerikanen met die der Ouden maek, heeft de zwarigheid noch veel vermeerdert. Ik heb evenwel niet nagelaten daar een zeker order aan te geven, door de verdeling die ik gemaakt heb, ſchikkende de voornaamſte zaken onder zekere titels, gelyk het regiſter die vertoont. Maar gelyk de meeſte van deze titels zelfs veel ſtof behelzen, heb ik getracht een zekere leerwyze te houden, ſchakelende de zaken zodanig aan een, dat zy in die order gevonden worden, die zy natuurlyk hebben moeten; en gevende haar zodanig een verband, dat zy uit elkander ſchynen te volgen.

Alle de zeden der Amerikanen hebben hun voorbeeld in de oudheid.

In de Beſchryving van de Zeden der Amerikanen ſtaat de vergelyking met de ouden altyd op vaſte voeten, om dat 'er geen eene trek in de Zeden van die volkeren is, die zyn voorbeeld in de Oudheid niet heeft. Eenige artykels die de Zeden der Ouden raken veroorzaken in 't voorbygaan een zoort van een Vertoog wanneer hun duiſterheid of aanmerkenswaardigheid vereiſchen, dat men dezelve ontwimpele. Men zal miſſchien eenige van deze Vertogen niet lang vinden.

Ik heb myn beſt gedaan om ze niet te ver uit te rekken. Maar ik heb geoordeelt of dat ik een ſtof niet moeſt beginnen, of dat ik die moeſt ophelderen. Men zal voor de langheid wel beloont worden, zo de ontdekking nieuw ſchynt, en zo de giſſing of het bewys op grond ſteunt.

Oorſprong der volkeren van Amerika.

Ik begin met het artykel van den Oorſprong dezer Volkeren; ik onderzoek daar in of Amerika by de Ouden bekent is geweeſt? hoe en door wie, en in wat tyd het heeft kunnen bevolkt worden, en wat voor Natien daar heen kunnen verplant zyn. Men kan in 't byzonder over dit laatſte ſtuk niet als wilde giſſingen hebben, waar van ik de redenen aanvoer. Ook is myn oogmerk niet al deze Wilde Volkeren uit malkander te zoeken, om ieder van hen op een Volk, dat in de Oudheid bekent was, te huis te brengen. Maar ſchoon men van zommige in 't byzonder redelyk waarſchynelyke giſſingen kon bybrengen, gelyk ik in het voorbeeld der Irokozen en der Huronnen aantoon, ſchynt my deze kennis van weinig nut te zyn; en het is genoeg dat men in al de Zeden der Amerikanen een zo grote overeenkomſt met de Zeden der eerſte Volkeren aanwyſt, dat men daar uit beſluiten kan dat zy alle uit een zelfden ſtam voortkomen.

Wat de Schryver in het Ar-

Na een algemeen denkbeeld van het karakter der Wilden gegeven te hebben, ga ik tot een omſtandig verhaal van de Zeden over door het artykel van den Godsdienſt. Ik onderzoek daar in op order wat het voorwerp van hun dienſt is; waar in deze dienſt beſtaat, wat hy voor een oogmerk heeft: en ik eindig met het oordeel dat men

over

over de voetſtappen van 't Joden en Chriſtendom, die de eerſte ontdekkers van Amerika daar gevonden hebben, moet vellen. In dit alles is de Fabelkunde zo gemengt, dat zy daar een heel ſyſtema uitmaakt, waar in ik hoop dat men met genoegen zien zal wat ik 'er van de zinnebeeldige Godgeleertheid der Heydenen, van het Sabéendom, van de Veelgodery, van den dienſt van Veſta, van de byzonderheden der offeranden, van de Dienaren der Goden, van de Verborgentheden, van de Inwyingen, van de Goddelyke werking, en van de Wigchelary, van de onſterffelykheid der Ziele en haar ſtaat na den dood bybreng.

tykel van den Godsdienſt onderzoekt.

Voetſtappen van 't Jodenen Chriſtendom die de eerſte ontdekkers van Amerika daar gevonden hebben.

NEGENDE HOOFTSTUK.

OP het artykel van den Godsdienſt doe ik dat van de burgerlyke Regering volgen. Van alle de ſoorten van Heerſchapy komt my die der Huronnen en der Irokoizen de aanmerkenswaardigſte voor, om dat zy 't meeſt met die der oude Kretenzers en Lacedemoniers over een komt, dewelke zelfs de Wetten en gebruiken, die zy van de eerſte oudheid ontfongen, het langſt behouden hadden. Schoon deze form van door weinigen geregeert te worden, zonderling is, is de wyze van beſtiering byna in alle de ſtaten der Wilden algemeen: de aart der zaken by na de zelfde, zo wel als hun openbare vergaderingen, hun feeſten en hun danſſen.

Burgerlyke Regering.

Vervolgens de Wilden wat nader beſchouwende ſpreek ik van hun Huwelyken, van de Wetten en Plechtigheden die daar in waargenomen worden; van hun Echtſcheyding; van de Opvoeding der kinderen en van hun jeugt.

Huwelyken.

Opvoeding der kinderen.

De Godsdienſt kan 'er een voordeel uithalen, want ik meen daar redelyk wel in te bewyzen het geen vele Schryvers gedreven hebben, dat 'er van alle tyden Wetten geweeſt zyn, die de menſſchen ontzien hebben, plechtigheden die zy hebben geoeffent, trappen van vermaagſchapping die zy verboden hebben. Het voorbeeld van Abraham dat ik aanvoer ſchynt my overtuigent om de dwaling omver te werpen, daar ons de ongewyde Schryvers in geworpen hebben, met te zeggen dat het een Wet by de Egyptenaren was, dat de broeders hun zuſters trouwden. Ik leg de oorzaken van deze dwaling uit in betrekking van eenige andere byzondere volkeren, en ik eindig met de vergelyking van de opvoeding der Wilden met het geen men in de Oudheid vind van de ſtrenge opvoeding der Kretenzers, Lacedemoniers en Perzen.

Van daar tot hun bezigheden overgaande ſluit ik onder dezen algemenen titel verſcheide ſtoffen in. Eerſt doorloop ik de bezigheden der mannen in hun huisbeſtier. Ik ſpreek daar van hun Dorpen, van hun Hutten, van hun Kledy en Cieraden, vervolgens handel ik van die der Vrouwen, die in deze landen tot den arbeid ſchynen geboren te zyn, en die de moeite van den Landbouw en al de zorgen van de huishouding op haar hals hebben.

Huysbeſtier der Mannen en Vrouwen.

Men vind hier ook verſcheide trekken van de Oudheid, die niet te verſmaden zyn, rakende de wyze van zich te kleden, van zich op te ſchikken, vellen te bereiden, zich met onuitwislyke verwen

en andere die uitgaan te ſchilderen. Aangaande het eerſte voedzel der ouden, en de wyze van dat te bereiden, ik heb 'er eenige onderzoekingen over de Tabak en de Suiker bygevoegt, voor zoo ver de kennis die 'er de ouden van gehad hebben, en de overblyfzelen die wy 'er van in de Schryvers vinden betreft.

Onderzoekingen over de Tabak en Suiker.

De Bezigheden der Wilden buitenshuis zyn de Oorlog, hun Gezantſchappen, hun Koophandel, Jagt en Viſchvangſt.

Wyze van Oorlogen.

De Oorlog heeft by alle de Wilden zo ſterke aanlokzelen, dat zy voor dezelve ſchynen geboren te worden en te leven; dit is de hartstocht die zy 't meeſt laten blyken. Het artikel dat ik 'er van gemaakt heb is zeer lang, om dat ik daar dat van hun Reizen en al de toeruſting van hun Togten ingelaſt heb. Ik begin deze ſtof door de redenen, die by hen den oorlog als noodzakelyk maken. Ik leg uit hoe de Oorlog gezongen en verklaart word, de toeruſtingen te water en te land.

Vervolgens ſpreek ik van hun Wapenen, van de order die zy in 't marcheren houden, van de voorzorg, die zy in een vyandig land gebruiken; van hun kampementen; van hun drilkonſt; hun wyze van aanvallen en verweren, 't zy op 't vlakke veld, 't zy in 't belegeren van plaatzen. Het overige handelt van de te rugkomſt der krygsknechten na de behaalde zege, hoe zy in de marſch met de krygsgevangens leven, op wat onmenſchlyke wyze die in de dorpen, daar zy aankomen, ontfangen worden. De beſchryving van de ſchriklyke ſtraffen welke die gene, die ter dood veroordeelt zyn, te lyden hebben, en de voordelen van de verzoening van die gene, dien men goed vind het leven te ſchenken. Daar zyn vele trekken van Oudheid door dit gehele artykel verſpreid, die op de verſcheidenheid van de ſtof ſlaan, en die zo veel te keurlyker zullen ſchynen, hoe nader dat zy aan de gewoontens van de verafgelegenſte tyden komen, waar van men ſlechts eenige voetſtappen in de oudſte Schryvers ziet. Hier onder ſtel ik 't geen men van het zinnebeeld van de dienſtneming zegt, van de eerſte ſcheepsvaart der Ouden, van de ſterrekunde en de rekening der tyden; vuur te maken, en verſcheide andere overeenkomſten, die de Lezer daar in aanmerken kan.

TIENDE HOOFTSTUK.

Gezantſchappen. Koophandel. geacht en viſchvangſt.

IN de artykels van hun Afgezantſchappen, van hun Koophandel; van hun Jagt en Viſchvangſt handel ik niet als van het geen dat op de Oudheid kan te huis gebragt worden. Het overige is al te bekent en word by al te veel reyzigers gevonden. Ik heb my met vermaak opgehouden in een lange beſchryving van de Vrede-ſtok ter oorzaak van de vergelyking die ik daar van met den ſlangeſtaf van Merkurius maak. Om dit te doen heb ik enige brokken van oude Schryvers, die ik geloof dat weinig genoeg bekent zyn, en die een grote overeenkomſt zullen aantonen, by elkander vergeleken.

Spel en Tydverdryf.

De nodige bezigheden worden van de tydverdryven gevolgt; zommige geſchieden uit enkel vermaak, onder de anderen is enige oeffening gemengt. Onder de eerſte ſoort word van een ſpel geſpro-

ſproken, dat aan de Geleerden ſtof tot verſcheide vertogen verſchaft heeft. Onder de laatſte vond ik enige ſpelen en oeffeningen van het Balſlaan en Worſtelen der Ouden.

Ziektens, Geneeskunſt, Dood, Begravenis en Rouw.

De natuürlyke order geleid my vervolgens om van hun ziektens, Geneeskunſt, Dood, Begravenis en Rouw te ſpreken.

Twe ſoorten van geneesmiddelen.

Ik onderſcheyde twee ſoorten van Geneesmiddelen voor hun ziektens, de eene natuurlyk, de andere niet, ten minſten men moet veronderſtellen dat zy niet natuurlyk zyn. Dit ſlag van geneesmiddel was in de eerſte tyden in gebruik, en geſchiede door Bezwering. Ik ſpreek van beyde de ſoorten, en beyde behelzen zy aanmerkens waardige zaken, voor al houd de laatſte een ſtuk van de Oudheid in, dat opmerking verdient.

Natuurlyke en bezwering.

Het artykel van de Dood, Begraaffenis, en den Rouw behoort tot den Godsdienſt, en komt my als een overtuigent bewys van het denkbeeld voor, dat alle de Natien van de onſterffelykheid van de ziel gehad hebben: in dit ſtuk vind ik dat de Amerikanen noch meer met de Zeden der eerſte tyden over een komen, als in al 't overige. Alles is daar in aanmerkenswaardig, hun wyze van de doden te zegenen, te waſſchen, te zalven, te pryzen en te bewaren. Hun verſcheyde wyzen van begraven, hun klaagliederen, hun feeſten, hun begravenisſpelen, hunne denkbeelden aangaande het geen na den dood in het graf blyft; de pligten die zy de overledenen gewoon zyn te bewyzen, en de wetten die 'er over den Rouw gemaakt zyn. Ik beſluit dit artykel met een algemeen feeſt der doden, dat de Huronnen en Irokoizen gewoon waren alle twaalf jaren of daar ontrent te vieren, en dat zy noch in 't verplanten van hun dorpen vieren. Dit feeſt behelſt iets aanmerkenswaardigs, en ter zelfder tyd iets akeligs.

In hun begraving der doden alles aanmerkenswarrdig.

Algemeen feeſt der doden.

Eindelyk beſluit ik het gantſche werk met het artykel van de taal. Ik vergelyk daar in alle de ſpraken van Amerika met de geleerde en bekende levendige talen van Europa. Ik breng enige woorden van het Hurons en Irokoiſch, die in het Griekſch gevonden, en eenige andere woorden van barbaarſche talen, die ik uit oude Schryvers te zamen geraapt heb, overeen, en ik haal 'er eenige giſſingen uit, om myn gevoelen over den oorſprong van deze Volkeren te ſtyven.

Verhandeling over de taal.

Het verblyf, dat ik onder de Irokoizen gehouden heb, heeft my aangezet om hun zeden naauwer uit te pluizen, om dat ik ze beter ken, en dat ik verzekerder ben van 't geen ik dryf. Men kan evenwel zeggen dat de zeden der Wilden in 't algemeen zeer overeenkomen. Wanneer ik iets byzonders van de andere Natien weet, laat ik het niet met ſtilzwygen voor by gaan.

Omgang met de Europeanen oorzaak van de verbaſtering der zeden van de Wilden.

De omgang met de Europeanen heeft de Wilden veel van hun oude gewoontens doen verliezen, en hun zeden verbaſtert. Ik onderzoek hier deze zeden en gewoontens, zoo als zy voor de verbaſtering waren, en zo als zy die van hun Voorouders ontfangen hadden. Miſſchien zal ik van de veranderingen die er onder hen geſchied zyn, in een ander Werk ſpreken, waar in ik voorneem van het invoeren des Chriſtelyken Godsdienſt onder hen te handelen, en van de pogingen die de Evangeliſche Werklieden aangewend hebben,

om deze Wilde zeden te beſchaven, en die met de Wet van Jezus Chriſtus gelykvormig te maken.

Wat de zeden en de Gewoontens der Ouden aangaat, ik heb myn ontdekkingen uit de Schryvers gehaalt, wier gezag het meeſte erkent word, en wier werken het meeſt in achting zyn. Ik haalze op die plaatzen aan, daar ik het nodig acht. Zomtyds haal ik gantſche plaatzen aan, of in het werk zelfs, of met een aantekening onder aan de bladzyde. Ik heb ook verſcheyde aanmerkingen, die het myns oordeel verdienden, en die myn verhaal te zeer zouden verlengt hebben, had ik ze in het werk zelfs geplaatſt, onder aan geteekent. Myn ſtyl is miſſchien een weinig te achteloos, maar ik heb my niet op het uitkippen van woorden toegelegt. My dacht dat men een zendeling deze achteloosheid moeſt toegeven, en ik heb my ingebeelt dat de Lezer myn werk, zo hy 'er geen grover fouten in vond, in dank zou aannemen.

ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

EERSTE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Komſte der eerſte menſchen in Amerika.

HEt ruime Werelds deel, volgens het gemeen gevoelen in twee grote Schier-eilanden verdeelt, waar aan men den naam van Noord- en Zuid-Amerika gegeven heeft, ſtrekt zich van beyde kanten heel ver na beide de Polen uit, en maakt als een andere Wereld, die men nieuw kan noemen, om dat de twee grote zeen de Zuider en de Noord, die haar geheel of byna geheel omringen, door haar uitgeſtrektheid de kennis daar van tot deze laatſte tyden toe aan de Volkeren van de Oude Wereld verborgen hadden, die noch zelfs de grenspalen van die gene zelfs, die zy bewonen, niet weten.

Ontdekking van Amerika.

't Was eerſt ontrent het einde van de vyftiende eeuw dat deze onmeetbare Landſtreken door een van de voorvallen ontdekt wierden, die bloot van het geval ſchynen aftehangen, maar die God in de Schatkamer van zyne Voorzienigheid bewaart heeft, en dat als het gelukkige ogenblik was door de genade van den Verloſſer beſtemt, om deze ontelbare menigte van Natien met de ſtralen van 't geloof te verlichten, die de Duivel noch verſlaaft hielt, die in de duiſternisſen der dwaling en in de ſchaduwen des doods begraven waren, en in al de yſſelykheden gedompelt, die een beeſtelyke woeſtheid en al de dolingen van de Afgodery moeten voortbrengen.

Kriſtoffel Kolumbus ontdekt de Eylanden van den Zeeboezem van Mexiko.

Kriſtoffel Kolumbus, een Genuees, had het eerſte de eer dezer ontdekking onder de bloejende regering van Ferdinand en Izabella, Koning en Koningin van Spanje, om dat hy de eerſte was die in Europa kennis gaf van de Eilanden die in den Zeeboezem van Mexiko daar hy aangeland was, leggen. Vier jaren na hem ontdekte Amerikus Veſputius, een Florentyner, het vaſte land, daar hy naderhand vier tochten na toe gedaan heeft, waar van hy Gedenkſchriften heeft nagelaten. Zo gelukkig niet in zekeren zin als Kolumbus, die

beter

Amerikus Veſputius het Vaſteland.

beter beloont wierd, maar gelukkiger van een anderen kant, hebbende zyn naam aan het vierde deel van de Wereld gegeven, een eer die hem de beroemſte Overwinnaars zouden benyd hebben, die hunnen naam aan de Staten, waar van zy zich Meeſter gemaakt hebben, niet hebben kunnen doen overgaan.

De Geleerden opperen hier omtrent verſcheide vragen.

De Ontdekking van Amerika verwonderde de Geleerden zelfs zo zeer, dat de eerſte vragen, die zy veroorzaakte, waren om te weten of de menſchen, die dat land bewoonden, van Adams nakomelingſchap waren: en veronderſtelt zynde dat zy uit onze eerſte Vaderen geſproten waren, gelyk het geopenbaarde Woord ons niet toelaat te twyffelen, in wat tyd, hoe en waar langs dit Wereldsgedeelte had begonnen bevolkt te worden? Of 'er de Ouden eenige kennis van gehad hadden? Eindelyk welke Volkeren van de Oude wereld in de Nieuwe waren doorgedrongen. Deze laatſte vragen waren veel harrewarrens onderworpen, en gaven den Geleerden gelegentheid om veel geleertheid voor den dag te halen, en des niet tegenſtaande zyn de meeſte noch niet uitgemaakt, en zullen na allen ſchyn noch lang zo blyven.

Amerika buiten twyfel by de Ouden bekent.

Om evenwel 't geen my het waarſchynelykſte voorkomt te zeggen, ik twyffel niet of de Ouden hebben dit gedeelte van de Wereld gekent.

Bewyzen hiervan *Plato in Timæo.*

Ik ſteun niet op 't geen Plato van zyn Eyland Atlantis zegt; want ſchoon de beſchryving die hy van deszelfs uitgeſtrektheid maakt genoeg met Amerika overeenkomt, is deze Beſchryving nochtans met zo vele Fabelachtige omſtandigheden vermengt, dat hy 'er zelfs van ſpreekt als van een Fabel, door de Egyptenaren uitgevonden, waar van Solon die geleert had.

Ælian. lib. 3.

't Geen Elianus verhaalt van de vertelling die Silenus aan Midas, Koning van Frygie doet, zweemt ook te eenemaal na een dichters vinding, en de Schryver is het hier in met ons eens.

Seneca in Medeâ.

De Voorzegging van Seneka, den Treurſpeldichter, daar men zo breed van opgeeft, is niet anders als een Poetiſche verrukking, gegrond op de nieuwe Ontdekkingen die men in zyn tyd gedaan had, en op de waarſchynelykheid dat men er noch meer in 't vervolg doen zou. Daar ſtak geen geheim in, ieder een kon op dien toon even zo wel als hy voorzeggen, zonder van Pythons geeſt ingeblazen te zyn, en zonder veel van het toekomende te weten.

Diod. Sic. lib. 5. Bibl. p. 208.

De eenigſte Schryver over dit voorwerp aangehaalt, die 'er duidelyker en met meer zekerheid van ſpreekt, is Diodorus Sikulus; die de Feniciers daar de Ontdekking van toeſchryft. Deze hadden zich al vroeg op den Koophandel en de Scheepsvaart toegelegt, zy maakten zich in weinig tyds beroemt, en ſtichtten vele volkplantingen op de kuſten van de Middelandſche zee, 't zy in Afrika, 't zy in Griekenland, en Spanje. Zich vervolgens door hun handel zeer verrykt hebbende, waagden zy het naauw van Gibraltar door te varen. In 't eerſt dorſten zy niet ver van de pylaren van Herkules afwyken, en zetten zich te Kadix ter neer, daar zy dezen God een prachtigen Tempel bouwden: naderhand waagden zy 't van langzamerhand de kuſten van den Oceaan langs te zeilen. Nu gebeurde het dat langs 't ſtrand van Afrika varende een ſtorm, die verſcheyde

Schryft de ontdekking daar van aan de Feniciers toe.

Die langs de kuſten

dagen

dagen duurde, hen na een zeer wyduitgeſtrekt Eyland dreef, en dat ver na de kant van 't Weſten gelegen was. Op hun wederkomſt gaven zy er de eerſte kennis van, en maakten 'er vertellingen van, die na de gewone ſleur der Reyzigers braaf opgeſchikt en heerlyk waren. Dit maakte dat de Tyrrheniers, het gezag over de Zee voerende, beſloten zich in dat land ter nêer te ſlaan, en alle onkoſten daar toe aanwendden, maar de Karthaginenzers ſtelden zich daar met alle krachten tegen, vrezende dat hunne landsluiden, door de wonderen die men daar van vertelde verblind, dit quaad voorbeeld mochten navolgen. Zy vleydden zich ook dat zo hun enig onheil overquam, en dat de fortuin hun ryk te gronde wierp, zy een ſchuilplaats zouden hebben in een land, dat hun Overwinnaars onbekend was, want zy hoopten dat in gevalle van een diergelyken nood zy zich daar met hun huisgeſinnen en al hun goederen konden ter neer zetten.

Aanmerkelyke plaats van *Pauſanias in Atticis*, p. 21.

Ik weet niet dat iemand noch acht geſlagen heeft op deze plaats van Pauzanias, die my ſchynt 't geen ik uit Diodorus Sikulus verhaalt heb wel te kunnen opwegen. Deze Schryver zegt dat over al onderzoekende of er Saters waren, en van wat aart zy waren, hy hier vruchteloos verſcheyde luiden nagevraagt had, maar dat eindelyk een zeker Euſemus, een Karier van geboorte, hem verhaalt had dat na Italien reyzende, hy door een der hevigſte ſtormen na de uiterſte einden des Oceaans was gedreven, alwaar, zeyde hy, Eylanden gevonden worden, die de zeevarende luiden Satyrides noemen, en die door wilde Menſchen bewoont worden, wier vlees roodachtig is, en die ſtaarten hebben voor die der paarden niet wykende. De Vrees die de Matrozen voor de bewoonders dezer Eylanden hadden, die zy genoeg kenden, maakte dat zy trachten het landen te vermyden, maar het ongeſtuimig weer hen gedwongen hebbende het ſtrand te naderen, wierden zy 'er ten eerſten van overvallen, en konden niet uit hun handen geraken, als met een Vrouw die zy onder zich hadden ten beſten te geven.

Zyn beſchryving van de Bewoonders der Saters Eylanden.

Komt met den aart der hedendaagſche Karaïben overeen.

Dit verhaal van Eufemus komt my waarſchynelyk genoeg voor, en de Beſchryving dezer Eylanders paſt volkomen op de Karaïben, die Meeſters van de Antilles waren, maar daar zy voor 't grootſte gedeelte door de Européers van deze laatſte tyden uit verjaagt zyn. Het vlees dezer Volkeren is zeer roodachtig uit den aart, en 't is minder aan de luchtſtreek toe te ſchryven als aan de verbeeldingskracht der Moederen, die een ſchoonheid in deze verf ſtellende, dezelve tot hun vrucht doen overgaan: het is ook door kunſt zodanig, want deze woeſte volkeren beſchilderen zich alle dagen met rokou, dat hun in plaats van vermiljoen ſtrekt, en hen zo rood als bloed doet ſchynen.

Wat de inbeelding dezer Matrozen aangaat, die Saters meende te zien, deze quam niet als uit de ſchrik voort, die hen gemaakte ſtaarten voor natuurlyke deed aanzien. Byna al de Wilde Natien van Amerika ſchikken zich hier meê op, voor al wanneer zy ten oorlog gaan.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Hoe een langs wat weg Amerika heeft kunnen bevolkt worden.

MEn heeft langs verſcheyde wegen in Amerika kunnen komen, dit is buiten twyffel, en dus heeft het van alle kanten kunnen bevolkt worden: het is niet ver van de Zuiderlanden afgeſcheyden. In 't Noorden is Groenland, dat miſſchien aan deze Nieuwe Wereld vaſt is, zo heel ver van Lapland niet afgelegen. De landen van Azien, die het zelve ontrent het land van Jeſſo bepalen, maken ook miſſchien met het zelve een zelfde vaſteland uit, of leggen er zeer weinig af, zo de naauwtens, die men daar veronderſtelt, tot de Tartariſche Zee doorboren. De Oceaan, die het zelve ten enemaal of byna ten enemaal omringt, is met Eylanden bezaait, zo in de Noord als in de Zuidzee. Men zou daar van 't eene Eyland op het andere, of door ongelukkige ſchipbreuken of door blote uitwerkingen van 't geval, kunnen gekomen zyn.

Gevoelen van Grotius. *Hugo Grot. Diſſert. de Orig. Gent. Americ.*

De beroemde Grotius beelde zich in dat men daar door de twee uiterſte einden was gekomen, en dat dit ruime Wereldsdeel in twee ſchier-eilanden verdeelt, gelyk ik reets gezegt heb, van de eene kant door de Volkeren bewoond was, die uit het Noorden van Europa in Groenland en Nova-Zembla waren doorgedrongen, van waar zy zich door het gantſche Noorder Amerika tot de Lantengte van Panama hadden verſpreid, en van de andere kant door de Abyſſinen en Ethiopers die na de kaap van Goede-hoop gedreven en zich gedwongen ziende om Afrika te verlaten in de Zuiderlanden waren gekomen, niet ver van het vuur-land en de ſtraat van Magellaan afgelegen, van waar zy in Zuider Amerika waren doorgedrongen. Maar deze ſtelling is weinig ſtaande te houden, en Jan de Laat heeft hem zeer grondig wederlegt.

Joan. de Laet in Not. ad Diſſert. Hug. Grot.

Amerika kan niet wel alleen door ſchipbreuken bevolkt zyn.

† *Pyrogues.*

De gene die acht geven op de menigte van verſcheyde Volkeren die men er vind, zullen zich gemaklyk laten overtuigen dat het niet in 't algemeen door 't geval der ſchipbreuken heeft kunnen bevolkt worden in de tyden, dat de Scheepsvaart zo onvolmaakt was, dat men het als een reukeloosheid aanzag te ondernemen om zelfs maar dicht langs de kanten van den Oceaan te varen, wiens baren altyd zeer ongeſtuimig zyn. Dit zal noch lichter te begrypen vallen wanneer men overweegt dat noch hedendaags de Amerikanen maar ellendige ſchuitjes hebben van de huiden van Zeewolven en ſchorſſen van bomen gemaakt; of wel † Praauwen dat maar uitgeholde bomen zyn in de gedaante van een boot, waar meê zy zich niet in volle zee durven wagen, en die noch minder bequaam zyn het geweld der ſtormen tegen te ſtaan op een zo ruime zee, en daar de grootſte ſchepen dikwils voor het geweld der baren moeten buigen.

Het waarſchynelykſte gevoelen en dat het meeſte gevolgt is, is dat men al deze Natien door de landen van Azien in Amerika doet komen. Daar zyn redenen van een zeer grote waarſchynelykheid, die doen geloven dat Amerika aan het vaſte land van 't Ooſtelyk Tartaryen vaſt is, ſchoon men tot hier toe enig Naauw

veron-

veronderſtelt heeft, dat er van affcheid. Ik geloof niet dat ik door eenvoudige giſſingen een zaak behoef te doorgronden, die niet als door de ontdekking zelfs kan opgeheldert worden. Maar 't zy dat deze landen aan elkander vaſt zyn, 't zy dat zy door eenige kleine zee-armen geſcheyden zyn, 't is gemaklyk geweeſt tot die landen door te dringen, en ik hoop dat uit de vergelyking van de Zeden der Amerikanen met die der Aziatiſchen en de Volkeren onder de namen van Thraciers en Scythiers begrepen in 't vervolg van dit werk als een ſoort van gewisheid ontſtaan zal, dat Amerika door de Ooſtelykſte Landen van Tartaryen bevolkt is geweeſt.

't Geen evenwel beter door de ontdekkingen als door blote giſſingen zou bewezen kunnen worden.

Wy vinden geen zekere tydrekening in de Oudheid voor de Olympiaden, tot daar toe zyn het niet als duiſtere tyden, en in deze duiſternis vind zich ook het tydſtip gedompelt wanneer Amerika heeft kunnen bevolkt zyn, veronderſtelt zynde dat deze bevolking zo oud is. Leſcarbot heeft geen zwarigheid gemaakt van op een zeer ſterke wyze en die verder als een giſſing ſchynt te gaan aan te dringen, dat Noah deze Weſterſche landen well kende, „ daar hy by geval geboren was, dat hy 'er ten minſte door „ het gerucht kennis van had. Dat hy, drie hondert en vyftig „ jaren na den Zondvloed geleeft hebbende, hy zelfs de moeite „ genomen had om die landen te bevolken of weer te bevolken: „ dat hy een groot Werkbaas en een groot Stuurman zynde, daar- „ en boven met de zorg beladen om de verwoeſting van het land „ te herſtellen, daar zyn kinderen na toe had kunnen voeren, en „ dat het hem geen meerder moeite geweeſt was door het naauw „ van Gibraltar in Nieuw Vrankryk te komen, of van het Groe- „ nehooft in Brazilien, als het zyn kinderen geweeſt was zich in „ Japan ter neer te ſtellen, of als hem zelfs moejelyk geweeſt „ was van 't Armeniſch gebergte in Italien te komen, daar hy „ den Janikulus op den Tyber ſtichtte, zo de vertellingen der „ ongewyde ſchryvers waarachtig zyn. "

Bepaling van den tyd wanneer Amerika heeft kunnen bevolkt worden.

Marc Leſcarbot, Hiſt. de la N. France. liv. 1 c. 3. p. 21.

't Is waar dat gedurende twee duizent of meer jaren die zedert den oorſprong der Wereld tot den Zondvloet toe verlopen zyn, de afkomelingen van den eerſten menſch, die in de eerſte tyden eenige eeuwen leefden, en die van God een zeer groote vruchtbaarheid ontfangen hadden, zich op de aarde zeer vermenigvuldigt en verſpreyd moeſten hebben. Schoon de H. Schrift ons geen nette kennis geeft van de Landen die zy beſloegen, en dat 'er ons de Ongewyde boeken niet van leren, is het nochtans waarſchynelyk dat zy dezelfde landen bewoonden, daar zich de nakomelingſchap van Noach flux na den Zondvloet in ter neder ſloegen, dat is te zeggen, dat behalve een groot gedeelte van Azien, zy ook Egypte en Lybie bezaten, en het zuidelykſte gedeelte van Europa.

De H. Schrift leert ons niet net wat landen de afkomelingen van den eerſten menſch die zeer vermenigvuldigt moeſten zyn, tot den zondvloet toe bewoont hebben.

Miſſchien dat niet tegenſtaande de onzekerheid waar in ons de Schryvers werpen, met de tyden die voor den algemenen Zondvloed gegaan zyn, en die gene die den zelven gevolgt hebben te verwarren, men niet nalaten zou een weinig de waarheid te ontwinden, zo men zich daar op wilde toeleggen. In der daad zo het waar is, gelyk ik het wydlopiger in 't vervolg zeggen zal, dat de Ceres der Grieken, de Iſis der Egyptenaren, en de Moeder der

Goden by de Frygiers niet als Eva, de Moeder aller Menſſchen zyn, moet by na de gantſe Heidenſche Fabelkunde op de tyden, die voor den Zondvloed gegaan zyn, ſlaan. De Watervloeden van Deukalion en Ogyges zullen geen byzondere Watervloeden meer zyn, maar de ware algemene Zondvloed, daar by na geen Natie is, die 'er niet eenig denkbeeld van gehouden heeft, maar een denkbeeld dat ten tyden der ongewyde Schryvers, die 'er het eerſte na Mozes van gewaagt hebben, zeer verwart was.

Lucianus van de Godin van Syrien.

't Staat vaſt dat de Hiſtorie van Deukalions Watervloed, zo als ze door Luciaan verhaalt word, voor zo ver den grond aangaat te eenemaal gelyk is aan 't geen de gewyde Schrift ons van den algemenen Zondvloed leert, zo dat de Schytiſche Deukalion der Grieken niet van den Aartsvader Noah ſchynt te verſchillen. Zie hier ten naaſte by 't geen hy 'er van zegt. „ De Grieken verzeke-
„ ren in hun verdichtzelen, dat de eerſte menſſchen wreed en bal-
„ dadig zynde, zonder trouw, zonder herbergzaamheid, zonder
„ menſſchelykheid alle door den Zondvloed omquamen, de aarde
„ overvloed van water uit haar ſchoot hebbende voortgebracht; 't
„ geen de rivieren deed zwellen en de zee met behulp van den re-
„ gen overlopen, zo dat alles onderliep. Niets bleef 'er overig als
„ Deukalion, die zich met zyn huisgezin en een paar beeſten van
„ ieder ſoort, die hem vrywillig gevolgt waren, zo wilde als tam-
„ me, zonder elkander te verſlinden of hem eenig leed te doen,
„ gered had. Dus dreef hy tot dat de wateren van de aarde weer
„ weggeweken waren, en naderhand hielp hy het menſſchelyk ge-
„ ſlacht weer bevolken. " Men moet niet zeggen dat de Grieken de H. Schrift over dit artikel hadden nageſchreven. De Geſchiedenis van den Zondvloed is een ſtip van de Wereld-hiſtorie, en niet van een enkel Volk, gelyk de Joodſche Natie was. Noah was de Vader der Hebreeuwen, der Grieken en aller andere Volkeren. De Hiſtorie van dezen Aartsvader moeſt tot ieder van deze Volkeren over gegaan zyn door die gene die 'er de Stichters van waren: maar deze Hiſtorie moeſt meer verbaſtert zyn by die gene, die 't langſte onbeſchaaft waren gebleven.

Vergelyking van den zondvloed met dien van Denkalion.

Water vloed van Ogyges.

Cœlius Rhodigin Lib. 9. cap. 23.

Wat den Watervloed van Ogyges aangaat, Cœlius Rhodiginus merkt aan dat men in de Oude tyden Ogyges zelfs zo oud aanzag, dat men dikwils voor een ſpreekwoord zeyde, zo oud als Ogyges, om de afgelegenſte Oudheid te betekenen.

Het ſchynt ook dat men twee tyden kan onderſcheyden, waar in Frygiens, Egypte, het Attiſche land en het overige van Griekenland bevolkt zyn geweeſt, waar van de een die van Ceres en de Goden is, en de andere later als de Zondvloed.

Men onderſcheyd in de Heerſchappyen der Egyptenaren de tyden van de Koningen die Goden, van de Koningen die halve Goden, en de Koningen die Menſſchen waren. Op dezelfde wyze onderſcheyd men op het Eyland Kreta en in Frygien de tyden van Rhea of de moeder der Goden, van Saturnus, Jupiter, enz. men word niets voor deze eerſte tyden gewaar, en deze tyden zelfs ſlaan zodanig op elkanderen, dat de Goden der Grieken die van de Egyptenaren en de andere Natien zyn, in plaats dat in de latere

eeu-

eeuwen, de Koningen voor enkele menſchen erkent, gelyk Minos, enz. aan zekere landen eigen zyn, en niets met de andere volkeren gemeen hebben. Men zou hier uit, dunkt my, een drangreden kunnen halen, dat deze eerſte tyden die van den Oorſprong der Wereld zyn, die met alle Natien over een komende indrukzelen op ieder gemaakt hadden, zo dat ieder de overlevering van deze eerſte tyden behouden had, die om de waarheid te zeggen na verloop van tyd verbaſtert was, maar die evenwel voor zo ver den grond der zaken betreft een wezentlyk verband met die van alle de andere te zamen had. 't Geen ik zeg is zoo veel te klaarder, dat zo het waar was dat de tyden van Iſis en de eerſte Godheden later waren als de Zondvloed, men zou moeten zeggen dat 'er by de Natien geen denkbeelt ter wereld was overgebleven van alles wat 'er voorheen gegaan was. Nu heeft dit geen waarſchynelykheid.

Het zou zonder twyffel kunnen geſchied zyn dat de menſchen voor den Zondvloed zodanig vermenigvuldigt waren, dat zy toen reeds in Amerika waren doorgedrongen, en zich zelfs door al het overige bewoonbare land verſpreyd.

Van dien tyd af was miſſchien de geheugenis by de Egyptenaren behouden van dat Atlantiſch Eyland, waar van Plato ſpreekt. Want zo dit Eyland niet te enemaal verdicht was, was 'er niet minder als een Watervloed van noden om het te doen verzinken, gelyk de Egyptenaaren geloofden dat deſzelfs lot geweeſt was, of om het door een zo ruime uitgeſtrektheid van Zeên, die 'er het beſte gedeelte van verſlonden hadden, van ons af te ſcheyden. Maar nademaal Leſcarbot en de anderen, die van zyn gevoelen zouden zyn, daar geen diepen voetſtap van in de Oudheid kunnen vinden, waagt hy te veel dat hy Noah in Amerika *by geval of anderzins* doet ter wereld komen, en zyn giſſing een van die gene zynde die op geen vaſten grond ſteunen, verdient ook geen opmerking.

Men kan zelfs niet, ten zy uit lichte giſſingen, beſluiten, dat Amerika kort voor den Zondvloed bevolkt is geweeſt: men kan het, zeg ik, niet uit dit gebrek van alle zaken of uit deze onwetenheid der kunſten beſluiten, die de Wereld in haar kintsheid ſchynen te verbeelden. Voor den Zondvloed bouwde Kaïn het land, en dwong het om vruchten voort te brengen, Abel had Vee en gebruikte het tot kleding en voedzel Tubalkain had zich beroemt gemaakt door allerly handwerken van yzer en koper, zegt de Schrift; het timmeren van de Ark door Noah, het bouwen van het gruwelyk gevaarte van den Toren van Babel, daar alle Volkeren deel aan hadden, wier aanſlag God verſtoorde, veronderſtellen in de eerſte tyden vele ontdekkingen en kenniſſen in de kunſten, die de eerſte Vaderen der Natien tot hun nakomelingſchap konden overzetten.

Evenwel onder de menigte van Amerikaanſche Volkeren vind men 'er die zo van deze kenniſſen ontbloot zyn, dat zommige zelfs het gebruik van 't vuur niet wiſten. Dit gebrek en deze onwetentheid zyn dan op zyn beſt niet als een bewys van hun lui-

heid en vatzigheid : een taſtelyk bewys onzer dagen door het voorbeeld niet alleen van deze Amerikanen, maar van verſcheide andere Volkeren van Europe en Azia, die noch volmaakte barbaren blyven, ſchoon dichte by beſchaafde Volkeren wonende, wier omgang hen had kunnen leren met de Wereld omgaan, zo zy de moeite daar van niet ontzien hadden.

Ik twyffel evenwel niet of Amerika is kort na den zondvloed bevolkt geweeſt. Ik grond dit gevoelen op de Vergelyking die ik van de Zeden van deszelfs inwoonders ga maken met de oude zeden, die by hen gelyk in Azie en Europa niet verbaſtert zyn.

De tocht dien de verſcheyde Natien, die tot Amerika doorgedrongen zyn, daar heen gedaan hebben, is na allen ſchyn op verſcheyde tyden geſchied. De vers aangekomen hebbe de andere voortgedreven, dwingende hen hun plaats in te ruimen. Het ſchynt dat men er een ſoort van bewys van ziet, om dat de woeſte en de onbeſchaafſte genoodzaakt zyn geweeſt de oevers van de Noordzee in te nemen, en dat in tegendeel de welgemanierſte, gelyk de inwoonders van Peru en Mexiko zyn, op de oevers van de Zuidzee gebleven zyn, en minder van de plaats hunner eerſte oorſprong zyn afgeweken. Dit kan ook dienen om te bewyzen dat de tocht dezer Natien door de landen van Tartaryen geſchied is.

De oude geſchiedeniſſen maken gewag van een menigte Volkeren, die de drie delen van de bekende Wereld beſlagen hebben; en nademaal men 'er geen overblyfzel meer van zag, meende men reden te hebben om te oordelen, dat zy te enemaal uitgeroeit waren. De ontdekkingen der Ooſt en Weſtindien hebben ons de meeſte part dezer Natien, die men verdelgt geloofde te zyn, weder doen vinden. De zwarigheid zou zyn ze te onderſcheyden, om ze weer tot haar eerſten oorſprong te brengen. Ik geloof niet dat men het van ieder in 't byzonder kan ondernemen, zonder zo gek te zyn als die Schryver, die om een opvolging der Koningen van Spanje na te laten, opklimt van geſlacht tot geſlacht tot Adam toe.

De Giſſingen die men ontrent dit onderſcheyd maken kan zyn zo ydel en beuzelachtig, dat men by na nergens ſtaat op maken kan. En hoe zou men naauwkeurelyk zo wyd afgelegene Volkeren, en die tot nu toe zo onbekent zyn, kunnen onderſcheyden, daar geen eene Natie van Europa tot haar eerſte beginſſelen kan opklimmen, zonder ons verdichtzels en ſprookjes op de mouw te ſpelden, daar de hoogmoed groter rol in ſpeelt als de waarheid.

De Volkeren van Amerika uit de Volkeren van Thracien, Scythien, Indien, Ethiopien of Lybien te doen voortkomen, is by na niets zeggen, om dat deze namen altyd een zeer ruime betekenis hebben, en dat zy altyd aan Landen gegeven zyn, wier grenspalen noch bekent noch vaſtgeſtelt waren; dat deze landen na malkander bewoont zyn door een menigte van Natien, die daar niet meer zyn, die zeer van elkander verſchilden, en noch meer van die genen, die daar hedendaags in zeer groten getalle zyn. Men zou

dan.

dan iets duidelyker moeten zeggen, en hier in beſtaat de zwarigheid of de Onmogelykheid.

De verwarring der ſpraken was de eerſte oorzaak van de ſcheyding der Menſſchen niet, 't was de menigte van deze Menſſchen zelfs, gelyk ons de Schriftuur te verſtaan geeft. De verſcheydenheid die God in hun taal invoerde diende niet als om ze te doen met die gene verenigen, die hen verſtaan konden, en die zy konden verſtaan.

De ontbering en de onkunde van verſcheyde zaken, die de kunſten naderhand uitgevonden of tot volmaaktheid gebracht hebben, hebben veel bygebracht om hen te dwingen om tegens hun dank werkmiddelen van de voorzienigheid te ſtrekken, die hen door al de delen van de Wereld wilde verſpreyden. Men heeft maar de verſcheyde nootdruftigheden te onderzoeken men zal er de verſcheyde beweegredenen in vinden die zy hadden om zich in verſcheyde Oorden te verplanten: men zal niet meer verwondert ſtaan over deze ſchielyke en menigvuldige verhuizingen, waar van de geſchiedeniſſen vol zyn, en men zal licht begrypen hoe verſcheyde Natien van 't eene end der Wereld tot het ander verreyſt zyn, zonder eenig gedenkteken van hun verblyf in de landen achter te laten, die zy 't eerſt bezeten hebben en in de andere, waar door zy naderhand getrokken zyn.

De Volkeren die niet als van de jacht en de viſſchery, van de boomvruchten en kruiden leefden, konden niet lang blyven zonder zich te verdelen, zy hadden ruime en wyduitgeſtrekte landen van noden voor hun klein getal, anders hadden de bomen geen voetzel genoeg kunnen verſchaffen; de wilde dieren, de bewoonde en al te volkryke landen vliedende, hadden noodzakelyk grote boſſchen en aanzienlyke ruimtens van onbewoonde landen van noden om hun onderhoud te vinden. De ſtaat dezer dwalende Natien quam met de zorg om Vee aan te quecken niet over een, de lange tochten die zy doen moeſten, de ſchrale landen die zy door moeſten trekken, de dikke boſſchen die zy moeſten zoeken, en die niet als bittere kruiden voortbrachten, de honger daar zy dikwils aan bloot geſtelt waren zou haar daar dikwils het einde van doen zien en al haar zorgen vruchteloos gemaakt hebben.

De Volkeren die een weinig ſtilder leven leidden, en die zich op den Veldbouw toe leidden, gelyk de Egyptenaren, de Frygiers de Helleniſten, quamen, om de waarheid te zeggen, gemaklyker aan de koſt: maar deze kunſt wierd ten eerſten niet tot haar volmaaktheid gebracht; de landen niet met miſt bezogt wordende wierden haaſt uitgeput, en dwongen hun bewoonders nieuwe te zoeken en op nieuws te zaajen.

Hier van daan hebben de Volkplantingen haar oorſprong gekregen, die eerſt zonder zwarigheid toegegaan zynde allengsjes moejelyker wierden en zonder bloedſtorten niet geſchiedden 't zy dat die gene die men dwong zich elders ter neer te zetten hun land niet verlieten dan wanneer zy met geweld daar toe gedwongen wierden, 't zy dat zy noch groter zwarigheden vonden om zich in landen die reeds bewoont waren, ter neêr te zetten. Want zo

de

de Volkeren gedwongen waren zich dikwils op een droevige wyze van hun eige huisgezinnen te ſcheyden, zy zagen noch ongaarner dat laſtige buren hen van hun nooddruft quamen beroven en in hun Erfdeel vallen. Dit was het begin van die bloedige Oorlogen die de Volkeren elkander aandeden, de nood was 'er de eerſte beweegrede van; de ſtaatzucht der Vorſten, die naderhand hun eer ſtelden om alles aan hun gebied te onderwerpen, maakte deze Oorlogen noch wreder en hielp Natien verſtrojen die hun geen tegenſtand konden bieden, en die geen luſt hadden om zich te onderwerpen.

In deze Oorlogen hadden die gene die de meeſte toebereydzelen tot hun onderhoud konden bezorgen, wanneer zy op den Vyand aantrokken, gemeenlyk voordeel op die gene, die om zo te ſpreken niet als van de punt van den degen leefden. Maar deeze hadden in hun rampen deze vertrooſting, dat zy voor den Vyand wykende niet veel byzonders verloren. Enige holen of ſtroje hutjes, huisraad van Aarde of van ſchorſſen van bomen waren maklyk te herſtellen, al hun geluk was aan hun perſoon verknocht. Zy vonden in hun vlucht dikwils voordeel, mits dat die hun argſtond en dat zy daar in geen tegenſtant ontmoetten. Want die geene aangaat die warmer gezeten waren, hun Overwinnaars droegen zorg van ze te verplanten, gelyk Nebukadnezar en Salmanaſſar de Joden overvoerden, en 't wierd naderhand het gebruik der andere Koningen van Perzien, der Mediers, der Aſſyriers, en der Egyptenaren waarvan men menigvuldige voorbelden in Herodotus kan vinden en in de andere ſchryvers die van dien tyd geſproken hebben. Deze dus verplante volkeren namen de zeden en gewoontens van hun Overwinnaars aan, wanneerzy onder hen vermengt wierden, of wel zy wachtten een gunſtige gelegentheid, om het juk af te ſchudden, wanneer zy er van onderſcheyden waren en noch een lichaam in 't byzonder uitmaakten.

Lib. 4. Reg. Cap. ult. item 4. Reg. Cap. 17.

Geneſ. c. 10. De eerſte dezer Volkplantingen zyn door Noach en zyne kindere geſchied. Mozes geeft ons een nette geſlachtlyſt van de kinderen van dezen H. Aartsvader, van de landen waar in zy zich verdeelden, en van de Volkeren, uit hun bloed geſproten: maar de verhuizingen merendeels later als Mozes tyd, en onder de grote Heerſchappyen geſchied zynde tot het verval van het Perſiaanſche ryk toe, zo is het gebeurt dat in deze menigvuldige Verhuizingen de Volkeren vermengt zyn, en dat de afkomelingen der drie geſlachten van de kinderen van Noah ten delen in elkanders erfdeel gekomen zyn.

Giſſingen uit de woorden der Uitheemſche ſpraken. Miſſchien zouden wy een netter kennis van de verſcheyde Volkeren hebben, zo de ſchryvers, die er van geſproken hebben, ons een grooter getal woorden van hun Oorſpronkelyke talen bewaard hadden: maar ſchoon men 'er miſſchien enige van kan onderſcheyden, gelyk ik in 't vervolg zal doen zien, kan men er evenwel by na geen ſtaat ter wereld opmaken, om dat zy er te weinig hebben aangevoert, en dezelve by na alle verminkt. Ik zeg het zelfde van de namen die tot een ganſch Land of Volk behoren. Want al waren zelfs deze namen voor 't meeſtegedeelte niet onbepaalt en

te

te algemeen geweeſt; gelyk die van *Ilinezen* dat Menſſchen betekent, en die van *Karaïben* dat oorlogszuchtige Menſſchen zeggen wil al waren zelfs die gene, die een nader betekenis gaven, de verandering niet onderworpen geweeſt, gelyk die van *Gentageronnon* en van *Onnontageronnon*, dat is te zeggen *Bewoonders van Weyden* en *Bewoonders van 't Gebergte*, namen die niet meer dienen kunnen wanneer de Volkeren, die dezelve voeren, van woonplaats verandert zyn; en die van den een op den ander kunnen overgebragt worden; de Schryvers hebbenze ook vermomt met die in hun eige taal te willen overbrengen. Plato zegt, dat Solon in zyn verzen de namen van uitheemſche Volkeren willende inlaſſen, zich daar ontrent zeer verlegen vond: maar ziende dat de Egyptenaren, die 'er 't eerſte van geſproken hebben, die in hun eige taal hadden overgebracht, na 'er de betekenis van te hebben doorgrond, moedigde hem dit aan om hun voorbeeld te volgen, en ze in 't Grieks te verkleden. Plato deed het zelfde als Solon, en hun voorbeeld wierd van alle anderen gevolgt. Plato in Orita.

Dit is het eenigſte ongelyk niet dat de Grieken in 't byzonder de Hiſtorie aangedaan hebben, ſchoon zy alles van de Barbaren, de Egyptenaren, de Chaldeers en de Feniciers geleert hebben, 't zy ontrent den Godsdienſt, 't zy ontrent de Tydrekening, gelyk Herodotus, de oudſte hunner Geſchiedenis-Schryvers het zelfs bekent; zy hebben zich alles door een belachelyken hoogmoed willen toeeigenen, gelyk Euzebius van Cezarea het hun verwyt. Herod. lib. 2. n. 49 & ſeq.

Op deze wyze hebben zy zo dikken nevel over de kennis der tyden, die zy gants door een gehaſpelt hebben, gebracht, als over de godgeleertheid der Ouden, die zy in buitenſporige verdichtzelen verkeert hebben, die voor hen en hunne Goden niet als de uiterſte varachting konden inboezemen. Zy ſchreven de meeſte zaken niet als op het gemene gerucht, en om zo te ſpreken op een horen zeggen. Hier door bedrogen zy zich en bedrogen anderen, zegt Megalthenes in het afgebroken ſtuk van het boek dat wy onder zyn naam noch hebben; over het oordeel der tyden en Jaarboeken van de Perzen. Pauzanias bekent dat zy weinig met elkander over een komen, en dat zy het overal niet eens zyn ontrent de zaken, die tot den oorſprong behoren. Ook zyn de meeſte Schryvers daar zo wars van, dat ze de eerſte tyden in hunne verwarring latende ſteken hun Geſchiedenis niet als op zekere bepaalde Tydſtippen beginnen, om gene verdichtzelen te zeggen. Euſeb. Præpar Evan. Lib. 10 Cap. 4. & ſeq. Megasthenes fragm. Pauſanias in Arcadicis.

De gewoontens en Zeden der Natien zouden ons tot een nader kennis kunnen geleyden door de Vergelyking dezer Zeden en gewoontens. Maar onder deze Gewoontens waren er algemene, op de eerſte denkbeelden gegrond die de Vaders der Volkeren hun kinderen hadden overgelevert, en die by de meeſte byna zonder enige verbaſtering behouden waren, of ten minſte zonder een zeer taſtelyke verbaſtering, niet tegenſtaande dat zy ver van malkander afwoonden en weinig gemeenſchap met elkander hielden. Zodanig zyn de denkbeelden die met de meeſte gebruiken van het dagelykſe leven over een komen. Zekerlyk uit deze kan men niets beſluiten. Ook zal ik in de Vergelyking die ik maken moet geen Giffingen uit de gewoontens.

zwarigheid maken van de Gewoontens van wat vóór Volkeren het ook zyn mogen aan te halen, zonder daar enig ander gevolg, uit te willen trekken als de enkele overeenkomst dezer Gewoontens met die van de eerste Oudheid.

Kenlyke trekken die dienen kunnen om de Volkeren van Amerika te onderscheyden.

't Zou dan niet zyn als op enige duidelyke en kenlyke trekken van nieuw ontdekte Volkeren, met die der oude Volkeren vergeleken, waar van ons de Geschiedenissen enig denkbeelt hebben overgelaten dat men enige gissingen zou kunnen wagen, deze kenlyke trekken by malkander leggende, en met andere vergelykende.

Duidelyke en kenlyke trekken noem ik eenige zonderlinge gebruiken en die zo gemeen niet zyn. Zodanig is by voorbeeld, de gewoonte die de Mannen by zommige Volkeren hadden, van te bed te gaan leggen, wanneer hun Vrouwen gebaard hadden, van zich daar in door hunne Vrouwen zelfs te doen oppassen, en zich door haar te doen plegen, gelyk men op alle andere plaatzen de Vrouwen gewoon is te doen. Want schoon dit gebruik een gebruik van Godsdienst is, was het doch zeer zonderling. Nu vind ik het by de Iberiers of eerste inwoonders van Spanje, ik vind het by de oude inwoonders van het Eiland Korsika, het was by de Tibareniers in Azien: het is hedendaags in enige van onze Provintien dicht by Spanje leggende, daar zulks *broejen* genoemt word, men vind het ook ontrent Japan en in Amerika by de Karaïben en de Galibis. Zou men niet kunnen vermoeden uit een gebruik dat zo zonderling schynt, dat het van die eerste Volkeren tot deze laatste is overgegaan; zoo veel te meer om dat Strabo en de meeste Schryvers ons den weg banen, die de Iberiers die uit Azie in Spanje, van ouds Iberie genaamt, gekomen waren, gehouden hebben, om weer uit Spanje na Azien te keren, daar deze zelfde naam van Iberien 't land dat zy besloegen bygebleven is. Hebben zy zich niet van daar na Amerika kunnen begeven?

Strabo lib. 3. Diod. Sic lib. 5 Appoll. Rhochef. Hiſtoire Morale des Antilles. c. 23.

Strabo lib. 1 p. 42.

Amazonen.

De Zeden der Amazonen zyn al te zonderling, en duiden een Volk al te zeer uit, om zich daar in te kunnen vergissen.

De eerste onderrechtingen die 'er ons de Geschiedenis van geeft zyn van de vrouwen van Lybie, die zich na Pallas humeur schikten en ten oorlog dienden, daar deze vreeslyke Maagt een kunst van gemaakt had op de oevers van den Nyl of van het Meer Triton, daar zy geboren was: en van die Menaden of Bacchanten, die Dionisius, Koning van Lybien, met de Saters en Koribanten in zyn tochten volgden. Diodorus van Sicilien verbeelt ze ons als meestressen van de wydafgelegenste landstreken van Afrika. 't Is waarschynelyk dat inderdaad die gene daar haar oorsprong van hadden, die zich aan den Tanaïs ter neder sloegen, nademaal Herodotus haar als vremde by de Sarmaten doet verschynen, die zy tot mans namen, en wier spraak zy genootzaakt waren te leren, om dat deze de hare niet begrypen konden. Zy zetten de grenspalen van haar ryk zeer ver uit, dat volgens Diodorus Siculus zich van de uiterste einden van Lybie tot den vloed Kaïkus in Asie uitstrekte. Hypsila en de vrouwen van Lemnos, die op een nacht, dat zy de kans klaar zagen, haar mans den hals afsneden, waren

Diod. Sic. lib. 3 p. 9

Herod. lib. 4 n. 114.

ren zonder twyffel van dit ſlag, of wilden haar navolgen.

De Ondernemingen der Amazonen op Peleponnezus waren niet gelukkig, en hier van daan nam haar ondergang een begin: zy wierden door den Griekſchen Herkules en door Thezus overwonnen, Pentheſilea ſlaagde niet in het beleg van Troje, daar zy door Achilles, zo men den Dichteren geloven mag, wierd omgebracht.

Daaar word ook van Thaleſtris geſproken, die Alexander ging bezoeken, en van die gene die by de Kaſpiſche Zee overwonnen wierden, ſtrydende met andere barbaarſche Volkeren in't hondert tegen de benden van Pompejus, die Mithridates vervolgde. Plutarchus zegt dat deze Veldheer onder de doden het lichaam van enige dezer heldinnen liet zoeken, maar dat men er geen een vinden kon, ſchoon men verſcheyde van haar uitgeſchudde klederen en wapenen vond. Zedert dien tyd vind men er niet meer van gewaagt, en miſſchien zoude wy deze geſchiedenis voor verdicht aanzien, gelyk Strabo zelfs deed, zo men by onze tyden niet verzekert was, dat op de oevers van de rivier *Maragnon of der Amazonen* noch van deze heldinnen gevonden worden, die een eer ſtelien in Oorlog te voeren, van de Mannen afgeſcheyden leven, zich dagelyks oeffenen om met den boog te ſchieten, niet als de meisjes by zich behouden, en de jongens ombrengen of aan de vaders wedergeven op gezette tyden dat zy by malkander komen. Vader Lamberti van de Order der Reguliere Prieſters, en zendeling van Kolchis, beweert dat 'er noch Amazonen onder de woeſte Natien zyn, die den Kankaſus bewonen.

De geleerde Huet meent dat de Amazonen uit Afrika na Amerika zyn getrokken, maar zyn gevoelen ontrent dit ſtuk is niet beter gegrond, als dat 't geen hy over den Oorſprong der Peruvianen heeft, die hy van de Zwarten der Ryken van Guinea en Angola doet herkomen.

Zo er Vrouwen van een Mannenmoed gevonden worden, die een eer in het Krygshandwerk ſtelden, dat niet als den Mannen ſchynt te paſſen, daar worden ook zulke laffe Mannen gevonden, dat zy als Wyſen leven. By de Ilinezen, by de Siouzen te Louiſiana, te Florida en in Jukatan zyn er jongelingen die een Vrouwe gewaad aantrekken, dat zy al hun leven behouden en die het een eer achten zich tot al haar bezigheden te vernederen; zy huwen, nooit zy wonen al de oeffeningen by daar de Godsdienſt ſchynt deel in te hebben, en dit buiten gewone levensgedrag doet hen voor luiden van een verheven rang en die boven het gros der menſchen zyn aanzien. Zouden dit dezelfde Volkeren niet zyn als de Aziatiſche Aanbidders van Cybele, of deze Ooſterlingen daar Julius Firmikus van ſpreekt; die, de eene aan de Goden van Frygie, de andere aan Venus Uriania, Prieſters toewydden, die zich als Vrouwen verkleedden, die zich aan een verwyfde troni gewenden, die zich blanketten, en hun ware kunnen onder de ontleende gewaden van die gene die zy met kracht en geweld wilden nabootzen, verborgen.

Het gezicht dezer Mannen in Vrouwe klederen verbaasde de Eu-

Apoll. Rh. lib. 1 N. 135.

Apollodor. lib. 1

Plutarch. in Thes.

Diod. Sic. p. 163.

Coint. Smyr. Lib. 2.

Quint. Crut. lib. 6 Cap. 10.

Juſtin. lib. 12. p. 108.

Plutarch. in Pomp.

Strab. lib. II. p. 348.

Daar worden hedendaags noch Amazonen gevonden.

Relatione della Colchide, cap p. 28 p. 200, 201.

Huet, Demonſtr. Evang. Prop. 4 cap. 7 Subfin.

Mannen in Vrouweklederen.

Julius Firmicus Lib. de Errore Prof. Relig.

Te on-

recht door de Europeers voor Hermafrodieten aan gezien.

ropéers, die 't eerſt in Amerika aanlandden. Nademaal zy de beweegredenen van dit ſlag van herſchepping niet doorgrondden, beeldden zy zich in dat het luiden waren, die beyde de geſlachten gemeen hadden: in derdaad onze oude Reysverhalen noemen hen niet anders als Hermafrodieten of Manwyven. Schoon de Geeſt van Godsdienſt, die hen dezen ſtaat doet omhelzen, hen als buiten gewone menſchen doet aanzien, zyn ze evenwel wezentlyk onder de Wilden zelfs tot die verachting vervallen, waar in oudtyds de Prieſters van Venus, Urania en Cybele waren; en 't zy zy zich in de waarheid deze Verachting op den hals hebben gehaalt met zich aan ſchandelyke minnedriften over te geven, 't zy dat de onkunde der Européers ontrent de oorzaken van hun aangevaarden ſtaat, tegen hen quade vermoedens deed opvatten, deze vermoedens wortelen zo diep in hun gemoed, dat zy 't allernadeligſte wat men denken kon verzonnen, en deze Verbeelding ontſtal zo zeer den yver van Vasko Nugnes de Valboa, een Spaans Hopman, die het eerſt de Zuiderzee ontdekte, dat hy er een groot getal deed omkomen, hitzende op hen die razende Doggen aan, waar van die van zyne Natie zich bedient hebben, om een groot deel der Indianen te verdelgen.

Vasko Nugnes de Valboa brengt een groot getal daar van wredelyk omhals.

Lopes de Gomara, Hiſt Generaal fo. 3.

VYFDE HOOFTSTUK.

Giffing over den Oorſprong der Karaïben van de Antilles. *Herod. lib.* 1. *n.* 146.

HErodotus verhaalt een zeer zonderling geval, waar uit men eenig licht over den Oorſprong der Karaïben van de Eylanden Antilles zou kunnen halen. Hy zegt, dat onder de 12 Volkeren, die uit Eubea na Jonien trokken, van waar zy deſzelfs eerſte inwoonders verjoegen, die gene die uit het Prytaneum van Athenen gekomen waren, hun Vrouwen in hun land gelaten hebbende, daar zy niet van zins waren weer na toe te keren, een inval in Karien deden, en dat zy'er zich meeſter van gemaakt hebbende, zy al de Mannen zonder onderſcheyd van ouderdom ombrachten, ſparende de Vrouwen niet als om die ten wyve te nemen. Deze Vrouwen tot de droevige keur gebracht van om te komen of de wet van den Overwinnaar te ondergaan, wilden noch liever deze laatſte party kiezen; maar razende van wanhoop deden zy een Eed van nooit met haar mannen te eten, en ze nooit by hun namen te noemen; en zy maakten een Wet van dit gebruik tot haar nakomelingſchap te doen overgaan, lerende de kinderen, die uit deze huwelyken zouden ſpruiten, dat zy dusdanig te werk gingen, om dat haar Overwinnaars haar Vaders, haar Mannen en haar Kinderen hadden omgebracht. De Vrouwen der Karaïben eten ook nooit met haar mans, zy noemen ze nooit by hunne namen, en zy dienen hen als of zy hunne ſlavinnen waren. En dat het zonderlingſte is, is dat zy een gants andere ſpraak hebben als haar Mans, gelyk na allen ſchyn de Kariſche Vrouwen hadden, die vremd waren aan deze Volkeren uit Eubæa gekomen, die haar land verwoeſten.

Men zou 'er by kunnen voegen dat men noch eenige overeenkomſt vind tuſſchen den ouden naam van Kariers en dien van Karaïben,

raïben, gelyk zich de Wilden, waar van ik ſpreek, hedendaags noemen. Deze Wilden verhalen zelfs dat zy hunne vyanden verwonnen en alle verdelgt hebbende, niet als de vrouwen en dochters ſpaarden, en zy zeggen, dat dit de oorzaak van de verſcheydenheid der ſprake is, die tuſſchen de twee kunnen gevonden word: maar nademaal 'er van een miſſchien zeer oude geſchiedenis gehandelt word, en daar zy geen Tydrekening van hebben, ſchynen zy te veronderſtellen dat de Vrouwen uit die landen, afkomſtig waren, die zy hedendaags bezitten, en daar zy zelfs vreemdelingen in waren. Dit is de oorzaak geweeſt, waarom de Vader du Tertre en de Predikant Rochefort, dewelke onderſtelden, dat deze geſchiedenis verzer was, als zy miſſchien inderdaad is, over den oorſprong dezer volkeren getwiſt hebben; de eerſte doet ze van de Galibis of Karaïben van 't vaſte land, en de andere van de Apalachieten, een Volk van Florida, afſtammen.

Du Tertre, Hiſt. Naturelle des Antilles, Traité 7 Ch. 152.

De Natie der Eskimenzers, die van den 52 graad Noorderbreete tot den 60 woont, tuſſchen de baai van Hudſon, en het naauw van Belle-Iſle, waar door het land van Labrado, van het Eiland Terre-Neuve geſcheyden word, heeft zulke zonderlinge gewoontens en die zo weinig met die der andere Wilden ſchynen over een te komen; hun wezen zelfs verſchilt zo veel van dat der andere Natien van deze ruime landſtreek, dat het ſchynt dat men zich niet vergiſſen kan met te zeggen dat zy ook een gants verſchillende oorſprong hebben. Zy zyn groot, welgemaakt, blanker als de andere Wilden; zy laten hun baard groejen; zy hebben gekrult hair en ſnyden het onder de oren af; byna alle hebben zy het zwart, maar zommige blond en eenige andere ros, gelyk de Noordlyke Volkeren van Europa.

Rochefort, Hiſt. Morale des Antilles, liv. 2. Ch. 7.

Van de Eskimenzers.

Zy zyn veel blanker als de andere Wilden;

De naam van Eskimenzers die men hun gegeven heeft, ſchynt van het woord Eskimantzik van daan te komen, dat in de Abenaquiſche ſpraak menſchen betekent *die raauw vleeſch eten.* Om dat enkel en alleen van de jacht en 't viſſchen levende, zy het vleeſch der dieren en de viſſchen gants raauw en bloedig eeten. Men heeft willen beweren dat zy met het vuur niet wiſten om te gaan, maar de Europeers, die ze van dichter by bekeken hebben, hebben het tegendeel ontdekt. Het ſcheen zelfs dat zy daar een Godsdienſtige eerbied voor hadden, dat uit de ongeruſtheid bleek die zy betuigden ter oorzaak van een Matroos, die om zyn pyp aan te ſteken, een koole vuurs genomen had, die hy omze te vrede te ſtellen genoodzaakt was weer op haar plaats te leggen. Zy bedienen er zich ook van in keuken, want ſchoon zy niet ſchromen raauw vlees te eten, laten zy het evenwel half gaar koken, wanneer zy daar gelegentheid toe hebben, in aarde of ſtene potten en ketels, of wel zy laten het in de zon drogen, om het tot meel te malen en 'er een ſoort van pap af te bereyden.

Waar die naam van daan komt.

De Wilden geven hun noch een anderen naam, zoo veel als *Vluchtelingen* betekenende, niet dat zy niet dapper zyn, maar om dat zy zeer levendig en ongeruſt van geeſt zynde en een gedurige vrees zyn en altyd in alarm, vermydende zo veel zy kunnen allen omgang met alle andere Natien. De Heer Joliet, die het eerſte

Zy vermyden zo veel zy kunnen allen om-

gang met andere Natien.

Miſſiſſipi ontdekt heeft, en de Heer Konſtantyn zyn die onder de Franſſchen, die 'er t naaſt zyn by geweeſt. Zy zyn ook eens van zelfs op het fort van Myn Heer de Courtemanche gekomen, maar de handel die men met hen gedreven heeft is zo zeldzaam geweeſt en met zo veel voorzorg en argwaan van beyde kanten toegegaan, dat men geen omgang genoeg met hen gehad heeft om ze wel te kennen.

Wat hier van de oorzaak is.

Men kan niet twyffelen of zy hebben eertyds met de Biskajers omgegaan, die de eerſte Volkeren van Europa zyn, die deze kuſten hebben wezen bezoeken daar zy gongen viſſchen; en men heeft enige reden om te geloven dat eenig verraad, dat deze tegens hen gepleegt zullen hebben, hen ſchuw gemaakt heeft, want zedert dien tyd mishandelen ze al de Europeers die in hun handen vallen. Men zegt zelfs dat zy ſtil de Kabels van hun Schepen aan ſtukken hakken, om ze op de kuſt te laten vergaan, en dat ze zomtyds ſtout genoeg zyn om ze aaan te vallen en ze meê te nemen.

Hun oorſprong.

Daar zyn 'er die beweren, dat de Natie voortgeplant is door de Schipbreuk van eenig Biskaais Schip, en dat zy bygevolg haar oorſprong verſchuldigt is aan deze zelfde Volkeren van Europa, over wie zy naderhand reden hebben gehad om te klagen, maar 't geen men van hun gewoontens heeft kunnen aanmerken, overtuigt my dat zy een veel ouder oorſprong hebben. Ik zou eerder geloven dat zy in oude tyden uit de Brittanniſche Eylanden of de Orkades zyn voortgekomen, en zo zy niet enige overblyfzelen van Afgodery en Bygeloof hadden, zonder dat 'er onder hen enige voetſtap van 't Chriſtendom te zien is, zou men miſſchien kunnen zeggen dat zy van deze Kambriers afgeſtamt zyn, die het Land van Walles op het einde der 12. Eeuw verlatende, nieuwe landen na de kant van 't Weſten gingen zoeken, onder het geleyde van een hunner Vorſten, Madok genaamt, en Zoon van Owen Guynedd, waar van in de Hiſtorie van Kambrien van David Pouwel geſproken word: zo anderſins de Reyzen van dezen Madok niet te enemaal verdicht zyn. Ik zal op zyn plaats van de Woonplaatzen der Eskimenzers, van hun kledingen, kanen en praauwen ſpreken.

Volgens het gevoelen van den Schryver.

David Pouvel, Hiſt. Cambriæ ad annum 1170.

ZESDE HOOFTSTUK.

Reuzen.

DE geſtalte der Reuzen en der Dwergen ſpreekt voor hen, zo veel als de duidelykſte gewoontens voor anderen zouden kunnen ſpreken. De Schrift gewaagt dikwils van menſchen van een onmatige lengte, die kinderen van Enakim waren, en in het land van Kanaan woonden. De Ongewyde Hiſtorie en de fabelen hebben hun gevecht met de Goden ook beroemt gemaakt. Akoſta, de Inka Garcilaſſo de la Vega, en verſcheide andere verzekeren dat zy in Peru woonden, daar zy Gods toorn op hun haalden, die hen de zwaarte van zyn hand en het gewicht zyner Wraak op een buitengewone wyze deed gevoelen. Daar zyn noch hele volkeren van Reuzen, zegt men, in de zuidelyke landen, die na allen ſchyn uit den zelfden ſtam zyn voortgekomen.

De

De Pygmeen of Dwergen, wier gevechten met Herkules, die ze verdelgde, de Dichters ons hebben opgezongen, zyn misschien zo verliert niet als men zich zou inbeelden. Ik wil wel geloven dat de Poëtische vryheid iets van hun gestalte heeft afgenomen, maar zonder van de Samojeden te spreken, die zeer klein zyn, Paulus Jovius plaatst in 't Noorden van het Moskovitische Lapland en het Oosterssche Tartaryen een Natie van Dwergen. Volgens het verhaal eeniger Indianen moeten 'er eenige diergelyke volkeren in het Noorden van Amerika zyn: 't Is eenige jaren geleden dat de Wilden een man van een zeer kleine gestalte in Hudzons baai brachten. Deze scheen niet verwondert te zyn het fort der Franschen en de schepen der Europeanen te zien, en hy deed verstaan dat hy iets diergelyks in het land had gezien, waar uit hy getrokken was toen hy gevangen wierd. Een meysje van de Natie der Eskimenzers, die in 't jaar 1717 gevangen wierd, en in de sterkte gebracht die de Heer de Courtemanche op de kust van Labrador had opgerecht, daar zy tot in 1720 gebleven is; onderwyl fransch genoeg geleert hebbende om zich te doen verstaan, verzekerde dat 'er gehele Volkeren van kleine menschen waren, drie voet hoog en wier vrouwen noch kleinder waren; dat de kleine menschen slaven van de grote waren, en zich gelukkig achten als men hun een teug zoet water gaf, om dat zy door den bank niet als zout water drinken, gelyk de Eskimenzers.

Paul. Jovius, lib. de Legatione Moscov.

Men zou zich noch minder kunnen vergrypen ontrent den oorsprong van zekere Natien die noch meer getekent zyn, gelyk die daar Plinius, Solinus, Pomponius Mela, enz. van spreken na Ktesias en de andere oude Schryvers die van Oost-Indien geschreven hebben, zo zy hedendaags in Amerika gevonden wierden. Deze Schryvers hebben ons zulke wonderlyke Schepzels van menschen verbeeld, dat zy ons niet hebben kunnen overtuigen, noch den naam van fabelachtige Schryvers ontgaan, die voor vermaak wat sprookjes verdichtten, of die zich door een gekke lichtgelovigheid lieten verleyden. Waar over Strabo, die tot het ander uiterste vervalt, gemeent heeft te kunnen de gekscheren. Maar al hadden zy schoon de waarheid gezegt, zy spraken van een zo wyd afgelegen land, en dat toen zo weinig bekent was, en zy zeyden 'er toen zo wonderbaarlyke dingen van, dat zy daarom niet te eer zouden hebben gelooft geworden, zo zeer was 't geen zy zeyden buiten alle waarschynelykheid.

Verscheyde wanschape Volkeren.

Plin lib. 7. Cap. 2. Solin Cap 44. Pompon. Mela lib. 1 Ctesias frag. ex Indicis.

Strabo Lib. p. 48.

Wie zou inderdaad hebben kunnen geloven dat 'er Natien van menschen zyn met Hondskoppen, van menschen zonder hooft, van menschen wier oren tot op de hielen hongen. Van Arimaspen of menschen met een Oog, van menschen die maar een Been hebben; van gantsche Volkeren daar de vrouwen maar eens baren; en daar de kinderen met zulke gryze haaren ter wereld komen, als zy in een hogen ouderdom zyn kunnen; van menschen eindelyk waar van de eene geen neus hebben, andere geen mond noch aarsdarm, die niet eten en op een gants andere wyze als andere menschen hun voedzel ontfangen. Ook hebben enige Schryvers, gelyk Herodotus en Mela, de meeste part dezer Wanschepzels, verno-

Herodotus lib 4. n. 191. Pomp. Mela. loco at.

onderſtelt zynde dat 'er zodanige waren, eer onder de beeſten als onder de menſchen getelt. De meeſte andere die 'er van geſchreven hebben, blyven geen borg voor deze geſchiedeniſſen, en ſpreken 'er niet als op de goede trouw van een ander, daar zy miſſchien zelfs niet te veel op vertrouwden. Daar is niemand als Plinius die ons deze wonderen ſchynt te willen opdringen, zeggende dat 'er vele zaken zyn die men als onmooglyk aanziet, eer de Ervarentheid geleert heeft dat zy in der daad mooglyk zyn : en dat men al zo ongelovig zou zyn ten opzicht der Ethiopers, zoo men 'er nooit gezien had, als men zou kunnen zyn ten opzicht van alles wat hy te zeggen had.

Plin. lib. 7. Cap. 1.

Joan. de Laet Indiæ Occid. lib. 17. Cap. 7.

Idem lib. 15. Cap. 3.

De Beſchryvers van de eerſte Weſtindiſche Reystochten hebben ons alzo ongelooffelyke vertellingen gedaan; wy zien 'er gedaantens van menſchen met wanſchapen oren, en wiens vermaak is dezelve door het yſſelyk gewicht van de oorringen, die zy 'er aanhangen, langer te rekken. De Laat ſpreekt van een volk daar de Manlui borſten hebben die hun tot op de dyen vallen, zo dat zy genoodzaakt zyn dezelve op te binden en rontom hun lyf te winden, wanneer zy lopen willen.

Walter Ruleigh in deſcript. Guianæ. Ind. Occid. parte 8.

Wouter Raleigh plaatſt een talryk volk van menſchen zonder hooft in Guyana. Jacques Carthier, die na allen ſchyn nooit Kteſias noch Plinius gelezen had, zegt ons op het verhaal van een Wilden man, dat 'er tegens het Noorden Volkeren waren die niet aten, Volkeren die maar een been hadden, en anderen daar men al zulke ongelooflyke dingen zag, die te lang zouden zyn om te verhalen. Deze zelfde Wilde dochter, waar van ik zo even ter oorzaak van de Dwergen geſproken heb, verzekerde op de zelfde wyze, dat 'er behalven deze kleine mensjens noch andere van een yſſelyke lengte en dikte waren, die hun gevoeg door den mond deden, en van onder de ſchouder piſten; zommige die maar ene dy hadden, een been en een zeer breden voet, twee handen aan eenen arm, een plat hooft en lichaam, een kleine neus, ogen en mond, en die hier by de beſte duikers van de wereld waren; en dat de Eskimenzers zich van die gene die zy tot ſlaven maakten bedienden, om van den grond der zee op te halen, 't geen zy ingeſlokt had, wanneer de Europeeſche ſchepen op hun kuſten ſchipbreuk leden. Andere, om kort te gaan, die een uitermaten zwart gezicht hadden, den neus en de lippen zeer dik, en hairen die van de geboorte af gants grys zyn, gelyk het hair der dieren die in landen geworpen worden die by na altyd met ſneeuw bedekt leggen.

Ik keer weder tot het geen ik flus gezegt heb dat alwaren zelfs deze verhalen waar, zy ſchynen evenwel zo verdicht en zo weinig waarſchynelyk, dat zy niet verdienen gelooft te worden als na dat men na de naaukeurige ontdekking dezer Volkeren zodanig verzekert was dat zy 'er zyn, dat wy 'er niet meer aan twyffelen konden zonder ongelyk te doen aan een groot getal van perſonen wier getuigenis onberiſplyk ſcheen.

Wat my aangaat ik heb altyd voor fabelen aangezien 't geen de oude Schryvers en de opſtelders van de Reystochten van Amerika

ons

ons van deze wonderbare volkeren verkeren verhaalt hebben, en ik heb my nooit kunnen verbeelden dat de oude in 't byzonder ons dezelve in alle ernſt voor wezentlyke Volkeren wilden verkopen, of ten minſten zo 'er geweeſt zyn die daar lichtgelovig genoeg toe waren; zy zullen door den naam dezer Natien bedrogen zyn geweeſt: bynamen die hun door hun buren en vyanden gegeven waren, welke door deze beeldſprakige uitdrukkingen wilden te kennen geven, hoe weinig zy dezelve achten, op de zelfde wyze als hedendaags de Chinezen, die menen dat zy de verſtandigſte luiden van de wereld zyn, zeggen, dat zy de enigſte zyn die twee ogen hebben, dat al hun buren blind zyn, maar dat de Europeanen, die hun enige ſchranderheid hebben laten blyken, een oog hebben, zo dat zy ons op de zelfde wyze aanzien als de Oudheid de Cyklopen verbeeld.

Het zelfde Vonnis had ik in 't byzonder over de menſchen zonder hoofden geveld, niet tegenſtaande het geen men hier over in een Sermoen leeſt, dat onder die van St. Auguſtyn gevonden word, en dat dezen Vader wel opgedicht konde zyn. Maar een of twee gevallen, nu onlangs gebeurt, hebben my verplicht, myn oordeel op te ſchorten, of zelfs myn denkbeelden daar op te hervormen. *Aug. Serm. 37. ad Eremit.*

Het eerſte dezer voorvallen is gehaalt uit de laatſte brieven die wy uit China gekregen hebben. Daar in word verhaalt, dat de grote Keyzer, die zedert zo langen tyd dit wyd uitgeſtrekte ryk met zo veel roem beſtiert, gemeenzaam met den Hr. Mezza Barba, Patriarch van Alexandryen, en Legaat van den H. Stoel, by dezen Vorſt pratende, hem verſcheide vragen deed, ontrent de wyze van rechtspleging in Europa, waar op de Legaat volkome na deszelfs genoegen geantwoord hebbende: „ wat my aangaat, zeyde „ de Keyzer, ik ben volgens de Staatswetten verplicht de doodvonniſſen te tekenen, maar zedert meer als 60. jaar dat ik op „ den troon ben, heb ik altoos grote moeite gehad om de dood van „ een myner onderzaten te onderſchryven, en ik heb 'er my altyd „ van verſchoont, zo veel ik heb kunnen doen zonder de Wetten „ van 't ryk te ſchenden. Zie hier een voorbeeld daar van, zeide hy. Voorval waar uit bewezen ſchynt te kunnen worden dat 'er noch menſchen zonder hoofden zyn.

„ Enige jaren geleden hadden enige myner onderzaten een ge„ rucht uitgeſtroit, dat zy menſchen zonder hooft gezien had„ den, wier ogen op de borſt, en de mond op den maag ſtond: „ dit verwonderlyk nieuws veroorzaakte een beweging in de ge„ moederen, die de Mandarynen meenden te moeten ſtuiten, uit „ vrees dat dit enige opſchudding in den ſtaat mochte verwekken. „ Zy deden de uitſtrojers van dit gerucht gevangen nemen, maakten „ hun proces op, en verwezen ze ter dood. Het Vonnis my ge„ bracht zynde, dacht my dat dit een van die gelegentheden was, „ waar in ik de uitvoering daar van kon opſchorten. Ik deed het, „ en ik was 'er in het vervolg zeer wel voldaan over, want enigen „ tyd daar na de Noorder Tartaren myn Onderzaten, die te Oe„ king gekomen waren, hier over ondervraagt hebbende, beveſtig„ den zy my 't geen de eerſte gezegt hadden, en verzekerden my,

„ dat zy enige dezer Wangedrochten gezien en gedood hád-
„ den. “

Twede voorval tot bewys hier van dienende.

Het twede geval is te Kanada geſchied, daar zich voorleeden jaar een diergelyk gerucht onder de Wilden verſpreydde, by wie de ongehoortheid van de zaak geen minder verwondering als by de Chinezen verwekt heeft. Een Irokois, zeggen zy, in den herfſt of de Winter van het jaar 1721. op de jacht zynde, wierd een van deze Wanſchape Menſchen gewaar; en 't zy niet genoeg onderſcheydende wat het wezen mocht, hy het van ver voor een wild dier aanzag, 't zy dat het gezicht van een zo zonderling voorwerp hem enige ſchrik veroorzaakt had, hy ſchoot op hem en doodde hem. Vervolgens genadert zynde om hem met meer aandacht te beſchouwen, zag hy een man zo als ik deze hoofdeloze menſchen beſchreven heb, en 't geen zyn verwondering vermeerderde, is dat hy hem aan een boom gebonden vond. De Irokois van de jacht te huis komende, vertelde zyn voorval aan de andere Wilden, die niet kunnen ophouden over de geſchiedenis van den man zonder hooft te ſpreken, welke de meeſte, ter oorzaak van de nieuwheid, voor een fabel hebben aangezien.

De zaak ſchynt evenwel zeer wezentlyk, en 't is waarſchynelyk dat dit rampzalig ſchepzel door de Wilden van enige afgelegene Natie tot ſlaaf gemaakt zynde, dus in de boſſchen gebonden en verlaten zal geweeſt zyn door deze Wilden die hem gevangen hadden, en die zich in een Vyandlyk land vindende, en miſſchien zich ontdekt ziende genootzaakt zullen geweeſt te vluchten, en in hun veiligheid te voorzien.

Wat hier van zy, deze gevallen komen zeer wel met elkander over een, en (veronderſtelt zynde dat zy maar zyn) kunnen een denkbeeld van de Verhuizingen der Barbaarſche Volkeren geven. Want deze menſchen zonder hooft woonden eertyds in Afrika ontrent den Nyl en de Rode Zee. Hedendaags moeten 'er volgens de verhalen ten minſten twe zulke Natien zyn, een die van de Langgehairde, die Wouter Raleygh aan den vloed der Amazonen en in het midden van Guyana plaatſt, en de andere ten Noord-Oooſten van China en Japan gelegen, daar Azie aan Amerika grenſt. 't Is zelfs waarſchynelyk, dat daar van daan die gene gekomen is, dien men veronderſtelt door den Irokois waar van ik zo even geſproken hebbe gedood te zyn. Dit kan zelfs beveſtigen, dat Amerika en Azia aan elkander vaſt zyn, en dat miſſchien zo moeielyk niet is deze ontdekking te doen. Nu rekent eens wat ſchriklyke uitgeſtrektheid van land 'er tuſſchen de oude en hedendaagſche menſchen zonder hooft is.

Hoe dit evenwel te verſtaan zy.

Men moet niet geloven dat deze Volkeren gants geen hooft hebben, maar dat het zeer ingezonken is, zo dat het byna met de ſchouders gelyk komt, en door het hair verborgen word. Dit kan door kunſt geſchieden, met het hooft der kinderen als ze noch in de wieg leggen te drukken, op dezelfde wyze als verſcheyde Volkeren van Amerika het voorhooft, het ſlag van 't hooft en den neus hunner kinderen plat drukken, zo dra zy ter wereld komen, en gelyk men in China de voeten van de jonge meisjes zo gewel-

dig

dig zwachtelt, dat zy 'er by na geen meer hebben, als zy wat ouder geworden zyn: dit kan ook natuurlyk geſchieden door een uitwerking van de inbeeldingskracht der Moeders, die behagen in zulk een diep ingezonken hooft zullen gevonden hebben. Men weet uit verſcheyde droevige ondervindingen, hoe veel indruk de inbeeldingskracht der moederen op haar vrucht geeft. Men zou miſſchien aan deze inbeelding de verf der Negers en der Karaïben, gelyk ik reeds gezegt heb, kunnen toeſchryven. Ik zal in 't vervolg van den ſmaak ſpreken, dien de woeſte Natien altyd gehad hebben, om haar lichamen met verſcheyde verwen te beſchilderen.

De Karaïben behouden dezen ſmaak nog voor het Rood. De Negers hebben den zelfden ſmaak voor het pikzwart, voor de dikke lippen, voor een platte neus, en haair als wol. Deze algemene ſmaak onder de gantſche Natie, en het gedurig gezicht van diergelyke Voorwerpen heeft een indruk op de zwangere Vrouwen moeten maken, gelyk de bonte ſtaven op de Schapen van Jakob; en dit moet 'er ten eerſten veel toegedaan hebben, om de eene zwart uit de natuur te maken, en de andere roodachtig, gelyk zy hedendaags zyn: dit moet ook ten delen geholpen hebben om het hooft der zogenaamde Hoofdeloze Menſchen met de ſchouders gelyk te ſtellen. In der daad by die Volkeren die het hooft hunner kinderen plat drukken, of die hun de voeten zwachtelen, hoeft 'er weinig moeite toe om het werk tot volmaaktheid te brengen, om dat uit der aart de kinderen daar met een platter hooft of kleiner voeten ter wereld komen als de kinderen der Européers. *Gen.* 30: *Vs.* 29:

Men zal in 't Vervolg van dit Werk verſcheyde andere zonderlinge trekken zien, waar van ieder een de toepaſſing op andere Volkeren kan maken, waar van hy meer kennis zal hebben als ik, en die ik varen laat om tot enige byzondere giſſing over den Oorſprong der Irokoizen en Auronnen te komen.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

HOrnius heeft gemeent, de Irokoizen en de Sourikoizen van de Turken te konnen afleiden, en de Huronnen van een Volk van den groten Mogol, 't welk een naam voert daar na zwemende: maar nademaal deze dingen niet ſteunen als op de overeenbrenging dezer woorden, die hy eigen gelooft te zyn aan de barbaarſche talen, is het, om zyn bewys omver te werpen en ter zelfder tyd een denkbeelt te geven van den ſtaat die 'er op zulke bewyzen te maken is, genoeg, te zeggen, dat de wonderlyke namen *Huronnen* en *Irokoiſen*, door de Franſchen verzonnen, en aan deze Amerikaanſche Volkeren gegeven zyn. Giſſingen over den Oorſprong der Irokoizen en Huronnen in Amerika.

Enige kenlyke gewoonten van de Volkeren van Lycie, met die der Irokoizen en Huronnen vergeleken, hadden my in 't eerſt doen geloven, dat ik niet van de waarheid zou afwyken, doende hen de eene van de andere afſtammen; en ik meende Herodotus, in Nikolaas van Damaskus en in Heraklides van Pontus gevonden te hebben, waar mee ik myne giſſingen kon beveſtigen. Laat ons Vergelyk tuſſchen de oude Lyciens en de Irokoi-

ſen van Amerika

deze Schryvers horen. Herodotus in 't eerſte boek ſchryft van de Lyciers aldus.

Herod. lib. 1. n. 173.

„ De Lyciers bedienen zich ten dele van de Wetten der Kre-
„ tenzers, en ten dele van die der Kariers. Maar dit hebben zy
„ in 't byzonder en dat nergens anders in gebruik is, dat zy de
„ namen van hun Moeders aannemen; en zo iemand een ander
„ ontmoetende vraagt wie hy is en van wat geſlacht, zoekt hy zyn
„ Adel in het huis van zyn Moeder, en haalt daar zyn geſlachtreke-
„ ning van daan. Zo een adelyke Vrouw een burger man troud,
„ worden de kinderen die 'er uit voorkomen van Adel gerekent,
„ en zo een edelman en van een van de eerſte huizen onder hen
„ een vremde vrouw troud, of een byzit geweeſt is worden de
„ kinderen die uit dit huwlyk geboren worden niet voor edel ge-
„ houden.

Hera-clid. Pontic. ΛΥΚΙΩΝ

„ De Lyciers, zegt Heraklides van Pontus, leven van den Roof,
„ zy hebben geen geſchreven wetten, maar alleen gewoontens die
„ by hen onderhouden worden; De Vrouwen zyn 'er de meeſters
„ van 't begin af.

Nicol. Domaſc. ΛΥΚΙΟΙ

Nikolaas van Damaskus beveſtigt de zelfde zaak zeer duidelyk in 't boek van de zeden der Natien. „ De Lyciers, zegt hy, be-
„ wyzen den Vrouwen meer eer als den Mannnen. 't Zyn de Moe-
„ ders die den kinderen den naam geven, en de dochters zyn
„ 'er erfgenamen van de goederen, en niet de zonen.

Laat ons tot de toepaſſing komen.

Eerſte overeenkomſt.

De eerſte trek van Overeenkomſt is in den naam zelfs van de Lyciers. Deze Naam was hun, volgens het gevoelen der Schryvers, gegeven ter oorzaak van Lykus, Zoon van Pandion, die na de Termylen by Sarpedon gevlucht zynde, zich daar zo geacht maakte door de Wetten die hy ontrent den Godsdienſt en de Zeden maakte, dat zy den naam lieten varen die zy voerden om den zynen aan te nemen. ΛΥΚΟC in 't Grieks betekent een Wolf; nu zyn de Huronnen en de Irokoizen in drie geſlachten verdeelt, waar van 't een dat van den Wolf is. Het onderſcheyd van deze drie-geſlachten is by hen geheiligt en zeer oud, het is op het verdichtzel van hun oorſprong gegrond, dat ik hier na zal verhalen; en het geſlacht van den Wolf beroemt zich den naam van den eerſten aller menſchen te voeren, die my de Lykus der Lyciers ſchynt te zyn.

Twede overeenkomſt.

De twede trek van overeenkomſt beſtaat in deze oppermacht die Heraklides van Pontus en de anderen aan de Lyciſche vrouwen over hare mannen geven. Dit zal miſſchien die gene vreemd voorkomen, die de Reysbeſchryvingen gelezen hebbende daar in zullen gezien hebben dat de mannen alleen onder de Wilden eigentlyk vry zyn, en dat de vrouwen niet als hunne Slavinnen zyn.

Opperhoofdigheid der vrouwen by de wilde volkeen.

Niets is evenwel wezentlyker als deze Opperhoofdigheid der vrouwen. In de vrouwen beſtaat eigentlyk de Natie, het adelyke bloed, de geſlachtboom, de order der bloedverwantſchappen en der behoudenis van de geſlachten. By haar beruſt al het wezentlyke gezag: het land, de velden en de ganſche oegſt komt haar toe: zy zyn de ziel van de raadsvergaderingen, de ſcheydsvrouwen

van

van Vrede en Oorlog: zy bewaren de gemene ſchatkiſt: haar geeft men de Slaven: zy maken de huwelyken, de kinderen horen haar toe, en op haar bloed ſteunt de order van de nalatenſchap. De mannen in tegendeel zyn te enemaal verlaten, en onder zich bepaalt, hun kinderen zyn hun vremd, met hen ſterft alles uit, eene vrouw alleen beurt de hut weer op: maar zo 'er niet als mannen in deze hut zyn, hoe ſterk zy ook in getal zyn mogen, hoe veel kinderen zy mogen hebben, haar geſlacht ſterft uit; en ſchoon men eers halven de hoofden uit hen kieſt, ſchoon de zaken door den raad der ouden verhandelt worden, zy arbeiden niet voor zich zelfs: het ſchynt dat zy niet zyn als om de vrouwen te verbeelden en te helpen in zaken, daar de welvoegentheid niet toelaat dat zy verſcheynen en hande'en.

Om een beter begrip te krygen en om beter de verſcheyde trekken van overeenkomſt te doen gevoelen, die de Schryvers, door my aangehaalt, aangetekent hebben, moet men weten, dat de huwelyken op deze wyze geſchieden, dat de nieuw getroude niet uit hun huisgezin en hut gaan, om een huisgezin en een hut op hun zelven op te rechten. Ieder blyft tot zynent, en de kinderen die uit deze huwelyken ſpruiten, de vrouwen, die ze gebaart hebben, toebehorende, worden onder de hut en het geſlacht van de vrouw gerekent, en niet onder die van den man. De goederen van den man gaan niet tot de hut van de vrouw over, in welke hy zelfs een vremdeling is; en in de hut van de vrouw worden de dochters erfgenamen gerekent, in voortrekking van de mansoren, om dat deze daar niet anders als hun onderhoud hebben. Dus bewaarheid men 't geen Nikolaas van Damaskus aangaande de erfenis zegt, en Herodotus aangaande den adel, om dat de kinderen van hun moeders afhangende zo aanzienlyk zyn als hun moeders zelfs.

Nader blyken van gelyk vormigheid.

Betreffende het gezag dat Heraklides verzekert dat de Vrouwen altyd by de Lykiers van haar eerſten Oorſprong af gehad hebben, dit zou taſtelyk valſch zyn, zo men verſtond, dat het gezag in haar handen was, gelyk wy begrypen, dat het in een Eenhoofdige regering of in een regering der Edelen is, waar in de Vrouwen ten troon ſtygen en het roer van de regering aanvaren by gebrek van Manlyke erven, regerende door haar zelfs en alles op haar naam gaande.

Uitlegging van de plaats van Heraklides.

Dit, zeg ik, zou taſtelyk vals zyn, en te enemaal tegen de Geſchiedenis ſtryden, die ons die namen van verſcheyde hoofden der Lyciers heeft overgelaten, als die van Sarpedon, Lykus, Glaukus, Xantus, Pandarus, Jobates, Amiſodares, enz., zonder ooit enige Vrouwen naam onder te mengen. Dit verdient dan uitgelegt te worden, en word gemaklyk opgeheldert door het geen 'er voorgegaan is, en door het geen ik reeds gezegt heb, dat het wezentlyk gezag by haar gevonden word: maar dat zy hoofden in haar huisgezinnen kiezen, om dit gezag in den raad te verbeelden en daar als, bewaarders van te zyn, gelyk ik in 't vervolg, van haar regeringswyze ſprekende, zeggen zal. De Vrouwen kiezen deze hoofden uit haar Moederlyke broeders, of haar eigen kinde-

ren, en het zyn de broeders van deze of de neven die hun in de hut van de Moeder opvolgen.

Verklaring van de plaats van Herodotus.

Men moet zich op het getuigenis van Herodotus ook niet inbeelden dat by de Lyciers de jongens den naam hunner Moeders voerden, en dat al de kinderen van eene zelfde Moeder den zelfden naam hadden. Dit zou ook rechtdraats tegen de Hiſtorie aanſtryden. De Lycier namen die wy in Homerus en de andere Schryvers vinden, zyn altemaal Mans namen, en wy zien broeders die verſcheyde namen voeren, gelyk Pandarus en Buites. Men moet Herodotus dan ontrent de gewoonte die de Lyciers hadden van den naam hunner Moeders aan te neemen uitleggen door het gebruik dat de Huronnen en de Irokoizen noch in acht nemen.

Geſlachrekening der Irokoiſen.

In ieder geſlacht bewaart men een zeker getal van namen van de voorouders van dit geſlacht, 't zy van de Mannen 't zy van de Vrouwen. Deze namen zyn hun alleen eigen, en bekent van aan zo een geſlacht verknocht te zyn. Nu is het de gewoonte in ieder geſlacht die 'er uitgeſproten zyn, en die het beroemt gemaakt hebben, het weer te doen herleven en eniger maten weer op te wekken. Men verheft ter zelfder tyd de namen weer van die genen die men doet herleven, en men geeftze aan die van hun achterneven, die geſchikt zyn omze te verbeelden. Deze worden hier door meer of min aanzienlyk, na dat die gene, die deze namen gevoert hadden, zelfs meer of min aanzienlyk waren door hun aanzien, door hun deugden, en door hun daden.

Hunne overeenkomſt in zekere oplichken met de Joden.

Luk. 1. *Vſ.* 59, 60, 61.

De Joden hadden op de zelfde wyze in ieder geſlacht zekere namen, die men zorg droeg om ze weer op te beuren, en men nam die in het geſlacht van den vader, gelyk men uit het Evangelium bewyzen kan; en uit het geen 'er voorviel, wanneer men Johannes den Doper een naam moeſt geven.

Hunne overeenkomſt met de Lyciers.

Maar gelyk eertyds by de Lyciers, zoo neemt men hedendaags by de Huronnen en de Irokoizen in het geſlacht der vrouwen deze namen, en zy zyn het die het opgelegt is, de doden weer op te wekken en de voorouders te doen herleven. Dit geſchied in de openbare plegtigheden, na dat zy beſloten hebben den boom weer op te beuren, gelyk zy zich uitdrukken. 't Is waar in dezen zin te zeggen dat zy den naam van hun moeders ontfangen, gelyk zy van haar hun geſlachtrekeningen opmaken.

Verandering der Namen met de jaren.

Deze namen veranderen met de jaren. Een kind heeft geen naam of beurt dien van een kind weer op, een jongeling dien van een Krygsheld, en een oudman dien van eenigen Gryzaart. Zo dra 'er iemand ſterft blyft de naam die hy voerde met hem begraven, en men vernieuwt dien niet als eenige jaren daar na.

Wilden noemen elkander niet by de namen. Na hun naam te

Gemeenlyk evenwel horen zich de Wilden niet graag by den naam noemen, die hun toegeſchikt is, en 't is een ſoort van een affront, hen daar na te vragen. Tegen elkander ſprekende geven zy zich alle namen van verwantſchap, als broeder, zuſter, oom, neef, enz. nemende naauwkeurig de trappen van veronderſchikking en al de evenredigheid van de jaren in acht, ten zy dat 'er een wezentlyke maagſchap is door het bloed of door zoon-aanneming: want dan ziet zich een kind dikwyls grootvader van dien

ge-

genen, die volgens den loop der natuur gemaklyk de zyne zou kunnen zyn. Zy gebruiken de zelfde beleeftheid ontrent de vreemdelingen, dien zy, tegen hen ſprekende, namen van bloedverwantſchap geven, als of 'er een waar verband van 't bloed was, of na of ver na mate van de eer die zy hun willen aandoen, een gebruik dat Nikolaas van Damaskus ook van de oude volkeren van Scythie verhaalt.

vragen, is een affront.

Nic. Damaſ. Apud Stobæum, verbo γαλαι, τόφαγοι

Ik had gedacht, zeg ik, op de vergelyking van deze zonderlinge Zeden der Lyciers, door de aangehaalde Schryvers en door anderen die 'er van geſchreven hebben verhaalt, met die van onze Wilden enige waarſchynlyke giſſingen te kunnen gronden, om hun Oorſprong vaſt te ſtellen: maar deze gewoonten, hoe zonderling zy ſchynen mogen, en zyn het evenwel niet; by verſcheyde andere volkeren ook plaats vindende, gelyk ik zal doen zien, vervalt de grondſlag van al deze giſſingen, en laat ons weer in de vorige onzekerheid.

Wat uit deze gelykvormigheden is op te maken.

Want voor eerſt, de naam van Lyciers, Lykopolitaners, en Lykanoniers enz. komen in dezelfde betekenis overeen, evenwel waren het onderſcheidene volkeren. De Amazonen zelfs hadden een ſtam de Lykaſtiſche genaamt, die te enemaal met het geſlacht van den Wolf by de Irokoizen en Huronnen over een komt.

Ten anderen, Herodotus vergiſt zich als hy van de Lyciers zegt, dat zy de enigſte volkeren der Wereld zyn, die hun namen van het geſlacht hunner moeders neemen, en die van haar hun geſlachtregiſters opmaken. Apollonius van Rhodus, van de Argonauten ſpreekende, zegt dat men hen den naam van Myniers gaf, om dat de voornaamſte onder hen tot een eer ſtelden, uit de dochter van Mynias geſproten te zyn; waar by zyn Uitlegger voegt, dat het een gewoonte was, die de Kaners ook hadden van hun namen uit het geſlacht hunner moeders aan te nemen. Evenwel waren deze doorluchtige Argonauten voor 't meeſte gedeelte uit Theſſalie en Peloponnezus.

Apollon. Rhod. lib. 1. *Vſ.* 229.

Ten derde, de Ginekokratie of Vrouweregering was op zeer veele plaatzen in zwang, want zy was den Schythen, den Sarmaten en de Amazonen niet alleen eigen; maar zy was ook in beide de Azien in gebruik, daar de heldinnen, die 'er meeſters van geweeſt waren, aan al de Vrouwen, die onder haar gebied leefden, een ſmaak gegeven hadden, om over haar mans te heerſchen, ſchoon zy alle zulke krygsheldinnen niet waren, noch zo naauw van haar mans afgeſcheiden als die gene, die het tot een eer rekenden, ver van hen af te wonen, en niet als op zekere tyden hen te zien.

Vrouwe regering op veel plaatzen in zwang.

By de Scythen, Sarmaten, Amazonen.

Dit gebruik was ook by de Egyptenaren, daar Izus het ingevoert had, want deze Koningin had zich by hen zo geacht gemaakt, dat om harent wille, volgens de verzekering van Diodorus van Sicilien, de Koninginnen meer eer en meer gezag als de Koningen hadden; en wat de partikulieren aangong, men gaf in de Huwelyks-Voorwaarden de vrouwen alle macht over haar mannen, en deze waren genootzaakt te zweren, dat zy in alles hunne wyven zouden gehoorzamen.

By de Egyptenaren.

Diodor. Sic. lib. 1. *p.* 16.

De

De zelfde gewoonte was by de meeſte andere woeſte Volkeren van Afrika, daar de kinderen zodanig hunne moeders aanhongen, en zo weinig uiterlyke tekens van eerbied aan hun Vaders bewezen, dat zy dezelve niet ſchenen te kennen: 't geen enige Schryvers, die van deze Vrouweregering niets wiſten, of daar geen acht op ſloegen, heeft doen zeggen, dat 'er by de Garamanten geen Wet voor een wettig huwelyk was, en dat de Vrouwen daar in 't gemeen zynde, de kinderen daar door onder de mannen niet konden onderſcheiden, dien zy het leven verſchuldigt waren.

By de Garamanten.

Solin. Cap. 43? de Æthiopia &c.

Van 's gelyken was het by al de Volkeren van Spanje, en in 't byzonder by de Kantabers, volgens het getuigenis van Strabo, die zich met dit gezag der vrouwen niet verdragen kan, en die het als een ſchadelyke zaak voor de menſchelyke zamenleving aanziet, en die by na tegen de goede reden ſtryd, dat een man zyn vrouw huw'lyks goed toebrengt, dat de dochters tot nadeel van de zoons erven, en dat zy haar broeders moeten uithuwen. De hedendaagſche Biskajers, die uit deze oude Kantabers zyn voortgeſproten, hebben noch iets van de gewoontens hunner Voorouderen ten opzichte van de huwelyken en erffeniſſen.

By de Kantabers.

Strabo lib. 3. p. 114.

Eindelyk deze Vrouweregering was by de Meders, by de Sabeers en byna by alle de Barbaren, 't geen Klaudiaan zeer wel door deze Verzen heeft uitgedrukt.

By de Meders, Sabeers enz.

Claud. in Eutrop. lib. 1.

Medis levibuſque Sabæis
Imperat hic ſexus, Reginarumque ſub armis,
Barbariæ pars magna jacet.

De Spartiaten, die hun regeringsvorm na die der Barbaren geſchikt hadden, en die dezelve het langſte midden onder de Grieken behielden, hadden ook deze Vrouwelyke-regering, waar van ons een heerlyk bewys over is in een geſchiedenis die Plutarchus aanvoert: van een uitheemſche Mevrouw, die by Leonidas te Lacedemon huisveſte, hebbende tegen Gorgo, deszelfs vrouw, durven zeggen als uit een ſoort van verwyt, die van Lacedemon tot ſchande ſtrekkende, dat 'er geen andere vrouwen als die van Sparte een volſtrekte macht over haar mannen hadden, antwoordde deze haar op een trotze wyze, dat geen andere als zy ook dat volſtrekt gezag verdienden, om dat zy alleen mannen ter wereld brachten.

By de Sparnaten.

Plutarch. in Laconic. Apoph. p. 227.

Het blykt evenwel uit de Schryvers dat in de twe takken der Herakliden te Sparte de kinderen hun Vaders opvolgden, en in hun plaats op den troon klommen. Dus was de Vrouweregering, die Plutarchus aan de Lacedemoniers toeſchryft, in dit ſtuk verſchillende van die der Aziatiſchen en der andere Volkeren, waar van wy ſpreken, ten zy dat het recht van opvolging der kinderen aan hun Vaders by de Koningen alleen in 't gebruik was, en onder 't gemeen verſchilde, gelyk dat te Peru geſchied, daar de kinderen der Inkaf alleen, wier Vaderen op den Troon ſtierven, in de regering opvolgden. Voor 't overige waren het de neven die van hun Omen van moeders zyden erfden. Dit was een zo algemeen

mene Wet in dit ryk, dat Akoſta en de andere Spaanſche Schryvers in dit ſtuk ten opzichte van de Inkas zelfs bedrogen zyn geweeſt.

De opvolging tot den troon in de zyd-linie der neven aan hun omen, boven de rechte linie der kinderen aan hun vaderen, was een gevolg van deze vrouwe regering. Dit wierd in 't byzonder by de volkeren, onder den naam van Ethiopers begrepen, gevonden, waar van Nikolaas van Damaskus ſchryft, dat zy alle eer aan hun zuſters bewezen, en dat hun Koningen de kinderen dezer zuſters kozen om hen op te volgen, voor hun eige kinderen, en dat zo deze 'er geen hadden, men dan dien uit de Natie koos, die met deze grootſte deugden begaaft was, die het welgemaakſte was en de dapperſte. Deze Wet van opvolging is noch hedendaags byna by alle de Negers van Afrika in gebruik, in gants Malabar, en in enige andere plaatzen van Ooſtindien: maar zy is noch meer door Amerika verſpreyd.

Nicol. Damaſc. Apud ſtrobeum verbo ΑΙΘΙΟΠΕΣ

ACHTSTE HOOFTSTUK.

ZO men enige zekere giſſingen had kunnen maken op deze trekken van gelykenis tuſſchen de Lyciers en de Irokoizen, zou het gemaklyk geweeſt zyn tot hun eerſten Oorſprong op te klimmen.

Oorſprong der Lyciers.

Europa, klein-Azie en dit deel van Groot Azien, dat zich tot de Kaſpiſche zee, na de Palus Mœotides en de Hyperboriſche landen uitſtrekt, een deel zelfs van Afrika, waren het lot dat den kinderen van Jafet na den zondvloed ten deel viel. De H Schrift geeft het ons genoeg te kennen, en de ongewyde Schryvers zyn het over dit ſtuk genoegzaam eens. Die van de kinderen van dezen Patriarch, die na 't zuiden trokken, langs de beyde kanten van den Hellespont gegleden zynde, zommige door Thracien en Peloponneſus, andere langs dezen reeks van bergen, die aan den Voet van den berg Taurus ophoud, verſmolten by na alle op de Eylanden van Griekenland, die de H. Schrift de Eylanden der Natien noemt; en verlokt door de zachtheid van de luchtſtreek, door de vruchtbaarheid dezer Eylanden, en door hun legging zelfs, waar aan de zee tot een natuurlyk bolwerk verſtrekt, om hen voor de ſtroperyen en vyandlykheden te dekken, ſloegen zy zich daar ter neer. Maar het getal der Inwoonders grotelyks toegenomen zynde, en de Eylanden hen niet meer kunnende huisveſten en voeden, zagen zy zich genootzaakt om een droeve ſcheyding te maken, en hun volk na een goed heen komen te laten zien. Zommige poogden nieuwe ontdekkingen te doen, en wierpen zich in Italien, in Gallien en Spanjen: andere gingen de voetſtappen van hun Voorzaten weer te rug, en vielen met hopen in Peloponnezus en beyde de Azien. Deze ſcheydingen na den ander en op verſcheyde tyden geſchied zynde, kenden deze volkeren, die een zelfden oorſprong hadden, zich na een zeker getal van jaren niet meer, zo dat zy zich in zo veel kleine Natien verdeelden, als 'er verſcheyde Volkplantingen waren, en gaven zich zo vele namen

Genes. c. 13.

Volkverſpreyding der Kinderen van Jaſef.

als 'er verſcheyde Dorpen of verſcheyde Horden waren, want de meeſte leydden een dwalent leven op de wyze der Tartaren.

Waar van zich zommige in Lycien ter neer zetten:

Lycien, dat aan de uiterſte grenzen van klein Aſie na de zeekant is, wierd de toevlucht van verſcheyde dezer Volkplantingen, die zich uitverſcheyde plaatzen van Peloponnezus en den Archipèl daar na toe begaven. Een zekere Rhadamantus, volgens het getuigenis van Euſebius van Cezarea, voerde daar een uit het Eyland Kreta na toe, beroemt by de Dichters door zyn hondert ſteden, en dat een van de eerſte bevolkt zynde geweeſt, ook van de eerſte was om zyn eige kinderen te verjagen. Sarpedon, zoon van Europa, volgens het verhaal van Herodotus, door zyn broeder Minos verjaagt, lande in Lycien, en zette zich daar by de Kariers en Kauniers ter neer, waar van de eerſte uit het Eyland Kreta oorſpronkelyk waren, en de andere op den zelfden oorſprong ſtoffen. Athamas uit Boetien gejaagt voerde daar een Volkplanting na toe, en bouwde 'er een Stad, die na zyn naam *Athamantia* genoemt wierd. Plato weifelt niet te zeggen dat de Lyciers zyn afkomelingen zyn. Xantus, zoon van Triophe, ſtichtte daar de Stad van Xantus, en ſloeg zich daar ter neder met de Pelasgiers die hy van Argos of uit het Eyland Kreten megevoert had.

Euſeb. in Chron.

Herod. lib. 1. n. 173.

Plato in Minoe.

De Amazonen, de Solymers, de Homonaden, en een redelyk groot getal van andere volkplantingen quamen daar van alle kanten aan, en zetten zich daar op verſcheyde plaatzen ter neer. 't Kan zyn dat de Amazonen van den Lykaſtiſchen ſtam ook uit het Eyland van Kreten gekomen zyn, en dat zy haar naam van Lykaſtes, zoon van den eerſten Minos, gekregen hebben. De Volkeren van Lycien wierden eerſt Myliers genoemt, zegt Herodotus. Toen Sarpedon daar quam waren zy Solymers genoemt. Sarpedon veranderde dezen naam in dien van Termylen, en zy namen dien van Lyciers niet aan, als toen Lykus, zoon van Pandion, door Egeus uit Athenen gejaagt, by Sarpedon zyn toevlucht genomen had. Homerus ſchynt zich tegen Herodotus aan te kanten, zeggende dat Beilerofon, door den Koning der Lyciers gezonden, de Solymers beoorloogde: 't geen Strabo, die het gevoelen van Homerus volgt, doet zeggen dat de Solymers wel het volk waren, Myliers genaamt, maar niet dat gene waar aan Sarpedon den naam van Termylen gaf. De geleerde Bochart beweert dat de Solymers een volkplanting der Feniciers waren. * Hy ſteunt op enige naamafleydingen en op dezen oorlog van Bellerofon tegen de Solymers en de Amazonen.

De Volkeren van Lycien wierden eerſt Myliers genoemt.

Herodot. loco cit.

Naderhand Solymers, toen Termylen.

Maar

* Men kan byna niet twyffelen of de Solymers hebben Lycien bewoont. Ik heb moeite om te geloven dat het een Feniciſche Volkplanting was; en zo men wel de Rekening der tyden kon opmaken, zou het misſchien waarſchynelyker zyn dat de Solymers, die in 't begin al zo zeer herom zworven als de anderen, uit klein Azien in Paleſtina zyn gekomen, als uit Paleſtina in Azien. Daar is in Paleſtina een Voorgebergte, *Hiera* genaamt, en bergen die *Solymers* hieten, na het getuigenis van Strabo. 't Is waarſchynelyk genoeg dat deze twee namen dien van *Hieroſolyma* uitgemaakt hebben, na den naam der Solymers, bewoonders van dit voorgebergte, die na het land der Kananieters trokken. De Heer Bo-

Maar deze bewyzen zullen zeer licht ſchynen, wanneer men overweegt dat alle deze Volkeren van Lycien, een mengelmoes van luiden zynde, onder verſcheyde hoofden uit Griekenland gekomen, altyd met den ander in oorlog moeſten zyn, en zich gedurig den grond betwiſten.

In der daad wy vinden dat Bellerofon de Solymers en de Amazonen niet alleen den oorlog aandeed, maar dat hy dien tegen de Lyciers zelfs voerde, van de Lyciers geholpen, 't geen niet kan verſtaan worden als van dezen burgerlyken Oorlog, waar van Lycien het toneel en het voorwerp was. Ieder van deze kleine Volkeren was in zyn eigen land de meeſter, en regeerde zich na zyn manier, 't geen door Homerus beveſtigt ſchynt, die de Lyciers, die tot hulp der Trojanen quamen, onderſcheyd onder verſcheyde hoofden, van verſcheyde plaatzen gekomen. Zy verenigden zich niet tot een lichaam als na verloop van tyden en wanneer de nood drong, ieder in zyn land zyn volkome gezag behoudende, en die niet mededelende, dan wanneer 'er des gantſchen lands welvaren aan hong.

Juſtinus, van deze verſcheyde Aziatiſche volkeren ſprekende, geeft genoeg te kennen dat hun ſtaten naauw bepaalt waren, door deze woorden, *intra ſuam cuique Patriam regna finiebantur*. Men kan het zelfde van byna al de eerſte Volkeren verzekeren. De H. Schrift rekent tot 31. Koningen in het land van Kanaan. Juſtin. initio lib. 1.

De Nomen der Egyptenaren waren na allen ſchyn in den beginne zo veel verſcheyde ſtaten, en het is waarſchynelyk dat de Heerſchappyen van verſcheyde Volkeren tot een geſmolten zynde, dit een langen reeks van Koningen zal uitgemaakt hebben, die het getal van 5 of 6000 vervullende een tydrekening hebben gemaakt, die ouder is als die van de ſchepping der Wereld, en die niet met de H. Schrift noch met de jaarboeken der andere Volkeren overeen-

Bochart heeft gelyk, dat hy tegen het gevoelen van Joſefus ſtaande houd, dat deze Solymers geen Hebreen waren; maar de reden die hy 'er van geeft is niet overtuigent, wanneer hy meent te bewyzen uit deze hunne manier van het haair in 't rond te ſnyden, 't geen door de Wet der Hebreeuwen verboden was; want de Hebreen hadden veele zaken behouden die tegen hun Wet waren, en voornamentlyk deze, gelyk wy in het vervolg zeggen zullen. Het zou natuurlyker geweeſt zyn te zeggen, dat al was het zelfs waar, dat de Solimers uit Paleſtina in Piſidien gekomen waren; hy daar uit niet moeſt beſluiten dat het Hebreen waren, maar eer Jebuzéers, inwoonders van de ſtad Salem, die ten tyden van Abraham in wezen was, waar van Melchiſedek Koning was, en die zich in deze ſtad ondanks de Hebreeuwen handhaafden, tot de regering van David toe, die hen te onder bracht. Deze Jebuzéers en de Solymers van Piſidien of Lycien, ſchynen in der daad het zelfde volk te zyn: maar ik zou eerder geloven, dat zy uit Klein-Azien in Paleſtina zyn gekomen, als uit Paleſtina in Klein-Azien. Om tegenwoordig Bochart te beantwoorden, het kan zyn dat de Feniciers in eenige plaatzen van Klein-Azien volkplantingen oprechtten, maar dat kan ook later geſchied zyn als de uittocht der Solymers; want het is zeker, dat het gedurende langen tyd niet als een eb en vloed van Natien was, die de een de ander verjoegen. Die geene, die te zeer door hun buren afgemat wierden, verwiſſelden gemaklyk van plaats, en drongen dieper landwaarts in.

komt, zo men 'er de Chinezen van uitzondert, die ook een verſierde tydrekening hebben.

De Lyciers waren dappere luiden.

Gedurende den Trojaanſchen Oorlog kozen de Lyciers alle de zyde van Priamus tegen de Grieken. Homerus ſpreekt met lof van hun dapperheid, maar hun land had gruwelyk te lyden van de ſtroperyen die de Grieken in kleyn Azien, gedurende den tyd dat deze Oorlog duurde, pleegden.

Herod. lib. 1. n. 23. lib. 3. n. 90.

In verſcheyde tyden betaalden zy ſchatting aan Krezus, Koning van Lydien, aan de Perzen, aan Mauzolus, Koning van Karien, en vervolgens aan de Grieken.

Herod. lib. 1. n. 176.

De Lyciers van Xantus in kleinen getalle ſtreden met de uiterſte dapperheid tegen Harpages, Veldheer van Cyrus benden. Op het vlakke overwonnen zynde, weken zy in hun ſtad, en hebbende hun vrouwen en kinderen in hun Kaſteel doen gaan verbrandden zy ze met alles wat zy hadden, waar na zich met afgryſſelyke eden aan elkander verbonden hebbende, hervatten zy het gevecht, en quamen 'er alle in om.

Een ſchriklyk voorbeeld hier van.

Die van Marmora de benden van Alexander in hun doortocht laſtiggevallen zynde ſloot deze Vorſt hen in hun ſterkte op, dat een grote ongenaakbare en van alle kanten ſteyle rots was, en hy lietze vermanen dat zy zich zouden overgeven. De raad der Ouden wilde door hun onderdanigheid hun algemene ondergang voorkomen, maar de jongeluiden liever willende omkomen en zich met de vryheid van 't vaderland begraven, namen een voornemen om een uitval te doen op het leger der vyanden, om zich in 't gebergte te redden, na de gryzaarts, de vrouwen en de kinderen om hals gebracht te hebben, of om zelfs edelmoediglyk ſtrydende te ſterven. Deze raad goedgevonden zynde wierd 'er bevolen dat ieder zich na zyn huis zou begeven, dat zy daar een maaltyd van 't geen zy hadden zouden aanrechten, en ſtoutmoedigiyk de uitwerking van dit beſluit afwachten. Zommige een afgryzen hebbende van hun handen met het bloed hunner nabeſtaande te bezoedelen, vergenoegden zich de ſtad en de huizen in den brand te ſteken: maar de andere het beſluit ten vollen uitvoerende, maakten een bloedbad van de ſtad, en na deze gruwelyke wreedheid een algemenen uitval op de Belegeraars gedaan hebbende, redden zy zich gelyk zy beſloten hadden.

Ander niet min yſlyk voorbeeld.

Diodor. Sic. lib. 17. p. 576.

Plutarch. in M. Bruto.

Brutus gedurende de Oorlogen van het driemanſchap van Oktavianus Cezar, Markus Antonius en Lepidus in Lycien getrokken zynde, en de ſtad Xantus belegert hebbende, die de Lyciers op de puinhopen van de eerſte weer opgeboud hadden, gaven derzelve inwoonders, na gedurende dit beleg ongehoorde dapperheid getoont te hebben, een nieuw voorbeeld van een diergelyke wanhoop als hun Voorzaten ten tyden van Cyrus en van Alexander gegeven hadden. Want de Romeynen de Stad ſtormenderhand ingenomen hebbende, verſtrooiden zy zich ten eerſten, zonder het gevecht te vervolgen, en gingen ieder na zyn huis, en 't zy dat zy opſtaande voet het beſluit namen van zich onder de aſſchen hunner ſtad te begraven, 't zy dat zy dezen raad al lang voorheen gekozen hadden ſtonden de Romeynen, die verzet hadden geweeſt over hun

Derde ſtaaltje van hun Wanhoop.

vlucht,

vlucht, noch meer verbaaſt dat zy op een ogenblik al de huizen in vuur en vlam zagen ſtaan: zy ſchoten ylinks toe om het uit te bluſſchen, maar deze verwoede menſchen dreven hen met pylen te rug; zy brachten hun vrouwen, kinderen en ſlaven in 't gezicht van den Krygsknecht om, en wierpen zich vervolgens in het midden der vlammen, andere wierpen zich als verwoede dieren tuſſchen de klingen hunner vyanden in, de kinderen ontblootten zelfs den hals voor de degens hunner vaderen, of ſtortten zich van boven uit de huizen in de vlam; en na dat de brand opgehouden was, vond men een vrouw die zich zelven verhangen had, houdende in de eene hand haar kind dat zy verwurgt had, en in de andere den fakkel waar meê zy het huis had in den brand geſtoken. Brutus wierd 'er zo over geraakt dat hy tranen ſtortte, hy deed al wat hy kon om het overſchot van deze rampzalige menſchen te ſparen, belovende den krygsknecht een beloning, die hem een Xantier bracht, evenwel kon hy 'er maar vyftig in 't leven houden, die zich noch beklaagden dat men hen tegens hun dank in 't leven behield. Cezar was niet minder gevoelig over de wanhoop van zo veel dappere luiden, die zyne belangen beſchermden, en weinig tyds daar na ſtond hy de Lyciers toe om deze ſtad weer op te bouwen.

Schoon de Lyciers zich tot den tyd van 't verval van 't ryk in hun land gehanthaaft hebben, en dat deze Volkeren daar in miſſchien niet t'enemaal uitgeroeit zyn, gelyk de Solymers, de Myliers, de Amazonen, de Homonaden en hun andere geburen, is het evenwel buiten twyffel dat in deze droevige Oorlogen, die by hen byna een volkome verwoeſting maakten, de meeſte genootzaakt zynde voor 't geweld te wyken elders hun fortuin zullen gezocht hebben, om de laatſte rampen van den Oorlog niet af te wachten, en zich gelyk de andere na de verafgelegenſte landen van Scythie zullen hebben laten ſlepen, van waar zy in Amerika hebben kunnen overgaan.

Giſſing hoe zy in Amerika kunnen gekomen zyn.

Maar nademaal de giſſing, op de overeenkomſt der Irokoizen en der Lyciers gegrond, zo niet is, of men kan ze op andere te huis brengen, gelyk ik gezegt heb, en dat het in zo wyde afſtand van tyd en plaatzen moejelyk, om niet te zeggen onmogelyk is, met zekerheid of zelfs met een genoegzame waarſchynelykheid ten opzicht van een byzonder volk te raden, dunkt my dat men de zaak een weinig ruimer moet nemen, om minder gevaar te lopen van zich te vergiſſen.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Gevoelen van den Schryver over den oorſprong der Amerikanen.

MYn gevoelen is dan, dat de meeſte volkeren van Amerika oorſpronkelyk van deze Barbaren voortkomen, die het vaſte land van Griekenland en deſzelfs Eylanden bewoonden, van waar zy gedurende verſcheyde eeuwen verſcheyde volkplantingen aller oorden gezonden hebben, eindelyk genootzaakt wierden alle of by na allé te verhuizen, om zich in verſcheyde landen te verſpreyden, zynde de laatſte maal door de Kadmonéers of Agenoriden verjaagt

die men de volkeren van Og, Koning van Bazan gelooft te zyn; waar van in de H. Schrift geſproken word, 't geen ontrent gebeurde toen de Kananiters voor de Hebreeuwen vluchtende, en gedwongen zynde hun de plaats in te ruimen, zelfs gelyk een rivier andere landen gingen overſtromen, daar zy vyanden vonden die zo vreeslyk niet waren.

Griekenland eertyds door Barbaren bewoont.

Het blykt uit de Schryvers, dat de Barbaren Griekenland bewoont hebben voor de volkeren, die men naderhand onder den naam van Grieken gekent heeft; en ſchoon in 't vervolg de Schryvers en voor al de Dichters op deze de namen van deze eerſte Woeſte volkeren hebben toegeduid, waren de Grieken nochtans zeer verſchillende volkeren en geen andere als die Agenoriden, die de letters en miſſchien de Griekſche taal uit het land der Kananieten gebracht hadden, die zy in plaats van die der Barbaren invoerden, waar van 'er by na geen voetſtap meer overig was, gelyk ik in 't vervolg zal aantonen. Ik geloof dat dit voor de ſtichting van Tyrus en Sidon is voorgevallen, of ten minſten voor den bloei van deze zeeſteden, die zo beroemt wierden door haar koophandel, en die naderhand noch verſcheide Volkplantingen in Griekenland, in Afrika en in Spanje zonden.

Deze Barbaren, ſchoon in de Hiſtorien door een menigte van namen verwart, die aan ieder kleine landſtreek eigen waren, worden nochtans algemeen genoeg onder de Geſlacht-namen van Pelasgiers en Helleniſten begrepen, die van eenige byzondere volkeren tot de gantſche Natie waren overgegaan.

Helleniſten en Pelasgiers, twe verſcheyde volkeren, ſchoon dikwils met elkander verwart.

De Helleniſten en Pelasgiers zyn dikwils onder malkander vermengt, gelyk zulks uit die Hiſtorien blykt: maar de Pelasgiers waren evenwel een ander volk als de Helleniſten, om dat deze, die het land een weinig bouwden, wat meer op eene plaats bleven als de andere, die niet zaaiden, niet als van de boomvruchten, van de jacht, en van de viſſchery leefden, en 't geen 't geval hun aanbieden mocht, die niet als in tenten woonden, om een beuzeling opbraken, en door den nood gedrongen een dwalend leven leidden.

Onderſcheyd in hun levens aart.

De gene die genoegzaam de Woeſte Volkeren van Noorder Amerika kennen, zullen daar den aart van deze Helleniſten en Pelasgiers in vinden; zommige onder den naam van Huronnen begrepen, bouwen het veld, maken hutten, en blyven genoegzaam op een en dezelfde plaats. In tegendeel de meeſte Algonkynen en Wilden van 't Noorden doen niet als een zwervent leven leiden, en leven op genade van 't geval Ontrent het zelfde onderſcheid is 'er tuſſchen de volkeren van Zuid-Amerika.

Met die der Volkeren van Amerika vergeleken.

Al wat ik in 't vervolg van de zeden en Levenswyze onzer Wilden te zeggen heb, heeft zo een grote overeenkomſt met die van deze Barbaarſche Volkeren, dat men geloven zal die daar in te ontdekken.

De Schryver geeft reden van zyn

Ik geloof dat ik, eer ik verder ga, die gene zal moeten voorkomen, die mogelyk verwondert zullen zyn te zien dat ik in 't beloop van dit werk niet alleen de zeden der latere Grieken ga uitpluizen, die hun Gemenebeſt na dat der ouder Kretenzers had-

den

den geſchikt, maar dat ik zelfs die der Oude Romeinen der Iberiers en der Gaulen zelfs ga opdelven, om daar overeenkomſten in te vinden, die mogelyk hier niet konden ſchynen te pas te komen. behandeling.

Maar volgens het getuigenis des Schryvers was niets zo gelyk als de Zeden der Iberiers, der Gaulen, en der Volkeren van Thracien en Scythien, om dat deze Barbaren zich na al die kanten verſpreyd hadden. Ik verbeeld my evenwel de Irokoizen en de Huronnen nader te kennen in deze Volkeren van 't Aziatiſch Thracien, die van de uiterſte grenzen van klein-Azien en van Lycien zelfs in Pontus doordrongen, en zich in Aria en Areiana ter neer zetten. Ik zal in 't vervolg de redenen aanvoeren, die myn giſſingen over dit ſtuk kunnen beveſtigen.

Evenwel onderwerp ik op een nieuw al deze giſſingen aan de Geleerden. Wat my aangaat ik zoek niet dan zo veel het my mogelyk is al de overeenkomſten van de Zeden der Amerikanen met die der eerſte tyden by malkander te brengen: maar voor af ſtaat ons te zeggen wat de Wilden zelf van hun oorſprong denken. Zedigheid des Schryvers.

TIENDE HOOFTSTUK.

MEn kan in 't algemeen niets uit de Wilden aangaande hun Oorſprong halen. Geen letters hebbende, hebben zy ook geen Jaarboeken waar op men ſtaat maken kan. Ondertuſſchen hebben zy een ſoort van heilige Overlevering, die zy zorg dragen te onderhouden: maar deze Overlevering kan geen Volk in 't byzonder uitbeelden, om ze tot een bekenden Oorſprong te brengen, ten zy den eerſten oorſprong van alle menſchen, die van alle gebeurde zaken den menſch het meeſt aandoende, dieper indrukzelen gelaten heeft, die men zonder uitzondering by alle onbeſchaafde Volkeren zien kan. Daren boven deze Overlevering van mond gaande, ondergaat by ieder enige verandering, en ontaart in zo ongerymde verdichtzelen, dat men ze niet als met de grootſte moeite van de Wereld verhalen kan. Wat men uit de Wilden, hunn Oorſprong betreffende, halen kan.

Zie hier hoe de Irokoizen hun Oorſprong en dien van de Wereld vertellen. In 't begin, zeggen zy, waren 'er zes mans; (de volkeren van Peru en Brazil ſtellen een gelyk getal) Waar waren deze luiden van daan gekomen? dat weten zy niet. Daar was noch geen aarde, zy zwerfden heen en weer, zy hadden ook geen vrouwen, en zy merkten wel dat hun geſlacht met hen zou uitſterven. Eindelyk vernamen zy, waar van daan weet ik niet, dat 'er eene in den Hemel was. De Hiſtorie hunner Schepping.

Met elkander geraadſlaagt hebbende, wierd 'er beſloten dat een van hen, Hogouaho of de Wolf genaamt, zich daar na toe zou begeven. De Onderneming ſcheen onmogelyk, maar de vogelen des Hemels over eenſtemmende, beurden hem daar, makende hem een ſtoel van hun lichamen, en elkander ondersteunende. Toen hy daar aangekomen was, wachte hy onder een boom tot dat deze vrouwe nagewoonte uit zou gaan, om water te ſcheppen uit een bron, die dicht by de plaats was, daar hy zat. De vrouwen miſten De Wolf.

niet

niet volgens gewoonte te komen. De man, die op haar wachte; trad met haar in geſprek, en vereerde haar Beere-vet waar van hy haar te eten gaf.

De Beer.

Een nieuwsgierige vrouw die graag kalt en die geſchenken aanneemt betwiſt de overwinning niet lang. Deze was in den Hemel zelfs zwak, zy liet zich verleyden. De Hemel wierd het gewaar, en in zyn toorn joeg hy haar weg en wierp haar van boven neer, maar in 't vallen ontfing haar de Schildpad op haar rug, waar op de Otter en de Viſſchen, kley van den grond der wateren puttende, een klein Eiland maakten, dat allengsjes aanwies, en zich in de gedaante uitſtrekte, waar in wy de Wereld hedendaags zien. Deze vrouw kreeg twee kinderen, die te zamen vochten; zy hadden ongelyke wapenen waar van zy de kracht niet kenden; die van den een waren bequaam om te beſchadigen, en die van den ander niet, zo dat deze zonder moeite omgebracht wierd.

De Schildpad.

Uit deze vrouw zyn alle andere menſchen door een langen reeks van geſlachten geſproten, en een zo zonderling voorval heeft tot een grondſlag gedient, zeggen zy, van het onderſcheid der drie Irokoiſche en Huronſche geſlachten van den Wolf, den Beer, en de Schildpad, die in de namen als een levendige overlevering zyn, die hun hun geſchiedenis van de eerſte tyden voor ogen ſtelt.

Drie voorname Irokoiſche en Huronſche geſlachten hebben hun naam van deze Hiſtorie gekregen.

Dit verdichtzel is belachelyk, ſchoon het niet ongerymder is als die gene die de Grieken, anders zulke verſtandige luiden, van de reys van Prometheus na den Hemel verzonnen hebben, toen hy daar na toe klom om het vuur te ſtelen, of van de herſtelling der Wereld door Deukalion en Pyrrha, die volgens den raad der Godſpraken ſtenen over hun hooft wierpen, die in mannen en vrouwen herſchept wierden, het onderſcheid der kunne alleen van de hand afhangende die ze geworpen had.

Maar door deze Fabel heen, hoe belachelyk zy ook is, meent men de waarheid te zien, ondanks de dikke nevels die dezelve omringen: in der daad als men de zaak een weinig doorgrond, word men 'er de vrouw in het aardſche Paradys gewaar, den boom der kenniſſe des Goeds en des Quaads, de bekoring die zy het ongeluk had van niet te kunnen weerſtaan, die eenige Ketters gemeent hebben dat een zonde des vleeſches was, ſteunende miſſchien op de verbaſteringen van de heidenſche Denkbeelden; men ontdekt 'er den Toorn van God in, onze eerſte Voorouders uit den Luſthof jagende, waar in hy ze geplaatſt had, en die als een Hemel kon aangezien worden in vergelyking van het overige der aarde, die van haar zelfs hun niets meer als diſtelen en doornen moeſt voortbrengen; eindelyk men meent 'er den moord van Abel in te zien, die door zyn broeder omgebragt wierd.

Deze Geſchiedenis met de ware Schepping vergeleken.

Dit Verdichtzel heeft ook zyn grond in de fabelkunde der Ouden, of wel de zaken, die de Godsdienſt ons leert, zyn eer vermomt, als ganſch ons onbekent. Niets inderdaad gelykt meer na de fabel der Irokoizen, die ons deze vrouw, uit den Hemel verjaagt, verbeelt, als die dewelke Homerus ons van den val van Até vertelt. Até was een Godin, Dochter van Jupiter; haar naam geeft te kennen hoedanig haar inborſt was, die de Ondeugt zelfs was; zy was ner-

gens

1.

gens op bedacht om quaad te doen, en was nergens anders bequaam toe, gehaat van Goden en Menſchen. Eindelyk vertoornde zy Jupiter zelfs zodanig, dat hy ze by de hairen gevat hebbende van boven uit de Hemelen bonsde, en een eed deed, dat zy 'er nooit een voet in zou zetten.

Men ziet uit het verhaal van Homerus wel, dat deze Dichter de Begeerlykheid heeft willen verbeelden, die ons altyd tot het quade verleid, of wel de zonde zelfs onder een zinnebeeldige figuur; want na deze boosaardige maagt afgeſchildert te hebben, die met een ongeloofelyke ſnelheid de Wereld doorkruiſt, zo veel quaad als zy maar kan, den menſch aandoende, voegt hy 'er by, dat haar zuſters, zo wel Dochters van Jupyn als zy en die hy den naam van λιται dat is, *Gebeden* geeft, haar altyd nagaan, om het quaad dat zy bedreven heeft te verbeteren, maar dat zy met langzame ſchreden gaan, om dat zy mank en ganſch miſmaakt zyn. De Gebeden zyn inderdaad in het Denkbeeld der Heidenen zelfs een der krachtigſte hulpmiddelen, om na de zonde den toorn der Goden te ſtillen: maar Homerus heeft gelyk gehad, dat hy ze ganſch miſmaakt heeft afgeſchildert, om dat 'er weinig gebeden zyn die niet gebrekkelyk zyn.

Zinnebeeldige Verklaring daar van.

Hom. Iliad. 9.

Juſtinus Martyr in zyn vermaning aan de Grieken zich met deze verbloemde uitlegging niet te vrede houdende, wil dat Homerus door Até de zonde der weerſpannige Engelen beſchreven heeft, en de rechtvaardige kaſtyding die God hen aandeed, hebbende hen op ſtaande voet in alle Eeuwigheid uit het Paradys gejaagt. 't Geen voor hen het voorwerp van een dodelyke jaloezy zynde tegen de menſchen, voor wie dezelve niet onverzoenlyk geſloten is, door de genade van de Verloſſing; maakt dat zy niet ophouden den ſtervelingen lagen te leggen, en hen tot het quade aan te voeren, om ze verloren te doen gaan.

Juſtinus des Bloedgetuigens gevoelen *Juſtin. Cohort. ad Græcos p.* 28.

Maar nademaal Homerus 'er een vrouw afmaakt, waarom zou men het niet op den val van Eva kunnen uitleggen, en op de ballingſchap van onze eerſte Voorouderen, die God uit het aardſche Paradys zette? Ate of Até was zo wel als Evohé een geroep der Bacchanten; zo nu de Evasmus der Bacchanten op Eva ſloeg, gelyk Klemens van Alexandryen verzekert, gelyk ik het breder moet uitleggen, zal Até ook een naam zyn, waar door Eva betekent wierd in de feeſten der Barbaren, van wie Homerus dit verdichtzel ontleent heeft.

Wederlegt en op den val van Eva te huis gebracht.

Het dryvende Eiland dat net van pas komt om deze vrouw in haar val te ontfangen, heeft ook veel overeenkomſt met de fabel van Latona, die door het ſerpent Python vervolgt zynde, en nergens blyven kunnende, vluchtende van de Hyperboriſche landen, onder de gedaante van een Wolvin vermomt, tot den Archipel toe, zich in zee ſtortte daar zy door het Eiland Delos ontfangen wierd 't geen toen in 't water dreef, en geen deel aan den Eed hebbende, dien het Aartryk gedaan had van haar geen ſchuilplaats te verlenen, eensklaps verſcheen om haar voor 't verdrinken te redden, en met de Geboorte van Apollo en Diana vereert wierd.

Nadere overeenkomſt van de fabel der Wilden met die der Grieken.

Zo de Irokoizen van deze woeſte volkeren, waar van ik ge-

ſproken heb, oorſpronkelyk zyn, zullen de Grieken van hen den grond van dit Verdichtzel ontleent hebben, dat onder de Lyciers kon achting hebben, welke God Apollo met een zonderlingen eerbied aanbaden, die 'er ook den bynaam van Lycier van had.

Miſſchien dat men noch dieper delvende, zou vinden dat dit verdichtzel op een ander zinnebeeld van de Heidenſche Godgeleertheid gegrond is. Men ziet in de oude gedenktekens een Schildpad aan de voeten van Harpokrates. Pauſanias zegt, dat hy in Elis een ſchoon ſtantbeeld van Venus Urania of de hemelſche Venus gezien had, die van een Schildpad gedragen wierd, en een ander van de aardſche Venus, die haar voeten op een Bok zette, maar hy bekent openhartig, dat hy de betekenis van deze geheimen niet weet. Plutarchus heeft ze willen uitleggen, en hy zegt, dat deze Schildpad, die haar huis met zich voert, betekent, dat de vrouwen te huis moeten blyven, en dat de huishouding haar aanbetroud is.

Schoon Stantbeeld van Venus Urania, op een Schildpad gedragen. *Pauſan. Eliac.* 2. *pag.* 173. *Plutarch. de Conjug. Præcept.*

Maar men ziet wel dat dit een zedeles is, die Plutarchus uit zyn hooft gehaalt heeft, en die niet paſt op den tyd van de eerſte vinding dezer Zinnebeeldige Godgeleertheid. Want dien tyd hielden de vrouwen zich niet bezig met in 't hoekje van den haard te zitten ſpinnen, by na al de vrouwen der Barbaren arbeydden in 't land, onderhielden haar hutten met brandhout, en hadden zo veel bezigheden buiten 's huis als haar mannen.

Wat het volgens des Schryvers gevoelen betekende.

Het zou miſſchien natuurlyker zyn te denken, dat de Ouden daar door wilden te kennen geven, dat God, onder den naam van Venus Urania betekent, oorzaak was van de welluidentheid der Wereld, door de Schildpad betekent, die het Zinnebeeld van deze welluidentheid was; de Schildpad en Apollôs Lier een en 't zelfde zynde, gelyk in 't vervolg breder zal uitleggen. Miſſchien ook wilden zy zeggen, dat de oorſprong van den menſch, op de aarde geſchapen, evenwel goddelyk was en uit den hemel quam. 't Geen zo veel te waarſchynelyker is, om dat de Schildpad, die door haar vruchtbaarheid het Zinnebeeld van de Voortteling zyn kon, het ook van de aarde en haar Hooftſtof was, gelyk de Kikvorſch van 't water, de Haagdis van de lucht, en de Slang van het vuur, gelyk Kircherus het in zyn Oedipus uitlegt.

Art. Kirker. in Oedipo, Tom. 2 Claſſ. 9 p. 451.

In den Godsdienſt der Ooſterſche Indien hebben de Brachmannen een overlevering van hun God Vichnou, die in een Schildpad hervormt wierd, en zy hebben 'er verſcheide ſtandbeelden van in hun Afgoden Tempels. Zy zeggen, dat door den Val van een berg, de Wereld, die zo een zware laſt niet dragen kon, allengskes na den afgrond zonk, waar in zy zou vergaan zyn, zo Vichnou, die de weldoende God is, zich niet in een Schildpad verandert had, en haar met zyn rug onderſteunt.

De Schildpad by de Ooſter Indianen in Eren, om dat 'er hun God Viehnou in

De Chinezen maken ook een godheid van den vliegenden Draak, dien zy den Geeſt of beſchermgod van de lucht en de bergen noemen, en dien men in hunne Tempels afgeſchildert ziet met een ſchild van een Schildpad op den rug. Zy doen dezen Draak uit

uit * een Schildpad voortkomen, en zy zeggen dat hy de ſtut van de Wereld is, die gantſch op hem ſteunt.

veranderd was.

De grondt van dit verdichtzel, dat overal het zelfde is, bewyſt dat de Schildpad een Zinnebeeld van dezen Ouden Godsdienſt was, dien de volkeren vermomt hebben, wanneer zy daar niets meer van verſtonden Hierom hadden zonder twyffel de Troglodieten een godsdienſtige eerbied voor de Schildpad, waar van zy niet dorſten eten, en hadden een affchrik voor de Kelenoſagen, hun naburen, die dezelve tot voedzel gebruikten.

De Troglodieten bewezen de Schildpad Godsdienſtige Eer.

De Wilden in 't algemeen hebben ook alle eenige kennis van den Zondvloed, die algemeen geweeſt zynde, gelyk de reden zelfs ons doet beſluiten uit het geen ons het Geloof daar van leert, een al te zonderling en aanmerkens-waardig voorval is, als dat men 'er geen voetſtappen van by alle volkeren vinden zou; maar de verſchillende wyze waarop zy verhalen dat 'er de weeroprechters van het menſchelyk geſlacht van afgekomen zyn, is al zo zeer met verdichtzelen vermengt, als dat van de Watervloeden van Deukalion en Ogyges.

In tegendeel verſtrekte ze de Kelenofagen tot voedzel. *Plin. lib.* 11. *Cap.* 10.

Men vind van 's gelyken by eenige volkeren de overblyfzelen van een zeer oud geloof, waar door zy overtuigt zyn, dat op dezelfde wyze als de Wereld door den Zondvloed vergaan is, zy ook aan het einde der eeuwen door het vuur moet omkomen, 't geen dezelve te eenemaal vertêren moet. Van dit Oud gevoelen heeft Ovidius ons een heerlyk getuigenis in deze Verzen gelaten, daar hy van Jupiter dus ſpreekt:

De Wilden hebben enige kennis van den zondvloed. *Ovid. Metam. lib.* 1.

Eſſe quoque in fatis, reminiſcitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque Regia Cœli
Ardeat, & Mundi moles operoſa laboret.

Door den Dichter Vondel aldus vertaalt.

Ook ſchoot hem in den zin hoe 't noodlot was voorhanden,
Dat Hemel, Aarde en Zee moeſt lichter lage branden,
En 't wereltlyk gevaerte aanvliegen. . . .

De Wilden in 't algemeen zyn ook niet onbewuſt dat zy vremdelingen zyn in de landen die zy tegenwoordig bewonen. Zy zeggen dat zy van verre gekomen zyn, van de kant van 't Weſten, dat is te zeggen uit Azien. De Agniéſche Irokoizen verzekeren dat zy langen tyd onder het geleide van een vrouw, Gaihonariosk genaamt, herom zwerfden; deze vrouw voerde hen door al de Noorder gedeelten van Amerika om, en bracht ze ter plaatze daar tegenwoordig de ſtad van Quebek ſtaat; maar deze landen te on-

Van wat kant de Agniezen, een der

* Athan, Kirker. Chin. Illuſtr. p. 187. Col. 2. *Draco volans, quem ſpiritum aëris & montium dicunt* (Sinæ) *teſtitudinis ſcuto tectus, conſpiciendum ſe exhibet, quam fabulam a Brachmanibus mutuati, ajunt, mundum Draconi ſeu Serpenti ex teſtitudine nato, ut in ſequentibus fusè aperietur, inſiſtere, quæ omnia tot tantiſque fabulis differentibus involvunt, ut vix ipſi ſeſe inde extricare queant.*

vyf Irokoiſche Natien, volgens hun verhaal van daan gekomen zyn.

gelyk gevonden hebbende, en miſſchien al te ongemakkelyk van wegens de koude, hield zy eindelyk te Agnié ſtand, wiens luchtſtreek haar gematigder voorquam, en de landen bequamer om bebouwt te worden; zy verdeelde vervolgens deze landen om ze te bouwen, en ſtichte dus een Volkplanting, die zich zedert altyd in wèzen gehouden heeft. Dit verhalen de Agniézen van hun byzonderen oorſprong, die zy beweren dat een weinig verſchillende is van dien der vier andere Irokoiſche Natien, want zy willen niet begrepen wezen onder den naam van *Agonnon*, *Sionni* of *Huttemakers*, dien men aan de andere geeft. Ik weet 'er de reden niet van; ondertuſſchen onderſcheyden hen de Franſchen en de andere Wilde Natien niet, en in 't algemeen begrypt men onder den naam van Irokoizen of van Agonnonſionni, vyf Volkeren, die zo veel verſcheide Taalvallen van een en de zelfde Taal ſpreken.

De Irokoizen waar gelegen.

Zy zyn in dat deel van Nieuw-Vrankryk geplaatſt, dat aan 't Ooſten der Meiren gelegen is, waar door de Rivier St. Laurens loopt, en dat aan Nieuw-Jork en de andere Landen der Engelſchen en Franſchen grenſt.

Worden in hoge en lage onderſcheyden.

Men onderſcheid ze in hoge en lage Irokoizen. De hoge zyn de Tſonnontovans, de Goyogouens en de Onnontaguezen. De lage zyn de Agniézen en de Onnejouten.

Zyn zo eendrachtig, dat zy zeggen maar eene Tent uit te maken, die wy de *Irokoiſche Tent* noemen.

Deze vyf volkeren, niettegenſtaande hun verſcheide oorzaken van jaloezy, hebben zich altyd wel vereent gehouden, en om hun eendracht te betuigen, zeggen zy, dat zy maar een Tent uitmaken, die wy de *Irokoiſche Tent* noemen.

De Wilden geven ons geen groter licht ontrent hun Oorſprong en de Tydſtippen van hun verhuizing. In hoop dat wy 'er meer van mogen ontdekken, zal ik de beſchryving van hun Zeden door een algemeen kenteken beginnen, waar na ik my in een omſtandiger verhaal zal inlaten, met de Artykels van den Godsdienſt een aanvang makende.

Einde van het Eerſte Boek.

ZE-

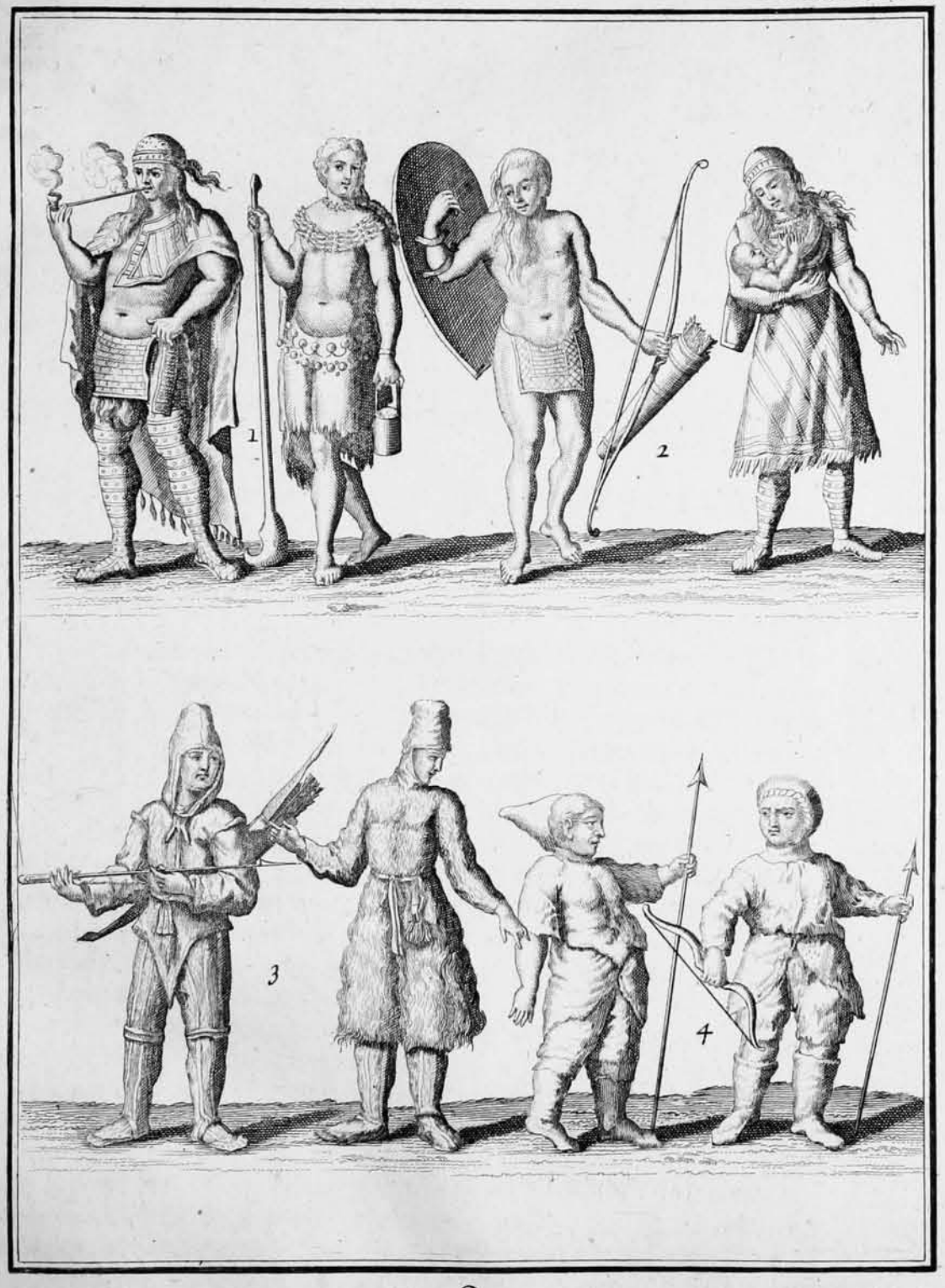

2.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

TWEDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Algemene Schets van hun Godsdienſt.

HEt denkbeeld dat men zich eertyds van de Wilden maakte, was van een ſoort van naakte en ruige menſchen, zonder zamenleving, gelyk beeſten in de boſſchen wonende, en die niet als een onvolmaakte gedaante van menſchen hadden. Deze verbeelding had men ouwelings te Karthago, toen Hanno van zyn tocht te rug keerde.

Wat denkbeeld men zich eertyds van de Wilden maakte.

Deze Veldheer laſt gekregen hebbende om op de ontdekking van nieuwe landen uit te ſnuffelen, de kuſten van Afrika langs varende, bracht op zyn wederkomſt twe ruige vellen met zich, die na allen ſchyn van twe wyfjes apen waren, van dat ſlag van apen die om hun maakzel en gedaante 't meeſt na een menſch gelyken, gelyk men 'er noch hedendaags op het Eyland van Borneo, aan de de Groene-Kaap en in de grote Indien ziet. Hy deedze by de Karthaginenzers voor huiden van wilde vrouwen doorgaan, en lietze als een zonderlinge rariteit in den tempel van Venus ophangen.

Plin. lib. 2. Cap. 67. Pomp. Mel. lib. 3. C. 9.

Het ſchynt dat men deze inbeelding in Vrankryk noch ten tyden van Karel den zesden niet verbannen had. Getuige zy hier van deze beroemde mommery, waarin enige jonge Heren van zyn hof om quamen, en waar in 't weinig ſcheelde, of deze Vorſt had zelf omgekomen door een wonderlyk toeval, waar uit hy dit ongemak behield, dat zyn verſtand altyd enigſins belemmert bleef.

Jean Juvenal des Urſins, hiſt. de Charles VI. Année 1392. p. 93.

Men had toen een ganſch valſche verbeelding, de Wilden hebben uit-

Gedaante en Geſtalte der Wilden.

uitgenomen het hooft-haair en de winkbraauwen, die zommige zelfs uittrekken, geen een haair over het gantſche lyf, en zo zy 'er enige krygen, trekken zy die ten eerſten met den wortel uit. Men kan niet beſchryven hoe verbaaſt zy waren, toen zy de eerſte maal Européers zagen, en de lange baarden, die zy in dien tyd lieten groejen, maakten hen afgryſlyk lelyk in hun ogen. Men zegt evenwel dat 'er behalven de Eskimenzers, waar van ik reeds geſproken heb, noch twee of drie Natien in het Zuider-Amerika zyn, die baarden hebben, maar deze Natien zyn weinig bekent.

Zy komen wit ter wereld, gelyk wy. Maar hun naaktheid, de oli daar zy zich mee ſmeren, en de ſterke lucht verbranden allengskens hun vel: voor 't overige zyn zy groot, ryziger van geſtalte als wy, wel gemaakt, van een goede geſteltenis, net, ſterk en behendig, met een woord, zy geven ons in lichaams hoedanigheden niet toe, zo zy zelfs 't niet van ons winnen.

't Is moielyk van hun Aart en verſtand te oordeelen.

't Is moejelyker hun aart en verſtand af te beelden, en men ſchynt daar zelfs met geen zekerheid van te kunnen ſpreken. In den eerſten opſlag daar van te willen oordelen, ſtrekt hun tot geen voordeel, en die gene die dat gedaan hebben, ſchilderen ze ons met lelyke verwen af.

In der daad als men deze menſchen van alles ontbloot ziet, zonder geleertheid, zonder wetenſchappen, in ſchyn zonder wetten, zonder geregelden Godsdienſt, en de nodigſte zaken in 't leven ontberende, zou men, zo 't ſchynt, moeten oordelen, dat het was als of de Wereld eerſt voor hun geſchapen wierd, en als of zy eerſt uit het kley of uit Dodonaes holle eiken quamen, volgens de buitenſporige verſiering der Heidenen. Men zou niet denken mis te taſten, wanneer men ze als domme, botte, onwetende, woeſte luiden afſchilderde, zonder eenige kennis van Godsdienſt of menſchelykheid, aan alle ondeugden overgegeven, die natuurlyker wyze uit een volkome vryheid, noch door kennis der Godheid, noch door menſchelyke wetten, noch door beginſelen van reden en opvoeding beteugelt wordende, ſpruiten.

Hun gemoeds hoedanigheden.

Dit zou evenwel geen getrouw ſchildery zyn; zy hebben een goed verſtand, een levendige verbeeldingskracht, een gemaklyke bevatting en een wonderlyke geheugenis. Alle hebben zy ten minſten enige overblyfzelen van een ouden en overge-erfden Godsdienſt, en een regeringsform: zy beſeffen hun zaken wel, en beter als het gemene volk by ons: zy bereiken hun oogmerk langs zekere wegen; zy gaan met koelen moede te werk en met een bedaartheid van zinnen, die ons gedult zou tergen. Uit een punt van eer en grootmoedigheid vertoornen zy zich nooit, en zyn hun driften altyd meeſter. Zy zyn hoogmoedig en trots, van een beproefden moed, onvertzaagde dapperheid en een heldhaftige ſtantvaſtigheid in 't midden der pynen, en bezitten een gemoedsgeſteltenis, die de rampen noch tegenſpoeden niet machtig zyn te verwikken. Zy hebben onder zich een ſoort van welleventheid op hun manier, waar van zy al de welvoeglykheden in acht nemen, eerbied voor menſchen die ouder zyn als zy, een achting voor huns gelyken daar men zich over verwonderen zou, en die men

moeite

3.

moeite heeft om met deze onafhankelykheid en vryheid overeen te brengen, daar zy in den uiterſten graad voor yveren: zy liefkozen weinig en laten zich niet veel in dienſtbetuigingen uit, maar des niettegenſtaande oeffenen zy ontrent vremdelingen en ongelukkigen een liefdadige herbergzaamheid, die alle de Natien van Europa zou verſtommen.

Hun gebreken.

Deze goede hoedanigheden zyn zonder twyffel met eenige gebreken vermengt, want zy zyn licht en wiſpelturig, onbedenklyk lui, in den uiterſten graad ondankbaar, vol argwaan, verraderlyk, wraakzuchtig, en zo veel te gevaarlyker om dat zy hun wraakzuchtige gevoelens beter weten te bedekken en langer bedekken: zy zyn wreed jegens hun vyanden, beeſtachtig in hun vermaaklykheden, ondeugent door botheid en door argliſtigheid; maar hun botheid en het ontberen van byna alle zaken geven hun over ons dit voordeel, dat zy niets weten van al die doorzeffingen der ondeugt, die de pracht en overvloed ingevoert hebben.

't Is waar dat het ons vremd moet voorkomen, dat zy verſtand, beleyd en behendigheid hebbende om veel kleine werktuigen te maken die hun eigen zyn, zy zo vele eeuwen doorgebracht hebben zonder eenige van deze kunſten uit te vinden, die andere volkeren tot zo een grote volmaaktheid gebracht hebben. Maar ver van dat hun tot een misdaad toe te rekenen, zou men miſſchien zich over deze gematigtheid moeten verwonderen, die zich met weinig heeft weten te genoegen, en die hen noch hedendaags over de Europeanen doet lachen, die huizen bouwen, werken ondernemen die eeuwen lang duren moeten, hebbende zelfs zo weinig tyds te leven, dat zy niet verzekert zyn hun werk ten einde te brengen.

Uit den Aart lui en met weinig te vreden zynde, lagchen zy met het oneindig ſloven der Europeanen.

Wy zouden zonder twyffel gelukkiger zyn, zo wy gelyk zy deze onverſchilligheid hadden, die hen vele zaken doet verachten en onkundig in zyn, die wy niet zonden kunnen miſſen, miſſchien ook dat hun gebrek de uitwerking van deze ingebore luiheid is, die hen zo vadzig maakt, dat zy liever de zelfde voordelen, die zy ons benyden, willen ontberen, als zich de nodige moeite geven om ze zich te verſchaffen. Wat hier van zy, zedert zy met de Europeanen handelen, heeft het voordeel dat zy daar van hebben kunnen halen, hun hunne luiheid noch niet doen uitſchudden: zy hebben liever hun oude manieren willen blyven aankleven, en zy hebben zo veel niet gewonnen met de kunſten te behulp te nemen, die hen een gemaklyk leven konden doen leiden, als zy verloren hebben met onze ondeugden na te volgen.

Schoon zy omgang met de Europeanen hebben, blyven zy evenwel hun oude Manieren aankleven.

Dit is in 't algemeen het kenteken van alle deze woeſte Natien van Amerika, die ons het meeſte bekent zyn, uitgezondert die van Peru en Mexiko, die in tegenſtelling van de andere voor welgemaniert kunnen doorgaan. Deze algemene overeenkomſt die zy te zamen hebben, belet niet dat ieder niet iets byzonders heeft, 't zy in het kenteken, 't zy in eenige wetten en zekere byzondere gebruiken, die ze van den ander onderſcheiden, gelyk men in 't vervolg omſtandiger zien zal.

Die van Peru en Mexiko worden, by ande-

ren voor welgemaniert gehouden.

TWEDE HOOFTSTUK.

Noodwendigheid eenes Godsdienſt.

DE menſchen moeten een Godsdienſt hebben. Die gene zelfs die 'er geen zouden willen hebben als uit ſtaatkundige gronden, tot welzyn en verband van de menſchelyke zamenleving, bekennen dat 'er een en zelfs dat 'er niet meer als een zyn moet. Maar deze noodzakelykheid van een godsdienſt is ter zelfder tyd het bewys van de waarheid van dezen Godsdienſt, nademaal hy op het eenſtemmig gevoelen van alle de Natien gegrond is, die in alle tyden een voorwerp van hun Eerbied en aanbidding gehad hebben.

Is met een het bewys van de waarheid dat 'er een God is.

't Is niet mogelyk dat deze Natien, in zeden van elkander verſchillende, zo wyd in manier van denken van malkander afzynde, die in het gebruik der zaken, die tot het leven 't noodzakelykſte zyn, zo verſcheyde denkbeelden opgevat hebben, evenwel ontrent dit ſtuk hebben kunnen overeenkomen, zo God, zo wel Invoerder als voorwerp van den Godsdienſt, daar van het gevoelen in het hart van alle menſchen niet ingeprent had, ter zelfder tyd dat hy zich van buiten door de ſchoonheid zyner werken heeft afgeſchildert. Dit is het geen † Laktantius *het getuigenis der Volkeren en Natien* noemt.

Die in het hart van alle Natien, een gevoelen van Godsdienſt inplant.

De moden, gebruiken en manieren hebben kunnen en moeten veranderen, 't zy ten opzicht van het beſtier der ſtaten, 't zy ten opzicht van het leven in 't byzonder; dit is den menſch en zyn ontſtantvaſtig en wiſpelturig gemoed eigen; deze wiſpelturigheid heeft zich over den Godsdienſt zelfs kunnen uitſtrekken en doen gevoelen. De onwetentheid, een der eerſte ſtraffen van de zonden, heeft dezen Godsdienſt kunnen verbaſteren, verduiſterende de denkbeelden, die by onze eerſte Vaderen klaar waren; overnatuurkundige waarheden te ver boven het begrip van domme en vleeſſchelyke menſchen zynde, zyn gemaklyk in taſtelyke Beelden verkeert, die de eerbied, die men den Schepper ſchuldig was, tot het ſchepzel hebben doen overgaan. De kleinmoedigheid heeft zo veel Afgoden kunnen maken als 'er voorwerpen van ſchrik en vrees zyn: de verdorventheid der Zeden, heeft alles wat de wanorder koeſterde op het Altaar moeten plaatzen, dit is ook menſchelyk.

oorzaak der Verbaſtering van den Waren Godsdienſt.

Die den zelven evenwel niet te enemaal hebben kunnen uitrooien.

Maar de Onwetentheid, het Bygeloof en de Verdorventheid maken ver van de Waarheid te benadelen een zeer ſterk vooroordeel voor dezelve, nademaal ondanks de wanorder die deze drie zaken veroorzaakt hebben, zich tegen den Godsdienſt die zy wilden onder de voet helpen, te zamen aankantende, het wezentlykſte artykel, dat het gevoelen van een Godsdienſt en Opperſte wezen, altyd onveranderlyk is gebleven.

God den menſch na zyn beeld en gelykenis ſcheppende, drukt toen op een onuitwisbare wyze in de wildſte harten en de domſte verſtanden een Deenkbeeld van zich zelven in. Dit denkbeeld doet

* Lactant. lib. I. de falſa Religione, cap. 2. *Nec difficile ſane fuit paucorum hominum pravè ſentientium redarguere mendacia teſtimonio Populorum atque gentium hac in una re non diſſidentium.*

doet zich over algevoelen, 't geen een bewys van onze zwakheid is. Onze afhankelykheid zelfs, onze onmacht, onze ongebondentheid, altyd door een ingeboren onbevlektheid beſtreden, die op het licht van de reden en het gewiſſen gegrond is, helpen ons boven ons zelfs verheffen, en buiten ons zelven een meeſter te zoeken, die onze elenden niet onderworpen is.

Het gevoelen der Ongodiſten wederlegt.

Te vergeefs trachten de Godverzakers zich in hun Ongeloof te verſterken, met zich in te beelden dat deze woeſte volkeren van hun zelven geen denkbeeld van een Godsdienſt hebben, en dat men den Oorſprong daar van aan de vernuftigheid der wetgevers verſchuldigt is, die zich van de botheid der Volkeren en hun dwaze lichtgelovigheid bedienden, om hun zaken wys te maken die bequaam waren om hun gemoederen door de vrees in toom te houden, maar dat de wysgeren en verſtandige luiden, waar in zy met geweld een uitgepluisde Ongodiſtery willen vinden, geen Geloof hadden, ſchoon zy zelfs met de heerlykſte woorden van den Godsdienſt ſpraken.

Dit is den Wysgeren zyn eigen gevoelen byzetten, in plaats dat men van hen oordelen moeſt door de redenen, die zy ons klaar voerſtellen. „ 't Is een zeker en onfeilbaar getuigenis van de waar„ heid ener zaak, wanneer al de menſchen dezelve geloven, zeg„ gen, Cicero en Seneka. Zodanig is het gevoelen van de God„ heid, dat diep in alle harten geprent is, want daar is geen ene „ Natie hoe woeſt en ontbloot van wetten of zeden ze ook zyn „ moge, die niet gelooft dat 'er Goden zyn."

Cicer. de Nat. Deor. lib. 1. Seneca Epiſt. 117.

Al de Barbaren en Wilden zyn in der daad hier ontrent in ſtaat om ons te leren, en verſchaffen ons een dringreden, daar men niets tegen in te brengen heeft. Maar zy zyn zo bovennatuurkundig niet als hen de Baron de la Hontan in zyn zamenſpraken verbeelt, daar hy een Wildenman over den Godsdienſt doet ſpreken, zo evenwel dat hy 'er een beſluit uit wil halen tegen den Godsdienſt zelfs. Al de redeneringen die hy hen doet voeren zyn van zyn eigen vinding, en men word 'er gemaklyk een van die Vrygeeſten in gewaar, die zich tegen waarheden die hun in den weg zyn verhardende wel zouden willen hebben dat andere geen meer godsdienſt hadden als zy.

Dialog. du Baron de la Hontan & d'un Sauvage.

Gevoelen des Schryvers over de zamenſpraken van den Baron de la Hontan.

Maar zo de Wilden deze ſchranderheid en doordringentheid van oordeel niet hebben, die hun deze Schryver geeft, zy zyn ook zo beeſtachtig bot niet als die gene geloofden die het eerſt hun landen bezocht hebben. Ziende onder hen noch Tempels, noch Altaren, noch Afgoden, noch geregelden Godsdienſt, geloofden zy toen recht dat hun verſtand niet verder ging als hunne zinnen; en zy hebben al te voorbarig geoordeelt, dat zy gelyk de beeſten zonder eenige kennis van het toekomende leven, geen Godlyke eer aan iets zichtbaars of onzichtbaars bewezen, dat zy van hun buik hun God maakten, en al hun geluk met het tegenwoordige leven bepaalden.

Die 't eerſt de landen der Wilden bezocht hebben, al te voorbarig van

Men zou heel anders gepraat hebben, had men zich minder gehaaſt reisbeſchryvingen in 't licht te geven, en de wereld-ontdekkingen mede te delen, daar men meende eer door te behalen. Ik

hun zeden gevoordeelt.

heb het reeds gezegt de eerſte opſlag is bedriegelyk, en men moet zich niet bemoejen om de zeden en gewoontens van een land in't brede te beſchryven, daar men noch geen gedenkſchriften van heeft, zo men 'er de taal niet af verſtaat; een kennis die een lange ervarentheid vereiſcht, en daar vele geen kennis van hebben, wanneer zy die zelfs menen te bezitten: weinige weten de kracht van de woorden, die zy zelfs gebruiken, wanneer zy niet tot den Oorſprong der woorden opklimmen, der zelver wortelen en verſcheyde zamenſtellingen ontdekken.

Om de gewoontens van een land wel te beſchryven behoort men de taal daar af te verſtaan.

Een wilde twiſt weinig over het ſtuk van Godsdienſt, hy ſtaat licht al dat op de reden gegrond is toe, maar hy is daarom geen eerlyker man, zo hy 't niet wezen wil, en men ziet gemaklyk dat hy eer uit ongebondenheid van zeden, die de uitwerking van de menſchelyke zwakheid en het begin van de vrywillige ongelovigheid is, zondigt, als door een hartnekkigheid, op het gebrek van kenniſſen en onderrechting gegrond. Dit zal klaarder ſchynen door de overblyfzelen van Godsdienſt, die 'er noch in hunne gebruiken gevonden worden, en door het geen men noch uit hun overlevering verzamelen kan.

De Wilden twiſten weinig over den Godsdienſt.

De ganſche grond van den ouden Godsdienſt der Wilden van Amerika is dezelfde als die der Barbaren, die eerſt Griekenland bewoonden en zich in Azien verſpreydden, dezelfde als die der Volkeren die Bacchus in zyn krygstochten volgden, eindelyk de zelfde die vervolgens tot grondſlag van de Heydenſche fabelkunde en de verdichtzelen der Grieken ſtrekte.

De Godsdienſt der Wilden is de zelfde als die der oude Barbaren, eerſte inwoonders van Griekenland, en Bacchus krygsgezellen, naamaals de ſtof der Heidenſche fabelkunde.

Strabo van de Kureten en Korybanten ſprekende, dat volkeren waren die men vooronderſtelt van het gevolg van Bacchus en de moeder der Goden te zyn, onderzoekt welke de Oorſprong dezer Volkeren zyn kon, en na 'er van gezegt te hebben 't geen hem het waarſchynelykſte dacht, ſchynt hy te laten varen het denkbeeld dat het een byzonder volk was, om zich by die gene te voegen die de Hiſtorie van Kreten en Frygien beſchreven hebben, die van de Kureten en de Korybanten Geeſten en Dienaren, die tot den dienſt der Goden geſchikt waren, maken. Vervolgens legt hy zich toe om te bewyzen, dat alles wat men 'er van verhaalt tot den Godsdienſt behoort, en hy poogt 'er den zin van uit te leggen.

Strabo, *lib.* 10. *p.* 318. *& ſeq.*

Wat de Kureten en Korybanten waren.

Dit vertoog van Strabo is zeer geacht en zeer wetenswaardig, maar te gelyk zeer verwart door de menigerley en verſcheyde gevoelens van die gene, die over deze ſtof geſchreven hebben. Het ſchynt evenwel dat men met recht met hem hier uit mag beſluiten, dat alles wat men 'er uit halen kan een wezentlyk verband met den Godsdienſt heeft; dat dit een gantſe en nette zamenhang was van den gantſchen Godsdienſt, die de menſchen door die gene geleert was geweeſt die de eerſte Volkplantingen en de eerſte zamenwoningen in de verſcheyde delen van de wereld maakten: dat deze gantſche Godsdienſt in de Orgia * en in de verborgent-

he-

* *Orgia*, dit woord was by de Heidenen geheiligt om de zaken, die tot den Godsdienſt behoren, te betekenen. Maar men kan daar een ruimer of naauwer uit-

heden van Jupiter, Apollo, Bacchus, Hekate, de Moeder der Goden en de grote Godinnen beſtond: dat het geen men Tytiren, Faunen, Pans, Satyrs, Sylenen, Kureten, Korybanten, Ideeſche Daktylen, Kabyren, Telchinen, Saliers, Sabaziers, Muzen, Bacchanten, Menaden, Mimalloniden, Nymfen, Naïaden noemde, niet als verſcheyde namen van Dienaren waren, den dienſt der Goden toegewyd; en zy hadden verſcheyde namen of om de verſcheyde ſtaten van deze Dienaren te betekenen, of om het onderſcheyd der talen van verſcheyde Volkeren die de zelfde of by na de zelfde oeffeningen van Godsdienſt hadden, waar na het maklyk te begrypen is hoe men de zelfde gebruiken niet alleen op het Eyland Kreta, op de Eylanden van den Archipel, in Frygien, in Thracien in kleyn Azien, maar zelfs in Kolchos, in Baktriana, tot de Kaſpiſche Engtens, en de Indien toe vind, die voor de ouden de uiterſte palen van de bekende wereld waren.

Op dit denkbeeld van Strabo, dat my wel gegrond ſchynt, meen ik zelfs den gantſchen Godsdienſt der Wilden van Amerika te kunnen vaſtmaken, waar van ik nu de overeenkomſt met dezen ouden Godsdienſt ga bewyzen, ontwarrende zo veel ik kan dezen chaos van duiſterniſſen, en verwarring, die 'er een lange reeks van eeuwen en deze menigte van verdichtzelen, die de Grieken ons op de mouw hebben geſpelt, hebben ingevoert, waar uit het byna onmooglyk ſchynt zich te kunnen redden.

God had zich aan onze eerſte Vaderen te zeer geopenbaart, dat zy hem niet zouden kennen en de nakomelingſchap onbekent laten blyven. Hy was niet te vreden, zich voor hun ogen in de ſchoonheid zyner werken af te ſchilderen, en door het getuigenis van hun gewiſſe tot hun hart te ſpreken; hy vertoonde zich ook aan hun voor zo veel God zich zienbaar maken kan, onderrechtende hen of door zich zelfs of door den dienſt zyner Engelen, reden met hen voerende gelyk de eene menſch met den ander, gelyk ons de H. Schrift verbeelt, dat hy met Adam en de andere Aartsvaders van de oude wet ſpreekt. In dit ſlag van omgang wilde hy hun wel tot meeſter dienen, lerende hen niet alleen wat de waardigheid van zyn wezen raakte, en de eer die men hem moeſt bewyzen, maar hun ook de wezentlykſte punten van de verborgentheden des geloofs ontdekkende, voedende hen met hoop van een gelukzalige eeuwigheid, belovende hun een Verloſſer, die hun de deuren des Hemels zou openen, die het quaad, dat de zon-

uitgeſtrektheid aangeven. Luciaan neemt het in een naauwen zin om het geheimſte en't geen onder den naam van verborgentheden begrepen was te betekenen. De meeſte leggen het uit van de feeſten en Offerhanden ter ere van Bacchus die in't byzonder in de gebergtens door razende wyven, die men Bacchanten noemde, gevierd wierden. Servius zegt dat men in't begin alles wat den naam van Offerhande in't Grieks had, en wat men Ceremonien te Rome noemde, Orgia hiette. 't Is waarſchynelyker dat dit woord in't eerſt gebruikt is geweeſt om den gantſchen Godsdienſt der volkeren van de eerſte tyden te betekenen, onder den algemeenen naam van Verborgentheden van Iſis, Cybele, Bacchus &c. begrepen. In dezen zin neemt het Strabo en wy na hem.

de veroorzaakt had, zou boeten, en wyzende hun den weg die zy in de oeffening der deugden moeſten houden, om niet van het einde af te dwalen, dat hy hun voorſtelde: moedigende hen aan om langs dezen weg te wandelen, die hy hun gebaant had, door verwachting van beloning, en hen door vrees van ſtraf van de zonde afſchrikkende.

Dus hadden de menſchen in 't begin klare denkbeelden van God, voor zo ver als het de ſtaat der Reyzigers, waar in wy zyn, toeliet. Zy hadden ook een geregelden Dienſt, waar van hun God zonder twyffel de Wetten had voorgeſchreven, waar van zy niet af moeſten wyken. Deze denkbeelden van het Opperſte Wezen, en deze dienſt waren een tyd lang zuiver, en na het uiterlyke zonder verbaſtering, en ondanks de verdorventheid van 's menſchen hart voor en na den Zondvloed, wierd God gekent en ge-eert. Midden onder 't Heidendom zelfs behielt hy gelovige harten. 't Was niet alleen onder het uitverkoren volk dat hy zyn aanbidders had in Geeſt en Waarheid. Melſchiſedek, Koning van Salem, Jethro; ſchoonvader van Mozes, Job in een Afgodiſch land geboren, waren getrouwe, rechtvaardige dienaren, die God vreesden. De vrienden van Job, gelyk hy in het Heidendom geboren, maar zo rechtvaardig en verlicht niet als hy, kenden niet alleen God, en bewezen hem de eer die hem toequam, maar uit hun redenen en die van dezen groten Patriarch kan men beſluiten dat zy grote kenniſſe van den Schepper hadden; dat zy een recht denkbeelt van zyn wysheid, zyn voorzienigheid en zyn andere eigenſchappen hadden; dat zy het geloof van een Verloſſer en zyn Genade hadden, de hoop van de Opſtanding der Doden, de verwachting van een zalige Eeuwigheid, denkbeelden van de Deugt en een oprecht hart, een afgryzen voor de zonde, vrees van daar voor geſtraft te worden, een verlangen om God te voldoen, zo zy ongelukkig genoeg waren om die te begaan, en vreeslyker kaſtydingen voor te komen, waar van zy de rechtvaardigheid en billikheid erkenden, en ze, zeg ik, door het Gebed, de Offerhande, Boete doen en andere wegen der Zaligheid voor te komen. Toen Jeſus Chriſtus geboren wierd, wierden 'er in 't midden der duiſterniſſen van de Afgodery harten gevonden, die miſſchien niet ongelovig waren, die den Verloſſer van 't heel-al verwachtten, die na de Sterre van Jakob reikhalsden, waar van de overlevering altyd onder hen behouden was, en die, zo dra hun God de genade gedaan had van voor hun dit teken van een Zaligmaker te doen ſchynen, met allen ſpoed quamen om hem te erkennen, en hem in hun perſonen de eerſtelingen der Heidenen aan te bieden.

Gelyk wy uit de H. Schrift zelfs deze leer putten, moeten wy uit de zelve ook leren kennen welke de Godsdienſt van die eerſte tyden was, wat eer men God bewees, en welke de middelen waren die zyn Goedheid, die alle menſchen wil zalig maken, en die ze niet geſchapen heeft om ze verloren te laten gaan, hun gegeven had om hun oogmerk te bereiken.

't Is moeielyk den

Deze Godsdienſt, die in den aanvang zuiver was, wierd in 't vervolg van tyd zeer verbaſtert, waar van het moejelyk is den ne t-

ten

ten tyd te bepalen. De onwetentheid en de drift verwekten 'er een vermengeling onder, die alles verwarde, 't zy ten opzicht van het voorwerp van den Godsdienſt, 't zy ten opzicht van de wyze hoe hy geëert moeſt worden, 't zy ten opzicht van het einde.

netten tyd te bepalen wanneer de ware Godsdienſt verbaſtert wiert.

De denkbeelden van God wierden benevelt, men ſtelde zyn werken met hem gelyk, en door een droevige uitwerking van de zonde, in plaats dat de ſchepzelen den menſch tot volmaakter kenniſſen van den Schepper moeſt verheffen, wierd de ſchoonheid van den Schepper byna door die der Schepzelen uitgewiſcht. De dienſt van God wierd op deze zelfde wyze door het bygeloof en door de quade neigingen van 't hart, die, om zo te ſpreken, tot de ondeugden toe heiligden, verdorven: en in plaats van de gelukzaligheid die God den Menſch op het einde belooft had, maakte deze domme en vleeſchelyke menſch zich 'er een, over eenkomende met zyn verlangen en de ongebondenheid zyner luſten, die door de zinnen en de verbeelding beſtiert wierden.

Het bygeloof en de quade neigingen van 't hart, oorzaak van deze verbaſtering.

Maar wat verbaſtering ook dezen Godsdienſt is te beurt gevallen wierden de denkbeelden van God evenwel zodanig niet uitgewiſcht, of daar bleef noch wel een voetſtap van over; want in wat dwalingen de afgodery de Heydenen gedompelt heeft, hebben zy zich zodanig niet aan hun afgoden overgegeven, dat zy hier door de kennis van een waren en enigen God, die de Schepper van alles is, verloren hebben. Dus ſpreekt St. Auguſtyn tegen Fauſtus, want dezen ketter wederleggende die om zyn gevoelen van twe hooftbeginſelen het een van 't goede en 't andere van 't quade te onderſteunen, den Katholyken tot een miſdaad rekende, dat zy het leerſtuk van de Eenheid van God in de Lere der Heidenen geput hadden „ dat Fauſtus lere, zegt deze H. Vader, of liever die „ gene die behagen ſcheppen om zyn werken te lezen dat wy van „ de Heidenen het gevoelen van de Monarchy (dat is te zeggen „ de eenheid van God) niet overgenomen hebben, maar dat zy „ ook weten dat de Heidenen zodanig aan hun valſche Godheden „ niet overgegeven zyn, dat zy daar door het geloof van een ee„ nigen en waren God, Schepper van 't heel-al van wat zoort het „ ook is, uit 't gezicht ſtelden.

Aug: lib 20. *contra Fauſt. cap.* 19.

De dwaling dan der Heidenen beſtond hier in, dat zy God genoegzaam kennende hem niet als God verheerlykten, dat zy onder het denkbeeld van God zaken mengden, die hem onwaardig waren, dat zy het ſchepzel by na gelyk met hem ſtelden, en den dienſt, dien men hem alleen ſchuldig was, op een ander brachten, of dat zy hem den zuiveren dienſt, dien hy reden had om te verwachten, niet meer bewezen.

Waar in de dwaling der Heydenen beſtond.

Wat verbaſtering 'er ook in den dienſt geweeſt is, is evenwel de grond daar van byna altyd dezelfde geweeſt. 't Zyn overal byna de zelfde Altaar-dienaren, het zelfde ſlag van Offerhanden, de zelfde inſtellingen der Wet, en het ſchynt dat men van den dienſt in 't algemeen zeggen kan, 't geen Prokopius van Gaza van de Reinigingen in 't byzonder zegt, vergelykende die van de Wet van Mozes met die van 't Heidendom; want het verſchil dat hy

De Grond der Godsdienſten bleef evenwel byna al-

tyd de zelfde.

tuſſchen deze beyde ſoorten ſtelt is dat de Joodſche reinigingen het denkbeeld van een volmaakter reiniging voerden, en van die der Gricken of Heidenen onderſcheyden wierden in dat deze laatſte met bezweringen pleegden te geſchieden, en dat men daar zout, laurier, gerſt en zee water toe gebruikte, en de menſchen door 't vuur liet gaan, dat zaken waren die het bygeloof had uitgevonden.

Procop. Gazæus in Deuter.

Zo men noch meer het pit der vremde Godsdienſten wil doorgronden, zal men 'er ook Zinnebeeldige figuren in vinden, die ons, ſchoon verwart, de voornaamſte ſtukken van 't Geloof en de Openbaring, die zy van een oude Overlevering gehad hebben, verbeelden. Men zal 'er de gronden van een t'enemaal verſtandige Zedeleer in vinden: zo dat men uit den grond van deze Godsdienſten, hoe verdorven en wanſchapen zy ook zyn, als een bewys kan halen, dat zy op den waren geënt zyn, niet dien zodanig te verderven en te verbaſteren, dat hy onkenbaar geworden is.

DERDE HOOFTSTUK.

Van het Voorwerp van den Godsdienſt.

GOd een oneindig wezen zynde heeft men 'er geen bequaam en volmaakt denkbeeld van kunnen geven, dat de verheventheid en de waardigheid van zyn wezen beantwoorde: 's menſchen verſtand, dat eindig en bepaalt is, heeft de oneindigheid zyner eigenſchappen niet als op een onbepaalde wyze onder een denkbeeld kunnen brengen; het is genoodzaakt geweeſt een ſoort van een verdeling te maken, en een wezen te verbeelden dat zeer eenvoudig en onverdeelbaar is, gelyk ſtuk voor ſtuk, zo ik zo durf ſpreken, door de verſcheide namen die men 'er aan gegeven heeft, waar van ieder maar een zyner volmaaktheden betekent, en dat zelfs op een redelyk onvolmaakte wyze.

Oorzaken van de Vermenigvuldiging der Goden.

Onze afhankelykheid van de verbeelding en de zinnen ons niet toelatende God anders dan door een duiſtere reden te zien, gelyk Paulus ſpreekt 1. *Kor.* 13 *V.* 12., heeft een ſoort van noodzakelykheid veroorzaakt om hem ons onder taſtlyke beelden te vertonen die zo veel zinnebeelden waren om ons tot hem te verheffen, gelyk het afbeeldzel ons een denkbeeld geeft van dien genen dien zy afſchildert. Deze zinnebeelden zyn tot het oneindig vermeerdert, volgens de verſcheyde denkbeelden die men 'er van bevat heeft, maar om den Godsdienſt eerwaardiger te maken, met dien met een groter getal van verborgene denkbeelden te bewimpelen, maakt men hem duiſterder: want de onwetentheid het erfdeel van 't gemene volk zynde, wierden in vervolg van tyd deze verborgene denkbeelden niet wel verſtaan als van die genen, die in kleine getale over den dienſt van God geſtelt waren, en in wier handen de Godsdienſt als in bewaring was. Deze talmden zelfs met dezelve te verbaſteren, en te laſteren 't geen zy gelyk de reſt niet verſtonden: zo dat de Godsdienſt langer niets meer als een verwarring was.

De Egyptenaren,

De Egyptenaren onder de ouden brachten deze beeldſprakige wetenſchap verder als de andere Natien, 't geen in 't vervolg onder

der hen een groter verwarring in hun Godsdienſt bracht, die zo wanſchapen wierd, dat zy gelentheid gaven om te geloven dat zy tot de uyen van hun tuinen aanbaden. De Egyptenaren (ik ſpreek van die welke na den Zondvloed geleeft hebben) zyn nochtans de eerſte vinders van deze zinnebeeldige wetenſchap niet; en men zal ons niet licht doen geloven dat zy die in 't algemeen aan alle andere Natien hebben medegedeelt.

ſchoon Meeſters in debeeldſprakige wetenſchap.

Zyn egter de vinders daar niet van.

Men zou met meer grond deszelfs oorſprong aan de andere barbaarſche volkeren toeſchryven. Inderdaad de eerſte Kretenzers roemen dat de meeſte Goden by hen geboren waren, en zich onſterfelyk gemaakt hadden door de grote weldaden die zy den menſchen gedaan hadden; zy roemden ook dat zy de eerſte geweeſt waren die de eerbewyzingen der Goden, de Offeranden en verborgene plechtigheden ingevoert hadden, die van hen by alle andere volkeren verſpreyd waren.

De eerſte Kretenzers beroemen zich de offeranden en verborgene plechtigheden uitgevonden te hebben. *Diod. Sic. lib. 5. Bibliot. p.* 230.

Onder alle Godsdienſten in Ooſt- en Weſtindien, waar van wy kennis hebben is 'er geen een die niet beeldſprakig is, en wiens godgeleertheid niet vol Zinnebeelden is: 't geen dient om myn giſſing te beveſtigen, 't geen ik in 't vervolg nader zal aandringen, dat het onze eerſte Vaders zelfs waren die Gods zaken door een verborgen taal geloofden te moeten verheffen, waar by de hoogmoed der menſchen vervolgens veel van 't hunne byvoegende, vond zich de Godsdienſt met oneindig veel buitenſporige fabelen vermengt.

idem p. 287.

Alle de Godsdienſten in Ooſt en Weſtindien voor zo ver wy die kennen zyn beeldſprakig en zinnebeeldig.

Men ziet uit de ſchriften die wy noch van de Heydenſche wysgeren overig hebben, dat het denkbeeld dat zy zich van God maakten dat van een Opperſte Wezen was, boven alles heerſchende, van een geeſt door dit gantſche heel al verſpreid, die alles bezielt en alles door zyn tegenwoordigheid onderhoud, die het beginzel van alle voortteling is, en de vruchtbaarheid aan alles geeft: van een zuivere, levendige en altyd werkzame vlam: van een t'enemaal verſtandig Wezen, wiens Voorzienigheid zonder ophouden over alles waakt en zich over alles uitſtrekt: met een woord van een Wezen waar aan zy om deſzelfs voortreffelykheid verſcheide namen hadden gegeven, maar namen die cenige van zyn oneindige volmaaktheden beantwoordende, altyd het kenteken van deze opperſte heerſchappy met zich voerden, die niet als aan den volkomen Meeſter en Opperheer van alles toekomt.

Wat voor een Denkbeeld de Heydenſche Wysgeren van God hadden.

Met dit denkbeeld der Ouden komen die van de Afgodiſche Natien, die noch in wezen zyn, volmaakt overeen; de woorden van hun Talen geven klaar een opperſte Wezen te kennen. 't Zyn niet alleen de beſchaafde Natien die deze tekens van kennis van een eerſte Wezen hebben, gelyk by de Chinezen de *Tien Chu*, dat is de zeggende Meeſter van den Hemel, en de *Xang Ti*, de Opperſte Keyzer en Opperſte Meeſter, by de Indianen de *Kertar* die gene die alles gemaakt heeft, en de *Serjanhar* de Schepper van de Wereld: by de volkeren van Peru de *Pachadamak* of het opperſte Wezen, en de *Virakocha* die God de Schepper is. De zelfde voetſtappen ziet men by al de Natien die voor woeſt doorgaan. In 't algemeen hebben al de volkeren van Amerika, 't zy zy herom

Het zelve komt met dat der Afgodiſche Natien die noch in wezen zyn volmaakt over een.

om zwerven, 't zy dat zy een vaſte woonplaats hebben, krachtige uitdrukkingen, die niet als een God kunnen betekenen; zy noemen hem den groten Geeſt, zomtyds den Meeſter en Oorzaak van het leven. Tot de Outaouaken toe, die onder alle deze volkeren de domſte en onverſtandigſte ſchynen, noemen hem dikwils in hun aanroepingen en aanſprekingen den Schepper van alles.

Zommige Natien houden den Donder voor de ſtem van 't opperſte Wezen.

Zommige Natien ſchynen zelfs te geloven dat dit opperſte wezen haar enigermaten toeſpreekt door den Donder, dien hy door de lucht doet kraken. Jan de Laat zegt dat de Zuider-Amerikanen aan den Donder een naam in hun taal geven, die in de onze overgezet zynde *de ſtem of het geluid van de opperſte uitmuntentheid* betekent. Inderdaad die gene die het eerſte na deze geweſten gereiſt hebben, zeggen ons, dat wanneer zy tegen deze woeſte volkeren van God ſpraken, en hun daar een denkbeeld van wilden geven, zy den een tegen den ander hoorden zeggen, 't is * *Toupan*, een woord waar van zy zich ook bedienen om den Donder te betekenen; en op de zelfde wyze als de Iſraëliten, wanneer God met de ſtemme des Donders en Blixems tegen hen ſprak, van ſchrik bevangen wierden, en tegen Mozes zeiden, „ dat de „ Heere toch niet tegen ons ſpreke, uit vrees dat wy mochten „ ſterven“:

Joan de Laet Ind. Occid. Lib. 15. Cap. 2.

Jean de Lery Hiſt. du Breſſil, Chap. 16.

Zoo ziet men deze arme volkeren ook, wanneer zy een onweer zien naderen, van de uiterſte ſchrik bevangen na hun hutten lopen, dicht by het vuur kruipen, met de elbogen op de knien leunende, en hun aangezicht met de handen verbergende, in deze gedaante huilen zy, en houden niet op hun vrees te betuigen, tot dat het onweer te enemaal over is: om dat, zeggen zy, die gene die dus zyn ſtem doet horen, ten uiterſten tegen hen verſtoort is, en hen dreigt te vernielen. De Noorder-Amerikanen vrezen ook voor den donder, evenwel wanneer men hen vraagt wat het is, zeggen zommige dat het ſoorten van menſchen zyn met vleugels, gelyk die men aan Pſiché of aan de Witjes geeft, en wier ſtem gelyk is aan het geluid dat men hoort. De meeſte verzekeren evenwel dat het een ſoort van een ongemenen vogel is, 't geen een gevolg is van de raadzelachtige denkbeelden der Heidenen, die den Arent aan Jupiter toegewyd hadden, en hem als den getrouwen dienaar verbeelden, die hem zyn Blixems moeſt nadragen.

De Iſraëliten noemen den Donder ook Gods ſtem.

Exod. C. 20. Vſ. 19.

Schrik der Wilden voor den Donder.

De grote Geeſt by de Karaïben onder den naam van *Chemiin* bekent, onder dien van *Manitou* by de Algonkynen, en onder dien van *Okki* by de Huronnen, word op een zonderlinge wyze, en die niet als op het opperſte wezen toegeduid word, afgebeeld, door den naam van *Aareskoui* by de Huronnen, en door dien van *A-*

Rochefort, Hiſt. Moral. des Antilles.

* Vader Antonio Ruis een Jezuit, in zyn Beſchryving van Paraguey en enige andere Volkeren ontrent de Rivier de la Plata of Zilver-rivier, zegt §. 10. dat *Toupan* of *Toupa* (want dit is het zelfde) de naam zelfs van God is, zo als deze Volkeren hem ſchynen te kennen, en hy geeft 'er de afleiding of betekenis van in hun taal. Ik haal de eige woorden van dezen Schryver aan, *Conocieron que avia Dios, y a un en certo modo ſu unidad, y ſe colige del nombre que le dieron, que es tùpâ. La primera palabra Tu es admiracion; la ſegunda Pa? es interrogacion, y aſſi correſponde al vocablo Hebreo Manbû, quid eſt hoc, en ſingular.*

Agriskoue by de Irokoizen, om dat deze een ſoort van een byna ongevoelige *Jota*, waarvan de Huronnen een diftongus maken, met die by de eerſte klinker te voegen; in een *G* veranderen. De zendelingen hebben nooit tot de kennis van den oorſprong van dit woord kunnen komen: de Irokoizen weten het zelfs niet, alzo min als de Huronnen, en 't is een van die oude woorden, door een lang gebruik geheiligt, waar van zy den Oorſprong niet meer zien, en waar van zy bygevolg de eige betekenis niet weten; evenwel om dat zy 'er zich dikwils in hun aanroepingen van bedienen, is het waarſchynelyk dat het ingeſtelt is om den Meeſter van alle zaken en den Schepper van het Heelal te verbeelden.

Een Huronſche vrouw door een Zendeling onderwezen, die haar een omſtandig verhaal van Gods volmaaktheden deed, riep met een ſoort van verwondering uit: ik verſtaa 't, en ik had my altyd wel ingebeeld, dat onze *Areskoui* zodanig zyn moeſt, als de God dien gy my afſchildert.

Ik twyffel by na niet, of deze *Areskoui* is de Aſys of Mars van de Volkeren van Tracien, en ik zal hier na de redenen aanhalen, die deze giſſing verſterken. Onze ſchryver meent dat het Ares of Marsbeteken.

De naam *Chemiin*, dien de Karaïben aan het opperſte wezen geven, is miſſchien de zelfde dien de Chemmiten aan Pan gaven, dien zy *Chemniis* noemden, volgens Diodorus van Sicilien, en dien zy niet alleen verſcheyde Tempelen hadden geboud, maar ook een Stad onder den zelfden naam, die ook die van de Provintie was. Wy vinden in de oudheid enige voorbeelden van Volkeren, die men na den zelfden naam, dien zy aan de Godheid gaven, genoemt heeft. Dus heeft men van het woord *Ares*, die de Mars van Thracien is, andere gemaakt, om de Provintien, de Stad de riever en de Volkeren van Areiana en Aria te betekenen. De Mendeziers hadden van 's gelyken den naam van hun Provintie, van hun Hooftſtad en van hun Natie, van het woord *Mendes* gehaalt, dat ook by hen de naam van Pan of van den Maker van alle dingen was. *Diod. Sic. 1. p. 11.* *Herod. lib. 2. n. 46.*

De *Jao* of Jupiter der Ouden is volgens de geleerden dezelve als *Jehova*. Daar is noch in Guyana, een Provintie van het zuider Amerika, een volk, dat men de *Yaos* of *Jaos* noemt. By de Floridanen worden de Waarzeggers of Prieſters *Jaoouas* genoemt, een naam die klaar van *Jao* of *Jehova* gemaakt ſchynt. *Jao* of Jupiter, word voor Jehova gehouden. *De Laet. Ind. Occid. l. 17. c. 14. l. 4. c. 16.*

VIERDE HOOFTSTUK.

De Zon een zinnebeeld van de Godheid.

IN de beeldſprakige Godgeleertheid der Ouden wierd de Zon, zelfs voor de Dwalingen van het Zabeéndom, als het krachtigſte Zinnebeeld van God aangezien. Ik heb reden om te geloven dat zy in de eerſte tyden ook het Zinnebeeld van den Verloſſer was, dien wy noch de Zonne der Gerechtigheid noemen. Zy was ook het eerſte van Gods werken, die des menſchen aandacht na zich trok, en waarin zy voornamen den Oppervoogt te eeren, die niet van de zinnen kunnende begrepen worden, eeniger maten taſtelyk wierd in dit hemellicht, dat de wereld ſchynt te bezielen, en overal een gelukkige vruchtbaarheid te brengen, de ſchatten

van warmte en licht uitdelende, die uit deszelfs ſchoot als uit hun Oorſprong voortkomen.

Pſalm 19 Vſ. 5. & 6.

Het uitverkoren Volk eerde in dit Hemel-licht God, die volgens de uitdrukking van de ſchrift daar zyn Tent geſtelt heeft. De Profeet verbeeld ons dezelve als een Bruidegom uit zyn ſlaapkamer gaande, en vrolyk als een Held om het pad te lopen. De H. Schrift leert ons ook dat dit zelfde Volk na de opgaande Zon wendde, om zyn gebeden tot den Allerhoogſten te richten, een gewoonte die de eerſte kerk van de Synagoog had, zo dat wy noch hedendaags in de oude Kerken het Altaar na het Ooſten gekeert zien.

Warom de Altaren naa't Ooſten gerecht zyn.

De Zon was zodanig het heilige zinnebeeld van de Godheid by alle de Natien, dat alle de namen, die men daar in aan de Goden van het Heydendom gaf, op de Zon ſlaan: zo dat dit Hemellicht te gelyk Cælus, Saturnus, Jupiter, Mars, Bachus, Apollo, Ammon, Oſiris, Apis, Serapis, Adonis, Merkurius, Herkules, Veſta, Juno, Cybele, Iſis, Ceres, de Godin van Syrien, Diana, Venus Urania, met een woord al de Goden en Godinnen van de fabelkunde was. Makrobius in zyn Saturnalia en na hem verſcheide hedendaagſche geleerden hebben volmaakt wel de getuigeniſſen der Ouden verzamelt, om deze waarheid te bewyzen, die tegen de reden ſchynt aan te lopen. Men kan in deze Schryvers de bewyzen lezen, die ik achterwegen laat, om niet te ſchynen met een al te grote geleertheid te willen pronken.

De meeſte namen der Goden van 't Heidendom ſlaan op de Zon.

Macrob. Saturn. 1. Cap. 17. & ſeq.

Maar de Schryvers al deze Goden met de Zon verwarrende, verwarren haar zelfs zo zeer met den waren God, dat zy eindelyk op het opperſte Wezen al wat zy van de Zon zeggen, ſchynen te huis te brengen. 't Geen den Geleerde Heer Huet heeft doen zeggen, „ dat de oude Griekſche en Latynſche Dichters in verſchei-
„ de plaatzen van hun werken, die zorgvuldiglyk door de Ge-
„ leerden verzamelt waren, opentlyk hadden verklaart, dat 'er
„ maar een God was. Seneka geeft zyn gevoelen hier over klaar te kennen. „ Gy kunt, zegt hy, als gy wilt een anderen naam
„ aan den Schepper van alles wat in de wereld is geven. Men kan
„ hem zo veel namen geven als hy verſchillende bezigheden heeft.
„ De onze noemen hem Liber of Bacchus, Herkules en Merku-
„ rius; noemt hem op de zelfde wyze Natuur, Noodlot, Geval,
„ 't zyn zo vele namen van een zelfden God, die op verſcheide
„ aart zyn macht oeffent.

Huet Demonſt. Euang. Prop. 4. Cap. 10.

Seneca lib. 4. de Benef. Cap. 7.

De Zon is de Godheid van de Volkeren van Amerika, zonder 'er enige van die gene die ons bekent zyn van uit te zonderen. 't Was niet alleen te Peru daar de Zon met een byzonderen dienſt ge-eert wierd, en daar de Koningen uit dezelve geſproten zeiden te zyn. Grotius en Hornius hebben beweert dat de Inkas van Peru Oorſpronkelyk uit China waren, om dat de Vorſten van beyde deze ryken zich kinderen der Zon noemden, ik ſta verwondert dat zulke geleerde luiden hun gevoelen op een diergelyke giſſing hebben kunnen ſteunen. Want al was het zelfs waar dat de Keyzers van China zich voor kinderen van de Zon uitgaven, 't geen Jan de Laat wederlegt heeft, hoe kunnen luiden die in de Hiſto-

De Zon is de Godheid van de Volkeren van Amerika.

Gevoelen van *Grotus in Diſſert. de Orig.*

rie.

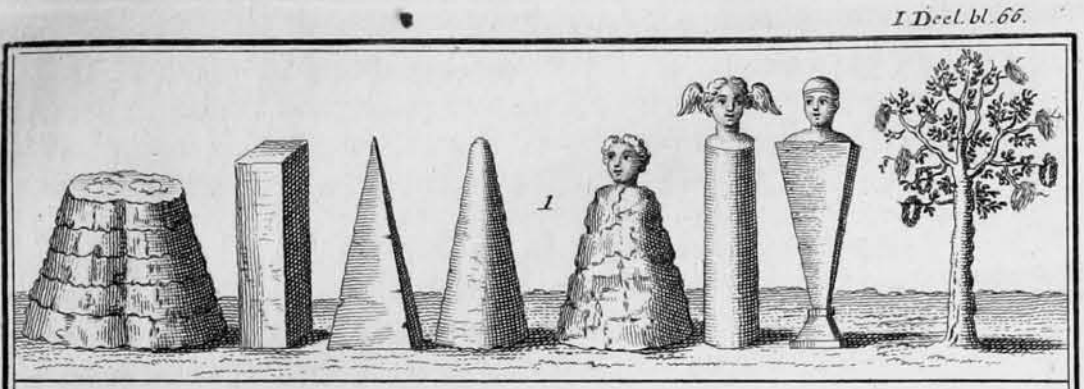
1

2

3

4

5

6

7

4.

riekennis zo bedreven zyn, onbewuſt zyn, dat dit in de Oudheid by de Natien voor al onder de Ooſterſchen gemeen was? In der daad zonder van zo veel Koningen en Helden te ſpreken, die den naam van Jupiter, van Bacchus, van Herkules, of wel van Zoon van Jupiter, Bacchus of Herkules, enz. voerden, hoe veel waren 'er niet die zich zelven den naam van de Zon, of Zoon van de Zon gaven, gelyk eertyds de Inkas in Amerika deden, en gelyk noch hedendaags hun nakomelingen en de Natchés in Louiſiana doen?

Gent Americ. en van *Hornius de Orig. Gent. Amerik. Lib.* 4. *Cap.* 16. over de Inkas van Peru wederlegt.

Op de beroemde Grafnaalt die Sixtus de vyfde voor St. Jan van Lateraan heeft doen oprechten, die dezelfde is die Hermapion in 't Grieks heeft overgezet, en daar Ammianus ons eenige brokken in deze taal van bewaart heeft, word de Zon de meeſter van den Hemel genoemt, de Schepper der Wereld, Mars God der Heirſcharen; en Rameſſes de Koning van Egypte word ook de Zoon der Zon genoemt, Zoon van God, hemelſche en onſterffelyke Koning. Heliodorus doet Chariklea Princes van Ethiopien dus ſpreken: *O Zon, ſtichter van den oorſprong myner Vaderen*, en Racine doet Fedra byna op de zelfde wyze ſpreken.

Joan. de Laet. in Notis ad Differt. Hugo. Grotii de Orig. Gent. Americ. Vid. Marsham. in Can. Chron. P. 482.

O edele Oorſprong van een wydberoemt geſlacht,
Van wie myn Moeder zich beroemde voortgebracht,
Die u licht ſchaamt van my in dezen ſtaat te ontmoeten,
O Zon, ik kome u voor de laatſtemaal begroeten.

Heliodor. Hiſt. Æth. lib. 10.

Racine; Fedra & Hypolite Act 1. *Sc.* 3.

Men vind noch in de Schryvers eenige oude Opſchriften, waar in Semiramis, Koningin van Babylon, zich dezelfde doorluchte afkomſt aanmatigt, gelyk ook behalven Pazifaë, moeder van Fedra, Circé en Medea, de eene zuſter en de andere dochter van Aeates, Koning van Kolchos deden. Adad of Benadad, waar van het eerſte Zon, het andere Zoon der Zonne betekent, waren gemene namen van de Koningen van Syrien. De Ridder Marsham zegt, dat de Koningen van Syrien hun namen van de Zon aannamen, gelyk zulks het gebruik der Koningen van 't Ooſten was. Hy haalt Makrobius aan, welke zegt dat de Aſſyriers den naam van *Adad* aan de Zon gegeven hebben, die zy eren als den grootſten der Goden, en dat deze naam in zyn eige betekenis eigentlyk *enig* zeggen wil. 't Is niet minder zeker, dat de Koningen van Perzien en der Parthen zich den zelfden eernaam aanmatigden. Zonder twyffel was het om deze reden dat 'er zo vele koninglyke Steden waren, die den naam van de Zon voerden, en om dat zy dit hemellicht toegewyd waren, en om dat zy de verblyfplaats der Vorſten waren, die daar van zeyden afgeſtamt te zyn.

Adad of Benedad, zoon van de zon was een gemene naam onder de Koningen van Syrien.

Marsh. in Can. Chron. p. 339.

Macrob. Sacum. lib. 1. *Cap.* 23.

De *Areskoui* der Huronnen en de *Agriskoué* der Irokoizen zyn ook de Zon, die hun Godheid is, zo wel als die van alle de Amerikanen. Zy geven daar noch andere namen aan, maar onder deze namen paſſen die gene die het beſt de Godheid verbeelden niet op de Zon, en kunnen niet als op het opperſte wezen t' huis gebracht worden.

De Huronnen

De eerſte dezer namen is *Tharonhiaouagon*, 't geen na den

verſtaan dóór Areskoui en de Irokoizen door Agriskoué ook de zón.

den letter overgezet betekent; *Hy verſterkt den Hemel van alle kanten.* Dit woord is zamengeſteld uit *Garonhia* en *Ouagon*; *Garonhia* betekent van 's gelyken God, of den Hemelvoogt, den ſtoffelyken Hemel en de Lucht, gelyk de namen van Jupiter en Juno by de Heydenen. Zomtyds bedienen zich de Irokoizen en de Huronnen niet als van het woord *Garonhia* om de Godheid te betekenen, en zeggen in hun Aanroepingen *Saronhiate, gy die de Hemel zyt.* *Ouagon* betekent in de zamenſtelling iets naauw omhelzen, het zelve verſterken en van alle kanten beveiligen.

Betekenis van enige andere Namen die de Wilden aan het opperſte Wezen geven. *Herod. lib.* 1. *n.* 131.

De betekenis van 't woord *Tharonhiaouagon* komt over een met het geen Herodotus van den Godsdienſt der Perzen zegt, dat zy aan den Hemelkring den naam van Jupiter gaven. Dit was het in der daad 't geen de Ooſterſchen door den naam van Urania, die haar Godheid was, verſtonden. Suidas legt het ons uit in het woord οὐρανὸς, alwaar hy zegt, dat het de uiterſte omtrek van den Hemel is, waar in alles wat Godlyk is verzamelt was. Herodotus maakt 'er iets van dat meer is als het enkel ſtoffelyke, wanneer hy verzekert dat zy 'er den naam van Jupiter aan gaven, een naam dien de geleerden van het woord *Jao* der ouden menen gemaakt te zyn, dat het zelfde is als de onuitſprekelyke naam van *Jehova.*

Giſſing van den Schryver waar de woorden Horus en Hora van afgeleyd kunnen worden.

De twede dezer namen is *Horakouannentakton*, 't geen na den letter betekent *hy heeft de Zon vaſtgemaakt.* Dit woord is uit twe andere te zamen geſtelt, van *Garakoua* de Zon en van *Gannentakton* of *Garantakton*, dat vaſtmaken zeggen wil. 't Is miſſchien van het barbaarſche woord *Horakoua*, dat de Ouden het woord *Horus* hadden gemaakt, die de Apollo der Egyptenaren is, en dat van *Hora*, waar van zy zich bedienden om de verdelingen aan te wyzen die zy van zyn jaarlykſchen loop in getyden, en den daaglykſchen in uren gemaakt hadden.

Alles uitgezondert God en de mansperſonen zyn in de Irokoiſche taal van het vrouwelyk geſlacht.

In deze twee namen *Tharonhiaouagon* en *Horakouannentagon* ſtaat aan te merken dat de letter *H*, die in 't begin gevonden word, in hun ſpraakwyze het kenteken is om de derde perſoon in het manlyke te betekenen, en in plaats van *hy* komt. De *T* die het woord van *Tharonhiaouagon* is een *T* van beveſtiging, die ik op het einde van dit boek zal uitleggen, als ik van hun Taal ſpreek. Nu bedienen zich de Irokoizen niet van het manlyke als om God te betekenen, en nooit de manlyke kunne onder de menſchen; al de andere, 't zy bezielde of onbezielde Schepzelen, de goede en quade Geeſten, de Engelen, de Duivelen, de Beeſten en de Vrouwen zyn van het vrouwelyke geſlacht.

Andere namen van zon en maan.

De gemeenſte namen die zy aan de Zon geven, zyn die van *Garakoua* en *Ikare*, die vrouwelyk zyn, gelyk of iemand zeggen wilde, *zy is boven ons hooft*, van *Gar*, *Gah-re* of *Gahere* verheven zyn. Zy geven aan de Maan die van *Iskare*, voegende 'er den letter *S* tuſſchen in, om de herhaling of verdubbeling te betekenen, dewelke dient om in dit woord aan te wyzen dat de Zon opgehouden hebbende ons haar licht meê te delen, het nachtlicht in haar plaats komt om dit gebrek te vervullen.

Zy noemen de Zon ook *Ouentekka*, hy brengt den dag, en de Maan *Aſontekka*, zy brengt den nacht. Van *Ente* dag, *Aſonta* nacht,

nacht, en *gahaoui* brengen. Zomtyds onderſcheyden zy den dag niet van de Zon; en door het woord *Endi* of *Enni*, dat den dag ook betekent, wyzen zy de Zon aan, en noemen de Maan *Endhit'ha* of *Ennit'ha*, als of men zeyde een kleine dag, dit *t'ha* op het einde een verkleinwoord in hun taal zynde.

Bendis by de Volkeren van Thracien de naam van Diana, waar van daan komt.

Ik ben byna overtuigt, dat van dit Irokoiſche wortelwoord het woord *Bendis* gemaakt is, dat de oude Schryvers den naam van Diana in de taal der Volkeren van Thracien zeggen geweeſt te zyn, waar van daan de Orgia na Griekenland en voornamentlyk na Athenen wierden overgevoert, onder den naam van *Bendidia* of *Mendidia* * *Endi*, is gelyk ik zo even gezegt heb het wortelwoord, waar by de Irokoizen byna altyd *ou* voegen, om de welluidentheids wille. Dit *ou* is by hen in plaats van de letters B. M. V. en de andere Letters die met de lippen geformeert worden, die den Volkeren die ze hebben tot welluidentheid ſtrekken, en die de Huronnen en de Irokoizen niet hebben; dus moet 't geen *Bendi*, *Vendi*, *Mendi* door de Grieken uitgeſproken word, door de Huronnen en Irokoizen als *Ouendi* uitgeſproken worden. In de zamenſtelling word de dag *Ouenniſera* genoemt, zo evenwel dat de laatſte letteren ſmelten om plaats te maken voor het woord dat daar mede zamengeſtelt word, en dat 'er van het eerſte niet als *Ouendis*, *Bendis*, of *Mendis* overblyft, dat juiſt de naam van Diana in de Thraaſche Taal is.

Mendes of Pan was de oudſte en grootſte van alle de Goden.

Op de zelfde wyze, gelyk *Bendis* zeer wel van het woord *Endi* of *Enni* komen kan, kan men ook giſſen dat *Mendes*, dat de naam van Pan by de Mendeziers was, zeer wel van *Ouenne*, *Ouende* of *Ouente* komen kan, 't welk gelyk het woord *Endi* ook den Dag, en noch beter de Zon betekent. *Mendes* of Pan was by de Egyptenaren de grootſte en de oudſte van al de Goden, dat is te zeggen het opperſte Wezen en Schepper van alle dingen. *Mendes* was van 's gelyken een ſtad van Egypten en de hooftſtad eener Provintie, volgens Herodotus en Stefanus. De zelfde Schryvers en Diodorus van Sicilien ſpreken ook van een ſtad van Thracien, die zy *Mende* noemen.

Herod. lib. 2. n 46. & 145.

Stephan. μένδης idem μένδη.

Diodor. Sic. lib. 12. p. 223.

Zo deze giſſing billyk is, moet Diana hier voor de Zon genomen zyn, die de ware oorzaak van den dag is, en niet voor de Maan, die maar een ontleent licht heeft, maar wy hebben reeds gezegt dat de Schryvers door den naam van Diana ook de Zon verſtonden, anderzins zouden zy zich vergiſt hebben, de kracht van het uitheemſche Woord niet wel begrypen, gelyk Herodotus ook zou geoordeelt worden zich vergiſt te hebben, zeggende dat de Perzen Venus Urania met den naam van Mithra noemen, zo hy door Venus Urania iets anders als de Zon verſtond; want het zo klaar is

Herod. lib. 7. n. 123.

Herod. lib. 2. n. 131.

Diana wierd ook

* *Lil. Greg. Gyraldi*, *Hiſt. des Dieux*, *p.* 345. meent dat het een fout der uitſchryvers is, dat men by Tacitus *Mendidium Templum*, en by *Strabo Mendidia* leeſt, maar het ſchynt waarſchynelyker dat men op twederhande wyzen kon ſchryven en uitſpreken. De verwiſſeling van de twee lipletters in 't begin licht kunnende geſchieden. De Wilden hebben een Rivier die de Algonkynen *Miſconſin* en de Irokoizen *Ouiſconſin* noemen. Men ziet in dit voorbeelt 't geen ik hier boven van de welluidentheid gezegt heb, ten opzicht van die gene die de lipletters hebben en de gene die ze niet hebben.

voor de zon gehouden.

als de dag dat Mithra en de Zon by de Perzen volkomen een en 't zelfde waren.

Mithra is de zon by de Perzen.

Herod. Ibid.

De Perzen erkennen geen onderſcheyd van kunne in de Godheid, om dat zy, gelyk Herodotus zegt, niet geloofden als de Grieken dat de Goden even eens als de menſchen gemaakt waren; maar de Perzianen en de andere Barbaren hadden verſcheyde manlyke en vrouwelyke namen, om God of verſcheyde zyner eigenſchappen te betekenen, gelyk wy ons zelven uitdrukken, met te zeggen de Allerhoogſte, de Almogende, de Schepper, de Wysheid, de Voorzienigheid, de Goedheid, de Barmhertigheid, de Gerechtigheid enz. Dit kan den Grieken zeer wel aanleyding gegeven hebben om zich daar in te vergrypen, voor al na dat zy door hun Vergodingen den Hemel met Goden en Godinnen gevult hadden.

VYFDE HOOFTSTUK.

In de eerſte tyden wierd de Godheid onder geen menſchelyke gedaante te verbeelt.

IN de eerſte tyden verbeelde men de Godheid onder geen menſchelyke gedaante, maar het was de gewoonte der oudvaders een gedenkteken op te rechten, of de aanmerkenswaardige plaatzen, die door enige byzondere genade die zy van den Heer ontfangen hadden, of door eenige zonderling voorval getekent waren, te heiligen. Deze gedenktekens waren of de Bergen die God hun had aangewezen om daar enige Offerande te doen, of Altaren, of heylige boſſchen, of ſtenen die men met oly ſmeerde. Aldus waren de berg daar God Abraham bevolen had dat hy hem zyn zoon Izaak zou offeren, en de berg Sinai, daar Mozes de Tafelen der Wet ontfong, by het Joodſche Volk in byzondere achting. Dus rechten de Iſraëliten op Gods bevel ter gedachtenis van den overtocht des Jordaans twe Altaren op, ieder van twaalf ſtenen te zamen geſtelt, volgens het getal der twaalf ſtammen van Iſraël. Zy rechten het een in het bed zelfs van den Jordaan op, en het andere op de plaats daar zy de eerſte nacht na hun overtocht legerden.

Gen. 21: *Vſ.* 89.

Gen. 28. *Vſ.* 18.

Abraham, na met Abimelech Koning van Gerar een verbond te hebben aangegaan, plante een heilig boſch te Berſabée, ter gedachtenis van dit verbond, en Jakob na de wonderbaarlyke ladder in den droom gezien te hebben, nam den ſteen dien hy onder zyn hooft had gelegt om te ſlapen, en rechte dien als een gedenkteken op, ſtortende daar Oly over heen. De Eerwaardige Vader Dom Auguſtyn Kalmet in zyn Aantekeningen over deze laatſt aangehaalde plaats van de H. Schrift merkt zeer wel aan dat wy niets ouders als deze gedenktekens op te rechten, om de geheugenis van aanmerkelyke geſchiedeniſſen te bewaren, in de heldachtige tyden, by de Gewyde en Ongewyde Schryvers zien. Hy zegt dat Strabo dikwils van deze Gedenktekens door de oude Helden gelyk Herkules, Bacchus, Jazon, enz. ſpreekt. Hy voegt 'er by dat de gewoonte om ſtenen en Afgoden te zalven zeer in de Oudheid bekent is, dat Alexander de Groot het Graf van Achilles met Oly ſmeerde, en een krans daar op ley.

Hy

2

1

4

3

5.

Hy haalt Arnobius aan, die van de ſtenen die men zalfde dus ſpreekt: „ zo dra ik enigen gladden en met oly geſmeerden ſteen „ gewaar wierd, ging ik dien kuſſen, als of 'er enige Godlyke „ kracht in beſloten was. “ Minutius Felix ſpreekt ook van deze ſtenen die men met Oly wreef en met kranſen verzierde. En S. Klemens van Alexandryen zegt dat de Ouden gezalfde ſtenen aanbaden. Vader Kalmet giſt ook dat daar van daan miſchien de gewoonte gekomen is om de Altaren en de Pylaren van de kerken, die men inwyd, te zalven; hy merkt aan na Theodoretus, dat verſcheide godvruchtige Vrouwen de reliquiekaſſen der Martelaren en de Hekken der H. plaatzen zalfden, even eens gelyk men in de Odyſſea van Homerus ziet, dat men de ſtene zetels, waar op de Koningen voor hun Paleizen gingen zitten, om recht te plegen, zalfde.

De Verblinde Oudheid gewoon alles wat den Godsdienſt raakte, door onwetentheid en bygeloof te verbaſteren, maakte een voorwerp van Afgodery van alles wat te voren binnen de palen van een geregelden dienſt geweeſt was; zo dat God zelfs genootzaakt wierd al de hoogtens te verbieden, daar hy eertyds den Oudvaderen bevolen had hem Slacht-offeren aan te bieden; de geheiligde Boſſchen en gezalfde Stenen, die eertyds Godebehaaglyke gedenktekens geweeſt waren, wierden met een verbannen en het uitverkoren volk verboden, op dat het geen Afgodery zou plegen gelyk de Heydenen, die van deze gezalfde Stenen en deze gewyde Bomen, die men met banden vercierde, en met Offeranden belaadde, een Godheid maakten.

Maar na dat zelfs de Afgodery al ingevoert was, en dat men had beginnen Stantbeelden en Afgoden in plaats van kegelsgewyze, naaltachtige of miſmaakte ſtenen te ſtellen, die men met oly zalfde en in de tempels en op de kruiswegen aanbad, beſloten deze Afgoden, die zinnebeeldig waren, gelyk noch die der Indianen zyn, beyde de kunnen te zamen, om te betekenen dat de Goden oorzaak van alle Voorteling waren, of dat men 'er geen gedachten van moeſt hebben als van de menſchen. Men onderſcheyde geen Apollo van Diana; de Godin van Syrien zelfs van Cyprus waren algodige figuren, met een mans ligchaam, een groten baard, en vrouwe klederen verbeelt. De meeſte van deze Beelden hadden geen byzondere gedaante, en men wierder iets van alle Goden ingewaar; zodanig was het enge beelt dat in het Pantheon of allergoden Tempel gevonden wierd, dien Agrippa ter ere van alle Godheden van 't Heydendom had laten bouwen. Men kan lezen 't geen de Hr. Huet in het 10de Hooftdeel van de vierde Propoſitie van zyn Evangeliſch bewys geſchreven heeft. *Vid. Huet. Cap. 10. Prop. 4. Demonſtr. Evang.*

De Hr. Thomas Hyde wend in zyn boek van den ouden Godsdienſt der Perzen alle vlyt aan, om op het getuigenis der Gauren of der Guebren, die voor derzelver nakomelingen doorgaan, te bewyzen, dat deze Volkeren altyd de kennis van een waren God gehad hebbende, en van een opperſte wezen dat boven alles was, nooit iets anders als hem met een Godsdienſtige eer, en die God alleen toekomt aangebeden hebben; dat by hen de dienſt die zy aan Mi- Gevoelen van den H. Hyde dat de oude Perzen altyd de kennis van den

waren God gehad, en nooit iets anders als Hem aangebeden hebben.

Mithra of de Zon, de Sterren en het vuur bewezen niet als een te enemaal burgerlyke dienſt was, dat zy nooit aan Mithra en het vuur den naam van God gegeven hebben, en dat de Afgodery die men hun toeſchryft nooit eenigen grond gehad heeft als in de onwetentheid der Grieken en der Latynen, die hun een quaden lak hebben opgelegt; dat zy in der waarheid zich te veel aan de beuzelingen van 't Sabeendom hebben overgegeven, maar zonder den waren God, dien zy nooit uit het gezicht verloren hebben, in zyn dienſt te benadelen.

Herod. lib. 1. loc. citat:

Dit gevoelen van den Hr. Hyde ſchynt zelfs eniger maten in de oudheid gegrond te zyn, want ſchoon Herodotus en Strabo zeggen dat zy aan de Zon, de Maan, de winden, de aarde enz eer bebewezen, vreeſt * Strabo niet, zich op een andere plaats tegen te ſpreken, verzekerende dat Mars de enige God der Perzen is, dat is te zeggen het Opperſte Wezen, waar van de Zon maar een zinnebeeld is.

Strabo, lib. 15. p. 503, Strabo lib. eod. p. 500,

Door den Schryver wederlegt.

Maar de Hr. Hyde heeft zonder een grote vermetelheid zo niet kunnen ſpreken, en men kan diergelyke ſtelling van geen Natie onder den naam van Heydenen begrepen verzekeren, zonder de H. Schrift geweld aan te doen, waar in God zo duidelyk de Afgodery der Heydenen verklaart, en zo dikwils zyn Volk vermaant van niet op het voetſpoor der Natien te treden, daar dit vleeſlyke Volk zo veel luſt toe had; en wie waren deze Natien, zo niet de Perzen, de Meders, de Aſſyriers, de Chaldeuwen, de Egyptenaren, de Kananieters, de Feniciers, die ront hen lagen, en wier nabuurſchap hun de dwalingen mededeelde die zy in 't gemeen en ook die zy elk in 't byzonder hadden.

En met een voorbeeld opgehelderd.

Hadden de Iſraëliten door hun Vaderen onderwezen, en noch werkelyk door Mozes hun Wetgever geleyd, die door hun ogen zo veel wonderen in den name des Allerhoogſten uitvoerde, geen kennis van den waren God, toen zy het gulde kalf in de Woeſtyne aanbaden, en toen zy in 't vervolg de knien voor den Moloch en voor Aſtarte Godin der Sidoniers, bogen? zy kenden hem zonder twyffel, en maakten zich geen ander denkbeeld van de Godheid als dat gene dat men hun ingeboezemt had, zy lieten niet na Afgoden dienaars te zyn, nademaal zy een dienſt die vol dwaze bygelovigheden was, daar God een afgryzen voor had, boven een zuiveren dienſt ſtelden.

'T Is wel waar dat in het denkbeeld, dat zy van God hadden, hun onwetentheid, hun domheid en de verdorventheid hunner zeden ook een mengeling van andere denkbeelden kon veroorzaken, die dit eerſte benadeelden en God verongelykten, met hem iets toe te ſchryven dat de eenvoudigheid van zyn wezen krenkte, en met hem iets te ontnemen, dat niet minder zyn oneindigheid benadeelt. 'T Geen men van de Joden zeggen kan, voornamentlyk van het gemene volk, noch meerdeer waar ontrent de an-

* Strabo in de beſchryving die hy van de Zeden der Volkeren van Karmanie, naburen der Perzen, maakt, zegt dat zy een Ezel aan God Mars offerden, die zegt hy, de enigſte onder de Goden is, die de Perzen aanbidden.

andere Natien, die, geen verkoren volk zynde, niet met zo een byzondere voorzienigheid en met tekenen van een zo merkelyke beſcherming geleid waren geweeſt.

Begin en voortgang der Afgodery.

De menſchen gaven zich ten eerſten aan den dienſt over van het Hemelſche Heirleger, en van de geeſten die tot beweging der hemelſche Lichamen en om Gods bevelen uit te voeren, gebruikt wierden. Deze Dienſt was na allen ſchyn in zyn oorſprong een welgeregelde Dienſt, en zodanig als wy voor zuivere geeſten, en die den Schepper veronderſchikt zyn, hebben. 't Is zelfs meer als waarſchynelyk, dat dit ſtuk van Godsdienſt, dat de ſchepping der Engelen, de zaligheid der enen en den val der anderen aangaat, een van de aan onze Vaderen geopenbaarde ſtukken was; maar van langzamerhand ontaarde het in Afgodery, en ging miſſchien van de Geeſten zelfs tot de ſtoflyke lichamen over: zo dat de H. Schrift den Heidenen verwyt, dat zy de Zon, de Maan, de Lucht, de Winden, het Vuur enz. hadden aangebeden, als of ieder dezer zaken God geweeſt was. Toen was het Sabeendom, zo als het de Hr. Hyde verſtaat, geen beuzeling, maar een ware Afgodery, en een verwart mengelmoes van dwaze bygeloviglheden.

De Afgodery, die de menſchen op de Altaren plaatſte, en 'er Goden van maakte, hadden in 't eerſt, gelyk de Heidenen zelfs geoordeelt hebben, geen andere grondleer als het gevoelen van de beloningen, die in den Hemel aan de Verdienſten en aan de Deugt, die zich tot de laatſte ogenblikken van 't leven had opgehouden, verſchuldigt zyn. Men meende de menſchen van een byzondere vromigheid, en die zich door daden, die men als navolgelyke voorbeelden kon voorſtellen, hadden beroemt gemaakt, te moeten eeren. Maar het duurde niet lang of deze eerbewyzingen wierden zondig.

De vleiery van 't Volk voor hun Vorſten, de liefde der kinderen voor hun Ouders, of der Ouders voor hun kinderen, het verlies van vrinden maakte dat zy tot de gebreken toe in de perſonen die hun waard waren geweeſt, heiligden; en gelyk het denkbeeld en de achting die men voor buiten-gemene menſchen heeft daaglyks toeneemt, na mate dat men verder van den tyd, waarin zy geleeft hebben, afraakt, gong het zo ver, dat men Godheden maakte van die gene, die de Geſchiedenis en een oude overlevering beroemt hadden gemaakt.

De vleiery van 't Volk voor hun Vorſten en de Liefde der kinderen voor hun Ouders, gaven hier veel oorzaak toe.

Op de zelfde wyze als men ſoorten van Godheden van de verſcheide zinnebeelden van de Godheid zelfs had gemaakt, verwarde men de menſchen ook met de zaken waar van zy de namen hadden aangenomen; men zag deze menſchen als de zielen of de geeſten van deze zelfde zaken aan. De veelheid van perſonen die de zelfde namen hadden gevoert, wierp noch meer verwarring in den Godsdienſt en in de fabelkunde. Hier van daan ziet men zo vele Apollo's, Jupiters, Bacchuſſen, Herkuleſſen, Minerven en Dianen, wier daden de Grieken in een perſoon hebben verzamelt, om ze te meer te verheffen. Eindelyk wierden de beelden die men oprechtte om deze grote mannen in gedachten te houden,

Aanbidding der Beelden.

zelfs voorwerpen van aanbidding, en toen waren 'er Goden, die gelyk de Schrift ſpreekt, ogen hadden en niet zagen, oren en niet hoorden, Goden, die onmachtiger waren als de menſchen die hen gemaakt hadden, en die de menſchen evenwel geen zwarigheid maakten om te bewieroken.

De Wilden erkennen het opperſte Wezen, en verſcheide Geeſten van een minderen rang.

Behalven het denkbeeld dat de Wilden van het eerſte Wezen hebben, en dat zy met de Zon verwarren, erkennen zy noch verſcheide Geeſten van een minderen rang, die de Irokezen *Hondatkon-Sona*, dat is, Geeſten van allerley zoort, noemen. Het getal daar van is niet bepaalt; hun verbeelding doet 'er hen in alle natuurlyke zaken zien, maar noch meer in die, wier werkingen hun onbekent zyn, die buiten gemeen zyn, en die na iets nieuws zwemen.

Die *Okki* of *Maniton* genoemt worden.

Schoon zy in 't gemeen hun den naam van Geeſt, *Okki* of *Maniton* geven, welke namen zy met het eerſte wezen gemeen hebben, verwarren zy evenwel dezelve nooit niet met dit Opperſte Wezen, en geven hun nooit enige byzondere namen, die hem alleen afbeelden, gelyk de namen *Chemiin*, *Areskoui*. Deze Geeſten zyn alle van een minder ſlag, zy erkennen zelfs in de meeſten een aart, die genegener is om quaad als goed te doen.

Deze eeren zy uit een ſlaafachtige vrees.

Zy laten evenwel niet na daar ſlaven van te zyn, en ze meer als den grooten Geeſt te eren, die uit der aart goed is, maar zy eren dezelve door een uitwerking van deze ſlaafachtige vrees, die het meeſte toegebracht heeft om het Bygeloof en de Afgodery te hanthaven, die de H. Schrift om deze reden een ſlaverny noemt; dus zyn zy waarlyk Afgodendienaars.

Zy bewyzen geen Godlyke eer aan andere Planeten of Starren als aan de Zon.

Schoon men in den dienſt, dien zy aan de Godheid bewyzen, noch overblyfzelen van het Sabeendom vind, gelyk ik haaſt zal doen zien, heb ik evenwel nooit horen zeggen, dat zy, behalven aan de Zon, eenige Goddelyke eer aan de Starren en andere Planeten bewezen; zy merken zelfs in het vuur, dat iets heiligs by al de Natien die 'er het gebruik van hadden gehad heeft, geen bezielde Godheid aan, die men voeden moet, gelyk men de Lyciers nagehouden heeft: eindelyk, ſchoon zy van *Tharonhiaouagon* als van een menſch ſpreken, die onder hen geleeft heeft, en die nu in het land der zielen is, dat is zonder gevolg voor de anderen, en zy hebben deze menigvuldige Vergodingen van menſchen niet, die de Grieken en Romeinen hadden.

Men vind evenwel noch onder hen een overblyfzel van de eerſte eerbied der Heidenen voor de Hoogtens, voor ſtene Pyramiden, en voor geheiligde Boſſchen, gelyk de Eiken van het Woud van Dodona, of gelyk die dewelke de Druiden eerden.

Beſchryving van den berg Olaïmi.

Rochefort, Hiſt. Morale des Iſles Antilles, chap. 8.

De Heer Rochefort in zyn uitweiding over de Apalachiten, een Volk van Florida, maakt een heerlyke beſchryving van den berg van Olaïmi. 't Is een berg, zegt hy, aan de Zon toegewyd, van een volmaakte ronde gedaante, zeer hoog en ſteil. Men klimt 'er al dragende op langs een redelyk breden weg, die aan verſcheide oorden ruſtplaatzen heeft, nisgewyze in de rots uitgehouwen. Ontrent den top en na de kant van 't Ooſten vind men een Grot, die de natuur expres ſchynt gemaakt te hebben om tot een Tempel te dienen, en daar begaf zich de gantſche Natie der Apalachiten viermaal

maal 's jaars, dat is te zeggen in de twee zaaityden en de twee oegſten, met haar Jaoüas, die haar Prieſters zyn, na toe, om daar feeſten ter eeren van de Zon te vieren. Niets verbeelt natuurlyker als deze beſchryving de oude wyze van offeranden op de hoogtens te offeren. Deze Grot heeft al den ſmaak van de wydafgelegenſte Oudheid, en vertoont ons de Holen aan Apollo, aan Bacchus en de andere Godheden op Pindus, Parnaſſus, Olympus en in 't algemeen op al de Bergen, die tot oeffeningen van den Godsdienſt geſchikt zyn, toegewyd; maar ik wenſchte wel dat dit verhaal van den Heer Rochefort wat beter met getuigeniſſen verſterkt was, en dat zyn beſchryving niet met omſtandigheden vermengt was, die dezelve fabelachtig doen ſchynen.

Een met de hand geſchreven verhaal dat my in de handen gevallen is, en waar van de Heer le Maire, Prieſter van het Queekſchool der Uitheemſche Zendelingen, de Schryver is, houd in, dat in den Tempel van de Natchez, een volk van Louiziana, men een van deze kegelsgewyze ſteenen, waar van ik zo even geſproken heb, zeer zorgvuldig bewaarde; hy was met meer als hondert geite-vellen de een over de ander bewonden. Een dom en gretig Reyziger, menende daar eenige ſchat in te ontdekken, maakte den wachter van den Tempel dronken, en bediende zich van den tyd van deszelfs dronkenſchap, om te zien wat 'er onder een zo groot getal vellen verborgen was, maar hy ſtond bedroeft op zyn neus te kyken, dat hy, niet als een ſteen vindende, zich in zyn gierigheid bedrogen en van zyn hoop verſteken zag; doch het verhaal dat hy van dit voorval gedaan heeft, heeft ons een anderen ſchat ontdekt, dien hy niet zocht, vertonende ons een Godheid van de eerſte tyden van 't Heidendom, met vellen van de ſlachtbeeſten bedekt, die men daar aan opgeoffert had. Wy hebben verſcheide getuigeniſſen van ſchryvers, die ons verzekeren, dat de Amazonen en verſcheide volkeren van 't Ooſten in hun Tempels niet als van dit zoort van kegelswyze, naaltwyze of wanſchape ſtenen hadden, die hun de Godheid verbeelden. Op dezen grond wilden de Egyptenaren ook zonder twyffel de Godheid verbeelden in hun Zuilſpitzen en in die prachtige Pyramiden, die gantſche Natien, die men daar aan te werk ſtelde, onder den laſt deden bukken, en die noch hedendaags naa een talryke reeks van Eeuwen den tyd verduren, die alles verſlindende dezelve niet ſchynt te kunnen vernielen. Miſſchien ook wilden zy ter zelver tyd de Godheid en 't geen zy van de denkbeelden van de verborgentheid der Drie-eenheid noch overig hadden, door de drie zyden van deze Pyramiden afbeelden; ten minſten dus ſcheen een Brachman in de Indien de zaken te begrypen, en zich na de ouden te verklaren. „ Men moet, zegt hy, zich God en „ zyn drie verſcheyde namen, die op zyn drie voornaamſte eigen„ ſchappen ſlaan, verbeelden ten naaſten by onder het denkbeeld „ van deze driekantige Pyramiden, die men voor de poort van eni„ ge tempels opgerecht ziet.„

Kegelsgewyze ſteen met een menigte van Geytevellen bedekt, in den Tempel der Natchez van Louiſiana.

Volgens het gevoelen van den Schryvet zyn de Pyramieden van Egypte ook met dit inzicht geſticht.

Lettre du P. Bouchet à M. Huet Ancien Eveque d'Avranches.

De Abenakis, die op de kuſten van Nieuw-Vrankryk, tuſſchen Akadien of Nieuw-Schotland en Nieuw-Engeland, wonen, hebben een beroemden boom gehad, waar van zy vele wonderen verhalen,

Beroemde boom der Abenakis op de kuſten van nieuw Vrankryk.

en die altyd met geſchenken, die zy voor hun geloften betaalt hadden, beladen was.

Deze boom was zeer oud, en de Zee de Aarde veel ondermynt hebbende, had hy het vele jaren tegen de woede der baren uitgehouden, 't geen het denkbeeld hielp beveſtigen dat 'er iets Godlyks of dat na een wonderwerk geleek in was; hy viel evenwel op 't leſt, en onderging het gewone lot van de broſſe zaken, 't zy dat het een uitwerking van 't geval was, 't zy dat hy (gelyk de overlevering zegt) door een Kapitein uitgerukt wierd, die zyn ſchip daar aan had laten vaſt binden, en met de Wilden gewed had dat hy hem omver zou halen. De afkomelingen van deze Wilden, die hedendaags alle Chriſtenen zyn, zeggen dat hun Voorouders ten uiterſten over dezen val, dien zy onmooglyk hadden gelooft te zyn, verzet ſtonden, maar dat zy niet tegenſtaande dit toeval niet nalieten een Godsdienſtigen eerbied voor dezen omgeworpen boom te behouden, en dat t'elkens als zy verby deze plaats gingen, zy noch Offeranden boven aan de takken, die boven op het water dreven, hongen.

Die van hen zeer eerbiedig begroet en met geſchenken behangen wierd.

Zelfs na zyn val.

De Brazilianen om hun Goden te bevredigen, planten een ſtok en leggen daar offerande by.

Jan de Laet ſchryft, dat de volkeren van Brazilien hun Goden trachten te bevredigen, met een ſtok in de aarde te planten, en daar eenige offeranden neven aan te leggen. Al de Wilden hebben byna diergelyke Gedenktekens. Wat de Beelden en Afgoden aangaat, behalven de gene die in Peru en in het ryk van Mexiko aangebeden wierden, waren 'er noch eenige in de Tempels van de Natien der Spaanſche Indien, en in die van Virginia. Onder deze Afgoden waren 'er zinnebeeldige, dat wanſchape ſchepzels of yſſelyke figuren waren, waar onder de Duivel, na hun zeggen, dikwils aan hun verſchenen was, en die zy uit vreze aanbaden.

Hiſt. Occ. Ind. l. 15. c. 1. Du Tertre, traité 7. c. 1. §. 3.

Andere waren niet als lompe gedaantens van mannen of vrouwen. Op zommige plaatzen waren deze Afgoden maar kleine mismaakte figuren van katoen of hout, die deze bygelovige volkeren met eerbied bewaarden, of wel beenderen van hun Hoofden en Prieſters, volgens getuigenis van Antonis Ruis. 't Geen noch verwonderlyker ſchynen zal, is, dat 'er ook waren die de manlyke Teelleden aanbaden, en die dezelve in figuur aan hun hals hongen. Men kan evenwel in 't algemeen zeggen dat de meeſte Wilde volkeren geen Afgodenbeelden hebben, en dat zy niet tot deze buitenſporigheid vervallen zyn, gelyk de blinde Aeloutheid of de Afgodiſche Natien van Ooſt-Indien; maar andere bygeloviglieden nemen geſtadig onder hen toe, en zy zyn daar zo dom en buitenſporig in, als de dwaaſte Natien van het Heidendom.

A. Ruis Conq. Eſpirit. del Paraguay &c.

Lopes de Gomora, l. 3. c. 21

ZESDE HOOFTSTUK.

Van den Dienſt.

HEt gevoelen van een Godheit ſleept noodzakelyk een godlyken dienſt met zich, dat is te zeggen een verzameling van plichten, waar door de menſch de opperſte macht van een God erkennende, hem een onderdanige bekentenis van zyn afhankelykheid doet, door de hulde die hy aan de waardigheid van zyn Wezen bewyſt, door zyn gehoorzaamheid van zich aan de Wetten, die hy hem

hem voorſchryft, te onderwerpen, door zyn erkentenis voor de goederen die hy van hem ontfangt, en door de toevlucht die hy verplicht is tot hem te nemen voor de gene die hy 'er van verwacht of hoopt. Alle de Natien het zelfde voorwerp gehad hebbende, gelyk wy hebben aangetoont, hebben ook by na den zelfden dienſt gehad. Die van de Ouden was in de Orgia of Verborgentheden van Bacchus en van de moeder der Goden beſloten. Nu ga ik dezen Dienſt, tot zekere hooftpunten gebracht, ontwinden, deszelfs overeenkomſt met die der Wilde volkeren van Amerika aanwyzende.

Aanbidding van 't Vuur.

De eerſte zaak die zich in de Orgia van Bacchus en van de moeder der Goden opdoet, is de aanbidding van 't gewyde Vuur.

Het Vuur, als het levendigſte van alle Elementen, het geen het beſt dit opperſte Wezen, van alle ſtoffelykheid ontdaan, verbeeld, wiens kracht altyd werkzaam is, en dat daarenboven een uitvloejing van de zelfſtandigheid der Zonne zelf ſchynt te zyn, wierd als het Zinnebeeld van die beide aangezien, en daar in 't byzonder aan toegewyd.

Deut. 4. *Vſ.* 14.

In de H. Schrift word God ons onder dit Zinnebeeld in deze woorden van Deuteronomium verbeeld, *De Heer uwe God is een verſlindent Vuur.* Hy heeft zich dikwerf aan de Aartsvaderen uit het midden der Vlammen als van den troon zyner Majeſteit vertoont. Zo verſcheen hy aan Mozes in 't midden van den brandenden Braamboſch, en wierd door de Profeten in verrukkende gezichten gezien. Wy zien zelf dat God zomtyds 't vuur van den hemel deed dalen, 't geen het ſlachtoffer verteerde, wanneer de offerhanden, die de menſchen hem met een rein hart aanboden, in dank aannam, en dat hy hun daar van gevoelige blyken wilde geven. Hier van daan leerden de menſchen zonder twyffel voor het vuur een godsdienſtige eerbied hebben, daar God niets tegen had, zo lang die binnen de palen bleef, nademaal hy Mozes beval een heilig vuur te onderhouden, dat altyd in zyne tegenwoordigheid brandde. *Het vuur*, zegt de Heer, *zal altyd op het Altaar branden, de Prieſter zal zorg dragen dat het onderhouden werde, en zal daar alle dagen het nodige hout toe aanleggen. Het heilige vuur zal nooit op het Altaar uitgaan.* Men kan in de H. Schrift zien met wat zorgvuldigheid de Leviten dit heilig vuur verborgen, 't geen gedurende de 70 jaren van de ſlaverny der Joden begraven bleef, en 't geen door een groot wonderwerk weer ontſtoken wierd, toen Eſdras en Nehemias de puinhopen van den Tempel weer opgebouwd hebbende, dit geheiligde pant op de plaats, daar zy het verborgen hadden, weer gingen zoeken, om het uit zyne aſſche weer aan te ſteken.

Exod. 3; *Ezech.* 1. *Reg.* 3. *c.* 18. *Levit.* 6. *Vſ.* 12. *Machab.* 2. *b.* 1. *Vſ.* 19. *en volg.*

Deze dienſt, in de geſchreve Wet bevolen, was maar op de Wet der Natuur weer hernieuwt, van waar hy tot alle Natien was overgegaan. De Chaldeeuwen, waar van de Oudheit zo ver te zoeken is, waren door dezen dienſt beroemt, die den naam aan hun hooftſtad gegeven had, welke de H. Schrift *Ur Chaldeorum*, 't geen overgezet word *Vuur der Chaldeen*, noemt. Uit deze ſtad riep God Abraham, toen hy hem verkoor om Vader aller gelovigen te wezen; miſſchien zelfs dat deze Dienſt reeds by hen met Afgodery vermengt was.

Vid. Huet. Dem. Evang. Prop. 4. c. 5. p. 77.

De geleerde Heer Huet telt in 't brede de Volkeren op, die dit gewyde Vuur onderhielden, en hy haalt over al getuigeniſſen van aan, zo dat het ſchynt dat 'er geen deel van de bekende wereld was, daar deze Dienſt niet in 't algemeen verſpreid was. In Aſie gong hy ook behalven de Joden en Chaldéen, waar van wy geſproken hebben, behalven de volkeren van Frygien, van Lycien, en van klein Aſien, by de Perzen, de Meders, de Scythen, de Sarmaten, by al de Natien van Pontus en Kappadocien, by alle die der Indien in zwang, daar men zich plichtshalven in de vlammen wierp en zich tot een Offer opofferde, en meeſt by alle die van beide de Arabien, daar men alle dagen op gezette Uren een Offerhande aan 't Vuur deed, waar aan zich verſcheide perzonen opofferden. In Afrika was deze Dienſt niet alleen by de Egyptenaren, die dit onſterffelyke Vuur in ieder Tempel onderhielden, gelyk Porfyrius verzekert, maar ook in Ethiopie, in Lybie, in den Tempel van Jupiter Ammon, en by de Atlantiers, daar Hiarbas, Koning der Garamanten en der Getulers, hondert Altaren had opgerecht, en zo veel Vuren ingewyd, die Virgilius wakende Vuren, en eeuwige Bewaarders der Goden noemt. In Europa was de dienſt van Veſta zo wel ingevoert, dat, zonder van Rome en Italien te ſpreken, 'er geen ſtad in Griekenland was, die niet een Tempel, een Prytaneum en een eeuwig Vuur had, gelyk Kaſaubonus in zyn Aantekeningen over Atheneus aanmerkt.

Daar was by na geen deel van de bekende wereld daar de Vuurdienſt niet bekent was.

De beroemde Tempels van Herkules in Spanje en in Gallicien, die van Vulkaan op den Berg Ethna, van Venus Erycina, enz. hadden hun heilige vuren. Men kan diergelyke getuigeniſſen van de wyd afgelegenſte Natien van 't Noorden aanhalen, die alle van de Schythen en Sarmaten afkomſtig waren. Eindelyk de Heer Huet beweert dat het noch niet lang geleden is dat deze dienſt in Ierland en Moskovien is afgeſchaft, die noch hedendaags niet alleen by de Guebren, maar ook by de Tartaren, de Chinezen, en in Amerika by de Mexikanen in wezen is. Hy had 'er noch andere kunnen byvoegen.

Deze dienſt is, volgens de Heer Huet, onlangs in Ierland en Muskovien eerſt afgeſchaft, en by de Guebren, Tartaren, Chinezen en Mexikanen noch in zwang.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

DIt heilige Vuur was in de oudheid onder den naam van *Veſta* bekent, een naam dien de Geleerden van verſcheyde wortels doen van daan komen, of van een woord uit de ſpraak der Arameeſche Schythen, dat het vuur betekent, volgens de Talmudiſten, of van het Griekſche Ἑστία, dat dezelfde betekenis heeft, of wel van het Hebreeuwſche, dat een Vuur betekent dat Gode toegewyd is. Dit heeft Ovidius begrepen, wanneer hy gezegt heeft dat men door den naam *Veſta* zich niets anders als een zuivere en levendige vlamme moeſt verbeelden.

Onderzoek waar het woord Veſta van daan ſtamt. *Ovid. Faſt. 6.*

Nec tu aliud Veſtam quàm vivam intellige flammam.

De Ouden wilden daar door uitdrukken, of dat zy God als een altyd werkzaam vuur begrepen, of dat dit vuur, dat hem toegewyd

wyd was, het zinnebeeld de Godheid was, en het naaſt aan de Natuur der Goden quam, gelyk Maximus van Tyrus en Profyrius het van het gevoelen der Perzen verhaalden. *Maxim. Tyr. Serm.* 38. *Porph. περὶ ἀγαλμ. lib.* 2.

Evenwel volgens het gemene denkbeeld, uit de grondlere van de Heidenſche Godgeleertheid gehaalt, is Veſta een Godheid, die men moeder van alle de Goden maakt, waar aan men ook de namen van Izis, Ceres, Ops, Cybele, Rhea en verſcheide anderen geeft, die alle in dezen zin eene beduidenis hebben, om dat zy alle tot een en 't zelfde voorwerp te huis gebracht worden. Veſta, zomtyds voor de Natuur of den Schepper van de Natuur genomen.

Door deze Godheid verſtaat men zomtyds de Natuur, of om beter te zeggen den ſchepper van de Natuur, de ziel van dit heelal, het Opperſte Wezen, dat alle zaken beſtiert, die * Apulejus in het 11 boek zyner Herſcheppingen onder den naam van deze Godin doet ſpreken. Zomtyds verſtaat men 'er ook een byzondere Godheid door, waar van men verſcheide voorvallen, of om beter te zeggen een langen reeks van fabelen verhaalt. Zomtyds voor een byzondere Godheid.

Maar onder den naam van *Veſta*, en de meeſte andere namen die men aan deze moeder der Goden geeft, laat ons de Heidenſche † fabel-

* *Lucius Apulejus, lib. XI. Metamorph. p.* 378. *Veſtam ſic loquentem inducit.* En aſſum, tuis, Luci, commotu precibus, rerum natura parens, Elementotum omnium Domina, ſeculorum progenies initialis, ſumma Numinum, Regina Manium, prima cœlitum, Deorum Dearumque facies uniformis: quæ cœli luminoſa culmina, maris ſalubria flumina, Inferorum deplorata ſilentia, nutibus meis diſpenſo: cujus Numen unicum, multiformi ſpecie, ritu vario, Numine multijugo, totus veneratur orbis. Me primigenii Phryges peſſinunticam nominant Deum matrem; hinc Autochthones Attici Cecropiam Minervam, illinc fluctuantes Cyprii Paphiam Venerem, Cretes ſagittiferi Dyctinnam Dianam; Siculi trilingues Stygiam Proſerpinam, Eleuſinii vetuſtam Deam Cererem, Junonem alii, alii Bellonam, alii Hecaten, Rhamnuſiam alii, & qui naſcentis Dei, Solis inchoantibus radiis illuſtrantur Æthiopes, Ariique, priſcâque doctrinâ pollentes Ægyptii cæremoniis, me prorſus propriis percolentes, appellant vero nomine Reginam Iſidem.

† *Calepinus Paſſeratii Edit. Lugd. Ann.* 1647. *de Veſta ſeu Veſtra ſic habet.* Veteres autem duas eſſe Veſtas affirmabant, unam Saturni Matrem, alteram ejus filiam, de qua Ovid. Faſt. 6.

Ex ope Junonem memorant Cereremque creatas,
Semine Saturni tertia Veſta fuit.

Confundunt tamen hæ Poëtæ, alteram pro altera ponentes. Id tamen obſervandum eſt, cum Veſtam pro terrâ accipiunt, de Matre Saturni id eſſe intelligendum: quando vero Virginem nominant, de filia ejus eſſe intelligendum, quam ignem eſſe voluere. Hanc unam eſſe volunt ex Diis Penatibus, quos Æneas in Italiam advexit. *Virg. lib.* 2. *Æneid.*

Sic ait, & manibus Vittas, Veſtamque potentem,
Æternumque adytis offert penetralibus ignem.

Lil. Giraldi Hiſt. Deor. Syntagm. 4. *T. Veſta.* Porro duas Veſtæ nomine quidam ſtatuunt, alteram Saturni uxorem; alteram filiam, hanc ignis, illam terræ ſymbolum gerere, ut ſupra meminimus.

Voſſius in 't eerſte boek van den Oorſprong en Voortgang van de Afgodery, in het 18. Hooftſt., bewyſt uit verſcheide trekken van de overeenkomſt uit de Oudheid gehaalt, dat de Saturnus der Ouden, onze eerſte Vader Adam was, 't geen niet belet dat men op deze Godheid niet enige andere te huis gebragt heeft, die op Noach en Abraham paſſen.

Men vindt twe Godinnen door deezen Naam, en de Vrouw van Saturnus, de andere deezer beyder Dochter.

fabelkunde twee perſonen onderſcheiden, de eene die men moeder of vrouw van Saturnus maakt, en de andere hun Dochter; men ſchryft aan de vrouw van Saturnus een zeer grote vruchtbaarheid toe, die haar tot Moeder of Grootmoeder van al de Goden van het Heidendom maakt, en men verhaalt 'er vele zaken van, die tegen de ſchaamte aanlopen: de andere in tegendeel is Maagd uit eige zinlykheid, en heeft evenwel een ſoort van vruchtbaarheid.

Zy moeten wel onderſcheyden worden.

Schoon men in de laatſte tyden van het Heidendom; wanneer de Godsdienſt langer niet als een yſſelyk mengelmoes van buitenſporigheden was, die denzelven veracht en overſtaanbaar maakten, deze twe Godheden of deze twe perſonen in een geſmolten heeft, moet men zich evenwel hoeden van ze te verwarren, nademaal wy uit de oudheid zelfs bevoegt zyn ze te onderſcheiden; dit is zelfs noodzakelyk voor 't geen wy in 't vervolg te zeggen hebben.

De Aarde is het zinnebeeld van de Eerſte, die daarom met een ſtede en Torenkroon op het hooft verbeeld word.

Gelyk men deze twee perſonen verwart had, had men ook haar zinnebeelden verwart. 't Is evenwel waarſchynelyk dat de aarde het zinnebeeld van de eerſte was, die men om deze reden onder de gedaante van een vrouw, die een Stede-en Toren-kroon op had, verbeelde: en het is waarſchynelyk dat het zinnebeeld van de twede het heilige vuur was, dat, om dat zy maagt was, door maagden moeſt onderhouden worden; en ſchoon de dienſt van deze beide in de Orgia van de moeder der Goden verwart is, ter oorzaak van de overeenkomſt die 'er tuſſchen haar was, ſtaat evenwel aan te merken, dat die gene, daar het H. vuur aan toegewyd was, nooit of byna nooit als de vrouw van *Saturnus* verbeeld word: zy had zelfs geen beeltenis te Rome, gelyk Ovidius ons daar een beroemt getuigenis van geeft met deze woorden:

Ovid. Faſt. 6.

Eſſe diu ſtultus veſtæ ſimulachra putavi,
Mox didici curvo nulla ſubeſſe tholo;
Ignis inextinctus Templo celatur in illo,
Effigiem nullam Veſta nec ignis habet.

Aldus door den zoetvloejenden Hoogvliet vertaalt:

'K heb lang zo dwaas geweeſt en in den waan geſteken;
Dat Veſtaas beeld ſtont in de kerk, maar leerde zelf,
Dat nimmer beeltenis ſtond onder 't rond gewelf:
Een eeuwigdurent vuur bewaart men in haar dalen,
Wie kan van Veſta of het vuur een praalbeeld malen?

Herod. lib. 1. n. 131.

De Perzianen, ten tyden zelfs van Herodotus, hadden noch tempelen, noch altaren, noch beelteniſſen, en zy achtten het dwaas die te hebben. De reden die 'er deze Schryver van geeft is dezelve die ik reeds aangewezen heb: te weten dat zy niet dachten, gelyk de Grieken, dat de Goden even eens als de menſchen gemaakt waren. Evenwel was het vuur by hen van de eerſte tyden af geheiligt. Dit zou my doen geloven, dat zy noch de Bar-

Barbaren in 't begin geen andere Tempels als hun huizen hadden, noch andere altaren als hun haartſteden. De Perzen hadden evenwel in 't vervolg Tempels, waar in het onſterffelyk vuur onderhouden wierd.

De Romeynen hadden in de eerſte tyden Tempels maar geen beeltenisſen. Plutarchus in het leven van Numa Pompilius zegt, dat deze Vorſt zyn onderzaten verboden had de Goden onder de gedaante van menſchen of beeſten te verbeelden. Inderdaad, gaat hy voort, daar was by hen van de Goden geen geſchildert of uitgehouwen beelt, en gedurende 170 eerſte jaren hebben zy niet als ledige Tempels gehad en zonder afbeeldingen, van gevoelen zynde dat grote zaken niet gelyk 't behoort, konden verbeeld worden door mindere, die altyd gebreklyk zyn, en dat het denkbeeld van God afgezondert zynde, men het niet als door den Geeſt kan begrypen. De Romeynen weken in 't vervolg ontrent dit ſtuk ver van hun wetten af, en ten tyden van Ovidius, wanneer 'er evenwel noch geen beeld van Veſta was, hadden zy 'er van alle de Goden.

De Romeinen hadden in de 170 jaren niet als ledige tempels zonder beelden.

Plutarch. in Numa.

Reden hier van

By de Gricken had Veſta beeltenisſen, ten minſten op zommige plaatzen, en in de laatſte tyden. Pauſanias zegt dat 'er in het beroemde Prytaneum van Athenen een beeld van de Vrede was, een ander van Veſta, en die van enige Doorluchtige Mannen. Men ziet ook enige beeltenisſen van Veſta op de Eermunten der Roomſche Keyzers, ten zy men liever zeggen wil dat Veſta door het vuur dat op het Altaar brand verbeeld word, en dat het beeld een Veſtaalſche Maagt vertoont.

Pauſanias in Atticis p. 16.

De Prytanen der Grieken waren het zelfde als de Romeynſche Curiæ, gelyk het Denys van Halykarnaſſen uitlegt, dat is te zeggen dat het Tempels of huizen wazen, waar in die gene, die aan 't roer van ſtaat of ſteden zaten, raad hielden. Men bewaarde 'er de gemene Schatkiſt, en men hield 'er alle de vergaderingen, die enige grote plechtigheid vereiſchten, gelyk de Offeranden en openbare gaſteryen.

Prytanea, wat waren.

Dionys. Halic. Ant. Rom. lib. 2. p. 95.

Al de Prytanea waren aan Veſta toegewyd, om dat, gelyk de aantekenaar van Pindarus zegt, in de Prytanea de openbare Vuren, * die zelfs het heilige Vuur waren, ingeſteld waren. Men gaf den naam van πρυτανεις aan die gene die het gezag en het roer van Staat in handen hadden, en om dit gezag te betekenen doet Eſchilus in zyn ſmekende Vrouwen dus de Rey tegen den Koning van Argos ſpreken: „ Gy zyt het Volk, gy zyt al de macht van „ 't Volk, gy zyt het Hooft, dat van niemand afhangt, en die „ na uw welbehagen het Altaar en het Vuur van het land der Ar-

Zy waren aan Veſta toegewyd.

Scholiaſt. Pyndari, Nem. Od. 10.

* Veſta erat propne Focus Urbis publicus. Unde Cicero in 2de. legib. *Virgines Veſtales in urbe cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternum.* Item 3de. legib. *cumque Veſta quaſi focum Urbis, ut Græco nomine eſt appellata, complexa ſit.* Et 2de. Nat. Deor. *Veſtæ nomen ſumptum eſt a Græcis, viſque ejus ad aras & focos pertinet.*

Julius Turmicus Matern. lib. de Prof. Relig. Error. *Veſta autem quid ſit diſcite. Neputetis antiquum aliquid, aut cum ſummote, rore in ventum ignis eſt domeſticus, qui in focis quotidianis uſibus ſervit.*

„ giers beſtiert. " Zonder twyffel was het in dezen zin dat de Koningen van Perzien en de Roomſche Keyzers in hun navolging * een klein Altaar en geheiligt Vuur voor zich lieten dragen, als een zinnebeeld van hun Opperheerſchappy.

De Perſis Xenophon. l. 8. Cyropâdiæ. Quineti Curt. lib. 5.

Men ſtelde over het heilig Vuur en deszelfs onderhoud perzonen, die zelfs aan den dienſt des Altaars gewyd waren, en die om deze oorzaak de heiligheid van haar dienſt door de zuiverheid harer Zeden, en door deugden die boven 't gemeen uitſtaken, moeſten handhaven. Men gaf haar te Rome den naam van Veſtalen, na den naam zelfs van Veſta; zy moeſten Maagden zyn, of ten minſten kuiſch leven gedurende den tyd dat zy aan den dienſt der Goden verbonden waren; zy waren van de wereld afgezondert, om de gelegentheden te ontgaan die dezen ſchat, die zy in broſſe vaten bewaarden, mochten in gevaar ſtellen.

Niets was 'er waardiger voor de reſt van 't volk als deze Maagden, wanneer zy haar plicht wel waarnamen, maar niets wierd ook met meer ſtrengheid geſtraft, dan wanneer zy zich hier in te buiten gongen. De voorbeelden van ſtrengheid daar ontrent gepleegt zyn al te wel uit de geſchiedenisſen bekent, zo wel als de reſt van haar plichten en voorrechten, dan dat ik my daar meê zou ophouden. Myn oogmerk is de oudheid harer inzetting aan te tonen, die ik meen op vroeger tyden als op de verdorventheid van 't Heidendom te moeten te huis brengen, waaraan ik niet geloof dat men de eer moet geven van een deugt van zo hoge volmaaktheid te hebben in achting gebragt, en die de gene die God naderen zo waardig als de Maagdelyke ſtaat is, ſchoon het ondanks zyne verdorventheid maagden ingewyd heeft.

Onderzoek wanneer de Veſtaalſche Maagden ingeſtelt zyn.

Men is de inſtelling der Veſtaalſche Maagden aan Numa niet verſchuldigt, zy waren reeds voor de ſtichting van Rome by de Albaners, en Romulus, die 'er de ſtichter of de wederoprechter van was, was zyne geboorte niet als aan de misdaad van een dezer dwaze maagden verſchuldigt, die men tegens haar wil tot een Veſtaal gemaakt had, en die 't niets tot haar verſchoning kon dienen dat zy zeide van God Mars bezwangert te zyn.

Deze inſtelling is dan vry ouder; in der daad men vind voetſlappen van dezen maagdelyken ſtaat in zo aloude tyden en by zo vele Natien, dat het ſchynt dat men zich niet bedriegen kan wanneer men tot deze tyden opklimt, waar in de heilige en zuivere Godsdienſt, God onder het denkbeeld van de zuiverheid zelfs verbeeldende, in die gene, die in 't byzonder tot zyn dienſt gewyd waren, ſcheen te vereiſſchen, dat zy zuiver en zonder ſmet van Lichaam, hart en Ziel waren.

Ik noem de aeloudſte tyden de tyden van de fabel, waar in de Maagdelyke ſtaat van de jonge Veſta, van Diana, van Minerva, van Venus Urania, en die van de Gezellinnen van Diana, van de Mu-

* Amm. Marcell. lib. 23. *de magis. Feruntque etiam, ſi juſtum eſt credi, ignem cælitus lapſum, apud ſe ſempiternis foculis cuſtodiri: cujus portionem exiguam, ut fauſtam, præiſſe quondam Aſiatici Regibus dicunt.*

Muzen, van de Sibyllen een bewys zyn van het werk dat men 'er toen van maakte: dit word aangetoont door de weerſtand en door den val van zo vele Nymfen die zich voor de lagen der Goden, der Saters en der Helden, waar van de dichters grote liefhebbers van de vrouwelyke ſexe gemaakt hebben, te hoeden.

Medea Prieſteres van Hekaté te Kolchos.

In wat nader tyden was Medea op den Faſus Prieſteres van Hekaté. Apollonius van Rhodes zegt ons dat zy in een afgezondert vertrek van haars vaders huis leefde: dat zy jonge dochters had, die maagden waren zo wel als zy, om haar te dienen: dat zy niet uitquam als om ter Tempel te gaan: dat haar maagden haar daar verzelden: dat het volk op de ſtraten uit de weeg liep wanneer zy voorby trokken, en de ogen omdraaide om het gezicht niet op 's Konings dochter te ſlaan. De liefde die zy voor Jazon op vatte wierd hevig door die van haar ſlaat beſtreden, en toen 't geen zy gedaan had om hem meeſter van 't gulde vlies te maken haar niet meer toeliet om veilig te huis te blyven, en haar genoodzaakt had om de vlucht te kiezen, liet zy in haar bed een vlecht van heur hair, om haar moeder tot een getuigenis te ſtrekken, dat zy altyd haar maagdom zonder vlek bewaard had.

Apollon. Rhod. lib. 3.

Ifigenia was Prieſteres van Hekaté in Tauris, gelyk Medea te Kolchos. Het verdichtzel van haar opoffering is niet als een verbloemt zinnebeeld van haar opgeofferde maagden aan Diana. Daar is veel overeenkomſt tuſſchen Ifigenia en de dochter van Jefta, de zelfde geſchiedens kan wel op twe plaatzen gebeurt zyn.

Ovid. Metam. 12. Euripid. Iphig. in Taur.

Daar waren Veſtaalſche maagden by de Coſterſchen. De Hiſtorie meld dat Artaxerxes Anemon Aſpazia, byzit van den jongen Cyrus willende trouwen, zyn zoon Darius, dien hy het roer van de regering had in handen gegeven, hem daar om vroeg; de vader kon ze hem volgens de Wetten niet weigeren, maar berouw van zyn belofte gekregen hebbende, en een eerlyke uitvlucht willende zoeken, maakte hy haar Prieſterin van de Zon, na het zeggen van Juſtinus, of van Diana, gelyk Plutarchus geſchreven heeft.

Jud. XI. cap.

Juſt. lib. 1. cap. 2.

Plutarch. in Artax.

Veſtaalſche Maagden in Griekenland.

In Griekenland waren de meeſte Prieſtereſſen van Herkules, van Minerva en van Diana verplicht zich van de mannen te onthouden: zommige moeſten al haar leven maagt blyven, gelyk de Prieſteres van Herkules by de Theſpiers. De Prieſteres by de Tegeaten was een jonge dochter die gedwongen was het Priſterſchap af te leggen, voor dat zy huwbaar wierd Te Kalaurea in den Tempel van Neptunus, daar het graf van Demoſthenes was, en op enige andere plaatzen, waren de meisjes Prieſtereſſen tot dat zy konden huwen. Ariſtokrates een Prieſteres van Diana Hymnia verkracht hebbende, wierd deze booſwicht door de Arkadiers geſtenigt, en men ſtelde toen in dat de Prieſteres getroud zou zyn, maar men ſtond aan den man of aan de vrouw geen omgang met de andere menſchen toe, het ſtond hun zelfs niet vry in de baden te gaan, veel weiniger in de huizen der particulieren; en Plutarchus verzekert dat te Athenen en te Delphos zo wel als in de andere ſteden van Griekenland daar men het Heilig vuur bewaarde,

Pauſanias in Bœoticis, p. 303.

Idem in Corinthi, p. 76.

Idem p. 225. 234

Idem in Arcadicis p. 247.

Plutarch. in Numa. men geen jonge dochters koos, maar weduwen van een rypen ouderdom.

Plutarchus wederlegt. Dit kon op eenige plaatzen geſchieden, maar Plutarchus bedriegt zich zo hy hier van een algemenen regel maakt, die door andere Schryvers tegengeſproken word. Te Athenen wierd de Tempel van Pallas *Parthenon* genaamt, niet alleen om dat Pallas Maagt was, maar om dat men daar een deel maagden tot dienſt van den Tempel en de Godin onderhield. De eigentlyke betekenis van het woord *Parthenon* verbeeld een zamening van Maagden. Pauſanias ſpreekt van een Tempel in Achaje, waar van het Prieſterdom aan een getrouwde Vrouw opgedragen wierd, die van dat ogenblik af gedwongen wierd zich van de mannen te onthouden. Wanneer zy verdacht wierd hierontrent gemiſt te hebben, beproefde men haar, doende haar ſtieren bloed drinken, 't geen, zegt deze Schryver, haar geen quaad deed zo zy onſchuldig was, en haar, ſchuldig zynde, deed ſterven.

Pauſan. in Achaicis p. 233.

Mannen die een kuiſch leven leydden tot den dienſt van Veſta Geſchikt. Men wydde niet alleen vrouwen en jonge dochters tot den dienſt van Veſta, daar waren ook mannen toe geſchikt, die alzo wel een kuiſch leven leidden; dusdanige waren de Korybanten, de Saliers, de zo genaamde *Galli* en *Archigalli*, maar zommige hun zuiverheid niet wel bewaard hebbende, noodzakte men hen om uit dwang kuiſch te worden. Niets is bekender als de geſchiedenis van Atis, de making tot Prieſters van Cybele, en de *Teſta Samia* die tot dit gebruik diende; zy waren als vrouwen gekleed, gelyk ik reeds gezegt heb, en aapten 'er alle manieren van na, gelyk by de Ooſterſchen de Prieſters van Venus Urania, waar van ik reeds op het getuigenis van Julius Firmikus geſproken heb.

ACHSTE HOOFTSTUK.

Heilig Vuur in Amerika. HEt Vuur heeft van alle tyden iets heiligs by al de Natien van Amerika gehad, die 'er het gebruik van hebben; maar de omzwervende Natien en zelfs de meeſte ſtilzittende hebben geen eeuwigdurent Vuur, noch Tempel om het te bewaren.

Men vind geen overblyfzels van Tempels by de Irokoizen en Huronnen. Ik weet niet of de Irokoizen en de Hurons ooit Tempels gehad hebben. Men ziet 'er hedendaags geen overblyfzels van, zo min als in de Oude beſchryvingen; maar het vuur hunner haartſteden, waar van de Ouden hun huis Goden hadden gemaakt, dient hun in plaats van Altaar, en hun Raad-tenten in plaats van Tempels, gelyk de Oude Perzianen, en zy verſchillen nergens in van de Prytanea der Grieken, of van de Romeinſche Curiæ. In hun verbloemde uitdrukkingen heeft het Raad-Vuur iets heiligs, het word geoordeelt altyd te branden, het is zelfs als het Zinnebeeld van alle zaken, die enig verband met den Godsdienſt en de regering hebben.

De

* Cælius Rhodigin. lib. 29. cap. 22. *Parthenon dicebatur Minervæ Templum, Auctore Pauſania & Plutarcho quamquam eſt proprie Parthenon Virginum Conciliabulum & conventus.*

Virginis autem vocabulo
Minervam intelligebant.

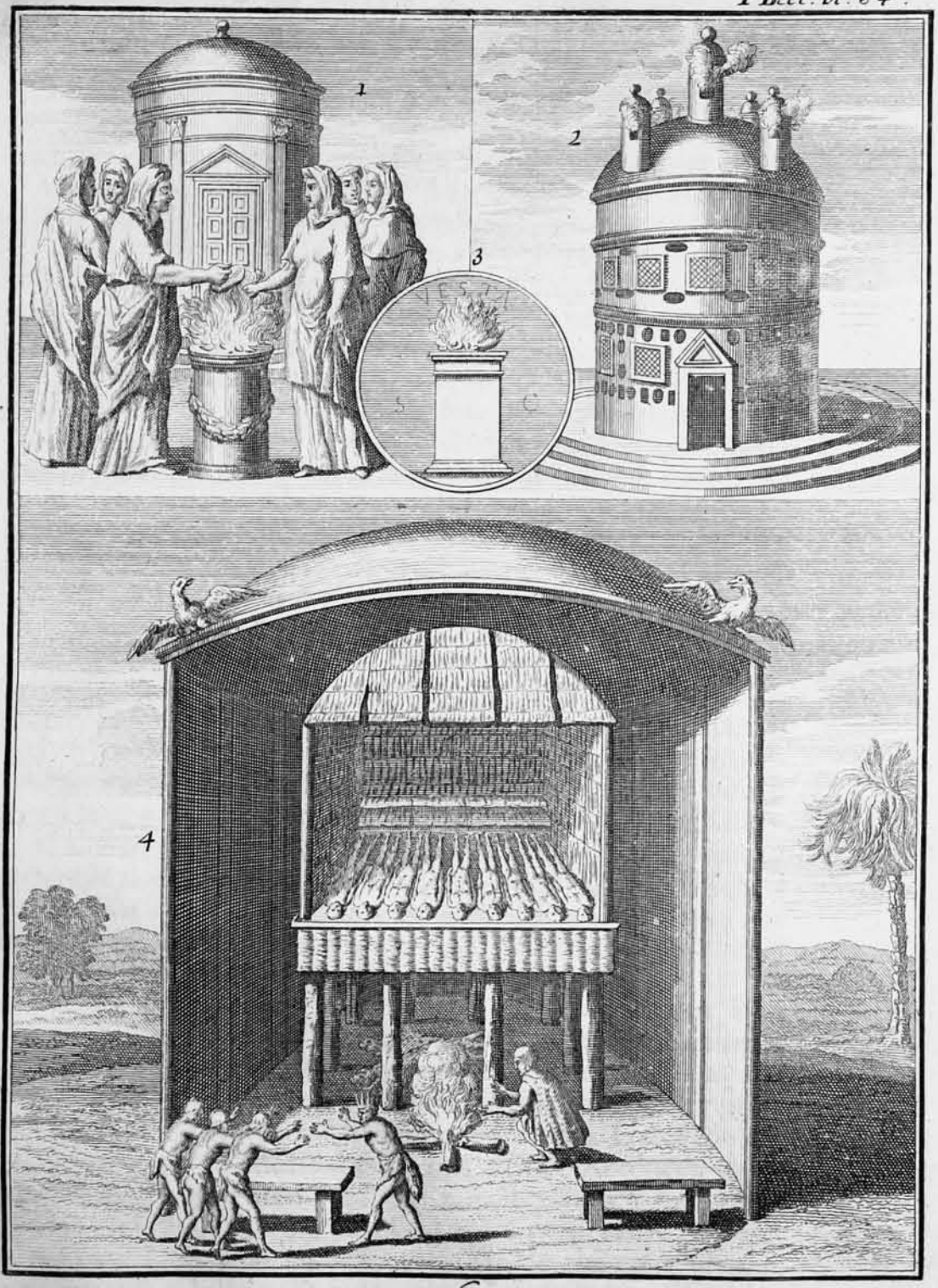

6.

De Natien die het dichtſt aan Azien leggen, en die het laatſt in Amerika ſchynen gekomen te zyn, hebben Tempels daar het heilig vuur onderhouden word, en die tot geen gebruiken als die van den Godsdienſt geſchikt zyn. Deze Tempels hebben voor 't meeſte gedeelte een ronde gedaante, gelyk die van Veſta waren, wiens gedaante het zinnebeeld van de Aarde of van de Wereld was.

In Louiziana hebben de Natchez een Tempel, waar in een wachter tot onderhoud van het eeuwig vuur geſteld is, dat men zorg draagt om nooit te laten uitgaan. Drie ſpitſe ſtaken zyn geſchikt om het te voeden, zonder dat men ooit vermeert of vermindert, 't geen enige Verborgentheid ſchynt te betekenen. Na mate dat ze verbranden draagt men zorg vanze nader aan te ſtoken, tot dat men 'er andere in de plaats moet leggen. In dezen Tempel worden de lyken van de Opperſte en die van hun geſlacht bygezet. De Opperſte gaat alle dagen op zekere uren in den ingang van den Tempel, alwaar hy zich halver lyf bukkende, en de armen kruiswys over den ander leggende een zeker verwart gebrom met den mond maakt, zonder enig duidelyk woord te uiten. Dit is het teken van de plicht die hy aan de Zon aflegt, als rekende daar van afkomſtig te zyn. Zyn onderzaten oeffenen de zelfde plechtigheid ten opzicht van hem en al de Prinſſen van zyn bloed, zo dikwils als deze ſpreken, om in hen door dit uiterlyk teken van eerbied de Zon te eren, daar zy dezelve van geloven af te ſtammen. De Parthen bewezen de zelfde eerbied aan de Zon, en Julius Cezar Boulanger getuigt dat zy nooit ten ſtryd gingen zonder dit Hemelſche met een ſoort van gehuil gegroet te hebben.

Bulling de licitæ & vetit Magiâ. lib. 1. cap. 4. p. 452. Herodianus l. 4.

't Is iets zonderlings dat hoewel al de Hutten der Natchez rond zyn, hun Tempel langwerpig is, recht anders als die van Veſta. Men ziet aan beyde de hoeken van deszelfs top twee figuren van een Arent, een Vogel onder de Ooſterſchen aan de Zon toegewyd, gelyk hy door 't gantſche Weſten aan Jupiter was geheiligt.

De Tempel der Natchez is langwerpig.

De Oumas en enige Volkeren van Virginia en Florida hebben ook Tempels, en ten naaſtenby de zelfde plichten van Godsdienſt. Die van Virginia hebben 'er zelfs een Afgod, dien zy *Oki* of *Kiouaſa* noemen, die de doden bewaakt. Ik heb evenwel horen zeggen dat de Oumas zedert de komſt der Franſchen, die hun Tempel ontwyden, dien hebben laten vervallen, en zich niet bekommert om den zelven weer op te bouwen.

Oki, of *Kiouaſa*, Afgod der Verginiers.

Daar is niemand of hy weet hoe beroemt de Tempels van Peru onder de regering der Inkas waren, maar 't geen verwondering moet baren zyn die zamenwoningen van Veſtaaſche Maagden, die zy geſticht hadden, ter naaſten by met de zelfde en noch ſtrenger wetten als die van de Roomſche Veſtalen. De Inka Garcilaſſo de la Vega ſchryft, in de Hiſtorie die hy ons van de Koningen zyne Voorouderen heeft nagelaten, dat zy zamenwoningen van jonge Dochters ingeſtelt hadden, die verplicht waren een eeuwige kuisheid te beloven, en zich als Vrouwen aan de zon op te offeren. In Kusko, hooftſtad hunner Staten, waren 'er meer als twee honderd van deze Maagden, die zo naauw opgeſloten waren, dat zy niet alleen niet konden uitgaan, maar dat geen man zo ſtout zou

Garcilaſſo Com. ment. Reales l. 4. cap. 1. & ſeq.

geweeſt hebben van daarontrent te durven komen. De Vorſt zelfs, ſchoon boven de Wetten, onthielt zich van haar te bezoeken, om zyn Onderdanen een voorbeeld te geven van de Eerbied die zy haar ſchuldig waren. Men liet daar in gene toe als jonge dochters van het geſlacht der Zon, om hem vrouwen te geven die hem waardig waren, en men heiligde ze hem voor haar 8ſte jaar toe, om verzekert te zyn dat men ze hem zuiver aanbood.

Indien een van deze haar geloſte overtrad wierd de gantſche Stad het onderſt boven gekeert.

De order die 'er in alle deze huizen gehouden wierd was zeer ſchoon, en men leefde 'er zeer geſchikt, zich niet als met den Outerdienſt bezig houdende. Indien een van deze maagden haar geloſte overtrad, beval de wet haar levendig te begraven, en de ſtraf van den genen die haar verleid had moeſt zich niet alleen over hem en zyn gantſche geſlacht uitſtrekken, maar zelfs over de gantſche ſtad waar in hy geboren was, men bracht zonder genade alderhande inwoonders om, en liet 'er geen een ſteen op den ander; maar deze gevallen waren zonder voorbeeld, zo veel kracht hadden de beweegredenen van Godsdienſt en de bevelen der Vorſten op het gemoed der Volkeren.

Acoſta, Hiſt. Mor. de las Indias. lib. 5. Cap. 15.

De Tempels van Mexiko en het eeuwig vuur dat men daar onderhielt waren niet minder beroemt als die van Peru. Deze Tempels hadden grote vertrekken die geſchikt waren voor de Maagden die dezelve bedienden. Men plaatſte daar in 't algemeen alle de jonge dochters, zo dra zy den ouderdom van twaalf of vyftien jaar bereikt hadden. Zy waren volgens de wetten maar een jaar gedwongen daar in te blyven, 't geen zy in alle kuisheid doorbrachten: maar het ſchynt dat 'er andere waren, die voor haar leven lang geloſte deden, en uit wier getal men de bejaarde Vrouwen haalde, die opperſte van dit ſlag van Klooſters waren; zy aten in 't gemeen, en ſliepen in grote zalen. Lopes de Gomara ſchynt over te hellen om te geloven, dat zy zich niet ontkleedden, om vaardiger te zyn tot den dienſt der altaren, wanneer het de nood vereiſchte. Zy ſtonden 's nachts op en gingen na 't koor gelyk onze Nonnen na de vroege Metten; haar was de zorg aanbevolen om den Tempel te vegen en te onderhouden. Zy arbeidden aan verſcheide ſoorten van werkſtukken die van de uiterſte netheid waren, en tot cieraad van de Altaren dienen moeſten; zy maakten alle dag de broden, die men den Afgoden voorzette, en waar van de Prieſters alleen het recht hadden om te mogen eten; wat haar aangong, zy leefden niet als van Almoezen, leidende een zeer ſtreng leven, zynde dikwils gehouden bloed uit haar lichaam te halen om 'er offerhanden van te maken, en hebbende allerlei ſoort van oeffeningen om het vleeſch te tuchtigen, ook gaf men haar geen anderen naam als dien van *Boetvaardige Dochters.* Daarenboven wierden haar minſte fouten met de uiterſte ſtrengheid geſtraft, en daar waren 'er, die niet als met de dood van de ſchuldige konden geboet worden.

Lopes de Gomara, Hiſt. Gen. de Jas Indias. Lib. 2. Cap. 82.

Petrus Martyr verhaalt, dat 'er zommige Eilanden in Amerika gevonden worden die enkel en alleen door Vrouwen bewoont worden. Enige, voegt 'er deze Schryver by, hebben zich ingebeelt dat deze Vrouwen de zelfde Wetten en de zelfde regerings

vorm

vorm als de Amazonen hadden; maar die gene die 'er gezonder van oordelen en de zaak met meer rypheid overwogen hebben, geloven dat het jonge dochters zyn, die door een geeſt van Godsdienſt gedreven zyn, en vermaak in een ongehuwt en afgezondert leven ſcheppen, op de zelfde wyze als de geeſtelyke Zusjes van onze dagen, als de Veſtalen van den ouden tyd, en die gene die op verſcheyde plaatzen aan de goede Godin toegewyd waren.

De Mansperſonen die in haar buurt wonen, gaan haar op zekere tyden bezoeken, niet om 'er kinderen uit te verwekken, maar om haar enige nodige dienſten te bewyzen, om in haar velden en hoven te werken, en haar dus in haar eenzaamheit de koſt te gemakkelyker te doen winnen. Het kan wel zyn dat, gelyk de Eſſeners onder de Joden een byzonder Volk uitmaakten, waar onder geen vrouws-perſonen waren, een Volk dat kuis leefde, by wie men geen kinderen zag ter wereld komen, en die het evenwel nooit aan menſchen ontbrak, 'er ook in de Oudheid een Natie van jonge dochters geweeſt is, van de mannen afgezondert, en uit plicht en een verkoren levenswyze aan de kuisheid toegewyd. Ik zou niet vremd zyn van te geloven dat de Amazonen dus in haar eerſten oorſprong geweeſt zyn. Haar ſtaat zal in de eerſte beginzelen ſtreng geweeſt zyn, maar de geeſt van godsdienſt of yver verkoelende, zullen zy haar ſtrengheid wat hebben laten varen, en de naburige volkeren tot Mans genomen hebben, die haar de behulpzame hand wat quamen bieden, behoudende evenwel haar regeringsvorm, en ziende dezelve niet als in de tyden dat zy gewoon waren dezelve te bezoeken.

Ik ken de zeden der verſcheide Natien van Amerika, zelfs die van 't Noorden, niet omſtandig genoeg, om met zekerheid te kunnen zeggen, of zy alle zulke Veſtaaalſche Maagden gehad hebben. Zo 'er in Florida en Louiziana zyn, zyn het deze niet, alzo min als die mannen in vrouwelyk gewaad, die een ongehuwden ſtaat blyven voeren, en tot onderhoud van het heilige vuur waken; het zyn ſoorten van Prieſters die deze zorg aan vertroud is, en die in de Tempels op uitgeſpreide vellen ſlapen, gelyk de Heidenen, wanneer zy in de hunne door een geeſt van Godsdienſt gedreven, op de vellen van de geofferde beeſten gingen ſlapen.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Veſtalen by de Irokoizen.

WAt de Irokoizen aangaat, die ik een weinig beter ken, zy hebben zekerlyk hun Veſtalen gehad, die zy *Jeouinnon* noemden, en die amptshalven Maagden moeſten zyn. Ik kan niet zeggen wat eigentlyk haar bediening in den Godsdienſt was, alles wat ik uit de Irokoizen heb kunnen halen, is dat zy nooit uit haar Hutten gingen, dat zy daar enig futzelwerk by de hand hadden, enkel en alleen om zich bezig te houden; het volk droeg haar alle eerbied toe, en liet ze in ruſt; een kleine jonge, door de Oude luiden daar toe uitverkoren, en die gelyk de *Camillus* * of *Caſmilus*

Gingen nooit uit haar hutten.

* Camillus of Casmilus was de naam die de oude Romeinen aan de jongelingen gaven die tot dienſt der Prieſteren waren. Daar van daan komt dat de Etru-

lus der Heidenen was, bragt haar haar nooddruft; maar men droeg zorg dat men een ander in zyn plaats ſtelde, voor dat de jaren zyn dienſt konden verdacht maken.

Zy leefden in een zamening, voor zo veel ik uit het verhaal heb kunnen oordelen dat Jaques Carthier van eenige Zeden der Inwoonders van Hochelaga maakt, dat een Natie was die het Irokois en het Hurons ſpraken, wonende op het Eyland van Montreal; want hy zegt, dat hy gemene Hutten had gezien, voor jonge dochters opgerecht, die men daar in plaatſte zo dra zy de jaren hadden om met een man te kunnen voorzien worden, en deze hutten waren 'er vol van gelyk in Europa de ſcholen, daar men de kinderen na toe zend om fraaie wetenſchappen te leren. 't Is waar dat Carthier gants niet van gevoelen was dat dit Veſtaalſche maagden waren, hy ſpreekt 'er zelfs op een gants andere wyze van, maar 't geen hy 'er van verhaalt, ſtryd zo tegen de gewoontens der Volkeren van Noord-Amerika, dat men gemaklyk uit zyn Verhaal zien kan, dat hy 'er zo een nadelig gevoelen niet van gehad had, als om dat hy de ſpraak niet genoeg verſtond, om nader onderrechting van een zo zonderling gebruik te zoeken. Zonder twyffel heeft Vincent le Blanc van deze Irokoiſche Veſtalen willen ſpreken, wanneer hy zegt, dat 'er Wilden in Kanada zyn, die menſchen-vreters zyn, welke tot de grote rivier van Hochelaga toelopen, en zich van ſchuitjes, van baſten van bomen gemaakt, bedienen, en die wanneer zy deze baſten aftrekken veel plechtigheden en gebeden gebruiken, daar enige maagden by tegenwoordig zyn, die aan haar Goden toegewyd zyn gelyk onze Nonnen.

Vincent le Blanc 3. part. Chap. 6.

Ik weet niet of 'er ſtraffen geſteld waren voor die haar ſtaat onteerden, maar my dunkt dat zy zich redelyk wel gedragen hadden tot de komſt der Europeers toe, die 'er dwaaze Maagden van maakten, gevende haar brandewyn te drinken. Te Onnontagué liepen zy in haar dronkenſchap uit haar Klooſter, en vongen duizent buitenſporigheden in het dorp aan; te Agnié deden ze het zelfde, en zommige zich al te openbaar tegen haar ſtaat vergrepen hebbende, wierden 'er de ouden zo beſchaamt over, dat men in den Raad beſlooc, deze ongeſchikte Dochters, die de Natie aanſtoot gegeven en ſchande aangedaan hadden, Werelds te maken. Zo hielden de Irokeeſche veſtalen op.

De Irokoizen hadden ook Mannen die profeſſie maakten van een ongehuwden ſtaat. 't Kan zyn dat in de oude tyden zommige in een zamening geleeft hebben, gelyk de Eſſeners onder de Joden * en miſſchien het grootſte getal der Profeten, de Plyſten by de Da-

Etruriers aan Merkurius dezen naam gaven, om dat hy de Dienaar der Goden was, en onder de gedaante van een jongeling verbeeld wierd.

* Onder de Joden waren 'er twee ſoorten van Profeten, zommige maakten 'er hun werk van, en de andere waren het door een buiten gemene roeping: de eerſte leefden in eenzamening in de gebergtens en wilderniſſen, gelyk de Eſſeners, leidende een ſtreng en zeer geſchikt leven, hun gedachten enkel met God bezig houdende, gelyk de Abt Fleury in zyn boek van de Zeden der Iſraëliten zeer wel aangemerkt heeft. Onder de Profeten waren 'er die gehuwt waren, en kinderen hadden, maar deze ſchynen onder 't getal van die gene te horen,

Daciers, de Kriſten by de Volkeren van Thracien, de Bonzen, de Talapoinen en de Boetdoenders by de Indianen. Ik zou evenwel met meerder ſchyn oordelen, dat zy zich wat van hun Dorpen afzonderden, daar zy eenzaam leefden als Kluizenaars, hebbende niet meer als een bediende, die hun 't geen zy van noden hadden bracht.

Ik heb reden om zo te oordelen uit een hiſtorie of fabel die zy[my van een dezer Kluizenaren hebben verhaalt, die ik in 't vervolg zal vertellen, wanneer ik van hun bygelovigheden ſpreek; zy maakten profeſſie van niet te trouwen, van zich met geen Staatszaken te bemoejen, en in hun celletjes te blyven.

Hiſtorie van een Huronſchen Kluizenaar.

Wy hebben in onze zending van Sault-Saint Louis een Huron, die zulk een leven geleid had, hy was door de Irokoizen gevangen, en men had hem het leven geſchonken. Iemand hem in 't vervolg aangezet hebbende om een ander om hals te brengen, nam hy 't aan, zoop zich vol, of veinsde het te doen, om zyn aanſlag uit te voeren, en ſlaagde daar in. Deze daad noodzaakte hem het land te verlaten, en na de weide van Magdalena te vluchten, daar wy den grondſlag van de opkomende zending gelegt hebben; hy zette zich daar ter neêr, en volgens den raad dien men hem gaf, nam hy een Huronſche vrouw ten wyve, daar hy altyd in vrede en als een goed Chriſten meê geleeft heeft; ik heb hem gezien en moet hem dit ter eren nageven; maar deze man altyd een innerlyken trek voor de eenzaamheid behoudende, heeft nooit deel in Staatszaken willen nemen, en de Raadsvergadering der Ouden bywonen.

Tweede brief van Vader de la Neuville in de *Memoires de Trevoux Mars* 1723.

Vader de la Neuville zegt van de Pyaïen, die de Waarzeggers onder de Karaïben zyn, dat zy gemeenlyk alleen woonen, zonder vrouw of kinderen, op den top der Bergen, of aan den Oever der Rivieren en moeraſſen, alwaar hun huizen, gelyk de graſſteden, niet anders als kuilen zyn die diep in de aarde gegraven zyn, en met enige harte-of tygervellen bedekt, en in deze holen gaat men met hen raadplegen. 't Kan zyn dat 'er onder deze Pyaïen zyn, die hun gantſche leven lang zich van de vrouwen onthouden, maar dat is niet in 't algemeen van alle waar; daar zyn maar enige tyden waarop zy dat genootzaakt zyn te doen, gelyk wy in 't vervolg zullen zeggen.

TIENDE HOOFTSTUK.

Van de Offeranden.

NA de aanbidding van het Gewyde-vuur, dat een onophoudelyke dienſt en als de grond van dien de Veſta of de Moeder der

die op een buitengewone wyze goddelyke ingevingen hadden, gelyk Samuel, David, Iſaias, enz. De Profeten van profeſſie die in 't gemeen leefden, ſchynen een ongehuwt en kuis leven geleid te hebben, gelyk Elias en Eliza. 't Is waar dat zy zomtyds Profeten en Profetekinderen genoemt worden, maar door dit woord kind kan men quekeling of leerling verſtaan. Men kan ook zeggen dat deze ſtaat miſſchien niet eeuwigdurent zynde, die gene die in de zamening opgevoed waren daar uit konden gaan, trouwen, en den geeſt van Profecy behouden; maar 't is gants niet waarſchynelyk dat zy getrouwt waren, terwyl zy in de zamening leefden.

Goden is, volgen de Offeranden, die men als een voorbygaanden Dienſt kan aanmerken, gelyk de gebeden die dezelve verzellen, de Offeranden van allerhande ſoort, en de feeſten, die ſchoon door het Gebruik of door de Godsvrucht bepaalt, hnn gezette tyden hebben en niet altyd duren.

De Offerande is te gelyk met de godsdienſt opgekomen.

De Offerande is een Godsdienſtige pleging, een Offer aan de Godheid aangeboden om de zelfde beweegredenen die in de verplichting begrepen zyn die de Menſſchen hebben om hem in 't algemeen de ere te bewyzen, die men hem verſchuldigt is, en boven al uit reden van erkentenis voor de weldaden die zy 'er van ontfangen, en die zy bekennen van dien genen, die 'er de meeſter van is, te hebben. Zy is zo oud als de Godsdienſt zelfs, en zo wyd uitgeſtrekt als de volkeren die een Godsdienſt hebben, nademaal 'er geen een is by wien de Offerande niet in gebruik is geweeſt, en by wien het niet ter zelfder tyd een bewys van zyn Godsdienſt is.

Deze Offeranden waren eenvoudig, voor al in 't begin, enige dieren uit de kudde, de planten, de vruchten der aarde, eenige kruiden, eenige wortelen die de menſchen tot hun voedzel gebruikten, en die hun van eenig gebruik waren, waren 'er het voorwerp van, zo aangenaam niet aan God door zich zelven als door de oprechte en zuivere mening van de herten die hem het zelve aanboden.

Deze eenvoudigheid duurde langen tyd, zelfs noch na dat de Godsdienſt door het Bygeloof had begonnen verbaſtert te worden. Ovidius ſchildert ons de armoede der Offeranden van de oude Romeinen zeer wel af met deze woorden.

Ovid. lib. 1. Faſter.

Thura nec Euphrates nec miſerat India Coſtum
Nec fuerant rubri cognita fila Croci,

Ara dabat fumos herbis contenta Sabinis,
Et non exiguo laurus aduſta ſono.

Door den Dichter Hoogvliet dus gevolgt.

De Mirre, die geſtaag druipt uit de ſchors der bomen,
Was over zee noch in geen uitheemſch ſchip gekomen.
De brede Eufraat zond ons geen Wierook, de Indiaan
Geen dierbre Koſtus; en de geringe Safraan
Was in Italie noch onbekent; de luiden
Vernoegden toen de Goôn met wat Sabynſche kruiden.
En met het branden van den knappende laurier.

Apoll. Rhod. lib. 2. Vſ. 700.

De Volkeren die geen tamme dieren hadden, vervulden dit gebrek met die gene te offeren die zy op de jagt gevangen hadden. Alzo verſpreyden zich de Argonauten, willende een Offerande aan Apollo doen, om te jagen, en offeren op hun wederkomſt eenige Rheebokken. De Offerhanden wierden heerlyker en omtrent den toeſtel en ontrent de ſtoffe, toen de Volkeren ryker geworden

worden waren, toen Offerde men honderden van dieren te gelyk: maar in wat ſtaat men was offerde men altyd het dierbaarſte dat men had; en het bygeloof bracht de zaken zo ver, dat men zyn eige kinderen, ja zich zelven opofferde.

Volgens dit oud gebruik offeren de Wilden noch het Koorn hunner velden, en de Dieren die zy onder 't jagen vangen; zy werpen Tabak en andere Kruiden, daar zy zich in plaats van Tabak van bedienen, in 't vuur ter eren van de Zon; zy werpen die ook in de Meiren en Rivieren, ter eren van de Geeſten die 'er 't gezag over hebben.

Offeranden van verſcheyde wilde Natien.

De *Kaſſau* en de *Ouikou*, die de Karaïben op een ſoort van een Altaar aan 't end van hun hutten leggen, of voor zekere palen die zy in de aarde ſlaan, zyn de geſchenken van Bacchus en Ceres, hun wyn en brood, die het voorwerp van hun Offeranden uitmaken. Onze Irokoizen leggen zomtyds in de openlucht op den top van hun Hutten takken halsbanden van porceleyn, Indiaanſch koren, en dieren zelfs, die zy aan de Zon toewyden. De Bergluiden en Volkeren van 't Noorden planten boven op ſtaken levendige honden, die aan een lisknoop vaſt zyn, en latenze in dezen ſtaat ter ere van hun Godheden den geeſt geven. De zwervende Natien maken vellen van wilde dieren aan bomen vaſt, die zy een Godsdienſtige eer aan doen; en de Franſchen die in het doortrekken van de boſſchen dat ſlag van offeranden vinden, maken dezelve niet als heilig aanziende, ook geen zwarigheid zich daar van te bedienen. De Floridianen, volgens onze eerſte Beſchryvingen, zetten alle jaren het vel van een Hart op een ſtaak, dat zy met allerly ſlag van vruchten vulden, en met kranſſen verſierden. De gemeenſte wyze evenwel van offeranden te offeren, is het Offer of het deel daar van dat men de Godheid geven wil in het vuur te werpen, na het met een ſoort van ſpreuk of gebed aangeboden te hebben.

De Mexikanen offerden zelfs menſchen op.

De Mexikanen offerden vele Menſſchen op. Onder de andere barbaarſche volkeren waren deze ſoorten van Offeranden zo gemeen noch zo klaar niet, ten zy men de dood ſtraaf die zy hun ſlaven of krygsgevangen aandoen voor een Offerande rekene, 't geen my zeer waarſchynelyk voorkomt. Voor 't overige vind ik in de oude Beſchryvingen van 't Noorderdeel van Amerika een ander zoort van Offerande, gelyk die gene die de Kananiters aan den Moloch offerden.

Acoſta, Hiſtor. Moral. de Indias lib. 5. cap. 19.

Want het is zeker volgens het verhaal van den Heer le Moine van Mourgues, dat in dat gedeelte van Florida dat aan Virginia legt, en daar de Franſchen onder het geleyde van den Heer de Laudonniere aanlanden, de Volkeren van dat land, die hun hoofden als zonen van de Zon aanzagen, en die in deze hoedanigheid hem Goddelyke eer bewezen, dezelve plechtiglyk hun eerſtgeboren opofferden. De Franſchen waren zelfs getuigen van deze droevige plechtigheid, zie hier hoe de zaak verhaalt word.

Opoffering der Eerſtgeboornen

„ 't Is een gebruik van deze Volkeren den Koning de eerſtge-
„ boornen op te offeren. De dag tot deze plechtigheid verkoren
„ en van den Vorſt vergunt zynde, begeeft hy zich na de plaats

aan den Koning in Florida.

„ daar de daad geſchieden moet, daar hem een bank in plaats van
„ een troon gezet is; in 't midden van de plaats zet men een blok
„ van twe voeten in den omtrek, en van de zelfde hoogte, waar
„ voor de moeder van het kind dat opgeoffert ſtaat te worden zich
„ plaatſt, zittende op haar hielen, het aangezicht met de handen
„ bedekkende, en het lot van dit ongelukkig ſchepzel beklagende:
„ een van de aanzienelykſte vrouwen onder de magen of vrin-
„ dinnen van deze bedrukte moeder, neemt het kind, en bied het
„ den Koning aan; ſtraks beginnen alle de andere vrouwen een
„ ronden dans, in 't midden van dewelke die gene die het kind
„ draagt ook gaat danſſen, zingende eenig lied ter eeren van den
„ Vorſt; gedurende dezen Godsdienſtigen dans, blyven zes uitge-
„ koren Indianen aan een hoek van de plaats of mark ſtaan, heb-
„ bende in 't midden van hen den Offeraar, die met een knods
„ gewapent en prachtig uitgedoſt is; na den dans en de andere
„ plechtigheden in deze gelegentheden gebruikelyk, neemt de
„ prieſter het kind en ſlaat het op het blok dood.

Daar zyn 'er, die men als byzondere offeranden kan aanmerken, welke ieder na zyn Godsvrucht, of om beter te zeggen na zyn bygelovigheid, in het verholen doet, of zonder dat 'er de byſtanders veel deel in nemen. Zodanig was by voorbeeld de Offerande die Eneas deed, toen hy, na in de nacht de beelden zyner Huisgoden gezien te hebben, die hem ontrent een Godſpraak van Apollo licht gaven, aanſtonds opſtond, en het vuur van zyn haartſtede aanſtekende daar eenig wierook, of iets anders, dat de Dichter niet uitgedrukt heeft, hun ter eeren brandde. Zodanig waren ook de plengingen die de Oude deden voor dat zy aten of dronken, werpende eenige brokken van de gerechten die men hun voordiende ter aarde of in 't vuur, of plengende enige droppels van den drank die men hun aanbood, gelyk Dido op het gaſtmaal deed, waar op zy haar nieuwe gaſten de Trojanen, met de aanzienlykſte harer onderdanen genood had. Dit doen de Wilden noch by alle gelegentheden.

Virg. æneid. lib. 3.

Virg. æneid. lib. 1 ſub fin.

Maar daar zyn 'er onder hen gemene of openbare, die met plechtigheid geſchieden, en waar in al het volk deel neemt. Deze verdienen waarlyk oplettentheid, ter oorzaak van de zwemende trekken die zy na de Bacchus feeſten en de geheimeniſſen van de Moeder der Goden hebben.

ELFDE HOOFTSTUK.

Bacchus feeſten der Ouden.

Waartoe ingeſtelt.

HEt denkbeeld dat ons van de Bacchusfeeſten overgebleven is door een gevolg van de verdorventheid der laatſte tyden van het Heydendom, is als een van deze feeſten die men ter ere van deze eerſte Wetgevers vierde, die de woeſte zeden der menſchen beſchavende, leerden het land te bouwen, den wynrank ſnoejen, en het graan en de wynen tot hun voedzel te gebruiken. De Volkeren, om de geheugenis dezer weldaden te bewaren, op deze Wetgevers onder de namen van Bacchus en Ceres, van Iſis en Oſiris alles toepaſſende, 't geen ons de fabel van den

eene

7.

eene kant van hun tochten en hun gewaande zegepralen leert, en van den andere kant alles wat met de uitwerkingen van den wyn en met den Landbouw over eenkomt, ſtelden deze feeſten in, die als een afbeelding na 't leven van deze Wetgevers waren, de Wereld doorkruiſſende op een wagen met Tygers, Panthers en Loſſen beſpannen, verzelt van de Kureten, Korrybanten, Menaden, en om kort te gaan van al dezen ſleep van Volkeren, die men onder den trein van Bacchus ſtelt, en die vol van een dronken razerny hun feeſten vierden, met ſpieſſen die met wyngaartranken omvlochten waren, gewapent, met veil bekranſt, den Pyrriſchen dans danſſende, doende al de gebergtens van Thracien en Indien van hun geſchreeuw en 't geluid hunner ſpeeltuigen weergalmen, drinkende altyd den lekkeren wyn met volle ſchalen, waar van men ze zo dicht beſtoven geloofde, dat men ze altyd als vol afſchilderde.

Afbeelding der Bacchanaal feeſten.

Men kan in Atheneus, in Thucydides, in Plutarchus en in verſcheyde andere Griekſche en Latynſche ſchryveren de ſtaatſi van deze feeſten beſchreven zien, daar zo veel ongeregeldheden en ſchandelyke zaken (*) dat men te Rome genootzaakt was dezelve op zware ſtraffen te verbieden, en dat een Grieks Dichter door Cicero aangehaalt, van gevoelen was, dat men alle deze Godheden als vremdelingen uit Griekenland moeſt verjagen en verbannen. (†) Ondanks dit verbod bleven ze evenwel in wezen, of wierden hernieuwt.

Zy wierden om hun ongeregeldheden te Rome afgeſchaft. *Vid. Tit. Liv. Lib. 9. Decad. 4.*

Niets haalde 'er ooit by de Bacchus-praal van Ptolomeus Filadelfus, waar van Atheneus ons een heerlyke beſchryving heeft nagelaten; een Antiochus en een Mithridates maakten deze feeſten zeer prachtig by de Aziatiſchen, gelyk by de Romeinen Antonius en Kaligula, die beide vermaak ſchepten om in de toeruſting en onder de gedaante van Bacchus te verſchynen. Evenwel zien wy dat men byna overal deze elendige Prieſters van Cybele, en deze onbeſchaamde vrouwen, die zich met panthers-huiden bedekkende en met loſſe tuiten onder den naam van Bacchanten hollende, een ambacht pleegden dat zo zeer tegen de regels van de zedigheid en de ſchaamte, de vrouwlyke kunne zo wel paſſende, ſtreed, met den nek aanzag.

Anſtop. apud Cicer lib. 2. de legib. Athen. lib. 4. & 5.

Maar nademaal wy reeds aangemerkt hebben dat men de Wetgevers met de Godheid of met de Zon, die 'er het duidelykſte zinnebeeld van was, verwart had, waren het by gevolg deze Wetgevers, wie zy ook mochten zyn, niet, die het voorwerp van den dienſt dezer plechtigheden zyn moeſten. 't Was in der daad niet waarſchynelyk dat zy zich als Goden lieten aanbidden, en voor zodanige by de volkeren van hun tyd wilden doorgaan, die zich

* *Tit. Liv. in het 9. boek van het vierde Tiental*, verhaalt in het brede al de geheime gruwelen van de Orgia van Bacchus, het onderzoek dat 'er op bevel van den Raad na gedaan wierd, en het verbod dat 'er ter dezer gelegenheid verkondigt wierd.

† *Cic. 2. de legib.* Novos vero Deos & in his colendis nocturnas pervigilationes ſic Ariſtophanes facetiſſimus Poëta veteris Comœdiæ vexat; ut apud eum Sabazius & quidam alii Dei, peregrini judicati, è civitate ejiciantur.

zich zodanig niet konden laten verblinden, dat zy niet zien zouden dat zy menſchen waren zo wel als zy, en dezelve zwakheden onderworpen. Derhalven moeten door een ander natuurlyk gevolg hun Orgia een anderen aard gehad hebben, als die van de Bacchanalen van latere tyden, die maar een gruwelyke verbaſtering van de eerſte waren.

't Is deze aart van een godsdienſtige plechtigheid dien Strabo volmaakt wel ontwimpelt heeft op de zelfde plaats die ik in 't begin aangehaalt heb; wanneer hy na de verſcheide gevoelens der Schryvers onderzocht, en na in 't algemeen al het voornaamſte, dat 'er in de Orgia is, verhaalt te hebben tot de beſpiegelingen van deze Heidenſche verborgentheden overgaat. De woorden van dezen Schryver zyn aanmerkelyk. 't Is, zegt hy, een gemene „ zaak by de Grieken en Barbaren, dat zy hun Offeranden door „ feeſten beroemt maken. Daar zyn 'er zommige daar razerny on„ derloopt, en andere die vreedzaam aflopen: zommige waar in „ men zingt, andere zonder zang: zommige daar verborgentheid „ in ſteekt, en daar alles in 't verholen geſchied, andere in 't te„ gendeel daar alles openbaar en plechtig is. De natuur en de re„ den willen het zo hebben, want de feeſten den menſch van zyn „ gewone bezigheden aftrekkende, heeft zyn geeſt daar door te „ meer vryheid, om zich aan de zaken die God raken over te ge„ ven. De Geeſtdryving gelykt na een Godlyke ingeving, en „ hoort by de Profecying: het verborgene in deze plechtigheden „ verwekt eerbied voor de Godheid, zo veel te nader derzelver „ wezen nabootzende, dat onzen zinnen ontglipt. Eindelyk de „ Muziek by de maat van de Verzen gevoegt verknocht ons noch „ meer aan God, door een betovering die aan de aanloklykheden „ en de verſcheidentheid van deze kunſt vaſt is. Men denkt zeer „ wel wanneer men zegt dat de menſchen nooit beter de Godheit „ nabootzen, dan wanneer zy zich in weldaden uitlaten; maar „ men zou noch beter ſpreken wanneer men zeide dat het is wan„ neer zy die na behoren eeren, 't geen door een heilige vreugde „ geſchied, door feeſten ter eere van de Goden, door zich toe te „ leggen om de wysheid te verkrygen, en zich in 't muziek te oef„ fenen; want zo de muziekmeeſters hun kunſt veracht gemaakt „ hebben, doende die aan ongewyde vermaken dienen, gebrui„ kende die op ongeregelde Feeſten en op de Schouwtonelen, „ moet men de ſchult daar van niet aan deze kunſt geven, maar „ men moet den aart der andere kunſten onderzoeken, waar van „ zy het begin is. Om deze reden hebben Plato en de Pythago„ riſten die voor hem gegaan zyn geen anderen naam als dien van „ muziek aan de Wysgeerte gegeven; hierom hebben zy geleert „ dat de Wereld in een zeker overeenſtemment geluid beſtond, en „ dat alle de zaken waarin men overeenſtemmingen en ſchikking „ vind, Gods werk waren. 't Is ook om de zelfde reden dat zy „ aan de muziek de opvoeding en de hervorming der Zeden heb„ ben toegeſchreven, oordelende dat 'er niets nader aan de God„ heid quam als 't geen het meeſte toebrengt om de ziel van haar „ dwalingen en haar gebreken te zuiveren.

Vol-

Volgens deze uitlegging, die ik als een grond-beginſſel ſtel, zal ik nu in 't brede gaan verhalen wat 'er in de plechtigheid van de Offerande dier volkeren omging, die men van Bacchus gevolg noemt. Dit omſtandig verhaal zal ons een netter kennis van den waren aart der Orgia geven.

Maar voor heen is het goed aan te merken dat de H. Schrift een naauwkeurige optelling maakt van de verſcheide Offeranden die het volk van Iſrael den Here moeſt offeren, van de verſcheide beweegredenen waarom men zulks moeſt doen, en van de verſcheide plechtigheden die men daarin moeſt waarnemen. Men ziet daar een onderſcheid van reine en onreine dieren die tot ſtof van de Offerande verſtrekten maar ook koren airen, meel, bry, op verſcheide wyze toegerecht en verſcheide ſoorten van ſpeceryen. In zommige dezer Offeranden raakte men het Slachtoffer niet aan. Alles wierd door het vuur verteert; in andere mocht men niet als het bloed rontom het altaar vergieten, en het vet dat om de ingewanden zat verbranden.

Dit was gemeenlyk het deel des Heren in de vreedzame Slachtoffers, het overige wierd opgegeten. Men nam hier ontrent zelfs vele wetten in acht; want daar waren zaken die de Prieſters alleen recht hadden om aan te raken; andere, waar aan zy maar een gedeelte hadden. Daar waren 'er die men in Gods tegenwoordigheid moeſt eten, volgens deze woorden die dikwils in de H. Schrift gevonden worden: *Comedetis in conſpectu Domini epulaberis coram Domino, comedet Sacerdos in loco ſancto, &c.* Daar waren 'er ook die men na huis mogt nemen. Het ſchynt zelfs dat het zy by de Iſraëliten, het zy by de Heidenen, alles wat tot gewoonlyk voedzel ſtrekte, vooral het vleeſch der Dieren, God of den Afgoden geoffert wierd, en hier van daan quam het dat de ware gelovigen zo naauw toezagen, wanneer zy zich in 't land der Heidenen bevonden, dat zy geen ſpyzen aten, die zy konden verdenken van den valſchen Goden geoffert te zyn.

Derhalven moet men beſluiten dat 'er in de Tempels of in de plaatzen, tot de Godsdienſtige vergaderingen geſchikt, verſcheide aangewezen plaatzen moeſten zyn, de een om de Dieren te ſlachten, andere om ze te koken, en andere om te eten; dat is klaar door het geen van het bedrog der kinderen van Heli verhaalt word.

„ 't Waren de kinderen van Belial, *zegt de Schriftuur*, die den
„ Here niet kenden, noch de plicht der Prieſters ten opzicht van
„ het volk; want wie ook een Slachtoffer geoffert had, de Prie-
„ ſter quam onderwyl dat men het vleeſch kookte, en een vork
„ met drie tanden in de hand houdende, ſtak hy die in de ketel
„ of in den pot, en alles wat hy met de vork kon opnemen was
„ voor den Prieſter. Zo handelden zy al het volk van Iſrael dat
„ te Selo quam. Eer men ook het vet van het Slachtoffer ver-
„ brandde, quam de knecht van den Prieſter en zeide tot den geen
„ die het offer deed, geef my vleeſch, op dat ik het voor den
„ Prieſter koke; want ik zal van u geen gekookt vleeſch aanne-
„ men, maar ik wil het raauw hebben. Die gene die het Offer
„ deed zeide tegen hem, laat men eerſt volgens de gewoonte,

1. *Kor.* 2. *Vſ.* 12. *en volg.*

het

„ het vet van het Slachtoffer verbranden, en neem dan zo veel „ vleeſch als gy wilt, maar de dienaar antwoordde hem: neen „ gy zult het my aanſtonds geven, of ik zal het met geweld ne„ men. Dus was de zonde der kinderen van Heli zeer groot, om dat zy de menſchen van de Offerhande des Heren afwendden. Laat ons nu de Offeranden der Heidenen beſchouwen.

Beſchryving van een Offerande der Argonauten.

Apollonius van Rhodes geeft ons de beſchryving der Offeranden van de volkeren van 't gevolg van Bacchus, verhalende die der Argonauten. Daar zou geen onderſcheid moeten in zyn zo de Orfeus, die Bacchus gevolgt had, en die de Bergen van Thracien van de klanken zyner Lier had doen weergalmen, de zelfde Orfeus was, die Jazon volgde om het Gulden Vlies te helpen winnen. Ik geloof evenwel dat deze veel later geleeft heeft als de eerſte, maar de gedaante der Offeranden moeſt niet veel verandert zyn. De Argonauten daar hun Godsdienſt willende plegen, rechten, na Apollo, den raad hunner Prieſters aangeroepen te hebben, een Offerande op het vuur van hun haartſtede aan. 't Waren de Helden zelfs die de Offerande offerden, wanneer zy het raadzaam oordeelden, gelyk men uit menigvuldige voorbeelden zien kan.

De Helden offerden zelfs als zy wilden.

Apoll. Rhod lib. 1. *vſ.* 495.

De Prieſters waren alleen om 'er het opzicht over te hebben, en zy waren 't die bevel gaven wat en hoe 'er moeſt geoffert worden, voor al in zaken van gewicht. Men bracht het ſlachtoffer niet altyd om aan den voet van het Altaar gekeelt te worden. Dit blykt uit de dieren die op de jacht gedood wierden.

Het ſlachtdier wierd zelfs niet gants en al den Goden aangeboden; De dyen waren hun toegelegt, dus heeft het Pauſanias in 't algemeen wegens de Offerhanden der Grieken aangemerkt. Men wentelde ze wel in 't vet, en men deedze op een klein helder vuur van hout dat aan ſprankels gehakt was, braden. „ Zy ſlachten, „ *zegt de zelfde Apollonius elders*, de twee oſſen, villenze, hak„ kenze aan quartieren, en vervolgens aan ſtukken, zy leggen de „ offer-dyen aan eene zyde, en na ze wel in het *Omentum* of Net „ dat heel vet was gewentelt te hebben, laten zy ze op ſprankels „ hout braden. Dit was al de plechtigheid die zy daarontrent in de eerſte tyden oeffenden.

Pauſan. in Attic. p. 22. *in Arcad. p.* 269.

Apoll. Rhod. lib. 1. *v.* 432.

Het overſchot van het ſlachtdier wierd tot het gaſtmaal beſpaart, dat altyd een plechtige offerande verzelde, en daar een gedeelte van was. Atheneus verzekert ons zelfs, dat de Ouden nooit een openbaar gaſtmaal aanrechtten, ten zy ter ere van de Goden.

Athen. lib. 5. *p.* 192.

Deze Gaſtmalen geſchieden by de Egyptenaren met veel gematigheid.

Deze Gaſtmalen geſchiedden by de Egyptenaren met veel gematigheid, gelyk ook by het gros der andere volkeren. Zelf de feſtynen van de Feaciers, die voor een volk te boek ſtonden, dat reeds door de welluſt verdorven was, waren veel gematigder als die van de Griekſche Wysgeren. By de Perzianen en de meeſte andere volkeren van Griekenland, was het volgens de getuigenis van Plutarchus, een heilige tyd, waar in zy van de gewichtigſte Staatszaken handelden, op de zelfde wyze als de helden van Homerus op het feſtyn van Agamemnon.

Plutarch. Sympoſiacon, l. 2. *quæſt.* 9.

't Geen

't Geen verwonderlyker moet ſchynen is dat verſcheide volkeren die de Bacchanaalfeeſten hielden van geen wyn wiſten, of ten minſten 'er geen gebruik van maakten. Het zou gemaklyk van verſcheide Natien te bewyzen zyn dat zy niet wiſten van den wynſtok te planten. Dit is zeker van de Perzianen, die ten tyden van Krezus, volgens het getuigenis van Herodotus, niet als water dronken. Men kan het zelfde van de Natien van Pontus, van Kappadocien en van de Scythen zeggen; want ſchoon zy by de Schryvers den naam van grote dronkaarts gehad hebben, hadden zy evenwel geen wynſtok, gelyk men uit de woorden van Anacharſis tegen zyn Koning afmeten kan. Want van zyn tocht uit Griekenland, daar hy verdient had in 't getal der wyzen geſtelt te worden, weer te huis gekeert zynde, zeide hy tegen den Vorſt, latende hem eenige ranken zien. „ Zy zouden tot hier toe voortgeſchoten hebben, in„ dien de Grieken niet zorg gedragen hadden van ze alle jaar te „ ſnoejen.

De meeſte Volkeren die de Bachanaalfeeſten hielden, maakten geen gebruik van wyn. *Herod. lib. 1. n. 71.*

Athen. lib. 1. p. 428.

Dit is noch waarachtiger van de ouder tyden, want hoe zouden de Arkadiers, die niet als van Eykels leefden, hoe zouden zo vele Natien van Troglodieten, Ichtyofagen, Lotofagen, die zich in rotzen en holle bomen in 't midden der dichtſte boſſchen begroeven, en die geen vaſte verblyfplaatzen hadden, de zorgen hebben kunnen aanwenden die het planten van den wynſtok vereiſcht.

De andere volkeren die den wyn kenden, waren zeer ſober ontrent deszelfs gebruik. Plutarchus verhaalt, dat in de ſtad van Heliopolis in Egipte de Prieſters geen wyn in hun Tempels dorſten brengen. De andere Egiptiſche Prieſters dronken dien maar zeer weinig, zelfs onthielden zy zich 'er t'enemaal van in den tyd van hun reinigingen. De Koningen zelfs dronken 'er maar een zekere maat van, door de boeken van hun Godsdienſt hun voorgeſchreven. Ten tyden van Pſammiticus begonnen zy wyn te drinken, voorheen nuttigden zy geen in 't geheel, en boden dien ook den Goden niet aan, gelovende dat hun die niet aangenaam was, om dat zy vaſtſtelden dat de wyn het bloed der Reuzen was, die in oude tyden den Hemel beoorloogt hadden, en dat dit bloed, met de aarde vermengt, na dat Jupiter hen met zyn blixem verplet had, den wynſtok voortbracht. Zie daar, zo men dezen Schryver mag geloven, de gedachten der volkeren, die door Oſiris, den Bacchus der Egyptenaren, onderwezen waren, over den wyn.

Sober gebruik des wyns. *Plutarch. de Iſide & Oſiride.*

Wy lezen in Atheneus, dat in Griekenland zelfs en in Italien de wyn oudtyds vervloekt was. Het gebruik daar van ſloop evenwel allengskens in, maar zodanig, dat men op zommige plaatzen zich daar van niet als in de Offerhanden bediende, en hy in andere de vrouwen te enemaal, en de jonge luiden tot hun dertig jaren toe verboden was: die gene die hem vry mochten drinken, deden 'er ten minſte twe derde water onder. Hy heeft hier ontrent verſcheide ſchone ſtaaltjes van de ſoberheid der Ouden, en verſcheide leſſen der Wysgeren, die hedendaags al te ſtreng zouden ſchynen, voor al aan de Noordſche volkeren van Europa.

De wyn oudtyds in Griekenland en in Italien vervloekt. *Athen. lib. 10. p. 425.*

Deze Schryver beſchuldigt Eſchilus, van in dit ſtuk de zeden der Grieken verdorven te hebben; deze elendige komediant een troep

Id. Ibid.

van dronke luiden, gelyk hy was, met zich ſlepende, maakte het eerſte van Bacchus een dronkaart, voerende een God op 't toneel die minder kracht had als de wyn, daar hy vol van was. De Dichters, die na Eſchilus leefden, volgden zyn voetſtappen, en heiligden
Id. ibid. de Dronkenſchap door het gezag en de voorbeelden van deze Godheid, die in zo een quaad blad by de Barbaren ſtond, dat de Scythen, en de Natien die geen wyn gebruikten, den Bacchus der Grieken als de oorzaak van der menſchen dwaasheid aanzagen, en daar niet als met afgryzen en vervloeking van ſpraken.

TWAALFDE HOOFTSTUK.

Van den zang en de danſſen die de Offeranden verzelden.

DE Offerhande en 't Feſtyn wierden van den Zang en de Krygsdanſſen gevolgt. Het zal in den eerſten opſlag verwonderlyk voorkomen, dat zaken die zo werelds toeſchynen als het danſſen is, en zo ver van den aart van godsdienſt af zyn als de oorlog, byna onafſcheidelyk met de plechtigheid der offerhanden verknocht zyn geweeſt: 't Was evenwel van begin en oorſprong een welgegronden Godsdienſt, nademaal wy van den enen kant in de H. Schrift
2. B. der Kon. 6. H. 14. V. het danſſen in den perſoon van David, die voor de Verbondkiſt danſte, en in enige andere voorbeelden geheiligt zien, en dat wy van den anderen kant weten, dat een van Gods voornaamſte namen, en die hem het meeſt in de H. Boeken gegeven worden, die van Heer der Heirſcharen is.

Lucian. de Saltatione. 't Zy dan dat de menſchen in hun gezangen en krygsdienſten de order en de overeenkoming wilden verbeelden, die 'er in deze wereld, die Gods werk is, en in den loop der Sterren en Planeten, waar in hy ons zyn macht openbaart, regeren; 't zy dat zy in God dit opperſte gezag wilden eren, dat hy op beide de Heirſcharen, die van den hemel en die van de aarde heeft; 't zy eindelyk dat zy gedurig de byſtand van zyn milde hand nodig hadden om hen van het onrecht en de ongelyken te beſchermen, die hun van quade buren aangedaan wierden, het ſtaat vaſt dat hun eerſte denkbeelden van Godsdienſt krygszuchtige denkbeelden waren; dat een van de eerſte eigenſchappen die zy aan God gaven, die van God der Heirſcharen was, en dat dit de oorſprong van 't Sabeendom was, of het Sabeendom zelfs, van 't Hebreeuwſche woord *Sabaoth*, een Leger betekenende.

De Heidenſche Natien kregen de zelfde krygszuchtige denkbeelden van de Godheid, en by haar was den Oorlog een van de voornaamſte eigenſchappen van Apollo, Bacchus, Mars, enz. Voor dat men Stantbeelden had opgerecht, was hun Zinnebeeld enig krygs-inſtrument, een zwaard of een moker by de Scythen, een
Venus mocht te Lacedemon niet als gewapent verbeelt worden. lans by de Romeinen, enz. Eindelyk verbeelde men ze met pyl en boog, en men ging zo ver, dat al de beelden der Goden, tot dat van Venus toe, gewapent waren; en dat 'er te Lacedemon een wet was, die verbood hen anders te verbeelden.

Maar de Arès der volkeren van Thracien, de Jupiter of de Bacchus Sabazius der zelfder volkeren waren noch nader Krygsgod, zo men acht geeft op de oorſprong van dit woord *Sabuzius*. „ Gelyk wy,

zegt

zegt Voſſius, „ aan den God dien wy aanbidden, den naam van God „ *Sabaoth*, of den God der Heirſcharen geven, om dat hy een „ volle macht heeft over de legers van hemel en aarde, dat is te „ zeggen over alle ſchepzels oeffent, kregen de zinneloze Natien „ ook in den kop den zelfpen naam aan het ſchepzel, dat is te zeg- „ gen aan de Zon en aan den Hemel, die zy in Gods plaats geſtelt „ hadden, te geven." Voſſius wil ook dat het woord *Sabadius*, *Sabazius* of *Sebadius*, van dat van *Sabaoth* komt, en dit ſchynt wel gegrond. De Bacchus Sabazius by Diodorus van Sicilien, is de zelfde met dien men den kleinzoon van Kadmus noemt, maar een ander die veel ouder is als de laatſtgenoemde, waar aan hy evenwel ten naaſten by dezelfde zaken toeſchryft, die men van die gene verhaalt, die den zelfden naam gevoert hebben, en die in dezelfde perſoon verwart zyn geweeſt. Maar gelyk ik vaſt ſtel, dat men door * Kadmus onzen eerſten vader Adam moet verſtaan, gelyk door Cekrops de Bachus Sabuzius zyn kleinzoon moet genaamt worden, en de voorſchaduw van den Verloſſer zyn, 't geen ik in 't vervolg breder zal uitleggen; ziet men ook wel uit den oorſprong van het woord *Sabazius*, dat hier oorſpronkelyk de ware God door verſtaan wierd.

Voſſius de Orig. & Progr. Idol. l. 2. Cap. 14.

Diodor. Sicul. lib. 3. p. 148.

De Gezangen der Ouden, onder den naam van *Pæanes* bekent, waren Lofzangen ter eren van Apollo en van de Zon, die om deze reden de God van de Muziek en het Danſſen was, zo wel als van den Oorlog. „ De meeſte Grieken, *zegt Strabo*, hebben de Zang- „ godinnen met Bacchus, met Apollo, en met Hecaté gepaart; zy „ zien Apollo als den Leidsman der Zanggodinnen aan, noemende „ hem *Muſagetes*, en al de Poëzy, die den lof der Goden zingt, „ word hem toegeſchreven."

Strabo loco citato, lib X.

Men gaf ook aan Bacchus en Herkules den bynaam van *Muſagetes*, en zy hadden het opzicht over de Zanggodinnen, op dezelfde wyze als de Zanggodinnen met Ceres het opzicht hadden over de Orgia, de Bacchanaal-ſpelen, de Regen, de Inwydingen en de Verborgentheden. Om dezelfde reden zyn al de bergen van Thracien, Pindus, Parnaſſus, Olympus, de bergen Pierius en Libethrus enz. in 't byzonder Bacchus en de Zanggodinnen toegewyd, om dat men vooronderſtelt dat de Zanggodinnen en de beroemde Prieſters Orfeus, Mopſus, Thamyrus, Eumolpus dezelve van hunne gezangen hebben doen weergalmen. Op den Parnaſſus zelfs waren 'er, volgens het getuigenis van Makrobius, holen aan Bacchus toegewyd, alwaar men om de twe jaren de Bacchanaal-feeſten vierde.

Macrob. Saturn. l. 1. cap. de Libero &c.

* Het Hebreeuwſch Wortelwoord van den naam van Kadmus, legt hier over myn gedachten uit en verſterkt ze; want dit woord betekent de oude, *antiquus*, *primævus ætate*, 't geen voorzeker op niemand beter ſlaan kan als op Adam, vader aller menſchen. Daar kunnen 'er meer den zelfden naam gevoert hebben, volgens de gewoonte die men in de Oudheid had, van de namen dus enigermate de doden te doen herleven, gelyk dit de gewoonte onder onze Wilden is. Deze eerſte Kadmus zal dan veel van den zoon van Agenor verſchillen, die na Griekenland vertrok, om daar zyn zuſter Europa te gaan zoeken, en die de ſtad Theben in Beotien ſtichtte.

Het ſtaat aan te merken dat de naam van *Muſagetes*, dien men aan Bacchus, Apollo, en aan Herkules geeft, en die van μῶσα *Zanggodin*, en van ἄω ik *leyde*, zamengeſtelt is, een woord is dat de Grieken van de volkeren van Thracien en van de Barbaren ontleent hadden, gelyk zy 'er verſcheide andere overgenomen hadden, die den Godsdienſt en in 't byzonder de Muziek en Muziek-inſtrumenten raakten, welke, volgens het getuigenis van Strabo, haar oorſprong in Thracien en Azien gehad had; en deze Schryver heeft zeer wel aangemerkt dat de meeſte namen van de Muziektuigen, gelyk *Nablum*, *Sambuca*, *Barbitos*, *Magades*, enz. alle uitheemſche namen waren. Ik zou niet vremd zyn van te geloven dat het woord ἄω, 't welk in de Irokoiſche en Huronſche ſpraken het zelfde als dat van *Gagecton* gevonden word, met dezelfde form en de zelfde betekenis, ook van de zelfde wortel komt. Op de zelfde wyze als de Grieken zeyden *Muſagetes*, *Archagetes*, *Ebdomagetes*, enz. zeggen onze Irokoizen ook *Nondontageté*, *Hoskenrageté*, enz.

Strabo ibid. p. 324.

De Bergen van Thracien waren beroemder om hun Hypokreen als om hun wynen.

Het ſtaat ook noch aan te merken dat de bergen van Thracien, aan Bacchus, Apollo en de Zanggodinnen toegewyd, beroemder waren door de bron van Hypokreen, waar uit de Muzen dronken, als om hun wynen, dus was het druivevocht niet dat die geeſtverrukking baarde, maar dit water daar de Dichters zo breed van opſnyden, en dat Pegazus met den voet deed ontſpringen.

Gevoelen van den Schryver dat de Muzen en Bacchanten enerly waren. *Plutarch. in lacon. Apopht.* *Lucian. de Saltat.*

Ik weet niet waarom de Zanggodinnen aan Apollo en Bacchus, die Oorlogsgoden waren, toegewyd waren; die dit zelfs heeft toegeſtemt, heeft evenwel qualyk kunnen beſluiten dat men van de Muzen Krygsgodinnen maakte; my ſchynt het in tegendeel toe, dat de Muzen en de Bacchanten het zelfde onder verſcheide namen waren, hy kon haar deze eer aandoen: deze razende vrouwlui rechtten in den oorlog meer uit als vele mansperſonen. Men riepze, volgens Plutarchus, aan, en men offerde haar in Griekenland voor dat men ſlag leverde.

De Lofzangen en de Danſſen behoorden onder den oorlog, waar van men een Godsdienſtige plechtigheid maakte, om de volkeren meer door den indruk, die de Godsdienſt op de gemoederen maakt, aan te zetten. Lucianus heeft met recht het Danſen beſchreven als „ een godlyke en verborge oeffening van Godsdienſt, die ter ere „ van de Goden geſchiede. Hy kon de Muziek op de zelfde wyze beſchryven, zo veel te meer om dat zy oudtyds een en dezelfde zaak waren. De Ouden hadden deze beide ingeſtelt, een vaſte verbeelding hebbende dat de Muziek en de Dans oneindig veel toebrachten om den moed te verſterken, en om het lichaam door de krygsarbeiden en oeffeningen te verharden.

Muziek en Dans by de Ouden hoog geacht. *Socrat. apud Athen. l. 14 p. 628.*

Dit gevoelen der Ouden, dat de Muziek en de Dans den moed verſterkten en het lichaam bequamer maakten om de arbeid van Mars uit te ſtaan, was zo algemeen aangenomen, dat men het voor een zeer grote deugd rekende zich daar wel van te quyten, en een groot gebrek wanneer men daar qualyk in ſlaagde. Socrates maakt geen zwarigheid van te zeggen, dat die gene die de Goden door den Dans en de Muziek het volmaakſte eeren, die gene zyn, die zich het dapperſte in den ſtryd houden. Het was zelfs een gewone

ſpreek-

ſpreekwys te zeggen dat iemand de kadans verlooren had, om te betekenen dat hy zich in een gevecht, daar hy zyn leven moeſt wagen, als een bloodaart gedragen had.

De Dichters hebben 'er in hunne Goden zelfs een volmaaktheid van gemaakt; Arctinus, of liever Eumelus, doet den vader der Goden en der menſchen in den Hemel danſen. Pindarus geeft aan Apollo den titel van ſchoon-danſer. Lykofron, in zyn Gedicht van Kaſſandra, geeft den zelven bynaam aan God Mars, om dat, voegt 'er zyn Uitlegger by, de krygs-zangen zeer bequaam waren om den Helden moet te geven. Men hoeft geen Schryvers aan te halen om het zelfde van Bacchus te bewyzen, dien men altyd in 't midden zyner Saters en Bacchanten, met haar wyngaardſpieſſen gewapent, als danſende verbeeld.

Arctin. apud Athen. ibid.

Pindar. ap. Athen. l. 1. p. 22. Lycophron Caſſandr. p. 122.

Op dezen grond, op dezelfde wyze als Athenen, zegt dat 'er geen feſtyn by de Ouden was, dat niet ter eere van de Goden gehouden wierd, heeft Lucianus ook gemeent te moeten zeggen dat 'er noch feeſt noch feſtyn was, dat niet door eenige danſen gevierd wierd; 't waren niet alleen de Latynen, de volkeren van Griekenland, en de Aziatiſche die deze gewoontens hadden, de Egyptenaren danſten rontsom hunne Beelden. De Indianen waren zo dra des morgens niet opgeſtaan, of zich na 't ooſten wendende groetten zy de opgaande Zon, en maakten een beweging met de voeten, die dezen God ſcheen na te doen. Zy deden het zelfde regulier alle avonden. Deze Dans der Saters was zo aangenaam aan de volkeren van Ionien, en de wydafgelegene Natien van Pontus, dat zomtyds wanneer hen de luſt beving alle andere bezigheid ter zyde ſtellende zy een gantſchen dag konden blyven ſtil zitten om de Saters, de Oſſedryvers en de Korybanten aan te kyken; de Hoofden zelfs en de aanzienlykſte onder de Natie waren de eerſte, die zich onder het danſen mengden, en zy achten deze oeffeningen meer als al hun oude titels van adel. Met een woord, het was een algemeen gebruik van alle de Heidenen; en de H. Schrift verhaalt van de Iſraëliten, dat toen zy het gulden Kalf wilden aanbidden, het volk ging zitten om te eeten en om te drinken, en naderhand opſtond om te ſpelen, dat is te zeggen om te danſſen en om te zingen, want dus leggen de Overzetters deze plaats uit, *ſedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere.*

Lucian. de Saltat.

Luccan, ibid.

Exod. 32. Vſ. 6.

De Zang was zomtyds van den Dans afgeſcheiden. Terwyl men rontom het vuur zat, hefte een zanger op 't geluid van eenig ſpeeltuig den lofzang der Goden aan, beginnende van den Chaos af, en ſchakelende de verdichtzelen van de fabelkunde en de loflyke daden der Helden aan den ander.

De Zang zomtyds van den dans afgeſcheyden.

De Zang was ook met danſen en bewegingen vermengt. Schoon 'er oneindig vele namen onder deze Danſen waren, die door Atheneus en de andere Schryvers opgehaalt worden, is evenwel de gemeenſte en die 't meeſte by de Orgia gebruikt word die gene die de Pyrrhiſche genaamt word, na een zekeren Pyrrhichius, een der oude Kureten, die 'er, na 't zeggen is, uitvinder van was, of daar in uitgemunt had; miſſchien zou men ook dit woord van Pyrrha, vrouw van Deukalion, kunnen afleiden. Daar waren 'er twederhande.

Pyrriſche dans, meeſt by de Orgia gebruikt.

Twederlei ſoorten hier van.

De eerſte ſoort was eigentlyk maar een voeten-dans, en beſtond in een deftige en ſtatelyke wyze van treden, om na 't gevecht te gaan of eenige krygsdaad te verbeelden. Deze wierd het eerſte uitgevonden, en was den mannen alleen eigen. Dezen Dans danſten de Kureten en Korybanten, gelyk ook die gene die Homerus * *Cybiſteren* en *Betarmonen* noemt. Zy danſten een voor een, en loſten elkander af, zomtyds paarden zich twee of drie te zamen.

Homer. Odyſſ. 4. *v.* 18. *idem, Odyſſ.* 8. *v.* 250.

De twede was die, dien men χειρονομία of den *handen-dans* noemde. De dans, dien Atheneus Hyporchematiſch noemt, was ook een ſoort van een Pyrriſchen dans, om dat 'er de gantſche rey in zong en danſte, en dat hy by mannen en vrouwen gebruikelyk was. De beweging van handen en voeten was in dezen veel heviger, en gong altyd op den maat. Lucianus noemt de Gezangen van zekere danſen Hyporchémen.

Athen. lib. 14. *p.* 631. *Lucian. de Saltat.*

DERTIENDE HOOFTSTUK.

Speeltuigen.

ONder de menigte van ſpeeltuigen die men uitgevonden heeft om den dans en de muziek te bezielen, is het moejelyk te raden welke het eerſte bedacht zyn. Zy zyn volgens de tyden en den

* De Geleerden hebben getracht de betekenis van het woord *Cybiſteren* of *Cybiſtetéren* te doorgronden, deszelfs afleiding naſporende, om uit te maken wat zoort van Dans die gene danſten, waar aan Homerus dezen naam geeft. Zy doen het van κυβιζᾶν, *in caput mittere, ſaltare*, of *caput rotare* afkomen, waar over zy zeggen, dat het *in caput ſaltare* op zyn hooft danſſen was, 't geen zy deden met de handen en voeten op een wyze te buigen, die my onbegrypelyk voorkomt, en die niet met den Phrygiaanſchen Dans, waar van Homerus heeft willen ſpreken, over een komt. *Caput rotare* zeggen andere, wyſt dronken of dollemans Dans aan, dien de Prieſters van Cybele aanvongen, en die hen het hooft als een tol deed drajen, of het lyf in de rondte drajen gelyk hedendaags by de Turken de Dervis doen, die een heiligen Dans hebben, waar in zy een geruimen tyd rond drajen. Dit heeft zonder twyffel den Latynſchen Overzetter van Orfeus doen beſluiten om het Griekſche woord ῥομβηταὶ, in den Lofzang der Kureten door het woord *verginatores* over te zetten. In plaats van *caput-rotantes* leeſt men zomtyds *crinem rotantes*, van de Korybanten ſprekende, 't geen op de wyze van hun hair te dragen ſlaat; het voorhooft ſcherende en alles in 't rond affnydende op de wyze van de geſchore kruinen der Munniken. Eertyds ſchoor men in Vrankryk, zo dra men Ridder wierd, zyn hair ontrent zo, en dit noemde men *geronde* hairlokken. Maar al deze afleidingen zyn bedriegelyk, en men wend vruchteloze moeite aan met die na te lopen. De Pyrrhiſche Dans was een Godsdienſtige dans, maar waar van 'er verſcheide ſoorten waren, en daar geen razerny mêe vermengt was. Zy word ons noch hedendaags door den Moorſchen dans verbeeld, die 'er een gevolg van is. De dronke en dollemans danſſen waren ook danſſen van Godsdienſt, maar die niet als tot de waarzeggery behoorden. 't Is waar dat zy beide by de Kureten en Korybanten gebruikelyk waren, maar men moet acht geven dat deze woorden een ruimer of enger betekenis hebben, want zomtyds betekenen zy al de verſcheide ſtaten van menſchen, die onder het gevolg van Bacchus en de moeder der Goden behoorden. Zomtyds betekenen zy niets als de Prieſters van Bacchus en de moeder der Goden. Nu nademaal 'er verſcheide ſtaten en oeffeningen in hun Orgia waren, moet men niet geloven dat zy altyd in razerny waren, die niet als met den ſtaat overeenkomt waar in men ze van een verrukking en waarzeggenden geeſt bezeten vooronderſtelt.

den ſmaak der volkeren verandert. Daarenboven hebben zy verſcheide namen gehad, en dezelfde namen kunnen na den ander aan verſcheide ſpeeltuigen gegeven zyn, die men in plaats van de eerſte bedacht heeft.

Moeielykheid die men in die te beſchryven ontmoet.

Die gene evenwel die alleen in de Orgia van Bacchus en de moeder der Goden gebruikt wierden, ſchynen op twee ſoorten uit te komen, waar van de oudſte Schryvers ons kennis gegeven hebben.

Het een was een ſoort van een Trommel; *Tympanum* genaamt, en het ander van een ronde figuur, *Rhombos* genaamt, dat een zeker geluid maakte, 't welk daar aan de namen van *Crotalum* en *Crepitaculum* deed geven. Dit legt ons Apollonius van Rhodus in deze plaats uit, „ de Frygianen namen daar door gelegenheid om voor „ altoos het gebruik in te ſtellen van de Godin Rhea met de Rhom„ bus en de Tympanum te bevredigen. Daar was noch een ander beroemt ſpeeltuig by de Ouden, χελυς van χελώνη, een Schildpad genaamt.

Apol. Rh. l. 1. *V.* 1138.

Dit was de uitvinding van Merkurius, die het Apollo vereerde, waar voor hy den Slangeſtaf in de plaats kreeg. Aratus zegt dat Merkurius dezen naam van *Schildpad* veranderde, en beval dat het *de Lier* zou genoemt worden. Het was zodanig aan den Godsdienſt, en boven al aan de voorzegging toegewyd, dat Nonnius in zyn Dionyſiaca verſiert heeft, dat de hemelſche Lier van zelfs en zonder van eenige hand aangeroert te worden, de zege van Jupiter op de Reuzen voorzeide.

Aratus Φαινόμ. *v.* 268. De Lier aan den Godsdienſt en voornaamlyk aan de voorzegging toegewyd. *Nonn. Dionys.* 1. *v.* 256.

Eindelyk hun Dans zo wel als hun Muziek was gemengt met uitroepingen van *Je*, *Hies*, *Evæ*, *Sabæ*, *Atte*, *Evoe*, *Evohe*, en al het ander geſchreeuw, dat onder den algemenen naam van 't Evoe der Bacchanten bekent is, waar van men getuigeniſſen by alle Schryvers vind.

My dunkt dat ik onze Wilden reeds zo wel afgeſchildert heb in het geen ik van de Offerhanden en de plechtigheden der Ouden kom te beſchryven, dat ik niet zou geloven daar meer te hoeven by doen, zo ik tegen menſchen ſprak, dien zy een weinig bekent waren.

De drift die men 't meeſt onder de Wilden ziet uitblinken is de oorlog. De grote Geeſt, de Hemel, de Zon, die hun algemene Godheid zyn, zyn voor hen ook de Oorlogsgod; hem roepenze in al hun krygstochten aan, en zy bevelen hem den gantſchen uitſlag van hun ondernemingen.

De Oorlog is de grootſte hertstocht der Wilden.

De *Areskoui* der Huronnen, en de *Agriskoue* der Irokoizen is zo zeer de Krygsgod, dat zy zich byna van geen anderen naam in hun aanroepingen bedienen, wanneer zy de byl hebben opgeheven, en dat zy hem voornamentlyk in deze gelegenheid onder dezen naam aanroepen. Ik heb reeds gezegt dat ik geloofde dat het de Mars van Thracien was, by den Grieken onder den naam van Ἄρης bekent. Daar is maar een zeer kleine verandering in het woord *Areskoui* te maken, om het tot dat van *Ares* te brengen, het *oui* op 't einde byna door de Huronnen niet uitgeſproken wordende, zo dat 'er niet meer als *Aresk* overblyft, waar van zy den laatſten letter

Bewys dat de Areskoui der Huronnen de Ares of

Mars van Thracien is.

letter doen ſnorren. De Grieken, dien dit woord vremd was, hebben de *k*, die hun te hard zal geluid hebben, weggeworpen. Deze verandering is zo moejelyk niet geweeſt als die van het zelfde woord *Ares* en *Mars*, die geſchied met een *M* voor aan te zetten om de welluidentheid, en den letter *e* tuſſchen de *r* en *s* uit te ſchrappen.

Deze giſſing zal zo veel te waarſchynelyker voorkomen, om dat het Griekſche woord Αρέιω, dat oorlog voeren, hulp in den oorlog verlenen, betekent, van de zelfde wortel als het woord Αρης komt, en in de Irokoiſche ſpraak met de zelfde betekenis gevonden word; nademaal het woord *Aregouan* zeggen wil, *den oorlog voeren*, en op deze wyze gebogen word, *Garego*, *Sarego*, *Harego* ik voer, gy voert, hy voert oorlog. Het bewys is zo veel te klaarder, om dat 'er in de Irokoiſche ſpraak maar 7 of 8 woorden op zyn hoogſt gevonden worden, die in de Griekſche taal ook zyn, maar die zo kenlyk zyn in deze laatſte, dat men byna kan aanwyzen dat zy die van de barbaarſche talen, met wie zy geen overeenkomſt ter wereld heeft, gelyk ik in 't brede in het laatſte artykel zeggen zal, ontleent heeft.

Van dezen naam *Areskoui* of *Ares*, dien de volkeren van Thracien aan hun Oorlogsgod gaven, hadden de Ouden den naam *Areia* gemaakt, gelyk Thracien in de eerſte tyden, volgens de aanmerking van Stefanus, genoemt wierd. 't Is evenwel waarſchynelyk dat dit maar de naam van het Aſiatiſch Thracien was, of zelfs alleen van die onder deze kleine volkeren van klein Aſien die zich van den naam van *Ares* bedienden. Strabo maakt gewag van twee Provincien in Aſien, die men zich wel moet wachten van onder een te verwarren, gelyk Kaſaubonus in zyn aantekeningen over dezen Schryver zeer wel aangemerkt heeft.

Steph. de Urbib. Θράκη.

Strabo lib. 15. Caſaubon. Comm. & Caſtig. in lib. 14. Strab. p. 206.

De eene word *Areïa* genaamt, die op den berg Taurus was, en de andere *Areiana*, wiens volkeren tegen Alexander opſtonden. Deze laatſte was een zeer ruime, maar met een zeer woeſte Provintie, tuſſchen de Kaſpiſche engtens, Perſien, Karaminen en Gedroſien.

't Was zonder twyffel het zelfde volk van Thracien, dat zyn eerſten naam behouden had, en dat van de uiterſte grenzen van Lycien, daar de berg Taurus begint, langs de beide kanten van deze reeks van bergen getrokken was, en zich vervolgens in verſcheide takken verdeelt had, waar van de twe voornaamſte deze twe Provintien, die buren waren en aan elkander grenzen, uitgemaakt hadden. 't Geen noch dient om myn giſſing hier omtrent en over het woord *Ares* te gronden, is dat de namen van een volk van Areiana, van de rivieren van Areia, en van de hooftſtad dezer provintie Irokoiſche namen zyn, waar in men geen verandering hoeft te maken, als in de laatſte van deze namen, daar men enige letters moet verzetten, 't geen het woord byna niet verandert, gelyk ik het in het Artykel van de taal zal aanwyzen, daar ik deze afleidingen heen zend, zo wel als myn giſſingen over *Arioch* Koning van Pontus, dat een van de vier Koningen was dien Abraham overwon, na dat zy zelfs de vyf Koningen der zondige ſteden, die God door 't Vuur uit den Hemel verdelgde, verwonnen hadden.

Met

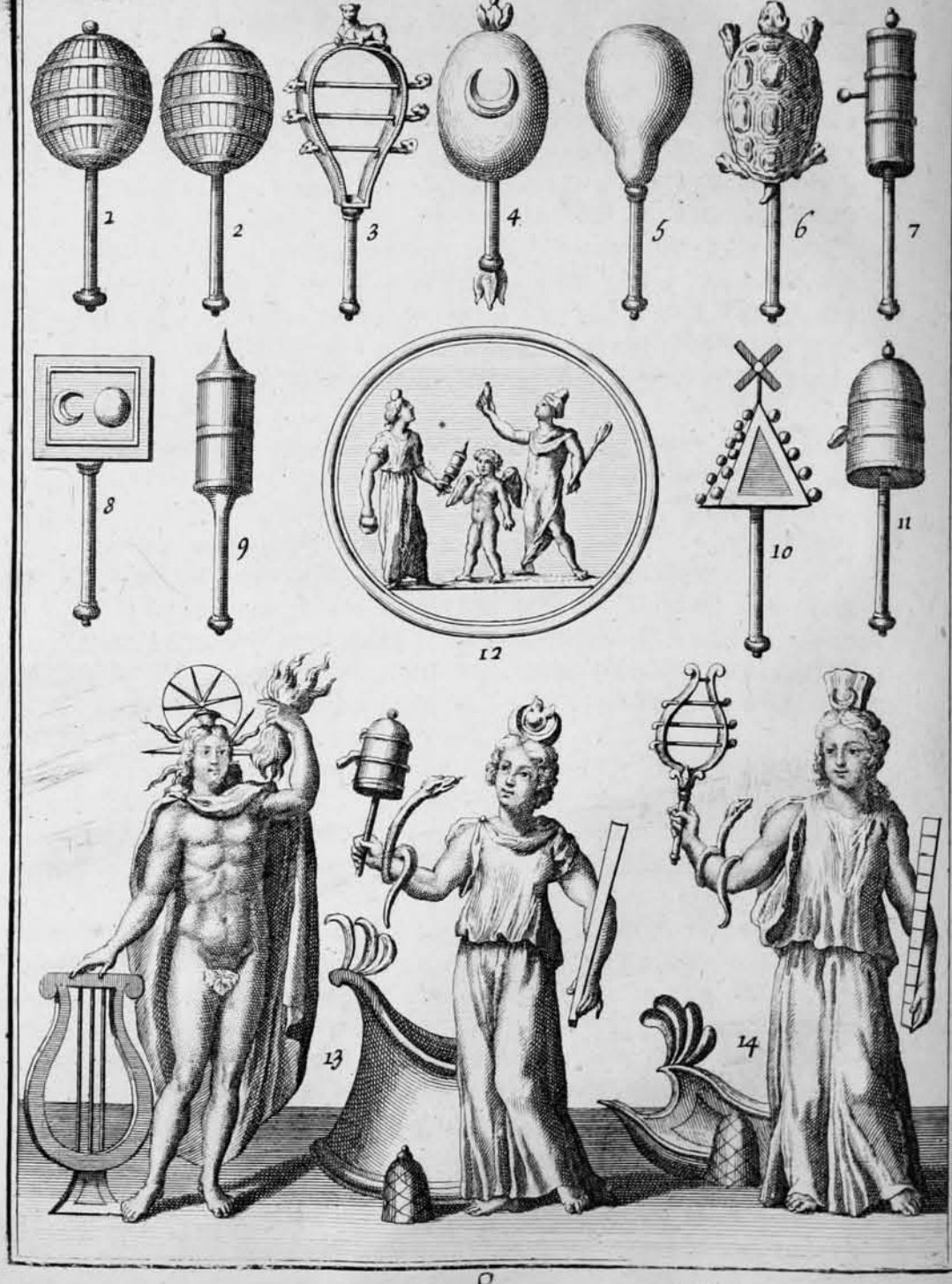
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14

Met den zelfden krygsgod en den zelfden aart van de volkeren van Thracien, behouden onze Irokoizen en in 't algemeen alle de Wilden noch het zelfde kenteken in hun offeranden, in hun feſtynen, in hun danſſen, in hun muziek, en hun toejuigchingen, en in de ſpeeltuigen waar mêe zy hun muziek maken.

Hun wyze van offeren verſchilt niets ter wereld van de beſchryving dier offerande, die ons Apollonius van Rhodus nagelaten heeft. Het zyn de dyen van een Rheebok, van een Beer, of eenig ander wild dier, die zy in 't vuur werpen, met vet dekken en bedruipen, biddende de Zon dat hy deze offerande in dank aanneme, hun paden verlichte, hen geleide, en de zege over hun vyanden vergunne; het koren op het veld doe groejen, hun een gelukkige jacht of viſchvangſt toezende, verzellende dit ſoort van gebeden met figuren en ontleende ſpreekwyzen, waar van hun hoofſche ſtyl vol is, en die gants na de oudheid ruiken.

Het Gaſtmaal, de Zang en Dans behoren ook tot alle plechtigheden der Wilden: maar nademaal ik daar van een wydlopige beſchryving in het Hoofdſtuk van hun Regering moet maken, daar ik in 't brede van hun vergaderingen zal ſpreken, ſtel ik tot die plaats uit de overeenkomſt daar van met de feſtynen, danſſen, zang, en toejuigchingen der Ouden, met den vinger aan te wyzen.

Ik zal my hier alleen vergenoegen deze overeenkomſt met hun ſpeeltuigen aan te wyzen.

In de Speeltuigen.

Zy zyn volkomen even eens als die ons Apollonius van Rhodus heeft beſchreven. Zy hebben een ſoort van Trommel, die de *Tympanum* der Prieſters van de Godin Frygien beantwoord, en die men dikwils in de oude Gedenkſtukken in handen van Cybele ziet. Zy hebben ook een rondachtig ſpeeltuig, dat niet van de *Rhombus* verſchilt *.

Beſchryving van de Trommel der Wilden. *Relation de Canada pour l'an 1634. ch. 4. p. 66.*

„ De Trommel, zegt Pater le Jeune, is van de grootte van een „ Biskajers bom, beſtaande uit een ring die drie of vier vingeren „ breed is, en uit twee ſtyfgeſpanne vellen, van weerkanten een: „ zy doen 'er kleine ſteentjes binnen in, om meer geluid te maken. „ De diameter van de grootſte Trommel is van twee palmen of „ daar ontrent. Zy ſlaan 'er niet op gelyk men in Europa doet, „ maar zy drajen en ſchudden die om de ſteentjes, die 'er in zyn,

* In de Geometrie zyn Rhombus en Rhomboïs vierkante figuren. Om deze oorzaak miſſchien hebben zommige Geleerden zich ingebeelt dat de Rhombus waar van de Ouden zich in den Godsdienſt bedienden, ook van een vierzydige gedaante waren, wiens zyden gelyk zyn, volgens deze beſchryving die 'er Kalepinus van geeft: *Rhombus Græca vox eſt ſignificans figuram tetrapleuron, id eſt quadrilateram, cujus latera omnia ſunt æqualia, anguli vero obliqui. Utebantur eo maleficæ mulieres ad deducendam Lunam.* 't Is waar dat 'er van een vierkantige of langwerpige figuur waren, en ik vertoon'er een in prent, naar de gewoonelykſte gedaante van de Rhombus was rond. Inderdaad men noemt Rhombus den Tarbot, wiens gedaante rond is, en een tol, wiens figuur ook rond is. De latynſche overzetter van Orfeus heeft het woord ῥόμβηται in den lofzang der Kureten door dat van *Veſtiginatores* vertaalt, zinſpelende mooglyk al zo veel op de gedaante van de Rhombus als op de razende drift die de Korybanten in 't rond deed danſſen. Ik zou evenwel geloven dat het woord Ῥομβῆται beter door *Rhombum verantes*, *agitantes* zou overgezet kunnen worden.

„ te doen rammelen, zy ſlaan 'er mêe op de aarde, dan met de „ kant dan met het plat.

Ander ſoort.

Zomtyds is hun Trommel als een zoort van een keteltrom, van een vel gemaakt dat ſtyf op een pot of ketel geſpannen is: zomtyds vergenoegen zy zich op een drooge kaſtoorshuid te ſlaan, welke den genen, die 'er op geſpeelt heeft, tot vergelding ſtrekt.

Die van de Braziliaanen.

Jean de Lery Hiſt. du Breſil ch. 16.

De Brazilianen maken hun trommen van een zekere vrucht die zy *Maraka* noemen, die van de grootte van een Vogelſtruis ey is. Zy doorboren de ſchors van deze vrucht wanneer die droog is, en dezelve geledigt hebbende vullen zy die met kleine ſteentjes, of wel met zaadjes van hun Indiaans koren. Zy ſtoppen de gaten weer toe, een ſtok van anderhalf voet om het vaſt te houden en te ſchudden daar in ſtekende, eindelyk vercieren zyze met eenige ſchone veelverwige veren.

Thevet, Coſmogr. Univ. Tom. 2. *p.* 929. *Hteron. Staad. Hiſt. Braſil. cap.* 23. *Jean de Lery, chap.* 15.

Thevenot, Hieronymus Staad en de Heer van Leri, die ons de eerſte beſchryvingen van de Zeden der Brazilianen gegeven hebben, ſchynen overtuigt dat deze volkeren, deze *Maraka* of *Tamaraka* als een ſoort van Godheid aanzien, dat zyze een godsdienſtige eer bewyzen: dat zy 'er zich in alle gelegentheden van bedienen, waar in de godsdienſt eenig deel heeft; dat ieder een de zyne ontziet, waar aan hy volſtandig offeranden offert; en vooral dat haar gebruik zodanig aan de voorzegging toegewyd is, dat deze Wilden ſchynen te geloven, dat deze *Marakas* de zetel of verblyfplaats van den geeſt zyn, die hen inblaaſt, en die hun daar uit op een klare en duidelyke wyze toeſpreekt, en zyn wil openbaart. De Ouden hadden op de zelfde wyze een godsdienſtige eerbied voor de Ratel van Iſis, voor de Lier van Apollo, en voor de Bom van de Godin van Frygien, waar door deze Godheden waarlyk verbeeld wierden. De Ratel, de Bom, de Lier waren ook in 't byzonder aan de voorzegging toegeheiligt, gelyk ik hier boven byzonderlyker van de Lier aangemerkt heb. Eindelyk om een groter overeenkomſt van deze *Marakas* met de Ratel van Iſis aan te wyzen, moet men weten dat 'er by na geen is, daar zy niet de gedaante van een halve Maan opſchilderen, 't geen het bekendſte Zinnebeeld van deze Godin was.

Gelyk de Ouden een Godsdienſtige Eerbied voor de Ratel van Iſis, voor de Lier van Apollo, en voor de Bom van de Godin van Frygien hadden.

Het geluid dat dit Speeltuig geeft, zegt de Heer de Lery, is byna gelyk dat van een blaas met erweten. Hy zou een beter en nader gelykenis hebben kunnen vinden met zekere Speeltuigen, die men noch in Europa maakt, om de kinderen te vermaken. Ik vertoon een Siſtrum of Ratel in prent, die ik op een oud gedenkteken gevonden heb; die daar na aankomt, behalven dat zy een vierkante gedaante heeft. Ik heb een andere Ratel, die noch nader komt in handen van de Godin *Clatra* gezien, dat een Iſis is, gelyk de ſlang, die zy om den rechter arm heeft, en de maat van de overvloejing van den Nyl in haar linker hand uitwyzen. Deze Ratel komt my om die overeenkomſt zeer zonderling en aanmerkenswaardig voor. Deze figuur word in de Oudheden van Spon gevonden, en is uit een Toskaanſch gedenkteken gehaalt, op een kopere plaat geſneden, na zyn zeggen te Rome *apud Phalerios* beruſtende.

De Godin Clatra.

Spon in Miſcell. Erudit. Antiq. Sect. 3. *p.* 87.

Dom

1

2

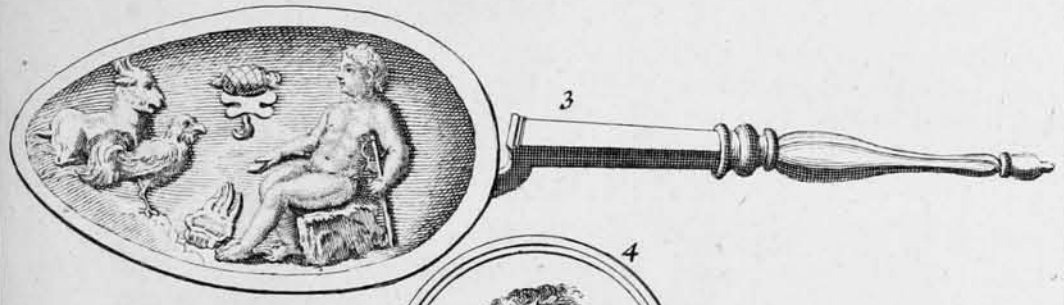
3

4

5

6

7

9.

Dom Bernard de Montfaucon heeft een afbeeldzel van de Godin *Clatra* gegeven, een weinig van die van den Heer Spon verſchillende, en voornamentlyk heeft hy haar Ratel verandert. Hy geeft geen reden van deze verandering, als dat hy die beweert na een beter tekening te hebben doen in plaat ſnyden. Hy meent ook dat deze Godin *Clatra* een Diaan is, en geen Iſis, gelyk de Heer Spon van gevoelen geweeſt was. *Antiq. explic. tom.* 1. *l.* 53. *p.* 106.

Om tuſſchen deze twee Schryvers het vonnis te vellen zou men het oorſpronkelyk moeten voor ogen hebben, maar wat moeite ik ook aangewent heb om het te Rome te laten zoeken men heeft dit Gedenkſtuk niet kunnen ontdekken, noch 'er eenige kennis van krygen. Ik ben evenwel overtuigt dat de ware figuur van de Ratel van *Clatra* die gene is, die ons de Heer Spon verbeeld heeft, en dat deze Ratel de Rhombus der Ouden is. 't Geen myn giſſing verſterkt, is dat de Heer Spon daar by voegt dat men noch deze kinder ſpeeltuigen, waar van ik geſproken heb die een ſoort van Rhombus waren, in 't Hollandſch *Klaters* (de Schryver meent *Ratels* gelooff ik) noemt, na den naam van de Godin. Vader Montfaucon heeft 'er elders een andere figuur van verbeeld zonder te tekenen. Deze Rhombus is de eerſte figuur van de 128ſte. plaat van het Deel, ſtaande tegen de 314. bladzyde over; 't is, zegt Vader Montfaucon, een rond ding als een kloot, daar een ſtok doorſteekt, dat de God Anubis in de rechte hand houd, met een ſlangeſtaf in de linke. De Ratel is de Rombus der Ouden.

Het kan gemaklyk gebeurt zyn dat die gene die de figuur van de Godin *Clatra* afgetekent hebben, zich vergiſt hebben ontrent de Ratel die Vader Montfaucon gegeven heeft, gelyk men zich ten opzicht van die van Anubis vergiſt heeft. Want in dezelfde prent die ik zo even aangehaalt heb ziet men een Anubis fig. 6. in dezelfde geſtalte als die van de eerſte figuur, maar wiens ſiſtrum in plaats van een gewelfden kloot te verbeelden, gelyk de Rhombus was, maar een gemeen ſiſtrum is, dat is te zeggen een ſoort van een kring, met dwars-ſpaken, waar van men op andere plaatzen verſcheide voorbeelden ziet. Want het is genoeg om de een voor de ander te nemen, zich te vrede te houden met de voornaamſte, de uiterſte linien af te tekenen, zonder die gene te verbeelden, die een bewys kunnen ſtrekken van de bolheid.

Voor het overige weet ik niet waar het van daan komt dat Vader Montfaucon den Heer Spon betwiſt, dat zyne Godin *Clatra* een Iſis is. Het is zeker dat alle de zinnebeelden van deze figuur haar paſſen; de Ratel, de Slang, de *Lotos*-bloem, de pyn-appel, de voorſteven van een ſchip, en de ſtok dien zy in de linke hand houd, dien de Heer Spon zeer wel vermoed een maatſtok van het aanwaſſen des Nyliſtrooms te zyn. Het enigſte Zinnebeeld dat Diana zou kunnen aanwyzen, is de halve maan die *Klatra* op het hooft heeft, en om dat zy naaſt de Zon geplaatſt is; maar volgens de getuigenis van Diodorus van Sicilien, zette men Iſis een halve Maan of horens op 't hooft, om dat deze Godheid by de Egyptenaren de Maan verbeelde, die zich dikwils onder deze gedaante in haar verſcheide verſchynzelen vertoont. Dus blykt het klaar dat De Heer Spon tegen Vader Montfaucon verdedigt dat zyn *Clatra* Iſis is. *Diod. Sic. Bibl. lib.* 1. *p.* 7.

dat de figuur, die ons de Heer Spon geeft, Oſiris of de Zon van de eene kant, en van de andere Iſis of de Maan verbeelt. 't Is waar dat de Oſiris en de Iſis der Egyptenaren de Apollo en Diana der Grieken zyn; maar de Ratel en de Zinnebeelden hebben meer overeenkomſt met de Egyptiſche Godheden als met die der Grieken, die gemeenlyk met zo veel raadzelachtige figuren niet verzelt zyn.

De Oſiris en Iſis der Egyptenaren zyn de Apollo en Diana der Grieken.

Vader Kircher niet wetende wat hy van de gewelfde bol, die men Anubis ziet in de hand hebben, maken zou, beeldde zich in dat het een Sphera of hemelkring was, en heeft deze figuur tot een Sphera gemaakt, zo dat men den ſtok daar door ſteekt, van het een end tot het ander, in plaats dat hy by Montfaucon en Boſſard in de bol verborgen is, maar Kircherus taſte ontrent dit ſtuk lelyk mis.

Kircher. Obeliſc. Pomph. Montfaucon loc: cit. Boiſſard tom. 4. Ant.

De Irokoizen en de andere Wilden van Noord-Amerika maken hun Ratel op twederhande wyzen. De onze noemen ze *Aſtaouen* en de Algonkynen *Chichikoué*. De eerſte is een ronde of peersgewyze Kalebas; en de andere een droge ſchildpad, daarmen de ingewanden zuiver uitgenomen heeft, zonder het hooft, de ſtaart de poten en het vel van dit dier, dat de twe ſchilden aan malkander houd, te beſchadigen, zo dat zy heel ſchynt.

De Irokoizen en andere Wilden maken hun Ratels op twederhande wyzen.

Zy vullen de holligheid van deze kalebaſſen of van deze ſchildpad met enige greintjes van hun porceleyn, en ſteken 'er een ſtok in, gelyk de Braſilianen omtrent hun *Maraka* leven, en bedienen 'er zich tot het zelfde gebruik van.

't Is zeer waarſchynelyk dat deze ſchildpad onzer Wilden dezelfde is als de Teſtudo der Dichters of de Lier van Apollo. Merkurius was de vinder van de Lier, zo de fabel meld, hier omtrent zyn vele gevoelens, maar van de meeſte word verhaalt dat de wateren des Nyls gezakt zynde, Merkurius op zyne Oevers een droge Schildpad vond, waar van de pezen onder de huid en onder het ſchild zynde geſpannen gebleven, een geluid van zich gaven toen Merkurius die opnam en aanraakte, 't geen hem gelegenheid gaf om 'er een ſpeeltuig van te maken, dat men naderhand de Lier genoemt heeft. 't Is licht te begrypen dat de verdroogde ingewanden in het lighaam van een Schildpad een geluid hebben kunnen van zich geven als de pitjes in een droge vrucht of wel als de greintjes van porceleyn en 't Indiaanſch koren in de Schildpad onzer Wilden; maar het komt onbegrypelyk voor dat de pezen van het lighaam van deze Schildpad onder de huid en ſchilden zodanig hebben kunnen geſpannen blyven, dat dit Merkurius de gedachten kon inboezemen, om 'er een Viool of ander diergelyk ſpeeltuig van te maken. De hemelſche Lier † wierd op de hemelkloten onder de gedaante van een hele Schildpad verbeeld.

Dit Speeltuig ſchynt het zelfde als de Teſtudo der Dichters of de Lier van Apollo te zyn.

Men

† De hemelſche Lier wierd onder de gedaante van een hele Zee-Schildpad verbeeld, wiens hooft na der Zonnekring gekeert was, 't geen dezelve *Aquila Marina* of *Vultur Cadens* heeft doen noemen. Jozefus Scaliger over het 5. boek van Manilius, p. 579. heeft een zeer wydlopige aantekening over de gedaante van de Lier der Ouden. Hy bekent dat zy zeer veel verſchilde van die gene, die

Men ziet noch op enige oude gedenkſtukken en op enige Munten ter zyde van het hooft der Muzen en aan de voeten van Merkurius de gedaante van een hele Schildpad, om de Lier te betekenen. Ik voeg hier de afbeelding van een Wilden Huron by, een Prieſter of Waarzegger van zyn ambacht, die voor de grote reys der Huronnen van Broeder Sagard, een Bedelmonnik, in prent gevonden word, en die niet qualyk na een Merkurius gelykt.

Dit zou tot beveſtiging kunnen dienen van 't gezegde, aan die gene die weten dat de Merkurius, de Anubis of *de Hermes* der Ouden niets anders als een waarzegger was; en dat het woord *Hermes* in de Celtiſche ſpraak een Waarzegger betekent. *Pezron, Antiq. des Celtes, p. 397.*

Maar zo deze Schildpad der Wilden het zelfde is als de Lier van Apollo, verſchilden de Lier, de Siſters en de Rhomben der ouden niet van den anderen ontrent het geluid en de uitwerking. Het zy my geoorlooft te zeggen dat zo het de Lier van Apol was, de Dichters veel onnutten tyd verſleten hebben om zo op derzelver Muziek te ſtoffen, die ver voor die van den minſten dorp-vioolſchraper moeſt wyken. Niet minder ongelyk hebben zy van hem met zyn Muzen aan te roepen, indien hun gezangen en geroep van *Hie, Evohe* en ook niets anders waren als de *Hé, Hé, Evoué* die onze Wilden diep uit de keel halen, want in waarheid, ik weet geen elendiger Muziek in de wereld.

De Karaïben bedienen zich noch van zee-horens om het teken te geven en hun volk te verzamelen, gelyk men ze in handen van de Tritons verbeeld, en gelyk die waar van zich Amykus by Theokritus bedient, om de Bebryciers by een te roepen, toen de Argonauten aan zyn kuſten landden; zy bedienen zich ook van bokke horens, gelyk men ze op de Munten in handen der Saters verbeeld ziet, en van belletjes gelyk die men aan de benen en klederen van Momus vertoont; zommige hebben een ſoort van viool en fluiten. Onder deze fluiten zyn 'er die maar een gat hebben, maar ongelyk van grootte zynde, zegt men, dat als verſcheide Wilden

Kinkhorens gelyk die der Tritons; by de Karaïben in gebruik. *Theocrit. Idyll 22. Vſ. 67.*

Gelyk noch verſcheyde andere Speeltuigen.

die men op eenige Oude gedenkſtukken Arion en Herkules Muſagetes ziet in de hand hebben. Vervolgens geeft hy een uitlegging van de Lier en haar delen, gelyk zy in Homerus, of om beter te zeggen by den maker van den Lofzang ter eere van Merkurius gevonden word, die van een ontweide berg-ſchildpad en die met een vel overtrokken is een ſpeeltuig maakt, dat weinig van een Viool verſchilt; in plaats, zegt hy, dat Hyginus, van de hemelſche Lier ſprekende, een hele Zee-Schildpad met haar ſchilden, haar hooft en poten, anders haar vleugels of vinnen beſchryft. Wat 'er van deze verſcheide gevoelens te denken ſtaat, is, dat het licht is by het reeds gevondene iets by te doen, gelyk men ontrent de Lier zal gepleegt hebben, zo dat zy verandert zal zyn geweeſt. De Lier van het eerſte maakzel is die dewelke Hyginus beſchryft, en daar zich heden onze Wilden van bedienen. Men voegde by het lichaam van deze Schildpad zeven ſnaren, en men maakte 'er een Viool van: dat is die dewelke ons de maker van den Lofzang ter eere van Merkurius afſchildert. Eindelyk wierp men het lichaam van deze Schildpad, als van geen nut zynde, aan een kant, en daar bleef niets als de ſnaren over, in een ſoort van een lyſt geſpannen, en dit is de Lier van de laatſte tyden der Oudheid, die men op de oude gedenkſtukken in handen van Apollo, Arion en Herkules Muſagetes ziet.

zamen ſpeelen, zy verſcheyde tonen van een redelyk bevallig Muziek uitmaken.

Onder alle deze Speeltuigen zyn die gene daar ik 't eerſt van geſproken heb de meeſt geachtſte, en die een wezentlyker verband met den Godsdienſt hebben.

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

Van de bedienden van Bacchus.

ZO wy nu de dienaars van Bacchus, of de verſcheide ſtaten der Volkeren van zyn gevolg beſchouwen, kunnen wy daar ook trekken van overeenkomſt, die zeer gelyken zullen in vinden. Ik geloof dan dat de Zanggodinnen, die de Dichters als kuiſche Maagden verbeelden, zyn 't geen de Gezellen van Diana, en de Romeinſche en Amerikaanſche Veſtalen waren: de Bacchanten, de Menaden waren de gemene Vrouwen, die ook haar party hielden in de Orgia, gelyk het gepeupel: Wy hebben reeds de Korybanten in die gene gevonden, die hun werk maken om de rechten van hun kunne te verzaken. Orfeus, Eumolpus, Thamyus en de andere Waarzeggers komen zeer wel met onze Jonglers over een, waar van wy haaſt meerder onderrichtting zullen geven. De Silenen tot een hogen ouderdom gekomen, en die men de Voedſter-Vaders van Bacchus noemt, verbeelden onze Gryzaarts, en vooral die gene die de zorg op zich hadden om de jeugt in de Inwyingen der verborgentheden te onderrechten. De Saters en de Kureten, dien de zorg aanvertroud was om den Pyrrhiſchen dans te maken, en die zo ouden als jongen zo wys niet waren, waren 't geen onze Krygslieden zyn.

Daar zyn noch Volkeren in Amerika die hun hair op het voorhooft kaal ſcheren, en van achteren van 't ene oor tot het ander in de ronte ſnyden, gelyk de Kureten en de Korybanten. Eindelyk het overige van Bacchus toetakeling komt ook met hen over een, men ziet 'er een natuurlyk afbeeldzel van in deze nieuwe Wereld. Maar dit zal men noch beter in het vervolg van dit werk gewaar worden. Na uitgelegt te hebben wat 'er in den openbaren Dienſt omgong, laat ons tot de verborgentheden overgaan, die zonder tegenſpraak het moejelykſt te ontwinden zyn.

Van de Verborgentheden.

Schrikkelyke eden die men de ingewyden doen liet.

De Verborgentheden waren het meeſt in den Godsdienſt der Ouden geacht, en te gelyk ook het verholenſte, gelyk deszelfs naam zelfs medebrengt. Men ontdekteze niet als aan die gene, die zich daartoe lieten inwyden, en die alle proeven uitſtonden; wanneer men zulks deed, eiſchte men van hen een onverbreekbare ſtilzwygentheid, en men bondze aan zulke vreeſlyke eden, dat de godlozen zelfs niet ſtout genoeg waren om die te ſchenden, en zo 'er iemand reukeloos genoeg was om zulks te doen, van dat uur af had hy de wraak van Goden en menſchen te vrezen; hy wierd ſtraks een voorwerp van de algemene afkeer; zo dat men niet met hem had durven omgaan, veel minder hem op reis verzellen of met hem onder een dak leven, uit vreze van in de wraak, die 'er de Goden van moeſten nemen, meê ingewikkelt te worden.

De

De beroemdſte van deze verborgentheden onder de Ouden waren begrepen in de Orgia van Iſis en Oſiris in Egypte, van Bacchus en de Moeder der Goden in Thracien, van Atys en Cybele in Frygien, van Venus en Adonis in Cyprus en Fenicien, van Ceres te Eleuſina, van Diana in Scythien, van den God Mithra by de Perzen, van de Kabiren by de Samothraciers, van de Telchinen te Rhodus, van Jupiter in Kreta, en van Minerva te Athenen, enz. Maar gelyk ik reeds gezegt heb, dat het oorſpronkelyk overal by de verſcheide Natien de zelfde Godheid was en de zelfde grond van godsdienſt, gelyk ik aangetoont heb in 't geen ik van den openbaren Dienſt gezegt heb, waren het ook ten naaſten by de zelfde Verborgentheden en de zelfde Inwyingen; zo dat ik van alle in 't algemeen kan zeggen, 't geen Diodorus van Sicilien van de Verborgentheden van Iſis en Oſiris, van Bacchus en van Ceres gezegt heeft. „ De Inwyingen of de Verborgentheden van Oſiris „ zyn dezelfde als die van Bacchus, en die van Iſis zyn te eene„ maal gelyk aan die van Ceres, zo dat 'er geen onderſcheid als „ in den naam is. Ik zal niet herhalen 't geen ik reeds van 't gevoelen van Strabo, die ze alle te zamen verwart, gezegt heb.

Opſtelling der beroemſte Verborgenheden.

Did. Sic. l. 1. p. 60.

De Inwyingen tot de Verborgentheden waren een Oeffenſchool van godsdienſt en deugt, door de Ouden ingeſtelt, om de menſchen volgens de gronden van reden en wysheid te doen leven.

Dit is inderdaad het denkbeeld dat 'er ons Cicero van geeft, wanneer hy zegt dat door de Verborgentheden de wilde zeden der menſchen verzacht en gepolyſt worden, zo als het tot welzyn van de menſchelyke zamenwoning betaamt. * Onder het zelfde denkbeeld van een School, verbeelden de Heilige Vaders zelfs ook de Verborgentheden van den Chriſtelyken Godsdienſt, wanneer zy in tegenwoordigheid van de eerſte Leerlingen ſprekende, die zich begonnen te laten onderrechten, en dien zy de Verborgentheden niet wilden ontdekken, die de voorzichtigheid hen noodzaakte om noch verholen te houden, om ze niet voor 't ongewyde Heidendom bloot te ſtellen, zich niet als van bedekte woorden bedienden, dien genen die reeds onderwezen waren maar even aantonende, 't geen zy voor de andere wilden verzwygen, en zich vernoegt houdende met te zeggen, de *Ingewyde verſtaan ons.* In der daad voor deze alleen hielt men niets verborgen.

De Inwyingen waren een oeffenſchool van Godsdienſt en Deugt. *Cicero lib. 2. de legib.*

Als men zich deed inwyden, moeſt men, zo 't ſchynt, vergeten dat men tot noch toe geleeft had, als of inder daad al het leven van den menſch, dat niet door den Godsdienſt en door de wysheid beſtiert word, of dat al te zeer van de zinnen en de vooroordelen van de kindsheid had afgehangen, om eigentlyk te ſpreken geen leven was, en daar den naam niet van verdiende. Dit geeft ons het woord *Initiatio* zelfs te kennen, 't geen *het begin, den aanvang van 't leven* betekent, gelyk Cicero op de genoemde plaats

* *Cicero de legib.* 2. Myſteriis ex agreſti immanique vita exculti ad humanitatem & mitigati ſumus. Initia, ut appellantur, ita revera principia vitæ cognovimus. Neque ſolum cum lætitia vivendi rationem accepimus, ſed etiam cum ſpe meliore morendi.

plaats het uitlegt. Men moeſt van voren af aan weer beginnen, en rekenen al het voorledene, dat niet door het leven van 't verſtand bezielt was geweeſt, voor niets.

De Inwyingen tot de verborgentheden dan een ſchool zynde, moeſten zy al het wezentlyke en den gantſchen aart van den Godsdienſt behelzen, waar van de gene, die niet ingewyd waren, maar den ſchors en het buitenſte zagen, dat is te zeggen, dat zy een uitlegging van hun gantſche zinnebeeldige Godgeleertheid, en van de ganſche Heidenſche Fabelkunde behelsden: een uitlegging van al de gronden der Zedeleer, die het leven der menſchen moeſt beſtieren, en van het einde, dat hun als de beweegreden voorgeſtelt wierd, en als de grenspaal van deze moejelyke leer, en de ſtantvaſtige oeffening van alle de plichten, daar hen deze Zedeleer aan onderdanig maakte.

VYFTIENDE HOOFTSTUK.

Wat men in de Verborgentheden in acht moet nemen.

ONtrent deze ſchets doen 'er zich drie of vier zaken in de Inwyingen tot de Verborgentheden van Bacchus en de moeder der Goden voor ons onderzoek op. De eerſte zyn de Zinnebeelden, om welke wel te verſtaan ons ten hoogſten aangelegen is, om dat zy 't gantſche begrip der Verborgentheden inhouden. De twede zyn de proeven der Inwyingen, die ons tot een breder kennis van hun Zedeleer leiden; en de derde eindelyk zyn de Verborgentheden van de Goddelyke werking, die als een dubbel voorwerp of een dubbel einde waren, waar van het een de omgang der Geeſten in dit leven ontrent de geheimen van de Waarzeggery raakte, en het ander zyn gedachten tot op den ſtaat der ziel na de dood liet gaan.

Van de Zinnebeelden der Verborgentheden.

De Zinnebeeldige Godgeleertheid had als twee delen, het een Natuurkundig, het ander Hiſtoriſch. Het eerſte raakte de Godheid in haar wezen, in haar eigenſchappen en in haar uitwerkingen, waar door haar Almacht zich aan den menſch openbaart. Het twede behelsde als in een lichaam van Hiſtorie of Verdichtzelen zekere voorvallen, zekere gewichtige daden, daar de Godsdienſt deel in had, en die de verſchyning der Goden aan de menſchen raakte, of de geſchiedenis van menſchen die in godvrucht jegens de Goden, onder wier getal zy hadden verdient geſtelt te worden, het meeſt uitgemunt hadden.

Gelyk 'er onder de Ouden zelfs Geleerden, gelyk Makrobius, gevonden zyn, die de Godgeleertheid ten opzicht van dit Natuurkundig deel beſchouwende, al de Zinnebeelden en al de Godheden van het Heidendom op de Zon en op dit opperſte Wezen hebben te huis gebracht, waar van de Zon maar een Zinnebeeld is, worden 'er ook Geleerden onder de hedendaagſche Schryvers gevonden, die de gantſche hiſtoriſche Godgeleertheid en al de Godheden van de fabel op Mozes hebben te huis gebracht.

De geleerde Heer Huet legt zich toe om in zyn Evangeliſche Overtuiging in 't brede te bewyzen, dat Mozes in de perzoon van alle de Goden, en Sefora zyn vrouw in die van alle de Godinnen af-

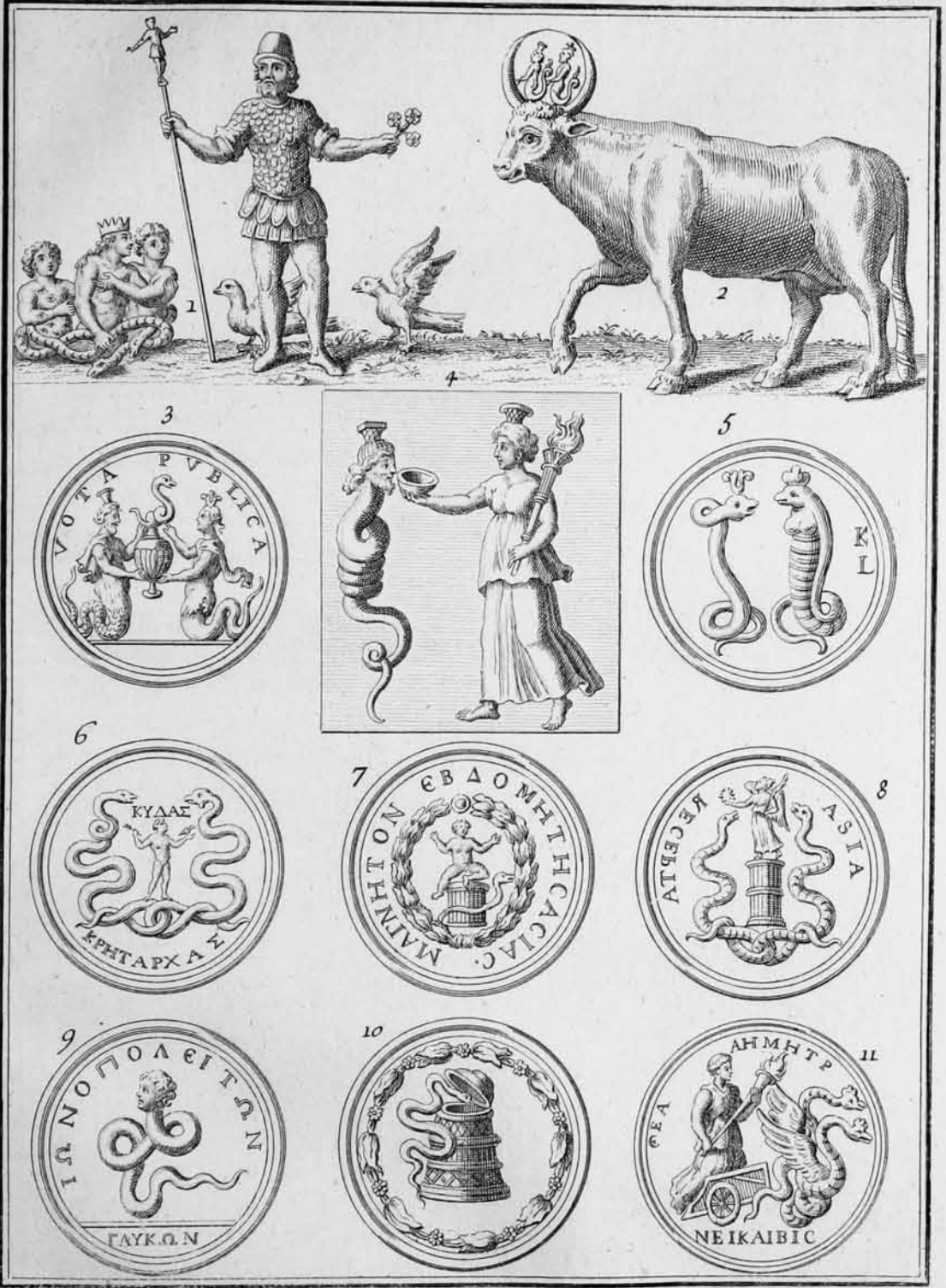
1
2
3
VOTA PVBLICA
4
5
K
L
6
ΚΥΔΑΣ
ΚΡΗΤΑΡΧΑΣ
7
ΜΑΙΝΗΤΩΝ ΕΒΔΟΜΗΤΗΣΑΣΙΑΣ
8
ΑΣΙΑ
ΘΕΑΡΕΣΤΑ
9
ΙΩΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ
ΓΛΥΚΩΝ
10
11
ΑΗΜΗΤΡ
ΘΕΑ
ΝΕΙΚΑΙΒΙC

10.

1

2

3

4

5

afgeſchetſt was. Voſſius beweert van zyn kant ook, dat Mozes de Arabiſche of Indiaanſche Bacchus was, dien hy *Oſiris* of *Liber* noemt. Hy onderſcheyd hem van twe andere, waar van hy gelooft dat de eerſte Mizraïm was, en de twede een van de beroemdſte Kapiteinen der Egyptenaren. Om naderhand het geen hy oppert te bewyzen, vergelykt hy de hiſtorie van Mozes met die der Heydenen van hun God Bacchus. Beyde deze Geleerden miſſen niet veel redenen van overeenkomſt by te brengen, die om de waarheid te zeggen, altyd niet overtuigent, en waar van ſommige zelfs al te generaal, maar zamen genomen zeer aannemelyk zyn, en een ſoort van overtuigent bewys uitmaken. De Heer Bochart, wiens geleertheid niet min eerwaardig is als die van de twe anderen, voegt by de redenen van Voſſius nieuwe gelykheden en nieuwe bewyzen van overeenkomſt, die zyn gevoelen ſchynen te verſterken. Evenwel is hy niet van zyne gedachten. In der daad zo men overweegt dat de Iſraëliten, wier geleider Mozes was, in 't algemeen vyanden van al 't Heidendom waren, dat zy na de dood van hun Wetgever langen tyd de geeſſel hunner buren waren, by wie zy zich niet bekent maakten als door voorbeelden van afgryzen, en door een vyantlykheid die noch oude noch kunne ontzag; is het zo veel te minder waarſchynelyk, dat die gene die hun woede ontquamen, van Mozes een Godheid gemaakt zoude hebben, die zy aangenomen hebben, om dat het toen de gewoonte der volkeren, die tegen elkander oorloogden, was, de Landgoden hunner vyanden met vloeken te beladen, ver dat zy die zouden eeren.

Voſſius de Orig. & Prog. Idol. l. 1. cap. 30.

Bochart, Geog. Sacr lib. 1. cap. 18. col. 445.

Zo het my geoorlooft was na zulke grote mannen te ſpreken, zou ik in der waarheid geloven dat men zeggen zou kunnen, dat 'er verſcheide kenbare trekken in de hiſtorie van Mozes gevonden worden, die de Dichters en Hiſtorieſchryvers in vervolg van tyd zouden hebben kunnen aannemen, en in de fabel van hun verſcheide Bacchuſſen inlaſſen, wier daden zy, volgens hun gewoonte, alle in een ſmelten. Maar zo 'er trekken in deze verſierde hiſtorie gevonden worden, die op Mozes paſſen, hy is de enigſte niet waarop alles ſlaat, en zonder veel moeite aan te wenden om die te doorgronden, zal men 'er vele zaken in vinden die noch beter op Noach, op Abraham en op Jozef, en op vele andere byzondere Wetgevers zouden paſſen, die voor hem geleeft hebben. Noach minder is hy het eerſte en voornaamſte voorwerp; dus veronderſtelt zynde dat de Dichters iets uit zyn hiſtorie genomen hebben, en dat zy hem in hunne fabels hebben willen afſchetzen, zouden zy hem met iemand anders verwart hebben, die ouder was, die hen algemener aandeed en nader als hy raakte.

Het eerſte voorwerp van de hiſtoriſche Godgeleertheid zyn onze eerſte voorouders, Adam en Eva, die zonder tegenſpraak de eerſte Wetgevers zyn, die een welgegrond recht hadden om wetten voor te ſchryven en ze wel te doen nakomen. Zy zyn het, zeg ik, die eerder als Mozes en Sefora in de verborgentheden afgebeelt worden. Ik weet niet of dit gevoelen vremd zal voorkomen, maar my dunkt dat het wel op de Oudheid en op den

grond zelfs van de Zinnebeelden en de Inwyingen der Orgia gegrond is.

Verſterkende zyn gevoelens met St. Klemens van Alexandryen.

St. Klemens de Alexandryner in zyn vermaning aan de Heydenen, verzekert ons duidelyk dat de Evasmus der Bacchanten op Eva, als de moeder aller menſchen, zag; deze Eva, die door de helſche ſlang verleyd wierd, en het verderf van haar gantſche nakomelingſchap met zich ſleepte. Zie hier zyne woorden. „ Zy vieren, „ zegt hy, Dionyſius Moenolé in de Orgia van Bacchus, zy ver- „ vallen tot een ſoort van heilige razerny, etende raauw vleeſch; „ hun hooft is met ſlangen omringt, wanneer zy dit vleeſch aan „ ſtukken uitdelen, en zy doen onder hun geſchreeuw en getier „ den naam van Eva weergalmen, deze Eva, door wie de dwaling „ en zonde in de wereld gekomen is. Het Zinnebeeld zelfs van „ de Bacchiſche verborgentheden, is de ingewyde ſlang: en zo men „ de kracht van de Hebreeuwſche uitdrukking wil doorgronden, „ het woord *Heva* met een ſterke *H* daar voor, betekent het wyfje „ van een ſlang.

Clem. Alex. *in Protrept.*

Verſcheyde trekken van overeenkomſt.

St. Klemens van Alexandryen zegt niet waar hy deze Leer van daan gehaalt heeft, maar hy ſchynt ze als bekent en uit den grond der verborgentheden zelfs gehaalt te veronderſtellen. In der daad de Orgia van de moeder der Goden, komen volkomen wel op deze Eva, die de Schriftuur *de moeder der levendigen* noemt, en die men ook in den zin der Schriftuur *de moeder der Goden* noemen kan, dewelke zegt dat wy alle *Goden en Zonen des Allerhoogſten* zyn. De Orgia van de Godin Veſta of Cybele, wier Zinnebeeld de aarde was, ſlaan volmaakt wel op deze Eva, de vrouwe van den afvalligen menſch, tot wien voor hem en zyn gantſche nakomelingſchap gezegt wierd, *dat hy tot ſtof en aarde zou weerkeren.*

Gen. 3. *Vſ.* 20.

Pſ. 81. *Vſ.* 6.

Gen. 3. *vſ.* 19.

De Orgia van Ceres, Iſis en Oſiris, die de menſchen den Landbouw geleert hadden, paſſen volmaakt wel op deze Eva, moeder van Kaïn, dien de Schriftuur een Landman, *Vir Agricola*, noemt, en vrouw van dezen zondigen Adam, tot wien gezegt wierd, dat tot ſtraf zyner zonde, *het aartryk hem niet als ſtruiken en doornen zou voortbrengen, en dat hy genootzaakt zou wezen zyn brood in het zweet zynes aanſchyns te winnen.* De Orgia van de moeder der Goden, *Koningin der Schimmen*, van Hekaté, Ceres, en Proſerpyn, *Godinnen der Hel*, paſſen volkomen wel op deze Eva, die door haar zonden de dood in de wereld deed komen, die haar macht op al haar nakomelingſchap oeffende, de onvermydbare wet van te ſterven onderworpen zynde.

Gen. 4. *vſ.* 2.

Gen. 3. *vſ.* 17, 18, 19.

Numer. 21.

De ſlang in de verborgentheden van Bacchus en de moeder der Goden ingewyd, heeft haar voornaamſte overeenkomſt niet met de kopere ſlang, noch met de vurige ſlangen die God in de Woeſtyne zond om zyn Volk te ſtraffen, gelyk Huet en Voſſius zeggen; men moet tot een hoger oorſpronk opklimmen, om de betekenis van dit Zinnebeeld te begrypen.

De ſlang was van alle tyden een Zinne-

De ſlang is van alle tyden in het Heydendom een Zinnebeeld van den Godsdienſt geweeſt. Daar waren weinig beelden van Godheden, daar zy niet by gevonden wierd.

Men ziet ze op het ſchild van Pallas, op den ſtok van Jupiter en

Es-

Eskulapius, aan den ſtaf van Merkurius enz. Op de meeſte munten daar zy alleen gevonden word, is zy het Zinnebeeld van de Godheid. Zy was het in 't byzonder van Iſis en Oſiris en van alle de Goden of Godinnen, die enige overeenkomſt met de Verborgentheden hadden, en om deze reden ziet men 'er altyd twee voor den wagen van Ceres geſpannen. In de Inwyingen ſpeelde de ſlang een voorname rol, men wierp een vergulde gemaakte ſlang in den boezem der Ingewyden, die men dan van onderen doortrok. De Bacchanten kroonden 'er haar hoofden meê, en maakten 'er gordels van. Men vergenoegde zich niet met ſlangevellen en gemaakte ſlangen, daar waren 'er levendige, die betovert en tam gemaakt waren, gelyk die gene die Daniel deed ſterven; daar waren 'er, zeg ik, in verſcheide Tempels van Veſta, in dien van de goede Godin te Rome, die men *Dea Salus* noemde, * en in byna alle de Tempels daar Godſpraken gegeven wierden; men voedeze in deze Tempels op, men handeldeze zonder vrees van gequetſt te worden, om dat zy den menſchen geen quaad deden, gelyk verſcheide Schryvers verzekeren.

beeld van den Godsdienſt.

Jul. Firmic. lib. de Prof. relig. errore cap. 2.

Dan. 14. vſ. 26.

Slangen in de Tempels opgevoed.

Suidas Ὄφεις φαρέας.

Men moet niet verwondert zyn dat zinneloze Natien, die den dienſt dien zy Gode verſchuldigt waren, tot den duivel hadden overgebracht, en een zinnebeeld van de Godheid gemaakt hadden van't geen maar een zinnebeeld van den duivel was. Want zo de Orgia op Eva en op den eerſten Vader Adam ſlaan, gelyk 'er miſſchien geen reden van twyffeling meer zal over zyn na het geen my daar noch van ſtaat te zeggen; was de heilige ſlang maar een afbeeldzel van de verleydende ſlang, maar die de duivel, loerende om met de onwetentheid en de verdorventheid der menſchen zyn winſt te doen, in een voorwerp van eerbied had doen veranderen, in plaats dat het een voorwerp van afgryzen had moeten zyn. Ik heb evenwel luiden, die in de zinnebeeldige wetenſchap der Ouden ervaren waren, gezien, die beweerden dat men in de zinnebeeldige Godgeleerdheid der eerſte tyden twee ſlangen moeſt onderſcheyden, zinnebeelden van twe tegenſtrydige beginſſelen, het een van God, en het ander van den Duivel. Het bewys dat zy 'er van aanvoeren, is, dat men de ſlang by al de weldoende Godheden gevoegt ziet, die by de Orgia behoren, en dat in de H. Schrift zelfs de kopere ſlang het zinnebeeld van den Verloſſer was. Dit zou men ook uit enige Munten kunnen bewyzen, waarop men twe ſlangen ziet, waar van de eene de ander verſlind. Dit artykel verdiende wel door de Geleerden opgeheldert te worden, en zou tot een ſleutel kunnen dienen om verſcheyde zaken van de Fabelkunde uit te leggen.

De ongehoorzaamheid van onze eerſte Voorouders, die van de eene kant al te droeve gevolgen in de uitwerkzelen der zonde had, en die van de andere kant hun al te vleyende hoop deed opvatten ingevolge der beloften die hun gedaan waren, was een al te aan-

* *Julius Firmicus Maternus*, *cap.* 2. Sebaſium colentes Jovem, anguem, cum initiantur, per ſinum ducunt, adhuc primi erroris vitia graſſantur, & quicquid hominem perdidit, colitur, & funeſti anguis callida crudelitas adoratur.

zienlyk voorval om aan de nakomelingſchap geen geheugen van hun droevigen val te behouden, die oorzaak van zo grote qualen geweeſt was, en oorzaak tot een groter goed gegeven had.

Bewaarders van 't Geloof en de Openbaring, bepalende volgens Gods beyelen voor 't toekomende wat de menſchen moeſten doen om hem te behagen, beſloten zy onder verſcheide Zinnebeelden en in 't gebruik van verſcheide heilige oeffeningen, 't geen hun zonder ophouden het verlies, dat zy geleden hadden, de affchrik van de zonde die het veroorzaakt had, de verwachting en de verdienſten van een Verloſſer, de ſchikking van een bovennatuurlyk leven en van de genade, met de zoete hoop van de heerlykheid moeſt voor ogen ſtellen.

Dit is 't geen ik van den aanvang reeds gezegt heb dat men uit de uitheemſche Godsdienſten halen kon, die hoe gebreklyk en wanſchapen zy ook zyn mogen, ons bewyzen genoeg verſchaffen, dat zy op den waren Godsdienſt, dien zy gruwlyk verbaſtert hebben, zyn ge-ent.

Nadere trekken van overeenkomſt.

In der daad dit kan men uit de Zinnebeeldige Fabelen van de Heidenſche Godgeleertheid beſluiten, waar van de meeſte tot de Orgia behoren, die alle op deze eerſte en grote waarheden zinſpelen. Verbeeld ons Minerva, aan Pandora de nootlottige * Doos ter hand ſtellende, of de dochters van Cekrops den korf toevertrouwende, waar in Erychton opgeſloten was, met verbod van dien te openen, niet een gebod, dat een drift van nieuwsgierigheid en hoogmoed deed overtreden? Is het ſerpent Python, Latona zonder ophouden vervolgende, om haar vrucht te verſlinden, niet een afbeeldzel van de ſtrikken die het helſche ſerpent Eva ſpande? Saturnus zyn kinderen, op Jupiter en de anderen na, die door het geraas dat de Korybanten in de Orgia maakten gered wierden, verſlindende, wyſt ons die niet het ongelyk aan, dat de eerſte menſch aan zyn nakomelingſchap deed, en God enigermate door het berouw van onze eerſte Voorouders en door den ingeſtelden dienſt om hem te verzoenen bevredigt? Alle ſoorten van ziektens die de dood veroorzaken uit de doos van Pandora vliegende: † het kind half menſch en half ſerpent, dat in den korf van Cekrops

* Pauſanias in zyn Attiſche zaken maakt van een beeld van Minerva gewag, dat te Athenen in den Tempel der Maagden was, die aan haar dienſt toegewyd waren. In de beſchryving die hy van dit beeld maakt, zegt hy „ aan den voet „ van de Speer die zy in de hand houd is een Draak, die men zou kunnen den„ ken dat Erychton was. Op het voetſtuk ziet men in laag verheven beeld„ werk alles wat men van de geboorte van Pandora verhaalt, die Heſiodus en „ de andere Dichters zeggen dat de eerſte Vrouw geweeſt is. " Zo men de woorden van dezen Schryver wil nadenken, zal men daar in ontdekken dat zy kunnen dienen om het gevoelen dat ik heb te ſtyven, dat de fabelen van Minerva, Pandora, Cekrops en Erychton openbaar zinſpelen opden eerſten oorſprong der menſchen, op den val onzer eerſte Voorouderen, en de verborgentheden van onzen Godsdienſt.

† Antigonus de Karyſtier in het 2de hooftſt. van zyn verzameling van Wonderbaarlyke hiſtorien, zegt niet gelyk de andere oude Schryvers, dat de dochters van Cekrops, den korf openende, dien Minerva haar toevertroud had, gevonden

krops gevonden wierd, toen zy dien openden, en waar van het Zinnebeeld noch in de Inwyingen van de Verborgentheden bewaard wierd. De wetgevers of de eerſte ſtichters van den oorſprong van eenige volkeren, gelyk Cekrops, Erychton, en deze vrouw, waar van de Scythen zich afkomſtig rekenden, en die men veronderſtelt, half menſch en half ſlang te zyn. De menſchen uit de gezaaide tanden van den Draak geſproten die zo dra zy geboren zyn elkander verdelgen, betekenen ons al deze zaken de droevige en dodelyke uitwerkzelen der erfzonde niet, en de wanorde der begeerlykheid? Zyn Até die uit den hemel gejaagt wierd, en de boom van den tuin der Heſperiden die door een altyd waakzamen draak bewaart wierd, geen verbloemde Zinnebeelden van onze eerſte Voorouderen, uit den Luſthof van Eden gebannen, en van de vrucht van den boom des levens berooft, dien zy na hun beganen misſlag niet meer mochten aanraken? Eindelyk is Herkules, twee ſlangen in de wieg dood drukkende, en van de Hydra met zeven hoofden zegepralende (een aanmerkenswaardig Zinnebeeld, ter oorzaak van den draak in de Openbaring) is dezelfde Herkules ter Helle dalende en Cerberus aan den band leydende: is Apollo, wreker van Latona, en het Serpent * Python met zyn pylen doorſchietende; is Perſeus, door middel van Minerva over Meduza zegepralende, geen zinſpeling op de zege die de Verloſſer over Duivel en dood behalen moeſt?

Herkules, Apollo en Perſeus, Zinnebeelden van den Verloſſer.

Ik zou noch andere zinnebeelden kunnen vinden die het gemaklyk zou zyn op dezen Verloſſer te huis te brengen; de ingeſchape wysheid, wiens eeuwige voortteling, in de geboorte van Minerva, uit Jupiters hooft hervoortkomende, ook wegens den tyd in de Voorzeggingen der Sibyllen, in de Maagt die baren zoude, en waar voor de Druïden Altaren hadden opgerecht, verbeeld wierd.

Wie weet zelfs of de jonge Veſta, de jonge Iſis, Minerva, Diana, Proſerpina, Venus Urania, Dictynna, Britomartys, *Dea Salus*, of de goede Godin, die dezelfde Godheid onder verſcheyde namen betekenen, en wier maagdelyke ſtaat zo geroemt wierd: of de Maagt, die in den Dierenkring onder de Hemeltekenen is, geen ſchaduwen en duiſtere Zinnebeelden van deze onbevlekte

den hadden dat Erychton half menſch en half ſlang was, maar alleen dat zy dit kind met twe ſlangen omwonden vonden. Dit kan men nog op eenige munten gewaar worden, alwaar men boven den korf van de Orgia, *Cyſta* genaamt, een kind ziet, met een of twee ſlangen, 't geen een nieuw bewys uitmaakt, dat de ſlang in de verborgentheden zinſpeelt op den misſlag van Pandora, de eerſte aller vrouwen volgens de Heydenen, of om beter te zeggen, op den val onzer eerſte Voorouderen, en op den elendigen ſtaat waar in de erfzonde hun nakomelingſchap gebracht had.

* Het Serpent Python is klaar het Zinnebeeld des Duivels, volgens de ſtelling der Heydenen zelfs, indien men overweegt dat de geeſt van Python het beginſel van de Waarzegging der Heydenen is, die een uitwerking van de Toverkunſt zynde, niet anders als het werk van den Duivel zyn kon. 't Is waar dat Apollo ook volgens de Heydenen de God van de Voorzegging was, en dat al de Waarzegging der Heydenen by de zwarte kunſt te huis horende, de geeſt van Apollo en de geeſt van Python in den grond maar een geeſt en een beginſſel waren.

Maagt waren, die te eniger tyd zonder haar kuisheid te krenken, den Zaligmaker ter Wereld brengen moeſt; en of deze maagdelyke order, in alle tyden zo klaar uitgedrukt, niet ingeſtelt was om eenigermaten deze maagdom eer aan te doen, die tegen de wetten van de natuur vruchtbaar worden moeſt? *

De Moedermaagt die den Verloſſer heeft voortgebracht, heeft een zo wezentlyke overeenkomſt met den Verloſſer zelfs, dat het waarſchynelyk is dat zy beide in de Openbaring begrepen wierden, die aan onze eerſte Voorouders van de Verborgentheid der Verloſſing gedaan wierd, zo dat deze Verborgentheid niet alleen in 't gros geopenbaart wierd, maar met enige harer voornaamſte omſtandigheden.

ZESTIENDE HOOFTSTUK.

Vervolg der zelve ſtof.

IK heb reeds in het artykel van den Vuur-dienſt aangemerkt, dat men twee Veſtâs onderſcheyde, de eene de Moeder en de andere de Dochter, dat deze twee perſonen onder den naam van Moeder der Goden verwart, het ook in byna alle de andere namen waren, die men aan deze Moeder der Goden geeft, zo dat men in de Fabelkunde twee Veſtâs, twee Iſiſſen, twee Cereſſen, twee Rheâs, twee Opſen, twee Cybelen, enz. vind. Ik heb gezegt dat die gene, die onderſteld word de Dochter te zyn, aangezien als haar maagdom zo zuiver bewarende, dat deze maagdom haar uitmuntendſte voorrecht was. Men ſchryft haar twee plaatzen in den Hemel toe, een in den Dierenriem, in het teken van

Het blykt evenwel klaar uit de fabel van Apollo, die Python met zyn pylen doorſchiet, en die van dezen Vyand zegepraalt, dat het in den oorſprong twe tegenſtrydige beginſſelen waren, waar van Apollo ons dezen Verloſſer voor ogen ſtelt, die de zon der gerechtigheid is, oorzaak van dit zuivere licht dat de Profeten verlicht heeft, en die zelfs het voorwerp hunner profecyen geweeſt is.

* Onlangs zyn my enige handſchriften in de handen gevallen, door Zendelingen opgeſtelt, die een langen reeks van jaren in China hebben geleeft, daar zy veel ervarentheid in de taal en kennis der oude letters van dit ryk gekregen hebben. 't Zyn kleyne verhandelingen over enige uitgetrokke plaatzen van de 5. klaſſiſche boeken die al het voornaamſte van den Ouden Godsdienſt der Geletterden inhouden, daar de Chinezen eerbied voor hebben, gelyk wy voor de boeken van Mozes, en waar in zy een zo eerwaardige oudheid erkennen, dat zy die even oud als hun ryk ſtellen. In deze uittrekzels word van een Moeder-Maagt en haar zoon geſproken, op een zo kenlyke wyze in zo veel ſtukken die overeenkomſt hebben met het geen 'er onze Godsdienſt ons van leert, dat het ſchynt datze niet onbekent kunnen blyven. Vooronderſtelt zynde dat deze uittrekzels getrouw en wettig waren, zou niets myn ſtelling over de fabelkunde beter ſtaande houden. Ik hoop dat deze Zendelingen in 't vervolg hun ontdekkingen en kenniſſen in 't licht zullen geven, en daar de juiſte uitgeſtrektheid en zekerheid aan geven die zy verdienen.

Dan zal het licht dat zy de wereld over den Godsdienſt der eerſte tyden geven, zo veel te meer kracht hebben, om dat zy het zullen gehaalt hebben uit gedenkſtukken die van de verſte tyden af in wezen zyn en met zorg bewaart worden, en dat deze ontdekkingen uit een zuiverder en zekerder bron zullen ſchynen te vloeien, als de andere gewoontens, die de woeſtheid der Amerikanen veel verbaſtert heeft.

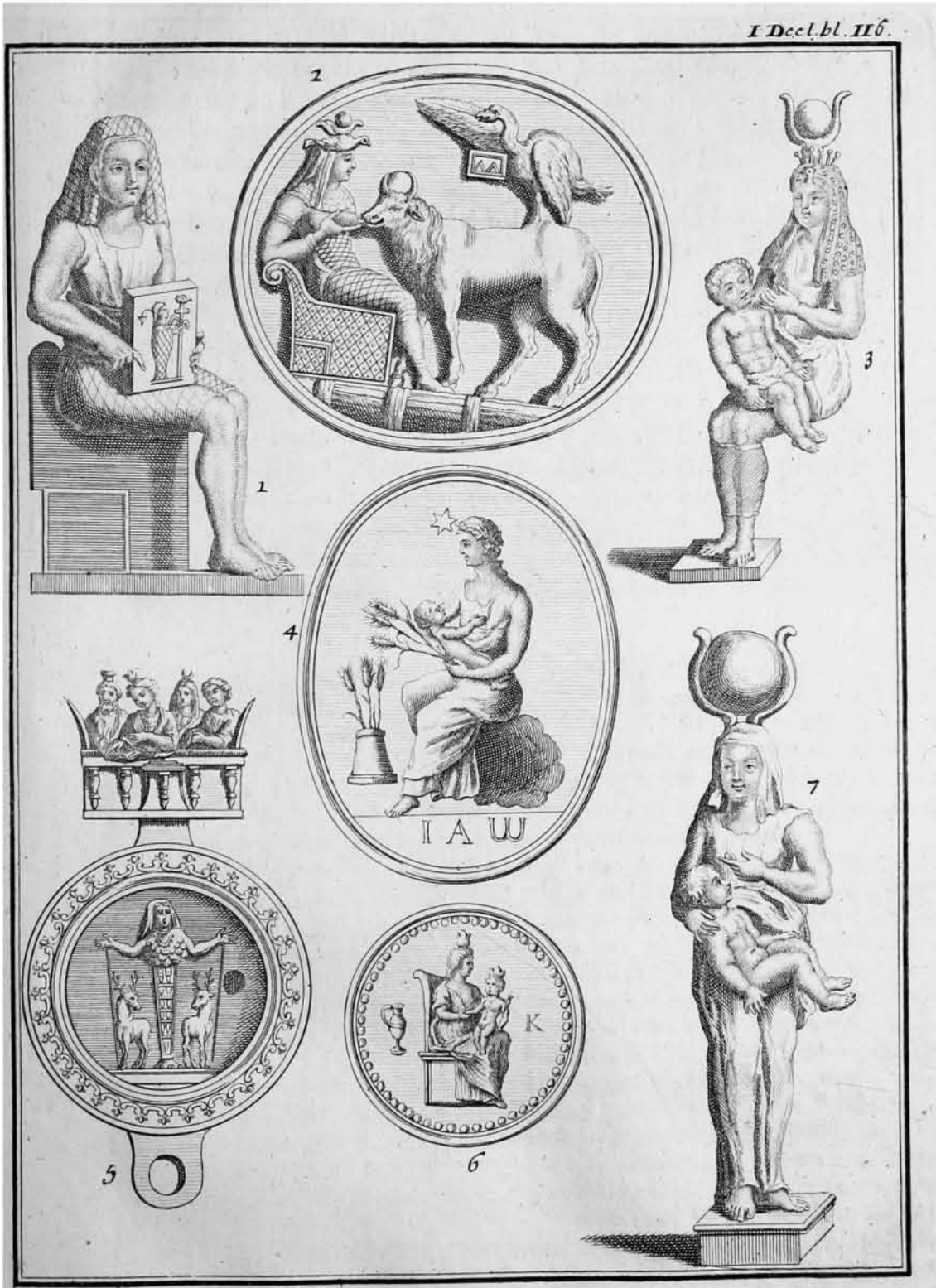

12.

van de maagt, en de andere in de Maan, waar van men een Godheid gemaakt heeft, by wie de kuisheid in zonderlinge achting was; maar deze maagdom was met een ſoort van vruchtbaarheid verknocht, gelyk de naam van *Erigone* †, dien men haar geeft, medebrengt. Deze Maagt uit den Dierenriem, wierd niet alleen met een koren-air in de hand, dat een van de Zinnebeelden van Iſis en Ceres is, verbeelt, gelyk men ze noch hedendaags afſchildert; men verbeeldeze oudtyds met een kind aan de borſt, gelyk men ze noch in een oud gedenkteken ziet, dat ik heb laten in 't koper brengen. Veſta, dochter van Saturnus, ſchoon maagt zynde, was minnemoeder van Jupiter. Venus Urania die ook maagt was, was moeder van de Min; en deze Iſis, op wier hooft men een halve Maan ziet, word dikwils verbeeld Horus Apollo, onder de gedaante van een kind, dat zy in haar armen houd, en onder de gedaante van een Stier of den God Apis te zuigen gevende.

Bacchus is dezelfde als Horus: maar Bacchus word in de Fabelkunde ook de Zoon van een Maagt genaamt. Bacchus is zo dra niet geboren, of Merkurius brengt hem aan de Nymfen om op te voeden. Nu verſtond men door den naam van Nymf in de Oudheid de perſonen van de vrouwelyke ſex die nooit gebaart hebben. Cælius Rhodiginus * vraagt over eenige Schryvers die het leven van Alexander beſchreven hebben, en alwaar gezegt word dat Bacchus van Jupiter en Kora geboren is, wat Kora was, en legt het uit. De Schryvers, zegt hy, hebben dit woord in verſcheyde zinnen opgenomen. Want vooreerſt noemde de natie der Moloſ-

Bacchus word in de fabelkunde ook de zoon van een Maagt genaamt.

Nymf wat by de Ouden beteken.

† *Goropius Becanus, lib. 4. cui titul. Chron.* Dicitur autem hæc virgo, nomine prorſus admirabili, & tali ut in ſe duo maxime contraria concludere videatur. Quid enim ad audiendum altenius, quam eam Virginem vocari, quæ ab inſigni & excellentiſſimo partu nominetur? Quiſquis enim Græcæ linguæ non eſt imperitus, dum *Erigonem* audit, ſatis intelligit ſive partus nomen derivari: nam γόνος & γνήσιον υἱὸν legitimum filium ſignificat, non adoptivum, non putatinum, non illegitimum, ſed proprie cuique & naturaliter ſuum.

* *Cælius Rhodigin. lect. Antiq. lib. 7. cap. 15.* At Dionyſius meus quem Latini tui in ſecundo Alexandri geſtorum, Jove ac Cora fatum reddidere, qualisnam tibi videtur? Aut quam putas eſſe Coram iſtam? Ego demum reſupinatâ Sylvâ hæc proruiſſe ſum viſus. Coram quidem varie capi in auctoribus, primumque Moloſſorum gentem eo nomine puellas decenter formâ conſpicuas nuncupare, proprereaque eorundem rex *Ades* ſive *Aidoneus*; uti eſt apud Plutarchum, filiam appellavit Coram, quem rapere adortus ſit Pyrithoüs. Sed & pro Virgine cæpi Coram adnotavit Euſtathius ἀπὸ τῦ κορεῖν quod ornare indicat; ſed & repurgare quorum utrumque ætati congruit in corruptæ ac puræ. . . Diſparari tamen ab Cora & Partheno Nympham, invenias: quippe Parthenon intelligunt inſciam prorſus virilis concubitus; Nympham quæ Paulo ante viro juncta non diem tamen pepererit, Gynem vero dicunt quæ partum jam ſuſceperit. Verum & Coras Poetæ Naves dicunt Protoploos id eſt, primum in aquam conjectas, tanquam plane virgines ſint. Coram item Græci pupillam in oculo vocant. . . . Proſerpinam &c. ab Græcis nuncupari nemo in litteris tam Senatus qui neſciat. . . . Scribit Clemens Jovem commutatum in anguem intuliſſe Proſerpinæ filiæ vitium, unde natus ſit Dionyſius, quo argumento etiam Sabaziorum myſtica Draconem præferunt in orbem complicatum. Hinc & Poetæ Draconem Tauri patrem dum concelebrant, ſymbolicè opertèque Jovem innuunt, & quo & filia natus ſit hic Tauri ſpecie, Quare ab Lycophrona Taurum vocatum ſcimus.

loſſen de jonge dochters, die door een kuiſche en zedige ſchoonheid uitmuntten: hierom gaf de Koning van deze natie * *Ades* of *Aidoneus*, gelyk hem Plutarchus noemt, den naam van Kora aan zyn dochter, die Pynthous ondernam te ſchaken. Maar Euſtathuis, voegt hy 'er by, heeft aangemerkt dat Kora altyd voor een Maagt genomen word, van het Grieks ἀπὸ τῆ κορεῖν, 't geen opſchikken en zuiveren betekent, beyde volmaakt met deze zuivere en onbevlekte leeftyd over een komende. Rhodiginus haalt enige andere uitleggingen van het woord *Cora* aan, waar van de eigentlykſte is, dat men dus by de Grieken het wit in 't oog noemde, dat men in dezen zin maagt kan noemen, om dat het de minſte vlek niet dulden kan, en dat de geringſte zaak het zelve hindert.

Deze Schryver voegt 'er vervolgens by, dat niemand, die enigzins in de letters ervaren is, onkundig is, dat men den naam van *Cora* aan Proſerpina gaf, en dat Bacchus een zoon van Proſerpina en Jupiter was. Van den naam dezer Godin *Cora*, Maagt en Moeder van Bacchus, zyn zonder twyffel de Korybanten genoemt, en dit heeft Strabo byna gegiſt, wanneer hy dezen naam van dien van κόραι doet afkomen, dien aan de jonge Dochters gaf, om dat de Korybanten diergelyke klederen droegen.

Strabo lib. 10. p. 321.

Proſerpina is dezelfde Godheid als Diana, Minerva, de jonge Veſta, en de jonge Iſis; hiſtorie harer bezwangering.

Proſerpina, Diana, Minerva, de jonge Veſta, en de jonge Iſis, by wie de kuisheid zo hoog in waarde was. St. Klemens van Alexandryen heeft geſchreven, dat Jupiter de gedaante van een ſlang hebbende aangenomen, haar geweld aandeed, en 'er Bacchus, anders Dionyſius, by kreeg; dat het om deze reden is, dat in de Orgia van Sebazius de in een gekrulde ſlang het Zinnebeeld van de verborgentheden was. Om dezelfde reden is het ook dat de Dichters, wanneer zy in hun verzen den Draak, vader van den God Taurus of Bacchus, vieren, klaar Jupiter betekenen, uit wien en zyne dochter Proſerpina, Bacchus onder de gedaante van een Stier geboren is: 't geen ook doet zien dat Bacchus, Horus en Apis dezelfde Godheid waren.

Bacchus, Horus, en *Apis* waren dezelfde Godheid.

Heeft men dan geen grond genoeg om te zeggen dat in alle deze verbloemde fabelen van de Zinnebeeldige Godgeleertheid der eerſte tyden, beyde de Eva's afgebeelt zyn, waar van de eerſte, Moeder van alle menſchen, zo ſchadelyk aan haar nakomelingſchap was, als de andere haar door haar maagdom nut was, die eniger maten verdiende de Wereld een Verloſſer te geven? men moet ook aanmerken dat in de H. bladen de Maan het Zinnebeeld van deze Maagt is, gelyk zy het in de ongewyde Oudheid van die gene was, waar van ik zo even geſproken heb.

Bacchus, Horus-Apollo, en Apis, die men aan de borſt van Iſis ziet leggen, waren de Zon in de ongewyde Oudheid. Zou men niet kunnen zeggen dat zy het Zinnebeeld van den Zaligmaker waren, die de ware Zon der Gerechtigheid is? Maar zo Bacchus, Horus, en Apis de afbeeldzels van den Verloſſer zyn, zal het

* Deze gewaande Koning der Moloſſen *Ades* of *Aidoneus*, is de Pluto van de Fabel, de God der Hel: en deze naam *Aidoneus* ſchynt van *Adonai* gemaakt te zyn, een der namen van den waren God in de Hebreeuwſche taal.

het gemaklyk zyn de dubbele geboorte dezer Goden uit te leggen, waarom men in de Verborgentheden in 't eerſt hun dood beweende, en naderhand hun Opſtanding vierde. Waarom men Apis onder de gedaante van een Stier verbeelde, tuſſchen wiens hoornen men een kloot ziet, die de Maan verbeelt, waar op Oſiris en Iſis onder de gedaante van halve menſchen en halve ſlangen verbeeld worden, en aan wiens hals men een Iſiſch of Hermetiſch kruis vaſtmaakte.

Waarom men in de Zinnebeeldige figuur van Horus, hem met een lang kruis in de hand verbeelt, hebbende de kop van een ſperver, Zinnebeelt van de Godheid, met een winkelhaak, Zinnebeeld van de Gerechtigheid, en den *Lituus* of Wicchelſtok, Zinnebeeld van het Prieſterſchap: Waarom men eindelyk Bacchus ook met een Wyngaards-ſpies, als een kruis gemaakt, verbeeld, gelyk ik hier na zal aantonen, ſprekende van dit Zinnebeeld dat by de Egyptenaren heilig was. Dit zyn ſprekende figuren, en de Zinnebeelden ſchynen zich zelven daar uit te leggen.

Goropius Bekanus † van de vruchtbaarheid van Erigoné of de Maagt uit den Dierenriem ſprekende, vind in de korenair, die zy in de hand houd, een heerlyk Zinnebeeld om den Verloſſer te betekenen, die het uit den Hemel gedaalde brood, het brood des levens, het brood der ſterken zyn moeſt. Waarom zouden wy niet zeggen dat in Bacchus, dien men dikwils in de Oudheid voor den wyn zelfs neemt, gelyk Ceres voor het koren, ook die gene verbeeld wierd, die de wyn moeſt zyn die de Maagden voortbrengt? En dat in de Offerande van brood en wyn, die een Zinnebeeld van de Euchariſty in de Wet der natuur was, dat even eens in de verborgentheden van Ceres en Bacchus gevonden wierd, Zinnebeeldig deze eeuwig durende Offerande verbeeld wierd, waar van ons Jeſus Chriſtus de wezentlykheid gegeven heeft, en waar in hy zelfs het ſlachtoffer en de Prieſter is?

Goropius Becanus, lib. 4.

Dit ſtryd niet tegen het geen ik hier boven van de Bacchanalen der Ouden gezegt heb, want ſchoon de wyn in dezen zin noodzakelyk tot dit Offer ſchynt te moeten behoren, is het evenwel zeker volgens de getuigenis van St. Juſtyn, dat in de verborgentheden van Mithra, waar in deze Vader een overeenkomſt beweert te

Juſtin. Apolog. 2 pro Chriſt. p. 98.

† *Goropius Becanus, lib. 4. cui titulus Chronicâ.* Quid inter cætera illo mirabilius, ſtellam illam quæ naſcente Chriſto in Oriente erat primâ magnitudine inſignis, & ad femora Virginis collocata a Chaldæis nomen accepiſſe, quo illud ſignificatur, quod latinus diceret, *ſignum cibi ſuſtentantis* confirmantis & elevantis. . . . Quis hic non admiretur præcipuam hanc ſtellam, cum Chriſto naſcente exorientem, hoc nomen obtinuiſſe, quo indicaretur eum, qui naſceretur, cibum eſſe elevantem, ſuſtentantem atque confirmantem. . . Bene igitur Aſimon, Alacel, Aſimech, nominatur ſtella hæc, quam σάκυ, Græci, Latini ſpicam vocaverunt, eâdem quam expoſui ratione, eo quod ſpica non ſolum cibus ſit, ſed cibus vivus, è quo rurſus alius & alius cibus naſci queat, & ita cibus fieri perennis, ac perpetuo hominem ſuſtentans. . . . Nec ociosè aut fruſtra Virgo hanc ſpicam manibus ſuis tenet, eo quod cibus ille de pura Virgine naſceretur, quo comeſto ad Libram juſtitiæ æternæ procederemus, nihil amplius veriti condemnationem, Chriſto longè peccatis noſtris præponderante.

te vinden met het eerwaardige Sakrament onzes Altaars, men evenwel deze Offerande niet als met brood en een beker water vierde, en het is waarſchynelyk dat dit de Natien deden, by wien de wyn niet in gebruik was.

Huet in Origen. Opera, tom. 2. Not. part. 2. col. 2.

Dit alles kan door een plaats beveſtigt worden, die de Heer Huet uit een oud Arabiſch Schryver * verhaalt, want in zyn aantekeningen over Origenes, over het ſtuk der Sterrekykers ſprekende, die de geboorte ſtelling van onzen Heere Jeſus Chriſtus uit den Hemelloop hadden willen opmaken, heeft hy deze aanmerkelyke woorden. „ Zy zyn door Albumazar, een oud Arabiſch „ Sterrekyker bedrogen, die de Beelden optellende die met de „ conſtellatie van de Maagt opgaan (volgens de Lere der Indianen, der Perzen en der Egyptenaren, die zekere Beelden onder„ ſtellen, die in ieder tiental, dat is te zeggen in ieder tienden „ graad van de Conſtellatie opgaan) in het eerſte tiental van de „ Conſtellatie van de Maagt des Dierenriems, het Beeld van een „ zeer ſchone Maagt plaatſt, die een kind aan de borſt heeft leggen. Zy voed het kind, zegt de Arabiſche Schryver, in een „ plaats *Abrye* genaamt, en een zekere Natie geeft aan dit kind „ den naam van Jeſus, 't geen in 't Arabiſch *Eice* hiet, en de eeuwige Star van de Maagt gaat met dit Beeld op.

De Heer Huet heeft gelyk dat hy deze geboorteſtellers verfoeit, maar het volgt evenwel uit de woorden van dezen ouden Arabiſchen Schryver, dat deze Maagt, een kind zuigende, in de oude Aſtronomiſche ſtelling der Perzen, Indianen en Egyptenaren was; en dat de Chriſtenen van zyn tyd, die hy met deze woorden, *een zekere Natie*, beſchryft, geloofden dat het kind, dat aan de borſt van deze Maagt legt, Jeſus, of het Afbeeldzel van Jeſus, den Zaligmaker, was, waar uit wy licht kunnen beſluiten, dat hy in de Orgia der Ouden was verbeeld geweeſt.

Vid. Crexcum, Hiſt. Canad. lib. 1.

Schoon men miſſchien zo diep in de voetſtappen, die ons van den ouden Godsdienſt der Wilden noch overig zyn, niet kan indringen, wyzen ons enige hunner fabelen nogtans eén God den Schepper, en een God den Verzoener aan.

Ata-entſic, naam van de Vrouw die uit den Hemel gejaagt wierd volgens het gevoelen der Huronnen.

Maar de gene die de meeſte overeenkomſt met de moeder der Goden in de Orgia heeft, is deze uit den Hemel gejaagde Vrouw, waar van ik reeds geſproken heb, en daar zy den oorſprong der menſchen aan toeſchryven. De Huronnen noemenze *Ata-entſic*: dit is een naam zamengeſtelt uit *Ata*, dat de perſoon betekent, en uit *Entſi*, dat in de zamenſtelling een buiten gemene lengte of verheid van tyd en plaats betekent, of dat de hoogſte graad in 't ſtuk van goed of quaad is. Deze naam van *Ata* verſchilt niet van de

Ata

* *Huet in Origenis Opera, tom. 2. Not. Part. 2. Col. 2.* Hos fefellit Albumazar vetus Aſtrologus Arabs, qui imagines recenſens, quæ cum Virgine aſcendunt, (juxta Perſarum, Indorum & Ægyptiorum doctrinam, qui cum ſingulis ſignorum decanis imagines quasdem aſcendere figurabant) in primo Virginis decano Virginis imaginem collocat formoſæ, puerum geſtantis & lactentis. Nutrit puerum, inquit in loco qui dicitur *Abrye* & vocat ipſum puerum quædam gens Jeſum, cujus interpretatio eſt Arabicè *Eice* & aſcendit cum eâ ſtella Virginis æterna.

Ata of *Até* van Homerus, en van de *Atté* van 't Evoe roepen der Bacchanten.

En is de Grootmoeder van hun God *Tharonhiaouagon.*

Deze vrouw is de grootmoeder van *Tharonhiaouagon* hun God, die zy ook in den tyd veronderſtellen geboren te zyn, en onder de menſchen geleeft te hebben; maar veel van haar klein-zoon verſchillende, die niet als goed zoekt te doen, is zy van een zeer bozen aart; zy eet niet als ſlangen en adders, zy heeft het gebied over de dood; zy zuigt zelfs het bloed der menſchen, die zy aan een quynende ziekte doet ſterven; zy is de Koningin der ſchimmen, die haar de ſchatting ſchuldig zyn van al 't geen met haar ligchamen begraven is geweeſt; en zy dwingtze om haar te vermaken, met haar danſſende, want zy ſtellen al de gelukzaligheid in deze danſſen, die een van de voornaamſte plichten van den Godsdienſt geweeſt zynde, ook het voorwerp van de gelukzaligheid geweeſt moeten zyn.

Vergelyking van dezelve met Eva.

Zou men inderdaad niet zeggen, dat men in deze Vrouw van een bozen aart, die niet als ſlangen eet, en aan wie alle menſchen na hun dood hulde bewyzen, deze zondige Eva ziet, die al te licht na de verleydende redenen van den bozen geeſt luiſterde, die haar door den mond van de ſlang aanſprak, en die hier door de dood in de Wereld deed komen, waar aan haar zonde alle hare kinderen onderdanig maakte? 't Is van een andere kant aanmerkenswaardig, dat zy onder hun menſch gewordene Godheden geen als deze Vrouw en haar zoon of kleyn-zoon noemen, zonder enig gewag van een Vader te maken, waar uit het ſchynt dat zy gelyk de Ouden de eene en de andere Veſta, of om beter te ſpreken, de eene en de andere *Até* hebben verwart.

Ik zeg van de eene en de andere *Até*, want gelyk de namen van de moeder der Goden aan beide de Eva's paſſen, kan men het zelfde van den naam *Até* in 't byzonder zeggen. Niet alleen was het de naam van deze ſchuldige Eva, die uit den Hemel verjaagt wierd, maar 't was ook de naam van die gene die Maagt was, en het is waarſchynelyk dat van dit woord *Até* al de andere van *Atté*, *Athene*, *Athena*, *Athrena*, *Atheronia*, eerſte namen van * Minerva, gemaakt zyn, gelyk ook die van *Atergatis*, *Adargatis*, *Athargatis*, *Athara*, *Athyr*, *Aſtur*, *Aſtarte*, namen van de Goden van Syrien. Acte, Attis, Actea, Attica † zyn woorden die

* Phornutus of Cornutus zegt, dat het zeer moejelyk is om dat het zo lang geleden is de afleyding van den naam van Minerva, die hy *Athrena* noemt, te vinden. Men kan het zelfde van byna al de namen der Goden zeggen, want de afleydingen die men 'er van gemaakt heeft veel later zynde als de tyd, waar in deze namen gegeven zyn, moeten byna alle gebreklyk geweeſt zyn.

† Pauzanias maakt Acteus eerſten Koning van Athenen, en geeft hem Cekrops, dien hy veronderſtelt zyn ſchoonzoon geweeſt te zyn, tot opvolger. En hy zegt dat na den naam van *Attis*, dochter van Kranaus, die op Cekrops volgde, het land der Athenienzers Attica genoemt wierd, in plaats dat het voorheen Actea, na zyn eerſten Koning genoemt wierd. Maar nademaal byna alle Schryvers Cekrops eerſten Koning van Athenen maken, moet hy den naam van Acteus ook gehad hebben, naam die van het woord Adam ſchynt afgeleyd te zyn, en die zeer wel op dien genen paſt, dien wy veronderſtelt hebben den zelfden niet onzen eerſten Vader te zyn.

den zelfden oorſprong hebben, en worden alle op den tyd van Cekrops, man van Pandora, dat is te zeggen op den tyd van onze eerſte voorouders, op den tyd van Adam te huis gebracht, wiens naam den menſch betekende op den Man en de Vrouw paſte, en op mannen en vrouwen heeft kunnen uitgelegt worden; maar die onkenbaar zal geworden zyn door de woorden, waar meê hy zal zamengeſtelt zyn, en door andere verbaſteringen, die evenwel gemeen en gemaklyk genoeg zyn, nademaal 'er duizent voorbeelden zyn van de verandering van *A* in *E* en *D* in *T*. *Atahocan* is God, de Schepper in de fabelachtige hiſtorie der Algonkynen.

Du Creux, Hiſt. Canad. lib. 1.

In die der Brazilianen word ook van een zekeren *Ata*, een zeer beroemden Waarzegger, gewag gemaakt, waar van zy vele zaken verhalen, die boven de menſchelyke krachten zyn, en die de kleynzoon van een Maagt was, die hem zonder haar maagdom te krenken ter wereld gebracht had. Dit is het eenigſte voorbeeld niet dat 'er in Amerika van een maagdelyke Godin is. De volkeren van Peru hadden 'er een in de lucht geplaatſt, die uitdeelſter van Regen en Wind was. Men vind ook in hun Hiſtorien eenige overblyfzels van Poëzy, waar in 'er gewag van gemaakt word. By de volkeren van de Spaanſche Eylanden is een van de namen van de moeder der Goden die van *Atabeira*, die van den naam van *Atabirius*, dien men aan Jupiter gaf, ſchynt afgeleyd te zyn.

Thevet Cosmogr. Univ. liv. 21 ch. 6.

Garcilaſſo, Comment. Reales, lib. 2. cap. 17.

Lil. Gr. Gyraldi, Hiſt. Deor. Syntag. 3.

ZEVENTIENDE HOOFTSTUK.

vervolg der zelfde ſtoffe.

DE Slang heeft iets verborgens by al de Afgodendienaars van Ooſtindien, China en Japan, gelyk by de oude Heydenen, het zelfde is by al de Wilden van Amerika waar.

Lettres edifiantes & curieuſes des Miſſions de la Comp. de Jeſus, 6 Recueil 1 lettre.

Vader Bouchet in een zyner Brieven aan den Heer Huet, Biſſchop van Avranches, zegt, dat 'er in de Hiſtorie der Indianen verhaalt word: „ dat een beroemt Serpent, *Cheïen* genaamt, ge„ waar wierd dat de Boom des Levens door de Goden van den „ tweden rang ontdekt was. Nademaal men mooglyk aan zyn „ zorgen het bewaken van dezen Boom toevertroud had, wierd „ hy zo vervoert van toorn dat men hem verraſt had. dat hy op„ ſtaanden voet een groot deel vergift uitbraakte. Het gantſche „ Aartryk leed hier door, en niemand zou dit doodlyk vergif ont„ ſnapt hebben, had de God *Chiven* geen medely met de menſche„ lyke natuur gekregen: hy verſcheen onder de gedaante van een „ menſch, en ſlokte zonder veel te zeggen al het vergif, waar me „ het boze ſerpent het heel-al bedorven had, in. " De Verloſſer zo wel als de algemene val der menſchen, worden redelyk wel in deze fabel afgebeeld; maar de Verloſſer word noch beter in de Offerande afgeſchildert, die de zelfde Indianen van een ſchaap doen, en waar in men (zegt Vader Bouchet in den zelfden brief) een ſoort van gebed doet waar in men hart op deze woorden uitſpreekt: *Wanneer zal de Zaligmaker geboren worden? wanneer zal de Verloſſer komen?*

Vader du Tertre, de Predikant Rochefort, Vader le Breton en verſcheyde andere Schryvers verzekeren, dat de Wilden van 't

Zuider-

13.

Zuiderdeel byna dezelfde Denkbeelden hebben, die men in de grote Indien heeft, aangaande den Draak, die de Maan gedurende haar toning verſlinden wil, 't geen enige Zinnebeeldige verborgentheid ſchynt te kennen te geven, op de zelfde wyze als het geluid dat de ene en de andere met hun *Maraca* maken, of met op ſchorſſen, op keteltrommen of ketels te ſlaan klaar een goddelyke oeffening aanwyſt, die een overblyfzel van die der Korybanten is.

„ Wanneer 'er een Eklips in de Maan is, *zegt Vader du Tertre* „ *van de Karaiben ſprekende*, beelden zy zich in dat *de Maboya* (dat „ is te zeggen de Duivel) haar inſlokt. 't Geen oorzaak is dat zy „ den gantſchen nacht danſſen, zo wel oude als jonge, vrouwen „ als mans, met de benen dribbelende, een hand op 't hooft, en „ de andere op 't gat, zonder te zingen, maar een droevig en „ verſchriklyk geſchreeuw van zich afgevende. Die eens hebben „ beginnen te danſſen, zyn genoodzaakt tot het aanbreken van den „ dag daar in te volharden, zonder het zelfs om de dringendſte „ nood te laten ſtaan. Ondertuſſchen heeft een jonge dochter een „ kalebas, waar in enige kleine ſteentjes zyn opgeſloten, in de „ hand, en die ſchuddende tracht zy haar lompe ſtem met dit ver- „ velent geraas te paren.

Hiſt. Nat. des Antill. Traité. 7 ch. 183. vremt gevoelen der Karaïben als het Eklips in de Maan is.

De Inka Garcilaſſo zegt, dat de Peruvianen zich inbeelden dat de Maan dan in zwym viel, en in gevaar was van te ſterven. Zy vergenoegden zich niet met veel geraas te maken, met gebeden te doen en andere bygelovige plechtigheden om haar uit deze ſlaauwte te doen bekomen, maar zy ſloegen de honden ook omze te doen ſchreeuwen, om dat zy na hun zeggen verzekert waren dat de Maan veel van hen hielt, en zich zou laten bewegen wanneer zy ze hoorde baffen. Zouden de Ouden wel andere gedachten gehad hebben van hun jachtgodin Diana.

Garcilaſſo Commens Reales, lib. 2. cap. 23. Wondere gebaarden der Peruvianen wanneer de Maan in zwym viel, om haar weer te doen bekomen.

Byna de zelfde Denkbeelden hebbenze in het Noorderdeel van Amerika, en een oud Zendeling, na men my verzekert heeft, had van de Huronnen verſtaan, dat zy van ouds onder het zelfde gevoelen, en de zelfde gewoonte hadden.

In de Aſtronomie noemt men de knopen daar de Zon- en Maantoningen geſchieden, het hooft en de ſtaart van den Draak. Zou dit wel de grond gelegt hebben van dat belagchelyk gevoelen der Indianen, die geloven dat een Draak dezelve verſlinden wil, en die in dit vertrouwen dan veel gebeden doen, en een groot geraas met trommels en ketels maken om hem te bevredigen of te verſchrikken?

Vreind gevoelen der Indianen omtrent den Maanzwym; zy maken een groot geraas met ketels en trommels om haar te redden.

De Ouden hadden ook een Denkbeeld * dat de Zon en Maan in

* *Cælius Rhod. Lect. Ant. lib. 19. cap. 10.* Æs porro in ſacris & excantationibus magnam habuiſſe veteribus auctoritatem ac vim, ſcribit Theocriti Interpres in Poëtæ Pharmaceutria propter eaque in Lunæ deliquiis adhiberi ſolitum ἠ ἐπὶ τοις κατοικομενοις & hominum morte: purius enim cæteris habebatur ἠ, ἀπελαϛικὸν τῶν μιασμάτων pollutionum expiatorium. Inde eo utebantur in Purificationibus univerſis, ut in libro de Diis ſcripſit Apollodorus Quin & Coræ ſeu Proſerpinæ Sacerdos Athenis Æneum pulſare inſtrumentum aſſuerat, quod ἠχεῖον vo-

dien tyd leden, en onderwyl de Tovereſſen haar toverkunſten pleegden, beeldden zy zich in de zelve met haar kopere inſtrumenten, die van alle kanten weergalmden, te redden. Wat my aangaat, ik verbeeld my een overblyfzel van den Godsdienſt der Korybanten te zien in het geluid van deze Cymbalen aan de Orgia, en den dienſt van Ceres en Iſis toegewyd. Zouden de eerſte inſtellers van de godlyke plechtigheden gewild hebben dat de Zon en Maan-zwymen tydſtippen waren, die onder de duiſtere Denkbeelden van een Draak, welke de Zon en de Maan verſlinden wil, den menſchen de pogingen in de gedachten bracht, die de geeſt der duiſternis aangewent heeft om hen verloren te doen gaan; den goeden uitſlag dien hy kreeg, onze eerſte ouders bedriegende, en de zege die een Verloſſer, uit een moeder-maagt geboren, op hem moeſt behalen?

Openb. 12. H. Zinnebeeld uit de openbaring hier na zwemende.

't Is zeker dat de H. Johannes ons in zyn Openbaring de zelfde zaak onder een byna diergelyk Zinnebeeld verbeeld, in die vrouw met de Zon bekleed, die de Maan onder haar voeten heeft, en een kroon met twaalf ſterren op heeft. Deze Vrouw is in barensnood, de Draak met zeven hoofden, en zo vele kronen daar op, wiens ſtaart het derde deel van de ſterren des Hemels met zich ſleept, paſt op het ogenblik dat zy haar vrucht aan den dag zal brengen, om die te verſlinden; maar deze Vrouw baart een zoon, die de meeſter aller volkeren zyn moet. Deze zoon word ook tot Gods troon gebracht, en de Vrouw in de Wildernis geleyd, na de plaats die God haar toebereyd had. Wie is deze Vrouw? Wie de Zoon? Wie de Draak? Men kan het klaar uit het gevolg zien, want ſtraks daar na word gezegt, dat 'er een groot gevecht in den Hemel tuſſchen Michael en zyn Engelen van de ene zyde, en den Draak en zyn Engelen van de andere zyde, voorviel.

Uitleggingdaar van.

De Draak, het oude ſerpent, dat is te zeggen de Duivel en Satan die al de Wereld verleyd, wierd 'er verwonnen en voor altoos met zyn gevolg uit den hemel gebannen.

Men zal zo veel te meer overtuigt zyn dat deze Draak, die volgens het gevoelen der Indianen de Maan verſlinden wil, in de Oud-

vocant. Apud Laconas Rege defuncto lebetibus obtinnire fuit veteris inſtituti... Æris porro ſonos, ceu rem potentiſſimam, multis rebus Græcorum vetutiſſimos adhibuiſſe palam eſt. Cur vero æris diſſono crepitu deficienti lunæ auxiliarentur Antiquiores, quod & Manilius ſignificat, ſed & Ovidius:

Te quoque Luna trahe, quamvis Temeſæa labores
Æra tuos minuant.

Alexander etiam rationem affert ejusmodi; æs & ferrum inquit quatiunt mortales, quod inde abigi dæmonas creditum ſit, quo tempore ſydera hæc vim ſuam ad terras non perducant, quæ hominibus proſit, & improbos retrudat dæmonas. Moris hujus item meminit Titus Livius, ab urbe condita 26. Campanorum imbellis multitudo, cum æris crepitu, qualis in defectu Lunæ ſilenti nocte fieri ſolet, edidit clamorem. Et ut Plinium præteream, etiam Thebaïdos ſecto Papinius:

Procul auxiliantia gentes,
Æra crepant. . . . .

Oudheid niet anders als een afbeeldzel van den helſchen Draak was, om dat Plutarchus en Alexander Aphrodyſius getuigen, dat de Ouden hun kopere bekkens niet deden klinken, als in het vertrouwen dat zy van de kracht dezer bekkens hadden, om de quáde geeſten, Duivels of ſchimmen te verjagen, daar de Maan vol van was of meê geplaagt wierd, en die gedürende haar zwyming een gruwlyk geſchreeuw maakten. Dit gevoelen en dit gebruik van de Oudheid wierd niet ten eerſten, daar het Chriſtendom aangenomen wierd uitgerooit en afgeſchaft, gelyk wy van St. Maximus van Turin vernemen, dien dit belachelyk gevoelen der Chriſtenen van zyn tyd zo tot toorn verwekte, dat hy een Leerreden over deze ſtof opſtelde, waar in hy de gek ſcheert met het geſchreeuw en geraas dat hy hen onder een Eklips had horen maken, als of zy, zegt hy, „den Schepper wilden hulp toebrengen, en als of „ God, die de Hemellichten gemaakt heeft, niet in ſtaat was om ze „ te hanthaven en te beſchermen." Schoon de Kerk nooit de gevoelens der Ouden, die altyd met bygeloof of dwalingen vermengt zyn, heeft aangenomen, heeft zy evenwel zommige van de gewoontens der Oudheid geheiligt; en miſſchien is het om deze reden dat zy een wet ingeſtelt heeft om de klokken te dopen, om de Duivels, Geeſten en alle de machten der Lucht, die ons zouden kunnen beſchadigen, te verjagen.

Plut. de facie in orbe Lunæ Alexander Aphrodis lib. 1. prob. 46. item lib. 2 probl. 43.

D. Maxim. Taurin. Homil. de defectu Lunæ.

V. le Pontifical de la Benediction des Cloches.

De meeſte Wilde Natien hebben een gruwelyken afkeer van de ſlangen, daar 'er in tegendeel weer andere zyn, die ze eten. Daar zyn evenwel byna geen Wilden of zy laten 'er enige figuren van op hun lichaam prikken of ſchilderen. Maar 't geen het aanmerkelykſte is, is dat de beenderen en de vellen der ſlangen by na in al de verborgentheden van hun bezweringen gebruikt worden. Hun Prieſters maken 'er kranſſen en gordels van als de Bacchanten, en ſchikken 'er zich meê op, op de wyze als men ons het hooft van Meduza op het ſchild van Pallas afbeeld.

Zy weten het kunſtje ook van ze te bezweren, en het is niets nieuws hun ſlangen met ſchelſtaarten te zien handelen, wier vergif zeer gaauw werkt, en dezelve in hun boezem dragen, als of zy 'er geen gevaar van te vrezen hadden.

Nu tot al deze Zinnebeelden van de Heydenſche Godgeleertheid wederkerende, waar van ik zo even geſproken heb, geloof ik dat zo myn giſſingen wel gegrond ſchynen, men daar in der daad kan uithalen, 't geen ik ten eerſten geoppert heb, te weten, dat het gene het voornaamſte in deze Zinnebeeldige Godgeleertheid der Heydenen is, een waar verband met het wezentlykſte van ons geloof heeft, de grond van onze verborgentheden by na te enemaal op den miſſlag van onze eerſte voorouders en deszelfs voldoening ſlaande.

Ik beken dat de Heydenen hun gantſche Zinnebeeldige Godgeleertheid ſchriklyk hadden verwart; dat men natuürlyk een waar afgryzen heeft om een zo wanſchapen Godsdienſt, als de hunne was, en daar zy zelfs niet meer van verſtonden, met een zo zuiveren Godsdienſt als den onzen te vergelyken; en dat men deze vergelyking niet zonder ergernis zou kunnen maken, zo men hun God-

Godheden zo ondeugent begreep, als Heſiodus, Homerus en na hen alle de Dichters de zelve afgeſchildert hebben. Laat ons dan twe tyden in het Heydendom onderſcheyden, laat ons van de eerſte tyden alle deze botte verdichtzelen afzonderen, die de laatſte tyden verzonnen hebben, en die van Jupiter een overſpeelder en groten lichtmis gemaakt hebben; van Bacchus een dronkaart in den hoogſten graad: van Venus het model van alle Hoeren, en van Merkurius een patroon der Dieven enz. Laat ons tot deze eerſte eeuwen opklimmen, waar in de eerſte Zinnebeeldige Denkbeelden zo verdorven niet waren.

't Is waar dat wy 'er noch enige verwarring in zullen vinden, want onder de zelfde namen en onder de zelfde Zinnebeelden ontdekken wy verſcheyde perſonen en verſcheyde voorwerpen. Bacchus en Oſiris, by voorbeeld, zyn de Godheid, de Zon, onze eerſte Vader, en de afbeeldzels van den Verloſſer: op de zelfde wyze zyn Veſta, Ceres, Iſis, enz. de Godheid, de Zon, en de Maan, en worden in eene perſoon verwart, waar in men tegenſtrydige eigenſchappen vind, gelyk moeder en Maagt zyn. Evenwel zyn deze zaken in de vergelyking die men 'er van met onzen Godsdienſt maken kan, gemaklyk voor die gene, die het weten, te ontwarren; in plaats dat onze Godsdienſt zelfs diergelyke verlegentheden in die gene zou verwekken, die den zelven niet verſtaan: want het is zeker dat men daar in van den Zaligmaker als van een God ſpreekt, om dat hy in der daad God is, ter oorzaak van de gepaartheid die 'er in hem van de Godlyke en menſchelyke natuur gevonden word; men ſpreekt 'er van als een menſch, wanneer men geen acht geeft als op de menſchelykheid; en deze menſch word in den naam van Adam met onzen eerſten Vader en zyn gantſche geſlacht verwart; hy word daar in met den zondigen menſch verwart, om dat hy alle onze ongerechtigheden op zich geladen heeft: eindelyk men paſt verſcheyde Zinnebeelden op hem toe, die met die van de eerſte Oudheid overeenkomen, gelyk dat hy de Zon der gerechtigheid, het licht der Wereld, het Hemels brood is enz. De bewoordingen waar van men zich bedient om zyn Heylige moeder te eeren, ſchynen 'er een ſoort van Godheid van te maken, en dezelve met God te verwarren; want de titel van Koningin der Engelen en een menigte andere die men haar toeſchryft, komen op die uit die men aan de moeder der Heydenſche Goden gaf. De kerk zelfs paſt op haar in den dienſt van haar feeſtdagen de woorden van de H. Schrift, die eigentlyk niet als de ingeſchape Wysheid toekomen, die de Heydenen ook in de geboorte van Minerva ſchynen afgebeeld te hebben. De vergelyking die men van haar met Eva maakt, waar van men haar ook den naam geeft, ter oorzaak van de overeenkomſt die 'er tuſſchen beyde is, zou gelegentheid kunnen geven, om ze beyde te verwarren, en haar in een en de zelfde perſoon eigenſchappen te geven, die tegenſtrydig ſchynen, gelyk Maagt te zyn, en moeder aller menſchen. Eindelyk onder verſcheyde Zinnebeelden van den Godsdienſt der eerſte tyden, paſt men haar byzonderlyk die van deze Godheden toe, die haar ſchynen te verbeelden; men ſchildert

ze

ze dikwils af, gelyk ik daar zo even een voorbeeld van aangeroert heb, met de Zon bekleed, op de Maan tredende, en den kop van het helſche Serpent verbryzelende. De ſlang, een Zinnebeeld van Iſis, is haar zodanig eigen, dat het in haar en in haar zoon is, dat de woorden, die God tegen het Serpent ter oorzaak van de zondige Eva zegt, waar gemaakt worden: „ ik zal een eeuwige vyand-„ ſchap tuſſchen u en de vrouwe ſtellen, tuſſchen uw zaad en haar „ zaad, gy zult haar lagen leggen, en zy zal u den kop verbryze-„ len. *Gen. 3. vs. 15.*

Even eens gelyk alle de Zinnebeelden van den Godsdienſt de ſchuld van onze eerſte Voorouders, en de voldoening die 'er voor moeſt gegeven worden tot hun voornaamſte voorwerp hadden, moeſten ook op dit zelfde Voorwerp alle de wezentlykſte oeffeningen van den Godsdienſt ſlaan, en dit is 'er noch noodzakelyk om te bewyzen.

ACHTIENDE HOOFTSTUK.

DE gewoonte die de Tybarenen hadden van als hun vrouwen in de kraam waren gekomen te bed te gaan leggen, was een godsdienſtige oeffening, die een natuurlyk verbant met de erfzonde ſchynt te hebben, en die een boete voor de ouders ſchynt te zyn, tot verzoening van deze zonde ingeſtelt. Deze gewoonte word door die der Galibis, der Karaïben, der Brazilianen en andere Wilden van 't zuiderdeel uitgelegt. De ſtrengheden van deze vrywillige boete, die in ſtreng vaſten en vele andere bygelovigheden beſtaat, beginnen zo dra hun vrouwen hebben verklaart dat zy zwanger zyn: maar zo dra zy verloſt zyn, neemt zyn ſtrenge levenswyze veel toe, want de man dan zyn Hamak aan het dak van zyn hut hangende, ver van zich daar door zyn vrouw laten koeſteren, gelyk eenige Schryvers van de eene en de andere geſchreven hebben, begraaft zich daar in de eenzaamheid en ſtilzwygentheid, en onderhoud een zo ſtrenge vaſten van zes weken; dat wanneer deze tyd verlopen is hy 'er zo mager als een geraamte uitziet, waar na hy genootzaakt is een zekeren vogel voor zyn opkomſt om te brengen. Dit heeft 'er de Heer Biet van geſchreven. Vader du Tertre voegt 'er by, dat na de 40 dagen van deze ſtrenge vaſten verlopen zyn, zy een gaſtmaal voor hun bloedverwanten en vrinden aanrechten van de korſten van de Kaſſou-broden die zy gedurende hun vaſten hebben beginnen te eten, en waar van zy volgens het gebruik niet als de kruim mogen eten. Eer zy aan 't eten vallen kerven de genodigde de huid van dezen armen bloed met tanden van een * Akouti, en laten hem uit alle delen van zyn lichaam de

Godsdienſtige oeffeningen.

Vremde levenswyze der mannen wanneer hun vrouwen in de kraam leggen. *Biet, Voyage de la Terre Equinoxiale, liv. 3. chap. 13. du Tertre Hiſt. Nat. des Antill. Traité 7. chap. 1. 84.*

R ader,

* De Akouti is volgens de beſchryving die 'er de Heer Rochefort van maakt, „ een dier van een donkerbruine verf, het heeft borſtelig, klaar hair, en een „ kleine ſtaart zonder hair, het heeft twee tanden aan het opperſte kakebeen, „ en twee aan het onderſte; het houd het eeten tuſſchen de twee voorſte poten, „ gelyk de Wezeltjes, hy maakt een geluid als of hy duidelyk *Coüyé* zeyde. „ Men jaagt 'er met honden op, om dat zyn vleeſch, ſchoon het weinig na 't wild

ader, zo dat zy, zegt hy, van een zieken door inbeelding een wezentlyken zieken maken. Dit is 't niet al, want daarna nemen zy zeſtig of tachtig korreltjes piment of Indiaanſche peper, van de ſterkſte die zy vinden kunnen, en na die fyn geſtoten in 't water gedaan te hebben, waſſchen zy met dit gepeperde water de wonden en littekens van dezen elendigen, die niet veel minder pyn lyd als of men hem levendig verbrandde; ondertuſſchen mag hy geen een woord ſpreken, zo hy niet voor lafhartig en eerloos wil uitgekreten worden.

na een vaſten van zes weken gehouden te hebben, rechten zy een gaſtmaal aan.

Deze plechtigheid ge-eindigt zynde, brengt men hem weer in zyn bed, daar hy noch eenige dagen blyft, terwyl de andere goede cier houden en zich op zyn koſten vrolyk maken. Zyn vaſten duurt noch zes maanden, gedurende dewelke hy noch gevogelte noch viſch eet, gelovende dat dit het kind zou ſchaden, en dat dit kind deel zou hebben aan al de natuurlyke gebreken der dieren, waar van de vader zou gegeten hebben.

Deze lange en zo ſtrenge vaſten word niet als voor de eerſtgeboornen gehouden, voor de anderen, die 'er volgen mogen, komen zy 'er beter koop af. Thevet verzekert dat gedurende dezen tyd de Braziliaanſche vrouwen, die in de kraam leggen, een langer en ſtrenger vaſten als haar mans houden. Volgens Vader du Tertre worden de vrouwen van de Karaïben op de Eylanden met minder ſtrengheid gehandelt. Ik weet niet dat in Noorder Amerika de mannen in dit ſtuk die van 't Zuider deel navolgen; maar wat hun vrouwen aangaat, 't is zeker dat zy na haar kraam een dieet houden, die t' enemaal na een boetdoening gelykt.

Thevet Coſmogr. Univ. liv. 21 ch. 5. p. 916. du Tertre loco cita. 20.

Het hulpmiddel in de wet der natuur ingeſtelt om de vlak van de Erfzonde uit te wiſſen, raakte niet alleen de Ouders van het kind. Dit kind, ſchuldig door het ongeluk van zyn geboorte, moeſt de misdaad, die hy van zyn Ouders ge-erft had boeten. Schoon men niet weet waar in dit geneesmiddel beſtond, komt men evenwel overeen dat 'er een was, en dat dit noodzakelyk was. Miſſchien was het een ſoort van Doop en reiniging der Wet; in der daad, 't was een gebruik van byna het gantſche Heydendom, gelyk het noch dat van gantſch Amerika is, de jong gebore kinderen in 't water, en zelfs dikwils in bevrore rivieren te dompelen, en dit ſchynt my toe altyd als een oeffening van Godsdienſt aangezien te zyn geweeſt. Behalven dat was 'er een beſtemde tyd om het kind een naam te geven. Dit was een tyd van plechtigheid, waar toe de gantſche bloetverwantſchap genodigt wierd, en waar op men een gaſtmaal aanrechtte, dat miſſchien oorſpronkelyk een Offerande was. By verſcheyde Natien, die de gewoonte van beſnyden hadden,

„ wild ſmaakt, van velen zo goed als een konyn geacht word. Wanneer hy „ vervolgt word, red hy zich in de holle bomen, van waar men hem door rook „ doet uitgaan, na dat hy vreeslyk geſchreeuwt heeft. Als men hem jong „ vangt word hy licht tam gemaakt, en wanneer men hem boos maakt, zet zich „ het hair op zyn rug te bergen, en hy ſlaat den grond met zyn achterſte oren „ gelyk de konynen. Hy is ook van die grootte maar heeft korte en ronde oren, „ en zyn tanden zyn zo ſcherp als een vlym. *Rochefort Hiſt. Nat. des Iſles Antilles, ch.* 12. *art.* 4.

den, gelyk de Joden, of iets diergelyks, koſte het aan 't kind bloed, want dit moeſt noodzakelyk op deze pynelyke operatie volgen.

Deze tyd was overal niet eveneens bepaalt. By de Hebreeuwen was het de achſte dag na de geboorte, ten zy andere redenen deze plechtigheid drongen uit te ſtellen.

't Staat vaſt dat 'er iets diergelyks by de verſcheyde Natien van Amerika was en noch is, gelyk men uit het getuigenis van verſcheyde Schryvers, die het melden, zien kan. Ik zal my vergenoegen met te verhalen 't geen 'er Vader du Tertre en de Heer Nikolaas Perrot van zeggen. „ Acht dagen daarna (te weten na „ de zes maanden van deze ſtrenge vaſten) verzoekt de vader een „ van zyn beſte vrienden om Gevader van het kind te zyn, of Ge„ moeder, zo het een dochter is, die na een weinig op hun manier „ geſmult te hebben een weinig haair van het voorhooft des kinds „ afſnyden, het dik van 't oor doorboren, gelyk ook het middel„ ſchot der neusgaten, (daar men twee of drie draden van katoen „ doortrekt, uit vrees dat de gaten weer toe mochten lopen) en „ de onderſte lip. Wanneer 't hun dunkt dat het kind te zwak is „ om deze pyn uit te ſtaan, ſtellen zy het tot het einde van 't jaar „ uit, en houden zich te vreden met hem een lok haar af te ſny„ den. Dit gedaan zynde geven zy hem den naam, dien hy zyn „ leven lang moet voeren, zy laten evenwel niet na 'er andere aan „ te nemen, maar deze blyft hun altyd by, en tot erkentenis ſme„ ren de ouders van 't kind den hals en het hooft van den peter of „ den meter met oly uit de Palmbomen.

Plechtigheid van het kind een naam te geven.

Du Tertre la même.

„ Wanneer een kind, zegt de Heer Perrot, 't zy een jongetje 't „ zy een meisje, vyf of zes maanden oud geworden is, rechten de „ ouders een gaſtmaal aan van 't beſte dat zy hebben, waar by zy „ den Jongler met vyf of zes van zyn Leerlingen verzoeken. (De„ ze Jongler is zo veel als eertyds de Prieſters waren.) De vader „ des huisgeſins zich tot hem kerende, zegt dat hy genodigt is om „ den neus en de oren van zyn kind te doorboren, en dat hy dit „ feſtyn aan de Zon of aan eenige andere gewaande Godheid of„ fert, daar hy de naam van noemt, dezelve biddende om deernis „ met zyn kind te hebben, en het in leven te ſparen. De Jongler „ of Waarzegger antwoord vervolgens na gewoonte, en roept den „ geeſt aan, dien de vader uitverkoren heeft. Men bied hem en „ zyn Leerlingen eten aan, en zo 'er eenige ſpys overblyft ſtaat het „ hun vry die meê na huis te nemen. Als men gedaan heeft met „ eten zet de moeder van het kind den genodigden pelteryen, ke„ tels of andere koopmanſchappen voor, en geeft het kind in han„ den van den Jongler, die het aan een van zyn leerlingen vaſt te „ houden geeft. Na zyn deun ter ere van den aangeroepen geeſt „ ge-eindigt te hebben, haalt hy een platten priem, die van een „ been gemaakt is, en een grote els uit zyn zak. Met de priem „ doorboort hy beide de oren van het kind, en met de els den „ neus. Hy vult de gaten der twee oren met kleine rolletjes van „ een ſchors, en in de neus ſteekt hy een entje van een veêr, die „ hy daar in laat ſteken tot dat het genezen is met een zekere zalf,

Memoires manuſcrits du Sieur N. Perrot.

„ daar hy het meê ſmeert. Als het genezen is ſteekt hy 'er zwa-
„ nedons in of ganzedons.

Afzonderingen der vrouwen en jongedochters ten tyden harer maandſtonden.

De afzonderingen der vrouwen en jongedochters ten tyden harer maandſtonden en reinigingen, die zo wel by de Heidenen als by de Joden in gebruik waren, hebben ook den godsdienſt tot grond gehad, en ſchynen als geneesmiddelen voor de zonde ingeſtelt te zyn geweeſt. Zy zyn in Amerika zeer ſtreng, daar men haar hutten apart maakt, gelyk voor die gene die onder de Joden met melaatsheid aangetaſt waren.

La Poterie, Hiſt. de l'Amer. ſept. tom. 3.

Antonio Ruis Conquiſt Eſpiritu. al del Paraquay 810.

Zy worden dan zo onrein gehouden, dat zy niets van gebruik durven aanraken. De eerſtemaal dat dit haar overkomt, zyn ze dertig dagen van de andere menſchen afgezondert, en elke reys dooft men het vuur van de Hut, daar zy uitkomen, uit; de as daar van werpt men buiten het dorp, en men ſteekt een nieuw vuur aan, als of het eerſte door haar tegenwoordigheid beſmet was geweeſt. By de volkeren die de oevers van de Rivier de La Plata bewonen, naait men ze in haar Hamak, als of zy dood waren, latende daar niet als een kleine opening voor den mond in, om haar het ademhalen niet te benemen. In dezen ſtaat blyven zy zo lang als dat duurt, waar na zy tot de proeven overgaan, die alle de gene die tot huwbare jaren gekomen zyn, moeten ondergaan, waar van wy de omſtandigheden hier na zullen melden.

Tavernier, Voyage de Perſe. liv. 4. *chap.* 8.

By de Guebers „ gaan de vrouwen of jonge dochters zo dra zy
„ haar maandſtonden voelen ten eerſten uit haar huis, en gaan al-
„ leen op het veld wonen in een klein hutje, van teenen gemaakt,
„ met een daar voorhangent zeyl, dat voor deur dient. Zo lang
„ als dat duurt brengt men haar alle dagen te eten en te drinken,
„ en wanneer het over is, zend ieder na haar middelen ſtrekken
„ aan den Prieſter een geytje, of een hen, of een duif ten offer;
„ waar na zy in 't bad gaan, en daar na zommige van haar vrin-
„ den ter maaltyd verzoeken.

Hoe by de Negers van Guiné

De Negers van Guiné en de Goudkuſt in Afrika hebben een diergelyke wet van reiniging en afzondering voor de ſexe; maar in plaats van voor ieder vrouw of vryſter een byzondere hut te bouwen, hebben zy 'er een in 't gemeen, die als een groote zaal is, daar alle die gene die dit ongemak hebben zich na toe kunnen begeven, en te zamen leven.

Voyage d'Iſſini &c. p. 168.

Zie hier wat de Vader Godefroy Loyer * in zyn Beſchryving van het Koningryk van Iſſini verhaalt. „ Daar is een zeker aanmerkens-
„ waardig gebruik, van allen tyden onder de Negers van deze kuſt
„ ingeſtelt: te weten dat ieder dorp een huis heeft van de andere
„ ontrent hondert treden afſtaande, dat zy *Bournamon* noemen,
„ waar in zonder uitzondering al de vryſters en vrouwen zich ge-
„ nootzaakt zyn te begeven, en van de wereld afgeſcheyden te
„ blyven, tot dat haar reinigingen te eenemaal ophouden, waar na
„ het haar vryſtaat weer na haar huis te keren. Men brengt haar
't geen

* De Beſchryving van Vader Godefroy Loyer, munnik van de Order der Preekheren, is te Parys in 1714 onder het opzicht van Vader de la Place, munnik van de zelfde Order, en Leraar van de Sorbonne, gedrukt.

„ 't geen tot 's levens onderhoud nodig is; als of zy met de peſt
„ beſmet waren, en zy zouden om geen ding ter wereld dit onge-
„ mak, wanneer het haar overkomt, durven verzwygen, want zy
„ zouden 'er het leven niet afbrengen, zo men merkte, dat zy in
„ dien tyd voor haar mannen het eeten klaarmaakten. Ook doet
„ men haar de * *Fetiche* eeten, en zweren dat zo dra zy 'er de
„ minſte blyk van hebben zy het hare mannen zullen openbaren,
„ en zich in de Bournamon begeven.

Badingen der Wilden.

Het eerſte dat de Karaïben en al de Wilden van 't Zuiderdeel s' morgens als zy opſtaan doen, is zonder uitſluiting (mannen en vrouwen elk in 't byzonder) zich in de zee te gaan baden, of, 't geen noch beter is, in eenige rivier, zo zy daar dichte by zyn. Dit ſchynt een Wet van reiniging te zyn, die zy onſchenbaar onderhouden.

NEGENTIENDE HOOFTSTUK.

Inwydingen tot de Verborgentheden.

MAar alle de waarheden van den Godsdienſt wierden klaarder en op een uitdrukkelyker wyze in de plechtigheden en in de proeven der Inwydingen tot de verborgentheden uitgedrukt, als in de Zinnebeelden en in enige afzonderlyke gebruiken, waar van wy geſproken hebben; want ſchoon 'er gruwelen onder gelopen waren en ſchandelyke zaken, gelyk de Phallen en Ityphallen en andere ongebondentheden, daar men zich in deze nacht-verborgentheden aan over gaf, men merkt klaar, dat dit ingeſlopen misbruiken waren, en die rechtdraats tegen den aart van haar inſtelling aanliepen, die een afſterving van zich zelfs, een Boetedoening en een Heiligmaking was.

Men kan geen omſtandig verhaal geven van het geen 'er in de Inwydingen omging, ter oorzaak van het onſchendbaar geheym, dat 'er over deze zaak aanbevolen was. De Ongewyde Schryvers † zelfs, wanneer de gelegentheid om 'er in hun Hiſtorien van te ſpreken, zich natuurlyk opdoet, blyven met eerbied ſtaan, houden zich aan een godsdienſtige ſtilzwygentheid, en maken hun werk van deze zaken van Godsdienſt verholen te houden, waar ontrent onze nieuwsgierigheid beter wenſchte voldaan te zyn, en meer gaande

* De *Fetiche* is een ſoort van Talisman of iets dat overeenkomt met de *Manitou* der Amerikanen. Deze Afgodiſche Negers van Afrika hebben vele gebruiken die na die van Amerika zeer wel gelyken, voor al in zaken die den Godsdienſt betreffen. Men ziet ook een zelfde overeenkomſt van Zeden onder enige barbaarſche Volkeren van Ooſt-Indien met de Amerikanen; maar ik zie 'er geen daar deze overeenkomſt volmaakter is als by de Barbaren van het Eiland Formoza, niet ver van China en Japan. Ik ſtond 'er ten uiterſten verzet over, toen ik de beſchryving die 'er een Hollandſch Predikant, Georgius Candidius genaamt, van gemaakt heeft, las. Als ook de verzamelingen van aanmerkenswaardige en ſtichtelyke brieven der Zendelingen van onze zamening. Het verhaal van Candidius word in de Reys van Rechteren na Ooſtindien gevonden.

† *Apuleïus*, *lib. II. Metamorph. de Myſteriis.* Quæras forſitan ſatis anxie, ſtudioſe Lector, quid deinde dictum, quid factum? Dicerem, ſi dicere liceret, cognoſceres, ſi liceret audire; Sed parem noxam contraherent aures & linguæ temerariæ curioſitatis.

gemaakt word. Daar zyn 'er evenwel eenige daar zy ons niet onkundig ingelaten hebben, zonder zich evenwel in een omſtandig verhaal in te laten, dat het geheim van deze Verborgentheden zou hebben doen uitlekken. Men kan uit het geen zy zeggen beſluiten, dat de Inwyingen een redelyk langen tyd duurden, en verſcheyde zaken behelsden, die men tot zekere hooftpunten kan brengen, die de ſtelling, die ik geoppert heb, bewyzen.

Twe verſcheyde Staten der Inwyingen.

De Inwyingen hadden als twee verſcheyde ſtaten. De eerſte was een ſtaat van Verzoening, en de andere een ſtaat van Heiligmaking en Volmaaktheid: en miſſchien waren het deze twee ſtaten die het onderſcheyd van 't geen men *de grote en de kleine Verborgentheden* noemde, uitmaakten.

Wat er in den ſtaat van verzoening omging.

In de ſtaat van verzoening, die waarlyk een ſtaat van boete was, hielt men zich afgezondert, en ſprak niet: men vaſte ſtreng: men ſpeende zich van de geoorloofde huwlyks-vermaken: men deed bekentenis van zyn misdaden: men onderging verſcheyde reinigingen die den ſtaat van een geeſtlyke dood en een wedergeboorte verbeelden: eindelyk men onderging ſtraffen, die een boete ſchynen en een voldoening voor de voorlede zonden.

Voor deze Inwyingen moeſt men zich de beſlommering van de wereld onttrekken, die iemands aandacht, die men aan Gods zaken ſchuldig is, zou hebben kunnen aftrekken. Tot dit gebruik waren 'er afzonderlyke plaatzen geſchikt, daar men geen gemeenſchap met de godloze wereld had. Deze toevluchten waren na allen ſchyn of in de boſſchen die aan de Goden gewyd waren, of in den omtrek der Tempels, alwaar die gene, die tot den Altaardienſt geſchikt waren, woonden.

Strenge Vaſten.

Het vaſten wierd noodzakelyk in de Inwyingen tot de Verborgentheden vereiſcht, gelyk uit het plechtige antwoord blykt, dat de Ingewyde genoodzaakt was te geven, *Jejunavi*, ik heb gevaſt. * Dit vaſten was ten uiterſten ſtreng, en ſchoon men niet net weet, waarin het beſtond, ſchynt het evenwel dat het op zommige plaatzen zeer lang duurde; dat men zich niet alleen van al wat leven had gehad onthielt, maar ook van vele andere zaken, die eenigzins tot lekkerheid kunnen ſtrekken. De Ouden ſtelden vaſt dat het Vaſten, de ziel van de ſtoflykheid los makende, dezelve bequamer maakte om met God om te gaan.

Middelen die zy aan-

Het zelve was 'er ontrent de Kuisheid, die men een zekeren geſtelden tyd moeſt bewaren. Men noemde dat *in caſto eſſe*, en de Ingewyde moeſt een plechtige getuigenis geven, dat hy deze proef uitgeſtaan had. De gene die deze ingetogenheid moeielyk viel, tuchtigden de prikkelingen van 't vleeſch met dulle kervel

* *Arnobius*, *lib.* 5. Eleuſiniorum veſtrorum notas & origines produnt urbes & antiquarum Elogia litterarum; ipſa denique ſymbola, quæ rogati, ſacrorum in acceptionibus reſpondetis. Jejunavi, atque ebibi cyceonem, ex geſtà ſumpſi & in calathum miſi, accepi rurſus, in cyſtulam tranſtuli.

Julius Firmicus, *lib. de Errore Prof. Relig.* In quodam templo, ut in interiores partes homo moriturus poſſit admitti, dicit, de Tympano manducavi, de Cymbalo bibi, & religionibus ſecreta predidici. Quod Græco ſermone dicitur, ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κυμβάλου πέπωκα, γέγονα μυσής.

vel te drinken : andere leyden onder hun matten kruiden, die zy geloofden dat de kracht hadden om de kuisheid te bewaren.

wenden om de kuisheid te bewaren.

Deze Wet was meerder of minder uitgeſtrekt na de plaatzen en de verſcheide ſtaten der Ingewyden. Zommige waren 'er niet toe gehouden als gedurende den tyd hunner Inwyingen, andere onderhielden het hun leven lang, maar de prieſters van Cybele waren gedwongen zich te ontmannen.

In de verzoeningen van byzondere misdaden, en die onafhankelyk ſchynen van de Inwydingen tot de heilige verborgentheden, moeſten de ſchuldigen toevlucht tot iemand nemen, die ze zuiveren kon, en zy moeſten ten minſte in 't algemeen hun misdaad bekennen. Apollonius van Rhodus geeft 'er ons een voorbeeld van in Medea en Jazon, die zich by Circe lieten verzoenen. Circe dezelve binnen hebbende doen komen en genodigt om te zitten, werpen zy zich eens klaps met een drift op de haartſtede neder, en blyven daar in den gewoonlyken ſtaat van ſmekende perſonen leggen. Medea dekt met beyde handen haar voorhooft, en Jazon ſteekt den degen, daar hy den ongelukkigen Abſyrtus meê gedood heeft, in den grond. Gedurende al dien tyd drajen hun de ogen op een ongewone wyze in 't hooft, en het wezen ſtaat woeſt en verwildert. Aan dit teken begrypt Circe, dat zy aan een moord ſchuldig zyn ; en de vrees voor Jupiter, die de ſmekenden onder zyn beſcherming neemt, noodzaakt haar, hen volgens de gewone wyze te zuiveren.

Hoe de verzoeningen en zuiveringen van misdaden geſchieden. *Apol. Rh. lig. 4 v. 662.*

Zy bereid ten eerſten alles wat tot een offerande nodig was, en laat een klein ſpeen-varken komen. Na het zelve gekeelt te hebben, beſmeert zy met het bloed daar van de handen der twe ſchuldigen, 't geen zy met offerplegingen ter ere van Jupiter, wreker der moorden aan bloetverwanten gepleegt, en hun verzoende, verzelt. Haar Maagden, die haar gewoon waren in deze gelegentheden ten dienſt te ſtaan, nemen alles wat tot de verzoening gedient had, weg, en werpen het weg, onderwyl zy op het Altaar heilige koeken in de vlam werpt, en gebeden uitſtort om de gramſchap der helſche furien te ſtillen, om Jupiter met hen beide te verzoenen en zyn gunſt te gewinnen, 't zy dat zy hun handen in vremd bloed gebaad hadden, 't zy dat zyze met dat van hun nabeſtaande of Medeburgers bezoedelt hadden.

De plechtigheid ge-eindigt zynde, doet Circe hen op tronen zitten, en zich recht over hen gezet hebbende, doet zy hun verſcheyde vragen, in 't algemeen over de reden van hun reys, maar noch nader over de oorzaak die hen verplicht had om zich by haar te laten zuiveren. Medea verhaalt aan Circe het gebeurde, maar verzwygt evenwel de voornaamſte omſtandigheden van de dood van Abſyrtus. Circe, aan wie na allen ſchyn de Goden dezelve ontdekt hadden, was daar niet onkundig in ; maar met medelyden geraakt over deze ongelukkige Vrouw, die vele tranen ſtortte, vernoegde zy zich met haar in 't algemeen haar vlucht en misdaden te verwyten, en joeg vervolgens hen beyde uit haar tegenwoordigheid, en uit haar huis, zonder hun enig ander quaad te doen.

In de Verborgentheden van Samothracie, moeſten die gene die men

Verborgenheden van Samothracien.

men inwydde, gedurende hun verzoeningen de zonden die zy bedreven hadden, of ten minſte de voornaamſte openbaren. Wy moeten het beſluiten uit het geen Plutarchus van Lyſander verhaalt. De Prieſter hem verklaart hebbende dat hy hem de misdaad moeſt bekennen, die hem het zwaarſt op 't hart ley, wilde Lyſander, die daar niet vroom genoeg toe was, uit hem weten of hy het was of de Goden die het hem bevalen; de Prieſter antwoordde dat het de Goden waren. Wel zeyde Lyſander, vertrek dan, en ik zal het den Goden openbaren, wanneer zy 't my vergen.

Plutarch. in Lacon.

Plutarch ibid.

De zelfde Schryver verhaalt noch een of twee diergelyke ſtukken van eenige Lacedemoniers, die zich tot de Verborgentheden lieten inwyden, en die geen luſt hebbende om den Prieſter hun zonden te openbaren, weigerden te gehoorzamen, of zyn vraag door diergelyke antwoorden te leur ſtelden.

Waſſchingen en Reinigingen.

De Waſſchingen en de Reinigingen waren als een ſoort van Doop, die de onreinheden van 't lichaam wegnemende ter zelfder tyd een Zinnebeeld waren van de zorg die men aanwenden moeſt om de ziel van de ſmetten, die zy kon gekregen hebben, te reinigen, zo dat zy als tot een nieuw leven herboren wierd. Deze Reinigingen beſtonden in menigvuldige afwaſſchingen van het gantſche lichaam, of alleen van de handen. Zommige geſchiedden door beſprenging, andere door indompeling. Men gebruikte hier niet alleen water toe, maar ook zout, bloed der ſlacht-offeren en vuur. Daar waren afwaſſchingen die tot verzoening, en andere die tot toebereyding diende; de eene veronderſtelden een vrywillige of zelfs onſchuldige misdaad, gelyk het zien of aanraken van een lyk, enz. De andere waren maar een toebereyding tot een groter volmaaktheid; want hoe zuiver men was, de ziel kon, volgens het gevoelen der Heidenen zelfs en moeſt zich altyd meer en meer zuiveren, om zich waardiger te maken om de Goden te naderen.

't Was niet alleen de Wet van Mozes die deze uiterlyke reinigingen gebruikte, de andere Natien hadden 'er een zeer groot getal, die door de wetten bevolen waren, vooral voor de Prieſters. Die van Egypte overtroffen al de anderen, want zy ſchoren tot hun wenkbraauwen toe, om minder ſmetten onderworpen te zyn, en om zich met meer gemak te reinigen; dezelfde beweegreden was 'er in de Beſnydenis.

Maar daar waren in 't beloop der Inwyingen noch heiliger en Sakramenteelder reinigingen, zo ik my zo durf uitdrukken, als de gewoonlyke, die men dikwils herhaalde. * Tertulliaan geeft een ſchone getuigenis van deze Inwyingen, door een ſoort van Wedergeboorte en Doop, in de Verborgentheden van Mithra, Apollo, Iſis en de Godin van Eleuſina. Men noemde den genen, die de zorg

* *Tertull. de Baptiſmo, cap. 5.* Nationis Sacris quibusdam per lavacrum initiantur, Iſidis alicujus, aut Mithræ. Ipſos etiam Deos ſuis lavationibus efferunt, cæterum villas, domos, templa, totaſque urbes aſpergine circumlatæ aquæ expiant paſſim. Certe ludis Apollinaribus & Peluſiis (legendum Eluſiniis) tinguntur: idque ſe in regenerationem, & impunitatem perjuriorum ſuorum, agere præſumunt.

zorg van dit ſoort van Wying bevolen was, ὑδροφόρος of Water-plenger. *Aeſychius.*

De Verborgentheden van Mitra verbeelden nóch natuurlyker een geeſtlyke dood, een ſoort van Wedergeboorte tot een nieuw leven, of een ſoort van wederopſtanding, gelyk dezelve Tertulliaan zegt, als de andere Verborgentheden. De gene die zich deed inwyden, maakte mynen van de dood boven de kroon te ſtellen, om te betuigen dat hy geen andere kroon begeerde als den God zelfs, aan wien hy zich toeheiligde, en die gene die hem inwydde, veinsde ook hem op te offeren. De Verborgentheden van Mithra. *Tertull. de Baptiſmo. cap. 5.*

Dit was maar een eenvoudige en geeſtlyke vertoning, en Lampridius verwyt in het leven van Kommodus aan dezen Keyzer, dat hy de Verborgentheden van * Mithra door een waren manſlag bezoedelt had; deze wredaart zich niet met een zinnebeeldige dood, in deze gelegentheden gebruikelyk, vergenoegende.

Eindelyk, daar was een geeſſeling, die men als een ſoort van voldoening kan aanzien. Zy behoorde zekerlyk tot de Verborgentheden van Eleuſina. Zie hier 't geen 'er ons Pauſanias van leert. „ By de Feneaten, zegt hy, is een tempel van Ceres, by„ genaamt *Eleuſina*, daar de Inwyingen volkomen met de zelfde „ plechtigheden geſchieden als die van Eleuſina zelfs: en zy bewe„ ren dat hy by hen is en niet te Eleuſina daar deze Inwyingen in„ geſtelt zyn. " By dezen Tempel van Ceres Eleuſina is een ander gebouw, daar men een beeld van Ceres Cidaria bewaart. „ De „ Prieſteres dit Beeld van de Godin op zekere gezette dagen ten „ tyden van de grote Inwyingen dit beeld van de Godin by zich „ dragende, als haar zelfs verbeeldende, ſlaat volgens het gebruik „ dat by hen ingevoert is, die gene met roeden, die zich laten in„ wyden. Geeſſeling in de Verborgentheden van Eleuſina. *Pauſan. in Arcadic. p. 249.*

De zelfde Schryver zegt dat te Alea, een ſtad van Arkadien, een Tempel van Diana van Efezen was, een ander van Minerva Alea, en een derde van Bacchus, met een beeld, alwaar men alle jaren feeſten vierde, waar in men jonge dochters tot bloedens toe geeſſelde, op de zelfde wyze als men de jonge luiden te Sparte voor het Altaar van Diana Orthia deed; 't geen my zou doen geloven dat dit ook een plechtigheid van een ſoort van Inwying by de Lacedemoniers was, de jonge luiden die in hun mannelyke jaren tráden te geeſſelen. Te Aléa *Pauſan. in Arcad. p. 254.*

Niets zou ongelooffelyker zyn als deze wrede geeſſeling, zo zy niet door een groot getal Schryvers omſtandiglyk beſchreven wierd, wier getuigenis niet kan afgewezen worden, en waar van verſcheyde als ooggetuigen ſpreken.

De Lacedemoniers vierden dan alle jaren een feeſt, διαμαστίγωσις genaamt, ter ere van Diana Orthia. Men bracht voor het altaar van de Godin een zeker getal van jonge luiden, die ingewyd moeſten worden; en terwyl de Prieſteres het beeld van deze Godheid in de hand had, geeſſelde men deze jonge luiden zo ſtreng, dat het Feeſt ter ere van Diana Orthia.

* *Ælius Lampridius de Commodo Imperatore* Sacra Mithriaca vero Homicidiis polluit, cum illic aliquid ad ſpeciem timoris vel dici, vel fingi ſolet.

bloed van alle delen van hun ligchaam afgudſte. Men ontzagze op generly wyze, en Pauſanias verzekert dat zo iemand, over hun apel begrepen, hen in het minſte deel verſchoonde, het beeld van de Goden, ſchoon zeer klein, zo zwaar in handen van de Prieſters wierd, dat zy het niet langer konde houden. De Ouders wierden met geen medely aangedaan dat zy hun kinderen zagen teiſteren, zy ſchroomden eer hen enig teken van zwakheid als den geeſt te zien geven, en zy vermaandenze zonder ophouden om tot het einde een manlyken en onverſchrokken moed te doen blyken. Deze jonge luiden zelfs ſchenen niet gevoelig voor 't geen zy leden, en Cicero zegt *, dat niet alleen de geweldige pyn aan geen van hen ooit een ſchreeuw maar zelfs geen zucht had ontrukt. Wanneer zy in zo deerlyken ſtaat waren, dat men niet meer als op bloedende delen ſloeg, en dat men wond by wond voegde, ontſtond 'er onder hen een naaryver, wie 't meeſte zou lyden, en 't beſte zyn ſtantvaſtigheid doen blyken.

Pauſan. in Lacon. pag. 98.

Cicero, Tuſcul. quæſt. 2.

Zy ſchatten zich gelukkig in deze pynlyke oeffening te ſterven, ter oorzaak van de eer, die hun en hun geſlacht hier door zou overkomen. Want zo 't gebeurde dat 'er een ſtierf, voor dat hy het bepaalde getal ſlagen ontfangen had, wierd hy op koſten van 't gemeen begraven; men droeg hem ten grave met een kroon op het hooft, en men rechte hem een ſtandbeelt op, dat hem een onſterffelyken naam deed behouden, een eer die een Lacedemonier boven het langſte leven ſtelde.

Inwyingen der Luperkalen.

In de Inwyingen der Luperkalen, wier Verborgentheden byna eveneens waren als die van Samothracien, en waar van 't gebruik door de Arkadiers, die Evander volgden, in Italien gebracht was, wierden de vrouwsperſonen ook met lere riemen geſlagen. 't Geen Ovidius ons in het twede boek zyner feeſtdagen op deze wyze uitdrukt.

Ovidius Faſtor.

Juſſæ ſua terga Puellæ
Pellibus exactis percutienda dabant.

Liet al het vrouwendom met deze ruige repen
Zich op den rugge zwepen.

HOOGV.

De ziel tot een nieuw leven wedergeboren zynde moeſt tot den ſtaat van volmaaktheid overgaan, betekent in het woord τελετὴ, dat men op deze verborgentheden toepaſſe, ter oorzaak van de volmaaktheden die zy geoordeelt wierden te geven, of wel tot welke zy zich verbonden. Deze volmaaktheid beſtond in een volkomen ontdoening van alle gevoelige zaken, die men van harten moeſt verzaken: een ontbering van het vermaak der zamenwoning, in de eenzaamheid, van de goederen der aarde, door de oef-

Waar in de volmaaktheid beſtond.

* *Cicero Tuſcul. quæſt.* 2. Spartæ pueri ad aram ſic verberibus accipiuntur, ut multus e viſceribus ſanguis exeat; nonnunquam etiam, utquum ibi eſſem audiebam, ad necem. Quorum non modo nemo exclamavit unquam, ſed ne ingemuit quidem.

oeffening van een vrywillige armoede, aalmoezen vragende en van den altaar levende, volgens de belydenis die men 'er van ſcheen te doen in de plechtige woorden *de tympano manducavi:* eindelyk men moeſt de ziel in dezen ſtaat van ongevoeligheid ſtellen, dat niets ter wereld haar meer aandoen kon. Suidas zegt, niemant kon ingewyd worden, ten zy hy eerſt de proef van verſcheide pynen had uitgeſtaan, en wettige getuigeniſſen gegeven dat hy de volmaakten ſtaat van heiligheid, een volmaakte ongevoeligheid voor alles verkregen had, en zonder hertſtochten was. St. Gregorius van Nazianzen ſpreekt van deze proeven door het ſtaal, door het vúur, enz. die men in de verborgentheden van Mithra onderging; en hy ſtelt daar vervolgens een ſchoon voorbeeld van de kriſtelyke ſtandvaſtigheid tegen in de perzoon van Markus van Arethuſa, een eerwaardigen gryzaart, die zich by de hairen liet ſlepen, met voeten trappen, in de goten werpen, en die alle ſoorten van onwaardigheden, die zo ſchandelyk als gevoelig waren, verdroeg, zonder het minſte teken van misnoegen te doen blyken.

Suidas μύηται.

Greg. Nazianz. Orat. 3. adv. Jul. p. 89.

Deze verſcheyde proeven waren als zo vele trappen, waar langs men van de eene tot de ander moeſt ſtygen. St. Gregorius de Nazianzener telt 'er maar twaalf, maar andere tot vierentwintig toe, waar in men een onberoerlyke ſtantvaſtigheid moeſt betuigt hebben, om te betonen dat men eindelyk tot dezen ſtaat van volmaakte leerzaamheid gekomen was, dien de geſteltenis van een man vereiſchte, die te eenemaal ingewyd en tot de gemeenſchap der Goden wilde toegelaten worden. Zy waren als een ſtaat van opentlyken oorlog tegen zich zelfs en tegen zyne driften; en 't is miſſchien om deze reden dat Tertulliaan de Ingewyden tot de Verborgentheden van Mithra de *krygsknechten van Mithra* noemt; maar krygsknechten met wier blindheid hy medelyden heeft, om dat zy onder het Veldteken van den Duivel in het leger der Duiſterniſſen *in caſtris Tenebrarum* gelyk hy ſpreekt, ſtreden; en om dat zy, om in de gronden der dwaling onderrecht te worden, zo veel als Bloedgetuigen leerden, en ondertuſſchen niet als apen van het marteldom waren.

De Verleydende Geeſt, die de eerſte oorzaak van de verbaſtering van den Godsdienſt is, heeft de menſchen tot alle ſoorten van buitenſporigheid vervoert, misbruikende den trek zelfs die zy natuurlyk voor de deugt en voor de heldhaftigſte dapperheid gevoelen, om het juk te bezwaren dat hy zyn aanbidders opleyde, en ze hier door in den jammerpoel te ſtorten.

Het lot van deze elendige ſlaven des Satans was zonder twyffel zeer beklaaglyk, dat zy tot zo duren prys in hun verderf liepen. Maar Tertulliaan * heeft wel gelyk gehad den moed van deze ar-

Tertull. de Coron. Milit.

* *Tertull. de Coronâ militis.* Erubeſcite commilitones ejus, jam non ab ipſo judicandi, ſed ab ipſo Mithræ milite, qui cum initiatur in ſpelæo, in caſtris vere Tenebrarum, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam, quaſi mimus Martyrii, de hinc capiti ſuo accomodatam, monetur obviâ manu acapite pellere, & in humerum, ſi forte transferre, dicens Mithrameſſe coronam ſuam, atque einde

me verblinde menſchen in de verſchriklyke proeven die zy vrywillig ondergingen; den dwaalweg betredende, tegen de lafheid en de gewaande teêrheid der Chriſtenen te ſtellen, die op de voetpaden der zaligheyd geleyd zynde door een verſtandigen en redelyken Godsdienſt, die hen ook niets afvergt als 't geen hun krachten dragen kunnen, en met de gezonde reden overeenkomt, evenwel zo veel moeite hebben om zich van de geringſte plichten van den Godsdienſt te quyten, en zo dra zy zich het minſte geweld moeten doen, de Leuwigheid voor niets rekenen. Zekerlyk zal de Duivel, gelyk deze Kerkvader zegt, in den dag des Oordeels veel voordeel op deze laffe Chriſtenen hebben, om ze verſtomt te maken, door de vergelyking die hy zal maken van het weinige dat zy voor Jeſus Chriſtus geleden hebben met het gene zyne Aanbidders en zyn Slaven voor hem geleden hebben. Daar zal in der daad geen ander Rechter van noden zyn om ze te verdoemen als een van deze verleyde Slaven.

Verſcheyde trappen in de Inwyingen.

In de Inwydingen waren als verſcheyde trappen, men vorderde alleen, zo 't ſchynt, zo ſtrenge proeven niet af; maar ook wierd de wetenſchap der Verborgentheden aan allen niet gelykelyk medegedeelt. De Waarzeggers, de Pythoniſſen, de Prieſters der Afgoden, die ſtaats-halven een nader omgang met de Goden moeſten hebben, kochten ook hun wetenſchap door ſtrenger proeven; de tyd van hun Inwying moeſt veel langer zyn; en wanneer zy zelfs ingewyd waren, waren zy tot een ſtrenger leven verplicht ter oorzaak van de waardigheid en heiligheid van hun Dienſt.

Voor 't overige lieten zy zich alle inwyen. Op zommige plaatzen wydde men de kinderen in, maar het ſchynt dat de jaren van manlykheid het meeſt vereiſcht wierden. De gene die het in dezen tyd verzuimt hadden, lieten niet na het ten minſte voor de dood te doen. De gene die niet ingewyd waren wierden als godloze menſchen aangezien, uit den Tempel van Ceres uitgeſloten, en 't was hen op lyfſtraffe verboden daar in te komen.

Die in 't geheel niet ingewyd waren wierden voor godloze menſchen aangezien en mochten in den Tempel van Ceres niet komen.

De Oorlog een godsdienſtige daad zynde, en waar in men meer gevaar onderworpen is als in de andere ſtaten van 't leven, miſten de Helden en Oorlogslieden, niet zich te laten Inwyden. Jazon, Kaſtor, en Pollux, Herkules enz wierden in de Verborgentheden der Kabiren ingewyd, gelyk Diodorus van Sicilien ons leert. Deze Schryver zegt dat een van de beweegredenen hunner Inwyingen was, dat zy geloofden in alle gevaren den byſtand der Goden nader by te hebben, en dat zy zich vleyden hier te heyliger en te rechtvaardiger door te zyn. Het ſchynt zelfs dat men in 't gemeen het harnas niet dorſt aanſchieten, zonder zich eerſt te hebben laten inwyden.

Gen. 14 *Vſ.* 14.

Daar is hierover een plaats in de H. Schrift, die het ſchynt te bewyzen; want wanneer Abraham zyn volk verkoor om de overwinnende Koningen van Sodoma te beſtryden, zegt de Vulgata dat

de nunquam coronatur, idque in ſignum habet & probationem ſui, ſicubi tentatus fuerit de Sacramento; ſtatimque creditur Mithræ miles, ſi dejecerit coronam, ſi eam in Deo ſuo eſſe dixerit. Agnoſcamus ingenia Diaboli, idcirco quædam de divinis affectantis, ut nos de ſuorum fide confundat & judicet.

dat hy drie hondert en achtien van zyn eige luiden tot het gevecht uitkoor, *trecentos decem & octo expeditos Vernaciclos*, maar enige andere Overzettingen hebben woorden die op *Initiatos* of ingewyde uitkomen. *Vid. Palyglotta & Bib. Max. in cap. 14. Gen.*

TWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Toepaſſing van het geen van de Inwyingen der Ouden gezegt is op de Amerikanen.

INdien ik de overeenkomſt dezer Inwyingen en dezer Verborgentheden der Ouden met de Godsdienſten van Ooſt-Indien, van Japan en China, of zelfs met die der beſchaafde Natien van Amerika, gelyk de Mexikanen en de Peruvianen zyn, te bewyzen had, zou ik een wyd veld hebben om in te weiden; want niets is beter uitgebeelt als de leer der Prieſters van Mexiko en Peru, maar voor al als die der Brachmanen, Bonzen en Talapoynen, die ik geloof dat de opvolgers der Egyptiaanſche Prieſteren, Leerlingen van Iſis en Oſiris zyn, en die het zekerlyk zyn van de Gymnoſofiſten der Indien, Bewaarders van de Orgia van Bacchus; niets is beter afgebeeld, zeg ik, als hun leer van de reiniging der Zielen, te eenemaal met de Platoniſche Denkbeelden overeenkomende; niets is beter uitgebeelt als hun gevoelens rakende de Zon; aangaande de wyze van verzoening door Afwaſſchingen, door een ſoort van Biecht, die te gelyk by de Guebren en Perzen, by de Brachmanen, by de Japonezen, by de Siamezen en by de Peruizanen gevonden word; en aangaande de volmaaktheid waar na zy haken door het leyden van een ſtreng en boetvaardig leven, in vaſten, onthouding, kuisheid, armoede, tuchtiging en eindelyk in oeffening der Deugden doorgebracht; deugden waar van zy om de waarheid te zeggen niet als de uiterlykheden hebben, maar die in deze uiterlykheden een bewys van een gants heiligen oorſprong zyn. Men ſchept vermaak in de Schryvers, die 'er van geſproken hebben, te lezen, op wat wyze de jeugt in de ſchölen der Bonzen ingewyd wierd. Te Mexiko waren 'er gemenehuizen voor mannen en vrouwen, waar in de jonge dochters van de eenekant, en de vryers van de andere, zonder uitzondering een jaar lang onderwezen wierden, en zo een ſtrenge en ſtraffe levenswyze hielden; dat geen Monnik in Europa zyn proef jaren met de hunne vergelyken kan.

Maar van de Wilden te ſpreken hebbende, by wien, na het vooroordeel dat men heeft, geen godsdienſt is, en daar in der daad in ſchyn weinig godsdienſt te vinden is, valt het my veel moejelyker deze overeenkomſten in hun Zeden en Gewoontens aan te wyzen. Ik zal evenwel niet nalaten 'er hier eenige klare trekken van aan te voeren.

Eer ik van de Irokezen en Huronnen ſpreek, ga ik van de Natien beginnen, die het minſte van haar oude gebruiken verloren hebben, of van wie de Reysbeſchryvers de gewoontens verzamelt hebben, eer zy die te enemaal hadden laten varen. Ik zal byna niets anders doen als de woorden van myn Schryvers aan te halen, waar over ik my zal vergenoegen eenige aanmerkingen te maken.

De Schryver van de Hiſtorie van Virginien geeft ons de volmaakſte *Hiſtoir. de Virg.*

traduite de l'Anglois imprimée à Orleans 1707.

maakſte kennis van 't geen hierontrent onder de Wilden van Noorder Amerika gepleegt wierd, en helpt ons 't beſt op 't ſpoor om een vergelyking daar van met de Inwyingen der ouden te maken.

Inwyingen der Noorder Amerikanen.

„ De Indianen hebben Altaren en plaatzen tot de Offeranden „ geſchikt. Men zegt zelfs dat zy zomtyds jonge kinderen offe„ ren, maar zy loochenen het, en beweren dat zy ze niet van de „ menſchelyke zamenleving afzonderen, als om ze den dienſt van „ hun God toe te wyden. Smith geeft ons de Beſchryving van „ een dezer Offeranden, die in zyn tyd gepleegt wierd; op het „ verhaal van eenige perſonen, die 'er ooggetuigen van waren. Zie hier wat hy 'er van zegt.

„ Zy beſchilderden vyftien jongelingen van de welgemaaktſte, „ die niet boven de 12 of 15 jaren oud waren, met wit; en na ze „ na buiten geleyd te hebben, bracht het volk den gantſchen mor„ gen met rontom hen te danſſen en te zingen, met ſchellen van „ ſlangen in de hand, door. 's Achtermiddags plaatſten zy ze alle „ vyftien onder een boom, en men maakte onder hen een dubbele „ haag van luiden uit, die met kleine aan elkander gebonden ried„ jes gewapent waren. Dan koos men vyf jongelingen uit, die „ beurt om beurt een van deze jongemaats gingen afhalen, hem „ dwars door de haag geleyden, en hem op hun eigen koſten en „ met een wonderlyke verduldigheid van de rottingſlagen, die „ men als hagel en zand op hen deed neervallen, bevryden. Ge„ durende deze wrede oeffening huilden de arme moeders ſnot en „ quyl, en maakten matten, huiden, mos en droog hout klaar, „ om tot de lykſtaatſy van hare kinderen te dienen. Na dat deze „ jongemaats dus door de ſpitsroeden gelopen hadden, haalde men „ den boom verwoed omver, hakte den ſtam en de takken inſtuk„ ken, men maakte 'er kranſen van om ze te kronen, en men ver„ cierde hun hair met deſzelfs bladeren.

„ Myn getuigen konden niet zien wat men met deze kinderen „ deed; maar men wierpze op elkander in een valey, als of zy dood „ waren, en men vierde een groot gaſtmaal voor al het gezel„ ſchap.

„ De Werowans (dat is te zeggen de Prieſter) na het oogmerk „ van deze Offerande gevraagt, antwoordde dat deze kinderen niet „ dood waren maar dat de Okée of de Duivel het bloed uit de „ linker tepel van die genen zoog, die hem ten deel vielen, tot dat „ zy dood waren; dat de vyf jongelingen de anderen in de Woe„ ſtyne negen maanden lang bewaarden; dat gedurende dezen tyd „ zy met niemant mochten omgaan, en dat men uit hun getal hun „ Prieſters en Waarzeggers koos. (*Hier eindigt het verhaal van „ Kapteyn Smith*).

„ Ik weet niet, vaart de Schryver voort, of Kapteyn Smith in „ dit verhaal qualyk onderrecht geweeſt is, noch of dit ſprookje „ van Oké, die het bloed uit de linker tepel zuigt, een liſt is van „ den Geneesheer of Prieſter, die altyd Geneesheer met een is, „ om zyn goeden naam te redden, zo 'er by geval een van deze „ kinderen onder zyn tucht te ſterven komt. Maar ik zou dit laat„ ſte eer geloven als die ſchone Roman van den Oké, ten minſten

de

„ de geſchiedenis van Kapteyn Smith ſchynt niet anders als een
„ voorbeeld van hun *huſcauawering* (dit woord heeft de zelfde
„ betekenis als *Inwying*) te zyn, en hy is niet vergiſt ontrent ee-
„ nige omſtandigheden, als om dat deze plechtigheid hem toen te
„ eenemaal onbekent was.

„ Men pleegt dit werk gemeenlyk maar eens in veertien of zes-
„ tien jaren, ten zy hun jongelingen zich meermalen in ſtaat be-
„ vinden, om daar in toegelaten te worden. Het is een tucht die
„ alle hunne jonge luiden moeten ondergaan, voor dat zy in 't ge-
„ tal der Helden of *Cocharouſen* van de Natie aangenomen worden,
„ in plaats dat zo men Kapteyn Smith geloven moet, zy niet af-
„ gezondert wierden als om de Prieſterlyke Order te vervullen.
Zie hier hoe men *huſcauaweert*.

„ De Gouverneurs van de ſtad verkiezen de welgemaaktſte en
„ levendigſte jongelingen die 'er zyn, en die enig goed door hun
„ tochten en met jagen verzamelt hebben, om *gehuſcanaweert* te
„ worden; zo dat die gene die deze proef weigeren te ondergaan
„ niet langer onder hun landslui zouden durven blyven wonen. Men
„ recht in 't eerſt enige van deze gekke plechtigheden aan, die de
„ Kapteyn Smith verhaalt heeft, maar de voornaamſte is de afzon-
„ dering van deze jongelingen in 't boſch, daar men ze enige maan-
„ den opſluit zonder dat zy enig gezelſchap hebben, noch ander
„ voedzel als een gekookte drank van eenige kruiden huttigen,
„ die de herſſens ontſtellen. In der daad deze drank, die zy *Wi-*
„ *ſokkan* noemen, by de ſtrengheid van hun tucht gevoegt, maakt
„ hen ſtapel gek, en in dezen droevigen ſtaat volharden zy 18 of
„ 20. dagen; men bewaartze in een ſterke beſlote plaats, die ex-
„ pres tot dit gebruik gemaakt is, en waar van ik 'er een in 't
„ jaar 1694 zag, die de Indianen van *Paumäunkie* toebehoorde.
„ Zy had de gedaante van een zuikerbrood, en was van alle kan-
„ ten tralies gewyze open, om doorſpeling aan de lucht te geven.
„ 't Was noch geen maand geleden dat dertien jongelingen daar in
„ *Gehuſcanaweert* waren, en dat men ze in vryheid geſtelt had;
„ daarenboven verhaalt men by deze gelegenheid, dat deze elen-
„ dige bloeden zo veel water uit den ſtroom Lethe drinken, dat
„ zy daar door het geheugen van alle zaken, van hun vrienden,
„ van hun goed en zelfs van hun ſpraak verliezen. Wanneer de
„ Geneesheren vinden dat zy genoeg van deze *Wiſokkan* gedron-
„ ken hebben, verminderen zy 'er allengsjes de doſis van, tot
„ dat zy ze weer tot hun vorig verſtand gebragt hebben. Maar
„ eer zy te eenemaal herſtelt zyn, geleiden zy ze in hun verſchey-
„ de ſteden. Na een zo wrede pyniging uitgeſtaan te hebben,
„ durven deze jongelingen niet zeggen dat zy van de minſte zaak
„ geheugen hebben, uit vrees dat men ze andermaal mocht *Huſca-*
„ *nawereen*; en dan is de handeling zo ruw, dat 'er weinig het le-
„ ven afbrengen.

„ Zy moeten ſtom en doof woorden, en alles weer van nieuws
„ aan leren. Ik weet niet of hun vergetelheid gemaakt of we-
„ zentlyk is, maar het is zeker dat zy niets willen kennen van 't
„ geen zy eertyds geweten hebben, en dat hun Wachters hen ver-

zellen

„ zellen, tot dat zy alles weer van nieuws aan geleert hebben. „ Dus beginnen ze weer te leven, na eenigermaten dood te zyn „ geweeſt, en worden mannen, vergetende dat zy ooit kinderen „ geweeſt zyn. Zo iemand onder hen in deze wrede oeffening „ komt te ſterven; beeld ik my in dat dan de fabel van Oké, die „ Smith verhaalt, tot een verſchoning dient, om het te verber- „ gen; want, zegt hy, Oké moeſt die gene hebben die hem ten „ deele vielen, en men zeyde dat deze opgeoffert waren geweeſt.

„ Myn giſſing is zo veel te waarſchynelyker, om dat ik vaſt en „ zeker weet, dat Oké aan deze *huſcanawéring* altyd geen deel „ heeft. Inderdaad zo de Indianen van Paumaunkie geen twee van „ hun jongelingen van deze wrede plechtigheid, die zy in 't jaar „ 1694 oeffenden, weerom brachten; van de andere kant brach- „ ten de Appamatukken (voor dezen een machtige Natie, maar „ die hedendaags zeer verzwakt is) al de jeugt die zy in 1690 in „ deze ſchriklyke Leer gezonden hadden, weder te rug.

„ De moeite die de Oppaſſers van deze jonge luiden aanwenden „ is zo groot, en zy moeten alles gedurende deze ſtrenge tucht „ zo heilig verholen houden, dat zich wel van dit ampt te quyten „ een zaak is die de grootſte beloning verdient; en het zekerſte „ middel om tot de grootſte bedieningen van 't land te raken, zo „ dra die vergeven worden; maar ook kunnen zy vaſten ſtaat ma- „ ken van haaſt na de andere wereld verzonden te zullen worden, „ zo zy door lichtvaardigheid of achteloosheid het minſte in hun „ plicht miſten.

„ Daarenboven heb ik aangemerkt, dat die gene die men in myn „ tyd *gehuſcanaweert* had, ſchone welgemaakte jongelingen wa- „ ren, vol vuur, van vyftien tot twintig of vyfentwintig jaren oud, „ en die voor ryk te boek ſtonden. Dit deed my in 't eerſt ge- „ loven dat de oude luiden dezen vond bedacht hadden, om zich „ van de goederen der jeugt meeſter te maken, nademaal zy in „ der daad dezelve onder zich omdelen, of zy ſchikken ze tot ee- „ nig algemeen gebruik, en deze jongelingen zyn genoodzaakt op „ nieuws hun fortuin te zoeken.

„ De Indianen betuigen een afkeer van dit gevoelen te hebben, „ en zy beweren dat men een zo hevig geneesmiddel niet in 't werk „ ſtelt, als om de jeugt van de quade indrukzelen der kindsheid te „ verloſſen en van alle de vooroordelen die zy aanneemt, voor dat „ haar reden werken kan. Zy houden ſtaande, dat dan in volle „ vryheid geſtelt zynde om de wetten der natuur te volgen, zy geen „ gevaar meer lopen door de gewoonte of de opvoeding verleyd „ te worden, en dat zy beter in ſtaat zyn om oneenzydig gerech- „ tigheid te plegen, zonder enige acht op de Vrindſchap of Bloed- „ verwantſchap te ſlaan.

Aanmerkingen van onzen Schryver over dit verhaal.

De toepaſſing van het geen in den grond van deze vertelling beſloten legt, is, gelyk ik reeds hierboven gezegt heb, zo natuurlyk en gemaklyk, dat ik geloof dat ik die den lezer zelfs moet laten maken.

Alleen zal ik zeggen dat de Schryver ons, onder deze Wilden, Steden, Gouverneurs, grote ampten, en grote goederen verbeeldende,

dende, ver van het denkbeeld afwykt, dat men 'er van geven moeſt, nademaal hun ſteden niet anders als elendige Vlekken zyn, hun Gouverneurs, Hoofden, die weinig van 't overige volk verſchillen, en hun grote goederen niet anders als een algemene armoede, die overal uitblinkt.

Daarenboven, zo het een algemene wet is dat zy alle zonder uitzondering *gebuſcanaweert* of ingewyd moeten worden, gelyk hy het zegt, ſpreekt hy dan zich zelven niet tegen met te verzekeren dat de Gouverneurs de welgemaaktſte en de rykſte kiezen? Hy kon zich ook vergiſt hebben, verwarrende het verhaal van Kapteyn Smith, waar in van een plechtigheid geſproken word, dewelke niet als die gene raakte, die geſchikt waren om de Prieſter order te vervullen, met het zyne. Want ſchoon de wet van Inwying algemeen is, kan 'er zeer wel en moet 'er zelfs eenig onderſcheyd zyn volgens de verſcheyde ſtaten der Ingewyden, gelyk 'er onder de Karaïben gevonden wierd, onder wier naam ik al de Wilde volkeren van het zuider Amerika begryp, wier zeden overal zeer wel met elkander overeenkomen, en in zeer weinig zaken verſchillen.

EENENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwyingen der Karaïben.

MEn vind voetſtappen van Inwyingen onder de Karaïben, die van zeer ſtreng vaſten en andere zeer moejelyke proeven verzelt zyn voor jonge dochters en vryers die tot huwbare jaren komen, zwaar om uit te ſtaan: wederom andere om een jongman onder de krygslieden te ſtellen, om een krygsman tot den rang van een Kapteyn te doen overgaan; tot aanſtelling van een Generaal, en tot de Inwying der Prieſteren. 't Is verdrietig dat de Schryvers ons van alle deze zaken niet als een plomp en onvolmaakt verhaal gegeven hebben. Men laat niet na daar een teken van godsdienſt in te ontdekken: maar daar evenwel niet als een ydele ſchaduw meer van overig is.

Ik heb reeds van de zuiveringen der vrouwen ten tyden van hare maandſtonden geſproken, en ik heb reeds te verſtaan gegeven dat wanneer haar dat ten eerſten male overkomt, zy begonnen de proeven der Inwyingen te ondergaan. Thevet, die zelfs getuige geweeſt is van alle deze proeven, geeft ons een omſtandig verhaal van het geen 'er in deze gelegentheid onder de volkeren van Brazilien omgaat. Ik zal hier het wezentlykſte daar van aanroeren.

Thevet; Coſmog. Univ. T. m 2. liv. 21. p. 946.

Inwying der volwaſſe vryſters in Brazilien.

't Is niet zonder oorzaak, zegt hy, dat men aan deze eerſte zuivering een naam gegeven heeft, die *gebeurde vrees* betekent, want de meisjes hebben waarlyk gelyk dat zy voor dit vreeſlyk ogenblik ſchromen, dat als de leus van een ware marteling voor haar is. Men maakt dan een aanvang met haar de hairen af te branden, of het met een vis-tand af te ſnyden, zo dicht by 't hooft als het mooglyk is. Daar na doet men ze op een platten ſteen ſtaan, die hun voor een key dient om hun porceleyn te werken, en om de groene ſtenen, daar deze Natien veel cieraden af maken, te poly-

ſten ; en met een tand van een Akouti ſnyd men haar het vleeſch van boven de ſchouders tot den rug toe op, makende een dwars kruis, en verſcheyde andere kerven, zo dat 'er het bloed van alle kanten afſtroomt. Men merkt aan haar tande-knarſſingen en verſcheyde wringingen van 't lyf wel wat pyn deze arme vryſters gevoelen, maar de ſchaamte weerhoudze, en niemand geeft een enkele ſchreeuw. Daar na wryft men alle deze wonden met aſch van wilde kauwoerden, die niet minder byt als buskruid of ſalpeter, zo dat de littekens nooit vergaan; waar na men haar de armen en het gantſche lichaam met een katoenen draad vaſt bind; men hangt haar de tanden van een zeker dier om den hals; en men legt ze in haar Hamakken, zo wel toegebakert dat niemand ze zien kan. Zy zyn ten minſte drie volkomen dagen eer zy 'er kunnen uitkomen, en brengen al dezen tyd zonder ſpreken, eten of drinken door.

Deze drie dagen verlopen zynde laat menze uit haar Hamak omze te ontbinden, en men doet haar op de zelfde key ſtaan, waar op men haar de eerſtemaal gekerft heeft, op dat zy in 't eerſt met de voeten niet aan de aarde raken; van daar wordenze weer in haar bed gelegt, daar zy met enige gekookte kruiden en een weinig meel en water gevoed worden, zonder dat zy enige andere ſpyze of drank durven nuttigen. In dezen ſtaat blyven zy tot de twede zuivering, waarna men haar de overige delen van 't ligchaam van 't hooft tot de voeten toe doorkerft, op een noch wreder wyze als de eerſte maal.

Men legt ze op nieuw in haar Hamak, daar zy om de waarheid te zeggen, gedurende de twede maand wat zachter gehandelt worden, en zo ſtrenge vaſten niet houden, maar zy mogen noch niet uit haar hut gaan of met iemand ſpreken, en houden zich met ſpinnen en katoen pluizen bezig. De derde maant vryft men ze met een zwarte verf, van de oly van Jenipat gemaakt, en zy beginnen uit te gaan na 't veld.

Thevet Coſmog. Univ. tom. 2. lib. 21. p. 913. 918.

Schoon Thevet van geen onderwyzing ſpreekt, is het evenwel waarſchynelyk dat men ze gedurende dien tyd in de gronden van haar valſſchen Godsdienſt onderrecht. Deze Schryver voegt 'er by, dat een oude Portugies, die onder die gene was die het eerſt dit land ontdekt hadden, hem gezegt had, dat hy deze Volkeren getracht had deze bygelovigheid te ontnemen, maar dat de Pagés of Wicchelaren om raad gevraagt zynde, zich daar ſterk had tegen aangekant, zeggende, dat zo zy deze gewoonte nalieten te onderhouden, *Maire Monan* hen alle zou doen omkomen. *Maire Monan* is de naam dien zy aan een Wezen geven, waar aan zy by na dezelfde volmaaktheden toeſchryven, die wy aan God geven ; dat na hun zeggen, noch begin noch einde heeft, die de Hemel en Aarde en alles geſchapen heeft, maar die vleeſch geworden is en in een kind verandert, om door zyn leringen de noodzakelykheid van zyn volk te verlichten.

Maire Monan de naam van den opperſten God van Brazilien.

Thevet, Coſmog. Univ. liv. 23. ch. 1. p. 1004.

De zelfde Sehryver ſpreekt van een andere Godsdienſtige plechtigheid, die te Florida in gebruik was, en die van den zelfden aart ſchynt te zyn en de jonge dochters op dezelfde wyze te raken.

De

„ De Floridianen, zegt hy, hebben feeſten die zy op zekere „ tyden met zeer vremde plechtigheden vieren. De plaats daar het „ feeſt geviert word, is een groot rond ruim, dicht by 's Konings „ huis, waar uit die gene die tot deze plechtigheid afgezonden zyn „ met vele verven geſchildert, en bepluimt voor den dag komen, „ en na de gezegde plaats trekken. Alwaar aangekomen zynde, „ zy zich op order rangeren, en drie andere volgen, die van hen „ zo in verwen als wyzen van doen verſchillen. Ieder van deze „ drie wanneer zy op 't midden van 't ronde vlak komen, „ welke danſſende en zeer erbarmlyk zingende, van de an- „ dere, die hun antwoorden, gevolgt worden. Maar na dat „ zy gezongen en gedanſt en deze ronde plaats driemaal omgelo- „ pen hebben, zetten zy het op een rekken door 't midden der „ dichte boſſchen, als tomeloze paarden; dan verſlyten de Vrou- „ wen het overige van den dag met zo een deerlyk getier en gejam- „ mer, dat het 'er over heen is, en in die woede pakken zy de ar- „ men der jonge dochters aan, die zy met ſcherpe moſſelſchelpen „ doorkerven, zo dat 'er het bloed by neer loopt, dat zy met een „ tak van een boom in de lucht ſpatten, roepende tot driemaal „ toe, *Hé Toya? Toya, Toya.*

„ Deze drie die het feeſt beginnen worden *Jaonas* genaamt, en „ zyn als de Prieſters of Offeraars, daar zy geloof aan geven, ten „ dele, om dat zy van afkomſt tot de Offeranden geſchikt zyn, „ en ten delen ook om dat zy zulke ſchrandere Toveraars zyn, „ dat wanneer 'er iets verloren is het ten eerſte door hun middel „ weerom gevonden word. Na 't verloop van twe dagen komen „ die gene die in de boſſchen gevlucht waren weer te voorſchyn, „ en op dezelfde plaats weer gekomen te zyn, beginnen zy lucht- „ hartig te danſſen en hun Vaders te verblyden, die om hun te „ hogen ouderdom of wel om hun natuurlyke onpaſlykheid niet op „ dit feeſt genodigt zyn. De danſſen ge-eindigt zynde vallen zy „ met zo veel gretigheid aan 't eten, dat zy de ſpys eer ſchynen „ te verſlinden als te kaauwen; om dat zy op den feeſtdag noch „ op de twe volgende dagen, die zy in de boſſchen doorbrengen, „ noch eten noch drinken.

Jean de Leri ſpreekt in 't hondert van deze wrede kervingen die men in Brazilien de jonge dochters, die huwbaar worden, aandoet. daar hy zelfs ooggetuige van geweeſt is; maar hebbende de reden van godsdienſt niet gemerkt, die het begin en de oorſprong van deze plechtigheid is, beeld hy zich in dat het als een natuurlyk hulpmiddel in 't werk geſtelt word, om haar te enemaal van deze ſoorten van ongemakken te verloſſen, waar toe het ſchynt uitgevonden te zyn. Maar hy is hier ontrent vergiſt, en hebbende de ware reden niet kunnen giſſen, heeft hy 'er een verzonnen, die zelfs niet eens waarſchynelyk is. *Leri; Hiſt. du Breſil, ch. 17.*

Als de dochters der Karaïben op de Antilles huwbaar worden, doet men haar ook de brozen of ſchoeiſels aan, 't geen een ware ſtraf voor haar is, en doorboort haar zo wel als de jongens de oren. Ik heb de omſtandigheden van deze plechtigheid in een Handſchrift van een Jezuiet gezien, die een Zendeling op de Eylanden ge-

weeſt was, maar dit Handſchrift niet weer hebbende kunnen krygen, toen ik 'er een uittrekzel uit heb willen maken, kan ik 'er niets meer van zeggen.

Rochefort, Hiſt. Morale des Antilles, p. 108.

De Hr. Rochefort geeft het volgende verhaal van de wyze van een jongman in den krygsdienſt te nemen.

TWEEENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwying van een Krygsknecht.

„ VOor dat de jonge luiden in den rang van die gene die ten
„ oorlog mogen trekken aangenomen zyn, moeten zy in te-
„ genwoordigheid van alle hun vrinden en magen, die genodigt
„ worden om deze plechtigheid by te wonen, tot krygsknechten
„ verklaart worden. Zie hier dan de order die zy in deze gele-
„ gentheden volgen. De Vader die voorheen de Vergadering be-
„ roepen heeft, doet zyn zoon op een klein ſtoeltje, dat in 't mid-
„ den van zyn Hut of karbet geplaatſt is, neer zitten, en na hen
„ in korte woorden al de plichten van een edelmoedig Karaïbiſch
„ Krygsknecht voor gehouden te hebben, en hem te hebben doen
„ beloven dat hy nooit iets zal aanvangen dat den roem zyner
„ Voorzaten zou kunnen bezoedelen, en dat hy met al zyn vermo-
„ gen de oude wrokken van hunne Natie zal wreken, neemt hy
„ een zekeren roofvogel, die zy in hun taal *Mansſenis* noemen,
„ en die langen tyd te voren tot dit gebruik by de hand is, by de
„ poten, en hy geeft 'er zyn zoon verſcheyde ſlagen meê, tot dat
„ de vogel dood is, en zyn hooft te eenenmaal verplettert. Na de-
„ ze ruwe behandeling, die den jongeling gants bedwelmt maakt,
„ vlymt hy hem het gantſche lyf met de tand van een Acouti op,
„ en om de wonden die hy gemaakt heeft te genezen, dompelt hy
„ den Vogel in gepepert water, en wryft 'er onbeſchoft deze
„ quetſuren mee, 't geen den gewonden een zeer hevige en ſcher-
„ pe pyn veroorzaakt, maar hy moet dit alles met een luchtig
„ hart uitſtaan, zonder den mond eens te vertrekken of enige pyn
„ te betuigen. Daar na doet men hem het hart van dezen Vogel
„ opeten, en om deze plechtigheid te beſluiten, legt men hem in
„ een hangmat, daar hy zo lang als hy is uitgeſtrekt in moet bly-
„ ven leggen, tot dat zyn krachten door 't vaſten byna uitgeput
„ zyn: waarna hy van ieder een voor Soldaat erkent word, hy
„ kan zich in al de Vergaderingen van de Karbet laten vinden, en
„ de anderen in alle de Oorlogen, die zy tegen hun vyanden on-
„ dernemen volgen.

Liv. 3. chap. 10. p. 376.

De Hr. Biet in zyn tocht van Frankryk dat onder de Linie legt op het Eyland Kayenne in 't jaar 1652 ſpreekt dus van de Wyze van een Kapteyn onder de Galibis, die de Karaïben van 't vaſte land zyn, te maken.

DRIEENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwying van een Kaptein.

„ VOor eerſt komt die gene die Kapteyn wil gemaakt worden
„ eerſt in zyn hut, met een rondas op zyn hooft, ſlaande de
„ ogen ter aarde, zonder iemand aan te zien of een woord te
ſpre-

„ ſpreken, en zonder iets aan zyn vrouw of kinders te la-
„ ten blyken. Hy zet zich in een hoek van de tent ter neer, tot
„ dat men een kleine verſchanſſing rontom hem maakt als een ge-
„ vangenis, daar hy zich qualyk in kan verroeren. Men hangt
„ zyn bed boven tegen de hut aan, op dat hy tegen niemand ſpre-
„ ke. Hy komt 'er niet uit als om zyn gevoeg te doen en om de
„ moejelyke proeven te ondergaan, die hem de andere kapteyns,
„ zyn geburen, doen gevoelen.

„ Ten tweden doet men hem 6 weken lang zeer ſtreng vaſten,
„ dat de Chriſtenen naauwlyks om de liefde van God zouden
„ doen. Men geeft hen niet als een weinig gekookte geerſt, en
„ zeer weinig kaſſouw, waar van hy niet als het binnenſte eet.
„ Gedurende dezen tyd komen hem de buur-kapteins 's morgens
„ en 's avonds bezoeken, zy doen hem voor hen komen, vertonen
„ hem met hun natuurlyke welſprekentheid, dat zo hy een roem-
„ ryk kaptein wil worden, waar na hy verlangt, hy moedig moet
„ zyn, en zich edelmoedig in al de ontmoetingen met zyn vyan-
„ den gedragen; dat hy geen gevaar moet ontzien om de eer van
„ de Natie op te houden, en om wraak te nemen van die gene,
„ die niet nalaten hen te mishandelen, wanneer zy hen in den oor-
„ log gevangen hebben, enz.

„ Deze Aanſpraak, die hy met gedult heeft aangehoort, geein-
„ digt zynde, doet men hem gevoelen hoe veel hy lyden zou, zo
„ hy door hun vyanden gevangen wierd, door 't middel van de
„ ſlagen die ze hem op ſtaande voet geven. Hy ſtaat in 't midden
„ van de Karbet overend, met de handen op 't hooft. Ieder kap-
„ tein geeft hem drie of vier ſlagen met een zweep, die zo groot
„ is als die van een koetzier. Zy is van worteis van palmbomen
„ gemaakt, de jonge luiden maken die gedurende dien tyd. Hy
„ krygt niet meer als drie ſlagen met ieder zweep, zo dat ieder
„ kaptein 'er een moet hebben, en dus heeft men 'er vele nodig.
„ Dit doet men zes weken lang tweemaal 's daags. Men ſlaat hem
„ op drie plaatzen van zyn lichaam, de eerſte ſlag op de borſt, de
„ twede midden op den buik, en de derde rontom de dyen; en
„ nademaal deze ſlagen met veel geweld en uit alle macht gegeven
„ worden, knypt ieder ſlag om het ganſche lichaam, en doet 'er
„ het bloed met grote droppels uitgudzen; gedurende al dezen tyd
„ mag de arme bloed zich niet verroeren, noch laten blyken dat hy
„ eenige pyn gevoelt. Zo de kapteins ſterk in getal zyn, komen
„ 'er zo veel friſſche armen te werk, die nieuwe krachten hebben
„ om hem gruwelyke pynen aan te doen. Na zo gehandelt te zyn
„ gaat hy in zyn bed kruipen, daar men al de zwepen, daar hy
„ mee gegeeſſelt is, tot teken van zyn zegepraal boven op legt.

„ De zes weken van deze eerſte en zeer ruwe proef, waar in hy
„ een verwonderenswaardige ſtantvaſtigheid heeft laten blyken,
„ voorby zynde, bereyd men hem een andere; die bequaam is om
„ den ſterkſten te doen ſterven. Om hem deze proef te doen onder-
„ gaan, recht men een groot drink gelag aan, waar toe op den ge-
„ zetten dag al de hoofden van de landſtreek met hun toeruſting
„ komen, alle op nieuw geſchildert en wel opgeſmukt. Zy ſtygen

„ voor de woning af. Alle in 't gezicht van de hut gekomen zyn-
„ de, zetten zy zich in de ſtruiken of ſtruellen ter neder, daar zy
„ alle te gelyk een ſchriklyk geſchreeuw en gehuil maken, dan tre-
„ denze in de hut, hebbende alle den pyl op den boog gezet. Zy
„ gaan den nieuwen Kapteyn halen, die reeds uitgeteert is door de
„ ſtrenge vaſten die men hem heeft doen ondergaan, en de geeſ-
„ ſelſlagen die men hem heeft doen gevoelen. Zy dragen hem met
„ bed met al, dat zy aan twe bomen vaſt maken, en waar uit zy
„ hem doen opſtaan. Men ſpreekt hem moed in 't lyf, gelyk in 't
„ begin, en om te beproeven of hy dapper zyn zal, geeft ieder
„ een der Hoofden hem een ſlag met de zweep uit al zyn macht.
„ Hy begeeft zich neer te bed, en men verzamelt een hopen zeer
„ ſterke en ſtinkende kruiden, die zy rontom zyn bed leggen.
„ Men ſteekt 'er den brand in, doch zo dat het hem niet raken kan,
„ hoewel hy 'er alleen al de hitte van gevoelt. De rook van
„ deze ſtinkende kruiden met de hitte van 't vuur doet hem elen-
„ dige qualen uitſtaan, hy is half gek in zyn bed, daar hy al in blyft
„ leggen, hy valt 'er in zo grote ſlaauwtens dat men zou zeggen
„ dat hy dood was. Wanneer men hem in dezen ſtaat ziet, geeft
„ men hem te drinken om hem weer te doen bekomen. Bekomen
„ zynde vermaant men hem op een nieuw om moedig te zyn,
„ men verdubbelt zyn vuur; dat langen tyd duurt.

„ Onderwyl dat hy al deze qualen moet lyden, vreten en zuipen
„ de anderen als varkens, en hem eindelyk na aan zyn end zien-
„ de, gebruiken zy een vremd middel om hem weer te doen be-
„ komen. Zy maken hem een halsband en een gordel van palm-
„ boom, daar zy grote zwarte mieren in zetten, waar van eene
„ ſteek genoeg is om de pyn drie of vier uren te doen gevoelen.
„ Men doet hem dezen halsband en gordel om, die hem haaſt weer
„ doen tot zyn zelven komen, ter oorzaak van de gruwelyke ſmar-
„ ten dieze hem veroorzaken. Hy ſtaat op, en overend ſtaande
„ giet men hem een vles vol *Palinot* dat een van hun dranken is,
„ door een *Manaré* of zeef op 't hooft. Flux gaat hy zich in de
„ naaſte fontein of rivier waſſchen, en weer in zyn hut gegaan
„ zynde, gaat hy weer op nieuw in een afgezonderden hoek zit-
„ ten, en op dat al de kinderen van de hut en al de gene die daar
„ in behoren, deze plechtigheid heugen mogen, geeſſelt men hen
„ alle zonder onderſcheyd, zonder zelfs de Vrouwen, zo zy 't
„ niet gaauw op een lopen zetten, te ontzien.

„ Men doet hem een nieuwe doch niet zo ſtrenge vaſten als de
„ eerſte was beginnen; van de een of de ander Kapteyn van zyn
„ buren, draagt zorg van enige kleine vogels voor hem te doden.
„ De tyd van dit vaſten geeindigt zynde, word hy tot Kaptein uit-
„ geroepen, men langt hem een gants nieuwen boog en pylen,
„ met alles wat hy nodig heeft.

Dit is evenwel noch maar een minder kapteyn, want om een groot Opperhooft te worden, zyn 'er noch veel ſtrenger proeven, die de Heer Biet niet geweten heeft, die de Heer Rochefort maar even heeft aangeroert, en die ik uit de brieven van Vader de la Neuville, een Jezuit, gehaalt heb, die eenigen tyd op het Ey-

Lettre du P. de la Neuville, Memoi-

land

14.

land van Cayenne in de nabuurſchap dezer Volkeren gewoont hebbende, gelegentheid gehad heeft om goede berichten van hun Zeden te krygen. Zie hier wat hy 'er van zegt. *res de Treveux, Mars 1723.*

VIERENTWINGSTE HOOFTSTUK.

„ DE Regering der Gayanezen is eenhoofdig. Zy hebben maar
„ een Opperhooft, dien zy blindelings gehoorzamen. 't Is
„ gemeenlyk de oudſte van de Natie dien men daar toe verkieſt,
„ zo hy anderſins al de nodige hoedanigheden heeft om deze waar-
„ digheid ſtaande te houden, dat is te zeggen, zo hy moed,
„ kracht, behendigheid heeft; zo hy werkzaam, handig, matig,
„ verduldig is, ryk in vonden en krygsliſten; eindelyk zo hy het
„ land kent, en de wegen weet die na alle de Natien geleyden. In-
„ dien de oudſte deze hoedanigheden ontbeert, verkiezen zy een
„ ander, dien zy op een ſtrenge proef ſtellen, om verzekert te
„ zyn dat hy zodanig is als zy hem begeren. Zy maken in 't eerſt
„ een begin met hem meer als negen maanden op een zeer ſtrenge
„ wyze te doen vaſten, gevende hem dagelyks niet meer geers,
„ als hy in zyn hand houden kan. Zy doen hem ſchriklyke zware
„ pakken dragen; zy dwingem hem byna alle de nachten aan den
„ ingang van de karbet ſchildwacht te houden. Zy zenden luiden
„ om te verſpieden uit, na de naburige Natien; daarna wanneer
„ die weerom gekomen zyn, dwingen zy den Pretendent de voet-
„ ſtappen van deze afgezondene te volgen, om al de wegen te le-
„ ren kennen. Daar is geen grenspaal of eenigſins bekende fon-
„ teyn, of hy moet weten waar die gelegen is, gereed zynde om
„ daar een bewys van te geven, met daar op het eerſte bevel een
„ gebroken tak na toe te brengen. Eindelyk hy moet de natuur-
„ lyke Beſchryving van zyn gantſche land in 't hooft hebben. Om
„ hem aan de pyn te doen gewennen, begraaft men hem zomtyds
„ tot den middel toe in een neſt dat vol is van deze grote mieren,
„ waar van het ſteken een koorts van 24 uren aan de Franſchen
„ geeft, en men laat hem daar een geruimen tyd in; anders ver-
„ noegt men zich drie of vierhondert dezer mieren in bladeren te
„ wimpelen, zo dat het hooft van de eene kant, en het lichaam
„ van de andere daar uitkomt; men naait al deze levendige blade-
„ ren, tot halsbanden, armringen, gordels, kouſſebanden en kro-
„ nen aan malkander, waar mêe men den nieuwen Koning op-
„ ſchikt, mên kan giſſen met wat pyn. Zo maakt men hem tot
„ de koninglyke waardigheid bequaam. Inwying van een Kaptein Generaal.

„ Wanneer men hem genoeg beproeft acht, viert men de in-
„ wying op deze wyze. De gantſche Natie by een vergadert zyn-
„ de gaat den Pretendent zoeken, die een myl of verder onder
„ bladeren verborgen is, als om te kennen te geven dat hy de
„ Eerſtaaten vlied; of wel, gelyk my twe dezer Koningen ge-
„ zegt hebben, om hem te doen verſtaan dat men hem uit het ſtof
„ gehaalt heeft, om hem op den troon te verheffen; 't geen door
„ een andere plechtigheid beveſtigt word: want ieder een van de
„ byſtanders gaat op de maat hem den voet op 't hooft zetten,

waar

„ waar na men hem doet opſtaan, en zy vallen alle voor hem neer,
„ en werpen hun pylen en bogen aan zyn voeten. De Koning zet
„ op zyn beurt den voet op het hooft zyner onderzaten ; dan ge-
„ leid men hem in zegepraal weer na de Karbet, daar hy een groot
„ gaſtmaal door de vrouwen bereid vind. Voor 't eeten moet hy
„ noch een proef van zyn behendigheid geven, ſchietende een pyl
„ in een kopje van de grootte van een ey, dat boven op 't dak
„ vaſt gemaakt is. Dit gedaan zynde dient hem ieder vrouw een
„ kopje *Ouicou* voor, die hy gedwongen is uit te drinken, om te
„ betonen dat hy zo veel kracht heeft om te drinken als dertig
„ mans, gelyk hy krachts genoeg gehad heeft om zich dertig da-
„ gen lang met het voedzel te behelpen, dat een man gemaklyk
„ in een dag op zou mogen. Nademaal hy genoodzaakt is dik-
„ wils te braken, gelykt dit maal eer na een harde pyniging als na
„ een feſtyn. Voor 't overige volgen zyn onderdanen hem ge-
„ trouwlyk na, en houden niet op van eten en drinken voor dat al
„ de voorraad op is.

„ De plechtigheid geeindigt zynde, word de nieuwe Kapteyn
„ geoordeelt volle macht en een volſtrekt gezag over de Natie te
„ vieren, die langer niets als op zyn bevelen en door zyn bewe-
„ ging doet. Hy maakt Vrede en Oorlog na zyn welgevallen.
„ enz.

Men moet zich inbeelden dat alle deze ſtrenge proeven, die men by deze woeſte volkeren moet ondergaan, om tot Krygsknecht, Kapteyn, en Opperhooft van de Natie toegelaten te worden, niet als enkele burgerlyke gewoontens zyn, en gebruiken door de Wetgevers ingeſtelt, om het lichaam aan de moejelykſte oeffeningen te gewennen, en de ziel tot de hoogſte ondernemingen bequaam te maken, dwingende haar door deze vrywillige proeven om een moed te verkrygen die alles kan uitſtaan. De Godsdienſt is 'er zekerlyk de grond van, gelyk die het in de Oudheid voor de krygsknechten van Mithra was, voor de Lacedemoniers, die men voor het Altaar van Diana Orthia geeſſelde, en voor de Helden, die zich tot de Verborgentheden van Samothracien of Eleuſina lieten inwyden. Wy moeten van het geen 'er by de Karaïben omging, daar weinig ſchyn van Godsdienſt is, oordelen uit het geen 'er om diergelyke voorwerpen te Peru en te Mexiko geoeffent wierd, daar de Godsdienſt zo kenbaar was, dat 'er miſſchien nooit afgodiſche Natien geweeſt zyn, daar de Heydenſche Godsdienſt beter bepaalt was.

Schoon ik niet voorgenomen heb van de Zeden der Mexikanen en Peruvianen te handelen, die door den Inka Garcilaſſo, door Akoſta, Lopes de Gomara, Oviedo, Herrera, en verſcheyde andere Spaanſche Schryvers beſchreven zyn, zal ik niet nalaten hier iets van hun Inwyingen ten Oorlog te zeggen, om aan te tonen dat de Godsdienſt de beweegreden van hun proeven geweeſt zynde, men zich ook het zelfde denkbeeld van die gene, waar van ik reeds geſproken heb, moet maken.

VYFENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

MEn liet tot deze Inwyingen van Peru niet toe als de kinderen die van de afkomſt van de Zon waren, dat is te zeggen de zonen der Inkas, die een talryk en wyd uitgeſpreyd geſlacht in den ſtaat uitmaakten, en welk geſlacht dat van de Koningen en de Prinſſen van hun bloed zynde, ook boven het gemeen moeſt uitmaken door deugden, die hun Hemelſchen oorſprong paſten, en ver boven die van 't gros der menſchen uitſtaken. Inwyingen van de Inkas van Peru.

Men begonze in den ouderdom van vyftien of zeſtien jaren, en zy waren een te enemaal vereiſchte voorwaarde om uit de kindſche jaren te raken, om de eertekenen van den manlyken ouderdom te ontfangen, en deszelfs voorrechten te genieten, voor al om bequaam te zyn om de wapens te voeren, en enige bediening in het ryk te bekleden. *Garcilaſſo, de la Vega, Comment. Real. lib. 8. cap. 24, 25, 26, 27.*

Zy waren met een een zeer ſtrenge leertyd, waar in men ze oeffende om alle ſoorten van ongemak uit te ſtaan, en zich bequaam te maken om al de wederwaardigheden van 't geval uit te ſtaan.

't Was voor deze Leerlingen van het uiterſte gevolg met eren van deze proeven af te komen, want zo zy daar in enige zwakheid of laſhertigheid lieten blyken, quam 'er hier door op hen en op hun naaſte vrienden een onuitwisbare vlak. Ook hielden de vaders, moeders, broeders, zuſters, omen, en moejen van deze jongelingen niet op zo lang deze tyd duurde gedurige belof en aan de Zon te doen, die zy met offeranden, vaſten, tuchtigingen en alle ſoorten van Godsdienſtige oeffeningen verzelden, op dat de Zon hun de nodige kracht en moed gaf, om met roem de moejelyke baan van deze hevige proeven ten einde te lopen.

Ieder jaar dan of anders om de twee jaar koos men de jonge prinſen, die bequaam waren om ingewyd te worden, uit, en men zond ze in een huis dat tot dit gebruik geheiligt was, onder het beſtier van eenige ervare gryzaarts, die de meeſters van deze nieuwelingen waren, en die laſt hadden dezelve te beproeven en te onderwyzen.

De proeven begonnen door etlyke dagen vaſtens, om hen te leren honger en dorſt te verdragen. Men liet hen byna helemaal uitteren, en men gaf hun niet als op gezette tyden eenige handen vol Indiaanſch koren, en zuiver water. Men verdubbelde den tyd van dit vaſten, na mate dat zy zich bequamer toonden om ze uit te ſtaan, en men liet hen dit zo ver uithouden als zy het zonder ſterven doen konden.

Op de zelfde wyze als men hen geleert had het lichaam door honger en dorſt te temmen, gewende men hen ook het zelve door waken af te matten. Men ſteldeze tien of twaalf dagen achter elkander op ſchildwacht, gedurende dewelke de verſpieders hen naarſtig gingen bezoeken, en zo men iemand op zyn poſt ſlapende vond, zond men hem weer te rug, zeggende dat hy noch te kinderachtig was om tot eer-ſtaten toegelaten te worden.

De tyd dezer eerſte proeven verſtreken zynde, oeffende men hen in 't lopen. Men geleyde ze tot dien einde na een plaats die onder hen heilig was, van waar deze loop begon, en zich tot aan den voet van 't kaſteel uitſtrekte, die 'er anderhalf myl ver van afgelegen is, en daar een ſtandaart geplant was, dat een beloning was dien genen toegedacht, die 'er 't eerſte zou komen, die men ook verkoor om aan 't hooft van de anderen te zyn. De laatſte en die gene die in het lopen bezweken waren, wierden eerloos verklaart en met ſchande weerom gezonden. De Ouders die diergelyken ſmaad vreesden, liepen met hun kinderen, of plaatſten zich hier en daar op den weg, en moedigden ze door redenen die zy het bequaamſte dachten om de gevoelens van eer in hen op te wekken aan.

Men leerde hen ook met eigen handen arbeiden, alles wat tot hun nooddruft nodig was te maken, voor al hun wapens, hun ſchoenen, en al de toeruſting van een krygsknecht. Men leerde hen vervolgens zich van deze wapenen te bedienen, hen op alle krygsoeffeningen afrechtende, met de ſpies te werpen, met den boog en ſlinger om te gaan, zware pakken te dragen en alle ſoorten van proeven van kracht en behendigheid te geven.

Zomtyds liet men ze tegen elkanderen worſtelen. Zomtyds verdeelde men ze in twee banden, men liet hen een plaats aantaſten en beſchermen, en in dit ſoort van gevechten daar de verbittertheid en naaryver hen aanmoedigden, wierd hun toorn dikwils zo hevig gaande gemaakt, dat zy zich yſſelyke wonden maakten, waar van 'er eenige ſtierven.

Zomtyds een van hun meeſters een ſtok of een ſoort van piek nemende plaatſte hy zich in 't midden van hen, drajende dezelve als een molen, ſchermende met een ongelooflyke vaardigheid en ſnelheid, houdende dan den een dan den ander deze ſtok of piek tot voor hun ogen, als of hy die wilde uitboren, of op hun benen, als of zyn voornemen was die aan ſtukken te ſlaan. Die enigſins de ogen verblikten, of den voet te rug trokken, wierden ſtraks buiten de proeven gezet; om dat men zeyde dat indien zy zo zeer voor wapens ſchrikten, die zy wel wiſten dat hun geen leed konden doen, zy het gezicht van die van hunne vyanden niet zouden kunnen uitſtaan, die niet trachten mis te ſtoten, en die nergens op uit zyn als om het leven te benemen.

Op andere tyden oeffende men hun gedult, op hun naakte armen en benen met grote tienen ſlaande, om te zien wat figuur zy zouden maken als zy deze ſlagen ontfingen, en zo zy daar al te gevoelig voor waren, zond men ze te rug, zeggende dat nademaal zy de ſlagen van deze tengere en broſſe netjes niet konden uitſtaan, zy noch minder de quetzuren en hevige ſlagen, die zy van hun vyanden te verwachten hadden, verduren zouden kunnen.

Gedurende dezen gantſchen leertyd oeffende men ze niet alleen in den wapenhandel, maar men trokze in alle de deugden op die noodzakelyk waren om de verſcheyde bedieningen van den ſtaat wel te bekleden, en men leerdeze alle nootdruften uitſtaan, op dat zy door zich zelven al de elenden beproeft mochten hebben, daar

daar de volkeren aan bloot geſtelt waren, die zy naderhand recht moeſten bewyzen en een goed voorbeeld geven.

De Meeſters dezer Leerlingen gaven hun alle dagen leſſen, hun zonder ophouden voorhoudende, dat zy de eer hadden van van het geſlacht der Zon te zyn; Zy hielden hun zonder ophouden de deugden en heldendaden hunner Voorouderen voor ogen, hun Godsdienſt, vroomheid, liefde voor de gerechtigheid, yver tegen de ondeugt, hun dapperheid tegen hunne vyanden, hun goedertierentheid en zachtmoedigheid voor hun onderdanen, hun gematigtheid in het Ryksbeſtier, hun teerheid voor de armen, hun mildheid en Koninglyke pracht als waardige zonen van de Zon, die gedurig haar ſchatten op 't Aardryk uitſtort, en zich niet vertoont als om goed te doen; en zy vermaandenze om van zo vele deugden niet te ontaarden.

De vermoede erfgenaam van de kroon, ver van deze proeven verſchoont te zyn, wierd noch met meer ſtrafheid als zyn medeleerlingen gehandelt; zy zeiden, dat hy eer door zyn deugden moeſt verdienen te heerſchen, als door een zwak recht van eerſtgeboorte of erffenis, dat in hem geen perſonele verdienſten onderſtelde. Men liet hem op den grond ſlapen, vaſten, waken, arbeyden, zo veel als de minſte onder hen lyden; men vernederde onophoudelyk zyn hoogmoed, en hy was altyd 't ſlechtſt gekleed, op dat, wanneer hy op den troon zou zyn, en met al den glans van een God op aarden omringt, hy de armen niet met den nek zou aanzien; en dat hy zich erinnerende dat hy als een onder hen geweeſt was, melyden zou hebben met de elendigen, weldaden bewyzen, en den naam van *Huachacuyak* verdienen, dien zy aan hun Koningen gaven; een naam die *Beminnaar* en *Weldoender der Armen* betekent.

Na dat men de loopbaan van dezen ſtrengen proeftyd geëindigt had, verrichte de Koning de plechtigheid aan hen, van hun de oren en neusgaten te doorboren. De voornaamſte Prinſen van zyn Hof, die hem hielpen, gaven hun de andere tekens van waardigheid, dan wierden zy tot ware Inkas of ware zonen van de Zon verklaart; en deze plechtigheid wierd met Offeranden en andere vreugdetekenen, die gewoon zyn de grootſte feeſten te beſchynen, beſloten.

De Inka Garcilaſſo, uit wien ik 't wezentlykſte van dit verhaal getrokken heb, zegt dat hy de meeſte part van deze zaken had zien plegen, waar van hy de omſtandigheden, voor zoo veel zy hem heugen kunnen, verhaalt; maar hy voegt 'er by, dat het geen hy in zynen tyd had zien oeffenen, maar een ſchaduw was van 't geen 'er oudtyds gedurende de glansryke regering zyner Voorouderen omging.

ZESENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

BEhalven de proeven die alle de Mexikanen van beide de kunnen in een zekeren ouderdom in 't algemeen in hun Tempels moeſten ondergaan, waren 'er noch onder de Edelen voor verſcheyde trap- *Inwyingen der Ridders te Mexiko.*

trappen van verheffing, waar langs zy klommen om tot den koninglyken troon te geraken, waar van de waardigheid verkiesbaar en niet erffelyk was. Deze trappen van verheffing voor de krygsknechten waren als verſcheyde Ridderorders, en die door verſcheyde namen en verſcheyde tekens of klederen van de Order onderſcheyden waren. Deze Orders hadden ook hun Inwyingen; zie hier wat ik 'er van in de Schryvers heb kunnen vinden.

Acoſta, Hiſt. Moral. de las Indias, cap. 26.

Om *Tecuitle* gemaakt te worden, dat de eerſte Adel na den Koning was, moeſt men uit het bloed van de voornaamſte Heren van 't Ryk zyn, en zich door voortreflyke daden beroemt gemaakt hebben. De gene die na deze eer ſtond, maakte zich daar van langerhand toe gereed, en verwittigde drie jaren te voren al zyn bloedverwanten, al zyn vrienden, al de Groten en *Tecuitlen* van de Provintie van zyn voornemen.

Lopez de Gomara, Hiſtor. Gener. lib. 2. cap. 78.

Alle vergadert, en de voortekens om een gelukkigen dag te kiezen genomen zynde, verzelde het gantſche Volk den Proſeliet na den prachtigſten Tempel van de ſtad, daar de voornaamſte Godheid van 't land geeert wierd, die na het getuigenis van Solis, de krygsgod was.

De bloedmagen, de vrinden en genodigde Heren leydden hem onder arm, deden hem de trap van den Tempel tot voor het Altaar opklimmen, daar hy zich in een geſtalte plaatſte die de godsvrucht, de nederigheid, en het gedult vereiſchte. De Hoge Prieſter ging zich voor hem vertonen wanneer hy in dezen ſtaat was, en met een puntig been van een Tyger, of de klaauw van een arent boorde hy hem verſcheyde kleyne gaatjes in den neus, daar hy enige ſtukken zwart amber inſtak, op dat de gaten niet zouden toeloopen. Vervolgens hielt hy tegen hem een zeer hatelyke reden, waar in hy hem de ſmadelykſte ſcheldwoorden toeworp, en zich niet vergenoegende met hem alleen met woorden te honen, ſloeg hy hem op een ſchandelyke manier, en ontkleedde hem naakt, zo veel als de gevoeglykheid lyden kon en zonder de ſchaamte te quetzen.

De Solis, conquiſta de la Nueva Eſpana. lib. 3. cap. 13. p. 236.

De Proſeliet dus ontkleed zynde week gants beſchaamt alleen in een zaal van den Tempel, daar hy zich met bidden en andere godsdienſtige oeffeningen bezig hielt, onderwyl dat die gene die hem verzelt hadden een Offerande pleegden volgens de wyze der Ouden; dat is te zeggen een gaſtmaal met zang en dans en andere vreugde-tekenen vermengt, waar na ieder een na huis ging, zonder een woord tegen den nieuweling te ſpreken, dien men alleen in zyn binnekamer liet.

Als het nacht wierd bracht men hem alles wat hy voor de vier dagen die hy daar verblyven moeſt nodig had, eenige oude plunje om zich te dekken, een weinig ſtroo, eenige planken om op te zitten, verwen om zich zwart te maken, priemen om zich te doorboren en verſcheyde kerven op zyn lyf te maken; wierook en een wierookvat om de Afgoden te bewieroken, en men ſtelde hem onder 't bewint van drie ervare perſonen, om hem te onderwyzen in 't geen een man van zyn ſtaat weten moeſt. Zommige dezer nieuwlingen brachten dezen gantſchen tyd zonder eeten

en

en zonder de minſte ruſt te genieten, door. Men gaf hun evenwel eenige koren airen, en een weinig water om zich in de uiterſte zwakheid te laven. Men liet hun ook toe te ſlapen, mits dat het al zittende was. Buiten de gezette tyden deden de Wachters hun de luſt hier toe wel overgaan, prikkende hen met een ſoort van elſten van zeer ſpits hout, dat hen gevoelig genoeg trof. Ontrent de middernacht ging de proeveling de Afgoden bewieroken, en offerde hun eenige druppels van zyn bloed; hy gong ook rontom den omtrek van den Tempel, en op vier verſcheide plaatzen, hy ſpitte de aarde om, en begroef daar riet in dat met het bloed geverft was dat hy uit zyn tong, zyn handen, en voeten enz gehaalt had.

Deze vier dagen verlopen zynde verzocht hy verlof van den Hogenprieſter om zyn proeven in de andere Tempels te gaan doen, en gong dus een gants jaar lang van den enen Tempel tot den ander, daar altyd nieuwe proeven uit te ſtaan waren, zonder dat hy in al dien tyd de vryheid had om zyn huis te naderen, of zyn vrinden te bezoeken of van hen bezocht te worden, altyd genoodzaakt zynde den tyd met vaſten, eenzaamheid, en gedurige ſtrengheden door te brengen.

Eindelyk het jaar verlopen en een gelukkigen dag in hun Almanak tot voltojing van de plechtigheid uitgekozen zynde, quamen de *Tecuitlen*, de groten, de bloedmagen en de vrienden van den nieuweling hem afhalen, waſchten en reinigden hem, en brachten hem weer met ſtaatſi na den Tempel, waarin hy de eerſtemaal geleid was. Daar ſchudde men hem aan den voet van 't Altaar zyn oude plunjen uit, men bond zyn hair in den nek met een rood leer, daar verſcheyde ſchone veren van afhongen, men hong hem een zeer fynen mantel om, daar men noch een anderen koſtelyken overheenhong, dat het eige gewaad van de order was, men ſtelde hem ook boog en pylen ter hand, en de Hoge-Prieſter tegen den nieuwen Ridder een lange aanſpraak voerende over zyn plichten, vermaande hem om gevoelens aan te nemen die met den ſtaat, daar hy in opgevoed was, overeen quamen: een ſtaat die hem ver boven het gros der menſchen ſtellende ook ongemene deugden vereiſchten, een buitengewonen yver om zyn Godsdienſt en Vaderlant en zyn vrienden te beſchermen, en een onverſchrokken moed om 's lands vyanden aan te taſten of hun te verſtaan; moetende zich ten hunnen opzichte als een Arend of een Tyger aanſtellen, niet vergetende dat men hem de eer aangedaan had om hem den neus met de beenderen en klauwen dezer dieren te doorboren, om hem geſtadig te erinneren dat hy de navolger van hun moed moeſt zyn. Vervolgens verwiſſelde hy hem zyn naam, en zegende hem.

De plechtigheid wierd met een grote offerande of prachtig feſtyn, met zang en dans in dit ſoort van feeſten gebruikelyk, met het geluid der ſpeeltuigen en de toejuichingen van 't gemeen beſloten; waar na de genodigde Heeren met eenige geſchenken van wegen den nieuwe Ridder begunſtigt wierden, en ieder een vertrok naar huis.

ZEVENENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwyingen der Koningen van Mexiko.

DE Inwyingen waren ook zeer ſtreng voor die gene, die tot de grote ampten toegelaten wierden, gelyk dat van Opperheer van 't gantſche ryk, van de Koningen die hem ſchatting betaalden, en van de Kaciquen of Landvoogden. 't Zal genoeg zyn kortelyks wat 'er ten opzicht van den Vorſt omging, te verhalen.

Acoſta, lib. 6. cap. 24. Lopez de Gomara, lib. 7. cap. 77.

Het Ryk van Mexiko verkiesbaar zynde, vergaderden zo dra men den overleden Koning de laatſte eer bewezen had, de Koningen en Keurvorſten, om uit de jonge Krygslieden een bequaam voorwerp uit te kiezen, om tot deze opperſte waardigheid verheven te worden. Deze keur gedaan zynde, waren 'er twe tyden, die als twee bepaalde feeſten waren, die van zyn verkiezing, en die van zyn kroning.

Op 't ogenblik van de verkiezing zelfs, en wanneer de verkoorne het aangenomen had, ſchudde men hem byna gants naakt uit, en geleydde hem na den Tempel, van een grote menigte volks van allerhande ſtaten van 't Ryk verzelt. Twe Heren hielpen hem de trappen opklimmen tot voor de Altaren. Twe Koningen of eerſte Keurvorſten gingen voor hem, met de tekens van hun waardigheid bekleed, en van enige perſonen die tot de plechtigheid behoorden gevolgt. De overige bleven uit eerbied onder aan de trap ſtaan. De Koning opgeklommen zynde, bad den Afgod aan, rakende de aarde met een van zyn vingeren, en dien kuſſende. Hy lei zich vervolgens in een ſmekent poſtuur voor het Afgodbeeld neer.

De Hogeprieſter met zyn cieraden opgeſmukt, van een groot getal Prieſters verzelt, die met lange witte hemden gelyk de Egyptiſche Prieſters gekleed waren, quam het ligchaam van den verkoren Vorſt zalven, en ſmeerde hem met een vocht dat gants zwart was; daar na beſprengde hy hem etlyke malen, en wierp hem een mantel, die met doodshoofden bezaait was, op 't hooft; en op dezen eerſten, een tweden zwarten, en daar op een blaauwen, alle, gelyk de eerſte, met doodshoofden bezaait. Hy hong hem enige rode ſnoertjes om den hals met andere die kleinder waren, daar enige Zinnebeelden aan vaſt waren, die al hun verborge betekenis hadden. Hy lei hem ook een vlesje met een poejertje, dat de kracht had om allerly ſoorten van betoveringen en bezweringen te weerſtaan, op de ſchouder. Hy bond hem aan zyn ſlinker arm een zakje met wierook, en gaf hem vervolgens in de rechte hand een reukvat. Dan ſtond de verkore Koning op, zwaaide den Afgod wierook toe, en ging zitten.

De Hogeprieſter hem op nieuws naderende, hielt een lange aanſpraak, en deed hem een Eed afleggen, dat hy den Godsdienſt zyner Vaderen zou handhaven; dat hy de Wetten zyner Voorzaten zou onderhouden; dat hy den vyanden van den Staat een hevigen oorlog zou aandoen, en dat hy zyn Onderzaten recht zou doen. Vervolgens een verbloemden ſtyl van ſpreken aannemende, deed hy hem beloven, dat hy de Zon altyd klaar en helder zou doen

ſchy-

ſchynen; dat de wolken geen regen meer zouden geven als 'er nodig was, en dat het aartryk overvloedige vruchten zou voortbrengen.

De nieuwe Koning dezen Eed afgelegt hebbende, beval zich aan de Gebeden van de Dienaars der Goden, en aan die van alle aanſchouwers. De zelfde Heren die hem geleyd hadden leyden hem op de toejuchingen van al 't volk weer om, dat hem alle voorſpoed toewenſchte, en hem verſcheyde geſchenken aanbood. Men geleyde hem daar van daan in een afgezondert vertrek van den Tempel, dat voor hem bereyd was, en daar een bed klaar lag, en men liet hem daar alleen.

Hy bracht vier dagen in deze eenzaamheid door, zonder uit den Tempel te gaan, zich met bidden, offeren, en andere Godsdienſtige en boetvaardige oeffeningen bezig houdende. Schoon het hem vryſtond vlees en andere gerechten, met zyn waardigheid over een komende, te eten, vaſte hy evenwel zeer ſtreng; hy baadde zich drie maal 's daags om zich te verzoenen, en eens des nachts in een grote kuip met water, daar hy van zyn bloed liet onder lopen, dat hy aan den God der wateren, na hem wierook aangeboden te hebben, ten offer gaf; hy bewierookte ook eenige malen de andere Goden van den Tempel, offerende hun brood, vruchten, bloemen, ſpeceryen, en priemen of elſten, met het bloed zyner tong, zyner neusgaten, zyner oren, en in 't algemeen van alle de delen van zyn lichaam geverft.

't Is waarſchynelyk dat dit aanſtonds op het eerſte feeſt, namentlyk van zyne Verkiezing, omging, 't welke te onrecht van eenige Schryvers met dat van zyn Kroning verwart is. Deze vier proefdagen waren ook na allen ſchyn het begin maar van de Inwyingen van den nieuwen Koning

Deze Inwyingen duurden buiten twyffel veel langer, en ſchoon de Schryvers 'er ons geen omſtandigheden van nagelaten hebben, kan men het vermoeden uit het geen ik reeds van de Inwyingen der Tekuitlen gezegt heb, en uit de woorden van Vader Akoſta, die van Monteçuma ſprekende zegt, dat hy voor zyn kroning het meeſte deel van den tyd in een afgezondert vertrek, dat 'er in den Tempel was, doorbracht, daar men zeyde dat hy gemeenzaam met zyn God omging, in alles, voegt 'er de Latynſche Overzetter by, *een ingewyd menſch* gelyk, aanmerkenswaardige woorden! *Plerumque autem in certo quodam Templi Vitzilipuzli loco agebat, ubi, ut fama erat cum ſuo Deo converſabatur, initiato per omnia ſimilis.*

Het kroningsfeeſt wierd niet geviert voor dat de nieuwe Koning zyn proeftyd uitgeſtaan hebbende, een gelukkigen tocht tegen zyn vyanden ondernomen had, voor dat hy in perſoon eenige beroemde overwinning behaalt, een wederſpannige Provintie te ondergebracht, en verſcheyde gevangens in zegepraal herom gevoert had, die de verwachting moeſten hebben van ter eere van dit feeſt opgeoffert te zullen worden. *Paralip. America IndiæOccid. parte 12 fol. 130.*

Op den dag van zyn aankomſt ging al het volk hem met hopen te gemoet. Van de eene kant de Hogeprieſter, gevolgt van al de Outaardienaars, van de andere de Kiezers en de grote Heren.

On-

Ondertuſſchen weergalmde de Lucht van vreugde roepen en van 't geluid der ſpeeltuigen, waar onder de zeeghafte Vorſt, door zyn overwinningen opgeblazen, zyn openbare intrede deed, verzelt van krygslieden die de gevangenen geleydden en den roof der overwonne Vyanden droegen. Hy gong recht na den Tempel alwaar men, na geoffert en een verhaal van zyn heerlyke daden en dapperheid aangehoort te hebben, hem plechtiglyk en voor de eerſte maal de tekens van de Koninglyke waardigheid gaf. Men kleedde hem in een zeer koſtelyk gewaad, men hong aan zyn oren en neusgaten zeer ryke geſteentens, men gaf hem in de rechte hand een goude ſtaf met een vuurſteen, Zinnebeeld der gerechtigheid, in zyn linke een boog met pylen, om te betekenen dat hy vrede en oorlog in zyn macht had; en op zyn hooft een cieraad dat noch een kroon noch Koninklyke tulbant was, maar een ſoort van een Myter, van voren rond, die van achteren in de lengte uitliep een weinig van haar rondheid verliezende, en die met een punt na den top toeliep. 't Was de Koning van Teskuko die als eerſte Keurvorſt het recht had om hem die op 't hooft te zetten, de grootſte eer die een onderdaan hebben kan.

De Monarch plaatſte zich dan op zyn troon, om daar de hulde van al de Staten van 't Ryk te ontfangen, en om de aanſpraken die hem alle Gildens deden aan te horen. De Koning van Teskuko begon het eerſte te ſpreken. Men heeft ons in de Hiſtorien de Aanſpraak die de Vorſt, welke Monteçuma, laatſten Koning van Mexiko kroonde, deed, bewaart. Zy is my zo ſchoon voorgekomen, dat, ſchoon zy dit verhaal moet verlengen, en miſſchien zal ſchynen niet te pas te komen, ik evenwel verzekert ben dat men my dank zal weten dat ik ze heel aangehaalt heb, zo als ik ze in Vader Jozef Akoſta, die van onze zamening is, gevonden heb.

Aanſpraak van de Koning van Teskuko aan Montecuma *Acoſta, loco citato.*

„ Jonge Vorſt, het geluk dat dit Ryk heeft van U heden op den
„ Troon zyner Vorſten te zien ſtygen, word men wel gewaar
„ door de vaardigheid, waar mêe wy uwe verkiezing hebben toe-
„ geſtemt, en uit de grote vreugde die 'er het gemeen over betuigt
„ heeft. Deze vreugde is zonder twyffel wel gegrond, nademaal
„ de ſtaten van Mexiko zo groot en zo wyd uitgeſtrekt zyn, dat
„ 'er om dit Ryk, dat als een gehele Wereld is, te beſtieren geen
„ minder kracht en moed nodig is, als 'er in uw edelmoedig en
„ groots hart gevonden word, noch minder vlyt, bequaamheid,
„ wysheid en voorzichtigheid, als gy hebt. Ik zie zonneklaar
„ dat de Almogende deze Monarchy bemint, nademaal hy ver-
„ waardigt heeft die met zyn levendigſte ſtralen te verlichten, om
„ een keur te doen die zo wel met ons geluk overeenkomt. Wie
„ kan 'er in der daad met reden twyffelen of een Vorſt, die
„ voor dat hy tot de Regering quam de negen harten der Hemelen
„ door de levendigheid van zyn geeſt, en door de verhevenheid
„ van zyn vernuft had doorboort, om 'er de verholenſte ſchoon-
„ heden van te ontdekken, nu hy genoodzaakt is voor het welzyn
„ zyner onderdanen door de koninglyke plichten te waken, door-
„ dringentheid genoeg heeft om onder de zaken der aarde die ge-

ne

„ ne te ontdekken, die hun tot nut ſtrekken kunnen? Wie zou
„ geloven kunnen dat het groots gemoed dat gy in zo vele aan-
„ zienlyke gelegentheden hebt laten blyken, nu zal verflaauwen,
„ nu het meer als ooit nodig is het te doen uitblinken, en dat het
„ in tegendeel niet met veel meer luiſter als in den voorleden tyd
„ zal ſchynen? Wie zal zich inbeelden dat onder de regering van
„ een zo rechtvaardig en prachtig Vorſt, de Weeuw en Wezen
„ beſcherming en onderhoud zullen ontberen? Wie zal zich in-
„ beelden dat de grootheid dezer Monarchy niet met u tot haar
„ hoogſten certop zal klimmen, nademaal de Schepper in u zo
„ vele volmaaktheden heeft verzamelt, dat men u ziende, zich
„ verbeeld dat men daar reeds toe gekomen is.

„ Verheugt U dan, gelukkige volkeren, zodanig een Koning te
„ hebben, die de hoofdpylaar en ſteun van dezen Staat zyn zal, die
„ U voor Voogd en Vader zal verſtrekken, en wiens vaderlyk
„ gemoed, altyd over U bewogen, vaardig zal zyn om zich tegen
„ alles te wapenen, dat de ruſt zyner waarde kinderen zou kunnen
„ ſtoren; en om hun zelfs alle de ſchatten, die daar in opgeſlo-
„ ten zyn, mede te delen. Gy zyt verzekert van een Koning te
„ hebben, die zich van zyn opperſte macht niet zal bedienen om
„ daar een misbruik van te maken, om zyn dagen in een vadzige
„ ledigheid te ſlyten, om zyn geluk te ſtellen in lekker te eeten en
„ te drinken, om zich aan de ondeugden en vermaken over te ge-
„ ven. Ver van daar, zyt verzekert dat in 't diepſte van zyn
„ ſlaap zyn hart, om uwe nooddruften bekommert, hem dikwils
„ zal ſchielyk wakker maken; en dat op de prachtigſte maaltyden
„ deze zelfde waakzaamheid over uwe nooddruften, hem het ge-
„ voelen van den ſmaak en de goede cier zal doen verliezen. Heb
„ ik dan geen gelyk van u geluk te wenſchen, en u te vermanen
„ dat gy u verheugt dat gy een Koning hebt die het zo waardig
„ is? En gy, grootmoedige Vorſt, onze Koning en Meeſter, hebt
„ vertrouwen en moed; nademaal de Schepper van 't heel-al een
„ zo laſtig pak op uwe ſchouderen geladen heeft, wees verzekert
„ dat hy u de nodige krachten geven zal om het te kunnen uit-
„ houden; nademaal hy tot den tegenwoordigen tyd toe zo mild
„ en goedgunſtig t'uwaars geweeſt is, kunt gy u wel verzekert
„ houden dat hy over u zyn dierbaarſte gaven en zyn menigvul-
„ digſte zegeningen zal uitſtorten in dezen ſtaat van de hoogſte
„ verheffing, daar hy u ingeſtelt heeft, en die ik wenſch dat hy
„ u met alle ſoorten van voordelen, een talryk gevolg van lange en
„ gelukkige jaren doe genieten.

De Koning dit ſlag van aanſpraken gehoort hebbende, antwoord-
de met achtbaarheid, op een wyze die te kennen gaf hoe weinig
hy zich den ſtaat, daar men hem toe verhief, waardig geloofde te
zyn; hoe gevoelig hy was voor de verplichting die hy aan die ge-
nen had, die hem verkoren had; en hoe hy voornemens was zyn
volkeren volgens de wetten van zachtheid en billykheid te rege-
ren: waar na hy met ſtaatſi na zyn Paleys gebracht wierd, en van
alle kanten gaf men zich aan de vreugde, die een diergelyk feeſt
verdiende, over

ACHTENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwyingen van de oude Ridders in Europa.

AL wat ik van de Inwyingen der Oorlogslieden by de Wilde en beſchaafde volkeren van Amerika verhaalt heb, moet die gene, die eenig denkbeeld van de oude Ridderſchap der Volkeren van ons Europa hebben, doen bevatten, dat de proeven, welke die gene, die na de eer ſtonden om Ridders gemaakt te worden, ondergaan moeſten, ten naaſten by met die gene, waar van ik de omſtandigheden verhaalt heb, over een quamen, ten tyden dat de Volkeren noch woeſt zynde, in de duiſterniſſen der Afgodery gedompelt waren.

Du Cange Gloſſ. verb. Miles.

Ik ben zo veel te beter gegrond om deze vergelyking te maken, om dat Du Cange het voor my begonnen heeft. Want ter oorzaak van het bad, waar in men de Ridders voor hun aanneming doet gaan, merkt hy aan dat Jozef Akoſta verhaalt, dat de Mexikaanſche Prieſters de kinderen der Edelen waſchten en reinigden, voor dat zy hun de plechtigheid bedienden om hen bequaam te maken om de wapens te voeren.

De zelfde Schryver van deze Ridderſchap ſprekende, daar deze godsdienſt zekerlyk de grond van was, zegt ook 't geen ik zelf elders van eenige andere gebruiken gezegt heb, te weten; „ dat de Kerk altyd een voorzichtig huisbeſtier ontrent hare kin„ deren gehad heeft, die noch teêr in 't geloof zyn, niet geloven„ de dat zy eensklaps de gewoontens kon afſchaffen, waar in de „ Volkeren, in den ſchoot van 't Heydendom opgevoed, opge„ bracht zyn, zich vergenoegt had met al deze gewoontens van „ den geeſt van bygeloof en alle afgodiſchen dienſt te zuiveren, „ en zich dezelve eigen gemaakt had, met ze te heiligen. Want „ gelyk ik aangemerkt heb (gaat deze Schryver voort, ſprekende „ van andere ſoorten van aanneming) dit heeft zy in 't byzonder „ ten opzichte van deze aanneming gedaan, waar in het verbond „ door overgeving der Wapenen aangegaan wierd; want dezelve „ van alle heidenſche en barbaarſche plechtigheid en gewoontens „ gezuivert hebbende, heeft zy belaſt, dat de wapens door een „ Prieſter zouden gezegent worden, en dat dien genen, die Rid„ der zou geſlagen worden, zich door waken en vaſten tot deze „ daad bereid hebbende, den degen zou omgord worden gedu„ rende den tyd der heilige verborgentheden, enz.

Deze Ridder-orde was in hoge achting.

Deze Ridder-orde was in zo hoge achting, dat de grootſte Koningen en Vorſten zich tot een Eer rekenden daar onder te behoren, en vrywillig al de nodige proeven uitſtonden om daar toe geraken. Hedendaags noch worden onze Koningen by de plechtigheid van hun zalving tot Ridders gewapent.

Het ſchynt dat men in de oudheid twe ſoorten van perſonen ontdekt, die daar toe verheven wierden. De jongelingen van den eerſten Adel, die den ouderdom van 21. jaren of daar ontrent bereikt hadden, dien het tot noch toe niet vry geſtaan had den degen om te gorden, enigen veldſlag by te wonen, en die noodzakelyk tot volko-

volkome mannen * door de krygsplechtigheden moeſten verklaart worden; en andere die gedient hadden en de Wapens voor den Vorſt gedragen, en die enig beroemt Ridder zeven jaren lang gevolgt hadden; of wel die gene die zich door enige roemruchtige daad hadden bekent gemaakt, gelyk „ door in een twegevecht „ met alle hevigheid gevochten te hebben, zo met houwen als met „ ſtoten: met de ſtompe punt getournooit en zyn vyand uit den zadel „ gelicht of doorſtoten te hebben: het eerſt in de beſtorming van „ een plaats op de ſtormladder geſtegen te zyn: het eerſt door de „ bres of de myn in de ſtad gekomen of 't eerſt in een vyandlyk „ ſchip overgeſprongen te zyn, en zich daar meeſter van gemaakt „ te hebben: in een veldſlag den Standaart van den Veldoverſte „ van 't vyandlyke leger verovert, of enig krygsgevangen van veel „ aanzien gemaakt te hebben: het leven aan zyn Vorſt of Generaal „ gered te hebben, enz. *Vulſon. de la Colombiere. Theatre d'honneur. Tom. 1. ch. 2.*

De eerſtgenoemde waren onder de verſcheyde namen van *Infans*, *Vailets*, *Damoyſels*, *Bacheliers* en *Ecuyers* bekent. Niet alleen mochten zy den degen niet aangorden, of de wapens voeren, zich by een veldſlag laten vinden om daar te ſtryden; of in het jongſpel ſteken; maar zy mochten aan de tafels der Ridders niet eten, noch zich in de zelfde verwen kleden; zy waren verplicht achter hen te ſtaan. Daar waren ook ſtrenge proeven te ondergaan, en ſchoon men niet weet waar in die beſtonden, is het evenwel zeker dat 'er waren. Want in de Roman van Perceforeſt leeſt men in het 4de. boek, daar hy van de proeven met de ſchilden en met de ſtokken ſpreekt; „ dat Blanche de Toveres de jonge Bacheliers „ die na de Ridder-orde ſtonden deed oeffenen, om uit alle deze „ de beſte te kiezen en ze te doen vechten, daar na den een tegen „ den ander, om te weten wie zyn makker zou overwinnen, en „ wie de volkome wapenruſting zou wegdragen, die zy aan den „ genen, die het 't beſte maakte, gaf. Het blykt hier evenwel uit, dat deze proeven in een ſtrenge Leerwyze beſtonden, die men over het Oorlogs-ambacht op akademien heeft, die een weinig ſtraffer waren als de hedendaagſche; men moeſt zelfs in deze oeffeningen uitgemunt hebben, want men verhief niemand tot deze Eretrap, of hy moeſt het wel verdient hebben †, en na dat men vele proeven gegeven had, dat men 'er den roem volkomen van zou ſtaande houden. Ik geloof evenwel dat hoe ſtreng deze proeven ook mochten zyn, de kerk ze veel verzacht had, in vergelyking van 't geen zy geweeſt waren, voor dat zy 'er zich meê gemoeit had. Want Ingulfus § van de inwying tot Ridders volgens *V. Vulſon de la Colomb. Theatre d'honneur. tom 1. c. 14. p. 226.*

* *Lambertus Ardenſis apud Langium. Verb. Alapa Militaris.* Ei militarem non repercutiendus dedit alapam; & militaribus eum in virum perfectum dedicavit Sacramentis.

† Per arma poſſe fieri filium, grande inter gentes conſtat eſſe præconium, quia non eſt dignus adoptari, niſi qui fortiſſimus meretur agnoſci. *Senator. lib. 4. Ep. 2.*

§ *Ingulphus apud Langium loco cit.* Hanc conſecrandi militis conſuetudinem Normanni abominantes, non militem legitimum, ſed ſocordem equitem & quiritem degenerem deputabant.

de wyze der Chriſtenen ſprekende, zegt „ dat de Normannen of „ de volkeren van 't Noorden een afſchrik hadden van deze in-„ wying, en dat zy een Ridder, die op deze wyze geſlagen was, „ als in de Ridderorde ingedrongen; als een blodaart; en als een „ verwyft menſch aanzagen; die van de oude dapperheid ontaart „ was.

De Damoyſel of jonker die den tyd zyner eerſte proeven ge-eindigt had, quam zich voor den Koning vertonen, ofwel ging in verre landen eenig groot Vorſt of Ridder van grooten Naam opzoeken, die hem zelfs wilde *adouber Chevalier* by na als of men zeyde tot zoon aannemen. Want de Nieuwe Ridder ging een verbond en een ſoort van verplichting van een zoon jegens zyn Vader aan met dien genen, die hem de eer aandeed van hem te wapenen, en hy hing, voor al een zekeren tyd, van zyn volſtrekte bevelen af. Hierom de Koningen wyslyk bevolen, dat hun onderdanen geen Ridderorde uit handen van eenig uitheemſch Vorſt, zonder hun duidelyke toelating, zouden aannemen.

In tyden van Oorlog zag men de ſtrengheden van de plechtigheid door de Vingeren.

By 't aannemen van deze Ridders, wanneer het in tyd van Oorlog geſchiede, zag men de ſtrengheden van de plechtigheden door de vingeren, waar van men niet als de wezentlykſte verrichte, voor al op 't tipje van een veldſlag: maar in tyd van vrede moeſt men de gantſche order van het ceremonieel volgen, dat zeer lang en zeer duiſter was.

Ridders van 't bad, waarom zo genaamt.

De voornaamſte van deze plechtigheden beſtonden in 't bad, daar de Ridder in ging, 't geen deze Ridders den naam van Ridders van 't bad deed geven; in het intrekken in de zwarte kamer, waar in hy zich ſtraks daarna onder de bewaring van twe Ridder-Gouverneurs ſtelde, die hem moeſten onderwyzen, in het vaſten; in het waken met volle wapenruſting, dat hy in een kapel deed, daar hy den gantſchen nacht, die voor zyn Aanneming gong, met bidden door bracht; in de belydenis zyner zonden, en het H. Nachtmaal; in den Eed dien hy afley van God, zyn Godsdienſt, zyn Vorſt, en de geſtrengſte wetten van de Ridderſchap getrouw te zullen zyn; in de wapen-zegening; de krygs oorvyg; in het ridderſlaan, 't geen met een ſlag des zwaards in den nek geſchiedde; in het gewaad van de order, en in de wapenen waar mee men hem van hooft tot voeten wapende, welke zaken alle een verborgen zin hadden, die op den Godsdienſt ſloeg, op den ſtaat dien hy aanvaarde, en op de verbinteniſſen die hy op ſtraf van afzetting en eerloosheid aangong.

Men kan in du Cange en in andere Schryvers, die van de oude Ridderſchap en de wapenkunde gehandelt hebben, een omſtandig verhaal van alle deze plechtigheden, van alle deze Wetten en de betekenis dezer zinnebeelden vinden.

Ik heb 'er genoeg van gezegt om te beveſtigen 't geen ik in 't begin gedreven heb, dat een van de eerſte eigenſchappen waar onder de Menſchen hulde aan God gedaan hadden, die van God der Heyrſcharen zynde, zy ook van den Oorlog een der grootſte voorwerpen van den Godsdienſt gemaakt hadden, en een van zyn

zwaar-

zwaarſte oeffeningen. Laat ons nu tot onze Wilden wederkeren, en tot de beſchouwing van hun Prieſters, die nader tot den Godsdienſt behoren, waar van zy de Uitleggers zyn.

Voyage de Cayne, l. 3. ch. 12. p. 385.

De Schryver van den tocht na Vrankryk onder de Linie beſchryft ons dus de wyze hoe de Karaïben een Prieſter maken.

NEGENENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Inwying van een Prieſter by de Zuider Amerikanen.

„ DE geene die dan wenſcht Piaye dat is te zeggen Prieſter of „ Wigchelaar te worden, word voor eerſt by een van de Ou- „ den beſtelt. Hy blyft daar zeer lang om van hem onderwezen te „ worden, en als zyn proef te doen, zomtyds tien jaren achter „ een, gedurende dewelke hy hem zeer naarſtig oppaſt. De Oude „ Piaye neemt hem naauw in acht, om te zien of hy de nodige „ hoedanigheden van een Piaye heeft. Zy verheffen hem niet tot „ deze waardigheid, of hy moet 25. of 30. jaren oud zyn.

„ Wanneer de tyd gekomen is om hem de proeven te doen on- „ dergaan, doet men hem eerſt met zo veel en meerder ſtreng- „ heid als de Kapteyn vaſten; want hy eet een jaar lang niet als ge- „ kookte geers, en weinig kaſſau, 't geen hem zodanig uitteert dat „ hy een geraamte gelykt, die niet als 't vel over de benen heeft, „ en by na zonder krachten. De Oude Piayen vergaderen na de- „ ze lange vaſten, ſluiten zich in een hut op, en leren den nieu- „ weling de wyze om den Duivel te roepen en hem raad te vra- „ gen. In plaats dat men den Kapteyn geeſſelt, doet men dezen „ zo zeer danſen, dat hy 'er zo moede van word ter oorzaak van „ de zwakheid die hem het vaſten veroorzaakt heeft, dat hy „ gantſch van zyn zelven en in zwyn op den grond neervalt. Om „ hem weer te doen bekomen doet men hem gordels en halsban- „ den van deze grote zwarte mieren om, die zo veel pyn maken. „ Men opent hem met geweld den mondt, en zet 'er een ſoort „ van een trechter, gietende hem daar door een grote kop met „ vocht, die uit de tabak geperſt is, in de keel. Dit wonderlyk „ geneesmiddel doet hem van onderen en boven afgaan, en doet „ hem bloed lozen. Dit duurt enige dagen.

„ Na zulke hevige middelen, en zo ſtreng vaſten word hy Piaye „ gemaakt, en heeft macht om ziektens te genezen en den duivel „ te bezweren. Maar op dat hy het doe gelyk het behoort, legt „ men hem een vaſten van drie jaren op. Het eerſte jaar eet hy „ geers en brood; het twede eenige krabben by zyn brood, en „ het derde jaar eet hy eenige kleine vogels. Zy zyn zo naauw- „ keurig om deze vaſten te onderhouden, dat ſchoon de andere „ in hun vergaderingen drinken en goede cier maken, deze daar- „ om niet een hair te meer drinken; zynde van gevoelen dat zo „ zy hun vaſten braken zy geen macht op de ziektens zouden heb- „ ben noch op de Duivelen om hen te doen verſchynen.

„ Deze elendige ſchepzels zyn genoodzaakt zich van tyd tot tyd „ van eenige zaken te onthouden, en dikwils deze lelyke Tabaks „ drank te drinken. Zy drinken 'er zomtyds zo veel van als een „ grote dronkaart wyn kan laten. Hun maag gewent zich zonder

„ twyffel aan deze ſoort van drank, nademaal zy dien verdragen „ kan.

Ath. lib. 9. p. 380.

In de plechtige woorden van de Inwying waren de Ingewyde genoodzaakt te verzekeren dat zy een zekeren drank die *Cyceo* genoemt wierd, gedronken hadden, *Cyceonem ebibi.* Ik weet niet wat drank dat mocht zyn, maar nademaal hy onder de proeven geſtelt wierd, veronderſtel ik met reden, dat hy zo moejelyk moeſt zyn om te drinken, als het overige moejelyk was om uit te ſtaan; en dat by gevolg deze drank van dien genen verſchilde, daar Atheneus onder den zelfden naam van ſpreekt, en die, volgens de Aanmerkingen van Dalechamp over dezen Schryver, uit meel en dikken wyn te zamen geſtelt was; of wel een mengelmoes van verſcheyde kruiden, en, volgens anderen, wyn met honing gemengt.

't Geen my dus doet oordelen is dat deze Tabaks-drank, by de Karaïben niet alleen in gebruik is, maar in 't gemeen by al de Natien van Amerika, by wie de Tabak te boek ſtaat als met zeer zonderlinge krachten en die een wezentlyke overeenkomſt met den godsdienſt hebben, begaaft te zyn.

Deze drank had noch iets afgryſſelykers by de Amerikanen, want onder den Tabak mengden zy ſlangen, ſalamanders, ſpinnekoppen, rupzen, wormen en andere ſchadelyke diertjes, maar waar van de Tabak het venyn wegnam. Zy verbranden dit alles tot aſſchen op het heilige Vuur dat zy voor hun Afgod onderhielden, en maakten 'er naderhand een drank af, dien zy in hun Tempel bewaarden, en dien zy het voedzel der Goden, hun Nektar en Ambrozyn noemden. Akoſta, die 'er het verhaal van geeft, zegt dat zy 'er zich meê ſmeerden, vaſtſtellende dat de Tabak, die daar de overhand in hielt, de kracht had om de ongeregelde driften en de begeerlykheid des vleeſches te doen dempen. Zy dronken 'er ook van, en ſchoon hen dat tot gek wordens toe den kop op hol hielp, geloofden zy dat dit hen bequaam maakte om Godlyke ingevingen en verrukkende gezichten te hebben.

Acoſta, Hiſt. Mor. de eas Indias, l 5. cap. 26.

DERTIGSTE HOOFTSTUK.

DE Natien der Moken, in het midden van het Zuider Amerika aan dit zy der Bergen van Peru en Chili, de Anden genaamt, gelegen, en de Natien van de rivier de la Plata, hebben ook zeer ſtrenge proeven voor hun Prieſters of Waarzeggers.

„ Men vind onder de Moxen, zegt Urbanus de Matha, Biſſchop „ van de Vrede, twee ſoorten van Dienaren om de zaken van den „ Godsdienſt te verhandelen. Daar zyn 'er dat rechte Toveraars „ zyn, wier enigſte werk is den zieken te herſtellen, andere zyn „ als de Prieſters die geſchikt zyn om de Goden te bevredigen. „ De eerſtgenoemde worden tot dezen eerrang niet verheven als „ na een ſtrenge vaſten van een jaar, waar in zy zich van vleeſch „ en viſch onthouden. Zy moeten behalven dat van een Tyger „ gewond en zyn klaauwen ontſnapt zyn; dan eert men hen als „ menſchen van een zonderlinge deugt, om dat men oordeelt dat „ zy van den onzichtbaren Tyger ontzien en begunſtigt zyn, die hen

Lettres edifiantes, Relation de la Miſſion des Moxes, Recueil 19.

„ hen tegen het geweld van den zichtbaren Tyger, waar tegen zy „ geſtreden hebben, beſchermt heeft.

„ Als zy langen tyd deze bediening bekleed hebben, doet men „ ze tot het Hoge Prieſterſchap opklimmen, maar om zich dat „ waardig te maken, moeten zy noch een heel jaar met de zelfde „ ſtrengheid vaſten, en dit moet hen van buiten door een mager „ en ongedaan wezen aan te zien zyn. Dan drukt men enige zeer „ bytende kruiden uit, om 'er het ſap uit te krygen, dat men hun op „ de ogen druipt, 't welk hun zeer wrede pynen veroorzaakt, en „ dus drukt men hun het teken van 't Prieſterſchap in. Zy bewe- „ ren dat door dit middel het gezicht opgeheldert word, 't geen „ hen aan deze Prieſters den naam van *Tihauraugui*, dat in hun „ taal *een die klare ogen heeft* betekent, doet geven.

De Schryver die een Reystocht na Weſtindien onder den naam van François Coreal heeft in 't licht gegeven, drukt zich dus op 't ſtuk van de Indianen van Rio de la Plata uit: „ om Prieſter of Ge- „ neesheer onder hen te zyn, moet men lang en dikwils gevaſt „ hebben; men moet dikwils tegen wilde dieren gevochten heb- „ ben, voornamentlyk tegen Tygers, en daar van gebeten of ten „ minſten gekrabt zyn. Daar na kan men de Prieſter-orde verkry- „ gen; want by hen is de Tyger een byna Godlyk dier, en de op- „ legging van zyn heilige klaauw, is by hen van zo veel waardy als „ by ons de Dokters kap die men op de Hogeſchool van Salaman- „ ka ontfangt. Vervolgens druipt men hen het ſap van eenige „ overgehaalde kruiden op de ogen, en dit is de prieſterlyke zal- „ ving, waar na deze nieuwe Prieſters de geeſten van alle taſtely- „ ke en ſtoflyke dingen weten te bevredigen, geheime omgang „ met deze geeſten te hebben, en deel te nemen aan hunne krach- „ ten. "

Voyage aux Indes Occid. ſeconde part. c. 10 p. 241.

EENENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

DE Huronnen, de Irokoizen en de Algonkynen hebben ook hunne Inwyingen, die zy noch plegen. Al wat ik 'er van weet, is, dat zy met de manlyke jaren beginnen, dat zy in de boſſchen wyken, de jongelingen onder het beſtier van een Ouden of van een Prieſter, en de jonge dochters onder het opzicht van een Matroon. Zy brengen dien tyd met zeer ſtreng vaſten door, en zo lang als hun vaſten duurt beſtryken zy het aangezicht, het bovenſte van de ſchouders en de borſt met zwart. In 't byzonder letten zy zeer naauwkeurig op hun dromen, en doen 'er een getrouw verhaal van aan hun Opzieners. Deze onderzoeken zorgvuldiglyk het gedrag hunner leerlingen, en plegen dikwils raad over 't geen hen aangaat of hun overkomt met de oude mannen en vrouwen, om hier op te beſluiten wat zy voor hun *Oïaron* of hun *Manitou* moeten nemen, waar van het geluk van hun leven af moet hangen. Zy halen 'er ook gevolgen uit om te weten waar toe zy in 't vervolg bequaam moeten zyn; zo dat dit als een proef is om hun beroep te kennen.

Inwyingen der woeſte Volkeren van het Noorder Amerika.

Ik twyffel niet of hun Inwyingen en hun Proeven waren byna even

eens als die van de Volkeren van Virginia, waar van wy in 't eerſt geſproken hebben; maar 't zy dat zy reeds veel van hun gewoontens verloren hadden, toen de Europeanen omgang met hen begonnen te krygen; 't zy dat zy hun verborgentheden zorgvuldiglyk voor dezelve verholen hielden, die een alzo onſchendbaar geheim vereiſchen als die der Ouden, nademaal zy vaſtſtellen, dat hun proeven zonder dat vruchteloos en van geen kracht zouden zyn; 't zy eindelyk dat de Europeanen niet oplettend genoeg geweeſt zyn om ze te onderzoeken, of ſchrander genoeg om den aart van 't geen zy hen zagen doen wel te doorgronden, wy hebben 'er geen omſtandig verhaal in de oude beſchryvingen van, en daar zyn niet als eenige algemene voetſtappen en kenniſſen overgebleven, maar die evenwel genoeg zyn, om 'er redelyk waarſchynelyke giſſingen uit op te maken.

Relation de la Nouv. France pour l'An 1634. p. 84. 185.

Vader le Jeune en Vader Brebeuf maken van hun vaſten en afzonderingen gewag. De eerſte ſpreekt aldus.

„ Zy onderhouden zomtyds een zeer ſtrenge vaſten, niet alle, „ maar zommige die graag lang willen leven. Myn huiswaard „ ziende dat ik in de Vaſten maar eenmaal 's daags at, zeyde te„ gen my, dat zommige onder hen vaſten om lang te leven, maar „ hy voegde 'er by, dat zy zich elk alleen in een kleine aparte „ hut begaven, en daar zomtyds in acht of tien dagen lang niet „ aten of dronken. Andere hebben my gezegt, dat zy als ge„ raamtens uit deze hut quamen, en dat men ze daar zomtyds „ half dood uitdraagt. Ik heb nooit grote vaſters gezien, wel „ grote vraten. 't Is waar dat ik deze buitenſporigheid gemaklyk „ kan geloven, want alle valſche godsdienſten zyn vol kinderach„ tigheden, of buitenſporigheid, of vuiligheden.

„ Ik heb, zegt de zelve Schryver, den Toveraar een andere „ godvruchtigheid zien plegen, die ik geloof dat alleen aan die „ van zyn beroep eigen is. Men recht hem een kleine hut op, „ ontrent een ſteen worp of twe van de anderen afgelegen. Daar „ begeeft hy zich in om acht of tien dagen, meer of min, alleen „ te blyven, dan hoort gy hem nacht en dag ſchreeuwen en tieren, „ en op zyn trom ſlaan. Maar hy is zo alleen niet of andere helpen „ hem zingen, en de vrouwen bezoeken hem. Daar worden grote „ vuiligheden gepleegt.

Vader le Jeune verſtond zeer weinig van de taal der Wilden, gelyk hy zelfs bekent. Hy verhaalt wel wat hy gezien heeft, maar hy was genoodzaakt na de antwoorden, die men hem op zyn vragen deed, te ſlaan. Op deze wyze verhaalt men de zaken eer zo als men ze begrypt, dan zo als ze in der daad zyn.

De Wilden kunnen hun Eenzaamheid wel misbruiken, om hun gruwelen te bedekken. De Ouden hebben het ook in hun Bacchanaal-feeſten zo gemaakt, maar dan is het een misbruik dat tegen den aart van hun afgezondert leven zelfs ſtryd, waar van de kuiſchheid een van de wezentlykſte voorwaarden is; want behalven het geen ik van hun Veſtalen en hun Kluizenaars gezegt heb, is het zeker dat zy onder hen een zekeren tyd hadden, die aan de eenzaamheid gewyd was en noch is.

Zy

Zy hebben een groot gevoelen van den maagdelyken ſtaat, en by alle de Wilde Natien is 'er iets of in de Zeden of in de Taal, dat de achting, die zy 'er voor hebben, betuigt. Het woord dat een Maagt in de Abenakiſche taal betekent is *Couſſihouskone*, 't geen na den letter overgezet zeggen wil, *een vrouws perzoon daar men eerbied voor heeft*; van *Couſſihan*, dat niet alleen een eerbied van innerlyke achting, maar een dadelyke eerbied en die uiterlyk betuigt word, te kennen geeft. Het woord *Gaouinnon* dat in de Irokoiſche ſpraak een Maagt beduid, is zoodanig dat men de kracht van deszelfs afleyding niet meer weet.

Zy hebben grote achting voor den maagdelyken ſtaat.

Zy ſchryven aan de maagdom en aan de kuisheid zekere byzondere hoedanigheden en krachten toe, en het is zeker dat zo de kuisheid hun als een wezentlyke voorwaarde toeſchynt, om een goeden uitſlag te geven aan 't geen hun bygeloof hun inboezemt, zy die zeer zorgvuldiglyk zullen bewaren, en in 't minſte deel niet durven ſchenden, uit vrees dat hun vaſten en alles wat zy buiten dat doen mochten door deze breuk te enemaal vruchteloos zyn mocht.

En ſchryven daar byzondere hoedanigheden aan toe.

Zy ſtellen vaſt dat de liefde voor deze deugt zich tot het natuurlyk gevoel der planten uitſtrekt, zo dat 'er onder haar gevonden worden die met ſchaamte aangedaan zyn als of zy bezielt waren; en dat om in de geneesmiddelen te werken, waar in zy zelfs geen toevlucht tot den dokter nemen, zy door kuiſche handen willen bereyd worden, zonder 't welke zy geen kracht ter wereld zouden hebben. Verſcheyde Wilden hebben my dikwils ten opzichte van hun ziektens gezegt, dat zy wel geheimen wiſten om ze te genezen, maar dat zy getrouwd zynde zich daar niet meer van konden bedienen.

Vader Brebeuf ſpreekt dus van hunne Prieſters. „ Eertyds quamen deze Bedieningen van *Arendiouann* (dat is te zeggen Prieſters) duurder te ſtaan als tegenwoordig. Hedendaags hebben zy „ die met braaf te gaſtereren. Een tyd was 'er, dat zy dertig volſtrekte dagen in een afgezonderde hut moeſten vaſten, zonder dat „ 'er iemand mocht by hen komen als een dienaar, die, om waardig te zyn van daar hout te mogen brengen, zich zelf hier toe „ met vaſten bereyde. "

Relation de la Nouvelle France, pour l'an 1636. 2 part. ch. 5.

Dat is te zeggen dat ten tyden van Vader Brebeuf zy reeds veel van hun gebruiken verloren hadden, of dat Vader Brebeuf zelfs alles niet begreep wat 'er voor zyn gezicht omging. In der daad, alle deze gaſtmalen, waar van hy ſpreekt, ſtryden niet tegen het vaſten van dien genen, voor wien zy aangerecht zyn. Hy haalt ons ook een voorbeeld aan waar van hy ooggetuige was, en dat zeer na komt aan 't geen in de oude tyden geſchiede, nademaal 'er van een Wildeman gehandelt word die gedroomt had, zegt hy, dat hy *Arendiouann* zou zyn, als hy dertig dagen gevaſt had, en die al dien tyd de gantſche Natie in beweging hielt. „ Hy vaſte 'er achtien, „ zonder iets anders als Tabak te eten. Vader Brebeuf meende dat hy gek was, en dat deze Vaſten hem verder ſtapel gek maakte. Evenwel waren 'er verſcheyde feeſten om zynen t'wil, en op het laatſte, waar van hy zich verſchoont de omſtandigheden te verhalen,

Plechtigheden om Prieſter te worden onder hen.

vrezende dat hy te lankwylig zou vallen, voegt hy 'er by „ dat hy „ volſtaan kan met voor het tegenwoordige in 't algemeen te zeg- „ gen, dat nooit de razende Bacchanten van den ouden tyd iets „ dollers in haar Orgia aanrichtten.

De Wilden hebben veel van hun ſtrenge gewoontens verloren.

Deze Wilden hebben zedert dien tyd noch meer van hun gewoontens verloren; zy bekennen het zelfs en beklagen 'er zich over; want in de ongelukken die hun overkomen zeggen zy dat zy 'er niet over te klagen hebben, en dat het een ſtraf is, om dat zy het gebruik van hun afzonderingen en hun vaſten hebben laten varen.

TWEEENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Van de Theürgia of de gemeenſchap met de Goden.

DE verzoeningen en al de proeven der Inwyingen de ziel van alle bederflyke, grove, en vleeslyke zaken hebbende los gemaakt, wierd deze ziel, van al het aardſche, dat zy door de beſmetheid der zinnen gekregen had, gezuivert zynde, en eniger maten tot haar geeſtelyke natuur wedergekeert, tot de innerlyke gemeenſchap der Goden toegelaten, die zich aan dezelve op verſcheyde wyzen openbaarden, of in de dromen, of in de beſpiegeling, of eindelyk in de geheime verborgentheden van de Theurgie en de Wichelary.

Dit was het voornaamſte oogmerk van de inwyingen der Orgia, waar in men daar ook enige Zinnebeelden of wezentlyke proeven van gaf. Want na eenige dagen een afgezondert leven geleyd te hebben, gelyk die gene, die zich bereyden om in het hol van Trophonius, waar van Pauſanias ſpreekt, te dalen; na in deze afzondering verſcheyde ſoorten van Verzoeningen te hebben ondergaan; na in de wateren van den vloed Hercynas gewaſſchen en herboren te zyn, na verſcheyde offeranden gedaan te hebben, om der Goden gunſt te winnen, na de Cyceo gedronken te hebben, of de wateren van Lethé en Mnemoſyne, waar van het een de eigenſchap had om al het voorledene te doen vergeten, en het andere om het geheugen te verſterken, om alles wat men op nieuws leerde te kunnen onthouden; na in alle gronden onderwezen te zyn, die de vooroordelen van de kintsheid moeſten verbannen, en na de geheymen van deze verborgentheden doorgrond te hebben; na alle deze toebereydzelen, zeg ik, daalde men in het hol van Trofonius, of in eenig ander diergelyk heyligdom, daar men onder taſtelyke en raadzelachtige beelden, die niet als verborge vertoningen waren, of die wezentlyk door tovermiddelen geſchieden, geoordeelt wierd met de Goden om te gaan, en van hen zaken te leren, die de menſch het noodzakelykſte weten moet, om zich tot zyn einde te beſtieren.

Pauſanias in Boeoticis, p. 313, 314.

Dio Chryſoſt. Orat. 12, *p.* 202.

Dio Chryſoſtomus verbeeld ons een man die in dezen ſtaat van een verborgen verrukking ingewyd is, in wiens oren zich verſcheyde ſtemmen laten horen, voor wiens ogen zich verſcheyde vertoningen op doen, waar in de verborgenſte zaken van de natuur klaar verbeeld worden; die beurt om beurt nu 't licht dan de duiſterniſſen geniet, en dien eindelyk verſcheyde wonderlyke zaken overkomen. Apulejus na dat hy ingewyd was, verhaalt het zelfde van zich

15.

zich zelven. „ Ik ben, zegt hy, de poorten des doods genadert, „ ik ben in het heiligdom van Proſerpina ingegaan, en na door al „ de hooftſtoffen gedragen te zyn, ben ik weer om gekomen: Ik „ heb midden in de duiſternisſen der nacht de Zon de helderſte „ ſtralen zien van zich afgeven: Ik ben de Goden van Hemel en „ Hel genadert, en hebze van naby aangebeden. *Apuleius, lib. Metam. 11. prope fin.*

Plato en zyn Aanhangers hadden zeer veel op met de gewaande kracht der Inwyingen van de Orgia en de Verborgentheden van de Gemeenſchap met de Goden. Zy geloofden dat door derzelver kracht de ziel gezuivert wierd, en dat de tover-offeranden dezelve bequaam maakten om den indruk der mindere Geeſten te ontfangen, door wier middel zy tot het gezicht van de opperſte Goden die van den eerſten rang waren geloofden te komen. Maar de Orgia by na al de verbaſteringen van het Heydendom voor Plato's en zyner Leerlingen tyd ontfangen hebbende, hebben de Kerkvaders zich toegelegt om al de Platoniſche denkbeelden over dit ontwerp om ver te gojen, en om te bewyzen dat de gantſche Godlyke werking van de Theurgy niets anders was als de vervloekſte tovery, door alle godlyke en menſſchelyke wetten verboden; dat de wonderen, welke die gene zagen die zich door bezweringen en toverofferanden gezuivert hadden, zelfs veronderſtelt zynde dat 'er geen bedrog van de kant der Menſſchen onderliep, niet als beguichelingen van Duivelen en de Geeſten der duiſterniſſen, in Engelen des liehts hervormt, waren, om de aanbiddingen en de hulde, die men niet als aan den waren God verſchuldigt was, na zich te trekken. *V. Aug. lib. 10. de Civ. Dei cap. 10.*

Niets geeft ons klaarder te kennen, wat gedachten de Heydenen hier ontrent hadden, als de plechtigheid die de Inwyingen der Karaïben beſluit, en die als de laatſte hand aan de proeven legt, die 'er om een Piaye of een Prieſter te maken nodig zyn.

Ik heb de beſchryving, die ik 'er van geven zal, uit Vader du Tertre getrokken, en uit een omſtandiger met de hand geſchreven verhaal van Vader le Breton, een Jezuitiſch Zendeling, die verſcheyde jaren onder de Karaïben van het Eyland St. Vincent had doorgebracht, daar hy noch was, toen hy dit werkje opſtelde, dat my medegedeelt is.

DRIEENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Laatſte Inwying van een Karaïbiſch Prieſter.

NA dat dan de jonge Proſeliet, die Prieſter wil worden, de lange loopbaan van verſcheyde proefjaren onder het beſtier van een oud Piage, die 'er zodanig de meeſter over is, dat zyn naaſte bloedverwanten en vrinden hem niet mogen komen zien of ſpreken, ten ende is; na de ſtrengheden van dezen vervloekten drank, die uit de Tabak geperſt word, van dit vreeslyk vaſten, en van deze menigvuldige aanvallen uitgeſtaan te hebben, die de andere Prieſters hem by nacht komen aandoen, kervende hem het gantſche lyf met tanden van een Akouti, die zo ſcherp als een ſcheermes zyn, om hem tot deze vrywillige kervingen te gewennen, die zy zich zelven in zommige gelegentheden moeten aan-

doen, volgens het gebruik van de Baalsprieſteren, komt eindelyk de Prieſter zyn leerling tegen den nacht, die zyn onoverwinlyk gedult kronen moet, en een eind van zyn proeven maken, bezoeken. Hy houd hem in 't brede de waardigheid van den rang voor, daar hy toe verheven ſtaat te worden; hy vyzelt hem de eer en de voordelen op die hy ontfangen zal, hebbende een gemeenzamen geeſt, die hem alleen eigen is, dien hy zal kunnen roepen wanneer hy wil, en waar van hy zich in alles wat hy nodig zal hebben kan bedienen; vervolgens legt hy hem de order uit van alles wat 'er in dezen nacht om zal gaan, en vermaant hem zich niet te laten afſchrikken door de wondere gevallen, die hem over zullen komen.

Ondertuſſchen maken de vrouwen op bevel van den Waarzegger een Hut ſchoon, zy hangen daar drie bedden of Hamakken in, een voor den geeſt, het twede voor den Piage, en het derde voor den Proſeliet. Vervolgens rechten zy met korven of kleine tafeltjes van gevlochte tien en palmbladeren die zy de eene op de andere ſtapelen, een ſoort van een Altaar aan 't end van de hut op, waar op men enige kaſſau broden, en een Canari of vles met *Ouikou* voor geeft, voor wien men de offerhande plaatſt.

Ontrent het midden van den nacht komen de Prieſter en zyn Leerling alleen in de Hut. De eerſte, na een blad gerolde tabak gerookt te hebben, heft uit al zyn krachten en by na brullende een toverlied aan, dat ten eerſten, zo men het verhaal dezer Wilden geloven mag, van een ſchrikkelyk geraas in de lucht, maar dat noch redelyk ver is, gevolgt word. De Prieſter het gehoord hebbende dooft het vuur tot het minſte vonkje toe uit, want de Geeſten, na zy verzekeren, beminnen niet als duiſternis.

Zo dra als het vuur uitgedooft is komt de Maboya of de Geeſt door het dak in de hut, met het zelfde geweld en geraas als de donder in een hevig onweer. De Prieſter en zyn Proſeliet doen hem flux hun Eerbewyzingen, en zy vangen een onderhoud aan, waar van die gene die in de naburige hutten zyn, zorgvuldig lettende op het geen 'er om gaat, geen een woord verliezen.

De Geeſt begint het eerſte met een gemaakte ſtem te ſpreken, by na gelyk de gene die de Marionetten doen praten. Hy vraagt aan den Prieſter om wat reden hy uit 't ryk der ſchimmen gedaagt is, en verzekert hem ter zelver tyd dat hy bereyd is om hem te horen, en al zyn wenſſchen te verhoren. De Prieſter bedankt hem en bid hem in korte woorden dat hy eerſt plaats neme en aan het maal valle, dat voor hem bereyd is; waar na hy enigen tyd als een muis zwygt.

De Geeſt, gelyk 't ſatzoen is, dit noden beantwoordende, neemt eerſt bezit van zyn Hamak met een gewoel dat de gantſche Hut doet ſchudden; vervolgens bereyd hy zich tot eten, en men hoort een geweldig gerammel van tanden en kakebenen, als of hy in der daad at, en alles wat hem voorgezet was verſlond. Dit is evenwel maar kortswyl, en men miſt nooit na de plechtigheid de broden zo heel en de vleſſen zo vol te vinden, gelyk zy waren toen men ze op het Altaar plaatſte. De Karaiben geloven evenwel vaſt dat 'er de Geeſt zyn genoegen afneemt, en 't geen 'er overſchiet, 't welk heel

heel ſchynt, is als geheiligt, gelyk de Toonbroden waren die men in den Tempel den waren God voorzette: gene als de Oude Pïayen mogen 'er van eeten, noch moeten zy zich hier toe gereinigt hebben, en een zeekere zuiverheid van lichaam hebben die hen de zelve waardig maakt.

Dit gerammel met de tanden ge-eindigt zynde, verlaat de Prieſter zyn Hamak, en ſtelt zich in een ſmekent poſtuur, op de hakken zittende gelyk de Karaïben gewoon zyn, en ſpreekt op deze wyze.

Zamenſpraak tuſſchen den toekomenden Waarzegger en den Geeſt.

„ Ik heb u geroepen, niet alleen om u volgens myn plicht eer-
„ bied en gehoorzaamheid te bewyzen, maar ook om deze jon-
„ geling, die hier tegenwoordig is, onder uw beſcherming te ſtel-
„ len. Maakt dan dat hier dadelyk een andere Geeſt als gy kome,
„ op dat deze jongeling hem diene en zich op de zelfde voorwaar-
„ den en tot het zelfde einde aan hem verbinde, gelyk ik u zo vele
„ jaren diene.

Fiat, antwoord de Geeſt met een vrolyk wezen, gy zult op ſtaanden voet verhoort worden. In der daad een twede Geeſt geeft aanſtonds een teken van zyn tegenwoordigheid, met een al zo vreeslyk geraas als de eerſte op zyn aankomſt gedaan had. Dan worden hun zinnen een geruimen tyd door talloze guichelaryen betovert, die hen byna buiten hun zelven ſtellen.

De jonge Proſeliet verſchrikt en half dood van vrees ſpringt dan uit zyn Hamak, en zich ook in een ſmekent poſtuur ſtellende, brengt hy deze woorden met een bevende ſtem voort: „ Geeſt,
„ die my wel onder uwe beſcherming nemen wilt, begunſtig, bid
„ ik u, myn voornemen: zonder uwe hulp ben ik verloren, laat
„ my niet elendig ſterven, en betoon u genadig aan myn verzoek
„ op dat ik u t'elkens als ik u hebben wil, en dat zulks voor 't wel-
„ zyn myner Natie nodig is, beroepen mag.

„ Schep moed, antwoord de Geeſt, wees my getrouw, ik zal
„ u in alle uwe tochten te Land en ter Zee niet verlaten, en ik
„ zal in alle de gevaren, waar in gy u bevinden zult, op uw zyde
„ zyn; maar weet ook dat zo gy my niet getrouw en na myn ge-
„ noegen dient, gy geen dodelyker vyand zult hebben als my.

Dit gezegt zynde verdwynen de Geeſten, doende de hut en de gantſche buurt door een gruwelyken donder kraken, en ſchudden, 't geen deze twee arme ſlaven van den Satan byna van ſchrik doet ſterven.

Dan komt men zonder tyd-verlies uit de naburige hutten met licht toeſchieten, men loopt met hopen in de tent daar deze vertoning voorgevallen is, en men draagt deze elendige ſchepzels die men half dood, en byna zonder gevoelen op den grond leggen vind, in hun bedden weg; hun magen en vrienden ſtellen alles in 't werk om ze weer te doen bekomen; men legt ze voor een groot vuur, en om den honger, dien zy door lang vaſten geleden hebben, te verſlaan, geeft men ze braaf te eten en te drinken. Maar wat men ook doen mag, men heeft moeite om hun gekrenkte herſſens van de indrukzelen te genezen die 'er de Duivel in gelaten heeft, waar aan zy zo ſlaafachting niet verbonden zyn als om dat zy, na

hun zeggen, dikwils ſchriklyke uitwerkingen van zyn tyranny beproeven.

VIERENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Aanmerkens waardige trekken van de Oudheyd in de Inwying van een Karaïbiſch Prieſter.

IN dit omſtandig verhaal van de laatſte Inwying der Karaïben kunnen de geleerden verſcheyde zonderlinge en aanmerkens waardige trekken van den Godsdienſt der Heydenen ontdekken. Deze trekken zyn de tekens van des Geeſts tegenwoordigheid het *Epulum deorum* of het Gaſtmaal der Goden: *het lectiſternum* of toebereyde bed voor de Godheid: de offerandé van broot en wyn: het heilige brood de geeſtelyke Wan: de nagemaakte ſtem der Godſpraken, en een manier om ze onmiddelyk en onafhankelyk van de Pythoniſſen, de Waarzeggers en de Afgoden te geven.

De Duivel, die een geeſt der Duiſterniſſen is, ſchepte geen behagen als in donker, en gaf zyn Orakels in holen en rotzen, in de duiſtere hoeken der Tempels, daar geen licht kon by komen, of wel in den naren nacht zelfs.

Alles wat zyn tegenwoordigheid te kennen gaf, baarde ſchrik. De aarde loeide onder de voeten; de laurieren wierden hevig geſchut; de Tempels of de holen beefden tot den grond toe; de toekykers wierden met ſchrik bevangen; de Waarzeggers en de Pythoniſſen zelfs vreeſden ten hoogſten voor de inblazing van den Geeſt, die al haar buizen vervulde, en haar veel deed uitſtaan. Lukanus geeft ons de gewone tekens van des Gods tegenwoordigheid te kennen, door het gebrek van deze zelfde tekens die in de gelegenheid, waar van hy ſpreekt, niet verſchenen zynde, teknennen gaven, dat de Waarzegſter de Toekykers bedrogen had, vrezende voor het geweld en de ſtuipen die de geeſt van Python in haar veroorzaken moeſt.

Non rupta trementi
Verba ſono, nec vox antri complere capacis
Sufficiens ſpatium, nulloque horrore comarum
Excuſſa laurus, immotaque culmina Templi,
Securumque nemus, veritam ſe credere Phœbo
Prodiderant.

De Ouden waren innerlyk overtuigt dat de Goden deel aan de offeranden namen, dat zy zich met het vlees en bloed der offeranden verzaadden; dat zy met vermaak tot den rook van 't gebraad, dat men hun offerde, opſchoven. Hierom waren 'er feeſten ingeſtelt die men het gaſtmaal der Goden, *Epulum Deorum* noemde, beſtaande in prachtige maaltyden die hun aangeboden wierden. De gene die de zorg hadden om deze maaltyden te bereiden, en die 'er het beſte deel van opaten, waar aan de Goden niet geraakt hadden, wierden *Epulones* genoemt. De Kerkvaders hebben de Heydenen ſchamperlyk over hunne Godheden uitgelagchen, die altyd de ogen op het Aartryk geveſtigt hadden, en den neus in de lucht, om te ruiken waar de geur van 't gebraden vleeſch van daan

quam,

quam, en die hele tochten na Ethiopien en andere plaatzen deden, om den reuk van de gebrade bouten en de gekookte ſpyzen op te ſnuiven. De Joden, die altyd geneigt zyn om gelyk de Heydenen te denken, waren niet vremd van een denkbeelt, dat de Godsdienſt zo weinig voegde.

't Was om dat te verbeteren, of om zo tegen dit denkbeeld te wapenen dat God tegen hen zeyde, dat hy geen vleeſch van ſtieren eten, of geen Bokkenbloed drinken zal, maar dat hy wil dat men hem dank offeren zal en zyn geloften betalen. *Pſalm. 50.*

Gelyk het de gewoonte der Ouden was op beddekens leggende te eten, gelyk het noch de gewoonte der Wilden van 't Zuiden is, die, ſchoon zy kleine ſtoelen met drie voeten hebben, gelyk de drieſtalletjes der Schoenmakers, waar op zy gemeenlyk eten, ook dikwils hun maaltyden in hun Hamakken leggende houden, gelyk ook die van Noord Amerika, die op de zelfde matten, waar op zy ſlapen, zitten en eten; zoo was het ook het gebruik bedden voor de Goden en Godinnen te bereyden, tot wier eer men het gaſtmaal aanrechtte; en om deze reden noemde men deze feeſten zelfs *Lectiſternia.* Daar waren bedden van verſcheyde ſoorten: daar waren 'er die hongen, gelyk de hangmatten op de Schepen, en de watte bedden der Karaiben: daar waren 'er ook andere, die men op de gedenkmunten afgebeeld ziet, en die niet qualyk na de matten der Irokoiſche hutten gelyken: Zommige hebben gemeent dat men de beelden der Goden op deze bedden ley; andere, dat men zich vergenoegde met dezelve voor de Afgodenbeelden op te hangen of te ſpreyen. Men liet een *Lectiſternium* om verſcheyde redenen aanrechten maar boven al om de Goden te bewegen dat zy zich door buitengewone tekens verklaarden; *Prodigiorum procurandorum cauſâ*, zegt Titus Livius. *Ud. Joan. Aliſtorphium, de lectis veterum, cap. 20. de Lectiſtern.* *Titus Livius, lib. 22.*

De Offerande van brood en wyn of van 't water by de volkeren die het gebruik van den wyn niet wiſten, is een gants geeſtelyke offerande, en die wel in de oudheid uitgebeeld is. Zy is een Zinnebeeld van de Euchariſty in de wet der Natuur geweeſt, gelyk zulks uit de offerande van Melchiſedek blykt. St. Juſtyn, Tertulliaan en andere Kerkvaders verzekeren ons, dat de Duivel, die een aap van de Godheid is, ook een duidelyk Zinnebeeld van dit H. Sakrament in de verborgentheden van het Heydendom had.

't Is dit brood zonder twyffel, waar van Arnobus ſpreekt, en dat men het *kuiſſche brood* noemde, om dat gene als de Prieſters, werkelyk met den dienſt der Altaren bezig, de ingewyde gedurende den tyd hunner inwyingen, en die gene die zich door een zekere zuiverheit van hart en lichaam bereyd hadden, daar van mochten eten: gelyk het ook van de Toonbroden verhaalt word, die de Prieſter Abimelek aan die genen, die David verzelden, uitdeelde, toen hy voor Saül vluchte, na dat deze Vorſt hem verzekert had dat hy en zyne luiden eenige dagen gevaſt hadden. *Arnob. lib. 5.*

De Wan is hedendaags van gedaante als een tiene gevlochte korf met twee oren, krom en van achteren rond toelopende, maar wiens holligheid merkelyk na voren vermindert, in de gedaante van een ſchulp. Hy dient om 't gedorſchte koorn te zuiveren, met het

te

te ſchudden en in de hoogte te werpen. De Wan was een geeſtelyk Zinnebeeld in de Verborgentheden van Ceres en Bacchus. De Ouden hebben ons deſzelfs gedaante niet wel beſchreven, noch ontwonden wat dit Zinnebeeld betekende. Zommige hebben gedacht dat het den Ingewyden vertoonde dat zy hunne zielen van alle onvolmaaktheden moeſten zuiveren, gelyk men het koren met het te wannen van alle onreinigheden zuivert, die onder het goede graan gevonden worden. My komt het evenwel waarſchynelyker voor, dat de Wan een ſoort van een Altaar was, van tienen en ried gemaakt, gelyk deze platte tafeltjes van tienen en bladeren van Palmbomen, die de Karaïben *Matatou* noemen, daar zy ook een ſoort van een Altaar van maken, waar op zy de Kaſſouwbroden en den beker met *Ouicou*, die zy den Duivel opofferen plaatzen. Dit gevoelen word door Junius Phylargirius, Nonius, Papias, en Servius begunſtigt. De woorden van dezen laatſten voer ik hier onder aan *.

De Duivels, 't zy dat zy hun Orakels in de bezweringen door hun eigen mond, of door dien van de Waarzegſters en Waarzeggers gaven, deden het met een nagemaakte en onnatuurlyke ſtem. Men kan het uit de Verzen van Lukanus, die ik heb aangehaalt, en uit verſcheyde uitdrukkingen van andere Schryvers, die of een ſoort van gebrom of een wyze van piepen te kennen geven, beſluiten.

VYFENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

DE grondſlag van alle de bygelovigheden van 't Heydendom is deze nieuwsgierige aart geweeſt, die de menſſchen aanport, om tot in het toekomende te willen dringen, of in het geheim der zaken die God in de ſchatkamer van zyn Wysheid heeft willen verbergen, en wier kennis boven de krachten der Natuur zynde niet als uit hem zelven tot ons kan komen, door een uitwerking van zyn goedheid, wanneer hy den menſchen een zonderlinge gunſt wil bewyzen, of van de kant van de Engelen der Duiſternis; door zyn Goddelyke toelating, en uit hoofde van de macht die hy hun daar toe gelaten heeft.

In het Oude en het nieuwe Teſtament lezen wy dat God zich dikwils aan den menſch in dromen geopenbaart heeft, voor al aan vrome en deugtzame luiden. In het beſtier van zyn uitverkoren Volk had hy zyn Profeten, door zyn geeſt ingeblazen, daar het volk in al zyn zwarigheden meê ging raadplegen, wanneer men verlore zaken weer wou vinden, gelyk wanneer Saül na Samuel gong, om de verlore Ezellinnen van zyn vader weer te zoeken: om den uitſlag van een oorlog te weten, gelyk 'er van Joſafat, Koning van Juda verhaalt word; die na een Profeet des Heren zocht, om hem over de uitkomſt van den ſtryd te ondervragen die de Koning van Iſraël en hy tegen den Koning van Syrien moeſten leveren: om de gevolgen van een ziekte te weeten, gelyk 'er van Jeroboam aangetekent ſtaat, die zyn Vrouw uitzond om over zyns Zoons ziekte met

* *Servius in Georg. p.* 73. alii myſticam ſic accipiunt ut vannum, vas vimineum latum dicant, in quod ipſi optiti capacitatem congerere ruſtici primitias fragum ſoleant, & libero & liberæ ſacrum facere, inde Myſtica.

met een Profeet raad te plegen, die haar den dood van dit kind voorzeyde. Het omhangen van den Efod, de Urim en de Tummim deden ware Godſpraken geven, en de H. Schrift leert ons, dat David zich met een goeden uitſlag van den eerſten bedient heeft, om God over twyffelachtige zaken raad te plegen. Daar waren ook onfeylbare bezweringen, om de verborge zaken, zo wel als Gods wil te ontdekken, gelyk zulks het voorbeeld van Achan bewyſt, wiens diefſtal de vloek des Heren over Iſraël gehaalt had: om de ontrouw der overſpelige Vrouwen te bewyzen enz.

1 B. der Kon. 23. H. 9. vs.

Jozua 7. Vſ. 18.

De duivel, Gods eer en des menſchen geluk benydende, heeft altyd geloert om den enen den dienſt, dien men hem verſchuldigt is, te ontroven, en om den ander verloren te doen gaan, met zich van hem te doen aanbidden. Hier toe heeft hy Altaar tegen Altaar opgerecht, en zich toegelegt om den dienſt, dien hy zich wilde doen bewyzen, door de uitwerkingen van een meer als menſchelyke kracht te handhaven, die door haar uitgerechte wonderen den menſch begunſtigchelden, en een navolging en naäping van die gene waren, waar van God aan zyn Volk de onfeylbare getuigeniſſen, door de taſtelykheid der Mirakelen, die hy voor hem uitwerkte, gaf. God om den ongelovigen menſch te ſtraffen, of om den gelovigen zelfs te beproeven, heeft den Duivel niet in zo naauwe palen beſloten als hy wel kon en in de wet der Genade doen moeſt. Hy heeft hem enigermaten de handen vry gegeven om den menſch te beproeven, en om te trachten hem te verleyden, en de Duivel heeft 'er door onze ſchuld wel zyn voordeel mee gedaan. De Sterrekykery, zegt Laktantius, de Vogelkykeryen, de Orakels, de Zwarte kunſt, en de Tovery zyn lagen van dezen bozen geeſt, waar door het hem waarlyk gelukt is, de Natien met zich te ſlepen, en 'er zyn ſlaven af te maken.

Des Duivels liſten om den Menſch te beguichelen.

God laat den Duivel toe den Menſch te beproeven.

Lactant. Div. Inſt. l. 2. c. 17.

Wie ook de Zoroaſter der Ouden mag geweeſt zyn, hem ſchryft men den oorſprong der Tovery toe. Volgens de getuigenis van Beroſius, had Noah het ongeluk van de Wereld weer op een nieuw door een zyner kinderen verleyd te zien, dien de zondvloed, waar uit hy zo wonderlyk gered was, niet deugtzaam had kunnen maken. Na mate dat deze Heylige Patriarch arbeydde om den Godsdienſt te veſten, verdorf Chain van zyn kant de menſchen, leerde hen de Duivelen bezweren, en verbond ze door de verlokkingen van de Tovery aan hun dienſt; en dezen booswicht moeten wy als den vinder van deze vervloekte kunſt aanzien, die als de kanker aangroejende, alle de Natien beſmette.

Zoroaſter, uitvinder der Tovery.

Beroſius ſchryft die aan Chain toe.

Wat 'er ook van het gevoelen van Beroſius zyn mag, waar van de al te grote oudheid ook verdacht word, het is evenwel zeker dat in de eerſte tyden de Duivel overal zyn Orakels, zyn dienſt, zyn verborgentheden, zyn Prieſters, zyn Geeſtdryvers had, en dat de menſchen door de onwetentheid of door hunne hartstochten misleyd, zelfs de ſtrengheden van den Godsdienſt en moejelykſte deugden, of ten minſten den ſchyn en de uiterlykheden van deze deugden, die op 't oog het ſchoonſte waren, daar toe deden dienen.

ZESENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Verſcheyde ſoorten van Wigchelary. *Clem. Alex. Strom. lib.* 1.

SChoon alle de Volkeren zich op de Wigchelary toeleyden, waren 'er evenwel verſcheyde wyzen om daar toe te geraken, die ieder na zyn ſmaak volgde; „ Want onderwyl dat de Kariers, „ volgens het verhaal van Klemens van Alexandryen, zich toeley„ den om uit de Starren te voorzeggen; de Frygiers uit de Vogel„ vlucht; de naburige volkeren van Italien uit de ingewanden der „ ſlachtoffers; onderwyl dat de Iſauriers en de Arabieren zich aan „ de kennis der Voortekens overgaven, leyden zich de Telmiſ„ ſiers, Volkeren van Lycie voornamelyk op dat ſoort van Wig„ chelary toe, dat door dromen geſchied. „

't Was Lykus, Zoon van Pandion, welke een der Telchynen van Rhodus was, die al zyn krachten inſpande om onder de Lyciers den dienſt van Apollo, de Orgia van Bacchus, en de grote Godinnen in te voeren. Pauſanias zegt dat het een uitmuntent Wigchelaar was, dat men van hem enige Godſpraken bewaarde, en dat het miſſchien dezelfde was, dien de Lyciers naderhand onder de gedaante van een Wolf en den naam van den Lycier Apollo aanbaden.

Pauſanias in Phocicis, p. 328. *in Meſſen. p.* 111. & 130.

De Volkeren van Amerika geven veel geloof aan dromen.

Zo de Irokoizen van de Lyciers afſtamden, zouden zy van hun afkomſt niet ontaart zyn; want zy hebben het breed op met hunne dromen, maar evenwel hebben zy dit niet alleen, en deze verzotheid hebben alle de andere volkeren van Amerika met elkander gemeen, die behalven dat niet veel weten wat het is uit de Starren te voorzeggen, en die niet veel acht op de voortekens ſchynen te ſlaan, die uit het vliegen der Vogelen of het beſchouwen der ingewanden van de ſlachtoffers gehaalt worden, zo men 'er die van Peru en Mexiko van uitzondert.

ZEVENENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Denkbeeld van de Ziel.

MAar nademaal de ommegang der menſchen met de Geeſten, en alles wat van de Wigchelary afhangt, een kennis van de ziel en haar Natuur veronderſtelt, moet ik hier voor alle zaken zeggen, wat 'er de Ouden van gedacht hebben, en de Wilden 'er hedendaags van denken.

Ik laat my hier in geen oordeelkundig onderzoek in van de verſcheyde gedachten die de Heydenen over de ziel en haar beſtaan gehad hebben; of zy rechte denkbeelden van haar onſtoflykheid, onverdeelbaarheid en onſterffelykheid gehad hebben. Het denkbeelt van den Geeſt boven de zinnen zynde, en de zinnen evenwel altyd veel deel aan de wyze van denken der menſchen gehad hebbende, kan het bezwaarlyk anders zyn of dit denkbeeld moet de verbeelding zeer verbaſtert zyn, en zy moeten zich den Geeſt onder taſtelyke denkbeelden afgeſchetſt hebben, die de ligchamelyk-

melykheid, verdeelbaarheid en andere eigenſchappen van de Stoflykheid onderworpen waren.

Maar laten deze Denkbeelden recht of onrecht geweeſt zyn, ten minſten is het waar dat zy in den Menſch van alle tyden een ziel erkent hebben, die wezentlyk van het lichaam onderſcheyden was: een ziel, die een gants fyne en dunne zelfſtandigheid was, boven het geen zy onder den naam van enkele ſtoflykheid verſtonden: een ziel, die van de zelfde Natuur was als het geen zy Geeſten of Genien noemden, en een uitvloeijing of een deel zelfs van de Godheid: een ziel, die in den Menſch den oorſprong van het leven; van zyn gedachten, van zyn willen en van alle zyne Werkingen was; eindelyk een ziel, die lyden kon dat het lichaam verloren gong, zonder dat zy zelfs daarom verloren ging, en die het ſtof van het graf overleefde.

Ik geloof wel dat een Irokois of wie van de Wilden het ook zyn mag zeer verlegen zou ſtaan om net te zeggen wat zyn ziel was; en daar een klare en duidelyke beſchryving van te geven. Zy maken ze evenwel zo geeſtlyk of miſſchien noch geeſtlyker als wy. Zy vergenoegen zich niet, met dezelve als een zelfſtandigheyd, die bequaam is om te denken, aan te zien, maar zy verwarren ze zodanig met de gedachten, dat zy niet anders als de zelfde bewoordingen hebben, om beyde deze zaken uit te drukken.

Zy gebruiken de zelfde woorden om de Gedachten en de ziel uit te drukken.

Deze Woorden onder de Irokoizen zyn *Gannigonrha* en *Erienta*. Schoon zy ze zonder onderſcheyd gebruiken, om de Werkingen van de ziel uit te drukken, ſlaat evenwel het eerſte eigentlyk op de werkingen van den Geeſt en van het verſtand, en het andere dient om die van het hart en de wil uit te drukken.

Deze Woorden komen dikwils in de gemeenzame rede te pas, en men moet zich daar in niet misgrypen. In zommige ſpreekwyzen word het woord gebruikt om de dadelyke gedachten te betekenen; deze gedachten die de een op de ander volgen, en die van de ziel haar gedaante hebben gekregen; in andere betekenen zy de hebbelyke of inwonende gedachten, de zelfſtandigheid die de oorſprong van onze gedachten is, 't welk de ziel zelf is. Wanneer zy andere bewoordingen gebruiken, zyn het eigentlyk niet als omſchryvingen, die de ziel door haar andere bequaamheden beſchryven, gelyk wanneer zy zeggen dat het is waar door wy ons bewegen, werken, leven, en zo voort.

Zy ſchryven den Dieren reden en verſtant toe.

Zo zy zich gelyk Karteſius ontrent de ziel der Menſchen uitdrukken, zy verſchillen veel van hem in gedachten over die der Beeſten. Ver van 'er zelfs beweegzels en konſtwerktuigen van te maken, oordelen zy uit derzelver werkingen dat zy veel reden en verſtand bezitten. Zy verbeelden zich derzelver taal te verſtaan, zy doen ze hun lichamen overleven, en zy geloven dat ieder ſoort in den Hemel of in het land der zielen de Afſchaduwing of de ſchets van alle anderen, die onder dit ſoort begrepen worden, heeft: 't geen op de Denkbeelden van Plato uitkomt. Maar evenwel ſtellen zy dat de Menſchen de andere dieren ver overtreffen.

Dit is een ge-

't Is door een gevolg der dwalingen van 't Heydendom; en van de

volg der dwalingen van 't Heydendom.

de verbaſtering van den Godsdienſt, dat onze Wilden, in navolging der Ouden, de ziel der beeſten tot een geeſt gemaakt hebben, en haar een ſoort van onſterffelykheid toegeſchreven, gelyk zy aan hun ziel doen. De Heydenen in der daad ſchynen vaſtgeſtelt te hebben dat de zielen der beeſten hun Lichaamen overleefden, en een eige plaats hadden in 't geen wy de Helden-Dichters noemen. Zonder twyffel is het om deze reden, dat zy grote zorg droegen voor de begraving van die gene, die zy lief gehad hadden. Men ontdekt noch dagelyks in Egypte onderaardſche graven en holen, waar in men een hopen lykbuſſen van mumien van Vogels en andere ſoorten van dieren vind, die in zwachtels gewonden en met zo veel zorg en toebereydzelen gebalzemt zyn, als men voor de lyken van menſchen aanwendde. Schoon ik niet geloof dat deze dwaling zo gemeen onder de Latynen geweeſt is als onder de Egyptenaren, vind men 'er evenwel noch enige overblyfzelen van in eenige Aſchbuſſen van vogels, en in enige Graffchriften van dieren daar zy veel van gehouden hadden. Men vind 'er een op een Nachtegaal, dat zeer aanmerkens waardig is, in de reys van den Hr. Miſſon door Italien.

De Egyptenaren begroeven de Vogels en andere dieren met veel vlyt.

De ziel der Wilden heeft veel meer vryheid als de onze, en gaat zomtyds om een luchtje.

De ziel der Wilden hangt lang zo veel niet van hun lichaam af, als de onze, en neemt veel meer vryheid; zy verlaat het, wanneer zy het raadzaam oordeelt, om in de ruime lucht te zyn, en een wandeling te doen waar heen zy wil, zonder dat zy daarom de beſtiering daar van verlieſt, en ophoud het zelve te bezielen. Grote reyzen koſten haar niets, zy zweeft door de lucht, trekt over zee, en dringt in de ontoegankelykſte en de dichtgeſlotenſte plaatzen door, niets ſtuit haar, om dat zy een geeſt is.

Droevig omkomen van Hermotimus van Klazomenen. *Plutarch. de genio Socrat. Tertullian. de anima, cap.* 44.

Een zo buitenſporig gevoelen quam eertyds Hermotimus of Hermodorus van Klazomenen duur te ſtaan. Hy was zomtyds flaauwtens onderhevig, die hem een geruimen tyd dood deden ſchynen. Het gerucht gong dat in dit ſoort van ſlaap zyn ziel het lichaam verliet, en een wandeling deed. Zyn Vrouw zelfs openbaarde dit geheim, waar van zyn vyanden zich bedienden, want hem in dezen ſtaat verraſt hebbende, haaſtten zy zich om hem de laatſte eer te bewyzen, en verbrandden hem levendig, zonder dat de goede vrouw, die haar man niet al te zeer beminde, zich daar tegen ſtelde. De Inwoonders van Klazomenen rechtten een Tempel voor Hermotimus op, om hem te vertrooſten, en zy lieten een gebod uitgaan, dat geen Vrouw daar in zou mogen komen, om hem over den misſlag te wreken, die de zyne begaan had.

ACHTENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

Wigchelary door het Dromen.

DEze grondleer, die by onze Wilden noch verder uitgeſtrekt is, maakt dat zy 't gruwelyk breed met hun dromen ophebben. Nademaal zy de Natuurkunde niet genoeg verſtaan om ze te kunnen uitleggen, beelden zy zich in dat in der daad hun ziel, het lichaam in een diepen ſlaap begraven ziende, zich van deze ogenblikken bedient om een wandeling te doen, waar na zy weer in haar verblyfplaats keert, of wel dat de geeſt, met wien zy gemeenſchap

ſchap hebben, de ziel onmiddelyk in een ſoort van verrukking aanklevende, haar te kennen geeft wat zy weten moet. Als zy wakker worden geloven zy dat de ziel wezentlyk alles gezien heeft, daar zy in hun dromen om gedacht hebben, en daar gaan zy na te werk.

Alle dromen zyn niet even eens. De een houd meer verborgentheid in als de andere. Daar zyn 'er die een ſoort van noodſchikkelykheid inhebben, en die voor hen van het uiterſte gevolg zyn, om het verband dat het geen zy gedroomt hebben met hun leven heeft, om dat zy geloven dat het leven daar zodanig aan verknocht is, dat het volkomen van deszelfs bezit afhangt, zo ten opzichte van zyn duur, als van de omſtandigheid des tyds en der zaken, die het zelve gelukkig maken kunnen. Wanneer zy deze noodſchrikkelyke zaak gezien hebben, moeten zy ze hebben het koſte wat het koſte, en zo zy gelukkig genoeg zyn om die te verkrygen, bewaren zy ze zo dierbaar als hun leven zelfs. De gene wier leven aan enig onbezielt wezen hangt, zyn minder te beklagen als die gene die het van het noodlot van enig dier doen afhangen; want dit te ſterven komende, lopen zy het zelfde gevaar, en zy geloven zo vaſt dat zy niet lang te leven hebben, dat verſcheyde inderdaad het Orakel van hun inbeelding hebben waar gemaakt, korten tyd daar na geſtorven zynde, om dat zy daar vaſt geloof aan ſloegen dat zy niet lang leven konden.

Alle Dromen zyn niet even-eens.

Zy menen dat het geen waar van zy gedroomt hebben een verband met hun leven heeft, en ruſten niet voor zy het hebben.

Dit verband van zaken, welke, ſchoon den menſch vremd zynde evenwel een zodanige verknochting met zyn leven hebben, komt van een beweging van de ziel, van een geheime drift en een natuurlyk verlangen, die de zelve na deze zaak doet haken, en onder haar een evenredigheid en een ſympaty maakt, waar van of de ruſt in derzelver bezitting, of een ongeruſtheid in derzelver ontbering afhangt, welke maakt dat de ziel ontroert word, en dat zy in het lichaam dat zy bezit onverduldig wordende, hem verſcheyde ziektens en dikwils de dood zelfs veroorzaakt.

Dit verlangen verſchilt van deze voorbygaande en vrywillige verlangens, die een kennis van het voorwerp, waar na de wil ſtrekt, veronderſtellen. Dit is ingeſchapen, huisveſtende in de ziel, en veronderſtelt geen kennis in die perſoon zelfs, die zo veel belang heeft om te weten wat zyn ziel wenſcht, en die het evenwel gemaklyk gebeuren kan dat het niet te weten krygt, zo zyn ziel zich in 't dromen niet verklaart.

De gevolgen waar aan men zou bloot geſtelt zyn, zo men de ziel in haar wil niet involgde, verplicht hen om hun dromen met vlyt gade te ſlaan, en noodzaakt den dromer niet alleen, maar ook al zyn landsluiden om hem alle voldoening te verſchaffen, die hy tot vervulling zyner dromen begeren kan; zo dat zy in deze gelegentheden niet alleen niets van 't begeerde afſlaan, 't geen de grootſte ſchande zou zyn, maar zy komen zelfs iemand in zyn vermaak te gemoet, en offeren hem het dierbaarſte dat zy hebben op.

't Zou ſchande onder hen zyn iemand het gedroomde te weigeren.

Een oud Zendeling heeft my verhaalt, dat een van de Wilden gedroomt hebbende dat het geluk van zyn leven afhong van het bezit ener vrouwe, die aan een van de voornaamſten van 't dorp,

Plutarch. in Caton. Min.

daar hy woonde, getroud was, hy hem het zelfde voorſtel liet doen, dat Hortenſius eertyds aan Kato den Uticenſer doen dorſt. De man en de vrouw leefden in de grootſte eendracht en hielden veel van elkander; het ſcheyden viel beyde zwaar, evenwel dorſten zy het niet weigeren. Zy gongen dan van malkander. De vrouw ging een nieuw verband aan, en de verlaten man verzocht zynde zich elders te voorzien, deed hy het uit toegeventheid, en om alle vermoeden te benemen dat hy noch op zyn eerſte vrouw dacht. Hy nam ze evenwel wederom na de dood van dien genen, die ze geſcheyden had, die kort daar na voorviel.

Hoe zy die dromen zomtyds door een vond te leur ſtellen.

Zo het moejelyk is den droom te vervullen, en dat deſzelfs uitvoering droevige gevolgen met zich ſleept, of vol vremde grillen is, zoeken de vrienden van den Dromer dien te leur te ſtellen, met de verlangde zaak na te maken, of zich op de eene wyze of de andere te gelaten als of zy dien vervulden. Ik heb in een Beſchryving gelezen dat een Wildeman gedroomt hebbende dat hy door de vyanden gevangen was, wilde dat zyn vrienden den droom zouden waar maken, met hem als een krygsvyand te verraſſen en als een ſlaaf te handelen. Hy liet zich een geruimen tyd zeer wel branden, en meende dus de voorzegging van een zo droevigen droom te ontzenuwen.

Wanneer men, als zy iets verdrietelyks gedroomt hebben, dat men niet graag vervult zou zien, hen hartnekkig daar op ziet ſtaan, voegt men geſchenken by de gewone wyze van deze buitenſporige dromen te leur te ſtellen, om hier door hun boze wil te vermurven. Maar deze vernoegen zich hier niet altoos meê. Een Wildeman, boos zynde dat men tegen zyn dank aan een ſlaaf in zyn hut het leven geſchonken had, behielt hier over een dodelyken haat tegen hem, dien hy verſcheyde jaren ſmoorde. Eindelyk niet langer veinzen kunnende, zeyde hy dat hy gedroomt had dat hy menſchen-vlees at, en kort daar na verklaarde hy dat het van 't vlees van den voornoemden ſlaaf was. Men zocht te vergeefs dezen wreden droom te leur te ſtellen, men maakte verſcheyde menſchen van deeg, die men onder de aſch braadde; hy verwierpze, men liet niets na om hem van gedachten te doen veranderen, hy liet zich niet bewegen, en men moeſt den ſlaaf den hals breken.

Onder dit dromen ſpeelt veeltyds veel ſchelmery.

Voorbeeld hier van.

Een Wilde Man en een Franſch Man dromen omſtryd.

Deze vryheid die zy hebben om alles wat zy wenſchen te vragen en te erlangen, uit eerbied voor de dromen, maakt dat 'er dikwils zyn die daar een misbruik van maken, en ſtout eiſſchen 't geen zy met wakende ogen gedroomt hebben. Een Wilde man, een Franſchman die ſlaaf onder hen was, een fraai dekkleed, en dat beter als het zyne was, hebbende zien hebben, droomde daar aanſtonds van, en vroeg 'er om. De Franſchman die niet zot was gaf het goedsmoeds, ſtaatmakende van zyn garand wel te zullen krygen. Weinig dagen daar na ging hy na de hut van den Dromer, en een ſchoone buffelslere rok gewaar zynde geworden, veinsde hy daar van gedroomt te hebben; de Wildeman gaf ze over zonder zich te laten bidden. Dit over en weer dromen duurde eenigen tyd, de Wildeman droomde altyd, en de Franſchman deed hem beſcheid, zonder zich in het voorwerp van zyn droom te vergrypen.

Ein-

Eindelyk wierd het de Wilde eerſt moe. Hy ging na den Franſchman toe, en ging een verdrag met hem aan, dat zy niet meer dromen zouden van het geen den een of den ander toebehoorde. De Franſchman was te vrede, maar verloor meer als de Wilde door dit verdrag.

NEGENENDERTIGSTE HOOFTSTUK.

BEhalven deze vryheid die zy hebben om in 't byzonder al wat het voorwerp van hun dromen geweeſt is te eiſſchen, hebben zy noch een algemeen feeſt, dat als het feeſt der dromen of der wenſchen is. Feeſt der Dromen.

Het gelykt enigzins na het oud gebruik der Ooſterlingen, van elkander door raadzels en verbloemde Zinnebeelden te ondertaſten, en is ter zelfder tyd een gevolg van de Bacchanaal- en Saturnaalfeeſten, waar van wy een overblyfzel in de mommeryen en verkledingen van den Vaſtenavond-tyd behouden hebben. Het begint ontrent op den zelfden tyd, en duurt zomtyds drie of vier weken na den ander. Onze Wilden noemen het *Onnonhouarori*, de *Gekheid* of *Zinneloosheid*, om dat zy dan waarlyk gek ſchynen en een ſlag van de molen te hebben. Het gantſche dorp vervalt tot een ſoort van uitzinnigheid. Ieder verkleed zich op zyn manier. Zy maken momaanzichten van ſchorſſen van bomen, gelyk die daar * Virgilius van ſpreekt, of van een zak, daar zy op de plaats daar de ogen en mond ſtaan, gaten in ſnyden. Zy beſchilderen en kleeden zich op een gants koddige wyze. In deze toeruſting lopen zy als zinneloze van de eene hut na de ander, alles brekende, aan ſtukken ſlaande en overhoop werpende, zonder dat 'er iemand iets tegen zeggen kan, of zelfs eens denkt om 'er over te klagen. Hoe by de Wilden genoemt. *Virgil. Georg. 2.*

De verſtandigſten evenwel begeven zich op 't land, want het is een tyd waar van men zich bedient om zyn haat en byzondere wraak te voldoen. Zy ſchreeuwen zo hart als zy kunnen dat zy gedroomt hebben, en laten die gene die zy ontmoeten raden, wat het voorwerp van hun dromen is, die ten delen in de verſcheyde Zinnebeelden van hun beeldſprakige vermomming uitgedrukt worden, en ten dele door enige raadzelachtige woorden, die zy onder hunne gezangen mengen. Die het geraden heeft moet betalen en de wenſch van den vermomden voldoen, 't geen zy met vermaak doen, ieder het zich tot eer rekenende, dat hy hun zwarigheid heeft kunnen oploſſen. Men belaadze ook met allerhande ſoorten van geſchenken, en men zietze weer heen gaan met bylen, ketels, porcelein, huisraad, met een woort met alles wat hun gading is, beladen, vooral met ſpyzen, daar zy zich op 't feeſt mêe vrolyk maken, 't welk eindelyk eindigt met, gelyk zy zeggen, de gekheid uit het dorp te jagen, ten naaſtenby gelyk het gemene volk in Europa den ryken Jood begraven. Na het feeſt geeft men ieder wêerom dat hy gegeven heeft, 't geen de oploſſing van 't raadzel was. Zy laten de gene die ze ontmoeten raden wat het voorwerp van hun dromen is.

Nade-

* *Virg. lib. 2 Georg. Oraque Corticibus ſumunt horrenda cavaty.*

Des ſchryvers gevoelen waar dit feeſt zyn oorſprong van heeft.

Nademaal de meeſte feeſten der Wilden by nacht geviert worden, en dat men ze op dit feeſt door het dorp en in de hutten ziet lopen met brandende houten of fakkels van ſchorſſen van berkenboom in de hand, heb ik enig vermoeden, dat dit zyn eerſten oorſprong aan de razende danſſen die men ter ere van Bacchus, Pan, Ceres, Vulkanus, Prometheus, Minerva enz. vierde, en men het feeſt der Fakkels of der Lampen noemde, waar van wy verſcheyde overblyfzels in de oude gedenktekens vinden, en in de Schryvers, die 'er onder verſcheyde namen van geſchreven hebben, en waar van men den oorſprong tot zo hoge tyden brengt dat men 'er de inſtelling van aan de Goden toeſchreef, of wel aan de eerſte bewoonders.

De beroemdſte dezer feeſten waren de Panathenea te Athene, ter ere van Minerva; de Luperkalia te Rome ter ere van Pan, en het feeſt der Lampen in Egypte, ter geheugenis van Iſis. Ik twyffel niet of het feeſt der Lantaarnen, dat met zo veel ſtaatſi by de Chinezen geviert word, en waar van wy zo een heerlyke beſchryving in de gedenkſchriften van Vader le Comte hebben, is ook een overblyfzel van deze Heydenſche feeſten.

Schoon ieder in 't byzonder de vryheid heeft om op zyn gemak te dromen, en door de Dromen kenniſſe krygen kan, die zyn ziel of de geley-geeſten hem tot zyn eige belang ontdekken; moet evenwel de ziel eerſt door de proeven der Inwyingen, door het vaſten, door de kuisheid enz. bereyd zyn, dat zy deze verheve en gewichtige kenniſſe, waar van het leven afhangt, ontfangen. Zy moet eerſt van de ſtoflykheid en de zinnen ontbonden zyn, daar de vermaken en de nootdruften van 't ligchaam haar ingedompelt hielden, dan krygt zy een ſcherper gezicht, en van naby met de geeſten omgaande, ontdekt zy door hun middel deze wezentlyke zaak, die met al haar wenſſchen verknocht is, en die de Wilden hun *Oïaron* noemen.

Oïaron wat is.

Deze *Oïaron*, die hem in een van deze verborgene dromen vertoont word, beſtaat in de eerſte bagatel die hun door de herſſens welke door den ſlaap onthutſt, of door een lang vaſten ontſtelt zyn, ſpeelt. Een riet, een mes, een berehuit, een plant, een dier, met een woord wat het ook voor een ding zyn mag, is de *Otkon*, de *Okki*, de *Manitou*, dat is te zeggen de Geeſt: niet dat zy geloven dat het wezentlyk een Geeſt is, maar eer een zinnebeeld daar van, het teken van 't verdrag of de geeſtlyke vereniging die 'er tuſſchen hun ziel en dezen Geeſt is, die zich aan hen verbind, door wien zy alles moeten weten en alles uitwerken; want uit kracht van deze *Oïaron* kunnen zy zich herſcheppen, van de ene plaats na de andere voeren, en doen wat hun luſt. Het denkbeelt dat zy hier ontrent hebben, komt met dat geen dat wy van de Weerwolven hebben over een. De *Oïaron* is het beeſt dat hun in hun reyzen en bezweringen behulpzaam is, 't zy dat zy deze tochten wezentlyk geloven te zyn, 't zy dat zy vaſtſtellen dat de ziel zich alleen los maakt, of dat de geeſt volgens hun mening en wenſſchen te werk gaat.

Alle bezitten zy deze kracht niet even ſterk, zy geloven dat 'er men-

Menſchen zyn die van de geeſten meer begunſtigt worden, die meer verlicht zyn als het gemeen, wier ziel niet alleen wat hen perſoneel betreft gevoelt, maar die de ziel van anderen tot in den grond beſchouwen; die door het kleed dat dezelve bedekt doordringen, en daar de natuurlyke en ingeborе driften die zy heeft gewaar worden, ſchoon deze ziel ze zelfs noch niet gemerkt heeft, of noch door geen dromen verklaart, of ook dat die gene die deze dromen gehad hebben, dezelve te enemaal vergeten hebben. Dit heeft hun den naam van *Saïotkatta* door de Hurons, en *Agotſinnachen* door de Irokoizen doen geven, dat is te zeggen *zienders*, om dat zy de Menſchen in hun binnenſte zien. De H. Schrift geeft den zelfden naam aan de Profeten des Heren. Maar nademaal zy by deze kennis van verborge zaken, de macht voegen van noch andere wonderen door 't middel van hunne gezangen en razende danſſen te kunnen uitwerken, geven zy hun ook den naam van *Arendiouannen*, dat is te zeggen goddelyke zangers, dien de blinde Oudheid aan Orſeus en alle die gene gaf, die den Geeſt der voorzegging hadden. Eindelyk, de omgang die zy met de geeſten hebben, heeft hun den naam van *Agotkon* doen geven, gelyk de geeſten van den tweden rang ook genoemt worden, met wie men veronderſtelt dat zy een naauw verband hebben. De namen van *Piayen*, *Boyes*, *Payes* enz. die men hun by de verſcheyde Volkeren van Amerika geeft, komen op de zelfde betekeniſſen uit.

De eene Menſch word meer van de Geeſten begunſtigt als de ander.

Saïokatta en Agotſinnachen wat voor menſchen zyn.

Agotkon, *Piayen*, *Boyés*; *Payés*. Dus worden de gene genaamt die omgang met de Geeſten hebben.

VEERTIGSTE HOOFTSTUK.

DE Wigchelaren zyn in alle tyden van het Heydendom als Wyzen aangezien geweeſt, die kennis van Goddelyke en menſchelyke zaken hadden, die de kracht der kruiden, ſtenen, metalen, en alle de verborge krachten en geheimen der Natuur kenden; niet alleen doorgrondden zy de harten, maar voorzagen het toekomende, zy lazen in de Starren, in de boeken van 't noodlot, en onderhielden een geheime omgang met de Goden, die de overige menſchen niet waardig waren; 't geen by een ſtrenge levens-wyze en een geſchiktheid van zeden, ten minſten in ſchyn en buiten opſpraak gevoegt, hen by al de wereld geacht maakte, die met hen als Godſpraken of werktuigen van de Godheid raad quam plegen.

Arendiouannen en *Agotſinnachen* of Waarzeggers.

De *Arendiouannen* of *Agoſtinnachen*, opvolgers van deze Wigchelaars, zyn ook buiten-gemene menſchen, die hun ſtaat in aanzien brengt, en die men over alle zaken komt raadplegen, als of zy de mond der waarheid waren; want niet alleen leggen zy de dromen en de geheyme wenſſchen van de ziel uit, maar daar is niets daar hunne wetenſchap voor ſluit. De Voorzeggingen van het toekomende, de uitſlag van een Oorlog, van een reys, de verhole oorzaken van een ziekte, 't geen een gelukkige jacht of viſchvangſt maken kan, geſtolen goederen, toveryen en bezweringen, eindelyk alles wat de Waarzeggery aangaat, hoort volkomen onder hun gebied, en moet door hun handen gaan, op dat zy de bron van 't quaad mogen ontdekken, het bezweren, afkeren, en daar de no-

dige hulpmiddelen toe verſchaffen. Ook laten zy niet na hun nering wel te doen gelden.

Agotkon: dus worden zo wel mannen als vrouwen genoemt die iemand betoveren daar de vrouwen 't meeſt verdacht aangehouden worden.

Zy hebben noch een andere ſoort van buiten-gemene perſonen, die zy ook *Agotkon* of Geeſten noemen. Dit zyn de gene die iemand betoveren. Daar zyn 'er veel van dit ſoort, zo wel mannen als vrouwen. De laatſtgenoemde worden vooral verdacht gehouden zich met dit ambacht te bemoejen, 't welk geen ander oogmerk hebbende als quaad te doen en te veroorzaken, haar met afgryzen doet aanzien, en haar noodzaakt zich om haar boze ſtukken te verbergen, en de Prieſters in achting brengt, wier voornaamſte bezigheid is deze betoveringen te ontdekken daar de Auteurs van aan te wyzen, en daar in te verhelpen.

't Is een liſt van de Godverzakers en een uitwerking van 't Ongeloof, dat hedendaags in de wereld zo ſchriklyk toeneemt, dat zy enigermaten uit het denkbeeld van die gene zelfs, die voor Godsdienſtig willen doorgaan, het vermoeden uitgewiſcht hebben dat 'er menſchen zouden gevonden worden, die door bezweringen of Tovery omgang met de Duivelen hebben. Men heeft dit gevoelen voor een zwakheid van herſſens uitgekreten, die men niet meer als in de vroutjes en 't gemene volk of in de Prieſters en geeſtelyke perſonen dulden kan, die men veronderſtelt belang te hebben om deze dromen van 't gemene volk, die een wys man niet zou durven ſtaande houden, te voeden.

Des Schryvers gevoelen omtrent de Tovery en bezweringen.

Om evenwel dezen Geeſt van ongelovigheid in te voeren, moeten deze zo genoemde Vrygeeſten in 't midden van 't licht alwillens blind zyn; zy moeten het oude en Nieuwe Teſtament omverwerpen, en de gantſche Oudheid der gewyde en ongewyde Hiſtorie tegenſpreken. Men vind overal getuigeniſſen van dezen omgang der Menſchen met de Godheden van 't Heydendom, of om beter te ſpreken met de Duivelen; en ver dat de Heydenen zelfs ooit getracht hebben dit gevoelen uit te roejen, begonnen zy in tegendeel, zo dra het Chriſtendom opquam, zich te beklagen, dat deze omgang zo klaar en menigvuldig niet meer was: waar door hun Goden groot nadeel toegebracht wierd, die van alle menſchen verlaten wierden, gelyk zy zelfs al de wereld ſchenen te verlaten.

't Is waar dat 'er ten allen tyden ongelovigen zo wel als eenvoudige en al te lichtgelovige luiden geweeſt zyn. Maar de opgeblazenheid van 't ongeloof in de ene, en de dwaze lichtgelovigheid in de andere moet de waarheid niet benadelen. 't Is ook waar, dat 'er onder de Prieſters der Afgoden, die meer verband met de meeſters die zy dienden hadden, en die belang hadden om hun naam door wonderwerken ſtaande te houden, altyd grote bedriegers en rechte quakzalvers geweeſt zyn, die het gebrek der Duivelen, wanneer deze zwegen, vervulden, en de menſchen beguichelden en een rad voor de ogen draaiden; maar dit was zo algemeen niet of daar was ook enige wezentlykheid, ware betoveringen en bezweringen, ware Geeſtdryvers, luiden die door den Geeſt van Python verrukt wierden, die de levende en bezielde werktuigen waren, waar door de Duivels hun Orakels gaven. Men zou de we-

wereld voor al te zot aanzien, indien men wilde veronderſtellen dat zy enige eeuwen lang zich door eenige Googchelaars had laten bedriegen.

De Orakels hielden na de komſt van Chriſtus niet volkomen op.

't Geen eertyds geſchied, is en zelfs zo met getuigen verſterkt was, kan noch hedendaags zonder tegenſtrydigheid geſchieden. Schoon na de komſt van Jeſus Chriſtus de Orakels hadden beginnen op te houden, en dat de Duivels veel van hun macht verloren daar het Chriſtendom wortel ſchoot, hieldenze evenwel niet volkomen op, en de kerkelyke hiſtorie verſchaft ons vele voorbeelden van deze oude omgang met de Geeſten der Duiſternis; die de Heiligen en de Opvolgers der Apoſtelen dikwils genoodzaakt hebben aan de waarheid recht te bewyzen, tegen hun zelven aan, om tot een getuigenis te ſtrekken aan den Godsdienſt die zy verkondigden.

En zyn in de landen daar de Afgodery heerſcht noch niet op gehouden.

Hedendaags zelfs geven ons de Beſchryvingen van de nieuw ontdekte landen, daar de Afgodery in al haar kracht is, te kennen, dat God noch toelaat dat de Duivel daar op een gevoelige wyze over de Ongelovigen zyn macht oeffent; dat hy Orakels door den mond van een dezer ongelukkige ſchepzels geve, dien hy de eer die hy hem aandoet van hem tot zyn werktuig te gebruiken, duur doet komen te ſtaan: en de Zendelingen hebben dikwils de vertroofling gehad van te vernemen, dat het enkele bywezen van een Chriſten hem verſtomt, en de uitwerking van de bygelovigheden van 't Heydendom geſtuit heeft.

Wat de Wilden van Amerika aangaat, men heeft 'er verſcheydentlyk van geſproken. Die gene die Beſchryvingen van 't Zuider-Amerika en Mexiko gemaakt hebben, zeggen alle zonder uitzondering, zelfs de Proteſtanten, gelyk de Predikanten Leri en Rochefort, dat de Duivel onder verſcheyde gedaantens verſchynt, dat zy met hem wezentlyk omgaan, en dat zy hem veel meer vrezen als men denken kan, om dat hy over hen veel wreedheid oeffent, dat hy ze gruwelyk ſlaat en dikwils zichtbare tekens van de ſlagen, die hy hun gegeven heeft, overlaat. Ik weet geen Reysbeſchryver, die anders van de Mexikanen en de Zuider-Amerikanen geſproken heeft.

Bekéring van Membertou, Hooft der Sourikezen.

Men vind 'er ook enige die het zelfde van de Barbaren van Nieuw-Vrankryk zeggen, en wy lezen in de eerſte beſchryvingen dat de beroemde Membertou, Hooft der Sourikezen, (door de Reyzen van Champlain, Leſcarbot, en Vader Biard bekent) en die een zo voornaam Wigchelaar geweeſt was, bekeert wierd, en voor reden van zyn bekering bybracht, dat de Duivel, die hem dikwils verſchenen was, noodzakelyk een quaad meeſter zyn moeſt, om dat hy hem nooit als quade werken bevolen had.

De meeſte Schryvers ſpreken evenwel anders van de Wilden van Noorder-Amerika; de Zendelingen van Nieuw-Vrankryk, die het meeſt van dit ſoort van Prieſters te lyden hebben gehad, dewelke de volkeren in hun oude bygelovigheden onderhoudende, de grootſte hinderpaal aan hun bekering toebrachten, wendden dadelyk veel vlyt aan om te onderzoeken of de Duivel enig deel in hun bezweringen of andere bygelovige oeffeningen had; maar wat moeite

zy ook mochten aanwenden, zy konden niets ontdekken waar uit zy een vaſt beſluit konden halen. Zy namen dan in deze onzekerheid voor om derzelver bygelovigheden, die zekerlyk quaad zyn, te vertogen, en den Doop niet als aan zulke te bedienen, die in hun belydenis opentlyk dezelve verfoeiden en verzaakten; maar zy geloofden dat zy 't geen de andere zelfs van hun bezweringen en Waarzeggery zeyden voor beuzelingen moeſten aanzien, en zy ontdekten in hun gewaande Waarzeggers niet als enkele Bedriegers en onnozele Dokters, die men naderhand genoemt heeft, als of al hun kunſt maar in enkele opſnydery beſtond.

't Staat aan my niet dit geſchil te beſliſſen, en ik wil wel geloven dat al de wonderen die de Jonglers uitrechten in den grond niet als op natuurlyke oorzaken ſteunen, niet zo zeer om dat hun voorzeggingen verdacht zyn, en dikwils tegen de uitkomſt ſtryden, gelyk men beweert (want de Duivel is altyd de Vader der Leugenen geweeſt, en heeft de menſchen door valſſche en twyffelachtige Orakels in dwalingen geſtort) als in der daad om dat 'er weinig wondderwerken zyn, die men niet door behendigheid na apen kan, zo dat het by na onmogelyk is het ware van het bedrog te onderſcheyden.

De Schryver wil dit evenwel niet volkomen toeſtaan.

Dit niet tegenſtaande evenwel zyn 'er zommige zaken die my verbaaſt hebben, en die ik geloof dat een zonderlinge opmerking verdienen.

De eerſte is deze overeenkomſt van denkbeelden en werkingen der Jonglers of der gener die vee of menſchen bezweren met het geen wy by de Ouden aangaande de Natuur van hun betoveringen, en Waarzegging lezen, in de tyden dat de machten van de Geeſten der duiſternis ontrent deze werken der ongerechtigheid meer erkent of minder in twyffel getrokken wierd.

De Jonglers en de bezweerders worden, gelyk ik gezegt heb, als *Agotkon* of geeſten aangezien, ter oorzaak van den omgang die men wil dat zy met de Geeſten hebben. Zy verſchillen in ſchyn niet van den ander, als in het oogmerk dat zy hebben: de bezweerders nergens anders op uit zynde als om ſchade toe te brengen en quaad te doen, de Jonglers tegendeel, ſchoon zy hun kunſt ook kunnen misbruiken, niet als het gemene welzyn bebbende, en een hulpmiddel tegen het quaad dat andere zouden kunnen doen, of reeds gedaan hebben, zoekende te verſchaffen.

Zy verſchillen niet als in het Oogmerk.

De macht van boven natuurlyke zaken uit te voeren, komt in beyde uit den zelfden oorſprong voort, dat is te zeggen uit de omgang met de Geeſten. De achting die de Wilden voor hun Wigchelaars en de uiterſte afkeer die zy voor de Toveraars hebben, doet my geloven dat zy evenwel enig onderſcheyd ſtellen tuſſchen de Geeſten, waar meê zy geloven dat de zelve omgaan, zo dat zy denken dat de goede de oorzaak van de wonderen zyn, die hun Prieſters uitvoeren, en dat de quade in tegendeel de toveryen en bezweringen veroorzaken. De Ouden waren van het zelfde gevoelen, want ſchoon wy al de werkingen van de omgang met de Goden als een werk van den Geeſt der duiſternis moeten aanzien, zo wel als de zwarte kunſt, ſchynt het evenwel niet dat de Ouden

Nadere overeenkomſt.

dit

dit Gevoelen van hun omgang met de Goden hadden. Deze word met grote Loftuitingen gevierd, zy wierd in de Inwyingen geleert en was de vrucht van de moejelyke proeven, die de gene die zich lieten inwyen moeſten ondergaan; in plaats dat de Tovery met zulk een afgryzen wierd aangezien, dat gelyk men een reyn en zuiver hart moeſt hebben om tot de Inwyingen toegelaten te worden, deze onder de gruwlyke zonden gerekent wierd, waar aan men maar behoefde ſchuldig of zelfs van verdacht te zyn, om voor altoos uit den Tempel van Ceres en hare verborgentheden uitgeſloten te zyn.

Heliodorus heeft zeer wel deze twe ſoorten van Tovery der Ouden onderſcheyden; zie hier hoe hy over dit voorwerp een Egyptiſch Prieſter doet ſpreken: „ Vele beelden zich in dat de we- *Heliod. Hiſt. Ethiop. L. 6.*
„ tenſchap der Waarzeggery by de Egyptenaren over al de zelfde
„ is in de gene die 'er zich mee bemoejen, en zy zyn in ſtuk grote-
„ lyks mis, want daar is een gemene tovery, die om zo te ſpre-
„ ken altyd, langs de aarde kruipt, ſlaafachtig aan de ſchimmen
„ der doden verknocht is, en gedurig om de lyken waart. Zy is
„ altyd ontrent de kruiden bezig, en geeſt zich te enemaal aan de
„ bezweringen over, hebbende uit zich zelven geen goed einde,
„ kunnende de gene die zich daar op toeleggen daar niet toe bren-
„ gen, en zich in tegendeel dikwils in haar gronden vergiſſende.
„ Zy laat niet na enige wonderen uit te rechten, gelyk als ſchim-
„ men van zaken te vertonen, die niet en zyn, als of zy 'er we-
„ zentlyk en in der daad tegenwoordig waaren; de menſchen in
„ de verwachting van 't geen zy hoopten te leur te ſtellen, vin-
„ dende alle dagen nieuwe misdaden uit, en zonder ophouden de
„ vuilſte driften koeſterende, met de middelen te verſchaffen om
„ zich in de ſchandelykſte welluſten te dompelen. „

„ Maar de andere, die de ware wysheid is, waar van deze eer-
„ ſte te vergeefs een gewaanden luiſter, om zich te vermommen,
„ tracht te ontlenen, en waar van wy Prieſters en alle die van
„ Prieſterlyk geſlacht zyn, van der jeugt aan ons werk maken,
„ verheft zich door de Beſpiegeling boven de hemelſche zaken;
„ zy verkeert gemeenzaam met de Goden; zy heeft eniger maten
„ deel aan de Godlyke Natuur; zy legt zich op de kennis van den
„ loop der Starren toe, en haar voordeel doende met alle de ken-
„ nis die zy verkrygt met het toekomende te doorgronden, legt
„ zy zich toe om van des menſchen leven alles wat de ziel en lic-
„ haam ſchaden kan te weren, en ter zelfder tyd wend zy al
„ haar pogen aan om dezelve tot het goede en de deugt te geley-
„ den. „

De zelfde Egyptiſche Prieſter Chariklea het verzoek afſlaande dat zy hem deed van over het noodlot hares minnaars met een Toveres te mogen raadplegen, die zy in de nare nacht haar bezweringen zien doen, geeft haar te verſtaan hoe groot een afgryzen men voor deze zwarte kunſt hebben moeſt, zeggende „ dat het een *Heliod. Hiſt. Ethiop. Lib. 6.*
„ godloze en vervloekte daad was, waar van 't gezicht zelfs ver-
„ boden was, ten zy men gedwongen was dezelve aan te zien,
„ gelyk hy zelfs in de tegenwoordige omſtandigheden was. Want,

„ voegde hy 'er by, het is den Prieſteren niet geoorlooft in dit ſlag
„ van bezweringen vermaak te ſcheppen, noch dezelve door hun
„ tegenwoordigheid vóór goed te keuren, nademaal de macht die zy
„ zelfs hebben om wonderen uit te werken en de toekomende din-
„ gen te voorzeggen, hun door de heiligheid der wettige Offeran-
„ den overkomt, niet uit de heyloze bezweringen en de godloze
„ opdaging der Schimmen, gelyk die gene doen, die als deze elen-
„ dige Egyptiſche Vrouw, die het geval ons doet zien, altyd ront-
„ om de graven wâren.

EENENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Hun bezweringen en hulpmiddelen daar tegen zyn van den zelven aart als die der Ouden.

HUn Bezweringen en hulpmiddelen tegen de bezweringen zyn van den zelfden aart als die der Ouden, en hebben dezelfde onevenredigheid met het quaad dat zy willen veroorzaken of genezen. De kruiden op zekere tyden van de Maan en op zekere uren van den nacht te plukken, duizent bygelovige plechtigheden voor of onder 't plukken waar te nemen, onder het plukken verwarde toverwoorden te gebruiken, figuren van deeg of van bladeren van Indiaanſch koren, of van watten te maken die de plaats van de perſoon, die de bezwering aangaat, vervullen; dezelve met doornen te prikken, of met kleine pylen te ſteken, na dat de figuur groot is; te geloven dat deze dus toebereyde bezweringen door de enkele beſtiering van de wil haar uitwerking kunnen hebben, met ze onder de deur-drempel, onder een mat of zelfs in de graven te begraven; dit alles zeg ik, hoort onder deze bezweringen, en is als de wezentlyke eigenſchap en een te enemaal noodzakelyke voorwaarde daar van. Dit is met een zo gelykvormig aan het geen wy van de Bezweringen der Ouden lezen, en in de boeken, die van de zwarte kunſt handelen, vinden, dat onze Wilden ze niet beter zouden kunnen navolgen, al hadden zy die vlytig gelezen.

Vader Garnier had verſcheyde van deze tover-figuren, die de Wilden, welke hy bekeert had, hem hadden ter hand geſtelt.

Op een tyd verwekte ik in hem een nieuwsgierigheid die hy noch niet gehad had, en ik bad hem dat wyze te zamen mochten onderzoeken. Daar waren 'er een hele party; 't waren pakjes van gevlochte hair, beenderen van ſlangen of vremde dieren, brokken yzer of koper, figuren van deeg of van bladeren van Indiaanſch koorn, en verſcheyde andere ſnuiſteryen van dien aart, die door haar zelf geen overeenkomſt met de uitwerking konden hebben die men 'er van verwachte, en die niet als door een boven-natuurlyke kracht konden werken, uit hoofde van enig opentlyk of ſtilzwygent verdrag.

Hoede vremde geeſt de Jonglers handelt.

De Prieſters hebben noch iets goddelykers in zich. Men ziet ze klaar in deze verrukking vervallen, die alle zinnen bind en ze als opgetogen houd. De vremde geeſt ſchynt ze op een taſtelyke wyze aan te grypen, en zich meeſter van hunne buizen te maken, om onmiddelyker in hen te werken. Hy doet ze in razerny en al de geweldige ſtuypen van de Sibil vervallen; hy ſpreekt uit de diepte

van

van hun borſt, 't geen de Pythoniſſen den naam van *Buikſpreekſters* deed geven, hy lichtze zomtyds in de lucht, of doet ze groter ſchynen als hun natuurlyke geſtalte is.

In deze ſtaat van geeſtverrukking ſchynt hun geeſt in dien die ze bezit verſlonden te zyn, zy zyn hun zelven niet meer meeſter, gelyk deze Waarzeggers daar Jamblichius van ſpreekt, in wie de vremde geeſt zodanig werkte, dat ze niet alleen zich zelven niet kenden maar geen gevoel hadden, en geen leed ontfingen van al het quaad dat men hun in dien tyd aandoen mocht; zo dat men hen vry mocht met vuur branden, met gloejende ſpeten doorboren, hen met bylen in de ſchouders hakken, en de armen met ſcheermeſſen affnyden. In der daad in deze verrukkingen ziet men ze vuur inſlokken, over gloejende kolen gaan, zonder daar leed van te krygen; gelyk die gene daar Virgilius van ſpreekt, die van Apollo op den berg Sorakte bezeten waren; of gelyk die gene daar Strabo van gewaagt, die door inblazing van de Godin Feronia waar zeyden; of gelyk de vrouwen van Caſtabal in Cilicien, waar van de zelfde Schryver ſpreekt, die aan Diana Peraſia toegewyd waren. Behalven dat ſteken zy lange ſtukken hout in hun keel, zy ſpelen met levende ſlangen in hun borſt, en doen duizent andere zaken die ongelooflyk ſchynen.

Virg. Æneid. 9. Plin. lib. 7. cap. 2. Strabo lib. 5. p. 156. i.i. lib. 12. p. 370.

Terwyl zy deze wonderen uitrechten zien zy de zaken binnen in zich zelven, of ze worden hun van buiten op oneindig vele wyzen vertoont; want zy hebben byna dezelfde wyzen van waarzeggen door de Pyromancy, Hydromancy en andere, die men in de Schryvers kan zien die van de Toverkunſt en Waarzeggery gehandelt hebben. De geeſt werkt ook in hen gelyk in de oudheid op zekere tekens, gelyk het geluid van kopere bekkens of enig ander ſpeeltuig, zekere dranken, de wigchelroeden, het meel, de rekeningen en diergelyke waren.

Een Franſch Officier, die de Huronſche Taal zo goed ſpreekt als de Huronnen zelfs, onder wie hy van jongs af verkeert heeft, en die zeer wel den aart der Wilden kent, heeft my een geval verhaalt daar hy by geweeſt is, en dat ik hier zal aanvoeren om dat het zonderling is, en van de andere kan doen oordelen. Enige Wilden, die belang hadden in een party van zeven Oorlogsknechten van hun dorp, daar al de wereld om begon bekommert te zyn, baden een oude vrouw onder de Wilden, dat zy voor hen haar bezweringen doen mocht. Deze vrouw was in grote achting, en men had verſcheyde van haar voorzeggingen waar bevonden: maar men had veel moeite om haar hier toe te krygen, ſchoon men ze rykelyk betaalde, om dat zy veel lyden moeſt. Nademaal zy genegentheid voor my had, zeyde de Officier, en dat zy zelfs eertyds voor my waargezegt had, voegde ik my by de Wilden, ſlaande evenwel weinig geloof aan dit ſlag van zaken; ik bad haar zeer ernſtig, en bracht te weeg dat zy het aannam te doen.

Zonderling gevai door een Franſch Officier aan den Schryver verhaalt.

Zy maakte een begin met een plaats te bereiden, die zy ſchoon veegde, en met fyn gebuilde aſch of meel beſtrooide (ik weet niet meer welk van twe het was). Op dit ſtof ley zy als op een Lantkaart, enige kleine takkebolſchen, die verſcheyde dorpen van verſcheide

ſcheyde Natien verbeelden, nemende volkomen wel hun legging en de ſtreken van den wind in acht. Daar na kreeg zy yſſelyke ſtuipen, wanneer wy klaar zeven vonken uit de rysjes, die ons dorp verbeeldden, zagen uitgaan, een weg op deze aſch of dit meel banen, en van 't ene dorp tot het ander gaan.

Na een geruimen tyd in een van deze dorpen verdwenen te zyn, quamen deze vonken weer negen in getal te voorſchyn, baanden een nieuwen weg om weer te huis te komen, tot dat zy eindelyk dicht by het dorp of de takkebos ſtand hielden, daar de zeven eerſte eerſt uitgegaan waren. 't Toen gooide de Wilde vrouw, die altyd in razerny was, al de takkebollen door een, en trapte den gantſchen grond dien zy toebereyd had, en daar deze vertoning voorgevallen was, met voeten. Vervolgens gong zy zitten, en na dat zy tot haar zelven gekomen was, verhaalde zy alle de byzondere bejegeningen die deze krygsknechten gehad hadden, den weg dien zy hadden gehouden, de Dorpen die zy doorgetrokken waren, en het getal der gemaakte krygsgevangenen; zy noemde de plaats daar zy op dat ogenblik waren, en verzekerde dat zy drie dagen daar na weer in 't Dorp zouden komen; 't geen door de aankomſt der Soldaten bewaarheid wierd, die van ſtuk tot ſtuk 't gezegde beveſtigden.

TWEEENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

De Abenakis en de Algonkynen zeer tot de Pyromancy of Waarzegging door 't vuur genegen.

DE Abenakezen en de Algonkynen zyn zeer tot de Pyromany of Waarzegging door 't Vuur genegen. Zy maken een kool van cederhout, die zy ſtampen, en zo fyn als gruis maken, dit poejer leggenze op een zekere manier en ſteken 'er den brand in, uit den loop van 't vuur waarzeggende. Schoon hedendaags de Abenakezen alle belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt doen, laten zy niet na, noch zomtyds toevlucht tot deze kunſt te nemen, die zy van hun Vaderen ontfangen hebben. Zy biegten het evenwel, om den afkeer dien men hun hier van ingeboezemt heeft; maar daar worden 'er eenige gevonden, die zich trachten te verſchonen, als of 'er niets beriſpelyks in ſtak. Een Wilde vrouw zey tegen een Zendeling, die haar poogde te doen begrypen wat zonde zy deed; ik heb nooit geweten dat 'er enig quaad in ſtak, en kan het noch qualyk begrypen; hoor, God heeft een byzondere verdeling onder de menſchen gemaakt: U Franſchen heeft hy het ſchryven gegeven, waar door gy zaken, die ver van u af geſchieden, te weten krygt, als of gy 'er by tegenwoordig waart; wat ons aangaat, hy heeft ons de kunſt geleert om door het vuur de afwezige en verre zaken te weten; veronderſtel dan dat het vuur ons boek of ons ſchrift is; gy zult niet vinden dat 'er enig onderſcheyd of meer quaad in 't een als in 't ander ſteekt. Myn moeder heeft my dit geheim in myn jeugt geleert, gelyk uwe ouders u lezen en ſchryven leren, ik heb 'er my menigmaal met een goeden uitſlag van bedient, voor ik Chriſten wierd, ik heb het naderhand zomtyds met den zelfden uitſlag gedaan; ik kon de verzoeking niet weerſtaan, maar zonder te geloven dat ik enige zonde beging.

Geeſtlig antwoord van een Wilde Vrouw aan een Zendeling.

De

De twede zaak, die my heeft doen verſtelt ſtaan, is het uiterſte vertrouwen daar zy alle in zyn van de macht die de Duivel op hen heeft, van de kracht der bezweringen, en van de macht die hun Waarzeggers hebben om die gene te ontdekken, die dezelve gedaan hebben. Is het wel waarſchynelyk dat zy, van hun oorſprong af op deze gevoelens verſlingert zynde geweeſt, het bedrog niet zouden ontdekt hebben, zo het anders niet was? Elk van deze Natien weinig in getal zynde, is het bedrog te lichter te merken, en de ouden, de aanzienlykſten, eindelyk de verſtandigſten daar van verwittigt zynde, zou dit meer als genoeg geweeſt zyn om een diergelyk vooroordeel uit te roejen. Maar dit geloof is zo algemeenen zo ingewortelt, dat 'er geen eene natie in gantſch Amerika is, die niet haar Waarzeggers of Jonglers heeft, geen eene, die niet voor de bezweringen vreeſt, geen eene, daar iemant weigert zyn toevlucht tot de Waarzeggers te nemen, en niet graag al de proeven der Inwyingen wil ondergaan, om zelfs een Wigchelaar te worden.

De Zuid Amerikanen vrezen alle voor den Duivel.

In Zuid-Amerika vreezen alle de volkeren voor den Duivel, en nademaal het vuur iets heiligs en godlyks by hen heeft, en dat zy het zedert onheuglyke tyden gewoon zyn als een krachtig hulpmiddel tegen den aanval der boze geeſten aan te zien, dragen zy zorg om den gantſchen nacht rontom hunne Hamakken een vuur te laten branden, de Waarzeggers zelfs, behalven in hun bezweringen, zouden geen een ſtap in duiſter durven doen, zonder een brandende toorts van dat hout in de hand te hebben, dat men om deze reden *Kaarſſen-hout* noemt, minder om hen te geleyden, als om zich voor de ontmoeting van boze geeſten te hoeden.

In 't algemeen zyn alle deze woeſte Natien gedurig op haar hoede tegen die gene die haar zouden kunnen met de ogen of anderzins betoveren; zy hebben duizent kinderachtige Bygelovigheden om de uitwerking van deze bezweringen af te wenden, en zich daar van te bevryden. Men kan ook in 't algemeen zeggen dat men geen erger naam by hen kan hebben als te kunnen toveren, en dat dit gerucht over al in de meeſten die 'er mêe beſchuldigt worden met de dood geſtraft word.

Bezweringen by de Irokoizen zeer gemeen.

In het land der Irokoizen veroorzaakt dit gevoelen van bezweringen dikwils droevige vertoningen, en wanneer men de zaak wil onderzoeken is de menigte der beſchuldigingen zo groot, dat zy genoodzaakt zyn geſchenken te doen en ſnoeren porcelyn te gojen om ze te doen ophouden. Onder die gene die Chriſtenen geworden zyn moet men het voor een heldendaad aanzien, wanneer zy in hun ziektens geen toevlucht tot de Waarzeggers genomen hebben, voor al zo 'er enige ſchyn is, of dat een droom enig vermoeden van Bezwering heeft doen ontſtaan.

Schoon ik niet graag hun verdichtzelen, die my door hun buitenſporigheid ergeren, verhaal, moet ik 'er evenwel een vertellen, dat ik uit hen zelfs gehoort heb, en dat ons klaarder het denkbeelt dat zy van de bezweerders hebben zal doen begrypen. Ik zal hier na van de wyze ſpreken hoe de Waarzeggers die trachten te genezen, als ik van hun medecynen ſpreek.

Shonnonkouiretſi een beroemt Kluizenaar.

Daar was eertyds onder hen een beroemde Kluizenaar, *Shonnonkouiretſi*, of de Man *met zeer lang hair* genaamt, wiens geheugenis noch in achting is. In zyn tyd wierd het dorp, waar in hy geboren was, van een grote ſterfte aangetaſt, die de voornaamſte hoofden de een na den ander wegrukte. Alle nachten ſchudde een Uil, over de tenten vliegende, zyn vlerken met groot geraas, en gaf verſcheyde nare ſchreeuwen, 't geen de onruſt en de verſlagentheid vermeerderde. Men twyffelde niet of dit was de *Oïaron*, of het beeſt van den genen die de bezwering deed, maar men wiſt niet wien men daar meê beſchuldigen zou, om tot den oorſprong van het quaad te gaan, en de Waarzeggers, die men om raad vroeg, vonden in hun kunſt geen heul.

In deze grote verlegenheid zond de Oudraad drie van de voornaamſten uit hun lichaam aan *Shonnonkouiretſi* af, om hem te bidden dat hy medelyden met hen hebben mocht; zyn ſtaat liet hem niet toe om zyn kluis te verlaten, en hy kon nooit beſluiten om daar uit te gaan na het dorp; hy liet zich evenwel enigzins bewegen, en hy ſtelde den Afgezanten een dag, om zyn laatſte beſluit te komen horen. Zy quamen op den gezetten tyd weerom. De Kluizenaar liet hun drie pylen zien, die hy in hun afwezen gemaakt had, en zonder hun iets van zyn voornemen te ontdekken, zeyde hy alleen, dat zy die wel bekyken zouden om ze naderhand te kunnen kennen.

's Avonds ontrent het ondergaan der Zonne, ging *Shonnonkouiretſi* op de loer leggende op een klein heuveltje, niet wyd van 't dorp. De gewaande Vogel quam tegens den nacht uit een boom vliegen, en zyn vleugels als na gewoonte ſchuddende, noemde hy duidelyk enige van de voornaamſte, die hy tegen 's anderendaags ter dood veroordeelde. Zo dra de Kluizenaar hem gewaar wierd, nadert hy allengsjes, ſchiet met een van zyn pylen na hem, en vertrekt, verzekert zynde dat hy hem wel gewond had.

's Anderendaags verſpreydde zich een gerucht in het dorp, dat een zekere jongeling, die alleen met een goede ſloof van een moeder in een ſchamele hut was, zeer ziek was. De Oudraad, naauwkeurig op alles wat 'er omging lettende, liet hem ſtil en zonder dat het ſcheen dat zy enig oogmerk hadden, door de drie Afgezanten, die by *Schonnonkouiretſi* geweeſt waren, bezoeken. De zieke gevoelde al te veel pyn om die te kunnen ontveinzen, hy had een pyl diep in de zyde ſteken, die voor een van de kluizenaars pylen bekent wierd. Men had die gene die den zieken moeſten oppaſſen, heimelyk onderrecht wat zy doen moeſten, en deze doende als of zy 'er den pyl uit wilden trekken, beſtierden dien zo wel, dat zy dezen elendigen door 't hart ſtaken.

Het oude wyf, noch ſchuldiger als haar zoon, was niet onbewuſt waar haar die ſlag van daan quam, en merkte den dienſt wel dien haar de Ouden bewezen hadden. Zy was een vrouw, en wilde haar kunne ontrent het ſtuk van de Wraak niet verzaken, derhalven beſloot zy den kluizenaar tot haar eerſte Slachtoffer te maken. Haar misdaad wierd met zo veel geheim niet belegt, ondanks al haar herſcheppingen, of zy wierd eindelyk ontdekt. Men deed ze

op

op de pynelykſte wyze verbranden; zy bekende dat haar zoon en zy zich hadden willen wreken, verſtoort zynde dat op het wederkeren van een jacht men hen in een algemene uitdeling van 't wild voorby gegaan was; zy ſtond de gruwelykſte pynen al lagchende, kerende en dreigende uit.

Na haar dood vongen de voorgaande qualen weer op een nieuw aan. De Waarzeggers, daar men mee raadpleegde, antwoordden dat dit rampzalig oud wyf daar ſchuld aan was, dat zy in een mormeldier herſchapen was, dat in haar leven haar *Oiaron* of haar beeſt geweeſt was. Men loerde op haar en men wierd gewaar dat zy in een hol dicht aan den voet van den heuvel, daar haar zoon zich zelven placht te herſcheppen, en gequetſt wierd, liep. Men ſtookte daar een vuur tegen aan, en de rook haar hebbende gedwongen daar uit te komen, bracht menze om hals. De Agnieze Irokoizen tonen den ingang van dit hol, dat zeer berookt is, noch als een echt getuigenis van de waarheid van deze ſchone fabel.

De naam van *Schonnonkouiretſi* die *zeer lang hair* betekent, doet my geloven dat deze man als de Boetelingen in de Indien leefde, die hun hair laten groejen, en het verſcheyde vamen lang hebben, zo dat het een zware laſt voor hun hooft is. Daar zyn 'er van dit ſlag in Amerika, en zy waren van 't getal van die gene, die zich als Vrouwen kleedden. Akoſta verhaalt het zelfde van de Mexikaanſche Prieſters.

Acoſta; Hiſt. Moral. des Indias, l. 4. cap. 26.

Het ſchynt dat men uit dit alles kan beſluiten dat dit overblyfzelen van de Afgodery zyn, en een gevolg van de verleyding der menſchen, die door de beguichelingen van den Duivel of door de bedriegeryen zyner Dienaren bedrogen wierden.

Deze Vrouwen die van Tovery beſchuldigt wierden zyn 't geen Kanidia by Horatius, de Huiswaardinnen van Apulejus en Luciaan, de vergifmengſters van Theſſalien onder de namen van *Lamiæ*, *Sagæ*, *Veneficæ* waren, die van de heydenen zelfs vervloekt wierden. De Waarzeggers in tegendeel en de Pythoniſſen die in hun ampten gebruikt en geëert wierden, zyn, gelyk ik reeds gezegt heb, 't geen Orfeus, Mopſus, Thamyris, Eumolpus Kalchas, de meeſte Prieſters en Prieſtereſſen der gewaande Goden waren, en die gene die in de Schriftuur *Magi* en *Arioli* genoemt worden, die de Heydenen ook onder de verſcheyde namen van Prieſters, Magen, Chaldeen, *Aruſpices* of Ingewandwikkers, Hierofanten, Saliers, Druiden en meer diergelyke kenden, wier beroep langen tyd in grote eer geweeſt zynde, met den dienſt der Afgoden begon te vallen, toen het Chriſtendom uit hun puinhoop ryzende voor de ogen van 't Volk de Ydelheid van hun gewaande Godheden ontdekte.

Vergelyking van alle de voorverhaalde zaken met de Oudheid.

DRIEENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

DE verborgentheden van Eleuſina, van de Kabiren, en de anderen zagen den ſtaat der ziel na haar dood als haar uiterſte einde en haar voornaamſte voorwerp aan. Om deze reden zonder twyffel waren by de Egyptenaren Ceres en Bacchus, onder welke

Van den ſtaat der ziel na de dood.

Herod. lib 2. p. 123. namen Herodotus Iſis en Oſiris heeft willen betekenen, de eerſte Godheden van de Hel, gelyk in de verborgentheden van Samothracien Hekate, Pluto en Proſerpina. Dit heeft Diodorus van Sicilien ook willen betekenen, wanneer hy van Orfeus ſpreekt. Want na gezegt te hebben dat hy uit Egypte in Griekenland de plechtigheden der Inwyingen gebracht had, vervolgt hy den draad der Inwyingen met de ganſche fabelkunde van de Hel, ter oorzaak van het onſcheydelyk verband dat 'er tuſſchen deze Inwyingen, de verborgentheden, en de ziel, in haar Eeuwigheid beſchout, was.

Diodor. Sic. l. 1. p. 60.

In der daad deze geeſtlyke dood der Inwyingen, deze verzoeningen, deze louteringen, het Evoe-roepen der Bacchanten, dat een waar gehuil was, zo wel als de tranen die men in de verborgentheden van Atys, Adonis en Oſirisſtorte, zelfs de zinnebeeldige fabelen van Adonis en Oſiris, dood en weer opgewekt; de wedergeboorte, het nieuw leven der Inwyingen, de proeven van ſtrengheid en boete, de ſtaat van volmaaktheid, dien men in de grote verborgentheden onderwees; dit alles, zeg ik, te zamen gevoegt zynde, kon dit vergankelyk leven niet alleen tot voorwerp hebben, voor 't welke alles vruchteloos zou geweeſt zyn, zo alles met het zelve vergaan moeſt.

De verborgentheden dan en haar Inwyingen ſtrekten de gedachten van den menſch tot na de dood uit, om hem een gelukkiger einde te doen beogen, tot het welke dit, dat vergankelyk en ſterflyk is, maar tot een doorgang en voorbereyding ſtrekte.

De Heydenen zelfs hebben zich wel over den zin van deze verborgentheden, en het oogmerk, dat zy hadden, uitgedrukt.

Plato in Phædone, p. 52.

Plato verzekert dat die gene die zonder gezuivert en ingewyd te zyn ter hellen varen, daar in de ſlik en de modder begraven worden; daar in tegendeel de andere daar by de Goden wonen. Sofokles verklaart dat de gene die ingewyd zyn alleen in de Hel een gelukkig leven hebben, en de anderen niets als elende en pynen.

Socrates apud Plutarch de audiend. Poëtis, p. 21. Iſocrates in Panegyr. Cicero, loc cit. Arian. in Epictet. l. 3. cap. 21.

Iſokrates en Cicero zeggen ook duidelyk uit, dat die gene die deel aan de Inwyingen hebben, vertrooſtender hoop van een zachter dood en een gelukkiger einde hebben. Maar hier toe moeſt men zelfs de inwyingen ondergaan hebben, haar waren zin bevattende. Want de Inwyingen, gelyk Arrianus zegt, wierden eerſt van vrucht, wanneer men ze deed in de gedachten der Ouden, die dezelve ingeſtelt hadden om te leren, en de Zeden te verbeteren.

Al deze getuigeniſſen van Heydenſche Schryvers doen ons genoeg de heylige beweegreden van die gene bevatten, die deze oefeningen van Godsdienſt ingeſtelt hadden, voor dat de Afgodery en de Bygelovigheid dezelven verbaſterden, en wie waren de gene die ze ingeſtelt hadden, zo niet onze eerſte Vaders zelfs, die niet onbewuſt zynde van dat gelukkige leven, waar toe een verloſſer hun den weg banen moeſt, hun boete en al de werken van 's menſchen leven door Godsdienſtige plechtigheden inwyden, die alle op dit einde uitquamen, 't geen voor hun gantſche nakomelingſchap van zo veel gewicht was om het te kennen, op dat zy daar toe geraaken mochten?

't Geen

't Geen ons Geloof ons wegens ons uiterſte end leert, is, dat wy voor God geſchapen zynde alle na hem haken moeten, en ons met hem, als het middelpunt van ons geluk, verenigen: dat de Menſch uit het ſtof gehaalt zynde, tot ſtof moet wederkeren; maar dat zyn ziel, uit der aart onſterffelyk, niet zo dra van de banden, die haar aan 't lichaam verſlaaft hielden, verloſt is, of zy word voor den Rechterſtoel van den opperſten richter gebracht, welke de gene, die in de zonde geſtorven zyn, tot de eeuwige vlammen veroordeelt, en die eeuwige beloningen voor die gene bereid, die rechtvaardig geleeft hebben, na dat ze evenwel de lichte ſmetten zullen afgewaſſchen hebben, die hen, om de waarheid te zeggen, Gods vyanden niet maken, maar die voor hun noch voor enigen tyd deze plaats van welluſten geſloten houd, daar niets beſmets en onzuivers in komen kan. Wat ons geloof ons wegens ons uiterſte end leert.

Dit zelfde geloof geeft ons ook te kennen, dat de Hemel door de verdienſten van een Verloſſer geopent zynde, voor wien deze poorten der Eeuwigheid zich openden, wanneer hy daar in Zegepraal inging, verzelt van de zielen der Rechtvaardigen, die in het Voorburg van de Hel tot den gelukkigen dag van hun verloſſing opgeſloten waren gewceſt; de Hemel op een nieuw aan het einde der Eeuwen zal opengaan, om den zelfden Verloſſer te doen verſchynen, uit kracht van wiens verdienſten al de menſchen hebben kunnen zalig worden, en die dan komen zal om de levenden en de doden te oordelen, die in hun eigen vleeſch opſtaande met een nieuw vonnis van Zaligheid of verdoemenis een nieuwe beloning in de gerechtigheid zullen ontfangen, die men voor 't oog van 't heelal aan hunne deugden bewyzen zal, of een nieuwe ſtraf in de verwonderlyke vernedering, die zy genoodzaakt zullen zyn te ondergaan, met de dodelyke verwyten, die hun misdaden zullen verdient hebben, aan te horen.

VIERENVERTIGSTE HOOFTSTUK.

HOe zeer deze waarheden in de Fabelen der Dichters en in de verſieringen der Wysgeren vermomt zyn, men ontdekt 'er evenwel byna al den grond van deze leer in, die men, zo 't ſchynt, uit de Dichters hel, de ſtrafheid harer Rechteren, de verſcheyde graden van pyn, de overblyfzelen van loutering door lucht, water en vuur, waar van de vromen zelfs niet bevryd zyn, uit de welluſten der Elizeeſche Velden, de vergodingen van Goden en Helden, het gevoelen van de Zielsverhuizing in andere lichamen, na een langen omloop van eeuwen halen kan. Deze denkbeelden in der daad zyn als een gevolg van de klare kennis die men van de Natuur van de ziel en haar onſterflelykheid gehad had; en van een wetgever die het goede belaft en het quade verbied, die beloningen voor de vromen en kaſtydingen voor de Godlozen bereyd. Als men ze maar een weinig wil doorſnuffelen, zal men zien dat zy uit de zuivere bronnen der waarheid geſchept zyn, bronnen die naderhand door de onwetenheid zyn verdorven; maar dat zy zodanig niet hebben kunnen verbaſtert worden, of de waarheid Dichters-hel

breekt noch enigzins door de nevelen, waar meê zy omtogen was, heen.

De Wilden ſtellen vaſt dat de ziel onſterflyk is.

Alle de Wilden ſtellen vaſt dat de Ziel niet met het lichaam ſterft, en zy verzinnen een zielenveld, dat de Irokoizen en de Huronnen *Eskennanne* of het land der Voorvaderen noemen, 't welk te enemaal na de hel der Dichteren gelykt.

Deze hadden een onderaardſche plaats uitgedacht, daar de zielen zich, na dat ze uit het lichaam geſcheyden waren, na toe begaven. Deze, die men den laatſten plicht bewezen had, moeſten den Avernus of Stix in Charons bootje overvaren. Zy ondergingen het oordeel van drie gevreeſde Rechters, en zy wierden volgens de verſcheyde graden van hun Misdaden in verſcheyde plaatzen afgezondert, die tot ſtraf der ſchuldigen geſchikt waren, of zo zy onſchuldig waren, gingen zy een zoete ruſt in de Elyzeeſche velden genieten.

Waar deze Fabel haar oorſprong van gekregen had.

Deze fabel, zeggen de Schryvers, had haar oorſprong gekregen van 't geen 'er in Egypte ontrent de lyken gepleegt wierd. Na dat men ze tot de begraving toebereyd had, zette menze op den Nyl in een ſchuit, waar van de ſchipper in hun Taal Karon hiette. Voor dat men de lyken in het graf ley, maakte men ordentlyk hun proces op. De Rechters die geſchikt waren om de beſchuldigingen aan te horen, onderzochten ſtrengelyk wat ieder tot laſten van de overledenen in te brengen had, en gaven na dit onderzoek de uitſpraak, verwyzende de aanklagers tot zeer gruwelyke ſtraffen, zo zy valſche beſchuldigingen in brachten; of den beſchuldigden de begraaffenis weigerende, zo de misdaden, die men hem opley, na rechten bewezen waren.

Des Schryvers gevoelen hier omtrent.

Deze gewoonte der Egyptenaren, waar van, gelyk wy reeds aangemerkt hebben, de gantſche Godsdienſt beeldſprakig was, kon zeer wel een zinnebeeldige figuur zyn van 't geen ontrent de ziel voorviel, welke op het ogenblik van de dood zelfs, voor de rechterſtoel van den geduchten rechter verſchynen moet, om daar de uitſpraak van zyn ſtaat voor alle Eeuwigheid te ontfangen. Het is zelfs zeer waarſchynelyk dat het volk zo niet te werk ging als om de gemoederen ſterker aan te doen door een vonnis dat veel meer te vrezen was als dat geene waar van zy het voorbeeld gaven, een oordeel over den ſtaat van een lyk vellende, waar aan het van weinig gewicht zyn moet op wat plaats en wat wyze het verrotte.

Ieder Natie had haar Hel, die ze na haar eige zinlykheid beſchreef en plaatſte.

Het is ook waarſchynelyk dat de Egyptenaren alleen dit gebruik niet hadden, maar dat het alle Natien gemeen was, waar van 'er geen een is die niet een denkbeelt hebbe dat de ziel het ligchaam overleefde, en die niet een Hel bedacht heeft byna gelyk die der Dichters die ieder na zyn zinlykheid op verſcheyde plaatzen geſtelt heeft. Want niet alleen in Egypte had men het Acherontiſch meer, de helſche Rechters, en de ſtromen daar de Goden zelfs voor vreeſden. Men plaatſte ze by Theben in Beotien; te Tarteſſe in Spanje, by Kumen in Italien, op de Brittiſche en Kanariſche of gelukkige Eylanden die dus genoemt wierden, om dat men geloofde dat zy de verblyfplaats van een gelukzalige onſterffelykheid waren.

Het

Het ſchynt evenwel dat de ware gelukkige Eylanden der Ouden de Eylanden van de Egeeſche zee waren, door den naam van Elyzeeſche Velden betekent, om dat deze Eylanden de kinderen van Eliſa, kleinzoon van Jaſef, waren ten deel gevallen. Het Eyland van Kreta, dat 'er het voornaamſte van was, wierd het *Eyland der Gelukzaligen* genoemt. Minos en Rhadamantus, die daar geregeert hadden, waren om deze oorzaak Rechters der Hel. De Lethus en andere helſche ſtroomen waren rivieren van dit Eyland. Eyndelyk de Gelukkige Eylanden waren die gene, daar Rhea Jupiter gebaart had, dien de fabel in Kreta doet geboren worden en iterven, daar de Kretenzers een geruimen tyd zyn graf getoont hebben.

Waar de Wilden het land der Voorouders of der zielen plaatzen.

De Wilden plaatzen het land der Voorouders of der zielen na de kant van 't Weſten, daar zy beweren van daan gekomen te zyn. 't Is, zeggen zy, een zeer wyd afgelegen land en daar ieder na zyn dood genoodzaakt is zich na toe te begeven, langs een zeer langen en moejelyken weg, waar op men veel te lyden heeft ter oorzaak van de Rivieren die men moet overtrekken over bouwvallige en zo ſmalle bruggen, dat men een geeſt moet zyn, om zich daar op te houden; ook vind men aan 't end van de brug een hont, die als een andere Cerberus hun de doortocht betwiſt, en 'er verſcheyde in 't water doet vallen, dat door zyn ſnelheid hen van den enen afgrond in den ander ſtort.

P. Debrebeuf. Relation de la Nouv. France pour l'An 1636. 2. parti ch. 2. p. 75.

De gene die gelukkig genoeg zyn om 'er over te geraken, vinden op hun aankomſt een ruim en ſchoon land, in 't midden van 't welke een grote hut is, waar van *Tharonhiaouagon*, hun God, een gedeelte, en *Ataentſik*, zyn groot-moeder, het andere bewoont. Het vertrek van deze oude vrouw is met een oneindige menigte van porceliene halsbanden, armringen en ander huisraad behangen, die de doden, die onder haar gebied zyn, haar op hun aankomſt vereert hebben. *Ataentſik* is de eigenaarſter van de hut, volgens den ſtyl der Wilden; zy en haar kleinzoon regeren over de ſchimmen, en hun vermaak beſtaat in dezelve voor hen te doen danſſen. Daar zyn oneindig veel overleveringen over het zielenveld. Maar 't geen ik 'er van verhaal, is de grond waar op al het andere uitkomt.

Deze fabel of het verſiert verhaal van het land der Voorvaderen, word door een andere fabel beveſtigt, die byna t'eenemaal na die van Orfeus gelykt, die ter helle daalde om 'er Euridice zyn Vrouw uit te halen.

Zy ſpreken van een jongeling, die over de dood van zyn zuſter, die hy met de uiterſte tederheid bemint had, wanhopig was. Het denkbeeld van de overledene quam hem gedurig in den zin. Hy beſloot dan haar tot in het land der Zielen te gaan zoeken, en hy vleydde zich dat hy ze weer met zich zou kunnen geleyden.

Hy had een lange en zeer moejelyke reys, maar hy quam alle hinderpalen te boven, en ſtond alle zwarigheden uit. Eindelyk vond hy een ouden kluizenaar, of wel een geeſt, die hem na zyn onderneming gevraagt hebbende, hem aanmoedigde om die te vervolgen, en hem de middelen aanwees om daar in te ſlagen. Ver-

vol-

volgens gaf hy hem een kleine lege kalebas, om 'er zyn zuſters Ziel in te ſluiten, en hy verzekerde hem dat hy hem op zyn wederkomſt haar herſſens zou geven, om dat hy die in zyn macht had, zynde daar ampts halve geplaatſt om de herſſens der doden te bewaren. De jongeling bediende zich van deszelfs onderrechting, hy voltrok gelukkig zyn reys, en quam in 't land der Zielen, die zeer verbaaſt ſtonden van hem te zien, en voor zyn tegenwoordigheid vluchtten.

Tharonhiaouagon ontfong hem zeer wel en beſchermde hem door den raad dien hy hem gaf van de lagen van zyn oude Groot-moeder, die onder den ſchyn van een geveinsde Vrindſchap hem wilde van kant helpen, doende hem ſlangen en adders eten, die zy zelver voor lekkerny houd. De Zielen naderhand na ouder gewoonte gekomen zynde om te danſſen, wierd hy die van zyn Zuſter daar onder kennende.

Tharonhiaouagon hielp hem die by verraſſing vatten; hy zou nooit zonder deszelfs hulp daar in ſlaags geraakt zyn, want wanneer hy toeſchoot om haar te pakken, verdween zy als een droom, en liet hem zo verlegen als Eneas was toen hy zyns Vaders Anchiſes ſchim wilde omhelzen. Ondertuſſchen kreeg hy ze beet, en ſlootze op, en niet tegenſtaande al de tegenweer en liſten van deze gevange ziel, die nergens anders op bedacht was als om den kerker te ontſnappen, bracht hy ze weer langs den zelfden weg dien hy gekomen was tot in zyn dorp. Ik weet niet of hy 'er om dacht om zyn zuſters herſſens onderweeg meê te nemen, of dat hy het niet nodig oordeelde maar zo dra hy te huis gekomen was liet hy het ligchaam opgraven, en volgens de onderrechting die hy gekregen had, toebereyden, om het bequaam te maken dat 'er de ziel kon invaren. Alles was tot deze Weeropſtanding vaardig, wanneer de onverduldige nieuwsgierigheid van iemand uit den byſtaanden hoop daar den goeden uitſlag van belette. De Gevange ziel, voelende dat zy vry was, vloog heen, en de gantſche reys wierd vruchteloos. De Jongeling had 'er geen ander nut van, als dat hy in het land der zielen geweeſt was, en 'er gewiſſe naricht van geven kon 't geen men zorg gedragen heeft om tot den nakomeling te doen overgaan.

Verſcheyde ſoorten van woonplaatzen in het zielenveld.

Dit land der Zielen heeft ook verſcheyde ſoorten van woonplaatzen en zy worden 'er alle niet even wel onthaalt.

Dit beſloot een van onze Zendelingen uit het geen hy een jonge wilde Dochter hoorde zeggen. Deze haar zuſter door ingenomen vergif den geeſt zieende geven, en haar niet kunnende overreden dat zy tegengif gebruiken zoude, weende bitterlyk en zocht haar door de banden des bloeds en der Vrindſchap die haar verknochten te bewegen. Zy zeyde zonder ophouden tegen haar: 't is dan uit, gy wilt niet dat wy ooit weer by den anderen komen en elkander weer zien zullen?

De Zendeling, over deze woorden verbaaſt ſtaande, vroeg de reden daar van. My dunkt, zeyde hy, dat gy een zieleveld hebt, waar in gy alle by uwe voorzaten komt, waarom voert gy dan zulk een reden tegen uwe Zuſter? 't Is waar, antwoorde zy, dat wy alle

alle in het zieleveld gaân; maar de godlozen, en voornamelyk die gene die zich zelven om hals gebracht hebben, lyden daar ſtraf voor hunne zonde; zy worden van de anderen afgezondert, en hebben geen omgang met hen, dit veroorzaakt myn klachten.

Virgilius wyſt op de zelfde manier in de Hel een afgezonderde wyk aan Dido en vele andere aan; die uit wanhoop de handen aan zich zelfs geſlagen hadden. *Virgil. Æneid. lib. 6.*

De Wilden zyn verlicht genoeg om het goed van het quaad te onderſcheyden. Het gewiſſe geeft dit een ieder in. Het is niet om te verwonderen, dat zy zo wel als de reſt geweten hebben, dat 'er ſtraffen voor de zonde, en beloningen voor de deugt geſchikt waren.

VYFENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Woonplaats der Zielen in den Melkweg.

IK beeld my in dat het gevoelen der Ouden over de Elizeeſche velden en al die onderaartſche plaatzen die tot het verblyf der ſchimmen aangewezen zyn, van de oude overlevering der Lymben, die de Kerkvaders ſtelden, afkomſtig was, waar uit de zielen niet ten Hemel kunnende ſtygen, voor dat een Verloſſer haar den ingang daar toe geopent had, als gevangen gehouden wierden, reikhalzende na het ogenblik van hare verloſſing

Want wat gedachten de Ouden ook over de Elizeeſche velden gehad hebben, en wat verdichtzelen zy over dit voorwerp vertelt hebben, ſchynt het evenwel dat zy die maar voor een doortocht aanzagen, van waar de zielen ten Hemel moeſten varen, om zich weer met de Goden te verenigen.

Plutarchus heeft het verblyf der zielen in de Maan geplaatſt: maar volgens het gemeen gevoelen, verheften zy zich tot het firmament, dat de plaats hunner oorſprong was. Want volgens de ſtelling van de Heidenſche fabelkunde, daalden zy daar eerſt uit om haar ligchamen te bezielen, en na een langen reeks van jaren, gedurende dewelke zy zich van alle ſmetten zuiverden, die zy in deze onreine en verderffelyke ligchamen overgeërft hadden, klommen zy daar weer na toe. De Ouden hadden hier toe twe deuren verzonnen aan de twe vaſte punten der zonneſtanden, daar de Melkweg door den Dierenriem doorſneden word. Een van deze twe deuren word de deur der Menſchen, en de andere die der Goden, der Helden of der Doden genaamt. *Plutarch. de facie in orbe Lunæ.* *Vid. Manil. Aſtronom. lib. 2. & Cælium Rhodigin. Lact. Antiq. lib. 15. cap. 23. p. 700. Col. 2.*

De eerſte was aan den tropicus van Kancer gelegen, en gaf toegang tot onze wereld, de ander aan den tropicus van Kapricornus, waar door men weer tot de Goden ſteeg.

Op die manier hoorde de gantſche Melkweg onder 't gebied van Pluto, en 't is waarſchynelyk dat hy dezen naam bekomen had, om dat het de weg der kindsheid was, 't zy men op der Aarde moeſt geboren, of in den Hemel herboren worden.

Dit gevoelen der Ouden word ons noch hedendaags in de ſterrekunde der Wilden vertoont, verſcheyde Natien van Amerika geen anderen naam aan den Melkweg gevende, als den weg der zielen; waar op het gevoelen van 't gemene volk of het ſpreekwoord

ſlaat, dat noch in enige provintien van Vrankryk onder 't gemeen ſtand grypt, by 't welke de Melkweg *de weg van St. Jakob* genoemt word, dien men, na hun zeggen, levent of dood moet betreden. Petrus Martyr en Gorizales d'Oviedo hebben ook geſchreven, dat de Wilden van het Spaanſche Eyland, die zich by 't ſterven van hun Kaciquen lieten ombrengen, nergens anders om zo wreed tegen zich zelven waren, als in hoop van tot de Zon en in den Hemel te klimmen, daar zy gelukkig zouden zyn, en uit vrees dat zo zy dit gebruik van hun land niet opvolgden, hun ziel met het ligchaam mocht ſterven, en vernielt worden.

ZESENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Geluk-zaligheid der zielen.

DE zang en dans hoorden onder de voornaamſte voorwerpen der gelukzaligheid van 't verblyf der zalige zielen. 't Zy in de Elizeeſche Velden, 't zy in de Hemelen; maar vooral genoten zy in den Hemel dit volmaakt geluk, hebbende deel aan de welluidende zamenſtemming en de maat der Geeſten, die de hemelſche lichamen bezielen. Aanmerkenswaardig is het over dit ſtuk de Leer der Oudheid te horen. Wy hebben 'er noch duidelyke overblyfzelen genoeg van in de boeken der Platoniſche Wysgeren.

Wat de Ouden daar van gedacht hebben. Na de Platoniſche Wysgeerte.

De Ouden verſierden dan een Goddelyke zamenſtemming, die door de gantſche wereld verſpreyd was, welke in een beweging na de maat van alle hemelſche lichamen, en in een daar uitſpruitend aangenaam geluid beſtond. God was 'er het begin van, als eerſte beweger, en de mindere Godheden, die het gezag over alle deze lichamen, die aan het uitſpauſſel glinſteren, voeren, ſtemden met hem te zamen, makende zo vele verſcheyde reyen uit, als 'er verſcheyde Hemellichten waren. Om deze reden, zegt Cœlius Rhodiginus, gaf men aan de zielen, die deze hemelſche lichamen bewogen, den naam van Zanggodinnen, en men zeide dat Apollo de Leidsman der Zanggodinnen was.

V. Cæl. Rhodigin. Lect. Antiq. lib. 7. cap. 1. p. 271 col. 2.

De zielen, geſchikt om de aarde te bewonen, volgens hunne gronden, langen tyd voor dat 'er de lichamen, die zy bezielen moeten, van verwittigt zyn, geſchapen zynde, dit goddelyk muzyk gehoort, en daar deel aan hebbende, hadden altyd een geheime genegentheid daar voor, ſchoon zy in deze ſtoffelyke lichamen verzwolgen waren, die, door hunne dikheid dezelve beletten van het te kunnen horen. Evenwel nademaal het muzyk, het geluid der ſpeeltuigen, en de godsdienſtige danſen, de Goden na de gebeden der menſchen deden luiſteren, hadden zy ook deze wonderlyke uitwerking, dat zy in de zielen der menſchen het denkbeeld en de ſoorten van 't goddelyk geluid opwekten, die zy eertyds gehoort hadden, en dat, vooral wanneer men door de Inwyingen hier toe bereyd was, het herdenken van dit Goddelyk geluid hen verrukte, en tot deze heilige razerny deed vervallen, die tot de inblazing, de voorzegging en den omgang met de Goden nodig was, gedurende welke razerny men het zelve geluid beter horen kon. Maar nademaal het een buiten-gemene gunſt was, die de Goden den menſchen deden, wierd dezelve in dit ſterffelyke leven

niet

niet als onder een zekere naauwe bepaling en met een zekere maat verleent.

Jamblich. de Myſter. Ægypt. Segm. 3. cap. 9.

Het geſchiedde niet als na dat de ziel, van de banden van 't verderflyk vleeſch, dat de zelve loom maakt, ontſlagen, tot haar eerſte vryheid wedergekeert was. 't Geſchiedde niet als na dat zy van de ſmet van 't ligchaam gezuivert was, wanneer zy weer na haar hemelkring opwarende, op nieuws deze Godlyke akkoorden hoorde, die de ſchoonheid van dit heel-al onderhouden, en het geluk der Goden uitmaken.

Gevoelens der Wilden hier omtrent.

Schoon de Wilden een zo fyne en doorzifte leer zo wyd niet uitgepluiſt hebben, ſchynen zy volgens de zelfde ſtelling geredeneert te hebben, die Plato en zyn aanhangers naderhand gevolgt hebben want niet alleen komen de zang en dans in al hun vreugde en godsdienſtige feeſten; maar van alle de Wilden van Amerika maken zy noch het geluk der zielen na de dood uit.

Virg. Æneid. 6.

Na dat de zielen, zeggen zy, alle de zwarigheden van haar moejelyke reys uitgeſtaan hebben, en al de hinderpalen uit de weeg geruimt, die zy, voor dat zy in 't land hunner Voorouders komen, ontmoeten, komen zy eindelyk in een welluſtig land, dat haar over al alles wat tot haar gelukzaligheid dienen kan aanbied, om de waarheid te zeggen een ſtoffyke gelukzaligheid zo als zy die bevatten en uitdrukken, maar die niet verſchilt van die Vergilius ons beſchryft. Daar van daan hebben zy maar een kleinen weg afteleggen om op een plaats te komen, daar de trommel en de lier op een zielverrukkende wyze voor de doden ſpelen. Zy hebben zo dra de eerſte tonen van dit bekoorlyk Muzyk niet gehoort, of zy worden door een hemelſch vermaak opgetogen, dat haar verrukt en driftig na deze aangename melody doet loopen, welke gevoeliger wordende, na mate dat zy de beſtemde plaats naderen, en door de vreugde bezielt welke de danſſende zielen door gedurige galmen uitdrukken, in haar een noch veel betoverender vermaak verwekt. Als zy dicht by dit gelukzalig verblyf zyn, worden haar verſcheide zielen te gemoet gezonden, om de vreugde te betuigen die zy over haar aankomſt hebben. Deze zielen geleyden haar vervolgens na de hut van Ataentſic, en midden in de vergadering daar gedanſt word.

Daar menigen zy zich, na van weerskanten alle eerbewyzingen afgelegt, en zich met de ſmakelykſte gerechten verzadigt te hebben, onder de andere om te danſſen, en genieten dus beurt om beurt alle de vermaken, waar van de dans altyd het voornaamſte is, zonder ooit meer aan druk, ongeruſtheid, ziektens of enige wiſſelvalligheden van het ſterffelyke leven onderworpen te zyn.

Schoon hun Leer, rakende het verblyf der zielen in den Hemel, niet al te klaar is, hebben 'er de dans en het ſpel ook onder de gelukkige zielen plaats, en de Irokoizen noemen het, het hemelteken der Pleïaden, *Tejennonniakoua*, dat is te zeggen, de Danſſers en Danſſereſſen.

ZEVENENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Zielsverhuizing.

NAdemaal de zielen uit haar ligchamen ſcheidende, niet waardig waren de volmaakte gelukzaligheid te genieten, en dat 'er geen volmaakte gelukzaligheid was, dan wanneer zy tot den rang der Goden verheven waren, hadden zy vele proeven die zy moeſten doorſtaan, voor en al eer dat zy van haar onreinigheden en ſmetten gezuivert waren. Dit heeft tot de Pythagoriſche Zielsverwandeling of verhuizing der zielen van 't ene ligchaam in 't ander aanleyding gegeven. Men ziet onder de Wilden noch denkbeelden van deze Zielsverhuizing, maar zy zyn daar ontrent zo buiten'porig niet als de leerlingen van Pythagoras, en de Indiaanſche Gymnoſofiſten. Dusdanig een gevoelen zou hun te nadelig zyn, want de meeſte zouden zonder jagen en viſſchen van honger ſterven. Ik geloof ook niet dat, wat gevoelen zy van deze zielsverhuizing gehad hebben, zy ooit gevreeſt hebben dat met enig dier op de jacht te doden, zy uit deszelfs ligchaam de ziel van een hunner Voorouderen verjoegen, noch dat zy ooit een dier zo zeer bemint hebben om te wenſſchen dat hun ziel rechtdraat in zyn ligchaam voer, gelyk de Indiaanſche Brachmannen denken, die zich gelukkig achten te ſterven, wanneer zy een koe by de ſtaart vaſt hebben. Ik heb noch iets te zeggen over het gevoelen der Ouden en der Wilden aangaande den ſtaat der zielen na den dood, 't geen ik tot het einde van dit werk uitſtel, daar ik van hun begraving zal handelen.

Wat de Wilden hun gevoelen hier omtrent is.

De Indiaanſche Brachmannen achten zich gelukkig te ſterven wanneer zy een koe by de ſtaart vaſt hebben.

Laat ons nu de overblyfzelen van het Joden- en Chriſtendom onderzoeken, die men in Amerika gevonden heeft, zedert dat dit land ontdekt is.

ACHTENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

DE Volkeren van het grote Schier-Eyland van Jukatan en enige andere naburige waren beſneden. „ Wy hebben 'er zo veel „ getuigen van, zegt de geleerde Grotius *, dat men van ſchaam- „ te zou moeten ontbloot zyn om het te loogchenen. Petrus Mar- „ tyr voegt den Doop by de Beſnydenis. Herrera zegt, vervolgt deze Schryver, „ dat de Doop by hen den naam van Wedergeboorte had. Men bediende dien aan de kinderen op hun derde „ jaar.

Grotius Diſſert. altera de origine Gent. Amer.

„ De Ouders bereydden zich tot deze plechtigheid met vaſten en

* *Grotius, Diſſert. 2. de Origine Gent: Americ.* Cercumciſos fuiſſe, cum Hiſpani in illas terras venerunt Iucutanenſes & vicinos quoſdam populos, tam multos teſtes habemus, ut id negare non ſit hominis modeſti ac verecundi. Baptiſmum addit Martyr: Baptiſmo datum nomen regenerationis: adminiſtratum infantibus anno ætatis tertio: parentes ad id ſe paraſſe jejunio & ſeculatione: confitendi morem, unctionem in fronte, honeſtam ſepulturam: fidem de judicio univerſali Herrera. Hac ſimul juncta alio referre non poſſum quam ad æthiopes Chriſtanos.

„ en kuisheid. Zy hadden ook een ſoort van Oorbiegt, het vorm-
„ zel, een eerlyke begraving, en geloofden aan een algemeen
„ Oordeel.

Grotius over al deze gemengelde tekens van Jodendom en Chriſtendom redenerende, bedient 'er zich van om zyn giſſing aangaande den oorſprong der Volkeren van het zuidelyk Amerika, die hy gelooft dat van de Chriſtenen van Ethiopien afſtammen, te ondersteunen. De Laet heeft, gelyk ik reeds gezegt heb, zeer wel het gevoelen van dezen groten Man wederlegt, en ik hoef 'er derhalven my niet langer meê op te houden. *Joan de Laet, Reſponſ. ad n. tramq. Grotii Diſſertat.*

Daar blyven evenwel noch enige twyffelingen over deze tekens over, om te weten of de Joden, of volkeren die kennis hadden van de Wet van Jezus Chriſtus, niet oudtyds na Amerika mochten overgetrokken zyn.

Wat de Joden aangaat, vele hebben zich ingebeeld, dat de tien ſtammen van Iſrael, door de Koningen van Iſrael gevangen na Medien overgevoert, en voornamelyk die gene, waar van in het vierde boek van Eſdras geſproken word, zich een weg na deze nieuwe Wereld gebaant hadden. Zy ſteunen niet alleen op enige trekken van overeenkomſt die 'er tuſſchen de onderhoudingen der wet en andere burgelyke gewoontens der Joden, en tuſſchen de Zeden der Amerikanen gevonden worden. Ik heb zelfs verſcheyde Zendelingen geſproken, op wie dit indruk gemaakt had, en die niet vremd waren van te geloven dat al de Amerikanen in 't algemeen van het Hebreeuwſche volk afſtamden. *Eſdras lib. 4. cap 13. av. 40. ad 49.*

Maar na d't gevoelen wel overwogen te hebben, komt het my te onemaal onaannemelyk voor, ten minſten ik geloof niet dat men enigen grond kan vinden om vaſt op te ſteunen.

Akoſta * loogchent rond uit 't geen de andere ſchryvers van de Beſnydenis gezegt hebben, en Herrera ſpreekt 'er niet van. Deze twe geloofwaardige Schryvers en die het beſt van de Zeden dezer Volkeren gehandelt hebben, maken een zeer ſterk vooroordeel tegen de eerſten uit. 't Is niet waarſchynelyk dat zo wel onderrecht zynde als zy ſchynen te zyn, zy een zo wezentlyk en zo duidelyk artykel niet zouden geweten hebben. Ik geloof dat de Schryvers, die gemeent hebben deze Beſnydenis te zien, bedrogen zullen zyn geweeſt ontrent de gewoonte die de Mexikanen en hunne naburen hadden van in hunne Godsdienſtige oeffeningen, en vooral in den tyd der Inwyingen uit verſcheyde delen van hun ligchamen, zo wel de teel-leden als andere, bloed te halen, om dat aan hunne Godheden op te offeren. Waar uit dit gevoelen ontſtaan is?

Maar al was het zelf waar, dat de Beſnydenis onder de Volke-
ren

* *Acoſta Hiſtor. Naturel. de las Indias, lib. prim. cap.* 23. Los Indios poco ni mucho no ſe retajan, ni han dado jamas en eſſa ceremonia, como muchos de los de Ethiopia y del Oriente *Idem Hiſtor. Moral. de Indias lib.* 5. *cap.* 26. Los Mexicanos tenian tambienſus bautiſmos con eſſa ceremonia, y es que a los recien nacidos los ſcarificavan las orejus y el miembro viril, que en alguna manera remedavan la Circonciſſion de los Judios. Eſta ceremonia ſchazia principalmente con los hyos de los Reyes y ſenores.

ren van Jukatan en hunne geburen in gebruik geweeſt was, deze gewoonte zou zodanig een teken van het Jodendom niet zyn, of zy was ook by de Egyptenaren, de Ethiopiers, de Ismaelieten, de Trogloditen, de Arabieren, de Syriers, de Feniciers en de volkeren van Kolchos aangenomen, gelyk men zulks uit de Schryvers bewyzen kan.

Wederlegging van 't gevoelen van den overtocht der Joden na Amerika.

Het vierde boek van Eſdras, waar op men aangaande den overtocht dezer Iſraeliten ſteunt, verdient niet wederlegt te worden, en de plaats, die men hier toe aanhaalt, wel onderzocht zynde vervalt van zelfs. Want waar zal men hedendaags onder de volkeren van Amerika of enig ander deel van de Wereld voetſtappen van dit gelovige volk vinden, 't welk God weer in het beloofde land zal voeren, en 't welk zyn dienſt zo zuiver bewaart heeft dat het verdienen kan dat God op nieuws den ſchoot van den Eufraat voor hem opene, en het zelve wonderwerk als voren verrichte om het in dat land van Arſareth te voeren, daar men een gants jaar toe nodig had om te komen; een zo verholen land dat het nergens als in de inbeelding der Rabbynen gevonden word, gewoon zich met diergelyke herſſenſchimmen te koeſteren?

Alle volkeren, zo wel Joden als Heydenen, hadden enige Godsdienſtige oeffeningen gemeen.

Daar waren Godsdienſtige oeffeningen, en onderhoudingen der wet, die alle volkeren, zo wel Heidenen als Joden, gemeen hadden. Men heeft maar een vergelyking te maken van het geen ik reeds van den Godsdienſt der Heidenen gezegt heb, met het geen ik van de Wet van Mozes heb verhaalt.

Men kan niets uit deze algemene oeffeningen beſluiten: maar de Joden hadden oneindig vele byzondere en geringe offeningen, welke die gene, die van hun ſtam waren, beter zouden onderhouden hebben als de Amerikanen gedaan hebben.

Maar enige gewoontens van Amerika ſtryden rechtdraats tegen die der Iſraëliten aan.

Het zelfde zeg ik van de gewoontens van het burgerlyke leven. Daar waren 'er die alle menſchen gemeen hadden, die de Joden zo wel als de anderen konden hebben, en zonder twyffel hadden. Maar die gene die in Amerika alleen gevonden worden, als daar zyn de Vrouwelyke regering onder verſcheyde natien, de order van opvolgingen, van geſlachtrekeningen, van erffeniſſen enz. deze ſtryden rechtdraats tegen die gene aan die wezentlyk tot de regering der Iſraëliten behoorden, dus kan men niet verzekeren, dat enige der Iſraëliten in dit deel van de Wereld zyn overgegaan, of zy moeſten te enemaal hun wetten, hun taal, en hun kenlykſte gewoontens hebben laten varen, om den Godsdienſt en alle de gebruiken te omhelzen, die de Heydenen, waar onder zy gemengt geweeſt moeſten zyn, van alle tyden gehad hebben. Grotius en de Laet, die malkander over den oorſprong der Amerikanen wakker hebben in 't hair gezeten, zyn het over dit ſtuk volkomen eens.

't Geen Petrus Martyr en Herrera van dit ſoort van Doop en de andere Bondzegelen, van het geloof aan de opſtanding enz. zeggen, beſluit niets om daar uit te zeggen dat de Chriſten Godsdienſt daar verkondigt is geweeſt, ſchoon dit ſlag van Verbondzegels en dit geloof daar zo zeer ſchynen over een te komen.

De Bondtekens van de nieuwe Wet hadden in die van Mozes en

in

in de Wet der natuur hun ſchaduwen en afbeeldzels, waarvan zy door de genade van den Verloſſer, van wien zy al hun krach en waardy ontfangen, de wezentlykheid en de vervulling zyn; en hier in beſtaat al het voordeel dat de Wet van Jeſus Chriſtus over alle anderen heeft, die 'er voorgegaan zyn. De Duivel, die altyd de Aap van de Godheid geweeſt is, had getracht de Afgodendienaars de zefde gewoontens te doen onderhouden, die hy uit den waren Godsdienſt gehaalt had, en die zy van geſlachten tot geſlachten tot den oorſprong der menſchen opklimmende geërft hadden. Maar deze gebruiken, die in zich zelven en in hun inzetting heilig waren, hielden het op te zyn, en wierden zondig door de bygelovigheid die dezelve verbaſterde, door de toepaſſing die 'er de Heydenen van maakten, en door de gruwelen die zy 'er onder mengden.

Wy hebben reeds aangemerkt, dat de Vaders van de kerk deze waarheid en deze liſt van den Satan gekent hadden; maar het is goed dat wy 'er hier noch iets af zeggen. Tertulliaan * tegen de ketters ſprekende, die als een nieuwen Godsdienſt in het Chriſtendom maakten, met de leer te verbaſteren, en een weinig de woorden van den zon der H. Schriftuur te verdraaien, zegt dat zy hier in het voorbeeld van den Duivel volgden, die den Godsdienſt der eerſte tyden verbaſtert had, dezen Godsdienſt zelfs in de verborgentheden der valſſche Godheden naäpende. Vervolgens telt hy de nageaapte verbondzegelen op. *Tertul. de Præſc. Hæret. cap. 40.*

„ De Duivel, zegt hy, doopt zommige van de gene die in hem „ geloven, en die zyn trouwe dienaren zyn, en hy belooft hun uit „ kracht van dezen Doop vergeving der zonden. Zo ik het noch „ wel onthouden heb, Mithra tekent die gene op het voorhooft, die „ zich laten inwyden om onder hem te dienen; hy maakt een feeſt „ van de Offerande des broods, hy geeft een geeſtlyke ſchets van „ opſtanding, en hy maakt de kroon onder den degen vry. Wat „ zal ik meer zeggen, hy heeft zyn Hogenprieſter een wet opgelegt „ van maar eens te trouwen! hy heeft ook zyn Maagden en zyn „ Aanbidders, die hun werk van de kuisheid maken. St. Juſtinus, St. Chryſoſtomus en enige andere Heilige Kerkvaders erkennen een ſoort van Doop in deze verborgentheden der Heydenen, waar van wy zo even geſproken hebben; en St. Juſtinus, gelyk ik gezegt heb, maakt elders een vergelyking van de verborgentheden van Mithra met het allerheiligſte Sakrament van de Euchariſty, als of deze verborgentheden een afbeelding van dit hemelſche brood geweeſt waren. De H. Auguſtinus gaat noch verder, want hy zegt, dat in gevol- *Juſtin. Apol. 2. pro Chriſt. p. 94.*

* *Tertullian. de Præſcript. Hæretic. cap.* 40. ſequetur, a quo intellectus interpretetur eorum quæ ad Hæreſies faciant? a Diabolo ſcilicet, cujus ſunt partes intervertendi veritatem, qui ipſas quoque res Sacramentorum Divinorum, idolorum myſteriis æmulatur. Fingit & ipſe quosdam utique credentes & fideles ſuos: expoſitionem delictorum de lavacro repromittit; & ſi adhuc memini Mithra ſignat illic in frontibus milites ſuos: celebrat & panis oblationem, & imaginem reſurrectionis inducit, & ſub gladio redimit coronam. Quid quod & ſummum pontificem unis nuptiis ſtatuit habet & Virgines, habet & continentes.

volge van de offerande van brood en wyn verſcheyde Heydenen geloofden dat de Chriſtenen Ceres en Bacchus aanbaden: *Nonnulli nos, propter panem & calicem, Cererem ac Liberum colere exiſtimant.*

't Is zekerlyk niet ingevolge van de oprechting van den Chriſtelyken Godsdienſt, dat de Heydenen de gebaren en plechtigheden van hun Verborgentheden zouden verandert hebben, om 'er een navolging van onze Sakramenten af te maken. De haat, dien de Heydenen voor de Chriſtenen hadden, laat ons niet toe te geloven dat zy luiden hebben willen na-apen, daar zy een afkeer voor hadden, en die zy uit al hun macht te vuur en te zwaart en met allerhande ſoorten van ſtraffen vervolgden.

't Geen wy reeds van de Orgia en de Inwyingen, van de verzoeningen, van de louteringen, van de Wedergeboorte en een ſoort van Biegt gezegt hebben, waar van wy op het getuigenis van Plutarchus hebben geſproken, geeft te kennen dat deze inzettingen oud waren en zelfs zo oud, dat wy reden hebben gehad om 'er uit te beſluiten dat zy verbaſteringen waren van den eerſten Godsdienſt dien God den menſchen gegeven heeft, een Godsdienſt waar van de verborge zinſpelingen in dien geheel moeſten vervult worden, dien de Zaligmaker van de Wereld, in de Wet der Natuur en de geſchreve Wet afgeſchaduwt, ons in de Wet der genade, die tot het einde der eeuwen ſtaan moet, ons moeſt overleveren.

Wy moeten van de godsdienſten van Ooſt-en Weſt-Indien op de zelfde wyze redeneren, als de H. Vaders over de verborgentheden der Ouden gedaan hebben.

Niets is 'er in beyde de Indien gemeender als de louteringen met water, op de wyze van den Doop, tot verzoening der zonden, en niets ſtaat 'er vaſter in de lere de Brachmanen als de kracht die hun gewaande heylzame wateren hebben, en de kracht die zy aan den Ganges en enige andere Rivieren toeſchryven, om de zielen van de aange-erfde ſmetten te zuiveren. De belydenis der zonden is een van de oudſte en volſtandigſte oeffeningen van hun Godsdienſt. Hun Goden waren zelfs niet van deze verplichting vry, en Vader Bouchet in zyn brief aan den Biſſchop van Avranches, verhaalt hier over een van hun fabelen, die zeer aanmerkenswaardig is. Tavernier „ zegt, dat wanneer de Gauren ziek zyn, zy hun Prieſters laten ha- „ len, daar zy een ſoort van biecht aan doen, en de Prieſters be- „ velen hun aalmoezen en andere goede werken te doen, om ver- „ geving hunner zonden te verkrygen. De Biegt is ook in Siam, Japan, en verſcheyde andere Staten van Indien in gebruik.

Lettres edifiantes de la Compagnie IX. recueil lettre 1.

Die gene die in Japan van enige pelgrims op den berg van Oça-ca gedaan wierd, heeft iets zo yſſelyks in, dat men niet als met ſchrik lezen kan, hoe zy in een weegſchaal gingen zitten over een diepen afgrond, en in dezen ſtaat in de lucht bleven hangen, tot dat zy hun gewiſſe in 't openbaar en overluid door een algemeene oprechte en demoedige belydenis van de geringſte zonden ontlaſt hadden. De biegt was van 's gelyken te Peru in gebruik, met haar ſtrengheden, boetedoeningen na mate van de zonde, en uitgezonderde gevallen. De dochters die aan de Zon toegewyd waren,

ren en tot zekere jaren gekomen biechten daar zo wel als de Prieſters, en hadden haar rechtsdwang gelyk zy.

De Inka alleen biechtte niet als aan de Zon, en na de gedane belydenis ging hy zich in een rivier waſſchen, dezelve biddende van zyn zonden in de zee te dragen, op dat zy te enemaal vergeten wierden.

Vader Bouchet zegt in den zelfden brief dien ik aangehaalt heb, dat hy nooit iets in den Godsdienſt der Brachmanen had aangemerkt, dat met de Heilige Euchariſty overeen quam, maar dat een bekeerde Brachman hem voor enige jaren op een zeer aanmerkenswaardige omſtandigheid deed acht geven. Namentlyk, zegt hy, „ dat het overſchot der offeranden en de Ryſt die men in de Tem„ pelen omdeelt by de Indianen den naam van *Prajadam* behoud. „ Dit Indiaanſche woord betekent in onze taal *heilige genade*, en dit „ drukken wy door het woord *Euchariſtia* uit. *Lettres edifiantes, IX. Recueil, lettre 1.*

Daar was iets duidelykers te Peru, en dat meer overeenkomt met het Sakrament des Outaars ſchynt te hebben. Men vierde daar alle jaren twe feeſten.

Het eene begon met de maant December, die de eerſte van hun Almanak was. Dit feeſt duurde verſcheyde dagen, die in de ſtad van Kusko met offeranden en andere Godsdienſtige plechtigheden doorgebracht wierden, daar men geen vremdeling by liet komen. Niet als den laatſten dag opende men hun de poorten, en ſtond hun toe aan het ſlot van dit feeſt deel te nemen, 't geen op deze wyze toeging: De Zonne-dochters maakten kleine broodjes van Maïs, die in 't bloed van witte en onbevlekte Lammeren, welke men dien dag opofferde, gekneed waren. De Vremdelingen uit alle landen in de ſtad gekomen zynde, plaatſte men ze op een rey. De Zonneprieſters, die van een zeker geſlacht moeſten zyn dat recht tot deze plechtigheid had, droegen deze Afgodiſche broden in kleine ſtukjes geſneden op goude en zilvere ſchotelen, en gaven 'er een ſtuk van aan ieder vremdeling; vermanende hem altyd den Inka, of de Zon, die de Inka verbeelde, getrouw te zyn; voegende daar ter zelfder tyd by, dat dit ſtuk brood tegen hem getuigen zou, zo zyn mening niet oprecht was, en overeenkomende met het geen hy zyn God en zyn Vorſt ſchuldig was, ieder ontfong en at deze ſtukjes brood met grote tekenen van erkentenis, en ſterke betuigingen, dat zy nooit iets tegen de Zon en tegen den Inka zouden doen of denken, zeggende dat dit brood, dat zy aten, in hun ligchaam een getuigen en borg voor hun getrouwheid zyn zouden. Het twede feeſt wierd in de tiende maand, die op onze September valt, byna op de zelfde wyze geviert. *Acoſta's Hiſt. Moral. de Indias. Lib. 5. cap. 23.*

Men zond ook deze broden van de hooſtſtad in al de Tempels en gewyde plaatzen van den Staat, en overal ontfong men ze met veel tekens van eerbied en Godsdienſt. Het Lam had iets geeſtelyks in den Godsdienſt der Peruanen. Zy plaatſten 'er een in den Melkweg, dat aan een ſchaap zoog. Garcilaſſo zegt dat toen hy noch een kind was men alle moeite aanwende om hem die beyde dieren te tonen; „ Maar ik, voegt hy 'er by, zag de vlakken „ van den Melkweg wel, die men my toonde, maar ik zag noch *Garcilaſſo, Comment. Real. l. 2 cap. 23.*

„ de gedaante van een Lam, noch de gedaante van een ſchaap na „ allen ſchyn om dat ik geen ſterke verbeelding genoeg daar toe „ had.

Acoſta, Hiſt. Moral. de Indias, l. 5. cap. 24.

Niets geeft ook ſterker indruk als 't geen 'er ontrent deze ſtof te Mexiko omging. Alle jaren vierde men daar een feeſt, dat het plechtigſte van alle die van den ſtaat was, om dat het eigentlyk dat van hun God was. Twe dagen te voren bereydden de heilige Tempeldochters een groten hoop meel dat van biete-zaat en van gebrade en geſtampte Maïs gemaakt was. Zy kneedden het in honing water, en maakten 'er een afgod van, van de grootte van den houten afgod, dien men in den tempel aanbad.

Deeg in de gedaante van Menſchebeenderen, die men de beenderen van God *Vitziliputzli* noemde.

Zy bereydden met een van het zelve deeg kleine broodjes, in de gedaante van menſchebeenderen, die men de beenderen van God *Vitziliputzli* noemde. De dag van de plechtigheid gekomen zynde, droeg men dezen Afgod 's morgens vroeg in proceſſie om, met grote pracht, ſtaatſi en kerkgebaren, waar van Akoſta al de omſtandigheden beſchryft, daar ik den Lezer na toe wyze; op dezelfde wyze als de Joden het Paaſchlam aten in de toeruſting van Reyzigers, en met veel haaſt, om dat het de doortocht van den Heer, *Phaſe* of *tranſitus Domini* was; men hielt dezen omgang ook met een grote ſchielykheid, en men noemde dien *den korten weg van God Vitziliputzli.*

De weg evenwel was zeer lang, maar het leken zo niet; om dat men dien zo gaauw overliep. Na het eindigen van deze proceſſie ley men al deze broden in de gedaante van beenderen in den Tempel, waar in men dezen Afgod weer gebracht had; en na veele offeranden, daar men menſchen ſlachte, na vele zangen, danſſen, en plechtigheden die als een Heiliging van dezen Afgod en alle deze broden waren, gong al het volk dat nuchteren moeſt zyn van de teerſte kinderen af tot de gryzaarts toe, al de cieraden uittrekken, die het aangedaan had om dit feeſt des te prachtiger te maken. Ondertuſſchen ontkleedden de Prieſters den afgod, en ſneden hem in ſtukken, zo wel als al deze beendersgewyze broden, die al zo heilig waren als het afgodenbeeld zelfs; het volk daar na weer om gekomen zynde, en alle zich op hun rang komende vertonen, mannen, vrouwen, groot en klein, ryke en arme, deelde men hun al deze brokken om, die ieder met een verwonderlyke eerbied ontfong. En met een Godsvrucht die hun de tranen uit de ogen lokte, zeggende dat zy het vleeſch en de beenderen van hun God aten, en zich zo grote gunſt onwaardig rekenende. De plechtigheid eindigde met een redevoering die een van de oudſte Prieſters over het ontwerp van 't feeſt hielt.

Akoſta legt zich op deze wyze toe, om te bewyzen dat de Duivel over al in zorg gedragen heeft dat de Afgodendienaars hem dezelfde plichten bewezen, die God zich zelven toege-eigent heeſt. Hy toont deze overeenkomſt van dienſt in den Godsdienſt der Indianen van Mexiko en Peru aan, niet alleen ten opzicht van de zaken die op ieder van onze Sakramenten ſlaan kunnen, maar ook op alle de omſtandigheden van den Godsdienſt. Evenwel krygt hy het niet eens in de herſſens dat deze zaken van het Chriſtendom ont-

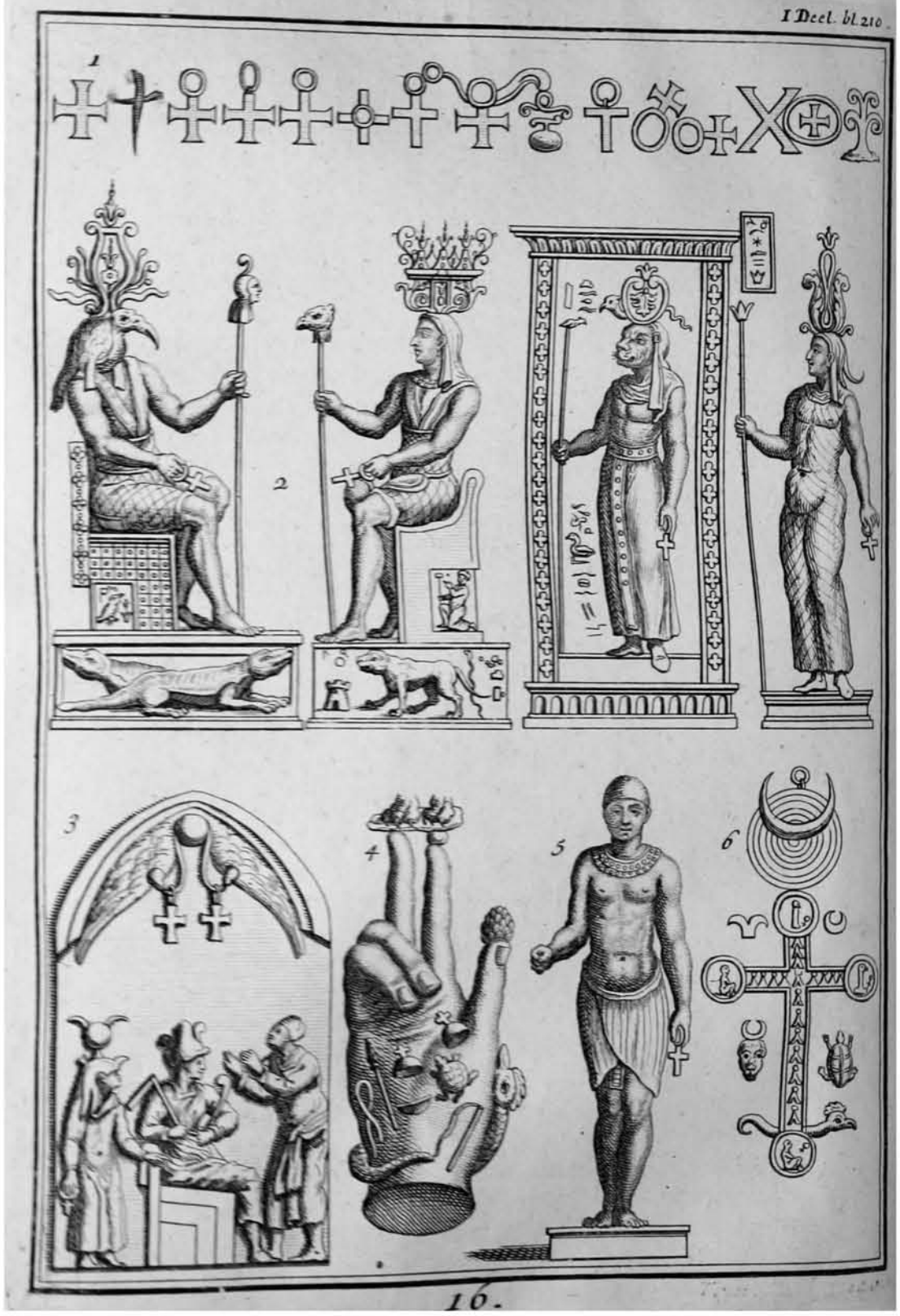

16.

ontleent zyn, en dat ooit de Volkeren van Peru en Mexiko kennis van onzen Godsdienſt gehad hebben. 't Waren in der daad zuivere Afgodendienaars, wier Afgodery zo klaar bleek als die der Brachmannen en Bonzen in Ooſtindien, die wy niet verdenken dat hun plechtigheden uit den Chriſtelyken Godsdienſt gehaalt hebben, anders zou men moeten zeggen, dat de Chriſten Godsdienſt door alle de Heydenſche Godsdienſten die tot de laatſte tyden in wezen zyn gebleven, en voor 't meeſte gedeelte noch in wezen zyn, nageaapt en in Afgodery verkeert is.

NEGENENVEERTIGSTE HOOFTSTUK.

Van de Eerbied voor het kruis in Amerika.

HEt is noch veel verwonderlyker het aanbiddelyk teken van het kruis in Amerika voor de komſt der Europeanen te zien eer bewyzen. Schoon de Duivel een misbruik van alles maken kan, zou men evenwel geloven, dat hy zyne Aanbidders dit teken van onze zaligheid tot eerbied voorgeſtelt heeft waar in hy overwonnen geweeſt is, en dat daar en boven een voorwerp van dwaasheid voor de Heidenen is geweeſt, gelyk het een voorwerp van ergernis voor de Joden geweeſt is? Of zou het een bewys zyn dat het Chriſtendom in Amerika was doorgedrongen, voor dat dit land in de laatſte tyden ontdekt was? Laat ons eerſt de getuigeniſſen der Schryvers, die 'er van geſproken hebben, onderzoeken, om naderhand te zien wat men 'er van denken moet.

Petr. Mart. Oceán. Decad. lib. 4. cap. 1.

Petrus Martyr zegt dat de Spanjaarders, die het eerſt in Jukatan aanlandden, daar kruiſſen zagen; en dat hier over de inwoonders door hun tolken ondervraagt hebbende, zommige geantwoort hadden, dat 'er een zeer ſchoon man by hen was gekomen, die hun dit teken gelaten had op dat ze om hem zouden denken; dat andere gezegt hadden, dat een zeker man, die glansryker als de zon was, daar geſtorven was. Petrus Martyr voegt 'er evenwel by, dat men op dit alles niet heel vaſt gaan kon.

Lopes de Gomara, Hiſt. Gener. de las Ind. l. 3. cap. 2.

Lopes de Gamara vertelt ook, dat de Spanjaarden daar kopere en houte kruiſſen op de graven van de inwoonders opgerecht vonden; dat zommige hierom geloofden, dat verſcheyde Spanjaarden door de Moren ten tyden van Koning Roderik uit hun land gejaagt, hier de vlucht hadden genomen, maar dat hy het niet geloven kon, om dat men diergelyke kruiſſen op de Eylanden die in den weg lagen, en daar men noodzakelyk aan land had moeten gaan, eer men daar quam, niet vond.

Id. lib. 2. cap. 17.

De zelfde Schryver van het Eyland Akuzamil, door den bank *Gozumel* genaamt, ſprekende, verzekert, dat de inwoonders een ſoort van een kleinen ſtenen tempel hadden, waar in een kruis van tien palmen hoog was, dat zy als een Godheid aanbaden; dat zy het aanriepen en in proceſſie omdroegen om regen te verwerven: dat men niet wiſt waar van daan hun deze Godsvrucht gekomen was, maar dat die oorzaak geweeſt was, dat zy met meer gemak het Chriſtendom omhelſt hadden.

Id. l. 3. cap. 32.

Hy verhaalt ook in de gewoontens der Kumaniers dat zy onder verſcheyde Afgodenbeelden een kruis hadden als een St. Andries

kruis, en een teken als die van de Apoſtoliſche Notariſſen, die vierkant en geſloten zyn, met Burgondiſche kruiſſen door elkander gevlochten : dat zy zich door 't middel van dit kruis tegen de nachtgezichten en ſpoken wapenden, en dat zy de eerſtgeboren kinderen daar mêe aanraakten.

Comment. Real. lib. 2. cap. 3.

De Inka Garcilaſſo verzekert, dat de Koningen van Peru in een van hun koninglyke huizen een kruis van een kriſtalachtig jaſper met wit en rood gemengt, hadden, waar van hy een nette beſchryving maakt, hebbende het zelfs in de Sakriſty van de hooftkerk van Kusko, daar 't de Spanjaarden na zich meeſters van den Staat gemaakt te hebben bewaarden, met aandacht bekeken. De Inkas bewaarden dit kruis in een van deze vertrekken die men in de landtaal *Huaka* noemde, en die een geheiligde plaats waren. Zy baden dit kruis oudtyds niet aan, maar hadden 'er een groie eerbied voor, zonder nochtans te weten noch zedert welken tyd zy het bezaten, noch welk de beweegreden van de eerbied was, die zy 'er voor hadden.

Naderhand na de komſt der Spanjaarden, zegt hy, baden zy het aan, en hielden het in groter achting om het geen Pieter van Kandia gebeurde, en 't geen elders door den zelfden Schryver verhaalt word.

Conquiſta Eſpiritual del Paraguay &c. §. 23. & 25.

Vader Antoni Ruiz maakt gewag van een wonderbaarlyk kruis, dat men in dit gedeelte van Paraguay vond, dat men naderhand van 't Heylige kruis genoemt heeft, na allen ſchyn ter gedachtenis van deze ontdekking. Deze Vader ziet dit kruis aan als een van de bewyzen die hy aanhaalt om het gevoelen te beveſtigen, dat men had dat St. Thomas de Apoſtel het Evangelium in Brazilien in Paraguay en in Peru verkondigt had. De overlevering daar te land, zegt hy, behelſt dat 'er oudtyds een blank man met een langen baard van over de zee gekomen was, om 'er God te verkondigen: dat hy overal dit grote kruis, van een zonderling hout, dat men in alle die geweſten niet vind, gemaakt, met zich droeg: dat op het zien van dit kruis, de Duivels ſtom wierden en de Godſpraken ophielden ; de Heylige man wierd evenwel zeer van de Heydenen mishandelt, die hem het ſtilzwygen hunner Goden weten ; zy namen zyn kruis weg, en begroeven het by een Meir, daar het, na deze Schryver gelooft, meer als vyftien eeuwen zonder verrotting bewaard is ; en het is noch zo heel en zo ſterk, dat men zelfs niet zeggen zou dat het ooit verrotten of verderven kon.

't Geen men van een andere kleine Natie van Wilden vertelt, die by Gaſpé ten einde van de Golf St. Laurens aan een kleine rivier, de rivier van 't H. kruis genaamt, wonen, en aan welke men ook den naam van kruisdragers gegeven heeft, is alzo verwonderenswaardig, en met noch meer omſtandigheden uitgedrukt.

VYFTIGSTE HOOFTSTUK.

VAder Chriſtiaan le Clerk, die na ik geloof de eerſte eer van deze ontdekking gehad heeft, beweert dat de aanbidding van 't kruis zo oud by deze Wilden is, dat „ 'er ſtof genoeg is om ons

te

„ te doen giſſen, en zelfs te doen geloven dat deze Volkeren het oor
„ voor de ſtem der Apoſtelen die over het gantſche aartryk heeft
„ geklonken, niet geſloten hebben." Dit is evenwel uit de wyze hoe dezelve na zyn verhaal ingevoert is, niet te enemaal te beſluiten.

„ De overlevering hunner vooruderen brengt mêe, zegt hy, dat
„ hun land met een zeer gevaarlyke en beſmetlyke ziekte geplaagt
„ zynde, die hen tot de uiterſte nood deed vervallen, en reeds ver-
„ ſcheyden in 't graf geſleept had, enige van de beſte, verſtandig-
„ ſte en aanzienlykſte gryzaarts in ſlaap vielen, van matheid en
„ droefheid vermaft van een zo algemene verwoeſting en de naby
„ zynde val van de gantſche Gaſpeſiſche Natie te zien, zo die niet
„ vaardig door een machtige byſtand van de Zon, die zy, gelyk
„ wy gezegt hebben, voor hun Godheid aanzien, verquikt wierd.
„ In dezen ſlaap vol droefheid, verſcheen hun een uitnement
„ ſchoon man met een kruis in de hand, die hem beval goeden
„ moed te houden, weer na huis te keren, zulke kruiſſen als de
„ gene die men hun wees te maken, en dezelve aan de hoofden
„ der huisgenoten te vertonen, met verzekering, dat zo zy ze met
„ achting ontfongen, zy daar ontwyffelbaar een hulpmiddel voor
„ al hunne qualen in zouden vinden. Nademaal de Wilden licht-
„ gelovig, ja zelfs bygelovig ontrent de dromen zyn, ſloegen zy
„ dezen in hun uyterſten nood niet in den wind. Derhalven keer-
„ den deze goede Gryzaarts weer na de hutten, die zy 's daags te
„ voren verlaten hadden. Zy vergaderden het gantſche overſchot
„ van de ſtervende Natie, en zy beſloten alle uit enen mond, dat
„ men met eerbied 't teken van 't heilig kruis, dat men hun uit
„ den hemel aanbood om een einde van hun elende, en begin van
„ hun geluk te zyn, ontfangen zoude, gelyk het in der daad ge-
„ beurde, nademaal de ſterfte ophield, en dat al de zieken, die
„ eerbiedigſyk het kruis by zich droegen, op een wonderbaarlyke
„ wyze genezen wierden."

„ Herkules was in hun land gelyk de Regenboog, dien God eer-
„ tyds aan 't heel-al verſchynen deed om het menſchelyk geſlacht
„ te trooſten, met beloften van het niet weer door een Zondvloed
„ te ſtraffen; dus ſtutte het kruis in een ogenblik de ziektens en
„ de ſterſte die deze volkeren verwoeſte, en was hun een krach-
„ tig teken, en dat met een wonderlyke vruchtbaarheid van gena-
„ de en zegeningen vervult was. De wonderbaarlyke voordelen
„ die zy 'er van ontfongen, deden 'er hun in 't toekomende noch
„ veel groter van verhopen: hierom namen zy alle voor, zonder
„ het kruis geen zaak te beſluiten, of geen reis te ondernemen.

„ Na dan dit beſluit van altyd het kruis te dragen in den raad
„ genomen te hebben, zonder 'er zelfs de kleine kinderen van uit
„ te zonderen, zou nooit een Wilde voor den anderen hebben
„ durven verſchynen, zonder dit teken van zyn heil in zyn hand,
„ op zyn vel, of klederen te hebben: zo dat indien 'er iets ge-
„ wichtigs voor de Natie te verhandelen was, 't zy een vrede te
„ ſluiten, of den oorlog tegen de vyanden van 't vaderland te ver-
„ klaren, beriep de Opperſte alle de Ouden, die zich ſtiptelyk na

„ den raad begaven, alwaar alle vergadert zynde, zy een kruis van
„ negen of tien voeten hoog oprechtten ; zy ſloegen een ronden
„ kring, en namen hun plaats, ieder met zyn kruis in de hand, la-
„ tende dat van den Raad midden in de vergadering. Eindelyk de
„ Voorzitter het woord opnemende, lei voor den gantſchen Raad
„ bloot, waarom hy hen te zamen geroepen had, en al deze kruis-
„ dragers zeiden hun gevoelen, om over de zaak die men verhan-
„ delde goede maatregelen te nemen. Moeſt 'er een Afgezant na
„ hun buren of enige andere uitheemſche Natien gezonden worden,
„ benoemde het Opperhooft dien uit de jongelingen, dien hy tot
„ volvoering van hun aanſlag 't bequaamſt oordeelde, en deed hem
„ in den kring treden ; en na hem openlyk de keur verklaart te heb-
„ ben die men van zyn perſoon, tot volvoering van de zaak die men
„ hem openlei, gedaan had ; trok hy een uitnement ſchoon kruis, dat
„ hy in 't koſtelykſte dat men vinden kon bewonden had, uit zyn
„ boezem, en het zelve met eerbied aan de gantſche Vergadering
„ vertonende, deed hy door een vooraf beſtudeerde aanſpraak het
„ verhaal van de gunſten en zegeningen, die de gantſche Gaſpeſiſche
„ Natie door 't behulp van 't kruis ontfangen had. Vervolgens beval
„ hy den Afgezant te naderen en 't zelve met eerbied te ontfangen,
„ hem het zelve om den hals hangende, zeide hy tegen hem : Ga,
„ bewaar dit kruis, dat u van alle gevaren by die geene waar aan
„ wy u zenden bevryden zal. De Oudraad ſtemde door de ge-
„ wone toejuigchen van *hoo* ! *hoo* ! *hoo* ! 't geen de Voorzitter ge-
„ zegt had, toe ; wenſchende den Afgezant in de reis die hy tot
„ voordeel van de Natie ging ondernemen, alle geluk en voor-
„ ſpoed.

„ Deze Ambaſſadeur gong dan den Raad uit met het kruis om
„ zyn hals als een Eerbewys en het teken van zyn Gezantſchap. Hy
„ deed het niet als 's avonds af om het onder zyn hooft te leggen,
„ met vertrouwen dat het alle quade geeſten gedurende zyn ſlaap
„ zou verjaagen. Hy bewaarde het altyd zorgvuldiglyk tot de ver-
„ vulling van zyn Handeling toe, wanneer hy het met de zelfde
„ plechtigheden waar mêe hy het ontfangen had, in den vollen
„ Raad aan het Opperhooft weer ter hand ſtelde, en hy deed
„ voor de gantſche vergadering verſlag van zyn reys.

„ Om kort te gaan, zy ondernamen niets zonder het kruis. De
„ opperſte droeg het zelfs als een ſtok gemaakt in de hand, wan-
„ neer hy op raketten gong, en plaatſte het op de aanzienlykſte
„ plaats van zyn hut.

„ Als zy zich in hun kleine bootjes van ſchorſſen van bomen
„ op 't water begaven, plantten zy aan ieder end een kruis, ge-
„ lovende heiliglyk dat dit hen voor ſchipbreuk zou bewaren.

„ Zie daar de gevoelens van achting en eerbied van onze oude
„ Gaſpeziers voor het kruis, die noch hedendaags in de harten
„ van onze Kruis-dragers huisveſten, nademaal 'er geen een is
„ die het zelve niet op zyn kleren of zyn blote vel draagt.

„ De windels en wiegen der kleine kinderen zyn 'er altyd meê
„ verciert ; de wanden van de hut, de bootjes en de raketten
„ pronken 'er over al meê.

„ De

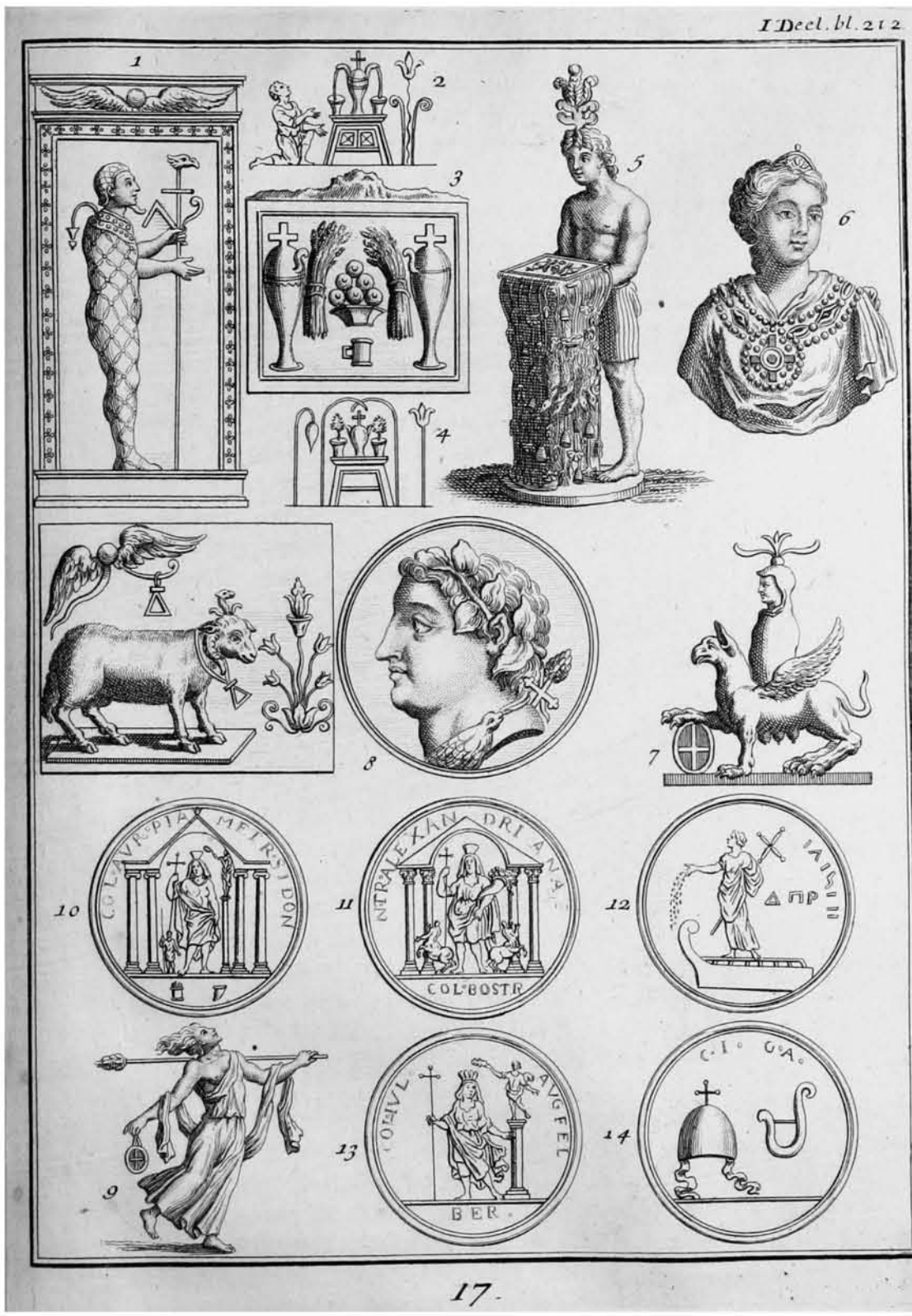

17.

„ De zwangere Vrouwen borduren het met de naalt op de plaats „ van de Deken die haar ſchoot bedekt, om haar vrucht onder de „ beſcherming van 't kruis te ſtellen. Eindelyk daar zyn 'er wei- „ nige of zy hebben voor zich zelven een klein porceleyne kruisje, „ dat zy zorgvuldiglyk bewaren, en in achting houden ten naaſten „ by gelyk wy de reliquien doen; tot zo ver dat deze volkeren „ het zelve boven al hun koſtelykheden en rykdommen ſtellen.

„ Men kent de begraafplaatzen dezer volkeren genoeg aan de „ kruiſſen die zy op hun graven plaatzen, en met dit heilige te- „ ken verciert ſchynen dezelve eer van Chriſtenen als van Wilden „ te zyn: een plechtigheid die zy zo dikwils in acht nemen als 'er „ een van de Natie der Kruisdragers ſterft, al was hy hondert my- „ len van de plaats, daar zy gemeenlyk begraven worden, af.

„ De voornaamſte Viſch- en Jach-plaatzen zyn door de kruiſſen, „ die zy daar planten, onderſcheyden; en men ſtaat, door hun „ land reyzende, op een aangename wyze verzet, dat men van tyd „ tot tyd op den oever van de rivieren kruiſſen van twee of drie „ takken vind, gelyk die der Patriarchen. Met een woord, zy „ hebben zo veel achting voor het kruis, dat zy bevelen dat het „ na hun dood met hen in de kiſt gelegt zal worden, gelovende „ dat dit kruis hen in de andere wereld verzellen zal, en dat zy van „ hun Voorouders niet gekent zouden worden, zo zy het eerte- „ ken niet by zich hadden dat de Kruisdragers van alle andere „ Wilden van Nieuw-Vrankryk onderſcheyd.

Het zelfde, voor zo ver den grond en inhoud aangaat, ſchoon de omſtandigheden een weinig verſchillen, is door een perſoon van een veel groter gezag als dat van Vader le Clerk beſchreven. Maar die perſoon niet als op het verhaal van dezen Vader, of van luiden die hy onderrecht had, geſproken hebbende, kan voor een zaak van deze natuur geen borg blyven, die valſch zyn kan, en die hy evenwel op de eerlykheid en goede trouw van luiden, die het hem verzekert hebben, kan geſchreven hebben. *Lettre imprimée en 1688.*

Zo de oorſprong van deze aanbidding van 't kruis op dromen of nachtgezichten moeſt te huis gebracht worden, dit zou een oploſſing van de zwarigheid zyn, die ons veel moeite om ander onderzoek te doen zou ſparen; maar daar is weinig op de overleveringen uyt den mond der Wilden ſtaat te maken, en zomtyds noch minder op de wonderen die 'er in zommige reysbeſchryvers gevonden worden.

De meeſte Schryvers verwondert ſtaande over 't geen Petrus Martyr en de Spaanſche Schryvers over deze aanbidding van 't kruis te boek geſtelt hebben, en zich van de andere kant niet kunnende inbeelden dat de Amerikanen ooit enige kenniſſe van onzen Godsdienſt en enigen omgang voor de laatſte tyden met de Chriſtenen gehad hebben, kiezen de party van dit alles tegen te ſpreken. Jan de Laat loochent het met ſtyve kaken en roept Oviedo tot getuigen, die dit alles voor verdichtzelen uitmaakt. *Joan. de Laet Annot. in 1 Diſſertat. Hug. Grotii. Oviedo l. 17 c. 3*

De eerbied die ik aan de gedachtenis van Vader le Clerk en aan zyn order ſchuldig ben, weerhoud my van het zelfde oordeel over zyn verhaal te vellen: ſchoon het in zich zelven en de wyze waar

op

op het beſchreven is beſchoud zynde, gants na een godvruchtige Roman zweemt. Hoe? zou het wel mooglyk zyn dat deze aanbidding van 't kruis, waar van de ontdekking noch nieuw is, en niet hoger als den tyd van Vader Chriſtiaan le Clerk opklimt, anderhalf eeuw onbekent gebleven zyn zou? Zedert de regering van François den eerſten hebben de Franſchen by na zonder ophouden na deze zeekuſten van Amerika gereyſt; zy hebben met al de Wilden van deze ſtreken gehandelt, Kanadynen, Mikmakken, Sourikoizen, Gaſpeziers, Etechemynen, Almouchikoizen; zy hebben al de Havens van Florida tot aan 't land van Lubrador toe bezocht; is het dan wel waarſchynlyk dat zy geen kennis van deze Aanbidding van 't kruis zouden gehad hebben, of dat daar kennis van gehad hebbende, zy 'er geen enkel woord van in hun Rysbeſchryvingen, die met zaken van veel minder gewicht opgepropt zyn, zouden gerept hebben? Deze zaak is aanmerkenswaardig genoeg, en zy moeſten nergens meer over verzet ſtaan. Ondertuſſchen hebben noch Thevet, noch Leſcarbot, die niets ontſnapt, noch Champlain, die ons een naauwkeurige Beſchryving van alle deze landen, die hy in perſoon bezocht heeft, gegeven heeft, noch de Heren de Mons en Poitrincourt, die 'er op verlof van onze Koningen geweeſt zyn, noch iemand uit de Zendelingen, 't zy Minnebroeders, Kapucynen of Jezuiten, ooit voor Vader le Clerk van deze zaak geſproken of 'er iets van geſchreven. 't Is waar dat de Heer de Champlain verhaalt, dat de havens van de Franſche baay bezoekende, hy in een van deze havens drie of vier mylen ten noorden van Kaap de Poitrincourt „ een zeer oud kruis vond, dat „ heel met mos begroeit en byna gantſch vermolſemt was. Maar de Heer de Champlain, ver van dit kruis voor een maakzel van de Wilden aan te zien, zegt duidelyk „ dat het een klaar teken „ was dat 'er eertyds Chriſtenen geweeſt waren. " In der daad daar ſchynt geen twyffel aan te zyn of het was daar meer als hondert jaren voor dat de Heer de Champlain daar quam door de Europeers geplant. De aandacht van dezen ſchryver om dit kruis te beſchouwen is ons een gewis pand dat hy anders zou geredeneert hebben, en niet gemiſt van de aanbidding van dit kruis onder de Wilden van die quartieren te ſpreken, indien de zaak zo wyd uitgeſtrekt en zo klaar was, als Vader le Clerk verzekert.

Voyages du Sieur de Champlain, lib. 1. chap. 16. Edit. de Paris 1613.

EENENVYFTIGSTE HOOOFTSTUK.

Relation de la Nouvelle France pour l'an 1657 & 1658.

VAder Hieronymus l'Allemand, Opperſte van de zendingen van onze zamening in Nieuw-Vrankryk, geeft ons in zyn derden brief, in 't jaar 1658 geſchreven, een ſtaat een Beſchryving van de Geloofsplantingen die wy in die quartieren hadden. Hy verdeelt die van het onderſte van de rivier St. Laurens, en de zee kuſten in drie rechtsbannen, namentlyk Rigibouctou, Miſcou, en Kaap Breton. Onder het gebied van Miscou beſluit hy de Wilden van Gaſpé en Miramichi, daar wy tegenwoordig van handelen, en hy voegt 'er deze woorden by: „ Dit is het land dat onze Vaders ze„ dert het jaar 1629 beploegt hebben, en daar tegenwoordig Va-

der

", der Andries Richard; Vader Martin Lyonne, en Vader Jaques „ Fremin in den oegſt werken. " Men ziet in het verhaal van 1660 en 1661 een uittrekzel van een brief van Vader Andries Richard, uit dat land zelfs geſchreven. Hy ſpreekt daar van deze Wilden en enige hunner gebruiken in, maar hy rept niet van deze aanbidding van 't kruis.

Zouden hy en de andere Zendelingen het niet geweten hebben, midden onder deze Barbaren zynde, en zouden zy het hebben kunnen verzwygen zo zy het geweten haddden? Waarlyk deze ſtilzwygentheid zou ons vremde gedachten geven.

Om kort te gaan, deze Wilden zyn geen andere als de Mikmakken of de oude Sourikoizen. Nu hebben zekerlyk de Mikmakken ouwelings de aanbidding van het kruis niet gehad. Dit is buiten alle kyf, en daar is de minſte twyffeling over dit artykel niet. De gene daar men van ſpreekt wonen by de Rivier van Miramichi, dit is derzelver ware naam, en Vader le Clerk bekent dat hy zelfs den naam verandert heeft, wanneer hy zegt: „ wy hebben dezen „ vloed, onder 't loſſen van 't geſchut en duizent vreugde-galmen „ zo der Franſchen als der Wilden, met den titel van het heilige „ kruis vereert. *Relation de la Gaſpeſie chap. 9.*

Vader le Clerk ſchynt op een andere plaats al het geen hy reeds in het zelfde hooftſtuk, dat ik uitgetrokken heb, gezegt heeft tegen te ſpreken, bekennende „ dat deze Wilden allengsjens den y„ ver van hun voorzaten hadden laten verflaauwen, en dat wan„ neer hy in 't land quam om zyn zending te beginnen, hy niet als „ volkeren vond, die niet meer als de ſchaduw van de zeden „ hunner voorouders hadden, die de gewoonte van hun kruisver„ gaderingen hadden afgeſchaft, en hy beroemt zich die weer her„ ſtelt te hebben. „ Vader le Clerk ſpreekt zich zelven tegen. *Chap. 10.*

Evenwel nademaal ik niet zou durven denken dat het geen Vader le Clerk van de aanbidding van 't kruis by de Gaſpeziers zegt door hem verzonnen was, geloof ik tot zyn verſchoning te moeten zeggen, dat deze Wilden, die lang voor vader Chriſtiaan le Clerk met de Franſchen hadden omgegaan, die eenige jaren lang Zendelingen van onze Kompagnie by zich gehad hadden, onder zich voor het kruis eenige eerbied, die deze eerſte Zendelingen hun ingeboezemt hadden, behouden zullen hebben: dat de bygelovigheid der dromen deze aanbidding enigen tyd gezag zal hebben gegeven, waar na zy zal hebben beginnen te verflaauwen, en dat Vader le Clerk deze zending, die men genoodzaakt was geweeſt te verlaten, weer op de been geholpen, en enige overblyfzels van dezen dienſt gevonden hebbende, of op het uiterlyk aanzien of op het ongegrond verhaal van enige Wilden gelooft zal hebben, dat deze dienſt van onheuglyke tyden was.

't Geen ik zeg is op een brief gegrond die in onze Beſchryvingen gevonden word, waar in Vader Perrault, van deze Wilden ſprekende, verzekert „ dat zy gaarn een kruisje maken gelyk zy „ ons zien doen, heffende de handen en ogen ten hemel, en *Jezus* „ *Maria*, gelyk wy, roepende tot zo ver dat de eer die wy aan „ het kruis bewyzen bemerkende, deze arme ſchepzels zich dat *Relation de la Nouvelle France pour l'An 1635.*

„ teken op de troni, op de borſt, op armen en benen ſchilderen, „ zonder daar toe verzocht te zyn. Ik wil wel geloven, voegt hy „ 'er by, dat zy dit in den aanvang uit een natuurlyke eenvoudig- „ heid doen, die hen dryft om alles wat zy zien na te apen, eer „ als uit een andere betere betrachting, evenwel kunnen zy 'er „ door den tyd in geholpen worden, en zy zullen de eerſte niet „ zyn wanneer zy zullen beginnen te oefenen 't geen by hen in „ geen gebruik geweeſt is, als by enkel toeval. „ Wat hier van zy, men weet hedendaags van geen Kruisdragers meer, en een Zendeling by de Abenaken, die hun naburen zyn, heeft my verzekert dat deze Wilden nergens in van de anderen verſchillen.

Wat men van het verhaal van den Inka Garcilaſſo denken moet.

Het getuigenis van den Inka Garcilaſſo maakt meer indruk op my als al de reſt. Het kan niet gelogchent noch uitgelegt worden. Want ſchoon hy eerſt eenigen tyd na den val van dit grote ryk, waar van zyn Voorouders de meeſters waren, ter wereld gekomen is, en dat hy by gevolg moet geacht worden in verſcheyde zaken van de oude gewoontens van zyn land onkundig te zyn; is het evenwel een Schryver in het zelfde land waar van hy ſpreekt geboren, uit den ſtam van deszelfs Koningen geſproten, en die beter als de vremdelingen onderrecht moet zyn. Hy ſchynt in alles wat hy verhaalt ter goeder trouw te handelen, en hy getuigt hier een zaak, die hy met zyn eigen ogen gezien heeft; hierom de oudheid van deze aanbidding van 't kruis, en de waarheid van al 't verhaal der ſchryvers, die ik aangehaalt heb, veronderſtellende, dunkt my dat ik twe zaken over dit voorwerp zeggen moet.

TWEENVYFTIGSTE HOOFTSTUK.

Aanmerkingen van onzen Schryver.

VOor eerſt, dat ſchoon het kruis by de Chriſtenen in eerbied is, het evenwel geen onfeylbaar teken van 't Chriſtendom en van de prediking van 't Evangelium is. Het was een heilig zinnebeeld in den Godsdienſt der Ouden, en voor al in de Verborgentheden van Iſis, waar van wy tot nu toe geſproken hebben, gelyk Juſtus Lipſius, Gretſer, Pignorius en verſcheyde andere geleerden aangemerkt hebben, in 't byzonder vader Athanaſius Kircher. Deze ſpreekt 'er lang en breed in zyn Oedipus en in zyn Naaldſpits van Pamphilien van. Onder de Beelſpraken der Egyptenaren vind hy 'er geen heiliger, krachtiger en volmaakter als zyn Hermetiſch of Iſiatiſch kruis, waar van hy de vinding aan Merkurius Trismegiſtus toeſchryft. *

Lipſius, de Cruce lib. 1. cap. 8. Gretſer de Cruce l. 1 c. 51. Pignorius in expos. menſæ Iſiacæ. Kirker in Oedipo & Obeliſc. Pamphil.

Ik hou my niet op met al de uitleggingen die hy 'er van geeft, de-

* *Athan. Kirker Oedipi Ægypt., claſſe* 10. *cap.* 4. Hermes Trismegiſtus.... caracterum Hierogolyphicorum Inſtitutor, ut quæ in mundo occultiſſima latent mirifico a ſe excogitato ſymbolo exponeret, omnia unico caractere quem & crucem Hermeticam appellant (nos Iſiacam ſeu Anſatam, eo quod in nullis fere ſimulachris Ægyptiacis manu geſtatus non ſpectetur, appellamus) expreſſit. Quem quidem caracterem in tanta veneratione habebant ut nihil ſine eo rectè confici poſſe exiſtimarent, eratque amuletum potentiſſimum, & caracter ad naturæ exemplar mirabili ingenii ſubtilitate fabricatus, ad viam felicitatis demonſtrandam unicus Dux & lumen, &c.

dewelke iets na zyn bevatting kunnen behelzen, dat de Geleerden hem zouden kunnen betwiſten. 't Is zeker dat volgens de getuigenis van Ruffinus het kruis onder de Hieratiſche of Prieſterlyke letters der Egyptenaren was, dewelke heylig waren, gelyk het woord zulks medebrengt. Dit teken moet van een grote heiligheid en volmaaktheid aangezien geweeſt zyn, nademaal men het byna op alle de gedenkſtukken, die 'er van de pracht van 't Oude Egypte overgebleven zyn, vind: nademaal het verſcheydemalen op de naaltſpitzen herhaalt is, en dat 'er byna geen godheid is of zy heeft dit Zinnebeeld in de hand of ten minſte dichte by zich. Ik heb onder deze gedenkſtukken die gene uitgekozen, die de meeſte indruk op my gemaakt hebben, en ik heb ze laten in plaat ſnyden, om ze hier voor de ogen van 't gemeen te ſtellen, dat daar door beter in ſtaat zyn zal, om 'er zyn oordeel over te vellen.

Men vind het by na op alle de gedenkſtukken die 'er van de pracht van 't Oude Egypte overgebleven zyn.

Ik geloof dat hy met vermaak dit kruis ziet in de hand van Horus Apollo, om den hals van God Apis, van Jupiter Hammon, en aan de Wyngaartſpies van Bacchus, die ik geloof dat de Voorbeelden van den Verloſſer zyn; om den hals der Veſtaalſche Maagden, aan de Heylige Vaten, waar in het Nat dat men de Goden op de Altaren offerde, was: op de rinkelbommen der Korybanten, enz. Niet alleen was dit een heilig Zinnebeeld by de Egyptenaren, maar ook by de Feniciers, en ik heb enige Gedenkpenningen doen drukken, waar op de Godin van Syrien met een lang kruis in de hand, overend ſtaande of over de ſchouder leunende, verbeelt word. Dit heeft zonder twyffel enige Schryvers verplicht te zeggen, dat de Amerikanen, by wien men het kruis in eerbied vond, dezen dienſt van de Karthaginenzers, die oorſpronkelyk uit Fenicien waren, ontfangen hadden.

't Was ook een heilig zinnebeeld by de Feniciers.

Dus zou Hornius * ongelyk gehad hebben van ze tegen te ſpreken, voornamelyk hier in, om dat hy t'onrecht beweert, dat men voor Chriſtus tyd nergens enige eer aan het kruis bewezen heeft, en dat de kruisdood in Fenicien een zeer ſchandelyke ſtraf was.

Horn. de Origin. Gent. Americ. l. 2. c. 13.

St. Hieronymus verzekert dat in de Oude Hebreeuwſche letters, waar van de Samaritanen, zegt hy, zich tot noch toe bedient hebben, de *Tau*, die de laatſte is, de gedaante van een kruis heeft. De *Tau* is ook een ſoort van een kruis, zo als die noch van de Grieken en de Latynen afgebeelt word. In de zelfde Egyptiſche Beeldſpraken worden de *Tau* en het kruis door malkander gebruikt. En volgens de getuigeniſſen van Sokrates, Sozomenus, Suidas en Ruffinus, verzekerden die gene die het beſt hun Beeldeſpraak verſtonden, dat het by hen het zinnebeeld van het toekomende leven was: wy zien zelfs dat het in de heilige bladeren een teken is dat op het voorhooft der Uitverkoornen geprent ſtaat. Miſſchien was het om deze reden dat het de laatſte letter van het Alfabet was. De Gelukzaligheid de uiterſte merkpaal zynde die wy in het oog moeten houden, en daar wy moeten trachten toe

Hieron. in Ezech. c. 9.

Socrat. lib. 5. Hiſt. Eccleſiaſt. Sozomen. Hiſt. Eccles. lib. 7. c. 15 Ruffin. l. 2. c. 29. Suidas σαυρὸς

* *Hornius lib. 2. de Orig. Gent. Amer. Lap. 13.* Ritum crucis a Carthaginenſium mercatoribus Americanos accepiſſe quidam prodiderunt, quod vel propterea falſitatis manifeſtum, quia nullus Crucis ante Chriſtum natum honos, & quia Crux fædiſſimum apud pœnos ſupplicium.

te geraken. De *Tau* was ook by de Grieken een heylzame letter en van een gelukkig voorteken; en voor een misdadiger was het een teken dat hy vrygeſproken was, daar in tegendeel de *Theta* een onfeylbaar teken van veroordeling en van de dood was. *

Men zou dunkt my hier uit kunnen beſluiten dat in de eerſte tyden en in de openbaring die aan onze eerſte ouders van een verloſſer gedaan wierd, de wyze van de Verloſſing hun ook geopenbaart wierd; het kruis, dat het zinnebeeld van 't eeuwige leven was, ook het werktuig geweeſt zynde, waar van de verloſſer zich bedient heeft om ons de poorten tot de eeuwige Gelukzaligheid te openen.

DRIEENVYFTIGSTE HOOFTSTUK.

Vervolg van de voorgaande ſtof. *Socrat. lib. 5. Hiſt. Eccles. cap. 17.*

Dit alles kan verſchoont en beveſtigt worden door het geen 'er ten tyden van Theodoſius den Groten omging, en 't geen door Sokrates, dien ik te voren aangehaalt heb, verhaalt word. Want toen men den Tempel van Serapis verwoeſte en plunderde, vond men daar verſcheide Heilige Beeldſpraken, in ſteen gehouwen, in, waar onder 'er vele waren die de gedaante van een kruis hadden. Dit was een oorzaak van verſchil tuſſchen de Chriſtenen en Heydenen, de Chriſtenen zeyden dat dit kruis het heilzame teken van 's Heylands lyden zynde, hun Godsdienſt aangong, die daar door verkondigt en voorzegt was. De Heydenen in tegendeel bekenden dat het kruis aan Jeſus Chriſtus en Serapis gemeen was, maar zy beweerden ter zelfder tyd dat het een ganſch andere betekenis by de Egyptenaren had, als in het Chriſtendom. Onderwyl dat zy dit hevig verſchil hadden, verſterkten verſcheyde Heydenen, die zich toen bekeerden, en die volmaakt de beeldſprakige wetenſchap der Egyptenaren verſtonden, het gevoelen der Chriſtenen, en verzekerden dat dit het Zinnebeeld van het toekomende leven was. De Chriſtenen ſchepten door deze uitſpraak weer nieuwen moed, maar wanneer men in 't vervolg door deze zelfde Zinnebeelden ontdekt had, dat wanneer dit teken van het kruis te voorſchyn zou komen de Tempel van Serapis verwoeſt zou

* *Franciſcus de Mendoça de Soc. Jeſ. Virid. lib.* 8. *cap.* 7. Græci Θ utebantur cum aliquem ſupplicio capitis addicebant. Quo alludit Perſius, *Satyra* 4.

Et potis es nigrum vitiis præfigere Theta.
Martialis item lib. 7. & Auſonius.

Hujus rei cauſa illa eſt, quia θάνατος apud Græcos mortem ſignificat; idem que prima hujus vocabuli litera ad mortem indicandam ſumebatur. Cæterum cum aliquem liberum abire permittebant, *Tau* utebantur. Quam ob rem vero T abſolutionis nota poneretur, à nemine, quem legerim, explicatur: niſi forte arcanum aliquod myſterium in hoc veterum conſenſu latere arbitremur, qui crucis notam, quam T repreſentat, pro ſalutari uſurpabant, animo videlicet præſagientes Crucis ſignum nobis ſaluti fore. Certe apud Hebræos littera *Tau* ſalutaris erat, ut colligitur ex Ezechiele cap. 9. vel quia in crucis figuram effingebatur, vel quia cum ultima eſſet Alphabetici Hebraici, Chriſtum ſignificabat, qui rerum omnium finis dicitur, &c.

zou worden, waren 'er noch meer Heydenen, die zich tot Jezus Chriſtus bekeerden, en den Doop ontfongen, erkennende de dolingen van hun voorgaande leven. Dit erinner ik my, zegt Sokrates, dat ik aangaande het Zinnebeeld van het kruis heb horen zeggen. 't Is waar dat 'er deze Schryver vervolgens byvoegt, dat hy niet geloofde dat de Egyptenaren de gedaante van het kruis op deze ſtenen doende uithouwen ooit een denkbeeld van de verborgentheden gehad hadden, die in de perzoon van Jezus Chriſtus moeſten vervult worden. Hy haalt zelfs den Apoſtel Paulus aan om zyn gevoelen hier ontrent te beveſtigen. Want, zegt hy, indien de Apoſtel verzekert, dat de Verborgentheid van de Verloſſing aan de eeuwen en geſlachten onbekent geweeſt is, zo zy voor de Duivelen zelfs verborgen geweeſt is, hoe veel te meer voor deszelfs Dienaren gelyk de Egyptiſche Prieſters waren? Maar toen gebeurde het, zegt hy, 't geen eertyds aan dezen groten Heylig gebeurt was. Want te Athenen een Altaar met dit opſchrift *aan den onbekenden God* gezien hebbende, bediende hy zich van deze ontdekking om Jeſus Chriſtus te verkondigen, en bekeerde verſcheyde menſchen tot het ware geloof. Op de zelfde wyze namen de Chriſtenen deze gelegenheid van de ontdekking van 't Kruis waar, en deden 'er hun voordeel meê; ten zy men, voegt hy 'er by, zeggen wil, dat het Goddelyke Woord op de Egyptiſche Prieſters uitgewerkt had, 't geen het in Balaam en Kaïfas uitwerkte, die het tegen hun wil, en zonder dat zy wiſten dat zy voorzeyden, tot Profeten gemaakt had. Dit gevoelen van Sokrates zou te veel bewyzen, zo men 'er uit beſluiten wilde dat de Verborgenheid van de Verloſſing aan onze eerſte Vaderen en de Patriarchen die voor Mozes geleeft hebben niet geopenbaart was geweeſt; maar het is in dezen zin waar, dat de Egyptenaren, die de meeſte Zinnebeelden van den Godsdienſt behouden hadden, de redenen van de eerſte inſtelling dezer Zinnebeelden hadden vergeten; en dat ſchoon zy dit als het Zinnebeeld van het toekomende leven aanzagen, zy ontrent den grond en de wyze volkome onkundig waren van de Verborgenheid der Verloſſing.

De Egyptenaren hadden het kruis onder de ſtarren geplaatſt, en wy zien dit kruis noch in de figuren die de Oudheid ons van de meeſte planeten heeft nagelaten; maar gelyk men in de laatſte tyden al de Egyptiſche beeldſpraken op de natuurlyke Wereld had uitgelegt, hebben verſcheyde Schryvers in hun voetſtappen tredende zich niet hoger verheft, en begunſtigen dus de Ongodiſten. Ver van gelyk zy te redeneren, moeten wy denken gelyk Marſilius Ficinus * voor ons gedaan heeft, wiens heerlyke woorden ik

De Egyptenaren hadden het kruis onder de Starren geplaatſt.

* *Marſil. Ficcin. lib. 3. de vita cælitus propagandâ, cap.* 18. Antiquiores autem quemadmodum in quodam Arabum Collegio legimus, figuram crucis cunctis anteponebant, quia corpora per virtutem agunt, ad ſuperficiem jam diffuſam. Prima vero ſuperficies Cruce deſcribitur. Sic enim imprimis habet longitudinem atque latitudinem. Primaque hæc figura eſt, & omnium recta quam maxime, & quatuor rectos angulos continet. Effectus vero Cœleſtium maxime per rectitudinem radiorum Angulorumque reſultant. Tunc enim ſtellæ magnotere

Marſil. Ficin. lib. 3 de vitâ Catitus propagandâ, c. 18.

hier met vermaak aanhaal. „ Voor my, zegt hy, ik geloof niet „ dat men den trap van uitmuntentheid en Eer, waar in het kruis „ voor den Meſſias by de Egyptenaren was, zo zeer als een getui„ genis van de goedertierende invloejing der Sterren moet aanzien, „ dan als een voorteken van de kracht, die het door Jezus Chri„ ſtus hebben moet. Maar de ſtarrekundige die kort na de opkomſt „ van 't Chriſtendom bloeiden, de wonderen ziende die het kruis „ in handen der Chriſtenen uitwerkte, niet wetende of niet beken„ nen willende dat Jezus Chriſtus 'er de oorzaak van was, heb„ ben al de kracht daar van aan de invloejing van de ſtarren toe„ geſchreven, ſchoon zy moeſten acht gegeven hebben dat deze „ wonderen door het kruis alleen en zonder den naam van Jezus „ niet uitgewerkt wierden.

By de Chinezen ſtaat het kruis ook hedendaags onder hunne beeldſprakige letteren.

By de Chinezen * word het kruis hedendaags onder hunne beeldſprakige letteren gevonden, gelyk van ouds by de Egyptenaren: Het is daar, gelyk het by die was, het zinnebeeld van de volmaaktheid, en betekent het getal van tien. Dit doet my opmerken dat in het oude Romeinſche cyffer het getal tien door een S:. Andries kruis verbeelt word.

Het kruis is ook in de Mexikaanſche Beeldſpraken in het midden van een karakter, dat het hoogſte en volmaakſte van al hun cyffers verbeeld, zo wel als in hun wereldlyke Almanak, gelyk ik in 't vervolg uitleggen zal.

De Opperprieſter der Tartaren voert den naam van Lama, dat is te zeggen het kruis.

Vader Avril zegt in zyn reyzen een zeer zonderlinge zaak, daar hy van den opper-Prieſter der Tartaren ſpreekt, die als een ſoort van Godheid op der Aarde is, waar voor alle de ooſterlingen een zonderlinge eerbied hebben. „ Het aanmerkenswaardigſte is, „ voegt hy 'er hy, dat hy den naam van *Lama* voert, dat in het „ tartaarſch *het kruis* betekent, en de *Bogdoi*, die China in 't jaar „ 1644 veroverden, en die *Dalaé-Lama* in de zaken van den „ Godsdienſt onderworpen zyn, dragen altyd kruiſſen by zich, „ die zy ook *Lamas* noemen, en waar voor zy de hoogſte eerbied heb-

Voyage de la Chine, liv. 3. p. 194.

pere ſunt potentes, quando quatuor Cæli tenent angulos imo cardines, Orientis videlicet, Occidentiſque, & medii utrimque. Sic vero diſpoſitæ radios ita conjiciunt in ſe invicem, ut crucem inde conſtituant. Crucem ergo veteres figuram eſſe dicebant, tum ſtellarum fortitudine factam, tum earundem fortitudinis ſuſceptaculum, ideoque habere ſummam in imaginibus poteſtatem, ac vires & ſpiritus ſuſcipere Planetarum. Hæc autem opinio ab Ægyptiis vel inducta eſt vel maxime confirmata, inter quorum caracteres Crux una erat inſignis, vitam eorum more futuram ſignificans, eamque figuram pectori Serapidis inſculpebant. Ego vero, quod de Crucis excellentia fuit apud Ægyptios ante Chriſtum; non tam muneris ſtellarum teſtimonium fuiſſe arbitror, quam virtutis præſagium, quam à Chriſto eſſet acceptura. Aſtrologos autem, qui ſtatim poſt Chriſtum fuerunt, videntes a Chriſtianis miranda per crucem fieri, neſcientes autem vel nolentes in Jeſum tanta referre, in Cœleſtia retuliſſe, quamquam conſiderare debebant per Crucem ipſam absque nomine Jeſu miracula minimè perpetrari.

* *Athan. Kirker. Chinæ Illuſtr. part. 6., cap. 4. de differentiâ inter Sinenſes & Hieroglyphicos Ægyptiorum caracteres.* Certè inter Sinenſes caracteres Crux quæ tanto apud Ægyptios honore habebatur, ſæpiſſime ſpectatur; quæ non ſecus ac apud Ægyptios denarium numerum ſignificat, perfectionis ſymbolum.

„ hebben. „ Maar nademaal deze volkeren in den hoogſten graad afgodiſch zyn, en dat hun Godsdienſt zeer oud is, geloof ik dat deze Vader daar een bewys uit haalt dat weinig overtuigent is, wanneer hy zegt „ dat dit genoeg te kennen geeft dat zy eertyds „ kennis hebben gehad van de heilige verborgenheid, waar van „ dit aanbiddelyke teken ons een eeuwig aandenken geeft. „

Tot een nieuw bewys van al 't geen ik aangaande de oudheid van de aanbidding van 't kruis voor Chriſtus geboorte, en hoe deze dienſt op den verloſſer zag, gezegt heb, kan de nieuwsgierige Lezer de heerlyke woorden van St. Romanus by den Dichter Fulgentius nazien. *Fulgent. Hymn.* 14. 621.

Het twede dat ik over het voorwerp van de aanbidding van 't kruis in Amerika te zeggen heb, is dat het wel zou kunnen gebeurt zyn dat een van de Natien, die dit werelds deel bewonen, daar eerſt enige eeuwen na den dood van Jezus Chriſtus gekomen was, en na dat de Apoſtelen en hun opvolgers het Evangelium in Pontus, Kappadocien, Scythien, Perzien, Medien, Baktriana, en de grote Indien verkondigt hadden; en dat deze Natien, die het Evangelium gepredikt was, niet als dit teken van het Chriſtendom behouden hadden, gelyk men het van de Sokotorynen vermoed, die men gelooft dat door St. Thomas onderwezen zyn. 2 De Aanmerking.

Miſſchien ook dat het ware kruis by de Perzen onder de Regering van Chosroës in hechtenis zynde, daar wonderwerken begon uit te werken, die van alle de naburige Natien gehoort wierden, en een eerbied voor zich verwekte, die tot de laatſte tyden onder deze Afgodiſche Natien, waar van 'er enige van de laatſte in deze nieuwe Wereld kunnen overgaan zyn, zal in ſtand gebleven zyn. Dit zyn niet als giſſingen, die om de waarheid te zeggen, niet al te waarſchynelyk zyn, maar die het ten minſte meer gelyken als het gevoelen dat iemand van de Apoſtelen na Amerika doet trekken, om daar het Evangelium te verkondigen. De Schryver geeft deze laatſte aanmerking niet hoger als een giſſing op.

't Is waar dat de Schryvers het genoeg eens zyn, dat 'er onder de volkeren die in het uiterſte einde van het zuidelyk Amerika wonen, een volſtandige overlevering is, dat een vremdeling, die van de weſtelyke kuſten van Europa ſchynt gekomen te moeten zyn, daar wonderen uitgewerkt had, waar van de geheugenis niet alleen in het denkbeeld der volkeren, maar zelfs in verſcheyde taſtelyke overblyfzelen bewaart is.

Vader Antoni Ruis heeft na een zeker Geeſtelyk perſoon van de order van St. Auguſtyn hier ontrent alles verzamelt, dat hy geloofde tot een bewys te kunnen trekken om het gevoelen van die gene te beveſtigen, die geloven dat St. Thomas het geloof in Brazilien, in Paraguay, en in Peru zo wel als in Ooſtindien verkondigt heeft; maar behalven dat alle deze bewyzen zwak, en duiſter zyn, en weinig dit gevoelen begunſtigen, is al het geen dat men 'er op zyn beſt uit beſluiten zou kunnen, dat het waarlyk kan gebeurt zyn dat ten tyden dat de Portugiezen na Ooſtindien begonnen te varen, enig ſchip, door de ſtormen, die ontrent Capo Verde menigvuldig zyn, geſlingert op de kuſten van Brazilien ſchipbreuk geleden heeft; en dat enig Geeſtelyk perſoon, die uit deze *Anton. Ruis. Conquiſta Eſpiritual de Paraguay* § 21. *ſeq.*

deze ſchipbreuk geborgen mag zyn, in deze landen enig zaad van het Evangelium gezaait zal hebben. Dit is, alles dunkt my, wat een gezond en ryp oordeel toelaat te zeggen.

VIERENVYFTIGSTE HOOFTSTUK.

Beſluit van het Artykel van den Godsdienſt.

IK zou my in een lankwyliger verhaal hebben kunnen inlaten, om te meer de overeenkomſt die 'er tuſſchen den Godsdienſt der Ouden, en de overblyfzelen van dezen zelfden Godsdienſt, die onder de Wilden van Amerika voortgezet is, gevonden word, te doen gevoelen, maar deze ſtof, die uit zich zelfs wydlopig is, heeft my reeds te ver doen afdwalen. De toepaſſing is overal licht te maken. Daar ontbreekt, zo 't ſchynt, niets aan, om deze gelykenis een groter licht by te zetten, als dat die gene, die over de Zeden der Wilden geſchreven hebben, dezelve een weinig beter moeſten verſtaan hebben, en dat die gene die onder hen geleeſt hebben, dieper tot in het merg der Godsdienſtige oeffeningen, waar van zy niet als de ſchors gezien hebben, hadden kunnen indringen; dat zy uit de Wilden zelfs het oogmerk en de reden van deze oeffeningen, en den zin dien zy aan hun fabelen en verborgentheden geven, hadden kunnen leren, en in 't algemeen wat de ziel is van 't geen zy ontrent dit ſtuk uit een oude overlevering ontfangen hebben. Maar het is waar, dat nademaal zy een menigte van hun eerſte gewoontens verloren hebben, voor al zedert de Europeanen met hen verkeert hebben, men ook geloven mag dat zy 'er weinig meer van weten als 't geen zich voor 't oog vertoont, en dat zy van hun kant door vleeſchelyke en grove denkbeelden verbaſtert hebben, 't geen de Ouden van hun kant door een menigte fabelen en bygelovigheden verdorven hadden.

De Godsdienſt voorheen in alle Menſchelyke zaken gemengt.

De Godsdienſt was voorheen in alles wat de menſchen deden gemengt, voor al in de openbare handelingen, waar in alles onder zyn gebied hoorde. Dit zou gemaklyk by de Ouden te bewyzen zyn, en men ziet 'er noch overblyfzelen van in alle de plechtigheden der Wilden. Maar hedendaags het gevoelen van godsdienſt byna uitgewiſcht zynde, zyn deze plegingen van godsdienſt niet meer als enkele burgerlyke Zeden en gewoontens, om welke te behouden en noch in acht te nemen zy byna geen andere reden meer zien, als dat zy die van hun Voorouders ontfangen hebben, en dat hun Land zo gemaakt is, op dat ik my, gelyk zy doen, uitdrukke. Hoe ver laat God niet toe dat de menſchen, hoe veel verſtand zy anders hebben, zich verblinden, wanneer zy het licht van de Reden voor de begeerlykheid en de beeſtachtigheid hunner driften doen wyken.

Om deze reden zal ik my vergenoegen om elders in de Beſchryving hunner Zeden vele zaken te verhalen, die ik onder dit Hooftſtuk had kunnen brengen om het verband dat zy natuurlyk met den Godsdienſt moeſten hebben, maar dat zy na 't ſchynt niet meer hebben, om dat de Godsdienſt weinig deel meer in hun doen ſchynt te hebben.

Ik heb 'er evenwel genoeg van gezegt om te doen zien dat de ma-

maker van de Natuur zich zodanig voor de natien niet verborgen heeft, dat hy toegelaten heeft dat 'er hele volkeren zouden zyn, by wien hy zodanig onbekent zou wezen, dat men 'er geen gevoelen van enige godheid of dienſt zou hebben: ik heb genoeg gezegt om aan te tonen dat de Godsdienſt by alle Volkeren een en den zelfden oorſprong gehad heeft; dat dezelve in dezen oorſprong heilig en zuiver geweeſt is, ſtreng in zyn oeffeningen, verheven in zyn oogmerk, en veronderſtellende een opperſte Wezen dat over alles heerſcht; een God die iets anders was als deze taſtelyke wereld, en een ongevoelige ſtof, of een Wezen dat zich met het gedrag der menſchen niet bekommerde. Men zou zulke ſtrenge oeffeningen van Godsdienſt voor geen herſſenſchim ingeſtelt hebben, of om een God te eren, dien men veronderſtelde zich nergens meê te bemoejen. De onwetentheid en de ondeugt hebben dezen Godsdienſt verbaſtert, maar verlieſt de Godsdienſt door de onwetentheid en ondeugt zyn recht, en is dit zelfs niet een bewys van deszelfs Wezen en Heiligheid?

De Wilden hebben zo wel als de Ouden in het voorwerp, oogmerk en al de plichten van den Godsdienſt gedwaalt. De gevolgen van de dood maken hedendaags weinig indruk op hun gemoederen, ſchoon zy de ziel onſterffelyk ſtellen. Hun bygelovigheden zyn bot en zondig, zy voegen alle dagen noch nieuwe by de oude, maar zyn zy misdadiger en botter als die der Grieken en Romeynen, die de wetenſchappen en kunſten tot de hoogſte volmaaktheid gebracht hebbende, uit hun ontdekkingen en hun gantſche Wysgeerte geen andere vrucht gehaalt hebben, als dat zy den Godsdienſt door een oneindige menigte van zeer belagchelyke en ongezoute verdichtzelen verdorven hebben, en dat zy verachtelyker Goden aangebeden hebben als de menſchen die hun den wierook toezwaaiden: of wel dat zy tot een ſoort van wezentlyke Ongodiſtery vervallen zyn, die uit de buitenſporigheid van hun verdichtzelen zelfs ſproot; in gevolge van dewelke zy van harten hun Afgoden de eerbewyzingen weigerden, die de welleventheid en ſtaatkunde hen verplichte voor 't oog van de wereld aan deze Goden in hun tempels te betuigen.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

DERDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van de Burgerlyke Regering.

Verſcheyde ſoorten van Regering.

MEn heeft de Wilden van Amerika geen minder ongelyk aangedaan, met hen voor woeſte menſchen zonder Wetten en Staatkunde te doen doorgaan, als met te zeggen dat zy geen Godsdienſt ter wereld hadden, en dat men 'er by hen geen tekens van vond. Ieder Natie heeft zyn Regerings-vorm. By zommige ziet men de Monarchy in haar volmaaktheid, met een grote eerbied voor hunne Koningen, en een volſtrekte afhankelykheid van al hun willen en wenken. Te Mexiko en te Peru wierden de Vorſten tot aanbiddens toe ge-eert.

Een hoofdige Regering.

Enige volkeren van Louiſiana en Florida ſchynen noch hedendaags hun Opperhoofden een Godsdienſtige en Godlyke eer te bewyzen, als Afbeeldzels van de Godheid, en als Goden zelfs. Tot de Hoofden van de dwalende Natien der Algonkynen en der Barbaren van het zuidelyk Amerika toe, matigen zy zich een onbepaalt gezag aan, daar zy zo opſtaan, dat zy zich liever in gevaar willen ſtellen van verdelgt te worden, als zich zamen verenigen, uit vrees van iets van dit gezag te verliezen.

Ieder van deze kleine koninkjes maakt een ſtaat van de eene kleine Rivier tot de ander uit; Deze Rivier voert zomtyds den naam van het opperhooft en van zyn dorp, 't geen myns bedunkens by na op den zelfden voet in de Oudheid toegaande, het gevoelen van

van de herſchepping dezer Koningen in Rivieren in zwang bracht, dien men den bynaam van *Cornigeri* gaf, tot een teken van hun Opperheerſchappy.

TWEDE HOOFTSTUK.

Olygarchale en Ariſtokratiſche Regering.

DE Regering van weinigen en van de beſten ſchynt ook zeer door Amerika verſpreyd te zyn. Dit is die Regerings vorm (want beyde komen zy wel over een) die my dunkt dat de oudſte onder de Barbaren geweeſt is, die Griekenland voor de Kadmoneers bewoonden, waar van de eerſte gronden op het Eiland Kreta gelegt wierden, om dat men daar van dezelve een regel begon te maken, die naderhand door de voornaamſte ſteden van Griekenland; gelyk Athene, Sparte en andere die zich in de hiſtorien zo beroemt gemaakt hebben, en die zich etlyke eeuwen lang met roem hanthaafden, aangenomen wierd.

Ephor. apud Strab. lib. 1 p. 328. Dioa. Sic. lib. 4. p. 183.

De eerſte ſtichter van deze Regering van weinige Hoofden op het Eyland Kreta was een man van een grote vroomheid, Rhadamantus genaamt, welke op de zelfde wyze gelyk Cekrops de woeſte Zeden der menſchen in Attika had getemt, ook ziende dat deze menſchen, die dag op dag vermenigvuldigden, een breidel van noden hadden, hun wetten gaf, die hy veinsde uit den mond van Jupiter ontfangen te hebben. Langen tyd daarna verborg zich Minos, den zelfden weg inſlaande, negen jaren lang in het hol van dezen God, en bracht deze Regeringsform tot volmaaktheid, gevende zich voor een Profeet uit, die groten omgang met Jupiter zelfs gehad had.

Strab. ibid. Plato. Valer. Max: & alii

Het volk luiſterde na hem, en onderwierp zich zo veel te vrywilliger, om dat hy de vryheid tot grondſlag van hun zamenwoning ſtelde, en dat hy de burgerlyke regering van den Godsdienſt en de bevelen van de Godheid deed afhangen.

Diodor. Sic. loc. cit Strabo loco cit.

Daar zyn 'er verſcheyde die dezen naam van *Minos* gevoert hebben. Diodorus van Sicilien telt er twee; Strabo die verlegen geſtaan heeft om ze uit elkander te kennen, en die ze in eene perſoon ſchynt te verwarren, volgens het gebruik der Griekſche Schryvers, die geen duidelyke kennis genoeg van deze eerſte tyden gehad hebben, heeft evenwel moeite gehad om te geloven, dat deze wyze Wetgever die Minos was, welke als Vader van Ariadne en Feda het meeſte bekent was. In der daad de Regering van dezen laatſtgenoemden was eer hevig en geweldig, als rechtvaardig en gematigt.

't Is dan waarſchynelyk dat Minos de Wetgever veel vroeger als hy leefde. Men zal niet verzet ſtaan dat men dus verſcheyde perſonen van den zelfden naam in een verſmolten heeft, wanneer men acht geeft op de gewoonte die de Ouden hadden en die de Wilden noch hebben van de doden weer op te wekken en hun namen na een zekeren tyd te doen herleven.

Plutarch in Lycurgo.

Deze Regeringsform bleef langer te Sparta als in alle de andere ſteden van Griekenland in gebruik. 't Was Lykurgus die dezelve in deze ſtad invoerde. Deze Vorſt, die Voogt van zyn's Broeders

zoon was, verbande zich zelven uit zyn eigen land, om eenighaatſtig woord dat men hem gegeven had, en ley zich op 't reyzen om de Zeden en gewoontens der Natien te leren. Hy hielt een lang verblyf op het Eyland Kreten, daar Thales toen bezig was om Lofzangen voor de Goden op te ſtellen, en de Wetten van Minos tot volmaaktheid te brengen, gelyk Minos zelfs over die van Rhadamantus gearbeyd had. Lykurgus leerde veel uit den omgang met dezen groten Geeſt, en zyn gemenebeſt oprechtende ley hy zich zodanig toe om de denkbeelden der eerſte Wetgevers van het Eyland van Kreten te volgen, dat 'er niets meer na elkander geleek als de Wetten der Kretenzers en der Lacedemoniers.

De wetten der Kretenzers en der Lacedemoniers quamen zeer wel overeen.

Lykurgus weer te Sparte gekomen zynde, wierd daar wel van zyne landsluiden ontfangen, en hy was gelukkig genoeg om daar de ſchets van zyn Regering te doen aannemen. Vooral boezemde hy hun een oneindige eerbied voor de Oudheid, en de grootſte afkeer voor nieuwigheden in; en hy wiſt zo wel de Zeden der eerſte volkeren te doen herleven, dat zyn Regeringsform by na zonder eenige verandering meer als 700 jaren na hem in ſtand bleef, ter oorzaak van den eerbied dien hy hun voor de Oudheid ingeboezemt had.

Lykurgus boezemt zyn Landsluiden een diepe eerbied voor de oudheid in.

Die Barbaren die op verſcheyde tyden genoodzaakt wierden het Eyland van Kreten en de andere landen van Griekenland te verlaten, om elders volkeryen te planten, brachten de Wetten van hun land daar zy zich ter neer gingen zetten. Sarpedon, by voorbeeld, voerde die van het Eyland Kreten by de Termylen in Lycien in. Hierom heeft Herodotus geſchreven dat de Lyciers door de Wetten der Kretenzers en der Kariers beſtierd wierden, die den zelfden oorſprong hadden.

Herod. lib. 10. *n.* 173.

Dit belette niet dat de dus overgevoerde Volkeren zich ook niet na de Wetten der Landen, daar zy aanquamen, ſchikten, en een mengeling van die gene, die zy hadden met die van hun herbergers of van de buren daar zy zich meê vereenden, maakten.

DERDE HOOFTSTUK.

Vrouwe Regering.

DE Vrouwe Regering, die de grondſlag van die der Lyciers was, kon eertyds wel aan by na alle de Barbaren van Griekenland gemeen geweeſt zyn, nademaal zy genoegzaam onder byna alle de Volkeren verſpreyd was, die 'er uitgekomen waren, gelyk ik het van de Kantabers, van de Volkeren van Spanje en die van klein Azie bewezen heb. Het zou ook kunnen zyn dat zy van de Amazonen, wier ryk zo wyd uitgeſtrekt was, herkomſtig was. Het is waarſchynelyk genoeg dat deze Vrouwen, waar van zich eenige in Lycie ter neer zetten, daar zy door Bellerofon en vervolgens de Grieken verwonnen wierden, eindelyk den oorlog moede zynde, en haar val en ondergang voorhanden ziende, eindelyk een verdrag met haar vyanden aangingen; dat zy hen in de ſteden, die zy gebout hadden, ontfingen, van de eene kant de heerſchappy, daar zy reeds in 't bezit van waren, behoudende, 't zy van de landen die zy bebouden, 't zy van de kinderen, die zy op-

opvoeden; en dat zy van de andére kant den mannen ook eer bewezen, makende een mengeling van derzelver gewoontens met de hare, en hun de zorg van de zaken overlatende, zo dat dezelve niet als de eer daar van hadden, en zy al het wezentlyke.

VIERDE HOOFTSTUK.

Regering der Lyciers.

DE zorg der zaken dus als by wyze van volmacht by de Lyciers in handen der mannen zynde, maakten zy van verſcheyde kleine volkeren uit hun buurt, waar van ieder meeſter tot zynent was, een lichaam van een gemenebeſt uit, dat door gewoontens en niet door geſchreve Wetten beſtiert wierd, gelyk Heraklides van Pontus getuigt. Zy hadden, zegt Strabo, drie en twintig ſteden; ieder had haar overheden en wetten in 't byzonder, maar wanneer 'er het gemene welzyn aanhing, dat 'er vrede of oorlog of een verbond te maken was, enz. hielden zy een algemene vergadering in een van de ſteden die tot deze zaak het gelegenſte was: ieder ſtad in 't byzonder ſtuurde daar haar afgezanten na toe, met het recht van de ſtemmen, en alles ging 'er met de uiterſte billikheid toe: zy erkenden in deze vergaderingen een Opperhooft dien zy *Lyciarch* noemden, en verkozen andere lager overheden, daar zy zodanig de maat in hielden en het gemene beſt beoogden, dat 'er geen ſtad was, of zy had deel aan de ampten en eertitelen.

Heracl. d. loc. cit.

Strabo lib. 14 p. 457.

Lyciarch of Opperhooft der Lyciers.

Hun gemenebeſt was altyd in een bloejenden ſtaat tot de tyden van de Romeinen, die zich meeſter van Azie gemaakt hebbende niets aan de Lyciers overlieten, als 't geen hun opperheerſchappy niet kon benadelen; maar voor 't overige handelden zy ze gunſtigſyk, hun toelatende van zich volgens de Wetten en de gewoontens, die zy van hun Voorzaten ontfangen hadden te beſtieren, met de veronderſchikking die het opperſte recht van hun overwinnaar vorderde.

Dit was zelfs een beloning voor de gematigheid van deze Volkeren, die begrepen hebbende, gelyk de Spartiaten, dat een Ryk dat op een billyke middelmaat gegrond is, duurzamer was als dat gene dat zich door de begeerlykheid van rykdommen laat opblazen, die tot de heerſchzucht en afgunſt der naburige ſtaten aanleiding geven, zich met hun armoede te vreden hadden gehouden, ſchoon zy tot in Italien toe meeſters van de zee geweeſt waren door de voordelen die zy op hun vyanden behaalt hadden. Zy hadden zedert zonder ontroering de Kretenzers, de Pizidiers, de Ciliciers, de Pamfiliers en de Kariers, de Middelantſche zee door hun zeeroveryen zien onveilig maken, zonder deel aan hun handel en onrechtvaardigheden te willen nemen; dit was in der daad de oorzaak waarom de Romeynen hen veel beter als de anderen, die zich hun haat op den hals gehaalt hadden, handelden.

Men ziet hier uit hoe groot ongelyk Heraklides van Pontus gehad heeft te zeggen dat zy van den roof en plundering leefden; in tegendeel hadden zy een zulken affchrik voor dievery, volgens de verzekering van Nikolaas van Damaskus, dat zo onder hen een vry perſoon van deze misdaad overtuigt wierd, dezelve met de

Heraclid. loco citato.

ſlaverny daar over geſtraft wierd, om door deze ſtrengheid te kennen te geven dat deze misdaad een van die gene is, die den menſch het meeſte ſchande toebrengen, en dat zy niet als het ergſte ſchuim, gelyk de ſlaven zyn, paſt.

De Lyciers hadden zonder twyffel tot de tyden van de Romeinen hun Zeden veel beſchaaft, en hun Regering tot volmaakter ſtand gebracht door de nabuurſchap en den omgang met de volkeren van Griekenland; maar de veranderingen, die zy 'er in gemaakt hadden, hadden den grond zelfs en de wezentlykheid van hun gemenebeſt niet verandert, die altyd dezelfde gebleven is tot de latere tyden van het Roomſche Ryk toe.

VYFDE HOOFTSTUK.

Regering der Irokoizen en Huronnen.

HOedanig ook de oorſprong der Irokoizen en der Huronnen is, zy hebben deze zelfde Regerings-form in haar eerſte eenvoudigheid behouden. Want behalven deze Vroouwe-regering, die volkomen eveneens als die onder de Lyciers is, en daar de ſtaats zorg niet als by wyze van volmacht in handen van de mannen is, beſtieren alle de dorpen zich op dezelfde wyze door zich zelven, en als of zy van den ander onafhankelyk waren. Men ziet in ieder de zelfde verdeling der huisgezinnen, de zelfde regerings-wetten, de zelfde order, zo dat die 'er een ziet die ziet ze alle. Maar wanneer 'er zaken te verhandelen zyn, die het gantſche lichaam der Natie raken, maken zy een algemene Raadsvergadering daar zich de afgezondene uit ieder dorp na toe begeven; 't geen met zo veel gelykheid geſchied en met zo veel yver voor het gemene beſt, dat 'er een verwonderens-waardige zamenſtemming en eendracht uit ontſtaat, die het behoud van de Natie uitmaakt, en die niets, om deze reden, in ſtaat is om te verbreken.

Van de geſlachten of ſtammen.

Dit is maar een algemeen denkbeeld van hun Regering. Om nu tot een byzonderer verhaal te komen, ieder dorp is, gelyk ik gezegt heb, in drie geſlachten verdeelt; te weten dat van den Wolf, van den Beer, van de Schildpad. Ieder geſlacht heeft zyn Hooft, zyn Agoïanders, zyn Gryzaarts, zyn Krygsknechten. Alle te zamen verenigt maken het lichaam van het dorp en den ſtaat van hun gemenebeſt uit.

Deze geſlachten zyn 't geen eertyds de Stammen waren, en wy zullen ons zomtyds van dezen naam bedienen, om ze te betekenen.

De oorſprong der Tribus of Stammen is zeer oud, en het woord geeft in zyn betekenis het getal der verdelingen te kennen, die in de eerſte tyden by de meeſte volkeren waren, 't zy dat men hier door drie verſcheyde takken van een zelfden ſtam wilde verbeelden, 't geen men op de drie kinderen van Noach zou kunnen t'huis brengen, wier nakomelingſchap op verſcheyde plaatzen door een gemengt en verward wierd; 't zy dat het in der daad drie verſcheyde Volkeren waren, die zich verenigt hadden, gelyk in de ſtichting van Rome de Rhamneſiers, de Taſiers en de Luceriers, waar van Romulus, Tatius, en Lukumon de hoofden waren.

Aſcon. Pædian. in Orat. 3. contr. verrem.

Deze

Deze verdeling was oudstyds op het gantsche Eiland van Kreten, dat Minos in drie delen verdeelde, en in 't byzonder by de Doriers, onder wien men dezelfde verdeling zag, 't geen aanleiding gaf om ze in drie verdeelt te noemen. *Strabo lib. 2 p. 328.*

Het zelfde vond men in klein Azie by de Solymers, by de Amazonen en by de Lyciers.

By de Solymers veroorzaakte dit onderscheyd van Stammen, naderhand de Fabel van de Chimeer, die Homerus ons als een wangedrocht uit drie verscheyde dieren te zamen gestelt, afschildert, waar van het hooft tot de schouders van een Leeuw was, het middelrif van een wilde Geyt, en de staart van een Draak: of dat zelfs volgens Hesiodus op een zo wanschiklyke mengeling een hooft van ider van deze dieren had. *Home Iliad. V. 180.*

My is niet onbewust dat de gemene uitlegging die men aan deze Fabel na Nymfodorus geeft, is, dat de Ouden daar door een berg van Lycien verstonden, wiens top vlammen uitwierp, 't geen 'er niet meer gezien word, en veel wilde dieren gelyk Leeuwen, enz. voedde; halfwegen den berg waren 'er aangename weylanden, daar verscheyde kudden geyten weyden, en aan den voet een groot getal slangen en andere venynige dieren.

Andere leggen dit verdichtzel op de drie Natien uit, die Bellerofon verwon, te weten de Solymers, die om hun moed by de Leeuwen vergeleken worden; de Amazonen, de wilde geyten door haar snelheid in 't lopen als zy op de bergen jagen gelykende; en de Lyciers, door de Draken verbeeld, om de lagen die zy hem leyden. *Homer. Iliad. 6.*

Plutarchus geeft een andere uitlegging, en zegt dat Bellorofon een beroemt zeeschuimer, Chimœrus genaamt, verwon, die de kusten van Lycien onveilig maakte en die op zyn schip tot zinnebeeld een Leeuw op de voorsteven, een Geyt ter zyden, en een draak aan de achtersteven had.

Maar de natuurlykste uitlegging is deze die de Heer Bochart in 't eerste boek van zyn Heilige Aartryksbeschryving geeft, daar hy zegt dat het drie Hoofden van de Solymers, *Arsalus*, *Arios*, *en Trosibis* waren, dat is te zeggen (gelyk hy het zoekt uitteleggen met deze namen van Fenicische wortelwoorden afteleyden, daar hy evenwel zelfs niet te veel staat opmaakt, om dat de Schryvers het ontrent deze namen en de wyze van die te schryven niet eens zyn) *Arsalus* de Geyt, *Arios* de Leeuw, en *Trosibis* de Slang of het hooft van de Slang. *Geogr. 1. Cap*

Als de Stammen der Solymers door de namen van deze dieren onderscheyden waren geweest, en dat hun hoofden ieder den naam van zyn stam gevoert had, daar zou niets zonderlings insteken; en 't geen hedendaags door het voorbeeld der Wilde namen niet bevestigt word, en van het onderscheyd van de drie Irokoische en Huronsche geslachten van den Wolf, den Beer, en de Schildpad, door welker namen de Opperhoofden zo wel als de geslachten zelfs betekent worden, gelyk ik het noch breder zal uitleggen. De Wilden die ontrent den oorsprong van den vloed St. Laurens en ontrent Missisippi wonen, die men in Kanada onder den

den naam van de bovenlandſche Natien begrypt, zyn alle door Stammen onderſcheyden, en ieder Stam voert den naam van enig dier; en 't is zonder twyffel om dezelfde reden dat de meeſte namen der eerſte Aziatiſche en Egyptiſche Volkeren ook de namen van dieren zyn, die by hen Zinnebeelden van de godheid waren.

Het zyn deze zelfde hoofden *Arios*, *Arſalus* en *Troſibis*, waar van Plutarchus ſchryft dat de Solymers Goden maakten, na dat Saturnus hen had doen ſterven. Homerus zegt dat de Lyciers, vyanden van de Solymers, deze Goden vervloekten, 't geen niets anders betekent als dat door de namen dezer Hoofden de Solymers en hun Land verbeeld wierden, welke die onder de Lyciers die met hen in oorlog lagen, (want toen waren alle de Volkeren van Lycien niet tot een lichaam van een Natie vereent) duizent vloeken na de kop wierpen, volgens de gewoonte die de Wilden noch hebben van in hun krygsgezangen hun vyanden duizent ſcheldwoorden te geven, noemende alleen de Hoofden, waar door zy het land en het lichaam der Natie, die zy willen beoorlogen verſtaan.

Apoll Rhod. lib 2 V. 989.

Apollonius van Rhodus verzekert dat de Amazonen niet in eene ſtad woonden, maar dat zy in ſtammen verdeelt waren, en in drie onderſcheyden, namelyk de Themiſcyreiſche, de Chadeſieſche, en de Lykaſtiſche.

Strabo ſchryft ook dat de Lyciers in drie delen verdeelt waren. Maar hy zegt dat dit onderſcheyd volgens den rang der ſteden was, die hy in drie orders verdeelt, waar van de grootſte drie ſtemmen in hun vergaderingen hadden, de middelmatige twe, en de kleine maar een.

Diod. Sic. lib 3. p. 132.

De Amazonen hadden verſcheide ſteden gebout, gelyk Efezen, Kumen, Myrrhina, enz. 't is waarſchynlyk dat zy in alle deze ſteden door ſtammen onderſcheyden waren, zo dat 'er in ieder van alle drie gelyk waren, en de Lykaſtiſche, gelyk ik reeds gezegt heb, komen te enemaal met het geſlacht van den Wolf by de Huronnen en Irokoizen over een.

Apollonius van Rhodus en Strabo kunnen wel verwart hebben, 't geen het ver afwezen van den tyd kon verandert hebben, of de wydafgelegenheid der plaatzen hen niet in den grond deed kennen.

Na 't verloop van jaren is de naam van Tribus gebruikt om al de takken van een zelfde geſlacht te betekenen, hoe ſterk zy ook in getal waren, gelyk men er zich ook van bedient heeft om in de ſteden niet meer de verdeling der Volkeren, maar de verſcheyde wyken van deze zelfde ſteden aan te wyzen, die merkelyk in de wereld vermeerdert waren.

Wat de Irokoizen aangaat, nademaal zy altyd weinig in getal geweeſt zyn, en dat de noodzakelykheid van na een andere plaats te verhuizen, wanneer hun landen afgeweid zyn, hen genoodzaakt heeft om zich in verſcheyde dorpen te verdelen, liever als door de menigte van menſchen in een dorp alleen van honger te ſterven, hebben zy hun oude verdeling gehouden, en daar is niet als het geſlacht van de Schilpad, dat in de groote en de kleine geſmaldeelt is.

VIER-

ZESDE HOOFTSTUK.

IEder ſtam heeft zyn hooft, die onder hen 't geen de Koningen of de Archageten van de twee geſlachten der Herakliden te Sparten waren, of te Rome de Hoofden van de drie Volkeren Romulus, Tatus en Lukumon. De namen, die men aan deze hoofden geeft, wyzen hun voorrang in den ſtam aan, aan wiens hooft zy zyn. Want behalven de namen die zy gelyk andere burgers voeren, hebben zy 'er noch andere, dat namen van waardigheid en regtsgebied zyn.

Namen der Hoofden.

De eerſte van deze namen is die van *Roiander Góa*, dat is te zeggen de Edelman by uitmuntentheid, van *Gaïander*, een gebruiklyk woord om den Adel te betekenen. De twede is die van de ſtammen zelfs die zy verbeelden, en die als in hun perſoon vergadert zyn. In dezen zin zeggen zy de *Hogouako*, de *Hoſkereouak*, de *Hannoouara*, dat is te zeggen de Wolf, de Beer, de Schilpad heeft dit gezegt of gedaan. Door deze wyze van ſpreken betekenen zy te gelyk en zonder dubbelzinnigheid de Hoofden, de ſtammen, en de landen die 'er onder horen. Deze namen zullen ons zonder twyffel belagchelyk voorkomen, maar zo men overweegt dat in de Oudheid de namen der volkeren, gelyk wy gezegt hebben, namen van de Godheid waren, en dat deze wederom namen van de dieren waren, die 'er het zinnebeeld af waren, zal dit zonder twyffel een ander indruk maken.

Pan by de Mendeſiers onder de gedaante van een bok verbeelt.

By de Mendeſiers, by voorbeeld, daar Pan onder de gedaante van een bok verbeeld wierd, te zeggen Mendes heeft gezegt, was zo veel of men zeyde Pan heeft gezegt, God heeft gezegt; en my dunkt dat niets bequamer is om ons een denkbeeld van de Koninglyke waarde of van het gezag der Opperhoofden te geven, als het denkbeelt en de uitdrukkingen zelfs waar van de Volkeren zich bedienden, van hun Hoofden ſprekende, als of zy van de Godheid in haar naam ſpraken. De derde naam is die van *Rokſten Góa*, dat de Gryzaart of den Ouden man by uitmuntentheid beteken. Deze naam komt altyd met de jaren van den genen die de plaats bekleed niet over een, want het is dikwils maar een kind; maar hy ſlaat op het karakter waar mêe hy bekleed is, daar zy eerbied voor willen verwekken door een naam, die de rypheid, wysheid en andere hoedanigheden te kennen geeft, welke die gene moeten hebben, die door hun rang en uitmuntentheid als de Vaders of Herders der Volkeren zyn, gelyk Homerus ze dikwils noemt. Eindelyk, zy nemen ook den eigen naam van het Land zelfs aan; dus zyn onder de Onnantagueſen, Sagoſendageten, en onder de Tſonnontouanen *Tſonnonkeritaoui* en *Te-Jonninnokaraouen* namen, die aan het land en aan zommige der Opperhoofden eigen zyn, voornaamlyk aan dien genen die Meeſter van het dorp is.

Alle de Hoofden hebben geen gelyk gezag.

Want ſchoon de Hoofden een gelyk gezag ſchynen te hebben, ſchoon zy alle naauwkeurige acht geven om niet te ſchynen als of zy alles wilden aan zich trekken, en volkomen den meeſter ſpelen, is 'er evenwel altyd enige voorrang van den een boven de anderen;

en dit is voor zo ver ik 'er van oordelen kan, of hy wiens Hut het dorp geſticht heeft, of wiens ſtam het talrykſte is, of ook wel die gene die om zyn bequaamheid het meeſte geacht word. Evenwel beken ik dat ik dit niet voor vaſt kan zeggen.

De waardigheid van Opperhooft is voor het leven van een man en erffelyk in zyn hut.

De waardigheid van Hooftman is voor zyn leven en erffelyk in zyn hut, gaande altyd tot de kinderen van zyn moeyen, zuſters, of nichten van 's Moeders zyde over. Zo dra de boom gevallen is moet men dien, zeggen ze, weer oprechten. De Matroon die het voornaamſte gezag heeft, pleegt op een nieuw, na het reeds met die van haar Hut gedaan te hebben, met die van haar ſtam raad, dien zy hun toeſtemming doet geven voor dien genen dien zy tot de opvolging verkozen heeft, 't geen haar genoeg vry ſtaat. Zy geeft altyd geen acht op het eerſte-geboorte-recht, en gemeenlyk neemt zy dien genen die het bequaamſte ſchynt om door zyn goede hoedanigheden dezen rang ſtaande te houden. De keur gevallen zynde, geſchied de voorſtelling daar van in 't dorp door porceleine halsbanden. Men doet niet anders als den verkoornen daar te vertonen, en hy word op ſtaande voet uitgeroepen en erkent. Men roept hem op de zelfde wyze uit en vertoont hem in de andere dorpen van de Irokoiſche natie, en by alle de andere bondvolkeren; en deze verkiezing word altyd met feeſten en plechtigheden geviert. Hetzelfde geſchied byna by de andere natien als 'er een Hooft verkoren word.

Deze verkiezing is altyd met feeſten en plechtigheden verzelt.

De Boom dus weer opgerecht zynde, voegt men, zo de verkoren perſoon noch te jong is en onbequaam om de zaken zelfs te beſtieren, by den boom takken om hem te onderſteunen, en het vallen te beletten: dat is te zeggen, dat men hem geeft, 't geen de Spartiaten προδικος, een voogt, of Regent noemden, gelyk men noch hedendaags in de Koningryken gedurende een minderjarigheid doet. Deze voogt word te gelyk met zyn Weeskind overal erkent en uitgeroepen, en hy word in perſoon, in name van den minderjarigen, met al dat gene beladen dat deze zou moeten voor het gemene beſt doen, zo zyn jaren hem hier toe bequaam maakten,

Plutarch in Lycurgo.

Gezag der Opperhoofden

't Gezag der Opperhoofden ſtrekt zich gemeenlyk over die van hun ſtam uit, die zy als hun kinderen aanzien; zy noemenze gemenlyk hun Neven, en zelden zullen zy zich van woorden bedienen, die zo veel als onderdanen betekenen. Schoon zy een wezentlyk gezag hebben, waar van zommige zich wel weten te bedienen, gelaten zy zich zo zeer voor de Vryheid te zyn, dat men hen ziende zou zeggen dat zy alle gelyk zyn. Onderwyl dat de kleine Koninkjes zich op de ſchouders van hun onderdanen laten dragen, en zich veel eer bewyzen, hebben zy geen onderſcheydelyk teken, noch Kroon, noch Scepter, noch Lyfwacht, noch Burgemeeſterlyke Bundel-bylen die hen van 't gemeen onderſcheyden. Zy ſchynen gants geen volſtrekte macht te hebben, of enig dwangmiddel om zich in geval van weerſtand te doen gehoorzamen. Evenwel gehoorzaamt men hun, en zy gebieden met gezag; hun bevel gelykt na gebeden, en de gehoorzaamheid die men hun bewyſt ſchynt te enemaal vry. Deze vryheid dient om de Hoofden in band te hou-

Zy hebben geen teken die hen van 't gemeen onderſcheyden.

houden: zy verplicht hen om niets te bevelen dat moejelykheid zou kunnen veroorzaken en afgeſlagen worden; zy dient ook om goedſchiks de bevelen dien men hun geeft uit te voeren, zo dat zy zich zelven kunnen inbeelden dat zy minder gehoorzamen om dat men het hun beveelt, als om dat zy wel willen doen 't geen hun bevolen is. Op deze wyze word'er een goede order onderhouden, en in de uitvoering der zaken vind men wezentlyk het goed verſtand der Hoofden en der Leden, en een zo goede veronderſchikking als men in den beſt geregelden ſtaat wenſchen zou.

Schoon de Hoofden geen teken van onderſcheyd en van overigheid hebben, en dat men ze niet uit den hoop kan onderſcheyden door de Eer die men hun zou moeten bewyzen, uitgenomen in enige byzondere gevallen, laat men niet na voor hen een zeker eerbied te hebben; maar voor al houden zy hun waardigheid in de openbare handelingen ſtaande. De Raadvergaderingen worden op hun bevelen en in hun hut gehouden, ten zy dat 'er een algemene hut alleen tot dit gebruik geſchikt is, en die als een ſtadhuis is; de zaken worden in hun naam verhandelt; zy zitten in alle ſoorten van vergaderingen voor, zy hebben een aanzienlyk deel in de Gaſtmalen en in de algemene uitdelingen; men zend hun dikwils geſchenken; om kort te gaan zy hebben enige andere voorrechten, die aan hun waardigheid gehecht zyn, gelyk zy ook enige laſtige plichten hebben, welke dienen om de zwakke voordelen, die zy van de andere kant kunnen hebben, in tegenwicht te houden.

De Raadsvergadering word in hun hut gehouden, ten zy 'er een gemene Raadshut is.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Van de Agoïanders.

UIt vrees dat de Hoofden zich een al te groot gezag mochten aanmatigen, en te machtig worden, heeft men ze als gebreidelt, gevende hun Opzienders, die de Regering van 't Land met hen delen, en *Agoïanders* gelyk zy genaamt worden. Deze Agoïanders zyn ten naaſten by 't geen de Eforen te Lacedemon in het begin waren, en de Kosmen op het Eyland Kreten; ik zeg in 't begin, en eer zich deze een gezag hadden aangematigt, 't welk dat der Koningen vernietigde. De Agoïanders ſtaan onder hun Hooft, die *Roïander Goá* genaamt word, om zyn waardigheid te kennen te geven. In ieder ſtam heeft ieder byzonder huisgezin 'er een, die het zelve vertoont, de vrouwen verkiezen dien, en zyn het zomtyds zelfs. Hun ampt is naauwer op de belangen van de Natie te waken; op de gemene ſchatkiſt het oog te hebben; in derzelver behoudenis te voorzien, en te letten dat er een goed gebruik van het geld gemaakt word. Men doet ze in de Raadsvergaderingen erkennen, wanneer men ze verkoren heeft; maar men vertoont ze niet aan de bontgenoten, gelyk men ontrent de hoofden gewoon is.

De Raad

Na de Agoïanders komt de Raad, beſtaande uit Gryzaarts of Ouderlingen, in hun taal *Agokſtenha* genaamt: het getal dezer Raadsheren is niet bepaalt: ieder heeft recht in den Raad te komen, om er zyn ſtem te geven, wanneer hy deze rype jaren berykt heeft, waar aan men de voorzichtigheid en ervarentheid van

de wereldſche zal [illegible] een voorrecht toeſchryft, en ieder, gelyk op alle andere pl[illegible]mt daar in achting, na dat hy meer of min bequaamhe

De Krygsknechten.

Het vierde [illegible]igchaam is dat van de *Agoskenrhagete* of de Krygskr[illegible]aande uit jonge luiden die in ſtaat zyn om de wapens [illegible]. Zy hebben gemeenlyk de hoofden der ſtammen aan h[illegible] oc[illegible]anneer die hun proeven van krygsoeffeningen gedaan hebben, [illegible]equaam zyn om 't bevel te voeren. Maar behalven dat erker[illegible]zy ook die gene voor Krygshoofden, die zich daar in be[illegible]gemaakt hebben, en die proeven van dapperheid, beleyd[illegible]enſt gegeven hebben.

Maatſchappyen.

Men heeft [illegible] verzekert dat 'er onder hen verſcheyde andere ſoo[illegible]n van [illegible]ondere Maatſchappyen als ſoorten van Broederſc[illegible] w[illegible]; maar daar niet wel genoeg van onderrecht zyn[illegible]. niet zeggen of het verbinteniſſen van enkele vrindſchap[illegible], of dat die van het Staatsbeſtier en den Godsdienſt afhangen.

In alle de Staten is men genootzaakt geweeſt de Ampten te vermenigvuldigen (onder wat vorm die Staten ook zyn beſtiert geworden) na mate dat het volk aangroeide en door het groot getal moejelyker om te beſtieren wierd. Dan wierd het een noodzakelykheid het gezag, met de vereiſchte veronderſchikking, onder verſcheyde handen te verdelen, om de onderzaten in hun plicht te houden, De Irokoizen altyd weinig in getal geweeſt zynde hebben deze menigte van mindere Overigheden niet van noden gehad, die hun oorſprong op andere plaatzen nergens aan verſchuldigt zyn, als aan de dr[illegible]ende noodzakelykheid.

Zo [illegible]d met hun hoofden en hun Raad volſtaan kun[illegible]gelyk t[illegible] Volkeren in hun eerſte beginzelen gaat. Zy kunnen alle zond[illegible]ch zelven in den weg te zyn deel aan het beſtier hebben; niemand word 'er uit den raad geſloten, zo dra hem de ouderdom [illegible] toegang toe gee[illegible]ft; en hier door zynze voor de ongemakken be[illegible], die 'er uit de heerſchzucht en kuiperyen om tot ampten te ge[illegible]aken ontſtaan, waar van het gemeen dikwils het ſlachtoffer is.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Van de Raadhoudingen.

DE Vrouwen zyn altyd de eerſte die raad plegen of volgens hunne gronden over de byzondere of algemene zaken raadplegen moeten. Zy houden Raad apart, en als zy beſloten hebben geven zy den Hoofden kennis van de ſtoffen die 'er op het tapyt zyn, op dat deze op hun beurt daar over raadplegen. De Hoofden doen op deze verwittiging de ouden van hun Wyk vergaderen, en zo de zaak, die men verhandelen moet, het gemene welzyn betreft, verenigen zy zich alle in een algemenen Raad van de Natie.

De Krygsluiden hebben ook hun Raad apart over de zaken die hen betreffen, maar alle de byzondere Raadsvergaderingen zyn den Oudraad onderhorig, die als de Hogeraad is.

De

De Raad houd zittingen in 't geheim en andere in 't openbaar. De eerſte worden gehouden om over hun verſcheyde belangen, van wat natuur die mogen zyn, te raadplegen, en de andere, om opentlyk 't geen 'er beſloten is te verklaren, of over alle de andere zaken van de natie, die enige plechtigheid vereiſſchen, gelyk Afgezanten te ontfangen, hen te antwoorden, ten oorlog te zingen, doden te bewenen, gaſtmalen te houden enz.

Gelyk-meen openbare raadhoudingen.

Als er een geheime Raad ſtaad gehouden te worden verwittigt men in 't byzonder die gene, die dezelve moeten bywonen; het vuur van den Raad brand altyd, of in de gemene Hut, of in die der hoofden, die om deze reden gemeenlyk van vyf of zeven haartſteden zyn, dat is te zeggen vyf of zevenmaal zo groot als die gene die maar een vuur hebben.

het vuur van den Raad brand altyd.

Schoon 'er geen tyd tot het houden dezer Raadsvergaderingen bepaalt is, begeeft men zich gemeenlyk met het vallen van den avond daar na toe. Deze Raad heeft zekerlyk niets van die heerlyke Majeſteit aan zich, die het Roomſche gemenebeſt even voor de Keyzers had, maar ik geloof wel dat hy niets voor dien van Rome zelfs wykt, ten tyden dat zy de Serranen en de Cincinnaten van den ploeg ging halen om ze tot Burgemeeſters en Oppergezaghebbers te maken. Verbeelt u een hopen morsſepotten, die op hun gat, als apen in een gedoken zitten, en de knien by de oren hebben, of wel op den grond neerleggen, 't zy op den rug of op den buik, die alle met de pyp in den mond de ſtaatszaken met zo veel deftigheid en koelen moede verhandelen, als de Junta van Spanje of de Raad der Wyzen te Venetien.

Mifſelyke figuur die zy onder 't Raad plegen maken.

Weinige andere als de Ouden wonen deze Raadsvergaderingen by, en hebben een ſtem in 't kapittel. De Hoofden en Agoïanders zouden zich ſchamen daar den mond te openen, zo zy by hun waardigheid het voorrecht van de jaren niet voegden, en zo zy daar by tegenwoordig zyn, 't is eer om te luiſteren en om bequaam te worden als om te ſpreken. De Hoofden zelfs die door hun bequaamheid en door hun ouderdom het meeſte gezag hebben, gedragen zich uit eerbied zodanig aan het gezag van den Raad, dat zy het voorwerp daar men over raadplegen moet zelfs maar voorſtellen, of door luiden die hun toebehoren laten voorſtellen, waar na zy altyd beſluiten met te zeggen, denkt daar om „ Vaders, gy zyt de Meeſters, beveelt.

Zedigheid der hoofd

De Wyze van raadplegen gaat met veel bezadigtheid en rypheid toe. Ieder van de ſtemmende perſonen herhaalt eerſt in korte woorden de voorſtelling, en brengt alle de redenen die 'er door de eerſt ſtemmende voor en tegen ingebragt zyn te berde; vervolgens uit hy zyn eigen gevoelen, en eindigt met deze woorden: „ „ Zie daar myn oordeel over het voorwerp van onze Raadple- „ ging; " Waarop de gantſche Vergadering *hoo* of wel *etho* antwoord, zo veel als *dat is goed.* Zonder aan te zien of hy wel of qualyk geſproken heeft.

Na hun raadpleging, over wat zaak het ook zyn mag, is 'er byna geen reden voor of tegen, die zy niet gezien en gewikt hebben: en wanneer zy rekening van hun uitſpraak willen geven,

maken zy die zoo aannemelyk, dat men qualyk nalaten kan hen toe te vallen. In 't algemeen kan men zeggen dat zy veel verduldiger zyn als wy om een zaak met al haar aankleven te onderzoeken: zy horen elkander geruſt uitſpreken: zy hebben meer eerbied en beleeftheid jegens die gene, die van een tegenſtrydig gevoelen zyn, niet wetende van elkander in de reden te vallen, noch minder van met driftigheid te twiſten: zy zyn koelder van bloed, hebben minder hertstochten, ten minſten in ſchyn, en behartigen alle met meer yver het gemene welzyn: ook is het door een van de doorſlepenſte ſtreken der Staatkunde, dat zy de overhand over de andere Natien gekregen hebben; dat zy de ſtrydbaarſte volkeren, na de zelve verdeelt te hebben, overwonnen hebben, en dat zy zich tegenwoordig in een geruſte oneenzydigheid tuſſchen de Franſchen en Engelſchen houden, daar zy zich van weten te doen vrezen en aanzoeken.

Zy vállen elkánder niét in dewoorden.

hun yver voor 't gemeene beſt.

't Geen ik van hun yver voor het gemene beſt zeg, is evenwel zo algemeen niet, of vele zyn om hun eige belangen bedacht, en voornamelyk de hoofden ſtellen verſcheyde geheime middelen in 't werk om hun oogwit te bereiken. Daar zyn 'er die zo doorſlepen zyn, dat zy den Raad verſcheyde dagen achter een over een ſtof doen raadplegen, waar van het beſluit tuſſchen hem en de voornaamſte hoofden bekuipt is, voor dat ze op het tapyt gebracht is. Evenwel nademaal de hoofden op elkander het oog hebben, en dat niemant zich een opperhorigheid wil ſchynen aan te matigen, die de afgunſt kan gaande maken, ontzien zy zich meer als de anderen in de Raadsvergaderingen, en ſchoon zy 'er de ziel van zyn, verplicht hun Staatkunde hen om weinig te ſpreken, en om eer het gevoelen van een ander aan te horen, als het hunne te zeggen; maar ieder heeft een man op zyn hand, die als een ſoort van een ſtokebrand is, en die zyn perſoon niet te ontzien hebbende alles wat hem voorkomt vry daar uit lapt, gelyk hy met het Hooft, door wien hy te werk geſtelt is, afgeſproken is, voor dat hy in den Raad gekomen is.

Hun doorſlepe ſtaatkunde.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Van de Rèdenaren.

GEmeenlyk zyn het de redenaren die deze rol ſpelen; de Hoofden weten zich met voordeel van hun verſtand en van de gemaklykheid die zy bezitten om te ſpreken en al wat zy willen te zeggen, te bedienen.

Maar voornaamlyk ſteken de Redenaars in de Openbare Raadsvergaderingen en in plechtige gelegentheden uit. Zy ſpreken dan alleen, hun bediening eigentlyk daar in beſtaande dat zy alle zaken, die in den geheimen Raad verhandelt zyn, aan 't licht brengen, het beſluit dat 'er genomen is verklaren, en met gezag in den naam van het gantſche dorp of de gantſche Natie het woord voeren.

Daar word een groote bequaam-

Deze rol is zo gemaklyk niet te ſpelen. Zy vereiſcht een grote bequaamheid, de ervarentheid van de Raadsvergaderingen, een volkome kennis van al de gewoontens hunner Voorzaten, verſtant, er-

ervarentheid en welſprekentheid. Men onderzoekt niet in de keur die men 'er van doet of zy uit een aanzienlyke hut zyn, men geeft nergens anders acht op, als op hun perſonele verdienſten, en op hun bequaamheden. Zelden vind men onderdanen, die deze poſt na waarde bekleden; naauwelyks vind men 'er een of twee in een dorp, die ze tamelyk waarnemen; dikwils zyn zy genoodzaakt hun toevlucht tot die van andere Dorpen te nemen, en zy verzuimen niets om die vremdelingen na zich te lokken, die bequaam zyn om dit ampt wel te oeffenen, en die 'er reeds enigen roem door behaalt hebben. heid toe vereiſcht.

De vertogen van deze Redenaars beſtaan in geen lange aanſpraken, op de wyze van die van Demoſthenes en Cicero opgeſtelt: De Irokoizen willen gelyk de Lacedemoniers een levendig en beknopte redenering hebben: maar hun ſtyl is ondertuſſchen gantſch zinnebeeldig en verbloemt: hy is van verſcheyden aart volgens den verſcheyden aart van zaken: in zommige gelegentheden wykt hy van de gemene redenswyze af, en gelykt na onzen ſtyl van 't Gerechtshof: in andere gelegentheden word de redenering met levendiger gebaren ondersteunt als die van onze Toneelſpeelders: zy hebben hier ontrent iets van de oude bootzemakers; zy ſpreeken al zo zeer met de handgebaren als met de ſtem, en zy verbeelden de zaken zo natuurlyk, dat zy in tegenwoordigheid van de toehoorders ſchynen voor te vallen. Hunne vertogen beſtaan in geen lange aanſpraken.

De Redenaar heeft een of twe perſonen om hem te erinneren 't geen hy zeggen moet, om hem in geheugen te brengen wat 'er beſloten is, en om te waken dat hy de zaken na elkander en in order voorſtelle; 't geen evenwel behoorlyk en zonder hem te ſtoren geſchied.

Maar hy draagt zelfs zorg om midden in zyn reden van tyd tot tyd aan de Vergadering te vragen, of hy de zaken zo als men ze verſtaan moet en zo als ze beſloten zyn wel voorſtelt, en zommige uit den Raad antwoorden hem met een *etho* van goedkeuring. Hy bedient zich ook van enige tuſſchenpozingen, om met zyn noodhulpen raad te plegen. Na zyn verhaal volgt het *Nio-hen*, 't welk een teken van de algemene toejuiging is. Dit gaat op deze wyze toe. Een van de Ouden roept *Nio-hen*! al de andere atwoorden, *Nio*.

Dit geſchied zo drie malen in naam van ieder Wyk; 't Is een ſoort van formulier om ieder een te vragen of hy te vreden is; maar 't is eigentlyk maar voor de ſlenter, want zy antwoorden alle ja. Het ſchynt evenwel ingeſtelt te zyn om die gene, die het raadzaam oordelen, gelegentheid tot enige vertoning of tegenbetuiging te geven.

De Vrouwen hebben haar Redenaren, die voor haar in de openbare Raadsvergaderingen ſpreken. Zomtyds kiezen zy ook een Redenaar onder de mannen uit; die ſpreekt als of hy een Vrouw was, en 'er de rol van ſpeelt: Maar dit geſchied weinig als in de Gezantſchappen of in de Vergaderingen van de Natien. De Vrouwen hebben ook haar Redenaren die voor haar ſpreken.

Wanneer de Redenaars verſtand en ervarentheid hebben, verkrygen zy veel aanzien en gezag. De beroemde Garakontié, die den

den Godsdienſt en de Franſche Volkplanting zo veel dienſt gedaan heeft, was maar een Redenaar te Onnontagué : en deze man had zo veel te zeggen onder zyne Natie, dat hy de vyf Irokoiſche volkeren na zyn hand zette. Wy lezen van de Lyciers, dat zy onder zich diergelyke Redenaars hadden, die insgelyks veel gezag hadden, wanneer zy bequaamheid genoeg hadden om zich te doen gelden. Ten tyden van den oorlog der Driemannen, was het een van deze Redenaars, Naukrates genaamt, die de Lyciers weerhielt van in het verbond van Brutus en Kaſſius te treden, die hen dwong om de troepen van deze twe beroemde moordenaars van Cezar den ingang in hun land met de wapenen te betwiſten, en die hier door de oorzaak van den val der Xanthiers waren, waarvan wy reeds geſproken hebben.

Plutarch in Bruto.

TIENDE HOOFTSTUK.

DE menſchen overal de zelfde zynde, en met de zelfde goede of quade hoedanigheden geboren wordende, zyn de zaken die in den raad der Wilden verhandelt worden, byna van de zelfde natuur als die gene die in Europa onze Rechtsplegingen en Staatkunde bezig houden. Daar zyn zaken, die enkel den burgerlyken omgang betreffen, daar zyn halszaken, en andere die eigentlyk Staatszaken zyn, gelyk Oorlog en Vrede maken, Afgezanten zenden en ontfangen, nieuwe Verbonden aangaan, of de oude vernieuwen.

Tot hun geluk weten zy van geen Codex, noch Digeſten, noch Advokaten, noch Procureurs, noch Serjanten: hadden zy by dit alles hun Jonglers niet, die zeer ſlechte Geneesheren zyn, zouden zy niet het gelukkigſte volk van de wereld zyn ? hebben zy proceſſen, zy verteren hun geld niet met bedriegelyke ſtreken, nademaal zy weinig te verliezen of te winnen hebben, hebben zy weinig belang om te pleiten: zy hebben ook niemand die zyn voordeel vind om hun verſchillen door langdradige en uitgerekte pleidoyen te vereeuwigen; hun kleine verſchillen worden haaſt door goede mannen uit den weg geholpen. Maar men moet hun dit recht doen, hun verſchillen zyn zeldzaam, wanneer die voorvallen nemen zy haaſt een einde, of om dat zy reden gebruiken, zo dra men hun die voorhoud, of uit achting voor de perſonen die zich bemoejen om hen te verenigen, of zelfs met vrywillig van hun rechten af te ſtaan, eer als t'onrechter tyd hardnekkig te blyven, voor al zo zy met luiden te doen hebben, die alles met geweld willen winnen.

De achting by de menſchen, daar zy veel na luiſteren, dient niet weinig om hun eendracht te onderhouden. Ieder de anderen als meeſters van zyn bedryven en zich zelven aanziende ; laatze tobben zo als zy willen, en denkt maar om zich zelven. Ik heb my dikwils in dit ſtuk over hen moeten verwonderen, en men moet bekennen dat zy door dit middel oneindig veel verſchillen vermyden. Behalven dat zyn zy uitnement koel van bloed, en weten niet wat het is in ſcheldwoorden uit te varen : ik weet niet

dat

dat ik ze ooit vertorent gezien heb, voornamentlyk de mannen, die denken zouden zich te onteren, zo zy enige ontroering lieten blyken. Zy gaan hier zo ver in, dat een nuchteren menſch zich met alle ſtrengheid van een dronkaart zal laten ſlaan, zonder zich in 't minſt te verweren, voor al zo hy gezien word, en om dat hy het voor hem onwaardig oordeelt zich te vertoornen, en noch onwaardiger een ander de ſchuld van een bedryf te geven, daar hy hem geen meeſter van gelooft te zyn, om dat hy niet by zyn zinnen is.

Daarom wil ik niet zeggen dat 'er by hen geen wanorder voorvalt; dat de nyd, de begeerlykheid, de wraak en de andere hartstochten hen niet zo wel als andere menſchen gaande maken, maar dit geſchied zelden; en dan noch moeten zy, als 'er een quade zaak te verrichten is, zich dronken drinken, of ten minſten veinzen dronken te zyn, om hun voornemen uit te voeren. Dan menen zy een wettige verſchoning te hebben, zeggende dat zy hun verſtand verloren hadden, dat men het hun minder moet wyten als den drank, die hun dat benomen had, en deze verſchoning word gemeenlyk aangenomen.

Het vonnis over de Halszaken komt onmiddelyk die van de Hut der ſchuldigen toe, ten opzicht van de ſchuldigen zelfs, wanneer de een den ander van de zelfde Hut gedood heeft. Nademaal men veronderſtelt dat zy het recht van leven en dood over elkander hebben, ſchynt het dorp geen belang in de voorgevallen wanorder te nemen. Men vermoed dat de gedode wettiglyk omgekomen is, dat hy niemand waarder moeſt zyn als den Moordenaar, en by gevolg dat deze niet als om ſterke redenen tot dit uiterſte gekomen is, die het den vremden niet vryſtaat te onderzoeken. Men heeft zelfs medelyden met hem, dat hy tot die droevige noodzakelykheid gebragt is geweeſt, om tegen zyn eigen bloed geweld te plegen, en zo 'er enige ſtrafbare fout in is, ſtaat het aan de overigen van 't geſlacht te zien, of zy ontrent het voorgevalle tot een verdrag kunnen komen, of dat zy het liever willen ontveinzen. Halszaken.

De Joden gebruikten zonder twyffel in diergelyke voorvallen een zelfde rechtspleging. Dit blykt uit de gelykenis van die Vrouw van Thekua, waar van Joab zich bediende om den Koning David te verplichten, dat hy zyn zoon Abſalon, die zedert den moord, dien hy aan zyn broeder Ammon gepleegt had, in ballingſchap was, herriep. Deze Vrouw, veronderſtelt dat zy twe kinderen had, die queſtie gekregen hebbende gevochten hadden, zo dat 'er een omgebragt was, en zy in haar weduwlyken ſtaat niet als dezen anderen ongelukkigen zoon behouden had, die de moordenaar van zyn broeder was; zy beklaagt zich dat men haar zelfs dezen droeven trooſt niet laten wilde; en dat de bloedmagen met begeerlyke ogen een erffenis aanziende, die hen moeſt te beurt vallen, haar vervolgden dat zy dezen misdadigen zoon, dien zy noch overig had, zoude overleveren om hem te doen ſterven, volgens het recht dat zy hadden om hem te veroordelen; 't geen haar verplichte om haar toevlucht tot het opperſte gezag van den algemenen Vader, die in den Vorſt verbeelt wierd, te nemen, om de uitvoering van een Hun gewoontens hier in met die der Joden vergeleken.

2 B. der Kon. 14. H.

vonnis te beletten, 't geen haar in de uiterſte droefheid en in armoede zou geſtort hebben.

Schoon zy in hun familien veel van elkander houden, en zich niet als door het groot getal op de been houden; zo evenwel iemand dezelve onteert, en dezelve door boze bedryven in het dorp haatlyk maakt, talmen zy niet lang zich daar van te ontdoen, om zich voor den gemenen haat te dekken.

Dit recht van leven en dood dat die van dezelfde hut over elkander hebben, is noch klaarder in de gewoonte die zy noch niet lang geleden hadden, en die zy noch niet te enemaal verloren hebben, van hun Gryzaarts om te brengen, wanneer de ouderdom dezelve te enemaal onnut maakte. 't Was een algemene Wet by zommige woeſte Volkeren van de Oudheid, gelyk de Cyaniers, de Tybareniers, de Erulen, de Maſſageten, enz. van hen voor den ouderdom van 60 of 70 jaar te doen ſterven, 't zy dat zy onder zich geen leeggangers wilden behouden, die de weinige leeftocht die zy noch overig hadden hielpen verteren: 't zy dat zy zich inbeeldden dat zy die gene die zy dus omhals brachten dienſt deden, ſparende hun door een vaardigen en korten dood de elende en verdrietelykheden van een hogen ouderdom, wiens ongemakken niet als voor een gedurige dood kunnen aangezien worden. Dit, zegt men, is een algemene Wet onder enige Volkeren van Amerika geweeſt, en een van onze laatſte beſchryvingen behelſt, dat 'er een Natie is by wie het zelfs niet geoorlooft is de vrouwen over de dertig jaren oud te laten worden; 't geen zonder twyffel die gene, die in een veel hoger ouderdom noch jong willen ſchynen, zeer ſtreng moet voorkomen.

Schoon dit gebruik zo algemeen onder de Wilden, die wy kennen, niet is, geſchied het evenwel dikwils genoeg in het Noordelyk Amerika.

Het mishaagt de huisgezinnen dat deze Gryzaarts, die nergens meer nut toe zyn, van de ene hut na de andere gaan, onder voorwentzel van bezoeken af te leggen, om eten te zoeken, als of zy t'huis niets hadden, 't geen dikwils maar al te waar is, want zy latenze alles ontberen, en dan maken zy geen zwarigheid de wereld van hen te verloſſen, onder het glimpryk voorwendzel dat deze Gryzaarts maar veel te lyden hebben, en zich zelven en anderen in den weg zyn. Men heeft my evenwel verzekert, dat dit anders niet als in de arme hutten, en ontrent die elendige ſchepzels, die geen beſcherming hebben, gepleegt wierd.

Dit gebruik is noch meer by de Algonkynen en de andere omzwervende Natien in zwang.

De Algonkynen, en de andere omzwervende Natien, plegen deze onmenſchelykheid veel meer, om dat zy gedurig op reys zynde en dikwils tot hongersnood gebracht, de laſt van deze Gryzaarts, die zy vervoeren en de koſt moeten geven, zonder dat deze hun ergens in behulpzaam kunnen zyn, te gevoeliger word. Deze elendige ſchepzels zyn dikwils van de eerſte om tegen die gene, die hen draagt, te zeggen myn klein zoon ik veroorzaak u veel moeite, ik ben nergens goed meer voor, ſla my den kop in. Men luiſtert niet altoos na hen, maar zomtyds gebeurt het dat de jongeling van vermoeitheid en honger flaauw zynde, met koelen moede

ant-

antwoord: gy hebt gelyk myn groot vader. Terzelfder tyd zet hy zyn pak neer, neemt zyn byl, en ſlaat den goeden man het hooft in, die zonder twyffel innerlyk bedroeft is, dat men hem by zyn woord gevat heeft.

De zaak verandert wel van gedaante zo de moord aan een perſoon van een andere hut, van een andere ſtam, van een ander dorp, en noch meer van een uitheemſche natie gepleegt is, want dan raakt deze droevige dood het ganſche gemeen: ieder een bemoeit zich voor den doden, en doet zyn beſt om de vrinden, die over het verlies dat zy lyden, verbittert zyn, *den geeſt weer op te wekken* (dit is hun uitdrukking) alle bemoeien zy zich ook om den misdadiger het leven te redden, en om de bloedmagen van deze voor de wraak der anderen te dekken, die niet miſſen zou vroeg of laat uit te barſten, zo men nagelaten had de voldoenig die in diergelyke gevallen door hun wetten en gebruiken voorgeſchreven is, te doen.

Men brengt dan aanſtonds tot zeſtig geſchenken toe by een, die een van de hoofden zelfs aanbied, makende een aanſpraak op ieder geſchenk dat hy offert. Een gedeelte van den dag gaat 'er met deze plechtigheid door. Van deze zeſtig geſchenken worden de negen eerſte de bloedmagen ter handen geſtelt, om uit hun hart alle verbittertheid en wraakluſt weg te nemen. De andere worden aan een ſtaak boven het hooft van den doden gehangen. De negen eerſte geſchenken zyn de aanzienlykſte, en zomtyds ieder van duizent kraaltjes porcelyn. De Hooftman zyn ſtem verheffende, en in name van den midsdadiger ſprekende, zegt, het eerſte geſchenk in de handhoudende; hier mee haal ik de byl uit de wond, en ik doeze uit de hand van dien genen vallen, die deze hoon zou willen wreken.

Op het twede zegt hy: hier mêe droog ik het bloed van de wonde af. Deze twee geſchenken zyn om het berouw te betuigen dat de moordenaar heeft dat hy hem omgebracht heeft, en dat hy bereyd zou zyn om hem het leven ten koſte van zyn eigen weerom te geven, zo zulks in zyn macht was. Eindelyk, als of het Vaderland zelfs de doodwond ontfangen had, in den overledenen, voegt hy by het derde geſchenk: zie daar, om het land weer in ſtaat te brengen. By het vierde, zie daar om een ſteen op de opening en de ſcheuring der aarde te leggen, die door dezen moord geſchied was: dat is te zeggen, dat zy door deze twe geſchenken de harten en de genegentheden, die door dezen manſlag verdeelt waren, weer trachten te verenigen. Het vyfde geſchenk geſchied om den weg te vereffenen, en er de ſtruiken uit te roejen, op dat men voortaan in alle veiligheid en zonder enige lagen te vrezen, van de eene plaats na de ander gaan kan.

De vier anderen worden aan de vrienden zelfs aangeboden om hen te vertrooſten en hun tranen op te drogen. Zie daar, zegt hy by het zesde geſchenk, om Tabak voor te roken, (die de kracht heeft om het gemoed geruſt te ſtellen) voor die gene die het meeſte belang in dezen dood nemen. By 't zevende: zie daar om hun gemoed weer t'enemaal op zyn ſtel te krygen. Het acht-

ſte is om de moeder van den overledenen een geneesmiddel in te geven, en om haar van de ziekte, die haar de dood van haar zoon veroorzaakt, te genezen. Het negende eindelyk om haar een mat te ſpreyden, daar zy zo lang als de rouw duurt zacht op ruſten kan.

De geſchenken die aan den ſtaak hangen zyn als een toegift van vertroosting, en veerbeelden al de zaken waar van zich de dode in zyn leven bediende. Het een word zyn rok genaamt, het ander zyn boog, zyn pylen, zyn pylkoker, zyn tabak-zak, zyn kaan, zyn riem, en zo voorts.

Zo dra de geſchenken aangenomen zyn achten zich de vrienden als volkomen voldaan. Maar zo het gebeurt dat zy voor den tyd van de voldoening zich over den moordenaar wreken, of op een van zyn geſlacht, valt al de ſchult op hun kant. De eerſte zyn van hun verplichting ontſlagen, en men moet hun door zo vele geſchenken voldoen, als zy zelfs zouden gedaan hebben.

Relation de la Nouvelle France 1636 2 Partie ch. 2.

Vader Brebeuf, uit wien ik al 't verhaalde by een gezamelt heb, dat hy zelfs gedurende zyn verblyf by de Huronnen had zien oeffenen, verzekert dat de Wetten eertyds veel ſtrenger waren; en dat behalven de zeſtig geſchenken die men in name van den misdadiger deed, deze genootzaakt was een perſonele ſtraf te ondergaan, die byna al zo onverdraaglyk als de dood zelfs was.

Men ſtrekte het dode lichaam op ſtaken in de lucht uit, en de moordenaar was gedwongen daar onder te gaan ſtaan, en de etter die uit het lyk droop op zyn lichaam te vangen. Men zette naaſt hem een ſchotel eten tot zyn onderhoud, die haaſt vol wierd van de vuiligheid die van boven viel; en om te verwerven dat deze ſchotel een weinig aan een kant mocht geſchoven worden, koſte het hem een ſnoer van zevenhondert porcelyne kralen.

Eindelyk hy bleef zo lang in deze yſſelyke geſteltenis, als het de vrienden van den overledenen behaagde, dien men weer een nieuw geſchenk moeſt geven, na hun toeſtemming verworven te hebben om 'er uit te mogen geraken.

Dit gebruik was reeds ten tyden van Vader Brebeuf niet meer in zwang. Hedendaags is zelfs het getal der geſchenken vermindert. De misdadiger is in veiligheid, zo dra de geſchenken aangenomen zyn; maar zo hy wys is, pakt hy zich gaauw weg, voor al zo het geſlacht van den overledenen machtig is, om de gelegenheden, daar een nieuw voorval uit zou kunnen ſpruiten, te vermyden. Hy kieſt het voorwendzel van ten oorlog te trekken, om des overledens plaats door een ſlaaf te vervullen, en komt niet weerom voor dat de tyd de gevoeligheid van het verlies, dat hy veroorzaakt heeft, vermindert heeft.

Iemand die denkt dat de misdaad die hy ſtaat te begaan, zyn gants dorp raakt, door de menigte geſchenken die men genootzaakt is te ſchaffen, en waar toe het gantſche gemeen toebrengt, moet, zo hy enig overleg by zich heeft, met veel moeite tot een daad beſluiten, die het gantſche gemeen tot laſt word, en dit ſoort van voldoening zal zonder twyffel als een uitwerking van een verwonderenswaardige Staatkunde aangezien worden, die bequaam is om de toornigſte menſchen in toom te houden.

Wanneer de Ouders zich niet met de geſchenken, die tot de voldoening geſchikt zyn, genoegen willen; is hét een byna algemene regel by de meeſte Natien van Noorder-Amerika met de tranen op te drogen en de gewone geſchenken te doen: den moordenaar ook aan de bloedverwanten van den doden over te leveren, op dat hy by hen des overledenens plaats beklede: dat is te zeggen dat men hem aan hen als een rechte ſlave overgeve, ſtellende zyn leven in hun handen. Schoon deze hier door de meeſters ſchynen te zyn om hem te doen ſterven, komen zy evenwel nooit tot dit uiterſte dat het dorp hen qualyk zoude opnemen. Daar worden 'er ook gevonden die zich met de aanbieding van den ſlaaf te vreden houden, en met de onderdanigheid die men hun betuigt, met zich van 't recht dat men op hen had te beroven, en die hem weigeren aan te nemen, om niet altyd een zo een onaangenaam voorwerp voor 't gezicht te hebben, gelyk by voorbeeld voor een moeder, de moorder van haar zoon zyn moet; maar de meeſte vrouwen nemen dit ſlag van ſlaven waarlyk voor zonen aan, en beginnen, zo dra haar die overgelevert zyn, dezelve met de zelfde ogen aan te zien, als het kind dat zy verloren hebben, 't geen haar waardſte pand was, en al de ſtut van haar huisgezin: en zy hebben naderhand de zelfde opzicht voor hen, als of 't haar eige kinderen waren. De Wilden van 't zuiderdeel, zegt men, oeffenen een byna diergelyke rechtspleging. De moordenaar van een huishoudent man gedwongen zynde deszelfs weduwe te trouwen, en de kinderen van haar eerſten man voor de zyne aan te nemen.

Wanneer de geſchenkengeen genoegen gevenleveren zy den misdadiger met een tot een ſlaaf over.

Ik blyf over dit Artykel voor de Karaïbiſche Wilden geen borg, de Schryvers zich weinig in een omſtandig verhaal van hun regering en ſtaatkunde ingelaten hebbende.

Daar zyn gevallen waar in de misdaad zo gruwelyk is, dat men zo veel omzichtigheid niet gebruikt om den moordenaar te redden, en waar in de Raad zich van zyn opperſte macht bedienende zorg draagt om hem daar over te ſtraffen. Ik erinner my over dit voorwerp een kleine geſchiedenis, die zy my zelfs vertelt hebben, en die dienen zal om beter te doen begrypen hoe zy hier meê leven.

Een jonge Vrouw ik weet niet om wat oorzaak met haar man overhoop leggende, wierd 'er van verlaten. De jagttyd gekomen zynde en geen man meer hebbende, die haar mêe kon nemen, bad zy haar broeders dat haar die mochten daar na toegeleyden, 't geen zy gaarn deden.

Zeldzame Hiſtorie.

Op een zekeren tyd dat deze Vrouw water uit een bron; die onder aan den voet van een ſteile rots niet ver van de Hut af was, te gaan ſcheppen, wierd zy in helder water het hooft van een man gewaar, die over de rots, daar hy op de loer ley, heen bukte. Zy kende haar man aanſtonds, en ging heen, niets merken latende.

Zo dra zy weer in haar Hut gekomen was vertelde zy haar broeders wat zy gezien had. Deze konden gemaklyk vermoeden dat de man daar niet was dan om zich over zyn Vrouw te wreken, en

dat zy derhalven wel haaſt een aanval van hem te verwachten hadden. In der daad zy wierden ſnachts terwyl zy ſliepen overvallen. De Vrouw, meer op haar hoede zynde als de anderen, of had reeds na een goed heenkomen gezocht, of redde zich ten tyden van den aanval met haar jongſten broeder, dat een kind van 14 of 16 jaar was. Zy begaf zich in een hollen boom, die dicht aan haar Hut ſtond, van waar zy alles hoorde wat 'er omgong. Haar broeders wierden alle na een lichte tegenſtand omhals gebracht. Het ſpeet de man zeer dat de Vrouw het ontkomen was, maar hy vleydde zich dat hy haar als het dag was wel zou inhalen, haar voetſlappen volgende. Tot haar geluk zocht hy haar in de verte, en na veel bomen doorzocht, en zonder vrucht veel wegs afgelegt te hebben, vertrok hy met zyn bende van daar, zonder hoop van haar te vinden.

Na hun vertrek begaf zich de Vrouw ook op den weg, met den enigſten broeder dien zy noch had, en gong door het boſch recht op het dorp aan. De moordenaars begaven zich daar ook na toe, om dat de jacht op haar einde was, en dat zy zich van de vangſt van dien ongelukkigen, die zy vermoord hadden, hadden bedient. Zy waren vol vertrouwen, zich verzekerende dat al kon de Vrouw zich daar na toe begeven, zy hen niet zou gekent hebben, en hebbenze voor een vyandige party genomen.

Dit arme ſchepzel was niet geruſt in haar ſchuilplaats, de vrees deed haar allerley voorzorgen gebruiken, die haar ook wel te ſtade quamen. Na enige dagen marcherens klom zy met haar broeder op een zeer dichten pynboom, om daar den nacht door te brengen. De man en zyn makkers quamen een ogenblik daar na hun Hut aan den voet van den zelfden boom neerſlaan. Daar viel een belagchelyk voorval voor, dat haar haaſt zuur opgebroken had, en dat haar onfeylbaar deed geloven dat zy ontdekt was of het daatlyk zyn zou. In deze dodelyke ongeruſtheid viel haar de nacht zeer lang, evenwel was zy gelukkig genoeg om dit nieuw avontuur te ontſnappen.

De Jagers braken zo dra het dag wierd op, en de vrouw, die de vrees vleugels byzette, koos een anderen korter weg, en quam het eerſte in 't Dorp aan, daar zy haar vrinden heymelyk tyding gaf van het geen 'er voorgevallen was.

Op dit nieuws deed men den raad zeer heimelyk vergaderen. De Vrouw gaf daar vaſte blyken van de waarheid van de zaak, en zy zeyde onder anderen, dat een van de moordenaars gruwlyk door een van de omgebrachte in de hand gebeten was. Het feit ſcheen al te yslyk, en van een al te groot gevolg te zyn om het ongeſtraft te laten, en men beſloot op ſtaande voet daar wraak over te nemen.

Men wiſt reeds in het dorp dat de Jagers op het tipje ſtonden om te komen, zy hadden hun vrinden laten verwittigen datze hem te gemoet zouden komen, gelyk dit de gewoonte was, om hen hun vangſt en toeruſting te helpen dragen. Terzelfder tyd dat deze vertrokken, zond men op geheime order van den Raad hun enige

enige perſonen te gemoet, onder voorwentzel van hen over hun wederkomſt te begroeten, en ze te verzoeken dat zy zich mochten ſpoeden, om dat op dien zelfden dag een van de voornaamſte van 't dorp een gaſtmaal in name van een van hun bende gaf.

De Jagers miſten niet 's avonds in het dorp te komen, zy traden in de Raadshut, daar het gaſtmaal toebereid was. Men deed hen de gewoonlyke eerbewyzingen: men vroeg hen na hun ontmoetingen: en iemant ter zelfder tyd de hand van dien genen, die gebeten was, van onder ziende, vroeg hem als zonder daar iets meê voor te hebben wat het was; hy antwoorde flaauw dat hy door een Bever gebeten was. Toen bracht men de Vrouw en het jongetje voor den dag, die in een hoek verborgen waren: de Vrouw vertelde in 't openbaar al wat 'er omgegaan was, zonder de minſte omſtandigheid te vergeten.

Zo dra zy geeindigt had, ſprongen 'er jongelingen, die hier order toe hadden, en midden onder de verbaasde moordenaars gezeten waren, op, en doorſtakenze, zonder dat zy zich in ſtaat ſtelden om enige tegenweer te doen.

Hoe men iemand, wiens dood de Raadbeſloten heeft, doetomkomen.

De Raad derhalven den dood van iemant beſloten hebbende, doet men hem op de wyze als ik zeg omkomen, ponjarderende hem op de mat zelfs, of in den ingang van de hut, dat een zeer duiſtere plaats is, of wel men lokt hem onder enig voorwentzel uit het dorp, en men ſlaat hem enige treden buiten het ſtaketzel de kop in.

Wat die gene aangaat die zich aan het dorp gehaat gemaakt hebben om redenen die men niet uitdrukken wil, gelyk wanneer zy zich door menigvuldige dieveryen berucht gemaakt hebben, wanneer zy onluſten in de huwelyken verwekken, of de vrede onder nabeſtaande ſtoren, wanneer zy zich met al te veel zaken bemoejen, wanneer zy enig ongeoorlooft verſtant met den vyand onderhouden, beſchuldigt men ze van tovery en bezweringen.

Dit gerucht wel genoeg verſpreyd zynde wacht men maar een gunſtige gelegentheid af om uit te barſten. Om te beter het voornemen dat men genomen heeft te ontveinzen, pakt men direkt die perſoon niet aan, wiens verderf beſloten is; maar de Raad laat eerſt enige perſonen roepen, die den zelfden naam hebben, daar 'er altyd een goed zootje van in het dorp is. Men vermaant deze eerſt met zachtmoedigheid, dat zy hun misdaden bekennen, en hun medeplichtigen openbaren. Zo zy zich maar een weinig laten bidden, gelaat men zich hen met gloejende yzers te willen dwingen, 't geen een hevige pyn is. De vrees voor 't folteren of de hoop van zich daar van te bevryden maakt dat zy door elkander ſchuldigen en onſchuldigen aanbrengen; maar al wat zy zeggen word voor achterklap gehouden, tot dat zy, 't zy by geval of anders, de perſoon genoemt hebben, die men van kant wil helpen. Dan vat men dezen, en handelt hem op de zelfde wyze, om hem te doen bekennen dat hy ſchuldig is: Daar is geen gebrek aan aanklagers. Hy alleen heeft al het quaad in het dorp uitgerecht, hy heeft des eenens moeder des anderens broeder om hals gebracht; men heeft hem vuur zien ſpuwen, in de graven wroeten, om de

Hut-

Hutten zien waren, enz. Hy hoeft zo veel niet gedaan te hebben om den dood te verdienen, dien men hem doet lyden, brandende hem als de ſlaven, zo men uit medelyden hem niet doorſteekt, of dood ſlaat.

De vrinden zouden in deze gelegentheid niets durven zeggen, en hebben het zich zelven maar te wyten, dat zy 'er zelfs geen recht over gepleegt hebben. Evenwel heeft men zomtyds deze achting voor hen, dat men ze voorkomt om hen te vragen of zy dien genen, dien het dorp wil laten ombrengen, laten varen, en dit is ter zelfder tyd van de eene kant een beleeftheid, en van de andere kant een ſtaatkundige ſtreek, om zich van hen ook te ontdoen, zo zy de geringſte gedachten hadden om 'er zich gevoelig over te tonen. De vrinden, dien men deze voorſtelling laat doen, wachten zich wel van daar niet in te bewilligen, en de gene die moeds genoeg hebben om ſtantvaſtig te blyven, zo 'er zulke gevonden worden, worden of zelfs in den ingang van de hut geponjardeert, of zien door de vlucht na een goed heenkomen, om dat gevaar niet te lopen.

Lof hunner rechtspleging.

Aldus hebben deze Volkeren, zonder geſchreve wetten te hebben, een in den grond ſtrenge rechtspleging, en houden elkander in eerbied, door de vrees die de burgers dwingt om op hun eigen gedrag acht te ſlaan, om de algemene order en ruſt niet te ſtoren, 't geen het oogmerk van alle goede Regeringen is.

ELFDE HOOFTSTUK.

Van de Staatszaken.

DE Staatszaken verdienen de grootſte oplettentheid. Het gedurig wantrouwen dat zy op hun Buren hebben doet hen geſtadig een oog in 't zeil houden, om zich van alle gunſtige gelegentheden te bedienen, of om zonder zich te laten zien onenigheid tuſſchen hen te verwekken, of om ze aan zich te verbinden, met zich noodzakelyk te maken. Hun voorzichtigheid gebruikt hier ontrent oneindig vele kunſtraderen, die zy altyd in beweging houden: en onderwyl dat zy hun Bontgenoten door menigvuldige bezoeken en al de plichten van een wederzytze beleftheid ontzien, zyn zy altyd binnen 's lands bezig, om te overwegen wat 'er omgaat, om zonder ophouden op de minſte voorvallen acht te geven en raad te plegen; om hun jonge luiden een plooi van Staatszaken te geven om hen den ſtyl van hun Raadvergaderingen, en de mondelyke overlevering die zy van de hiſtorie van hun land en de deugt hunner voorzaten bewaren, te leren, en om in hen die oorlogszucht aan te queken, die in tyd van vrede hun ruſt en in den oorlog hun overwinning veroorzaakt.

Van het Porceleyn.

Alle zaken worden door takken en ſnoeren Porceleyn verhandelt, die hun in plaats van woorden, ſchriftuur, en verbintenisſen verſtrekken.

Het Porcelein waar van wy hier ſpreken verſchilt veel van die werken van Porcelein, die men uit China en Japan brengt, of 't geen men in Vrankryk Porcelein van Nevers noemt, dat werken zyn die door de kunſt vervaardigt worden, en waar van de ſtof

een

een gezifte en toebereyde aarde is. Dit word uit zekere zee-ſchulpen gehaalt, in 't algemeen onder den naam van Porcelein bekent, en door verſcheyde byzondere namen onderſcheyden, die 'er de liefhebbers aan geven, en die door de verſcheyde ſoorten, figuren en verven bepaalt zyn, die zo een aangenaam gezicht voor 't oog uitmaken, dat zy als een van de grootſte wonderen van de natuur en een van de bekoorlykſte voortbrengzelen van den Oceaan kunnen aangezien worden. Die gene daar onze Wilden zich van bedienen zyn geribt, en gelyken door haar maakzel na de St. Jakobs ſchulpen, uitgezondert nochtans dat zy een weinig langer zyn, dat zy een weinig puntiger toelopen, en dat zy die oortjens of uitſtekels, die ter zyden van het ſlot, daar deze twe ſchilpen aan malkander vaſt zyn, niet hebben. Haar vis is zo lekker niet als onze gemene en dagelykſche oeſters, maar daar en tegen zyn haar ſchulpen zo glad van binnen en van buiten, en de verven zo levendig en ſchoon, dat men niets heerlykers in dit ſoort zien kan.

Men vind ze op de kuſten van Virginien en Nieuw-Engeland, daar de Wilden, die op dezen oever woonden, dezelve bewerkten en 'er groten handel meê dreven. Hedendaags, 't zy dat de Brandewynen der Européers deze Natien byna verdelgt hebben, gelyk zy 'er verſcheyde anderen in den grond geholpen hebben, 't zy dat de oorlogen der Irokoizen dezelve byna t'enemaal verſtrooit hebben, is het Porcelein raarder geworden, en word zo net niet meer bewerkt als eertyds.

Deze zeehorentjes, waar van het Porcelein gemaakt word, zyn de *Concha Venerea* of *Cytherea* der Ouden. De Grieken noemden ze χοιρίναι, en van de Latynſche woorden *Porca*, *Porcella* heeft men *Porcellana*, porcelein gemaakt; niet ter oorzaak van de figuur van deze horentjes, gelyk Voſſius zegt, maar gelyk ik geloof om het gebruik dat men 'er eertyds uit zedigheid van maakte, om zyn naaktheid te bedekken, in de tyden dat de menſchen byna niet beter gekleed gingen als de ſtantbeelden die ons van de Grieken noch overgebleven zyn. De Wilden maken 'er hedendaags het zelfde gebruik noch van in verſcheyde plaatzen van Amerika, en bedienen zich tot dien einde of van hele horentjes of van gewerkt porcelein, maar zy maken 'er noch een veel groter gebruik van om hun hoogmoed te voldoen, zich daar van bedienende om 'er verſcheyde cieraden van te maken, daar zy zich gewoon zyn meê op te ſchikken.

Voſſius de Orig. & Prog. Idololat. lib. 4. cap. 35. p. 71.

Lopes de Gamara, Hiſt. Gener. de Ind. lib. 3. cap. 18.

De Heer van Lery geeft ons in zyn Hiſtorie van Brazilien te kennen, dat het in zyn tyd in Vrankryk de mode noch onder de Vrouwen was enige cieraden, van deze gewerkte zeehorentjes gemaakt, te dragen; want na beſchreven te hebben hoe de Brazilianen een groten Horen, *Vignol* of Zeeſlak genaamt, te bewerken, voegt hy 'er by, „ dit is na myn oordeel 't geen zommige porce-
„ lein noemen; waar van wy vele vrouwen-gordels zien dragen,
„ en ik had 'er meer als drie vamen van, zo ſchoon als men ze
„ zien kan, toen ik in Vrankryk quam.

Lery, Hiſt. du Breſil, Ch. 8. p. 106.

Schoon de koophandel onder deze Volkeren, gelyk hy in zyn oor-

Dit por-

celein kan met een als een ſoort van geld aangezien worden.

oorſprong was, noch niet anders is als een zuivere ruiling van waar, zoo kan dit porcelein ook als een ſoort van geld aangezien worden, gelyk zekere kleine zeehorentjes daar noch in zommige plaatzen van Ooſtindien en by de Negers van Afrika voor doorgaan. De Wilden hebben niets koſtelyker als hun porcelein, dit zyn hun juwelen en edele geſteentens. Zy tellen dezelve tot de greintjes toe, en dat verſtrekt hun voor alle rykdommen.

Daar is twederley ſoort van porcelein, het een is wit, en het gemeenſte. Men bedient zich van dit het meeſte om verſcheyde cieraden te maken daar de mannen en vrouwen zich meê opſchikken. 't Ander is donker violet, en word veel meer gezocht als het ander, hoe meer het na 't zwart trekt, hoe meer het geacht is.

Het porcelein, dat tot de ſtaatsverhandelingen dient, is alles tot kleine cylinders van de lengte van een vierdedeel van een duim bewerkt, en dik na proportie. Men deelt ze op twederly wyze uit, in takken en aan ſnoeren. De takken beſtaan uit Cylinders, zonder enige order aan elkander geſnoert, gelyk de kralen van een Rozekrans; deszelfs porcelein is gemeenlyk gants wit, en men bedient 'er zich niet van als in zaken van een gering gewicht, of als van een voorbereiding tot andere aanzienlyker geſchenken.

De ſnoeren zyn brede Gordels, alwaar de kleine witte en purpere cylinders op de ry geſchikt zyn, en op kleine lere riemtjes gelegt, die men fraai door een ſchakeert. Hun langte, breete en verven zyn na het gewicht der zaken geſchikt. De gemene ſnoeren zyn van elf ryen, ieder van hondert en tachtig greintjes.

TWAALFDE HOOFTSTUK.

Van de Schatkiſt.

DE gemene ſchatkiſt beſtaat voornamentlyk uit dit ſlag van ſnoeren, die hun, gelyk ik reeds gezegt heb, voor verbinteniſſen, openbare handelingen, en enigermaten voor jaarboeken of regiſters verſtrekken. Want de Wilden geen ſchrift of letters hebbende, en zich hier door blootgeſtelt vindende om haaſt de zaken, die onder hen van 't ene ogenblik tot het ander voorvallen te vergeten, vervullen zy dit gebrek met zich een hulpmiddel voor het geheugen te maken door woorden die zy aan deze ſnoeren hechten, waar van ieder een byzondere zaak of een omſtandigheid van de zaak betekent, die hy verbeeld zo lang hy in wezen is.

Zy zyn zodanig aan dit gebruik toegewyd, dat behalven den naam van *Gaïonni* die dit ſlag van ſnoeren betekent, en die het meeſt in gebruik is, zy daar ook dien van *Garihoua*, dat een handeling betekent; dien van *Gaouenda* ſtem of woord; en dien van *Gaïanderenſerà*, dat zo veel als grootheid of adel is, aan geven; om dat alle de zaken die door deze ſnoeren betekent worden, aan de Agoïanders of Edelluiden toebehoren; om dat zy het zyn die ze verſchaffen, en dat men ze onder hen weer verdeelt, wanneer men geſchenken aan het dorp doet, en dat men de ſnoeren van hun Afgezanten beantwoord.

Om

De ſnoeren porcelein worden op verſcheyde wyzen gemaakt

Om de verwarring te vermyden die 'er onfeilbaar uit deze menigte van zaken zou ontſtaan, zyn deze ſnoeren op verſcheyde wyzen gemaakt, en deze witte en purpere Cylinders zyn zodanig geſchikt en door malkander geſchakeert, dat zy alle een andere gedaante hebben. De Agoïanders en de Gryzaarts hebben behalven dat voor een gewoonte van ze dikwils te zamen na te zien, en onder hen de zorg te verdelen, en zommige in opmerking te nemen, die men hun in 't byzonder toewyſt, zo dat zy op deze wyze niets vergeten.

Hun Porcelein zou haaſt uitgeput zyn, zo het niet omgezet wierd en omliep; maar in byna alle de handelingen 't zy binnen 't zy buiten 's lands, willen de wetten dat men woord voor woord antwoorde, dat is te zeggen, dat men voor een ſnoer een anderen in de plaats geve, die byna van de zelfde waarde is, nemende evenwel enig onderſcheyd van een groter of kleinder getal greintjes in acht, 't geen na den rang der perſonen of der Natien, met wie men handelt, moet geſchikt worden.

Hier worden alle zaken mee verhandelt in Noorder Amerika.

Zy geloven niet dat 'er enige zaak zonder deze ſoorten van ſnoeren kan afgehandelt worden. Wat voorſtel men hun mondelings doet of wat antwoord men hun zo geve, vervalt de zaak, en zy latenze in der daad vervallen, als of zy nooit op 't tapyt geweeſt was. De Europeanen, weinig van hun gewoontens onderrecht, of zich daar niet veel aan kreunende, hebben hen een weinig ontrent deze verlegen gemaakt, houdende hun ſnoeren, zonder die met andere te beantwoorden. Om de ongemakken die daar uit kunnen voortkomen te vermyden, geven ze 'er nu maar zeer weinig in getal, zich verontſchuldigende dat hun Porcelein uitgeput is, en het overige vervullen zy met eenige pakjes met harte- en bokke-vellen, die men met ſnoeſteryen van weinig waarde beantwoord; zo dat de handelingen tuſſchen de Europeanen en hen een koophandel geworden zy.

Schoon al de wilde Natien van Amerika verſcheyde ſoorten van cieraden van Porcelein maken, geloof ik dat 'er geen als die van Noorder Amerika zyn, die 'er zich in 't verhandelen van zaken van bedienen. Zelfs kan ik het van alle deze niet verzekeren.

De gemene ſchat word in de hut der Hoofden bewaart, en gaat by beurten van den een tot den ander. Daar ſtaat geen tyd toe bepaalt, en hy blyft zo lang op een plaats als de afgunſt hem daar lyden kan. Men telt de jaren by nachten, voor den ſchat alleen, zo dat men zegt dat hy twee of drie nachten in zo een Hut bewaart geweeſt is, om te zeggen dat hy 'er twee of drie jaren gebleven is.

Nachten in plaats van jaren gerekent.

Behalven de Porceleine ſnoeren brengt men ook Pelteryen, Maitz, Meel, Viſch of gerookt Vleeſch in de ſchatkiſt, en in 't gemeen alle andere zaken, die tot de gemene onkoſten en alle de uitgaven die in naam van 't gemeen geſchieden, dienen kunnen.

DERTIENDE HOOFTSTUK.

Van de plechtige vergaderingen.

DE algemene en plechtige handelingen vereiſchen byna alle eenige onkoſten, om dat zy byna altyd met gaſtmalen, zang en dans verzelt zyn. Deze Handelingen, die haar oorſprong aan den Godsdienſt ſchuldig waren, gelyk wy reeds gezegt hebben, van zich zelven onverſchillig zynde, waren altyd zodanig aan den Goddelyken dienſt niet verknocht, of men ſcheyde ze daar naderhand van af, en men kon ze werelds maken, voegende dezelve by het te enemaal burgerlyke en gemene leven. Dit geeft ons Atheneus zelfs te kennen, ter oorzaak van zommige verzen die Prosodiaſche, Apoſtoliſche en Partheniſche genoemt wierden, die op zeer aangename wyzen gezongen wierden, en volmaakt wel met den dans konden gepaart worden. Want „ men bedient er zich „ van, zegt hy, zomtyds om Venus, Bacchus, en Apollo te eren, „ en zomtyds gebruikt men die ook, zonder op de Goden te denken. “ Maar 't zy dat het godsdienſtige bedryven waren, gelyk zy zekerlyk in de eerſte tyden waren, 't zy dat zy als enkele tydverdryven aangezien wierden, de Wetgevers wilden die in hun gemene beeſten invoeren, als bequaam zynde om de harten des te beter te verenigen, om ze met meer vermaak tot het gemene welzyn te doen zamenſpannen, en om de banden van de zamenleving te naauwer toe te ſtrikken.

Athen. lib. 14 p. 631.

Lykurgus beveelt zyn onderzaten de feeſten aan.

Lykurgus, wiens gemeenbeſt, gelyk ik hier voren aangemerkt heb, het langſt de gewoontens der Ouden behouden heeft, had die aan zyn volk bevolen, na dezelfde ſchets als die der Kretenzers. De inſtelling van deze feeſten en danſſen wierd te Sparte zodanig als een zaak aangezien, daar zy aan die van 't Eyland van Krete voor verplicht waren, dat de naam van Andreia, dien zy aan deze feſtynen gaven, aan beyde de Volkeren gemeen was; en dat wanneer zy van hun zangen en danſen ſpraken, zy die niet anders als Kretenzer zangen en danſen noemden.

Strabo lib. 10. in Lycurgo.

Men noemde de feſtynen Ἀνδρεῖα, gelyk Strabo ſchryft, of Ἀνδρία, gelyk in Plutarchus aangetekent ſtaat, om dat niet als de mannen die bywoonden.

Hoe deze Gaſtmalen te Lacedemon gehouden wierden.

Het woord Ἀνδρεῖα betekent eigentlyk die grote zalen, waar in mannen van een rypen ouderdom te zamen woonden; gelyk het woord Ἀγέλαι die gene betekende, daar de jongelingen, die de manlyke jaren bereikt hadden, ook in 't gemeen opgevoed wierden, maar afgezondert van de volwaſſche mannen.

De Vrouwen woonden en aten nooit in deze zalen daar de mannen en de jongelingen waren. Daar na veranderde men dezen naam te Lacedemon in dien van συσσίτια en φειδίτια, daar men verſcheide uitleggingen aan geeft volgens de verſcheyde afleydingen die men aan dit woord gaf, waar van de meeſte daar op uitkomen, dat zy een matig gaſtmaal wilden betekenen of een gaſtmaal dat bequaam was om de genegentheid te verwekken.

Ariſtot Polit lib. 2 cap. 10.

De particulieren hielpen hooft voor hooft deze gaſtmalen bekoſtigen. Ariſtoteles en Atheneus tekenen aan, ſchoon een weinig

ver-

verſchillent, 't geen ieder maandelings voor zyn hooft moeſt betalen. Die gene die den Goden de eerſtelingen offerden, of die een goede jacht gehad hadden, droegen zorg van er een goed deel van tot gebruik van deze gaſtmalen te ſchikken. *Athen. lib. 4. p. 142.*

Een vrouw had het beſtier van deze maaltyd, met drie of vier perſonen die zy verkoor, die ook twee knechts om hout te dragen, en die *Kalophoroi* of *Xilophoroi* genoemt wierden, verſchaften.

Oudtyds zette men daar ieder zyn ſchotel in 't byzonder voor hem; maar naderhand veranderde men dit gebruik, en men ſchikte een bepaalt getal van perſonen te zamen, zeggen de Schryvers, die zeer licht de verſcheyde zalen of vergaderplaatzen in ſchotels konden verandert hebben. Het voornaamſte gerecht was een ſoort van pap of zwart vleeſchnat, *jus nigrum* genaamt, dat by de Ouden zeer beroemt was. De Oudeluiden vergenoegden zich hier mede, latende de vaſte ſpyzen aan de jongelingen over, die beter tanden hadden als zy. In Kreten, in tegendeel, gaf men den jongelingen een ſtuk vleeſch dat maar half zo groot was als 't geen men den Ouden gaf. De Vrouw die het opzicht over 't maal had, deelde de ſchotels om, en gaf de beſte brokken aan die gene, die door hun voorzichtigheid in de Raadsvergaderingen of door hun dapperheid in de Gevechten en andere oeffeningen van hun ſcholen het meeſt uitgemunt hadden. Op het einde van de maaltyd deelde men vruchten om, en koeken van gerſtenmeel. Toen de wyn in Griekenland begon in gebruik te raken, gaf men den jongelingen daar een zekere maat van te drinken, die hun geen quaad kon doen, om dat het water daar in ver uitſtak. De wyn wierd voor de ouden insgelyks ſterk met water gemengt, maar hy was tot geen zekere maat bepaalt, als voor de jongelingen.

Ten tyden van Lykurgus was de ſtad Sparte zeer ſlecht met volk voorzien, en miſſchien waren ze toen alle genootzaakt deze gaſtmalen by te wonen; behalven die gene die een offerande gepleegt hadden, of die ter jacht gegaan waren, ten zy dat de Schryvers gelooft hebben dat er die van verſchoont waren, om dat miſſchien in de Godheid gelyk by de Wilden van onzen tyd die gene die de offerande gepleegt heeft, of op de jagt geweeſt is, dat is te zeggen die gene die het gaſtmaal aanrecht, en op wiens koſten het geſchied niets eet, en alles den genodigden overlaat. Ik weet niet of het reeds in dien tyd was, of wel na dat de ſtad volkryker geworden was, dat het volk zich in Genootſchappen verdeelde, die men *Etaireiai* noemde, welke Jupiter *Etaireïos* of den Verbondmaker voor den Patroon van hun Broederſchap verkozen, waar van de Godsvrucht gelyk hedendaags op gaſtmalen uitquam, daar de Broeders elkander op onthaalden. Lacedemon in genootſchappen verdeelt.

Om iemand in deze Genootſchappen te ontfangen, nam men de ſtemmen in 't rond op, 't geen op deze wyze toeging: men ſtelde ieder van de broeders een zekere vrucht ter hand, welke die gene, die voor hem waren, heel in een bekken, dat een ſlaaf aanbood, wierp; die gene in tegendeel die redenen hadden om hem niet toe te laten, drukten die te zamen, en gaven hier door te

kennen dat zy hem niet hebben wilden. 't Is waarſchynelyk dat toen de ſtad van Sparte toenam, men deze ſoorten van gemene woonplaatzen, die men Ἀιδρεῖα en Ἀγέλαι noemde, ook moeſt vermeerderen, en dat ieder een van deze Broederſchappen uitmaakte, die Atheneus door het woord Ἑταιρειαι betekent. Dus zagen deze Genoodſchappen voornamentlyk op de zamenwoning.

Behalven deze gaſtmalen, φειδίτια genaamt, waren 'er noch andere, gelyk de κοπὶς, daar de Vremdelingen en de kinderen meê toegelaten wierden. Een ander dat men Ἀιγλὶν noemde, en verſcheyde andere, waar van men de omſtandigheden en het onderſcheid in Atheneus zien kan, die alle, volgens dezen Schryver, uit enige beweegreden van Godsdienſt geſchieden.

De ſoberheid van deze maaltyden was niet al te aanlokkelyk, en de Lacedemoniers beholpen 'er zich niet langer meê als de Wetten in al haar ſtrengheid onderhouden wierden. Areus en Akrotatus voerden 'er de lekkerheid en de pracht in, waar na het niet weer mogelyk was tot de eerſte eenvoudigheid te keren. Kleomenes trachte te vergeefs die weer in te voeren, hy deed vruchteloze moeite, en was het ſlachtoffer van zyn yver.

waar deze maaltyden toe dienden.

De Lacedemoniers namen op deze openbare maaltyden de gelegenheid waar om hun jongelingen moed in 't lyf te ſpreken, en om hun krygslieden op te wekken om de dapperheid hunner voorzaten, die zich in den oorlog het meeſt beroemt gemaakt hadden, na te volgen. En deze moedigden elkander in hun krygs-danſen en gezangen aan, waar door zy zich gewenden om den oorlog als een ſpel aan te zien, en zich oeffenden om den dood, onder het afbeeldzel van vermaak, te braveren, op dat hun vyanden het minſte denkbeeld niet hadden dat zy dien vrezen konden.

Athen. lib. 14. p. 630.

Atheneus ſchryft op het verhaal van Filochorus, een oud Schryver, dat Tyrteus zich zeer door deze ſoorten van gezangen en danſen beroemt maakte; zo dat wanneer de Lacedemoniers de Meſſeniers onder het beſtier van dezen Hooftman verwonnen hadden, zy bevalen dat in alle hun vergaderingen voor hun algemene gaſtmalen, hun jongeluiden elk in 't byzonder de gezangen van Tyrteus zouden zingen, onder het danſen van een Pyrrhiſchen dans; en dat een der Koningen of der Hoofden Rechter in deze oeffening zyn zou, waar na hy de lekkerſte beten van het gaſtmaal aan dien gene tot beloning voor zyn overwinning geven zou, die het beſt gezongen had.

Gaſtmalen der Irokoizen.

Onder de gaſtmalen der Irokoizen en der andere Wilden, hunne naburen, vind men 'er ook van verſcheide ſoorten, waarvan de eene met meer plechtigheden verzelt zyn als de andere; zommige daar het gantſche dorp deel aan heeft, en andere daar een kleinder getal gaſten op genodigt worden.

Behalven de gene waar van ik reeds geſproken heb, en die beroemt zyn door de offerande en de aanſpraken aan de Zon, zyn 'er noch andere, daar de Godsdienſt miſſchien geen deel meer in heeft, maar daar hy evenwel byna zonneklaar den oorſprong aan ſchynt gegeven te hebben. Gelyk die offerande die men van het eerſte beeſt aanrecht, dat een jong jager gedood heeft: een feeſt

dat

dat zeer na de offerande zweemt, die de menſchen in de geſchreve Wet, en miſſchien ook in de Wet der Natuur, verplicht waren te doen, de eerſtelingen van alle zaken aan God opoffierende. Zodanig is ook het feeſt van alles op te eten, dat een ſoort van een brandoffer is, waar in het niet geoorlooft was iets van het ſlachtdier over te laten.

Op dit feeſt moet men zo lang men eet ſtilzwygen, en men moet eten al wat 'er voorgezet word, men mag 'er niets van na huis nemen, men moet het alles op de plaats van het aangerechte gaſtmaal verteren. Maar het ſtaat ieder vry een Pannelikker meê te brengen, die zyn gebrek vervulle. Zo hy 'er geen vinden kan, zelfs niet voor geld, en dat hy zyn deel niet kan op krygen, word hy 'er op ſtaande voet over geſtraft; men maakt een klein affchutzel in een hoek van de hut, dat hem voor een gevangenis verſtrekt, en men laat 'er hem zomtyds 24 uren achter malkander in zitten. Na dat het vleeſch verteert is, doet de Gaſtheer noch grote ſtukken beren-vet opdiſſchen, of ook wel het vleeſch-nat, waar in het vleeſch gekookt is, dat gruwlyk vet is. Zo zy ondanks al hun pogingen de gerechten niet kunnen meeſter worden, moet men alles wat 'er overblyft, vleeſch en been, in het vuur werpen, op dat 'er niets van in de wereld blyve, gelyk de Joden ontrent het Paaſchlam deden. Al deze woeſte Volkeren maken een God van hun buik, zy eten tot barſtens toe, en het is onbegrypelyk waar zy al het eten laten.

Het ampt van Pannelikker was oudtyds heilig en aanzienlyk, volgens de getuigenis van Atheneus. Deze menſchen waren hun inzetting aan den Godsdienſt verſchuldigt, en zy wierden den Prieſteren als Noothulpen bygezet, om hen te helpen de ſlachtdieren, die geoffert wierden, op te eten. Om deze reden gaf men hun ook den naam van *Coëpulones*. Wy hebben byna een bewys van 't geen Atheneus zegt in 't geen ik van deze noodhulpen zo even verhaalt heb, die de Wilden, die ter feeſt genood zyn om alles op te eten, verzellen: en 't geen deze Schryver zegt dient ter zelfder tyd om myn gevoelen te verſterken, dat het oorſpronkelyk een ware offerande was, van de gene die men Brandoffers noemde, wyl 'er niets van het ſlacht-dier mocht overſchieten. In later tyden wierd het ampt van Tafellekker gantſch veracht, men gaf het niet meer als aan ſlechte elendige luiden, die zich door den reuk der goede keukens lieten trekken, en hun werk maakten om op alle goede maaltyden te verſchynen in 't gevolg van de luiden van aanzien, daar men hen ook de ſchaduwen van noemde, om dat zy hen overal volgden, gelyk de ſchaduw het Ligchaam, van hun kant alle ſmaad uitſtaande eer dat zy hem zouden verlaten uit vrees van hun geluk te verliezen, dat aan de gaſtmalen, daar de luiden van fatzoen op verzocht waren, verknocht was.

Het ampt van Pannelikker oudtyds een heilig en aanzienlyk ampt

In later tyden wierd het gants veracht.

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

SChoon men op alle gaſtmalen zingen en danſſen kan, zyn 'er evenwel daar men niet en zingt, gelyk 'er ook gelegentheden zyn

Zang-maaltyden.

zyn waar in men zingt en danſt zonder een gaſtmaal te houden.

Maar daar is een ſoort, daar men dat voor al niet nalaten mag, en om deze reden noemt men die zelfs *maaltyden om te zingen.* Deze zyn de meeſte in gebruik, de plechtigſte en de prachtigſte.

Vader Brebeuf verhaalt, dat hy by de Huronnen drie van deze feeſten gezien had, waar op 'er in de ketels dertig harten waren, op het ander twintig Harten en vier Beren, en op het derde 50 viſſchen, die zo groot waren als onze grootſte ſnoeken, en hondert en twintig andere zo groot als onze zalmen.

Zie hier ten naaſten by de order die 'er in deze plechtigheden gehouden word.

Op den dag van het feeſt maakt men al vroeg het gaſtmaal in een van de Raadshutten klaar. Terwyl men de ketels op het vuur zet, rekent men na mate van het vleeſch dat men heeft, hoe veel perſonen daar op moeten verzocht worden; De rekening geſchied met graantjes Indiaanſch koorn of met kleine rysjes, dat hun manier van cyfferen is. Vervolgens zend men deze rysjes of deze graantjes in de verſcheyde Hutten rond, of men werpt ze op de vloer, zeggende, *gy word verzocht.* De Inwoonders van deze Hutten ſchikken na het gaſtmaal een getal perſonen af, zo veel als zy rysjes gekregen hebben.

Ondertuſſchen loopt een uitroeper het dorp verſcheyde malen door, om te verwittigen dat de ketel in zodanig een Hut opgehangen is, en om het uur aan te wyzen wanneer zy komen moeten. Even voor dat de gaſten ſtaan te komen hangt men de ketels af, en men zet ze tuſſchen de vuren in, die men een weinig uitdooft, op dat men 'er geen hinder van hebbe.

De partikulieren en de Hoofden zelfs komen aan, brengende ieder zyn keteltje mêe. Het ſchynt niet dat 'er enig onderſcheyd van rang onder hen is, als dat de oudſte op de voorſte matten gaan zitten.

Evenwel verhaalt Vader Brebeuf, dat hy by de Huronnen een geſchil over de voorzitting had zien ontſtaan, in een zeer netelig geval, maar dat het haaſt door de voorzichtigheid van een van de Ouden bygelegt wierd, die daar met veel verſtand en grootmoedigheid in ſprak. De Irokoiſche vrouwen wonen dat ik weet dit ſlag van gaſtmalen niet by, en worden 'er niet toe verzocht.

Niet als die van de Hut worden 'er toegelaten, en deze ſchikken zich zeer op. Verſcheyde evenwel komen 'er om haar nieuwsgierigheid te voldoen, zy plaatzen zich gemeenlyk aan een hoek van de Hut: de kinderen en jongelingen, die noch niet in het lighaam der Krygslieden ingelyft zyn, klimmen op de ſtelladien, die 'er opgerecht zyn, of wel op de Hut zelfs, om door het gat, waar door de rook trekt, te kyken. De andere die niet binnen kunnen komen of plaats nemen, breken de ſchorſſen door, die de Hut voor muur verſtrekken, om te mogen toekyken. De wanorder die zy hier ontrent oeffenen ſtaat hun vry, en niemand mag 'er over klagen.

Onderwyl dat het gezelſchap vergadert, zingt die gene die het gaſt-

gaſtmaal aanrecht, of die geen in wiens naam het aangerecht word alleen, gelyk die gene die by de Ouden den oorſprong en den Lof van den God zong. Dit is als om het gezelſchap van zaken te onderhouden, die op het voorwerp dat hen heeft doen nodigen ſlaan.

De meeſte van deze Gezangen behelzen de fabels van den ouden tyd, de heldedaden van de Natie, en zy zyn in een ſtyl die zo oud is, dat zy dikwils zaken zeggen die zy niet verſtaan noch begrypen.

Deze zanger heeft dikwils een noodhulp die hem vervangt wanneer hy moede is, want zy zingen uit al hun macht. Deze muzyk duurt evenwel maar ontrent een half uur, en houd op als alle de gaſten gekomen zyn. De zanger heeft dikwils een noodhulp.

Dan opent de Redenaar de zitting, vragende als om de ſleur of al de genodigde daar zyn. Vervolgens noemt hy den Gaſtheer, hy openbaart de oorzaak waarom het feeſt aangerecht is, en telt omſtandiglyk, al wat 'er in de ketel is, op. Op ider zaak die hy noemt antwoord het gantſche gezelſchap *ho* ! *ho* !, dat hun toejuiching is: een oud gebruik, waar uit dat van het gemenebeſt van Lykurgus ſchynt geſproten te zyn, waar in men een diergelyke uitroeping deed en van den naam van den Gaſtheer, en van de gerechten van het gaſtmaal, op dat, zegt Atheneus, dit hem een voorwerp van lof voor zyn onvermoeide vlyt in het jagen en arbeyden ſtrekke; en op dat de gantſche wereld hem voor de liefde jegens zyn Vaderland en het prachtige onthaal van zyn medeburgers mocht bedanken. *Athen. lib. 4 p. 141.*

Na deze eerſte verklaring geeft de Spreker reden van alles daar het Gemeen van moet onderrecht zyn; want deze zangfeeſten voor alle gewichtige bedryven geſchiedende, die het dorp of de Natie raken, is dit eigentlyk de tyd om zaken van Staat van wat natuur die ook zyn mogen, te verhandelen, gelyk om een naam weer op te beuren, afgezanten gehoor te geven, hun ſnoeren te beantwoorden, den oorlog te verklaren, enz.

Zo dra men opgehouden heeft met ſpreken valt men zomtyds aan 't eten, voor dat men zingt, om meer moed te hebben, zomtyds zingt men voor 't eten, en zo het gaſtmaal den gantſchen dag moet duren, ledigt men een deel van de ketel 's morgens, 't andere word voor 's avonds beſpaart, en tuſſchen beyden zingt en danſt men.

De Gaſtheer raakt 'er niet aan, hy bemoeit zich alleen om te laten voordienen, of dient zelfs voor, noemende overluid de brokken die hy voor ieder geſchikt heeft en hem aanbied. De lekkerſte beetjes worden eershalven aan dien genen gegeven, daar men de meeſte achting voor heeft, op de zelfde wyze als Agamemnon Ajax een uitgelezen ſtuk van een oſſe-lende liet voordienen, om hem eer aan te doen en de dapperheid te belonen, die hy, met tegen Hektor te ſtryden, had blyken laten. Alles opgedift zynde, is 'er geen een die zyn beſt niet doet om te eten. *Homer. Iliad. lib. 7 v. 321.*

Na de maaltyd geeindigt is, begint de Gaſtheer den Athonront of den Pyrriſchen Dans, die den mannen alleen eigen is. Zy loſſen Athonront of Pyrri-

ſche dans. elkander in deze oeffening af, beginnende van de voornaamſten af, en dalen by trappen af tot de jongſten toe. Zy hebben deze beleeftheid en oplettentheid voor elkander, dat ieder aan zyn meerder de voorrang geeft. Hier toe gebruiken ze geen ſtrykades en komplimenten gelyk de Franſchen doen, maar zy houden zich ſtil, zonder iets te doen, zo dat men genoodzaakt is 'er zommigen te noemen en de zelve te vermanen om de baan warm te houden als een ander gedaan heeft.

Hoe die in zyn werk gaat. De oude luiden en die van den eerſten rang doen dikwils anders niet als van hun plaats opſtaan, en vergenoegen zich met onder 't zingen enige buigingen van 't hooft, ſchouders, en knien te maken, om hun zang te onderſteunen. Andere, die wat minder achtbaarheid hebben, maken eenige paſſen, en wandelen door de Hut rontom de vuren. Ieder heeft zyn byzonder liedje, dat is te zeggen een zangwyze, daar hy weinig woorden op paſt, die hy zo dikwils herhaalt als hy wil; ik heb zelfs opgemerkt dat zy eenige lettergrepen der woorden afbyten, als of het verzen, of woorden op de maat waren, maar zonder rym. De gene die danſen wil begint met van zyn mat op te ſtaan, en hy word met een algemene toejuigching beantwoord. Na mate dat hy voorby een vuur gaat, antwoorden deze die aan weerkanten op de matten zitten, op de kadans met een beweging van 't hooft, en gedurige *hé*, *hé*, uit hun kelen en borſt te halen, die zy op zekere plaatzen verdubbelen, daar de maat het vereiſcht, en dat zo net op de maat dat zy zich nooit vergiſſen, en zy hebben zo een fyn gehoor, dat de Franſchen, die 't meeſt op hun gewoontens afgerecht zyn, daar lang niet by hebben kunnen komen. Als hy tot een twede vuur gaat, ſcheppen die van het eerſte adem, die by de verder afgelegene vuren zitten ruſten ook, maar de kadans word altyd door die gene, voor wie hy ſtil ſtaat, opgehouden. Het lied eindigt door een *hé* of een *echoüé* van het gantſche koor, 't welk als een twede galm van toejuiching is.

De jonge maats hebben levendiger gezangen en ſterker bewegingen, 't welk beter met hun jaren over een koomt. Als de Dans recht aan de gang is, danſen 'er twee of drie gelyk, ieder aan zyn vuur, en deze mengeling maakt geen verwarring.

Nademaal dit krygs- of godsdienſtige Danſſen zyn, zouden zy rechtswegen de Lier en wapens in de hand moeten hebben, gelyk de Saters hun Wynrank-ſpieſſen en hun Ratels hadden. Maar dit geſchied niet als in zekere gelegenheden; 't is ook niet eens noodzakelyk, want de Ouden danſten hun Pyrriſchen Dans of gewapent of ongewapent. Ik heb niet als de ſlaven de Athonront zien zingen, met de Lier in de hand, wanneer zy in het dorp aankomen, en dat men ze tot zyn vermaak doet danſen, voor dat men over hun nootlot het vonnis gevelt heeft.

Onder deze Danſen zyn 'er zommige niet als een eenvoudige en defftige wyze van den vyand te gemoet te trekken, en het gevaar trotzelyk en blymoedig te braveren.

Panto-mimen of Boot- Een twede ſoort, maar altyd in den zelfden aart, is die der Bootzemakers, dewelke beſtaat in een daad op de wyze zo als die voor-

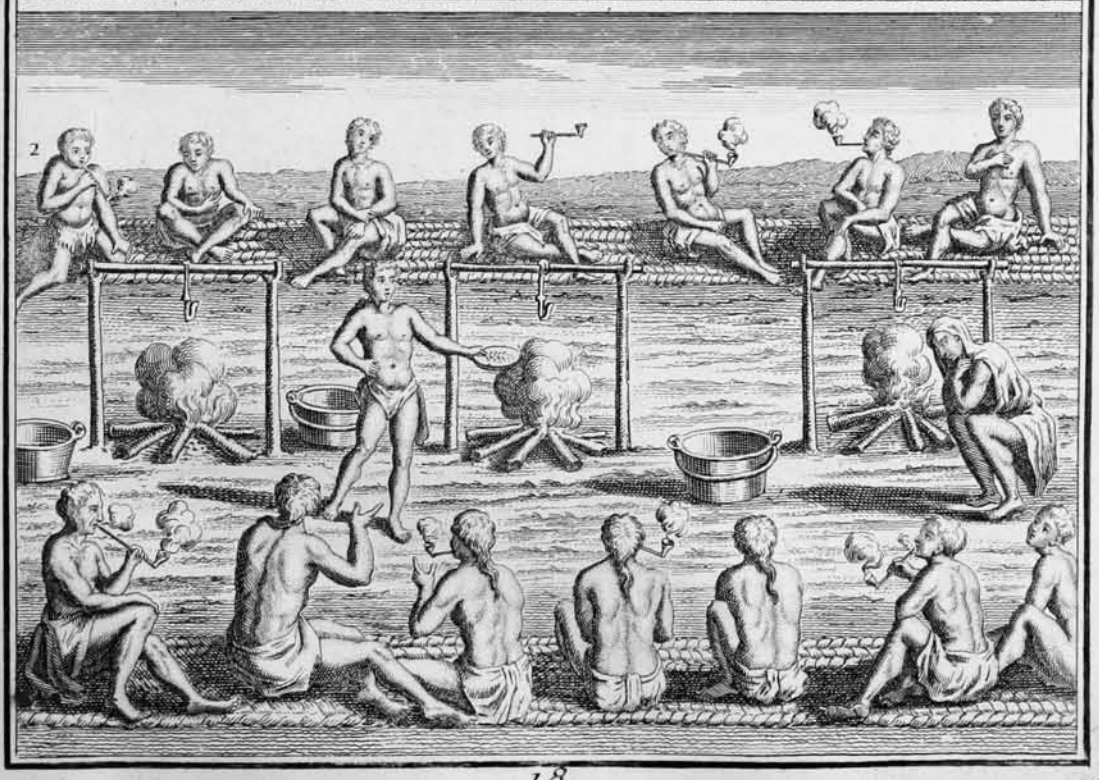

18.

voorgevallen is, of zodanig als zy die zich verbeelden, te vertonen. zemakers.

Verſcheyde luiden, die onder de Irokoizen geleeft hebben, hebben my verzekert, dat dikwils na dat een Veldheer op zyn te rugkomſt al wat 'er in zyn tocht of in de ſtryden die hy gelevert heeft, of tegen de vyanden uitgeſtaan voorgevallen is, verhaalt heeft, zonder enige omſtandigheid te vergeten, al die gene die dit verhaal bywonen eensklaps opryzen om te danſen, en deze bedryven met veel levendigheid verbeelden, als of zy 'er by waren geweeſt, zonder zich evenwel daar toe bereid te hebben of met elkander afgeſproken te zyn. De Franſchen zyn dikwils getuigen geweeſt van de verwonderlyke bequaamheid die deze Natien hebben, om door een zonderlinge levendigheid, en een onbegryplyke menigte gebaarden al wat zy willen uit te drukken; zo dat men zich verbeeld de daden zelfs te zien voorvallen, zo natuurlyk en krachtig zyn zy in hun vertoning. Zy hebben Redenaars die in deze kunſt uitmunten.

De Kretenzer Danſen waren te Rome ten tyden van de Keizers noch in achting. Die der Pantomimen of Bootzemakers waren zeer beroemt. De gebaren daar van waren zo krachtig, en verbeeldden zo levendig de zeden, hertstochten, en bedryven der menſchen, dat de Schryvers de zelve om deze reden by de Schilder- en Dichtkunſt vergelyken. Men kan oordelen hoe kunſtig deze Bootzemakers waren, uit de vremde gedachten van een Prins van Pontus, die afſcheyd van een Roomſch Keyzer nemende, hem, boven al deze geſchenken die dezelve hem aanbood, om een van deze Pantomimen verzocht, wiens gebaar hem zo aangeſtaan had, dat hy meede zonder 't behulp van eenig anderen tolk zich van de woeſte Natien, die onder zyn gebied hoorden, en wier taal hy niet verſtond, te kunnen doen verſtaan. De Aſiaters en boven al de ſlaven die men uit Pontus en Kappadocien haalde, ſlaagden het beſt in deze oeffening, en wonnen het van alle andere volkeren. Onze Balletten zyn noch een overblyfzel van die vertonings-danſen, die de oorſprong zyn van de Toneelſtukken.

Zy wären by de Ouden ook zeer beroemt.

Lucian. de Saltn.

In hun Liederen pryzen ze niet alleen hun Goden en Helden, maar zy pryzen zich zelven ook, ſparende voor zich geen loftuituitingen, en dezelve ook aan die van de byſtanders mildelyk uitdelende, die zy menen dat dezelve verdienen.

De gene die dus geprezen word, antwoord met een ſchreeuw van bedanking, zo dra hy zich hoort noemen.

Noch liever ſcheren zy de gek met elkander, en zy ſlagen 'er wonderlyk wel in. De gene die danſt neemt dan den genen, daar hy 't opgemunt heeft, by de hand, en zet hem in 't midden van de Vergadering, zonder dat hy weerſtand bied. Ondertuſſchen gaat de Danſer voort met zingen, en geeft hem in 't zingen, of in de reden van tyd tot tyd eenige ſchimpſchoten, 't welk de arme bloed aanhoort zonder een woord te ſpreken. Dit is een recht oeffenſchool om ſpitsvinnige redenen, vermaaklyke kluchten en ſtekelachtige quinkſlagen te leren, die zomtyds wel gezouten zyn. Op ieder quinkſlag ontſtaat een ſchaterig gelag op de galdery,

waar door deze klucht noch meer gaande gemaakt word, en de patient dikwils gedwongen om weg te duiken, zyn hooft in de deken bewindende.

Hier mêe is hy niet vry, de gene die hem kapittelt, doet, na hem wel voor 't lapje gehouden te hebben, hem de uiterſte ſchande aan, begietende zyn hooft met aſch, die hy van de vrouwen de welke aan 't end van de Hut zyn, bedelt. 't Is ongehoort dat zich iemand over de ſtekelige woorden en over alles wat men om hem te honen doen of zeggen mag verſtoort; in tegendeel, het is een zeer vermakelyke oeffening, waar in ieder zyn beurt heeft, en waar in de lyder rykelyk tot zyn verhaal komt, ten koſten van den genen die hem ten toon geſtelt heeft. Men heeft my verzekert dat het dikwils gebeurt dat jongeluiden by elkander zynde zelfs buiten den tyd van deze openbare en plechtige vergaderingen, ieder zyn man neemt, en dan zich in twe reyen ſcharende zeggen zy elkander ongezouten de waarheid, 't welk om te barſten is van lagchen, tot dat een van de twee tegenpartyen de vlag ſtrykt, en niets meer weet te zeggen, als dat hy zyn bekomſt heeft, en dat hy zich verwonnen vind.

Zonder twyffel komt het van deze gewoonte, die eertyds de Saters en de Korybanten hadden, en hedendaags onze Wilden hebben, van daan, dat men aan alle ſtekelachtige redenen den naam van Satyren gegeven heeft. Hier van daan heeft de Satyriſche dans, na den naam van een der oude Kureten *Sicinnis* geheten, ook zyn oorſprong gekregen. Atheneus ſchynt ons ook dezen dans van onze Wilden, waar in men aſch ſtrooit, in een andcren afteſchilderen, waarvan hy ſpreekt, daar in men meel ſtrooide, en die hy onder de vermaaklyke en belagchelyke danſſen telt. Een Wilde man willende een aanzienlyk Franſch Officier, die na zyn gevoelen (want het is een man die hart heeft) in enig toeval het flecht had leggen laten, een affront aandoen, maar van de andere kant eerbied voor zyn rang betuigen willende, nam meel in plaats van aſch, en wierp hem dat op 't hooft.

Athen. lib. 14. p. 630.

Plutarch in Lycurgo.

Lykurgus, wel in de Kretenzer danſſen ervaren, had onder zyn burgers een Wet van dezen Satyriſchen dans gemaakt, bevelende uitdrukkelyk dat de jeugt zich daar in zou oeffenen, en dat de kinderen dien zelfs zouden bywonen, om aartig te leren gekſcheren, zonder iemand te honen, en het gekſcheren zonder oplopentheit en hevigheid te leren verdragen.

Onder deze danſſen van de Athonront kan men verſcheyde ſoorten tellen, die de een van den ander onderſcheyden zyn, eer door de oorzaak en de bewegreden; die zommige deftiger, ander weer levendiger of kortswyliger maakt, als door de paſſen die 'er in komen. Ondertuſſchen valt het een vremdeling moejelyk die te onderſcheyden, gelyk het hun ook moejelyk zou vallen onze verſcheyde menuetten uit den ander te kennen, of de menuetten van de andere ſoorten van danſſen te onderſcheyden, daar de Europeanen zelfs, die geen danſſen geleert hebben, voor ſtaan te kyken. Ik zal evenwel een omſtandigheid van een dezer danſſen ſtilzwygent voorby gaan, om dat wy onder ons iets diergelyks hebben, dat

men

men als een gevolg van dit gebruik kan aanzien; dat is, dat die gene die danſt, na dat hy gedaan heeft, aan hem dien hy na hem tot danſen nodigt, den ruiker gaat aanbieden, dat is te zeggen dat hy hem een geſchenk gaat doen, om hem te verplichten om zyn nodiging te beantwoorden; 't geen dus van den een tot den ander voortgaat, ieder na zyn believen een geſchenk aan den genen dien hy nodigt doende.

By de Zangfeeſten deelt men dikwils Tabak en andere zaken aan de genodigden om, en zy eindigen ook dikwils met het uitdelen van de ſagamité, dat het ware *jus nigrum* der Ouden is. 't Staat een ieder vry die in de gaſtzaal te eten, of met zich na huis te nemen.

VYFTIENDE HOOFTSTUK.

Andere ſoort van dans *Té Jennonniakoua* genaamt.

ZY hebben een andere ſoort van Dans, die onze Irokoizen *Té Jennoniakoua* noemen. Zy danſen dien in ryen, zo wel vrouwen als mannen. Nademaal hy veel van de voorgaande verſcheelt, oeffent men dien in de Zangfeeſten niet. De Jonglers ordonneren dien dikwils, als een Godsdienſtige oeffening tot genezing der zieken, en hy hoort onder de Wigchelary. 't Is ook een enkele oeffening van vermaak, die in de feeſten en plechtigheden van 't dorp gepleegt word. Zie hier ten naaſten by de order daar van. Men laat tydelyk in al de hutten deze plechtigheid aanzeggen, en ieder hut vaardigt zommige perſonen, 't zy mannen 't zy vrouwen af, die zich met al haar cieraden opſmukken, om daar in haar rol te ſpelen. Alle begeven zy zich op een gezetten tyd, waar van men door een Omroeper verwittigt word, of na een Raadshut, of na een plaats die hier toe bereyd is.

Deze is met ſpeeltuigen en zingen verzelt.

Midden op de plaats of in de hut recht men een klein ſtellaadje op, of men zet 'er een kleine bank voor de zangers, die den dans bezielen moeten. De eene heeft de Tympanum of Trommel, de andere de Rhombus of Lier in de hand.

Onderwyl dat deze zingen en hun zang met het geluid dezer inſtrumenten verzellen, 't geen ook door de toekykers, die met kleine ſtokjes op ketels, of ſchorſſen die zy voor zich hebben, ſlaan, verſterkt word. De danſſers maken een ſoort van een ronden dans, maar zonder elkander by de hand te houden, gelyk in Europa het gebruik is. Ieder maakt verſcheide figuren met handen en voeten na zyn welgevallen, en ſchoon alle de bewegingen te enemaal verſcheyde zyn, na de invallen die zy krygen, raakt niemand uit de maat.

De gene die de meeſte poſturen weten te maken, worden gerekent beter te danſen als de andere. De dans beſtaat uit verſcheyde herhalingen, ieder herhaling duurt tot dat ze hygen van moeheid, en na een ogenblik geruſt te hebben, beginnen zy een andere. Niets kan 'er in levendigheid by deze bewegingen halen. In een ogenblik zyn zy gants bezweet, men zou zeggen als men ze zag dat het een deel dolle en razende menſchen zyn. 't Geen hen noch meer moet vermoejen is, dat zy zo wel met de ſtem als met

de gebaren de ſtem der zangers en de ſpeeltuigen volgen, door de gedurige *hé*, *hé*, maar niet wel zo ſterk als die van de Athonront, tot aan het einde van ieder dans, die altyd door een algemeen en luider *Oueh* beſloten word, dat na 't ſchynt als een ſoort van toejuiging is, dat de dans wel is uitgevallen.

Schoon ik in dit artykel van de Regering eigentlyk niet als van de Irokoiſche en Huronſche Natien, die ik wydlopig genoeg beſchreven heb, geſproken heb, kan ik al evenwel zeggen dat ik ter zelfder tyd ontrent het hooftzakelyke en het voornaamſte al de andere Wilde Natien van Amerika afgeſchildert heb. Want ſchoon 'er een groot onderſcheyd tuſſchen een eenhofdige en weinighofdige monarchale en oligarchale regering ſchynt te zyn, is het evenwel overal dezelfde aart van beſtiering, dezelfde wyze om de ſtaatzaken te verhandelen, het zelfde gebruik ontrent de geheime en plechtige Vergaderingen, het zelfde karakter in hun gaſtmalen, in hun danſſen en in hun tydverdryven.

De Hoofden die het volſtrektſte gezag hebben zien zich als Vaders van hun Volkeren aan, 't zyn in der daad niet anders als talryke huisgezinnen, in verſcheyde gehuchten verſtrooit, die zich weer onder een Lichaam van een Natie verenigen. Wat gezag deze hoofden ook hebben is 'er evenwel een Raad, uit oude luiden beſtaande, die zonder ophouden over alle zaken, die het gemeen welzyn aangaan, raadſlagen; en ſchoon deze Raad miſſchien overal zo veel ontrent de ſtaatzaken niet te zeggen heeft, als by de Irokoizen, heeft hy evenwel overal een groot gezag, beſtaande altyd uit alle de Gryzaarts en de voornaamſte hoofden, die men met reden veronderſtelt dat meer licht en meer ervarentheid hebben, en een oprechter en onzydiger genegentheid om het gemene welzyn te behartigen. · Ieder Natie niet zeer talryk zynde, word de eendracht door deze Godsdienſt en ſtaatkundige Vergaderingen onderhouden, waar in zy alle te zamen etende, en om zo te ſpreken in 't gemeen levende, daarenboven hun zingen en danſſen de vreugde van deze gaſtmalen, die voor hen ware feeſten zyn, bezielende, ſpannen zy met vermaak tot het oogmerk te zamen, dat de Wetgevers zich voorgeſtelt hebben, 't welk is de harten van hun volkeren te binden, en ze zelfs aantezetten om de knopen, die hen aan elkander houden, en die de zamenleving zoeter en aangenamer maken, te vaſter te ſtrikken.

De Natien van Zuider Amerika met dezelfde gronden van regering in verſcheyde Korbetten onder verſcheyde Vaderen des huisgezins, die onder een algemeen Hooft verenigt zyn, verdeelt zynde, komen noch meer met de Lacedemoniers en Kretenzers in hun woningen, in hun plechtige feeſten en hun danſſen over een.

Hun Korbetten zyn grote zalen die ons, 't geen de inwoners van Sparte en van Krete Ἀνδρεῖα en Ἀγέλαι noemden, verbeelden. Alle de mannen wonen daar te zamen, van de Vrouwen en kinderen afgezondert, die hutten apart hebben. De Vader des huisgezins, na den ΠΑΙΔΟΝΟΜΟΣ, door Lykurgus ingeſtelt, gelykende, doet daar alle morgen een aanſprak aan de jeugt, en houd een wakent oog over haar en over alle de oeffeningen van deze jongelingen,

wier

wier levenswyze alzo ſtreng als die der Spartiaten is.

De verſcheyde Karbetten vergaderen over zaken van enig gewicht, en deze zaken worden nooit zonder een gaſtmaal verhandelt, 't welk uit de redenen warom het aangerecht word na allen ſchyn oorſpronkelyk een offerande geweeſt is. Want de gewone beweegredenen dezer gaſtmalen zyn, de geboorte van een kind; de verſcheyde inwyingen, waar van wy geſproken hebben; voor de boete die een man na het in de kraam komen van zyn vrouw doet: Voor een kind dat men het hair affnyd, en waar aan men een naam geeft: Voor de meisjes en jongetjes die tot huwbare jaren komen, om een jongeling in de order der krygslieden te ſtellen: een krygsman in den rang der Kapteynen: om een algemeen veldheer aanteſtellen: om een Prieſter te maken: om een nieuwe pyrook in zee te laten lopen: om nieuwe akkers te beginnen: voor het zaajen en inzamelen der vruchten: om den tyd van een Viſchery te bepalen: om over een krygſtocht te raadſlagen: om een ſlaaf plechtiglyk te doen ſterven: voor de huwelyken: voor de genezing van een ziekte: om met hun Prieſters raad te plegen en de geeſten te bezweren: om de doden te bewenen, enz. By eenkomſt der Karbetten op gaſtmalen

Deze feeſten zouden wel Ανδρεῖα genoemt mogen worden; want de Vrouwen hebben 'er het beſtier van, zonder dat zy ooit in de Karbet met de mannen daar van eten, geen andere zorg hebbende als die van hen wel te dienen en op te paſſen, onderwyl dat de gaſtheer uit eerbied het eten niet durvende aanraken, aan den ingang van de Karbet met een *Bouton* of knods in de hand ſchildwacht houd, als of deze feeſtdag voor hem een vaſtendag was. Het feeſt word altyd met danſſen geviert, en deze zwemen te enemaal na de Kretenzer danſſen: zy worden op het geluid der *Maraka* gehouden, en worden door *hé*, *hé*, gelyk het Evoé geſchreeuw der Bacchanten, bezielt.

Deze danſſen zyn van verſcheide ſoorten, na dat het voorwerp is dat hen doet vergaderen. De Heer Leri heeft enige zangwyzen der Braziliaanſche danſſen op noten gezet, ſy ſchynen van de Irokoiſche danſſen niet te verſchillen. Hy beſchryft 'er ons ook een, die een dans van Godsdienſt was, en een navolging der Menaden ſchynt te zyn, wanneer zy haar *Evohé* riepen. Hy ſchildert daar met levendige verwen deze Barbaarſche vrouwen af, haar *hé*, *hé*, op een ſchriklyke wyze uitbrullende, ſchuimbekkende en makende zulke hevige bewegingen, dat zommige ter aarde vielen als of zy de vallende ziekte kregen, zo dat hy in 't eerſt vaſtſtelde dat zy volkomen met den Duivel bezeten waren; de mannen danſten van hun kant op dezelfde wyze, en de kinderen van 's gelyken. 't Was een afgryslyk muzyk, maar het wierd evenwel kort daar na een weinig beter, en de vrees die dit ſchouſpel, 't welk hem nieuw voorquam, hem veroorzaakt had, verdwenen zynde, ſchepte hy 'er naderhand zo een groot vermaak in, dat hy verrukt van zinnen was; en hy voegt 'er by, dat telkens als hy 'er om denkt, hy noch deze zoete welluidentheid meent te horen, die een zo ſchielyke uitwerking op hem veroorzaakte, dat hy 'er altyd nieuw vermaak in ſchepte. *Hiſt. du Braſil chap. 16.*

Ik

Ik heb zo een gevoelig vermaak als de Heer Leri in de feeſten onzer Wilden niet gevonden, en ik kan qualyk geloven dat die der Brazilianen op ieder een dezelfde indruk als op hem zouden maken. Het muzyk en de dans der Amerikanen hebben iets woeſter over zich, dat ons aanſtonds tegen de borſt ſtuit, en daar men zelfs zich qualyk een denkbeeld van vormen kan, zonder 'er het gezicht van gehad te hebben. Men gewent 'er zich evenwel allengsjes aan, en in 't vervolg is men 'er garen by. Zy zyn gruwelyk op dit ſlag van feeſten verzot, doende dezelve gantſche dagen of nachten duren, en hun *hé*, *hé*, maken zo veel geraas dat 'er 't gantſche dorp van dreunt. Ik heb nooit in de hevigheid van deze dolle danſen enige aangenaamheid of geeſtigheid kunnen vinden, maar de inboorlingen weten die daar in te ontdekken, en hun jonge luiden worden 'er zo verzot op als men by ons op de Toneelſpelen doet.

ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

VIERDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van de Huwelyken en de Opvoeding.

DOor een gevolg van de algemene dwaling waar in de Ouden in de laatſte tyden van het Heydendom waren, zich inbeeldende dat in ieder land de eerſte inboorlingen daar als Paddeſtoelen uit den grond voortgekomen waren, hebben de Schryvers, vaſtſtellende dat deze woeſte menſchen noch na de ſlechtheid en de onvolmaaktheid van hun oorſprong aardende, zich nergens in van de beeſten afzonderden, in der daad gelooft, dat het lang geduurt had eer de geeſt dezer menſchen ontwonden wierd, en zy tot deze leerzaamheid bequaam gemaakt die de Wetten en de burgerlyke zamenwoning vereiſſchen. Atheneus deze gronden zo wel als de anderen ingezogen hebbende, heeft geſchreven, dat de menſchen in de eerſte tyden geen plechtigheid ontrent het huwlyk hadden, in 't hondert als de beeſten paarden, tot de tyden van Cekrops toe, die daar Wetten over maakte, verplichtende zyne Onderdanen om een Vrouw te nemen en zich met een te vergenoegen.

Vremt gevoelen der Ouden dat de eerſte ingeboorne als champignons uit de aarde voortgekomen waren.

Athen. lib. 17. p. 555.

De eene Schryver beſmet den ander, en de waarheden van den Chriſtelyken Godsdienſt verlichten altyd een geleert man niet genoeg, om zich van de denkbeelden, die hy in de Heydenſche Schryvers opgevat heeft, te ontſlaan. Alexander Sardi heeft zyn Werk van de Zeden der Natien ook begonnen, met deze Stelling als een volſtandige waarheid ter neer te ſlaàn, zeggende, dat het

Deze ſtelling van zommige ſchryvers als een vol-

ſtandige waarheid te boek geſlagen.

zeker was dat de menſchen geen Wetten ontrent het huwelyk hadden, dat zy deszelfs plichten en verbinteniſſen niet kenden tot de tyden van Jupiter en Juno, of wel van Cekrops, Koning van Athenen toe, dien hy 'er na Atheneus de inſtelling van toeſchryft, en die volgens zyn gevoelen de eerſte waren, die de menſchen uit deze woeſtheid, waar in zy, geen anderen regel als hun ſporelozen drift volgende leefden, trokken.

Het vooroordeel van deze Schryvers is een uitwerking van de geringe kennis, die zy van de eerſte tyden gehad hebben, waar van zy de duiſterheid niet hebben kunnen ontwinden. In tegendeel komt het my klaar voor, dat het huwelyk altyd door alle volkeren als een heilige en plechtige zaak is aangezien geweeſt, wiens rechten de woeſte menſchen zelfs in eerbied gehouden hebben. In der daad, ſchoon 'er tegenwoordig een groote menigte van Natien is, die al haar woeſtheid behouden hebben, en die ons voorkomen zonder Wetten, zonder Godsdienſt en zonder burgerlyke Regering te leven, kennen wy 'er evenwel geen, die in de verbinteniſſen, die zy aangaan, niet enige plechtigheden oeffenen, en die niet yverig de huwelyks trou voorſtaan.

Wy hebben in het Hooftſtuk van den Godsdienſt den maagdelyken ſtaat in de oudſte tyden achting toe zien dragen, in perzonen geheiligt, die afzonderlyker aan den dienſt der Goden toegewyd waren, en onder de Barbaren na een langer reeks van eeuwen tot de komſt der Europeers in Amerika in eere gehouden. Deze deugt kon zich niet op alle perſonen voor den gantſchen tyd van haar leven uitſtrekken, om dat het menſchelyk geſlacht moeſt voortgeplant worden; maar in deze noodzakelykheid droeg men de huwelyks-kuisheid eerbied toe, en het huwelyk, ſchandelyk in zyn gebruik, had Wetten van welvoegelykheid, eerbaarheid, ſchaamte, en zedigheid, die de natuur ingeeft, die de reden onderſteunt, en die zy in 't midden van hun woeſtheid behouden hebben.

Ik beken dat by enige Volkeren de verdorventheid en de onbeſchaaftheid der Zeden ontrent dit ſtuk, op verſcheyde tyden en plaatzen misbruiken hebben ingevoert. Maar dit is niet algemeen geweeſt, de meeſte Natien zyn ſtantvaſtig genoeg gebleven, en by zommige hebben de byzondere Wetgevers, om een indruk op het gemoed der menſchen te maken, en hun ſporeloosheid te beteugelen, by de eerſte eenvoudigheid, waar meê het huwelyk aangegaan wierd; nieuwe Wetten en nieuwe plechtigheden gevoegt, die ſchoon zy van de keur der menſchen afhingen, evenwel niet nalieten een duidelyke betekenis te hebben, en die het huwelyk plechtiger makende, het zelve ook eerwaardiger maakten.

Zo men door Cekrops dezen eerſten Koning der Athenienzers verſtaat, wiens leeftyd men enige eeuwen na den algemenen Zondvloed, maar voor dien van Deukalion bepaalt heeft, kon deze byzondere Wetgever diergelyke Wetten voor zyn onderdanen gemaakt hebben, maar Alexander Sardi kon bewyzen, dat de Inſtelling van het Huwelyk voor zyn tyd geſchied was, en, gelyk hy doet, tot de Goden opklimmende, kon hy een anderen Inſteller

van

van de Heiligheid van 't Huwelyk als Jupiter verkiezen, of wel er ons een ander denkbeelt van geven dan de Dichters gedaan hebben, die er den grootſten Overſpeelder en den grootſten Lichtmis van al de Goden van gemaakt hebben, ſchoon hy ingetogender als al de anderen zyn moeſt, die hy met een voorbeeldig leven, als hun Koning en Vader zynde, moeſt voorgaan.

God de inſteller van het huwelyk.

Evenwel geloof ik dat men in der daad Jupiter en Cekrops als Inſtellers van het Huwelyk en deszelfs heiligheid moet aanzien, mits dat men door Jupiter verſta 't geen er de Heydenen zelfs dikwils door verſtaan hebben, dat is te zeggen God en het Opperſte Wezen, vinder van den Godsdienſt, met deze godloze Koningen, die zich den naam van God zelfs hebbende aangematigt, hun leven door hun misdaden bezoedelt hebben, en aanleiding tot verdichtzels gegeven hebben, die de Godheid onteert hebben; en mits dat men door Cekrops Adam onzen eerſten Vader verſta, die den Godsdienſt na Gods bevelen ſchikkende, voor zyn kinderen Wetten ontrent het Huwelyk zo wel als ontrent al het andere, dat tot Godsdienſt behoort, gemaakt heeft? 't Geen ik zeg is gegrond. Want zo men den leeftyd van Cekrops na den algemenen Zondvloed geſtelt heeft, dit is een uitwerking van de onkunde, waar in men ontrent de eerſte tyden was; dat komt om dat de Athenienzers zelfs botte menſchen zonder ſchrift zynde, geen Jaarboeken of Tydboeken gehad hebben, en dat zeer weinig uit een Overlevering behouden hebbende, die om zo te ſpreken in verſcheyde onwetende eeuwen begraven lag, zyde ver afgelegene tyden van dien, waar in zy enige zaken die hen betroffen aan de nakomelingſchap hebben beginnen over te laten, dichter by hebben doen komen.

Als men zegt dat Cekrops het huwelyk ingeſtelt heeft, moet men daar Adam door verſtaan.

Het zelfde zou hedendaags al de woeſte Volkeren, die 'er zyn, overkomen, zo zy wilden, of in 't vervolg iets van hun hiſtorie konden te boek ſlaan.

Ieder natie heeft haar fabelachtige overlevering.

Zy hebben alle een fabelachtige overlevering van hun oorſprong, waar in men de geſchiedenis der eerſte tyden vermomt ziet, en zy zouden ze onfeilbaar nader aan de tyden, waar in zy zouden ſchryven, ſtellen, by gebrek van niets van de geſchiedeniſſen, die in een lange aaneenſchakeling van eewen, die voor hen in een eeuwige vergetelheid leggen, voorgevallen zyn, te kunnen zeggen.

Onze eerſte Vaderen onder het zinnebeeld van een ſlang verbeelt.

Ik heb reeds in het artykel van den Godsdienſt aangemerkt, dat onze eerſte Vaderen onder het Zinnebeeld van een Slang verbeelt waren, en dat zommige Volkeren hun oorſprong op menſchen die uit het ſlyk der aarde voortgekomen waren, uit een wangedrogtelyke zamenſtelling van een menſch en ſlang beſtaande, te huis brachten. De Athenienzers zeyden het zelfde van Cekrops. 't Is waar dat Diodorus van Sicilien zegt *, dat de Athenienzers de reden van deze wonderlyke zamenſtelling niet wiſten. Hy zelfs en

* Daar ontbreekt iets in de aangehaalde plaats van Diodorus van Sicilien, 1. Boek, 17. Bladz. De naam zelfs van Cekrops ſtaat 'er niet, maar men ziet wel dat hy van hem ſpreekt.

verſcheyde anderen hebben er gezocht uitleggingen van te geven : maar ik ben verzekert dat menze nergens anders moet zoeken, als in de beeldſprakige Godgeleertheid der Ouden, waar in deze verborgene Zinnebeelden ter zelfder tyd de kennis van onze eerſte Voorouders en die van hun misdaad overreikten. Ops was een van de namen van de moeder der Goden, of van Eva; die van Cekrops komt er dicht genoeg by, om te zeggen dat het haar mans naam was. Zou het woord Ops ook niet wel by intrekking van *Ophis* komen, dat een Slang zeggen wil, een Zinnebeeld van Oſiris en Iſis, die ik geloof dat Adam en Eva geweeſt zyn.

Ops, de naam van de moeder der Goden. Dit was Eva.

Hoe het ook zy, het huwlyk heeft al te veel verband met den Godsdienſt, dat onze eerſte Voorouders, die den Dienſt ingeſtelt hebben, niets ontrent dit artykel zouden bepaalt hebben, en dat hun kinderen, hunne gronden ingezogen hebbende, in een beeſtlyken ſtaat zouden vervallen zyn, tot zo ver dat zy er volkomen het denkbeelt van zouden vergeten hebben. Zo men de moeite wil nemen om de gewyde en ongewyde Hiſtorie te doorſnuffelen, zal men er bewyzen genoeg in vinden om de inzetting en de heiligheid van het Huwelyk tot den oorſprong van den Godsdienſt zelfs te huis te brengen.

De verplichting van maar eene Vrouw te hebben ſchynt van deze eerſte beginſelen afgeleyd te moeten worden, en onſchendbaar tot den Zondvloed toe van Adam en zyne kinderen onderhouden te zyn, uitgezondert Lamech, die een vervloekt man zynde het eerſte de heiligheid van het Huwelyk dorſt ſchenden, met twee Vrouwen te nemen, en die door de Heilige Vaders voor een overſpeelder aangezien word †, om dat hy zo een verderflyk voorbeeld in een zaak gegeven heeft, die zodanig tegen de order en tegen het gebruik was, dat men voor den Zondvloed niemand als hem vind, die zo van 't ſpoor afgedwaalt is. Inderdaad de Fabel der Goden, die men tot deze eerſte tyden kan doen opklimmen, vertoont ons nergens meer als een Vrouw, die dezen naam voert. Jupiter had niemand als Juno voor zyn wettige Vrouw. In Egypte zelfs, daar het huwlyk in vervolg van tyd meer verbaſtert wierd, had Oſiris geen als Iſis. De Fabel en de Hiſtorien zyn vol van de woede dezer verachte Vrouwen, wanneer haar mannen zich aan ongeoorloofde minnaryen overgaven. Onder hoe vele ſchandige vermommingen verbeelt ons de Heidenſche Godgeleertheid Jupiter niet, wanneer hy zyne ſnoeperyen voor Juno wil verbergen? Ten tyden van den Zondvloed en in de Ark hadden Noach en zyne drie kinderen ieder maar eene Vrouw; ook heeft Jezus Chriſtus, wanneer hy de huwlyks-wet herſtelt heeft, niets by het geen er in het Boek der Schepping aangetekent ſtaat gevoegt.

In de Daar en boven kan men, ten voordele van de eenwyvery zeggen,

† *Tertull. Lib. de Exhort. ad Caſtit. Cap.* 5. Numerus Matrimonii a maledicto viro coepit, primus Lamech duabus maritatus tres in unam carnem effecit. *Hieron. lib. I. contr. Jovenian.* Primus Lamech ſanguinarius & homicida, unam carnem in duas diviſit, uxores, fratricidium & degamiam eadem cataclyſmi delevit pæna.

gen, dat men in de Oudheid op heeft moeten merken, 't geen men noch hedendaags in de meeſte landen, daar de veelwyvery is ingevoert, gewaar word, dat er altyd eene voorname geweeſt is, die eigentlyk de Vrouw was, en de Voorrang en eenige andere rechten boven die gene behielt, die het maar uit de twede hand waren, of die den rang maar van bywyven hadden.

landen daar de veelwyvery heerſcht is altyd een de voornaamſte.

Men kan ook niet twyffelen of men heeft ten allen tyden op de verbinteniſſen van 't bloed acht gegeven, die altyd enige huwelyken als bloedſchandig hebben doen aanzien, en een afgryzen tegen die gene ingeboezemt, die dezelve tegen de gewone regels dorſten geoorlooft houden.

't Was de Zoroaſter der Aſſyriers of de Egyptiſche Saturnus van Peroſus, die zo men dezen Schryver geloven mag, de heiligheid van het huwlyk ſchond, gelyk hy den Godsdienſt verbaſtert had, lerende de menſchen de vervloekte Toverkunſt, en met de Duivelen raadplegen, ſtyvende door zyn redenen en door zyn voorbeelden de verbaſtering der Zeden, die Gods toorn had gaande gemaakt, en oorzaak van den Zondvloed geweeſt was. Hy voerde de veelwyvery in, en zey rond uit dat men zonder onderſcheyd met alle perſonen kon te doen hebben, zonder op de nabloedverwantſchap acht te geven een moeder haar zoon, en een broeder zyn zuſter kunnende trouwen; verfoejelyke lering, die hem den naam van *Chemeſuenus*, dat is te zeggen zo als het Beroſius vertaalt, eerloos en onbeſchaamt, deed geven.

Berot. fragm. lib. 3.

Maar zonder juiſt het gevoelen van dezen Schryver, wat gezag men hem ook toeſchryve, aan te kleven, het ſtaat vaſt dat een gedeelte van deze Stellingen volkomener door de Volkeren van de nakomelingſchap van Cham en zelfs die van Sem aangenomen wierd. De veelwyvery wierd in Egypte en in Aſſirien door het voorbeelt der Koningen, die verſcheyde wettige en echte Vrouwen hadden, zonder van een noch groter getal van Bywyven te ſpreken, gewettigt. Zy was by de Hebreuwen geoorlooft en gedult, en niets is bekender als het geen de H. Schrift van de Vrouwen van Abraham, van Jakob en David zegt, en boven al van de yſſelyke menigte van die van Salomon, die zich niet met de dochteren van Iſrael en Juda vergenoegende, ook de uitheemſche, die door de Wet verboden waren, toegang gaf; dewelke zyn hart verdorven, en hem tot afgodery deden vervallen. De Perſianen en de Meders ſchikten zich miſſchien hier in na de Zeden der Aſſyriers, die zy verwonnen hadden.

De veelwyvery in Syrien Egypte gewettigt.

De nakomelingſchap van Jafet bleef reinder in Europa en klein Azien. De Romeinen, de Germanen, de Volkeren van Gallien en Iberien, en, 't geen my noch meer verwondert, de Kadmoneers, die van de nakomelinſchap van Cham waren, konden in hun huis by het leven van hun eerſte Vrouw geen twede brengen. En zo er in de geſchiedeniſſen eenige voorbeelden van het tegendeel gevonden worden, gelyk dat van Anaxandrides te Sparte, deze voorbeelden zyn dun gezaait, en ver van een zo wyduitgeſtrekt gebruik aan te wyzen, als het by de Egyptenaren en by de Aſſyriers geweeſt is, en gelyk het noch hedendaags by de meeſte

Herod. lib 5. n. 39. & ſeq.

alleenheerſchers van Azien gevonden word, zyn het uitzonderingen, die den algemenen regel, de mannen aan een Vrouw verbindende, helpen beveſtigen.

De Huwelyken waren in de namaagſchap van 't bloed binnen enige graden verboden.

Wat de namaagſchap van 't bloed aangaat, 't is niet min zeker dat er verbodene trappen waren, binnen dewelke het niet vryſtond een huwlyk aan te gaan. Maar de Schryvers de kracht der woorden, die by de verſcheyde Natien in gebruik waren, niet altyd wetende, en de trappen van verzwagering en die van 't bloedverwantſchap niet genoeg onderſcheydende, hebben ons zaken te boek gezet, die qualyk opgevat kunnen geweeſt zyn, en die hedendaags enige uitlegging kunnen lyden, zonder de welke zy ons verlegen maken.

Aldus hebben wy een afgryzen te lezen dat de Magen by de Chaldeen hun eige moeders trouwden; dat zonder deze Voorwaarde de Partiſche Koningen niet konden ten troon ſtygen; en dat by enige andere volkeren de broeders hun eige zuſters trouwden. De Schryvers ſtemmen hier in alle over een, dat het een doorgaande gebruik by de Egyptenaren was. Zy zeggen dat by hen het huwlyk van Oſiris en Iſis, die broeder en zuſter waren, zo wel geſlaagt en zo gelukkig geweeſt was, dat het in gevolg, van de grote voordelen die zy van deze beyde verkregen hadden het een Wet onder hen was, dat de broeders en zuſters uit een zelfde bedde zamen paarden. Abraam en Izak zyn zoon, vaders van het Joodſche Volk, geven den naam van zuſters aan hunne Vrouwen. Filo verhaalt van de Grieken dat Solon den Athenienzeren het huwlyk met de zuſteren uit een zelfden vader geſproten toegelaten had, verbiedende dat met de zuſters van een zelfde moeder: dat Lykurgus in tegendeel een Wet gemaakt had, die het huwelyk met de zuſters uit eene moeder toeliet, en dat met de zuſters uit eenen vader geſproten verbood.

Diodor. ſic. lib. 1. p. 1.

Philo de Special. legib.

Het ſchynt evenwel dat men in 't algemeen kan verzekeren, dat het Huwelyk in de rechte linie tuſſchen vader en dochter, en den zoon met zyn moeder altyd over al als bloedſchandig aangezien is, en onder de grooſte misdaden gerekent. De geſchiedenis van Oedipus en Jokaſta, waar van zich de eerſte de ogen uitſtak en de andere zich uit wanhoop om hals bracht om een huwelyk, dat hun niet kon geweten worden, nademaal zy beyde daar in dwaalden, geeft ons genoeg te kennen wat afgryzen deze bloedſchandige huwelyken baarden. Niet doet er ook den gruwel beter van gevoelen als de zwarte verwen en de levendige uitdrukkingen, waar van zich de Dichters bedienen om ons de yſſelykheden van deze droevige geſchiedenis af te ſchilderen, als ook de vervloekte minnedrift van Myrrha, dochter van Cyniras, Koning van Cyprus, waar van de misdaad by na gelyk die van de dochters van Loth was.

Sophoc. in Oedip. &c.

Ovid. Metam. lib. X.

Juſtin. lib. 1.

Maar onder de Ooſterlingen zelfs verwekte de minnetocht van Semiramis, Koningin van Babylon en van Chaldea, voor haar zoon Ninyas, zo veel verontwaardiging in dezen Vorſt, dat hy haar deed om hals brengen. Die van Pariſatis voor haar zoon Artaxerxes verwekt het zelfde afgryzen in het hart van dezen Monarch, maar

hy

hy wilde als de eerſte het leven aan die gene niet benemen, van wie hy het ontfangen had. Zouden deze beyde een gerucht gemaakt hebben, dat twee, anderſins zo beroemde Vorſtinnen, by de nakomelingſchap haar goeden naam moeſt krenken, indien de Chaldeeſche Magen, die hun onderdanen waren en het oppergezag over den Godsdienſt hadden, verplicht waren geweeſt of de vryheid gehad hadden van hun eige moeders te trouwen?

Ver daar van daan dat zulks waar zou zyn, zegt Agathias, dat het afgryzen en de verontwaardiging die den Vorſt aanzetten om deze zinneloze moeder aftewyzen daar uit ontſtonden „ om dat het een „ zaak was die te gelyk tegen de godsvrucht, 's lands gebruik, en „ het gemeen gevoelen der menſchen ſtreed. " Zo dat indien de Perzen zich naderhand een al te grote vryheid over dit ſtuk aanmatigden, gelyk deze zelfde Schryver zonder twyfel door de dubbelzinnigheid der woorden misleyd, verzekert, is dit een gevolg van deze droevige verdorventheid des harten, die hen in allerlei misdaden dompelde. Men zou evenwel 't geen Agathias zegt in twyffel kunnen trekken, of goedmaken dat hy in de woorden bedrogen is geweeſt; want Tavernier, van de Gauren of Guebren, die van de Perzen zyn afgeſtamt, ſprekende, verzekert, dat zy tot in het derde gelid van bloedverwantſchap niet kunnen trouwen, en dat niemand in de kop krygt daar vryheid toe te verzoeken.

Tavern. Voyage de Perſe, liv. 4. ch. 8.

Het ſchynt ook dat de natuur in de zydlinie voor de huwelyken in het eerſte gelid, vooral onder broeders en zuſters van helen bedde, een afgryzen heeft: en het zou voordelig zyn te kunnen aantonen, dat zulks nooit geoorlooft geweeſt is, buiten de gevallen van volſtrekte noodzakelykheid, waar in zich de eerſte kinderen van Adam en Eva bevonden, zo dat zulks een algemene Wet voor een gantſch Volk heeft kunnen maken, en een Wet van onheuglyke tyden.

De Schryvers die ons de meeſte zwarigheid gebaart hebben, zyn die gene die ons van de gewoonte der Egyptenaren ſpreken, en die ons de voorbeelden van Oſiris en Iſis, van Ptolomeus en Arſinoe, van den laatſten der Lagiden met Kleopatra aanhalen. Want zo het waar is dat deze gewoonte by hen zedert den tyd van Oſiris en Iſis tot een Wet geweeſt is, moet het een grondwet, en die zo oud als de Monarchy zelfs is, geweeſt zyn.

Een van de aanmerkelykſte geſchiedeniſſen der H. Schrift dwingt my evenwel daar aan te twyffelen. Namelyk deze, miſſchien zal men de giſſing niet qualyk gegrond vinden.

Abraham met Sara zyn huisvrouw na Egypte trekkende, ſpreekt in dezer voegen tot haar. „ Ik weet dat gy ſchoon zyt, en dat wanneer de Egyptenaren u zien zullen, zy zullen zeggen, 't is zyn Vrouw, en zy zullen my ombrengen om u te bezitten, zeg „ dan, bid ik u, dat gy myn zuſter zyt, op dat zy uwent wegen „ my wel handelen, en my om uwent wil in 't leven laten. " Abraham zoekt een uitvlucht om de dood te ontgaan, die hy van wegen de Egyptenaren te vrezen heeft, zo zy vermoeden kunnen dat hy de man van deze Vrouw is, wiens ſchoonheid hun in 't oog loopen moet; hy vind 'er geen krachtiger als Sara te verplich-

Gen. 12. v. 11. 12, 13.

plichten om te zeggen dat zy zyn zuſter is; maar zo het een algemene en een grondwet in Egypte geweeſt was, dat de broeders hun zuſters trouwden, zou Abraham het onfeilbaarſte middel gekozen hebben om in het ongemak, dat hy vermyden wilde, te vallen; want de Egyptenaren zouden een goed beſluit gemaakt hebben, zy is zyn zuſter, derhalven is zy zyne Vrouw. Men moet in tegendeel, om ze in Abrahams gedachten te doen vallen, dus geredeneert hebben. 't Is een gruwelyke en ongehoorde zaak, dat een broeder zyn eige zuſter trouwd; deze is zyn zuſter, derhalven is zy zyne vrouw niet.

Men zal miſſchien zeggen, dat Abraham en Sara vremdelingen zynde, de Egyptenaren geen oordeel over hen moeſten vellen door een Wet, die Egypte alleen kon hebben; maar eer door die van het land dezer vremdelingen zelfs, die zy noodzakelyk weten moeſten, nademaal zy hun naburen waren. Maar dit begunſtigt het gevoelen zelfs dat ik dryf; want of de Egyptenaren waren onkundig in de uitheemſche gewoontens, en by gevolg moeſten zy volgens die oordelen, die zy in hun eigen Ryk hadden: of zy wiſten die der Chaldeen; zo zy die der Chaldeen wiſten, was Abraham alzo zeer of zelfs in meer gevaar; want zo zy die wiſten, zouden zy geweten hebben dat deze hunne zuſters trouwden. Het ſtaat te geloven uit de liſt die Abraham gebruikte, dat de Chaldeen iets afzonderlyks hadden, dat de Egyptenaren niet hadden, en zelfs dat zy niet wiſten; nademaal de Koning zyn beklag aan hem deed, dat hy hem verleyd had, om hem in een zo gruwlyke zonde, als het overſpel, te ſtorten, zeggende dat zy zyne zuſter was, waar uit hy zich niet onthouden kon te beſluiten dat zy zyn Vrouw niet was. In der daad Abraham had zyn maatregel genomen dat Farao niet te weten mocht komen dat Sara zyn huisvrouw was. Hy paaide hem evenwel met geen leugens, alzo min als Abimelek, by wien hem een diergelyk geval overquam; want hy zeyde rond uit tegen dezen, dat Sara niet alleen zyn Vrouw was, maar ook zyne zuſter, dochter van zyn vader, maar niet van zyn moeder.

Gen. cap. 20. V. 12.

Dit ſchynt my byna bewezen te zyn ten opzicht van de Egyptenaren, en daar is niemand of hy moet 'er een wettig gevolg uit trekken, dat ten minſten in die tyden, de huwlyken van broeders en zuſters, vooral van helen bedde, verboden en een ongehoorde zaak by hen waren.

Andere zwarigheid uit de woorden van Abraham tegen Abimelek.

Maar de woorden van Abraham tegen Abimelek werpen ons in een zelfde verlegenheid ten opzicht van de ſtelling die ik gedreven heb; want men zal vinden dat in de nakomelingſchap van Sem het huwlyk in het eerſte gelid in de zydlinie geoorlooft was, en minſte tuſſchen de broeders en zuſters van halven bedde. De woorden van Abraham aangaande Sara, ſchynen zeer duidelyk te zyn. „ Voor 't overige, zegt hy, zy is waarlyk myn zuſter, dochter „ van myn vader, en niet van myn moeder. Men moet noodzakelyk uit deze wyze van uitdrukking beſluiten, dat Thares, vader van Abraham, het ook van Sara was, maar dat Thares deze twee kinderen van verſcheyde vrouwen gehad had.

Ondertuſſchen loogchenen de Uitleggers byna alle uit eenen mond,

mond, dat Sara een eige dochter van Thares was. In der daad wanneer Thares Loth zyn kleinzoon, wiens vader dood was, in zyn huis nam, nam hy ook Sara, die zyn ſchoondochter, en niet zyn dochter genoemt word; en het ſchynt dat men hier uit moet beſluiten, dat zy een nicht of zuſter van Loth was, nademaal zy van te voren te zamen in het huis van Nachor wonende, na de dood der twee broeders Aran en Nachor, beyde in het huis van Thares ontfangen wierden. Om dan deze woorden van de H. Schrift uit te leggen, nemen de uitleggers hun uitvlucht tot andere voorbeelden van de H. Schrift, waar in deze woorden van broeder en zuſter, zoon en dochter, onwederſprekelyk dubbelzinnig zyn, en in verſcheyde zinnen worden opgenomen, volgens het gebruik van dien tyd, in de nakomelingſchap van Sem. Want zonder van dezelfde tyden af te wyken, Abraham noemt Loth zyn broeder, ſchoon hy maar zyn broeder Nachors zoon was. Izaak noemt hy Abimelek, Koning van Gerara in Paleſtina zynde, daar hem het zelfde ongemak overquam, dat voorheen zyn vader gebeurt was; noemt Rebekka zyn zuſter, ſchoon hy 'er maar Oom na de wyze van Bretanje over was, zy een dochter van Bathuel, zoon van Nachor, broeder van Abraham zynde. Jaïr word ook zoon van Manaſſe genaamt, ſchoon hy maar een van deszelfs kleinzonen was.

De Joden behielden de zelfde gewoontents tot het einde toe. In de geſlachtrekening van Gods zoon, word 'er gezegt, dat Joram Oſias gewan, evenwel ontbreken 'er drie geſlachten, miſſchien deze beide, zo dat Joram de over-over-grootvader van Oſias was, wiens vader hy ſchynt genoemt te worden. De neven van den Zaligmaker in een redelyk ver gelid worden zyn broeders genoemt, 't geen den ketteren gelegenheid heeft gegeven om te zeggen, dat Jozef andere kinderen gehad had, of van enige andere vrouw, of van de H. Maagt zelfs. De algemene regel der Joden was zich broeders en zuſters te noemen, in wat gelid van vermaagſchapping zy in de zydlinien waren, wanneer zy van beyde kanten tot den ſtamboom konden opklimmen.

De giſſing dan der uitleggers is, dat Sara een dochter van Aran was, en dezelfde die Jeſcha genoemt word, die een nicht van Abraham zynde, haar trouwen kon, op dezelfde wyze als Melcha, andere dochter van Aran, en zuſter van Jeſcha Nachor, broeder van Abraham, trouwde; en Abraham kon haar zyn zuſter noemen, op dezelfde wyze als hy Loth zyn broeder noemde, ſchoon deze maar zyn broeders zoon was. Sara kon ook zeer wel een dochter van Nachor, zuſter van Loth, en Vrouw van Abraham zyn.

TWEEDE HOOFTSTUK.

ONder de gewoontens der Irokoizen vinden wy wyzen van Vermaagſchapping, om de waarheid te zeggen een weinig van die der Hebreen en Kaldeen verſchillende, maar die hier in met de zelve over een komen, dat zy dubbelzinnigheden in de woor-

Hoe de Irokoizen hun vermaag-

ſchapping rekenen,

woorden kunnen uitmaken, en daar door zelfs dienen om de denkbeelden te hervormen, die ons deze zelfde woorden in de gedachten brengen, wanneer wy ze in de Hiſtorieſchryvers vinden, om dat wy onkundig zyn en deze Schryvers zo wel als wy onkundig waren in de verſcheyde zinnen, die zy by de Volkeren, waar van zy geſproken hebben, hadden.

Om dit door de toepaſſing klaar te maken moet men weten dat onder de Irokoizen en onder de Huronnen al de kinderen van een Hut alle de zuſters van hun moeders als hun moeders, en al de broeders van hun moeders als hun ooms aanzien: om de zelfde reden geven zy den naam van vaders aan al de broeders van hun vaders, en van moejen aan al de zuſters van hun vaders. Al de kinderen van de moeders en haar zuſters kant, van den vader en zyns broederenskant zien elkander gelykelyk als broeders en zuſters aan; maar ten opzicht van de kinderen hunner omen en moejen, dat is te zeggen hunner moeders broeders en hunner vaders zuſteren, deze handelen zy maar als neven, ſchoon zy in het zelfde gelid van vermaagſchapping zyn als die gene die zy als hun broeders en zuſters aanzien. In het derde gelid verandert dat, de oudomen en oudmoejen worden weer grootvaders en grootmoeders van de kinderen van die gene, die zy neven en nichten noemden. Dit gaat dus altyd volgens den zelfden regel in 't nederdalende gelid voort.

Op deze wyze is het gemaklyk te begrypen hoe de Chaldeen en de Partiſche Koningen hunne moeders konden trouwen, dat is te zeggen moejen, dikwils jonger van jaren als hare neven, in plaats dat zo het een noodzakelykheid geweeſt was, dat de Partiſche Koningen mannen van hun eige moeder wierden, zou het noodzakelyk geweeſt zyn dat dezelfde perſoon moeder en vrouw van alle de Partiſche Koningen geweeſt was, 't geen tegen de gezonde reden ſtryd. Het is gemaklyk te begrypen hoe de Egyptenaren en enige andere volkeren hunne zuſters, dat is te zeggen volle nichten, of zelfs bloedvrindinnen die hun noch een lid verder waren, trouwen konden.

Ik loogchen niet dat 'er enige voorbeelden zyn waar uit men bewyzen zal kunnen dat Vorſten de vryheid aan zich genomen hebben om hun eige zuſters te trouwen: en dat dit voorbeeld in 't vervolg een gebruik heeft kunnen invoeren. Zodanige zyn het voorbeeld van Kambyſes, zoon van Cyrus, dat van Ptolomeus, die Arſinoé trouwde, en dat van Ptolomeus, die de laatſte Koning der Egyptenaren was. Maar de ongeregelde drift dezer Vorſten en het misbruik dat 'er op de vryheid, die zy genomen hadden, volgde, geven klaar te kennen dat het een verdorventheid en een nieuwe invoering was. Dit geeft Herodotus ons duidelyk te verſtaan, daar hy het geval van Kambyſes verhaalt; want hy zegt ter zelfder tyd dat voor hem de Perzen hun zuſters niet trouwden, en dat de liefde van dezen Vorſt jets zo nieuws in zich had, dat dezelve door geen gebruik kunnende wettigen, hy ten minſten door een uitſpraak der Magen, die de meeſters van den Godsdienſt waren, wilde geſtevigt worden. Hy riep ze dan by een, en pleegde met hen over zyn voornemen raad, hen belaſtende de zaak met ryp overleg te onderzoeken.

Herod. lib. 3. n. 31.

De

De Magen, die wel merkten dat het een ſtrik was, dien hun deze Koning ſpande, dewelke by de godloosheid noch alle de wreedheden van een tyranniſche regering voegde, en wel ziende dat zy verloren waren, zo zy tegen de genegentheid van hun Koning een vonnis velden, antwoordden dat zy in det waarheid geen Wet vonden, die het huwlyk van een broeder met zyn zuſter toeliet; maar dat 'er een andere was, uit kracht van de welke de Koning de meeſter was om alles te doen wat hem goeddacht. De Vorſt, die hier genoeg aan had, was met dit antwoord te vreden, en de Magen ontquamen door hun lafhartigheid den ſtrik.

Liſtig antwoord van de Magen om den ſtrik, die hundoor den Koning geſpannen wierd, te ontkomen.

DERDE HOOFTSTUK.

MEn vind te gelyker tyd door ganſch Amerika de Veelwyvery en de Eenwyvery.

De Veelwyvery ſchynt veel meer plaats in het zuidelyke als in het noordelyke deel te hebben, daar zy weinig geoorlooft is, als onder eenige Natien van de Algonkynſche ſpraak. De Huronſche en Irokoiſche Volkeren zyn aan eene Vrouw verbonden, en 't geen noch zeldzamer moet voorkomen is, dat uit een gevolg van de Vrouwelyke Regering de Polygamie, die den mannen niet vryſtaat, evenwel by de Tſonnontouaanſche Irokoizen de Vrouwen geoorlooft is, daar 'er zyn die twee mannen hebben, die men voor echt houd.

Van de veelwyvery onder de Wilden.

De Veelwyvery is by de Natien daar zy in gebruik is, aan een klein getal van Vrouwen, by voorbeeld twee of drie, bepaalt, zo men 'er de Hoofden van uitzondert, die meer voorrecht als de anderen menen te hebben; maar onder alle deze Vrouwen is 'er altyd een voornaamſte Vrouw, wiens trouw plechtiger geacht word. De Algonkynen onderſcheyden zeer die gene die zy van den ingang van de Hut noemen (dat de plaats van eer is) van die van 't midden. Deze laatſtgenoemde zyn als Slavinnen van de eerſte, en haar kinderen worden als onecht en van veel minder waarde gerekent, in vergelyking van die gene die uit deze eerſte wettige Vrouw geboren zyn. Onder de Karaïben is 'er ook een die den voorrang heeft, en dit is die gene, die zy door een geboorterecht verkregen hebben, 't geen ik ga uitleggen, of zo een, die zy met al de vereiſchte plechtigheden getroud hebben. Zy hebben 'er ook die men als Bywyven kan aanzien, zodanige zyn de Slavinnen, die zy in den oorlog gevangen genomen hebben. Zomtyds trouwen zy deze Slavinnen, maar zy behouden altoos de tekens van hun Slaverny, dat is te zeggen dat zy nooit zulke lange hairen of brozen kunnen dragen als andere vrouwen, die het recht van haar vryheid genieten.

Deze Vrouwen wonen dikwils te zamen onder het zelfde dak by de Algonkynſche natien, en zy leven redelyk wel te zamen. Maar by de Karaïben wonen zy of in verſcheyde Dorpen, of zo zy van het zelfde Dorp zyn, maken de mannen voor elk een hut apart, waar in zy met haar kinderen leven.

VIERDE HOOFTSTUK.

Vande geoorloſde en gebode Huwelyken onder de wilden.

HEt was in ganſch Amerika nergens geoorlooft in den eerſten graad in de rechte linie of in de zyd-linie een huwelyk aan te gaan, behalve aan de Inkas, wettige erfgenamen van den troon, de Vorſt alleen zyn eige zuſter trouwende; de hoogmoed van deze Koningen, die zich als de Godheid zelfs wilden geëert hebben, hen verplicht hebbende deze Wet te maken, waar van zy alle de overigen van hun eigen geſlacht uitgeſloten hadden, op dat het geſlacht van de Zon altyd zuiverder in het bloed van den Monarch zyn mocht, zynde uit dat van den broeder en de zuſter te zamen geſtelt. De Inka Garcilaſſo beweert dat deze Wet zo oud als de Monarchy zelfs was, en dat zy door Manko Kapak, ſtichter van dit Ryk, gemaakt was; maar Akoſta komt my geloofbaarder voor, dezelve aan een zyner laatſte Koningen toeſchryvende, die hier door Gods vloek op zyn geſlacht en op zyn ſtaten haalde, die het ſlacht-offer en prooi van den inval der Spanjaarden wierden.

Real. lib. 4 Cap. 9. Iaral. Comm.

Acoſta, Hiſt moral. lib. 6. Cap. 18.

By de Zuidelyke Amerikanen heeft de oom van moederskant, volgens het verhaal van Thevet, een wettig recht op de dochter van zyn zuſter. Hy neemt ze op het oogenblik van haar geboorte van de aarde op, en ziet ze van dien tyd af voor zyn toekomende Vrouw aan. De vader van dit kind is van dit ogenblik af van een deel van de ſlaverny verloſt, die hy aan de ouders van zyn Vrouw en aan zyn Vrouw zelfs ſchuldig was, en de toekomende man van zyn Vrouw word 'er meê belaſt. Andere Schryvers zeggen evenwel dat dit recht der Karaïben de neven betreft, ten opzicht van hun volle nichten van 's moeders kant, die door de geboorte hun Vrouwen zyn. Ik weet niet of zy haar den naam van zuſters niet geven, gelyk verſcheyde andere Volkeren, by wie de woorden *Germain* en *Germaine* dezelfde betekenis ſchynen te hebben als in 't Latyn. In dit geval zou men kunnen zeggen dat de Karaiben hun eigen zuſters trouwen, ſchoon deze gewaande zuſters maar in den tweden graad van de zydlinie zyn.

Thevet, coſm. Univ. liv 21. cap. 10 p 932.

Du Tertre, traité 7 ch 1 § 4 &c.

Hoedanig het recht dezer Karaïben over hun nichten ook zyn mag, zy nemen ze naderhand niet ten Vrouwe als met toeſtemming der ouders en met de vereiſchte plechtigheden, en de verplichting van elkander te trouwen is zo groot niet, of de dochters kunnen zich daar van verſchonen. Maar gemeenlyk verliezen de jonge dochters, die ontrent de voltrekking van deze huwelyken een ſtok in 't wiel ſteken, hier door haar goeden naam, en de voordelen die zy in haar geſlachten te verwachten hadden.

De Irokoizen geen verplichting hebbende om in hun vermaagſchapping te huwen als de Karaïben of als de Hebreeuwen, zyn noch naauwer van gewiſſe ontrent de verboden trappen van 't bloed als deze waren, ten minſte voor dat Mozes hen, door de Wetten die hy hun in Leviticus oplegt, de handen meer gebonden had.

De Verbinteniſſen van 't bloed zyn zo ſterk in de hut van de moeder, die de kinderen het naaſt ſchynen toe te behoren, dat zy zelden in deze Hut kunnen trouwen, ten zy ze in zo verren graat

graad zyn, dat 'er geen andere bloedverwantſchap meer is, als die, dat ze van eenen ſtam zyn.

De welvoegelykheid laat daar zelfs geen huwlyk met de Slaven, die in deze Hut ingeënt zyn toe, want gelyk men met hun leven te ſchenken hen den naam van een van het geſlacht doet opnemen, treden zy in alle de rechten van de aangenome bloed-verwantſchap, en verbeelden die gene, die zy weer doen herleven, als of zy het zelfs in perſoon waren. Ik erinner my dat een van onze Zendelingen het huwelyk van een Slavin met iemant uit de Hut, waar aan zy gegeven was, voorgeſtelt hebbende, de Wilden de voorſtelling met afgryzen verworpen en de Zendeling moeſt hun reden doen verſtaan om de ergernis weg te nemen, zich verſchonende dat hy op de Wetten van de aangenomen bloedverwantſchap geen acht gegeven had.

In de Athonin of Hut van den vader zyn de verbinteniſſen van 't bloed zo naauw niet.

De Athonni of Hut van den Vader zyne kinderen als vreemd zynde, zyn daar in de verbinteniſſen van 't bloed zo naauw niet. Indien de vader kinderen van een ander bed had, zouden deze van dit bed de kinderen van het eerſte noch verder beſtaan, de Hut van deze noch vremder aan die van het twede zynde als die van den vader, waar uit zy beyde geſproten zyn, ten zy de kinderen van deze twee verſcheyde bedden van het zelfde geſlacht waren. Ik ben niet naauwkeurig genoeg onderrecht tot hoe ver zy de trappen van bloedverwantſchap, in deze hutten, die zy niet als door vermaagſchappingen beſtaan, verboden, uitſtrekken, maar ik ben verzekert dat zy eerbied hebben voor de banden van 't bloed, waar zy die ook vinden, in den eerſten graat van de rechte of ook van de zyd-linie. Ik geloof zelfs dat zy niet met die van den tweden trouwen, en zo zy zich hier ontrent iets meer toe-eigenen, dat is op den grond dien ik reeds geſtelt heb, dat zy 'er een zo naauwe vermaagſchapping niet in menen te vinden als in de hut van hun Moeder.

Zy geven zo veel acht niet op de graden van verzwagering. De Algonkynen, waar van zommige geen zwarigheid in de Veelwyvery ſtellen, trouwen zonder ſchroom verſcheyde zuſters, en wanneer de eene bevrucht is, hebben zy vervolgens met de andere te doen, want al de Wilden hebben een algemenen regel van geen vleeslyken omgang met hun Vrouwen te hebben, zo dra deze verklaart hebben dat zy bevrucht zyn. Wat de Irokoizen de Huronnen en de anderen aangaat, by wie de Veelwyvery niet in gebruik is, zy trouwen na de dood van hun eerſte Vrouw graag de zuſter daar van, en die van der overledene Hut laten niet na den man deze nieuwe verbintenis voor te ſtellen, zo zy over hem in het eerſte Huwelyk te vrede zyn geweeſt.

Men kan het zelfde van een Weduwe zeggen, ten opzicht van twe broeders, maar zonder de verplichting die de Hebreuwen hadden van de Weduwe van hun ouder broeder, die zonder kinderen geſtorven was, ten Vrouwe te nemen.

De plaats die ik uit Filo den Jood heb aangehaalt zou miſſchien van de graden van verzwagering en niet van bloedverwantſchap kunnen verſtaan worden. Dus zal het by de Lacedemoniers door

de wetten van Lykurgus aan een broeder niet geoorlooft zyn geweeſt zyn zuſters van moeders wegen te trouwen, maar aan een vremden twe zuſters, ſchoon uit een zelfde moeder geboren, na elkander te nemen; 't geen Solon, geſtrenger zynde, verboden had, niet als het huwlyk met zuſters, uit een zelfden Vader geſproten zynde, toeſtaande. Men kan volgens deze verſcheyde wyzen van de woorden van broeder en zuſter op te nemen, uitleggen wat de Schryvers van de gebruiken der Kretenzers, der Kariers, der Parthen enz, zeggen.

Behalven de Karaïben die om zo te ſpreken getroud in de werreld komen uit kracht van de ſchikking die door de Wet ingevoert is, en door het recht dat de Neven op hun volle nichten hebben, zyn 'er noch verſcheyde andere natien, waar in de ouders van de toekomende Bruigoms verbinteniſſen voor hun kinderen van derzelver teerſte jaren af maken, en van dien tyd af gaan deze mans een wezentlyke ſlaverny ten opzicht van de hut hunner bruiten aan, als of zy waarlyk getroud waren: een ſlaverny, waar door zy het recht of de eer van haar vermaagſchapping ſchynen te kopen, gelyk Jakob de zyne kocht, met zyn ſchoonvader Laban zeven jaar voor Lea, en zeven andere voor Rachel te dienen. Dit verhaaſt evenwel den tyd niet, waar in men de voorſtellingen plechtig doen moet, en door geſchenken openbaren dat men 't geen de Wetten voorgeſchreven of de ouders door de verbinteniſſen die zy gemaakt hebben beſloten hebben, voor goed keurt. Voor 't overige denkt men niet om deze voorſtellingen te doen voor dat de verloofde tot huwbare jaren gekomen zyn, voor dat zy de proefjaren der Inwyingen hebben uitgeſtaan, waar van ik ontrent de vryſters en vryers geſproken heb; en het is iets zonderlings onder de Zuider Amerikanen, dat een jongeling van trouwen durft ſpreken, of een ander voor hem, zo hy niet reeds enigen roem behaalt heeft, zo hy niet een of twe gevangenen gemaakt heeft of enig vyand van het vaderland omgebragt.

Gen. Cap. 29. v. 18 & 30.

Wat 'er voor het trouwen gaan moet.

Behalven dit recht of deze verbinteniſſen zo vroeg aangegaan, die geen algemene Wet zonder uitzondering uitmaken, kan men evenwel in 't algemeen geſproken zeggen, dat de Huwelyken eer uit eigen belang en menſchelyke inzichten als uit genegentheid der jonge luiden beſloten worden. Volgens den gemenen regel zou men zich altyd moeten haaſten om een jonge dochter gants vroeg uit te trouwen; om dat, behalven dat de vrouwen de huisgezinnen onderhouden, die niet als door het getal van kinderen verſterkt worden, wint 'er de Hut van de vrouw ook door, door het recht dat de vrouw op de jacht van haar man verkrygt; in tegendeel moet men zich niet verhaaſten om de jongelingen uit te trouwen, om dat eer dat zy gehuwt zyn, al hun jacht, al de vruchten van hun naarſtigheid en arbeyd van rechtswegen hun hut toekomende, derzelver inwoonders noodzakelyk by dit huwlyk moeten verliezen, door de nieuwe verbinteniſſen die zy met een vrouw en kinders aangaan, die hun eer mee brengt dat zy wel onderhouden.

Maar met een jongeling moet men zich niet verhaaſten.

En ſchoon de Hut van de vrouw ook ten opzicht van de man tot enige zaken zich verplicht, kunnen de voordelen daar van die gene

ne niet opwegen, welke de jonge man daar voor zyn trouwen aan toebragt. Dit dunkt my ten minſte dat ik onder de Irokoizen opgemerkt heb.

Evenwel nademaal het tegen de welvoegelykheid zou zyn volgens eigen belang te werk te gaan en het te laten blyken, weten zy zich zo wel door een verwonderens-waardige menſchelyke eerbied te beſtieren, dat de jongelingen zich over die van hun Hut niet beklagen kunnen, die niet miſſen dezelve tot trouwen aan te zetten, en voorſtellingen te doen, die hun aangenaam kunnen zyn. Die van de Hut moeten ook over de jongelingen voldaan zyn, die geen haaſt tot trouwen hebbende of uit beleeftheid of uit andere inzichten, die zy altyd niet zeggen, de voorſtellingen, die men hun doet, niet beamen, als na langen tyd zich onverſchillig getoont te hebben.

VYFDE HOOFTSTUK.

Waar op zy in het trouwen acht geven.

DE kinderen de moeder toebehorende, en de Wilden alle egaal ſchynende, moeſt het zonder twyffel gants onverſchillig zyn in wat Hut men trouwde, zonder anderen regel als de genegentheid. Daar zyn evenwel onder hen drie verſcheyde orders, waar op zy niet nalaten eenige acht te geven. De eerſte is die der *Jeſendouans*, dat is te zeggen der Adelyke geſlachten; de twede is die der *Agongoueha* of der gemene luiden, en de derde die der *Ennankoua*, dat is te zeggen der Slaven, dien men het leven geſchonken heeft, of van die gene die uit deze Slaven geboren zyn; zy trachten zo veel het by hen ſtaat een goede verbintenis aan te gaan; de Wilden van het Zuiderdeel en de Algonkynen zien zeer naauw op dit artykel, maar de Irokoizen ſtappen daar licht over heen, om wezentlyker voordelen te zoeken, 't zy in de Hut waar in zy de verbintenis aangaan, 't zy in de perſoon van den Bruidegom of de Bruid. Daar zyn Hutten die men ſchuwt, om dat zy uit weinig perſonen beſtaan, en by gevolg arm en weinig geacht zyn, en andere, waar in ongemakkelyke humeuren gevonden worden, wier omgang men zorgvuldig vermyd. Wat de perſonele hoedanigheden der Verloofden aangaat, men zoekt in een jongeling dat hy dapper, een goed krygsman en een goed jager zy; in een jonge dochter, dat zy van een goeden naam, arbeidzaam, en van een buigzaam humeur zy.

Het is de plicht der Matronen de jongelingen en jonge dochters uit te huwen.

Men bedriegt zich in deze keur gelyk in al het overige. Daar zyn weinig mans zonder gebreken; en een goede vrouw is byna een al zo zeldzaam huisraad in Amerika als in Europa, maar men doet zyn beſt, en men poogt daar in niet mis te taſten.

Het zyn de matronen van een hut, die, gelyk ik reeds elders gezegt heb, de zorg toevertroud is om de jongelingen en de jonge dochters, die daar in zyn, uit te huwen. Het zou haar tot ſchande ſtrekken een tred te doen om een vryſter uit te huwen, en zy moeten om haar en des meysjes eer wachten dat men haar vrye en ten huwlyk verzoeke, maar wanneer 'er meisjes gevonden worden, die een weinig te lang wachten, miſſen de matronen niet alle liſ-

ten

ten in 't werk te ſtellen om alle de partyen, die haar dienen, de pols te taſten. Ten opzicht van de jongelingen, nademaal de welvoegelykheid wil, dat zy de eerſte aanzoek by de ouders van de dochter, die men hen toeſchikt, doen, doet men opentlyk de eerſten tred in hun naam, zonder dat zy zich laten zien, of van hun kant de minſte betuiging doen.

De zedigheid der jonge dochters, die het tot ſchande zou ſtrekken trek voor het huwelyk te laten blyken, of meer genegentheid voor den eenen als voor den anderen te betuigen, en van de andere kant de wezentlyke of geveinsde onverſchilligheid der jonge luiden, gevoegt by een byzondere toegeventheid voor de ouderen, geeft deze zeer veel recht om niet als met hun eige genegentheid te rade te gaan, of ten minſten die te volgen. Maar die met verſtand begaaft zyn ontberen zonder in de eerbied die zy hun ouders ſchuldig zyn te miſſen, geen liſten om de perſonen die hun behagen zouden voor te doen, zonder dat zy zich daar mêe ſchynen te bemoejen, noch eerlyke voorwentzels om die gene te leur te ſtellen, die niet na hun zin zyn. Dit is evenwel zeer zeldzaam, en de meeſte zyn de ſlachtoffers van hun blinde gehoorzaamheid voor de ouders.

De Matronen de keur van een Bruid gedaan hebbende, en dezelve den jongeling, die het aangaat voor goed hebbende doen keuren, gaan zy de voorſtelling aan de bloedvrindinnen van de jonge dochter doen.

Deze plegen op de zelfde wyze met elkander raad, en zo de voorſtelling aangenaam is, geven zy in 't kort een duidelyk antwoord, en zodanig als men het verlangen kan, na evenwel eerſt de toeſtemming van de toekomende bruid verworven te hebben.

ZESDE HOOFTSTUK.

Plechtigheden van het huwelyk

HEt Huwelyk is zo dra niet beſloten, of de bloedvrindinnen van den Bruidegom zenden een geſchenk aan de Hut van de Bruid. Dit geſchenk beſtaat in porceleine ſnoeren, pelteryen, eenige dekkleden van bont, en ander huisraad, 't geen na de ouders van de bruid gaat, die men om geen huwelyks-goed vraagt, maar alleen dat zy den Man, dien men haar aanbied, wil aannemen. Diergelyke geſchenken geſchieden niet maar eenmaal, daar word een zoort van beurt tuſſchen de twee Hutten van de toekomende Egâs gehouden, dewelke aan wetten verbonden is, die door de gewoonte ingevoert zyn; maar zo dra de geſchenken aangenomen zyn, word het huwlyk voor geſloten gehouden en het verbond aangegaan.

By zommige Natien, zegt men, geleiden de Vrinden van de Bruid haar gelykerhand na den Bruidegom. Maar by de Irokoizen verwacht de Bruid, haar Hut niet moetende verlaten, haar Bruidegom, die zich daar in 't begin van de nacht, ook van zyn gantſche Maagſchap verzelt, na toe begeeft.

Naauwelyks is hy ingetreden of men doet hem op de mat recht tegen over het vuur neerzitten, dan brengt de Bruid een ſchotel

Sa-

Sagamité of bry van Indiaans **koorn** voor hem, en gaat neffen zyn zyde zitten, niet alleen zonder hem een woord toe te ſpreken; maar zelfs hem een weinig **den** rug toekerende, uit ſchaamte en zedigheid in haar deken bewonden. De man eet van 't geen hem voorgezet is zo veel hem luſt, en gemeenlyk gaat hy kort daar na heen. Hier in beſtaat al de plechtigheid.

Niets, zo 't ſchynt, komt eenvoudiger voor, maar ik kan zeggen dat dit, zo ik my dus durf uitdrukken, als ſakramenteel is, en dat 'er niets geheiligder by de Ouden was. Wy kunnen 'er van oordelen uit alles wat de Schryvers van het gebruik der Grieken en Romeynen te boek geſlagen hebben. Deze yverig op de gewoontens hunner Voorzaten ſtaande, ſchoon zy vele plechtigheden by het Huwelyk gevoegt hadden, hadden evenwel die gene behouden, die zy van de eerſte Oudheid ontfangen hadden, en die wierden als de heiligſte en de wezentlykſte aangezien.

De Schryvers * die van de gewoontens der Romeinen gehandelt hebben, hebben drie wyzen van een huwelyk aan te gaan onderſcheyden: *Coëntio*, *Confarreatio*, en het gebruik of de *zamenwoning*.

Arnob. lib. 4. adv. Gent. Boët. in 2. Topic. Cicer. Servius in 1. Georg.

Van deze drie wyzen worden de twee eerſte, die de plechtigſte en het meeſte in gebruik waren, in het geen ik van onze Wilden gezegt heb, gevonden. Het gebruik en de zamenwoning was eer een ſoort van Byzitting, gelykende na die der Wilden, wanneer zy een buiten vrouw nemen, als een wettig huwelyk. In der daad deze ſoorten van huwelyken waren niet wettig als na een zekeren tyd door de wetten bepaalt; want twe of drie uren zelfs voor dat het jaar verſtreken was konden de mannen, als zy het in de kop kregen, deze gewaande vrouwen als byzitten verjagen, zonder dat zy hen in rechten konden betrekken.

Het geſchenk dat de Bruidegom aan de hut van de Bruid doet, is een ware *coëmptio* of koop, waar door hy enigſins de verbintenis van deze hut koopt. Dit verſchil is 'er in, dat hier de man het geſchenk doet, in plaats dat het by de Romeinen † de Vrouw was, die drie ſtuivers als een Zinnebeeld van deze koop gaf. De oorzaak van dit verſchil is, dat by onze Wilden de Vrouwen de

Varro, de vitâ pop. Rom. lib. 2.

* *Arnobius*, *lib.* 4. *adverſ. Gentes de Nuptiis Deorum*, Uxores, inquit, Dii habent, atque in conjugalia foedera veniunt, conditionibus ante quæſitis. Uſu, farre, & coemptione genialis lectuli Sacramenta conducunt.

Servius ad illud Virgilii Georg. 1. *Teque ſibi generum Thetis emat omnibus undis.* Quod ait emat, ad antiquum Nuptiarum pertinet ritum, quo ſe maritus & uxor invicem emebant, ſicut habemus in jure. Tribus enim modis apud veteres nuptiæ fiebant. Uſu, ſi, verbo gratia, mulier anno uno cum viro, licet ſine legibus, fuiſſet: farre, cum per Pontificem maximum & Dialem flaminem per fruges & molam ſalſam conjungebantur unde confarreatio appellabatur, ex quibus Nuptiis patrem & matrimi naſcebantur: coëmptione vero atque in manum conventione, cum illa in filiæ locum veniebat, &c.

† *Varro*, *de vitâ populi Rom. lib.* 2. *apud Nonium*, *lib. de Doct. indagine.* Nubentes veteri lege Romanâ aſſes tres ad maritum venientes ferre ſolitas ait. Atque unum, quem in manu tenerent, tanquam emendi cauſâ marito dare, alium, quem in pede traherent, in foco larium familiarium ponere, ternum in ſaccipio cum condidiſſent, compito vicinali ſolere reſonare.

meesters zyn, en niet uit haar hut gaan; in plaats dat zy by de Romeinen in het huis en de macht haarer mannen overgingen; zo dat zy genoodzaakt waren van hen het regt van moeders des huisgezins te zyn te kopen. Niet dat by de Wilden de mannen ook geen wettig recht op hunne Vrouwen verkrygen, maar een recht dat naauwer of ruimer palen heeft, na dat de verscheyde gewoontens der Natien zyn.

In de aanbieding van een schotel *Sagamité* die door de Vrouw aan den man geschied, vind men de wyze van een Huwelyk door de *Confarreatio* aan te gaan.

Plin. lib. 18. cap. 3. Hist. Natur.

Plinius leert ons dat 'er niets heiliger was in de zaken die van den Godsdienst afhongen, als de verbinteniſſen die men door de *Confarreatio* aanging, en dat het om deze reden was, dat de bruiden het *farreum* voor haar lieten heen dragen, wanneer zy na haar bruidegoms gingen: *quin & in sacris nihil religiosius Confarreationis vinculo erat, novæque nuptæ farreum præferebant.* De Schryvers, die over de zeden der Amerikanen gehandelt hebben, hebben geen acht gegeven op de vrouwelyke regering, die onder deze volkeren ingevoert was. 't Is ook zeker dat zy niet over al even sterke rechten heeft; maar nademaal het verschil dat 'er ontrent dit stuk zyn kan moejelyk te ontwinden is, heeft dit een weinig verwarring in de reisbeschryvers veroorzaakt, die de zaken volgens de denkbeelden en de gewoontens van Europa ontrent het Huwelyk als al het overige begrepen hebben; maar 't zy dat de vrouwen in de hutten hares mans overgaan, 't geen niet gemeen is, 't zy dat de mannen in die van hare vrouwen overgaan, zyn het altoos de nieuwgetrouwde vrouwen die de schotel met de huwelyks Sagamité aanbieden of laten dragen, als een teken van de verplichting die zy hebben, om haar mans met voorraad te verzorgen, en haar het eten te bereyden.

Warom de vrouwen de Schotel met de huwelyks Sagamité aanbieden.

De Koop en de Confarreatio waren in 't eerst maar twee verscheyde doch nootzakelyke plechtigheden van een zelfde verbond. In 't vervolg van tyden vergenoegde men zich door een van deze beyde Huwelyken aan te gaan. Tacitus verhaalt ons, dat in zyn tyd de Confarreatio of niet meer in gebruik was, of niet als door weinig persónen geoeffent wierd. Boëtius * verzekert, dat zy niet als voor de Priesters alleen was; maar of deze Schryver moest vergist zyn, of zyn woorden lyden eenige andere uitlegging.

Tacit. Annal. 4. Boet in 2. Topic. Ciceron.

De Ouden geeven ons geen licht genoeg om onder de koren gewassen te onderscheyden aan welk soort zy den naam van *Far* gaven; (ik zal gelegenheid hebben daar van te spreken, als ik van de kost der Wilden handel.) Maar de Romeinen bedienden zich van de *Far* in de offerhanden en in de oeffeningen van Godsdienst, om dat hun Voorzaten geen ander voedzel gedurende de driehondert eerste jaren na de stichting van Rome gehad hadden, en dat men zich by de Natien altyd van onheuglyke tyden af, van het geen de grondslag van het gemene voedzel was, bedient had, om de

Plin. lib. 18 cap. 7.

* *Revardus ad leg.* 12. *Tab. cap.* 21. Boeticum dicentem quod confarreatio solis Pontificibus conveniebat siceplicat, *per solos Pontifices peragebatur.*

19.

de banden van gaſtbaarheid, vrindſchap, en het huwlyk toe te ſtrikken.

De Grieken bedienden zich om deze zelfde reden in plaats van Far van Gerſt, om dat de Gerſt altyd hun gewoon voedzel geweeſt was, volgens de getuigenis die 'er Dionyzius van Halicarnaſſe van geeft, als hy van de plechtigheid der huwelyken ſpreekt. *Dionys Halyc. lib. 2. p. 95.*

De Hebreeuwen en de Brachmannen der Indien gingen ook de huwelyken door de Confarreatie aan. De eerſte ſtrooiden tot drie verſcheyde malen gerſt op het hooft der nieuwgetrouden, zeggende, *waſt en vermenigvuldigt*; en dit is noch het gebruik in hun Synagoog zegt Seldenus. *Selden. Uxor Hebraic. Lib. 2. cap 15.*

De Brachmannen oeffenen deze plechtigheid door beſproejing met ryſt. Het *Farreum* der Romeinen was een koek, uit far, oli en honing te zamen geſtelt, zegt Feſtus.

Atheneus zegt dat men te Argos uit het huis van de bruid in dat van den bruidegom een koek bracht, die op de kolen gebraden was en Κρίβος genoemt wierd. Te Lacedemon, volgens den zelfd en Schryver, droeg men, onderwyl dat men in het huis van den man alles tot het gaſtmaal, tot danſſen, en tot de lof van de nieuw getroude vrouw te zingen bereyde, uit haar huis onderwyl zy 'er uitgong een ander ſoort van een koek, dien hy Κυριβάνας noemt. Seldenus zegt, dat 'er noch vele plaatzen in Vrankryk en in Engeland zyn, alwaar men enige overblyfzelen van het oude gebruik der Confarreatie behouden heeft, en daar men grote bruiloftkoeken doet opdiſſen. *Huet demonſtr. Evang. Prop. 4. cap. 6. Feſtus lib. 6. Athen. lib. 14 p. 645. Idem, lib. 14 pag. ſeq. Selden Uxor. Heb. lib. 2. cap. 25.*

ZESDE HOOFTSTUK.

DE Heer de la Potherie, die niet lang geleden een hiſtorie van het Noorderdeel van Amerika in 't licht gegeven heeft, zegt dat de bruid na dat zy in de hut van haar man *het huwlykshout*, waar van wy hier na zullen ſpreken, gebracht heeft, daar ook het brood laat na toe brengen, dat hy op dezelfde wyze *huwlyks brood* noemt, en dat 'er als het zegel van is. „ Zy laat het tot harent in „ water koken, met bladeren van Indiaanſch koorn bewonden, en „ in 't midden met een draat geknoopt die 'er de gedaante van een „ kalebas aangeeft. " In het land zynde heb ik deze zonderlinge omſtandigheid niet vernomen, en ik heb 'er geen acht op geſlagen. Ik kan evenwel gemaklyk zyn zeggen geloven, zoo veel te meer, om dat niets beter met het geen ik van het gebruik der Ouden verhaalt heb ſchynt over een te komen. *Hiſt. de l'Ameriq. Sept. Tom. 3. p. 14.*

De Wilden zenden elkander dikwils dit ſlag van geſchenken van brood dat gekookt of onder de aſch gebraaden is; maar die omſtandigheid van het huwlyk kan zeer gemaklyk iets heiligs in hebben dat in andere gelegenheden niet gevonden word, alwaar 't maar een plicht van welleventheid en enkele beleeftheid is.

Nademaal de Ouden in de eerſte tyden by na niets van 't gebruik van brood en koeken wiſten, of dat zy 'er ten minſten geen gemeen gebruik van maakten, gelyk Plinius het in 't byzonder van de Romeinen verzekert, en dat zy toen van hun gerooſt en gema-

len koorn een ſoort van bry maakten, die hun den naam van *Pultophagi* deed geven, en die redelyk wel met de *Sagamité* der Wilden over een komt, heb ik eenige redenen om te twyffelen of in de huwelyksplechtigheid der Romeinen, der Grieken en van de meeſte andere Natien het ook geen ſchotel bry of *Sagamité* was, die de bruid den bruidegom aanbood.

Vid. Fortun. Licet. Tom. 1 Reſp. 10. p. 56.

Men moet begrypen dat by de Volkeren die niet en zaaiden en die niet als van 't jagen en viſſchen leefden, de bruid een ſchotel van het geen tot hun gemeen voedzel verſtrekte aanbood.

Door dit gemeen voedzel, dat by hen betekende dat zy een zelfde leven moeſten leyden, maakten zy onder zich een verbond, waar van dit voedzel zodanig, het Zinnebeelt was, dat nademaal by de Romeinen dit in het Far beſtond, men door het enkele woord van *Confarreatio* het huwelyk verſtond, gelyk het enkele woord *Diffarreatio* de echtſcheyding uitdrukte, gelyk Feſtus verzekert.

Feſt. lib. 4.

Plutarchus, Prob. cap. 30. Alex. ab Alex lib. 2. cap. 5. Apoll. Rhod. lib. 4. v. 1142.

By de Ouden deed men de nieuwgetrouden op een huit neerzitten, *in lanatâ pelle*, om hen de huwlykskoets der menſchen van de eerſte eeuwen te verbeelden, die geen ander bed hadden als de vellen der beeſten die zy op de jacht gevangen hadden, of der offerbeeſten die zy den Goden hadden aangeboden, en die zy bequaam geloofden om hen gelukkige dromen en voortekens te doen hebben. Apollonius Rhodus doet al de pracht van het huwlyksbed van Medea in het gulde vlies beſtaan, dat Jazon door haar toedoen van Kolchos weggevoert had.

Dus vinden wy door de vergelyking van het geen onze Irokoizen en de meeſte Wilden hedendaags doen met het geen eertyds de Ouden deden, in het geen zich voor ons gezicht zonder verborgentheid opdoet een waarlyk goddelyken dienſt in een verbond, door het geen diende om de naauwſte banden te ſtrengelen aangegaan, en op het huwlyks-bed in tegenwoordigheid der Huisgoden gemaakt, die niets anders als het vuur hunner haardſteden waren, voor dat de Heydenen deze kleine afgoodjes opgerecht hadden, daar zy den naam van *Lares* aan gaven, en die zy in hun ſchoorſtenen plaatſten.

Men vergeet niet de huwlyken door feeſten en vreugdemalen, dat is te zeggen door zingen, danſſen en gaſtmalen beroemt te maken. Het gaſtmaal geſchied in de hut van den man, maar de vrouw draagt 'er de koſten van, en brengt zelfs by haar man het vleeſch en het meel dat in de pot geſtoken moet worden.

Onderwyl dat ieder een zich verheugt en vrolyk maakt op de bruiloft, gelyk men gewoon is in andere openbare plechtigheden te doen, ſchynen de nieuwgetrouden daar geen deel in te nemen, voor al de bruid, die zich niet als met ſchaamte moet vercieren; een echt bewys van de achting die de Heydenen voor den maagdelyken ſtaat hadden: een achting zo klaar in deze gelegenheid der bruiloften uitgedrukt, dat de Romeinen en Grieken wilden dat de jonge dochters daar zo veel genegenheid voor zouden betuigen, dat het ſcheen dat zy met tegenzin trouden; en dat het zelfs bevolen was als een der Wetten of plechtigheden van 't huwelyk, dat

de

de bruid, om te beter dezen tegenzin te laten blyken, met geweld uit den ſchoot harer moeder en uit haars vaders huis gerooft wierd, om na dat van haar man als met kracht en tegen haar wil gevoert te worden.

't Is een oud gebruik onder de meeſte Wilde Natien het eerſte jaar na het aangegane huwelyk zonder het te voltrekken, door te brengen. Voor dien tyd daar van te ſpreken zou de bruid een affront zyn, dat haar zou doen begrypen dat men haar trouw gezocht had minder uit achting voor haar als om zyn beeſtachtigen luſt te voldoen. En ſchoon de nieuwgetrouden den nacht met elkander doorbrengen, is dit zonder het oud gebruik te benadelen; de vrinden van de bruid geven daar van hunne kant naauw acht op, en zy dragen zorg van een groot vuur voor der zelver mat te ontſteken, dat zonder ophouden hun gedrag bewaakt en tot getuigen ſtrekken kan, dat 'er niets tegen het ingevoerde gebruik omgaat. In het begin van de geloofsplanting de gewoonte der Zendelingen altyd geweeſt zynde den Doop aan deze ongelovigen niet te bedienen, zonder ze langen tyd onderwezen en beproeft te hebben, om het heilige niet voor de honden te werpen, en hun onſtantvaſtigheid en wankelbaarheid ten doel te ſtaan; gebeurde het dat twee jonge luiden van de gene die men onderwees, dus door de ouders na de wyze van 't land getrouwd wierden. De man geen acht op het oud gebruik ſlaande, wilde zich van het voorbeeld der Europeanen bedienen. De vrouw wierd 'er zo geaffronteert en razent over, dat ſchoon die gene die het huwlyk gekoppelt hadden genoeg haar genegenheid hadden ondertaſt, zy haar nooit verplichten konden om dezen onbeſcheyden man weerom te zien. Wat men haar ook mocht voorhouden, zy gaf het niet op, en men was gedwongen hen te ſcheyden. Een Zendeling heeft my ook verzekert, dat ſchoon hedendaags het oud gebruik in de buurte van de Volkplanting afgeſchaft is, een Vrouw onder de Abenakis, die voor dat het eerſte jaar verſtreken is zwanger bevonden word, daar een voorwerp van verwondering verſtrekt, en een weinig van haar goeden naam verlieſt.

De meeſte Wilde Natien brengen het eerſte jaar zonder het aangegane huwelyk te voltrekken, door.

Zeldzame hiſtorie hier omtrent.

De gewoonte der Zuidelyke Amerikanen is, dat de mannen en de jongelingen alle in de Karbetten ſlapen, daar zy in 't gemeen leven. De jongelingen mogen 'er nooit een nacht buiten ſlapen. Deze regel is ook algemeen voor de gehuwde, voor al voor de nieuw getroude, zo dat zy niet in de partikuliere hutten, daar haar vrouwen wonen, durven gaan, als in de duiſterheid van den nacht, op de zelfde voorwaarden als die de Wetgever van Sparte zyn volk voorgeſchreven had.

Een zelfde Wet is 'er ontrent voor de nieuw getrouden by de andere Natien, daar de mannen zo niet in 't gemeen leven.

Vid. Cragium de repub. Laced. lib. 3 Tab 5. Inſtit. 4. item lib. 3. Tab. 4. Inſt. 7.

Zy durven niet als ſteelsgewyze in de hutten hunner Vrouwen ſluipen, het zou een ongehoorde zaak zyn zich daar by dag te vertonen. Het oude gebruik wil ook dat zy de ouders hunner Vrouwen niet toeſpreken. Niemant is zo koen dat hy zich voor hen vertoont. Zo zy dezelve gewaar worden, moeten zy ze vermyden, en vele omwegen gebruiken om zich niet in gevaar te ſtellen

Thevet, Coſmograph. Univ. Tom. 2. liv. 21. pag. 932.

van hen te ontmoeten, als of de verbintenis, die zy aangegaan hebben, hun tot ſchande ſtrekte, en dat zy hun wraak te vrezen hadden. Daar zyn 'er veele die ze nooit toegeſproken hebben, voor dat ze een of twee kinderen uit hun huwlyk hebben overgewonnen. Ik geloof dat deze Wet niet als de ouders van de bruid van 's moeders kant betreft, maar nademaal de Schryvers dit onderſcheid niet gemaakt hebben, kan ik dit ook ten opzicht van alle de Natien niet ontwinden, daar de Wetten van de vrouwelyke Regering verſchillen kunnen.

Schoon de man en de vrouw altyd tot de Hut van hun moeders behoren, en niet geoordeelt worden dezelve te verlaten, 't zy dat de een in des anders Hut overgaat, 't zy dat zy een derde oprechten, en van hun vrinden afleven 't geen zomtyds gebeurt, maken deze verzwagerde Hutten nieuwe verplichtingen voor elkander, ter oorzaak van de verbintenis. Niet alleen is de Vrouw verplicht haar man te voeden, zyn voorraad te bezorgen, wanneer hy op reis, of ten oorlog, of ter jacht trekt, of handel gaat dryven, maar zy is ook verplicht die van haar mans hut by te ſtaan, wanneer men hun velden bebouwt, hun vuur te onderhouden, en hier toe zyn 'er gezette tyden, waarop zy genootzaakt is daar een zeker gedeelte hout na toe te laten brengen. Zy begint zo dra het huwlyk geſloten en het geſchenk aangenomen is. Dan dragen alle de Vrouwen van de Hut van de bruid, van een menigte van die uit het dorp geholpen, in de Hut van den man verſcheyde kleine takkeboſſen van een uitgezocht hout, dat aan ſtukken van derdehalf voet lang geklooft is, welke dienen om tuſſchen het grote hout in te ſteken, dat zy niet verplicht is te verſchaffen, en die als de ziel van 't vuur zyn, om dat zy een heldere en levendige vlam uitmaken.

De Vrouw moet haar Mans hut ook by ſtaan.

De bruid om die gene die haar in deze Leenplicht geholpen hebben te belonen, zet de pot te vuur, en geeft aan ieder zo veel ſcheppen *Sagamité* met een groten potlepel, als zy vrachten gedaan heeft.

Dit is nergens in gebruik, dat ik weet, als by de Natien van 't Noordelyk deel van Amerika die een vaſte woonplaats houden.

Hiſt. de l'Amer. Sept. tom 3 p. 14.

Men geeft aan dit hout in de taal der Wilden een byzonderen naam, en dit is het dat de Heer de la Potherie *het huwlykshout* noemt. Nademaal deze kleine quantiteit hout dat de bruid verſchaffen moet, op lang na niet toeſtrekken kan om het jaarlyks vuur in de hut van haar man te onderhouden, twyffel ik niet of deze inzetting behelſt enig Zinnebeelt, waar van de betekenis niet onbekent kan zyn aan die genen, die weten wat in de Oudheid *de huwlykstoortzen* waren.

Vid. Tiraquell. in not. in cap. 5. Lib. 2 Genial. dier. Alex ab Alex.

Niemand is 'er of hy weet dat gedurende vele eeuwen, voor dat men het was en het ſmeer om te lichten gebruikten, de gewone toortzen niet als ſtukken hout waren, dat licht vlam vatte, 't welk van Pynboom was of enigen anderen die daar by quam, gelyk in de grote Indien de Bamboes is, in het Zuidelyk Amerika 't geen men *kaarſſenhout* noemt, en in het Noordelyk dat daar ik van ſpreek. Ter gedachtenis van het Oud gebruik uit de eerſte Oud-

heid

heid gevloeit, dat de Vrouwen verplichte om dit hout in de Hut harer mannen te doen dragen, hadden de Grieken en Romeinen ingeſtelt, dat de moeders van de jonge vrouwen, van hun naaſte vrinden verzelt, was-toortzen by de huwlyks-plechtigheden van haar dochters droegen. *Plutarch prob. 2.*

Jozefus verhaalt dat in gevolge van de verplichting die de Hebreeuwen hadden om het heilige vuur te onderhouden, 'er een feeſt onder hen ingeſtelt was, dat hy Ξυλοφόρια noemt, wanneer ieder gedwongen was een zekere quantiteit hout in den Tempel te dragen, daar men 'er een groten voorraad van op deed, op dat het heilige vuur nooit voedzel ontberen mocht. Ik ſtel vaſt dat het Huwlyk een godsdienſtige plechtigheid zynde, en het vuur van de Hutten der Wilden iets heiligs in hebbende, de verplichting die de vrouwen hadden en noch hebben om dit hout of deze toortzen na de hutten hunner mannen te dragen, een verplichting is, waarvan men den oorſprong ook aan den godsdienſt moet toeſchryven. *Joſeph. de bello Judaico. lib. 2. c. 31.*

Op dezelfde wyze als de vrouw enige verplichtingen jegens den hut van haar man aangaat, gaat de man ook enige jegens die van zyn vrouw aan. Hy is verplicht een mat voor haar te maken, haar Hut te repareren of een nieuwe op te rechten, als de eerſte bouwvallig is. Al de vangſt, die hy op de jacht doet, komt gerechtelyk het eerſte jaar van zyn huwelyk de Hut van zyn Vrouw toe. De volgende jaren is hy verplicht die met haar te delen, 't zy dat zyn Vrouw in 't dorp gebleven is, 't zy dat zy hem verzelt heeft. De man zyn eer hangt 'er aan dat zyn Vrouw en kinderen wel gedekt zyn, en wel onderhouden, en hy moet daar in voorzien. Met een woord, als zy in eendracht leven dragen zy zorg van aan elkanders Hut niet alleen de dienſten, die door 't gebruik ingevoert zyn, te bewyzen, maar ook alle die gene, die dienen kunnen om hun eendracht aan te queken en een goede vrindſchap te onderhouden.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Van de Echtſcheiding.

DIt goed verſtand word dikwils ontruſt door de afkeer die man en vrouw voor elkander krygen, en deze onluſten veroorzaken dikwils de Echtſcheyding. Hun quaad humeur, hun weinige inſchikking, hun ingenomenheid met die van hun vrinden waar door zy zich laten beſtieren, hun quaadvermoeden, hun minnenyd, en hunne onderlinge ontrouw verſchaffen hun verſcheyde gelegenheden van onenigheid.

Het huwelyk is zodanig in zyn inſtelling en in de banden die het maakt, dat het zelfs by de Wilde Natien, wanneer het met alle plechtigheden verricht is, ſchynt dat niets het verbreken kan. Miſſchien was het om deze reden dat in de plechtigheden van het huwelyk de Prieſters van Mexiko, die 'er de Dienaren van waren, de klederen van den man en de vrouw te zamen knoopten, om hun te kennen te geven dat zy dus al hun leven lang onſcheydelyk verenigt moeſten blyven. En 't is zonder twyffel in gevolge van dit denkbeelt, dat by alle de Natien de meeſte, die deze verbintenis aan-

aangegaan hebben, niet weten wat het is dezelve te verbreken, en dat onderling hun eendracht koeſterende zy wachten dat de dood hen ſcheyde.

Maar nademaal 'er humeuren gevonden worden daar niet mee over een te komen is, en dat 'er in de harten, die het beſt verenigt ſchynen, dikwils tegenzin en afkeer ontſtaan, die dezelve noch meer verdelen; had deze zelfde hartheid des harten, die Mozes gewettigt had om de echtſcheyding onder de Hebreuwen toe te laten, ook de andere natien gewettigt, om het om gewichtige oorzaken, vooral om oorzaken van bewezen ontrouw toe te ſtaan. 't Is niet te verwonderen dat de afgodiſche natien in dit ſtuk het juk afgeworpen hebben, en de grootſte misbruiken in die zaak hebben doen inſluipen.

De Irokoizen bekommeren zich weinig om de echtſcheyding. Zy waren eertyds zo ondeugent niet als zy hedendaags zyn, en ik zou om deze reden wel geloven, dat de echtſcheydingen, ſchoon geoorlooft, daar ook minder in gebruik waren.

Zy hebben my zelfs verzekert, dat zy altyd zeer eenvoudig en zedig geleeft hadden. Ik heb dikwils de Ouden van beyde de kunnen hooren klagen, dat 'er by hen een verwildering der zeden ingevoert was, die hun onbekent was, en die hen zelfs hun eige natie niet deed kennen. De Huronnen, wier gewoontens 't meeſt met de hunne overeenkomen, waren veel ongeregelder, en ik heb een oud zendeling horen zeggen, dat na dat zy t'enemaal te onder gebracht waren die gene die onder de verwinnaars ingelyft waren nooit te Agnié en te Tſonnontouan een drinkfeeſt dorſten voorſtellen, dat zy in hun land vierden, voor dat zy ſlaven wierden, en dat het zelfde is waar van Herodotus in de beſchryving, die hy van de Zeden der Perzen doet, ſpreekt; zy dorſten het, zeg ik, nooit voorſtellen, uit vreze van de Irokoizen, wier zeden niet ongeregelt genoeg waren om een diergelyke wanorder te dulden, te doen morren

Herod. lib. V. n. 18.

Schoon 'er naderhand veel wanorder onder hen geſlopen is, en dat zy zeer ongebonden zyn, hebben zy evenwel noch al de uiterlyke ſchyn van de deugt. Hun taal is kuiſch, en heeft eerbare woorden om zich gevoeglyk in 't byzyn van de perſonen, daar men achting voor heeft, uit te drukken. In hun wyze van kleding onderhouden zy onſchendbaar enige welvoeglykheden: hun jonge dochters vermyden zorgvuldiglyk in 't openbaar met perſonen van een andere ſex te ſpreken, wier onderhoud noodzakelyk verdacht zou voorkomen: zy treden met veel zedigheid, en, ten zy ze alle voorzichtigheid ter zyden zetten, of te enemaal alle goede Zeden verbannen hebben, waken zy zorgvuldiglyk om haar goeden naam te behouden, uit vrees van geen man te krygen, ieder een vrouw willende hebben die voor eerlyk te boek ſtaat en het ook is.

Een Zendeling van Brazilien, dien ik te Rome gezien heb, heeft my verzekert dat de Brazilianen zo teer ontrent den goeden naam waren, dat zo een meisje haar eer verloren had, zy niet alleen geen man meer zou vinden, maar zelfs onder haar vrinden niet meer in veiligheid zou leven, 't geen zo veel te verwonderlyker voorkomt, om dat men zou moeten oordelen uit haar moedernaaktheid, dat zy geen werk van de ſchaamte maken.

De

De Schryvers evenwel, die van de Zeden dezer Volkeren gehandelt hebben, ſpreken 'er op een gants andere wyze van, en ſchynen te veronderſtellen dat de dochters voor haar trouwen daar zo na haar welgevallen leven, dat men op haar gedrag niets te zeggen vind, hoe zy het ook aanſtellen. De Schryvers geven 'er andere getuigeniſſen van.

De jongelingen houden zich in 't openbaar ook op hun hoede. Zy laten zich weinig door de lieſde vervoeren, en ſchynen niet bequaam om tot de buitenſporigheden te vervallen, daar men dikwils door de hevigheid van die hertstocht toegebragt word. Dit heb ik gemeent tot verſchoning der Wilden in 't algemeen over een ſtof te moeten zeggen, waar van het goed was, volgens den raad van den Apoſtel, nooit te horen ſpreken, maar ik heb met zo veel verontwaardiging gezien dat men het om zo te ſpreken daar op toegelegt heeft om hen zwart te maken, en hun een algemene ongebondenheid van zeden zonder enige uitzondering aan te wryven, waar uit men enig voordeel zou kunnen halen om zyn eigen wanorders te verſchonen, dat ik my verplicht gevonden heb hun dit recht te bewyzen.

Niet dat ik zeggen wil dat 'er geen ongebondenheid onder hen is, zonder twyffel is 'er en moet men daar over verzet ſtaan? is het te verwonderen dat woeſte volkeren bedorven zyn, terwyl dat in Europa, daar de beweegredenen van Godsdienſt en een veel ſterker zyn, over al byna niet meer als een tomeloze uitgelatenheid, en een oneindige ergernis gevonden word, die den Wilden zelfs een afgryzen zou geven.

De Baron de la Hontan, die in zyn werk overal veel van 't zyne bydoet, geeft alle jonge dochters, die niet in 't huwelyk verbonden zyn, een onbepaalde vryheid; een vryheid die hy zegt dat door het gebruik als een volkomen recht is geworden, en ter zelfder tyd maakt hy van al de getrouwde vrouwen voorbeelden van deugt. Beide is tegen de waarheid en tegen de waarſchynelykheid; aan alle kanten vind men eerlyke, en andere die het niet zyn. Een lichtmis van een man die ziet dat zyn Vrouw zwanger is of een kind zuigt, of ook zo dra hy een miſnoegen tegen haar heeft opgevat, neemt zonder ſchroom een bywyf, of rooft de vrouw van zyn buurman, zonder te vragen of de vrouw of de man daar iets tegen hebben of niet. Een Vrouw die enige minnehandeling heeft, of die zich over haar man wil wreken, weet haar minnar wel een plaats te beſcheyden, zonder acht te geven of hy een vrygezel of getrout is. *la Hontan, memoires de l'Amer. pag.* 138.

Deze minnehandelingen zyn zo geheim niet of daar lekt wel iets van uit. Uit den aart quaadſprekent en ſpotters zynde, ontbreekt het 'er gants aan geen quade tongen, wier werk het is niets te laten verholen blyven, alles te vergiftigen, en de voorwerpen groter te maken als zy zyn. Dit weerhoud hen evenwel niet, de ruchtbaarheid van hun miſſlag dient niet als om ze te verharden, en ze de palen te doen overſchryden die hun de ſchaamte en welvoeglykheid voorſchreven, Men moet evenwel bekennen dat de Vrouwen zich veel meer in acht nemen, als zy miſſchien voor haar trouwen zouden gedaan hebben, en op de zelfde wyze als zy in de Oudheid een

ſluier begonnen optezetten, zo dra zy trouden, of enig ander onderſcheydentlyk teken aan te nemen, om haar ſtaat te kennen te geven, is 'er iets diergelyks by verſcheyde Natien van Amerika. Men moet ook bekennen dat onder de Irokoizen de vrouwen meer de meeſter zynde, ook minder vrezen dat de zaak ruchtbaar worden zal.

De jaloezy heeft ook onder die volkeren plaats.

Een vertoornde Vrouw gaat de byzit van haar man op de te rugkomſt van een jacht te gemoet, en ontweldigt haar zonder hinder het deel dat hy haar daar van gegeven had. De Man weet het, ziet het en zegt 'er geen woord van; de Vrouw heeft haar recht geoeffent, hy neemt 'er geen belang meer in. Maar zo deze Vrouw daar uit gelegenheid neemt om haar man door haar korzeligen kop en door haar ſchelden te bruien, ziet de man voor zich neer, zonder een woord te ſpreken, hy zou zyn vrouw niet durven bekyven, veel minder haar ſlaan; maar ten lange leſte haar boosaardigheid moede zynde, laat hy haar zitten en zich van haar afzetten.

Zo de Vrouw ongelyk heeft, ontveinſt de man zyn minnenyd zo veel hy kan, en ſtelt 'er een eer in daar niet over geraakt te zyn, maar hy vertoeft niet lang zyn Vrouw met de intereſten van dien de ontrouw te betalen, die zy tegen hem gepleegt heeft, en hy dwingt ze dus met minder moeite te dulden dat hy haar verlate.

Schriklyke wraak van een Man over de gepleegde ontrouw zyner Vrouwe.

Schoon de Irokoizen zich gelaten geen minnenyd te hebben, laten zy niet na daar in den hoogſten graad gevoelig over te zyn, en daar zomtyds gruwelyke wraak over te nemen. Ik zal by deze gelegenheid een geval verhalen, dat ik uit hen zelfs verſtaan heb. Een man over zyn Vrouw qualyk te vrede zynde, maar volmaakt wel zyn gevoeligheid ontveinzende, nam ze op den gewonen tyd met zich op de jacht. 't Was een goed jaar, wild in overvloed, en de man een goed jager. Ondertuſſchen geliet hy zich niets te kunnen vinden, en bracht tot reden by, dat men hem moeſt betovert hebben om te beletten dat hy iets zou vangen. Het jaargety verliep, de voorraad raakte op, en de Vrouw leed groten honger; de man haar dus langen tyd geplaagt hebbende, veinsde een droom gehad te hebben, die meer kracht als de bezwering, die zyn ongeluk veroorzaakte, en hen in de uiterſte nood bracht, hebben moeſt.

Dat was, zeyde hy, van by nacht de Hut van zyn Vrouw aan te taſten, dezelve als een vyand te beſtormen, haar gevangen te nemen en als een Slavin te handelen. De Vrouw, die meende dat men dezen droom kon te leur ſtellen, gelyk zy dikwils gewoon zyn te doen, vermaande den man om zyn droom te vervullen. Hy bleef daar in niet in gebreken. Den volgenden nacht overrompelt hy de Hut, maakt zyn Vrouw tot Slavin, verwyſt ze ten vure, bind ze aan een paal, ſteekt een groot vuur aan, en maakt yzers gloeient. De arme ſloof meende, dat het ſpul daar mêe op zou houden, maar 't was geen ſpul, zy vergiſte zich. Toen alles tot het pynigen gereed was, ging de man, de zaak in ernſt opnemende, haar heur ontrouw; 't zy dan waar of onwaar, verwyten, en verbrand deze elendige van langzamerhand met een klein vuur en een onmenſchelyke wreedheid.

De

De broeder van deze Vrouw, die in het dorp gebleven was, en die haar teder bezinde, een zekere geheime ongeruſtheid niet kunnende weerſtaan, die hem vrezen deed, dat zy honger mocht lyden, had zich op weg begeven om haar voorraad te brengen. Hy quam toen deze wrede ontmenſchtheid in 't werk geſtelt wierd, en was van ver een aanſchouwer van dit treurſpel.

De Hut was gants open, en de Vrouw ſchreeuwde afgryſſelyk, door geen menſchelyke eerbied weerhouden zynde. Eindelyk de jongeling den man en zyn zuſter gekent hebbende, zonder gezien te zyn, berade zich niet lang, hy mikt op den man, ſchiet toe, en doodt hem.

Toen zyn zuſter genadert zynde met de zelfde voorzorg van zedigheid, die de twee kinderen van Noah gebruikten, toen hun Vader, door de onbekende kracht van den wyn bevangen in zyn tent ley uitgeſtrekt; hy ontbintze, en verneemt uit haar het quaad vermoeden van dezen jaloerzen man, en de oorzaak zyner hevigheid.

De broeder teerhartig wordende, meende wel te doen dat hy haar de reſt gaf; hy ponjaardeerde ze uit medelyden, met haar toeſtemming evenwel, en na haar zo goed hy kon, volgens het gebruik in deze gelegentheden ingevoert, de laatſte eer bewezen te hebben, quam hy weer in 't dorp, daar hy dit droevig voorval verhaalde.

De Natien na de kant van Louiſiana gaan hier omtrent wreder te werk als de Irokoizen.

Deze voorbeelden van hevige minnenyd en wraak zyn veel raarder by de Irokoizen als by de Natien die na de kant van Louiziana wonen, daar de mannen niet veel ſchromen, na haar allerlei hoon aangedaan te hebben, hunne ontrouwe wyven den neus en de oren af te byten, of zelfs haar het hair af te ſnyden, gelyk men de Slaven doet, zonder dat 'er zich iemand aan kreunt of gevoelig over durft tonen. De Brazilianen brengenze zonder veel modes te maken omhals, en gaan tegen haar Vaders zeggen: ik heb uw dochter omgebracht, om dat zy my ontrouw was. De Vader antwoord niet anders op dit kompliment, als, gy hebt wel gedaan, zy had het verdient.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Lettre du Pere de la Nouville, memoires de Trevoux Mars 1723.

DE Karaïben en de Galibers ſtraffen het Overſpel zeer ſtreng, 't zy dat de man of de vrouw daar aan ſchuldig is. Zo de man daar op betrapt is word hy in tegenwoordigheid van de gantſche Natie voor den Rechter geroepen, en na luſtig doorgeſtreken te zyn moet hy noch uitſtaan dat ieder hem een pot kokent water over 't lyf giet, waarna men hem aan zyn Vrouw overlevert of aan derzelver Ouders, die hem met deze kaſtyding kunnen quytſchelden, of hem doen ſterven zo zy niet voldaan zyn.

De ſtraf is, voor de ſchuldige Vrouwen veel zwaarder, want na haar dezelfde affronten te hebben doen uitſtaan, die men den overſpeligen man doet lyden, ſielt men haar in handen van haar ouders, die den man al de geſchenken weer om geven, en haar gemeenlyk de ſtraaf der Veſtaalſche Maagden doen ondergaan, begravende

haar levendig. Men kan wel denken dat daar de ſtraf van 't overſpel zo ſtreng is, het Echtſcheiden niet geoorlooft is, of ten minſten zeer zelden voorvalt.

Een vrouw mag haar man die haar verlaat in het Noorder deel van Amerik uitſchudden.

In het Noorderdeel van Amerika heeft een Vrouw by de Echtſcheiding het recht van den Man, die haar verlaat, uit te ſchudden, en zy doet het, zonder dat hy 'er zich tegenſtelt. Om na rechten te handelen zou men ook het geſchenk, of de waardy daar van, moeten werom geven dat voor het huwlyk gedaan is, ten zy het eenvoudiglyk door de Diffarreatie verbroken wierd. Op deze wyze zou de Echtſcheiding maar een enkele verlating zyn, die hun te eenmaal de hoop niet beneemt van zich in 't vervolg te verzoenen, gelyk het dikwils genoeg gebeurt, 't zy dat 'er zich vrinden meé bemoejen om hen te bevredigen; 't zy dat hun oude vrindſchap en de liefde tot hun kinderen, die de knoop van hun vereniging en de ſterkſte beweegreden van hun wederkering zyn, weder opgewekt worden; 't zy eindelyk dat de tyd het voorwerp hunner klachten weggenomen, of hun miſnoegen verzacht heeft. Vele willen dat 'er inderdaad geen ware wettelyke Echtſcheiding zy, dat het maar een enkelyke verlating is, die door gene plechtigheden geſtyft word, en dat in hun ſcheyding, wat verbintenis zy ook aangaan, men hen noch als de eenige wettige en ware echtgenoten aanziet.

Zo zy kinderen hebben, beweren de mans na hun ſcheyding recht te hebben om de jongens na zich te nemen. Ik heb 'er expres van zeer ver zien komen om ze weg te nemen; maar de moeders het altyd denkende in haar keur te hebben of zy ze willen laten volgen of houden, laten niet na deze laatſte party te kiezen, en goede maatregels te nemen om haar mans in hun verwachting te leur te ſtellen. De kinderen zelfs, altyd onder de vleugels van de moeder opgevoed, ſchynen nergens gevoelig over te zyn als over het affront dat de Vader haar aangedaan heeft met ze te laten zitten en hen insgelyks te verlaten. Dit wezentlyk of gewaande recht der mannen zou wel van het gebruik kunnen komen dat de Amazonen hadden, die niet als de dochters by zich hielden, en de jongens na de naburige Volkeren zonden, daar zy haar mans onder hadden.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Van de kinderen

DE Wilde Natien van Amerika zyn niet talryk, en vermenigvuldigen niet ſterk. De Vrouwen, ſchoon van een ſterke en hartvochtige geſteltenis, hebben deze vruchtbaarheid niet die men elders en voornaamlyk in het Noorden van Europa ziet, daar deze zwermen van Barbaren van daan zyn gekomen, die het op verſcheyde tyden verwoeſt, en het Roomſche Ryk verdelgt hebben. Ik zie 'er geen reden van te geven die zo algemeen als dit ſoort van onvruchtbaarheid is, die haar aan een klein getal kinderen bepaalt.

De zwangere vrouwen

De zwangere Vrouwen ontzien zich weinig in haar vruchtdragen, zy arbeyden na ouder gewoonte, en hoe meer zy den tyd van 't bevallen naderen, hoe meer zy zich vermoejen. Zy gaan

in

in 't veld, dragen zonder zwarigheid grote pakken, en zy bewe- ontzien
ren dat deze hevige oefeningen haar gemaklyker doen bevallen, zich
en haar kinderen ſterker maken. Men kan niet loochenen dat het weinig.
verwonderenswaardig is te zien hoe gemaklyk zy haar kinderen baren. Zy worden door een andere Vrouw uit de Hut geholpen, zonder expreſſe Vroedmoers te hebben. Zo zy uit het veld komende en alleen zynde, van de barensnood overvallen worden, helpen zy zich zelven, waſſchen hare kinderen in het eerſte koude water dat zy vinden, keren weer na haar Hut, als of haar niets gebeurt was, en den zelfden dag zyn zy in ſtaat om haar gewoon werk te verrichten.

Dit was een zaak die eertyds aan de Vrouwen der Celten, Iberiers, Scythen en Volkeren van Thracien gemeen was, volgens het zeggen van Strabo, die 'er byvoegt, dat Poſſidonius geſchreven had, dat een zekere Charmolaüs van Marſeille hem in Liguriën vertelt had, dat hy om het land om te ſpitten een menigte van werklieden, zo mannen als vrouwen, gehuurt hebbende, 'er een onder gevonden wierd, die door de barensnood overvallen wordende, maar een weinig aan een kant gong, en na verloft te hebben ging zy opſtaande voet weer aan haar werk, om haar daghuur niet te verliezen. Maar dat hy gemerkt hebbende dat zy zwak was in 't werken, en daar de oorzaak van vernomen hebbende, hy haar betaalde en na huis zond. Dat deze Vrouw haar kind ging waſſen, het in eenige luren wond die zy by zich had, en het na haar huis droeg, zonder dat het kind 'er het minſte ongemak van had. *Strabo lib. 3. p. 119.*

Men kan byna niet zien dat zy iets geleden hebben of ziek zyn, doch daarom lyden zy evenwel genoeg, en zommige ſterven 'er zelfs van Maar zy komen haar pynen door een verwonderenswaardige kloekmoedigheid te boven, en onthouden zich, zo veel zy kunnen, van het minſte teken van zwakheid te laten blyken. In onze Geloofplanting toonde zich een Vrouw voor eenige jaren een weinig gevoelig, waar over iemand de oude wyven hoorde redeneren, als over een zeldzame zaak, en met veel deftigheid beſluiten, dat zy geen kinderen meer moeſt krygen, om dat zy niet als laf hartige bloodaarts kon ter wereld brengen.

By zommige Natien van het Zuiderdeel van Amerika gaat het noch erger toe, want zo de Vrouwen daar te veel moeite hebben, om van haar vrucht te verloſſen, zo zy de pynen van de kinderbaring niet met al de ſtantvaſtigheid, die de Vrouwen van dat land eigen is, verdragen, dwingt de vrees die men heeft dat de kinderen de zwakheid van de moeders mochten overerven, de Ouders om deze te doen ſterven, om het verdriet niet te hebben van ze van de Deugt hunner Voorzaten te zien ontaarden. Zy plegen dezelfde ſtrengheid tegen die gene, die mismaakt ter wereld komen, en dikwils doen ze de moeder met het kind omkomen. Zy brengen ook een van de twêlingen om, veronderſtellende dat eene moeder geen twee kinderen voeden kan, zo dat men onder hen het ſtrenge bevel van Lykurgus noch in kracht ziet, die geen andere menſchen willende opvoeden als die bequaam waren om het gemene beſt *De Laet Ind. Occid. lib. 17. c. 15.*

Plutarch in Ly-

cargo. nebeſt dienſt te doen, een Wet ingevoert had voor de kinderen die ter wereld quamen, om den ſlaat by tyds van die gene te verloſſen, die de lichamelyke hoedanigheden niet hadden, waar uit men gelukkige voortekens halen kon, dat zy hun Vaderland ten nutte konden zyn.

De Wilde vrouwen zuigen haar kinderen zelfs.

De Wilde Vrouwen wachten zich wel van haar kinderen aan andere te minnen te geven. Zy zouden menen dat zy de moederlyke genegenheid uitſchudden, en zy kunnen zich niet genoeg verwonderen dat 'er Natien in de wereld zyn, by wie dit gebruik aangenomen en ingevoert is. Maar zo het gebeurt dat de moeders in de kraam, ofterwyl de kinderen noch in de wieg zyn, ſterven, vind men in deze noodzakelyke gevallen minnen in haar vermaagſchapping; en 't geen noch verwonderlyker zal voorkomen, oude grootmoeders, die de jaren van kinderen te krygen verby zynde, het zog weerom doen komen, en de plaats der moeders bekleden. De Wilde Vrouwen beminnen haar kinderen met de uiterſte teerheid, en ſchoon zy hun geen tekens van genegenheid geven, met zo vurige liefkozingen, als de Europeeſche vrouwen doen, is haar liefde daarom niet te min wezentlyk, te min gegrond, en te min ſtantvaſtig. Zy zuigen haar kinderen zo lang zy kunnen, en ſpenen ze niet als uit noodzakelykheid. Ik heb kinderen van drie en vier jaar weer op een nieuws met hun jonger broeders of zuſters zien zuigen.

TIENDE HOOFTSTUK.

Van hun wiegen.

DE Wieg voor de kinderen der Wilden in Nieuw-Vrankryk is heel aartig en gemaklyk. Zy beſtaat in een of twee zeer dunne planken, van een heel luchtig hout, derdehalf voet lang, aan de enden opgeſchikt, na onderen naauw toelopende, en onder aan den voet rond, om het gemak van te wiegen. Het kind in goede dikke dekens gewonden is daar als op deze effe planken vaſtgeplakt, en ſtaat overent, zo dat het op een klein houte uitſtek ſteunt, daar zyn voeten op ſtaan, met de punt na binnen gekeert, om zich niet te quetzen, en om de kneep te krygen, die hy hebben moet om de raket wel te dragen. De luren of dekens ſluiten van voren heel naauw door brede windels van een geſchildert vel, dat weinig rekt, en die door ſnoertjes van een ſterk leer, dat langs beyde de kanten van de wieg loopt, daar zy ſtyf aan vaſt zyn, door en weer door getrokken is. Men doet deze luren zeer ver boven over de wieg heen hangen, en men ſlaatze achter om, als men het kind lucht wil doen ſcheppen, of wel men doet ze over een halven koepel vallen, die aan beyde de enden aan het hoofdeneind van het kind vaſt is, en die na voren uitſteekt, op dat het vryer adem mogt halen, zonder in de winter voor de koude blootgeſtelt te zyn, en in de zomer voor het ſteken van de muggen, en op dat het zich niet bezere, ingevalle dat de wieg quam te vallen. Op dezen halven cirkel legt men kleine porceleine armringen, en ander poppegoed, dat de Latynen *Crepundia* noemden, voor cieraad en ſpeelgoed die-

dienende om het kind te vermaken. Twe lange leirepen van een ſterk leer, die boven uit de wieg komen, verſchaffen de moeders het gemak om ze over al met zich te dragen, om ze boven op alle haar andere pakken te laden, wanneer zy te velde gaan of daar van daan te rug komen, en om ze aan een tak van een boom te hangen, daar het kind door den wind, onderwyl dat zy arbeyden, als gewiegt en in ſlaap gezuſt word.

De kinderen leggen heel warm en zacht in deze wiegen; want behalven de dekens, die zeer zacht zyn, doet men 'er noch een deel dons in, dat uit het riet gehaalt word, en hun voor watten dient, of wel ſtof van de ſchors van Peruche, waar van de vrouwen zich bedienen om het vet uit haar haairen te krygen, en om ze te onderhouden. Zy leggen 'er ook heel zinnelyk in, zo dat ze hun luren niet kunnen bederven; en door het middel van een klein vel of ſtuk linnen, dat men tuſſchen hun benen ſteekt, en dat van voren uit de wieg hangt, kunnen zy hun gevoeg doen, zonder het binnenſte te bevuilen en te bederven, uitgenomen het dons, daar het gemaklyk is ander voor in de plaats te leggen.

Wiegen der Plathoofden een Natie omtrent Louiſiana.

Enige Natien ontrent Louiſiana, waar aan de Franſchen den naam van plat-hoofden gegeven hebben, om dat zy hun ſchoonheid doen beſtaan in het voorhooft plat te hebben, en het bovenſte van 't hooft ſpits te doen toelopen in de gedaante van een myter, hebben wiegen die ontrent zo zyn als die gene die ik beſchreven heb, maar die behalven dat iets byzonders hebben om hun door kunſt deze gedaante te doen krygen, waar in zy zo groot een behagen ſcheppen.

Dat is een gat in de wieg gepraktizeert, waar in de moeder het hooft van 't kind ſteekt, leggende op het voorhooft en boven op het hooft een deeg van kley, dat zy kneed en uit al haar krachten bind. Dus legt zy 't kind alle nachten te ſlapen, tot dat het hooft zyn plooi gevat heeft, en de bekkeneel beenderen hard genoeg geworden zyn. De kinderen hebben ſchriklyk veel in de eerſte proeven van deze hevige operatie te lyden, die hen zwart doet worden, en door den neus, de ogen en de oren een witachtig en taai vocht uitwerpen; zy hebben in 't vervolg noch veel van de gedronge geſtalte te lyden, waar in zy genootzaakt zyn alle nachten de eerſte maanden van hun kintſche jaren door te brengen; maar hoogmoed moet pyn lyden en zy kunnen voor niet de ſchoonheden, die de Natuur hun geweigert heeft, niet hebben.

De Karaïben en de meeſte Zuidelyke Wilden hebben ook een plat voorhooft en een ſpitzen kop. Hun moeders dragen zorg hun dat met kleyne planken en kleine wolle kuſſentjes, ſterk achter 't hooft gebonden, in te duwen. Maar de kinderen hebben geen andere Wieg als Hamakken, na hun klein poſtuur gemaakt, die de moeders kunnen ophangen en met gemak van de eene plaats na de andere dragen, en waar in de kinderen gants naakt en ongeknelt leggen. De Wilden die men in Kanada *Garhagonronnon*, land-luiden noemt, hebben een gants verſcheyden ſmaak van de plathoofden, want zy doen hun ſchoonheid beſtaan in een gants ronden kop te hebben, hierom noemt men ze ook *Kloot-koppen*.

ELF-

ELFDE HOOFTSTUK.

Van de Opvoeding.

DE kinderen als ze uit de Wieg komen, beginnen eer zich te wentelen als te gaan. De ouders latenze gemeenlyk gedurende de eerſte jaren naakt door de hut lopen, zich inbeeldende dat het lichaam by tyds aan de ongemakken van de lucht te gewennen. Zo dra zy een weinig groot worden volgen zy hunne moeders, en arbeiden voor het huisgezin. Zy gewennenze tot dien einde om water uit de rivier te gaan ſcheppen, om kleine vrachten hout, na hun lyf gericht, en die men eer voor ſpelegaan als een laſt kan rekenen, te dragen. Allengsjes maken zy ze dus bequaam om de dienſten die na huu krachten zyn, te doen. Voor 't overige verwaarlozen zy hun perſoon, zy zyn ſlecht gekleed, tot dat zy tot hun huwbare jaren komen, en in het ligchaam van de jeugt ingelyft zyn, wanneer het hun vryſtaat zich op te ſchikken.

Strenge opvoeding die de jongeluiden op het Eyland Krete en te Sparte hadden.

Niets was harder als de opvoeding der jonge luiden op het Eiland Kreta en te Sparte. Zo dra zy zekere jaren bereikt hadden, voedde men ze in deze openbare ſcholen op die men Ἀγέλαι en συσσίτια noemde, dat als grote zalen waren; daar wierden zy alle te zamen opgebracht, in troepen verdeelt, waar van ieder onder de tucht van een meeſter was, die ze tot een gants arbeydzaam en moeilyk leven gewende.

De Wetgevers die niets als de krygskunſt ten doel hadden, alleen bequaam om hun ſtaat te vergroten of te hanthaven, hadden uit hun gemenebeſt al de Wetenſchappen en Vrye kunſten verbannen, 't zy dat ze die niet noodzakelyk geloofden, 't zy dat zy ze als oeffeningen van lediggangers aanzagen, die den tyd zoeken te verdryven, of dat zy dachten dat deze Kunſten en Wetenſchappen nergens toe bequaam waren als om de menſchen verwyft te maken en de welluſt en ledigheid in te voeren. De Oorlog dan het enigſte wit zynde, waar op al hun Staatkunde doelde, hadden zy ter zelfder tyd tot dit voorwerp al de oeffeningen van den Godsdienſt en het burgerlyke leven gericht.

't Was dan tot dit einde alleen dat zy hun jeugt in 't uitgaan van de kintſche jaren de lofzangen der Goden en Helden zingen, en den Pyrrhiſchen Dans danſſen leerden: dat zy derzelver lichamen hart maakten, doende ze op den grond ſlapen, blootsvoets en hoofts gaan, zich met ſtof bedekken, en zich in den Eurotas en alle jaargetyden baden, dat zy ze gewenden honger, dorſt, hitte en koude te verdragen: dat zy ze konder ophouden langs rotzen en bergen deden lopen, om het wild na te jagen: dat zy ze altyd gaande hielden door de gedurige oeffeningen van hun openbare oeffenſcholen, daar zy zich op alle wyzen oeffenden om met den boog te ſchieten, met de ſpies te werpen, in 't worſtelen, rennen, en verſcheyde gevechten met ſchoppen en met de vuiſt, en zelfs met ſtomp ſtaal: maar 't was voor al tot dit voornemen dat zy ze tot dit onoverwinlyk gedult van een moed die alles uitſtaan kon gewenden, waar van zy zo ſchone proeven in die wrede geeſſelingen gaven, waar van wy op het ſtuk der Inwyin-

gen

gen geſproken hebben: een zo verwonderenswaardig gedult, dat het een vremdeling, die 'er met eigen ogen voorbeelden te Lacedemon van zag, geeltig deed zeggen, 't geen een ander reeds op 't ſtuk van hun voedzel gezegt had. „ Dat het nu niet meer te „ verwonderen was, dat de Lacedemoniers wonderwerken van „ dapperheid in h t ſtryden uitrechtten, dat zy daar na allen ſchyn „ de dood zochten, zich voor de grootſte gevaren blootſtellende, „ om daar in het ongelukkige leven te eindigen, dat zy in hun „ Vaderland leydden, dat hondertmaal ſlimmer was als de dood „ zelfs.

Dat de Wilden eertyds al zo ſtrenge opvoeding gehad hebben, blykt noch uit de overblyfzelen die zy 'er tot onze dagen toe van overg houden hebben, en waar van ik de overeenkomſt met de Inwyingen tot de Verborgentheden der Heydenen heb aangewezen, die in haar inſtelling, gelyk ik gezegt heb, niet als een oeffenſchool waren, daar men de gronden van een nieuw leven leerde, volgens de grondregels van den Godsdienſt, de Zedeleer, en de burgerlyke zamenleving. De Wilden hebben eertyd daar zo ſtrenge opvoeding gehad.

't Geen een nieuwe reden van waarſchynlykheid uitmaakt, is dat deze Opvoeding der Kretenzers en der Lacedemoniers van de Barbaren ontleent was, die het eerſte Griekenland bewoont hadden, en dat zy te enemaal met de Zeden der Volkeren van Thracien en Scythien gevonden wierd over een te ſtemmen. Zo wy zelfs Pauſanias geloven mogen, geſchieden deze wrede geeſſelingen der Lacedemoniers niet als voor het ſtantbeelt van Diana Orthia, die hy verzekert dat dezelfde is als de Diana van Tauris, welke door Oreſtes en zyn zuſter Ifigenia weggerooft wierd, die haar uit Scythien, in Griekenland brachten, gelyk ik reeds gezegt heb. *Pauſanias in Laconicis, p. 98*

De Perzen hadden een diergelyke opvoeding, voor dat zy zich van de ryken der Aſſyriers, der Meden, en der Lyciers hadden meeſters gemaakt, en voor dat de pracht en de rykdommen dezer Monarchyen 'er Sybariten afgemaakt hadden. Xenofon geeft 'er ons byna een zelfde ſchildery van, in het begin van zyn opvoeding van Cyrus, als de andere Schryvers van de Gemenebeſten van Krete en Sparte maken. Hy verdeelt deze Natie in vier verſcheyde Orders, na de verſcheydenheid van jaren. Ieder Order woonde in 't gemeen in grote zalen, die zo veel zyn als 't geen de Grieken Ἀγέλαι en Ἀνδρεῖα noemden, en men had 'er by na de zelfde oeffeningen. Opvoeding der Perzen. *Xenophon l. 1. Cyroped. p. 2.*

Ik zal hier niet herhalen 't geen ik van de Karbetten der Zuidelyke Wilden en van hun oeffeningen, weinig van die van het gemenebeſt van Lykurgus verſchillende, gezegt heb. Wat de anderen aangaat die dus niet in 't gemeen leefden, het is zeker dat zy ook zeer moeijelyke proeven en een zeer ſtreuge leerwyze hadden om hun jeugt te onderrechten. Schoon zy hedendaags deze aaneengeſchakelde en geregelde opvoeding niet hebben, voor al in de Nabuurſchap der Europeanen en in de Geloofsplantingen, daar men alle hun oude gebruiken zo veel men heeft gekunnen, afgeſchaft heeft, ziet men evenwel noch den zelfden aart van een ſtrenge opvoeding. Al de onderwyzingen die hun de Ouders geven beſtaan Opvoeding der hedendaagſche Wilden

in zaken die bequaam zyn om hun moed op te wekken door de voorbeelden hunner Voorouderen, in hen aan te moedigen om derzelver voetſtappen na te volgen, en ze wel van hun gewoontens en gebruiken te onderrechten, en in hun den roem wel in te ſtampen, dien zy door hun behendigheid en dapperheid verwerven kunnen. Men ſtelt hun ten dien einde boog en pylen ter hand, zo dra ze die kunnen vaſt houden, zy bewaren ze lang als een ſpeeltuig, maar hun krachten met de jaren aangroeijende, maken zy 'er van een tydverdryf hunner ledigheid een noodzakelyke oeffening van, en worden 'er in korten tyd heel bedreven in.

Hun leven daar en boven uit zich zelven hart zynde, en vele noodzakelyke dingen voor het voetzel, de kleding en het overige ontberende, brengt het niet weinig toe om hen hart te maken en bequaam om den honger, dorſt, de ſtrafheden van de jaargetyden en andere ongemakken uit te ſtaan, waar onder men ons zou zien bezwyken, om dat wy een al te verwyfde en weeldrige opvoeding gehad hebben.

De kleine Wilden oeffenen zich gedurig te zamen, zo wel als de jongelingen, zy maken een ſpel van het ſchoppen en vuiſtſlaan, een oeffening die Lykurgus zyn burgers geboden had. Indien twe Kampers vechten dat het katteſpul word, is de onverſchilligheid der anderen in deze gelegenheden verwonderenswardig, en heeft my verzet doen ſtaan. Zy ſlaan een kring rontom de twe kamphanen, die zy op hun gemak laten vechten en *ſpelen*, gelyk zy het noemen, en zien het als enkele Toekykers aan: niemand neemt het voor hen op, zelfs hun broeders niet, niemand ſcheydze, ten zy dat het al te grof ging, of dat de party al te ongelyk was: zy vergenoegen zich naderhand ten koſten van dien genen te lagchen, die het verloren heeft.

Maar nademaal zy deze openbare en gedurige oeffeningen niet meer hebben, die veel tot de geſchiktheid der Zeden kunnen bybrengen, zyn zy veel van deze naauwkeurige tucht ontaart, die hen enigermate als tegen hun dank deugtzaam maakte. De Ouders doen al wat zy kunnen om hun goede gronden te geven, maar hen altyd niet met goede voorbeelden voorgaande, zyn hun redenen niet altyd krachtig genoeg om ze van de deugt af te wenden. De moeders, die 'er de meeſters over zyn, hebben de macht niet om ze te ſtraffen en te bekyven wanneer zy hun plicht te buiten gaan: zy laten hen in hun jonge jaren al doen wat zy willen, onder voorwentzel dat zy noch geen reden bezitten, en dat wanneer de jaren hun die zal gegeven hebben, zy derzelver licht zullen volgen, en zich beteren; een quade grondregel, die de quade gewoontens begunſtigt, waar van zy zich niet meer kunnen ontdoen.

De grootſte kaſtyding die zy hen aandoen, is hen water in 't aanzicht te gojen, of hen daar meê te drygen: zy vergenoegen zich, wanneer dezelve wat meer jaren gekregen hebben, hen hun plicht voor te houden, die zy niet altyd willens zyn te gehoorzamen. Wat meer is, niemand zou zich durven vermeten hen te ſlaan of te beſtraffen. Niet tegenſtaande dat, zyn de kinderen redelyk gehoorzaam, zy hebben ontzag genoeg voor die van hun

Hut

Hut en eerbied voor de ouden, ten aanzien van dewelke men hen zelden ziet buiten 't ſpoor treden, 't geen te kennen geeft dat in de wyze van kinderen op te voeden de zachtheid dikwils veel meer uitwerkt als de kaſtydingen, en voor al de al te harde kaſtydingen. De Wilden zyn daar en boven in 't algemeen zo gevoelig, dat het niet vremt is te zien dat ze zich om een verwyt dat een weinig te bits is met vergif of iets anders van kant helpen.

TWAALFDE HOOFTSTUK.

DE *Athenroſera* of de byzondere vrindſchappen onder de jongelingen, die byna op dezelfde wyze van 't een end van Amerika tot het ander in gebruik zyn, zyn een van de gewichtigſte punten hunner Zeden, om dat zy een der aanmerkelykſte artykels van de oudheid behelzen, en dienen om ons uit te leggen wat hier ontrent voornamentlyk in het gemenebeſt der Kretenzers en dat der Spartiaten in gebruik was. Van de byzondere vrindſchappen.

Men heeft de Wetgevers dezer Staten valſchelyk beſchuldigt, als of zy door hunne wetten geſteven hadden, 't geen 'er enige Schryvers naderhand van verhaalt hebben, en 't geen zy ons door de hatelyke namen van *Amator* en *Amaſius* hebben willen doen verſtaan, die in plaats van φιλήτας en van παιδικὰ, namen die men in Griekenland aan deze beroemde minnaars gaf, geſtelt zyn. Plutarchus, Xenofon, Maximus van Tyrus, Elianus en verſcheyde andere hebben hen gerechtvaardigt, en het is niet waarſchynelyk dat zulke verſtandige Wetgevers iets zouden ingevoert hebben; dat hun opgerechte gemenebeſten voor altoos eerloos had kunnen maken. Want ſchoon de Grieken aan verfoejelyke ondeugden zyn ſchuldig geweeſt, die over al maar al te gemeen geworden zyn, ſleept de zonde waar in zy ook beſtaan mag, altyd een eerloos merk van ſchande met zich, die haar, zelfs onder de barbaarſte menſchen, de duiſternis doet zoeken. *Plut. in Lycurgo & Ageſilao. Xenoph. de Repub. Lac. Maxim. Tyr. Serm. X. Ælian. l. 3. c. X.*

Deze reden is meer als genoeg om ons te overtuigen, dat zo deze zonde, die de verfoejelykſte is en het meeſt tegen de reden aanloopt, aan dit ſlag van vrindſchaps-verbinteniſſen was vaſt geweeſt, deze Wetgevers zich wel zouden gewacht hebben die in top van eer te heffen, tot zo ver dat die het meeſte aangezocht wierden daar verdienſte en roem inſtelden, en dat het in tegendeel een vlek van eerloosheid was voor die gene, wier vrindſchap niet ſterk gezocht werd. *Cic. de Repub. Strab. l. X p. 333.*

Het inzicht dan van deze Wetgevers was vrindſchappen op te rechten, die de deugt tot grondſlag hadden, die een kuiſche verbintenis en een onſchuldige liefde waren, een omgang in 't verſtand, waar uit men tot de ſchaduwe zelfs van de misdaad verbande, en een wederzydze na-yver tuſſchen den minnaar en de beminde perſoon, zo als Plato ze op verſcheyde plaatzen beſchreven heeft. Xenoſon vergelykt de drift en de zedigheid van deze onderlinge liefde der Lacedemoniers by de zamenketeningen van 't hart, die 'er tuſſchen een vader en zyn kinderen zyn; en Maximus van Ty- *Xenoph. & Max. Tyr. loc. cit.*

rus zegt dat zy gelyk was aan de liefde, die men voor een ſchoon ſtantbeelt zou kunnen hebben.

De minnaar wende zonder ophouden allen vlyt aan om het voorwerp zyner genegentheden roemryke gevoelens in te boezemen; hem was de zorg aanbevolen denzelven met goede voorbeelden voor te gaan, de misſlagen die hy mocht begaan te beſtraffen of voor te komen; zo dat het gemenebeſt volgens het inzicht van den Wetgever den minnaar voor 't gedrag van den beminden, die als zyn leerling was, verantwoordlyk maakte; zo dat deze geen misſlagen kon begaan, of hy ſtelde den ander bloot om 'er over geſtraft te worden en de kaſtyding te ontſangen, die hy zelfs verdient had; want nademaal de beminde altyd een weinig jonger was, zo hy quam te zondigen vergaf men het aan de onvoorzichtigheid en de teêrheid zyner jaren, maar de ſtraf viel op den minnaar, die verplicht was een waakzaam oog te houden, en borg te blyven voor het gedrag van dien genen die hy bezinden. Plutarchus verhaalt een voorbeeld van deze geſtrengheid; want op een tyd in de wrede gevechten die de jongelingen in hun oeffenſcholen hielden een van hen, zegt hy, een laf hartige klachte en die een Lacedemonier niet paſte, hebbende laten ontvallen, weet men het zyn minnaar, dien een ſtraf wierd opgelegt.

Plut. in Lycurgo.

Wee den minnaar die tot grover misſlagen vervallen mocht, en die in plaats van zyn leerling tot de deugt op te wekken hem een voorbeeld van ondeugt gaf, verleidende hem tot quaad. Want, zegt Eliaan, zo het gebeurde dat hy zondige gedachten voor het voorwerp zyner genegentheden opvatte, daar was geen veiligheid voor hem meer te Sparte, en hy kon een eerloze dood niet als door een ſchandige vlucht ontgaan.

De Wyze waarop de Schryvers verhalen dat de ontvoeringen van dit ſlag van vrinden geſchiedden, en de misbruiken die daar naderhand mogelyk inſlopen, waren zonder twyffel de oorzaak dat men quade vermoedens tegen de Wetgevers opvatte, als of zy door hun Wetten de ondeugden die 'er op gevolgt waren geſtyft hadden.

Maar de ondeugd dringt zich over al in, en niets is 'er dat men niet misbruikt.

Vergelyking van de Zeden der Wilden met de oudheid.

Zo men 't geen 'er te Sparte en in Krete ontrent deze ontvoeringen omging wil vergelyken met het geen ik in het hooftſtuk van den godsdienſt verhaalt heb, en uit den Schryver van de nieuwe Hiſtorie van Virginien gehaalt, zal men bevinden dat de afzondering van deze ontvoerde jongelingen, die enige maanden buiten op 't land onder 't opzicht van hun vrind gingen doorbrengen, miſſchien een ſoort van inwying was, en een oeffening die tot den Godsdienſt behoorde, gelyk in Amerika.

Dit ſchynt zo veel te beter gegrond, om dat op de terugkomſt van deze jongelingen die gene die ze ontvoert hadden, genoodzaakt waren ieder een ſtier te ſchenken, om dien aan Jupiter op te offeren, gelyk Strabo getuigt. In Beotien, daar deze verbinteniſſen van vrindſchappen zo wel als op het Eyland Krete en by de Lacedemoniers ingevoert waren, noemde men Ἱερὸς λόχος of de *heilige krygsbende* het ligchaam van oorlogslieden, uit minnaars en beminden

den beſtaande, 't geen door hun eendracht onoverwinbaar was Deze Wetten van vrindſchap ſchynen door gants Griekenland gemeen te zyn geweeſt, en zo wy op de hiſtorie der eerſte tyden acht geven, zullen wy zien dat byna alle de Helden dus aan enig vrind, die de metgezel van hun kloeke daden en geluk was, verknocht waren. Zodanige waren Herkules en Jolas; Theſeus en Pyrithoüs; Achilles en Patroklus; Eneas en Achates; Oreſtes en Pylades, enz.

Plutarchus verzekert in het leven van Pelopidas, dat ter gedachtenis van de vrindſchap van Herkules en Jolas de minnaars en de beminden offeranden na het graf van den laatſtgenoemden zonden, en de knopen van hun vrindſchap toeſtrikten door de eden die zy in zyn naam deden, en met hem aan te roepen.

De Brazilianen noemen dit ſlag van vrinden *Atour aſſap*; dat is te zeggen *de volmaakte Bontgenoot*. De Heer de Leri verzekert, dat de verbintenis, die tuſſchen hen door dit ſoort van verening gemaakt word, zo ſterk is, dat zy alle goederen in 't gemeen krygen, als of zy te zamen maar een perſoon uitmaakten, en dat zy in elkanders geſlacht al zo weinig in de verbode graden kunnen trouwen, als of er onder hen een vermaagſchapping van 't bloed in 't eerſte gelid was. *Leri, Hiſt. de Breſil, ch. 20.*

Deze Vrindſchapsbanden geven onder de Wilden van het Noorderdeel van Amerika geen ſchyn of vermoeden van ondeugt, ſchoon dat 'er veel wezentlyke zonde onderloopt of onderlopen kan. Zy zyn zeer oud van oorſprong, heel kenlyk in hun volſtandig gebruik, geheiligt, zo ik zo durf ſpreken, in de verbintenis die zy maken, waar van de knopen zo naauw toegeſtrikt zyn als die van 't bloed en de natuur, en niet kunnen los gemaakt worden, ten zy een van beyde zich dezelve onwaardig makende door eerloze daden, die zyn vrind zouden veronteeren, hem verplichte om zyn vrindſchap op te zeggen, gelyk eenige Zendelingen my gezegt hebben dat zy 'er voorbeelden van hebben gezien. De ouders zyn de eerſte om ze aan te queken, en derzelver rechten in eerbied te houden; zy zyn eerlyk in hun verkiezing, zynde op onderlinge verdienſten na hun manier, op de overeenkomſt van Zeden, en op hoedanigheden gegrond, die bequaam zyn om de nayver op te wekken, dewelke ieder een doet wenſchen om een vriend van die gene te zyn, die het meeſte geacht worden, en het beſt verdienen.

Deze vrindſchappen worden door geſchenken gekocht, die de eene Vrind aan den ander doet, dien hy wenſcht tot vrind te hebben; zy worden door onderlinge tekenen van genegenheid onderhouden. Zy worden metgezellen van de jacht, den oorlog en fortuin; zy hebben recht tot voedzel en onderhoud in elkanders Hut. Het toegenegenſte kompliment dat de eene vrind den ander maken kan, is hem dezen naam van vriend te geven: eindelyk deze vrindſchappen verouderen met hen, en leggen zo vaſt in 't ciment, dat men 'er zomtyds tekens van heldhaftigheid in ontmoet, gelyk tuſſchen Oreſtes en Pylades.

Vader Garnier heeft my gezegt van een Wildeman op 't ſtuk van Zonderlinge

opmerking. van deze vrindſchappen verſtaan te hebben, dat zy dikwils onder zich opgemerkt hadden, dat wanneer men een Slaaf verbrandde, men als een vaſt voorteken kon aanzien, dat de gene, dien de Slaaf in zyn doodlied noemde, haaſt zelfs gevangen zou worden, en het zelfde noodlot ondergaan. Deze Vader maakte vervolgens dit overleg. Al wierd zelfs het voorteken van den uitſlag gevolgt, daar zou niets boven natuurlyks in ſteken, want deze Slaaf, zegt hy, volgens gewoonte de gene die hem verbranden dreygende, roept dien genen, met wien hy door een naauwe vrindſchaps-band verknocht is, tot hulp om wraak voor hem te nemen; en deze over 't verlies van zyn vrind, van wiens noodlot hy wel onderrecht is, geraakt zynde, laat niet na, in hoop van 'er wraak over te nemen, zich in dezelfde gevaren te ſtorten, waar in hy byna altyd het ſlachtoffer van zyn reukeloosheid is, hem door de droefheid van zyn vriend verloren te hebben ingeboezemt.

Ik heb ook in een van onze Dagregiſters gelezen, dat onder enige krygsgevangenen die men te Onnontagué gebracht had, 'er twe zo naauw door de vrindſchapsbanden verknocht gevonden wierden, dat nademaal men den eenen ten vure verdoemt had, en den anderen het leven geſchonken, de laatſtgemelde zo bedroeft was om dat men zyn makker dezelfde genade niet bewezen had, dat hy zyn droefheid niet kon ontveinzen, en zo veel door zyn klachten en dreigementen uitwerkte, dat hy die gene, die hem in hun geſlacht aangenomen hadden, dwong om hem ook ter dood te verwyzen: men deedze dan beyde ſterven, en de Zendeling, die 'er van ſpreekt, ſchryft dat hy gelukkig genoeg was om hun den Doop te bedienen, en om hen zeer godvruchtig te zien ſterven, waar over de Irokoizen niet minder wel voldaan waren, als zy het over den yver van den Zendeling zelfs geweeſt waren.

De Zendelingen in een van onze Geloofsplantingen dit ſlag van verbinteniſſen afgeſchaft hebbende, om de misbruiken die 'er in te vrezen waren, zonder nochtans te zeggen dat zy 't om deze reden deden, waren 'er de Wilden niet rouwig over, om dat deze vriendſchappen al te grote koſten met zich ſleepten, en dat zy daar door al te laſtig wierden.

Einde van het eerſte Deel.

ZEDEN

DER

WILDEN

VAN

AMERIKA.

II DEEL.

DE
ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

ZYNDE

Een nieuwe uitvoerige en zeer kurieuſe Beſchryving van derzelver Oorſprong, Godsdienſt, manier van Oorlogen, Huwelyken, Opvoeding, Oeffeningen, Feeſten, Danzeryen, Begraveniſſen, en andere zeldzame gewoonten;

TEGEN

De Zeden der oudſte Volkeren vergeleken, en met getuigeniſſen uit de oudſte Griekſche en andere Schryveren getoetſt en beveſtigt.

DOOR DEN ZEER GELEERDEN

J. F. LA FITEAU,

Jeſuit en Zendeling in Amerika, in 't Franſch beſchreven.

TWEEDE DEEL.

IN 'sGRAVENHAGE,
By GERARD VANDER POEL, Boekverkoper.
MDCCXXXI.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

EERSTE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Bezigheden van het Manvolk in het Dorp.

DE menſch tot den arbeid geboren zynde, quynt en krygt verdriet in een ſtil leven, hy moet bezigheid hebben; heeft hy die niet zo zoekt hy 'er na en neemt iets by de hand, en by gebrek van beter maakt hy zyn werk van zich zelven of anderen t'ontruſten.

Deze Stelling, die by de meeſte volkeren van Europa genoegzaam waar is, waar in men veel levendigheid en geduurige beweging ontdekt, gaat zo algemeen ontrent de Wilden van Amerika niet door. Deze rekenen het ledig gaan tot een eer, zo dat zy noch wetenſchappen noch kunſten hebbende, en daarenboven de gereguleerde oefeningen van den voorleden tyd, die hen bezig konden houden, ontberende, zyn zy de grootſte lediggangers van de wereld, en zo men 'er eenige kleinigheden van uitzondert, die hun niet veel tyd komen te ſtaan, en noch minder moeite en oplettenheid, zitten zy byna altyd met de handen over malkander; doende anders niet als byeenkomſten houden, zingen, eten, ſpelen, ſlapen en ledig gaan. De Wilden van Amerika zyn grote lediggangers.

Hoe ſtreng het leven der Lacedemoniers en Kretenſers ook was, en wat zorgen de Wetgevers van deze Staten ook aanwendden, kan men evenwel zeggen dat zy niets als den oorlog behartigende, en alle Kunſten en Wetenſchappen verbannen hebbende, hun leven eigentlyk een vadzig lui leven was, 't welk aan de laatſtgenoem-

den door een Dichter, waar van Paulus in zyn brief aan Titus ſchryft, den ſchimpnaam van *Ventres Pigri*, of luibuiken, deed geven, 't welk in twee woorden een volmaakt denkbeeld van deze Ledigheid geeft waar in zy vervallen waren, vooral na dat zy, de ſtrengheid van hun eerſte tucht hebbende laten varen, zich t'enemaal door de verwyftheid lieten ontzenuwen.

Hun grootſte bezigheden beſtaan in de paliſſaden van hun Veſtingen op te rechten, hutten te maken of te vermaken, de huiden waar van zy hun klederen maken, te bereyden, aan enig klein huisraad te arbeyden, hun krygs-jacht of viſch-gereedſchappen in ſtaat te ſtellen, eindelyk in zich op te ſchikken en net voor den dag te komen.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Van hun Dorpen.

ZY maken een redelyke goede verkiezing van den ſtand van hunne dorpen. Zy plaatzen die zo veel als 't mooglyk is in 't midden van de beſte landen op een kleinen heuvel die hun een vrye uitzicht over 't vlakke veld geeft, uit vrees van verraſt te worden, en aan de kant van een beekje, dat 'er, zo 't mooglyk is, rondom heen ſlingert, en als een natuurlyke gracht maakt voor de veſtingwerken die de kunſt by een terrein kan voegen, dat uit den aart ſterk is. In 't midden van hun dorpen laaten zy een grote ruimte open, om 'er hunne vergaderingen te houden: De hutten ſtaan dicht tegen den ander aan, 't geen hen in een geſtadig gevaar van brand ſtelt, nademaal de ſtof waar van zy gemaakt zyn zo licht vuur vat. Hunne ſtraten zyn niet linierecht, nademaal ieder timmert daar de gront hem het beſte en 't minſt ſteenachtig ſchynt.

Verſterking hunner dorpen.

De Dorpen die 't meeſt voor den vyand bloot geſtelt zyn, worden met een paliſſade, die 15 of 20 voeten hoog is, verſterkt, en die uit een drie dubbelde rang van ſtaken beſtaat, waar van de middelſte recht overend en perpendiculaar ſtaan, de andere leggen kruiswyze over malkander als Spaanſche ruiters, en zyn tot de hoogte van tien of twaalf voeten toe met grote en ſterke ſchorſſen gevoert. Van binnen langs deze paliſſade maken zy een ſoort van bank of ronden omloop, beſtaande uit bomen die over dwars leggen en vlak tegen de paliſſade aan, ſteunende op grote houte palen die in de aarde ſteken; hier en daar maken zy 'er wykſchanſſen of ſchilderhuisjes in, die zy in tyd van oorlog met ſtenen vullen, om zich in tyd van nood tegen de ladderſtorming te verweren, en met water om den brand te bluſſchen. Men klimt 'er langs ſtammen van bomen na toe, die trapsgewyze uitgehouwen zyn en hun voor ladders dienen; de paliſſade heeft ook eenige openingen, die als ſchietgaten gemaakt zyn.

De aard van den grond maakt de figuur van derzelver omtrek uit. Daar zyn 'er die veelhoekig zyn, maar de meeſte part hebben een ronde figuur, gelyk de meeſte ſteden van ouds waren. De paliſſade heeft maar een uitgang door een enge deur die over dwars ſlaat en met dwarsbouten ſluit, en daar men op zy moet ingaan. Zy dragen ook zorg van ruimte genoeg tuſſchen de paliſſade en de hutten over te laten.

Deze

Deze dorpen zyn ſlecht voorzien, en de grootſte hebben zelden over de hondert hutten, van een, drie, vyf of zelfs zeven haardſteden, waar in zomtyds verſcheyde huishoudens zyn.

De Wilden in beyde de Amerika's verſterken zich byna op de zelfde wyze: maar het is zo zeer niet in gebruik by die van het Zuiderdeel en in 't algemeen by de volkeren die geen blyvende plaats houden, deze ſoorten van veſtingwerken te maken, ten zy dan dat ze werkelyk in oorlog zyn, en zeer voor de woede hunner vyanden blootgeſtelt.

DERDE HOOFTSTUK.

Van de Hutten.

DE Hutten dezer volkeren vertonen noch hedendaags de armoede en zuinigheid der eerſte menſchen; en zo men 'er de inwoonders van Peru en Mexiko van uitzondert, die kleyne huizen van ſteen bouwden, daar noch pracht, noch kunſt, noch gemak in ſtak, en enige andere volkeren in hun nabuurſchap, die hun woningen redelyk wel met kalk of ciment beſtryken, hebben de overige Wilde Natien niet als ellendige ſtrooie of houte hutjes, by de Ouden onder den naam van *Mapalia* of *Tuguria* bekent, die alle zeer bequaam zyn om een volmaakt denkbeeld van de elende te geven.

De Schryvers ſchilderen ons de eerſte menſchen af, als geen andere verblyf plaats dan de holle rotzen of bomen hebbende.

Wat hebben de volkeren van het Noorderdeel van Amerika en die van het Zuiden, wier landen voor gedurige overſtromingen van 't water bloot ſtaan, by deze woeſtheid gevoegt? De Eskimenzers, de Wilden van de Straat Davids, van Nova Zembla, en de Kaliforniers nemen hun ſchuilplaats in ſpelonken die de natuur hun verſchaft om de moeite te ſparen, of zy maken 'er door kunſt, waar in zy een langen winter, byna zonder daar uit te komen; doorbrengen, weinig van de beeſten verſchillende, die zich holen graven: in plaats dat zy gedurende den zomer onder den bloten hemel onder de bomen ſlapen, of op zyn beſt onder enige Hutten van vellen van zee-wolven gemaakt. Zy moeten wel hart zyn en tegen de ongemakken van de lucht kunnen, om in zulke onzachte geweſten dusdanig te kunnen leven. Aan den oever van de Orenoko, de rivier der Amazonen, en eenige andere plaatzen ziet men dorpen in de lucht in 't midden der poelen en moeraſſen. Daar groeien in deze verdronke landen Palmbomen van een afgryſſelyk hoogte, die dicht by elkander ſtaan: in deze Palmboomen maken de inwoonders hunne huizen. Zy binden deze bomen door dwarsbalken aan elkander, en timmeren op dezen grond, twintig of dertig voet boven aarde, woonplaatzen, die eer voor Gieren als voor menſchen ſchynen gemaakt te zyn. 't Is vermaaklyk om te zien, zegt men, met wat behendigheid de vrouwen met haar kinderen op de rug en met pak en zak beladen, langs de plomp uitgehakte ſtammen na dit ſoort van neſten klimmen. Deze volkeren zoeken zich niet alleen door zulke ongewone ſchuilplaatzen tegen de overſtromingen van 't water te bevryden, zy dekken zich hier

door tegen de ſchielyke aanvallen hunner vyanden, tegen de overvallen der Krokodillen en Tygers, en tegen het ongemak der Maringuoynen of Muggen, die zich zo hoog niet kunnen opgeven, en zonder deze voorzorg hun onverdraaglyk zouden vallen.

De Overwinnaars van Nieuw-Spanje vonden talryke Natien die op deze wyze huis hielden, die hun veel moeite en volk om ze te overwinnen koſten. Daar is in Afrika na de kuſten van Guinea noch een van de oude Atlantiſche volkeren, *Veteres* genoemt, wiens dorpen dus in de lucht op ſtaken, die midden in 't water ſtaan, gebouwt zyn.

Loyer; Relation du Voyage d'Iſſyni. p. 158.

De zwervende Natien, gelyk de Algonkynen die geen lang overblyvende plaats hebben, vernoegen zich met zeer lage hutten te maken, alwaar zy in 't hondert met het groot getal van honden die zy de koſt geven, midden in de vuiligheid en ongemak leggen. De volkeren die een vaſte plaats houden hebben wat ruimer en duurzamer woonplaatzen.

De huizen der eerſte Egyptenaren waren van riet en biezen gebout, na het getuigenis van Diodorus van Sicilien. Plinius zegt het zelfde van de Hyperboriſche volkeren. Biezen, riet, hout, bladen van palmbomen en de Latanus, de ſchorſſen van Olm en berkebomen maken hedendaags de ſtof van die der Wilden uit.

Diodor. Sic. lib. 1. cap. 7. Plinius lib. 16. cap. 36.

Wat haar gedaante aangaat, zommige zyn rond gelyk de Tabernakels of Tenten der Ouden, gelyk de torens der Moſynæciers, Tyreniers, en Paryſche Gaulen. Dusdanig zyn de Hutten der volkeren van Florida, der Natchez te Louiſiana, en verſcheyde andere volkeren.

Du Tertr. Trait. 7. c. 1. 810.

Rochef. Hiſt. Mor. des Antill. ch. 15.

De Karbetten en Hutten der Karaïben zyn eyrond. De Karbet of gemene Hut heeft ontrent 60 of 80 voeten in de lengte, en is van grote kruisſtaken die 18 of 20 voet hoog zyn gemaakt. Op deze ſtaken zetten zy een Latanus * of andere gants rechte boom, die den top van het huis uitmaakt, hier ſlaanze ribben of ſperren aan, die aan weerskanten tot op den grond reiken. Zy dekken het met bladen van de Latanus, met riet, biezen of andere gewaſſen, die zy zo netjes weten door elkander te vlechten, dat zy wel voor den regen en andere ongemakken van de lucht bewaart zyn.

Maar

* De Latanus is een ſoort van een Palmboom; hy ſpruit uit een groote klomp wortels, en is byna nooit dikker als een been; hy is byna van alle kanten even dik, en ſchiet recht op als een pyl, zomtyds ter hoogte van veertig of vyftig voeten. Hy heeft rontom ter dikte van een vinger hout dat zo hard is als een yzer, al het overige is dradig gelyk het hartje van de Palmbomen. In plaats van takken heeft hy niet als lange bladeren, die open gegaan zynde van boven rond, en van onderen gevouwen zyn gelyk een wajer. Zy zyn aan grote ſtelen vaſt, die uit zekere draden ſpruiten die den ſtam van den boom omringen gelyk een grof ros en zeer doorſchynent linnen; deze bladeren tot kleine bundeltjes gebonden zynde dienen om de hutten te dekken, en het vlies dat men van de ſteel haalt, is goed om zeven, korfjes, en andere kleine ſnuiſteryen te maken, die de Wilden onder hun koſtelykſt huisraad houden. Zy maken ook van het hout van dezen boom bogen, knodzen, waar van zy zich in plaats van degens bedienen: Zagayen, dat kleine ſpitze lanſſen zyn, die zy met de hand tegen hun vyanden werpen, en zy wapenen 'er de punten hunner pylen mee, die hier door zo doordringent zyn als of zy van ſtaal waaren.

Maar nademaal de Karbetten geen daglicht ontfangen als door de deur, die zo laag is dat men 'er qualyk zonder bukken ingaan kan, is het daar gemeenlyk zeer duiſter, en men moet 'er veel ongemak lyden van den rook van 't vuur dat ieder onder zyn Hamak aanſteekt.

De partikuliere Hutten hebben dezelfde gedaante als de Karbet. De vrouwen die dezelve bewonen onderhoudenze zinlyk, en vegen ze dikwils; de jonge luyden doen het zelfde aan de Karbet, en houden die net.

Vader du Tertre zegt, dat 'er behalven de gemene deur in de Karbet een andere is, die wat kleinder is, waar door geen van de Wilden gaat en zelfs gaan zou durven. Zy beweren dat die voor de geeſten geſchikt is, wanneer zy door hun Boyez of Waarzeggers in hun bezweringen geroepen worden. *DuTert. loc. cit.*

De Hutten der Brazilianen zyn als een wieg gemaakt, en van dezelfde ſtof als die der Karaïben; zy zyn zeer lang, vyf of zes Hutten maken een groot dorp uit. 't Is waar dat 'er in ieder Hut tot zeſtig of tachtig perſonen zyn, in verſcheyde huishoudens verdeelt.

Niet zonder reden heeft men aan de Irokoizen den naam van *Hothmonſionni* of *Huttemakers* gegeven: inder daad zy wonen het gemaklykſte van alle de Amerikanen. Ondertuſſchen komt hun deze naam zo zeer niet toe, of die kan ook aan de Huronnen of enige andere hunner buren gegeven worden, die van hen dezelfde wyze van bouwen geleert hebben.

VIERDE HOOFTSTUK.

Irokoiſche hutten.

DEze hutten hebben ook de gedaante van een ton, of die overdekte gangen in de tuinen die men *berceaux* of *wiegen* noemt, zy zyn vyf of zes vamen wyd, hoog na proportie, en lang na de menigte van haartſteden die 'er in zyn. Ieder haartſtede neemt 20 of 25 voeten meer plaats weg, de langte van die gene die 'er maar een hebben, dewelke niet boven dertig of veertig voeten lang zyn; ieder van deze hutten ruſt op vier pylaren voor ieder haartſtee, die als de ſteun en de grondſlag van het gantſche gebouw zyn. Men plant in den gantſchen omtrek, dat is te zeggen langs de twee zyden en aan de twee hoekbinten, ſtaken, om de ſchorſſen van de Olmbomen vaſt te houden, en die daar aangebonden zyn met liſſen van het binnenſte vlies of de twede ſchors van het witte hout. Het vierkant opgerecht zynde, maakt men het verwulf van ſtaken die als een boog gekromt zyn, die men ook met ſchorſſen bedekt, die een vaam lang en een voet of vyftien duim breed zyn. Deze ſchorſſen leggen een entweegs over elkander, gelyk de pannen en leyen op een huis.

Men houd ze van buiten weer met andere ſtaken vaſt, eveneens als die gene die het verwulf van binnen uitmaken, en men verſterkt ze nog met lange ſtukken van jonge bomen, die in tweën geſpleten zyn, en die langs de gantſche hut van 't ene ent tot het ander lopen, wordende aan het einde van het dak aan de zyden of vleu-

vleugels door houten onderſteunt, die haaksgewyze gemaakt, en tot dien einde hier en daar geplaatſt zyn.

De ſchorſſen worden van langer hand hier toebereyd, men ſchiltze van de bomen af wanneer die het ſappigſt zyn, om datze 'er dan beter af willen, en na ze van hun bovenſte korſt, die te knobbelig is, berooft te hebben, drukt men ze vaſt op den ander, op datze een goede vouw zouden houden, en men laatze zo drogen. Op dezelfde wyze bereyd men de ſtaken en het hout dat tot optimmering van het gebouw nodig is, en als de tyd gekomen is om hand aan 't werk te ſlaan, nodigt men de dorpjeugt, die men ter maaltyd onthaalt omze aan te moedigen, en in minder als een of twe dagen ſtaat het werk op zyn voeten, eer om dat veel handen licht werk maken, dan door de vlyt der arbeyders.

Na dat het gebouw voltooit is arbeyden die gene die het aangaat op hun gemak om het van binnen op te ſchikken en in kamers te verdelen na het gebruik dat zy 'er van maken willen. De middelſte plaats is altyd voor den haart, wiens opgaande rook door een gat vliegt, dat 'er regt boven in de hut gemaakt is, waar door het licht ook komen moet.

Deze gebouwen geen venſters hebbende, ontfangen geen licht als van boven, op de zelfde wyze als de beroemde Tempel de Rotonda genoemt, die van Agrippa gebout is, en noch in zyn geheel te Rome gezien word. Deze opening word door een of twee beweeglyke ſchorſſen gefloten, die men voor of rugwaarts trekt na dat men het raadzaam oordeelt wanneer het ſterk regent of wanneer 'er enige winden wajen die den rook weer in de hutten zouden jagen, en dezelve groot ongemak verwekken. Ik ſpreek hier enkel van de hutten die op de Irokoiſche wyze gemaakt zyn, want de gene die in het rond of op de wyze van een yskelder gebout zyn hebben zelfs om hoog geen opening, zo dat zy veel duiſterder zyn, en dat men 'er veel meer ongemak van den rook te verwachten heeft.

Langs de haartſteden is 'er van ieder kant twaalf of dertien voet in de lengte en vyf of zes in de diepte, en ontrent ook zo hoog een verheven plaats gemaakt, welke plaatzen van alle kanten toezynde, uitgenomen na 't vuur toe, hun voor bed en ſtoelen dienen om op te zitten, zy leggen op de ſchorſſen die daar aan tot een vloer verſtrekken, bieze matten en bonte pelſſen. Op dit bed dat weinig dienen kan om zagt en lekker te ruſten, ſtrekken zy zich zonder andere ceremonien uit, in de zelfde kleren die zy 's daags dragen. Zy weten voor 't meeſte gedeelte niet wat een oorkuſſen is, zommige evenwel zedert dat zy gezien hebben hoe de Franſchen doen, maken 'er van een ſtuk hout of van een mat die zy in elkander rollen. Die 't gemaklykſt op hun lyf zyn, gebruiken 'er van leer die met harten-hair of iets anders opgevult zyn; maar het duurt niet lang of zy zyn zo vet, zo vuil, en zo onaanzienlyk, dat men zo morſſig als die Wilden moet zyn om 'er zich van te kunnen bedienen.

De grond van deze ruſtplaatzen ſtaat op zyn hoogſt een voet van de aarde af, zy geven 'er deze verhevenheid aan, om geen overlaſt

laſt van de vochtigheid te hebben, en zy maken ze niet hoger, om van de andere kant het ongemak van den rook te ontgaan, die in de hutten onverdraaglyk is, wanneer men 'er over end ſtaat of een weinig verheven.

De ſchorſſen die de ruſtplaatzen van boven bedekken, en die het verhemelte van het bed uitmaken, verſtrekken hun voor kaſſen en ſchapraien, waar in zy voor 't oog van al de wereld hun ſchotels en klein huisraad zetten. Tuſſchen de bedden ſtaan grote ſchorſſe kaſſen, die tonsgewyze gemaakt en vyf of zes voet hoog zyn, waar in zy hun koren doen als het gedorſt is.

In plaats van deze ruſtplaatzen, bedienen zich de Zuider-Amerikanen van hangmatten, die men Hamakken noemt, en die van katoen of draden uit de boomſchorſſen zaamengeweven en net gearbeid zyn. Zy maken die aan de voornaamſte pylaren van hun Karbetten vaſt, of aan de bomen als zy op reys zyn. Men legt 'er zeer gemaklyk in, en 't is een vermaak op 't heetſte van den dag dus in de open lucht in 't lommer der bomen te hangen. De Karaïben komen 'er zelden uit, en brengen 'er een groot gedeelte van den tyd in door met nergens op te denken. Die geen Hamak hebben, maken zich een ander ſoort van een bed, dat men Kabanis noemt; dit zyn verſcheyde vierkante ſtokken in 't lang en overdwars door elkander gevlochten, waar op men een menigte bladeren legt; zy worden ook aan de vier hoeken opgehangen, en met touwen die van de wortels of ſchors van bomen gemaakt zyn, opgehouden.

De Kabaniſſen der Irokoizen hebben van twee kanten een uitgang. Aan ieder end is een klein afgezondert vertrek, en van buiten een ingang.

In deze vertrekjes, gelyk ook als tuſſchen de ruſtbedden in, daar men om heen kan gaan, maken zy van beyde kanten kleine kabinetjes, daar zy, wanneer zy een grote huishouding hebben, hun matten voor de jonge luiden ſpreyen, of om 'er zich zelven van te bedienen, wanneer zy zo dicht niet meer by 't vuur hoeven te kruipen. Deze kabinetjes zyn drie of vier voeten van den grond af, om ze van de vlooien te bevryden, waar onder zy hun proviſie van klein brandhout leggen.

Het portaal van buiten word 's winters met ſchorſen geſloten, en dient hun voor een ſchuur voor 't grote hout, maar des zomers zetten zy het van alle kanten open, om lucht te ſcheppen, veele leggen gedurende de grote hitte hun ſpreyen op het dak van deze portalen, dat plat is en zo hoog niet als hun hutten. Dus ſlapen ze in de open lucht, zonder voor derzelver ongemakken te ſchromen

Schoon men van beyde de zyden tuſſchen den haart en de bedden gaan kan, is dit evenwel geen gemaklyke wandelplaats: ook zitten of leggen de Wilden altyd, waar zy ook zyn mogen, (ten zy dan dat ze op reis zyn) en wandelen nooit. Zy ſtaan zelfs al zo zeer verſtelt dat zy de Européers zien gaan en langs de zelfde voetſtappen weer omkeren, als eertyds de volkeren van Spanje waren, daar Strabo van ſpreekt, die enige Officieren van het Room- *Strabo l. 3. p. 12.*

ſche leger op deze wyze ziende wandelen, meenden dat zy gek geworden waren, en boden zich aan om hen na huis te geleyden. Want zy geloofden dat men zich ſtil in zyn tent moet houden, of luſt hebben om te vechten.

De deuren van de Hutten zyn loſſe ſchorſſen, die 'er van buiten voor hangen en boven vaſtgemaakt zyn. Zy weten van geen ſleutels of ſlot daar aan te doen.

In voorlede tyden wierd 'er niets by de Wilden geſloten. Wanneer zy voor een geruimen tyd te veld trokken, vergenoegden zy zich hun deuren met houte bouten voor de honden van 't dorp te ſluiten. Zy leefden voor onzen tyd in een grote geruſtheid en zonder elkander veel te wantrouwen, die het quaadſt van vertrouwen waren, bragten hun beſte huisraad by hun vrinden, of begroeven ze in gaten die zy onder hun bedden maakten, of in enige verhole plaatzen van de Hut: zommige hebben tegenwoordig koffers of kiſtjes, andere verſterken hun hutten aan de kap met grof gewerkte planken, en doen 'er houte deuren met ſloten aan, die zy van de Europeanen kopen, wier nabuurſchap hen dikwils met ſchade geleert heeft, dat het geen zy hadden niet altyd veilig was.

Zy verdubbelen hun deuren om zich van de koude en rook te bevryden, en zy maken een ſoort van een twede van vellen of wolle dekens. In gewone koude zyn hun hutten warm genoeg, maar als de Noordweſte wind blaaſt, en het te Kanada zo een guur en bar weer is, dat de ſtenen byna ſplyten, 't geen dikwils zeven of acht dagen na malkander duurt, weet ik niet hoe dat zy 'er van koude harden kunnen, zynde zy ſlecht daar tegen gewapent, voornamentlyk die ver van het vuur af ſlapen. Des zomers zyn zy koel genoeg maar vol vlooien en weegluizen, zy ſtinken ook zeer, wanneer zy 'er hun viſch in den rook te drogen hangen.

Plutarc. in Lycurgo. De huizen der Lacedemoniers waren na allen ſchyn niet prachtiger noch gemaklyker, nademaal hun Wetgever hen bevolen had die allenig van hout te maken, en niet als de byl tot dit werk te gebruiken, of ten hoogſten de zaag voor de deuren. Hy wilde niet toeſtaan, dat zy zich van enig ander inſtrument, noch van enig andere ſtof bedienen mochten, die in 't vervolg den burger luſt mochten doen krygen om zich door hechter en netter gewrochten arbeyd van 't gemeen te onderſcheyden. Hy vreesde dat hier uit een naar-yver mocht ontſtaan, die de pracht en weelde doende inſluipen, hen uit dezen middelmatigen en gelyken ſtaat mocht trekken, dien hy alleen bequaam geoordeelt had om het gemenebeſt in dezen bloeienden ſtaat te houden, waar uit de Ryken onwrikbaar ſchynen te zyn vervallen, wanneer de burgers de palen van zedigheid overſchreyden.

VYFDE HOOFTSTUK.

Gen. 3. v. 7. ibid. v. 21. ONze eerſte Voorouders wierden niet gewaar dat zy naakt waren als na den val. Zy waren 'er zelver over geergert, maar zy deden toen anders niet als voor de betaamlykheid zorgen, dekkende

20.

kende allenig hun ſchamelheid met bladen, die hen van de onge-makken van de lucht niet konden bevryden. Naderhand maakte God hun rokken van vellen, zegt de Schrift. Adam en Eva bezemden zonder twyffel hunne kinderen in zich op de zelfde wyze te dekken, en deze eerbied voor elkander te hebben die hen niet voor de zelfde ſchaamte bloot ſtelde, die zy gehad hadden, toen hun ogen na den Val geopent wierden. Maar het blykt niet dat hun laſt of raad in 't algemeen gevolgt is. Enige van de ruwſte Natien, voornamentlyk die gene die in de heetſte geweſten woonden, bleven in een volkome of byna volkome naaktheid volharden. Enige andere dekten zich niet beter als de eerſte menſchen op het eerſte ogenblik dat zy ſchaamte gevoelden, gebruikende niet als bladeren, porcelein, ſchorſſen van bomen, en enige lichte dunne lapjes.

De meeſte dachten dat het genoeg was 't geen de zedigheid kon quetzen te verbergen, 't zy dat zy uit luiheid of gebrek van ſchranderheid verzuimden hun nooddruft te hulp te komen, 't zy dat zy van kintsbeen af de ongemakken van weer en wind gewoon zynde; die hulpmiddelen niet dachten van noden te hebben, die men zich naderhand tegen het weer verſchaft heeft. Dit zal zonder twyffel vremd en byna ongelooflyk voorkomen, zo wy niet noch ten huidigen dage volkeren hadden, die heel of by na heel naakt zyn, in ruwe geweſten, die ons noodzaken om te geloven 't geen tegen de waarſchynelykheid aan zou lopen, zo het niet door hun voorbeelt geſtyft en bewaarheid wierd.

Die zich derhalven in den beginne het beſt kleedden waren die gene die zich van de vellen der dieren bedienden, die zy uit hun kudden namen of op de jacht gevangen hadden. Dit was langentyd de koninglyke mantel der Vorſten, en de opſchik der Helden. Herkules had geen ander optooiſſel als de huid van den Nemeeſchen Leeuw: een van de Argonauten die Jazon volgde om deel aan den tocht van Kolchos te hebben, loopt na het ſtrand, komt met een ſchone ſtierehuid aanlopen, die hem tot op de hielen hong: Aceſtes in Sicilien treed Eneas, die op zyn oever land, te gemoet, met een ſchoon Lybiaans berevel bekleed, en hebbende pyl en boog in de hand. Bacchus en zyn gevolg hadden geen ander opſchik als vellen van Wilde Geiten, of van Tygers, Panthers en Luipaarden; die men naderhand voor zyn wagen geſpannen heeft, dewelke zonder twyffel eerſt lang na zyn tyd uitgevonden is.

Apollod. lib. 2.
Apoll. Rh. l. 11 v. 321.

Men kan byna niet twyffelen of de Faunen en Saters zyn hun gedaante aan dit ſlag van kleding verſchuldigt. Dit ſoort van ongewone ſchepzels met hoornen op 't hooft, boksvoeten en ſtaarten van achteren heeft niets wezentlyks, en is zyn aart niet als aan de verſiering der Dichters, de Zinnebeeldige uitdrukkingen der eerſte tyden, en de onwetenheid der latere Eeuwen verſchuldigt, die dus ware menſchen vermomt hebben, welke zonder twyffel minder beeſtelykheid aan zich hadden als die gene die hen zo verſiert hebben.

De Volkeren van 't gevolg van Bacchus, dat is te zeggen de menſchen van de eerſte tyden, kleedden zich met diere en voor-

namentlyk met bokke-vellen. De hoornen daar van maakten zy op het hooft vaſt als een cieraad, 't geen ik zelfs onze Wilden heb zien dragen. Zy knoopten deze vellen op de borſt aan de voorſte poten vaſt, en lieten de achterſte met de ſtaart hangen

Deze manier van kleding zal den Dichteren aanleyding gegeven hebben om 'er ons een zinnebeeldige ſchildery van te geven, gelyk zy ogenſchynlyk met de Centauren gedaan hebben, om ons volkeren uit te beelden, die het eerſt een middel vonden om de paarden te temmen, en ze na den toom te doen luiſteren. Deze Dichters hebben nooit geloofd dat 'er een ſlag van ſchepzels was half menſch en half paard, of wel half menſch en half bok. Maar de ſchryfaart en de ſmaak zelfs der eerſte eeuwen was voor de zinſpelingen en zinnebeeldige figuren, zy ſchepten vermaak om al het geen zy te zeggen hadden onder fabelachtige denkbeelden te verbergen, als zo veele raadzels die maklyk van die gene waar voor zy ſchreven begrepen wierden, maar die de gene die te laat na hen gekomen zyn niet welgenoeg begrepen hebben.

Diod. Sic. l. 1. *p.* 11. *l.l.* 4. *p.* 159.

Diodorus van Sicilien van den God Anubis ſprekende, die in Egypte onder de gedaante van een hond aangebeden wierd, en van Macede, die ook onder de gedaante van een Wolf geëert wierd, zegt dat de eerſte een krygsheld was, wiens kleding in een hondevel beſtond, en de andere ook een beroemt krygsman, die met een Wolvevel omhangen was. De zelfde Schryver verzekert het zelfde 't geen ik ten opzicht van de Centauren gezegt heb. Men vind op de oude gedenktekens gedaantens van Anubis met een hondekop, of wel met een menſchen hoofd, daar een hondevel over heen hangt: Jupiter Hammon onder de gedaante van een Ram, of wel met een Ramskop op een menſche lichaam, of enkel met Ramshorens, en met de huid van een Ramskop. 't Zelfde vind men ontrent Iſis en andere Egyptiſche Godheden.

De Horens waren oudtyds een teken van macht, ſterkte, en het opperſte gezag. Verſcheyde getuigeniſſen van de H. Schrift en van de Heidenſche Godgeleertheid bewyzen ons onwederſpreeklyk dat dit het algemeen denkbeelt van de Oudheid was. De Horens van de Godheden, van de Ooſterſche Koningen en van de Keyzers, die dus verbeelt hebben willen zyn, hebben geen andere betekenis, en zonder zo ver te gaan, de horens van de helmetten der Hertogen van Bretagne en van verſcheyde familien van Duitsland geven te kennen, dat het noch niet lang geleden is dat men in Europa dacht gelyk de Ouden gedacht hebben, en gelyk men noch hedendaags in Amerika denkt, en in 't byzonder by de Irokoizen, daar het woord *Gannagaronni* (van *Onnagara*, dat een hoorn betekent gemaakt zynde) iemand verheffen en aanzienlyk maken beduid.

De Griekſche en Romeinſche Schouwburgen hadden tot het laatſte toe de kleding der Saters in haar oude eenvoudigheid behouden, en de rok die men *Satyrica* noemde was niet anders als een Bokke of Luipaards vel, dat men *Pellis Hinnulei*, *Iſale*, *Trage*, *Pardalis*, *Chlamis Florida*, *Purpureum Pallium*, *Venabulum Dionyſiacum* noemde. De *Syrma* van de Toneelſtukken was ook een lange

lange mantel van bontwerk, de opſchik der uitheemſche Koningen, die ons noch door den koninglyken Mantel der gekroonde hoofden verbeelt wort, die met hermynen omzoomt en gevoert is.

In Europa, Aſia en Afrika hebben verſcheyde volkeren gedurende etlyke eeuwen in 't geheel geen andere klederen gehad. Ten tyden van Kreſus haalde een Lydier, Sandanis genaamt, zich de ongunſt van dezen Vorſt op den hals, om dat hy hem een verſtandigen raad gegeven had, maar die met deſzelfs heers-zucht niet over een ſtemde. Want om hem den oorlog tegen de Perzianen, die toen als Wilden leefden, af te raden: „ Grote Vorſt, „ zeyde hy tegen hem, gy gaat volkeren beoorlogen, die niets „ anders hebben als lere broeken en cenige vellen waar meê zy „ zich bedekken, die in dorre ſchrale landen levende niet nutti„ gen 't geen zy wel zouden willen eten, maar 't geen zy krygen „ kunnen, die niet anders als water drinken, en 't gebruik van „ den wyn niet kennen. Eindelyk, die niets goeds hebbende, u „ niets aanbieden dat gy winnen kunt zo gy het geluk hebt van „ hen te overmeeſteren, daar gy overdenken moet dat gy oneindig veel te verliezen hebt, zo gy het ongeluk hebt van over„ wonnen te worden.

Herodot. n. 71...

Tacitus verzekert ons dat de Duitſchers geen andere klêeren als ruige vellen hadden. Herodotus verzekert het van de Afrikanen, Varro van de Galliers en Sarden, Virgilius van de Volkeren van Secythien en Thracien, Arriaan van die van Indien, en Diodorus van Sicilien verhaalt het ook van de Egyptenaren. Na dat men zelfs het gebruik van Linnen en Wolle ſtoffen uitgevonden had, liet men niet na zich noch een langen tyd van Vellen te bedienen by de Volkeren die in hennip, vlas, en zyde arbeyden. Homerus verbeelt ons overal zyne helden met Leeuwen, Beren, Wolven en Geyte vellen omhangen. Zelfs Paris Alexander, daar hy een verwyfde Jonker van maakt, had voor alle opſchik een Luipaarts vel. Evenwel wiſſen Helena, Penelope en de andere Griekſche en Trojaanſche Vrouwen zeer wel te borduren.

Tacit. de Morib. German. Herod. l. 4. n. 189 Virgil. l. 2. Georg. Varro lib 2. rei Ruſtic. Arrian. lib. 8. Diod. Sic. lib. 1. cap. 7.

Men had al vroeg de kunſt gevonden om deze vellen zacht en handelbaar te maken, die zonder toebereyding hard moeten worden, inkrimpen en van geen gebruik zyn. Men liet het hair van de beeſten die een zacht en warm bont hebben daar aan, maar zo het hart en borſtelig was deed men 'er het ſchoon van beyde kanten af. Men gaf 'er behalven dat enig cieraad aan, 't zy door de wyze van ſnyden, 't zy door de figuren die men 'er op maalde, 't zy door de verwen die men daar aan te koſt leyde.

Vid. de his Tiraquellum In Notis. in lib. 5. Gen. Dier. Alex. ab Alexand.

De Volkeren van Lybien ſchynen de eerſte geweeſt te zyn, die deze kunſt ingevoert hebben. Dit geeft ons Herodotus door deze woorden te verſtaan. „ De Grieken hebben van de Numidiſche „ Lybianen de kleding en de Egiden van de Minerf-beelden ont„ leent, met dit onderſcheyd, dat aan de Egeen van de Lybiaan„ ſche Vrouwen de hangende franjes geen ſlangen zyn, maar ſim„ pele leertjes; voor 't overig zyn zy na het zelfde fatzoen ge„ maakt, en de naam zelfs geeft te kennen dat de kleding der Mi-

Hom e. Iliad. 2.

„ nerf-beelden van de Lybianen is gekomen. Want de Vrouwen „ van Lybien trekken over haar klederen *Egeen*, dat is te zeggen „ toebereyde geyte vellen, die franjen hebben en rood geverft „ zyn. Van deze Egeen, dat is te zeggen van deze Geytevellen „ zonder hair, hebben de Grieken den naam van Egiden gehaalt.

Du Ryer heeft zich in zyn overzetting vergiſt, leggende het woord *Egis* door ſchilt uit. Want ſchoon het gebruik dit woord heeft afgezondert om het ſchild van Pallas te betekenen, en dat men 'er in der daad dezen naam aangegeven heeft, om dat de ſchilden der Ouden met het vel van een bok of enig ander dier overtrokken waren, is 'er even wel geen woord in het Grieks dat een ſchild betekent, en op deze plaats word daar ook geenſints van gehandelt, maar alleen van den Rok dien men over de andere klederen der Minerfbeelden heen trok; 't geen klaar blykt uit de beſchryving die Herodotus van de kleding der Vrouwen van Lybien maakt, die hy zegt te enemaal de zelfde te zyn met die der Beelden van Pallas, met dit enig onderſcheyd, dat de klederen der Vrouwen van Lybien geen ſlangen of gedaantens van hangende ſlangen hadden, maar alleenig franjes en leertjes.

Men zou miſſchien kunnen zeggen dat het woord *Egis* op deze plaats een ſchild betekent, om dat in oude tyden zo ver als men gaan kan de Rok, daar de Mannen zich mêe bekleeden, hun ook tot een ſchild diende, 't geen ik niet loogchen. Want in der daad Apollonius van Rhodus verbeelt ons Anceus, een der Argonauten, die de rechter hand met een byl wapenende en met den linker arm zich met een zwarte en yſſelyke beere-huid dekkende, vol woede aan komt ſluiven om de Bebryciers te beſtryden; maar dit word door geen gewoonlyk ſchild verſtaan.

Apoll. Rhod. l. 2. v. 118.

De Karthaginenzers hadden van de Feniciers de wyze om deze vellen te bereyden geleert, en de geleerde Heer Huet beweert dat door deze beyde volkeren de kunſt tot onze tyden toe is overgegaan om dat ſchoon Marokyn of Turks leer te maken dat wy uit Afrika en de Levant krygen, en daar tegenwoordig zo ſterke handel in gedreven word.

Huet du Commerce.

Nademaal al de Scythen ook met vellen bekleed waren, is het niet om te verwonderen dat de Parthen en de Inwoonders van Pontus, wier Land onder deze wyduitgeſtrekte landſtreken van Scythien begrepen wierd, zo heerlyk het leer wiſten te bereyden. De Romeinen hen te ondergebragt hebbende, wees Auguſtus hun zeven huizen te Rome in de veertiende wyk aan, daar de algemene vyver was, en de Keyzers wilden daarna altyd werkluiden hebben die Parthers van geboorte waren, of die het leer op de wyze der Parthers wiſten te bereyden.

De grootſte koophandel van Aſſyrien beſtond in dit ſlag van huiden, na het getuigenis van den Heer Huet en den Abt Girofalo, die hier over de oude Schryvers aanhalen. Polybius verzekert dat men het grootſte en beſte gedeelte daar van tot gebruik der Romeinen uit de landen van Pontus haalde. Deze zelfde Provintie verſchafte hun ook de meeſte en welgemaakſte Slaven.

In de Zuidergedeeltens van Amerika gaan de Wilden t'enemaal

of

21.

of byna t'enemaal naakt. Die gene die de koudſte geweſten bewonen, en het meeſte na de Noortpool leggen, hebben beter de betamelykheid en hun nooddruft in acht genomen, zich in vellen en in 't bont ſtekende, 't welk al de Volkeren die het gebruiken heel aartig weten te bereiden.

De Eskimenſers, de andere Volkeren van het land van Labrador, van de ſtraat Davids, en ontrent nieuw Zembla zyn zo gekleed, dat behalven het aanzicht en de handen alles bedekt is. Zy maken hemden van blazen en visdarmen, die aan gelyke lappen geſneden, en zeer net genaait zyn. Dit hemd gaat niet verder als het middellyf, en heeft een kap die het hooft en den hals wel bedekt, het is aan de borſt niet open, en op dat het niet zou ſcheuren, is het aan de kanten met een heel fyn zwart leer gezoomt.

Over dit hemt trekken zy een borſtrok van zeewolven of hartenvel aan, of wel van enige ander dieren die zy op de jacht vangen, dat wel toebereyd en noch met zyn hair voorzien is.

Deze vellen ſnyden zy aan repen van verſcheyde verven, en naienze zo wel aan elkander, dat zy van een ſtuk ſchynen te zyn: de borſtrok hangt een weinig lager als het hemt, en eindigt van voren in een punt: de dyen en benen zyn met een ſoort van broek en kouſſen bedekt, die van dezelfde ſtof, en alle uit een ſtuk ſchynen te zyn.

De Vrouwen zyn eveneens als de mannen gekleed, maar haar borſtrok verſchilt hier in van de andere, dat hy tot op de kuiten hangt, en door een gordel vaſt om 't lyf ſluit, waar aan zy tot cieraad verſcheyde puntige beentjes hangen, ontrent van de lengte van een hairnaalt. De huiverigſte, gelyk gemeenlyk de oude wyven zyn, maken dit ſlag van borſtrokken van 't vel van zekere vogels, wier zwarte en witte veren een fraai gezicht geven. De kleding der Irokoizen en andere Wilden die wat minder na 't Noorden leggen, beſtaan uit verſcheyde ſtukken, als daar zyn het voorſchootje, een ſoort van een hemt, de kouſſen, de ſchoenen en de rok.

De voorſchoot is het enigſte ſtuk van noodzakelykheid, dat zy niet afdoen. Zy ſchudden om een haverſtro al de andere plunjen uit wanneer zy in hun hutten zyn, of dat hun de zelve in de weeg zyn, zonder dat zy vrezen tegen de zedigheid te zondigen. Deze voorſchoot, van de Irokoizen *Gaccaré* genoemt, is voor de manslui een vel dat een voet breed, en drie of vier lang is. Zy halen het tuſſchen de benen door, en maken het aan een koort van darmen vaſt, die hen om de middel ſluit, van waar het van voren en van achteren ontrent een voet lang neerwaards hangt. Ik heb te Rome enige ſtantbeelden van oude Egyptenaren gezien, die diergelyke aan hadden, met dit onderſcheyd nochtans, dat de Egyptenaren voor dat zy dit ſtuk van voren lieten hangen, hun dyen omwonden, die 'er van buiten meê bedekt waren.

De Vrouwen kleden zich zediger, die van de Algonkynſche Natien dragen een ſoort van rok zonder mouwen, op de ſchouders toegeknoopt, die haar halverweegs de benen komt, gelyk men ze aan de ſtantbeelden van de Egyptiſche Vrouwen gewaar word.

De

De Irokoiſche en Huronſche Vrouwen, gelyk eertyds de Lacedemoniſche, hebben maar een ſoort van beneden-rok, die om de middel vaſt en ontrent tot aan de knie komt. Zy willen ze niet langer hebben, om wanneer zy in 't land arbeyden daar niet door belet te worden.

Het onderkleed is een ſoort van hemd zonder mouwen, van twe dunne en lichte geyte-vellen gemaakt, daar heel ſchoonties het hair af gemaakt is, en daar van onderen en aan de ſchouders als franjen uithangen, te enemaal op de zelfde wyze als de Romeinſche harnaſſen. Dit onderkleed dat de Huronſche en Irokoiſche Natien alleen eigen is, achten zy het minſt noodzakelyk van allen, en vele laten het gemaklyk uit, byzonder de mans.

Als zy op reys zyn, of dat het fel koud is, hebben zy gemaakte mouwen, die niet aan 't kleed of het onderkleed vaſt zyn, maar die door twee leren, die achter de ſchouders om gaan, aan malkander vaſt gebonden zyn.

De kouſſen, of *Mitaſſes*, gelyk de Franſchen die noemen, worden van een vel gemaakt dat aan een genaait is en zich na de benen rekt, en waar aan men van buiten een zoom of lobbe van vier vingeren breedte laat. De Vrouwen dragenze tot aan de knien toe, en binden ze daar onder vaſt met kouſſebanden, die netjes uit Elandshair en Egels-borſtels gewerkt zyn. De mannen dragenze tot halverweg de dyen toe, en makenze om den middel aan den gordel, die hun voorſchot op houd, vaſt.

Deze Kouſſen, daar geen voet aan is, ſtekenze in ſchoenen van ſimpel huiden, zonder hiel of zool van ſterk leer. Men frommelt het een weinig op de tenen daar het met darmſnaren aan een ſtrookje leer, vaſt genaait is. Naderhand neemt men al de ploojen weer op met leertjes van dezelfde huid, die men door gaatjes hier en daar, daar in gemaakt, trekt, en boven de hiel vaſt bind, na ze op het gewricht van den voet kruisgewyze over elkander gelegt te hebben. Deze ſchoejing verſcheelt niets ter wereld van die der Partiſche Koningen, waar van men verſcheyde ſtantbeelden vind, en onder anderen twee van Toetſteen, die uitmuntent ſchoon zyn, en die Klemens X. kort voor zyn dood op het Kapitool heeft doen plaatzen.

Zommige dragen deze ſchoenen tot halverweg de benen, om minder overlaſt van de ſneeuw te hebben, en dan gelykt de wyze van die vaſt te maken redelyk wel na de brozen die men de Romeinſche Helden in den kryg geeft.

Het opperkleed is een ſoort van een deken in 't vierkant, een vaam lang in eene zin, op anderhalf vaam in den ander. Aan zommige laat men het hair aan, anderen doet men het ſchoontjes af. Zommige zyn van ganſche elants, harte, ree of buffels-vellen gemaakt. Andere van verſcheyde bever of zwarte wezel-vellen aan elkander gehegt. Deze rokken zyn van boven en van onderen gefranjet, zynde het vel zelfs aan riemtjes geſneden, gelyk de Egéen van de vrouwen van Lybien, of de Ègiden van Pallas. Na boven toe zyn de riemtjes wat kleiner, en na onderen wat langer. Aan de gene die van zwarte wezeltjes-vellen gemaakt zyn, naait men

aan

aan de onderſte zoom ſtaarten van deze dieren, en deze ſtaarten of riemen doen dezelfde uitwerking als die men aan de armelyne-vellen der Kanunniken ziet.

De Wilden winden zich onachtzaam in deze mantels in. Zy houden ze met de hand in toom, want zy zyn nergens aan vaſt, ten zy dan dat zy op reys zyn. Want dan met pak en zak beladen zynde, binden zy ze om den middel met een gordel vaſt, op dat zy daar geen hinder van zouden hebben. Als het ſlecht weer is, trekken zy ze over 't hooft, dat anders altyd bloot is, gelyk die der oude Romeinen, en t'enemaal na die gelykt, die wy op de Keyzerlyke munten vinden.

Hedendaags hebben de meeſte Wilden die ommegang met de Européers hebben, hun oude wyze van kleding behoudende, alleen de ſtof van hun kleren verandert. Zy dragen linne hemden, in plaats van hun onderkleren van vellen, ſtoffe voorſchootjes en kouſſen. In plaats van hun bonte rokken bedienen zy zich van wolle of van hondshair gemaakte dekkleden, die cierlyk blaauw of rood geverft zyn. Daar zyn 'er vele die een ſoort van rok op zyn Franſch dragen, die de Kanadenzers *Kapotten* noemen. Maar, gelyk ik reeds gezegt heb, voor de komſt der Européers waren al hun kleren van vellen. De gewerkte ſtoffen en 't linnen waren hun t'enemaal onbekent, en zyn by de ver afgelegene Natien, die zo gemaklyk met ons niet kunnen handel dryven, noch niet in gebruik.

ZESDE HOOFTSTUK.

Wyze om de vellen te bereyden.

DE bereyding van deze vellen vereiſcht niet veel werk of langen tyd. Na dat men ze lang genoeg in 't water heeft laten weken en ze wel geſchaaft heeft, maakt men ze door al 't handelen zacht, zo dat zy om zo te ſpreken onder hun handen droog worden. Om ze noch zeem-achtiger te maken wryft men ze met de harſſens van eenig dier, en in korten tyd zyn deze huiden zeer buigzaam, zagt en wit.

Ze trekken die gene, daar zy hun ſchoenen van bereyden, of die ze waterproef willen maken, niet door de oli, maar zy vervullen dit gebrek met ze te doen beroken, het geen dezelfde uitwerking doet. Wanneer zy haaſt hebben maken zy maar een klein gat in de aarde, daar men de huid, zaksgewyze genaait, overheenhangt, die door kleine takjes, dewelke dezelve van binnen haar natuurlyke langte doen behouden, onderſteunt word. In dit gat werpen ze verrot hout, en andere ſtof die niet in den brand kan vliegen. De rook die 'er van uitwaaſſemt geen uitgang vindende, dringt wel haaſt in dit leer in, dat men naderhand waſſchen kan, zonder dat het nood heeft van in te krimpen. Dit is de vaardigſte wyze van beroken, maar zy maakt het leer geel, 't geen niet gebeurt wanneer zy het boven in hun hutten op ſtokken hangen, die op balken ruſten die rontom den haart ſtaan. Want de rook die daar optrekt niet gedwongen zynde, gelyk in onze ſchoorſtenen of deze huiden die genaait zyn op de wyze van de zakken

daar men de Hippokras door lekt, trekt daar allengsjes door, zonder ze geel of zwart te maken. Van deze vellen maaken zy de onderklederen (hemden) die zy na ze lang gebruikt te hebben ook waſſchen. Al deze vellen zyn van een zeer goed gebruik, en in de wyze van ze te bereyden, lopen zy het gevaar niet om gebrand te worden, gelyk die gene die men in Europa bereyd.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Brandſchildering op de huiden.

OP het voorbeelt van de Volkeren van Lybia, waar van wy na Herodotus geſproken hebben, beſchilderen zy deze vellen, en maken 'er figuren van verſcheyde verven op, die 'er een cieraad en ſchoonheid aan geven. Schoon 'er niet veel kunſt in dit werk ſteekt, vereiſcht het evenwel veel arbeid; want voor dat men aan 't ſchilderen gaat etſt men op het toebereyde vel redelyk diep al de linien, waar in het *minium* en de andere verven vatten moeten, op dezelfde wyze als de ouden deden om op de cederhoute tafelboekjes te ſchryven, die met was beſtreken waren, of zelfs om in hout en yvoir portretten en andere ſoorten van ſchilderyen te graveren. De Graveerder etſte eerſt al de trekken van de letters of figuren die hy wilde hebben, daarna liet hy geſmolte was van verſcheide kleuren in deze linien en vorens lopen. Plinius noemt de etsnaalt of het graveer-yzer, dat men hier toe gebruikte, *Ceſtrum* of *Viriculum*. S. Iſidorus van Sevilje noemt het *Graphium*, *Scriptorum*. Rhodiginus en andere *Cauterium*. Men kan in der daad dit ſchilderen brandſchilderen noemen, nemende dit woord in een geleenden zin, gelyk men noch hedensdaags ontrent operatien doet, waar in het yzer dezelfde uitwerking doet als het vuur. Want het zou een grote dwaling zyn zich in te beelden dat deze indrukſchilderyen der ouden, die op yvoor en hout, en op tafelboekjes die met was beſtreken waren, geſchiedden, van de zelfde natuur waren als die gene, waar in men nootzakelyk het vuur moet gebruiken, gelyk men ontrent het emailleren doet. Zo de etsnaalt waar van men zich bediende om op het yvoir te werken, een gloeient yzer was geweeſt, 't geen men door het woord *Cauterium* verſtaat, zou ze zekerlyk het elpenbeen of het hout bedorven hebben, en het vuur zou meer ingevreten hebben als het moeſt doen, om ieder trek uit te drukken, of ieder groef te maken. Zo men, na in deze trekken en in deze groeven gekleurt was te hebben doen lopen, dezelve noch op het vuur of in een oven had moeten zetten, zou het was door malkander hebben gelopen, het hout geſpleten zyn, en het yvoir ſtukjes afgeſprongen. Men gebruikte dan geen vuur in dit ſlag van werken als om het waſch vloeibaar te maken, en om het in ſtaat te ſtellen om ieder trek te kunnen vullen, na het wel met de kleuren vermengt te hebben. Het overige van het werk kon derhalven ook geen brandſchildering genoemt worden, dan oneigentlyk en in een verbloemde wyze van ſpreken, om dat de etsnaalt op het elpenbeen en het hout dezelfde uitwerking deed, als elders het vuur. De etsnaalt der ouden was van yzer of been. Daar was zelfs een tyd waar in de eerſte op halsſtraf

Plinius l. 35. c. 11.

Iſidor. Orig. l. 7. c. 9. Rhodigin. lection. antiq. l. 8. c. 31.

ſtraf verboden waren, om het gevaar dat 'er in ſtak van altyd een inſtrument in de hand te hebben, wiens wonden niet minder gevaarlyk waren als die der ſtiletten. De Wilden bedienden zich in den beginne niet als van zeer ſcherpe beentjes.

De verf die de Wilden in de groeven die zy op de huiden gemaakt hebben doen lopen, is een ſoort van *Minium* of vermillioen, 't geen zy uit een aarde halen, die een redelyk ſchoon rood van zich geeft, maar die evenwel by ons vermillioen niet halen kan. Zy vinden het aan den oever van enige meiren of rivieren. Zy gebruiken 'er ook de ſappen en aſſchen van eenige planten toe.

Ik heb my altyd verbeelt, dat het wel kon zyn dat de Wilden een verf maakten van hun porcelein-ſchulpen, tot een fyn poejer gemaakt, want zy is van het ſchoonſte purper dat men zien mag. Maar hebbende verzuimt daar te lande daar na te vernemen, en niemand gevonden hebbende die my daar bericht van kon geven, kan ik niets aangaande een zaak zeggen, die ons groot licht ontrent het purper der Ouden had kunnen geven. De Engelſchen die zich in Virginia ter neer hebben gezet, hebben gelegenheid om dit te onderzoeken.

Het blykt klaar uit al het gene ik reeds gezegt heb aangaande de klederen van vellen der vrouwen van Lybien en de Toneel-rokken; 't zy de *Syrma*; 't zy de Satyriſche, waar aan men den naam van *Chlamis Florida* of van *Purpureum Pallium* gaf, dat deze wyze van de vellen te beſchilderen van de eerſte Oudheid heugt. Hier door ben ik in twee overdenkingen gevallen.

1. Dat wanneer de oudſte Schryvers van geſchilderde en met de naalt gewerkte klederen ſpreken, zy miſſchien dezen arbeyd menen, dien ik brandſchildering genoemt heb, en dat men miſſchien door de Babyloniſche, Frygiſche, Semiramiſche, Sydoniſche naalt eer een ets- als een borduurnaalt verſtaan moet.

2. Dat, ſchoon men niet loogchenen kan dat de kunſt van borduren, en wol, garen en zy te bewerken om zich te kleden, om haar oudheid hoog te achten is, zy evenwel later uitgevonden is als het graveren en ſchilderen op de huiden, waar van de voorrang uit de gewoonte van verſcheyde Natien te bewyzen is, die de laatſt genoemde kunſt van de eerſte eeuwen geleert hebbende, tot onze tyden toe geen gebruik van linnen en wolle ſtoffen hebben weten te maken, om zich daar mee te kleden.

Men kan Pallas de vinding van deze Ets- en Schilderkunſt wel toeſchryven, maar ik weet niet of men haar de Weefkunſt verſchuldigt is. De reden die my het een doet geloven, doet my aan het ander twyffelen. Want zonder twyffel was het niet anders als uit eerbied voor de Oudheid en ter gedachtenis van de klederen die zy zelfs droeg of het eerſt in de mode gebracht had, dat de Athenienzers van toebereyde geytevellen de klederen en de Egiden van haar ſtantbeelden maakten, in navolging van de Egéen der Lybiaanſche Vrouwen. Pallas, zo de Fabel luid, was in Lybien geboren, en verſtond beter de krygshantering, als de kunſt van te naien en te ſpinnen.

Ik weet dat het geen ik hier zeg, ten eerſten zommigen zal tegen

de borſt ſtuiten, die niet geloven dat men Minerva daar de vinding van kan ontroven, tegen het algemeen gevoelen, dat 'er haar al de eer van geeft. 't Geen ik evenwel zeg ſteunt genoeg op de Oudheid, om het wat te mogen overwegen. Want behalven dat Julius Firmicus in de Hiſtoriſche Godgeleertheid der Heidenen vyf perſonen onder den naam van Minerva onderſcheyd, die het moeielyk is om uit elkander te kennen; Pauſanias maakt Arkas, zoon van Kalliſto, vinder van deze kunſt. Zommige geven 'er de Lydiers, andere de Egyptenaren de eer van. Indien men dan in 't gevolg Minerva voor de uitvindſter daar van aangezien heeft; indien men ze te Athenen met de ſpies in de eene hand en een ſpinrokken in de andere heeft afgeſchildert: indien de Dichters tot haar lof de Fabel van haar wedſtryd met Arachné verzonnen hebben, dit is maar uit een ſoort van eergeving geweeſt, om dat de Ouden onder de perſoon van Minerva, uit Jupiters herſſenvat geboren, de wysheid van Jupiter of van het opperſte Wezen verbeeldende, daar een Godheid van gemaakt hadden, die het opzicht over alle kunſten en wetenſchappen had, waar van de uitvinding wysheid en verſtand te kennen gaf, 't geen ons volmaakt wel door St. Iſidorus van Sevilje uitgelegt word.

Julius Firm. l. de Errore Prof. Rel.

Pauſanias in Arcad. p. 238.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

DE Wilden hebben niet alleen van hare Voorouders de kunſt geerſt om diergelyke brandſchilderingen op de vellen van geyten of andere dieren, maar ook die om heerlyk borduurwerk op hun eigen vleeſch te maken, en voor zich een kleed te bereyden, dat hun om de waarheid te zeggen duur komt te ſtaan, maar dat dit gemak heeft dat het zo lang duurt als zy. 't Is dezelfde arbeid als die aan het leer te koſte word gelegt. Men tekent eerſt op het vleeſch de figuuren af die men 'er in graveren wil, vervolgens loopt men al deze linien langs, prikkende het vleeſch met naalden of beendertjes tot op het been toe, zo dat 'er het bloed uitloopt. Eindelyk vryft men *Minium*, geſtoten houtskool of diergelyke andere verf die men hebben wil in de wonden.

Deze operatie is zo zeer pynlyk niet wanneer zy in 't werk geſtelt word, want na de eerſte prikkingen is het vleeſch gants doof, daarenboven arbeyden dit ſlag van Tapytwerkers met zo veel behendigheid en vaardigheid, dat zy een menſch byna geen tyd van gevoelen overlaten. Maar als men 'er de kleuren aan heeft gegeven, verſlimmeren de wonden door dit ſoort van vergif, het vleeſch zwelt op, daar komt een koorts by die eenige dagen duurt; het leven zou miſſchien zelfs in gevaar zyn, indien men het werk ten helen deed, voor al wanneer het vol figuren moet zyn, en zo zy geen zagte en gematigde tyden waarnamen, om de ongevallen te myden die 'er in de grote hitte uit zouden kunnen ontſtaan.

De Schryvers maken op een klare en zeer duidelyke wyze gewag van deze brandſchildering. De Pikten hebben 'er hun naam van ontfangen.

„ Deze naam, zegt St. Iſidorus van Sevilje, komt volmaakt wel met

„ met het Beeld over een dat hun ligchaam vertoont, 't welk de „ kunſtenaar beſchildert, drukkende daar verſcheyde figuren in, „ door verſcheyde kleyne prikken die hy 'er met een naalt in geeft, „ waar in hy het ſap van de planten wryft, die in hun land waſſen, „ op dat hun adel, om zo te ſpreken op al de leden van hun lig- „ haam geſchreven, zich door het getal van deze karakters van het „ gemeen onderſcheyde." Solinus ſpreekt van dezelfde Volkeren byna in den zelfden zin als St. Iſidorus. Pomponius Mela van het Europiſch Scythien ſprekende, zegt van de Agathyrſen, dat zy hun wezens en ligchamen met onuitwiſſelyke figuren beſchilderden; de groten zonderden zich hier door van het gemene volk af, die het niet vry ſtond daar zo een groot getal van te hebben, als luiden van aanzien. Luciaan getuigt het zelfde van de Aſſyriers. Herodotus verzekert ook dat de vrouwen van Thracien haar adel in de menigte van deze tekens deden beſtaan, die zy op haar aanzicht lieten drukken. Ik ga verſcheyde andere plaatzen van Hiſtorieſchryvers en Dichters voorby, die genoeg bekent zyn.

Iſidor. Orig. lib 19. c. 23.

Solin. Cap. 25.

Pompon. Mela lib. 2 c. 12.

Lucian. de Deâ. Syria Herod. t. lib. 5 n. 6.

Nademaal verſcheyde Natien dit gebruik verloren, en dat de woeſte menſchen alleen daar noch mee pronkten, veranderden de denkbeelden van ſchoonheid en adel, die men daar aan gehecht had, wel haaſt in vervolg van tyd; want deze ſchildering wierd onder de welgemanierde volkeren een teken van eerloosheid, zo dat gene als de ſlaven en misdadigen dus gemerkt wierden, 't zy dat men hun karakters indrukte om hen te kennen en 't vluchten te beletten, 't zy datze dus getekent uit de Landen quamen, daar menze tot ſlaven gemaakt had.

De Romeinen noemden hen uit ſpotterny de geletterden, en 't was by hen als een ſpreekwoord, dat 'er geen geletterder luiden waren als de Samiers, om dat de ſlaven die van Samos of miſſchien uit Samothracien gevoert wierden, het meeſt van deze figuren voorzien waren. Men gaf hun ook in 't algemeen den naam van Iſtriers, om de menigte dier gener die men uit Iſtrien aanbracht, wiens inwoonders in dit ſlag van prikken uitmuntten. Men noemde ze ook de blaauwe, *Cæruleos*, ter ooorzaak van de verf van geſtoten houtskool, die in het vlees, daar zy ingewreven is, blaauwagtig word, en *Cœlatos*, de gebeitelde, om dat hun ligchaam gants gevlakt en geſpikkelt was.

De naam van geletterde of Polygrammaten, betekent niet datze alle letters van het A B C op hun lyf hadden. Dit woord moet in een veel ruimer zin opgenomen worden. In der daad Rhodiginus zegt dat men de Athenienzers de figuur van een paard indrukte, anderen die van een ſchip, of enige andere figuren na zyn eigen zinlykheid.

De wrede kervingen die by de Zuider-Amerikanen in zwang gaan, worden onuitwislyke ſchilderyen; de wonden door de tanden van de Acouty gemaakt, waar van zy zig tot dit gebruik bedienen, ſluiten nooit zonder een litteken te laten, dat blaauwachtig wordt, ter oorzaak van de bytende aſſchen van de wilde kauwoerden of pompoenen en andere drogeryen die zy 'er inwryven.

Het werk daarvan is zo fyn niet, noch vereiſcht zo veel tyd niet als

als dat met de beentjes geſchied, maar het is veel pynlyker, en men kan wel van deze volkeren zeggen, 't geen Solinus van de Pikten gezegt heeft, dat niets een groter denkbeeld van hun gedult en onoverwinlyke ſtantvaſtigheid geven kan, als de moed die zy hebben om zich een groter getal van deze wonden te laten maken, waar van de geheugenis al zo weinig uit hun zinnen kan uitgewiſcht worden, ter oorzaak van de pyn, die dezelve hun veroorzaakt hebben, als het litteken van hun ligchaam kan weg genomen worden.

Ik heb uit hun verſcheyde inwydingen aangetoont, dat het een oeffening van hun ouden Godsdienſt was. Men kan ook zeggen dat het onder hen een teken van hun adel is, gelyk het by de Agathyrſen, by de volkeren van Thracien, by de Pikten, en in 't algemeen by alle die genen was, waar van de Schryvers ons by deze gelegenheid geſproken hebben Want in der daad zy rekenen zich deze roemryke tekenen tot eer, en men zal zonder twyffel in den loop van hun inwyingen aangemerkt hebben, dat zy 'er meer in getal ontfangen, na mate dat zy opklimmen en aanzienlyker worden; ieder nieuwe trap van verhefling, nieuwe proeven en een nieuwe plechtigheid vereiſchende, waar in men hun altyd een groot getal van deze pynlyke kervingen geeft. Ik weet niet of het een ſtuk van den godsdienſt is of oorſpronkelyk onder de natien van Noort-Amerika geweeſt is, ten minſten zyn het tekens van aanzien, en de fatzoenlyke luiden rekenen het zich tot eer daar een groter getal van te hebben, als de luiden van minder rang.

Onder deze Noorder-Wilden hebben enige Natien meer ſmaak in de prik-ſchilderen als anderen: in Virgina, Florida en na de kant van Louiſiana is het gemeender en van een veel netter arbeyd als by die meer na 't Noorden leggen, die 'er minder van hebben. Zelfs zyn 'er eenige na myn gedachten by wie het gants in geen gebruik was. De Irokoizen ſchynen my toe het van hunne naburen ontleent te hebben. De mannen zyn byna de eenigſte die zich doen prikken, en de meeſte doen het nergens als op het aangezicht, gants tegen de gewoonte der Brazilianen en Karaiben, die, zo men zegt, het als een teken van ſlaverny aanzien, het aangezicht dus getekent te hebben. De Irokoiſche Vrouwen laten zich in 't geheel niet prikken, ten zy enige weinige, die 'er zich als van een hulpmiddel van bedienen om de tandpyn voor te komen of te verdryven, en die vergenoegen zich met langs het kakebeen een kleine tak loofwerk te doen ſchilderen. Zy verbeelden zich dat de zenuw, waar door de vocht op de tanden ſchiet, geprikt zynde, dezelve daar niet meer op kan vallen, en dat zy dus de quaal genezen, met tot den wortel van de quaal te gaan.

Mogelyk is het ook van deze prikking dat die gene hebben willen ſpreken, die geſchreven hebben dat de Hunnen zich de kin en het onderſte deel van 't aanzicht lieten branden met een heet yzer, om daar geen baart aan te krygen, want het is onmooglyk dat de baart meer kan doorbreken, daar men op deze wyze geprikt is geweeſt, en men moet 't geen zy 'er van gezegt hebben uitleggen

door

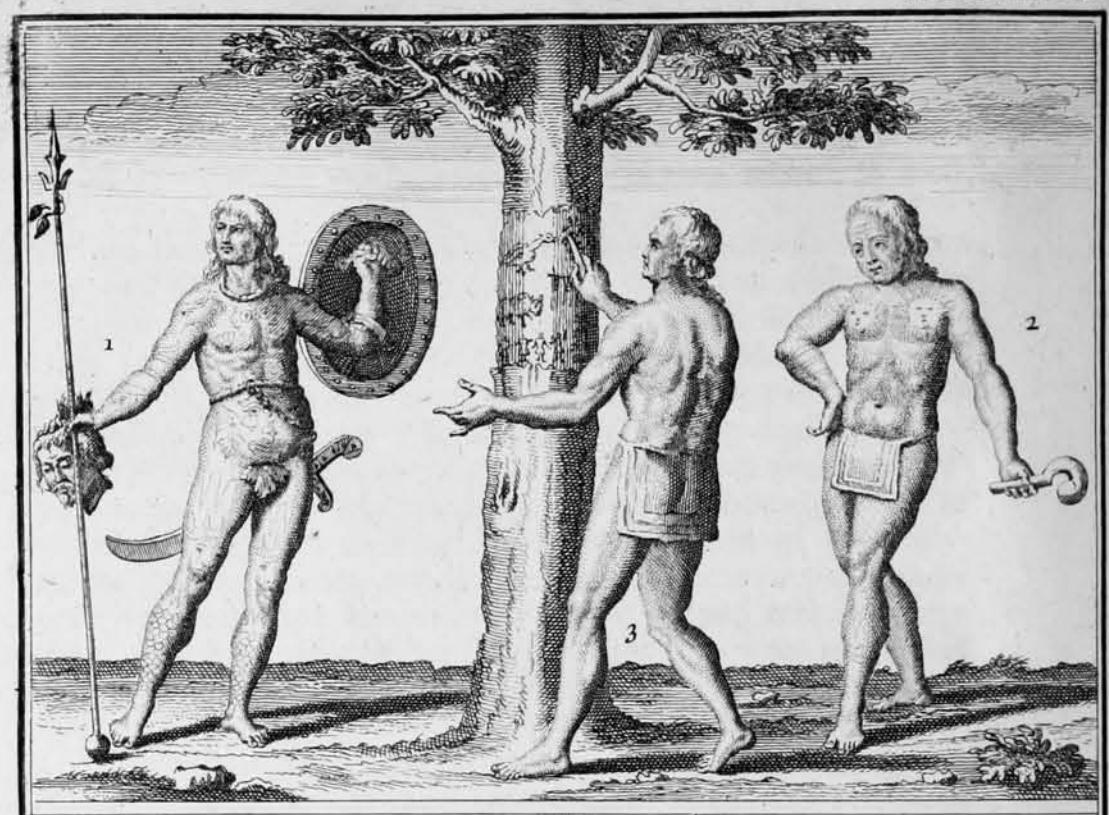

22.

door 't geen 'er Ammianus Marcellinus van geſchreven heeft. * *Ammian. Marc. lib. 31.*

NEGENDE HOOFTSTUK.

DE figuren die de Wilden op hun tronien en ligchamen laten zetten, dienen hun voor Zinnebeelden, en gedenkſchriften. By voorbeeld, wanneer een Wildeman uit den oorlog komt, en zyn overwinning aan de naburige volkeren van de plaats die hy doortrekt wil bekent maken: wanneer hy een plaats om te jagen uitgedacht heeft, en dat hy hebben wil dat men wete dat hy die voor zich verkoren heeft, en dat men hem een affront zou aandoen wanneer men zich daar ter neer ſloeg, vervult hy het gebrek van 't ABC 't geen hy ontbeert door karakters, die hem in perſoon uitdrukken: hy ſchildert op een ſchors die hy boven op een ſtaak plaatſt, van hem op een gemene weg opgerecht, of wel hy hakt met zyn byl enige ſtukken van een ſtam van een boom, na daar als een vlak paneel van gemaakt te hebben, ſchildert hy 'er zyn portret op, en voegt 'er andere karakters by, die alles wat hy zeggen wil te verſtaan geven. Zinnebeeldige Prikkingen.

Wanneer ik zeg dat hy zyn portret ſchildert, ben ik wel verzekert dat men licht begrypen zal dat hy niet kunſtig genoeg is om 'er al zyn wezens-trekken in te brengen, zo dat hy van een ieder die hem voor dezen gezien had zou kunnen gekent worden, dat is myn mening niet. Zy hebben inderdaad in deze gelegentheden geen andere wyze van ſchilderen als die waar van men de uitvinding den Egyptenaren heeft toegeſchreven, waar van men iets op hun Pyramiden vind, en die verſcheyde eeuwen by zyn eerſte eenvoudigheid is gebleven. Ik ſpreek van deze ſchilderkunſt die by na niet als in de uiterſte linien van de ſchaduwe der ligchamen, eer als van de ligchamen zelfs beſtond, een zo onvolmaakte kunſt, dat men dikwils den naam van de zaak die men willens was te verbeelden daar had behoren onder te zetten, om ze te kennen. Ondertuſſchen rekenden de volkeren het zich zo zeer tot eer dat zy die uitgevonden hadden, dat Plinius verzekert dat de Grieken den roem daar van aan de Egyptenaren betwiſten. *Plin. Hiſt. Nat. lib. 35. Cap. 3.*

De Wildeman dan om zich af te beelden, trekt een ſimple linie in de gedaante van een hooft, zonder daar ſchier enigen trek aan te geven om de ogen, den neus, de oren en de andere delen van 't gezicht te verbeelden: in plaats van dien maalt hy de tekens af, die hy op zyn tronie, zo wel als die hy op zyn borſt heeft laten prikken, en die hem alleen eigen zynde, hem kenbaar maken, niet alleen aan die gene die hem gezien hebben, maar zelfs aan al de gene die hem niet als by reputatie kennen, en zyn zinnebeeld kennen, gelyk men eertyds in Europa een perſoon by zyn ſpreuk onderſcheyde, en hedendaags een geſlacht aan zyn wapens kent. Boven zyn hooft ſchildert hy de zaak die zyn naam uitdrukt: de Wil-

* *Ammian. Marcellinus lib. 31. de Hunus.* Ab ipſis naſcendi principiis infantum ferro ſulcantur altius genæ, ut pilorum vigor tempeſtivius emergens cicatricibus habetetur.

Wildeman, by voorbeelt, de zon genaamt, ſchildert een zon af, ter rechte hand verbeeld hy de dieren die het zinnebeeld van de Natie zyn, en van het geſlacht, waar uit hy ſpruit. Dat van de natie is boven dat gene dat het geſlacht betekent, en de bek of de muil van het eerſte is zodanig geplaatſt, dat het naaſt aan zyn rechter oor komt, als of deze zinnebeeldige figuur van de Natie, derzelver geeſt betekende, die hem bezielt. Zo deze Wildeman uit den oorlog komt, drukt hy boven zyn afbeelding het getal van de krygslieden uit, die de party, welke hy geleyd, uitmaken, en onder de krygslieden het getal der gevangenen, die hy gemaakt heeft, en van die, die hy met eigen hand verſlagen heeft. Ter linker hand ſlaan zyn tochten verbeelt, en hoe veel zyn party gevangen of verſlagen heeft. De krygsknechten worden met hun wapens verbeelt, of alleen door linien, de gevangens door den ſlok met pluimen verciert; en door de *Chichikoué*, dat de tekens van hun ſlaverny zyn. De dode door afbeeldingen van mannen, vrouwen of kinderen zonder hooft. Het getal der tochten word door biezen verbeelt, de gene die hy bygewoont heeft en daar hy het gezag over gevoert heeft, onderſcheyd men hier door, dat deze laatſte door halsbanden, die aan de biezen vaſt zyn, verbeelt worden.

Zo de Wildeman in bezending gaat om vrede te maken, zyn al de zinnebeelden vreedzaam. Hy word onder zyn figuur met de Kalumet in de hand verbeelt, behalven dat ziet men ter linkerhand de Kalumet in 't groot; de zinnebeeldige figuur van de natie, met wie hy in onderhandeling zal treden, en het getal van die gene die hem in zyn gezantſchap verzellen. Maar dit alles zal beter uit de figuur, en de uitlegging daar van, begrepen worden.

Maar deze gewoonte die ik hier beſchreven heb is de Natien alleen eigen, die boven aan de rivier St. Laurent wonen, en na de kant van Louiſiana leggen; de andere volkeren hebben ook hun eigen manier die overal niet eveneens is: maar het onderſcheyd dat 'er in is, is al de Wilde Natien bekent, die de zaak zelfs maar kennen. Ik heb dikwils diergelyke barbaarſche afbeeldingen in de Hutten der Irokoizen gezien, maar zy zyn my niet vers genoeg in 't geheugen om 'er onderſcheydelyker en naauwkeuriger van te kunnen ſpreken: genoeg dat ik in 't algemeen zeg, dat alle deze volkeren onder zich een zeer grote menigte van zinnebeelden en figuren van allerhande ſoorten hebben, die men als een byzondere ſpraak kan aanmerken, die genoeg verſtaan word, en in vele zaken het gebrek van ſchrift vervult, zelfs op een gemaklyker wyze als een brief.

TIENDE HOOFTSTUK.

DE prikſchilderingen die niet uitgewiſt konden worden, beletteden de ouden niet, en beletten ook onze tegenwoordige Wilden niet, dat zy zich op een andere wyze bemalen als met een blanketzel dat zy t'elkens vernieuwen, wanneer zy zich willen opſchikken. De oude Schryvers getuigen dit in 't algemeen van de Indianen, Afrikanen, Pikten, Gelonen, Agathyrzen, en menige ande-

andere volkeren; maar zommige beſchilderden zich het gantſche ligchaam, gelyk de Ethiopiers ten tyde van Plinius noch deden, dewelke verzekert, dat zy zich van 't hooft tot de voeten met vermillioen beſtreken. Zonder twyfel waren dit Volkeren die gants naakt gingen. Andere vergenoegden zich met enige cieraden, gelyk de Perzianen, waar van Xenofon ſchryft, dat Cyrus hun toegelaten had zich rontom de ogen te beſchilderen, om dat zy ſchynen zouden die ſchoner en levendiger te hebben.

By de Romeinen die geen grote ſmaak in deze onuitwiſſelyke verf ſchenen te hebben, ten minſten in de laatſte tyden, had deze dagelykſche kleurgeving niet alleen iets edels en aanzienlyks, maar zelfs iets heiligs en godsdienſtigs, gelyk Plinius getuigt.

Hierom beſchilderden ze op de feeſtdagen de ſtandbeelden van Jupiter met vermillioen, om dat deze verf beſt na die van het vuur zweemt. Op de zelfde wyze bemaaldenze alle de beelden der Goden, halve Goden, Helden, Faunen, Saters: dit drukken ons deze verzen van Virgilius volmaakt wel uit.

Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipſi
Sanguineis Ebuli Baccis miniſque rubentem.

Virg. Eclog. 10 v. 23.

Dat is:

De Arkader vee-god Pan quam mee daar gy dus ſlooft,
Hy glom van menieroot en vlierbes om zyn hooft.

Vondel.

Hier op zinſpelen de dichters en ſchilders, wanneer zy aan de Faunen en Saters een gants gloeient en bloedrood aangezicht geven. Wanneer derhalven Egle de tronie van Silenus met moerbeyen bemaalt,

Sanguineis frontem moris & tempora pinget,

moet dit niet als een dartelheid of een poets aangemerkt worden, die men een ſlapent perſoon ſpelen kan, maar als een galantery, daar Silenus, die in een hogen ouderdom al de bevalligheden van de jeugt had, haar voor moeſt bedanken, en uit 'erkentenis haar de liederen, daar zy om verzocht, voorzingen.

In hunne Zegenpralingen, die als een verbeelding van Jupiter in zyn heerlykheid waren, verſcheen de overwinnaar, na het Kapitolium gaande om dezen God de Offerande aan te bieden, op zyn zegewagen, zelfs van 't hooft tot de voeten met vermillioen beſchildert zynde. Kamillus zegepraalde op deze wyze, gelyk Plinius op de aangehaalde plaats zegt. S. Iſidorus van Seville verhaalt ook, dat zulks in 't algemeen in acht genomen wierd ontrent alle die men deze eer waardig achte.

Plin. loc. cit. Iſid. lib. 18 cap. 2.

Ik heb in het Paleys van de Urſinis, dat de Kardinaal van Tremouille bewoonde, een naakt ſtantbeelt van Herkules gezien, over het gantſche lichaam met kleine ronde kringen geprikt, met een punt in het midden. Men zag niets als deze brandſchildering, en

geen andere verven die de tyd heeft kunnen uitwiſſchen. Maar kort voor myn vertrek van Rome vereerde men aan den Biſſchop van Siſteron, die toen ter tyd de zaken van den Koning by zyn Heyligheid waarnam, een klein marmer borſtbeelt van Bacchus, dat men kort voor heen onder 't graven in den tuin van 't Noviciaat der Jeſuiten by de H. Poort gevonden had. Dit Borſtbeeld ſcheen onwaardeerlyk in myn oog, om de twederlei ſlag van ſchilderkunſt die men 'er noch op gewaar word. De duurzame verf word op de linker wang allenig wel gezien, zy vangt aan den uitwendigen hoek van 't oog aan, en ſlingerende langs de wang, eindigt zy onder het kakebeen. Ik kon niet genoeg onderſcheyden wat figuur zy verbeeld. Miſſchien is het de ſlang, een Zinnebeeld van deze Godheid en van alle die gene, die over de Orgia en de Verborgentheden te zeggen hadden.

De vergankelyke verf is veel klaarder te zien als de andere : het vermillioen zit 'er noch rontom de winkbraauwen, in de twee inwendige hoeken der ogen, rontom de oren, in de hoeken van den mond, en voor het voorhooft, daar een klimp of tak is, die hem als een krans omſchaduwt.

Ik had de eer van het den Kardinaal Gualtieri aantebieden, en zyn Eminentie, die by alle de andere hoedanigheden, die hem vercieren een uitmuntende ſmaak voor de Oudheit voegt, deed my ter zelfder tyd in zyn ryk kabinet twee Lykbuſſchen zien, die in Umbria gevonden waren, en waarop alle figuren geſchildert waren, ieder figuur maar eene verf hebbende, die gelykelyk over de tronie, over het vleeſch en de wapens van de perſoon, die zy verbeeld, verſpreyd was. De Kardinaal ſcheen te geloven, dat deze lykbuſſchen van de tyden der oude Tyrrheniers heugden, maar de netheid van het werk, de gedaante van de helmen en harnaſſen op zyn Romeinſch, overtuigen my dat zy van een veel nieuwerwetzer maakzel zyn, zo wel als het klein Bacchus-beeld.

ELFDE HOOFTSTUK.

Godsdienſtigheid in de wyze van het hair te ſnyden.

MEn vergenoegde zich niet met aldus het lichaam met allerlei ſoorten van verven te beſchilderen, men ſtreek 'er de hairen zelfs mee aan, en al de woeſte volkeren der Oudheid ſchepten vermaak in ze wel te beſmeren, en ze door gemaakte verwen op te ſmukken. Daar waren ook verſcheyde wyzen van ze te dragen, daar ik geloof dat de Godsdienſt mee gemengt was, nademaal God den Joden zo uitdrukkelyk verbood dat zy de hairen niet op de wyze der Heidenen zouden ſnyden, om in dit ſtuk geen Afgodery met de natien te plegen, die den God van Abraham en van Jacob niet kenden.

De Volkeren hadden derhalven ieder hier ontrent een byzonder denkbeelt, dat de oude Schryvers ons in hun Schriften hebben overgelevert, en dat men noch in de Gedenktekens vind, die ons van de Oudheid zyn overgebleven. De Egyptenaren ſchoren het hooft te eenemaal kaal, om redenen die wy reeds aangehaalt hebben. De Lyciers droegen lange lokken, en waren daar zeer op geſtelt.

geſtelt. Mauſolus, Koning van Karien, hen overwonnen hebbende, ley hun grote ſchattingen op. Deze vertoont hebbende dat het hun onmooglyk was die te betalen, geliet zich de Overwinnaar naar hun reden te luiſteren, en vergenoegde zich met hen te bevelen dat zy een deel van hun hair zouden afſnyden, 't geen toen ter tyd een teken van ſlaverny by de Kariers was, gelyk het noch hedendaags by de Karaïben en Zuider Wilden is. Maar de Lyciers wilden liever al de zwaarſte voorwaarden ondergaan, als dit laatſte bevel uit te voeren, oordelende dat het beter was cynsbaar te zyn, hoe duur hen zulks ook mocht komen te ſtaan, als ſlaven. De Auſen, Volkeren van Afrika, ſneden hun hair af, op een vlok na die zy van voren lieten hangen. De Korybanten van Chalcis in tegendeel gemerkt hebbende dat hun vyanden hen by de hairen vattende, hen licht ter aarde wierpen, lieten zich van voren het hooft gants kaal ſcheren, en lieten het hair maar een weinig van achteren van het eene oor tot het ander groeien. De Abanten waren op dezelfde wyze geſchoren, als ook de Machlyers. Men noemde deze ſchering de *Theſeiſche*, ter eren van Theſeus, die dus de zyne liet ſnyden, toen hy 'er de eerſtelingen van aan de Godſpraak van Delfos wydde: men noemde ze ook de *Hektoriſche* ter gedachtenis van Hektor. De Macers ſchoren de beyde zyden van het hooft, en lieten maar een boſch hair op den top, dat van het voorhooft tot daar de hals begint groeide. De Maciers, die zich beroemden van de Trojaners af te ſtammen, en die het ganſche lyf met vermillioen aanſtreken, lieten aan de ganſche linker zyde het hair tot de huid toe afſnyden, en raakten aan de rechter zyde niet. Ik heb ergens gelezen, maar ik weet niet waar, dat andere in tegendeel het hair aan de linker zyde lieten groeien, en de ganſche rechter zyde afſchoren, om zo veel te gemaklyker met den boog te kunnen ſchieten. De Arabieren lieten zich in 't rond ſcheren, houdende geen ander hair op 't hooft als van den kruin tot de oren toe. Hier in meenden zy God Bacchus na te volgen, en deze ſchering noemde men de Bacchiſche.

Ariſtot. Oeconom. lib. 2.

Herod. lib. 4. n. 180.

Strabo lib. 10. p. 320.

Plutarch in Theſeo, Herod. lib. 4. n. 180.

Herod. lib. 4. n. 175.

Herodot. lib. 4. n. 191.

Herodot. 3 n. 8.

Amerika beſluit noch in haar ſchoot een menigte Natien, by wien men noch al deze gekke grillen van het hair te dragen vind. De Braſilianen dragen alle eendrachtiglyk de Theſeiſche ſchering, of die der Korybanten van Chalcis, en Hieronymus, die zo ver in de Hiſtorien niet bedreven was, en die nergens op dacht als op den kruin der Munniken, heeft 'er een quaad gevolg uitgetrokken, menende dat zy dien van St. Thomas of de Apoſtelen, die hun in oude tyden het Euangelium hadden verkondigt, ontfangen hadden. De Irokoizen lieten het hair te enemaal groejen, zonder het af te ſnyden gelyk de Lyciers; zy beſmeerden het allenig, zonder het te verwen: zy beſchilderden zelfs hun lyf of tronie niet, ten zy in tyden van oorlog: zo dat dit een ſoort van verkondiging was dat zy den vyand gingen zoeken: maar de vermengeling van allerlei natien hun Zeden bedorven hebbende, gelyk ik reeds gezegt heb, heeft hen ook in dit ſtuk gelyk in vele andere verbaſtert, zo dat hun oude luiden tegenwoordig klagen, gelyk

Juvenal. Sat. 3. Juvenalis in zyn tyd deed, Rome met al de ongebondentheden van Griekenland beſmet ziende.

Hun jongelingen zich op alle manieren zoekende behaaglyk te maken, nemen de kunſt te hulp om zich te verfraien, en ontlenen van vremde cieraden een bevalligheid, die zy denken niet uit de natuur te hebben. Onze wyze van opſchik, die den Chinezen belachelyk voorkomt, mishaagt hun niet, maar zy zyn zeer belceft wanneer zy op hun manier opgeſchikt zyn: hun toilet is niet zeer voorzien, maar zy brengen 'er oneindig veel tyd aan toe, al zo veel als de Juffers in Europa, en veel meer als hunne vrouwen, die voor een vaſte regel ſtellen dat de welvoeglykheid, de ſchaamte, en haar huiswerk meer zedigheid en eenvoudigheid vereiſchen.

Een jonge Irokois dan om zyn hooft te vercieren ſnyd zyn hair aan de eene zyde omtrent op twee vingerbreed na van het vel af, en laat het van de andere kant groeien zo lang als het wil.

Om het naderhand op te tojen na het wel geſmeert en gekamt te hebben, maakt hy boven op de kruin een of drie kleine vlechten, op de wyze van een vederboſch, die hy daar vaſt maakt met een weinig gefigureert leer, en een klein ſtukie wit porcelyn; en hy ſteekt onder door de middelſte vlecht een ſchacht van een veer, die met verſcheyde verven opgeſchikt is. Hy doet de hairen van de kant die geſchoren is met ongel over end ſtaan, en die van de andere zyde vlecht hy, en ſtrikt ze onder 't oor met een lint toe; hy maakt een andere kleine vlecht op 't midden van 't voorhooft, die hy op een van de winkbraauwen laat hangen, en op zy weer vaſtmaakt.

Zyn oren zyn gemeenlyk op drie plaatzen doorboort. De gaten daar van zyn zeer groot, en met porceleine kralen van de grootte van een duim voorzien, die aan lintjes geſnoert zyn die op de borſt hangen; of wel hy ſteekt 'er een gekronkelt koperdraad in, van een vinger lang en een duims diameter. Behalven dat doet hy 'er noch zeer zachte zwanendons by, deze dons maakt op ieder oor een bondeltje van de grootte van een vuiſt. Op Feeſt of andere plechtige dagen ſpreid hy van dit dons over zyn gantſche hooft, en om het cieraad te voltooien ſteekt hy achter zyn een oor een kuif, een vleugel, of het ganſche vel van een zeldzamen vogel. Zommige maken zich een ſoort van een kroon van een kleine porcellyne halsband, of van een martersvel, 't welk, na het hooft omringt te hebben, op een bevallige wyze achter op hun ſchouders zwiert.

't Vermillioen en andere verven met oly of ongel en vet vermengt zyn op een onzienlyke wyze niet alleen over de troni maar ook over 't hair en het dons der oren en het hooft geſmeert, met enig onderſcheyd nochtans van het geen zy gewoon zyn te doen wanneer zy ten oorlog moeten trekken, want dan is hun aangezicht te eenemaal beſchildert, in plaats dat zy zich door de bank anders met enigen opſchik vergenoegen.

Wat de Wilden aangaat die altyd naakt lopen, deze geven zich alle morgen een nieuw geſchildert kleed: de grond daar van is ſchar-

ſcharlaken, daar zy verſcheyde andere figuren van verſcheyde kleuren opſchilderen, om den grond van 't kleed te beter te doen afſteken. Zo dra zy uit het bad zyn gekomen en zich een weinig afgedroogt hebben komen hun vrouwen in de karbet met kallebaſſen vol rocou en andere kleuren, die zy met oly van Palmboom of Jenipat temperen. Zy beſchilderen eerſt het gantſche lyf met Rocou, en geven 'er naderhand eenige andere cieraden aan. Op Feeſt- of andere plechtige dagen laten zy zich behalven dat het gantſche lichaam met een lymachtig water vryven, waar op zy een graauwachtig poejer, van eyerſchalen gemaakt, ſtrooien, of wel een ſoort van een dons, die daar op vaſt kleeft, en hen als gepluimde vogels doet ſchynen, andere gebruiken een gegomt en welruikent deeg, waarop zy de ſchoonſte bloemen, die in hun land groeien, plakken.

Verſcheyde natien doorboren het middelſchot van den neus, en maken 'er een groene doorſchynende ſteen aan vaſt, die als de punt van een pyl gemaakt is, of wel zy ſteken 'er een veer door, die zich van beyde de zyden uitbreydende, hun een ſoort van een knevel maakt.

De Brazilianen en Karaïben maken behalven dat grote gaten in de onderſte lip en in de wangen: in deze gaten ſteken grote knopen van porcelyn die rond zyn of als een diamant geſlepen. Deze cieraden hinderen hen zeer in 't eten, maar de vrouwen zullen gemaklyk kunnen begrypen dat zy dit ongemak garen uitſtaan, wanneer zy zich inbeelden dat zy hier door bevalliger worden.

De ſchoonheid komt zekere natie onder de Wilden noch duurder te ſtaan, zo zy anders uit dit inzicht doen, 't geen Lopes de Gomara daar van verhaalt heeft.

Deze Schryver zegt dat de mannen zich daar de ene borſt doorboren, en zommige beyde, en in de gaten zekere kleine riedjes ſteken, ter lengte van anderhalve palm. Zy doorboren zich ook het dik van de dyen, en ſteken 'er riedjes in gelyk door hun borſten; deze Wilden aan den hoek van de golf van Mexiko gelegen, bewonen een Eyland dat niet ver van Panuco af is. *Lopes de Gomara. Hiſt. Gen. de Indias lib. 2 c 6.*

De vrouwen der Wilden laten het hair groeien, en men zou niet geloven hoe zeer zy daar op geſtelt zyn. Het grootſte affront dat men haar zou doen kunnen, zou zyn het af te ſnyden, dan zouden zy niet durven voor den dag komen. Heur hairen, en in 't algemeen die van alle de Wilden zyn zeer ſchoon, en zo zwart als een git, zy beſmeren het met oli, en kammen het met de uiterſte vlyt.

Wat haar wyze van dat te dragen aangaat, zy zonderen zich over al hier in van de mannen af, uitgenomen by de Karaïben van de Antiljes, en by de Galibes, daar de vrouwen het hair by na op dezelfde wyze als de mannen dragen: maar zy hebben ook iets dat haar alleen eigen is, en dat de vrouwen nergens hebben; namentlyk de brozen, een onfeilbaar teken van haar vryheid, en dat geen ſlaven mogen dragen. Dit is een ſoort van ſchoejing uit twe ſtukken beſtaande, uit biezen en katoen te zamen genaait, en netjes bearbeid, die het been van beyde kanten perſſende, de kuiten doen opzwellen, en ze voller en vaſter doen ſchynen.

De meeſte vrouwen by de Wilde Natien vlechten heur hairen, en laten ze hangen. De Irokoiſche en Huronſche vrouwen ſcheyden ze aan beyde kanten van het hooft, doende ze alle van achteren weer by malkander komen, daar zy ze zo na aan het hooft als het mooglyk is vaſtbinden; vervolgens nemen zy deze hangende hairen, ſtrooien 'er geſtoten Peruche-ſchil in 't geen tot haar behoudenis dient, en na ze weer toegevlochten te hebben, dat ze niet over de middel kunnen hangen, winden zy ze in een toebereyd aalsvel, dat met gloeient vermillioen beſtreken is.

Hier in doen zy haar voornaamſte ſchoonheid beſtaan. De Vrouwen der Wilden van het Zuidelyk Amerika beſchilderen het lichaam zo wel als de mans, maar evenwel op een byzondere en verſchillende wyze. In het Noorder deel vergenoegen zy zich met aan het aangezicht door dit blanketten enige bevalligheid te geven; men moet 'er evenwel de Irokoiſche vrouwen van uitzonderen, die op zyn hoogſt maar een vermillioene linie trekken, van den kruin van 't hooft tot daar het voorhooft begint, in de ſcheyding van 't hair.

Haar neuzen zyn niet doorboort, maar haar oren wel, gelyk die der mans op drie plaatzen, maar de gaten zyn wat kleinder, zy hangender enige pendanten van porcelyn in, of van rode ſteen, als de punt van een pyl geſlepen, of wel porcelyne buisjes die gemaakt zyn als de Hollandſche pypbuizen.

De oli daar de Wilden zich mee beſmeren maakt hen ten uiterſten ſtinkent en vuil; 't zyn enkele olien van dieren, viſſchen of enige planten, die meeſt alle een ſterke reuk hebben, en licht garſtig worden: maar zy hebben deze olien ten hoogſten nodig, en zy worden van het ongediert opgegeten wanneer zy die ontberen. Nademaal zy niets verbetert hebben, hebben zy dezen ſtank niet kunnen verhelpen door lieflyke geuren en parfuimen die de welgemanierde natien al voor lang in plaats van de ſimpele oli en ſmeer, waar van de Wilden zich noch bedienen, gebruikt hebben.

Al de andere cieraden der Wilden beſtaan in kronen, halsbanden om aan den hals te hangen, in andere ringen van porcelyn dat rond, tot knoppen, als de punt van een pyl af als cylinders geſlepen is: in braceletten of armbanden van dezelfde ſtof, in verſcheyde werken van pluimen, of van Elands, buffels of zwynegels hair gearbeyd; ieder zoekt zich een opſchik na zyn zin uit, zo lang hy in zyn jonge jaren is, maar zo dra die voorby zyn, rekent hy daarentegen tot eer gants onachtzaam te leven, en niets te dragen 't geen tot overvloed dient, of niet reeds gedragen is om te doen begrypen dat hy op ernſtiger zaken denkt.

De kroon was in de eerſte tyden geen teken van de koninglyke waardigheid, maar wel van achting en verdienſten. Men gaf ze tot beloning aan die gene die den prys behaalden in de ſpelen die ter eren van de Goden ingeſtelt waren. De Romeinen, vyanden van den Koninglyken naam, hadden 'er van verſcheyde ſoorten, om verſcheyde ſoorten van dienſten, aan 't gemene beſt bewezen, te erkennen. Men ziet by na by alle de Wilde Natien kronen; waar van de ſtralen van vêren van verſcheyde verven gemaakt zyn, en in wiens kring op de wyze van diamanten vogelbekken ingewerkt

zyn,

zyn, en klaavwen van vremde dieren, en zomtyds kleine bokkehoorntjes. 't Geen het aanmerkenswaardigſte hier ontrent is, is dat de vrouwen zich niet met dit cieraad oppronken, de mannen zelfs zetten ze niet als in hun grootſte plechtigheden op, maar voor al wanneer zy den oorlog aankondigen, of ten oorlog trekken; zy ſchikken 'er ook het hooft hunner ſlaven op den dag van hun openbare intrede mêe op. De Wetgever van Sparten had de Lacedemoniers een Wet geſtelt van zingende en danſſende, in 't purper gekleed en met een kroon op, ten ſtryd te gaan.

Nademaal de klederen ten tyden van Lykurgus noch zo gemeen niet waren, en dat in de gevechten en de andere oeffeningen van hun oeffenſcholen de meysjes zelfs gants naakt waren, beeld ik my vaſt in, dat het purperkleed dat de Wetgever beveelt te dragen, een vermillioen verfje was, daar zy 't lyf mee beſchilderden, en ik verbeeld my een Lacedemonier die ten ſtryde trekt, net als een Karaïbiſch Oorlogsheld.

De halsbanden die de Wilden zomtyds om den hals dragen, hebben byna een voet diameter, en verſchillen niet van die gene die men nog op enige oude gedenktekens rontom den hals der ſtantbeelden van woeſte volkeren ziet. De Wilden van 't Noorderdeel dragen ook op de borſt een plaat van hol porcelein ter lengte van een hand, dat dezelfde uitwerking doet als 't geen men *Bulla* by de Romeynen noemde. Die van 't Zuiderdeel dragen plaatjes van een metaal dat tuſſchen 't goud en 't koper inkomt, die men *Karakolis* noemt; deze plaatjes hebben gemeenlyk de figuur van een halve maan, gelyk het geen men in de Oudheid *Lunulæ* noemde, dat een vrouwe cieraad was.

Men kan by den opſchik der Wilden de Gom voegen, waar van Pater de la Neuville ſpreekt, en die iets zo zonderlings heeft, dat zyn woorden wel verdienen aangehaalt te worden.

Derde brief van P. de la Neuville Memoires de Trevoux, Mars 1723.

„ Ik vergat, zegt hy, U van een zeer aartig werkſtuk van onze „ Indianen te ſpreken: 't is een ſoort van een holle en gants han- „ delbare peer, die hun voor een ſpuit dient: zy is van een gom „ gemaakt, die zo een weeromſpringende kracht heeft, dat zy als „ een kaatsbal weerom ſluit. Zy ſmelt niet, hoe heet het water „ dat men in de peer doet ook zyn mogt, die redelyk wel van „ maakzel en van verf na een oude kopere Eolipilus of windblazer „ gelykt: zy duurt heel lang, men kan ze zonder te bederven tot „ een halfels langte uitrekken, ſchoon zy in haar natuurlyken ſtant „ niet langer of groter is als een *poire de bon chretien*: onze Indianen „ hebben ringen van dezelfde gom, die in armringen, kouſſeban- „ den, halsſnoeren, gordels verkeert worden, en naderhand weer „ ringen worden: zy ſluiten wonderlyk wel om den vinger, zon- „ der onderſcheyd of die dun of dik is: trekt den ring van den „ vinger, gy zult hem als gy wilt om alle vyf vingers gelyk kunnen „ doen; en zelfs als een bracelet om den arm; trekt hem daar „ weer af en doet hem om het hooft, hy zal zich gemaklyk laten „ uitzetten om dat te kronen, en weer inkrimpen wanneer gy hem „ als een perelſnoer om den hals hebt gedaan; hy zal weer wyder „ worden om het gantſche lyf te omgorden, en om van den hals en

de

„ de ſchouders om den middel te glyden; eindelyk om laag ge-
„ komen zynde, zal hy zyn oude gedaante hernemen, om als
„ voren voor een ring te dienen, zonder iets van zyn buigzaam-
„ heid en zyn ſpringkracht verloren te hebben, want behalven
„ dat niets in ſtaat is om hem te breken, knelt hy de armen, het
„ hooft, den hals en het middellyf niet meer noch min als den vin-
„ ger. Ik heb een Indiaan gezien, die een noch vremder gebruik
„ aan dezen ring gaf, 't geen de wonderlyke weerkracht van dezen
„ ring aanwyſt. Hy bediende 'er zich van als van een pees op zyn
„ boog.

Uit alles 't geen ik van den opſchik gezegt heb, kan men gemaklyk beſluiten, dat de Wilden, in plaats van hun natuurlyke ſchoonheid (want zy zyn byna alle wel gemaakt) meer luiſter by te zetten, hun beſt doen om zich lelyk en onaanzienlyk te maken.

Dat is ook waar; ondertuſſchen, wanneer zy op hun manier wel opgeſchikt zyn, heeft de vremde mengeling van al hun cieraden niet alleen niets aanſtotelyks, maar zelfs iets bevalligs dat men geen naam kan geven, en dat hen cierlyk ſtaat.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

TWEDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Bezigheden der Vrouwen.

DE Vrouwen der Wilden, alzo wel als de Amazonen, de Vrouwen der Volkeren van Thracien, van Scythien, van Spanje en andere woeſte Volkeren der Oudheid, bouwen het veld, gelyk hedendaags de Vrouwen van Gaskonje, van Bearne en van Breſſe doen, die men zomtyds achter den ploeg ziet lopen, terwyl haar mans te huis zitten te ſpinnen. *Strab. l. 3. p. 114.*

Het koorn dat zy zaaien is de Maïs, anderſins onder de namen van Indiaans, Spaans en Turks koorn bekent, 't welk het voornaamſte voedzel van byna alle de Natien is die een vaſt verblyf houden, van het ene end van Amerika tot het andere.

Van het voedzel.

Julius Scaliger heeft beweert dat dit ſoort van koorn t'eenemaal by de Ouden onbekent was, maar ik ben voor 't gevoelen van dezen Schryver niet. Kan men zich inderdaad inbeelden, dat deze menigte van verſcheyde Volkeren die na Amerika zyn getrokken, en daar overgevoert zyn niet alleen van de uiterſte hoeken van Aſia, maar zelfs van Afrika en Europa, hedendaags zouden bevonden worden van alle koorngewaſſen dit ſoort alleen te hebben, zonder ter zelfder tyd te denken dat het dit ſoort was, 't welk ten tyde van hun verhuizing onder dezelfde Volkeren in gebruik was? Wy bevinden dat zy noch getrouwelyk na een langen reeks van Eeuwen, de gewoontens hunner Voorouderen bewaren, en wy zien met eige ogen by hen dezelfde Zeden, waar van de voetſtappen door de nevelen der tyden heen ontdekken, die door hun verafge- *Jul. Scaliger Exerc. 292. p. 869.*

legenheid noch duisterder worden; is het wel te geloven dat zy getrouwer geweest zyn in onverschillige gewoontens te vereeuwigen, als in het geen daar het leven 't meest aangelegen legt, en 't geen 'er de grond en het steunsel van is?

De Maïs is, gelyk ik gezegt heb, het gewoonlyk voedzel van al de Wilden die een vaste verblyfplaats houden, van de uiterste palen van Brazilien af, tot de laatste grenzen van Kanada toe, zelfs van het grootste gedeelte van die gene, die het gebruik van de wortels van de Maniok hebben: zou men niet natuurlyker mogen denken dat het 't eerste voedzel der menschen geweest was, na de ekels van Dodona; dat het menige eeuwen tot voedzel verstrekt heeft, waar na men andere soorten van koorn in de plaats gestelt heeft, die men van een beter gebruik zal gevonden hebben, en die van de eerste hebben doen afzien?

Dit alles is niet zonder grond, en kan uit de Schryvers bewezen worden. Want voor eerst zyn de Schryvers verlegen en het ontrent de woorden niet eens, om ons de verscheyde soorten van granen te beduiden, zo dat men 'er tegenwoordig na slaan moet om hen te verstaan, en bekennen dat zy dezelfde woorden gebruikt hebben om ons verscheyde planten te beduiden, of verscheyde woorden om dezelfde plant te betekenen. Plinius zelf leert het ons zeer klaar, zeggende dat de soorten van koorn overal dezelfde niet zyn, en dat zy op de verscheyde plaatzen daar men zich van dezelfde soorten bedient, zy den zelfden naam niet hebben. *Frumenti genera non eadem ubique, nec ubi eadem sunt iisdem nominibus.* Ten anderen is het gemaklyk te bewyzen hoe de eene soort op verscheyde tyden en plaatzen in stee van de andere is gekomen, zo dat het geen op een zekeren tyd in een land het gemene en gewoonlyke voedzel was, daar by vervolg van tyd zo schaars wierd, dat het na een zeker getal van jaren daar gants buiten gebruik en zomtyds onbekent wierd.

Plin. Hist. Nat. lib. 18. c. 8.

Ten derden kan men uit byna overtuigende giffingen uit de Schryvers bewyzen, dat het Indiaansch koorn by vele volkeren niet alleen bekent, maar zelfs in gebruik was. Eindelyk kan men hier uit een zeer sterk vooroordeel halen, om dat de Amerikanen hedendaags hun Indiaans koorn op de zelfde wyze bereyden, als de Ouden hunne granen deden, voor dat de Molens, Ovens en veel andere zaken uitgevonden waren, die by vervolg van tyd bedacht en tot groter volmaaktheid gebracht zyn na de noodzakelykheid of zelfs na den aard van de verscheyde soorten van granen, die de een na den ander in gebruik geraakt zyn.

De meeste woorden waar van men zich bedient heeft om de graan-gewassen te noemen, zyn algemene woorden, die uit kracht van hun betekenis niet meer eene soort als een andere betekenen, schoon men ze in 't vervolg op byzondere soorten heeft te huis gebracht; als daar zyn de woorden *Far*, *Ador*, *Alica*, *Hordeum*, *Triticum*, *Frumentum*. Calepinus (*a*) in zyn Woordenboek op het

Calepin. Far.

(*a*) *Calepin. Far.* Olim nomen generale fuit ad omnia genera frumentorum, ita dictum a ferendo vel a faciendo.

het woord *Far* zegt dat het een geſlachtnaam was, om allerley ſoorten van graangewaſſen te betekenen. Het wierd aldus genoemt om dat het de aarde droeg en voortbragt, of wel van het woord *Frangere*, om dat men het in mortieren of molens verbryzelde. Het *Far* tot een byzondere ſoort gebragt, wierd (*b*) *Ador* genaamt. *Feſtus Ador.*

Feſtus leyd dit woord van *Edere*, *eeten* af, en zegt dat het oudstyds *Edor* genoemt wierd: hy voegt 'er by, dat het ook van het woord *Aduror* zou kunnen komen, om dat men het rooſte voor dat men het ſtampte of maalde. *Alica* was ook een geſlachtnaam. Feſtus doet het van het woord *alere*, *voeden*, afſtammen. * *Alica* op een byzondere ſoort te huis gebragt, wierd *Alicaſtrum* genaamt, zynde een voedzamer ſoort van koorn als de andere. *Feſtus Alica.*

Het *Far* en *Alica* waren, behalven dat toebereydingen van verſcheyde ſoort van graan-gewaſſen, daar van daan komt, dat men dikwils by de Schryvers vind *Far Triticium*, *Far adoreum*, *Far Hordeaceum*, *Alica ex Zeâ*, *Alica Adulterina.*, &c. De Gerſt of *Hoadeum*, wierd dus genoemt, om dat ze gaauw rypte. In het woord *Triticum* hoeft men de afleyding niet ver te zoeken, komende van *Tritura*, van het woord *terere*, ſtampen, verbryzelen; en *frumentum* ſtamt van het woord *frumen* af, 't geen in oud Latyn het verhemelte van den mond betekent, waar langs alle voedzel paſſeren moet. *Iſidor. Orig. lib. 17. c. 3.*

Ik laat my in geen langer uitlegging van de andere woorden in, die door hun eige betekenis ons geen klaarder beſcheyd van de byzondere ſoort, waar aan zy gegeven waren, zouden geven. 't Is my genoeg daar uit te beſluiten, dat de woorden algemeen of geſlachtnamig zynde, bygevolge aan verſcheyde ſoorten hebben kunnen gegeven worden, namate dat men daar van verwiſſelde en een ander in de plaats ſtelde om tot gewoonlyk en gemeen voedzel te dienen, dat *Alica* heeft kunnen genoemt worden, om dat het voed.

Far, om dat de aarde het voortbrengt, *Triticum* om dat men genoodzaakt is het te breken en te malen, en zo voort; waar van men de afleydingen omſtandiger by St. Iſidorus † van Sevilje zien kan. *Iſid. Hiſpal. Orig. lib. 17. c. 3.*

De algemeenheid van deze woorden heeft de oude en nieuwe Schryvers verlegen gemaakt, en onder hen verſchillende gevoelens verwekt, die men niet licht over een kan brengen. Plinius verzekert, dat de gene die zich van de ſoort die men *Zea* noemde bedienden, geen *Far* gebruikten. Evenwel noemen Dionyſius van Halikarnaſſen en Strabo *Zea*, 't geen Plinius *Far* noemt. *Galenus* haalt de verſcheyde gevoelens der Ouden aan, om uit te leggen wat dit voor ſoorten waren die door de namen van *Olyra*, *Typhe*, *Zea* onderſcheyden wierden. Na ze uitgelegt te hebben, beſluit hy met *Plin. lib. 18. cap. 8. Dionyſ. Halic. lib. 2. Ant. Rem. p. 95. Strabo lib. 5. p.*

(*b*) *Feſtus. Ador.* Farris genus Edor quondam appellatum ab edendo vel quod aduratur ut fiat toſtum, unde in ſacrificiis molaſalſa efficitur.

* *Feſtus. Alica. Alica dicitur quod alit corpus.*

† *Iſidor. Hiſpal. Orig. lib.* 17. *cap.* 3. Frumenta ſunt proprie quæ Ariſtas habent. Reliqua Frumenta autem vel Fruges a *frumendo* hoc eſt a veſcendo dictæ, nam frumen dicitur ſumma pars gulæ.

met te zeggem dat het dezelfde zaak onder verſcheyde namen was. Anquillara onderſcheydze, en begrypt onder deze drie namen drie ſoorten in Italien onder die van *Spelta*, *Scandella*, en *Farro* bekent. Julius Scaliger gelooft, dat de *Typhe* de rogge, *Zea* het witte koorn of Spelt is; hy meent ook dat *Olyra* en *Oriza* twe namen zyn die de ryſt toekomen. Genoeg hier van om te doen begrypen, dat indien de Schryvers, die wy als hedendaagſche kunnen aanzien, het niet eens hebben kunnen worden over het geen Dionyſius van Halikarnaſſen, Plinius, Strabo en hun andere tydgenoten dachten, dezelve noch groter zwarigheden zouden kunnen ontmoeten, om net te weten welke ſoort in gebruik was veele eeuwen voor hun leeftyd, en die noch veel duiſterder waren als de eeuwen die 'er zedert hun tyd tot ons verlopen zyn, om dat deze eerſte tyden welke die van de woeſtheid en de oorſprong der natien waren, altyd met de nevelen der onwetenheid overtrokken zyn geweeſt.

242. *Galen. lib. 1. de Alim. Facult. cap. 3. Anquil. part. 6. p. 98. Jul. Scalig. Exerc. 292.*

Ik wil niet zeggen dat het Far waar van het Roomſche Volk zich enkel en alleen in de driehondert eerſte jaren zedert de ſtichting van Rome bedient heeft, het zelfde is als de Maïz; men zou my hier een ſterke tegenwerping kunnen maken, te weten, dat dit ſoort van koorn niet verloren geraakt was, nademaal men 'er zich noch ten tyde van Plinius, te Rome in de offeranden, huwelyken en andere zaken van bediende, die tot den Godsdienſt uit eerbied voor de Oudheid behoorden, en ſchoon wy niet net weten wat ſoort van koorn het Far was, en of zulks het zelfde was als de *Farro* daar de Italianen zich hedendaags van bedienen, Plinius zegt 'er ons genoeg van om ons te doen geloven dat het de Maïs niet was, ten zy men wilde zeggen dat deze eerbiedige inzetting voor de Zeden hunner Voorouderen, ſchoon veel ouder als Plinius, evenwel later van tyd was als de verwiſſelingen van verſcheyde ſoorten van graangewaſſen, die de een na de ander den naam van *Far* zouden gehad hebben.

De Schryvers zelfs geven ons voorbeelden van deze verwiſſelingen. En zonder ver uit te wyden moet het ons genoeg zyn 't geen zy ten opzicht van de gerſt gezegt hebben, die by de Grieken in den zelfden graad van eerbied was als het Far by de Romeynen; om dat ze hun eerſte voedzel was geweeſt, gelyk de haver van de Hoogduitſche Volkeren, de gerſt en Lotos by die van Egypte en Lybien, de Spelt by de Volkeren van Aquitanien, de geers by de Meoten en Sarmaten, en dus van verſcheyde anderen die zekerlyk en dat verſcheydemalen van voedzel verandert zyn.

De tarwe die de Franſchen in Amerika gebracht hebben, is daar zekerlyk van een nieuwer gebruik als de Maïs. Evenwel geven de Wilden in hun taal aan beyde den zelfden naam.

Ik veronderſtel dat in vervolg van tyd de tarwe of het Franſche koorn boven het Indiaanſche ſtellende (dewyl het zonder tegenſpraak onvergelykelyk beter is) zy geen ander gebruik als van het eerſte genoemde zullen maken, wat teken zullen de volgende eeuwen van deze verwiſſeling hebben, daar de naam altyd dezelfde blyft? Derhalven moet de hedendaagſche Hiſtorie het hun op een klare wyze, en die de nakomelingſchap geen verwarring make, leren.

ren. Maar de Wilden die geen ſchrift of Jaarboeken hebben, kunnen uit hun zelven deze kennis aan de nakomelingſchap niet overlaten. De eerſte tyden ook gedurende verſcheyde eeuwen in deze diepe onwetenheid gedompelt zynde geweeſt, daar hedendaags de Amerikanen in zyn, zyn in dezelfde geſteltenis en met de Barbaren gelyk geweeſt, en hebben geen Jaarboeken nagelaten van de geſchiedeniſſen die 'er in hunne onwetende eeuwen gebeurt zyn, of ten minſten niet als fabelachtige.

Van deze verſcheyde ſoorten van koorn die de verſcheyde Volkeren tot hun onderhoud gebruikten, dienen zommige niet als voor de dieren, en andere zyn onbekent, en men ziet ze niet meer in de landen daar zy voortgeteelt wierden, of wel zy zyn voor een tyd verdwenen, gelyk het gemaklyk ontrent het Indiaans koorn zelfs te bewyzen is. Want veronderſtelt zynde dat dit gewas te Rome altyd uitheems geweeſt was, gelyk het ten tyde van Plinius was, kan men byna niet loogchenen, dat het daar ten minſten in zyn tyd niet verſcheen.

Wat Scaliger ook zeggen mag, men moet deze woorden van Plinius van het Indiſch koorn uitleggen. *Milium intra hos decem annos ex India in Italiam invectum eſt, nigrum colore, Amplum grano, Arundineum culmo, adoleſcit ad pedes altitudine ſeptem Lobas vocant, omnium frugum fertiliſſimum, ex uno grano terni ſextarii gignuntur.* *Plin. lib. 18. c. 8.*

Deze tien jaren herwaards heeft men uit Indien in Italien een ſoort van geers gebracht die zwart van verf is, en heele grote korrels heeft, en een halm die na riet gelykt: het groeit ter hoogte van zeven voeten. De halmen, die men Lobas of Phobas (volgens Vader Hardouin) noemt, zyn zeer groot. 't Is de vtuchtbaarſte van alle koorngewaſſen, een enkel grein brengt negen mudden voort.

Met reden ſtelt men de Maïs onder de geers- en riet-gewaſſen, om de overeenkomſt die hy met dit ſoort van planten heeft, gelyk men by Teofraſtus en de andere kruidkenners zien kan. Voor 't overige heeft Plinius de Maïs door haar vruchtbaarheid, hoedanigheid, hoogte van de halm en haar grote korrels heel wel uitgebeelt. Wat de verf aangaat, daar is 'er van verſcheyde ſoorten, 't een zwartachtig, 't ander uit den blaauwen en purperen; de gemeenſte ſlag heeft een ſtrookouleur, zomtyds wat helderder, zomtyds wat donkerder, na de grond of de graad van rypheid is. Dit verſchil is alleen toevallig, of volgt de verſcheyde ſoorten van Maïs.

De meeſte oude en hedendaagſche Reysbeſchryvingen noemen de Maïs of eenvoudiglyk geers, of grote geers om ze van de gemene en kleinſte ſoort te onderſcheyden. En ſprekende van haar halmen, noemen zy die het riet van 't Indiaanſch koorn.

Dit moet dienen om ons de Schryvers te doen verſtaan, wanneer zy ons van zekere Volkeren verhalen, dat zy zich met het geen het riet voortbrengt generen, gelyk Elianus, Strabo, Diodorus van Sicilien het in 't algemeen van de Indianen, van de Inwoonders van Taprobana, en van de Ethiopiers verzekeren.

Na allen ſchyn hebben de Schryvers ook van de Maïs willen ſpreken, wanneer zy ſchreven dat de Indianen, de Volkeren on-

trent het Meotiſch Meir en de Sarmaten van geers leefden. Philoſtratus ſchildert in 't leven van Apollonius van Thyane, de geers byna al zo wel af als Plinius, want van Indien ſprekende, zegt hy, „ dat de aarde daar zwart is, welig in allerlei ſlag van vruchten „ voort te brengen, dat de halmen van de granen daar zo dik als „ riet en biezen zyn, maar voor al dat zy Geers en Seſamum van „ een yſſelyke grootte voortbrengt. " Herodotus beeldze ons van 's gelyken klaar genoeg af, wanneer hy de Zeden der Indianen beſchryft. „ Zy leven, *zegt hy*, van kruiden, en hebben een ſoort „ van zaat dat met de Geers over een komt, 't geen het aardryk „ van zelfs in zyn kelk beſloten voortbrengt, na het ingezamelt „ te hebben, koken zy het in zyn eigen kelk, en gebruiken het tot „ ſpys. " De zelfde Schryver van de Tarwe en Gerſt der Babyloniers ſprekende, zegt dat de bladeren van haar halm ten minſten vier vingeren breed zyn. Dit ſchynt nergens anders meê te kunnen over een komen als met de Maïs. Theofratus heeft miſſchien van het zelfde gewas willen ſpreken, wanneer hy op het verhaal dat men 'er hem van gedaan had ſchreef, dat verby Bactriana de Tarwe zo yſſelyk groot wierd, dat ieder graan by een Olyveſteen kon vergeleken worden. Hedendaags nu ons deze landen beter bekent zyn als zy aan de Ouden waren, weet ik niet dat 'er andere ſoorten van koorn zyn waar op dit paſſen kan als het Indiaanſch koorn.

Philoſtr. lib. 3. in vita Apollon.

Herod. lib. 3. n. 100.

De Geers die de Sarmaten en Meoners aten, was de zelfde die de Amazonen hunne vrouwen, zaaiden. Apollonius van Rhodus van de Chalybers ſprekende, die in de nabuurſchap der Amazonen woonden, zegt dat zy de kunſt van ploegen niet hadden, noch geen wyze van de plant *die een honing-ſmaak heeft* te zaaien en aan te queken. Dat zy ook geen kudden hadden, maar dat zy hun noodruft van hun buren kochten, en dat voor yzer, dat zy zeer wel wiſten te bewerken. Nu kan deze plant die een honingſmaak heeft niet anders als het Indiaanſch koorn zyn, of het moeſt de Gom * zyn die de Mingreliers hedendaags gebruiken, want in de taal der oude Celten betekent 't woord *Honing* zo wel *Geers* als *Honing*. Het zou zo veel te min verwonderenswaardig zyn dat deze twe laatſte woorden van dezelfde wortel afſtamden, om dat het geen zy betekenen terzelfder tyd in een en dezelfde plant, namentlyk de Maïs, gevonden word, gelyk ik aanſtonds zal gaan uitleggen. Uit dit alles kan men beſluiten dat, ten minſten in de eerſte tyden, 't Indiaanſch koorn het gewoonlyk voedzel van byna al de woeſte Volkeren van groot Azien was.

Ik heb ook enig vermoeden dat de Maïs wel het zelfde zou kunnen

* De Gom is een ſoort van graan die in Mingrelien gezamelt word, klein a's Koriander-zaat, en 't welk redelyk wel na de Geers gelykt, het brengt een halm voort van een duims dikte, en een mans lengte, aan welkers end een air is, daar meer als 300. korrels in zitten, en gelykt niet qualyk na het riet van het Indiaanſch koorn. Uit deze Beſchryving, die uit Chardyn gehaalt is, blykt het dat de Gom een ſoort van Indiaanſch koorn is, niet van de gemene ſoort, wiens graan aan een grote eykel of knop vaſt zyn, maar van dat, wiens graan aan het eind van een redelyk langen halm groeit.

nen zyn als het koorn der oude Egyptenaren. 't Geen myn giſſing enigen grond ſchynt by te zetten, is de droom van Farao, alwaar van een halm met zeven airen geſproken word. Maar nademaal 'er een ſoort van koorn met verſcheyde airen op een en den zelfden halm is, is dit genoeg om myn giſſing te ontzenuwen, ſchoon dit koorn niet gemeen is, en dat het zelfs niet op de Geerſt paſt, die de oude Egyptenaren plachten te nuttigen. *Geneſ.* 41. *v.* 22.

Zo de Maïs, die men ten tyde van Plinius te Rome bragt, daar gezaait wierd, blykt het klaar, dat men 'er naderhand weinig werk van maakte, om dat zy daar zo wel als in de overige delen van Europa verdwenen is, daar men ze niet weer gezien heeft, voor dat zy 'er weer op nieuws uit Weſt-Indien, na de ontdekking van de nieuwe Wereld, of wel uit Azien en Tartaryen gebragt wierd, 't geen daar aan den naam van Turks koorn heeft doen geven. Men heeft 'er alzo weinig werk in Ooſt-Indien van gemaakt, waar van de Schryvers, die ik aangehaalt heb, geſproken hebben. Want ſchoon zy hedendaags noch de Maïs en andere ſoorten van koorn hebben, die by ons in gebruik zyn, bedient men zich byna nergens daar te lande zo wel als in Egypte en Turkyen, als van ryſt. Daar zyn zeer weinig Provintien in Europa, die de moeite nemen om deze plant voor te queken, en die het noch doen, doen het nergens anders om als om de boeren of de vogels te voeren.

TWEDE HOOFTSTUK.

IN Kanada vallen de Vrouwen zo dra de ſneeuw geſmolten is aan 't werk Zy zaaien in den herfſt niet, om dat de Maïs onder de gene hoort die men Zomer-zaden (*æſtiwa*) noemt; als daar zyn de Seſamum, Geers, Spelt, en de andere veld-gewaſſen, of wel om dat dit ſoort van graan na het koorn gelykt dat door Theofraſtus en Plinius *Trimeſtre* genoemt word, om dat 'er tuſſchen het zaaien en maaien maar drie maanden van noden waren, zo men anderzins dit aan een byzondere ſoort moet toeſchryven; want het gebruik van Nieuw-Vrankrryk doet ons het tegendeel in alle ſoorten van tarwe of Franſch koorn zien, dat men eerſt in de maand April of Mey zaait, en in Juli of Auguſti inzamelt. In Florida en de Zuiderlyker delen zaait en zamelt men de Maïs twemaal 's jaars in. Akkerbouw.

Het eerſte dat men aan de Akkerlanden doet is de ſtoppels te vergaren en die te branden. Vervolgens roert men de aarde om, om ze bequaam te maken om het zaad, dat men daar in werpen wil, te ontfangen. Hier toe bedient men zich van geen ploeg, al zo min als van andere werktuigen van den Landbouw, waar van het gebruik hun onbekent is, en die zy ook niet nodig hebben. Zy ſtellen het met een ſtuk krom hout, dat drie vinger breed, en aan een langen ſteel vaſt is, hier mee klouwen zy de aarde, en keren die luchtig om.

De landen, die men bezaaien moet, worden niet in braaklanden en vorens verdeelt als in Europa, maar in kleine ronde kluiten van drie voeten in het overrond. Men maakt negen gaten in ieder kluit, en in ieder gat werpt men een graan Indianſch koorn, dat men zorgvuldig toedekt. Alle

Alle de Vrouwen van het Dorp ſlaan de handen te zamen voor zo ver het zware werk betreft. Zy maken verſcheyde talryke troepen uit, na de verſcheyde quartieren daar zy haar akkers hebben, en zy gaan van 't ene veld tot het ander over, helpende zich onderling. Dit geſchied met zo veel te minder moeite, en te meer vaardigheid, om dat de landen door geen heggen of grachten van elkaar geſcheyden zyn, en alle te zamen maar een ſtuk ſchynen uit te maken, zonder dat zy daarom twiſten over de landpalen die ieder een wel te onderſcheyden weet.

De Landvrouw by wie zy werken, deelt aan ieder van de arbeydſters het zaad uit, dat zy in kleine teene korfjes van vier of vyf vingeren hoog en even zo breed ontfangen, zo dat zy de menigte van graan die zy haar geven kunnen uitrekenen.

Behalven de Maïs zaaien zy boontjes, pompoenen van een andere ſoort als de Franſche, watermeloenen en grote zonnebloemen. Zy zaien de bonen naaſt haar Indiaans koorn, waar van het riet of de halm haar tot ſteunſel dient, gelyk de Olm aan de wyngaartsrank. Zy maken byzondere bedden voor de pompoenen en watermeloenen, maar voor en al eer zy die op haar akkers zaaien, bereyden zy een zwarte en luchtige aarde toe, waar in zy die tuſſchen twee ſchorſſen in haar hutten boven haar haartſteden doen uitſpruiten.

Zy houden haar landen zeer zinlyk, en wieden 'er zorgvuldig alle onkruid tot den oegſt uit. Daar is ook een gezette tyd toe, om in 't gemeen te werken, en dan neemt ieder een bundel kleine ſtokjes met zich, die een voet of anderhalf lang zyn, en ieder een byzonder teken hebben en met vermillioen verſiert zyn. Deze dienen haar om den taak, die ieder in 't werk afdoen moet, aan te wyzen.

De Oegſttyd gekomen zynde zamelt men het Indiaans koorn in, dat men met de bladeren die de air omringen en de kelk daar van uitmaken, uittrekt. Deze bladeren daar ſterk aan vaſt zynde, dienen om ze aan riſſen te binden, gelyk men met de uien leeft: Dit aan een riſſen is zonder twyffel een feeſt gelyk de Ouden hadden, die zy Ceres-feeſten noemden, en ter ere van deze Godin vierden.

Het geſchied by nacht op het veld, en dit is de enigſte gelegenheid waar by de mannen, die zich noch met zaien noch maien bemoeien, van de vrouwen geroepen worden, om haar te helpen. Ik weet niet of hier niet een overblyfzel van eenige godsdienſtige oeffening onder ſchuilt. Ik heb 'er de byzonderheden niet van onderzocht, maar het is waarſchynelyk dat men de inſtelling daar van aan den godsdienſt verſchuldigt is. Ik ſpreek hier maar alleen van het gebruik van Noorder-Amerika, ik ben niet genoeg onderrecht wat 'er elders omgaat, en de Schryvers die ons van de Zuider-Amerikanen geſproken hebben, vergenoegen zich met in 't algemeen te zeggen, dat de mannen voor eerloos zouden gehouden worden, zo zy het werk, dat de Vrouwen opgelegt is, aanraakten.

Diodorus van Sicilien verhaalt van de eerſte Volkeren van Groot-Brittanje, dat zy de aïren van den halm geſcheyden hebbende, die in

in onderaardſche ſchuren leyden, daar zy daaglyks den voorraad die zy nodig hadden uithaalden, beginnende van de oudſten af, en dat zy zich met deze geſtote en gemale granen geneerden.

Onze wilde Vrouven maken op haar land van deze onderaardſche kelders, om 'er haar pompoenen en andere vruchten in te ſluiten, die zy anders voor het ſtrenge winterſaizoen niet zouden kunnen bevryden.

Dit zyn grote gaten die zy in de aarde maken, van vier of vyf voeten diep, van binnen met ſchorſſen bekleed, en van boven met aarde bedekt. De vruchten houden 'er zich volmaakt wel in, zonder nood van de vorſt te hebben, waar van de ſneeuw, die dezelve bedekt, haar bevryd.

Wat het koorn aangaat, ver van het te begraven, ten zy in tyden van nood, leggen zy het op grote ſtaken en op het afdak van hun hutten te luchten.

Te Tſonnontouann maakt men ſchuren van ſchorſſen, in de gedaante van torentjes, op verheve plaatzen, en men maakt aan alle kanten luchtgaatjes in de ſchorſſen, op dat 'er de wind door ſpelen en het graan niet beſchimlen kan; te Florida brengt men het in de algemene ſchuren, daar men het laat, tot dat men daar de uitdeling van maakt, na mate van de nooddruft van ieder huisgezin, en 't getal van perſonen waar uit het beſtaat. Na een zekeren tyd laat men het koorn in de hutten op dwarsſtaken drogen, die rondom den haart op palen ruſten; de rook, die dag en nacht van hun haartſteden optrekt, maakt het koren op den duur wat zwart, maar ontneemt het alle vochtigheid die het zou kunnen bederven. In den winter wanneer het heel droog is dorſcht men het, en legt het in grote kiſten van ſchorſſen, waar van ik geſproken heb, en neemt 'er telkens zo veel uit als men nodig heeft. Het koorn dat men zaajen wil laat men in den rook leggen, en dorſcht het niet voor dat de zaaityd gekomen is.

DERDE HOOFTSTUK.

IK heb hier boven een vierde reden aangehaalt om myn giſſing te onderſteunen dat de Maïs by de Ouden bekent was geweeſt en tot voornaamſte voedzel geſtrekt, ten minſten aan de Volkeren die na Amerika verhuiſt zyn. Dat was de wyze, waarop de Ouden hun koorn toebereydden, om het te kunnen nuttigen, daar die van onze Wilden volkomen wel mee ſchynt over een te komen. Dit moet ik uitleggen.

Niets is bekender als de gewoonte die de Ouden hadden van hun graan, eer zy dat tot meel maakten, te rooſten. Onder oneindig vele getuigeniſſen der Ouden zal ik my vergenoegen met dit vers van Virgilius aan te halen.

Et torrere parant Flammis & frangere Saxo

Men hoeft zich ook maar te erinneren 't geen ik van de afleiding van het woord *Ador* (naam dien men aan het *Far* gaf) van het werk- *Virg. lib. 1. Æneid. vſ. 183.*

werkwoord *Aduror* gezegt heb, om dat men het voor het malen rooſtte. Apollonius van Rhodus geeft ons te verſtaan hoe oud dit gebruik was, uit het geen hy ons van den druk der Argonauten en der Dolioniers over den dood van hun Koning Cyzikus verhaalt; want die was zo groot dat zy verſcheyde dagen geen moeds genoeg hadden om hun koorn te laten malen, maar dat zy hun leven in droefheid verſleten, etende nu en dan enig graan zo als het was, heel raauw, en zonder het zelfs te hebben doen rooſten.

Apoll. Rhod. lib. 1. vſ. 1072.

Het meel dat men van dit koorn, zo in de aſch gebraden, kreeg, wierd veel ſmakelyker, het graan zelfs viel gemaklyker te malen en ontblootte zich te lichter van zyn zemel of eerſte vlies.

Voor dat zy het gebruik van de molens hadden, braken zy hun koorn in houte mortieren, met ſtampers van dezelfde ſtof. Heziodus geeft ons de maat van den vyzel en den ſtamper der Ouden en onzer Wilden met deze woorden. „ Hakt my een vyzel van drie „ voeten hoog, en een ſtamper van drie ellen." * Pilumnus was 'er de vinder van; hierom wierd hy van de Herders en Veldelingen geeert, die zich noch lang na dat de molens reeds uitgevonden waren, van deze wyze om hun graan te bereyden bedienden, niet in ſtaat zynde om de onkoſten, die 'er om het op de Heren-molens te laten malen vereiſcht wierden, goed te maken. Kato ſtelt ook den vyzel en ſtamper onder de boeren-gereedſchappen van zyn tyd.

Heſiod. opera & Dies vſ. 421.

Cato de reRuſtie.

De Pizo's kregen hun naam van deze wyze van het koorn te ſtampen, gelyk verſcheyde andere Roomſche familien na verſcheyde ſoorten van koorngewaſſen of groentens, die by hen in gebruik waren, genoemt wierden. By voorbeeld de Fabien, de Lentuluſſen en de Cicero's, die hun naam van de bonen, linzen en erwetjes ontfingen.

Plin. lib. 18. c. 11.

Men noemde de Bakkers ook *Piſtores a Pilo* of *Piſtillo.* Gedurende de vyfhondert eerſte jaren na de ſtichting van Rome, waren 'er geen openbare Bakkers; en toen zy begonnen ingevoert te worden, waren zy terzelfder tyd Molenaars, Bakkers en Koks.

Men maakte geen brood als uit lekkerny, gelyk men hedendaags taarten en ander gebak maakt. De Burgers maakten het te huis, en dit was het vrouwewerk, gelyk het noch hedendaags onder het gemeen by de meeſte Natien is. Het gemeen en gewoonlyk voedzel was een ſoort van bry, van meel gemaakt dat in 't water geweekt was, of een pap als de Farro der Italianen. Plinius en Valerius Maximus geven hier van twe heerlyke getuigeniſſen.

„ 't Is klaar, zegt Plinius, dat de Romeinen langen tyd van pap „ en niet van brood geleeft hebben. „ Onze Voorouderen, zegt de andere, „ waren zo zober van leven, dat zy meer werk maak„ ten van bry als van brood. Dit drukt Juvenaal levendig, gelyk hy gewoon is, uit, in de vergelyking die hy van de Zeden der Romeinen van zyn tyd, met die van hunne Voorouders maakt.

Plin. lib. 18. c. 8.

- - - *Quin*

* *Servius in lib. IX. Æneid. init.* Pilumnus pinſendi frumenti uſum invenit inde a paſtoribus colitur, ab ipſo etiam pilum dicitur.

2.3.

- - - Quin & magnis fratribus horum;
A ſcrobe & ſulco redeuntibus, altera cæna
Amplior, & grandes fumabant pultibus ollæ.

Dit meel, in ſchoon water geweekt, was de grond van der menſchen leven, en zy beholpen zich daar mee wanneer zy niets beters hadden; maar wanneer zy vleeſch hadden, van wat ſoort dat ook was, lieten zy het met deze pap koken. Dit noemde men *Pulmentum* of *Pulmentarium.*

Want het *Pulmentum* was geen gerecht dat men alleen liet koken, en dat men naderhand met deze bry at, die in plaats van brood verſtrekte; maar of deze enkele en eenvoudige pap, of wel een toebereydzel van vlees dat in deze pap zelfs gekookt was, in wiens plaats men het moes heeft doen komen, toen het brood gemeender begon te worden.

Men gaf den Romeinen den bynaam van pap-eters of *Pultophagi*, waarſchynelyk om dat zy langer als veel andere Natien dit gebruik behielden, want zy hadden deze gewoonte niet alleen; de Romeinen zelfs gaven den zelfden bynaam aan de Karthaginenzers. Fortunatus Licetus verzekert in een van zyn antwoorden, dat deze gewoonte by de Perzianen, by de Karthaginenzers, by de Romeinen en zelfs by de Grieken in zwang ging.

Want ſchoon Plinius van de Grieken ſprekende, in deze woorden het tegendeel ſchynt te ſtellen. *Videturque tum puls ignota Græciæ, quam Italiæ polenta:* legt Fortunatus Licetus het uit, en zegt dat het dezelfde zaak onder verſcheyde namen was. Maar dat dit woord *Puls* alzo weinig in Griekenland in gebruik was, als dat van *Polenta* in Italien. Men zou het myn's bedunkens, beter kunnen uitleggen, met te zeggen dat de toebereyding in der daad eenderley was, maar dat de ſtof waar van het gemaakt wierd verſcheyde was; want het geen men *Polenta* noemde, was van meel van gepelde gerſt, en 't geen men *Puls* noemde van Far of tarwe gemaakt. Derhalven heeft Plinius, volgens deze uitlegging gelyk gehad te zeggen, dat het een in Italien zo onbekent was als het ander in Griekenland; volgens het geen ik zelfs gezegt heb van het gemene voedzel van beyde deze Natien, de Romeinen niet als Far, en de Grieken gerſte-meel gebruikende.

Plin lib. 18. c. 8.

Wat *Puls*, wat *Polenta* was.

Deze ſoberheid der Romeinen en andere Volkeren in de eerſte tyden, was hun van een groot behulp tot onderhoud van hun legers. Een ſoldaat droeg zyn leeftocht met zyn meubeltjes. Aan een klein zakje meel had hy lang genoeg.

Zyn maaltyd koſte hem weinig moeite en geld: de Officieren en de Veldheren zelfs zonderden zich weinig in 't toebereyden van hun diſch van den ſimpelen krygsknecht uit. Op deze wyze waren de troepen altyd op de been, altyd vaardig om van de eene plaats na de andere daar men ze hebben wilde te trekken: en de pracht en de lekkerheid, die in onze dagen onder de Oorlogslieden zyn ingeſlopen, hielpen den Staat niet door buitenſporige onkoſten te gronde, die men genoodzaakt is aan mondwaren te beſte-

ſteden, meer als aan alle andere krygsbehoeftens, en deden de beſte ondernemingen niet mislukken die een vaardigheid vereiſſchen, dewelke zo het ſchynt met grote toebereydzelen niet over een te brengen is. Eindelyk deze ſoberheid verſchafte den Staat ſterke, forſſe, moedige mannen, bequaam om honger en dorſt uit te ſtaan, die meer bedacht waren om den vyand te gaan opzoeken, als om hun toeruſting te redden; en die, door geen goede cier ontzenuwt zynde, geen eer ſtelden in open tafel in het veld te hebben gehouden, doende daar het lekkerſte en prachtigſte dat de overvloed verſchaffen kan, opdiſſchen.

Schoon het brood van geen algemeen gebruik was, is deſzelfs oorſprong evenwel zeer oud. Het eerſte ſoort was van dat gene dat men onder de aſch braadde, waar van de H. Schrift zo dikwils gewag maakt. Het ander was van dat ſlag dat men in een aarde of yzere pan bakte, want dit verſtaan de ſchryvers door de woorden *Firmus* en *Clibanus*. Dit ſlag van brood had verſcheyde namen, die men by Atheneus en Kato zien kan. Deze verſcheyde namen konden van de verſcheyde plaatzen komen daar men het maakte, of van de verſcheyde ingredienten. Want behalven de verſcheyde ſoorten van meel, dat 'er de hooftſtof van was, deed men 'er oly, merg, honing, vruchten, ſterkers, anys, kardamom, ſlaapbollen-zaat, enz. in.

VIERDE HOOFTSTUK.

DE Sagamité der Wilden is anders niet als dit ſoort van bry van hun Indiaans koorn gemaakt, dat onder de aſch gerooſt, met kracht van armen in houte mortieren geſtampt, door grove builen van kleine takken die aan malkander gehecht zyn gedreven is, en door ſchorſſen of buigende korfjes, van biezen gemaakt, gewant is. Ik weet niet waar het woord Sagamité van daan komt, waar van de Franſchen van Kanada zich bedienen om deze pap te betekenen, die de Irokoizen in hun ſpraak *Onnontara* noemen. Miſſchien is het een woord dat uit enige tongval van de Algonkynſche ſpraak gehaalt is. Wat hier van zy, het is in Kanada in de verdorven taal tuſſchen de Franſchen en Wilden aangenomen. De Irokoizen en de Huronnen ſpreken het *Sagaouité* uit.

Alle morgen bereyden de Vrouwen deze Sagamité, en zetten het tot onderhoud van het huisgezin te koken. Voor dat de Européers hun van over zee ketels gebracht hadden, bedienden zy zich van pottebakkers vaten, die zy heel aartig wiſten te maken, gevende daar van onderen een ronde gedaante aan, maar die van boven heel breed uitliep; en na de zelve in de zon te hebben laten drogen, bakten zy die op een langzaam vuur van ſchorſſen gemaakt. De omzwervende Natien hadden maar houte ketels, die zo bros niet waren en lichter om te vervoeren. Hier in lieten zy het vleiſch koken, gojende in het water enige gloejende keyen na malkander, die dit water allengsjes heet maakten, en het genoeg deden koken voor luiden, die zich met half raauw vleeſch vergenoegen.

De Sagamité gemaakt zynde, deelt men die in zo veel keteltjes

of

of ſchoteljes uit, die van boomſchorſſen of wortels gemaakt zyn, als 'er perſonen in de hut zyn, die daar altyd na haar luſt en believen aanvallen, by dag of by nacht. De honger is by hen de enige uurwyzer, die de uren van de maaltyd regelt. Behalven dat vult men een grote ſchotel, die men de ſchotel van de gaſten noemen kan, en die men al de perſonen voordiſcht, die hen in de Hut komen bezoeken, 't zy dat het vremdelingen zyn of dat ze tot het dorp zelfs behoren.

De eerwaardige Vader Don Auguſtyn Calmet in zyn aantekeningen over Geneſis, heeft zeer wel aangemerkt, dat in de helde-tyden de gaſten gemeenlyk niet zeyden wie zy waren, noch van waar zy quamen als na de maaltyd; dikwils wachte men zelfs drie, vier, ja tien dagen, zonder daarna te vernemen.

Dit is ook het eerſte kompliment dat alle de Amerikanen maken, by wien de gaſtvryheid niet minder geheiligt is als in de Oudheid; en dit ſtomme kompliment is zeer welſprekent, en veel redelyker als onze buigingen des ligchaams en vragen, die te onpas moeten ſchynen ten opzicht van luiden, die men moet veronderſtellen moe en mat van de reys te zyn.

Wie by hen inkomt is welkom, naauwelyks is hy ingetreden, of men zet hem zonder te ſpreken eten voor, en hy zelfs eet zonder komplimenten te maken voor dat hy den mond opdoet om de reden waarom hy komt te verklaren.

De Brazilianen, de Siouzen en enige andere Volkeren gebruiken hier na jegens de vremdelingen veel plechtigheden, die ik in 't vervolg zal uitleggen. Daar worden 'er noch gevonden die de gewoonte hebben van hun de voeten te waſſchen, 't geen zo heiliglyk by de Hebreeuwen onderhouden wierd.

De Sagamité alleen is een zeer holle ſpys, en de Wilden bekennen zelfs dat zy hen niet zeer lang voeden zou kunnen, zo zy dezelve niet met vleiſch of viſch ſmakelyk maakten, 't welk dient om ze te binden en daar een ligchaam en ſmaak aan te geven.

Zy zouden zo dikwils geen lekkere beeten ontberen, als zy nu wel doen, zo zy die een weinig beter wiſten te ſparen. Maar volgens hunne gronden is het hun byna onmooglyk een zuinigen en ſpaarzamen aart te hebben: 't is by hen een aangenomen gebruik alles op te eten zo lang zy wat hebben, al zouden zy 'er van barſten (als of zy nooit gebrek konden krygen) en den honger met gedult en zonder klagen uit te ſtaan, als zy niets meer hebben.

In 't eerſt meende ik dat het beeſtigheid was, en gebrek van voorzichtigheid, maar na de zaken rypelyk overwogen te hebben, heb ik bevonden dat zy op generly wyze anders kunnen leven, zonder hunne wetten van beleeftheid en welvoegelykheid te ſchenden.

Een burger, als hy maar een weinig aanzien heeft, moet, als hy een goede jacht of viſchvangſt gehad heeft, volgens de gelegenheden uitdelingen aan de Ouderlingen, zyn magen en goede vrinden doen, en diergelyke mildadigheden putten alles uit, maar zy zouden het niet durven nalaten, en zouden het niet kunnen doen zonder hun goeden naam te verliezen. Daar zyn ten tyde dat zy hun

beſcheyden deel moeten opbrengen, en de gemene onkoſten van het dorp helpen dragen in de gaſtmalen, die altyd veel verſlinden, om dat 'er het grootſte gedeelte van 't dorp op genodigt word. Een man in wiens naam men het feeſt aanrecht, is verplicht dubbelt beſcheyd te doen, en een beleeftheid met een andere te beantwoorden. Ik heb reeds van de gaſtmalen geſproken waar in alles opgegeten word en niets mag overblyven, en daar men zomtyds genoodzaakt is pannelikkers te brengen, die zich heel wel kunnen ſchikken om de Ouden en aanzienlyke luiden overal te volgen, om een goede maaltyd te knappen, en om hen alles te helpen op-eten wat men hun voordient.

Diergelyke gaſtmalen, die zeer menigvuldig zyn, en waar men zich tot eer rekent overvloedig en tot overdaad op te diſſchen, laten in der daad niet toe dat men gedachten maakt om voor langen tyd voorraad op te doen.

Voor 't overige is het waarlyk de eer die hen dryft. Ik begeer hier geen ander bewys van, als 't geen hen deze zelfde eer in den uiterſten nood doet beginnen. Dit is in de jachttyd, waar in zy zo dikwils aan den honger bloot geſtelt zyn, dat 'er byna geen jaar is, of daar ſterven 'er enige van.

Wanneer in dien tyd een hut van verhongerde lieden een andere troep tegenkomt, wiens voorraad noch niet ten enemaal op is, delen de laatſtgenoemde met de nieuw aangekomene de weinige mondkoſt die zy noch hebben, zonder te wachten dat men hen daarom vrage, ſchoon zy daar door in 't zelfde gevaar van te vergaan raken, waar in zich die gene bevonden die zy tot hun koſten met zo veel beleeftheid en grootmoedigheid helpen. In Europa zouden wy in diergelyke gevallen weinig plaats voor zo een edelmoedige mildadigheid vinden.

De nood, waar in zy zich door diergelyke mildadigheden bevinden, noodzaakt hen om zonder onderſcheyd van alles te eten, en het goed te vinden. Gelyk zy in hun overvloed het vleiſch geen tyd gunnen om te beſterven, dat zy het noch gants levendig in de ketel ſteken, of aan kleine houte ſpeetjes laten braden, die zy met 't ene end in den grond ſteken, en omdraaien wanneer het aan ene kant gaar is, op dat het van de andere kant ook een beurt kryge, maken zy 'er ook geen zwarigheid in ſtinkent en byna verrot vleiſch te eten, wanneer zy geen ander hebben. Zy ſchuimen de ketel nooit, uit vrees van iets te verliezen. Zy kooken 'er hele kikvorſchen in, en ſlikken die zonder ſchroom door. Zy drogen de darmen van Rheebokken zonder die van hun vuiligheid te ontlaſten, en vinden in die te eten dezelfde lekkerny als wy in een ſnipje met zyn drek.

Zy drinken het vet van Beren, zeewolven, palingen enz, zonder daar wat na te vragen of dat vet geyl en ſtinkent is. Na kaarsongel likken zy vingers en duimen. Zy hebben noch de eikels niet verlaten, die de boſſchen van Dodona zo beroemt maakten, alleen koken zy ze dikwils in water op, om de bitterheid weg te nemen. Zy zaamlen zorgvuldig de vrucht der beukebomen, en ſnerken die op. Met vermaak eten zy aartappelen, verſcheyde

ſmaak-

ſmaakloze wortelen, en allerlei ſoort van wilde en bittere vruchten, zy geven hun den tyd niet van ryp worden en groeien, uit vrees dat andere hen mochten voorkomen, en die wegnemen.

Om een boom te kaalder te maken, hakken zy hem by den voet om ver, zonder zich te bekreunen wat voordeelen zy 'er de volgende jaren uit zouden kunnen trekken. De Algonkynen en de gene die niet zaaien noch elendiger zynde, zyn zomtyds genoodzaakt een ſoort van mos, dat men ingewant der rotzen noemt, de binnenſte of twede ſchors, en de knoppen der bomen te eten. Hierom geven de Irokoizen aan de Algonkynen geen anderen naam als die van *Rontaks*, dat is te zeggen *boomvreters*. Vader du Tertre zegt van de Karaïben, dat zy zomtyds rechte aarde eten, 't geen hy aan hun droefgeeſtigen en zwaarmoedigen aart toeſchryft, die in het zuur van de maag een ongeregelde luſt verwekt, gelyk in de vrouwelyke ſex, die men in zommige ziektens met vermaak kryt en houtskool ziet eten.

De Wilden die koorn hebben, ſparen het een weinigje beter als het vleiſch, en 't geen zy voor lekkerny aanzien; zy maken dat zy 'er hun jaarlykſchen voorraad aan hebben, en zelfs voor langer tyd, zo zy kunnen. Wanneer zy 't overige miſſen, maken zy tot dit koorn allerlei ſauſſen, om door verſcheyde toebereydingen het laffe en ſmakeloze dat dit licht voedzel zou kunnen hebben, te veranderen en te verbeteren.

Wanneer het Indiaanſch koorn noch teer en byna melkachtig is, fruit men het een weinig op, zonder het uit te bolſteren, dan is het zeer lekker. Men maakt ook op deze wyze voorraad van dit tere koorn.

Na het met bolſter met al te hebben opgekookt, doet men 'er de bladen, die het omringen af, en men laat het een weinig roosten, dan ontbolſtert men het, men laat het in de zon op ſchorſſen drogen, en men verſpaart het tot betere gelegenheden, want op deze wyze ſmaakt het beter en maakt de lekkerſte Sagamité uit. Daar is een ſoort dat zy in de moeraſſen doen verrotten om het te doen ſtinken. Dit koorn zyn zy als dol na, en wanneer zy het uit het water of liever uit de ſlik halen, ziet men hun met vermaak het vuil water dat 'er afloopt, en waar van de ſtank onverdraaglyk is, aflekken en 'er na ſnakken. De Wildinnen hebben een wyze om het met zekere aſſchen op te koken, die daar een verhevener ſmaak aan geven. Dit graan ſtampen zy niet in mortieren, maar na het wel gewaſſchen en in kokent water geweekt te hebben, kneuzen zy ieder graan tuſſchen twe ſtenen, of laaten het heel in de ketel koken. Ik heb my op de regels van haar kokery niet genoeg toegelegt, om een net verhaal van al haar ſauſſen te kunnen geven, daar ik niet graag mee te doen had.

De verdraaglykſte wyze om hun koorn te eten, is myn's bedunkens zo als de geroofſte granen van onder de aſch van daan genomen zyn, dan heeft het een kleinen verbranden ſmaak gekregen, die redelyk goed is. Voor al hebben zy 'er een byzondere ſoort van, die zy *Ogarita*, en wy *Bloejent koorn* noemen, om dat het, zo dra het de warmte gevoelt, openſplyt en zich als een open bloem vertoont.

Dit

Dit gaat alle de andere in ſmakelykheden te boven. De Franſchen houden 'er veel van, en de Wildinnen laten niet na die perſonen die haar bezoeken en die zy een byzondere eer willen aandoen, daar op te onthalen.

Zy maken zomtyds brood van haar Maïs, ik zeg zomtyds, en uit lekkerny; want zy zouden 'er geen algemeen gebruik van kunnen maken, dewyl haar velden na mate van haar arbeyd haar geen koorn genoeg verſchaffen, om de onkoſten en het werk dat 'er toe vereiſcht word goed te maken.

Niet is 'er zwaarder en ſmakelozer, 't is een klomp deeg van haar meel, die ſlegt gekneed is, zonder giſt of zout. Zy winden het in bladeren van Indiaanſch koorn, en laten het onder de aſch braden of in de ketel koken. Zy doen 'er ſomtyds oly, vet, bonen en vruchten in. Deszelfs ſmaak is op deze wyze noch lelyker, maar voor den mond van een Wildeman is het een heerlyke en Vorſtelyke ſpys. Dit brood kan niet goed gehouden worden, en is nergens goed voor als om zo heet van de kolen te eten. Ik heb in Italien een ſoort van brood gezien, dat byna eveneens was, dat men aan het gemeene volk verkoopt. 't Is een zware klomp deeg, met ſaffraan gemengt, die het geel doet uitzien, en daar amandelen of gebrande amandelen pralynen ingebakken zyn. Ik heb 'er geen naauwkeurige acht genoeg op geſlagen, om de nette toebereyding daar van te weten; maar ik zou geloven dat men een goede maag moet hebben om het te verteren, zo wel als een andere ſoort van brood, hier weinig van verſchillende, dat men in Gaskonjen en Bearn maakt, 't welk uit meel van dit Indiaanſch koorn of kleine geers, dat wel gebuilt is, gemaakt is, in de landtaal *Cruchade* genoemt.

VYFDE HOOFTSTUK.

DE Schryver van de nieuwe hiſtorie van Virginia zegt, dat de Indianen daar te land brood van het zaat van zonnebloemen maken, die zy op hun landen voortqueken. Ik heb niet gezien dat 'er de onzen dit gebruik van maakten. De Wildinnen zaaien 'er zeer weinig van, en maken 'er oly van om zich te ſmeren, zo wel als van zekere kleine bittere noten en enige andere vruchten of planten.

Ik geloof evenwel 't geen hy 'er van verhaalt, want na allen ſchyn is de grote zonnebloem, by de Kruidkenners onder den naam van *Heliotropium magnum* bekent, de Seſamum, waarvan de oude Egyptenaren en de eerſte volkeren brood en oly maakten.

Zommmige Natien in het Noorderdeel van Amerika halen haar voedzel uit een ſoort van koorn, dat de natuur van zelfs voortbrengt, men noemt het *Folle Avoine*, waar van de Franſchen den naam tot enige van deze natien hebben overgebracht, 't is een moeraſſige plant, die redelyk wel na de haver gelykt, maar beter gevoed is.

De Wilden gaanze met hun kanos, als zy ryp is zoeken. Zy ſchudden de airen maar, die met gemak haar graan laten vallen,

zo

zo dat hun kanoos haaſt vol zyn, en hun voorraad gaauw opgedaan, zonder dat zy hoeven te ploegen of te zaaien.

Niet alleen weten de menſchen van de koorngewaſſen hun meel, en brood tot hun voedzel te maken. De oudheid verſchaft ons menige voorbeelden van verſcheyde wortels die tot dit gebruik dienden. Als daar was de bolachtige wortel van de Asfodelus, de wortel *Chara*, waar van by Cezar geſproken word, en daar deze grote held kort voor den beroemden ſlag van Farzalien zich van bediende om zyn leger de koſt te geven, 't geen uit Epyten geen leefkoſt genoeg ontfing. Zodanig was de papier-p'ant, by de Egyptenaren zo beroemt, en waar van wy gelegenheid zullen hebben breder in 't vervolg te ſpreken. Zodanig was in onze tyd ook die wortel, waar van het gemene volk van een onzer Provintien zich na den zwaren winter van 't jaar 1709 zich met nut wiſt te bedienen, om zich van den uterſten nood te bevryden, daar de honger en diere tyd hen anders in zouden geſtort hebben. *Ceſar de Bello Civ. vik. l. 3.*

Daar zyn in Weſt-indien verſcheyde wortels waar van men zich niet alleen in tyd van nood, maar zelfs in 't gemene gebruik bedient. De beroemſte is de *Maniok* of *Mandiok*, die dezelfde is als de gene die in de eerſte Reysbeſchryvingen en in die van de Spaanſche Schryvers *Yuca* genoemt word. Deze plant is een ſoort van heeſtergewas, wiens hout zeer krom en teer is; de bladeren daar van zyn ſmal, dicht in een gedrongen, wat langachtig als die van de kennep, zy komen niet al te gelyk voort; maar na mate dat de plant groeit, vallen die van beneden af, en die van omhoog ſchieten uit, zo dat de boom altyd groen is. Op het afvallen van ieder blad komt 'er een knop van de grootte van een boon voor den dag. Deszelfs wortels gelykenen de bietkroten, die groter of kleiner vallen na den aart van 't land en de zorgen die men daar toe aanwend. Zy hebben byna een jaar werk om tot volkome rypheid te geraken. Niet dat zy niet langer in de aarde kunnen goed blyven, maar zy krygen een te groten overvloed van ſappen, die hun eigenſchappen verliezende, dezelve te waterachtig maken. Men vind 'er van zes of zevenderley ſoort, die men door de verſcheyde verven der bladeren en ſchorſſen onderſcheyd.

Nademaal de inwoners van de wortel alleen hun voedzel trekken, moet men deze verſcheyde ſoorten kennen, waar van de eene beter als de andere zynde, ook beter meel geven en beter brood. De blaauwe Maniok heeft een dikke ſchors, van een zeer donkere violette verf, maar boven op is zy zo blank als ſneeuw. Deze houd zich langſt in de aarde goed, en levert het ſmakelykſte brood uit. De gryze Maniok heeft een gryze ſchors aan zyn hout, en een gryze wortel, maar deze is zeer ongelyk; zomtyds brengt zy veel, zomtyds zeer weinig voort, het brood dat daar van komt is redelyk. De groene Maniok, dus na de groenheid van haar bladen genoemt, heeft niet boven de tien maanden van noden om ryp te worden, maar kan niet lang in den grond duren: het brood daar van is zeer goed. De witte heeft een witachtige ſchors om haar hout, is eerder ryp als alle de andere ſoorten, maar haar wortels verſmelten heel tot water, zo dat ſchoon het meel van een

ſchone goud-kleur is, en van een zeer goeden ſmaak, zy van weinig nut zynde ook van weinig gebruik is; en daar zyn 'er weinig andere als die gene wiens voorraad niet lang duurt, die dezelve planten om haaſt weer andere voorraad te krygen.

Daar is noch een andere ſoort die wegens de gedaante weinig van de witte verſcheelt; zy valt ſchaars op de Eilanden, maar is gemeen op het vaſte land; zy word rauw gegeten, gebraden, gekookt of hoe men anders wil, zonder 'er het ſap uit te drukken, 't geen men met de andere ſoorten van Maniok niet doen zou durven, dewyl haar ſap een van de vaardigſte en doodelykſte vergiften is.

't Is zonderling dat een zo heerlyke wortel evenwel zo gevaarlyk is, en zulke droevige uitwerkingen heeft. Want het is zeker dat het vierdedeel van een glas van dit ſap een menſch in een vierendeel uur zou doen ſterven, zo men hem geen vaardig hulpmiddel ingaf. De Indianen beproeven het dikwils, brengende zich vrywillig met dezen drank omhals, gelyk de Noorder-Wilden met dulle kervel. In 't begin van de verovering der Spanjaarden nodigden deze elendige ſchepzels, het juk van deze ſlaverny niet kunnende verdragen, elkanderen uit, om in gezelſchap te ſterven, en men zag 'er met vyftigen gelyk die zich met dit ſap van *Yuca* om hals hielpen. Vader du Tertre gelooft „ dat al het quaadaardige dat „ 'er in dit ſap en zelfs in de gantſche plant is, niet als uit een over„ vloed van voedzel voortkomt, dat de maag niet kan verduwen; „ want ſchoon het uit den aart dodelyk is werkt het evenwel op „ een gants andere wyze als de andere vergiffen, die een ſchrikke„ lyke gloejing veroorzaken, zo zy heet, of doſheid in de geeſten „ zo zy koud zyn; 't geen men in 't geheel in die gene niet gewaar „ word, die van dit ſap ingenomen of van deze wortel gegeten „ hebben, maar alleen een vervulling van de maag die hen verſtikt „ en doet ſterven. Daarenboven men vind geen van de edele de„ len der dieren, die 'er aan geſtorven zyn, beſchadigt, maar hun „ maag alleen opgeblazen. " Zo dat deze Vader beweert dat 'er dan het zelfde geſchied 't geen men na een hongersnood heeft zien gebeuren aan die gene, die omkomen om dat zy te veel nieuw koorn gegeten hebben; of wel aan de paarden die drinken na te veel tarw gegeten te hebben, die men evenwel niet van vergif verdenken kan.

Gonzales d'Oviedo, Hiſtor. Gen. l. 7. cap. 2.

't Heeft ſchyn, dat het ſchadelyke dat in deze wortel is, zyn ſlymachtige deelen zyn.

Inderdaad dit zelfde ſap, dat zo gevaarlyk en zo doodlyk is, word, na dat men het wel heeft doen koken, een zoete honigachtige drank en die goed is om te drinken; het vuur deszelfs raauwheid hebbende weggenomen, of de te grote waterachtigheid die 'er in was hebbende doen vervliegen. De Indianen maken van dit ſap alleen beſchuiten van een zeer fynen en verhevenen ſmaak, doende het in de zon of op het vuur, dat alle waterachtigheid verteert, dik worden. Zy maken ook van de gedroogde wortels van Maniok zeer goede dranken, en die uitnement hartſterkent voor de zieken zyn. Oviedo zegt dat zy 'er goede bouiljons van maken, maar dat wanneer de drank begint koud te worden zy op-

De Laet In. Occid. lib. 15. c. 10.

Oviedo. loc cit.

hou-

houden daar van te drinken. De reden die zy daar van geven is dat ſchoon hy, uit oorzaak van de eerſte koking, niet dodelyk is, hy evenwel koud zynde zwaar om te verteren valt, en in de maag niet wel kookt. De Wilde Tapaïas en eenige anderen van 't vaſte Lant, gelyk ook de dieren, eten de gevaarlykſte ſoort van Maniok gants raauw, zonder enige toebereyding. Zy moeten 'er evenwel allengsjes zich aan gewennen en al vroeg aan komen, of het zou hen zo wel als de anderen ſchaden.

Maar van wat natuur dit ſap ook mag zyn, nademaal het inderdaad de kracht van het ſterkſte vergif heeft, wyſt Vader du Tertre drie middelen aan de hand, om voor tegengif te dienen. Deze hulpmiddelen zyn oly van olyf met lauw water te drinken, of wel een deel Ananas ſap, met enige druppels citroen-ſap: of wel het ſap van ſlangen-kruid te nemen, waar mee al de bomen daar te te lande bekleed zyn, en dat een onfeilbaar tegengif is, waar van men zich tegen alle ſoorten van venynen kan bedienen.

Om dit verderffelyke en ſchadelyke ſap van de wortel te ſcheyden, ſchillen de Wildinnen ze eerſt na het oude gebruik, daar na vryven zyze met al haar macht op een raſp, die van kleine puntige en ongelyke ſtenen gemaakt is, die aan haar ſtrand gevonden worden, en die in een plank van anderhalf voet lang en zeven of acht duimen breed geſtoken zyn. 't Ene end van de raſp houden zy tegen haar buik, en het andere ſtaat in een kuip, om het raſpzel van deze wortels te ontfangen, dat zy naderhand in perskuipen die van biezen gemaakt zyn, verzamelen, die onder een pers gezet zynde of met het eene end aan een tak van een boom gehangen, met een groten ſteen die daar tot gewicht aan dient, en aan het andere end gebonden is, word 'er al het ſap zo wel uitgeperſt, dat 'er niets als een droog meel dat tot klonters gaat zitten en zo wit als ſneeuw is, overblyft.

ZESDE HOOFTSTUK.

DIt meel wel gebuilt en door een ſoort van teems, die zy in hun taal *Hibichet* noemen, gepaſſeert zynde, maken zy 'er hun kaſſauw-brood op deze wyze van. Zy hebben een aarden vat als een platte pan, dat zy op het vuur zetten, zo evenwel, dat de vlam daar niet aan raakt; wanneer deze pan door en door warm is, bedekken zy die ontrent twe vingeren dik met dit meel dat gantſch droog en met geen vochtigheid doormengt is; de hitte dringt 'er haaſt door en bind het, en wanneer het genoeg van de eene kant gebakken is, keren zy het met kleine plankjes, die hier toe dienen, om; en de kaſſauw is byna zo gaauw vaardig als by ons een ſtruif.

't Kaſſauw-brood is een goed voedzel en van een zeer goeden ſmaak, zommige ſtellen het boven het tarwenbrood, maar om het op zyn beſt te eten moet het niet boven een dag of twe oud zyn; het blyft evenwel heel lang goed, voor al, wanneer men het enige dagen in de zon heeft laten drogen. Men weet het ook zodanig te bereyden dat het als een ſoort van beſchuit word, daar de

Europeers, die in deze geweſten handel dryven, voor hun langdurige reyzen voorraad van op doen. Het gemeen brood is een halven vinger dik, men maakt het ook dunder, dat noch lekkerder is.

De Wildinnen maken ook van dit meel van de Maniok, zo wel als van dat van Indiaanſch koorn, een ſoort van pap, daar zy haar vleeſch in laten koken. Men noemt die in Brazilien *Mingant* en het is niet anders als de Sagamité der Noorder Amerikanen. Beyde deze ſoorten van meel hebben een aangenamen ſmaak, en zyn zo laf niet als het onze is wanneer het van de molen komt. De Indianen eten het dikwils heel droog, zonder dat 'er iets anders ondergemengt is of zonder eenige andere toebereyding.

Behalven de Maniok-wortel en het Indiaanſch koorn verſchaft het Zuider-Amerika aan zyn inwoonders noch een nieuw behulp in de Patataas, die voor brood kunnen dienen en van zo een heerlyk voedzel zyn, dat men opgemerkt heeft dat die gene die dezelve nuttigen door den bank vet en welgedaan 'er uitzien; een voordeel dat dezelve boven het meel van de Maniok zou moeten doen verkiezen, dat al te opdrogent zynde, nooit vetheid noch goede kleur veroorzaakt.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

DE Patata is een bolachtige wortel, die kruipende ſpruiten uitſchiet, daar zachte bladen aankomen, van een heel donkere groene kleur, die weinig van de Spinaaſie verſchilt. Daar zyn 'er van verſcheyde ſoorten, die men uit de verf der wortelen onderſcheyd, want daar zyn 'er groene, witte, rode, oranje, gemarmerde, enz. alle zyn zy goed. Men legt ze onder de aſch te braden of wel in een pot, daar men een weinig water in doet om te beletten dat ze branden, en men dekt ze ter degen toe. Door 't koken worden ze zo murw als kaſtanien, en hebben byna den zelfden ſmaak, maar zy zyn veel beter, blyven niet hard voor de maag leggen, en zyn niet winderig als de meeſte andere wortelen, en voornaamlyk de grote Limozynſche knollen, daar men ze by zou kunnen vergelyken. Om 'er een verhevener ſmaak aan te geven, maken 'er de Européanen een ſaus over van citroen ſap, oli van olyf, en piment of lange peper.

De andere levensmiddelen die de Volkeren van 't Zuidelyk Amerika nuttigen zyn zo voedzaam noch zo vaſt niet als die der Noorder Amerikanen, die allerly ſlag van dieren hebben die het land en de jacht hun verſchaffen. De eerſtgenoemde leven meer van viſch als van vleeſch, zy durven zelfs allerly ſoorten niet eten: de ſchildpadden in 't byzonder zyn hun alzo zeer verboden als eertyds den Troglodyten. Zy eten ook geen varkens vleeſch noch * Lamentynen. 't Geen zy gemaklyker vinden en zich ook lichter mee vernoegen zyn de krabben en verſcheyde ſoorten van ſchulpviſſchen, die zy met een piment of gepeperde ſaus, daar limoen ſap

* Grote zee-viſſchen, in Amerika bekent.

ſap in komt, eten, en die zy gemeenlyk zo ſterk en zo ſcherp maken, dat de Europeanen die van geen zo ſterk gekruidde ragous houden, ze niet met hen eten kunnen.

Maar zo de Noorder Amerikanen boven hen het voordeel van 't vleeſch hebben, overtreffen deze de anderen door de hoedanigheid en overvloed der groentens en vruchten, die het aartryk daar vol op voort brengt, of van zelfs, of met weinig moeite en voortqueking, zo dat zy over al de koſt vinden, en zo dikwils niet als de anderen voor den honger blootgeſtelt zyn.

De Maniok wil liever gepoot als gezaait worden. Het zaat brengt niet als droge magere wortelen voort. Men neemt dan gemeenlyk van het hout van de ſtruik, daar men een entje van ontrent een voet lang affnyd, en dat men op twederly wyzen plant. De eerſte heeft meer omſlags in, en brengt ook ſchoner wortelen voort. Na de kruiden van 't veld in den brand geſtoken, en den grond aan hoopjes verdeelt te hebben, ſteekt men in deze hoopjes drie van deze ſtokjes in een driehoek, en men dekt die zorgvuldig toe. Dit hiet men *in een kuiltje planten*. De andere wyze is gemaklyker, maar ook van minder voordeel.

't Is genoeg dat men hier en daar een endje houts van deze Maniok in den grond ſteekt, alsmen maar acht geeft, dat de bot of knop na boven ſtaat, dit hietenze *aan ſtokjes planten*. Men wied den grond zorgvuldiglyk en houd den akker ſchoon, tot dat de Maniok ſterk genoeg is om de overhand te houden en niet door 't onkruid verſukt te worden. Deze plant dus gekoeſtert zynde, is zo vruchtbaar, dat een morgen lands dat 'er mee bezaait is, meer menſchen voed als zes andere morgen die met de beſte tarw bezaait zyn.

De Patata wil in een luchte; matig vochtige en een weinig omgeroerde aarde ſtaan.

Men maakt 'er gaten in van een halve voet diepte, zo dicht by malkanderen als het mooglyk is; en men ſteekt 'er twe of drie ſprenkels van hart hout of lage ſtruiken in, die men met aarde toedekt. Deze ſtruiken wortel hebbende gevat, ſchieten 'er nieuwe uit in zo groten overvloed, dat zy het gantſche veld, daar menze geplant heeft, bedekken.

Aan de wortel of in ieder gat ſpruiten 'er zes wortels van verſcheyde gedaante uit, waar van 'er enige zo groot als een hooft zyn.

Verſcheyde Wilde Natien maken brood van enkele droge vruchten, die tot meel gemaakt zyn. Dit brood is zeer hart, maar ſmaaklyk genoeg. Die van 't Noorden, die den meeſten tyd van de viſchvangſt leven en niet zaaien, maken ook brood van viſch die in de zon gedroogt en gebraden is. Zy ſtampen ze in vyzels, en makenze tot meel gelyk men het koorn doet.

De Wildinnen dragen veel zorg voor haar akkers, en zaaien 'er behalven dat verſcheyde ſoorten van [illegible]ente en aartvruchten op. Het zonderlingſte is dat de Karaïben de tyden van de maan waarnemen om te zaaien, een taſtelyk bewys van de Oudheid van de dwaling of het gevoelen dat de maan daar iets toedoet. De zorg

die zy aan de landen moeten te koſt leggen, is by haar een zeer zwaren arbeyd, indien men overweegt hoe weinig hulpmiddelen zy hebben, niet als elendige houte ſpaden hebbende om het land om te ſpitten. Alles wat zy zaaien of poten heeft queking van noden, het Indiaanſch koorn noch meer als de reſt, zo dat het te enemaal op een land zou verdwynen, indien men het niet met al zo veel vlyt oppaſte als de tarw.

Herod. lib. 3. p. 100.

Wanneer Herodotus derhalven van dit ſoort van geers die in de Indien groeit, en myn's oordeels de Maïs is, zegt, dat de aarde het van zelfs voortbrengt, is het waarſchynelyk dat deze Schryver zich in dit ſtuk vergiſt heeft, want ik ben overtuigt dat het zo niet zou kunnen groeien zonder te ontaarden, gelyk het gemeenlyk met die ſoorten van planten gaat, die queking vereiſchende ſtraks vergaan als men 'er niet meer op paſt. In der daad ik geloof niet dat men elders in Amerika Maïs ziet, die van zelfs groeit. Zy komt zelfs niet weer te voorſchyn daarze eertyds aangequeekt is geweeſt.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Verplaatzing der Dorpen.

NAdemaal de Wilden hun Landen niet miſten noch dezelve braak laten leggen, worden zy haaſt uitgeput en krachteloos, 't geen hen noodzaakt hunne Dorpen elders te verplaatzen, en nieuwe akkers in nieuwe Landen te maken. Zy worden, ten minſten in Noorder-Amerika en in de koude landen noch door een dringender reden hier toe aangezet, want nademaal de Vrouwen alle dagen het brandhout na haar hutten moeten dragen, hoe langer het Dorp op de zelfde plaats blyft, hoe wyder het boſch daar van afwykt; zo dat na een zeker getal van jaren zy niet meer tegen de laſt kunnen om het hout zo ver op haar ſchouders te ſlepen.

Die dicht by de Franſche ſteden in Nieuw-Vrankryk wonen, hebben in dit ongemak willen voorzien, en hebben zich zedert enigen tyd paarden aangeſchaft, om het hout na hunne hutten te ſlepen, 's winters in een ſlede, en 's zomers op den rug van dezelfde paarden. De jongelingen, verheugt zynde dat zy paarden te mennen hebben, nemen gaarn die moeite aan zich, en de Vrouwen door dit middel van een zeer zwaar pak ontlaſt zynde, zyn 'er niet minder over in haar ſchik, maar zy vervallen tot een ander ongemak, want deze paarden, veel in getal zynde, verſpreyden zich met troepen op hunne koorn-velden, daar geen heggen of hekken zyn om ze tegen te houden, verwoeſten ze te enemaal, zonder dat men daar in kan voorzien. Want niet in ſtaat zynde om ze in hun ſtallen te voeden, is al wat men doen kan dat men ze in elendige ſchotten ſluit, daar deze paarden gemaklyk over heen ſpringen, 't zy om dat zy geen voedzel genoeg in deze beſchotten vindende, van zelfs genegen zyn om in het Indiaanſch koorn, daar zy meer op verlekkeren als op de haver, te grazen; 't zy dat de kinderen, die zonder ophouden bezig zyn om ze tot vechten aan te hitzen, hen gaande maken, en dwingen om over hun ſtaketzel te ſpringen.

Zy

Zy zyn al vroegstyds op deze verplaatzingen bedacht, en maken het zo dat hun oude akkers hun zo lang dienen kunnen, tot dat de nieuwe in ſtaat zyn om hun onderhoud te verſchaffen, zo dat zy die verlaten kunnen zonder 'er ongemak van te lyden. Enige jaren dan voor dat ze hun dorp verlaten, ſtekenze in de boſſchen een plaats voor hun nieuwe landen af, tot dien einde begeven zy zich daar 's Winters na toe, en ſlaan 'er kleine hutjes op om te overwinteren. Zy vinden hier een dubbelt voordeel in, want zy maken hun velden bebouwbaar, hakkende dezelfde bomen af, die zy om zich te warmen nodig hebben, en die dicht by hun hutten zynde hun de moeite van een lange overvoering ſparen. Het zyn door gants Amerika de mans wiens plicht het is de velden af te ſteken, en de grote bomen om te hakken. Zy zyn het ook die ten allen tyden genootzaakt zyn het grote hout te hakken, daar de vrouwen niet mee overweg zouden kunnen, zo dat deze geen andere moeite hebben als het aan kleine ſtukken te hakken en het te dragen.

Zy hadden oudstyds niet als ſtene bylen; dewelke niet in ſtaat waren om bomen van een zekere dikte om te hakken, of die het niet als met veel moeite konden ten einde brengen. De Européers hebben 'er hun yzere gebracht, daar veel ſtaal in is, en hebben hun geleert de bomen om te hakken, te kloven en te zagen Evenwel hebben zy 'er noch niet veel van geleert, en houden zich by hun oude wyze, dewelke hier in beſtaat dat zy een ronden kring om de boomen ſnyden, dezelve om ze te doen ſterven van hun ſchors beroven, en dus ſtaande voets laten verdorren. Wanneer zy dor zyn werpen zy ze om ver, leggende vuur onder aan den ſtam, en ze met kleine brandende houtjes, die zy daar gedurig tegen aanhouden, allengsjes ondermynende. Op dezelfde wyze hakken zyze, wanneer zy omleggen tot blokken, leggende hier en daar aan den ſtam van den boom diergelyke brandhouten.

Wat de wortels aangaat die in de aarde blyven, die laten zy door de lankheid van tyd verrotten, en trekkenze daar na met gemak uit.

Deze ſtene bylen, waar van ik ſpreek, zyn van onheuglyke tyden af door gants Amerika in gebruik, zy worden van een zekere zeer harde en ſterke key gemaakt, en vereiſchen veel toebereyding eer ze dienen kunnen. De wyze van ze te bereiden is dat men ze ſcherp maakt met ze op een andere key te ſlypen en ze ontrent de gedaante van onze bylen of bytels te geven.

Het leven van een Wildeman is daar zomtyds niet genoeg toe, zo dat een diergelyk huisraad, al was het noch lomp en onvoltooit, een koſtelyke erffenis voor de kinderen is. De ſteen geſlepen zynde, ſteekter noch een andere zwarigheid in om 'er een handvatzel aan te maken: men moet een jongen boom verkiezen en daar een ſteel van maken zonder hem af te hakken: men ſplyt hem aan 't ene end op, ſteekt 'er den ſteen in, de boom groeit, beknelt den ſteel, en lyft hem zodanig in zyn ſtam in, dat men hem moeielyk en zelden daar weer uit kan krygen.

In Vrankryk worden 'er noch in de kabinetten van liefhebbers dier-

diergelyke ſtenen gezien, die men *Kerauniaſou* of donderkeylen noemt, die in het ryk op plaatzen gevonden zyn, alwaar de natuurlyke ſtenen van een gants anderen aart zyn.

Deze ſtenen zyn ook een bewys, dat de eerſte Inwoners der Gaulen daar een zelfde gebruik van maakten als de hedendaagſche Amerikanen, die geen of weinig omgang met de Europeanen hebbende, genoodzaakt zyn zich by hun oude gewoontens te houden. De Wilden hebben ook een ſoort van meſſen van dezelfde ſtof als hun bylen, die niet veel moeten verſchillen van die gene, waar van zich de Joden in hunne beſnydenis bedienden, en van die genen die by de Heidenen voor de Prieſters van Cybele in gebruik waren.

Men moet aangaande deze Dorpverplaatzingen der Wilden, en de noodzakelykheid waar in zy zich bevonden om dikwils van grond te veranderen, aanmerken, dat deze noodzakelykheid in de eerſte tyden even groot en miſſchien noch groter geweeſt zynde, als men acht geeft op het gebrek en het weinig beleyd van de meeſte Natien, men daar uit beſluiten moet, dat de ſteden der eerſte Volkeren alzo wel van plaats veranderden als deze Volkeren zelfs. En dat die gene die in 't vervolg een blyvende ſtee hadden, wanneer men op een vaſter manier heeft beginnen te bouwen, en dat de kunſt den nood der menſchen is te hulp gekomen, altyd alle de eerſte van dienzelfden naam noch van dezelfde Volkeren, die ze geſticht hebben, niet geweeſt zyn. Deze grondſtelling kan dienen om de twyffelingen te verklaren, die 'er in de vergelyking van de nieuwe aartryksbeſchryving met de oude kunnen ontſtaan.

NEGENDE HOOFTSTUK.

Van de wyn-ſtok en de wyn.

DE wynſtok komt overal in Amerika voort, maar de Wilden queken dien nergens aan, en weten de kunſt om wyn te maken niet.

Zy zyn alle uit den aart zo grote dronkaarts, dat men wel oordêlen kan, zonder hen te verongelyken, dat het hun ſchuld niet is. Het moet dan die van den grond zyn, of van dezen wynſtok zelfs, die byna overal maar wilde loten uitſchiet. In Kanada valt de druif zeer klein en zuur, zelfs wanneer ze volkome ryp is. In de Landen die een weinig warmer zyn, worden ze wat groter en zoeter. De Europeanen hebben op verſcheyde plaatzen dezen wilden wynſtok zoeken tam te maken, maar ik weet niet dat zy 'er tot noch toe in geſlaagt hebben. De ſtokken die zy uit Europa gebracht hebben, zyn in Brazilien, Nieuw-Vrankryk, en Nieuw-Spanjen ontaart, behalven in Peru en Chili, daar zy volkomen wel geſlaagt zyn.

't Is niet gelooflyk, dat in een zo groot Land als Amerika is, niet elders enige grond zou gevonden worden, die bequaam was tot voortteling van den wynſtok, voor al in luchtſtreken, die met die van Europa in warmte over een komen, daar zulk een heerlyke wynlezing van allerly ſoorten is. Daar moet dan een reden zyn, behalven dien van den grond, die belet heeft dat men 'er

den

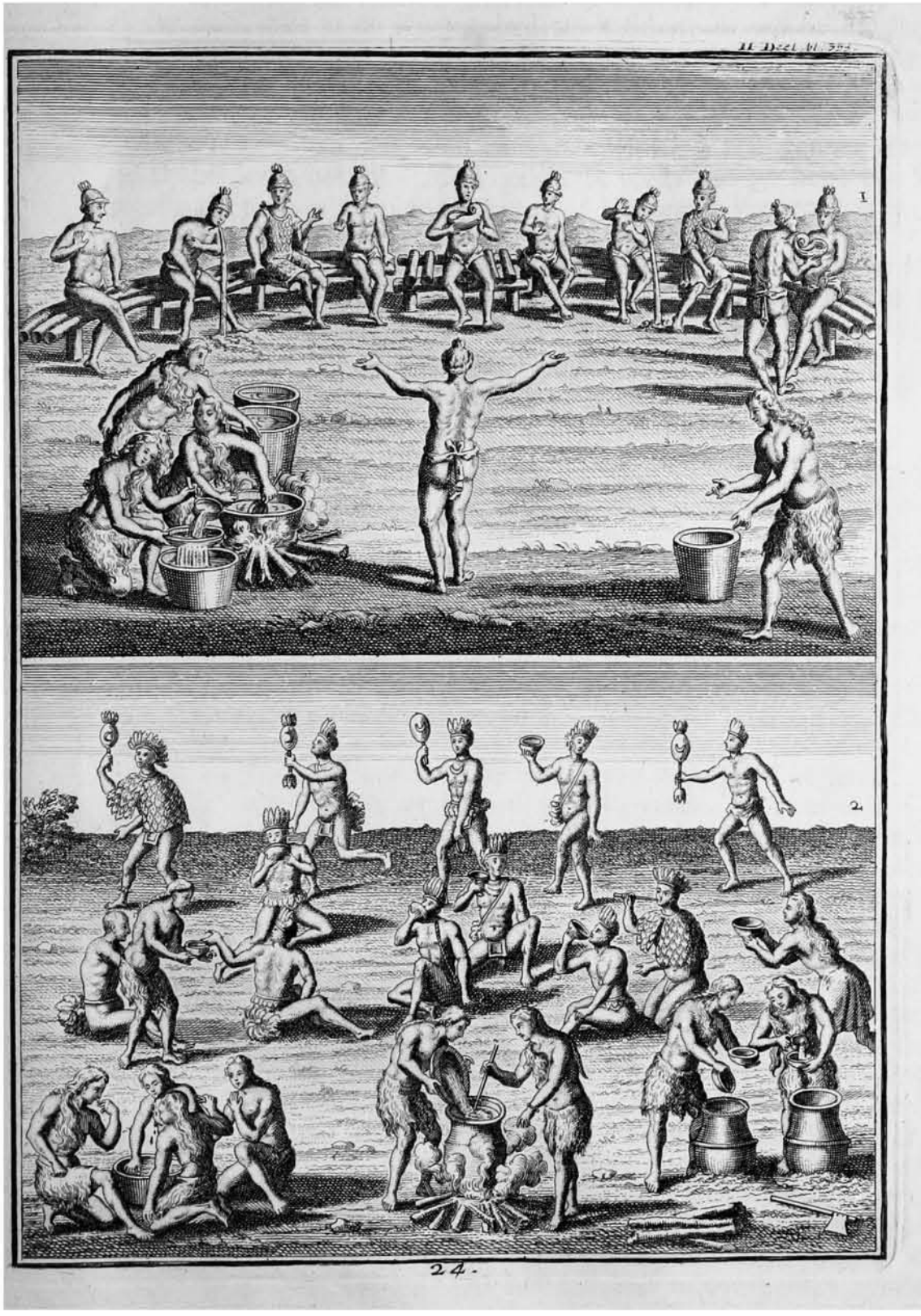

24.

den gelukkigen uitſlag niet van gehad heeft, dien men 'er zich van belooft had. Men heeft my verzekert dat onze Zendelingen na de Ilinezen gepoogt hadden wyn van de Landdruif te maken, dat zy 'er zich zelfs in de Mis van bedient hadden; ik zou in der daad geloven dat die landen daar het bequaamſt toe zouden zyn, maar de proef, die men 'er van genomen heeft, ſchynt my niet t' overtuigent genoeg, om daar een vaſt oordeel over te vellen.

De oudheid van den wyn en zyn oorſprong zyn genoeg door de H. bladeren bekent. Maar gelyk ik reeds gezegt heb, by de meeſte natien was die niet in gebruik. De meeſte vernoegden zich met ſchoon water. Andere vervulden het gebrek van wyn, en maakten ſterke dranken van verſcheyde ſoorten van koorn of vruchten, waar aan men ook den naam van wyn gaf. Zo maakt men noch den wyn de palm. De Egyptenaren maakten 'er van Lotos; aan hun is men ook de vinding van het bier verſchuldigt.

TIENDE HOOFTSTUK.

DE Volkeren van Zuid Amerika en de Mexikanen maken ook van onheuglyke tyden af ſterke en dronken makende dranken van dezelfde wortelen, het zelfde koorn, en dezelfde vruchten, die tot hun daaglyks voedzel dienen. Daar zyn 'er van verſcheyde ſoorten, die ook verſchillende namen hebben; namen die zy van de verſcheyde zaken gekregen hebben die 'er de grondſtof van maken, en van de verſcheyde wyze om die toe te maken.

De gemeenſte van deze dranken is die gene dien men in Brazilien *Caouin*, by de Indianen onder het Spaanſche gebied *Chica*, en op de Antilles en in verſcheyde plaatzen van het grote vaſte land *Ouicou* noemt. Hy word van de wortel van de Maniok of van Maïs gemaakt. De Maniok wortel wel geſchilt zynde, ſnippert men die gelyk men in Europa de knollen doet, en werptze in grote aarde potten laten die koken tot dat zy gaar en zacht zyn: dan nemen de vrouwen, wier huiswerk dit alleen is, rontom de pot zitten gaande, deze gare wortel, kaauwen die en perſſen ze in den mond zonder iets door te ſlikken, en ſpuwen naderhand deze gekaauwde brokken in andere aarde vaten, daar zy op een nieuw alle deze wortelen in doen opkoken, roerende zonder ophouden dezen ganſchen huspot met grote ſpadels om, tot dat het braaf gekookt heeft. Waar na zy, zonder het ergens door te laten lopen, het voor de twede maal van 't vuur nemen, en in andere grote aarde vaten overgieten, na die zwemmende die men in verſcheyde van onze Provintien tot de waſch gebruikt, uitgezondert dat zy een weinig langer en nauwer hals hebben. Men noemt deze potten in de landtaal *Canari*, een algemene naam om allerly aarde vaatwerk te betekenen; hoe groot die ook zyn mogen. Deze houden tot zeſtig en tachtig kannen. Al het nat daar in overgeſtort zynde, laat men het enigen tyd open ſtaan en uitgiſten, waar na men het toedekt, tot dat men het drinken wil, en dan laat men het door een *Hibichet* of zeef, zo als zy daar te land hebben, lopen.

De Vrouwen kaauwen de gekookte Maïs om 'er drank van te ma-

maken, op dezelfde wyze als zy met de *Onicou*, die van Maniok wortelen gemaakt word, leven. Thevet heeft opgemerkt, dat 'er om deze dranken te bereyden een bygeloof onder deze Volkeren was, die niet dulden wilden dat enige andere als maagden zich hier mee zouden bemoeyen, en dat zo 'er by geval getrouwde vrouwen by geroepen wierden, deze zich daar toe moeſten bereyden, en enigen tyd kuiſch en zonder haar mans leven. De Heer van Leri ſteekt de gek met deze aanmerking en ſpreekt ze tegen, maar nademaal hy bekent dat de mans 'er abſolut geen hand aan zouden durven ſlaan, en dat zy zeggen dat de drank niets zou deugen, zo zy dien zelfs maakten, en dat van de andere kant deze drank het meeſt geſchikt is tot het geen zy *een wyn maken* noemen, dat is te zeggen voor deze algemene byeenkomſten, die ik gezegt heb dat uit een beweegreden van onden Godsdienſt ingeſtelt zyn, zou men kunnen zeggen dat Thevet gelyk heeft gehad, ſprekende voor deze gelegenheden, daar de godsdienſt enigſins deel in had, en dat door den bank men daar zo naauw niet op ziet, wanneer men dit ſlag van byeenkomſten niet in 't oog heeft, maar dat men alleen drank voor 't dagelyks gebruik hebben wil, in welk geval de Heer van Leri ook geen ongelyk zou hebben.

Jean de Lery, Hiſt. de l'Amerique, c. 9.

Het ſpeekzel van deze Vrouwen is een giſt die deze dranken grote kracht byzet.

Men moetze niet zien maken, alzo min als onze koks wanneer zy hun ſauſſen en ragouts bereyden, maar het vuur verhelpt alles: en na datze uitgegiſt hebben zyn deze dranken aangenaam genoeg van ſmaak. Gemeenlyk zyn zy zeer dik, en hierom eten zy zonder twyffel op hun drinkfeeſten niet, nademaal het eten en drinken te zamen is. Zy verwekken een ongemaklyke dronkenſchap gelyk onze beſte wynen.

Ik zou evenwel geloven ten opzichte van die gene die den wyn en deze dranken even gewent zyn, dat men van minder wyn vol zou kunnen worden als van dit vocht, 't geen een bewys zou zyn dat het zo grote kracht niet bezit.

De Maby is een andere ſoort van gewoonlyken drank, maar zo gemeen niet, zy beſtaat uit enkele patatæs, die men in een ketel doet koken. De Wildinnen kaauwen de gekookte patatæs ook, en ſpuwenze weer uit in een *Coui* dat is te zeggen de helft van een kalebas, daar het zuur geworden zynde een ſoort van giſt uitmaakt, waar van zy een klomp als een ey groot nemen, die zy in een goede ſtoop water te weken leggen, en dit maakt op ſtaande voet een ſterken drank, dien men voor heerlyken witten, roden of klairet wyn kan doen doorgaan, na de kleur van patata geweeſt is. Zy maken evenwel dit ſlag van giſt niet als voor tyden van nood, wanneer zy een drank moeten hebben die op ſtaande voet vaardig is, want de gewone manier om de Maby te maken, is water op de patatæs te gieten, en die als nieuwe wyn te laten koken. De Europeers die met de morſſery van deze gekaauwde wortels niet mogen te doen hebben, vergenoegen zich met twe of drie gekookte patatæs te raſpen, die een byna onmiddelyke giſting veroorzaken, na dat de drank enigen tyd in de vaten geweeſt is.

De

De Palinot is een drank die gemaakt is van gebrande kaffauw en patata. De Wildinnen breken de kaffauw, terwyl zy noch heel heet is, en doen 'er wortels van raauwe patatas, die in ſtukken gehakt zyn, by. Zy maken ook dranken van Bananen, Ananas, en andere ſoorten van vruchten. Maar deze dranken zo gezond niet zyndè als de eerſte, zyn ook van zoo een groot gebruik niet. De Negers in Amerika maken wyn de palm, en de witte menſchen wyn uit riet, die men zegt dat zeer lekker is.

Het gemak van alle deze dranken is, dat zy gaauw gemaakt zyn: dat de giſting haaſt geſchied, en de drank haaſt bequaam is om te drinken, maar men moetze ook ras uitdrinken, want zy worden in korten tyd zuur. Maar een trooſt en hulpmiddel is 'er by, dat men geen ſtof ontbeert om nieuwe te maken.

Hornius van de *Chica* ſprekende, zegt dat zy by de Amerikanen, Tartaren en Scythiers in gebruik is: naderhand door de overeenkomſt der woorden bedrogen zynde, verwart hy de *Chica* met de *Chia* der Chinezen, Japonnezen, Perzianen en Turken. De *Cia* of *Chia* der Chinezen, Japonnezen en Tartaren, is de Thee. De drank der Turken en Perzianen is de Koffy, maar geen van deze beyde hebben enige overeenkomſt met den ſterken drank die van de Maïs gemaakt word. *Hornius de Orig. Gent. Americ. lib. 3. c. 18.*

Behalven deze dranken zyn 'er noch drie andere ſoorten, van gants verſchillende hoedanigheden en aart. Deze zyn de Chocolaat, het kruid van Paraguay en de Caſſina.

ELFDE HOOFTSTUK.

Van de Chocolaat.

DE Chocolaat is een geſchenk dat Mexiko aan Europa doet, daar zy tegenwoordig zo gemeen is, voornaamlyk in Spanjen en Italien, dat het ſchynt dat de gene die daar aan gewent zyn, in 't byzonder de oude luiden, niet zonder dezen koſtelyken drank leven kunnen. Zy was by de Mexikanen niet minder gemeen noch minder noodzakelyk, gelyk men hier uit giſſen kan, om dat de kakao, die 'er de hooftſtof van is, daar in plaats van geld was, en in den koophandel diende, om 'er alle levens-nooddruft voor te kopen, gelyk by ons de metalen. De Mexikanen maakten hun drank zeer verſcheydentlyk, met daar enige andere ingredienten onder te mengen, waar door zy deszelfs hoedanigheid en ſmaak na hun believen veranderen.

De Spanjaarden hebben 'er een zeer lekkeren drank van gemaakt, doende onder de kakao, banille, kaneel, en zuiker, zo als men ze gemeenlyk hedendaags in Europa vervaardigt. De kakao, die 'er de hooftſtof van is, is een vrucht van gedaante als een meloen of komkommer, geſtreept, met groeven en rosachtig van kouleur, vol kleine pitten noch kleinder als een amandel.

Deze pitten of boontjes gebruikt men 'er toe, zy zyn van een koude en vochtige geſteltenis, en hebben een ſmaak tuſſchen zoet en bitter. De boom daar zy op waſſen, gelykt na een Oranjeboom, met eveneens zulke bladen, behalven dat zy een weinig groter zyn: op den top heeft hy een ſoort van een kroon.

Deze boom is zeer zwak en zeer teer, zo dat hy een anderen boom nodig heeft, dien de Spanjaarden *La Madre del Cacao* of moeder van de Kakaoboom noemen, en die nergens toe ſchynt gegroeit te zyn als om hem tot ſchaduwe te dienen. Men onderſcheyd de Kakao-bomen in vier of vyfderly ſoorten.

Madre del Cacao

Nademaal ik het kruid van Paraguay niet anders als droog heb gezien, zo klein als kaf gehakt, en by na tot ſtof gemaakt, kan ik ook niet zeggen wat plant het is. Daar zyn twe ſoorten van, de een noemt men *Hierva de Palos* en de andere *Hierva de Camini*, die veel beter en raarder als de eerſte is: men noemt het ook St. Thomas of St. Bartolomeus kruid, na het denkbeeld dat de Spanjaarden zich gemaakt hebben dat een van deze apoſtelen na die quartieren van Amerika was getrokken, daar hy dit kruid (zo als hun overlevering luid) van vergiftig gelyk het eertyds was tot een heylzame plant gemaakt heeft. Het is waarſchynelyk dat de Spanjaarden deszelfs gebruik van de inwoonders van dat land geleert hebben. Zy gebruiken het zo ſterk aan de Rio de plata of zilver rivier, in Chili en Peru, dat zo men den Hr. Frezier geloven mag alle jaren uit Paraguay voor Peru alleen 50000 Aroben dat is te zeggen 1250000 ponden van beyde deze ſoorten vervoert word, waar onder evenwel maar een derde van dat, 't geen men *de Camini* noemt, is, en 25000 Aroben voor Chili, 't geen half zo veel is als dat na Peru gaat.

Men zet het ontrent als de Thée te trekken; men doet het kruid in een ſchaal die van een perelſchulp, van een kakao of kalabas gemaakt is, die met zilver beſlagen is, en men doet 'er zuiker by. Vervolgens giet men daar heet water op, en zonder het den tyd te gunnen van te ſterk te trekken, zuigt men het water door een zilvere pyp, aan wiens end een klein vlesje is, daar verſcheyde gaten in zyn, 't welk dient om het kruid van het water, waar op het dryft, te ſcheyden, zo dat men niet als water alleen ſlurpt. Zommige in plaats van een pyp maken onder aan de kop een zilvere afſcheyding daar verſcheyde kleine gaten zyn, 't welk de zelfde uitwerking heeft.

TWAALFDE HOOFTSTUK.

DE Caſſina is een drank alleen by de Volkeren van Florida gebruiklyk, de oude en hedendaagſche Schryvers hebben 'er van geſproken, maar ik weet 'er geen die ons net gezegt heeft hoe hy toebereyd word; en daar is tuſſchen hen een ſoort van verlegenheid of zelfs tegenſtrydigheid, die men niet uit den weg kan ruimen. Thevet verbeeld het ons als een drank, die door de trekking van een kruid, dat de gedaante van Latouw heeft, gemaakt word. De Heer le Moine van Mourgues ſpreekt 'er van als van een drank daar veel kruiden in komen. De Proteſtant die onder den Spaanſchen naam van François Correal geſchreven heeft, geeft 'er ons geen bericht van. De Laat wil ons doen geloven dat het een aftrekzel is van de bladeren van een boom, en zo ik geloven mag 't geen 'er my een deftig Schryver, die in deze laatſte jaren

Thevet, Coſt. Univ. liv. 23. ch. 1. f. 1004.

Fr. Correal, Voyage aux Indes Oc-

jaren een tocht na Miſſiſſipi gedaan heeft, van gezegt heeft, is de Caſſina niets anders als 't aftrekzel van de bladeren van Apalachina, dat een klein heeſter-gewas is, redelyk wel na de Myrth gelykenende, en dat men hedendaags in Vrankryk kent, daar men het uit Louiſiana na toegevoert heeft, zedert dat men zich in dat land heeft ter neer gezet. *cid. ch. 2. 1. part.*

De Laat, en de Heer van Mourgues ſpreken wydlopiger van de Caſſina als alle de anderen. Maar zy ſpreken 'er op een zeer verſcheyde wys van, en verdienen wel hier aangehaalt te worden: Men zou miſſchien deze Schryvers met elkander kunnen over een brengen, met te zeggen dat de eene niet als op een plechtigheid van Godsdienſt gelet heeft, waar in de Caſſina hun als een lotwerping of Godſpraak dient, en om hun krygshelden te verkiezen tot de tochten die zy ondernemen willen, en dat de andere niet als het gemene gebruik dat 'er deze Volkeren van maken, in 't oog gehad heeft. Men kan uit hun verhaal daar zelfs van oordelen.

„ De Caſſina, zegt de Laet, is een boom die geen vruchten „ voortbrengt, en van wiens bladeren de Wilden een drank ma„ ken, die een zonderlinge kracht heeft om het water af te zetten. „ Hy is in zulk een hoge achting onder de Spanjaarden en de Wil„ den, dat 'er by na geen een is die 'er niet 's morgens en 's avonds „ van drinkt, en zelfs in groter overvloed als men de Chocolaat „ in nieuw Spanje doet. Om dien te maken nemenze een zekere „ quantiteit bladeren, die zy droog in een aarde pot werpen, daar „ zy ze met een brandhout, hiertoe gemaakt, ſchroeien, en dat „ zy met de andere hand omroeren, tot dat hun groene bladeren in rood verkeert zyn. Vervolgens gieten zy 'er van langzamer hand water op, tot dat de pot byna vol is: dan gieten zy „ 'er het nat alleen af, dat van verf na bleker gelykt, en een ſchuim „ van zich geeft als de Chocolaat, als men 'er de *Atheol* onder „ doet. * De Spanjaarden en de Wilden drinken dezen drank „ uit grote zee-ſchulpen, zo heet als zy dien verdragen kunnen en „ zo veel als zy laten kunnen, zy zouden zich zelfs inbeelden dat „ zy ſterven moeſten, zo zy het een dag overgeſlagen hadden. „ Een uur of anderhalf na dat zy dien genuttigt hebben, worden „ zy een uur lang gedurig ongelooflyk veel water quyt, ook vind „ men 'er weinig die met graveel of ſteen geplaagt zyn. *Laet Indiæ Occid. lib. 4. c 15.*

„ De Wilden gebruiken dezen drank ook, en wanneer zy willen „ purgeren doen zy 'er zee-water onder, en door dit middel raken „ zy de quade humeuren met kracht van onderen en van boven „ kwyt. Het gebeurt zelfs dat zo zy 'er te veel onder doen, zom„ mige daar van ſterven.

„ Op zekeren gezetten tyd van 't jaar, zegt de Heer de Mour„ gues, houden de Volkeren van Florida een algemeenen Raad, „ waar toe zy alle morgen vergaderen. Deze Raad vergadert op „ de markt, daar banken in een half rond gezet zyn, waar op zy

* De Atheol is een drank van Indiaanſch koorn gemaakt, daar de Mexikanen een groot gebruik van maakten, en zich als een koeldrank van bedienden, zy mengden dien onder hun Chokolaat.

Le Moyne de Mourges loc. cit.

„ zich alle rontom den Voorzitter nederzetten, die alleen in 't
„ midden op een ſoort van troon, van negen ronde houten ge-
„ maakt, geplaatſt is, zittende wat hoger als zyn Raadsheren. De
„ Preſident neemt eerſt zitting, alle de anderen komen na rang
„ van de oudſten af hem begroeten, leggende de handen op hun
„ hooft, en een lied zingende, 't geen van de gantſche rey met
„ een *hé*, *hé*, beantwoord word. Ieder een op deze wyze zyn
„ plicht by hem afgelegt hebbende, en zynde gaan zitten, legt de
„ Voorzitter aan zyn raad de oorzaak van hunne vergadering open,
„ en raadpleegt beurt om beurt met de *Jaouas*, dat de Prieſters of
„ Waarzeggers zyn, en de Ouderlingen, en vraagt ieder zyn oor-
„ deel af; want zy nemen geen beſluit voor dat zy eerſt langen
„ tyd te zamen geraadpleegt hebben. Ondertuſſchen bereyden de
„ Vrouwen op bevel van den Voorzitter de Caſſina, dus noemen
„ zy een drank uit zekere kruiden beſtaande, daar de Vrouwen
„ het ſap uit perſſen, na dat zy ze hebben doen trekken en koken.
„ Voor dat zy aan 't drinken gaan ſtaat iemand, die hier toe ver-
„ koren is, uit zyn plaats op, en in 't midden van de Vergadering
„ in tegenwoordigheid van den Preſident gaande ſtaan, vangt hy
„ een aanſpraak aan en wenſcht dat deze drank den genen die ze
„ gebruiken zullen, tot gezondheid mag verſtrekken, en hun ver-
„ ſtand inboezemen: vervolgens uit handen van de Vrouwen een
„ groten beker vol van dezen gantſch heten drank nemende, bied
„ hy dien met veel plechtigheid den Preſident aan, die gedronken
„ hebbende, word 'er aan ieder lit even zo veel in den zelfden be-
„ ker aangeboden. Deze Volkeren houden dezen drank zo hoog
„ in waarde, dat niemand als de Krygshelden, en die zich reeds
„ door eenige tochten beroemt hebben gemaakt, waardig geoor-
„ deelt word daar van te drinken. Hy bezit deze kracht, dat hy
„ zo dra men 'er van gedronken heeft den menſch ſchriklyk doet
„ zweten. Zo 'er iemand in de Vergadering gevonden word,
„ wiens maag het niet kan verdragen, en die genoodzaakt is hem
„ uit te braken, ziet men hem als een onnut lid aan, en die onbe-
„ quaam is te Velde te trekken, daar zy dikwils drie of vier dagen
„ na elkander moeten vaſten. Na gedronken te hebben, kunnen ze
„ een heel etmaal zyn zonder den minſten honger of dorſt te ge-
„ voelen. Hierom dragen de Hermafroditen (dat is te zeggen
„ deze mans als vrouwen gekleed) waar van wy reeds geſproken
„ hebben, byna geen anderen voorraad met zich als kalabaſſen
„ vol van deze kruiden, die de kracht heeft om ze te voeden en
„ te ſterken, maar die de menſchen niet dronken maken noch in 't
„ hooft ſtygen, gelyk wy by ondervinding geleert hebben, toen
„ wy hen diergelyke feeſten hebben zien houden. "

De Floridanen maakten ſterke dranken van de Palm-vrucht, maar de meeſte Amerikaanſche Volkeren, voor al die van Nieuw-Vrankryk en van 't Noorden, hadden geen ander drank als ſchoon water, ook dronken ze niet als uit enkele noodzakelykheid, en zeer zelden, zo veel te meer om dat zy in hun Sagamité, die altyd zeer klaar en helder is, eten en drinken te zamen hebben. En ook had het God belieft dat de Européanen hun nooit deze ramp-

zalige

zalige dranken hadden leren kennen, die niet dienen als hun gezondheid ondermynen, en die al zo ſchadelyk aan hun tydelyk voordeel en het welzyn der Colonien zyn, als aan de voortplanting van den Godsdienſt en de zaligheid van hun allen.

DERTIENDE HOOFTSTUK.

Van eenige andere planten van Amerika.

DE andere Planten die 't meeſt in de Weſt-Indien na de Maïs, Maniok, de Patataes, ende anderen, die tot voedzel dienen, aangequeekt worden, zyn de beroemde Tabaksplant en het zuikerriet, die hedendaags een deel van de groote rykdommen van de Européeſche Colonien, welke in dit deel van de wereld voortgeplant zyn, uitmaken. Maar nademaal deze gewaſſen al lang bekent genoeg zyn, en dat ik hier eigentlyk niet als de Zeden der Wilden onderzoeke, en de zaaken die daar aangehorig zyn, dezelve met die der eerſte Volkeren van de Oudheid vergelykende, zal ik ook deze twe planten niet onderzoeken, als om te zien wat kennis de Ouden daar van gehad hebben.

De Tabak.

Schoon de Tabak in een groot gedeelte van groot Azien, in Ooſt-Indien, en by na in gantſch Amerika in gebruik was, waar uit het ſchynt dat men lichts genoeg moet trekken om tot deszelfs oorſprong op te klimmen, moeten wy evenwel raden om 'er voetſtappen van by de Ouden te vinden, en ver daar van daan dat de getuigeniſſen der Schryvers, die wy kunnen aanhalen, klaar genoeg zyn, om 'er een zekerheid uit te halen, kunnen zy die genen, die luſt tot hairkloven hebben, zwarigheden verſchaffen.

Voor eerſt is het zeker dat al hadden de Ouden deze plant gekent, wy dezelve hedendaags onder geen van de namen kennen, die in de oude Botaniſten gevonden worden, en al vond men 'er een in Theofraſtus en de anderen, waar van de beſchryving op haar ſlaan kon, kunnen wy 'er de toepaſſing niet van maken alsby giſſingen, die altyd onzeker en gewaagt zouden zyn. Ten tweden ſchynt het ook zeker genoeg, dat veronderſtelt zynde dat de Barbaren, die de eerſte inwoners van Griekenland geweeſt zyn, daar gebruik van gemaakt hebben, de gene die in hun plaats gekomen zyn, dit gebruik niet overgeerft hebben, of hebben het in de wind geſlagen, zo wel als de Latynen en andere Volkeren van Europa.

Plinius in der daad zegt 'er ons genoeg van om ons niet in de onkunde te laten dat de pyp en het roken ten zynen tyde niet onbekent waren, en dat men daar in zekere gevallen van de Geneeskunde gebruik van maakte. Hy wyſt het ons zelfs in een Genees middel tegen de zwaarmoedigheid door deze woorden, die klem hebben, aan: „ *Fimi quoque aridi, ſed pabulo viridi paſto bove, fu-*
„ *mum arundine hauſtum prodeſſe tradunt*

Plin lib. 28. cap. 17.

„ Men zegt, dat de rook van droge miſt van een Os, die in de
„ wey gelopen heeft, met den mond door een rietje gezogen,
„ veel goeds doet. “ Maar op deze plaats word van de Tabak noch andere kruiden niet gehandelt, die de Amerikanen Tabaksgewyze roken of daar onder mengen, ook niet van een zo algemeen ge-

gebruik als dat van de Tabak is, die ſchoon als een hulpmiddel aangezien, ook als een tydverdryf en een gril kan genomen worden.

De Schryvers dan, op wiens getuigenis wy ſteunen kunnen, kunnen 'er niet van geſproken hebben dan van een gebruik van Volkeren, die uit hoofde van den tyd of plaatzen ver van hen afgelegen waren, en van wier zeden zy een onvolmaakte kennis hadden, gelyk die gene deden die beſchryvingen van Amerika maakten, daar zy nooit geweeſt waren, op het verhaal aan van die gene, die 't eerſt in deze nieuw-ontdekte Landen gekomen waren. Van dezen aart zyn de plaatzen die ik gaa aanhalen. Zy laten evenwel niet na zeer krachtig te zyn, en een bewys uit te maken 't geen iemand, die dezelve uitpluizen wil, voldoen zal moeten.

Maxim. Tyrius Serm. 11.

Het eerſte is van Maximus van Tyrus. Daar is een Scythiſch „ volk, zegt hy, en ik geloof dat 'er maar een is, die, ſchoon zy „ niet als water drinken, evenwel wanneer zy een verheuging van „ dronkenſchap willen hebben, een klein houtſtapeltje oprechten, „ daar zy welriekende kruiden opgeworpen hebbende, rontom „ gaan zitten, en ieder den rook na zich trekkende als of zy dien „ uit kelken dronken, worden zy zo wel vol als of zy wyn gedron„ ken hadden; hierom danſſen, zingen en ſpringen zy als dronke „ lui.

Deze bewoording *als of zy dien uit kelken dronken* ſchynt van dezelfde waarde te zyn, en verbeelt ons redelyk wel een pyp, waar door men de Tabaksſap en rook na zich haalt, gelyk men het nat al drinkende uit een kelk haalt. Daar is niemant of hy weet op wat wyze de Ooſterſche Volkeren noch hedendaags roken, zettende een ſoort van konfoor of reukvat op de tafel, dat als tot een algemene pyp dient, waar uit alle de gene die 'er rontom zitten door 't middel van verſcheyde pypen, die daar op uitkomen, en waar van ieder de zyne in den mond neemt, roken.

Herod. lib. 1. n. 211.

Herodotus getuigt byna het zelfde van de Maſſageten, die aan de andere zyde van den Araxes woonden. „ Zy hebben bomen „ gevonden, zegt hy, die een vrucht dragen van dien aart, dat „ wanneer zy die in een brandent vuur werpen en daar met ho„ pen rontom gaan zitten, zy door den geur daar van dronken „ worden als de Grieken door den wyn, en namate dat zy 'er in„ werpen, worden zy hoe langer hoe meer dronken, tot dat zy ein„ delyk opſtaan om te zamen te zingen en te danſſen.

't Geen Herodotus en Maximus van Tyrus van de Volkeren van Scythien zeggen, getuigen Pomponius Mela en Solinus ook van de Volkeren van Thracien.

„ By enige Volkeren van Thracien, zegt Pomponius Mela, was „ het gebruik van den wyn onbekent. Evenwel wanneer zy zich „ willen vrolyk maken hebben zy zo dra niet enige zaden in 't vuur, „ waar om zy zitten geworpen, of de geur daar van verwekt een „ verheuging in hen die niet veel van dronkenſchap verſcheelt.

Solin. c. 15. de Thracium moribus.

„ Op hunne gaſtmalen, zegt Solinus, gaan zy, mans en vrou„ wen onder een, rontom het vuur zitten, en daar de zaden van „ enige kruiden ingeworpen hebbende, ſcheppen zy vermaak om

„ de

„ de dronke lui na te doen, hun zinnen daar in der daad van ver-
„ meeſtert zynde ; gelyk die gene die te veel wyn ingenomen heb-
„ ben.

Strabo, in de beſchryving die hy van de Zeden der Indianen maakt, heeft ons miſſchien de Tabak willen beſchryven, zeggende dat ieder altyd een zak met medicinale kruiden by zich draagt. Ieder Wildeman heeft altyd zyn *tabakszak* by zich, waar in hy zyn *Calumet* of riet en zyn tabak heeft, en wat 'er dient om vuur te maken. Ik heb ook gedacht dat de gewoonte van gedurig te roken wel aanleyding tot de fabel kon gegeven hebben, die de Ouden elkander wys maakten, dat 'er een Indiaanſch Volk was, dat geen mond had, maar alleen twee luchtgaten, waar door het zich met den geur of rook van vruchten en bloemen geneerde.

Strabo l. 15. p. 494.

Strabo l. 15. p. 489.

Men moet zich niet verwonderen dat de Ouden, in de kenniſſen die zy ons van zaken geven, die zy niet als uit een 's anders verhaal wiſten, en die ver van hen af waren, altyd onder de beſchryvingen van de eenvoudigſte zaken omſtandigheden gemengt hebben, die in ſtaat waren om dezelve byna onkenbaar te maken ; nademaal in onze dagen, zo men zo ſpreken durft, de gene die van deze zelfde plant, die wy tegenwoordig voor hebben, ſchryven, en die 'er als ooggetuigen van ſpreken, niet hebben kunnen nalaten ons te verleyden, en ons daar vertellingen van te doen volgens hun eige denkbeelden, die wy klaar zien dat valſch zyn.

Vader Brebeuf, die langen tyd onder de Wilden geleeft, en eindelyk zyn offerhande in het vuur der Irokoizen voltooit heeft, zegt dat zy zomtyds een maand lang vaſten, *niet anders als Tabak etende.* Verzekert ons Vader Biard ook niet, *dat zy Tabak gebruiken, en 'er den rook van inzwelgen gelyk men in Vrankryk gewoon is* ? Zou men uit deze uitdrukkingen niet oordelen, dat zy inderdaad dezen rook doorſlikken, en de Tabak, als andere eetbare waren, eten ? En is 'er iemand die Tabak zou willen eten ? Wat roker zou zich niet aan 't gevaar van braken blootſtellen, zo hy enige reyzen den damp inſlikte.

Relation de Canada del'an 1636. 2 Part. ch. 5.

Relation de la Nouv. France par le P. Biard ch. 7.

Vader du Creux in zyn Hiſtorie van Kanada is in dezelfde gedachten van de Ouden vervallen, en verbeeldde zich dat de Wilden niet rookten als om het pleizier te hebben van dronken te worden. „ Zy
„ gaan nooit uit, zegt hy, zonder een lang riet by zich te hebben,
„ waar door zy dezen rook byna tot dronken wordens toe na zich
„ zuigen, want hier door raken de vezels van hun heriſens aan 't
„ wankelen, en zy worden dronken als of zy te veel wyn genut-
„ tigt hadden.

Creuxius, Hiſt. Canad. lib. 1. p. 76.

Benzius, en vele andere Schryvers na hem, hebben dezelfde gedachten opgevat, alle varen zy hevig tegen de Tabak uit, en noemen het *een peſt en vergif dat uit de hel gekomen is.* Deze Schryvers zyn zonder twyffel zo wel als de Ouden bedrogen geweeſt door de uitwerking, die de Tabak op perſonen doet, die niet roken kunnen, en die den reuk niet gewent zyn, want zy benevelt in der daad het verſtant, en veroorzaakt een walging die den menſch qualyk maakt en doet braken. Maar de Tabak heeft dezelfde uitwerking niet op die gene die ze gewent zyn, gelyk de Amerikanen,

Benz. lib. 1. cap. 26.

die als zy roken zekerlyk geen gedachten hebben om dronken te worden. Zy kunnen ook bedrogen zyn geweeſt om dat zy, het godvruchtig inzicht niet doorgrond hebbende, dat 'er in deze Tabaksrook ſteekt, zy een gewaande Dronkenſchap of wel verrukkende ſtuipen, die op de Geeſtdryvery volgen, en die gene eigen zyn die van Python's geeſt bevangen worden of veinzen bevangen te worden, voor een ware en wezentlyke Dronkenſchap aangezien hebben. Oviedo is noch meer te beriſpen als de andere Schryvers, want na een waren geeſtdryver beſchreven te hebben in het gebruik dat de Wilden van de Tabak maken, na gezegt te hebben dat zy deze plant in hun tuinen voortqueken, niet alleen om dat zy die dienſtig voor de gezondheid oordelen, maar ook om dat ze by hen iets heiligs in zich heeft, vervalt hy tot de gedachten der Ouden, vergetende in een ogenblik wat hy 'er van gezegt heeft. Hy kan zich niet verbeelden zegt hy wat vermaak men in dat Tabakroken vinden kan, ten zy het beeſtachtige vermaak van die genen die alleen drinken om te drinken, tot dat zy van dronkenſchap ter aarde vallen. Vervolgens maakt hy een volkome vergelyking van dit gebruik met dat der Volkeren van Thracien, waar van ik zo even geſproken heb, en haalt de oude Schryvers niet aan, wier getuigenis ik aangeroert heb, maar den Geleerden Toſtat, die 'er gewag van gemaakt heeft op de getuigenis van Euſebius van Ceſarea.

Oviedo, Hiſt. de las Indias lib. 5. c. 2.

't Is zeker dat de Tabak in Amerika een kruid is, die aan verſcheyde oeffeningen en gebruiken van den Godsdienſt is toegewyd. Behalven het geen ik reeds van de kracht gezegt heb, die zy daar aan toeſchryven van het vuur der begeerlykheid en de prikkelingen van het vleeſch uit te doven, van de ziel op te helderen, die te zuiveren en bequaam te maken tot de dromen en verrukkingen, van de geeſten op te dagen en dezelve te dwingen om met de menſchen om te gaan; van deze geeſten genegen te maken om de Natien die hun dienen aan het geen zy verlangen te helpen, en van alle ziektens van de ziel en 't lichaam te genezen; geloof ik dat het goed is al het geen dat ik gedreven heb door de getuigenis van onwederſprekelyke en geloofwaardige Schryvers te beveſtigen, welke men tegen die gene ſtellen kan, die niets doorgrond hebben en niets gezien boven het geen hun uiterlyke zinnen hun vertoont hebben.

Th. Hariot, de Commodis in vol. Virginiæ p. 16.

Thomas Hariot in zyn Bericht van de voordelen van Virginia ſpreekt geleerdelyk van den Tabak. Hy geeft 'er een naauwkeurige Beſchryving van, en hy leyd de wyze waar op de Wilden die gebruiken, en de voordelen die zy 'er uit halen zeer wel uit. Vervolgens voegt hy 'er by, „dat dit kruid by de Indianen zo hoog in „ achting is, dat zy zelfs geloven dat hun Goden daar vermaak in „ ſcheppen wanneer men hun die offert: hier om, zegt hy, maken „ ze van tyd tot tyd heilige vuren, daar zy dit kruid dat gehakt is „ of tot gruis gemaakt als een ſoort van een Brandoffer opwerpen: „ als zy van een ſtorm overvallen worden, werpen zy 'er van in 't „ water en in de lucht. Zy werpen 'er ook van in hun nieuwe „ netten om een gelukkige viſchvangſt te hebben; het zelfde plegen

„ gen zy, wanneer zy van eenig gevaar verloſt zyn; zy werpen 'er „ met handen vol van in de lucht, makende verſcheyde poſturen, „ zingende, danſſende, ſpringende, en allerhande zaken zonder „ order en zonder aaneenſchakeling door malkander rammelende. Zie daar, wat de Ouden ons gezegt hebben, en ter zelfder tyd wel afgeſchilderde offeranden, die zy niet gemerkt hadden.

In het vyfde Hooftſtuk van 't verhaal van 't geen 'er gedurende de jaren 1666 en 1667 in Nieuw-Vrankryk gepaſſeert is, is 'er een uittrekzel van een Brief van Vader Allouex, een Jezuitiſch Zendeling by de Outaouakken, die ons leert dat de Tabak ook in hun Offeranden gebruikt word. Dit zyn zyne woorden. „ Een van „ de aanzienlykſte Gryzaarts van 't vlek neemt de bediening van „ Prieſter waar, hy begint met een doorwrochte harangue die hy „ aan de Zon doet, zo het Feeſt daar alles op verteert moet wor- „ den, dat als een brandoffer is, tot zyner eren ingeſtelt is; hy be- „ tuigt voor al de wereld zyn dankzeggingen aan dit Hemellicht, „ dat het hem verlicht heeft om gelukkiglyk een dier om hals te „ brengen: hy bid en vermaant hem door dit Feeſt, dat hy in de „ goede zorg, die hy voor zyn familie draagt, wil volharden. Ge- „ durende deze aanroeping eeten de Gaſten tot den laatſten brok „ toe op: waar na een man, die hier toe geſchikt is, een Tabaks- „ brood neemt, het in ſtukken breekt en in 't vuur werpt. Zy „ vangen een algemeen geſchreeuw aan, terwyl de Tabak ver- „ teert word en de rook ten hemel ſtygt, en met dit geſchreeuw „ word de gantſche Offerande beſloten." Deze Vader kon by de Offerande den zang en de danſſen wel voegen, die altyd op deze gaſtmalen volgen en daar een deel van uitmaken.

Van de Heer de Lery.

De Heer van Lery verhaalt in de omſtandige Beſchryving die hy ons van een Godsdienſtigen Dans geeft, waar van ik reeds geſproken heb, en daar hy zelfs een ooggetuige van geweeſt is, een omſtandigheid wegens de Tabak, die waardig is aangemerkt te worden. Dit is de inhoud zyner woorden.

Lery, Hiſt. de l'Amerique, ch. 16.

„ Maar volgens het geen ik hier boven belooft heb, wanneer ik „ van hun Danſſen op hun Drinkgezelſchappen en *Caouinage*, ge- „ ſproken heb, dat ik ook de andere manier van Danſſen, die zy „ hebben, zou beſchryven, om hen beter af te ſchilderen, zie hier „ de aktien en gebaarden die zy maakten. Zy ſtonden alle dicht „ by den ander, zonder elkander aan de hand vaſt te houden, of „ zonder een voetſtap uit de plaats te wyken, daar na in een ron- „ den kring ſtaande, voorover bukkende, het lichaam een weinig „ draaiende, verroerende alleen het rechter been en voet, ieder de „ rechte hand op zyn achterſte houdende, en de linke arm en hand „ latende hangen, zongen en danſten zy op deze wyze: daar waren „ om de menigte van menſſchen drie ronde kringen, ſtaande in 't „ midden van elk drie of vier van deze Karaïben, met koſtelyke „ kleren, mutzen en armringen, van ſchone natuurlyke bonte „ veren gemaakt; houdende voor de reſt in ieder hand een *ma- „ raka*, dat is te zeggen ſchelletjes, die van een vrucht, wat „ groter als een ſtruyſſen ey, gemaakt zyn, waar van ik elders „ geſproken heb; op dat, zeyden zy, de geeſt naderhand in

„ hen werken zou, om ze tot dit gebruik in te weyden, deden ze „ die overluid klinken. Daarenboven hielden deze Karaïben (het „ zyn de Prieſters waar van hy ſpreken wil) nu voorwaards ſprin- „ gende, dan weer achter uit deinzende, zich niet altyd op een „ plaats ſtil, gelyk de anderen deden: ik merkte zelfs dat zy dik- „ wils een houte pyp namen, die vier of vyf voet lang was, aan „ wiens end droge en aangeſtoken Tabak was, waar van ik elders „ gewag gemaakt hebbe. Zich in 't rond draaiende en van alle „ kanten den rook daar van de andere Wilden in 't aanzicht bla- „ zende, zeyden zy tegen hen: *ontfangt alle den geeſt der kracht*, „ *op dat gy uwe Vyanden moogt overwinnen* : en dit deden deze „ hoofden der Karaïben verſcheyde malen.

Tabak door de Prieſters tot hun Waarzeggery bekent. *Lopes de Gomara, Hiſt. Univ. des Indes l.1.c.27*

Voor al word de Tabak door de Prieſters tot hun Toverkunſt gebruikt. „ Wanneer zy willen Waarzeggen, zegt Lopes de Go- „ mara, en iemand op zyn vragen antwoorden, eten zy een kruid, „ *Coboba* (dit is de Tabak) genaamt, of ſtampen het, of aaſſemen „ den rook daar van ten neuze in, en dan zyn hun herſſens bevan- „ gen, en daar vertonen zich duizent gezichten voor hen: deze „ dolheid over zynde en de kracht van 't kruid geſtilt, verhalen „ zy 't geen zy in den raad der Goden gehoort en gezien hebben, „ en zeggen dat het geſchieden zal wat God behaagt, zonder ooit „ recht op het gevraagde te antwoorden, of wel zy zullen in zo- „ danige termen antwoorden, dat men niets uit hun woorden „ wys kan worden, 't welk de ſtyl van den Vader aller leugens „ is.

Petr. Martyr Nov. orb. Dec. 1 lib. 9.

Petrus de Bloedgetuige zegt dat zy een drank van dit kruid *Coboba* maken, dien de Cacique (die ter zelfde tyd een Prieſter is) door den neus opſnuift, dat hy aanſtonds daar na razent word, zo dat het hem toeſchynt dat alles in het kleine Hutje, dat men tot dien einde voor hem opgerecht heeft, t'onderſte boven ſtaat, en dat dit kruid van zodanige kracht is, dat hy ſtraks alle kennis verlieſt. Na dat de razerny een weinig over is, gaat hy op den grond zitten met een hangent hooft, en zyn knien omarmende: eenigen tyd in dit poſtuur zynde blyven zitten, ſlaat hy de ogen ten hemel, als of hy eensklaps uit een diepen ſlaap quam, brommende enige woorden, die niet verſtaan worden, tuſſchen zyn tanden. De omſtanders ziende dat hy een weinig tot zich zelven gekomen is, bedanken den Geeſt, en vragen den Waarzegger wat hy gezien heeft.

Deze als een zinneloos menſch, als hy is, antwoord dat het waar is dat hy met den Geeſt geſproken heeft, die hem de overwinning op zyn vyanden belooft heeft, of wel dat hy overwonnen en verſlagen zal worden, om dat hy enige zaak, die hy hem bevolen had, niet gedaan had. Zo beantwoord hy alle zaken, den overvloed en den honger, het leven en de dood, na dat het hem in zyn ontſtelde herſſens komt.

Gonz. Oviedo, Hiſt. de las Indias l. 5. c. 2.

Zonder twyffel is het een diergelyke geeſtverrukking die Oviedo heeft willen beſchryven, wanneer hy van de Kaciquen van het Spaanſche Eyland zegt, dat zy den rook van de Tabak door 't middel van zekere rietjes, als een Y gemaakt, die zy aan den neus hiel-

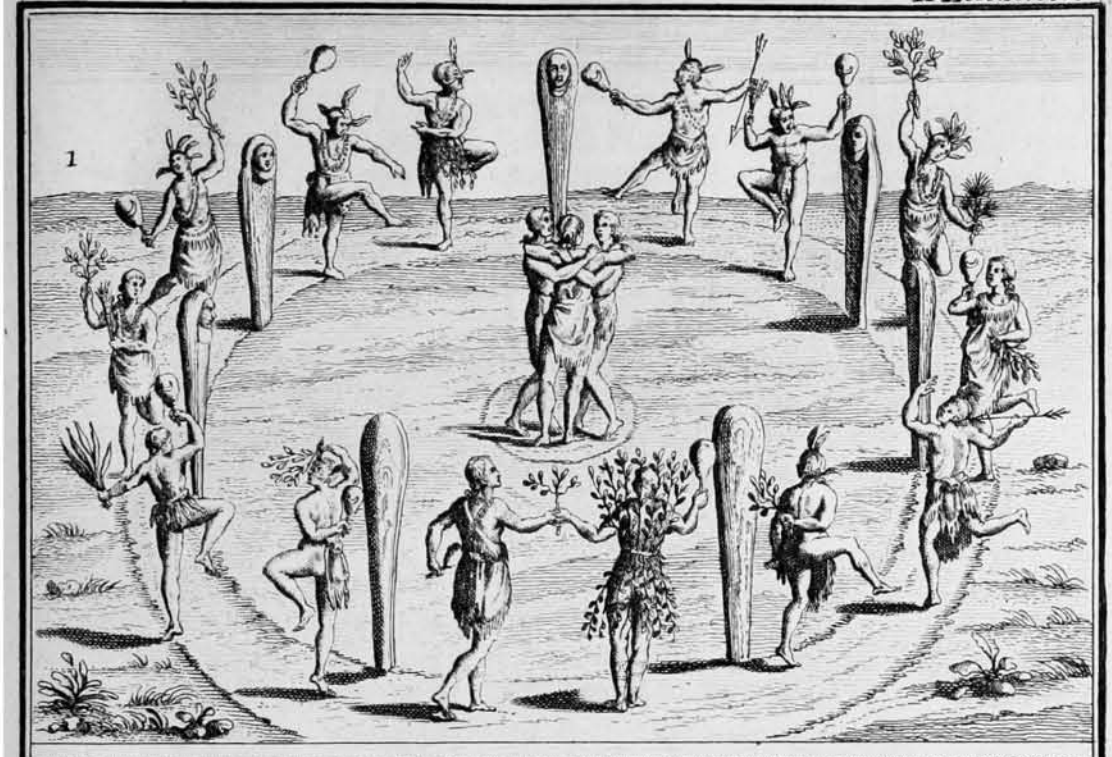

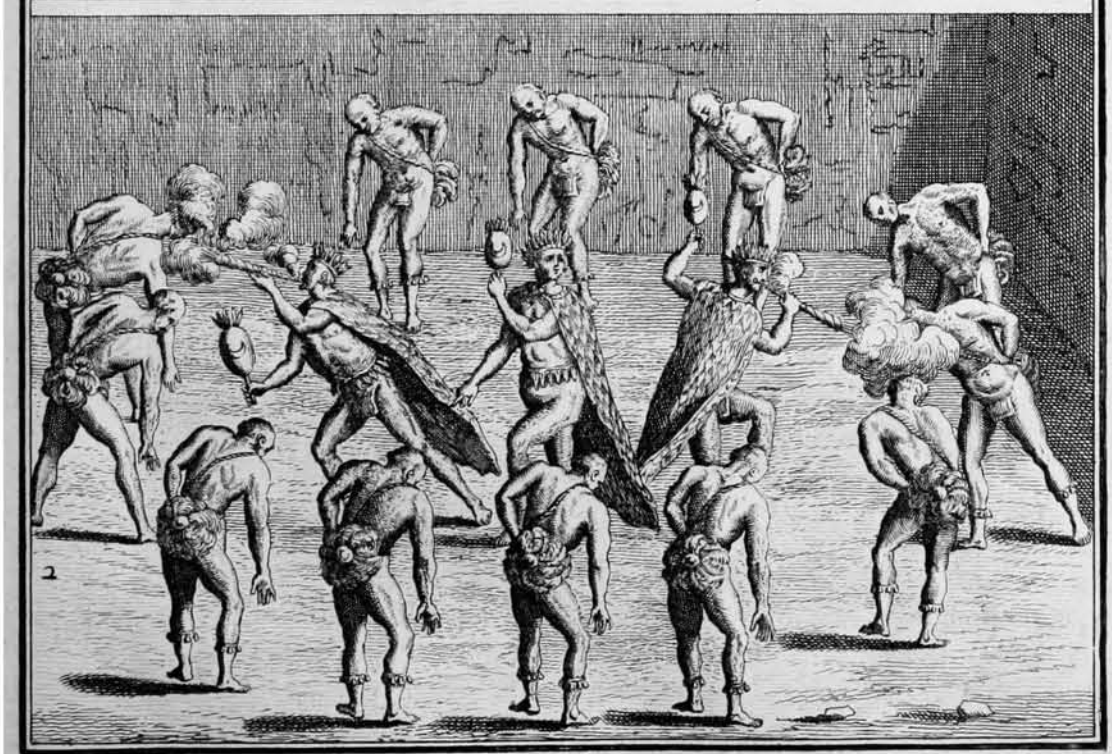

25.

hielden, ontfingen, halende dezen rook na zich, tot dat zy van alle gevoelen ontbloot ter aarde vielen, waar na zy door hun Vrouwen in hun Hamak gedragen worden, 't zy dan dat ze alvorens belaſt hadden dat men hen in dezen ſtaat zou laten leggen, tot dat de dampen, daar hun herſſens door benevelt waren, t'enemaal verdreven waren.

De zelfde Schryvers zeggen, dat zy zich van dit zelfde kruid tot genezing der ziektens bedienden, en verhalen omſtandiglyk wat de Waarzeggers in deze gelegentheden doen, wy zullen gelegenheid hebben om 'er in 't vervolg van te ſpreken. Wy zullen ook van de Tabak en hoe zy tot den Godsdienſt behoort ſpreken, wanneer wy van het Vrede-riet handelen.

Nademaal de Wilden ook vermaakshalven en uit gewoonte roken, hebben vele zich ingebeeld dat zy zo veel werk niet van de Tabak maakten als om de kracht die ze heeft van hen enige dagen zonder enig eten te voeden. De Heer van Lery is van dit gevoelen, en hy haalt in zyn Beſchryving diergelyke voorbeelden aan. „ Want Benzius, zegt hy, verzekert van de inwoonders van Pe„ ru, dat wanneer zy op reys zyn, zy enige bladeren van een kruid, „ *Coca* genaamt, dat hun voor ſpys en drank dient, in den mond „ houden. Van 's gelyken verhaalt Matthiolus in zyn Aantekeningen op Dioſcorides, Theofraſtus aanhalende, „ dat de Scythiers „ zich twaalf dagen lang met zoethout alleen behielpen, zonder „ eenige andere ſpys te nuttigen, als onze Wilden de Tabak. "

't Is waar dat de Tabak het zuur ſtomp maakt, en dus de etens luſt doet vergaan, maar ik geloof niet dat deze plant zo voedzaam is, als men wel zeggen wil, en dat ze zo lang de Wilden zou hebben kunnen voeden als men beweert, zo zy niet van jongs af door lang vaſten zich gewenden honger te lyden.

Verſcheyde verſtandige luiden zien al de uitwerkingen aan de *Coca* toegeſchreven, daar de Heer van Lery op de getuigenis van Benzius van ſpreekt, als een zuivere herſſenſchim of bygeloovigheid aan, gelyk Akoſta het zelf bekent. Evenwel geloven de Indianen van Peru dat deze uitwerkingen alle waar zyn, en deze Schryver ſchynt aan hun gevoelen geloof te ſlaan, nademaal men in der waarheid, zegt hy, hen enige dagen achter elkander geen ander voedzel als een hand vol van dit kruid ziet nuttigen. Zy was onder de regeringen van de Inkas in zo grote achting, dat het aan 't gemene volk niet geoorlooft was die te gebruiken, zonder toeſtemming van den Vorſt of de Lantvoogden, die met zyn gezag bekleed waren.

Acoſta Hiſt. Nat. de las Indias. lib. 4 cap. 22.

De Vorſt zelf wiſt den Goden geen koſtelyker offerande aan te bieden als de *Coca*, die hy voor de Afgoden-beelden liet branden, gelyk men van alle tyden in den Tempel van den waren God en van de Afgoden van alle Godsdienſten der oude wereld wierook gebrand heeft.

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

Van de Coca.

DE *Coca* is het blad van een boom, die vier of vyf voeten hoog is, hy is zeer teer en fyn, en wil hierom met veel zorg gekoeſtert worden. Niet minder zorg heeft men van noden om de bladeren, na dat zy geplukt zyn, te bewaren. Men ſchiktze hierom netjes en met veel zorgvuldigheid in lange en enge korfjes, daar zy dicht in beſloten leggen. Deze bladen zyn een weinig effener en hebben zo veel naden niet als die van een Pereboom; andere vergelyken ze by die van haagappels, maar zy zyn veel dunder en fynder. De wyze hoe de Peruvianen zich daar van bedienen is die, met aſch van gebrande beenderen gemengt te kaauwen, of wel met een weinig kalk, ten naaſten by zo als men in de grote Indien met de Betel-bladeren en de Arch-noten leeft, die men ook met kalk mengt. Deze mengeling, by de ſcherpheid van het blad van de *Coca* gevoegt, byt den genen, die het niet gewent zyn, het vel van de tong af.

Zy veroorzaakt een lelyk ſchuim, en verwekt in de kaauwers een onverdraaglyken ſtank. In het land verſtrekt zy voor geld, en daar wierd eertyds zo grote handel in gedreven, dat het geen wy van de Kakao en het kruid van Paragay gezegt hebben, op lang na niet komt by het geen men hier van vertelt. Uit Potoſi alleen haalde men alle jaren meer als hondert duizent korven. Zy is tegenwoordig van zo groot gebruik niet meer onder de Indianen, die onder de Spanjaarden behoren, om dat de Inquiſitie ontdekt hebbende dat zy 'er zich voor allerley ſoorten van bygelovigheden van bedienden, dezelve onder zware ſtraffen in het gantſche Noordelyke Peru verboden heeft, en ze nergens anders om in 't Zuiden toegelaten als om de Mynwerkers, die dezelve niet miſſen kunnen.

Frezier voyage de la Mer du Sud p. 246.

De Heer Frezier ſchynt te geloven dat dit kruid niet voedzaam is, dat het den honger maar ſtilt, en den Indianen eigentlyk nergens anders toe dient dan als de Tabak aan die genen, die ze gewoon zyn te kaauwen, zonder ze door te ſlikken.

Theoph. hiſt. plant. l. 9. c. 13.

Heel anders is het met de Gin-ſeng gelegen, waar van na allen ſchyn Theofraſtus heeft willen ſpreken, en waar van de Tartaren, dat ware Scythen zyn, zo veel werk maken. Zy heeft waarlyk de kracht om een menſch te voeden, te verſterken, en de uitgeputte krachten weerom te doen komen. Zy ſmaakt ook een weinig na Zoethout, gelyk ik in het ſchrift gezegt heb dat ik opgeſtelt heb over die, dewelke ik in Kanada ontdekt heb, en gelyk men gemaklyk uit de plant zelfs beproeven kan. Theofraſtus geeft aan de Plant, waar van hy ſpreekt, en die hy zo grote krachten toeſchryft, geen anderen naam als die van *Scythica*.

De Amerikanen gebruiken de Tabak niet om te

De Amerikanen, ten minſten de gene die ik gezien heb, gebruiken de Tabak niet om te ſnuiven noch om te kaauwen, zy rokenze allenig, noch hebbenze alle geen kalumet of pyp. De Brazilianen, de Karaïben en de meeſte Zuidelyke Wilden maken een ſoort van een pyp van een groot blad van een boom, dat als een pe-

peperhuis gevouwen is, zy vullen het met Tabak ſteken het aan de eene zyde in den brand, en zuigen den rook aan 't ander end. ſnuiven noch om te kaauwen.

Het is ook aanmerkelyk dat de meeſte vrouwen van geen roken weten.

VYFTIENDE HOOFTSTUK.

DE kennis van de zuiker ſtaat duidelyker by de oude Schryvers uitgedrukt als de Tabak. Plinius is evenwel de eerſte die zich van het woord *Saccharum* bedient heeft, dat men vervolgens in Galenus, in Dioſcorides en in andere Schryvers vind, die alle later als hy geleeft hebben. Hy ſpreekt 'er ook van als van een onbekende zaak in * Europa, en die men niet als door den koophandel had, die in Arabien en Indien gedreven wierd, van waar men die overbracht. Dit drukt de plaats van Plinius zeer duidelyk en klaar uit. „ Arabien brengt ook zuiker voort, zo wel als Indien, maar „ de Indiaanſche is de beſte. Van de Zuiker. *Plin. l. 12. c. 8.*

Behalven den naam van *Saccharum*, dien de Schryvers van de verdorven Latiniteit naderhand in *Zacharum*, *Zuccarum*, *Zachara*, *Zuccara*, *Zucra*, vermomt wierd, gaf men daar noch andere namen aan; want voor eerſt noemde men die zout, en Indiaanſch zout, om het van het gemene te onderſcheyden. Het Indiaanſch zout, zegt Archigenes, door Paulus Eginetas in het twede boek aangehaalt, gelykt van verf en dikte na het gemene zout, maar het heeft een ſmaak net als de honing. Hierom gaf men 'er ook den naam van honing aan, en noemde ze wilden honing, *Mel Silveſtre* of riet-honing μέλι καλάμινον, gelyk men in Arrianus vind, of *Canamella*, *Cannamella*, *Calamellus*, *a Canna & Melle.*

Schoon de Ouden ons geen twyffeling wegens het riet nalaten, waar van men de zuiker maakt, zyn zy het niet eens over het ſoort van riet. Solinus † was van gedachten dat het de Bamboes was, of van deze Indiaanſche rieten, die zo vervaarlyk groot zyn dat men van ieder lid een kanoo kan maken, of een ordentelyke ſchuit. Varro in tegendeel heeft beter in de beſchryving geſlaagt die hy van dit riet maakt, dat hy zegt een boom of middelmatige plant van grootte te zyn. *Arrian. in Peripl. maris Eryth.* *Solin. c. 65.* *Varro apud Iſid. l. 17. cap. 7.*

Indica, non magna nimis arbore, creſcit arundo.
Illius è lentis premitur radicibus humor,
Dulcia cui nequeunt ſucco contendere mella.

Daarenboven blykt het dat de zuiker, waar van de Ouden hebben willen ſpreken, veel van de hedendaagſche verſcheelt, want voor eerſt ſchynt het dat zy ons een ſoort van Manna, die van zelfs

* *Plinius lib. 12. cap. 8.* Saccharon & Arabia fert, ſed laudatus India eſt autem melinarundinibus collectum, gummium modo candidum, dentibus fragile, ampliſſimum nucis avellanæ magnitudine, ad medicinæ tantum uſum.

† *Solin. cap. 65.* Quæ Paluſtria ſunt (Indiæ loca) Arundinem creant ita craſſam ut fiſſis internodiis lembi vice vectitet navigantes. E radicibus ejus exprimitur humor dulcis ad melleam ſuavitatem.

zelfs op de bladeren van het riet geformeert word, voor zuiker hebben verkocht. Men ziet 'er noch van dit ſoort in de grote Indien, en in Amerika in Kalifornìa. Pater François Maria Picolo ſpreekt 'er dus van: „ In de maanden April, Mey en Juni valter „ met den daauw een ſoort van Manna, dewelke ſtremt en op de „ bladeren van het ried, daar men ze inzamelt, hard word. Ik „ hebze geproeft zegt hy, zy is niet wel zo wit als de zuiker maar „ wel 70 zoet. Hier komt volkomen mee over een wat Plinius, Dioſcorides en Seneka van de zuiker zeggen. „ 't Is een honing, „ zegt Plinius, die zich op het riet te zamen zet, wit, als of het „ een ſoort van gom was, kan door de tanden verbryzelt worden, „ en is niet groter als een hazenoot; zy word alleen in de mede- „ cynen gebruikt.

Memoires de la Californie Lettres edifiantes 5. Recueil.

Diſcorid. l. 2. c. 104.

Dioſcorides zegt „ daar is een ſoort van honing, dien men zuiker „ noemt, die op het riet van Indien en het gelukkig Arabien ge- „ vonden word, zy heeft de dikte als zout, en word als het ge- „ mene zout tuſſchen de tanden verbryzelt. " Seneka gaat noch verder, hy legt uit op wat wyze deze zuiker gemaakt word, en volgens zyn gevoelen beſluit men dat de Ouden dachten dat deze honing door den hemeldaauw geformeert wierd, dewelke op de bladeren van het riet blyvende leggen, daar ſtremde; of dat hy, als de bladeren uitſpruiten, uit het ſap van de ſteel voertkomende, en door de poren van de plant in de gedaante van een gom doorbrekende, door de zon hard gemaakt wierd, gelyk het zout in de zoutmoeraſſen. Dit, zeg ik, ziet men in deze woorden van Seneka uitgedrukt. *Ajunt inveniri apud Indos mel in arundineis foliis quod, aut ros illius cæli, aut ipſius arundinis humor dulcis & propinguior gignit.*

Seneca Epiſt. 84

De Ouden hebben ook een ander ſoort van Zuiker gekent, die men uit het zelfde riet haalde, maar 't was maar een ſap, een vocht, of ten hoogſten een ſiroop. Lucanus ſpreekt 'er in deze Verzen van.

Lucan. l. 3. v. 237

Quique bibunt tenerâ dulces ab arundine ſuccos.

Van deze ſoort ſpreken Solinus en Varro ook op de plaatzen die ik aangehaalt heb; maar zy ſlaan beide den bal mis, wanneer zy zeggen dat men ze uit de wortel van 't riet drukt, in plaats dat het de merg is van het riet zelfs.

Beſchryving van de hedendaagſche Zuiker en hoe die toegeſteld word.

Maar de zuiker die men hedendaags gebruikt, is een toebereide zuiker. Het riet daar men ze uit haalt is een knobbelachtige en ſponſieuſe plant, die een zeer dunne ſchil heeft, vol van een zeer zoete honigachtige ſtof.

Dit riet kneuſt men in de Molens, men drukt 'er al het ſap in perſſen uit, vervolgens reinigt men het vocht op 't vuur en giet het in vaten over, daar men het laat kout worden en verſtyven, gelyk men het in Vader Labat, en die gene, die 'er voor hem over gehandelt hebben, naauwkeurig beſchreven vind.

Deze wyze van Zuiker te maken en die te raffineren hebben de Ouden niet geweten, of ten minſten hebben zy ons die niet overgelaten.

laten. Zy heugt evenwel al van veel ouder tyden als de ontdekking van Amerika. De Europeanen hebben daar ten tyden der kruisvaarten kennis van gekregen, door de reyzen die de Chriſtenen toen na het Ooſten deden, gelyk het uit de getuigeniſſen van de Schryvers van dien tyd blykt, als daar zyn Albertus of Albericus, Kanunnik van Aken, Wilhem, Aartsbiſſchop van Tyrus, Jaques de Vitré, Biſſchop en Kardinaal, Sanutus enz.

Albertus verhaalt dat het leger der Kruisvaarders tot een groten hongersnood gebracht zynde, in de belegeringen van Albaria, Marra, Archas en de ſtreken rontom Tripoli, zeer verquikt wierd door het zuiker riet, dat men op het land vond, en wiens zoet de krygsknechten zo lekker ſmaakte, dat zy 'er zich niet aan konden verzadigen. „ Men queekt in deze landen, zegt hy, deze plant aan, „ die men alle jaren zaait, en die den boeren veel moeite ver„ ſchaft. In den maaltyden wanneer zy ter degen ryp is, ſtampen „ de inwoonders het ried in mortieren, en na 'er het ſap uitge„ drukt en wel gezuivert te hebben, gieten zy het in vaten over, „ daar het ſtyf word en zo blank als ſneeuw of het witſte zout. „ Zy raſpenze, en mengenze onder hun brood, of doenze in wa„ ter ſmelten, en maken 'er hunne ſpyzen mee toe. Die deze zui„ ker gebruiken vindenze aangenamer van ſmaak en gezonder als „ de honingraad. Van dit ſoort van honing zegt men dat Jona„ thas, zoon van Saul, proefde, toen hy de bevelen van zyn Va„ der overſchrydende, deze ongehoorzaamheid hem haaſt het leven „ had gekoſt. *Albertus Aquenſis lib. 5. c. 37. Hiſt. Hieros.*

Marina Sanutus, genaamt Torxel, de Chriſten Vorſten willende aanzetten, om een verbond tegen den Turk aan te gaan, of tegen de Sarrazenen, die meeſters van het H. Land waren, begint zyn werk met de grote voordelen in 't licht te ſtellen die de Soudaan of Sultan uit den koophandel der Indiën haalde en in 't byzonder uit de ſpeceryen, die hy alle uit de eerſte hand had, 't geen zyn grote macht en grote rykdom uitmaakte. Vervolgens gaat hy tot de middelen over om hem te verzwakken, met dezen koophandel te beletten, waar mee de Chriſtenen hun voordeel konden doen. Na vele omſtandigheden zegt hy: „ Dat de zyde en de zuiker in „ de landen van den Soudaan vallen, en dat deze Vorſt en de Sar„ razynen daar vele rechten van trokken; Dat indien de Chriſte„ nen te zamen wilden ſpannen om den tocht over zee te doen, „ de koophandel van de vyanden des geloofs daar door een groten „ krak zou krygen; nademaal op het eyland Cyprus alleen zo veel „ zuiker groeit, dat zy 'er ganſch Chriſtenryk mee zouden kunnen „ voorzien, dat het ried ook wel op het Eyland Rhodes, in Mo„ rea en Malta voortquam en dat het op dezelfde wyze in Sicilien „ en de andere landen der Chriſten Vorſten zou groeien, indien zy „ hun eigen belangen wiſten, en zich tegen den algemenen vyand „ wapenden. *Marin. Sanu lib. 1. part. 1. c. 2. ſecret. fidel. crucis.*

Het ſchynt dat de Chriſten Vorſten na zyn raad luiſterden, dat men het zuiker-ried na Sicilien overvoerde en daar aanqueekte, en dat het wel ſlaagde. Falcandus zegt ten opzicht van het zuikerried dat men by Palermo voortteelde „ gy zult akkers zien vol ried, „ daar *Falcandus de præfat. ad Hiſt. de Cala-*

mit. Sicil.

„ daar gy over verzet zult ſlaan : De Inwoonders noemen het *Ho-*
„ *ning-ried*, om de zoetheid van het ſap, dat het in zich beſluit.
„ Dit ſap alsmen het tot een zekeren graad opkookt, word een ſy-
„ roop, een ſoort van honing; zo men het noch langer laat koken,
„ word het dik, en verandert in zuiker.

Daar waren reeds in die tyden om het ried te kneuzen molens, die men in de Sarrazynſche ſpraak *Maſara* noemde, gelyk men uit de Bul of het bewysſchrift van de Gift ziet, die Wilhelm de twede, Koning van Sicilien, aan een Monnike-klooſter van de Orde van St. Benedictus, in het Aartsbisdom van Montreal gelegen, gaf. Wy vergunnen hun, zegt deze Vorſt, in het gebied van Palermo en in deszelfs Rechtsbanne uit eige beweging en als een volkome giſt „ een molen om het zuikerried te malen, die men in het „ Sarrazyns *Maſara* noemt, met haar rechten, gerechtigheden, en „ alles wat 'er toehoort. "

Diplom. Guglielmi. 2. Regis Siciliæ

Rocchum Pirrhum notit. 3. Eccleſ. Montis regalenſis.

Ik geloof niet dat men volhard heeft met het zuikerried in Europa aan te queken, miſſchien dat het niet wel wou ſlagen, of dat de koophandel in de Levant gemaklyker zynde, men meer voordeel vond met die waar van de koopluiden te kopen, als vruchteloze zware onkoſten te doen aan een land dat zich in 't dragen ondankbaar toonde.

Het zuikerried komt eigentlyk uit Amerika, en maakt een rykdom uit, dien zy niet als aan het weer en de goedheid van haar grond verſchuldigt is, gelyk Vader Labat dat zeer wel tegen het gevoelen van enige Schryvers bewezen heeft, die te boek geſlagen hebben dat de Spanjaarden het uit Ooſt-Indien na de Kanariſche of gelukkige Eylanden, en van daar na Amerika hadden overgebracht. Het komt evenwel niet wel voor als in het Zuidelyk Amerika, op de Eylanden van de Golf van Mexiko, en miſſchien aan het uiterſte end van Noorder Amerika, dat na 't Zuiden legt.

Labat, nouveaux voiages aux Iſles de l'Amerique, tom. 3. ch 5.

De Amerikanen namen zelfs de moeite niet om het voort te queken, en haalden 'er geen groot voordeel uit. De Spanjaarden waren lang zonder daar eens om te denken, en die gene onder hen die de eerſte vlyt daar aan te koſt leydden, hadden in 't eerſt geen gedachten om 'er zuiker van te maken, of brachten het niet tot uitvoering. Volgens Gonzales Oviedo, was het de Baccalaureus. Gonzales de Veloſa die buiten gemene koſten aanwendde om een zuikerplantaſie op het Spaanſche Eyland aan te leggen, daar hy uit Kanarien ervaren meeſters liet komen om de zuiker te maken en die te raffineren: zommige beweren evenwel dat het Michiel Valeſtrier uit Katalonien was. Het voorbeelt van die beyde welgeſlaagt zynde wierd van verſcheyde perſonen nagevolgt, die 'er op verſcheyde plaatzen van deze nieuwe Wereld hebbende aangelegt, daar een handel deden bloeien, die eniger maten de rykdommen van Peru evenaart.

Gonzales d'Oviedo, Hiſt. de las Indias l. 4. c. 8.

Voſſius meent dat de afleyding van *Saccharum* van het Arabiſche Sacar of van het Hebreeuwſche Schakar komt, dat dronken worden betekent, om dat men van het ried, daar de zuiker uitkomt, ſterke dranken maakt: 't geen Strabo in het 15de boek ſchynt te begunſtigen, want hy verzekert ons op het getuigenis van Nearhus,

hus, „ dat in Indien het ried honing voortbrengt, zonder 't behulp „ van byen, en ſchoon het, zegt hy, geen boom of plant is die „ vruchten draagt, heeft 'er deze evenwel een, die de kracht heeft „ om iemand dronken te maken. *Strabo; lib. 15. p. 477.*

Deze laatſte woorden van Strabo zyn zeer duiſter, en ſchynen zelfs tegen elkander te ſtryden. Want wat is dat voor een vrucht van een boom of liever van een plant, die geen vrucht draagt? dit kan men evenwel op deze wyze uitleggen.

Onder de ſoorten van ried is 'er eigentlyk geen dat vruchten voortbrengt, maar de Maïs, de Gom dat ook een ſoort van een Maïs is, wat kleinder van korn; en enige andere gerſtachtige planten terzelfder tyd riedachtig zynde (ſchoon men haar gemeenlyk den naam van ried niet geeft) kan 't geen Strabo zegt zeer wel op haar toegepaſt worden: en zo moet men deze Schryvers uitleggen, want in deze kan men drie zaken vinden. De eerſte is de korn, waar uit deze Wilden hun gewoonlyk voedzel halen, en daar zy meel van maken; ten tweden, de ſterke dranken, want het zy uit koorn, 't zy uit den ſteel, men maakt van den brandewyn een redelyk lekkeren wyn, en zeer goeden azyn; ten derden haalt men uit het ried van de Maïs, wanneer die op zyn ſappigſt is, een zeer fyne en lekkere zuiker, gelyk het in het algemeen Woordenboek, dat te Trevoux gedrukt is, aangetekent ſtaat.

Ik heb 'er van deze ſoort geen gezien, en onze Wilden arbeyden daar niet aan, evenwel heb ik geen moeite om dat te geloven; want de halm van de Maïs, wanneer hy vol ſap is, is vol van een honingachtig water, dat zeer gezond en verquikkent is. De Irokoizen noemen deze halmen *Ohere* en de Franſchen *Sucets*. Men plukt gemeenlyk op de Indiaanſche koornvelden de halmen uit, die gemiſt hebben, en daar geen aar aan is, en na die van hun bladeren berooft te hebben en van hun ſchors, die zeer dun is, zuigt men 'er het merg uit, dat zeer vleesſchig is, en een alzo aangenamen ſmaak als die mede heeft.

Het ander zuiker-ried draagt geen ander vrucht als de zuiker zelfs. Men maakt 'er ook brandewyn, zeer lekkeren en aangenamen wyn, en zeer goeden azyn van. Dus hoe dat men de plaats van Strabo uitlegt, is het altyd waar dat het ried een honig voortbrengt, die het werk der byen niet is, en dat 'er van deſzelfs vrucht of ſap ſterke dranken gemaakt worden.

ZESTIENDE HOOFTSTUK.

DE zelfde Strabo leert ons dat de wyd-uitgeſtrekte landen van Scythiers ook hun honig voortbrachten, daar de byen geen deel aan hadden. Maar hy verſchilde van die van de Indien en het gelukkig Arabien, om dat deze laatſtgenoemde van het ried voortgebracht wierd. Daar hy eenvoudig zegt dat in Hirkanien en enige naburige landen het de bomen waren, die als zo vele honigraten waren, en daar de honig van alle bladeren afdroop. Strabo ſpreekt hier noch volgens de gronden der onwetenheid, die hy met al de Schryvers der Oudheid gemeen heeft, wegens de manier *Zuiker uit het ſap van bomen.*

van zuiker maken, zo dat hy in de zelfde dwaling ſchynt te zyn als die gene, die geloofden dat de zuiker een gom, een vocht, of een zout was, dat door de poren van de bladeren doorzweette, of wel een hemeldaauw, die gekriſtalliſeert wierd en verdikt als de Manna. 't Is evenwel natuurlyk te denken dat Strabo ons hier de wyze maar aantoont, waar op onze Wildinnen de zuiker maken, die zy uit het zap der bomen en in 't byzonder van de Ahorn of Maſtboom perſſen, 't geen ik nu gaa uitleggen.

Hoedie gemaakt word.

In de maand van Maart wanneer de Zon een weinig kracht begint te krygen, en dat de bomen ſappig beginnen te worden, maken zy met de byl dwarshaaken in den ſtam van deze bomen, daar een water in overvloed komt uitlopen, dat zy in grote ſchorſſevaten vangen; vervolgens zetten zy dit water op het vuur te koken, dat 'er alle vochtigheid van doet vervliegen, en het overige tot de dikte van een ſiroop of zelfs van een zuikerbrood maakt, na dat zy 'er heet onderſtoken. Daar ſteekt geen ander geheim in: deze zuiker is zeer goed voor de borſt, en wonderlyk van kracht in de medicamenten; maar ſchoon zy gezonder is als die gene die uit het ried gemaakt word, komt zy 'er evenwel in lekkerheid van ſmaak lang niet by, en heeft altyd een kleinen aangebranden ſmaak. De Franſchen maken ze beter als de Wildinnen, van wie ze het geleert hebben, maar zy hebben het kunſtje noch niet weg kunnen krygen om ze wit te maken en te raffineren.

Als de bomen veel nat zullen geven moet 'er aan den voet een deel ſneeuw leggen, die ze friſch houde; het moet 's nachts redelyk vriezen, en de dag moet helder, en zonder wind en wolken zyn; Want de Zon dan meer kracht hebbende zet de poren van de bomen open, die in 't tegendeel van den wind geſloten worden, zo dat dezelve hen belet hun nat te geven. De bomen houden daar ook mee op, wanneer het ſap begint dikker te worden; dit word men gaauw gewaar, want behalven dat de bomen minder geven, is het water dat 'er uit loopt tajer, en ſchoon het meer lyvigheid als het eerſte heeft, kan het niet meer gekriſtalliſeert of tot een zuikerbrood gemaakt worden, en geeft langer niet als een taje en onvolmaakte ſiroop uit.

De Dichters in de beſchryvingen die zy van de Goud-Eeuw of de Eeuwen, die daar by vergeleken kunnen worden, maken, zeggen ons onder andere wonderen, dat de hardſte eiken van honing dropen of zullen druipen. Zo zy dit met hun andere grootſprekingen of andere verſchynſelen, hebben willen gelyk ſtellen die gants zinnebeeldig en verbloemt zyn, gelyk wanneer zy zeggen dat de honig uit de rotzen zal lopen, dat de doornſtruiken wyntroſſen zullen voortbrengen, dat men fonteinen van melk en honig zal zien ontſpringen: doen onze Wilden zien, dat zy meer weten als onze dichters, hebbende uit de Ahornen, dat een ſoort van zeer harde eiken is, een natuurlyk vocht weten te halen, dat alzo lekker of lekkerder is als de honing die de byen maken.

Daar zyn vele bomen en planten daar men zuiker en verſcheyde dranken uit kan maken, zonder van de ſoorten van palmboom te ſpreken. De notebomen leveren een honig-achtiger vocht uit als

de

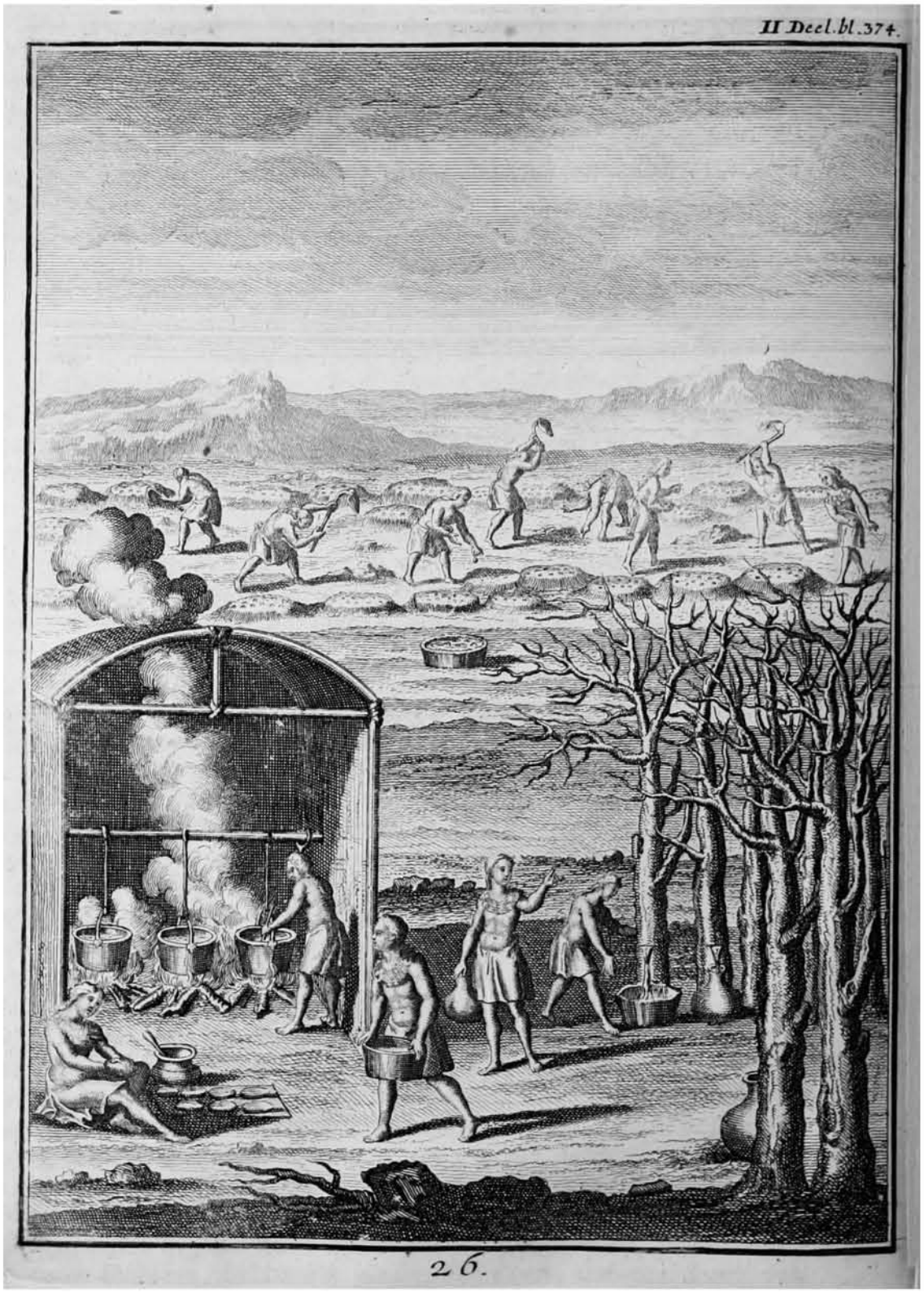

26.

de Ahornen, de zuiker daar van is zeer goed. Die van de Eſſen is zeer aangenaam, maar heeft een grote menigte water van doen, en veel meer als men van het water uit de Ahornen van noden heeft.

Men maakt noch een ſynder zuiker van de bloeiſſem van den katoen-boom, by de Botaniſten onder den naam van *Apocynum Canadenſe* bekent; maar ik weet niet dat de Wilden enige zuiker of honig van het ſap der bloemen maken, gelyk eertyds de Ziganten, een Volk van Afrika, deden, die hier in den arbeyd der byen evenaarden. *Apollon. Alexandr. Hiſt. Comment. cap. 38.*

De Schryver van de nieuwe Hiſtorie van Virginia ſpreekt van een boom die daar den honig voortbrengt, „ welke in een dikke „ en opgeblaze baſt beſloten is, die van ver na de ſchil van erten „ of bonen gelykt. " Strabo zegt dat 'er in Indien een boom van een middelmatige grote gevonden word, die baſten van tien vingeren lang, gelyk die daar de bonen in zitten, draagt, en die vol honig zyn, maar die met een zo gevaarlyk is, dat de gene die 'er van proeven moeite hebben om het te ontſnappen. Dezelfde Schryver maakt van zekere bomen gewag, die een ſoort van honing aan de uiterſte tipjes van de takken of in de knoppen van de bladeren droegen; deze honig maakt de gene, die 'er van proefden, gek; en hy verhaalt dat de Moſynœciers, in wier land deze bomen gevonden worden, zich liſtiglyk van de zoetheid van dezen honig bedienden, om de troepen van den groten Pompejus te verraden. Zy quamen hun onder ſchyn van een geveinsde vrindſchap te gemoed, onthaaldenze, lietenze in overvloed van dezen drank drinken, en hakten drie gehele benden in ſtukken, toen deze drank hen buiten verſtand en buiten weer geſtelt had. 't Is waarſchynelyk dat de Moſynæciers van dezen honig aangename dranken maakten, maar die de genen, die 'er te veel van dronken, dronken maakten, en dat de Romeinſche krygsknechten, die 'er niet aangewend waren, eer dronken waren als de gene die hen nodigden, en in 't drinken gezelſchap hielden. 't Is ook zeer waarſchynelyk dat Herodotus onder den naam van honig van een ſterken drank ſpreekt, wanneer hy van de werklieden van Kallateben in Lybien zegt, dat zy een door kunſt gemaakten honing toebereydden van tarwe en heigewas. *Viſt. de Hirgin. liv. 2. ch. 4. A. 6.* *Strabo, lib. 15. p. 447.* *Strabo lib. 12. p. 378.* *Herodot. lib. 7. n. 31.*

Het Ahorne-water is zeer aangenaam om te drinken, zelfs raaaw zynde: het word van zelfs zuur, en maakt tamelyke Azyn, zo men het enigen tyd bewaart. Men kan met deszelfs ſiroop zeer goede meê maken, maar men zou 'er geen brandewyn kunnen uithalen als uit het zuikerried.

De hedendaagſche Schryvers geloven dat de Ouden zich van geen zuiker bedienden als in de medecynen. Plinius zegt het en is hun borg, gelyk ik reeds heb aangemerkt, en het kan wel waar zyn.

Maar nademaal de zuiker denzelfden naam had als de honig, en zelfs lekkerder van ſmaak was, wat belette hen dat zy zich daar niet in plaats van honig van konden bedienen, dien zy toch in al hun ſauſſen tot in hun brood en wyn toe, deden.

De Wildinnen laaten haar Indiaanſch koorn, op de manier als de

gebrande amandelen, in haar Ahorne-ſiroop koken, en zy mengen haar geſtampte zuiker met haar geklontert meel, daar zy een voorraad voor al haar reystochten van maken. Dit meel kan beter goed gehouden worden, en is veel lekkerder.

ZEVENTIENDE HOOFTSTUK.

Bomen die waſch voortbrengen.

Ik zal hier by deze gelegenheid byvoegen, dat gelyk 'er bomen en planten zyn, die een hóning voortbrengen, welke de byen geen moeite gekoſt heeft, daar ook planten zyn die waſch voortbrengen, daar de byen geen deel aan hebben. 't Is een klein heeſtergewas dat aan den oever van de meeren, rivieren en moeraſſen groeit. Het gelykt redelyk wel na een myrteboom, deszelfs blad verſchilt by na niet van de Apalachina, die men in Louiſiana ontdekt heeft. Hy draagt byen van de grootte van een peperkorn. Deze beyen laat men in 't water koken, waarop een vetachtige materie komt te dryven, die men verzamelt, en dat de ſubſtantie van deze beyen zelfs is, die zich van haar pit ontdoet. Vervolgens ſmelt men deze gantſche materie te zamen, die als zy koud word zich tot een groen, doorſchynent, hart waſch te zamen zet, dat een zeer aangenamen reuk van zich geeft. Ik heb 'er kaarſſen van gezien die onder 't branden niet afliepen, en een zo kruidigen reuk uitleverden, als de beſte wierook, zonder hooftpyn te verwekken of een menſch qualyk te doen worden, gelyk de meeſte reukwerken doen.

Men is deze uitvinding aan de Wilden niet verſchuldigt. Zy bedienen zich tot noch toe niet als van Ceres kaarſſen, dat is te-zeggen flambaauwen van een hout dat licht brand, of van zaamgerolde ſchorſſen van Berkebomen, of enigen anderen gemachtigen boom. Men zegt dat een Chirurgyn van nieuw Engeland 't eerſt de gedachten kreeg om deze beyen te ſmelten, en met dit zelfde waſch, daar men naderhand flambaauwen van gemaakt heeft, noch ſchoonder operatien in de Chirurgy deed, mengende het zelfde onder zyn geneesmiddelen.

ACHTIENDE HOOFTSTUK.

Planten daar men draden van maakt.

DE Wildinnen zaaien op haar velden noch kennip noch vlaſch: Beyde de Amerika's brengen van zelfs verſcheyde dradige planten voort, daar zy zich van weten te bedienen, en die zy zonder veel moeite weten te bewerken, en zonder zich van ſpinnewiel en rokken te bedienen. Als daar zyn een ſoort van wilde hennip, verſcheyde ſoorten van vlaskruid daar men een zeer fynen draad uithaalt: twe of drie ſoorten van katoenbomen, daar de vrouwen der Karaïbien de ſchone katoene bedden, die men Hamakken noemt, en waar van wy reeds geſproken hebben, van maken. Zodanig zyn ook de Mahot, de Berkeheeſter, enz.

De Irokoiſche Vrouwen en Wildinnen van nieuw Vrankryk maken ook een ſoort van draad van de ſchors van het witte hout, waar van zy de zakken maken om haar mans voorraad in te doen, wan-

neer zy op reys trekken; de hennepzêlen of zwachtels waar van zy zich bedienen om de pakken van de eene plaats na de andere te dragen, en verſcheyde andere ſnuiſteryen, die zy nodig hebben. Van deze ſchors nemen zy de fynſte en die het naaſte aan het hout komt, zy weten die met den nagel tot lintjes te ſchellen, die zy in het water te weken en te rotten leggen, gelyk men met de hennip en vlaſch leeſt; en na enige toebereydingen, die ik niet naauwkeurig genoeg onderzocht hebbe, ſcheuren zy die tot zo kleine draadtjes, dat zyze gemaklyk om hun knien kunnen winden en tot een kluwen maken.

Onder de kleine ſnuiſteryen die zy van deze verſcheyde ſoorten van draden maken, mengen zy zeer netjes het hair van Elanden, Wilde Buffels, en ſtekel varkens, dat met verſcheyde kleuren geverft is. Om deze verſcheyde verwen te maken bedienen zy zich van enige ſappen die zy uit zekere planten perſſen, of wel zy latenze met wortelen en kruiden, die hun bekent zyn, koken, met ſchorſſen en ſpaanders van enige bomen, wier ſap gemaklyk in de zaken, die zy verwen willen, na enige koking en zonder andere toebereyding, indringt.

Zy vervullen ook op verſcheyde manieren het gebrek van draden. Om de bont-rokken te naien gebruiken zy gedroogde beeſſtedarmen of wel draden die van hun zenuwen gemaakt zyn, of ook wel riemtjes van bereyd leer, dat aan ſmalle ſtukken geſneden is. Om de kanoos te naaien bedient men zich van ſchorſſen of wortels. De kleine wortels die men tot de kanoos van berkeſchorſſen gebruikt, doen een helen goeden dienſt en zyn zeer net.

ZEDEN

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

DERDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van den Oorlog.

DE Mans, die in het Dorp zo leeg lopen, ſtellen geen andere eer in die luiheid als om te verſtaan te geven dat zy niet als tot grote zaken geboren zyn, en voornaamlyk tot den Oorlog, die hen voor de grootſte gevaren bloot ſtelt, hun menigvuldige gelegenheden verſchaft om de edelmoedigheid van hun gevoelens en de onwrikbare ſtantvaſtigheid van een helde-ziel in haar grootſte licht te ſtellen. De jacht en de viſchvangſt, die na den Oorlog al hun zorgen na zich trekken, zyn hun niet aangenaam, als om dat zy 'er een ſchets van zyn, en miſſchien zoude de zorg daar van aan de vrouwen overlaten, zo wel als van de ſpys en van al het overige, zo dit niet terzelfder tyd een oeffening was bequaam om hen noch ſchriklyker te maken aan vyanden, die noch meer als de Wilde dieren te vrezen zyn.

De Volkeren van Thracien moeſten wel Oorlogszuchtig zyn, nademaal om een denkbeelt van hun moed te geven al de Fabeldichters het eens geweeſt zyn om God Mars onder hen te doen geboren worden, en dat de Grieken, die alle Natien met nydige ogen aanzagen, en die den Barbaren alles wat zy gekunt hebben ontnomen hebben, hun evenwel zyn geboorte niet hebben durven ontroven, om zich die tot eer te rekenen. Zo myn giſſingen over den Oorſprong der Amerikanen wel gegrond zyn, kan men zeggen dat hun Dapperheid niet dient als om die noch meer te verſterken.

Zy zyn alle hoogmoedig, hebben een trots en aanzienlyk gelaat;

zy

zy ſtellen alle hun roem in de dapperheid, en zy krygen geen naam als door de menigvuldige bewyzen die zy van een onvertzaagde ſtantvaſtigheid gegeven hebben.

Maar zo de Areskoui der Huronnen en der Irokoizen, de Arés der Grieken of de ware Mars van Thracien is, moet men ook bekennen dat de Irokoizen en Huronnen noch waardiger zyn om den Krygsgod nader te beſtaan als alle de andere woeſte Natien van Amerika, om dat zy 't van haar van de kant van de dapperheid winnen.

Zy mogen aan zommige in enige voordelen van den geeſt en het ligchaam moeten wyken; in de levendigheid in den omgang, de zachtheid van wezenstrekken, de behendigheid in verſcheyde oefeningen, de vaardigheid in 't lopen, maar zy geven niemand in dapperheid toe, zy paſſeren onwederſprekelyk voor de beſte Soldaten, en men kan hun ten minſten den roem van dapper te zyn niet betwiſten.

De Oorlog is voor de Irokoizen en Huronnen een noodzakelyke oeffening, en miſſchien ook voor alle de andere Wilden van Amerika. Want behalven de gemene beweegredenen die men heeft om laſtige buren, die ons een quaad vermoeden geven, of die ons wettige oorzaken en reden tot klagen verſchaffen, den oorlog te verkondigen, is hun deze door hunne grondwetten als onvermydelyk.

De huisgezinnen, gelyk ik reeds aangemerkt heb, houden zich niet ſtaande als door het getal dier gener die dezelve uitmaken, 't zy mans, 't zy vrouwen. In dit getal beſtaat hun macht en grootſte rykdommen. Het verlies van een enkel perſoon is een groot verlies, maar het moet noodzakelyk herſtelt worden, met deze perſoon die 'er mankeert door een of meer andere te vervullen, na dat de perſoon, wiens plaats men vervullen moet, meer of min aanzienlyk was.

Het ſtaat niet aan die van de Hut dit verlies te vergoeden, maar aan alle die gene, die daar vermaagſchappingen in hebben, of hun *Anthonni*, gelyk zy ſpreken, en hier in beſtaat het voordeel van een Hut, veel mannen te hebben, die daar in geboren zyn. Want deze manslui, ſchoon afgeſcheyden en op zich zelven levende, zich in verſcheyde hutten verbindende, worden de kinderen die uit deze verſcheyde Huwelyken ſpruiten aan de hut hunner Vaderen verbonden (daar deze vremd in zyn) en gaan een ſtilzwygende verbintenis aan om de plaatzen te vervullen; zo dat de matroon, die het voornaamſte gezag in deze hut heeft, deze kinders kan dwingen om na haar gevallen ten oorlog te trekken, of dezelve weerhouden zo zy een oorlog wilden ondernemen, die haar niet na den zin was.

Wanneer dan deze Matroon oordeelt dat het tyd is om den boom weer op te heffen, of enige van haar familie, die de dood haar ontrooft heeft, weer op te wekken, keert zy zich tot een van die gene, die hun *Athonni* by haar hebben, en die zy 't bequaamſte oordeelt om haar bevelen uit te voeren. Zy ſpreekt hem door een porceleine ſnoer toe, en legt hem haar mening uit, om

hem te verplichten om een aanhang te maken, 't geen haaſt geſchied is.

Daar moet onder de andere Natien iets diergelyks ingevoert zyn, maar 't geen evenwel veranderen kan na de regels volgens de welke de Vrouwelyke regering by haar vaſt geſtelt is. Op zekere tyden komen de Vrouwen van Florida alle te zamen voor den Opperſten, en zich voor hem in een ſmekent poſtuur ſtellende, bewenen zy de doden van haar Natie, ieder hem het verlies voorhoudende, dat zy in haar familie geleden heeft, en zy ſmeken hem alle dat hy hare droefheid enigermaten verzachte, met wraak van de vyanden, die dezelve veroorzaakt hebben, te halen. Onder de Karaiben en Brazilianen zyn het ook de Vrouwen die de zorg opgelegt is om de krygslieden te ſmeken, dat zy den hoon, aan hun Natie door den algemenen vyand aangedaan, wreken mogen. Gedurende hunne gaſtmalen wenen de Vrouwen by hen, hoog ophalende wat zy geleden hebben, trachtende door haar klachten en woorden den moed van hare jongelingen op te beuren, om hen aan te zetten dat zy vrymoedig ten ſtryde gaan en daar bewyzen van hun dapperheid en liefde voor die gene van de Natie, wier dood zy wreken, te geven.

Daar moet behalven dat enige byzondere verplichting in de huisgezinnen zyn, van elkanders krakelen te hanthaven, met wetten evenwel die een weinig van die der Irokoizen verſchillen.

Thevet Coſmogr. Univ. liv. 21. ch. 8. p. 927.

Dit beſluit ik uit de volgende woorden van Thevet. „ Wat de „ gezegde weduwen aangaat, zy hertrouwen niet weer, ten zy aan „ de broeders en naaſtbeſtaanden van hun overleden man die even„ wel eerſt de dood van een overledenen moeten wreken, zo hy „ van den vyand gevangen en opgegeten is. Zo hy van ouderdom „ of ziekte geſtorven is, moet die gene die de Weduwe tot vrou„ we neemt een gevangen aanbrengen, die op het graf van den „ overleden, 't zy dat men van dorp verandert is of niet, de ve„ ren, halsbanden, pylen en boog van den doden waſſche en „ ſchoonmake, zelfs zyn groot bed daar hy in zyn leven op ſliep. „ Ook hertrouwen deze Weduwen nooit aan een die zo dapper en „ ſterk niet is als haar man was, want anderſins zou men ze van el„ kander ſcheyden, en haar kinderen en magen zouden 'er misnoegt „ over zyn, zo dat wanneer zy op haar ſlag niet kunnen komen zy „ liever het overige van haar leven in den weduwlyken ſtaat zullen „ verſlyten, en met haar kinderen doorbrengen, en al trouwenze „ al ten tweden maal, is het evenwel meer als een jaar na den „ dood van haar man, en daar worden noch meer zaken ontrent „ waargenomen. By deze gelegenheid zal ik U van een vrouw „ verhalen, die na de dood van haar man, die van de vyanden ge„ vangen en opgegeten was, nooit wilde hertrouwen, om dat nie„ mant van de bloedvrinden des overledenen getracht had zyn dood „ te wreken: tot dien einde greep zy pyl en boog in de hand, „ trok zelfs met de mannen ten ſtryd, en maakte ook enige tot „ krygsgevangens, die zy haar kinderen om te doden gaf, zeggen„ de: ſlaat dood, myn waarde kinderen, wreekt den dood van „ uwen overleden Vader, nademaal niemand van zyne verwanten

enige

„ enige andere wraak pleegt, mooglyk om dat ik niet jong noch
„ ſchoon genoeg ben, maar iets is evenwel in my, te weten dat
„ ik moedig en dapper ben om den dood van uwen Vader, myn
„ man, te wreken; en in der daad deze vrouw rechte zo veel uit,
„ dat zy verſcheyde van haar vyanden gevangen kreeg, die zy
„ deed omhals brengen zelfs van de jonge broeders en neven van
„ den overleden: zo dat zy alle vrouwelyke bedryven ter zyden
„ ſtellende, en de manlyke ter handen nemende, geen hangende
„ lokken meer droeg als de andere vrouwen, of gelyk zy gewent
„ was, maar zich met veren en andere manlyke cieraden opſchik-
„ te. Maar om weer tot onze reden te keren; na wel gegaſtreert
„ te hebben, maken zy fluiten van de been- en armpypen hunner
„ vyanden, en andere ſpeeltuigen, gelyk trommeltjes na hun ma-
„ nier, en zy danſſen en ſpringen verheugt rondtom hunne huisjes,
„ daar ondertuſſchen de oudſten niet nalaten den gantſchen dag
„ volgens de gewoonte met vreten en zuipen door te brengen, en
„ zy worden door de weduwen van den overleden en zyn naaſt-
„ beſtaande vrindinnen opgepaſt; en hen de reden van dit doen
„ gevraagt hebbende, kreeg ik tot antwoord, dat het was om de
„ jongelingen den moed op te beuren, en hen aan te zetten om
„ vrymoedig tegen de vyanden ten ſtryde te gaan, in hope van
„ een diergelyke eer, wanneer zy omgekomen zyn.

De Krygslieden wachten niet altyd tot dat zy gebeden worden, hun plicht vermaant hun genoegzaam hier toe, en het verlangen om roem te winnen preſt hen noch levendiger als de plicht en 't gebruik. De gene die luſt heeft om een bende op te rechten, of die dus verplicht is het te doen, verſchaft een ſnoer, of wel zo hy die ontfangen heeft, wyſt hy ze aan die genen, die hy tot zyn tocht wil werven, als het teken van zyne en hunne verbintenis, zonder hun evenwel bekent te maken wie hem tot dezen oorlog opgerokkent heeft, noch wie de perſoon is, wiens plaats hy vervullen wil: maar zo hy het hun al bekent maakt, is dit een geheim onder de oorlogslieden, waar van het dorp geen kennis heeft.

De Oorlog kan als een byzonderen Oorlog aangezien worden, wanneer die met kleine partyen geſchied, waar van 'er byna altyd een te velde is: of als een algemeene, wanneer zy met een gantſch leger trekken, en dat het in name der gantſche Natie geſchied.

De Ouden worden altyd niet door de hoofden van deze kleine partyen om raad gevraagt, maar zy kanten 'er zich niet tegen, wanneer het belang van de Natie zelfs daar niet tegen ſtryd. In tegendeel zyn zy wel in hun ſchik te zien dat de jeugt zich oeffene en dezen krygszuchtigen aart behoude, die hun veiligheid uitmaakt, met hen vreeslyk te maken. Maar indien zy vreesden dat het getal dezer partygangers hun dorp te zeer zou verzwakken; dat zy eenige Natie, welke zy noch willen ontzien, enigen ſmaad gingen aandoen, of wel dat zy hun krygslieden tot enige geheime onderneming nodig hadden, doen zy onder de hand arbeyden om de hoofden tegen te houden. Zo hun onderhandelingen niet gelukkig genoeg zyn, of dat zy enige zwarigheid vinden om daar in te ſlagen, laten zy hen vertrekken, en doenze op valſche berichten,

die zy hun onder weeg van ter zyden laten geven, weerom keren; maar het veiligſte middel dat zy hebben om hun ondernemingen te breken, is de Matronen van de Hutten te winnen, daar die gene, die zich met den Veldoverſten verbonden hebben, hun *Athonni* hebben; want deze hoeven haar gezag maar te doen tuſſchen beyden komen om de beſt overleydde ondernemingen omver te werpen, 't geen ons doet zien dat zy een gezag hebben dat eniger maten wezentlyker is als de raad der Ouden zelfs.

Maar dit middel neemt men zelden ter hand, om dat de Wilden elkander zeer ontzien, en niet licht deze wegen van gezag en macht, die de genegenheid dwingen, zullen inſlaan.

TWEDE HOOFTSTUK.

Van de kleine party-gangen in tyd van vrede.

DEze kleine partyen beſtaan gemeenlyk maar uit zeven of acht perſonen van een dorp; maar dit getal groeit dikwils door die van andere dorpen of bontgenoten van andere volkeren aan, die 'er zich byvoegen; en zy kunnen by de Argonauten vergeleken worden, die tot hun beroemde onderneming een leger oprechten, dat niet talryker was als de minſte kompagnie voetvolk.

Vid. Apoll. Rhod. lib. 1. Argonaut.

Deze afgezonderde partyen, die dus in volle vrede gemaakt worden, om de Natie in geen moeielykheden in te wikkelen, die van droevige gevolgen zouden kunnen zyn, gaan by de verafgelegenſte volkeren oorlog voeren. Zy zullen twe of drie jaar onder weeg zyn, en twe of drie duizent mylen afleggen in 't gaan en weeromkomen, om iemand den hals te breken en het hooſthair met zich te nemen. Deze kleine kryg is een rechte moordery en ſtruikrovery, die geen ſchyn van recht heeft, noch in de reden waarom hy ondernomen is, noch ten opzicht van de volkeren dieze aangedaan word: zy zyn deze verafgelegene Natien niet bekent, of nergens anders door als door de ſchade die zy haar veroorzaken, wanneer zy hen komen dood ſlaan of tot ſlaven maken byna tot voor de poorten van hun Paliſſaden. De Wilden zien dit evenwel voor een heerlyke daad aan.

De Oorlog, die onder naburen gevoert word, heeft gemeenlyk meer reden. De nyd die 'er tuſſchen deze Volkeren regeert, maakt dat zy zich onderling alle ſmaad aandoende niet lang wachten om wettige oorzaken tot een vredebreuk te geven. Het minſte dat zy maar verbittert zyn, of dat zy menen redenen te hebben om over elkander misnoegt te zyn, laten zy de gelegentheden niet voorby ſlippen, die zich op doen, om tot hun voordeel die gene gevangen te nemen, daar zy zich gemakkelyk van kunnen ontdoen, wanneer zy ze op hun jachtlanden ontmoeten, of wanneer zy over een ſtukje van hun land gaan in 't wederkeren van den Oorlog; dien zy in verafgelegen landen gevoert hebben.

De hoop van ſtraffloosheid en van dit ſlag van moorden aan de kennis van die gene, die 'er belang in hebben te kunnen verborgen houden, geeft veel aanleyding hier toe; maar zy kunnen zo geheim niet zyn, of het komt vroeg of laat voor den dag, door de onvoorzichtigheid van de ſchuldige of daar blyven hevige ver-

moe-

moedens over, die al zo diepe wonden maken als de volmaakſte en omſtandigſte bewyzen. Dan tracht de Natie, die ſchuld heeft, zich zo goed als zy kan te rechtvaardigen, zy doet de verſchoningen voor af gaan, daar zy de beſte verf aangegeven heeft die 't haar mooglyk is, vervolgens gaat zy de doden bedekken, en geſchenken doen om de banden van het goede verſtand, die gereed zyn om te breken, weer aan elkander te knopen; maar al worden deze geſchenken aangenomen indien het gewricht van tyden niet bequaam is tot het voornemen dat men had om 'er een algemene wraak over te nemen, hoeft men zich niet te vleyen dat de hoon gants vergeten is.

Het verband dat men op deze wonde gelegt heeft houdze maar gedekt, zonderze te genezen, zy bloed van binnen zo lang de vyand daar de kaſtyding niet over ontfangen heeft, die de wraak hun ingeeft; de Raad houd een nette lyſt van die gene, die in diergelyke voorvallen omgebracht zyn, en men hernieuwt t'elkens de geheugenis daar van, tot dat men in ſtaat is om 'er de plechtigſte voldoening over te nemen.

De Raad ſtemt tot geen oorlog, zonder lang dit beſluit in den boezem gebroeit te hebben, en zonder met veel rypheid al de redenen die 'er voor en tegen zyn gewikt en overwogen te hebben. Alle de vergaderingen handelen over deze ſtof. Men onderzoekt daar zorgvuldig alle de gevolgen van een onderneming van dit gewicht: men pleegt daar raad over de middelen en maatregelen die men nemen kan, en men verzuimt geen van de minſte voorzorgen. Zy laten in 't byzonder niets achterwegen om op hun buren en bontgenoten te kunnen vaſtgaan, zy zenden aan alle geheime afgezanten en kraal-ſnoeren, om hen te overreden dat zy de gemene zaak omhelzen, of zich ten minſten onzydig houden, door de redenen van wantrouwen die zy ſtilletjes uitſtrojen, om zo den een door den ander in eerbied te houden.

De Vrede heeft zo wel zyn yverige aanhangers in den raad als de Oorlog De gene die niet tot wraak aangezet worden als door 't verlies hunner medeburgers, ſchoon zy dit niet met onverſchillige ogen aanzien, worden 'er evenwel veel minder door aangedaan als die gene, die hun broeders of nabeſtaanden bewenen; zy zyn ook beter in ſtaat om te oordelen of het beter is uit te berſten of te veinzen, maar zy zyn altyd geen meeſter om een ander de welgegrondheid van hun redenen te doen begrypen. Als de ſtemmen verdeelt zyn ſtoken de verſtoorſte zomtyds de party onder de hand aan, en doen de vyantlykheden door ſimpele partygangers beginnen, die de balans doen overhellen, en het beſluit tot een Oorlog verhaaſten, die in die omſtandigheden noodzakelyk word.

DERDE HOOFTSTUK.

Opſteken van de heirbeyl.

DE Vrede dus gebroken zynde of alle maatregelen welgenomen om dien te breken, ſteekt men opentlyk de heirbyl op, men laatze volgens de gewoonte plechtiglyk by alle bontgenoten dragen, en men verkondigt in alle Dorpen den Oorlog.

De ſchrik van den Irokoiſchen naam is zodanig verſpreyd, dat van dat ogenblik af aan alle buren voor zich beven, en hun vrees niet laten varen voor dat zy zien wien de ſlag gelden zal.

't Is een ſtaatkundige ſtreek onder hen, zelfs wanneer zy den oorlog verkondigen, dat zy zich niet haaſten om te vertrekken, en lang dreigen omze lang in alarm te houden: dikwils van 't ene jaar tot het andere uitſtellen, om die gene, die zy willen veraſſen, door een gewaande veiligheid in ſlaap te wiegen: maar 't is ook een ſtaatkundige ſtreek in de anderen, alle geruchten van oorlog uit te ſtrooien, hoe valſch die ook zyn mogen, die te koeſteren, wakker te houden of zelfs uit te ſtroien, om hun jongelingen waakzaam te houden, op dat zy niet op 't onvoorzienſt verraſt worden.

De Oorlog vaſt geſtelt zynde uit noodzakelykheid om zich voor het onrecht te dekken, geweld met geweld te weerſtaan, en wraak te nemen over de ongelyken, die de volkeren, het een van 't ander, konden ontfangen, wierd ook door den Godsdienſt, gelyk ik gezegt heb, geheiligt, en had zyn algemeen-aangenome wetten, die men zorgvuldiglyk zelfs onder vyanden in acht nam, op dat hy zelfs de palen van gerechtigheid niet overſchryden mocht, en het recht der volkeren ſchenden, dat hy eer moeſt hanthaven. Volgens dezen grond * zien wy dat men in oude tyden geen Oorlog begon, zonder wettige reden om dien te verklaren, en zonder dien plechtiglyk verkondigt te hebben. De Romeinen in 't byzonder waren hier zeer naauwkeurig in. Zy hadden perſonen die hier toe aangeſtelt waren om van de rechtvaardigheid van hun zaak te oordelen, en wanneer zy door naburige Volkeren meenden beledigt te zyn, zonden zy vier wapenkoningen om de voldoening, die men hun verſchuldigt was, te vorderen.

Vid. Alexandrum ab Alex. Genial. dier. lib. 5. c. 3. & Servium in lib. 9. æneid.

Deze Wapenkoningen op het Kapitool yzer, kruid en andere die men *Sagmina* noemde genomen hebbende, 't welk het teken van hun bezending was, en het hooft met wolle offerbanden bekranſt hebbende, gingen de eiſſchen van het Romeinſche volk voordragen, en zo men hun binnen een gezetten tyd geen recht op hun vordering deed, keerden zy weer tot op de grenzen van de landen hunner vyanden: en de opperſte onder hen, dien men *Pater Patratus* noemde, en die alleen recht had om den oorlog te verkondigen, in tegenwoordigheid van drie getuigen zeker formulier van plechtige woorden, in deze gelegenheden gebruikelyk, met een klare en duidelyk ſtem, die aan deze plechtigheid den naam van *Clarigatio* gaf, uitgeſproken te hebben, wierp op het vyandelyke land een ſpies met een yzeren punt, of wel een bloedverwige ſpies,

* *Alex. ab Alexandro, lib. 5. cap. 3.* Ibat pater patratus ad hoſtium fines, & verba ſolemnia præfatus, bellum a populo Romano contra præſcriptos hoſtes, ob legitimas quas cenſuerat cauſas, clarâ voce indicebat, poſt quam clarigationem miſerat, ut de Senatus Conſilio & Populi juſſu, fecialis has tam ferratam aut ſanguineam præuſtam ad fines illorum jaceret: & non minus tribus puberibus præſentibus bellum indiceret, & ita denunciari & indici juſtum piumque bellum putavêre, &c.

1
VIVAS
INDEO
2
SP·K·FEB
FRVCTVS
2
3
4
5
LIBERALITAS AVGVSTA
6
7
8

ſpies, die aan 't ene end gebrand was ; waar na het geoorlooft was vyandlykheden te beginnen. *

Op enige plaatzen van Amerika vind men noch een overblyfzel van dit oud gebruik. In Florida was de manier om den Oorlog te verkondigen, dat men op den vyantlyken bodem daar de meeſte paſſagie was, pylen in den grond ſtak, aan wier punt men een vlokje katoen of wol ſtak. Verſcheyde andere Volkeren van Amerika in plaats van pylen planten een moorthamer, die zwart en rood geverft is, in den grond ; maar deze wyze om den Oorlog plechtig te verklaren is zeer zelden in gebruik. Weinig bekommert over de gerechtigheid hunner zaak, zyn zy het hedendaags noch minder om de oude formaliteiten te onderhouden ; nergens om bedacht zynde als om hun vyanden te onderdrukken, leggen zy ook niet toe als om hen te verraſſen, en hen als zy 'er 't minſt om denken, te overvallen

De verbittertheid van de twe vyandlyke Natien is altyd zo levendig niet, dat zy zich beyde wapenen, om elkander te enemaal in den grond te helpen. Men heeft Rome en Karthago, ſchoonze elkander met jaloerſſe ogen aanzagen, zich in haar overwinning matig zien gedragen, haar vyanden voor zodanig niet meer aanzien, zo dra de val van de eene deze balans weggenomen had, die de nydigheid veroorzaakte ; dezelve ſparen om hun tyd om weer adem te halen, te geven, en om zich weer op te beuren, om op nieuws weer het voordeel en de voorrang te betwiſten. Daar zyn ook gelegentheden geweeſt, waar in de Oorlog een opgeſtemde zaak was tuſſchen de hoofden der beyde partyen, om hun jongelingen fluxs en levendig te houden, en die geen andere inzicht had als elkander te tergen en af te matten om hun dapperheid op de proef te ſtellen.

Vader Garnier heeft my een geval vertelt, 't geen ik om zyn zonderlingheid hier gaarn aanhaal, en voor al om een aanmerkelyke uitdrukking, die in de H. Schrift met dezelfde betekenis en in een diergelyke gelegenheid gevonden word. *Shonnonkeritaoui*, Hooft der Iſonnontouans, of wel *Sagoſtendagetes* Hooſt der Onnontagues (het heugt my niet ter degen meer wie van beyden het was) liet het hooft van de onzydige Natie bidden, dat hy wilde toeſlaan dat hun jongelingen van weerskanten tegen elkander ten ſtryd trokken, en zich door kleine partyen afmatteden : deze, door het geen de Huronnen, zyne geburen, overgekomen was, wier bloed noch rookte, en wiens neerlaag noch gantſch vers was, deed

* Servius in hæc verba lib. 9. Æneid. *En, ait* (Turnus) *& jaculum intorquens emittit in auras, principium pugnæ*; ſic habet. Hoc de Romana ſolemnitate tractum eſt. Cum enim volebant bellum indicere, Pater Patratus; hoc eſt princeps fecialium, proficiſcebatur ad hoſtium fines : & præfatus quædam ſolemnia clara voce dicebat ſe bellum indicere propter certas cauſas, aut quia ſocios læſerant, aut quia nec aprepta animalia nec obnoxios redderent. Et hæc *Clarigatio* dicebatur, a claritate vocis. Poſt quam clarigationem haſtâ in corum fines miſſâ indicabatur jam pugnæ principium. Poſt tertium autem & triceſimum diem quam res repetiſſent ab hoſtibus, feciales haſtam mittebant.

deed hem antwoorden, dat hy daar niet in konde bewilligen, en dat hy al te zeer voor de droevige gevolgen vreesde, die uit de vaardigheid, waar mee hy deze voorſtelling toegeſtemd had, zouden kunnen ontſtaan. De Irokois, die niets tegen deze reden in te brengen had, maar die evenwel altyd hier ontrent tot zyn oogmerk zocht te komen, liet hem vragen, met wie hy dan wilde *dat zyn kinderen ſpelen zouden*: Abner bediende zich eertyds van dezelfde wyze van ſpreken toen zyn leger en dat van David zich in zyn tegenwoordigheid bevindende, hy aan Joab een tweegevecht tuſſchen luiden, die van weerskanten hier toe verkoren zouden worden, liet aanbieden, die hun het vermaak daar van aan 't hooft van beyde de legers verſchaften. *Dixitque Abner ad Joab: ſurgant pueri & ludant coram nobis & reſpondit Joab, ſurgant.* Het twee-gevecht wierd aangenomen. Toen trokken 'er uit de legers twaalf dappere knechten tegen twaalf uit, die elkander by de kop gevat hebbende, elkander doodſtaken, en dit ſpel met hun leven eindigden: een aanmerkenswaardige daad, die de plaats, daar zy voorviel, beroemt maakte, door den naam dien zy 'er van behield van *Veld der Dapperen*, *Ager Robuſtorum.*

2. B. der Koning. 2. H. 14. vſ.

't Zy dat het hooft van de onzydige party eindelyk de voorſtelling, die hem gedaan wierd, bewilligde, of dat hy 'er door eenige ſchermutzelingen tegen zyn volk toe gedwongen wierd, de kleine Oorlog begon. Maar tot zyn ongeluk wierd in de eerſte ontmoeting de eige neef van den Irokoiſchen Veldoverſten gevangen genomen, en aan een Hut overgelevert, daar men hem ten vure veroordeelde. De rampzalige Oom, die zich ingebeelt had dat men eerbied voor een perſoon moeſt hebben, die hem zo na beſtond, wierd gruwelyk op het hooft der vyanden verſtoort, en zeyde dikwils in toorn tegen hem „ Broeder, waarom hebt gy „ uwen neef en den mynen niet gered? " De gemoederen dus gruwelyk verbittert zynde, ontſtak de oorlog met ernſt, en eindigde niet als door de algemene onderbrenging van de onzydige Natie, waar van het opperhooft den ondergang had voorzien.

Wanneer twee machtige Natien tegen elkander verbittert zyn, dat het ſchynt dat de Oorlog niet zonder den ondergang van een van beyde kan ophouden, is het gerucht van hun vredebreuk alleen machtig genoeg om byna het gantſche Noorder-Amerika in roer te ſtellen, en van 't ene tot het ander end in de wapens te brengen. Laat de Irokoiſen by voorbeelt den Outaouach of den Ilinees den oorlog verkondigen, daar is niet meer van noden om een gemene verwoeſting te veroorzaken, als die daar de beroemde Trojaanſche oorlog de oorzaak van was, waar in gants Griekenland tegen Azien was gewapent. De gelykenis is niet quaad. Het Koningryk van Priamus, daar de Dichters zo breed van opgeven, beſtond in Troas en Frygien, dat een klein landſchap van klein-Azien is. De Oorlog, dien de Grieken hem aandeden, verenigde al de verſcheyde Volkeren van de Egeeſche zee en van Peloponneſus tot een leger, onder verſcheyde Kapiteyns, die men Koningen noemt, en wiens ſtaten in eenige dorpen beſtonden. Een koddige Koning, by voorbeelt, was de Koning

De Oorlog dezer Wilden by den Trojaanſchen Oorlog vergeleken.

ning van Itaka, welke een van die gene was, die in dit beroemt verbond het meeſte aanzien had. Priamus zag ook tot zyn beſcherming onder verſcheyde hoofden tot zyn hulp toe ſchieten niet alleen alle deze kleine volkeren van klein Azien, die zyn bontgenoten en buren waren, gelyk de Lyciers enz, maar ook de verafgelegenſte Natien van het grote Azien. Penthaſilea, Koningin der Amazonen, quam 'er van den oever van den Thanaïs, Rheſus van de uiterſte grenzen van Thracien, en Memnon, dien men zegt een Veldoverſte der Egyptenaren, der Aſſyriers of der Ethiopiers geweeſt te zyn; bracht de troepen van Aurora aan. Deze menigvuldige Natien maakten geen talryke legers uit. Wat hulpbenden voerde Rheſus aan, die Diomedes en Ulyſſes alleen in den ſlaap de eerſte nacht van hun aankomſt afmaakten, eer dat hun paarden het water van de rivier Xanthus hadden kunnen drinken? En zonder van het opſnyden der Dichters te ſpreken, zo men overwegen wil hoedanig toen het fatzoen en de grootte der ſchepen mocht zyn, het getal van duizent, die de Vloot der Grieken uitmaakten, was miſſchien niet machtig om een leger van twintig duizent man uit te maken.

Hoe veel krygsknechten de Hutten der Irokoizen wel kunnen uitleveren.

De Hutten der Irokoizen te zamen verenigt zynde, zyn na myn gedachten, niet in ſtaat om veel boven de drieduizent krygsknechten uit te maken. Evenwel verwekt de Irokois alleen jaloezy aan de verafgelegenſte Natien, van den mond van de rivier St. Laurens en de kuſten van den Oceaan, tot den oever van Miſſiſſipi. Dit moet die genen niet vremt voorkomen, die enige kennis van Amerika, en de Wilden, die het bewonen, hebben. Schoon 'er vele en verſcheyde Natien zyn, beſtaat ieder van haar in 't byzonder in een klein getal van Dorpen, en vele zelfs in een enkel dorp; zo dat zommige geen dertig Soldaten kunnen uitleveren.

Ten anderen beſlaan zy onmeetbare landſtreken van dichte boſſchen, of ſchrale weyden en zy zyn zo ver van den ander afgelegen, dat men zomtyds twe of driehondert mylen moet gaan, eer men een levendige ziel ontmoet. Dit maakt dat de weg door deze ruime woeſtynen, daar een kleine bende lang zonder vrees kan marcheren, voor niets gerekent word, en dat een tocht van zeven of acgthondert mylen daar aangezien word, als men in Vrankryk een ſpeelreysje van Parys na Orleans zou doen. Daarenboven de kleine Natien, die dicht by elkander leggende malkander zouden moeten beſchermen, houden geen goed verſtand onder een ter oorzaak van de onderlinge jaloersheid, of zyn niet genoeg by de hand, ſchoon de naaſte buren zynde, om elkander in tyd van verraſſing hulp te bieden tegen een vreeslyker vyand, die hun op den hals zit als zy 'er 't minſt om denken, zo dat om dezen algemenen vyand te weerſtaan zy genoodzaakt zyn een verbond met de Natien aan te gaan, die aan den anderen hoek van Noorder Amerika zyn, om een verwydering te maken en hem te verzwakken, met hem te noodzaken om zyn krachten te verdêlen.

Op dezen dubbelen grond van het klein getal perſonen waar uit ieder Natie in de eerſte tyden beſtond, en van de wyduitgeſtrektheid der onbewoonde landen, moeten wy redeneren, om de lan-

ge tochten, de verhuizingen, en de verbinteniſſen van zekere zeer verafgelegene Natien uit te leggen, die zonder dat zeer onverſtaanbaar zouden zyn. Diodorus van Sicilien ſchildert ons het Zuidelyk Gallien eveneens af, als men hedendaags Kanada zou doen. In der daad Gallien, Spanje, Duitſland, Italien zelfs en de andere delen van Europa waren landſchappen opgepropt met boſſchen, die de natuur daar geplant had, en met bergen met ſneeuw bedekt, daar de kunſt noch geen arbeyd aan te koſt gelegt had, om 'er wegen en voetpaden te maken. In deze woeſte Wildernisſen viel het den Galaten en Iberiers gemakkelyk zich uit Azien na Gallien en Spanjen te verplaatzen, even zo gemaklyk was het van daar weer na Azien te keren.

Het zuidelyk Gallien der Ouden met het hedendaags Kanada vergeleken.

De Natien, die hier en daar verſpreyd waren, waren niet zeer talryk; hoe zou het anders mooglyk zyn te begrypen dat een zo klein leger als dat der Argonauten een zo grote uitgeſtrektheid van land had kunnen doortrekken, als de Poëten verhalen, en zo veel Natien te onderbrengen, zonder dat hun iemand den doortocht en hun onderneming betwiſte? 't Is een fabelachtig verhaal, zal men zeggen, ik wil 't geloven, ſchoon het volgens de regels van een gedicht ontrent den grond en den inhoud van het voornaamſte voorwerp zodanig niet zyn moeſt; maar in het vercierde zelfs geven de Dichters acht dat zy de waarſchynelykheid in zaken, die natuurlyk zyn, plaats geven, en welke geen wonderwerken of ontknopingen vereiſſchen, die niet zonder tuſſchenkomſt der Goden kunnen te weeg gebracht worden.

Gen. 14. 't Geen ik daar gezegt heb kan dienen om een plaats in de H. Schrift te verklaren, die de Uitleggers heeft verlegen gemaakt, en die ik hier zal aanroeren om datze tot myn onderwerp dient, ter oorzaak van de giſſingen die ik over den oorſprong der Irokoizen en Huronnen heb. Daar word van vier Koningen gehandelt die een verbond hadden aangegaan om vyf andere Koningen van deze zondige Steden, die God door 't vuur des Hemels verteerde, te beoorlogen. Deze vier Koningen waren Chodorlahomor, Koning der Elamiten of Perzen, Amraphel, Koning van Sennaar of Babylon, Arioch, Koning van Pontus, en Thadal, Koning der Natien. De Overzettingen verſchillen 't meeſt ten opzicht van deze twe laatſte. De Hebreeuwſche, die Onkelos en de zeventig gevolgt hebben, noemt *Arioch Koning van Hellaſar*, de Arabiſche, *Koning van Sarian*, die van Symmachus, *Koning der Scythien.*

Vide Poliglotta & Biblia Maxima, in cap. 14. *Geneſ.*

Maar St. Hieronymus, de overzetting van Aquila volgende, noemt hem *Koning van Pontus.* Men is noch onzekerder ontrent dezen Thadal, om de algemene uitdrukking van *Koning der Natien.* De Hebreeuwſche vertaling heeft *Koning van Gom*, en de Syriſche zet het over *Koning der Geliten.* Maar deze landen Hellaſar, Sarian, en Goim zyn in de oude en hedendaagſche Aartsryksbeſchryving te enemaal onbekent. Zommige verſtaan, na Symmachus, door het woord *Gentium* Pamphilien, of om beter te zeggen dat gedeelte van klein Azien, dat verſcheyde kleine afgezonderde volkeren inhiel, waar van ieder tot zynent de meeſter was, en die de

H.

H. Schrift *Populus Gentium* noemt, gelyk zy de Eylanden van de Egeeſche zee *Inſulæ gentium*, de Eylanden der Natien noemt.

Wat de Uitleggers daar in verlegen maakt.

't Geen de uitleggers verlegen maakt is de verafgelegenheid van het eene land tot het ander, en de ſoort van onmooglykheid die 'er uit deze verheid ſchynt te ſpruiten, dat deze Koningen te zamen hebben kunnen verbonden zyn, om vyf Koningen, die redelyk dicht aan elkander lagen, te beoorlogen. Om deze verlegenheid dan te vermyden, trachten zy de ſtaten van deze Vorſten zo veel het moogelyk is tot elkander te doen naderen, en zeggen dat Arioch Koning van een ſtad van Celeſyrien was, die Stefanus *Ellas* noemt, en zy plaatzen het koningryk der Natien in dat gedeelte van Galilea, dat men Galilea der Natien, *Galilæa Gentium*, noemde; maar waar aan men dezen naam in voorbaat gegeven heeft, waar van men meer Voorbeelden in de H. bladeren vind; want deze benoeming is zo oud niet als Mozes, en word in Jozua niet gevonden, ſchoon zy beyde van Galilea gewag maken.

Maſius, *Jozua H.* 12. *Vſ.* 9.

Neder-Galilea wierd in der daad eerſt lang daar na Galilea der Heydenen genoemt, ter oorzaak van de Feniciers en andere afgodiſche Volkeren van 't geſlacht van Kanaan, die het bewoonden.

Maar de grond van deze zwarigheden heeft niets om 't lyf, als men opmerkt dat het deze Koningen niet moeielyker viel zich te zamen te verbinden, als Priamus dat hy met verafgelegene Volkeren in Aſien en Afrika had aangeſpannen, en als het de Franſſchen in den laatſten Oorlog geweeſt is, dien zy in Amerika in 't jaar 1716 gevoert hebben, wanneer zy, om de Tionnontaten by te ſpringen zes of zeven hondert mylen weegs moeſten afleggen, om by de Outagamis te komen, en die in hun fort te overmeeſteren, daar zy zeer weinig in getal waren. Nu veronderſtelt zynde dat de Staten van Arioch en van Thadal in klein Azien geweeſt waren zo waren zy niet meer als ontrent vier of vyf hondert mylen van de ſtaten van Chodorlahomor en van Amraphel afgelegen, en de gene die zy gongen beoorlogen waren volgens deze veronderſtelling in 't midden, ten opzicht van die vier Vorſten.

Ik geloof evenwel dat men de ſtaten van deze Vorſten naderby kan brengen, als men zich by de Vulgata en andere overzettingen houd, die Thadal en Arioch in Pontus en na de Kaſpiſche Engtens in het Aſiatiſch Scythien plaatzen. De naam Arioch, dien Euſebius *Areïos* noemt, komt met den *Ares* der Barbaren, en met deze Provintie, *Areïana* geheten, over een, die aan Perzien grensde, en zich tot de Kaſpiſche engtens uitſtrekte. De naam zelfs van Areiana of Ariana zweemt zeer na het koningryk van Sarian in de Arabiſche Overzetting. Thadal, Koning der Geliten, was een nabuur van Arioch, want 't is waarſchynlyk dat de Geliten de zelfde waren als die gene, die in de oude aartryksbeſchryving *Gelæ* of *Geli* genoemt worden, die ook na de kant van de Kaſpiſche zee gelegen waren. Plinius vermengt ze met de Kaduſiers, Strabo onderſcheyd ze, en zegt dat de Kaduſiers by na zo veel voetvolk als de Volkeren van Ariana hadden. Voor 't overige waren de ſtaten dezer twee Vorſten, als men dezelve in Pontus plaatſt na de kant van klein Azien toe, zo ver niet van die der twee

Plin. lib. 6. *c.* 16.

Strabo, *l.* 11. *p.* 350. & 360.

Arrian. lib. hiſt. Indic. andere bontgenoten afgelegen. Want in Arrianus word verhaalt, dat terwyl Alexander Perzien doortrok, hem de Afgezanten der Natien die ontrent Pontus Euxinus wonen, langs een zeer korten weg quamen begroeten, zo dat deze Vorſt daar zeer over verwondert ſtond. Men kan 'er byvoegen, dat de ſteden en de Natien in die eerſte tyden geen vaſte plaats houdende, men noch gemaklyker de ſtaten van de twee andere Koningen zou kunnen doen naderen, voor al van die der Elamiten, wiens land toen noch zo ver afgelegen noch zo wyduitgeſtrekt niet was, als naderhand. Men kan niet loochenen dat de Perſianen of Elamiten tot den tyd van Cyrus toe op de wyze der Wilden geleeft hebben, gelyk ik door Herodotus bewezen hebbe.

Deze Oorlog, waar van de Schriftuur ſpreekt, was in eenen zin zo klein niet als men dien maken wil; want ſchoon de Koningen van de vyf ſteden dichte buren waren, liet de Oorlog niet na een groten ſtreek lands te beſlaan, 't geen klaar uit de H. Schrift zelfs blykt, nademaal deze vier Koningen, voor dat zy de vyf andere overwonnen, verſcheyde Natien te onderbragten, die mooglyk in 't verbond hunner vyanden ſtonden. Dit waren de Raphaims, de Emims, van 't geſlacht der Reuzen, de Zuzims, de Chorréers, de Amalekiten, en de Amorrhéers. Van de andere kant was hy evenwel niet groot, want alle deze Natien, die een zo aanzienlyke uitgeſtrektheid van land beſloegen, waren zeer gering in getal. Niets geeft dit beter te kennen als het geen deze vier Koningen, overwinnaars van zo vele Volkeren, en die noch over die van de vyfſteden quamen te zegepralen, overquam: want deze trotze overwinnaars wierden in hun zege zelfs door Abraham overwonnen, aan het hooft van driehondert achtien van zyn volk, en miſſchien van eenige hulpbenden van de twee broeders Eſcol en Aner die zyn bondgenoten waren.

Gen. 14. Vſ. 5. 6. 7.

Ibid. Vſ. 15.

Ik weet dat men zwarigheden kan maken over het geen ik van het klein getal van ieder Natie zeg, en dat men my kan tegenwerpen dat deze landen zeer bevolkt zyn geweeſt, 't geen men uit het voorbeeld der Iſraëliten zelfs bewyzen kan, die zoo zeer in de Woeſtyne toenamen; maar men moet de tyden onderſcheyden: de Volkeren hebben hun wiſſelvalligheden gehad, in den eenen tyd zyn zy zeer weinig in getal geweeſt, en op andere tyden zyn zy zo ſterk aangegroeit, dat zy al de ſtaten hunner geburen als beken hebben overſtroomt.

VIERDE HOOFTSTUK.

Het rysje of krygsteken.

DE Byl is zo dra niet opgeſtoken of de Legerhoofden bereyden zich om hun volk te werven, en de gene die luſt hebben om hen te volgen, ſteken het Rysje op. Dit is een ſtuk gewerkt hout, met vermillioen beſtreken daar ieder krygsknecht enig teken of kenlyke figuur op zet, en dat hy den Veldheer geeft, als een pant dat hem in perſoon verbeelt, en dat als een knoop van zyn verbintenis, zo lang die duurt, kan aangezien worden.

De Wilden kun-

Ik had in 't eerſt gemeent dat wat verbinteniſſen de Wilden in dier-

diergelyke gelegenheden aangingen, zy die konden verbreken en hun woorden na hun believen in den hals halen, in gevolge van deze vryheid, die hun zo aangeboren ſchynt, dat zy alle onafhankelyk van den ander ſchynen te zyn, en dat men zou geloven dat hun Hoofden maar een gezag zonder dwang hebben, en dat eniger maten van de dadelyke wil van ieder menſch afhangt.

nen de verbinteniſſen, die zy zo aangegaan hebben, niet verbreken.

Maar ik ben vervolgens ontrent dit ſtuk uit den droom geholpen, door het geene 'er in de Zendelingſchap van de Huronnen van Loretto gebeurde; want eenige zwarigheid ontſtaan zynde over een Wilden, die men weg wilde jagen om dat hy tegen een zaak had aangegaan, waar toe zich het dorp plechtiglyk verbonden had, en waar van het verband in zulke Rysjes beſtond, als die men opſteekt om ten oorlog te trekken; vermaande een oud Man den Zendeling dat hy ſtyf by zyn ſtuk zou blyven ſtaan, zeggende, dat men den ſchuldigen noch genadiglyk handelde, en dat het van onheuglyke tyden af een Wet by hen was, dat het Dorp recht had om dien genen te doen ſterven, die na dat hy het Rysje opgeſtoken had, de beloften van zyn verbintenis niet na quam.

Schoon deze Wet hedendaags na den letter niet nagekomen word, zyn 'er evenwel noch verſcheyde verſſche Voorbeelden van geſtrengheid, en men heeft dikwils genoeg gezien dat Veldoverſten met koelen moede en zonder rechtspleging gemene Soldaten den kop inſloegen, die tegen hun wil ten Oorlog getrokken waren, of die onderweeg gedeſerteert waren, verlatende de party daar zy zich in hadden laten inſchryven.

Deze wyze van verbinteniſſen aan te gaan; met zich onderling eenig teken en pand van het gegeven woord te langen, was by de Barbaren niet alleen bekent, maar van hen tot de Grieken en Romeynen overgegaan, en noch lang genoeg na de bloeiende eeuwen van het gemene beſt tot de latere keyzers toe in ſtand gebleven. Deze tekens noemde men *Teſſeræ*, en waren kleine ſtukken hout, van beyde de kanten glad, waarop men cyffers of figuren zette, na het geen men vertonen of betekenen wilde. De keurlykſte en die van de eerwaardigſte Oudheid waren die gene die men *Hoſpitales* noemde, om dat zy tot een teken van gaſtvryheid gegeven waren, wiens rechten onſchentbaar en allerheiligſt waren, en tot de nakomelingen overgingen. De Gaſtheer en de gaſt van elkander afſcheyd nemende, deelden het teken, en bewaarden 'er zorgvuldig de ſtukken van, om ze te kunnen aan elkander voegen, als zy by geval malkander weer ontmoeten, de gene die deze tekens verſlingerden of aan ſtukken braken, wierden geoordeelt de gezwore trouw te verbreken; zy ſtonden voor eerloos te boek, en al de gramſchap der Goden waardig te zyn.

Van de partikulieren gingen deze Zinnebeelden tot de Genootſchappen over, en de ſteden zonden ze aan andere ſteden hare Bontgenoten, om een zeker pand van haar verbond te zyn.

In de Krygskunſt waren 'er van verſcheyde ſoorten, want behalven den Standaart, die men ook *Teſſera* noemde, noemde men met den zelfden naam het teken van de inſchryving, de order of het woord dat zy in het leger van den Veldoverſten gingen halen,

en dat op diergelyke ſtukken houts gegeven wierd ; men noemde dus de Verbinteniſſen voor de belening der Troepen, 't zy dat men die in geld of in levensmiddelen moeſt betalen; want als men deze tekens op den gezetten tyd vertoonde, waren de Krygskaſſiers en Kommiſſariſſen van den leeftocht genootzaakt zulke en zo veel zaken te leveren, als zy betekenden. Men had het zelfde gebruik in de uitdelingen die de Keyzers aan het Volk deden, en hier van daan komen de verſchillende betekeniſſen die men in de Schryvers vind, of de bywoorden die by het woord *Teſſera* gevoegt zyn, als *Nummaria*, *Frumentaria* en andere, die haar gebruik en de uitlegging die men 'er van maakt betekenden, dewelke door het bywoord zelfs bepaalt word. Men ziet noch de gedaante van deze Tekens op de Medailjes der Keyzeren en op eenige antiken.

VYFDE HOOFTSTUK.

Manier om den Oorlog te zingen en te verklaren.

DE Oorlog word in een Raads-hut, daar het gantſche dorp vergadert, gelyk ik elders uitgelegt heb, gezongen, en de Veldoverſte recht het gaſtmaal aan. Het zonderlingſte dat 'er in dit ſoort van feeſt is, is dat de honden, die men in den ketel ſteekt, daar het voornaamſte voorwerp van de offerande uitmaken; waar onder zy of aanſpraken doen aan *Areskoui* den Krysgod, aan den groten Geeſt en den Hemel, of aan de Zon, die zy bidden dat hunne paden mag verlichten en hun de zege over hun vyanden doen behalen en hen gezond weer in hun Vaderland leveren.

Pauſan. in Laconic. Plutarch. pr. 3 Arnob. Contra Gentes. lib. 4. Clemens Alex. in Protr.

Zonder twyffel is dit een van die Offeranden, die de Lacedemoniers, Kariërs en de Volkeren van Thracien God Mars ter eren pleegden, waar in zy Honden tot een Offer ſlachten. Maar ver dat het een Geeſt van Godsvrucht zou zyn, die de ziel van deze Offeranden is, is het eer een Geeſt van razerny en dolheid. Want hun gedachten op het gezicht van dit gerecht verhit wordende, beelden zy zich in dat zy het vleeſch hunner vyanden verſlinden, gelyk zy naderhand in hun liederen zeggen, en zy hebben geen groter vermaak als de verachting die zy 'er van hebben te betuigen, door de gelykenis die zy tuſſchen hen en de honden maken; in der daad zy geven geen anderen naam aan hunne Slaven.

De Krygslieden verſchynen in deze Vergadering op een afgryſſelyke en wonderlyke manier, die bequaam is om ſchrik aan te jagen, beſchildert, en met hun wapenen opgeſchikt. De Veldoverſte, die de Byl opſteekt, heeft de troni, de ſchouders en de borſt met houtskolen zwart gemaakt. Hy is gewapent, zo wel als een of twee Raadslieden die hy nevens hem heeft ſtaan, met zyn vrouw en kinderen, die met hun beſte cieraad opgeſchikt zyn. De Overſte eenigen tyd gezongen hebbende, verheft vervolgens zyn ſtem, en zegt tegen alle de omſtanders dat hy dit feeſt aan den Oorlogs God offert, en zich vervolgens tot hem rechtende. „ Ik „ roep u aan, zegt hy, op dat gy my in myn onderneming begun- „ ſtigt, dat gy medelyden met my en myn gantſche familie hebt; „ ik roep ook alle goede en quade Geeſten aan, alle die in de lucht, „ op der aarde, en onder de aarde zyn, op dat zy my en die van myn

Aanſpraak aan den Oorlogs God.

„ myn aanhang behouden, en dat wy na een gelukkige reyze weer „ in ons land mogen keren. " Al de omſtanders antwoorden *ho*! *ho*! en herhalen deze toejuichingen op alle de wenſſchen en gebeden die hy doet.

Eindelykt *heft* de Overſte *den zang aan* en begint den dans *Athonront*, ſlaande met zyn moker tegen een van de pylaren van de hut aan, en zy antwoorden hem alle door hun *hé*, *hé* terwyl hy danſt. Den zang, en begint den dans Athonront.

Ieder van de gene die het rysje opſteken ſlaat op zyn beurt ook op den paal, en danſt op dezelfde wyze. Dit is een openbare verklaring van de verbintenis die zy voorheen in 't verholen aangegaan hebben. Dan bied men opentlyk de hondekoppen, die men in de ketel geſtoken heeft, aan de aanzienlykſte helden aan, om door dit teken van achting hun moed op te wekken. Dan danſſen zy ook hun ſatyrſchen dans, en werpen aſch op het hooft van die gene, die zy willen aanmoedigen, of ook wel op die, dien zy enig verwyt willen doen dat hy zich niet wel in enige gelegenheden gedragen had, daar hy minder dapperheid had laten blyken, als men zich van hem belooft had. Zommige, met hun wapens ſchermende, maken ook den ſchyn van iemand der omſtanderen te willen treffen, als of zy door deze gebaren zeggen wilden, dat zy dus verſcheyde hunner vyanden om hals gebracht hebben. Maar het is geen anderen geoorlooft, als die zich reeds door enige heerlyke daad hebben beroemt gemaakt, en bewyzen van dapperheid kunnen tonen, dit te doen; noch moeten zy op ſtaande voet een geſchenk aan dien genen geven, dien zy deze ſoort van ſmaad, met zo veel vryheid te gebruiken, hebben aangedaan, by gebrek van 't welke deze recht zou hebben om hen in 't openbaar te hieten liegen, zeggende dat zy maar bloodaarts zyn, die nooit de kouragie hebben gehad om iemand leed te doen; 't geen hen met ſchaamte zou bedekken. Daar ſtaat ook aan te merken, dat ieder zyn byzonder lied heeft, 't geen niemand in zyn tegenwoordigheid zou durven zingen, niet alleen in diergelyke plechtigheden, maar zelfs in 't byzonder, zonder zich bloot te ſtellen om hem een afront aan te doen, en 'er weer een van zyn kant te ontfangen. Vremde plechtigheden op dit feeſt.

De Oorlog ontſteekt na mate dat de beſtemde tyd om te vertrekken nadert, en word by na alle nachten gezongen. Men word met ernſt verbittert, wanneer men de mondproviſie begint op te doen, 't geen zy *Jagotonkariagon*, dat is te zeggen *den hongersnood* noemen, 't zy om dat zy dezen voorraad tegen den honger op doen, waar aan zy in hun lange tochten blootgeſtelt zyn, 't zy om dat de krygsknechten door lang vaſten zich daar toe bereyden, om, zeggen zy, te beter in ſtaat te zyn om door deze toebereyding den honger uit te ſtaan, die hun onvermydelyk voorkomt, en om te beproeven hoe lang zy dien kunnen verduren. Wel is het waar dat zy miſſchien hedendaags geen andere reden voor dit ſtrenge vaſten hebben, maar het blykt klaar dat het by hun oudstyds een godvruchtige plechtigheid was, met het zelfde inzicht als de offeranden ingeſtelt.

Eindelyk, wanneer de tyd verlopen is, nemen die gene, die in het

het dorp blyven, van hun vrienden, die vertrekken moeten, afſcheyd.

Ieder wil een pant van hun onderlinge vrindſchap hebben. Zy verwiſſelen van rok, van deken, of enig ander huisraad. Een krygsknecht eer hy uit het dorp trekt word dikwils meer als twintig of dertig maal geplundert, na mate van de achting waar in hy by de zynen is, of na het getal van vrinden dat hy heeft, zynde 'er niemant die niet yvert om hem tekens van zyn achting te geven, en die het zich niet tot eer rekent iets te bezitten dat hem toegekomen heeft.

P. le Comte, N. M. de la Chine, tom. 2. p. 53, 54.

De Schryver van de nieuwe gedenkſchriften van China, die met zo veel aartigheid en bevalligheid geſchreven zyn, geeft ons een heerlyk voorbeelt van een diergelyke beleeftheid in de Chinezen jegens de Overheden, die in een ſtad of Provintie hun tyd met lof uitgedient hebbende genoodzaakt zyn na een ander over te gaan. „ Want zo dra de Mandaryn op het punt van zyn vertrek ſtaat, „ gaan al de inwoonders op de herewegen ſtaan, en rangeren zich „ hier en daar van de poort van de ſtad af, waar door hy komen „ moet, tot twe of drie mylen ver: men ziet over al ſchoon ver„ lakte tafels, met ſatyn overtrokken, en met konfituren, likeurs „ en Thé beladen. Ieder houd men tegen zyn dank op den weg „ ſtaande, men dwingt hem te gaan zitten, te eten en te drinken, „ wat het aardigſte is, is dat ieder een iets wil hebben dat hem „ toebehoort. De een trekt hem de laarzen uit, de andere neemt „ hem zyn muts, de derde zyn rok af, maar men geeſt hem ter„ zelfder tyd een anderen in de plaats, en eer hy van dezen troep „ verloſt is, heeft hy dikwils al dertigderly verſcheyde paren laar„ ſen aan gehad.

Vergelyking hier van met de Oudheid,

Homer. Iliad. 6. Vſ. 236.

Deze voorbeelden van wederzydſche beleeftheid vond men in de Oudheid niet alleen onder medeburgers, maar zelfs onder vyanden. Glaukus en Diomedes, ſtaande op het punt om elkander aan te vallen, en de verbinteniſſen kenbaar wordende die hun Vaders door de rechten van gaſtvryheid hadden gemaakt, hernieuwen het oud verbond, en willende elkander tekens van hun achtig geven, verwiſſelen zy op het ſlagveld onderling van wapenen, voor dat zy elders tekens van hun dapperheid tegen Vyanden gingen geven, die hun niet zo na beſtonden.

ZESDE HOOFTSTUK.

Vertrek der Krygslieden.

OP den dag van hun vertrek vergaderen alle de Krygslieden, op hun beſt uitgedoſt en met alle ſtukken gewapent, in de Hut van den Overſten van de Party, die altyd volgens gewoonte zwart gemaakt en gewapent is. Onderwylen trekken de Vrouwen, met hun bagagie beladen, voor uit, en wachten hen op een zekere diſtantie van het dorp in. Wanneer zy alle by een zyn, doet de Overſte een korte aanſpraak en gaat voor aan, zingende alleen het doods-lied in name van alle de anderen, die hem op een rey een aan een volgen, zonder een woord te ſpreken. Buiten de paliſſade gekomen zynde, ſchieten zy hun vuur-roers af, zo zy 'er be-

hebben, of ſchieten een pyl in de lucht, en de Overſte gaat onder 't marcheren al voort met zingen, tot dat hy uit het gezicht van het dorp is. Alle dagen doet hy het zelfde, en miſt nooit alle morgen als hy van legerplaats verandert zyn dood-lied te zingen, tot dat hy ten enemaal buiten gevaar en zelfs weerom in zyn dorp gekeert is, daar hy verplicht is een nieuw feeſt aan te rechten, om den Geeſt te bedanken, die hem in zyn onderneming begunſtigt, en weer te huis gebracht heeft, verloſſende hem van alle gevaren.

De Krygslieden gekomen zynde daar de Vrouwen hen inwachten, leggen alle cieraad af, en ruſten zich toe als reizigers, ſtellende hun Vrouwen of Bloedvrindinnen alles ter hand wat zy niet nodig hebben, en beladende zich zo weinig als 't mooglyk is.

De Irokoizen en de Huronnen noemen den Oorlog *Ondoutagette* en *Gaskenrhagette*. Het ſlot woord *Gagetton* dat in de zamenſtelling dezer beyde woorden gevonden word, en dat dragen betekent, geeft te kennen dat men daar in eertyds iets droeg, dat 'er zodanig een zinnebeelt van was, daar de gantſche Oorlog zyn benoeming van had gekregen. Het woord *Ondouta* betekent de zachte dons die men uit de airen van het moerasried haalt, en betekent ook de plant in 't geheel, waar van zy zich bedienen om de matten, waarop zy ſlapen, van te maken, zo dat het ſchynt dat zy dit woord voor den Oorlog eigentlyk bewaart hadden, om dat ieder oorlogsman in deze ſoort van tochten zyn bed of mat met zich droeg

Betekenis van het woord *Ondouta* daar zy den oorlog mee uitdrukken.

In der daad de mat is noch hedendaags het zinnebeeld dat zy in hun beeldſprakige ſchilderyen vertonen, om het getal hunner veldtochten uit te drukken. Wat het woord *Gaskenrha* aangaat, dat is zo oud, dat 'er de Wilden zelfs de betekenis niet meer van weten. Maar nademaal het dwaas zou zyn te zoeken waar een woord van afgeleyd word, daar de inboorlingen zelfs verlegen in ſtaan, is het my genoeg te zeggen, dat al wat de Wilden op hun krygstochten mee dragen in hun wapens beſtaat, in enig huisraad dat zy in 't veld nodig hebben, en in enig voorraad van meel, zodanig, als ik 't uitgelegt heb, toebereid.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

HUn aanvallende en verwerende wapens waren en zyn noch ten delen dezelfde, waar van men zich by na overal in de eerſte tyden bedient heeft, tot dat men het ſchietgeweer uitgevonden heeft, dat men hun door een ſlecht overleg medegedeelt heeft; te weten de boog en pyl, waar van men de eerſte vinding aan de Cretenzers toeſchryft; de werp-ſpies, de moker of knods, het ſchilt, het harnas, en de helmet.

Wapens der Wilden.

Hun bogen zyn van rood cedren-hout gemaakt, of van een ander zeer hart hout dat in het vuur noch meer verhart is. Zy zyn recht, en by na zo lang als zy zelfs; hun pylen zyn van riet gemaakt, en met veren van enigen groten vogel verzien, en in plaats van een yzeren punt plakken zy daar met een zeer ſterke vislym

ſcherpe beenderen of ſtenen aan, die met verſcheide hoeken uitgehakt zyn, om de wonde noch gevaarlyker te maken. De meeſte Caraïbiſche Natien vergiftigen die, zo dat de minſte quetzuur daar van doodlyk is. Ik heb niet gehoort dat enige Natie van het Noordelyk Amerika het geheim geweten of het gebruik gehad heeft om ze te vergiftigen. Met deze pylen vullen zy hun pylkoker, die van een boomſchors gemaakt en met een toebereyd leer overtrokken en verciert is. Zommige Volkeren in plaats van pylkokers ſteken hun pylen in het hair, gelyk eertyds de Ethiopiers deden.

De meeſte Karaibiſche Natien vergiftigen haar pylen.

De moker of wapenknods dient hun te gelyk voor degen en knods. Zy is van een wortel van een boom of van een ander zeer hart hout gemaakt, twe of derdehalf voet lang, aan de kanten gelyk geſchaaft, en loopt aan het ent breed of rond toe ter dikte van een vuiſt. Men ziet 'er van verſcheyde ſoorten.

De moker of wapenknods.

Hun ſchilden waren van biezen of ſchorſſen, met een of meer toebereide vellen bekleed, daar zyn 'er die maar van zeer dik leer zyn. Zy hadden 'er van allerly grootte en van allerly gedaantens.

Hun ſchilden.

Hun harnaſſen waren ook een zamenweefzel van hout of kleine ried-ſtokjes; op een zekere lengte geſneden, vaſt tegen elkander ſluitende, heel netjes met kleine koortjes van harte of geytevel gemaakt, doorweven en doorregen. Zy hadden dy-en arm-platen van dezelfde ſtof. Deze harnaſſen konden de proef van pylen, die met been of ſteen gewapent waren, uitſtaan, maar zy zouden de yzere punten niet hebben kunnen weerſtaan.

Harnaſſen.

Ik weet niet datze in Amerika elders als in het Noordelyke deel in gebruik zyn.

Zedert dat de Europeanen met de Wilden handel gedreven hebben in vuur-roers, kruid en loot, hebben de gene, die dit krygen kunnen, byna hun andere wapens laten varen, voor al die tot verwering des ligchaams dienden, nademaal deze hen niet tegen een muſquet kogel kunnende beſchutten, nergens toe dienen als tot ballaſt. De verafgelegenſte Volkeren, en die zo gelukkig zyn dat zy ons niet kennen, gebruikenze miſſchien noch.

Zedert dat de Wilden met de Europeanen handel gedreven hebben, gebruiken ze vuurroers.

Zy bedienen zich niet graag van onze degens op de manier als wy doen, maar zy ſtekenze aan 't end van de ſtokken, die zy met kracht gelyk de ſpieſſen werpen, of die zy als lanſſen of eſpontons handelen.

De Volkeren van Chili hebben ſlingers, en zyn op de jacht zeer behendig in het werpen van koorden, waar meê zy de dieren verſtrikken, ik weet niet of zy 'er zich in den ſtryd van bedienden, gelyk eertyds de kampvechters, die *Reſtiarii* genoemt wierden die ze in de gevechten van de renbaan gebruikten.

Frezier, Relation du voyage à la Mer du Sud. p. 58.

Thevet ſpreekt ook van een ander ſoort van wapens, die de Patagons of Reuzen, die dicht by de Zuidlanden wonen op een Eyland aan een hoek van Amerika, gebruiken.

Thevet, Cosmog. Univ. l. 21. c. 1. f. 905. c. 2.

„ Het zyn, zegt hy, zekere grote en zware kogels, die uit een „ zeer klare myn gehaalt zyn: deze kogels zyn gants rond, deze „ maken zy aan een touw dat van pezen der dieren gemaakt is, vaſt.

„ Dit

„ Dit ſlag van wapens laten zy nooit te huis, 't zy dat zy ter „ jacht of ten ſtryde trekken, te meer om dat zy in dit kunſtje zo „ ervaren zyn, dat ze op de lengte van hun touw niets zullen miſ- „ ſen te raken. Ook werpen zy ze wel uit de hand zonder die „ vaſt te houden, en dan zynze niet eens bekommert op vyfender- „ tig of veertig ſchreden daar zy opgemikt hebben te treffen, en „ een beeſt moet wel moeielyk zyn om 't leven te brengen, en wel „ harde beenderen hebben, zo deze kogel hem die niet kneuſt en „ aan ſtukken ſlaat: wanneer zy het gedood hebben, dragen zy „ het op hun ſchouders na hun Hutten: 't waar al zo goed met een „ loode kogel uit een vuur-roer getroffen te zyn.

Onder 't getal van de wapens moet men den ſtandaart ſtellen, dien de krygslieden dragen om zich te onderſcheyden. 't Is een ronde ſchors, waarop de wapens van de Natie of enig ander kenlyk teken geſchildert is, en die aan een langen ſtaak gelyk de andere ſtandaarden, die men in onze legers gebruikt, vaſt gemaakt is.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

MEt een zonderling vermaak heb ik het gedicht van Apollonius van Rhodus over den tocht der Argonauten gelezen, om de volmaakte overeenkomſt die ik door het gantſche werk tuſſchen deze beroemde Helden der Oudheid en de Barbaren van den tegenwoordigen tyd in hun reizen en krygstochten vind. Herkules en Jazon, Kaſtor en Pollux, Zethes en Kalaïs, Orfeus en Mopſus, en alle deze andere halve Goden die zich onſterffelyk hebben gemaakt, en die men al te licht wierook heeft toegezwaait, worden zo wel door een troep arme en elendige Wilden vertoont, dat ik my verbeelde met eige ogen deze beroemde winnaars van het gulde Vlies te zien, maar deze gelykenis brengt een groten afſlag in het denkbeelt dat ik my van hun roem gemaakt had, en ik ſchaam my voor de grootſte Koningen en Vorſten van de Wereld dat zy zich tot eer gerekent hebben, wanneer zy daar by vergeleken wierden.

Het beroemde Schip Argo, dat een ſteen die aan een koorde van wortels van Laurier gemaakt, vaſt is, tot anker heeft, waar aan het gewicht van Herkules alleen tot ballaſt dient, dat de Argonauten door de Lybiſche zanden twaalf dagen en twaalf nachten lang op hun ſchouders dragen, heeft niets dat het van een praauw of ten hoogſten van een ſloep onderſcheyd. *Apoll. Rhod. l. 1. V. 955 & 2. V. 166.*

Deze Herkules zelfs, die by de anderen op de roeibanken gaat zitten en een riem in de hand neemt, die diep in het boſch loopt om een riem van een kleinen dennenboom, na dat de zyne gebroken was, te maken, die t'elkens als men aan land treed om in hutten te ſlapen, op ſtrand onder den bloten hemel op een bed van blaren of takken gaat leggen, is in alle delen een Wildeman en niets meer. *Idem l. b. 1. Vſ. 533. Id. l. 4. Vſ. 1365.*

Ik zou de gelykenis verder kunnen voortzetten, maar zy zal van zelfs taſtelyk genoeg worden door de toepaſſing van de omſtandigheden die ik zal gaan verhalen, zo iemand de moeite wil nemen om die met het dicht te vergelyken.

Hun tochten. De meeſte tochten der Wilden geſchieden te water.

De meeſte reyzen der Wilden geſchieden te water, om het gemak van de Meiren en de Rivieren, die Amerika zodanig doorſnyden, dat 'er byna geen plaats is, daar het water niet door loopt. De Rivieren van Europa zyn beken in vergelyking van die van de nieuwe Wereld. In Zuid-Amerika zyn de Rivier der Amazonen, de Orenoko, de Rivier de la Plata hele zeën, om hun gruwelyke breette en lengte. In Noorder-Amerika heeft men Meiren van zoet water, die Eb en Vloed hebben, en waar van 'er zommige vyfhondert mylen in den omtrek beſlaan. Byna alle deze Meiren hebben gemeenſchap met elkander, en wanneer men op de hoogte van het land is gekomen, tegen den groten vloed St. Laurens opvarende, vind men ſchone Rivieren die in de Miſſiſippy lopen, dewelke byna altyd Noord en Zuid lopende, Noorder-Amerika in twee gelyke delen ſchynt te ſnyden, om in haar ſchoot een menigte van ſchone Rivieren te ontfangen, die van beyde oevers zich daar na toe begeven, en waar van hy de ſchatting aan de zee gaat overbrengen, zich in de golf van Mexiko uitſtortende.

Voordelige legging der Irokoizen.

De legging der Irokoizen is noch voordeliger als die van de andere Volkeren van het Ooſtelyke deel; want van de eene kant den vloed St. Laurens in hun buurt hebbende, by den beroemden waterval van Niagara, en van de andere kant de Ohïo, of de ſchone Rivier die in de Miſſiſippy valt, zyn zy wel gelegen om overal na 't Ooſten en 't Weſten te varen, den loop van deze twee rivieren volgende.

De wyze waar op het land doorſneden is tot verdeling der wateren die het vruchtbaar maken moeten, heeft de ſcheepsvaart, byna zo dra als 'er menſchen waren, noodzakelyk gemaakt. Maar deze kunſt die in de laatſte tyden tot zo hoge volmaaktheid gebracht is, was eenige eeuwen lang in zeer enge palen beſloten; en ſchoon de Ark, waar van God zelfs de maat en proportien gegeven had, en die zeer groot moet geweeſt zyn, als men acht geeft wat 'er al in moeſt, reeds in de tyden van den Zondvloed denkbeelden tot het bouwen van ſchepen had kunnen geven, in der daad van een gants andere gedaante, maar die veel hadden kunnen houden, moet men evenwel bekennen, dat zelfs langen tyd na den Zondvloed niet alleen niets by de Ark quam, maar dat het zelfs ſcheen dat men alle kennis daar van verloren had. 't Is waar dat de wereld niet meer met een zo groot ongeluk gedreigt zynde als dat waar door zy byna gants had omgekomen, en dat de heerſchzucht de gretigheid niet opwekkende, gelyk zy naderhand gedaan heeft, de menſchen afgeſchrikt waren van diergelyke werken te ondernemen, als de Ark, die een vrucht van een veeljarigen arbeyd geweeſt was; 't zy dat zy die niet nodig oordeelden voor hun tegenwoordigen nooddruft, 't zy dat ze noch geen naauwkeurige kennis van de wyduitgeſtrekheid der Zeen hadden, noch luſt om zich daar op te wagen, of wel dat zy zich liever daar reukeloos op wilden vertrouwen, als te veel moeite en arbeyd aanwenden, om met meer veiligheid te varen.

De Feniciers ſtaan voor de

Schoon men de Feniciers of de Egyptenaren de eer geeft van de eerſte uitvinders van de ſcheepsvaart geweeſt te zyn, geloof ik dat men

men zeggen kan dat de beginſſelen over al daar 'er menſſchen zyn byna de zelfde geweeſt zyn, en dat deze beginſſelen niet zeer aanmerkelyk waren. 't Is zelfs zeer waarſchynlyk dat voor dat de Feniciers de anderen hier ontrent overtroffen hebben, de inwoonders van de Eylanden van de Egeeſche zee, en de zee-kuſten van Peloponneſus begonnen hadden daar vele zaken in te verbeteren. uitvinders der ſcheepsvaart bekent

Het Eyland Kreta was beroemt voor den groten koophandel van Tyrus en Sydon. Jupiter had Europa, dochter van Agenor geſchaakt, en zyne kinderen hadden lang de Middelandſche zee beheerſcht. * Minos had zelfs eenige plaatzen in Fenicien verovert, en zich daar ter neer geſlagen. Dedalus en Ikarus hadden ten tyde van Minos de zeylen en maſten uitgevonden. *Vid. Lil. Greg. Gyrald. de Navigiis &c.*

Jazon, zo als zommige zeggen, was de eerſte die de lange vaartuigen uitvond, in plaats dat zy voorheen een ronde figuur hadden, gelyke zekere kleine ſchuiten, waar van men zich noch op den Eufraat en den Tyger bedient. Herodotus beſchryft deze ronde ſchuiten, waar mee men den Eufraat afzakte. *Herodot. lib. 1. n. 194.*

Maar zonder tot zulke duiſtere tyden op te klimmen, het is zeker dat men zich langen tyd in de drie delen van de bekende wereld van geen andere bedient heeft, als die gene die noch hedendaags in Amerika in gebruik zyn, dat is te zeggen de Praauwen en Canoos.

NEGENDE HOOFTSTUK.

DE Pyrogen waren en zyn noch hedendaags uitgeholde bomen, waar meê Virgilius meende dat de Scheepsvaart begonnen had, gelyk hy het door dit Vers uitdrukt. De Pyrogen of Praauwen. *Virg. Georg. 1. vs. 136.*

Tunc Alnos primum fluvii ſenſere cavatas.

Men gebruikte daar alle ſoorten van licht hout toe. De Egyptenaren, de Arabieren en de Indianen, maakten 'er van biezen, dat is te zeggen van dat riet, waar van Diodorus uit Sicilien, Solinus en Plinius ſpreken, dat zo vervaarlyk hoog en dik word. *Diodor. Sic. lib 2. p. 74. Solin. Cap. 65. Plin. lib. 7 cap. 2.*

De Kanoos waren van twee ſoorten, ſommige waren van tienen gemaakt, en met vellen overtrokken; zodanig waren die der Luſitaniers, en van de Volkeren van Groot-Brittanje op den Oceaan, van de Veneten of Venetianen op 't Adriatiſch meer, der Aſſyriers op den Tiger en den Eufraat; der Ethiopiers op den Nyl, enz. Andere waren van de papier plant of ſchorſſen gemaakt, gelyk die der Egyptenaren en verſcheyde Volkeren daar ontrent. Lukanus heeft heerlyk deze kleine ſchuitjes in de volgende Verzen beſchreven, De Kanoos. *Strabo, lib. 3 p. 107.*

* Volgens Thucydides 1. Boek, is Menos de oudſte voor zo veel men weet die een vloot in zee gebracht heeft. Euſebius noemt in zyn Kronyk op het gezag van Kaſtor van Rhodes, de Volkeren, die na elkander 't gezag over de zee gehad hebben. De Lydiers, de Pelasgiers, de Thraciers, de Rhodiers, de Cypriotten, de Feniciers, de Egyptenaren, de Mileſiers, de Kariers, de Lesbiers en de Focéers. Hy kon wel van de Kretenzers begonnen hebben.

Lucan. lib. 4.

Primum canæ ſalix, madefacto vimine, parvam
Texitur in puppim, cæſoque induta juvenco
Victoris patiens tumidum ſuperenatat amnem.
Sic Venetus ſtagnante pado, fuſoque Britannus
Navigat Oceano. Sic tum tenet omnia Nilus
Conſeritur Bibula Memphitis Cymba Papyro.

De Schryvers geven aan deze ſchuitjes de bynamen van *Sutiles* en *Plicatiles*, om dat zy aan malkander moeſten genaait worden, ter oorzaak van de ſtof daar zy van gemaakt wierden, en dat 'er waren die tot een konnen gevouwen worden, zo dat men ze gemaklyk dragen kon.

Plin. lib. 5. Cap 9.

De Ethiopers, op het getuigenis van * Plinius, hadden 'er van dit ſlag, die zy met hun overige bagagie inpakten, en droegen, wanneer zy aan de Katarakten van den Nyl gekomen waren.

Kanoos van Huiden.

De Eskimenzers, en enige andere Volkeren van 't Noorden hebben ons het maakzel en de gedaante van die bewaart, die zy gebruiken, dewelke ook van de twee ſoorten zyn. De eerſte zyn maar voor een perſoon, zy zyn van twaalf tot vyftien of zeſtien voeten lang, gants plat, en van gedaante als een wevers ſchietſpoel. Zy zyn zo wel van boven als van onderen gants met vellen bedekt, en hebben maar een gat in 't midden, daar de Wildeman halver lyf in gaat zitten. Hy ſluit deze opening als een zak dicht om zyn middel toe, als met een gordel, en wanneer hy rontom zyn lyf een kaſak heeft geſlagen, en die zo geſchikt dat 'er niets als het aanzicht bloot blyft, lykenen de kano en de roejer maar uit een ſtuk te zyn, en daar zou geen druppel water in konnen komen. Zy beſtieren de kano met een dubbelen riem, die aan weerskanten als een palet gemaakt is. Zy regeren die van beyde de zyden met zo veel behendigheid en vaardigheid, dat de kano langs het water ſchynt te glyden, en den wind te willen voorby rennen. Een werpſpies die zy aan de kanten van de kano met een lange koort vaſt maken, dient hun om de viſſchen te treffen, die zy raauw eten, en nademaal zy niet voor 't water vrezen, en zelfs pleiſir ſcheppen om hun kano 't onderſte boven te keren, en twee of driemaal achter malkander om te buitelen, ſchynt het dat zy zonder vrees lange tochten kunnen ondernemen, als zy maar verzekert kunnen zyn dat de viſch hun niet ontbreken zal.

De Wilden buitelen zich met hun Kanoos 't onderſte boven

Hun andere kanoos zyn van het ordinare maakzel. De kiel is van hout en van wel in elkander gedrevene ſtukken, die men vervolgens van 't eene end tot 't ander met vellen van zeehonden, die wel genaait zyn gelyk de eerſt genoemde, bedekt. Zy zyn zoo lang als grote Praauwen, en kunnen vyftig of zeſtig perſonen bergen. Als het ſtil is beſtiert men ze met riemen, maar als de wind goed is zetten zy 'er een maſt met lere zeylen op.

De

* *Plinius lib. 5. cap. 9.* Navis Plicatilis, quæ facta ex corio complicata circumfertur ad trajiciendos amnes.

Idem, libr. 10. cap. 29. Ibi Æthiopicæ conveniunt naves: namque eas plicatiles humeris transferunt, quoties ad cataractas ventum eſt.

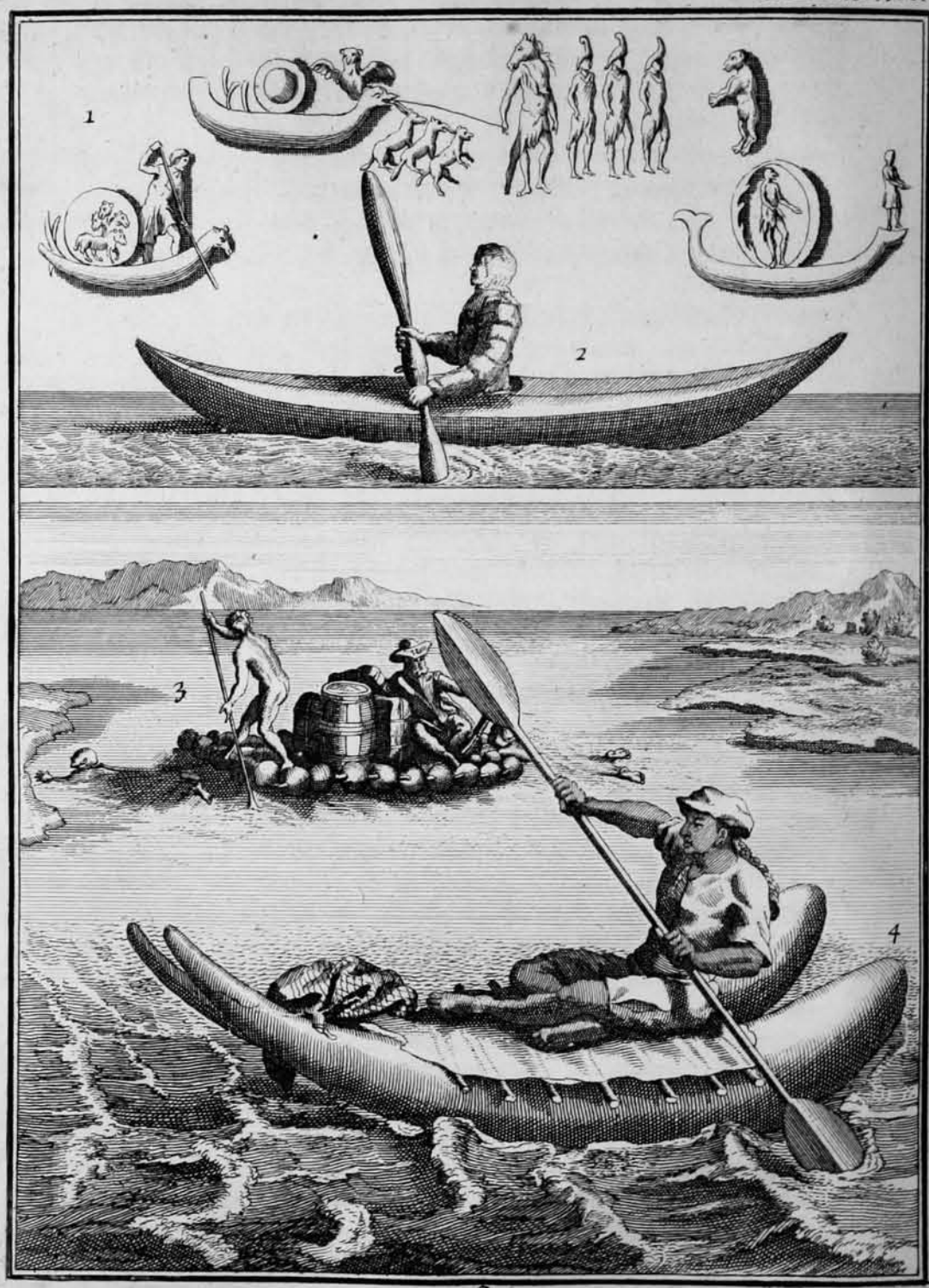

28.

Balzen.

De Indianen van Peru hebben een andere zeer zonderlinge ſoort van lere ſchuitjes, die zy *Balzen* noemen, waar van Vader Feuillée en de Heer Frezier ons de afbeelding in hunne reyzen na de Zuid-zee gegeven hebben.

Frezier, Voyage de la mer du Sud. p. 109.

Het beſtaat in twee ſoorten van ſchuiten, als de kanoos gemaakt, en uit vellen van Zeewolven die welgenaait zyn en vaſt ſluiten, zo dat zy water-dicht zyn. Men vult deze ſchuitjes met wind, door 't middel van een pyp die ieder heeft, waar van men de opening zorgvuldig toeſtopt, na ze als een bal opgeblazen te hebben. Vervolgens maakt men ze aan malkander vaſt, zodanig evenwel dat het voorſte nader aan malkander is als het achterſte, door 't middel van een houten raam, uit ſtaken die twee duimen breed zyn beſtaande, daar zy met kabels van darmen vaſt aan gemaakt zyn. De ſtaken van den raam zyn zo geſchikt, dat de langſte van de voor tot de achterſteven loopt, en voor kiel dient; de andere lopen van bakboort tot ſtuurboort, dat is te zeggen van de eene zyde tot de andere. Op dezen raam ſpannen zy een groot vel, uit verſcheyde andere aan malkander genaaide beſtaande, waar van men de enden aan de vier hoeken van den raam vaſt maakt. De gene die op dit ſoort van vaartuigen varen, gaan op dit vel zitten, en roeien met een pagaai of dubbelen riem, gelyk die van de kleine Eskimenzer kanoos, waar van wy zo even geſproken hebben. Zo de wind goed is zetten zy 'er een klein zeyl op, en om de lucht die verdwynen zou kunnen, te vervullen, zyn 'er altyd voor op twee darmen, die aan de openingen der blaasbalken vaſt zyn, waar meê men ze in tyd van nood kan opblazen. Zy hebben een byzondere manier om de blaaden te naajen, men ſteekt de beyde vellen met een els of een graat door, en door de gaten trekt men of graten of ſtukjes hout, over de welke men van de een tot de ander kruislings van onder en van boven natte darmen legt, om ter deeg de gaten, waar door de lucht zou kunnen komen, toe te ſluiten. Daar worden Balzen gemaakt, na dat de Heer Frezier getuigt, waar op men tot twaalf en een half * quintalen laaden kan.

Feuillee, Journal des Obſervations &c. tom 2. p. 590.

Thomas Candish heeft van de Balzen willen ſpreken, wanneer hy van een Natie in de Zuiderzee gelegen, ontrent op 23 graden Zuiderbreette, verhaalt, dat zy een ſoort van lere kanoos hebben, die zich door 't middel van twee opgeſpanne blazen boven water houd. Maar de figuur die men 'er van gegeven heeft in de verzameling der Reyzen na de Weſt-Indien van Theodorus de Bry en zyne erven, verſchilt veel van die gene, die anderen, welke 'er van geſproken hebben, ons geven, en is heel anders als zy behoort te zyn, men hoeft 'er maar een oog op te ſlaan om te zien dat zy gants uit 't hooft gemaakt is.

Indiæ Occid. part. 8.

De Spaanſche Celtiberiers gebruikten ten tyden van Julius Ceſar diergelyke ſchuitjes, gelyk hy zelfs in zyn Gedenkſchriften verhaalt. Zyn zaken hem genoodzaakt hebbende om uit Italien na Spanje te trekken, daar zich alles voor Pompejus verklaarde, ſcheelde het weinig of zyn gantſche leger was tuſſchen de Segra en de Cin-

De Spaanſche Celtiberiers gebruikten die al ten tyden

* Quintaal is een gewicht van hondert pondt.

van Cezar. Cinca omgekomen, die door het ſmelten der ſneeuw overgelopen zynde, de bruggen, die hy over deze rivieren geſlagen had, weg ſleepten, en hem hier door alle middelen om het te doen beſtaan benamen. Het lichte voetvolk der Luſitaniers en der Celtiberiers, dat het land in den grond kende, en gewoon was de rivieren over te trekken *op opgeblaze bokke-huiden*, die zy altyd in den oorlog met zich heromvoerden, matteden zyne troepen af, en lieten niemand van zyn Soldaten ongeſtraft van de anderen afwyken. In deze verlegenheid bedacht hy een liſt, waar door hy de verwachting zyner vyanden bedroog, die zich reeds een volkome zege beloofden. Hy liet door zyne Soldaten Kanoos maken, waar van hy de gedaante en het gebruik in zyn tocht op de Britanniſche Eylanden geleert had. De kiel en de bodem van deze kleine ſchuitjes waren van een zeer luchtig houdt, en de reſt van reisjes met leer overtrokken. Zyn aanſlag gelukte, gelyk hy gedacht had, en hier door redde hy zich uit een van de grootſte gevaren, waar in hy zich miſſchien ooit bevonden heeft.

Ceſar de Bello Civ. lib. 1.

P. Avril Voyage d' Orient, liv. 1. *p.* 36. Men trekt, volgens het getuigenis van Vader Avril, noch hedendaags den Tiger en den Eufraat over op een machine uit verſcheyde opgeblaze bokke-huiden beſtaande, die men van de vier zyden door zo veel ſtaken aan malkander voegt, die men dicht te zamen bind, en vervolgens met verſcheyde takken van bomen bedekt, welke men 'er dwars over heen legt. Vader Acoſta zegt, dat men in Amerika diergelyke vlotten maakt om de rivieren over te varen; maar, in plaats van bokke-huiden, bedient men zich van droge, leeg gemaakte en wel toegeſtopte kaauwoerden, daar geen water in kan komen.

Acoſta, Hiſt. nat. de Ind. lib. 3 18.

TIENDE HOOFTSTUK.

DE Kanoos van ſchorſſen, welke de Wilden die zo ver niet na 't Noorden leggen, maken, komen met die gene overeen, die de Egyptenaren van papier maakten.

Het papier is een plant die aan den oever van den Nyl waſt, en die een menigte van driehoekige ſpruiten uitſchiet, op zyn beſt zes of zeven ellen hoog, ſchoon Theofraſtus en Plinius (*a*) daar tien en zelfs meer als tien aan toeſchryven: het was byna een algemene plant voor het gebruik dat men 'er in oude tyden van maakte; zy ver-

(*a*) *Plinius, lib.* 13. *cap.* 21 Papyrum ergo naſcitur in Paluſtribus Ægypti, aut quieſcentibus Nili aquis, ubi evagatæ ſtagnant, duo cubita non excedente alitudine gurgitum, brachiali radicis obliquæ craſſitudine, triangulis lateribus, decem non amplius cubituum longitudine in gracilitatem faſtigatum, Thyrſi modo cacumen includens ſemine nullo aut uſu ejus alio, quam floris ad Deos coronandos. Radicibus incolæ pro ligno utuntur, nec ignis tantum gratiâ, ſed ad alia quoque utenſilia vaſorum. Ex ipſo quidem papyro navigia texunt, & è libro vela, tegeteſque, nec non & veſtem, etiam ſtragulam ac funes. Mandunt quoque crudum, decoctumque, ſuocum tantum devorantes. Naſcitur & in Syriâ circa quem odoratus ille calamus lacum. Neque aliis uſus eſt, quam inde, funibus Rex Antigonius in navalibus rebus, nundum Sparto communicato. Nuper & in Euphrate naſcens circa Babylonem papyrum intellectum eſt eundem uſum habere chartæ. Similia his **Theophraſtes**, loc. cit.

verſtrekte tot voedzel, men maakte 'er medecynen van, en bladen om op te ſchryven: zy verſchafte hout om zich te warmen, kaarſten, linnen om zich te kleden; men maakte 'er ſchuiten, maſten, koorden, zeylen en huisraad van; kranſſen voor de Goden *, en ſchoenen voor de Prieſters. Deze plant was niet alleen aan Egypte eigen, zy groeide ook in Syrien, aan de oevers van den Eufraat, op het Eyland Kreten, en zelfs in Italien. Maar na allen ſchyn was deze laatſte van een andere ſoort. *De Italiecá Papyro. Strabo lib. 5. et Martialis lib. 8.*

Ik heb moeite genoeg om te begrypen hoe een Plant, die geen vrucht voortbrengt, die een halm heeft die niet al te dik is, geen bladeren, ten zy een bosje dat aan den top van den halm groeit, zo veel verſcheyde gebruiken kon hebben. Vooral kan ik in myn hoofd niet krygen, hoe men 'er ſchuiten en zeylen van kon maken. Herodotus ſchynt te zeggen, dat men hier niet als den top van het riet toe gebruikte, en Theofraſtes verzekert, dat men ze van het riet zelfs maakte. Men kon van den halm geen ſchorſſen maken, die dik genoeg waren, om 'er het lichaam van het gebouw van te timmeren; noch minder, zo het ſchynt, van den top, die zich in bladeren of dunne vliezen ſcheyd, als het papier van China, en die by gevolg geen lichaam genoeg hebben om zeylen of de omtrek van een ſchuit te maken, die ſterk genoeg moeſt zyn om menſchen en redelyk zware pakken te voeren. Na myn veerbeelding moet men 'er dan zeer dichte matten van geweven hebben, gelyk men noch zekere kleine vaartuigen heeft, waar van de Abiſſynen zich hedendaags bedienen om op den Nyl te varen. *Herod. lib. 2. 98. Theoph. loc. cit.*

Ik geloof ook dat de woorden, *Papyros*, *Biblos*, *Charta*, *Liber*, die een en dezelfde betekenis hebben, geſlacht-namen waren, die in 't algemeen aan alle bomen gegeven wierden, van wier ſchors men zich om te ſchryven bediende. Plinius leert ons, dat men in 't eerſt op de bladeren van Palmbomen ſchreef, en hier zinſpeelt Virgilius miſſchien op, van de Sibylle ſprekende, die haar Godſpraken op bladeren van bomen ſchreef. Plinius voegt 'er by, dat men zich naderhand van de ſchors van enige bomen bediende. St. Iſidorus van Sevilje, volgens het gevoelen van de ſchranderſte oordeelkundigen, geeft deze Beſchryving van het Papier, of van het Boek, (want dat is het zelfde) „ het boek is het binnenſte „ vlies van de ſchors, dat het naaſt aan het hout komt, waar op „ de ouden ſchreven. *Liber eſt interior Tunica corticis, quæ ligno „ cohæret, in quâ antiqui ſcribebant.* *Plinius, lib. 13. Cap. 11. Virg. æneid. 3. & 6. Iſidor. lib 6. Cap. 12.*

Deze geſlacht-namen, waar van ik zo even geſproken heb, kunnen volmaakt wel op de berkebomen toegepaſt worden; van hun dunſte vlies kan men bladeren om te ſchryven maken, en ik heb 'er my zelfs zomtyds van bedient. Van de dikſte bedient men zich om kanoos, zeylen en tenten te maken; en nademaal zy zeer vettig is, maakt men 'er ook toortzen van, om by 't licht te viſſchen, of in donkere nachten na huis geleyd te worden. Indien het woord *Papyros* van het Griekſche woord πῦρ, vuur, afgeleyd word, zou deze naam daar noch beter aan paſſen.

* Atheneus in het 15. Boek ſcheert de gek met deze kranſſen van papier, die Plinius zegt dat men voor de Goden maakte.

Praauwen der Karaïben.

De Karaïben en de andere Zuidelyke Wilden, die aan den oever van de zee wonen, bedienen zich van lange Praauwen, die tot zeſtig perſonen toe kunnen voeren, en zy hogenze met planken op, die zy aan de kanten aan den ſtam van den boom, die den bodem van de Praauw uitmaakt, vaſtmaken. Zy zyn redelyk goed om langs de kuſten van den Oceaan te varen, en ſtaan de baren beter tegen als ſimpele ſchorſſen; maar op de rivieren van Kanada of van het Zuidelyk Amerika deugen zy niets voor lange tochten, om de menigte water-vallen, alwaar haar zwaarte en de moeielykheid om ze te regeren dezelve van geen gebruik zouden maken. Men vind 'er evenwel altyd een menigte ontrent de dorpen, daar zy van groot nut zyn, om van de eene kant van de rivier na de ander te varen, of om het brandhout en de andere voorraad over te brengen, wanneer men die te water kan varen.

In tegendeel zyn de ſchuitjes van ſchorſſen zeer gemaklyk voor de grote tochten, en de enige waar van men zich bedienen kan, om dat haar lichtheid maakt dat menze met meer gemak op de ſnelle vloeden kan regeren, en datze beter kunnen gedragen worden.

ELFDE HOOFTSTUK.

Kanoos van beukeſchorſſen.

DE Kanoos van beukeſchorſſen zyn een meeſterſtuk van de kunſt der Wilden. Niets kan 'er aartiger en verwonderlyker bedacht worden, als deze broſſe vaartuigen, waar mee men evenwel ongelooflyke zwaartens voert, en men gaat 'er overal zeer ſnel mêe voort. Daar zyn 'er evenwel van verſcheyde grootte, van twee, vier tot tien plaatzen toe, die door dwarsbalken onderſcheyden zyn. Ieder plaats moet met gemak twee roeiers kunnen bergen, behalven die aan de enden, alwaar 'er maar een kan zitten. De bodem van de Kanoo is van een of twee ſtukken ſchors, daar men 'er andere met de wortel aan vaſt naait, die men van binnen en van buiten begomt, zo dat zy van een ſtuk ſchynen te zyn. Nademaal de ſchors, die 'er den bodem van uitmaakt, weinig dikker als een of twee ryksdaalders is, verſterkt men dien van binnen met zeer dunne Cedren delen, die overlangs leggen, en met krom-houten of knien van 't zelfde hout, maar veel dikker, ten naaſten by volgens de bocht van de Kanoo van 't eene tot het ander geplaatſt. Behalven dat lopen 'er langs de boorden twee meeſterbalken, waar in de punten van de kromhouten, die zy vaſt houden, ſluiten, en waar aan de dwarsbalken, die dienen om het gantſche lichaam te verſterken, vaſtgemaakt zyn. Men kan daar in geen voor of achterſteven onderſcheyden. De twee uiterſte enden of de ſnavels zyn eveneens, om dat men 'er geen roer aan vaſt maakt, en dat de gene die aan een van de ſnuiten zit, met de riem of met de ſtaak ſtuurt, wanneer zy tegen den ſtroom op moeten varen, van grond af ſtekende. De riemen zyn zeer luchtig, ſchoon van maſtbomen hout, dat zeer hard is, gemaakt. Zy zyn zelden langer als vyf voet, waar van de ſchup of palet anderhalf beſlaat, op vyf of zes duimen breette.

Indien de kleine vaartuigen gemaklyk zyn, zy hebben ook hun on-

ongemakkens, want men moet veel voorzichtigheid gebruiken met daar in te ſtappen, en daar heel gedwongen in zitten, om niet om te draaien, en om de Kanoo, als zy aan de gang is, in balans te houden. Daarenboven zyn zy zeer bros, 't minſt dat zy op het zand of op ſtenen raken, komen 'er grote ſcheuren in, daar het water in komt lopen, en de waren, of den voorraad dien men voert, bederft; zo dat 'er zelden een dag voorby gaat, dat 'er niet enige plaats te begommen is. In ſtille wateren kan men zittende of ſtaande daar in roeien, maar op ſnelle vloeden is het beter dat men op zyn knien legt. Een ander ongemak, dat zy hebben, is dat men daar in niet veel zeylen kan voeren, en dat men zich niet van 't zeyl bedienen kan, als by matige winden, zonder zich in gevaar te ſtellen van te vergaan. Om deze reden is het zeer moeielyk de Meiren over te ſteken, de voorzichtigſte luiden ondernemen het zelden, zonder eerſt wel met het weer raadgepleegt te hebben; daarenboven varen zy zo na langs het land als het mogelyk is, of zeylen van de ene kaap na de ander, en trachten van het ene eyland op het ander te komen. T'elkens als men in of uit de kanoo ſtapt moet men blootsvoets zyn, en als men voet aan land zet, moet men de kanoo ontladen, dezelve uit het water trekken, en op het zant of in de modder zetten, op dat de wind ze niet aan ſtukken ſla. Als 'er ſcheuren in komen moet men die met gom toemaken gelyk ik reeds gezegt heb, en hier toe moet men oppaſſen dat men ze byna elke reys bezichtigt. Men gomt de kanoos van berke ſchorſſen met gom van enigen harſtachtigen boom, waar van Amerika in haar wyduitgeſtrektheid geen gebrek heeft. Maar

De Natien die de Algonkynſche taal ſpreken bedienen zich niet als van ſchuitjes van berkeſchorſſen, en maken die zelfs.

daar is enig onderſcheyd onder de eene en de andere. Die van de Abenakis, by voorbeelt, zyn zo hoog niet van boorden, zo groot niet, en platter aan beyde de enden, zo dat ze byna over al even hoog zyn, nademaal deze, op kleine rivieren varende, laſt zouden kunnen lyden en aanſtukken geſtoten worden door de takken, die van beyde kanten van de rivier over 't water hangen, in plaats dat de Outaouakken en de Volkeren, die hoger op leggen, op de rivier van St. Laurens te varen hebbende, daar veel watervallen en ſteiltens zyn, of wel op meiren daar de baren altyd zeer hol gaan, kanoos moeten hebben met hoge en verheve ſnuiten, om de baren te breken, en minder nood te hebben van water in te krygen. Daar zyn in Zuid-Amerika na de kant van de Zuid zee Wilden, die zich met ſchorſſe-ſchuitjes op den Oceaan betrouwen. Deze hare ſnavels zyn om dezelfde reden noch veel verhevener.

De Algonkynen bedienen zich niet als van ſchuitjes van berkeſchorſſen.

De Irokoizen maken geen Kanoos van beukeſchorſſen, maar kopen die van andere Natien, of maken 'er in derzelver plaats van ipenſchorſſen. Deze dienen zelden meer als een veldtocht, om dat zy zo ſterk niet zyn als de andere, en om dat men der zelver verlies gemaklyker vergoeden kan. Zy zyn uit een ſtuk, en zo onaanzienlyk en plomp bewerkt als men qualyk geloven zou kunnen. Zy ſnyden deze ſchors aan de vier hoeken af, daar men ze weer vouwen moet, om de ſnuiten te maken, en na ze in deze

Kanoos van ſchorſſen van Ipenbomen.

hoeken en aan de twee enden benaait hebben, die zy met gekloofde ſtokken verſterken, om ze te ſluiten en het van een barſten te beletten, maken zy de kromhouten, de dwarsſtaken en boorden van de ſchuit van ſimpele takken van bomen. Deze takken zyn maar afgekapt, en zo ſlecht by een gevoegt, dat het gezicht daar van alleen genoeg is om vrees in die gene te verwekken, die hun leven in deze machines op zo gevaarlyke rivieren als die van Kanada zyn, moeten wagen.

Evenwel vertrouwen zy zich met een wonderlyke geruſtheid aan de ſnelheid van den vloet in de ſteiltens en watervallen, wanneer zy de rivieren afzakken, of met ongelooflyke moeite daar tegen op varen, bomende op den grond met de ſtaken.

TWAALFDE HOOFTSTUK.

Watervallen.

DEze ſteiltens en watervallen worden door de hoogte der Landen veroorzaakt, die na mate dat men dichter aan den oorſprong der rivieren nadert, zich altyd verheffen. Op zommige plaatzen zyn zy vervaarlyk hoog, gelyk aan de Katarakten van den Nyl, of wel de beroemde waterval van Niagara, die ſchriklyk om aan te zien is, en daar de vloed St. Laurens, die daar ter plaats een half myl breed is, met een vervaarlyk gedruis lootrecht als in een afgrond komt nederſtorten, op andere plaatzen lopen zy eensklaps zo ſtyl niet op, maar hier en daar by trappen van vyf of zes voeten. De zelfde vloed van St. Laurens kan hier ook een voorbeelt van verſtrekken.

Want hy loopt dus meer als veertig mylen van den eenen ſprong tot den ander, die niet ver van elkander af zyn, en waar van zommige byna een myl lang zyn, daar hy door verſcheyde vallen met zo veel ſnelheid loopt, dat een pyl door een ſterke en ervare hand afgeſchoten niet gezwinder kan lopen, als dit water in deze afſtortingen: en nademaal deze plaatzen niet heel diep zyn, veroorzaken zyn baren, tegen de rotzen die in zyn kil verſpreyd zyn, brekende, een gedurig gebruiſch, en ſchynen gants in ſchuim verandert te zyn.

Hoe zy hier hun goederen overdragen.

Men moet aan deze Katarakten, die om haar gruwelyke hoogte onbevaarbaar zyn, alles overdragen. Men moet zich zelfs van ver reeds in acht nemen, en ver boven den val zich van de rivier begeven, om niet in een onvermydelyke dood te lopen. Maar in ſprongen, die zo hoog niet zyn, geeft men zich aan den loop van den ſtroom over; al de kunſt beſtaat hier in om die wel te volgen, en zommige enge paſſages tuſſchen de reeks van rotzen wel te verkiezen, en om de losgeraakte ſtenen, waar mee de rivier bezaait is, te vermyden, waar van 'er een genoeg is om de kanoo, die met een gruwelyke vaart voortgedreven word, wanneer zy daar op ſtoot aan ſtukken te ſplyten, en een ſchipbreuk, daar geen hulpmiddel meer voor is, te veroorzaken.

De gene, die zulk varen niet gewent zyn, zidderen op het denk-

beelt

29.

beelt alleen dat men op genade van een enkele ſchors zich in zulke gevaarlyke paſſagies kan begeven.

Evenwel zyn de Wilden en de Franſſchen van Kanada zo geſlepen om de Rotzen te myden, dat ik veele gezien heb, die liever den ſprong van St. Louis wilden heronder komen, als de reyze van Montreal te voet doen. Deze ſprong nochtans, ſchoon hy maar een half myl lang is, is een van de gevaarlykſte: en het is dikwils genoeg gebeurt dat zeer ervare Kanoo-voerders daar ſchipbreuk geleden hebben, na alle de andere neergevallen te zyn.

Twe mannen dragen met gemak de Kanoos op hun ſchoudren tot boven of onder de Katarakten. Het overige van de equipagie 't zy op de overvoerplaatzen, 't zy in de andere land-reyzen, word op Berrien gelegt, gemaklyk om zware laſten te vervoeren of wel men maakt pakken die men op den rug laat hangen, die aan halsbanden of aan windels, van de draden van hun wit hout gemaakt, en tot zelen gevlochten, vaſt zyn, welken de vrouwen op haar voorhooft vaſtmaken, en de mans voor op de borſt, daar de ſchouders beginnen, recht tegen het gebruik der oude Egyptenaren, volgens het verhaal van Herodotus aan.

Berrien die zy hier toe gebruiken.

Herodot. lib. 2. n. 64.

DERTIENDE HOOFTSTUK.

IN de winter en op de ſneeuw bedienen zy zich van kleine ſleedjes, die van een of twee zeer dunne plankjes gemaakt zyn, welke beyde te zamen gerekent niet veel breder als een voet en langer als zes of zeven zyn. Deze planken lopen binnewaarts krom, en zyn van voren een halven voet opgebogen, om de ſneeuw te breken en uit den weg te ſchuiven, die hen, als zy tegen de ſteilte op moeten, het gemaklyk glyden zou beletten. Van beyde kanten langs de ſlee lopen twee een weinig verhevene ſtokken, en zyn 'er hier en daar aan vaſt gemaakt. Zy dienen om de lere riemen, die hun equipagie op de ſlee vaſt houden, heen en weer door te rygen. Een Wildeman met zyn zeel op de ſchouder en in zyn deken gewonden, trekt met veel gemak een zeer zwaar geladen ſlee voort.

Van hunne ſleden, die zy in den winteren op ſneeuw gebruiken.

Op de ſneeuw daar geen gebaande weg is zyn zy genootzaakt zich van Raketten te bedienen, zonder dewelke alle reyzen, 't zy voor den oorlog, of voor de jacht, enz. hun onmooglyk zouden vallen. De gedaante dezer Raketten zweemt na een eyrond, dat is te zeggen dat het eyrond niet volmaakt is, zyn deze Raketten ronder van voren als aan het ander end, dat wat puntig toeloopt. De grootſte zyn derdehalf voet lang, en anderhalf breed. De ronde band daar om, die van een hout is dat in 't vuur hart gemaakt is, is in zyn omtrek doorboort gelyk onze Raketten, waar na zy gelykenen, met dit onderſcheyd dat derzelver malien veel dichter by een zyn en dat de koorden van geen darmen zyn maar van rauwe harte huiden, die aan zeer dunne riemen zyn geſneden.

Raketten.

Derzelver maakzel

Om het ligchaam van de Raket vaſter te maken, ſteekt men 'er twee dwarsſtokken door, die dezelve in drie delen ſcheyd, waar van het middelſte het langſte en het breedſte is. In dat deel dat aan

het ronde is, laat men een gat open, dat boogsgewyze gemaakt is, waar van het dwarsſtokje als de pees uitmaakt. Hier moet de punt van den voet inkomen, zonder aan den dwarsſtok te raken, die hem quetzen zou. Aan de twee enden van den boog zyn twee kleine gaten, waardoor de riemen moeten gaan, om den voet op de Raket vaſt te binden. Men ſteekt deze riemen den een door den ander, als of men een knoop op den groten teen wilde leggen, en na ze kruislings over elkander gelegt te hebben, ſteekt men ze weer door de Raket door den omtrek van den boog.

Men haalt ze vervolgens van achter boven de hiel, van waar men ze weer op het gewricht van den voet brengt, daar men ze met een dubbelen ſtrik toeknoopt; dit gaat zodanig in zyn werk, dat of ſchoon de voet onwrikbaar ſtaat, hy evenwel nergens als op de grote teen gepreſt is, en dat men de Raket kan afdoen zonder 'er een hand aan te ſlaan.

Dit is noch een gebruik van de oude tyden.

Dit is ook noch een zonderling gebruik van de oude tyden, dat uit Azien na Amerika met de volkeren, die daar zyn gaan wonen, is overgegaan. Strabo van de Volkeren ſprekende, die dezen langen reeks van bergen bewonen, dewelke zich van den voet van den berg Taurus, tot aan het uiterſte van het Ripheeiſch gebergte uitſtrekt, en waar van de Kaukaſus een der beroemſten is by de Oude Schryvers, verhaalt 'er dit in 't byzonder van. „ Men kan „ in den winter niet op den top van deze bergen klimmen, maar „ de inwoonders gaan 'er 's zomers, en binden ſpitze ſchoenen „ van raauwe oſſehuiden gemaakt, en zo breed als trommels, aan „ hun voeten voor de ſneeuw en het ys. Vervolgens laten zy zich „ van boven deze bergen met al hun bagagie afglyden, zittende „ op een vel. Het zelfde doet men in Atropatien, in Medien, en „ op den berg Maſius die in Armenien is. Daar binden zy ook „ houte ſchyven die ſpits toelopen of met punten voorzien zyn, „ aan hun voeten.

Strabo. lib. 11. *p.* 345.

Suidas, op het verhaal van Arrianus, zegt van 's gelyken dat de Krygsknechten van Alexander de Groot door het middel van zekere ronde kringen met biezen voorzien zonder ongemak over de ſneeuw liepen, die op zommige plaatzen zeſtien voet hoog lagen.

Suidas, Νάρθηξ.

Men bedient 'er zich noch hedendaags in Kolchos en Mingrelien van.

Nademaal men zich noch hedendaags van Raketten in Kolchos en Mingrelien bedient, als ook in deze landen daar Strabo van ſpreekt, blykt het klaar dat hy in zyn Beſchryving door deze ſchoenen van Oſſeleer, die zo breed als trommels waren, niets anders als deze Raketten heeft willen uitdrukken.

De punten die men onder de hielen maakt, en de houte ſchyven, dat ſchaatzen zyn of iets diergelyks, dat Strabo heeft willen beſchryven, zyn in deze ſneeuwige en ysachtige landen hoognodig, daar men genootzaakt is de paarden zelfs te ſcherpen.

Wat de wyze aangaat van zich van boven van 't gebergte te laten glyden, Strabo ſchildert ons een gebruik af, dat noch hedendaags op den Berg Cenis en op de Alpen in zwang gaat. Dit noemt men *la Ramaſſe*, 't welk een ſoort van een ſlee is, met een klein ſtoeltje waar in men den Reyziger doet zitten. De Inwoonders die gewoon zyn met deze machinen om te gaan, zitten voor op den bo-

30.

bodem neer, en beſtierenze met de handen door 't middel van de leuningen van de ſlee zelfs, en met de punten, waar mêe hun hielen gewapent zyn, ſtuiten zy dezelve midden in haar loop, wanneer die al te ſnel is. Niets is 'er pleizieriger en gaat ſneller voort, als deze wyze van dalen. De Wilden bedienen zich, in plaats van een vel, in tyd van nood van een ſchors. Dit is een vermaak dat de kinderen zich zelven aan doen als 'er ſneeuw legt, wanneer zy ontrent hun dorp een hoogte hebben, die hun dienen kan.

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

De Krygslieden trekken met kleine dagreizen.

DE Oorlogslieden marcheren met kleine dagreyzen. Niets preſt in 't gemeen de Wilden, en geen toeval helpt hen ook van hun ſtuk af, ten zy hun bygelovigheid hen eenig quaad voorteken van den uitſlag hunner onderneming doe hebben. Zy hebben zo wel als de Argonauten hun Orfeus en hun Mopſus, dat is te zeggen hun Waarzeggers, die overal van redeneren, volgens hun gronden uit alles goede of quade gevolgen halen, en dezelve na hun goeddunken doen naderen of te rug wyken. Zy hebben hier weinig toe van doen, en zy zouden zich inbeelden de maſt van hun kanoo te hebben horen ſpreken, gelyk die beroemde Veroveraars van het Gulde Vlies, zo de Waarzegger zeyde dat hy geſproken heeft.

Zy trekken op hun grond of in een land dat hun niet verdacht is, met weinig voorzorg voort. Terwyl zommige de kanoos geleyden of de toerusting ſlepen, begeven zich de anderen diep boſchwaarts in, om onderweeg te jagen. Deze Jagers ſlaan verſcheyde wegen in, en verſpreyden zich van elkander, na de ſtreken van de winden, om het zelfde wild niet te ontmoeten. 's Avonds begeven zy zich na de beſtemde ſlaapplaats, en niemand dwaalt 'er af.

Niets is verwonderlyker als het denkbeeld van deze Barbaren. 't Is een hoedanigheid die zy ſchynen mêe ter wereld gebracht te hebben. Een kind weet natuurlyk op wat hoogte hy is, zo wel als men aan 't kompas zou kunnen weten, ten opzicht van de plaatzen daar hy geweeſt is, of waar van hy heeft horen ſpreken. In de dichtſte boſſchen en in het donkerſte weer verliezen zy, gelyk men zegt, hun Noordſtar niet uit het gezicht. Zy gaan recht uit daar zy wezen willen, ſchoon in onbewoonde landen, en daar geen gebaande wegen zyn. Op hun wederkomſt hebben zy alles aangemerkt, en zy tekenen op een plompe wyze op de ſchorſſen of in het zand naauwkeurige landkaarten af, daar niets als het aftekenen der graden aan mankeert. Zy bewaren zelfs deze Lantkaarten in hun algemene ſchatkamer, om daar als 't nodig is mêe raad te plegen.

Kennis van de Sterrekunſt.

Zy hebben eenige kennis van de Sterrekunſt, welke dient om hun tyd te bepalen en hun tochten te beſtieren; dit hebben zy noch van deze wetenſchap over behouden, waar van men de beginſelen aan Prometheus, Atlas en Lycaon toeſchryft, die zich 't eerſte toeleyden om den loop der ſterren te beſchouwen, de een

op

op den berg Kaukaſus, de twede in Mauritanien, en de derde in Arkadien of op de gebergtens van Thracien.

Zy tellen niet by dagen.

Zy tellen gemeenlyk by nachten op de wyze der Numiders en verſcheyde andere Volkeren van de Oudheid, en niet by dagen: by Maan-maanden eer als by Zonne-maanden, gelyk byna alle Natien in de eerſte tyden deden, en voornaamlyk de Joden. Evenwel is deze wyze van tellen aan den loop van de Zon onderhorig, dewelke dient om hun jaren te reguleren, die gelyk de onzen in vier getyden verdeelt zyn, en in twaalf maanden geſmaldeelt. De wyze van by Manen te itellen is zelfs zo algemeen niet, of zy rekenen ook by Zonnejaren. Ik meen dat ik aangemerkt heb dat ieder van deze wyzen van tellen aan zekere zaken eigen is, en dat zy in andere gelegenheden door elkander worden gebruikt.

Hoe zy de jaren rekenen

De Zonnejaren zyn geſchikt om den leeftyd der menſchen te rekenen. Om te weten by voorbeelt hoe oud een menſch is, vraagt men na de Auronſche ſpreekwyze, hoe dikwils heeft hy zyn geboortedag bereikt? En dit is de zelfde redensaart waar van zy zich ten opzicht van de Zon bedienen, waar van zy zeggen dat zy zo dikwils het punt, waar van zy haar loop weer begint, bereikt heeft. Zy drukken ook de Zonnejaren door den naam van een van de getyden en voornaamlyk die van de Winter uit, de naam van een der getyden in deze gelegenheid alle vier te zamen, en het gantſche Zonnejaar betekenende. Zy zullen by voorbeelt zeggen, zo veel Winters ben ik op de wereld geweeſt, om te zeggen zo vele jaren; deze wyze van ſpreken is ook in de oude en hedendaagſche Poëzy gebruikelyk. Op de zelfde wyze rekenen zy alle verafgelegen zaken, die een redelyken langen omloop van tyd in zich beſluiten, waar in het getal en de oprekening der Maan-maanden hen zou verlegen maken.

In tegendeel tellen zy by manen en by nachten, wanneer men van een redelyk korten tyd handelt, van hun maatregelen te nemen voor hun oorlogstochten, viſch- of jachtpartyen, voor den tyd wanneer zy op een plaats beſcheyden zyn, en voor hun weeromkomſt, enz. In deze gelegenheden zeggen zy zeer wel *Skarakouat*, dat een Zonne-maand betekent, gelyk *s'Ouennitat*, dat een Maan-maand is, maar het eerſte is zo gebruiklyk niet als het ander.

Rekenen der Ouden. *Gen.* 41. *p.* 29 30.

't Is zeer waarſchynlyk dat alle de Volkeren der Oudheid de Maan-jaren ook aan den loop der Zon veronderſchikt hadden, dit blykt klaar uit de H. Schrift ontrent de Egyptenaren en de Hebreeuwen. Jozefus tegen Farao van de zeven vette en de zeven magere jaren ſprekende, ſpreekt duidelyk van de jaren die volkomen van den loop der Zon afhangen, dewelke dient om den zaaityd en maaityd te bepalen, met dien der getyden te reguleren.

Herodot. lib. 2. *n.* 2.

De Jubeljaren der Joden waren ook klaarblykelyk Zonne-jaren. Herodotus verhaalt van de Egyptenaren, dat de Prieſters dezer Natie zich beroemden van de eerſte geweeſt te zyn, die het jaar in twaalf Zonne-maanden, van dertig dagen ieder, verdeelt hadden, voegende vyf dagen aan het einde van ieder jaar. De Egyptenaren

ma-

matigden zich misschien uit opgeblazenheid een roem aan, die hun niet toequam. Het is waarschynelyk dat deze verdeling zo oud is als die der sterren in Hemeltekens, waar van 'er twaalf in den tekenkring zyn, die men de twaalf huisjes van de Zon noemt, om dat zy een maand in ieder huisveſt; nu komt de eer van de namen aan de starren gegeven te hebben, geloof ik de andere Barbaren toe, gelyk men zal kunnen besluiten uit het geen ik zo daatlyk zal aanvoeren.

't Geen dienen kan om myn mening van de Zonnejaren te bevestigen, is dat behalven de Barbaren de beschaafde Volkeren van Amerika ook hun jaren na den loop der Zonne reguleerden. De Inwoonders van Peru rekenden zo veel dagen in 't jaar als wy, en verdeeldenze in twaalf maan-maanden, die ieder hun naam hadden, en zy verdeelden weer de elf zonnedagen die 'er overschieten. *Acosta, Hist. Moral. de las Indias. l. 6. cap. 2. 3.*

Het Zonnejaar der Mexikanen was van 360 dagen, in 18. maanden van twintig dagen ieder maand verdeelt. Evenwel om dat de loop van de Zon elf dagen meer wegneemt, deden zy daar rekening van op dezelfde wyze als de Egyptenaren, maar zy zagenze als overtollige dagen, als ledige dagen aan, waarop hun Priesters geen offeranden deden. Deze dagen wierden enkel doorgebracgt met elkander te bezoeken en vermaak te nemen. Zonnejaar der Mexikanen.

Na deze schrikkeldagen begonnen zy hun nieuw jaar met de Lente en het uitbreken der bladeren; in plaats dat de Peruvianen dat in 't eerst in Januari, en daar na in December begonnen, toen hun Almanak door een hunner Inkas hervormt was.

De Mexikanen verdeelden behalven dat hun jaar volgens de getyden in vier gelyke delen, die ieder onderscheyde namen en zinnebeelden hadden om dezelve uit te beelden. Hun maanden niet als de onze geschikt zynde, waren het hunne weken al zo min; deze waren van dertien dagen. Zy hadden ook jaarweken, waar van vier, die het getal van 52 uitmaakten, hun eeuw te zamen stelden.

De gedaante van deze Eeuw Almanak wierd door een rad of een kruis met vier gelyke takken verbeelt. De Zon stond in 't midden geschildert, en was in dertien delen onderscheyden, om het getal der jaren te betekenen. Op de kanten tekenden zy de voornaamste voorvallen door H. beeldspraken af.

Ik zal niet vergeten hier in 't voorby gaan te zeggen, dat nademaal zy een oude overlevering hadden dat de Wereld aan het einde der Eeuwen vergaan moeste, net als de volkeren van Peru ook geloofden, gelyk wy reeds aangemerkt hebben, doofden zy, wanneer hun Eeuw-jaar eindigde, de heilige vuren van hun Tempels en die van hun huis-haartsteden uit, en sloegen al hun huisraad in stukken, als of zy dat niet meer van noden hadden, en dat de Werelt werkelyk dien nacht vergaan zou, of tot haar oude Beyert keren. In deze verwachting brachten zy dezen gantschen nacht in de duisternis tusschen vrees en hoop door. Maar zo dra zy zagen dat de dageraad hun de weerkomst van de Zon verkondigde, hoorde men van alle kanten duizent vreugdegalmen, en het geluid van speeltuigen, men stak van alle kanten nieuwe vuren in de Tempels en

huizen aan, en men vierde een feeſt, waar in zy door offeranden en plechtige omgangen God bedankten, dat zyne goedheid hun het licht weer gegeven had, en noch een nieuwe Eeuw vergunde.

De namen der vier getyden zyn by de Barbaren bepaalt. De maanden nemen de namen van de Manen aan, of van de verſcheyde uitwerkingen die daar door geſchieden. By de Natien van Nieuw-Vrankryk die een vaſt verblyf hebben, duiden zy die uit door het zajen, door de verſcheyde hoogtens van 't koren, het majen, enz.

De dwalende Natien hebben andere omſtandigheden die ieder Maan eigen zyn, welke den naam, die zy 'er aan geven, bepalen. Zy weten van geen onderſcheyd van weken, noch van dagen in bepaalde uren te verdelen; zy hebben maar vier vaſte tydſtippen, Zonnen opgang, middag, Zonnen ondergang, en middernacht, maar zy vervullen het gebrek der Uurwyzers door een zo naauwe achtgeving dat wat uur van den dag het is zy byna met den vinger op het punt weten aan te wyzen, daar de zon wezen moet.

De Irokoizen en Huronnen hebben een wyze van tellen, welke de Hof of Raadſtyl is, waar in de nachten voor jaren gerekent worden, gelyk ik het van de gemene ſchatkiſt gezegt heb. De Egyptenaren, de Chinezen en andere oude Volkeren hebben mooglyk diergelyke wyzen van tellen gehad, 't welk oorzaak heeft gegeven tot deze oprekening van een groot getal van Eeuwen, die in hun tydrekening gevonden worden, en die geen wezentlykheid hebben als in hun onwetentheid of in hun opgeblazentheid. Zo zyn 'er by de Joden jaar-weken geweeſt, die uitgedrukt wierden als of het dag-weken waren.

La Hontan, Memoires de l'Amerique tom. 2. p. 109. 110.

De Baron de la Hontan zegt dat het jaar der Outaouakken, der Outagamis, der Huronnen, der Ilinezen, der Oumamis en enige andere Wilden uit twaalf gereguleerde maan-maanden beſtaat, met dit onderſcheyd dat na 't verloop van dertig Manen zy 'er altyd een op den hoop laten doorſlippen, die zy de verloren Maan noemen; daar na gaan zy in hun tellen voort gelyk zy gewoon zyn. „ By „ voorbeeld, zegt deze Schryver, wy zyn tegenwoordig in de „ Maan van Maart, die ik veronderſtel de dertigſte maan-maant te „ zyn, en by gevolg de leſte van deze tydrekening, op deze wys „ zou die van April daar ten eerſten op moeten volgen, ondertuſſchen zal het de verloren maan zyn, die het eerſt komt, om dat „ zy de eenendertigſte is. Vervolgens zal die van April komen, „ en men zal terzelfder tyd den cirkel van deze dertig reguliere „ Manen beginnen, die ontrent derdehalfjaar uitmaken. " Dit alles ſchynt my puur uit het herſſenvat van dezen Schryver voort te komen, zo wel als zyn zamenſpraken, en vele andere zaken daar zyn gedenkſchriften mee opgepropt zyn, en die alle klaar valſch zyn.

't Is zeker dat zy geen wiskunſtige naauwkeurigheid ontrent de ſchrikkelingen hebben, en om de Zonne-jaren met de maanjaren over een te brengen. De beſchaafde Volkeren van Amerika hadden ze zelfs niet, 'k laat ſtaan dan de Wilden. Acoſta, en de Inca Garcilaſſo zyn genoodzaakt te bekennen, dat de wetenſchap der Mexikanen en Peruvianen ontrent dit ſtuk zeer bepaalt was. Beyde verha-

Acoſta loc. cit.

Garcil.

verhalen zy, hoewel een weinig verſchillent, hoe de inwoonders van Peru de misſlagen, die 'er uit het verſchil tuſſchen de Maan en Zonnejaren zouden kunnen ryzen, verbeterden, richtende zich zelven niet na den loop der Maan, maar na de Zonneſtanden en nacht-eveningen. Zy hadden torens om de eene waar te nemen, en pylaren voor de andere. De Schryvers, die ik heb aangehaalt, verſchillen ontrent het getal en de plaatzing van deze torens; maar zy komen ontrent het wezentlyke overeen, te weten, dat zy dusdanig geſchikt waren, dat men 'er Mathematiſche waarnemingen op kon houden, die zonder twyffel zo naauwkeurig niet waren als men ze hedendaags zou vereiſſchen, maar die tot hun behulp genoeg dienen konden. 't Was een Vorſt uit het geſlacht der Inkas, die deze verdrietige obſervatien moeſt doen. *Reol. l. 2. c. 22.*

Jaarboeken der Wilden

De Jaarboeken der Wilden door het gebrek der Alfabetiſche letters niet zeer met voorvallen overladen zynde, heeft hun tydrekening die misſlagen niet te wachten, die 'er in hun optellingen zouden kunnen gevonden worden, en uit den omloop van verſcheyde Eeuwen volgen. Niet dat zy geen vaſte tydſtippen hebben, en een middel om de geheugenis van Hiſtoriſche gevallen en zaken, die het merkwaardigſte zyn, in wezen te houden. Want behalven 't geen ik van de Irokoizen van de Huronnen en die genen gezegt heb, die de zaken door porceleine halsbanden verhandelen, behalven het zinnebeeldige ſchrift der Mexikanen, en de ſchilderyen waar van wy geſproken hebben, hebben alle de Wilden noch een ſoort van Jaarboeken, door zekere knopen verbeeld: maar deze kronyken zyn zeer ſchraal en onvolmaakt by alle de Wilden. By de Peruvianen waren ze een weinig beter tot volmaaktheid gebracht, want zo wy Vader Acoſta mogen geloven, vervulden zy het gebrek der letters door hun *Quipos*, dus noemen zy zekere regiſters van koortjes gemaakt, die uit verſcheyde knopen en verſcheyde kleuren beſtaan: 't Is een ongelooflyke zaak, zegt hy, hoe vele zaken zy op deze wyze uitdrukten, want al wat wat men door het ſchrift en de boeken rakende de hiſtorien, wetten, plechtigheden, of koopmansrekeningen kan te verſtaan geven, wezen zy door verſcheyde toutjes aan, waar in de knopen en verwen zo verſcheyden waren, dat men tot de minſte omſtandigheden der zaken, die daar door betekent wierden, kon kennen. *Acoſta, Hiſt. Moral. l. 6. c. 8.*

Daar waren publyke perſonen, gelyk by ons de Koninglyke Notariſſen, die 'er regiſter af hielden, en aangeſtelde meeſters om de jeugt hier in te onderwyzen.

De Mexikanen hadden hun Chronologiſche Zinnebeelden noch tot groter volmaaktheid gebragt. Zy hadden 'er Hiſtorien van op ſchorſſen van bomen geſchreven die als boeken ingebonden waren, byna op dezelfde wyze als die wy uit China krygen: en wy zouden zonder twyffel meer kennis van hun regering hebben, indien de weinige ſmaak die men ten tyden van de verovering der Spanjaarden voor de Oudheid had, en indien de dolle yver, by de weinig geleertheid van hun eerſte Zendelingen gevoegt, hen niet gedreven had om alle deze Hiſtoriſche verzamelingen te verbranden, *Idem c. 7. lib. 6.*

als of ze vol toverkarakters geweeſt waren, en geen ander oogwit gehad hadden als om toveren te leren.

De Wilden hebben dezelfde wyze van tellen als de Ouden.

Ik zal hier ten opzicht van hun tydſtippen en wyze van tellen byvoegen, dat men ook als een verwonderenswaardige zaak moet aanzien, dat de Wilden dezelfde wyze van tellen hebbende, die wy van de Oudheid hebben overgehouden, en die te eenmaal onverſchillig is, uit dezelfde bron moet voortgekomen zyn Want het getal van tien is by hen het getal van volmaaktheid, gelyk het by de Egyptenaren was, gelyk het noch hedendaags by de Chinezen is, en gelyk men ook zeggen kan dat het by alle de Natien van Europa is. Zy tellen voor eerſt de enkele getallen tot tien toe: de tientallen door tien tot hondert: de honderden door tien tot duizent, en zo voorts.

VYFTIENDE HOOFTSTUK.

Starren en Hemeltekenen.

De Wilden noemen de ſtarren *een vuur in 't water.*

WAt de ſtarren en Planeten aangaat, zy hebben onder zich daar noch dezelfde denkbeelden van, die men in oude tyden gehad heeft. Zy noemen de ſtarren *Otſiſtok* een vuur in 't water, van *Otſiſta* vuur, en van *O*, dat in de zamenſtelling iets in 't water betekent, 't geen ſchynt te zinſpelen op de wateren, die de Schriftuur zegt dat boven het uitſpanſſel zyn. Zy zeggen *Otſiſtokouannion*, doende 'er een ſlot van het meervoudige getal by, om het getal der ſtarren te verbeelden.

Zomtyds noemen zy ze ook *Otſiſtokouannentagon*, vaſtgemaakte ſtarren, om te betekenen dat ſchoon zy in vloeiende hemelen zyn zy evenwel vaſt zyn, en altyd evenwyd van elkander afſtaan. Zy hebbenze in Hemeltekenen verdeelt, en het zonderlingſte dat 'er in is, is dat enige van deze Hemeltekenen en enige der Planeten dezelfde namen hebben, die wy van de Oudheid ontfangen hebben. Zy noemen Venus of de Morgenſtar *Te Ouentenhaouitha*, zy brengt den dag aan, 't geen dezelfde betekenis heeft als de naam van *Lucifer*, ons door de Ouden overgelevert.

Zy noemen de Pleiaden * *Te Jennonniakoua* de Danſſers en Danſſereſſen. 't Geen enigen grond in de Oudheid ſchynt te hebben, volgens het geen Hyginus verhaalt, zeggende dat zy zo genoemt zyn, om dat zy door de ſchikking van haare ſtarren een ronden dans ſchynen te leyden. Ik heb reeds aangemerkt dat zy den melkweg *Zielenweg* noemden, en ik heb aangetoont wat overeenkomſt deze naam met de leere der Ouden over den ſtaat der zielen had, over haar hemelſchen oorſprong, en wederkering na den Hemel. Maar de duidelykſte en waar op ik blyf ſtaan, is de grote Beer dien

* Varro ſchryft aan alle de Starren toe, 't geen Hyginus maar van de Pleiaden alleen zegt:

Quum Pictus ær fervidis latè ignibus
Cœli choreas aſtricas oſtenderet. Manilius lib. 2.
Signorumque choros & mundi flammea tecta.

dien de Wilden ook den Beer of de Beerin noemen. De Irokoiſche naam is *Okouari*.

Ik blyf, zeg ik, by deze ſtaan, om dat dit Hemelteken het aanmerkelykſte van allen is, en die de meeſte opmerking verdient, ten opzicht van de eerſte Zeeluiden, die men wil dat zich in hun ſcheepsvaart na het zelve gericht hebben en dat door een natuurlyk gevolg meer als de andere moet bekent geweeſt zyn, die men zo zeer niet van noden had.

Ik onderzoek hier de verdichtzelen der Poëten * over de namen van den groten en den kleinen beer niet, en ik laat anderen na gaan of deze namen uit hoofde van de Beren gegeven zyn, die Jupiter in Creta voedden, of wel uit de oorzaak van de herſchepping van Arkas en Calliſto.

Ik geloof voor zo ver de Hiſtorie aangaat, dat die namen aan deze Hemeltekens, die zeer na elkander gelyken, op verſcheyde tyden en miſſchien lang na malkander kunnen gegeven zyn: ten minſten ſchynt het dat het gevoelen der Ouden was dat men zich lang na den groten Beer gericht had voor den kleinen.

Hyginius zegt dat Thales, die zich zeer op de ſtarrekunde had toegelegt, die gene was, die aan den kleinen Beer den naam van *Arctos* gaf, en dien men *Minor* noemde, om hem van den groten te onderſcheyden: dat Thales een Fenicier zynde daar om ook aan dit Hemelteken den naam van *Fenice* gaf. De Feniciers deden hun voordeel met de ontdekking van hun Landsgenoot, en richtende hun ſtreek na den kleinen Beer, voeren zy des te veiliger. Alle de Volkeren van Peloponneſus en de Egeeſche Zee volhardden den groten Beer in 't gezicht te houden; miſſchien bleven ze uit een ſoort van jalouzy by hun oud gebruik; wat hier van zy, de Feniciers waren langen tyd de enigſte die zich na den kleinen Beer richten, volgens het getuigenis van Ovidius, in het derde boek van zyne Feeſtdagen.

Hygin. l. 2. Arct. Arctos Minos.

Quis tunc aut Hyadas, aut Pleïadas Athanteas
Senſerat, aut geminos eſſe ſub axe Polos?
Eſſe duas Arctos; quarum Cynoſura petatur
Sidoniis; Helicen Graja carina notet?

Wie liet het oog toen in den loop der ſtarren dolen?
Wie wiſt den ommedrai des Hemels op zyn poolen?
Of dat 'er Beeren zyn in 't hoge ſtarrenheir?
Daar nu 't Sidoniſch Volk vaart op den kleinen Beer;
Terwyl de groote Beer geleidt de Griekſche kielen.

Hoogvliet.

* Aratus ſpreekt in 't begin van zyn dicht van de Beren, die Jupiter op het Eyland Kreta voedden, van waar zy na den hemel vervoert wierden en tot erkentenis van dezen dienſt onder de Hemeltekens geplaatſt. Dit verdichtel, zo wel als dat van Arcas en Calliſto, ſchynt te bewyzen dat het de Cretenzers en de Barbaren die Griekenland bewoonden, zyn, die den naam aan de Starren gegeven hebben, en den Hemel in Geſtarntens verdeelt.

Deze Thales, waar van Hyginus ſpreekt, was van Mileten, en kan geen Fenicier genoemt worden als om het verblyf dat hy in Fenicien hielt. Hy is een ander als die Thales die aan de weiten der Kretenzers arbeydde, en die men onder de Wetgevers ſtellen kan.

De meeſte Wilden kennen den Beer onder denzelfden naam als wy.

't Geen het zekerſte is, is dat de Irokoizen en de meeſte Wilden den groten Beer onder denzelfden naam als wy kennen; en nademaal de namen der geſtarntens te enemaal onverſchillig zyn, en van der menſchen gril afhangen, kunnen zy ons niet gevallig ontmoet hebben in het geven van dezelfde namen, zonder een mededeling van denkbeelden, die een omgang van de perſonen onderſtelt, waar door deze kenniſſen van de ene tot de anderen zyn overgegaan. Voor 't overige moet men niet geloven dat zy 'er dezen naam aangegeven hebben zedert dat de Europeanen op hunne kuſten zyn geland, 't is zekerlyk onder hen een zeer oude naam. Zy lagchen ons zelfs uit dat wy een groten ſtaart aan de figuur van een dier geven, dat 'er byna geen heeft, en zy zeggen dat de drie ſtarren, die den ſtaart van den groten Beer uitmaken, drie jagers zyn, die denzelven vervolgen. De twede van deze ſtarren heeft 'er een zeer kleinen, die dicht by haar is. Dit zeggen zy is de kemel van den tweden van deze jagers, die de bagagie en voorraad van de anderen draagt.

Relation de la Gaſpeſie, ch. 7. p. 152.

Vader le Clerk in zyn Beſchryving van Gaſpeſien verzekert dat de Gaſpeſiſche Wilden kennis van den groten en kleinen Beer * hebben, dat zy den eerſten *Mouhinne* en den anderen *Mouhinchiche* noemen, 't geen op *Arctos Major* en *Minor* uitkomt. Hy voegt 'er by dat zy zeggen dat de drie Wachters van de Noordſtar een kano zyn, waar in zich drie Wilden gezet hebben om den Beer te vervolgen, maar dat zy hem by ongeluk noch niet hebben kunnen inhalen. Men gaat zelden met een boot op de Berejacht, ten zy men met witte Beren te doen had, die op het ys gaande viſſchen daar van in de Noordzee verlaten worden, maar deze jacht noch veilig noch in gebruik zynde, ſchynt my deze kano enkel en alleen uit de herſſenen van Vader le Clerk zyn oorſprong te hebben.

De poolſtar noemen ze *de gene die niet voortgaat.*

De Irokoizen, die ik 'er na gevraagt heb, ſchenen den kleinen Beer niet onder dien naam te kennen, zy noemen de Poolſtaar *ia' te Ouattenties, de gene die niet voorgaat*, om dat haar beweging voor het oog onzichtbaar is, en dat zy altyd op de zelfde plaats ſchynt vaſt te ſtaan. Evenwel, ſchoon zy van de beyde Bee-

* Onder alle de verſcheyde namen die men aan den groten en kleinen Beer gegeven heeft, ſchynt die van Arctos of Beer de oudſte te zyn, en in de fabelkunde het beſte gegrond, maar het is niet zeker dat de drie ſtarren, die men den ſtaart van den Beer noemt, altyd op dezen voet in de Oudheid aangezien zyn, of ten minſten is dat niet algemeen geweeſt. Noch hedendaags worden deze drie ſtarren in Italien *i tre Cavalli* de drie Ruiters, genoemt, gelyk men op de Hemelglobe van Vader Coronelli zien kan. In Vrankryk noemt men ze ook de Wachters van den Beer, gelyk Vader le Clerk in zyn beſchryving van Gaſpeſien op de aangehaalde plaats gedaan heeft.

Beeren geen als de grote kennen, is het de Poolſtar waar na zy zich op hun reys richten, en die hun de verſcheyde Windſtreken, die zy volgen moeten, aanwyſt. De Wilde Abenaquis kennen al zo weinig den kleinen Beer, en wat Vader le Clerk ook zeggen mag, ik geloof dat het even eens met de Mikmakken gelegen is, die hun buren zyn.

Zy hebben een natuurlyk kompas aan de bomen der boſſchen.

De Wilden hebben hun Noordſtar meer in de boſſchen en wilderniſſen van het vaſte land van Amerika van noden, als op de rivieren, wier loop hun bekent is en die zy gemaklyk houden kunnen, maar wanneer zy het gezicht van de Zon, of de helderheid der Starren miſſen, hebben zy een gants natuurlyk kompas aan de bomen der boſſchen, die hun door byna onfeilbare tekens het Noorden aanwyzen.

Het eerſte is dat van hun kruin, die altyd na het Zuiden overhelt, daar de Zon hem na toe trekt. Het twede is die van hun ſchors, die na de kant van 't Noorden dover en donkerder is. Zo zy noch vaſter willen gaan, hebben zy 'er maar eenige ſpaanders met de byl af te hakken, de verſcheyde lagen, die het lichaam van den boom uitmaken, zyn altyd na het Noorden veel dikker, en na het Zuiden veel dunder. Hoe vaſt deze tekens gaan, ſtrooien zy evenwel hier en daar eenige gebroken rysjes op den weg, wanneer zy langs dien zelfden weg moeten weerom keren, of dat 'er iemand na hen komt, die verdoolt zou kunnen lopen, indien de wind of de ſneeuw hun voetſtappen bedekte.

De Lacedemoniers wilden niet als in het afgaan van de Maan ſlag leveren.

De Lacedemoniers, en miſſchien eenige andere Volkeren van de Oudheid, hadden eertyds de bygelovigheid van niet als in het afgaan van de Maan ſlag te leveren.

Ik zal niet verzekeren dat de Wilden de zelfde bygelovigheid hebben. Maar het is gewis dat wanneer verſcheyde Natien een leger moeten uitmaken tot enige onderneming, het teken van hun byeenkomſt een volle Maan is, die lang voorheen onder hen beſtemt is, en zy laten niet na zich op dien tyd ter beſtemder plaatze te laten vinden, zo dat dit ook een waarneming is, waar in de Starren dienen om hun den weg te wyzen en hunne ondernemingen te beſtieren.

ZESTIENDE HOOFTSTUK.

Van hun kampement.

HEt kampement der Wilden, wanneer zy ter plaatſe gekomen zyn daar zy zich neer willen ſlaan, is gaauw vaardig. Zy halen hun kanoos op zy, om zich voor den wind te beſchermen, of wel zy planten enige takken met blaren in het zand, en ſpreyden 'er andere op hun matten. Zommige ſlepen ſchorſſen van berkenbomen met zich, die als onze Landkaarten toegerolt zyn, waar meê zy haaſt een ſoort van Tent en Hut opſlaan. De jongſte uit den hoop, als 'er geen Vrouwen onder zyn, maken vuur en moeten de pot koken en het overige huiswerk doen. De Krygsknechten zyn altyd gewoon eenige jongelingen met zich te voeren, wier bezigheid in hun eerſte Veldtocht is de anderen te dienen, gelyk Hylas Herkules diende.

Zy

Wyze van vuur maken.

Zy hebben in diergelyke gelegenheden een zonderlinge wyze van vuur te maken. De Montagnezen en Algonkynen ſlaan twee ſtenen uit de mynen te zamen boven een Arends Dye, die met haar veren gedroogt is, licht vuur vat en in plaats van lont dient. In plaats van zwavelſtokken hebben zy een ſtuk verrot en gants droog hout, dat zonder ophouden brand, tot dat het gants verteert is. Zo dra het vuur gevat heeft, ſteken zy het in cederen ſchorſſen, die tot poejer gemaakt zyn, en blazen 'er zachtjes in tot dat zy in de brand zyn.

De Huronnen, Irokoizen, en andere Volkeren van Zuider-Amerika ſlaan geen vuur uit de ſtenen, maar wryven twee ſtukken hout tegen elkander. Zy nemen twee ſtukken cederenhout, die droog en licht zyn, het een houden zy ſtyf met de knie vaſt, en in een holligheid die zy met een Bevertand of met de punt van een mes op de kant van een dezer twee houten, dat plat en een weinig breed is, gemaakt hebben, ſteken zy het ander ſtuk, dat rond is, en ſpits toeloopt in, en draien het zo vaardig en ſterk, dat de ſtof van dit hout met geweld omgedraait, als een vuur regen door het middel van een klein gootje, dat aan deze holligheid vaſt is, op zodanig of diergelyk een lont, als ik beſchreven heb, loopt. Dit lont ontfangt de vonken die 'er vallen, en bewaart ze lang genoeg om hun tyd te geven van een groot vuur te maken, met 'er andere droge brandſtoffen by te doen.

Dit gebruik om door het boren vuur te maken is zo veel te zonderlinger en aanmerkenswaardiger, om dat de Veſtaalſche Maagden te Rome net de zelfde gewoonte hadden om nieuw vuur te maken, of het oude weer aan te ſteken, dat zy door onachtzaamheid hadden laten uitgaan. Want niet geoorlooft zynde daar enig ongewyd vuur by te brengen, was het 't gebruik, zegt Feſtus, van een plank van een hout, dat zeer licht vlam vatte door te boren, tot dat men 'er vuur uit kreeg, dat een Veſtaalſche Maagt in een kopere zeef ontfong, dat zy naderhand in den Tempel bracht.

Feſtus. Ignis. Veſtæ.

Mos erat Tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare, quouſque exceptum ignem cribro æneo Virgo in ædem ferret. By de Grieken, volgens het getuigenis van Plutarchus, ſtak men het heilige vuur door middel van een brand ſpiegel aan, dat de zonneſtralen verzamelende, de brandſtoffen, die in een vat, tot dit gebruik geſchikt, bereyd waren, aanſtak.

Plutarch: in Numâ.

ZEVENTIENDE HOOFTSTUK.

Voorzorgen op 'svyands bodem.

DE wyze waarop de Wilden oorlog voeren, is gevaarlyk voor al hunne Vyanden, om dat al hun kunſt beſtaat in ze te verraſſen, gelyk de kat de muis doet. Een kleine party loert om op enige hutten van jagers te vallen, die zy in hun ſlaap oplichten. Wanneer zy zelfs met het volle leger marcheren, pogen zy hunne maatregelen zo wel te nemen, dat zy op het ogenblik, wanneer men ze 't minſt verwacht, aankomen; terwyl de mans op de jacht zyn, de vrouw met den landbouw bezig, en wanneer men buiten ſtaat is om hun het hooft te bieden.

De

De uitſlag van deze ondernemingen van het geheim afhangende, en van de zorg die zy dragen om hun marſch te bedekken, zyn 'er geen middelen die zy niet in 't werk ſtellen om de verſcheyde partyen, die te veld zyn, te ontdekken, en om zelver niet ontdekt te worden.

Op elk kampement dat zy maken zenden zy hun Verſpieders op kondſchap uit. Deze hebben tekens waar in zy zich zelden vergiſſen.

Het eerſte is de reuk van den rook. Zo 'er eenige Wilden in het boſch hun hutten hebben neergeſlagen, en die daar in veiligheid leven, merken de gene die hen zoeken het aanſtonds en van zeer verre aan den reuk van hun vuur. Men kan verzekert zyn dat zy zo wel op de reuk afgerecht zyn als een jachthond die gewent is het wild op te ſnuiven.

Het twede teken is dat der voetſtappen van perſonen, die een weg gepaſſeert zyn. 't Is zeker dat zy ze daar zien daar wy het minſte ſpoor niet zouden merken. Met den eerſten opſlag van het oog zullen zy zonder zich te vergiſſen zeggen, van wat Natie, wat kunne, wat ſtatuur de perſonen zyn, daar zy de voetſtappen af ontdekken, en hoe lang het ontrent geleden is, dat deze voeten daar in gezet zyn. Onderſtelt zynde dat deze perſonen van hun kennis zyn, zullen zy niet dralen te zeggen, dit zyn de voetſtappen van zo of zo een. Zy zyn zelfs zoo gauw, dat wanneer zy hier door een beſtemde plaats die wat achterdenken veroorzaakt, ontdekt hebben, zy al het gras dat langs een van deze voetpaden loopt, wegnemen. Een ſtomme maar duidelyke taal, van het geen de mond niet gevoeglyk durf zeggen, en zelden bedriegen zy zich daar in.

Schoon dat dit iets zonderlings is, is dit niet te zeggen dat zy een beter en ſcherper gezicht hebben als wy; maar ik geloof dat dit de uitwerking van een zonderlinge achtgeving is, en van een langdurige gewoonte om diergelyke aanmerkingen te maken. Ik heb 'er zelfs de proef van genoten, niet evenwel ontrent de voetſtappen, daar ik my niet op toegelegt heb om die te beſchouwen, maar ten opzicht van twee andere zaken, die dikwils voorkomen.

In het begin van myn Zendelingſchap ſtond ik gants verzet te zien dat de Wilden van zeer ver de kanoos de Rivier konden zien opſtygen, of afzakken, zo dra zich die maar vertoonden. Ik was niet minder verwondert te zien dat met hen in een kano zynde, zy dikwils een beweging maakten, als of zy een viſch, die zy op den grond zagen, hadden willen harpoenen.

Ik zette zo grote ogen op als ik konde, en ik zag niets. Maar allengsjes begon ik, met lang acht te geven op de plaats die my aangewezen was, iets te ontdekken. Eindelyk gewende ik my 'er zo wel aan, dat ik dikwils de eerſte was die ze den Wilden aantoonde; maar niet tegenſtaande myn ervarentheid, liet ik niet na verzet te ſtaan dat men een viſch enige voeten diep onder water kon zien, en een kanoo die meer als een myl ver was, ſchoon ze op 't water niet meer als een linie gelykt.

De Ouden verſtonden het kunsje om de voetſtappen na te ſpeu-

den bedienen zich ook van de naſpooring der voetſtappen. *Apol. Rhod. lib. 4. V. 1459.*

ren, en bedienden zich 'er op de zelfde wyze van als onze Wilden. Apollonius van Rhodes geeft 'er ons een voorbeeld van in de Argonauten. Deze hadden Herkules verlaten, toen hy verdwaalt was om Hylas na te lopen, dien de Nymfen hem ontrooft hadden. Naderhand vernomen hebbende dat hy kortelings in Lybien zich had laten zien, en dat hy niet ver kon zyn, zonden zy verſcheyde uit hun bende na deze en gene plaats uit, om tyding van hem te vernemen, om dat, voegt hy 'er by, het geen tyd meer was om hem op zyn voetſtappen te volgen, nademaal de wind, die enige nachten gewaait had, al de voetſtappen had door een geſmeten, en het zand gints en herwaarts verwaait, gelyk het noch hedendaags in die landen geſchied, daar hele karavanen somtyds onder bergen van draaizanden in de woeſtenyen van Arabien bedekt worden.

Zy zyn niet onbewuſt dat hun vyanden dezelfde hoedanigheden hebben als zy, en om 'er niet van ontdekt te worden, nemen zy zich zorgvuldig in acht, en trekken met een grote voorzorg voort. Zy bedienen zich van geen vuurroers meer om te jagen, en zy beginnen van den voorraad van meel, die zy mee gebracht hebben, te leven. Zy weken het in wat koud water, of eten het gants droog, en drinken 'er een helderen teug boven op. Zy durven zelfs geen vuur maken. In hun tocht trekken zy op eene ry achter malkander, en de laatſte dekken de voetſtappen met bladeren toe; zo zy enig riviertje vinden, trekken zy enigen tyd door 't water, om de gene, die hen volgen mochten, verlegen te maken. Eindelyk de plaats daar zy wezen willen naderende, marcheren zy niet als 's nachts, en ruſten een groot gedeelte van den dag uit.

Niet tegenſtaande alle deze voorzorgen worden zy evenwel dikwils verraſt, om dat zy de wezentlykſte verwaarlozen, dat is om een naauwkeurige wacht te houden; want in plaats van elkander in deze bediening af te loſſen, verlaten zy zich op de verzekering die hun de Verſpieders, die zy uitgezonden hebben, gegeven hebben, voor dat zy zich neerſloegen; zy ſlapen alle te zamen als in een land van veiligheid, en wanneer zy in een diepen ſlaap zyn, overvalt men hen, brengt hen omhals, of maaktze tot ſlaven.

Deze oorlog by verraſſing, die de Wilden tegen elkander voeren op de wyze der Parthen, die de Romeinen zo lang afmatteden, komt uit geen lafheid voort, maar eer uit een luſt die zy hebben om hun overwinning te heerlyker te maken, en om hun volk te ſparen. Het verlies van een eenig perſoon raakt hun zeer gevoelig, om hun klein getal dat zy hebben; en dit verlies is van zo groot gevolg voor het hooft van een party, dat hier zyn roem en goede naam van afhangt, begerende de Wilden dat een Opperhooft niet alleen bequaam zy, maar ook gelukkig. Zy zyn hier ontrent zo wonderlyk, dat zo hy al zyn volk niet weer te huis brengt, en dat 'er een zelfs zyn eigen dood ſterft, de kaptein hier door byna gants in ongunſt raakt. Dit kan evenwel een goede ſtaatkundige ſtreek zyn, om daar door de Hoofden in toom te houden, en hen te verplichten dat zy hun Volk niet reukeloos wagen. Voor het overige tonen zy wel als 't pas geeft, dat het hun

aan

aan geen hart ontbreekt, wanneer zy ontdekt zyn, en dat zy hun leven moeten wagen; 't zy dat twee vyandlyke partyen elkander op 't vlakke veld ontmoeten, 't zy dat zy genoodzaakt zyn een plaats, die weerſtand bieden kan, aan te taſten.

ACHTIENDE HOOFTSTUK.

Toevallig gevecht.

DE Heer van Champlain aan het hooft van eenige andere Franſchen de Algonkynen en Montagnezen verzelt hebbende, die tegen de Irokoizen optrokken, heeft ons de Beſchryving van een dezer ontmoetingen nagelaten, die aantonen kan dat zy dapperheid bezitten, en zelfs een zekere edelmoedige dapperheid, daar men in Europa op roemen zoude. Zie hier wat ik uit zyn vertelling, die ik een weinig verkort hebbe, gehaalt heb.

Voyages de Champlain. liv. 3. ch. 9.

Champlain en zyn bende zich op het meir hebbende begeven, dat men naderhand na zyn naam het meir van Champlain genoemt heeft, en hun reys in ſtilte vervolgende, zagen zy 's avonds ten tien uren op de kant van een Kaap de Irokoizen aankomen, die ook van hun kant ten ſtryde trokken. Zo dra de twee partyen elkander waren gewaar geworden, maakte men van weerskanten een groot getier, en ieder bereydde zich tot vechten. De Irokoizen traden aan land, ſchikten al hun kanoos in order op het ſtrand, om in tyd van nood zich weer te kunnen inſchepen; en met hun bylen hout hebbende gehakt, verſchanſten zy zich heel wel. De anderen van hun kant plaatſten zich ontrent een pylſchootweegs van de verſchanſingen hunner vyanden, ſloten hunne kanoos dicht tegen elkander, maakten ze met ſtaken vaſt, en bereyden zich tot het gevecht.

Zo dra deze in order waren, vaardigden zy twee kanoos met gezanten af, om den Irokoizen den ſtryd aan te bieden, die den zelven met blydſchap aannamen, maar tegen 's anderen daags eerſt, zeggende dat zy dien met geen ſchyn in de duiſtere nacht konden beginnen, die hun dappere daden begraven zou houden, dat men den dag moeſt afwachten, om elkander te kennen, en dat zo dra de Zon zich aan de kimmen vertonen zoude, zy hun ſlag zouden komen leveren. Na dit antwoord, dat met dank aangenomen wierd, voegden zich de twee kanoos weer by hun vloot, en van weerskanten bragt men den nacht door met doodsliederen te zingen, met zyn dappere daden en die zyner Natie te roemen, en volgens gewoonte veele ſtekelige ſchimpſchoten tegen den vyand uit te braken, waar van ieder party zich een gemaklyke zege beloofde.

De dag gekomen zynde, trokken de Irokoizen uit hun verſchanſing, ten getale van byna tweehondert man, gaande met kleine ſchreden in ſlag-order voort, met een Lacedemoniſche ernſtigheid en deftigheid, waar over de Heer van Champlain zeer vergenoegt was. Zy hadden drie Overſten, die drie grote vederboſſchen hadden, om zich in 't gevecht te laten zien. Die van de andere party, die aan land getreden waren, rangeerden zich in de zelfde order. Champlain toen voor uit getreden zynde, hielden de Irokoi-

zen halte, om hun verwondering wat te laten overgaan, en na hem een tydlang van 't hooft tot de voeten bekeken te hebben, raakten zy in beweging om hun pylen te ſchieten, en het gevecht begon met een goede cierlykheid. Het zou op de zelfde wyze volhart hebben, maar Champlain twee van de Irokoiſche Overſten doodgeſchoten, en een derde van hun troep doodlyk gequetſt hebbende met de eerſte flentſchoot die hy deede, terwyl een ander Franſchman ter zelfder tyd uit het boſch ſchoot, onthutzelde de onverwachte uitwerking van dit ſchiet geweer deze Barbaren, die het niet gewent waren; zy betwiſten de zege niet, die zy miſſchien zonder dit voorval zouden weg gedragen hebben.

Zy verlieten het ſlagveld en hun verſchanſſingen, zy redden zich in de boſſchen daar hunne vyanden hen vervolgden, verſcheyde daar van ombrachten, enige gevangen namen, terwyl de overige na een goed heenkomen zochten.

Zy vangen zomtyds in het veld twe gevechten aan.

In diergelyke gelegenheden laat hun klein getal hun genoeg toe om man tegen man aan te gaan, en als een tweegevecht aan te vangen, gelyk de Helden van Homerus en Virgilius deden. Zy kunnen den ander dikwils bekennen, en ſpreken zich toe.

Zy vragen malkander na nieuwe tydingen, doen aanſpraken, en brengen malkander niet om voor dat ze elkander een kompliment gemaakt hebben, gelyk die gene die Virgilius zyn Eneas in den mond geeft.

Schoon de Wilden gemaakt zyn om in de boſſchen te vechten, en van den eenen boom tot den ander te lopen, laten zy niet na zich zeer wel op het vlakke veld te houden. Zy hebben zelfs onder zich een ſoort van een oeffening om hun drilkonſt te plegen, welke doet zien dat zy niet met gebroken gelederen vechten maar zich wel geſloten houden. Champlain geeft 'er ons ook deze Beſchryving van.

„ De Hoofden, zegt hy, nemen ſtokken van een voet lang, zo
„ veel in getal als zy ſterk zyn, en kiezen andere, die een weinig
„ groter zyn, voor hun hoofden uit, daarna gaan zy in de boſ-
„ ſchen en ſlechten een plaats van 5 of 6 voeten in 't vierkant, daar
„ de Overſte als Serjant Majoor, alle deze ſtokken na zyn goed-
„ dunken in order ſtelt, en daar na alle zyn rotgezellen roept, die
„ gants gewapent komen, en wyſt hun den rang en order aan, dien
„ zy houden moeten, wanneer zy met hun vyanden ſlaags zullen
„ raken, 't geen alle deze Wilden met opmerking aanzien, letten-
„ de op de figuur die hun hooft met deze ſtokken gemaakt heeft,
„ en daarna trekken zy van daar weg, en beginnen zich in order
„ te ſtellen, gelyk zy die ſtokken hebben zien ſtaan, naderhand
„ vermengen zy zich ondereen, en keren weer op nieuw in hun
„ rang, volhardende dus twee of drie malen, en dus doenze in alle
„ hun kampementen, zonder dat zy een Quartiermeeſter van no-
„ den hebben, om hun den rang te doen houden, dat zy zelfs wel
„ zonder verwarring weten te doen. Deze regel houden zy in den
„ oorlog.

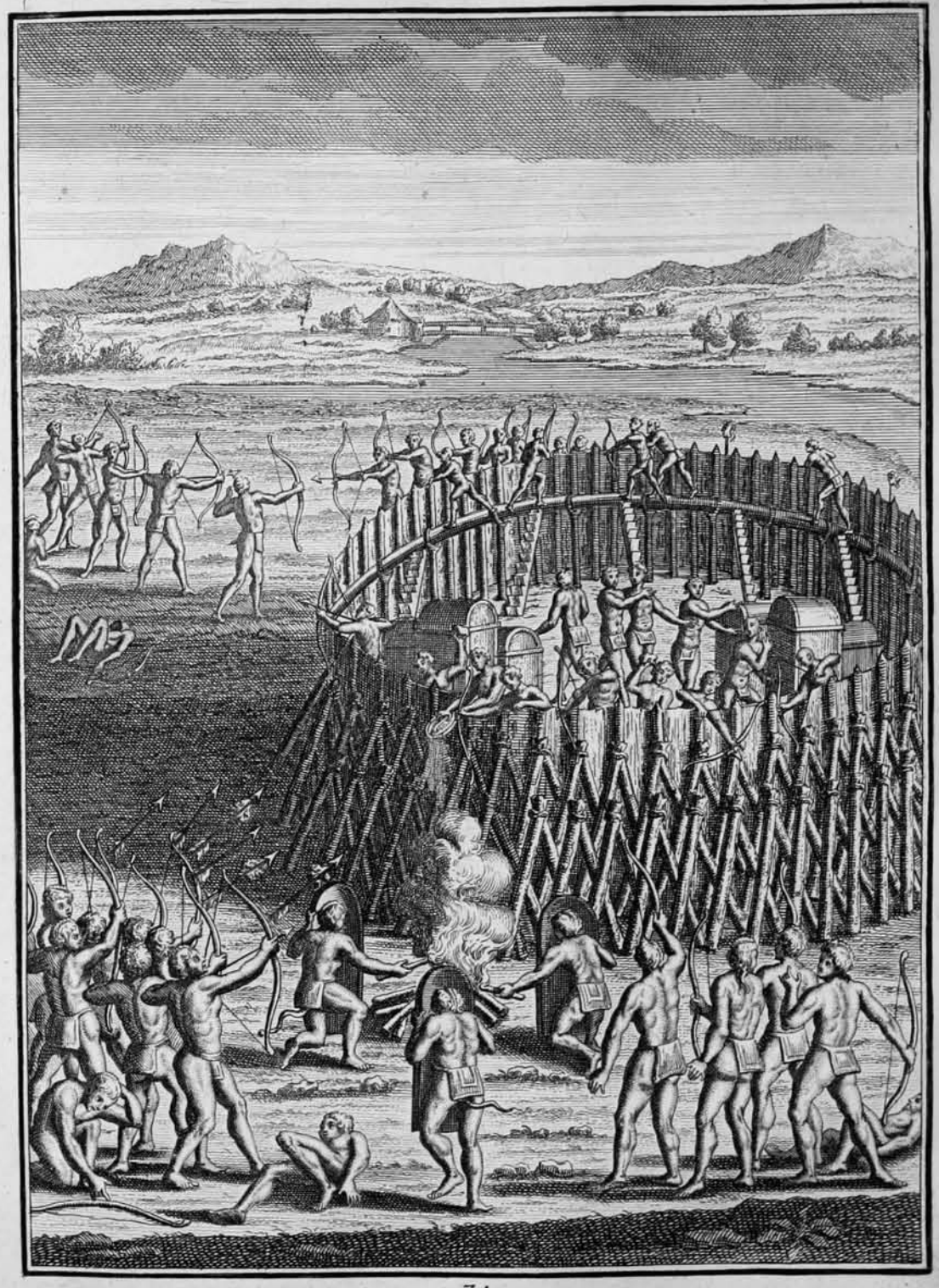

31.

NEGENTIENDE HOOFTSTUK.

DE Belegering van de Plaâtzen, waar in zy weerſtand vinden, is ook een bewys dat zy regels van een krygskunde hebben, waar in de liſt en beleyd met de onverzaagſte dapperheid en kracht gepaart gaan. Zo de belegeraars ongelooflyke krachten aanwenden, om de waakzaamheid der Belegerden te verraſſen, en alle de hinderpalen, die men hun tegen ſtelt, te overwinnen, verzuimen deze niets van 't geen tot een dappere verwering dienen kan. Belegering van een plaats.

Liſten, valſche aanvallen, dappere en onverwachte uitvallen, hinderlagen, verraſſingen, alles word beurt om beurt van beyde kanten in 't werk geſtelt. De paliſſaden maar van hout zynde, en de Hutten niet als uit ſchorſſen beſtaande, mogen de belegerden zo veel zy willen hun Veſten met ſtenen, balken en water voorzien, zy mogen zo veel oplettentheid gebruiken als zy kunnen om de aanvallers met een hagelbui van pylen af te keren, deze brengen de verwoeſting onder hen met brandende pylen, waar van een klein getal genoeg is, zo de wind hen begunſtigt, om het gehele dorp in de aſch te leggen. Zy maken hun aproches zonder ſchroom met ſtorm-daken van planken gemaakt, die zy voor zich dragen, en achter welke zy tot den voet van de paliſſade gaan, die zy met de byl of met het vuur ondermynen: of wel zy maken een tegen-paliſſade, die hun voor ſchild en ladders dienende, hun een middel verſchaft om over de vyandlyke verſchanſſingen te komen, en die te vermeeſteren.

Dus heb ik in een van onze Beſchryvingen gezien, dat zeven hondert Irokoizen een Dorp van de Natie, *de Kat* genaamt, hadden vermeeſtert, waar in byna twee duizent mannen waren om het te verweren, niet tegenſtaande een gedurige bui van vuur-roerſchoten, die als hagel op hen neerviel.

TWINTIGSTE HOOFTSTUK.

't Is onmooglyk het droevig ſchouwſpel wel af te ſchilderen, dat 'er in een verraſt of ingenomen dorp vertoont word. De Overwinnaar met zwarte en rode verf beklad, 't geen bequaam is om iemand een ſchrik aan te jagen, en hoogmoedig op zyn zege, loopt over al als dol, zingende zyn zegepraal, en de overwonne met yſſelyk geſchreeuw beſchimpende. Alles wat onder zyn handen valt word aan zyn dolle wreedheid opgeoffert. Hy zet in de eerſte hitte van zyn woede alles te vuur en te zwaard. Zyn woede houd niet eer op voor dat hy moede is, en dan is hy eerſt op meerder wreedheid ten opzicht van die ongelukkigen bedacht, die de eerſte aanvallen ontkomen zynde, het droevig lot hebben om levendig in hun handen te vervallen. Verwoeſting en inneming ener Plaats.

De Overwonnene van hun kant niet onbewuſt zynde, wat zy van de wrede razerny der Verwinnaars te wachten hebben, willende liever omkomen en zich onder de aſchen van hun Vaderland begraven, als enige ogenblikken deszelfs ondergang te overleveren,

om naderhand voor de yſſelykſte plagen die de wreedheid bedenken kan bloot te ſtaan, rechten wonderen van dapperheid uit, en te gelyk door de wraakluſt en wanhoop aangezet, wapenen zy zich met het eerſte dat hun in de handen valt, zoeken de dood in hun moed en in dien van hunne vyanden, en geven het niet op als wanneer zy door het getal overſtelpt of door de overdadige moedigheid zich niet langer in ſtaat bevinden om weerſtand te kunnen doen.

Wat gevangenen zy ombrengen.

Nademaal de Overwinnaars het groot getal van gevangens, die zy in een Dorp, dat zy vermeeſtert hebben, maken, niet zouden kunnen bewaren, doet hunne Staatkunde, die toelegt om de overwonnen te beletten dat zy niet weêr op de been komen, en zich in ſtaat van tegenweer ſtellen, hen die gene uitkippen, die zy aan die krygswoede willen opofferen, en de gene die ze behouden willen, om ze in hun lichaam in te lyven. Dus worden de Gryzaarts, die moeite zouden hebben om hun ſpraak te leren, of die door de ouderdom niets nut zyn: de Hoofden en de aanzienlykſte onder de krygsluiden, waar van zy iets konden te duchten hebben, zo zy hen ontſnapten: de al te jonge kinderen en de zieken, die hun te zeer in 't marcheren tot ballaſt zouden dienen, de ongelukkige ſlacht-offers, die zy aan hun woede en valſche Staatkunde opofferen, zy verbranden 'er zommige van, eer zy uit het ingenomen dorp trekken, en gelyk als op het ſlagveld. Vervolgens branden zy 'er alle avond enige in de eerſte dagen van hun marſch, wanneer zy wegtrekken kunnen, zonder vrees van vervolgt te worden.

Onverzaagde dapperheid eenes Wildemans.

De kleine Partyen niet in ſtaat zynde om een daad die veel gerucht maakt uit te voeren, durven byna de poorten der Dorpen niet naderen, daar zyn 'er evenwel die het doen, maar dit zyn zeldzame en reukeloze gevallen, gelyk die daad van een Irokois, die ſtilletjes de paliſſade van een dorp naderende, daar men reeds den oorlog zong, en twee Wilden op ſchildwacht hebbende zien ſtaan, daar behendig na toe klom, den enen met een knods een ſlag op den kop gaf, en den ander ter aarde hebbende geworpen, de tyd nam om hem te doorſteken, en beyder hoofden met zich te nemen, waar na hy doorging. Zy doen hun ſlagen gemeenlyk op de jacht en viſch-plaatzen, en zomtyds voor aan op de velden en in de boſſchen, alwaar, na zich eenige dagen in de ſtruiken verſteken te hebben, het ongeluk van eenige reyzigers die nergens minder om denken, hun gelegenheid verſchaft om ze te verraſſen en de zege te behalen. Daarna door de vrees van vervolgt te worden afgemat zynde, vluchten zy eer, als dat zy al wykende vechten; breken de gequetſten, en die gene die hen niet volgen kunnen, den hals, en ſlepen niet meer gevangens met zich, als zy door hun klein getal meeſter zyn; zo zy luſt hebben om 'er een te verbranden, dien zy te veel denken te hebben, en dat zy menen geen tyds genoeg te hebben om het op hun gemak te doen, binden zy hem aan een boom vaſt, en ſteken een' anderen neffensſtaanden boom in den brand, die 'er van pas afſtaat om hem lange ſmerten te doen uitſtaan en hem van langzamer hand te verbranden.

Deze

Deze elendige ſchepzels dus verlaten zynde ſterven als razende menſchen, of van het langzame vuur dat hen verteert, of van een gruwelyken honger, zo het vuur geen krachts genoeg gehad heeft om zyn werking op hen te doen.

EENENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Plunderring der hooft-ſchedels.

ALle de Krygslieden, wanneer zy tot een leger vergadert zyn, voor dat zy een ſtryd beginnen of een plaats aantaſten, ſlaan het hooft van die gene die zy verraît en gedood hebben af, en brengen het in hun leger, daar zy het in het gezicht der vyanden, waar op zy deze verovering gedaan hebben, op een ſoort van een piek of langen ſtaak zetten. Maar als zy wegtrekken, of in andere gelegenheden nemen zy niet als het hooft-hair van die gene mee, die in den ſlag gebleven zyn of die zy voor dood gelaten hebben. Tot dien einde villen zy de huid die het bekkeneel bedekt, ſnydende het boven het voorhooft en de oren tot achter aan het hooft af.

Na het afgeſtroopt te hebben, bereyden zy het en maken het zacht, gelyk zy met de beeſte-vellen gewoon zyn te leven, die zy op de jacht gevangen hebben. Vervolgens ſpannen zy dit vel op een ronde raam, daar zy het aan vaſt maken, zy ſchilderen het van beyde kanten met verſcheyde kouleuren, zomtyds zetten zy op de verkeerde zyde daar geen hair is het portret of zinnebeeldige ſchilderye van den gewezen eigenaar, en zetten hem boven op een ſtaak, dragende het dus in zegepraal om. 't Wonderlykſte is, dat al die gene waar aan men deze gruwelyke operatie van het hairvel af te ſtropen in 't werk ſtelt, daar van niet ſterven, al zo weinig als van den mokerſlag, waar meê men hun meent de reſt gegeven te hebben. Verſcheyde zyn 'er van opgekomen, en ik heb een Vrouw gezien ter plaatze daar ik Zendeling was, die na een diergelyk voorval van de Franſchen den naam van *Tête pelée*, gevild of geſchild hooft, gekregen had, en die heel wel voer. Zy was aan een Franſchen Iroquois getroud, daar zy kinderen by had.

De Schyten pleegden deze woeſtheid ook eertyds.

Herodot. lib. 4. n. 64.

De Scythen en andere woeſte Volkeren van Azie en Europa hadden zich eertyds door deze yſſelyke tekens van hun woeſtheid, die de oude Schryvers niet onbekent zyn geweeſt, beroemt gemaakt. Dus drukt zich Herodotus aangaande de Scythen uit. „ Een Scyth drinkt bloed van den eerſten gevangen dien hy maakt, „ en hy bied den Koning de hooſden van alle die genen aan, die „ hy in een ſtryd gedood heeft, want een hooft meê brengende, „ heeft hy deel aan den buit, daar hy zonder deze voorwaarde „ geen recht op heeft. Dit hooft neemt hy op deze wyze meê. „ Hy vilt het rontom de oren af, en het bekkeneel van het overi„ ge hebbende afgeſcheyden, ſtroopt hy 'er het vel af, dat hy met „ zyn handen zacht maakt, en als een oſſehuid toebereyd. Ver„ volgens maakt hy 'er een cieraad van, en maakt het als een ze„ geteken aan zyn paardetuig vaſt. Hoe meer een ſimpel krygs„ knecht van deze zegetekens heeft, hoe meer hy geacht word. „ Daar zyn 'er die verſcheyde van deze vellen aan malkander naaien,

„ ien, als of het beeſtehuiden waren, en 'er kleren af maken.
„ Zommige villen de rechterhand hunner vyanden, zy ſtropen
„ behendig dit vel met de nagels, die 'er aan blyven, af, en ver-
„ cieren daar hun pylkokers meê, om dat het menſche vel dik is,
„ en veel blanker als dat van alle andere dieren. Daar zyn 'er ook
„ vele die gantſche menſchen villen, en het vel op ramen laten
„ drogen, bedienende zich daar naderhand van als van een zadel
„ op hun paarden.

En maakten van het bekeneel drinkbekers.

Dit, zegt deze Schryver, is een aangenomen gebruik by deze Volkeren. Vervolgens legt hy uit op wat wyze zy van het bekkeneel van hun aanzienlykſte vyanden drinkbekers maken, en zelf van hun gemeenzaamſte vrinden, die zy in tegenwoordigheid van den Vorſt in een twe-gevecht overwonnen hebben, wanneer zy om opgekomene verſchillen genoodzaakt zyn geweeſt hen uit te dagen.

Diodor. Sicil. lib. 3. p. 212

De Gaulen waren al zo woeſt als de Scythen, en Diodorus de Siciliaan ſchryft 'er ontrent dus van. „ Zo iemand nadert om hen
„ te beſtryden, zingen zy de dappere daden hunner vorouderen
„ en hun eigen. In tegendeel betuigen zy de uiterſte verachting
„ voor hunne vyanden, vergetende niets van 't geen hun den moed
„ kan doen verliezen en hen afſchrikken. Zy hangen aan de hal-
„ zen hunner paarden de hoofden die zy afgehouwen hebben: zy
„ laten door hun ſlaven de bloedige zegetekens, die zy gewonnen
„ hebben, dragen, onderwyl zy zelfs door hunne zangen hun o-
„ verwinning zingen. Zy hangen deze zegetekens aan de poſten
„ van hunne huizen. Wat de hoofden van hun aanzienlykſte vyan-
„ den aangaat, die balzemen zy met cedergom en bewaren ze in
„ kaſies; en die aan de vremdelingen, die hen komen bezoeken,
„ tonende, roemen zy daar op dat hun Voorzaten of zy zelfs ge-
„ weigert hebben grote zommen gelds voor deze hoofden te ont-
„ fangen, die zy niet hebben willen miſſen.

De oude Duitſchers, die van de zelfde Scythen, waar van Herodotus ſpreekt, waren voortgekomen, gelyk Elias Skeed in zyn boek van den ouden Godsdienſt der Duitſchers, Gaulen, Volkeren van Groot-Britannien, en Wandalen, dryft, leefden op dezelfde wyze met de hoofden hunner vyanden; 't geen door Strabo beveſtigt word, die verzekert dat de meeſte Noordſche Volkeren hier in van de Gaulen niet verſchillen.

Elias Skeed wil ook dat deze wreedheid byna by alle Ooſterſche Volkeren in zwang ging, en miſſchien zinſpeelt God op dit gebruik in deze plaats van Deuteronomium. „ Ik zal myne pylen
„ dronken maken in hun bloed, en myn zwaard zal zich in hun
„ vleeſch verzadigen. “ Met wat voor bloed wil hy zyn pylen dronken maken? „ het bloed der doden die op het ſlagveld ge-
„ bleven zyn, en het bloed der gevangenen, wier hooft men ont-
„ bloot heeft. *Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus devorabit carnes, de cruore occiſorum, & de captivitate nudati inimicorum capitis.*

De zin van deze plaats is veel verſtaanbaarder, wanneer men deze ontbloting van die bloedige operatie uitlegt, die het vel der ge-

32.

gevangenen tot het bekkeneel afſtroopt, als wanneer men die met de uitleggers op de gewoonte te huis brengt van den krygsgevangenen de helmet te ontnemen, en hen blootshoofts te laten gaan.

De Irokoizen vergenoegen zich met den ſchedel afte ſtropen, gelyk ik het beſchreven heb. Daar zyn enige Natien in Amerika die hun doode vyanden villen, en die zich met dit afgeſtroopte vel opſchikken, en die zich voor al van de handen bedienen, om 'er Tabaks zakken afte maken.

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Wederkomſt der Krygsknechten en gevangenen.

DE gevangene die door kleine partyen gevat zyn, zyn in het marcheren lang zo ongelukkig niet, als die door een gantſche Leger gekregen zyn, om dat de overwinnaars niet op het getal hunner luiden of ſlaven ſteunende, nergens op bedacht zyn als om zich te redden, en met hun buit veilig in hun dorp te belanden. Tot dien einde binden zy hun alleen de armen boven den elboog vaſt, knevelende die achter op den rug vaſt, zo dat zy de handen vry hebben, zonder dat zy zich evenwel los kunnen maken, of vryheid genoeg hebben om te lopen en het te ontkomen, 't geen van een zekere wikking van het lichaam afhangt, daar zy door deze kneveling t'enemaal van berooft zyn, ten zy ze zich van der jeugt aan geoeffent hebben om dus te lopen.

Een Zendeling heeft my verzekert dat hy een Wildeman gezien had, die 'er zo op afgericht was, dat hy niet anders kon lopen, en evenwel alle de anderen het in 't lopen afwon.

Hoe zy de krygsgevangene bewaren.

De ſlimſte tyd voor hen is des nachts, want alle avonden legt men ze byna gants naakt op den rug, op den bloten grond neer, daar men voor ieder gevangen vier palen inſteekt, om 'er hun handen en voeten als een St. Andries kruis van elkander geſpart aan vaſt te binden. Daarenboven plant men een vyfde paaltje in den grond, daar men een ſtrik aan vaſt maakt, die den gevangen drie of viermaai om den hals gaat. Eindelyk ſluit men hem om zyn middel met een anderen riem vaſt, waar van die gene die op den gevangen moet paſſen de twee enden neemt, die hy terwyl hy ſlaapt onder zyn hooft legt, om wakker te worden indien zyn gevangen enige beweging om zich te redden maakte.

Een gantſche nacht zo geknelt te leggen is zonder twyffel een ſtraf, maar 't is een van de grootſte plagen in den tyd van de muggen, want het is niet te beſchryven hoe laſtig deze dieren vallen, die by millioenen vliegende en niet doen als brommen, hun angel diep in 't vleeſch ſlaan en het bloed zuigen, latende vergif in ieder ſteek, dat ter zelfder tyd een ontſteking en een gruwelyke jeuking baart.

Voor 't overige geven zy altoos deze elendige ſchepzels hoop, dat men hun op hun aankomſt het leven zal ſchenken. Zelfs wanneer zy wat ver van de plaatzen, daar zy ze gevat hebben, af zyn, paſt men zo zeer niet meer op hen, en men vergunt hun een zo grote vryheid, dat die zomtyds de Verwinnaars tot onheil gedyd. Want het is dikwils gebeurt dat ſlaven, daar niet wel op

gepaſt wierd, zich los gemaakt hebben, een deel van hun vyanden, die in een diepen ſlaap lagen hebben omhals gebracht, en zich van de anderen meeſter gemaakt, die ze op hun beurt tot ſlaven maakten, latende hen zich over hun te grote toevertrouwentheid en onvoorzichtige veiligheid, die tot hun verderf ſtrekte, beklagen.

Doods-ſchreuw.

De Krygsknechten hun Dorp of een van hunne Bondgenoten naderende, zenden iemand van hun troep voor uit, om de tyding van hun wederkomſt te brengen, en ondertuſſchen houden zy halte, om te wachten dat men hun te gemoet kome. De gene die dit aanbevolen is begint, zo dra hy het Dorp gewaar word, of vermoed dat hy kan gehoort worden, een *doods-ſchreeuw* te geven, roepende *kôhe*, welk woord hy zo lang uitrekt als hy kan, en zo dikwils herhaalt, als 'er luiden van hun troep in den ſtryd of op reis geſneuvelt zyn. Dit geroep is zeer doordringent en droevig. men kan het van zeer ver horen, voor al op de Rivieren en by nacht. Aanſtonds loopt men alle hutten van het dorp uit, na de kant daar het geſchreeuw van daan komt.

Ondertuſſchen vervolgt de afgezant zyn weg, verdubbelende van tyd tot tyd zyn geſchreeuw. Hy blyſt niet ſtaan voor dat hy in 't midden van 't dorp is, daar ze een kring om hem ſlaan, en na een weinig adem geſchept te hebben luiſtert hy een van de Ouden, die gekozen is om hem aan te horen, een net verſlag van hun reis in 't oor, den naam van die gene die zy verloren hebben, en hoe zy aan hun dood zyn gekomen, zonder eenige omſtandigheid van het geen hen aangaat te verzwygen. Deze oude man zyn verhaal hebbende aangehoort, herhaalt het met luider ſtem in een deftigen ſtyl. Dit gedaan zynde keert ieder naar huis.

De gene die van hun vrinden verloren hebben gaan dezelve in hun Hutten bewenen, daar zy de gewoonlyke rouwklachten ontfangen. De afgezant van zyn kant keert na de zyne, of wel zo hy een vremdeling is, treed hy in een andere, daar hy door eenige vermaagſchapping of gaſtvryheid aan verbonden is. Men geeft hem daar te eten, waar na hy omſtandiglyk verhaalt alles wat 'er in dezen tocht is voorgevallen, en ontfangt de gelukwenſchingen over zyn behouden weerkomſt.

Zy hebben zo veel eerbied voor elkander, dat hoe kompleet hun overwinning ook zyn mag, en wat voordeel zy behaalt hebben, de eerſte drift die zy laten blyken die van droefheid is over die gene, die zy van hun volk verloren hebben. Het gantſche Dorp moet daar deel in nemen, het nieuws van den gelukkigen uitſlag word niet gemeen gemaakt voor dat men over de doden de eerſte klachten, die hun toekomen, uitgeſtort heeft. Dit gedaan zynde verwittigt men op nieuws het gemeen door een tweden ſchreuw; men geeft hun deel van het voordeel dat men behaalt heeft, en men geeft zich aan de blydſchap over, die deze zege verdient.

De Vrouwen doen het zelfde ten opzicht van de mans die ter jacht of ten oorlog gegaan zyn. Want op hun wederkomſt gaan zy ze aan den oever op wachten, en in plaats van hun ten eerſten de vreugde te betuigen, die zy over hun behoude weerkomſt ge-

voe-

voelen, beginnen zy die van haar vrinden te bewenen, die gedurende hun afwezen in het dorp geſtorven zyn, en verkondigen hun het verlies dat zy geleeden hebben door haar jammerklachten en klaagliederen, waar van wy in 't vervolg zullen ſpreken.

Overwinnings geſchrey

Zoo 'er niemand van de kant der Overwinnaars gebleven of geſtorven was, gelyk het dikwils in de kleine partyen gebeurt, die eer op ſtropery als ten oorlog uitgaan, geeft de afgezant in plaats van een dood-ſchreeuw een vreugde-geſchrey, roepende ook *kôhe*, maar dit woord veel korter afbrekende. Hy herhaalt het zo dikwils als hy gevangens of hooftſchedels in getal heeft, en het gantſche dorp, zich aan de vreugde, door dit geſchrey veroorzaakt, overgevende, loopt in aller yl om het goede nieuws te verſtaan.

Lamberti, Relat. de la colchide. Cap. VI. p 67.

't Is verwonderenswaardig dat een zo zonderling gebruik ons niet omſtandiglyk door de Oude Schryvers verhaalt is. 't Is evenwel van Azie in Amerika overgegaan, en is noch hedendaags in Colchos in zwang. *Ohi* dat de doodſchreeuw by de Mingreliers is, is het ook by de Huronnen.

De oude luiden en de bloedmagen der oorlogshelden hun aankomſt wetende, zenden hun te gemoet, om ze over hun behoude weerkomſt geluk te wenſchen, om hun ververſchingen te brengen, en om de ſlaven te helpen geleyden.

DRIEENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Intrede der Krygsgevangenen.

OP den dag tot deze intrede geſchikt geven de Krygsknechten hun gevangens over, als of zy 'er geen belang meer in namen; zy begeven zich alleen na het dorp, marcherende achter elkander, byna gelyk toen zy vertrokken, maar zonder te zingen, zonder geſchildert te zyn, en zelfs met geſcheurde kleren, als luiden die een verren tocht gedaan hebben. Ondertuſſchen bereyden de gene, die de zorg der gevangenen op zich genomen hebben, hen tot deze plechtigheid, dat een ſoort van een zegepraal is, die voor hen te gelyk iets roemryks en iets droevigs inheeft. Want 't zy men hun wil eer aandoen, of dat zulks maar geſchied om den roem der Overwinnaars te verheffen, men beſchildert hun aangezicht met zwarte en rode verf, gelyk op een dag van plechtigheid. Men verciert hun hooft met een kroon met veren daar op, men geeft hun in de linkerhand een witten ſtok met een zwaansvel overtrokken, dat een ſoort van een kommandeerſtaf of ſcepter is, als of zy den opperſten van de Natie, of de overwonne Natie zelfs verbeelden. In hun rechterhand houden zy de Schildpad, en om den hals van den ſlaaf die 'er 't beſt uitziet maken zy de porceleine halsband vaſt, die de Krygsoverſte gegeven of ontfangen heeft, toen hy volk worf, en waar op de andere krygsknechten dienſt genomen hebben. Maar zo men van de eene kant hun eer aandoet, ſchud men van de andere kant, om ze hun elende te doen gevoelen, hun alles uit, zo dat zy byna gants nakent zyn, en men doet ze met de armen boven den elleboog op den rug gebonden marcheren, gelyk ik reeds gezegt heb.

Ik heb de verſtandigſte Kanadenzers, en die de meeſte omgang

witte ſtaf met zwaaneveren overtrokken beduid.

met de Wilden gehad hebben, ondervraagt, om te weten wat de betekenis van dezen witten ſtaf, met zwaneveren overtrokken, zyn mocht.

Zommige hebben my gezegt dat het een zinnebeeld was, dat deze elendige ſlaven hun droevig lot verbeeldde, en dat zy volkomen alle recht op zich zelven en op hun eigen leven verloren hadden.

Evenwel heeft my een Officier een geval vertelt, waar van hy ooggetuigen was geweeſt, en waar uit men beſluiten zou konnen dat deze ſtaf een eerteken is; want een kleine party krygslieden twee gevangene hebbende gekregen in een ontmoeting, daar hy zich by bevond, en een van beyden zich in zyn nieuw lot wat ongeduldig tonende, en dezen ſtaf met een achteloosheid aanvattende, die zyn bovenmatigen druk te kennen gaf, rukte hem zyn lotgenoot die met kracht uit de hand, zeggende met een toornig gelaat, dat de lafheid die hy toonde duidelyk te kennen gaf dat hy niet waardig was dien te dragen. Vervolgens marcheerde hy met fiere ſchreden, dragende beyde de ſtokken, zo wel dien men hem gegeven had, als dien hy den ander ontrukt had, in de hand.

Marſch der krygsgevangenen.

De marſch der krygsgevangenen begint met die van het dorp, die de hooftſchedels der doden, aan lange ſtokken als halve pieken vaſtgemaakt, vooruit dragen. Zy volgen een voor een achter malkander, dan komen de ſlaven, die den gantſchen weg langs zingen, parende het geluid van hun Lier met hun doodslied. De dorpelingen ten naaſten by van den tyd verwittigt zynde van de aankomſt der gevangenen, gaan hun een vierendeelmyls of een half myl te gemoet, en byna alle maken zy zich vaardig om zich op hun koſten een wreed vermaak te verſchaffen. Zo dra men by hen gekomen is, doet men ze ſtil ſtaan, en onderwyl zy hun doodslied zingen, danſt het gantſche Dorp rontom hen, volgende de maat van hun lied door hun menigvuldige *hé*, *hé*, die zy diep uit de borſt halen. Na hen dus te hebben doen ſtilſtaan doet men ze lopen, en dan doet ieder zyn beſt om hun zo veel quaad te doen als hy kan. De ſteenen, de vuiſt en rotting-ſlagen vallen hen als hagel op 't lyf. Men neemt het niet qualyk dat zy zich verweren, en men lacht 'er om. Maar nademaal zy geknevelt zyn en door het getal overmant zou hun verwering hun van weinig nut zyn. Ieder een heeft recht om ze op te houden, en eer ze aan 't dorp komen doet men hun menigmaal ſtil ſtaan. Voor dat zy 'er in treden doet een van de oude mannen hen ook halte houden, om hun enige nagels uit te rukken of een vinger af te doen ſnyden, na dat het te voren in den raad beſloten is, of op het verzoek van een partikulier.

Zy hebben evenwel hier ontrent enige wetten, maar die zy eertyds veel zorgvuldiger naquamen als hedendaags. De krygslieden hebben recht op hun gevangenen, tot dat zy ze overgelevert hebben; zy geven eenigermaten in 't intreden van de dorpen dit recht over, om hun landsluiden of bontgenoten het genoegen te gunnen van daar hun vermaak meê te nemen; 't geen ieder met meerder of minder woede doet, na dat hy meer of minder door het verlies,

dat

dat de oorlog hem veroorzaakt, aangedaan is. Dit is een ſoort van zegepraal, waar van de krygslieden al de eer hebben, ſchoon zy 'er niet by verſchynen, en het volk al het vermaak. Evenwel nademaal de krygsknechten zich zodanig niet van het recht op hun gevangens ontdoen, of zy krygen ze weerom, hebben zy 'er belang in dat zy zo gezond en zo min mishandelt als het mooglyk is wederkeren, op dat het preſent dat zy 'er van in de Hut van hun ouders moeten doen, daar zy de doden moeten vervullen, te aangenamer ontfangen worde. Hierom is ingevoert, dat de gene die ze verminken willen genootzaakt zyn een preſent te doen na mate van de verminking om den genen, dien hy toekomt, ſchadeloos te ſtellen.

De krygslieden hebben recht op hun gevangenen tot zy ze overgelevert hebben.

Daar loopt dikwils in deze gelegenheden veel drift onder, en het is altyd zo gemaklyk niet de gene, die men in 't leven wilde ſparen, te redden, ter oorzaak van deze verminkingen, die, om dat ze hier door onbequaam worden om iets te doen, hen in 't vuur doet werpen. Om deze reden verbergt men zorgvuldiglyk waar toe zy geſchikt zyn; maar zo het geheim uitlekt, en dat de perſonen, die zy toegedacht zyn, van eenig aanzien zyn, gaan zy den genen, die zy redden willen, te gemoet, en geleydenze zelfs by de hand. De eerbied, die men voor hen heeft, ſpaart deze ongelukkigen de quade ontmoeting, die men hun zonder deze voorzorg toebereydde. Anders zyn zy zo mishandelt, dat als zy in 't dorp komen het bloed hun van alle kanten het lyf af ſtroomt, en zy zyn zomtyds in zo elendigen ſtaat, dat het wonder is dat zy onder de ſlagen niet bezweken zyn.

Dit intrêe-recht is men aan alle de dorpen van de Natie of van hun bontgenoten, die zy op den weg ontmoeten, verſchuldigt, tot dat zy in het dorp komen, daar zy hun laatſte vonnis moeten ontfangen; overal is het de zelfde onthaling en de zelfde plechtigheid. Evenwel gebruikt men meer omzichtigheid en gematigtheid in de dorpen die zy maar doortrekken.

De ſlagen houden op zo dra zy een voet in het dorp zetten. Men leydze in een Raadshut, daar met de oude en jonge luiden zich ook de krygslieden laten vinden, die ze gevangen gevoert hebben, welke dan het eerſte recht, dat zy op hen hadden, weer omkrygen. Men geeft deze arme menſchen te eten, waar na de krygsoverſte hen beveelt hun doodslied te zingen, en het gezelſchap op hun koſten te vermaken. Evenwel doet men hun geen ander quaad, als dat men zich over den elendigen ſtaat, waar in zy zyn, verheugt. Al het vermaak beſtaat in ze te zien danſen, in ze de liederen van hun land, of die gene die de overwinnaars hen onderweeg geleert hebben, te horen zingen. Van de eene hut voert men ze in de andere, en dit duurt zo eenige dagen, tot dat zich de krygslieden weer op weg begeven, of, zo dit het dorp is van hun verblyf, tot dat men beſloten en verklaart heeft, aan wien men ze geven moet.

VIERENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Verdeling der ſlaven.

DE verdeling geſchied in een Raad, waar na men het in 't dorp laat uitroepen, daar ze alle op de markt verſchynen om het lot der ſlaven te horen. Een van de oude luiden maakt de verdeling, die men 'er van gemaakt heeft, openbaar, de bontgenoten, of de perſonen, waar aan zy gegeven zyn, en den naam van de mannen of vrouwen, wier plaats zy moeten vervullen.

Men verdeelt ter zelfder tyd de hooftſchedels, die voor een ſlaaf gerekent worden, en ook een perſoon vervullen. De gene die deze hairlokken ontfangen, bewarenze zorgvuldiglyk, hangenze eenigen tyd aan de deuren van hun hutten, zy ſchikken 'er zich meê op in de openbare plechtigheden, voor al als men ten oorlog zingt, en eindelyk hangen zy ze op nieuws aan de deuren van hun hutten, tot dat zy door den tyd verſlyten.

Na deze verdeling geleyd men de ſlaven in de Hutten, daar zy aangegeven zyn, en men voert ze daar in, of wel men laatze aan den deur in den ingang, 't geen men voor al doet wanneer men niet vaſt beſloten heeft hun het leven te ſchenken. Daar gekomen zynde zet men hun opſtaande voet eten voor. Ondertuſſchen bewenen de inwoonders van deze hut, hun magen, en vrinden, de doden, wierplaats deze ſlaven vervullen, als of men ze zo eerſt quam te verliezen, en men laat in deze plechtigheid waarachtige tranen rollen, om de geheugenis van de perſonen eer aan te doen, waar van het gezicht dezer ſlaven een bitter herdenken baart, en den druk vernieuwt dien men over hun verlies gevoelt heeft.

De Krygshelden die een ſlaaf geven geven hem met den halsband over.

De krygshelden, die een ſlaaf geven, geven hem met den halsband, die het verband van hun onderneming geſterkt heeft, of die hun dient om te zeggen dat zy hun plicht volvoert hebben zy ſchudden den ſlaaf alles uit, op het enigſte ſtuk na dat de zedigheid verbied hun te ontnemen.

De Hut, waar aan de ſlaaf gegeven is, moet dit geſchenk met een ander beantwoorden, zo zy hem het leven ſchenkt, maar zo zy hem in 't vuur werpt, gaat het geſchenk over 't ganſche Dorp, niet meer als billyk zynde dat dit het wrede vermaak betaalt, 't geen het gehad heeft om hem te doen ſterven.

Men verbrand altyd twee of drie ſlaven, wanneer zy gegeven zyn om luiden van groot aanzien te vervullen, al waren zelfs die gene, die men vervult, op hun bed, en aan een natuurlyke dood geſtorven.

Men is niet verwondert dat die gene, aan wien men ze geeft, hen, volgens hun uitdrukking, in 't vuur werpen, maar hier na moeten de perſonen, die 'er belang in hebben, te vreden zyn, want de verplichting om de doden te vervullen altyd in de kinders ten opzicht van hun vaders en hun moejen in wezen blyvende, tot dat men het leven aan een perſoon geſchonken hebbe, welke dien gene verbeeld dien men wil doen herleven, zouden die gene, die deze verplichting hebben, recht hebben om zich te beklagen, dat men ze weinig ontziet, nademaal om een ſlaaf te maken zy verplicht

plicht zyn het zelfde gevaar te lopen van zelfs ſlaven te worden, gedood of verbrand te worden, op de zelfde wyze als zy ze by zich verbranden.

Dikwils worden 'er enige ſlaven aan de gemene ſchatkiſt toegewezen.

Dikwils wyzen de oude luiden enige gevangens aan de gemene ſchatkiſt toe, als een goed dat het gemeen toekomt, en dat in 't vervolg tot eenige ſtaats-verrichting dienen kan. Men laat in die gelegenheid niet na hen aan eenige hut toe te wyzen, en den een of den anderen naam te doen opbeuren, om te beter de geheime voornemens verholen te houden, die de Raad ontrent hen genomen heeft of in 't vervolg noch nemen kan. Op andere tyden geven de Oudraden en de krysknechten zelfs als zy ze aan eenige hut geven, de genegenheid te kennen die zy hebben om hen te laten leven of te doen omkomen, en deze genegenheid word gemeenlyk opgevolgt, uit eerbied die men voor hen heeft, maar zy maakt geen wet uit. De Hutten daar zy aangegeven worden zyn 'er zodanig de meeſter van dat de genegenheid van het gantſche dorp hen niet zou kunnen redden, zo zy luſt hebben om hen te verbranden, noch hen niet zou kunnen doen omkomen, zo zy willens zyn hun het leven te ſchenken.

Uit eenige lichte omſtandigheden kan men dikwils giſſen wat lot deze elendigen te verwachten hebben Zy zyn vaſt verloren zo zy aan een hut te beurt vallen, daar men veel krygslieden verloren heeft, of eenig ander perſoon, wie het ook zyn mag, al was het maar een kind aan de borſt, waar van het verlies noch vers is. Zy lopen geen minder gevaar indien hun ouderdom, geſtalte, gelaat en inborſt niet aangenaam zyn, en doen vrezen dat men 'er niet veel dienſt van zal hebben: indien men ze aan eenige helduivelinnen geeft, die vermaak in de wreedheid ſcheppen, of wel indien men ze aan arme hutten toewyſt, die niet in ſtaat zyn om het geſchenk te erkennen, of den ſlaaf te kleden en de koſt te geven. De Jeſuiten hebben veele van deze elendige ſlacht-offers gered, uit de vlam dezer Barbaarſche menſchen, met de geſchenken, die 'er tot hun behoudenis nodig waren, op te brengen

Hun lot is gaauw uitgemaakt, indien de perſonen, waar aan zy gegeven zyn, zich in het dorp bevinden: maar zo zy afwezig zyn, leven deze ongelukkige menſchen tot haar weerkomſt in geſtadige angſt en vrezen tuſſchen het leven en de dood. Men laat hun evenwel redelyk veel vryheid; zy zyn noch geketent noch gebonden, men voed ze met hoop dat ze het leven zullen behouden, en men vernoegt zich met op hen te paſſen dat zy niet weg kunnen ſpringen. Dikwils om hen geruſt te ſtellen en beter te bedriegen houd men voor hen in deze gelegenheden verholen, aan wie zy gegeven zyn.

VYFENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Dood-ſtraf der ſlaven in Noord-Amerika.

DE doodſtraf der ſlaven by de Natien van Noorder-Amerika, die wy kennen, is dezelve met een klein vuur te verbranden, maar dit ſchouwſpel gaat met zo veel omſtandigheden van een yſſelyke wreedheid toe, dat het denkbeeld alleen daar van een menſch doet grillen.

't Is

't Is alzo onaangenaam als moejelyk daar een naauwkeurige Beſchryving van te geven; evenwel nadien ik 'er van ſpreken moet, zie hier het geen men 'er ontrent van zeggen kan, en dat zal genoeg zyn om 'er eenige kennis van te krygen.

De tyd van de executie gekomen zynde, bemaalt men eerſt den Slaaf met verſcheyde koleuren, 't geen de zelfde indruk op hem maken moet, als op een misdadiger het lezen van zyn doodvonnis. Dit is evenwel een eer die hun geſchied, en een grote achting die men voor hen heeft. Ondertuſſchen laat men het dorpvolk door een omroeper tot dit ſchouwſpel nodigen, waar van het toneel een Raads-hut, of een openmarkt is. Daar zet men een paal, of men recht een vierkante houte lyſt op een klein ſchavotje op, en men maakt een vuur van kolen, daar men yzere boute priemen, ondeugende bylen, en oude lopen van roers inlegt, die haaſt gloeient worden.

Het ganſche dorp word tot dit Schouwſpel genodigt.

Als men het gantſche dorp rontom een elendig ſchepzel verzamelt ziet, dat gereed legt om zyn leven in de yſſelykſte pynen te eindigen, zou men zeggen dat 'er een gants andere vertoning zou geſchieden.

Alle zyn ze daar in de grootſte bezadigtheid van de wereld, men zit of legt op de matten gelyk in de Raadsvergaderingen, ieder praat met koelen moede met zyn buurman, ſteekt zyn pyp aan, en rookt met een wonderlyke onverſchilligheid. Die gene zelfs die het lot van dezen ongelukkigen beklagen, zyn genoodzaakt voor de wereld de gevoelens van mededogen, die in hun harten zouden kunnen ontſtaan, te doven, uit vrees dat men hun tot een misdaad mocht rekenen, dat zy eenig medelyden voor een vyand van hun Natie gevoelden.

De luiden van de Hut, waar aan hy gegeven is, raken hem niet aan, het zou niet welvoegen dat zy de beulen van dien genen wierden, die aangeboden is om iemand van hun familie te vertonen. Maar ieder Hut heeft een ander, die verplicht is haar diergelyke dienſten te bewyzen, en beulen te verſchaffen om die gene, die zy verworpen heeft, om hals te brengen. Deze zyn het gemeenlyk die beginnen, dan komen andere op hun beurt met geſchenken, om het vermaak te hebben van enig deel van 't lichaam na hun welgevallen te blaken. Op 't end komen alle de omſtanders in 't ſpul. Boven al munt de jeugt daar in uit, en vind nieuwe wyzen van pynigen uit.

De Ouden offerden de krygsgevangenen aan hun God Mars op, zy ſlachten 'er dikwils op de graven van hun bloedmagen en vrinden, die in het gevecht omgekomen waren, en zy meenden der zelver ſchimmen door dit ſlag van offerhanden te paien. Dus liet Achilles twaalf Trojanen by de houtmyt van Patroklus ombrengen, en dus wierd Polixena op het graf van Achilles opgeoffert. Het is zo veel te waarſchynlyker dat dit een overblyfzel van dit barbaarſche gebruik is, om dat de gewoonlykſte ſlacht-offers die de Mexikanen offerden, in de krygsgevangen beſtonden, die zy in den ſtryd gevat hadden. En ſchoon hedendaags by deze Barbaren in die gelegenheden niets na een offerande gelykt, zou ik evenwel ge-

Gliad. 23 & 175. *Euripid. in Hecu-*

geloven dat het 'er oorſpronkelyk een was; en my heugt in een oude Beſchryving gelezen te hebben, dat op een zekeren tyd dat men dus een ſlaf verbrandde, een Fransman die 'er tegenwoordig was opmerkte, dat 'er een oud man was, die alle de ſtukken die hy van het lichaam van dezen elendigen affneed, aan *Areskoui* opofferde.

Indien de Slaaf in de hut of op de markt wandelt, houd men hem ſtaan, of men gaat na hem toe om hem te pynigen, zo hy reeds aan de paal vaſt gemaakt is. Maar om dat dit wrede vermaak langer zou duren, raakt men hem niet als van verre aan, zonder ontroering of yl. Men begint met de uiterſte tippen der voeten en handen, klimmende zo allengsjes na het lyf op: de een rukt hem een nagel uit, een ander ryt met de tanden of een oud mes een ſtuk vlees van zyn vinger af, een derde neemt dezen ontvleeſchten vinger, ſteekt hem in de gloeiende kop van zyn pyp, rookt hem als Tabak, of dwingt den Slaaf zelfs dien te roken.

Dus laat men hem na korten tyd geen enen nagel behouden, men kneuſt de beenderen van zyn vingeren tuſſchen twee ſtenen, men ſnyd ze hem aan alle leden af; men houd hem verſcheyde malen op dezelfde plaats gloeiende yzers, of brandende toortzen, tot dat ze door het bloed of vet, dat uit zyn wonden druipt, uitgedooft is: men ſnyd het gerooſte vleeſch aan ſtukken; zommige van deze razende menſchen eten ze op, terwyl andere hun gezicht met zyn bloed verwen.

Wanneer de zenuwen ontbloot zyn, ſteekt men 'er yzers in, om ze te draaien en te breken, of wel men zaagt hem de armen en benen met koorden af, die men met een gruwelyk geweld aan beide de enden trekt.

Dit is evenwel niet meer als een voorſpel, en zomtyds na vyf of zes uren in deze wrede oeffening doorgebragt te hebben, ontbint men den Slaaf, om hem in ruſt te laten, en men ſtelt de verdere executie tot een andere zitting uit. Maar 't geen vremd zal ſchynen is, dat de meeſte van deze ongelukkige ſchepzels, afgemat en uitgeput zynde, gedurende dezen tuſſchentyd zo vaſt ſlapen, dat men ze met vuur moet wakker maken. Gemeenlyk evenwel geeft men hun zo langen uitſtel van ſmerten niet, en men ruſt niet voor dat zy het afgelegt hebben.

Als men boven de dyen begint te blaken, worden de pynen veel heviger, en de wreedheid dezer Barbaren krygt nieuwe krachten, wanneer de deerlyke ſtaat, waar in de lyder gebracht is, die moeſt verzachten. Dikwils maken zy hem een ſoort van een hemd van berkeſchors, daar zy den brand in ſteken, die van langen duur is, en een vlam maakt die weinig kracht heeft. Dikwils vergenoegen zy zich met toortzen van deze ſchors te maken, daar zy hem de zyden en borſt mee ſchroeien; dan eens nemen zy verſcheyde bylen die zy op kolen gloeient maken, maken daar een ronden kring van, en hangen hem dien om den hals. Deze bylen en toortzen maken [illegible] en, daar vet uit komt lopen, waar in deze beulen hun bro[illegible]open, dat zy naderhand gratig inſlokken.

Eindelyk r[illegible]angzamerhand alle de dêlen van het lichaam geblaakt

blaakt te hebben, zo dat men niet een vinger kan zetten daar geen wond is: na het aangezicht gants onkenbaar gemaakt te hebben, na het vel van het hooft te hebben afgevilt, en van het bekkeneel geſcheurt; na op dit blote bekkeneel een regen van vuur, hete aſch of kokent water te hebben gegoten, ontbinden zy dezen ongelukkigen, doen hem noch lopen, zo hy krachts genoeg heeft, en ſmyten hem met ſtenen of ſlaan hem met ſtokken dood; of wel zy rollen hem over de gloeiende kolen, tot dat hy het weinige leven, dat hy noch overig hadde, hebbe uitgeblazen, ten zy iemand uit medelyden hem het hart uit den boezem gerukt of met een dolk doorſtoken hebbe, toen hy noch aan de paal ſtond.

De wreedheid van deze ontmenſchte Barbaren is met de dood dezer elendigen noch niet verzaad; en terwyl zommige op de ſchorſſen der Hutten ſlaan, om de ziel van den Overleden te noodzaken het dorp te verlaten, op dat zyn omzwervende ſchim hen niet verſchrikken moge, vertonende zich voor hun gezicht in de gedaante van een helſche furie, hakken deze menſchevreters, gelyk de oude Scythen en de meeſte andere woeſte Natien van de eerſte tyden waren, het lyk aan ſtukken, ſteken het in de pot, en geven 'er geen ander begraafplaats aan als hun buik.

Dus eindigt dit bloedig ſchouwſpel, waar in ik niet weet waar over men zich het meeſt moet verwonderen, of over de beeſtachtige woede dezer Barbaren, die met zo veel wreedheid elendige Slaven handelen, die dikwils uit zo verre landen daar na toegevoert zyn, dat zy niets aan deze moordenaren kunnen verdient hebben; of wel over de ſtantvaſtigheid van deze Slaven zelfs, die in 't midden van de yſſelykſte pynen een ſtantvaſtig gemoed en een helden-aart behouden die men zich niet verbeelden kan.

Des Schryvers aanmerkingen over deze bloedige ſchouwſpelen.

Dit is een wezentlyke Heldenaart, en de uitwerking van een edelmoedige ſtantvaſtigheid. 't Geen wy in de bloedgetuigen van de eerſte kerk met verwondering aanſchouwt hebben, en dat in hen de uitwerking van de goddelyke genade en een wonderwerk was, is by hen de blote natuur, en een uitwerking van hun ſtantvaſtig gemoed. De Wilden gelyk ik reeds aangetoont heb, ſchynen zich van hun teerſte jeugt af tot dit voorval te bereyden. Men ziet 'er kinderen de naakte armen tegen malkander houden, tuſſchen beyden gloeiende kolen leggen, en zich uittarten wie het 't langſt zou uithouden, en zy houden het ſtandvaſtig uit. Ik heb zelfs een kind van 5 of 6 jaar gezien, wiens lichaam by een droevig toeval door kokent water gebrant was, dat telkens als men het verbond met een ongelooflyke ſtantvaſtigheid zyn doodlied zong, ſchoon het gruwelyke ſmerten uitſtond. Scevola zyn hand in 't vuur ſtekende, om dat hy zyn aanſlag gemiſt had, is niet meer verwonderingswaardig als deze Volkeren, die zich dus beproeven om het leven te verachten, om het zonder vrees te wagen, en het in de yſſelykſte pynen te verliezen, zonder de minſte lafhertigheid te laten blyken.

Ik weet niet of men menſchen die zulk een mannenmoed bezitten, Barbaren moet noemen; maar ik weet wel dat men meer voorbeelden hier van by die gene die men daar voor uitmaakt zal vinden,

den, als by beſchaafde Natien, aan wie de kunſten en al het geen dient om ze wellevent te maken een overvloed en een aangenaamheid van leven verſchaffen, die niet dient als om hen verwyft en lafhertig te doen worden.

By de oude Volkeren van Indien was het gemeen als men tot een zekeren ouderdom gekomen was en genoeg meende geleeft te hebben, zich met koelen moede levent te verbranden, en als Herkules te ſterven, die zelfs zyn houtmyt op den berg Oeta oprechtte. Alexander de Groot zag 'er enige voorbeelden van gedurende zyn verblyf in die landen; en zommige van die gene, die het fortuin der Macedoniers volgen wilden, gaven 'er het ſchouwſpel van aan Griekenland. Zeno van hunne grondregels onderricht, en die miſſchien ooggetuige van diergelyk een ſchouwſpel geweeſt was, zag ze met verwondering aan, en zeyde dat hy liever een Indiaan wilde zien, als hy zich zelven verbrand, dan alle de leſſen der Wysgeerte over de ſtantvaſtigheid te horen.

Strabo, lib. 15. p. 493.

Zeno, apud Clem. Alex. Stroom. ib 2.

Noch hedendaags ziet men by eenige Volkeren van Indien (daar een vervloekte ſtaatkunde het gebruik heeft ingevoert, dat eertyds de Vrouwen van zekere Volkeren van Thracien ook hadden, die zich op het lichaam van haar dode mans verbranden) in deze Vrouwen grondregels van een Heldinnen aart, die de Europeeſche Vrouwen haar graag zullen overlaten. Want nademaal onder de Vrouwen, waar van het gebruik de meerderheid heeft ingevoert, aan de lieflte alleen de eer toekomt om den overleden in de andere wereld te verzellen, met zich op zyn lykſtapel met hem te verbranden, ziet men haar om den voorrang twiſſen, zegepralen dat zy verkoren zyn, zich bereyden om na de houtmyt te gaan als of zy na een baal gingen; in tegendeel zuchten zommige, het affront niet kunnende overleven, dat haar die eer geweigert is. Men zag in Amerika dien zelfden naaryver by de Volkeren, alwaar perſonen, aan de overſten toegewyd, gedwongen waren zich met hen te laten ombrengen, om hun in het land der zielen te dienen, gelyk ik in het vervolg zeggen zal.

Strabo, loc. cit. Pomponius Mela, lib. 2 Cap. 2.

Quintus Curtius verhaalt dat men onder de Sogdiaanſche gevangenen, Alexander dertig jongelingen van de grootſte Heren van 't land bracht, alle wel gemaakt en die 'er wel uitzagen, welke vernomen hebbende dat men ze op bevel van dezen Vorſt ter dood voerde, vreugdeliederen begonnen te zingen, te danſſen en te ſpringen, tonende veel vrolykheid. De Koning verwondert dat hy ze zo verheugt zag ter dood gaan, deed ze weerom komen, en vroeg hen waar van daan zy zo uitgelaten waren, dat luiden, die de dood voor ogen zien, zo zelden gewoon zyn; zy gaven tot antwoord, dat zo iemand anders als hy hen dede ſterven, zy bedrukt zouden zyn, maar dat zy op het bevel van een zo groot Vorſt, overwinnaar van alle Natien, aan hun Voorouders weergegeven zynde, een zo roemryke dood zegenden, die de grootſte mannen zich tot eer zouden rekenen. Alexander over deze dapperheid verzet ſtaande, ſchonk hun het leven, en ſtelde 'er vier van onder zyn lyfwachten, die hem altyd getrouw bleven.

De Sogdianen gongen met vreugt ter dood

Quint. Curt. lib. 7.

Zo ook de Kantabren.

De Kantabren en de eerſte Volkeren van Spanje zongen 'als men hen deed ſterven, en terwyl zy op het kruis lagen.

Strabo, lib. 3. p. 114.

Ik weet niet of Strabo, die dit gebruik van hen verhaalt, recht heeft om het voor zotheid uit te kryten, en het als een teken van hun woeſtheid en botheid te boek te ſlaan. Ik zou in tegendeel geloven dat men 'er zich zo zeer over behoorde te verwonderen, als wy ons over de ſchoonſte Voorbeelden doen, die de geſchiedenis ons van de Romeinſche dapperheid verſchaft.

ZESENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Doodsliederen.

MAar wat waren deze Lofzangen en Liederen anders als de doodsliederen van onze Wilden, hun Feeſtgezangen, hun Krygsdanſſen, wanneer zy de byl opſteken en gereed zyn op den vyand aan te vallen? Zy herhalen deze zelfde gezangen wanneer zy tot Slaven gemaakt worden; zy gaan daar in voort gedurende den tyd van hun ſlaverny, en zingen ze noch met meer kracht in de pynen, als of zy nooit ergens anders op gedoelt hadden.

Deze Liederen nergens anders door bedwongen zynde als door de maat, en de ſlaven vryheid hebbende om te zeggen wat zy willen, zingen zy hun dappere daden en die van hunne Natie; zy braken duizent vloeken tegen hunne Tyrannen uit; zy zoeken ze door hun dreigementen vervaart te maken, zy roepen hun vrinden te hulp om het te wreken; zy beſchimpen hun beulen als of zy hun ambacht niet verſtonden, zy leren hun hoe men branden moet, om te groter pyn te veroorzaken, zy verhalen wat zy zelfs ontrent de gevangens gedaan hebben, die hun in de handen gevallen zyn; en zo 'er by toeval onder deze gevangens een van de Natie geweeſt is, die hen nu doet ſterven, verhalen zy de geringſte omſtandigheden van 't geen zy hem hebben doen lyden, zonder de gevolgen van een rede te vrezen, die de toehoorders noodzakelyk meer verbitteren moet.

De honderd zeven endertigſte Pſalm is een ſoort van een doodlied.

Zoude ik durven zeggen dat de 137ſte. Pſalm beginnende *aan de wateren van Babylon*, een ſoort van een doodliet is, dat ons de gewoonte vertoont die de Ooſterſchen eertyds hadden, en die het zelfde denkbeeld en den zelfden aart van de gezangen der Amerikaanſche Slaven heeft? 't zyn Hebreeuwſche gevangenen die 'er ſpreken en die hun ſlaverny bewenen. Hun overwinnaars vermaanden hen dat zy hun Lofzangen van Sion, dat is te zeggen liederen die in hun land in gebruik waren, zouden voorzingen; het ſchynt dat de Hebreeuwen dit verzoek niet wilden inwilligen, evenwel is de gehele Pſalm een Lied, en een Lied in de ſmaak der Wilden; want zy maken een aanvang met de uiterſte verachting voor het land en de Volkeren, daar zy by overgevoert zyn, te betuigen: niets kan hen bekoren als Jeruſalem, daar al hun zuchten en verlangen na ſtrekt; en om te meer hun liefde en afkeer te doen ontſteken, bidden zy den Heere dat hy de rampen niet vergete, die de kinderen van Edom, dat is te zeggen de Aſſyriers, in wier macht zy waren, den Joden in de verwoeſting van Jeruſalem veroorzaakt hebben, en zy eindigen met de gruwelykſte vervloe-

kin-

kingen. „ Wee u, *zeggen zy*, gy Dochters van Babylon, wel „ hem die u alle de rampen zal vergoeden die gy ons gedaan hebt! „ wel hem die uwe kleine kinderen zal nemen en ze aan de ſtenen „ verpletteren.

Om weer tot onze Slaven te keren: in de tuſſchenpozen dat men ze met ruſt laat, onderhouden zy elkander, of zonder tolk, zo zy de ſpraak verſtaan, of door een tolk zo 'er een is die de hunne verſtaat; zy ſpreken onbeteutert van onverſchillige zaken, van nieuwe tydingen, en van 't geen 'er in hun land omgaat, of zy vragen met een bezadigt wezen na de gewoontens van die gene, die bezig zyn met hen te verbranden.

Midden in de zwaarſte pynen, zelfs wanneer de overdadige ſmert hen ſchuimbekken doet, en zich als bezeten aanſtellen, zal hun geen een lafhertig woord ontſnappen. De Vrouwen bezitten die ſtantvaſtigheid zo wel als de mans; ik heb 'er een gezien, die men in myn tegenwoordigheid twe nagels afkneep, maar het ging zo vaardig in zyn werk, dat ik het niet gaauw genoeg gewaar wierd om het te beletten. 't Was in een intrede der Gevangenen, zy gaf niet eens een ſchreeuw, noch liet geen zucht, en ik kon op haar gelaat niets als een geringe druk bemerken.

Daar zyn 'er die midden onder de pynen lachen, die 'er vrolyk na toe gaan, en die met een grote bevalligheid de gene, die haar 't meeſte quaad gedaan hebben, bedanken.

Alle, om de waarheid te zeggen, bezitten zy deze ſtantvaſtigheid in den zelfden graad niet: zommige laten tegen hun dank onverduldigheid blyken, en zyn het ſchreuwen niet meeſter. Men heeft ook Franſche mannen en vrouwen gezien, die in de pynen al zo veel ſtantvaſtigheid hebben laten blyken als de Wilden, tot zo ver dat deze laatſtgenoemde zeyden te geloven dat zy geen gevoel hadden. Maar deze Voorbeelden van een heldenmoed worden onder de Europeanen ſchaars gevonden, en zyn onder de Amerikanen gemeen. Zonder twyffel dat zy zo teer niet opgevoed zynde, ook zo kleinzerig niet zyn: en miſſchien ook dat zy, voor geen hel vrezende, waar van hunne vuren maar een ſchaduwe zyn, ook minder het leven aankleven, en minder verſchrikt zyn voor een toekomende leven, dat altyd meer indruk op een gemoed maakt, dat door het geloof verlicht is, als alle de pynen van het tegenwoordige leven.

Ik beken dat na de Beſchryving die ik van de pyniging der Slaven gegeven heb, men deze Volkeren niet als met afgryzen kan aanzien, en dat men 'er zich ten eerſten een denkbeld van moet maken, dat zy geen meer menſchelykheid bezitten als de wildſte dieren. De Irokoizen die voor de Franſchen zo vreeslyk zyn door het groot getal van die gene, die zy in deze yſſelyke pynen hebben doen omkomen, hebben by ons noch veel ſlimmer naam als alle de andere Natien. Zy ſtaan ook zodanig by de andere Wilden te boek, en de Abenaquis geven hun geen anderen naam als dien van *Magouë*, dat is te zegge *Wreedaarts*. Maar om hun te geven wat hun toekomt, zy hebben elkander ontrent dit artykel niet veel te wyten. Ondertuſſchen als men de Irokoizen hoort

De Irokoizen hebben omtrent dit pynigen den ſlimſten naam.

ſpreken, beelden zy zich in dat zy zo wreed niet zyn als andere, en zy betalen een ander maar met gelyke munt.

De Schryver tracht hen met 't voorbeeld der Grieken en Romeinen te verſchonen

Om de waarheid te zeggen, wat doen zy meer als eertyds de Grieken en Romeinen deden? Wat is 'er ontmenſchter als de Helden van de Ilias? Wat barbaarſcher als het ſtryden der Kampvechters en Slaven onder zich, of van deze zelfde Slaven tegen de wilde dieren, die in de Schouwplaatzen van Rome zo veel bloeds hebben doen ſtromen? Ondertuſſchen ſtelde dit Volk, dat de volmaaktheid van alle kunſten en wetenſchappen, die bequaam zyn om de Zeden te verzachten en te beſchaven, zo ver gebracht had als de palen van zyn ryk; ondertuſſchen ſtelde dit Volk, zeg ik, zyn grootſte vermaak in de onmenſchelykheid van diergelyke gevechten, het deed het vermaak van de grote maaltyden in het zien van deze bloedige ſchouwſpelen beſtaan, en ſchepte een zonderling genoegen in op de ſchouwplaats een teken te geven daar men maar na wachte om een ongelukkigen, die overwonnen was, af te maken, ſchoon hy om genade bad.

En met dat der Joden.

Ik heb reeds iets van de wreedheid der Joden aangeroert, maar ik heb noch niet alles gezegt. Hoe handelden zy hunne vyanden? Ten tyden van Trajaan maakten de Joden, door den ondergang van Jeruſalem en de noch verſche verwoeſting van hun land om zo te ſpreken vernietigt, in verſcheyde Provintien een opſtand tegen de Romeynen, en begongen zo grote buitenſporigheden in Egypte en Cyprus, dat zy meer als veertig duizent zielen deden omkomen, ſcheppende vermaak om zich met het vlees hunner vyanden te voeden, het aangezicht met hun bloed te beſmeuren, en ze gants levend te villen, bekledende zich naderhand met derzelver vellen, om tot een zegepraal hunner woede te ſtrekken. Men zette hun dit wel betaalt. Het ſchynt dat deze woorden van den 77. Pſalm, *Juvenes eorum comedit ignis, & Virgines eorum non ſunt lamentatæ*; *het vuur verſlond hunne jongelingen en men maakte geen rouwklacht over hunne maagden*, al zo natuurlyk van de ſtraffe des vuurs zouden kunnen uitgelegt worden, die men de Joodſche Slaven deed lyden, als van het zwaard en den oorlog, gelyk de Uitleggers zeggen. De ſtraffen die Antiochus de Machabeers en hun moeder oplegt, zyn de uitwerking niet van een wreedheid die dezen Tyran alleen eigen was. Wanneer hy ze doet in ſtukken hakken, het vel van het bekkeneel rukken, en belaſt dat men ze in ziedende oly koke, ſpringt hy 'er na allen ſchyn volgens het gewone gebruik der Ooſterſche Volkeren meê om.

Het vuur van onheuglyke tyden af in gants Noorder-Amerika de gemeene doodſtraf.

Het vuur is van onheuglyke tyden af in het gantſche Noorder Amerika de gemene doodſtraf. Hier door maken zy zich gevreeſt en denken elkander in toom te houden. Zo zy de gene die hen onmenſchelyk handelen niet met gelyke munt betaalden, zouden zy 'er allerſlimſt aan zyn, en hunne gematigtheid zou maar dienen om hunne vyanden ſtouter te maken.

De zachtmoedigſte Volkeren worden zelfs gedwongen hunne gedweeheid te laten varen, wanneer zy zien dat die aan wrede naburen tot een dekmantel ſtrekt, om daar trotzer en onhandelbaarder door te worden. De Franſchen zyn hier een voorbeelt van.

Wan-

Wanneer om wraak van de Irokoizen te nemen, men hun toegelaten heeft om hunne gevangens te handelen, gelyk zy de onze handelden, hebben zy het met zo veel woede en verbittertheid gedaan, dat zy deze Barbaren niets hebben toegegeven, zo zy hen zelfs niet overtroffen hebben.

Om de waarheid te zeggen, men moeſt 'er zo mêe te werk gaan, want deze geſtrengheid, die men noodzakelyk oordeelde, maakte dat zy minder dorſten ondernemen, en was voor hen een beweegreden, om zo veel te eer vrede met ons te maken. Ik zal 'er by voegen, dat wanneer de Franſchen en Engelſchen onder de Wilden genaturaliſeert zyn, zy zo wel al het quade dat 'er in hun Zeden en gewoontens is aannemen, zonder zich het goede aan te wennen, dat zy noch ſlimmer zyn als de anderen zelfs. De Wilden weten het ons heel wel te verwyten, en de zaak is zo klaar, dat wy 'er niets tegen weten in te brengen.

De Franſchen en Engelſchen als zy onder de Wilden genaturaliſeert zyn, zyn noch ſlimmer als de anderen.

Wanneer men onder de Irokoizen een Slaaf verbrand, zyn 'er weinig of zy beklagen hem, en zeggen dat hy deernis waardig is. Verſcheyde, en voor al de vrouwen (zo men 'er eenige helhonden van uitzondert, gelyk 'er overal gevonden worden die bozer zyn als de mans) hebben het hart niet om zyn doodſtraf by te wonen: onder de mans en vrouwen die 'er by ſtaan, doen hem verſcheyde geen letzel ter wereld: de gene die hem pynigen doen het dikwils voor de wereld; en om dat zy 'er toe verplicht zyn: zommige, zich aan de wereld niet kreunende, verquikken hem als hy hen ergens om vraagt. De Raad heeft dikwils de Zendelingen toegelaten deze laatſte ogenblikken te mogen gebruiken, om hen het hemelpad te doen betreden; en daar zyn Irokoizen geweeſt, die de taal van deze Slaven verſtaande, hun voor Volken dienden, om hen de eeuwige waarheden te doen ſmaken, en dat met een goedaartigheid, daar de Zendelingen zelfs verzet over ſtonden, en die God door zyn genaade vruchtbaar heeft willen doen worden ter Zaligheid van den een en van den ander.

Eindelyk doet na een zekeren tyd een van die gene, die door hun ouderdom en gezag hier toe gerechtigt zyn, hem den genade ſlag geven, en ſpaart hem de pynen, die hy noch zou hebben uit te ſtaan.

Maar wat wreedheid men ook den Wilden ten opzicht van de vyanden, die in hun handen vervallen, te laſt moge leggen, moet men hun van de andere kant dit recht bewyzen, dat zy onderzich elkander meer ontzien als de Europeanen doen. Zy zien met reden als iets barbaarſcher en woeſter de Twegevechten aan en de gemaklykheid om elkander om hals te brengen, die door een qualyk begrepen en gewaant punt van eer ingevoert is, en dagelyks om een beuzeling, om een qualyk opgenomen of uitgelegt woord, het leven van bloedmagen en de welverknochtſte boezemvrinden blootſtelt. Zy ſtaan niet minder verzet over de onverſchilligheid die de Europeanen voor die van hun Natie hebben, en over de ongevoeligheid, die zy over de dood van hun Landsluiden, door de vyanden omgebracht, betonen. By hen helpt een man alleen, die door een ander van een vremde Natie omgebracht is, de beyde

De Irokoizen onder elkander ontzien zich meer als de Europeanen doen.

Na-

Natien aan malkander, en veroorzaakt een oorlog. Onder de Europeanen ſchynt de dood van vele van hun Volk geen menſch te raken. Zy hebben hier ontrent voorbeelden van een ongevoeligheid gezien, die hen verzet heeft doen ſtaan, en verontwaardiging en verachting tegen ons ingeboezemt.

Zy hebben zich zelver aangeboden om wraak voor de Franſchen te nemen, die niet over de dood van hun broeders en medeburgers ſchenen aangedaan te zyn, welke door andere Wilde Natien vermoort waren. Men heeft niets op hun voorſtellingen te antwoorden gehad, en zy zyn 'er ontſticht geweeſt.

De oorlog die de Zuider-Amerikanen voeren, gelykt op eenige omſtandigheden na redelyk wel na dien ik beſchreven heb; ik zeg op eenige omſtandigheden na, want wat het wezentlyke betreft is het over al 't zelfde.

Zy hebben over al de zelfde beweegredenen daar toe; de zelfde wyze om dien te zingen; de zelfde maatregelen om zich daar toe te bereyden; de zelfde waarnemingen ontrent hun tochten, en ontrent den tyd van hun beſtemde byeenkomſt; de zelfde wyze van aan te vallen en zich te verweren; de zelfde wapenen om te ſtryden, zo men 'er het harnas van uitzondert: met een woord, het is over al de zelfde onverſchrokke en woeſte aart: de zelfde geeſt van haat, woede en razerny tegen hunne vyanden.

ZEVENENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

Doodſtraf der ſlaven in Zuider Amerika.

DE doodſtraf hunner Slaven heeft iets zonderlings dat verdient aangemerkt te worden. Zy is om de waarheid te zeggen, met zo veel omſtandigheden van een zo uitgezochte wreedheid en zo duidelyke onmenſchlykheid niet verzelt, als die der Noorder-Amerikanen, die ik omſtandig verhaalt heb. Maar zy heeft in een zekeren zin noch iets yſſelykers, dewyl, zo dra deze elendige menſchen tot Slaven gemaakt zyn, zy zich als vaſt ter dood veroordeelde ſlachtoffers moeten aanzien, en die dikwils langen tyd in de onzekere verwachting van dat dodelyk ogenblik te wachten hebben, 't welk van de koppigheid van die gene afhangt, die 'er de meeſters van zyn: want nademaal zy onder vyanden niet weten van vrede of beſtand te maken, en dat om deze redenen hun haat onſterffelyk is, weten zy ook van geen genade te bewyzen, en hun wraakluſt word niet gebluſt als in het bloed van die ongelukkigen, die het oorlogs-lot in hun ketens heeft doen vallen.

Tegenſtrydigheid der Schryvers.

Eenige Beſchryvingen zeggen dat de Slaaf ten eerſten een intreerecht betalen moet, als hy in het dorp van zyn overwinnaars, gelyk die van Nieuw-Vrankryk, komt. De krygshelden laten hem aan de beſcheydenheid der vrouwen en kinderen over, die rontom hem danſende, en hem zelfs dwingende om meê te danſen, een onmenſchelyk vermaak ſcheppen om hen in zyn elende te beſpotten, en op hem haar eerſte gal en ingewortelden haat tegen die van zyne Natie uitbraken, doende hem verſcheyde quade handelingen uitſtaan.

Hieron. Staal. Hiſt Breſil lib. 2 Cap 29.

Thevet zegt in tegendeel, dat zy de gevangenen alle ſoorten

Jean de Leri Hiſt du Breſil, ch. 15.

van

33.

van goed onthaal aandoen, en hem zo wel met verſcheyde cieraden van veren gemaakt opſchikken, dat men als men hen ziet zeggen zou, dat zy de Heren van die genen zyn, daar zy zelfs maar Slaven af zyn.

Het eerſte dat men ontrent hen pleegt, is dat men hen na het graf van die gene geleyd, voor wie zy gegeven zyn, dat men hen het zelve doet hernieuwen, om verzekert te zyn dat zy zich als ſlachtoffers moeten aanzien, die geſchikt zyn om tot verzoening van der zelver ſchimmen opgeoffert te worden. Vervolgens geleyd men ze in het dorp, daar men, ver van hen te mishandelen of in de gevangenis te werpen, hen byna als meeſters ſtelt over de hutten van die gene, wier graven zy opgeſchikt hebben. Men brengt alles wat de overledenen gedient heeft voor hen, als hun hamak, boog, pylen, en pluim-cieraden, die zy verplicht zyn te waſchen en ſchoon te maken, eer zy zich daar van bedienen. Zo de overledene weduwen hebben nagelaten, geeft men hun die tot vrouwen, anders de zuſters van die genen, die hen gevangen gekregen hebben, of van die gene aan wien zy moeten opgeoffert worden, of zelfs van dien genen die hen opofferen moet. Zy hebben hier ontrent vaſtgeſtelde regels, daar men in de Schryvers na raden moet; maar niemand van die gene, die deze verplichting hebben, maakt zwarigheid om zyn zuſter aan deze ongelukkigen tot vrouw te geven, men reekent zich zelver deze vermaagſchapping tot eer.

Die de meeſter van den Slaaf is verkieſt ter zelfder tyd een perſoon, die hy deze eerwaardig acht om hem van kant te helpen, en deze die door die daad in aanzien moet komen, nodigt de Natie en hare Bondgenoten om den dag van de executie te beſtemmen. Hier toe recht hy een groot feeſt aan, waar op alle de genodigden verſchynen, en waar op de Slaaf, die daar de voornaamſte rol ſpeelt, met koelen bloede en zonder zich te ontzetten de keur ziet, die ieder van enige zyner ledematen doet, en de geſchenken die men hem aanbrengt, om dat lid te betalen dat hy bedongen heeft. Ondertuſſchen doet men hem een halsband om, waar in aan een katoenen draad zekere pitten of wel viſchbeenderen geregen zyn, wier getal zo veel manen of maanden betekent, als men hem noch leven laat.

Ieder maand doet men 'er een van deze pitten of beenders af, en wanneer 'er noch maar een overblyft, kan hy verzekert zyn dat hy op het einde van deze maan geoffert zal worden.

Ik zeg dat hy zal geoffert worden, want dit verſchriklyk feeſt word met zo veel toeſtel en plechtigheid geviert, dat het al het aanzien van een Godsdienſtige plechtigheid heeft. Men bereyd 'er zich van langer hand toe, ſchikkende alles tot deze daad, die nooit zonder een *grote wyn*, dat is te zeggen, zonder een plechtige maaltyd geſchied, daar men alle vrinden, alle buren, en de bondgenoten van de Natie, die deze plechtigheid bekoſtigt, op nodigt.

De Vrouwen die de zorg van deze toebereydzelen aanbevolen is, hebben lang werk om van vette aarde grote vaten te maken,

die bequaam zyn om haar ſterke dranken bekent onder de namen van *Caouin*, *Ouicou* en *Chica*, waar van wy reeds geſproken hebben in te houden en te doen giſten. Zy maken 'er ook andere kleinder, die dienen moeten om de verven, waar meê men den Slaaf moet beſchilderen, en het werktuig van zyn pyniging, in te doen. Alle deze vaten doen zy op een langzaam vuur koken, op de wyze gelyk ik reeds heb uitgelegt.

Daar na ſpinnen zy een lange koorde van katoen of ſchorſſen van bomen, om den Slaaf meê te binden, en zy werken met veel nettigheid verſcheyde hangende quaſten, met pluimen van verſcheyde kleuren, daar zy de *Boutou* of knods, waar meê hy dood geſlagen moet worden meê opſchikken. De Slaaf, dien men niet verholen houd dat alle deze toebereydzelen hem aangaan, ziet dit alles met een bezadigt oog aan, en is 'er niet meer van ontroert, als of het een gants onverſchillige zaak was, en die hem in 't minſte niet raakte.

Evenwel om hem tot een plechtigheid te gewennen, waar in hy wezentlyk de hooftrol moet ſpelen, vertoont men hem enige dagen achter een op de markt, daar hy opgeoffert moet worden, en daar vermaakt men zich op zyn koſten, dwingende hem te zingen en te danſſen, en zingende en danſſende rontom hem, volgens de maat van zyn lied, waar na men hem weer ſtilletjes na huis brengt.

De gene die men tot dit feeſt genodigt heeft, verſchynen van alle kanten op den gezetten tyd, en de opperſte van de Carbet of van het dorp hen verwelkomende, vermaant hen om deel in hun vreugde te nemen, en wenſcht hen in voorraad geluk met het vermaak dat zy zullen hebben van het vleeſch van een hunner vyanden te eten.

Al de toebereydzelen tot het feeſt gemaakt zynde beſtemt men hier een netten dag toe, tegen dat de *Caouin* uitgewerkt heeft.

's Avonds voor dit feeſt gaan de Vrouwen den Slaaf afhalen, en doen hem deze koord, in haar taal *Muſſurana* genoemt, die zy hier toe geweven hebben, om den hals. Waar na een uit den hoop zyn gantſche lyf met verſcheyde verven beſchildert, waar op zy een aſchgraauw poejer van zekere geſtote Vogel-eyer-ſchalen gemaakt, ſtrooit. By dit cieraad voegt zy verſcheyde pluimen, zo dat hy opgeſchikt is als of het een dag van zegepraal was. Terwyl men dus den Slaaf verciert, omringen hem alle de andere Vrouwen, en doen de lucht van haar liederen weergalmen, en de aarde van 't getrippel harer voeten beven. Op de zelfde wyze en op het zelfde geluid ſchildert men de *Boutou* of dodelyke knods daar zy hem meê bollen moeten. Vervolgens draagt men met ſtaatſi deze knods in een lege hut, die Jeronimus Staad ons byna als een Tempel verbeeld, daar zy met eerbied haar *Maracas* bewaren, die hy meent dat hare Godheden zyn. Men hangt ze in 't midden van deze hut op, en de Vrouwen ſlyten daar den nacht met uit al haar macht te zingen en te ſpringen.

's Anderendaags vertoont zich de Zon naauwelyks aan de kimme, of de Wilden zich gereinigt hebbende, volgens hun gewoonte van zich alle morgen te baden, en zich hebbende doen beſchil-

ſchilderen en hun beſte cieraden aandoen, vergaren op de plaats daar het feeſt moet gehouden worden, en geleyden 'er den Slaaf, die zy in 't midden van hen plaatzen. De Vrouwen van de andere kant ontſteken kleine vuurtjes rontom de potten daar haar dranken in zyn, en warmenze op tot dat ze laauw zyn. Dit is maar een drink-feeſt en geen eetfeeſt. Maar de Zuider-Amerikanen drinken zo wel op de wyze der oude Scythen, en zyn zo tot den dronk genegen dat 'er werkelyk geen Natie in de wereld by haar daar in kan vergeleken worden. Dit drukt ons de Heer Leri zeer wel door deze opgeblazen woorden uit. *Leri, loc. cit.*

„ Wykt Duitſchers, Hollanders, Zwitzers, die uw werk van „ ſlempen en zwelgen maakt, want als gy gehoort hebt hoe onze „ Amerikanen zich daar in quyten, zult gy zelfs moeten bekennen „ dat gy by hen te rekenen daar niets van verſtaat, derhalven „ moet gy 't hun hier ontrent gewonnen geven.

De Vrouwen dan de potten geopent hebbende vullen 'er grote bekers uit, die van door midden geſnedene kalabaſſen gemaakt zyn, waar van zommige meer als anderhalve Paryſche pinten inhouden, en dragenze midden in de Carbet, daar de mans rontom haar danſſen, dezelve uit haar handen ontfangen, en in eene teug uitdrinken. Deze Vrouwen doen niet als gaan en komen, en drank te halen, zy vergeten zich zelven niet, drinkende zo veel in 't verholen als haar mans in 't openbaar. „ Maar weet gy hoe dik- „ wils? (gaat de Schryver, dien ik aangehaalt heb, voort) zo lang „ tot dat de kruiken, alwaren 'er hondert, alle ledig zyn, en „ dat 'er geen drup *Caouin* meer in is. En in der daad zegt hy, „ ik heb ze niet alleen drie dagen en drie nachten zonder ophou- „ den zien doordrinken, maar ook na dat ze zo dronken en vol „ waren dat ze niet meer konden (want daar uit te ſcheyden paſt „ geen braaf kerel onder hen maar hy zou al zo weinig geacht „ worden als een ſchelm onder de Duitſchers) na dat ze hadden „ overgegeven begonnen ze weer van voren af aan.

„ Zo lang dit drinken duurt, voegt hy 'er wat lager by, hou- „ den onze Braſiliaanſche ſlampampen en lichtmiſſen niet op, om „ zich de kop wat heter te maken, te zingen en te fluiten, elkan- „ dar aanmoedigende en vermanende om vele gevangens te maken „ wanneer zy ten oorlog trekken: en als de ganzen achter mal- „ kander geplaatſt houden zy niet op van danſſen in het huis, „ waarin zy vergadert zyn, op en neer te lopen, tot dat het ge- „ daan is: dat is te zeggen gelyk ik reeds voorheen gemeld heb, „ dat zy niet zullen van daar vertrekken zo lang als zy merken „ dat 'er noch drank is. En zeker om beter te bewaarheden 't „ geen ik gezegt heb, dat zy katje de voorſte en overvliegers in 't „ drinken zyn, geloof ik dat 'er zyn die voor hun hooft in eene „ vergaring meer als twintig kannen Caouin uitdrinken; maar „ voor al wanneer zy op de wyze als ik ze in 't voorgaande Hooft- „ ſtuk afgebeelt heb, met vêren opgeſchikt zyn, en dat zy in de- „ ze toeruſting een krygsgevangen doden en eten, houdende dus „ een Bacchanaal feeſt op de wyze der oude Heydenen, enz.

De Slaaf, dien men gelyk aan de anderen te drinken bied, laat geen *De ſlaaf drinkt*

zo wel als de reſt.

geen teug dien men hem brengt voor by gaan zonder hem tot den bodem toe te legen, hy bedwingt zyn gelaat om bly te ſchynen, en beter te vreden als iemant uit de vergadering zingt en danſt hy zo goed hy 't geleert heeft, en terwyl dat ieder van de gene die hem omringen op zyn dappere daden of die zyner voorzaten ſnoeft, en een eer ſtelt om die van de vyandige Natien te verklynen, roemt de Slaaf ook op zyn heerlyke bedryven, en ontziet geen van die hem gevangen houden, en die zich over zyn ongeluk verheugen, de ſmadelykſte ſcheldwoorden en de yſſelykſte vervloekingen na 't hooft te werpen.

Men ruſt een dag uit na het plechtig feſtyn, en gedurende dien tyd word de Slaaf, die nu zyn vryheid quyt is, gevangen gezet in een klein hutje, dat men expres midden op de markt voor hem oprecht, net op de plaats daar hy zal opgeoffert worden, en men bewaart hem daar zorgvuldiglyk. Den nacht voor de executie, gaan de Vrouwen weer in de hut daar de Boutou opgehangen is, danſſen en volharden met zingen tot het aanbreken van den dag.

Eindelyk begint het laatſte bedryf van dit Treurſpel met den Slaaf uit zyn gevangenis te halen, die men onder den voet werpt, en men bereyd de plaats voor de plechtigheid. Dit gedaan zynde komen de krygslieden met hun pluimen op en met hun ſchilden bedekt, die van een dik en ſterk leer gemaakt zyn, den Slaaf halen.

De Krygslieden komen den ſlaaf af halen.

Zy ontbinden de koord die hy om den hals heeft, binden hem die om zyn middel, en doen hem aldus loopen, verſcheyde krygslieden van beyde kanten de beyde enden van deze lange koord vaſthoudende, zo dat zy hem, wanneer zy 't raadzaam oordelen, bot vil kunnen doen gaan.

In deze toeruſting geleyd men hem midden op de plaats, daar al het volk, mannen, vrouwen, kinderen, hem met hopen volgen, ieder een breed tegen hem opgevende van het vermaak dat zy hebben zullen van hem te braden en te eten. Men vermaant hem ondertuſſchen zyn aanſtaande dood te wreken, en men laat hem de vryheid om ſteenen en gebroken pot-ſcherven op te rapen, daar de plaats tot dien inzicht heel met beſtrooit is. Hy werpt ze in der daad uit al zyn macht in 't hondert op de omſtanders, de krygskrechten bedekken zich met hun rondaſſen; maar wee de Vrouwen, die niets hebbende om zich te beſchutten van hem geraakt worden, want in dit ſpel worden 'er altyd verſcheyde gequetſt.

Dit battèſpel geëndigt zynde, doet men den Slaaf onbeweeglyk midden op de plaats ſtilſtaan. Men ſteekt twee treden van hem af een vuur aan, dat my als de Godheid voorkomt, waar aan hy moet opgeoffert worden. Ter zelve tyd komt een Vrouw, die men belaſt heeft de knods te halen, daar triomfantelyk mee aan ſtryken, gillende van vreugde, en ſtelt ze een krygsknecht ter hand, die zich recht voor den Slaaf plantzende, dezelve voor zyn gezicht opgeheven houd, en hem zonder ophouden het doodlyk werktuig vertoont, dat een einde van zyn leven maken moet.

Nu begint zich die gene dien de eer vergunt is om den doodſlag te geven, en die zich tot hier toe ſchuil gehouden heeft, om door vaſten

vaſten en eenzaamheid zich tot deze grote daad te bereyden, op de plaats te vertonen, verzelt van vyftien of twintig krygshelden, die hem als wapenheren dienen, opgeſchikt zynde als hy, en met verſcheyde verven beſchildert, waar op van 't hooft tot de voeten van dit aſchgraauw poejer geſtrooit is, waar mee de Slaaf en de knods reeds beſchildert is. De opperſte van de Karbet of het dorp de knods uit handen van dien genen, die ze vaſt hield genomen hebbende, gaat hem te gemoet, bied ze hem aan, en ſteekt ze vervolgens als uit eerbied tuſſchen zyn benen door.

Deze de knods met beyde de handen vattende, en zich in poſtuur van ſlaan ſtellende, ſpreekt den Slaaf met deze woorden aan: „ Zyt gy niet van zulk een Natie, die onze vyand is: hebt gy „ niet verſcheyde van onze vaders, broeders, vrouwen, kinderen „ en bondgenoten omgebragt? Ja zeker, zegt de Slaaf, ben ik „ van die Natie, en ik draag 'er myn roem op: ik heb my zelfs „ niet ontzien u alle mogelyk leed toe te brengen: ik heb zo en „ zo veel perſonen omgebragt; ik heb my met hun vlees geſpyſt.

Daar na zich in de minſte omſtandigheden inlatende van al het geen hy gedaan heeft, breed van zyn dappere daden opgevende, vergeet hy niets van het geen hy bequaam oordeelt om de omſtanders te verbitteren. „ Goed, hervat de krygsheld, om die oor„ zaak, nademaal wy heden meeſter van uw perſoon zyn, en u in „ onze handen hebben, zult gy ons niet ontſnappen, ik zal u den „ doodſlag geven, wy zullen alle uwe leden ſtuk voor ſtuk braden, „ en ze tot de beenderen afkluiven. Daar ſla geluk toe, antwoord „ de Slaaf, ik hang 'er myn zegel aan, en gy doet wel, maar „ weeſt verzekert dat myne landsluiden my wreken zullen, en dat „ myn dood u duur zal komen te ſtaan.

Naauwelyks heeft hy dit woord uit den mond, of de beul of offeraar geeft hem ter zyden 't oor een zo vervaarlyken ſlag met de knods op den kop, dat hy hem gemeenlyk dood voor zyn voeten neer doet vallen, daar hy naauwelyks eenige tekens van een ſlaauw overſchot van leven geeft.

De Vrouw van dezen ongelukkigen nu het lyf naderende, gunt men haar eenige ogenblikken, om eenige tranen over hem te ſtorten, en zyn dood met eenige jammerklachten te vereren. Maar deze rouw duurt niet lang, en is zonder twyffel niet heel oprecht, nademaal zy van haar recht dat zy heeft om 'er zo wel als de andere van te eten niet afſtaat, en dat zy dikwils van de yverigſte is om haar luſt met zyn vlees te boeten.

Na deze gemaakte tranen nemen de Vrouwen het lyk, braden het op een klein vuur om het ſchoon te maken, en waſſchen het braaf met kokent water, tot dat de huid zo blank als ſneeuw is. De geweze meeſter van den Slaaf komt vervolgens met enige die hem helpen het lichaam aan ſtukken kappen. Voor eerſt hakt hy 'er de armen aan de ſchouderbladen af, en de dyen onder de knie, welke vier Vrouwen met groot gejuich als in zegepraal het gantſche Dorp doordragen. Vervolgens verdeelt hy het middelrif, en na 'er de ingewanden uitgehaalt te hebben, maakt hy 'er verſcheyde andere ſtukken van, gelyk vlees dat men in de hal op de ban-

ken ten toon legt. De vaders en moeders, die dit ſchouwſpel bywonen, vangen zorgvuldiglyk het bloed, dat uit dit lichaam loopt, op, en beſtryken 'er het aangezicht, de armen, dyen, en benen hunner kinderen meê, om hen aan te moedigen, en om in hun jonge harten dezen onſterffelyken haat in te boezemen, die zy tegen de vyanden hunner Natie koeſteren.

Het lichaam dus in ſtukken gehakt zynde, houden de mans het vaſte vleeſch voor zich. na de verdeiing die 'er van ouds van gemaakt is, en zy bereyden het na het gebruik dat zy hebben van het vleeſch te braden. Het hooft en de ingewanden zyn voor de vrouwen en kinderen, zo evenwel dat de laatſtgenoemde niet als de herſſens en de tong eten, 't geen zonder twyffel door enige bygelovigheid geſchied. De Vrouwen koken dit hooft en deze ingewanden, en doen 'er van haar meel by, waar van zy een ſoort van Sagamité maken.

't Zy uit luſt tot menſchen vleeſch, of uit woede en razerny tegen hunne vyanden, niemand is 'er of hy eet 'er van, en betuigt dat hy 'er een zeer lekkeren en fynen ſmaak in vind

Als alles verſlonden is zoekt men onder de beenderen die gene uit die bequaam zyn om fluiten van te maken, waar mee zy noch de geheugenis van die gene onteeren, die het ongeluk hebben gehad van in hun handen te vervallen. Het bekkeneel en het overſchot der beenderen word in een ſoort van knekelhuis gebragt, dat 'er in het dorp is, 't geen hun als een zegezuil en gedenkteken van hun overwinning verſtrekt, dat zy den vremdelingen, die hen komen bezoeken, als wat raars, en als echte getuigeniſſen van hun dapperheid tonen.

De offeraar van dit ongelukkig ſlagbeeſt verwerft door deze heerlyke daad een roem, die hem onder de zyne onſterffelyk maakt, en hy moet in 't vervolg eertekens dragen, die zo lang als zyn leven duren Men geeft hem ten eerſten met veel plechtigheid een nieuwen naam; die voor hem als een nieuwe adelyke titel, en die hem veel aanzien doet verkrygen. De overſte van de Karbet geeft hem dien zelfs, en een ſcherpen tand van een Acouti of enig ander dier nemende, maakt hy hem grote kerven op de ſchouders, op de borſt, op de armen, op de dyen en op de benen, daar veel bloed uitloopt, dat men met geſtoten houtskool ſtulpt. Deze kervingen laten op zyn lyf onuitwislyke littekens na, gelyk die waar van ik reeds geſproken heb, van hun brandſchildering handelende; het zyn zo veel eeuwigdurende bewyzen van zyn dapperheid, en ter zelfder tyd als een ſoort van inheiliging, waar van de Dichter Prudentius ons een bewys geeft, in het geen hy St. Romanus ten opzicht van de Prieſters van Cybele doet zeggen.

Overeenkomſt met de Oudheid.

Prudent. in Roman. Martyr.

Quid cum Sacerdos accipit ſphragitidas,
Acus minutas ingerunt fornacibus:
His membra pergunt urere, utque igniverint.
Quamcumque corporis partem fervens nota
Stigmarit, hâc ſic conſecratum prædicant.

Het

Het ſchynt ook dat het een ſchimverzoening is, en een overblyfzel van het geen eertyds in 't Ooſten onder de Heydenen in gebruik was, en zelfs onder de Hebreeuwen, die alle de bygelovigheden, welke zy hun buren zagen doen, na-aapten. Dit moeten wy beſluiten uit het verbod dat God aan zyn Volk doet, wanneer hy zegt: „Gy zult geen kervingen op uw vlees ter oorzaak „ van de doden maken, en gy zult 'er geen onuitwisbare figuren „ of tekens op ſchilderen. Ik ben de Heer. *Et ſuper mortuo non incidetis carnem veſtram, neque figuras aliquas aut ſtigmata facietis vobis. Ego Dominus.* *Levit. 19. vs. 28.*

Na deze operatie moet hy vertrekken, en eenige dagen in eenzaamheid en vaſten doorbrengen, zittende of leggende in zyn Hamak; maar op dat zyn armen niet zouden verſtyven en dat het afgryzen van den moord, dien hy begaan heeft, hem dezelve niet doe beven, en onbequaam make om met den boog te ſchieten; oeffent hy zich gedurende dien tyd met pylen op een wit te ſchieten, dat tot dien einde opgerecht is.

Het gruwelykſte en wreedſte dat 'er in den haat, dien zy tegen hun vyanden bewaren, gevonden word, is, dat zo de Slaf een kind by de Vrouw, die zy hem gegeven hebben, overgewonnen heeft, ſchoon zy zomtyds van de aanzienlykſten van 't Dorp is, ziet men in het zelve niet als het bloed van zyn ongelukkigen vader aan, en het is onfeilbaar dat hy t'avond of morgen even eens zal opgeoffert en opgegeten worden; wreedheid zonder weerga, daar niets over kan, en die de maat vult van de beeſtachtigheid dezer menſchenvreters.

Men oeffent de zelfde plechtigheden om de Vrouwen te doen ſterven, die het lot des oorlogs in hun handen heeft doen vallen. De Brazilianen evenwel geven haar geen mans, gelyk zy Vrouwen aan de mansperſonen geven.

De Karaïben leven 'er een weinig anders meê, want zomtyds ſchenken zy het leven aan deze Vrouwen, en nemen ze ten huwelyk, maar zy dragen geen brozen, zy hebben korte hairen, als een teken van haar ſlaverny, en zyn dikwils de ſlachtoffers van hun buyen, gelyk ik reeds gezegt heb. *

Byna alle de woeſte Natien van Amerika zyn menſchenvreters; maar de Zuider-Amerikanen zyn meer met die ontmenſchtheid beſmet als de anderen. Ik ken 'er weinig andere als de Abenaquis, die 'er een afgryzen van hebben, en die men de wreedheid der andere Natien niet kan te laſt leggen.

ACHTENTWINTIGSTE HOOFTSTUK.

DE ſtaat van een Slaaf, dien men het leven ſchenkt, is altyd by de Algonkynſche Natien hard genoeg, maar by de Irokoizen is hy zacht, na mate als het lot van de gene die men in het vuur

* Ariſtoteles in het eerſte boek van zyn Rhetorica, en Luciaan in zyn zamenſpraken, zeggen dat de hairen te laten groeien een zeker teken is van vryheid en vryc geboorte.

Hoe men met een ſlaaf leeft die men het leven ſchenkt.

vuur werpt wreed is. Zo dra hy de hut intreed waar aan hy gegeven is, en daar men beſloten heeft hem in 't leven te laten, maakt men zyn banden los, men ontdoet hem van dezen droevige opſchik, die hem deed aanzien als een ſlachtoffer dat ten vure gedoemt is; men waſcht met warm water de verwen, daar zyn aanzicht mee beſchildert was, af, en men kleed hem in der yl. Vervolgens ontfangt hy het bezoek van de bloedmagen en vrinden van de familie, daar hy ingetreden is.

Kort daar na recht men voor het gantſche Dorp een feeſt aan, om hem den naam van de perſoon te geven, die hy opbeurt: de vrinden en verwanten van den overleden rechten ook een feeſt in zyn naam aan, om hem eer aan te doen, en van dit ogenblik af aan treed hy in alle deſzelfs rechten.

Zo het een Slavin is die aan een Hut gegeven word, daar niemant van haar ſex in ſtaat is om die op te houden, is het een geluk voor deze Hut en voor haar. Al de hoop van de familie ſteunt op deze Slavin, die de meeſtres van dit huisgezin word, en van de takken die 'er van afhangen. Zo het een mansperſoon is, die een aanzienlyk oud man doet herleven, word hy zelfs aanzienlyk, en krygt gezag in het Dorp, zo hy door zyn eigen verdienſten den naam, dien hy aanneemt, weet op te houden.

Om de waarheid te zeggen, de Slaven, zo zy wys zyn, moeten zich den ſtaat waar in zy geweeſt zyn, en de genade, die men hun bewezen heeft, erinneren. Zy moeten zich door hun goed gedrag bemint maken, anders zou hun fortuin kunnen draaien, zelfs na verſcheyde jaren in die Hut geleeft te hebben, voor al zo de huisgezinnen, daar zy inge-ent zyn, talryk zyn, en hen gemaklyk kunnen ontberen. Maar hun meeſters, ſchoon zy hun eigen oppergezag wel voelen, laten het hun niet blyken, in tegendeel leggen zy zich toe om hun te doen geloven, dat zy, hunne familie ingelyft zynde, meeſters zyn als of zy in hun eige huis waren, en dat 'er geen onderſcheyd tuſſchen hen is. Zomtyds zeggen zy zelfs tegen hen, dat het hun vryſtaat te blyven, of weer na hun Vaderland te keren: maar het zou gevaarlyk zyn deze party te kiezen, zo men het gewaar wierd, en het zou hun onfeilbaar het leven koſten, zo zy het ongeluk hadden om andermaal gevangen te worden.

Een zo zachte behandeling der Irokoizen jegens hunne Slaven is de uitwerking van een doorſlepe ſtaatkunde: want deze Slaven byna geen onderſcheyd tuſſchen de natuurlyke Irokoizen en zich zelven ziende, worden ook byna niet gewaar dat zy Slaven zyn, en krygen geen luſt om te vluchten. De Natien zelfs, die de Irokoizen beoorlogen, of die van de andere kant door onruſtige buren geplaagt worden, zich niet in ſtaat vindende om elkander te weerſtaan, luiſteren gretiger na de voorſlagen die de Irokoizen hun laten doen, van zich aan hun over te geven, om te zamen maar een volk uit te maken; en dus verwerven deze des te gemaklyker de twee wezentlykſte punten die zy verlangen, te weten van hun waggelende familien te ſchoren, en der zelver getal te vermeerderen; 't geen hun zedert zo langen tyd de overhand over de andere Natien doet hebben.

VIER-

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

VIERDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van de Gezantſchappen en den Koophandel.

Edurende den oorlog vergeet de party, die het 't quaadſt begint te krygen, niets om het onweer van zich af te keren, en ſtilte te krygen. Zy bedient zich van alle de openingen die zich aanbieden om tot een onderhandeling te treden, en wanneer haar dunkt dat alles geſchikt is om daar in te ſlagen, zend zy Afgezanten uit, om voorſlagen van Vrede te doen. De overwinnaar van zyn kant neemt byna altyd deze voorſtellingen gretig aan, als deze oorlog, die altyd de gene die ze voeren laſtig is, hem maar 't minſte drukt, en dat hy zich vlyen kan uit de Vrede aanzienlyke voordelen te zullen halen: in dit geval is hy dikwils zelfs de eerſte om onder de hand daarom aan te houden.

Evenwel, nademaal de gemoederen van beyde kanten verbittert zyn, en dat het gevaarlyk zou zyn zich aan de beſcheydenheid van verſtoorde menſchen over te geven, neemt men, voor dat men Afgezanten afvaardigt, zo veel voorzorg als het mooglyk is: men bedient zich van onzydige Natien, en de andere de pols te taſten: zo men gevangens heeft van de Natie, die men bevredigen wil, zend men enige van die gene die aan het gemene land toe gewezen zyn, met eertekenen en geſchenken na huis. Daar zyn ook byna altyd partikulieren die zich in gevaar ſtellen, en die met takken porcelyn den weg gaan banen en daar de dorens en onkruid uit wieden, gelyk zy ſpreken, makende ruim baan voor de Ambaſſadeurs, die zich in ſtaat ſtellen om te vertrekken, wanneer zy ver-

zekert menen te zyn dat men genegen is om hen wel te ontfangen.

Wie door den Raad tot afgezanten verkoren worden.

De Raad kieſt altyd tot deze bediening enige Oude luiden, wier gaven en bequaamheid bekent zyn; en na langen tyd over de openbare en geheime voorſlagen, die zy doen moeten, geraadſlaagt te hebben, boezemt men hun ter degen in wat zy zeggen moeten: men geeft hun hun les als op ſchrift op hun halsbanden, of wel met kleine ſtokjes van verſcheyde gedaantens, en die verſcheyde zinnen hebben, op dat zy van de ene kant niets vergeten, en van de andere hun orders niet overtreden.

Zy zyn altyd van een zeker getal jongelingen verzelt om hun karakter eer aan te doen.

De Afgezanten hun inſtructien ontfangen hebbende, begeven zich met de geſchenken die zy doen moeten op weg, die altyd uit de gemene ſchatkiſt genomen worden; en zy doen zich van een zeker getal jongelingen verzellen, om het karakter, waar mee zy bekleed zyn, eer aan te doen. Dit ſtrekt hun voor alle de koſten die elders de Miniſters van Vorſten, welke na vremde hoven gezonden worden, doen moeten.

De afgezant zend iemand van den hoop vooruit, om kennis van zyn komſt te geven.

Voor hun aankomſt zend de opperſte van de Ambaſſade iemand uit den hoop eenige dagen voor uit, om kennis van zyn aankocht te geven, op dat men zich vaardig make om hem te ontfangen. Een half myl van het Dorp houd hy halte, en laat ze weer van zyn aankomſt verwittigen.

Dan ſchikt de Raad van de plaats, daar hy na toe gaat, enige Ouden na de Ambaſſadeurs uit, om hen te verwelkomen, en eenige jongelingen om hun pakken te helpen dragen. Die van de Ouden die het woord voert een ogenblik by hen neer zynde gaan zitten, zyn pyp aangeſtoken en gehoeſt en geſpuwt hebbende, zegt tegen hen met een grote welſprekentheid, dat zy welkoom zyn: dat men hun wel verplicht is dat zy zo moeielyk een reys ondernomen hebben, dat zy zonder twyfel op zo langen weg veel ongemaken van de koude of hitte, enz. moeten geleden hebben. Eindelyk geeft hy hun te kennen, dat men een Hut bereid heeft daar hy met al zyn volk in logeren kan. Na deze korte aanſpraak nemen de Ouden hun afſcheyd, en de Ambaſſadeurs doen zonder pracht hun intrede in het Dorp.

Op hun aankomſt vinden zy hun Hut klaar, en de pot over 't vuur. Het zyn de jongelui uit het Dorp, die altyd de Hoofden der Huis-gezinnen ten dienſt ſtaan, die de maaltyd toebereyden, en niet de Vrouwen. De onkoſten worden uit de gemene beurs goed gemaakt, en niemand raakt 'er aan als de nieuw gekomene, die gedurende hun verblyf door het gemeen onderhouden worden, volgens de gewoonte die zy onder zich hebben dat de geen, die het feeſt aanrecht, het t'enemaal aan de genodigden toewyd, zonder 'er het minſte deel van over te houden.

Na een of twee dagen ruſtens doen de Ambaſſadeurs hun voorſtellingen, en bieden hun halsbanden in den vollen raad aan, die nergens toe belegt is als om te zingen, danſen, en te horen wat zy te zeggen hebben. Zy ſlapen ondertuſſchen niet op hun belangen, en nemen den tyd wel waar dien zy in 't byzonder voor hun geheime onderhandelingen hebben, waar van de gantſche goede uitſlag van hun bequaamheid afhangt. De Ouden raadſlagen van

hun

34.

hun kant over deze voorſtellingen, en veronderſtelt zynde dat zy tot de Vrede beſluiten, zenden zy na eenige dagen geheime raadſlagen gehouden te hebben, en openbare maaltyden, de Afgezanten met antwoord op hun vraag weer te rug, of wel zy laten ze zomtyds kort daar na door andere Ambaſſadeurs van hun kant volgen, die op hun mat door een byna even groot getal van halsbanden alle de voorſlagen, die zy gedaan hebben, gaan beantwoorden.

Zo het gevoelen van den oorlog voor te zetten in den Raad de overhand behoud, wee dan de Ambaſſadeurs! het recht der Volkeren red hen niet, en men heeft geen eerbied voor hun karakter als zo lang de zaak noch onafgedaan hangt: maar zo dra men het laatſte beſluit genomen heeft, breekt men hun den hals, en dat dikwils op hun mat zelfs, hoewel het gebruikelyker is, om de hatelykheid van een daad te ontgaan, die de rechten van gaſtvryheid en vertrouwen ſchend, hun op een eerlyke wyze afſcheyd te geven, en ze op den weg, eenige dagreyzens van het Dorp af, omhals te laten brengen. 't Is geen gebruik de Ambaſſadeurs te verbranden, en ze als Slaven te handelen. Evenwel verbranden de Irokoizen eenige van die genen, die den Ridder d'O verzelt hadden, dien de Graaf van Frontenac hun als Ambaſſadeur toegezonden had, en zy zouden hem miſſchien zelfs verbrand hebben, zo hy niet by de Engelſchen gevlucht was, maar de Irokoizen beweerden dat dit maar repreſaille was.

Het recht der Volkeren word veel meer in acht genomen by de Natien die hoger op wonen na de kant van Louiſiana, langs de oevers van Miſſiſippi, die het gebruik van de Vrede-kalumet hebben, daar de Irokoizen en de andere Wilden ontrent Quebec, en onder aan den vloed van St. Laurens niet afweten.

TWEEDE HOOFTSTUK.

VAder Marquette, een Zendeling der Jezuiten te Kanada, met den Heer Joliet, een Franſchman van Kanada, ſcheep gegaan zynde om ontdekkingen in de Weſt-zee te doen, en een weg door Kanada na China te zoeken, was de eerſte die tot den groten vloed Miſſiſippi doordrong, en de kennis van de Natien van Louiſiana kreeg, die door de landen, welke door deze grote rivier beſproeit worden, verſtrooit zyn. Het was op den 17 Juni 1673 (dat is te zeggen zeven of acht jaren voor dat de Heer Cavelier de la Salle op zyn voetſpoor in name des Konings bezitting van dat Land ging nemen) dat zy, na den vloed St. Laurens opgevaren, en veertig mylen op den vloed *Ouiſconſin* of *Miſconſin*, gelyk hy hem noemt, afgelegt te hebben, op een anderen veel groteren vervielen ontrent op 42 en een halve graden Noorderbreette. Calu met c vrede ried.

De ſchoonheid van deze grote Rivier hun vaſt doende beſluiten, dat zy ergens ontlaſting in zee moeſt hebben, lieten zy zich den ſtroom afdryven, en voeren daar in der daad op tot den 34. graad, na hun rekening twee of drie dagreyzens van den golf van Mexiko af. Maar gemerkt hebbende dat de loop van dien ſtroom hen van

hun eerſten weg afleydde, en de vrees voor de Spanjaarden hen belet hebbende om tot deszelfs mond te dalen, namen zy een beſluit om dien weer op te varen, en keerden door het land der Ilinenzen na Miſſilimakinak, en van daar na Quebek, daar zy van de byzonderheden hunner ontdekking verſlag deden.

In de Reysbeſchryving, die men toen liet drukken, geeft ons Vader Marquette kennis van het Vrederied, en nademaal hy de eerſte is die 'er van geſproken heeft, en ook die 'er het beſte van ſchryft, zal ik uit hem halen 't geen ik hier ga ter nêder zetten.

Verhaal uit Vader Marquette, Zendeling der Jezuiten

Op den 25 Juni van het zelfde jaar aan den oever van den vloed Miſſiſippi enige voetſtappen van menſchen en een gebaant ſpoor gezien hebbende, beſloten zy dat te volgen, en een avantuur te beproeven dat hachelyk genoeg was voor twee menſchen alleen, die zich aan de genade van een woeſt en onbekent volk blootſtelden. Zy waren niet lang zonder drie Dorpen te ontdekken. Zy bevalen zich aan God, en in ſtilte voorttrekkende quamen zy zo dicht by een van de Dorpen zonder ontdekt te worden, dat zy de Wilden hoorden ſpreken.

Oordelende dan dat het tyd was om zich bloot te geven, ſchreeuwden zy uit al hun macht, en hielden zich ſtil om af te wachten wat hier af komen zoude. Op dit geſchreeuw liepen de Wilden met hopen hunne hutten uit, en hen voor Europeanen kennende, zonden zy vier Gryzaarts, om met hen te ſpreken.

Twee onder hen hadden Tabakspypen in de hand, die fraai opgeſchikt en met verſcheyde veren verciert waren. Zy traden met manhafte ſchreden, en hun pypen na de Zon opbeurende, ſcheen het of zy die tot roken wilden nodigen, zonder evenwel het minſte woord te ſpreken. Zy brachten langen tyd door om den korten weg van het Dorp tot hen toe af te leggen. Eindelyk by hen gekomen zynde, bleven zy ſtil ſtaan om hen met opmerking te beſchouwen. De Pater door deze plechtigheid, en door hun ſtoffe kleren geruſt geſtelt zynde, ſprak hun het eerſte toe, vragende wie zy waren; waarop zy antwoordden dat zy Ilinenzers waren, en tot een teken van Vrede boden zy hun de pypen aan om te roken, vervolgens nodigden zy hen om in hun Dorp te komen, daar zy met ongedult van een ieder verwacht wierden.

Aan de deur van de hut, daar zy zouden ontfangen worden, ſtond een oud man, die hen in wonderlyk poſtuur, maar by hen op het ontfangen van alle vremdelingen in gebruik, verwachte. Deze man ſtond overend, en gants nakent, met de handen uitgeſtrekt en na de Zon opgeheft, als of hy zich voor der zelver ſtralen had willen hoeden, die evenwel tuſſchen zyn vingeren door op zyn gezicht ſchenen. Toen zy dichte by hen gekomen waren, maakte hy hun dit kompliment. „ Wat is de Zon ſchoon, Franſch-„ man, als gy ons komt bezoeken! ons gantſche Dorp verwacht „ u; gy kunt in Vrede in alle onze hutten treden. “

Hier op geleyde hy hen in de zyne, daar een deel menſchen waren, die de ogen op hen uitkeken, en die evenwel gants ſtilzwegen. Men hoorde alleen deze woorden, die zy hun van tyd

tot

tot tyd met een zachte ſtem toeſpraken. „ Dat is goed, broe-
„ ders dat gy ons komt bezoeken.

Na dat zy plaats genomen hadden bewees men hun de gewoonlyke beleeftheid van hun Kalumetten aan te bieden. Men moet ze niet weigeren, zo men niet voor vyand wil paſſeren, maar 't is genoeg als men zich maar gelaat te roken.

Onderwyl dat de Ouden de een na den ander na hen rookten om hun eer aan te doen, quam men ze uit namen van het Opperhooft der Ilinenzen verzoeken om in zyn Vlek te komen, daar hy raad met hen wilde houden. Zy gingen 'er met een goed gezelſchap na toe; want deze Volkeren, die nooit Franſchman in hun dorp gezien hadden, en hen niet als by reputatie kenden, en door den omgang die zy met de Natien, na de kant van Miſſilimakinak, gelegen, hebben, lieten niet na hen aan te zien: zy gongen langs de wegen op het gras leggen, zy liepen voor uit, en keerden weerom om ze noch eens te zien, dit geſchiede evenwel alles zonder geraas, en met tekens van de eerbied die zy voor hen hadden.

Het Opperhooft wachtte hen aan den ingang van zyn hut, in 't midden van twee Gryzaarts: zy ſtonden alle drie overent en nakent, houdende de Kalumet opgelicht na de Zon. Hy deed een Aanſpraak met weinig woorden, verwelkomde ze, bood hun zyn Kalumet aan, en deed ze roken zo dra zy in de hut traden, daar zy alle beleeftheden ontfongen, die men in diergelyke gelegenheden gewoon is te doen.

Vremde ceremonien omtrent hem gepleegt:

Het gantſche gezelſchap vergadert zynde en een diepe ſtilzwygentheid houdende, ſprak hen de Pater door vier geſchenken toe, waar op het Opperhooft der Ilinenzen door drie andere antwoorde.

De Raad wierd door een groot feſtyn gevolgt, dat in vier gerechten beſtond, daar men moeſt van eten, zich al de wetten van hun Ceremonieel onderwerpende. Het eerſte was een groote ſchotel met Sagamité, die in 't vet dreef. De Ceremonie-meeſter een lepel vol daar van in de hand houdende, ſtak die driemaal den Pater in den mond, en deed het zelfde aan den Heer Joliet Naderhand verſcheen 'er een twede ſchotel daar drie viſſchen in lagen; de Ceremonie-meeſter nam 'er eenige ſtukken van, om 'er de graad uit te doen, en daar op geblazen hebbende om ze koud te maken, ſtak hy hun die in den mond, gelyk men de vogeltjes doet. Voor het derde gerecht bracht men een groten hond, dien men geſlacht had, maar vernomen hebbende, dat zy daar niet van aten, nam men dat weer weg. Eindelyk het vierde was een ſtuk *Piſikiou* of van een woud-os, waar van men hun de vetſte brokken in den mond ſtak.

Na de maaltyd moeſten zy de hutten van het Dorp bezichtigen. Onderwyl dat zy overſtraat gongen, was 'er een die gedurig het Volk vermaande van hen aan te kyken, zonder hen laſtig te vallen, men bood hun overal gordels, kouſſebanden en andere werken van Beere en wild Oſſenhair gemaakt, aan; dat de eenigſte rarigheden zyn die zy hebben. Zy ſliepen in de hut van het Opperhooft, en namen 's anderendaags afſcheyd van hem. Hy ver-

zeldeze met meer als zes hondert perſonen, die elk om 't zeerſt door allerly ſoorten van betuigeniſſen van vrindſchap hun wat vreugde zy door hun bezoek ontfongen, betoonden.

Vader Marquette na in 't kort een denkbeeld van de Ilinenzers en hun Zeden gegeven te hebben, ſpreekt vervolgens van de Kalumet op deze wyze.

Beſchryving van het vredied.

„ Zy hebben niets heiligers en dierbaarders. Men bewyſt de „ ſcepters der Koningen zo veel eer niet als zy dit niet aan doen. Hy „ ſchynt de God van Vrede en Oorlog te zyn, en leven en dood „ in zyn handen te hebben. 't Is genoeg dit Ried by zich te heb- „ ben en het te laten zien, om veilig midden door de vyanden te „ wandelen, die in het hevigſte van het gevecht de wapens neer- „ werpen, wanneer hun dit vertoont word. Hierom gaven 'er my „ de Ilinenzen een, om voor vrygeleyde by de Natien te dienen, „ die ik in myn tocht moeſt doortrekken. Daar is een Kalumet „ voor de Vrede, en een voor den Oorlog. Zy bedienen 'er zich „ ook van om hun geſchillen by te leggen, om hun verbinteniſſen te bekrachtigen, en om tegen vremdelingen te ſpreken.

„ Het beſtaat uit een rodeſteen, die zo glad is als marmer, en „ zodanig doorboort, dat het eene end dient om tabak in te ſtop- „ pen, en het ander in een handvatzel ſluit, dat een ſtok is van „ twee voeten lang, zo dik als een ordinaar ried, en van binnen „ hol. Het is verciert met het hooft en hals van verſcheyde vo- „ gels, wier veeren heel fraai zyn; zy hangen 'er ook grote rode, „ groene en andere pluimen aan, daar het van alle kanten meê „ omwonden is. Zy maken 'er werk van, om dat zy het voor „ de Kalumet van de Zon aanzien, en inderdaad zy bieden ze de „ Zon aan om te roken, wanneer zy ſtilte, regen, of mooi weer „ verlangen; zy maken zwarigheid zich in 't begin van den zomer „ te baden, of nieuwe vruchten te eten, voor dat zy 'er mee ge- „ danſt hebben. Zie hier hoe zulks in zyn werk gaat.

„ De Kalumetdans, die onder deze Volkeren zeer beroemt is, „ word niet als om gewichtige oorzaken gehouden; zomtyds om „ de Vrede te bekrachtigen, of om zich tot eenigen groten oorlog „ te verenigen, op andere tyden voor een algemeen vreugdefeeſt. „ Nu eens houd men die ter eeren van een Natie, die men daar „ by nodigt, dan eens ter welkomſt van de een of de ander aan- „ zienlyk perſoon, als of zy hem op een Bal of Komedie wilden „ onthalen. 's Winters geſchied deze plechtigheid in een hut. „ 's Zomers op het open veld. De plaats verkoren zynde omringt „ men die met bomen, op dat al de toekykers onder derzelver ſcha- „ duwe voor het ſteken der Zon zouden bevryd zyn. Men ſpreyd „ op 't midden van de plaats een grote bieze mat, die met ver- „ ſcheyde kleuren beſchildert is, deze dient voor een tapyt om „ daar met eerbied den God van dien genen, die den Dans geeft, „ op te plaatzen. Want ieder heeft zyn God, dien zy hun *Ma-* „ *nitou* noemen. Dit is een Slang, een Vogel, een Steen, of iets „ diergelyks, daar zy van gedroomt hebben, en daar zy al hun „ vertrouwen voor den goeden uitſlag van hun oorlog, jacht, en „ viſſchery op ſtellen. Dicht by dezen *Manitou* en aan zyn rech-

ter

„ ter zy leggen ze de Kalumet, tot wiens eere dit feeſt geſchied
„ Men maakt als een wapenpraal, en men legt de wapens ten toon
„ waar van zich de krygshelden dezer Natie bedienen, te weten
„ de knods, de heirbyl, den boog, den pylkoker, en de pylen.

„ De zaken dus geſchikt zynde, en het uur van den Dans na-
„ derende, nemen die g ne die benoemt zyn om te zingen, de
„ aanzienlykſte plaats onder deze bomen in. Hier toe worden de
„ mannen en vrouwen verkoren, die de ſchoonſte ſtemmen heb-
„ ben, en die volmaakt wel over een ſtemmen. Daar na gaan alle
„ de genodigden in 't rond onder deze takken zitten, maar ieder
„ moet op zyn aankomſt den *Manitou* groeten, 't geen hy al ſmo-
„ kende doed, blazende den rook uit den mond op hem, als of
„ hy hem wierook toezwaaide. Hier na verſchynt de leyder van
„ den Dans in 't midden van de vergadering, en neemt ſtrak met
„ eerbied de Kalumet, en dezelve met beyde de handen onder-
„ ſteunende, doet hy die op de maat danſſen, op 't geluid van de
„ liederen. Hy maakt 'er allerly vremde figuren mee, dan toont
„ hy ze eens aan de vergadering, draiende ze gints en herwaarts,
„ en dan bied hy ze de Zon aan, als of hy die wilde doen roken;
„ dan eens buigt hy die na de aarde, dan ſtrekt hy derzelver
„ vleugels uit als om te vliegen: op andere tyden nadert hy die
„ aan den mond der toekykers op dat zy roken; dit geſchied al-
„ les op de maat, en is als de eerſte intrede van het Ballet.

Kalumet-dans.

„ De twede beſtaat in een gevecht, dat op 't geluid van een ze-
„ ker ſoort van trommel gehouden word, welke in plaats van den
„ Zang komt, of zelfs daar onder geroert word, ſtemmende wel
„ te zamen over een.

„ De Danſſer geeft een van de krygshelden een teken om de
„ wapens, die op de mat leggen, op te nemen, en nodigt hem
„ uit om op het roeren der trom te vechten; deze nadert, neemt
„ boog en pyl met de heirbyl, en vangt het Tweegevecht tegen
„ den ander aan, die niets als de Kalumet heeft om zich te ver-
„ weren: dit ſchouwſpel is zeer vermakelyk, voor al om dat het
„ altyd op de maat geſchied; want de een is de aanvaller, de an-
„ der verweert zich; de een brengt een ſlag aan, de ander keert-
„ ze af; de een vlucht, de ander vervolgt hem; dan keert de
„ vluchter om, en doet zyn vyand weer wyken, 't geen zo wel
„ op de maat en vaſte paſſen geſchied, na het geluid der ſtemmen
„ en trommels, dat dit voor een aartige intree van een Ballet in
„ Vrankryk zou kunnen doorgaan.

„ De derde vertoning beſtaat in een lange redevoering, welke
„ de gene, die de Kalumet in de hand heeft, houd. Want het
„ ge echt ge-eindigt zynde zonder dat 'er bloet geſtort is, ver-
„ haalt hy de Veldſlagen waar in hy zich bevonden heeft, de over-
„ winningen die hy behaalt heeft; hy noemt de Natien, de plaat-
„ zen, en de gevangens die hy daar gemaakt heeft, en om den
„ genen te belonen die de meeſter van dezen Dans is, vereert hy
„ hem een ſchone bever-rok of iets anders: en het aangenomen
„ hebbende gaat hy de Kalumet een ander aanbieden, die aan een
„ derden, en zo in 't rond, tot dat zy alle hun plicht gedaan heb-

bende

„ bende, de Voorzitter van de Vergadering dezelfde Kalumet aan „ de Natie ſchenkt, die tot deze plechtigheid genodigt is, tot te- „ ken van den eeuwigdurenden Vrede, die 'er tuſſchen deze twee „ Volkeren zyn zal.

Vader Marquette verhaalt vervolgens een van de liederen, die men op de Kalumet zingt, waar aan zy, zegt hy, een zekeren toon geven, die men met noten niet wel verbeelden kan, en die 'er evenwel al de bevalligheid aan geeft. Ik heb in der daad aangemerkt, dat de zangen van de Bovenlandſche Natien meer welluidentheid hebben als die der Irokoizen en andere Wilden, die dicht by Quebec wonen

Na den oorlog die men in deze laatſte jaren tegen de Outagamis, anders de Voſſen genaamt, voerde, ſchonk men een Slaaf van deze Natie aan de Wilden van de plaats daar ik myn Zendelingſchap bekleedde, die hem het leven ſchonken, volgens de gewoonte der Chriſten Wilden. Deze Slaaf deed hun luſt krygen in deze Kalumet-dans, en onze luiden waren 'er als gek na.

Het woord *Alleluia* in de gezangen der Wilden door onzen Schryver opgemerkt *Leſcarbot, Hiſt. de la Nouv. Franc liv 3 ch. 6.*

Zy quamen hier toe dikwils in de hut te zamen, daar hy in de familie aangenomen was, om hem te zien danſſen en te horen zingen. Ik bleef 'er zelf alte mets by, vindende noch niets quaads in deze plechtigheid van de Kalumet, die ik niet kende, en ik ſchepte 'er veel vermaak in. Maar 't geen my 't wonderlykſt voorquam, is dat hy onder 't zingen niet als het enkel woord *alleluia* uitte, ſprekende de *u* als de Italianen (*ou*) uit, en ſpletzende het woord in twee gelyke delen op deze wyze *Alle-luia*. Hy herhaalde dikwils het eerſte, en daar na het twede, vallende van het een op het ander, en ze elk in 't byzonder langs verſcheyde tonen van een muziek rollende, dat redelyk bevallig was. Leſcarbot ſchryft, dat hy dit zelfde woord in de Gezangen der Souriquezen gehoort had. Ik weet niet wat betekenis dit woord in hun taal mag hebben.

DERDE HOOFTSTUK.

Vergelyking van de Kalumet met den ſlangenſtaf van Merkurius.

NIets verbeelt beter den Slangenſtaf van Merkurius als het Vrede-ried. Merkurius was een uitheemſche Godheid ten opzicht van de Grieken, die dezelve van de Egyptenaren en andere barbaarſche Volkeren ontleent hadden. Hierom is het niet om te verwonderen dat de Grieken hem door Fablen onkenbaar hebben gemaakt, en dat zy zelfs verſcheyde zaken, die dezen God raken konden, niet geweten hebben. In den Zinnebeeldigen Godsdienſt der Ouden was de overeenkomſt van Jupiter en Merkurius met de menſſchen na allen ſchyn in haar oorſprong niet anders als een verborgenheid, die hun het Opperſte Wezen verbeeldde, dat hun de plicht op ley om elkander, ſchoon vremt zynde, in de plichten van den burgerlyken omgang eerbied te bewyzen; om het recht der Volkeren als geheiligt aan te zien; om het in luiden te eren, die met een inzicht van Vrede zich in hun handen quamen ſtellen, om hun geen ongelyk te doen, en voor al om hun de gezwore trouw te houden.

In

In dezen zin wierden die gene, die van de eene Natien tot de andere gezonden wierden, enigermaten als Afgezanten van Jupiter zelfs aangezien, dat is te zeggen als perſonen, die onmiddelyk van wegen den Heere gezonden wierden. De Slangeſtaf, dien men hun ter handen ſtelde, was hun vry-geleyde, en het teken van hun gezantſchap gelyk noch hedendaags de ſtaf der Wapen-Koningen. Deszelfs figuur was zinnebeeldig; de Vleugels en de ſlangen zyn tekens van den Godsdienſt.

Miſſchien wilden zy door deze vleugels de naarſtigheid, die zy aanwenden moeſten, betekenen, en miſſchien dat de ſlangen, waar mee hy omwonden was, de voorzichtigheid betekende, waar mee zy in hunne onderhandelingen moeſten te werk gaan. De Argonauten hadden op hun tocht hun Herout en hun Ambaſſadeur dien zy aan alle natien, die zy op den weg ontmoetten, afvaardigden. „ Dit was Ethalides, een vaardig en naarſtig Afgezant, dien zy de „ zorg der onderhandelingen hadden toevertroud, en dien zy den „ ſtaf van Merkurius in handen gaven. „ *Apoll. Rhod. lib. v. 640*

De Kalumet gelykt enigermaten van gedaante na den ſlangeſtaf: 't is een ſtok byna van de zelfde lengte, hy is altyd met grote pluimen verciert; of zomtyds met hele vleugels als de Caduceus, gelyk hy in een der platen van de nieuwe Hiſtorie van Verginia verbeelt word. Daar ontbreekt zo 't ſchynt niets aan de Calumet tot volkome gelykenis van het zinnebeelt als de gekroonde ſlangen, die altyd aan de Caduceus door de Grieken en Romeinen in de Stantbeelden en zinnebeelden van Merkurius behouden zyn. Maar indien de Wilden dit punt van gelykenis niet hebben, dat onverſchillig ſchynen kan, zynde miſſchien maar een van die cieraden, die men 'er af en toe kan doen, volgens de zinlykheid en aart van ieder Natie, hebben de Grieken en Romeinen van hun kant aan den ſlangenſtaf het wezentlykſte, dat de Kalumet van vrede heeft, niet behouden. *N. Hiſt. de la Virginie. Planche 6.*

Dat is deze pyp, welke, volgens de verbeelding die ik 'er van heb, een waar Altaar is, waar op de Wilden aan de zon een volkome offerande aanbieden: Offerande, die de Kalumet deze eerbied byzet, waar aan na den aart van den ouden Godsdienſt, de heiligheid der Eden, en het onſchenbaar recht der Volkeren verknocht zyn, op de zelfde wyze als zy eertyds aan den Slangenſtaf gehecht waren.

Wanneer ik zeg, dat de Grieken en Romeinen aan den Slangenſtaf deze pyp van de Kalumet niet bewaart hebben, die een waar Altaar is, waar op de Wilden noch hedendaags een Offerande aan de Zon doen, ſpreek ik 'er dus niet van, als volgens het denkbeeld dat ik 'er van heb, dat de Caduceus en de Calumet oorſpronkelyk een en het zelfde waren. Myn gevoelen zal die gene wel gegrond voorkomen, die den naam van πύρφοροι of *Vuur-dragers*, die men aan deze Roe-dragers, zo ik my van dit woord mag bedienen om die gene te betekenen, die met het karakter van Ambaſſadeurs bekleed waren, in die tyden dat de Caduceus of Slangen-roe het heilig Zinnebeeld van hunne Zending was, willen doorgronden. *Herod. lib. 8. n. 6. Xenoph. de rep. Laced. 4 c. Phila. vita Sophiſt. lib. 1 c. Polit.*

Men vind het woord πύρφορος in Herodotus, in Xenofon, by Fi-

Onom. lib 1 Cap 1. Segm. 24. Suidas

lo den Jood, in Pollux, en in Suidas. Men kan uit het gene deze oude Schryvers, en na hen Alexander ab Alexandro en Cœlius Rhodiginus gezegt hebben, beſluiten: 1. Dat het Prieſters en Waarzeggers waren, die ter zelfder tyd den dienſt van Gezanten en Herouten waarnamen, wier perzoon zo geheiligt was, dat men voor een van de grootſte misdaden aanzag het krygsrecht tegen hen te gebruiken, en hun de minſte ſmaad aan te doen. 2. Dat zy in hun handen een Altaar droegen, *Pyranon* genaamt, en een heilig vuur, dat hun den naam van *Pyrophori* of *Vuurdragers* deed geven, en dat dit vuur hun de eerbied van de kant hunner vyanden zelfs byzette. 3. Dat men op hun raad het laatſte beſluit van Vrede of Oorlog nam. 4. Dat voor dat de ſtryd aangong zy voor de eerſte Standaarden traden, om voorſlagen te doen, waar op men de wapens neerley, of den ſtryd begon. 5. Dat de eerbied, die men voor hen had, den Overwinnaar verplichtte om alle vyandlykheid te doen ophouden, zo dra zy zich vertoonden om nieuwe voorſtellingen te doen, of om te betuigen dat men zich onderwierp: zo dat om een volkome overwinning en een gehele neerlaag te betekenen, het tot een ſpreekwoord was geworden, dat 'er zelfs geen *Vuurdrager* overgebleven was, om de overwinnaars de wapenen uit de hand te doen vallen. 6. Dat het een algemeen gebruik by de Grieken was, en wel in 't byzonder by de Lacedemoniers, zich van Vuurdragers te bedienen, en die aan het hooft der Legers te doen trekken. Eindelyk, dat het een zo oud gebruik was, dat men die gewoonte had zelfs voor dat de Trompetters uitgevonden waren, om den aanval te blazen. De Volkeren van Pontus en Kappadocien hadden menigte van Waarzeggers, die men *Pyrethen* noemde, een woord waar van de betekenis op dat van *Pyrophoren* mee uitkomt: 't Is waar de Schryvers geven ons geen licht genoeg om ons te doen kennen hoe die draag-Altaren gemaakt waren, maar het is ons genoeg dat wy in de Kalumet een waar Altaar vinden, een heilig-vuur, en een reuk-offer, namentlyk de kruiden, waar van wy reeds gezegt hebben dat de Ouden die aan de Goden offerden.

Rhodigin lib. 7. Cap. 29.

Calumet noch nader met den ſlangen ſtaf vergeleken.

Ik heb ook in enig Schryver gelezen, dat men den Slangenſtaf met hair opſchikte, dat men netjes vlocht, op dezelfde wyze als men met de Calumet leeft; maar wat vlyt ik ook aangewent heb, ik heb my niet kunnen erinneren waar ik het gelezen had. Men zal dit evenwel maklyk kunnen geloven, als men overweegt dat de bywoorden, die de Schryvers aan den ſtaf van Merkurius geven, betekenen dat hy vergult, en gants verciert was: dat volgens het gebruik der Ouden, men de hairlokken aan de Goden opofferde: en dat de Romeinen, die zich in plaats van een Slangenſtaf van Olyſtakken, van yzerkruid en andere kruiden, *Sagmena* genaamt, bedienden, dezelve met wol en windelen vercierden.

In al het overige zyn de Slangeſtaf en Calumet te enemaal gelyk; want de Wilden ſtellen vaſt, gelyk men in de oudheid ook deed, dat het een Zinnebeeld van Vrede voor de gene is die dezen ſtaf aanbieden en ontfangen, en van oorlog voor die gene, die hem van de hand wyzen en verwerpen: dat hy het recht van leven en

dood

dood voert. Dat hy de ſchimmen uit de hel leyd, en daar in ſtort: dat zy de gramſchap der Goden zouden gaande maken, en grote ongelukken op hun hals halen, zo zy de trouw, die daar door gegeven is, ſchonden. In der daad daar is geen zekerder pand als deze Kalumet, die gelyk Vader Marquette wel zegt, wanneer men ze in 't hevigſte van 't gevecht zien laat, de wapens uit de handen doet vallen. Eindelyk de Wilden zeggen, dat het de Zon is die hun deze Kalumet gegeven heeft, op de zelfde wyze als de Ouden zeyden dat Merkurius den Slangenſtaf uit handen van Apollo gekregen had.

Twederlei ſoort van Kalumetten, een van vrede en een van oorlog,

Nademaal 'er Kalumetten van Vrede zyn, en Kalumetten van oorlog, moet men ze wel weten te onderſcheyden, zonder 't welke men gevaar loopt om door zyn onachtzaamheid of onwetentheid bedrogen te worden; want de Wilden niet opentlyk de trouw van de Kalumet durvende ſchenden, trachten liſten tegen die gene te gebruiken, daar zy enig verraad tegen willen plegen, om ze enigermaten daar voor verantwoordelyk te maken, en op dat ze hun verlies aan zich zelven te wyten hebben.

Een Franſch Officier, die de Zeden der Wilden heel wel kent, had evenwel haaſt in diergelyk een ſtrik gevallen. De Siouzen, by wie hy was, waren willens om zich van enige Wilden te ontſlaan, die by dezen Kommandant gekomen waren, en zy zouden hem met al de Franſchen daar hy het gezag over had, in den moord, dien zy wilden plegen, ingewikkelt hebben. Zy gelieten zich dan als of zy met hem van ſtaatszaken wilden ſpreken, en boden hem twaalf Kalumets aan. De Officier, dien dit getal van Kalumets verdacht voorquam, verhaaſte zich niet om zyn antwoord te geven; en in zyn Fort wedergekeert zynde, raadpleegde hy hier over met een zyner Wilden, dat een ſchrander karel was. Deze deed hem opmerken dat 'er onder deze Kalumetten een was, die niet als de andere met hair gevlochten was, en op wiens riet de figuur van een Slang, waar mee het omwonden was, geſneden was; vervolgens deed hy hem begrypen, dat dit het teken van een geheim verraad was. De Officier nam hier op zyn maatregelen, hy ſtelde het verzoek der Siouzen te leur, en hielt zich in zyn Fort met al zyn volk op zyn hoede. Na men my gezegt heeft, is dit noch een gewoonlyker teken van oorlog, wanneer zy den ſtok van de Kalumet, tuſſchen de hairen in, met vermillioen beſtryken.

VIERDE HOOFTSTUK.

Van den Koophandel.

DE Kalumet is niet alleen een Zinnebeeld van Vrede of Oorlog, maar ook van den Koophandel, gelyk de Slangeſtaf van Merkurius, die om deze reden de veiligheid der wegen moeſt bezorgen, die hem in 't byzonder toegewyd waren; en dien men om dezelfde reden een beurs in de hand geeft, om te tonen dat hy de God der Kooplieden was, en de borg van hun goede trouw.

Giſſing.

Men heeft Merkurius verongelykt, met hem tot God van de Dieven te maken. Niets ſtryd 'er meer tegen de verplichting die

des Schryvers, waarom Merkuur een God der Dieven genoemt wierd.

op hem ley om de veiligheid der wegen te bezorgen, als 'er een Godheid van te maken, die de dievery begunſtigde.

Na allen ſchyn is deze eigenſchap een uitwerking van de quaadaartigheid der Ouden, die de getrouwheid der kooplieden hebben willen verdacht maken, met van hun God een God der dieven te maken.

De Wilde Natien handelen van alle tyden af met elkander. Hun koophandel heeft dat gemeen met die der Ouden, dat het een zuivere ruiling is van waar tegens waar. Zy hebben alle iets byzonder, dat de andere niet hebben, en de handel doet alle deze zaken van de ene tot de andere rond gaan. Het zyn granen, porcelein, pelſſen, rokken, tabak, matten, kanoos, allerlei werken van zwynsborſtels en wilde oſſen-hair gemaakt, katoene bedden, huisraad, kalumets, met een woord alles wat tot behulp van 's menſſchen leven dienen kan.

De Wilden gaan hun koophandel met feeſten en danſſen dryven.

De feeſten en de danſſen die de Wilden houden, gaande by de andere Natien handelen, maken van hun koopmanſchap een aangenaam tydverdryf. Zy trekken van den een tot den ander, gelyk wanneer zy in Ambaſſade gaan. Zo was eertyds de koophandel der Volkeren van Thracien en Pontus, wanneer zy in Griekenland hun waren gingen veilen, die in koren, pelteryen, bevergyl en gezoute viſch beſtonden, die zeer beroemt waren; want zy gongen 'er al zingende en danſſende na toe, houdende gedurige feeſten, in navolging van de Volkeren die Bacchus verzelden. Dus legt Dalechamp een woord van een Vers van Nicoſtratus of Phileterus, door Atheneus aangevoert, uit.

Relation du Voyage de la mer du Sud, p. 68.

Hun wyze van handel te dryven geſchied by wyze van geſchenk. Daar zyn 'er die aan den opperſten en in 't gros aan het lichaam van de Natie gegeven worden, waar meê men handelt, en die ze met een ander geſchenk beantwoord, dat altyd aangenomen word, zonder het te naauw te bezien, om dat dit ſoort van een geſchenk als een ſoort van Recht kan aangezien worden, dat op de waren gelegt is. Daarna dryven ze koopmanſchap van den eenen partikulieren by den ander, en van de eene Hut tot de andere. Men zend aan een van deze Hutten de zaak die te koop is, van daar zend men eenige andere zaak weer te rug, die 'er de prys van is; maar zo men 'er niet meê te vreden is, laat men het weerom brengen daar het van daan gekomen is, en men neemt zyn waar weer na zich, ten zy men iets beters bied, of dat beter na zyn zin is. De waardering en de luſt om iets te hebben, maken 'er alleen den prys van uit. Men moet wel toezien by deze Wilden, zy zyn 'er ſlim zo wel als in andere landen, en zy ſtellen zomtyds guiteſtreken tegen de vremdelingen in 't werk.

Frezier verhaalt iets zonderlings van de wyze van handeldryving eniger Indianen van Chili die op de gebergten van de Andes wonen, dewelke zeer na den ſmaak en den aart der Wilden zweemt. Hy zegt, dat zo dra de Spaanſche Handelaars op een plaats komen, zy recht toe na het opperhooft van het vlek gaan, daar zy een geſchenk aan doen, zo wel als aan ieder in 't byzonder van die genen,

nen, daar zyn familie uit beſtaat; waar na dit opperhooft met trompettengeſchal zyn verſtrooide onderdanen van de komſt der kooplieden laat verwittigen, daar zy mee handelen kunnen. Deze gekomen zynde, zien de koopmanſchappen, als meſſen, bylen, kammen, naalden, enz. Zo dra zy alles gezien hebben, en de ruiling klaar is, neemt ieder 't geen hem aanſtaat naar zyn huis, en vertrekt zonder te betalen, zo dat de koopman alles geleevert heeft, zonder te weten aan wien, noch enige van zyn ſchuldenaars te zien. Eindelyk als de koopman verreizen wil, geeft het Opperhooft door een ander trompettengeſchal order om te betalen, en ieder komt en brengt getrouwelyk 't geen hy belooft heeft.

Eindelyk daar zyn by de Wilden eenige rechten te betalen, wanneer zy reizen om handel te dryven, en de landen van een Natie doortrekken, by wie zy zich niet willen ophouden, en dat zy willens zyn verder te trekken, want de minſte perſoon van deze Natie zal twintig of dertig Kanoos aanhouden, zeggende *dat hy de rivier ſluit*, of om dat men het lighaam van zo een Kapitein niet gedekt heeft, of op wat voorwendzel hy geven wil. Men bied in diergelyke gelegenheden geen tegenſtand, maar met een geſchenk is men vry.

Hoe weinig inhalig de Wilden ſchynen, zynze het evenwel in der daad, en zelfs ſlim genoeg op hun zaken: maar zo wel als de vreemdelingen niet veilig voor hun handen zyn, die zeer licht zyn; zyn deze ook niet gedekt voor de gene die hen bedriegen willen, of zich vleyen dat zy hen bedrogen hebben, wanneer zy ontrent hen geweld gebruikt hebben, daar zy wel zien dat het vruchteloos is zich tegen aan te kanten.

Ik zal hier, voor dat ik dit artikel eindig, zeggen, dat tot hier toe de Europeanen, die met de Illinenzen en de andere Volkeren van Louiſiana gehandelt hebben, zich op het voorbeeld van deze Natien van de Vrede-Kalumet hebben bedient, en dat zy deel hebben genomen aan alle de plechtigheden, die by hen in gebruik zyn om de vreemdelingen te ontfangen, om een vryen doortocht te hebben, om de veiligheid van den Koophandel te verzekeren, om de doden te bewenen, en om de knopen van de verbonden, die zy aangaan, toe te ſtrikken. Ik weet niet wat de Zendelingen van de verſcheyde orders hier van denken, of zy de beweegredenen van Godsdienſt, die in dit gebruik zyn opgeſloten, doorgrond hebben, en of zy die gene die het waarnemen zwarigheid daar ontrent maken, dan of zy geloven het te moeten toeſtaan, veronderſtellende dat de Wilden overal geen Godsdsdienſt hebben, of dat het geen oudtyds een oeffening van Godsdienſt was, geen indruk meer op hun gemoed maakt, en niet meer als op den voet van een te eenemaal burgerlyk gebruik moet aangezien worden. Wat my aangaat, die weet dat de Wilden zeer bygelovig zyn, die meen by hen grote overblyfzelen van het Heydendom te ontdekken, en die hier in een zeer klare Afgodery gewaar worde, ik geloof ook dat men verplicht is zyn beſt te doen om dit gebruik te eenemaal af te ſchaf-

fen, om het den Europeanen te eenemaal te verbieden, en het de Natien te doen verlaten die ons geloof omhelſt hebben, of die men toebereyd om het te omhelzen.

ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

VYFDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van de Jacht en de Viſſchery.

Van de Jagt en de Viſſchery.

INdien de oorlog van alle de oeffeningen de heerlykſte is, en daar de Wilden de grootſte eer in ſtellen, volgende hier in het algemene denkbeeld van alle de Natien, die 'er haar roem van doen afhangen; die van de Jacht en de Viſchvangſt zyn voor hen de gewoonlykſte, om dat zy hun in het leven het noodzaaklykſte zyn, en dat zy 'er de meeſte zaken uithalen, die zy tot hun onderhoud nodig hebben: het vlees om te eten, de kleeren om zich te dekken, de oli daar hy zich meê beſmeert, en de pelteryen waar meê hy handel dryft.

De omzwervende volkeren leven byna niet als van vleeſch en viſch: een deel van 't jaar zyn zy Viſch-eters, zwervende zonder ophouden langs den oever van de zee, van de meiren en rivieren, het ander deel brengen zy in de boſſchen door met wild gedierte na te lopen.

Ik zal my hier in de omſtandigheden van hun verſcheyde wyzen van jagen en viſſchen niet inlaten, noch hoe ze 't vleeſch voor 't vuur of in de zon braden of drogen, en tot meel maken, dat zyn al te bekende en gemene zaken, om 'er dit werk meê te vullen. Volgens myn inzicht zal het genoeg zyn te zeggen dat de Jacht en de Viſſchery, om zo te ſpreken, de eerſte bezigheden der eerſte men-

menſſchen geweeſt zynde, die de nood dwong om in de boſſchen te leven, daar het aartryk toen vol van was, of op de oevers van de rivieren en van de zee, dit gelegenheid aan de nakomelingen gegeven heeft, om ze onder de namen van Faunen Tityrs, Boſchgoden, Boſchnimfen en Berggoden te heiligen; naderhand van deze buitenſporige inbeelding overtuigt zynde, maakten zy zich daar een artykel van Godsdienſt uit te geloven dat ieder boom een geeſt had, die daar in zyn verblyf hield: en dat op dezelfde wyze ieder meir, ieder rivier, ieder bron, haar Goden, Godinnen, Vliet en Bronnimfen had, gelyk de zee behalven haar grote Goden, haar Nereïden en Tritons had. De Bygelovigheid eindelyk met der tyd toenemende, voerde men yſſelyke menigte van kleine Godheden van een minderen rang in, dewelke, gelyk wy in het artykel van den Godsdienſt gezegt hebben, haar wezen niet als de onwetenheid der tyden, en de vrolyke verbeelding der Dichters verſchuldigt waren, dien het niets koſtte Vergodingen te maken, en de menſſchen na hun dood in iets anders, als zy in hun leven geweeſt waren, te herſcheppen.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Van hun Speelen en Tydkortingen.

Behalven de noodzakelyke bezigheden hebben 'er de Wilden noch andere, die of tot enkel vermaak ſtrekken, gelyk de ſpelen van hazard, of tot vermaak daar de gezondheid meê vermengt is, die tot de lichamelyke oeffeningen behoren, om het lichaam rap en vlug te maken. Deze ſpelen zyn ook van de eerſte inſtellingen der menſſchen, en de eerſte waar van de oude Schryvers ons kennis hebben gegeven. Zy zyn ouder als de gene die Palamedes gedurende het beleg van Troje uitvond, en miſſchien ook als die der Lydiers, die men de eerſte vinders van alle ſoorten van ſpelen maakt, op een Hiſtorie die 'er Herodotus van maakt, of wel op de gelykenis van de woorden *Lydii* en *Ludi*; 't geen my als een zwakke giſſing voorkomt.

Het bekentſte ſpel van geluk by de Wilden, geſchied met vruchten, ſtenen of met bikkels uit de achterſte poten van een Elandt, en andere ronde kootjes van wat dier het ook zyn mag. Zy zyn ontrent tweemaal zo groot als kerſſeſtenen, en byna van een eyrondige form gemaakt; ſchoon men 'er zes zyden op kan onderſcheyden, hebben zy 'er evenwel maar twee breder als de andere, die allengsjes plat worden, verliezende een weinig van haar rondheid, en waar op zy gemaklyker ruſten. Een van deze zyden is zwart geſchildert, en de andere geelachtig wit. Zy hebben 'er geen bepaalt getal van, men kan 'er meer of min nemen, na dat de ſpeelders over een gekomen zyn. Evenwel overſchryden zy het getal van acht niet, en nemen 'er meeſten tyd zes. Zy werpen deze kootjes in een houte zeer effe ſchotel met brede randen, en aan de holle en bolle zyde zeer uitgerond. Deze ſchotel heeft byna de gedaante van een bak daar men zich op de ſchepen van bedient. Zy ſchudden deze ſtenen langen tyd in de ſchotel om, en na ze dus gehutzelt te hebben, zetten zy de ſchotel op de mat neer, ſlaande

35.

ſlaande met de ſchotel zelfs tegen den grond, om de ſtenen te doen ſpringen.

Zy geven 'er ook een draai aan, die dezelve langen tyd in 't rond doet lopen, en zy helpen de beweging, die de ſtenen in deze gedraaide ſchotel ontfangen, noch door een klein windje, dat zy met de handen maken, om ze, zo als zy het verlangen, te doen keren of vallen.

Zomtyds, zonder zich van ſchotel te bedienen, gojen zy de ſtenen maar in de hoogte, en laten ze op een huid, die op den grond neer geſpreyd is, of op een fyne mat weer neer vallen. Maar men ziet zelden andere als vrouwen dus ſpelen, en de bikkels zyn een weinig groter als de andere. Dit ſpel verſcheelt weinig van een ander, dat by de zwarten van Afrika in gebruik is, en waar van Vader Labat dus ſpreekt. „ Het ſpel dat zy ſpelen, en „ dat zy ook op de Eylanden ingevoert hebben, is een zoort van „ taarling-ſpel, het beſtaat uit vier ſchulpen, die zy tot geld ge- „ bruiken. Hier in is aan de bolle zyde expres een gat in ge- „ maakt, op dat zy zo gemaklyk op deze zyde als op de andere „ kunnen ruſſen. Zy ſchuddenze in de hant, gelyk men de taar- „ lingen hutzelt, en gojen ze op een tafel. Zo al de zyden met „ gaten boven leggen, of onder, of twee op de eene wyze en „ twee op de andere, wint de ſpeelder, maar zo het getal der ga- „ ten of der onderſte zyden oneven is, heeft hy verloren.

Nouveaux Voyages aux Iſles de l'Amerique tom. 4. p. 153.

Schoon 'er op de ſtenen of bikkels maar twee kanten getekent zyn, de ene wit, de andere zwart, kunnen 'er evenwel een menigte van kombinatien uitkomen, die de party lang kunnen doen duren, en vermaak bybrengen. De Wilden zyn zo zeer op dit ſpel verzot, als de ergſte Dobbelaars by ons op de ſtenen zyn kunnen. Men ziet de eene helft van het dorp tegen de andere ſpelen, en zomtyds komen de naburige dorpen by een, om een party te maken. Vooraf legt men de pelteryen, het porcelein en alles wat de Overwinnaar na zich trekken zal ter neer, niet zelden gebeurt het dat men 'er in die gelegenheden ter waarden van vyf of zes duizent guldens ziet. Ik heb ergens gelezen dat 'er particulieren zyn, die niet alleen al wat zy in de wereld hebben daar meê verliezen, en in het hartje van den winter naakt weer naar huis keren, maar die ook hun vryheid voor eenigen tyd verpanden: ook verzuimen ze niets om gojen te krygen die hen gelukkig kunnen maken, en zommige bereyden zich door eenige dagen ſtreng te vaſten tot het ſpel.

't Is een van de grootſte vermaken van de wereld hen te zien ſpelen, zo yverig en verhit zyn ze. Schoon 'er maar twee zyn die de ſchotel houden voor de twee weddende partyen, kan men evenwel zeggen dat zy alle te zamen ſpelen. Deze zyn maar leyders van den dans, en alle de andere volgen de bewegingen, die zy maken, als of zy alle hand aan 't werk hadden. Onderwyl dat een van de ſpeelders de ſchotel hutzelt, ſchreeuwen alle de gene die op zyn hand wedden uit eene keel, herhalende zonder ophouden den wenſch, dien zy voor de verf en het leggen der ſtenen doen; alle

die van de tegenparty ſchreeuwen ook van hun kant; roepende net om het tegendeel. Zy ſpreken hun woorden met een ongelooffelyke levendigheid en rapheid van tong uit, en zomtyds breken zy ze noch af; ondertuſſchen ſlaat de een en de ander zich zelven op de borſt, geeft zich vervaarlyke muilperen, en dat met zo grote hevigheid, dat, ſchoon zy half naakt zyn, zy ten eerſten aan 't zweten, als of zy ſterk gekaatſt hadden, of eenige andere noch geweldiger oeffening hadden gehouden.

Het bikkelſpel met de *luſus talorum* der ouden vergeleken.

De verhandelingen die de Geleerden over de woorden *Tali*, *Teſſeræ*, *Calculi*, gemaakt hebben, die men dikwils zonder onderſcheyd de een voor de andere gebruikt heeft, hebben ons drie verſchillende ſpelen doen onderſcheyden; zo dat wy hedendaags menen te weten, dat het ſpel met de *Tali* een bikkelſpel was, 't welk zedert langen tyd in Europa niet meer ſchynt in gebruik te zyn; dat de *Teſſeræ* het taarlingſpel was: en de Geleerden ſchynen vaſt te ſtellen, dat het geen in oude tyden *ludus calculorum* genoemt wierd, voor het hedendaagſche verkeren moet opgenomen worden.

Het ſpel der Wilden dat ik beſchreven heb is klaar dit bikkelſpel of *luſus talorum* der ouden, 't geen ik genoegzaam uit de aanmerkingen meen te kunnen beſchryven, die de Geleerden, die over deze ſtof geſchreven hebben, daar over gemaakt hebben, en in 't byzonder Cælio Calcagnini, Julius Cæſar Boulanger, en Adrianus Junius, die deze ſtof het beſte verhandelt hebben. 't Geen zy 'er van gezegt hebben zal dienen om myn giſſingen te gronden, en de beſchryving die ik 'er van gemaakt heb zal miſſchien de hunne helpen ophelderen.

Dit ſpel had zyn naam gekregen van een klein * kootje, dat in de enkel van de achterſte poten van byna alle de dieren die een geſpleten voet hebben, gevonden word, en dat by de Latynen *Talus* ἀστράγαλα by de Grieken genoemt word.

Dit kootje was miſſchien de eerſte ſtof waar van men zich bediende om die bikkels, waar mee men ſpeelde, te maken, en zy bleven den naam daar van behouden, ſchoon men 'er naderhand niet alleen allerlei ſoorten van ronde beentjes toe gebruikte, maar ook allerlei andere ſtoffen † gelyk de metalen, yvoor, en zelfs ſteenen van vruchten, gelyk Dadels van Palmbomen, enz.

De *Talus* of de *Aſtragalus* verſchilde veel van den dobbelſteen of taarling; want deze heeft zes vierkante zyden, te eenemaal egaal, zo dat hy evengemaklyk op ieder van zyn zyden leggen kan.

De

* *Calcagnini de Talorum ludo*, *p.* 288. Eſt autem Talus proprie biſulcorum in ſuffragine pedum poſteriorum oſſiculum, non rotundum plane, ſed rotunditatis tamen parte magna particeps, &c.

Talum eum eſſe apud Latinos quem Græci vocant Aſtragalum ita certum eſt ut vix probatione indigeat... Plinius Lib. 34. Ubi de Polycleto verba facit. Fecis, inquit, & diſtrigentem ſe & nudum telo inceſſentem, duoſque pueros item nudos talis ludentes, qui vocantur Aſtragalizontes.

† Tali aurei apud Apoll. Rhod. lib. 3. ex cornu, vel oſſe, vel talo Hinnuli, apud Callim, ex dactylo Palmæ, Athen. lib. 5. Eburnei Propert. lib. 2.

De *Aſtragalus* * in tegendeel ovaal zynde, had om de waarheid te zeggen ook wel zes verſcheyde, maar ongelyke zyden, en die meer of minder rond waren, na dat ze moeſten zyn om wel over malkander te komen.

De twee uiterſte einden van het eyrond die men de *ſprieten* noemde, en welke de twee uiterſte verſte zyden zyn en die het rondſte toelopen, waren zo krom dat de Aſtragalus daar al zo min op kon ruſten als een ey op zyn punt. Dus gebeurde het zeer zelden dat de bikkels zo lagen, ten zy 'er een door de andere naburige bikkels in dit poſtuur, dat niet natuurlyk was, geknelt wierd.

† Gellius en Calcagnini zeggen, dat de andere vier zyden de ſpeelders dienden, en dat de Aſtragalus op de twee zy-kanten, die de ſmalſte waren, kon ruſten. Boulanger zegt ook dat hy daar op ruſten kon, maar dat hy 'er zo vaſt niet op leggen kon, als op de twee andere kanten die breder waren; ondertuſſchen voegt hy 'er in 't vervolg by, dat de Aſtragalus zelden als op een van deze twee laatſtgenoemde vallen kon en vaſt blyven leggen.

Deze Schryver gelooft dat van deze twee breedſte zyden de een hol was, en de andere bol, 't geen het onderſcheyd van § *Suppus* en *Planus* uitmaakte, dat twee woorden zyn, die het leggen van de bikkel ſchynen uit te drukken; maar miſſchien bedriegt zich Boulanger in dit ſtuk. Want de zyden van de ſtenen ſloegen volmaakt op elkander, en waren alle bol, met eenig verſchil evenwel van de eene tot de andere, zynde de twee breedſte veel platter als de andere vier, en voornaamlyk als de twee uiterſte enden, die veel meer uitſtaken. ‡ Calcagnini heeft het zeer wel opgemerkt, wanneer hy zegt, dat hy reeds heeft aangetoont dat de Aſtragalus niet volmaakt en volkomen rond was, maar dat hy allengsjes platter toeliep, verliezende een weinig van zyn rondheid.

* Boulanger behoorde het zelver begrepen te hebben, uit het geen hy elders zegt, dat 'er geen eene zyde was, die t'enemaal plat en effen was, waar uit hy licht had kunnen giſſen, dat ieder zyde met die gene die tegen haar over ſtond over een quam, na buiten rondachtig toelopende; zo veel te meer om dat deze holligheid te eenemaal vruchteloos ſchynt, zynde de verwen, daar zy meé beſchildert zyn, genoeg om ze te onderſcheyden. Dit is zo veel te waarſchynelyker, om dat in de Architectuur de Aſtragaal

* Sex vero ſunt tali latera, etſi quatuor in uſu ludentium ſint. Nam duo-ſunt ita incurva, ut illis Talis vix poſſit conſiſtere: has κορύτας, Antennas videtur Ariſtoteles appellaſſe.

† *Gellius, lib.* 1. Talus quatuor tantum partes habet quibus inſiſtat, cum ab utroque longitudenis extremo rotundetur.

§ *Bullingerus de ludis veterum.* In latera minus lata ſi cadat, ſtat; ſed minus ſtabilis eſt quam ſi in latiores duos ſuperficies caderet, ſuppuſque aut planus fieret... Talus igitur non ferè cadit niſi duobus modis, vel in eam faciem è duabus quas habet latiores, quæ cava eſt, vel in oppoſitam quæ eminet & protuberat.

‡ *Calcagnini, p.* 293. Aſtragalos plane rotundos negavimus, perfectâ ſcilicet & abſoluta rotunditate, ſed parte ſui leviter preſſa.

* *Bullinger. loco cit.* Ei Ctalo nulla facies plana perfectè.

een rondachtig ſtuk is: en dat de Latynen het bolle deel van hun ronde Tempels *Talus* noemen †

Daar ziet men, myn's bedunkens, dat de bikkels onzer Wilden heel wel voor zo verre de gedaante aangaat na de Aſtragalen der Ouden gelyken.

De Schryvers ſtaan in groter verlegenheid, om te ontwinden wat 'er op de zyden van deze bikkels getekent ſtond, als zy ontrent het maakzel geweeſt hebben. Niet te min komen zy in twee zaken over een, de eerſte dat de Aſtragalus geen ogen had *; de twede, dat de legging van de Aſtragalus alleen in plaats van ogen diende, en de zelfde uitwerking had.

Maar zy veronderſtellen dat 'er behalven dat verſcheyde figuren op getekent ſtonden, en zy pynigen zich zeer om te weten wat *Unio*, *Senio*, *Chius* en *Cous*, *Canus* en *Venus* was, en diergelyke woorden meer. Ondertuſſchen als men deze gewaande figuren nagaat, moeſt dat op twee kleuren of twee getekende zyden uitkomen; want volgens hun eige bekentenis ſloeg 'er niets op de ogen die op de ſtenen de doubletten van twee, alle de drien, de vieren, en de vyven aanwyzen. Daar was niets als de weerga van het aas en de zes. † Ik geloof dat men in der daad beſluiten moet, dat 'er niet meer als twee kleuren op ſtonden, als op de bikkels van onze Wilden, te weten wit en zwart, of wel twee andere verſcheyde verwen, die op het zelfde uitquamen, en die volkomen noodzakelyk waren op dat men 'er enige verandering op mocht zien.

Euſtathius maakt op het zesde boek van de Ilias van een zeker ſpel gewag, waar in men met zeſtig witte en zwarte ſchyven ſpeelde. Dit kan het verkeren, noch het dammen, noch het ſchaken niet zyn. Zou het dat niet zyn daar wy van ſpreken, waar in het getal der bikkels meer van iemands zinlykheid af hangt? Schoon men zich in het getal te ſchryven wel kan vergiſt, en een nul te veel gezet hebben, zettende zeſtig in plaats van zes.

Boulanger veronderſtelt ook dat een van de getekende zyden gelukkig was, en de andere ongelukkig Dit kan en moeſt ook zo zyn, wanneer men maar met een ſteen ſpeelde, en in dit geval verloor de *Unio* en won de *Senco*. De zelfde Schryver zegt ook na *Cicero* *, dat de worp Venus zoo één was, wanneer alle de bikkels

† *Cornel. in Perſii Satyr. 5.* Talum, eminentem rotunditatem eſſe dicit, eamque ob cauſam faſtigium Templi rotundi talum quoque dici affirmat.

* *Bullinger. loc. cit.* Talis, ipſi caſus aut propunctis numerorum, quia ipſis ſua figura fuit.

† *Adrianus Junius Anim. lib. 2.* In Talis, poſitus ipſe, ſive ratio lapſus, vicem obtinebat numeri, teſtante Polluce.

* *Bullinger. ibid.* In Talis Binio, Ternio ſeu trio, quaternio non fuere, ſoli ſenio, Venus & unio. Canis fuere. Venus, ſi diverſo omnes vultu, canis ſi uno omnes tali vultu caderent. Si unico talo luderent ſenio felix fuit, unio damnoſus. Cicero zegt wel dat de worp van Venus hier in beſtond, dat de bikkels zich alle op verſcheyde zyden vertoonden, maar hy zegt niet dat ieder van deze zyden haar eige figuur had, en men moet het over een brengen met het zeggen van Pollux.

kels op verſcheyde zyden vielen, en die van *Canis*, wanneer zy zich alle op een zyde vertoonden. De beſte gooi was de koninglyke worp *Baſiliſcus* of Venus. De ſlimſte in tegendeel wierd *Damnoſi canes* genoemt. De worp van Venus by de Wilden is gants wit, of gants zwart, na dat men over een gekomen is.

Deze verſcheyde combinatien waren by de Ouden ten getalle van vyf en dertig, zeggen de Schryvers; dit is evenwel moeielyk om te begrypen, zo zy gemeenlyk maar met vier bikkels ſpeelden. De namen die dezelfde uitdrukten waren van hun Goden, van hun Helden, of wel van de beroemtſte voorvallen of gedenktekens genomen; zodanig was de worp *Steſichorius* genaamt, van de graffſtede van dezen man, dat van een achtkantige figuur was. Die van *Euripidius* na een der veertig beſtierders genoemt, die te Athenen aangeſtelt wierden, na dat men de dertig Tyrannen verdreven had. Maar alle de verſcheyde combinatien arbitrair zynde, en na de tyden en plaatzen hebbende kunnen veranderen, moet men zich volkomen houden by het geen Polluks van de verſchillende legging der bikkels zegt, waar van de verſcheydenderlei paring, van haar legging en verf genomen, op verſchillende plaatzen aanleyding tot verſchillende namen, en verſchillende gelukkige of ongelukkige worpen zal hebben gegeven.

Hoe veel combinatien de Ouden hadden.

Calcagnini de ludo Talorp. 290.

Apollonius van Rhodus doende Kupido met Ganymedes ſpelen, doet hen tot loon voor den overwinnaar de bikkels zilver in 't ſpel zetten, waar meê zy ſpeelden. Hy verbeeldde Ganymedes bedroeft, om dat hy 'er niet meer als twe overig had, onderwyl dat de winnaar Kupido zyn handen en de ſlippen van zyn rok vol had. Zo wedden de kinderen noch dagelyks om de marmels zelfs daar zy meê ſpelen.

Apoll. Rhod. lib 3. *v.* 117

Pauſanias in zyn Achaïſche zaken zegt, dat die gene die met de Goden quamen raadplegen in een Tempel van Hercules, die op het gebied der Buriers was, hun nootlottig antwoord uit het werpen der bikkels haalden. Zy gooiden 'er vier op een tafel, en de uitlegging van het geen zy verlangden te weten, ſtond op de tafel zelfs onder de bikkels geſchreven. Dit was mogelyk een Rad van fortuin. De Lotwerpingen van Lycien, zo beroemt * in de Oudheid, wierden miſſchien door een diergelyk bikkelſpel gehouden, 't geen ook op het gebruik der Wilden ſteunt, die voorſpellingen van hun ziektens en alle zaken maken door een ſchotel-ſpel, dat hunne Waarzegger hun zeer dikwils voorſchryven.

Pauſanias in Achaias, p. 233.

De ſchotel, waar in men de ſtenen wierp, was door de Ouden uitgevonden om de bedriegeryen der valſche ſpeelders te beletten, zo wel als het horentje daar men de dobbelſtenen in doet De namen van *Orca*, wiers hals zeer naauw was, en van *Pyrgus* en *Turricula*, wier gedaante van zelf ſpreekt, konden niet als op het horentje paſſen. Die van *Alveolus* verbeelt de ſchotel van de bikkels redelyk wel. Het woord *Abacus* zou miſſchien het zelfde kunnen beduiden, ſchoon het noch beter het bord, waar op men ſchaakt,

* *Statius* 5. *Boek van de Theb. Virgil.* 4. *Boek van de En.* ſpreken van de lotwerpingen van Lycien, maar zy zeggen niet waar in die beſtonden.

verkeert of damt, uitdrukt. Het woord *Fritillus* kan te gelyk aan de ſchotel en het horentje zyn gegeven, om dat in beide de bikkels of de ſtenen met groot geraas omhutzelden.

Eindelyk om dit artykel te eindigen, de Ouden, als zy hun ſpelen van hazart ſpeelden, gaven zich al zo veel beweging, als de Wilden hedendaags doen, en waren even heet daar op. Op ieder gooi die zy deden, riepen zy den naam van hunne Goden aan, de Kliënten die van hunne Patronen, de Minnaars die van hunne Meeſtereſſen. Zy riepen met luider ſtemme om den gooi dien zy verlangden, zy ſchreeuwden en woelden met zo veel yver, dat het zweet hun langs het lyf neerliep; 't geen Auguſtus aan Tiberius ſchryvende, volgens Suetonius, deed zeggen, *forum Aleatorium calefecimus.* Dit heeft ook aanleiding tot de giſſing gegeven, dat het Latynſche woord *Alea*, van het Griekſche Ἀλέα komt, dat een vochtige hitte betekent, om dat de drift om te winnen, de ſpeelders zo aanzette, dat zy 'er van zweetten, en door hun driftigheid de plaatzen daar men ſpelen liet, warm maakten.

DERDE HOOFTSTUK.

Spel met Strootjes.

EEn ander ſpel van hazart der Wilden, en daar ter zelfder tyd veel behendigheid in gepleegt word, is dat van de Stroohalmen, of om beter te ſpreken van de biezen. Want het zyn kleine witte biesjes, zo dik als een korenhalm, en tien duimen lang. Ik heb het nooit zien ſpelen, en ik vind 'er geen naricht van in de Oudheid. De Heer Boucher, die ik in den ouderdom van 95 jaren heb zien ſterven, en die als de Patriarchen geleeft hebbende, ook een talryke nakomelingſchap heeft nagelaten, die hedendaags tot eer van de Colonie ſtrekt, in wiens dienſt hy zyn leven verſleten heeft, ſpreekt van dit ſpel met deze woorden in zyn klein werkje *Hiſtorie van Canada* genoemt.

Men vind weinig naricht van dit ſpel.

„ Dit ſpel word met kleine ſtroohalmen geſpeelt, die 'er expres
„ toe gemaakt zyn, en die in drie hopen verdeelt worden, als by
„ geval en zeer ongelyk. Onze Franſchen hebben het noch niet
„ kunnen leren. Het is vol geeſt, en zy vermaken 'er zich meê,
„ als wy met de kaarten.

De Baron van Hontan maakt 'er ook een ſpel van dat geheel van 't verſtand afhangt, en in 't rekenen beſtaat, waar in de gene die tellen, divideren, aftrekken en multipliceren kan, verzekert is te winnen. Dat moet in de gewoonte en in 't veel doen beſtaan, want de Wilden zyn niet minder als goede cyfferaars. Men kan ten minſten verzekeren, dat hun rekenkunſt niet veel behelſt, en zich niet ver uitſtrekt.

De Heer Perrot, een beroemt Reiziger en een der Europeanen, dien de Wilden van Nieuw-Vrankryk de meeſte eer hebben aangedaan, heeft ons in zyn Gedenkſchriften, die nooit gedrukt zyn, een beſchryving van dit ſpel nagelaten. Ik zou ze hier ingevoegt hebben, maar ze is zo duiſter, dat ze byna onverſtaanbaar is. Niemand van de andere Kanadiſche Franſchen, die ik geſproken heb, heeft 'er my van kunnen onderrichten. Al wat ik 'er van heb kun-

nen

nen vernemen, is, dat na dat zy deze halmen verdeelt hebben, zy ze met een onbegrypelyke vaardigheid in hun handen verſchieten, dat het oneven getal altyd gelukkig is, en 't getal van negen altyd van alle anderen wint : dat de verdeling van de ſtrootjes het ſpel doet ryzen of dalen, en de weddenſchappen verdubbelen volgens de verſcheide getallen, tot dat de party gewonnen is ; die zomtyds zo verhit is, wanneer het ene dorp tegen het ander ſpeelt, dat zy dikwils twe of drie dagen lang duurt. Schoon alles hier in vreedzaam toegaat, en zo het ſchynt ter goeder trouw, laten zy 'er evenwel veel bedrog en guitery onder lopen. De Wilden zyn vervaarlyk handgauw, en ſchoon het zeer moeielyk valt in hun bikkel-ſpel bedrog te plegen, daar maar twe zeer duidelyke verven op ſtaan, en die in een ſchotel met een breden rand voor het gezicht bloot leggen, verſtaan zy daar in de kunſt van valſch ſpelen meeſterlyk. Voor 't overige weet ik niet dat de twe ſpelen, waar van ik geſproken heb, elders als in het Noorderdeel van Amerika in gebruik zyn.

VIERDE HOOFTSTUK.

Van het Balſpelen.

HEt Balſpelen, dat onder de lichaams-oeffeningen behoort, is al zo oud als de Aſtragaal. Apollonius van Rhodus na Kupido met Ganymedes dit laatſtgenoemde te hebben doen ſpelen, gelyk ik verhaalt heb, doet hem daar van uitſcheyden, ſchoon hy aan de winſt was, op de hoop die hem zyn moeder Venus geeft, van hem een ſchonen bal te zullen ſchenken; den zelfden dien Jupiter van zyn Voedſter Adraſtea ontfangen had, en waar meê deze God het grootſte vermaak van zyn kindsheid op het eiland Krete genoten had; mits dat hy van zyn kant haar de gunſt inwillige, daar zy hem ter liefde van Juno en Minerva om verzoekt.

Apoll. Rhod. lib. 3. v. 133.

Homerus in het zesde en achtſte boek van de Odyſſea, doet 'er de Feaciers meê ſpelen. Op de eerſte plaats is het Nauſicaa, 's Konings dochter, die zich op den zee-oever met haar Staatjuffers daar mee vermaakt. Op de andere plaats zyn het twee jongelingen, meeſters in deze kunſt, en daar niemand tegen aan dorſt.

Op order van Alcinous danſſen zy alleen al ſpelende, en zy doen het met zo veel netheid en bevalligheid, dat zy de toejuichingen van al de toekykers ontfangen. De Ouden leyden zich toe om alle hun bewegingen met een bevalligheid te doen, 't geen het balſpelen als een deel van de Danskunſt heeft doen aanzien, waar in men leſſen gaf in de publyke ſcholen. 't Is evenwel moejelyk om te begrypen, dat men kaatzen kan en een regulieren dans danſſen.

Onder de ſoorten van Balſpel, hadden de Grieken en Latynen, behalven den Coryx en den Windbol, noch verſcheide andere die men by Boulanger en Mercurialis, die 'er in 't brede van geſchreven heeft, kan nalezen ; gelyk ook in het vertoog van den Heer Burette, dat in de verzameling der Gedenkſchriften van de Koninglyke Academie der Beſchaafde Wetenſchappen ingevoegt is. Ik zal 'er hier niet meer van zeggen, als het geen met de ſpelen onzer Wil-

Wilden over een komt, die 'er ook vier of vyfderlei ſoorten hebben.

Het eerſte gaat op deze wys toe. Na twe plaatzen die redelyk ver van elkander af ſtaan (als by voorbeeld vythondert ſchreden) uitgekozen en afgetekent te hebben, vergaderen de ſpeelders in 't midden tuſſchen de merkpalen. Die het ſpel beginnen moet, houd een groter bal als onze kaatsballen, maar die zo vaſt niet is, in de hand. Hy moet hem in de lucht werpen, zo recht op als 't hem mogelyk is, om dien in 't neervallen weer te vangen; alle de andere ſlaan een kring rontom hem, lichtende de handen boven 't hooft, om hem ook in 't neervallen te vangen. De gene die hem gekregen heeft, tracht aan een van de merkpalen te komen; de andere in tegendeel ſpannen al hun zinnen in om hem den weg af te ſnyden, om hem te beletten dat hy geen honk kryge, ſtotende hem gedurig na 't midden, om hem te vatten en den bal te ontrukken Maar deze op al hun doen acht gevende, wykt dan na de eene kant dan na de andere, houdende altyd den bal vaſt, zoekende zich altyd van die gene te ontſlaan, die hem vervolgen; alle die hy in zyn weg ontmoet ſtotende en onder den voet werpende, tot dat hy geen kans meer ziet om hem te behouden. Dan moet hy ze een van de vlugſten van den hoop toewerpen, die in ſtaat is om den bal te verweren. Maar om de party zo veel te langer te doen duren, beſtaat zyn behendigheid daar in, dat hy hem na die genen werpt die achter hem zyn, het verſte van den genen af, daar hy na toe liep: dat hy die zelver bedriegt, gelatende zich na de eene kant te mikken, en werpende na de ander waar na hy dus lange vervolgt zynde, op zyn beurt ook vervolgt, en de hoop niet verlieſt van zyn bal weerom te krygen, die dus van de eene hand in de andere gaat, 't geen een zeer levendig vermaak verſchaft, en daar kunſt genoeg in ſteekt, tot dat eindelyk iemand het geluk heeft om aan den merkpaal te komen. Hier in beſtaat de winſt van de party, die men altyd op dezelfde wyze weer begint.

Pollux, lib. 9. cap. 7. Segm. 105.

Het begin van dit ſpel gelykt na het geen de Ouden Ὀυρανία noemden, 't welk volgens de beſchryving die 'er Pollux van geeft hier in beſtond, dat een van de ſpeelders den bal in de lucht wierp, dien de anderen al ſpringende trachtten op te ſnappen eer hy ter aarde viel. Maar of deze beſchryving is zeer onvolmaakt, of dit ſpel was wel koud zo 'er anders niet in ſtak. Deze Schryver gelooft dat het dit ſpel was, dat Homerus de Feaçiers doet ſpelen; maar het geen ik beſchreven heb kan niet met zyn beyden geſpeelt worden, gelyk Halius en Laodamas by Alcinoûs deden.

Hierom geloof ik eer dat het 't ſpel was *Phaininda*, *Pheninda*, of *Phennida* genaamt, dat Pollux van de Epiſcyrus, waar van ik ſtraks ſpreken zal, onderſcheyd. Volgens het gevoelen van den zelfden Schryver, wierd het dus genoemt of van *Phenindus* zyn uitvinder, of van het Griekſche woord φεναξίζειν, om dat men in dit ſpel iemand zocht te misleyden, werpende den bal na de eene kant, na dat men zich gelaten had als of men hem na de andere wilde gojen.

De Dichter Antifanes ſchynt het ook uit te beelden in eenige ver-

36.

verzen, door Atheneus aangehaalt, waar van dit de zin is. „ De „ een den bal nemende, wierp dien luchtig een ander toe, ont- „ week ter zelfder tyd den ſlag van dezen, ſtiet dien uit zyn „ plaats, en riep den vierden uit al zyn macht toe dat hy op zou „ ſlaan. *Antiph. apud Athen. lib. 1. p. 15.*

Men ſpeelt noch hedendaags in Neder-Bretagne een ſpel, dat 'er zeer na by komt, en dat daar te lande heel bekent is onder den naam van *la Soule*.

De tweede ſoort van Balſlaan der Wilden is het kolf ſpel. De regels hier van zyn t'enemaal de zelfde als die van de Epiſcyrus, waar van Pollux deze beſchryving maakt. „ De ſpeelders verde- „ len zich volgens hun getal, en ſcheyden zich in twee zo gelyke „ hopen als zy kunnen. Vervolgens halen zy midden op den grond „ een linie waar op men een bal legt. Op de zelfde wyze trek- „ ken zy achter ieder van de twee troepen twee andere verre li- „ nien, om voor moet te dienen. De gene die door het lot ver- „ koren zyn ſtoten het eerſte den bal na hun tegenpartyders, die „ van hun kant hun beſt doen om hem te zenden daar hy van „ daan komt. De party duurt zo lang tot dat een van beyde hun „ vyanden tot de meet of ſchrap gebracht hebben, die zy moe- „ ſten verweren. *Pollux, lib. VI. Cap. 7. Sect. 104.*

Het eenigſte onderſcheyd dat 'er tuſſchen dit kolfſpel en de Epiſcyrus of *Harpaſtum* is, is dat men zich in het eerſt genoemde om den bal voor te ſlaan van eenige kromme ſtokken bedient, aan welkers einde verſcheyde Wilden ſoorten van raketten hebben, daar het in tegendeel niet blykt dat men zich in het andere ſpel van een van deze beyde bediende; want behalven de armwapens die men gebruikte om met den windbal te ſpelen, vinden wy geen overblyfzel van eenig ander inſtrument daar de Ouden zich in hun kaatzen van bedient hebben. Het ſchynt evenwel dat men 't kan beſluiten niet alleen uit de oudheid van het kolf-ſpel, 't geen niet moogelyk is of de Ouden moeten het gekent hebben, dewyl het hedendaags in Europa tot de uiterſte grenzen van Lapland alzo zeer verſpreyd is, als door ganſch Amerika van het Noorden af tot aan Chili toe; maar men kan het ook beſluiten uit de Beſchryving die 'er Pollux van maakt, nademaal die zegt, dat men den bal op den grond ley op de Scyros, of middel ſchreef, en uit het bywoord *beſtoven*, dat (*a*) Martialis by *Harpaſtum* voegt, zo dikwils als hy 'er van ſpreekt, zo wel als uit het woord *Arenaria*, dat by (*b*) St. Iſidorus van Sevilje gevonden word, 't geen ons te kennen geeft dat deze bal altyd door het zand rolde. *Martial. lib. 4 Epig. 19. lib. 7. Epig. 31 lib. 14*

(*a*) *Martialis, lib.* 14. *Epigr.* 48.
Hæc rapit Antei velox in pulvere draucus
Grandia qui vano colla labore facit.
Idem lib. 4. *Epigr.* 19.
Sive Harpaſta vagus pulverulenta rapis.

(*b*) *Iſidor. loc. cit.* Arenaria qua in grege dum ex circulo aſtantium ſpectantiumque emiſſa ultra juſtum ſpatium pilam accipere ludumque inire conſueverunt.

Id. ibid. Trigonaria eſt qua inter tres luditur.

Epigr. 48. De Mingreliers ſpeelden dit ſpel te paard, en de Beſchryving die 'er de Italiaan in zyn Beſchryving van Colchis van geeft, is zeer aartig.

Iſidor. lib. 18. *c.* 65: De derde zoort van kaatzen by de Wilden is een oeffening met den kleinen bal, daar zelden andere als de meisjes mee ſpelen. De wetten daar van zyn na myn gevoelen, weinig verſchillende van de Trigonalis of driehoek-kaatzing der Romeinen. Men kan het met zyn tween, drien of vieren ſpelen. De bal moet in dit ſpel altyd in de lucht wezen, van de eene hand tot de andere gaan, en die hem laat vallen verlieſt de party.

Hiſtoria della colchede, cap. 18. *p.* 107. Een vierde ſoort word by de Albenaques gevonden. Hun bal is niet anders als een blaas vol wind, die men altyd in de lucht moet houden, en die in der daad langen tyd door de menigte handen opgehouden word die ze zonder ophouden weerom kaatzen; 't geen een vermaaklyk ſchouwſpel geeft.

De Floridianen hebben een vyfde ſoort. Zy rechten een maſt van eenige ellen op, waarop zy een teene kooitje zetten, dat op zyn ſpil draait. De kunſt beſtaat hier in om dit kooitje met den bal te raken en verſcheyde malen te doen omdrajen.

Hunne ballen hebben geen veer-kracht, en kunnen niet in de weromſtuit opgeſchept worden. Die van het kolfſpel is van leer gemaakt, dat met herte of elants hair, gelyk die der ouden, opgevult is, waar van daan het woord *Pila* van *Pilis* volgens de aanmerking van * Iſidorus komt; hy is een weinig plat, op dat hy zo wel niet rollen zou.

De anderen kunnen ook van de zelfde ſtof zyn, maar gemeenlyk maken zy ze van de bladeren van Indiaanſch koren, zonder iets anders, zo dat zy uitnement luchtig zyn, met dit enkel onderſcheyd, dat de Trigonaal veel kleinder is.

Van de andere lichaams-oeffeningen hebben zy behalven deze geen als die van den boog, van de renning en een ſoort van kampgevecht, waar van ik in het vervolg ſpreken zal. Zy kennen myn's wetens niet en ſchynen zelfs het gebruik van de werpſchyf niet gekent te hebben, die zo oud en zo beroemt is door de dood van Hyacinth, dien Apollo by ongeluk ombracht; noch de ſlinger en de oſſe-lere wanten, noch de worſteling en eenige andere oeffeningen, die zo langen tyd het vermaak der Grieken en Romeinen hebben uitgemaakt.

(*c*) *Iſidor. lib.* 18. *cap.* 65.
Pila proprie dicitur quod ſit pilis plena.
Nec tu parce pilos vivacis condere cervi
Unica donec erit geminam ſuperaddita libram.

ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

ZESDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van hun Ziekten en Genezing.

Van hun Ziekten en Genezing.

DE hevige oeffeningen die de Wilden doen, hun tochten, en de eenvoudigheid der ſpyzen die zy nuttigen, bevryden hen van vele ziekten, die de noodzakelyke gevolgen van een lekker, ledig en lui leven zyn; van de lekkerheid der tafels, van den overvloed en verſcheyden aart van wynen, van de ſauſſen en ſpeceryen, en eindelyk van al deze aangename toebereydingen van ſpyzen, die de gulzigheid heeft doen uitvinden, en die eer dienen om den ſmaak te vergenoegen, en den honger gaande te maken, als om de gezondheit te onderhouden en een goede geſteltenis te krygen.

Slecht voedzel nuttigende, en door de ongemakken van hun reyzen verhart, door de weinige voorzorg die zy tegen de ongemakken van de lucht gebruiken, die door overmatige hitte en koude zeer ſtreng is, zyn zy byna alle van een ſterke en robuſte geſteltenis, wel in 't vleeſch, en hebben een zachter, zoeter en balzemachtiger bloed als het onze is Men vind onder hen weinig menſſchen die van natuur gebreklyk zyn; zy zyn geen voeteuvel, graveel noch beroertheid onderhevig of een ſchielyke dood, en zy zouden miſſchien zonder den omgang met de Europeanen geen pokjes, ſcheurbuik, purperkoorts, mazelen, of andere volkziektens kennen.

Ziektens.

Zy zyn zeer aan de gezwelachtige ziektens onderworpen.

Evenwel menſſchen zynde zo wel als andere, en by gevolg ziektens onderworpen, hebben zy 'er eenige die hun meer eigen zyn. Als daar zyn de gezwelachtige ziektens, door het raauwe water en ſneeuw veroorzaakt, die zy op de jacht moeten laten ſmelten om te drinken en om hun Sagamité te koken. 't Komt miſſchien uit de zelfde bron voort, en om dat ze altyd met de borſt open lopen dat zy een ſoort van tering krygen, die hen allengs ondermynende, 't grootſte gedeelte daarj van in 't graf ſleept, en daar zy noch geen hulpmiddel voor hebben kunnen vinden.

Zo zy deze ziektens kunnen vermyden, die hen gemeenlyk in 't beſt van hun leven aantaſten, en de toevallen die men altyd niet afweren kan, komen zy tot een zeer hogen ouderdom, waar in men ze moet doodſlaan, of afwachten dat ze door een volkome verval van krachten ſterven, gelyk een lamp die by gebrek van voedzel uitgaat. Ik heb ter plaatze daar ik als Zendeling was een Wilde vrouw gezien, die haar kindskinderen tot in het vyfde gelid voor haar ogen zag.

Deze evenwel was maar een kind in vergelyking van twee of drie andere; maar boven al van een in 't byzonder, die zo een hogen ouderdom bereykte, dat men geen jaartal van haar wiſe, als dat de oudſte menſſchen geen geheugen hadden dat zy haar anders als oud gezien hadden. Zy was van een redelyke geſtalte geweeſt, maar enige maanden voor haar dood ſcheen het lichaam in malkander te zakken, en zo klein te worden, dat ik ten uiterſten verzet ſtond toen ik met haar te begraven gong, dat ik een kiſt zag die naauwelyks derdehalf voet lang was.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Twe ſoorten van geneeskunde.

DE Geneeskunde in de eerſte tyden was eenvoudig; ſlecht en recht liep ieder in de hand, en ieder een kon die oeffenen zonder den Doktershoed bekomen te hebben, en den naam gekocht van geleert te zyn en het recht van met 's menſſchen leven om te ſpringen als of men al 't verſtand alleen had. De Koningen en Helden bemoeiden zich met die kunſt zo wel als het ſlechte volk. Enige planten, waar van men de kracht eer uit een lang gebruik, als door ſcherpzinnige redeneringen kende, waren natuurlyke algemene geneeſmiddels, daar de menſſchen zich wel by bevonden, 't geen men noch doen zou, zo men het geheim niet verloren had met al te zeer te willen ziften; en zo men de Geneeskunde niet met oneindig veel barbaarſche woorden had beladen, die dezelve verduiſteren, en als een onoploſſelyk raadzel van een wetenſchap maken, die ieder behoorde te verſtaan, om dat ieder daar belang in heeft, en hem ten hoogſten daar aan gelegen is, dat het geen dient om de goede overeenkomſt van het leven en de gezondheid te onderhouden, niet in handen van weinig luiden in bewaaring was, die hun oeffening vryheid geeft om door droevige proefnemingen en ongeſtrafte moorden een naam te verkrygen. Dit zy evenwel gezegt zonder de Doctoren van onzen tyd te beledigen, die

die waarlyk geleert zyn, die hun kunſt oneindig volmaakter hebben gemaakt, en hun Voorgangers zeer overtreffen in de kunſt.

Behalven deze gemaklyke en gemene Geneeskunde was 'er een andere, die gants tot den Godsdienſt behoorde. Men was ze aan Apollo verſchuldigt, die om deze reden de God der Geneeskunde was, gelyk hy het van den Oorlog, van het danſſen, en van de Muziek was.

Behalven dat hadden zy noch eene die tot den Godsdienſt behoorde.

„ Hy was het, volgens de getuigenis van Diodorus van Sicilien, „ die de vinder van deze genezing-kracht was, die door de kunſt „ van waarzegging geſchied en waar door de zieken eertyds gene„ zen wierden. „ Men had zonder twyffel ten tyden van dezen Schryver al het vertrouwen op deze waarzeggings-kunſt verloren, 't geen het woord *eertyds* te kennen geeft, en of zy was niet meer in gebruik, of de zieken vonden 'er dezelfde baat niet meer by. Zy is evenwel in dezen zin zodanig niet afgeſchaft, of men kan noch met waarheid zeggen dat de Doctoren na de meeſte van onze ziektens meer raden, als dat zy ze kennen zonder van die gene te ſpreken, daar zy niets van weten en met raden ook geen gat door zien; maar 't is hun ſchuld niet, en het kan niet anders zyn.

Diod. Sicil. lib. 5p. 235.

't Is door een overblyfzel van de verwarde kennis van deze waarzeggende wetenſchap, dat Hippokrates heeft gemeent van de Geneeskunde in 't algemeen te kunnen zeggen, dat zy een gave Gods was, en na aan de waarzeggery quam; dus ſchynt Hypokrates deze Geneeskunde, daar een weinig duivelary of waarzeggery onderliep, met de natuurlyke en gemaklyke te verwarren Men moetze evenwel niet door malkander gojen want zy zyn zeer onderſcheyden, en onze Wilden, naauwkeurige en getrouwe waarnemers van de gebruiken van de eerſte tyden, wetenze volmaakt wel te onderſcheyden, en oeffenenze noch zo ten naaſten by als zyze in de eerſte inſtelling ontfangen hebben.

Hippocrates in Epiſtolis, Epiſt. ad Philopœum quæ habetur in 4 claſſe, p. 67 apud mercurialem.

In alle de ziektens waar van zy menen de natuurlyke oorzaken te weten, en daar zy geen geheim in vermoeden, maken zy 'er ook geen voor haar genezing, en uitgenomen enige gemene bygeloviglheden, die zy in het plukken en bereiden der kruiden waarnemen, bedienen zy zich zonder veel omſtandigheden van die genen, wier kracht zy kennen, en ſtellen zekere natuurlyke hulpmiddelen te werk, die by hen in gebruik zyn. Zy treden hunne hutten niet uit om Doktoren te zoeken, alle mannen en vrouwen zyn daar Doktoren, 't geen evenwel niet belet dat men die geenen aanſpreekt die den grootſten naam hebben, voor al zo zy in de genezing van een diergelyke ziekte, als men genezen wil, geſlaagt hebben.

Maar zo dra 'er eenig vermoeden is dat de ziekte door de ongeruſtheden van de ziel veroorzaakt is, die om enige zaak zucht en verlangt die zy niet verwerven kan, 't zy dat zy zich in den droom geopenbaart heeft of niet: indien de zieke of zyn vrienden in de kop hebben geſtoken, dat de ziekte de uitwerking van een tovery of andere poets is, dan nemen zy hun toevlucht tot de boven-natuurlyke Geneeskunde, en ſtellende waarzeggereſſen te werk die niet miſſen zich in deze gelegenheden te doen gelden, en al de bedrie-

geryen van hun kuſt in 't werk ſtellen om de bezwering, die de dood veroorzaakt aan den genen daar zy op geworpen is, te ontdekken en weg te nemen.

DERDE HOOFTSTUK.

Van de Natuurlyke geneeskunde der Wilden.

HEt zou een wetenswaardige en ſchone ſtof zyn van de Natuurlyke Geneeskunde der Wilden te handelen. Beyde de Amerika's in haar wyde uitgeſtrektheid zyn vol wonderlyke planten, waar van 'er enige ſpecifiek voor zommige ziektens zyn, en waar mêe zy verwonderlyke kuren doen. Maar behalven dat een Miſſionaris weinig tyds heeft om zich op deze ontdekking toe te leggen, en dat hy het zelfs vreeſt te doen, uit vrees van de bygelovigheden en de zotte inbeeldingen der Wilden ontrent hun eenvoudigſte hulpmiddelen te ſchynen voor goed te keuren, zyn zy 'er zelfs zeer agterhoudende meê, en ieder houd die gene die hy ontdekt heeft, of waar van de kennis in zyn geſlacht erffelyk is, geheim.

Zo ik evenwel daar ter plaatze was gebleven, zou ik niet gewanhoopt hebben daar eenige nutte ontdekkingen in te doen, waar toe de bezigheden die ik gedurende myn verblyf, had my geen tyd hebben overig gelaten.

De genezing der quetzuren is het meeſterſtuk van hun operatien; en zy werken hier ontrent zulke wonderlyke zaken uit, dat zy byna ongelooflyk ſchynen. Ik zou 'er verſcheyde voorbeelden van kunnen aanhalen, maar ik zal my met twee genoegen, daar vele menſchen getuigen van geweeſt zyn. Het eerſte is van een wilden Abenaqui, die in den dronk gequetſt zynde, en de darmen opgeſneden, door die van zyne Natie, die hem te Montreal trakteerden, genezen wierd tegen het gevoelen der Doktoren en Geneesmeeſters aan. Het andere is van een van onze krygslieden, die tegen de Natie der Outagamis of Voſſen ter oorlog was getrokken. Hy wierd met een vuurſchoot in 't beſtormen van een dorp van Kikapous getroffen, en zyn ſchouder was aan ſtuk geſchoten. De gene die over hem ging kort daar na omgebracht zynde, wanneer hy uit onvoorzichtigheid te ver was afgedwaalt om kruiden te zoeken, wierd hy naderhand ſlegt opgepaſt, en had veel van den honger en andere ongemakken van een reis van meer als zeven hondert mylen te lyden, waar na hy te huis quam met een wonde, die na meer als zes maanden dat hy die gekregen had voor ingekankert kon doorgaan.

Men ondernam de genezing evenwel, en ſchoon hy zo ſlecht was, dat ik genoodzaakt was hem de laatſte ſacramenten te bedienen, en dat 'er zo 't ſcheen niets goeds van een zo verouderde wond te hopen was, quam hy 'er evenwel van op, en kreeg zyn gezondheid weer, daar een Europeaan miſſchien duizentmaal den bek by zou hebben ingeſchoten.

Theriakel-water.

Zy maken een theriakel-water voor de wonden, dat deze wonderlyke werkingen doet. Deze kompoſitie geſchied op velerhande wyzen. De een is van eenige wond-planten, waar onder zy ook

ook verſcheyde ſoorten ſtellen na de verſcheyde graden van hare krachten. De andere is van wondgenezende bomen, van wier romp of wortel zy eenige ſtukken nemen, waar van zy hun geneesmiddel maken. De derde eindelyk is uit het lichamen van verſcheyde dieren gehaalt, en voor al uit het hart, dat zy drogen en daar zy een poejer of een ſoort van maſtik van maken.

Dit theriakaal water op een van de voornoemde wyzen te zamen geſtelt beſtaat uit weinig ingredienten. Het verſchilt weinig van 't ordinare water, als dat het een weinig geelachtiger is. Deszelfs kracht beſtaat hier in dat het niet alleen de quade humeuren die zich gewoon zyn in de wonden te zamen te zetten, na buiten dryft, maar ook de ſchilfers van de verbryzelde beenders, en de yzers van de pylen, die men door de kracht van deze heelmiddelen zi t uitvallen.

De zieke begint met dit water te drinken, dat al het voedzel is dat hy nuttigt zo lang hy in gevaar is. De Dokter na de wonde bezichtigt te hebben drinkt 'er zelfs ook van, op dat zyn ſpog daar mee gemengt zy, voor dat hy de wonde zuigt of met den mond beſproeit. *Hoe de Dokter de wonden behandelt.*

De wonde wel geſpuit zynde, dekt de Dokter die zo toe, dat niets aan het ſtukkende vleeſch raakt; ten hoogſten legt hy 'er een kring van medicinalen kruide om, die hy tot een pap gemaakt heeft. Zy ſtellen vaſt dat alle vremde lichamen, die aan de wonde raken, dezelve verſlimmeren zouden, en de humeuren in materie veranderen, welke zich om het verband zettende het vleeſch zou invreten, vermolſemen en vergiftigen, en de genezing vertragen in plaats van ze te vorderen.

Men neemt het verband regulier van tyd tot tyd weg, en men hernieuwt de zelfde operatie, die zo krachtig is, dat men aan het vlees die wilde uitwaſſen niet ziet, die men weg moet doen vreten; de lippen van de wond zal altyd kleurig, het vleeſch altyd friſch, en mits dat de zieke een goed dieet houde, en geen buitenſporigheden bega, is hy gaauw genezen.

Zommige beelden zich in dat de Wilden geen zout gebruikende, veel zoeter en beter vleeſch hebben als wy. Dit kan tot hun genezing helpen, ik beken 't, maar ik ſtel vaſt dat het voornaamlyk van de kracht van hunne wondgenezende kruiden komt, en miſſchien noch meer van de wyze van die te gebruiken, en van de zorg die zy aanwende dat 'er geen lucht by de wonde komen.

Zy ſlagen even zo goed in de breuken, verſtuikingen, uitledingen, en arm of been breuken. Men heeft beenderen gebroken, gezet en genezen, zo dat men die in acht dagen tyds volkomen weer tot zyn wil had. *De wilden ſlagen even zo goed in de breuken, verſtuikingen en arm of been breuke.*

In 't algemeen zyn hun uitwendige hulpmiddelen goed. Maar in hun braak en buikzuiverende middelen ſlagen zy zo wel niet. Zy moeten daar al een goede doſis van innemen, eer die eenige kracht hebben.

Het zyn als zeer walgelyke dranken van kliſtéren, en die de maag verzuipen. Daarenboven menen zy niet genoeg gepurgeert te hebben, zo zy geen ſterke medecynen innemen, die hen krachtig

tig aantaſten, en een paard zouden kunnen ombrengen.

Zy hebben oneindig veel geheimen voor ziektens, daar wy eertyds byna geen hulpmiddel toe zagen. Een Wildeman te Miſſilimakinak g nas in acht dagen tyds een van onze Zendelingen van een geraaktheid over 't gantſche lyf, die hem aan al zyn leden lam maakte, en hem verplichte zich na Quebec te laten voeren, om zich daar te laten genezen; men heeft 't geheim geweeten, maar ook weer verloren. Al wat ik 'er van onthouden heb is dat hy in de diepe moeraſſen een wortel ging zoeken, die hy vervolgens met dulle kervel mengde.

Ik heb een Wildin ter plaatze daar ik Zendeling was gezien, die men my verzekert dat zich van een volkome gezette waterzucht genezen had; ik heb verzuimt uit haar te horen hoe en door wat middel zy geholpen was. Zy hoeden en genezen zich van de venus ziektens, die de Europeanen uit Amerika na Europa overgebracht hebben, met geraſpt heilighout en ſaſſafras. Het zonderlingſte hier in is, dat zy de gewoonte hebben van een Hut in het boſch voor die gene op te rechten, die van deze ſchand ge quaal aangetaſt zyn, en ze uit het midden van het volk af te ſcheyden, gelyk de Joden met die gene omſprongen die met melaatsheid beſmet waren. In de zydwee en in alle de ziektens, daar eenige ſtekende pyn is, trachten zy pyn door verdryving te breken, en zy werken op de andere zyde. In de koortzen temperen zy de hitte en komen de ylhoofdigheid voor door koudebaden van medicinale kruiden, die tegen de hitte aanwerken.

De dieet is by hen gelyk over al een groot hulpmiddel, maar zy gaat altyd niet te ver, is niet algemeen, en beſtaat dikwils niet als in de onthouding van eenige ſpyzen, die zy ſchadelyk voor de ziekte geloven te zyn, daar men van aangetaſt is

Voor de komſt der Europeanen wiſten zy van geen aderlaten

Voor de komſt der Europeanen kenden zy geen aderlating, zy weten zelfs onder malkander zich daar noch niet van te bedienen, maar zy vervullen dat gebrek met ſcarificatien, die zy met ſcherpe ſtenen zonder onderſcheyd op alle delen van het lichaam en daar hun de quaal ſchort in 't werk ſtellen. Vervolgens leggen zy 'er uitgeholde kauwoerden op, die men niet meer eigenſchap *Cucurbitæ* kan noemen als de glaze, en zy vullen ze met zaken die licht vlam vatten, en ſteken 'er den brand in.

Dit was en is hedendaags noch een zeer gemeen hulpmiddel in Egypte en by de Ooſterſche Volkeren

Zy houden veel van doorbytende, en inbrandende middelen die zo zeer in Ooſtindien in gebruik zyn, maar in plaats van de *lapis infernalis* bedienen zy zich van rothout, dat zo ſterke hitte niet geeft als het groene.

Zy weten van geen kliſtéren, en ik weet 'er maar een voorbeeld van, dat Vader Garnier my gezegt heeft van een Wildeman van de hoge landen na de Outaouakken toe, gehoort te hebben, die diergelyke kompoſities maakte Hy deed ze in een blaas, waar aan hy een riet vaſtmaakte, en hy zette het kliſteer met de blaas ſterk tot malkander te perſſen.

VIER-

VIERDE HOOFTSTUK.

HEt zweten is hun gemeenſte hulpmiddel, en dat zy 't meeſte gebruiken. Het is even dienſtig voor de zieken en voor de gezonden, die zich hier door van hun overtollige vochten ontlaſten, welke hun gezondheit kunnen bedorven hebben, of in 't vervolg hun ongemakken zouden kunnen veroorzaken. Van hun zweetmiddelen.

Het ſtookhuis is een kleine ronde hut, zes of zeven voeten hoog, daar zy zeven of acht perzonen in kunnen bergen. Deze Hut is met matten en vellen bedekt, om 'er de buitenlucht uit te houden. Op 't midden van de vloer legt men een zeker getal ſtenen, die men in het vuur heeft gloeiënt laten worden, en daar boven hangt men een ketel met koud water. Zonderlinge wyze van zweten.

De gene die zweten willen treden naakt in deze Hut, voor zo ver als de eerbaarheid toelaat, en hun plaats genomen hebbende, veronderſtelt zynde dat zy daar niet van geheime zaken moeten handelen, volgens het gebruik daar wy haaſt van ſpreken zullen, beginnen zy uittermate te woelen, en ieder zyn lied te zingen. En nademaal zy ontrent de wys en de woorden zeer verſchillende zyn, maakt dit het vremdſte en verwardſte muziek uit dat men horen kan.

Van tyd tot tyd als de ſtenen haar kracht beginnen te verliezen, wekken zy die weer op, beſproeiende ze met een weinig koud water uit die pot. Dit water raakt zo dra de ſtenen niet, of daar ryſt een damp uit, die de gantſche Hut vervult, en de hitte veel vermeert. Zy gooien elkander ook van dit koude water in 't aangezicht, om niet qualyk te worden. In een ogenblik loopt het zweet met droppels van hun gantſche lichaam, en als hun zweetgaten ter degen open zyn, en de zweet op zyn ſterktſte is, lopen zy al zingende ait de Hut, en dompelen zich in de Rivier, daar zy in zwemmen en veel gewoel maken. Zommige, voornaamlyk de zieken, vergenoegen zich met koudwater te laten beſproeien.

Men zou zeggen dat de tegenſtrydigheid van een bovenmatige hitte met het koude water hen bevangen moeſt en doen ſterven, miſſchien zelfs dat 'er een eerlyk menſch van ſterven zou; maar zy hebben de ervarenheid dat hun zulks goed doet, 't geen beter is als al de redeneringen die men hier over doen kan. Met die der oude vergeleken.

't Is gemaklyk te giſſen uit het geen Herodotus van de zuiveringen der Scythen verhaalt, dat zy op de zelfde wyze hun zweetmiddelen namen Hoor wat hy zegt. „ Wanneer de Scythen „ hunne doden begraven hebben, reinigen zy zich gelyk wy zeg„ gen zullen; eerſt het hooft, en vervolgens het lichaam op de „ volgende wyze. *Herodot. lib. 4. n. 73 & ſeq.*

„ Zy nemen drie ſtukken hout, die zy over malkander doen „ hellen, rontom hangen ze haire dekens, en werpen gloeiende „ ſtenen in een kuip, die 't midden van deze brokken hout en „ deze haire dekens inſtaat. Nu groeiter by hen een ſoort van „ hennip, dat zeer na vlas gelykt. Zy nemen het zaad van deze

„ hennip en leggen het onder deze machine en deze dekens; en „ ter zelfder tyd maken zy 'er zo een aangenamen reuk van, dat „ 'er by de Grieken zulk uitmuntent parfuim niet gevonden word.

„ De Scythen ſchreeuwen hun verwondering over dezen lekke- „ ren reuk uit, en dit dient hun in plaats van een bad; want zy „ waſſchen nooit hun lichaam, er geen als de Vrouwen baden „ zich.

Men kan in deze Beſchryving de ſtookhut en de wyze om met ſtenen te zweten klaar onderſcheyden, maar Herodotus heeft dit op zyn manier vertelt; en het komt gants niet waarſchynelyk voor, dat by de Scythen de mans zich nooit zouden baden.

Strabo lib. 3 p. 106. De Lacedemoniers en de Luſitaniers zweetten op de zelfde wyze, gelyk Strabo ons leert. „ De Volkeren van Luſitanien, *zegt* „ *hy*, die de oevers van de Duero bewonen, hebben na men ver- „ zekert te enemaal de zelfde gebruiken en gewoontens, die men „ te Lacedemon heeft. Zy vryven zich tweemaals daags met oli, „ en raken door gloeiende ſtenen aan 't zweten; zy baden zich in „ koud water, en hebben maar een ſoort van voedeel, levende „ zeer zober.

Het gebruik der warme baden by de ouden zeer gemeen. Het gebruik der warme baden was oudtyds zeer gemeen: de Grieken en Romeinen hadden de middelen om te zweten en de doorwaaſſeming te bevorderen tot grote volmaaktheid gebracht.

Het zweten is niet alleen een geneesmiddel by de Wilden van Noord-Amerika, maar ook een gebruik van de burgerlyke beleeftheid, en miſſchien van den Godsdienſt, om de vremdelingen te ontfangen. Want zo dra een vremdeling aangekomen is, en een weinig gegeten heeft van het geen 'er voor de hand ſtaat, doet men hem onderwyl dat men een nieuwe pot voor hem kookt om hem te onthalen, en terwyl dat men de zweethut klaar maakt, en de ſtenen gloeit, op een zinlyke mat neerzitten; men trekt hem de kouſſen en ſchoenen uit, men ſmeert zyn voeten en benen; vervolgens doet men hem in het ſtookhuis treden, en de meeſter van de Hut, die hem ontfangen heeft, treed 'er met hem in. Daar, als in een heiligdom van waarheid, verhandelen zy de geheimſte zaken, hy geeft al de redenen van zyn reis te kennen, en hy beantwoord gemeenlyk in alle oprechtheid de vragen die men hem doet. Zo men merkt dat hy liegt, en zyn gevoelens of de waarheid van de zaken, daar men hem na vraagt, ontveinſt, gelaat men zich het niet te merken; het gebruik wil dat hy daarom even vrindelyk en beleeft onthaalt worde, en dit belet niet dat men hem op zyn vertrek niet met geſchenken en goederen overlade, als of men reden had om wel over hem voldaan te zyn.

De Wilden doen ook hun zieken met takken van ſparrebomen zweten, die zy in een grote ketel doen koken, waar van zy den damp op een tapyt, daar zy op gaan leggen ontfangen.

De wilden houden veel van vremde In Amerika gelyk elders maakt men meer werk van de geneesmiddelen die van verre komen, als van die men by de hand heeft, en die al te gering ſchynen, om dat ze te gemeen zyn. 't Gaat met de Doktoren als met de kruiden; een vremde heeft altyd den voorrang, men denkt dat hy verſtandiger is, zonder te weten waar-

waarom: het vooroordeel is voor hem, dat 's genoeg: op dezen voet ſtellen de Wilden een hulpmiddel dat nieuw is, voor een bekent; en zy gebruiken de Doktoren van een andere Natie liever als die van hun eigen land. Zy geven zich graag onder de handen van de Europeanen, zy laten zich zelfs zonder noodzakelykheid en om een ander gezelſchap te houden aderlaten: zy nemen onze braak en purgeermiddelen om den naam dien zy hebben; maar zy vallen byna in zwym als zy deze yſſelyke toebereyding van yzere inſtrumenten zien, die men in Europa gebruikt om ons te ſnyden en kerven, en zy kunnen zonder yzen het verhaal niet aanhoren van de grote operatien die met 't inciſie-mes geſchieden, die zy in 't geheel niet dulden kunnen.

geneesmiddelen en Doktoren.

VYFDE HOOFTSTUK.

DE Jonglers en Waarzeggers niet geroepen wordende als om de innerlyke luſten van de ziel te ontdekken, om van de bezweringen te oordelen en die weg te nemen, moeten ook als Geneesheren die over de gemene wetten der natuur heerſchen aangezien worden: ook volgen zy de zelve niet in het voorſchryven van de hulpmiddelen tot genezing van deze buiten-gemene ziektens. 't Is de Geeſt, waar mee zy voorgeven omgang te hebben, 't is hun inbeelding die door de verrukking gaande gemaakt word, waar in zy of wezentlyk of geveinſt vervallen, daar zy eer mee raadplegen, als met een overeenkomend hulpmiddel tot den tegenwoordigen ſtaat der zieken.

Geneeskunde door de waarzeggery of Bezwering

Ik heb reeds in 't breede in 't artykel van den Godsdienſt van deze Waarzeggers of Quakzalvers geſproken, welke de ongelukkige overblyfzelen van een eerloze kunſt over ge-erft hebbende, die langen tyd het Heydendom op de been gehouden, en gedurende zo veel eeuwen oneindige Natien bedrogen heeft, noch volharden om de menſchen te bedriegen, makende een quaad gebruik of van hun godloos vertrouwen op de wezentlyke werkingen van de boze geeſten, of van hun zotte lichtgelovigheid aan der zelver dienaren, die hen door guigchelaryen om den tuin leyden. Latende dan ieder de vryheid om van deze Bezweerders te oordelen wat hy wil, zal ik niets als de wyze beſchryven die zy gebruiken om de zieken te genezen, welke ongelukkig genoeg zyn om in hun handen te vervallen.

De Bezweerder voor dat hy zyn operatie begint, bereyd zich een ſtookhuis, zoo als ik ze beſchreven heb, of een diergelyke hut van zes of zeven voeten hoog, die verſtrekt voor het geen men in het Heydendom *Adyta* of *Penetralia* noemde, dat duiſtere plaatzen waren, daar men de godſpraken gaf.

Hoe de Jonglers hun Bezweringen in 't werk ſtellen;

Dit onderſcheyd is 'er evenwel tuſſchen het ſtookhuis en deze Hut, dat deze van boven licht ontfangt, door een gat waar door de Geeſt inkomen kan, daar de eerſtgenoemde overal toe is. De Waarzegger verbergt zich in dit heyligdom met zyn zak, waar in hy behalven zyn tabak en pyp altyd met zich draagt 't geen ik zyn *Oïaron* en zyn *Manitou* genoemt heb, die men als zyn Talisman-

nen of Toverkarakters kan aanzien, waar in al zyn kracht beſtaat. Behalven dit maakt hy dikwils een ſoort van een drank die hem voorbereyd om de indrukking van den Geeſt te ontfangen, op de zelfde wyze als de Pythiſche Waarzegſter Laurier kaauwde, voor dat zy met Apollo raadpleegde, en op den heiligen drievoet * klom, of liever daar in gong om zich te verbergen. Want ſchoon men gemeenlyk den Delphiſchen drievoet voor een tafel of ſtoel met

* Atheneus, in het 2de. boek zegt, dat men twee ſoorten van drie voeten onderſcheydde, 't een was een beker en het ander een ketel, of om beter te zeggen een ſoort van een pot, wiens onderſte deel op drie voeten ruſtte. Zy dienden om wyn in te doen. Zy waren de beloning van de overwinnaars in die ſpelen die aan Bacchus toegewyd waren, en zy waren eigen aan Apollo en Bacchus: aan Apollo ter oorzaak van de zekerheid van zommige zyner Godſpraken: aan Bacchus, om dat de wyn de waarheid doet zeggen, en dat men gemeenlyk van de geen, die de waarheid ſpreken, zegt, dat zy *è Tripode*, uit den drievoet ſpreken. Maar dit was de Pythiſche drievoet niet, gelyk Semus van Delos, dien Atheneus op deze plaats aanhalt, duidelyk zegt.

De zelfde Schryver ſpreekt van een ander ſoort van drievoet, dat een muziek inſtrument was, dus genoemt, om dat het na de gedaante van den Delphiſchen drievoet gemaakt was; deze was een vinding van Pythagoras van Zacynthus. Maar behalven dat hy een Schryver aanhaalt welke zegt dat dit ſpeeltuig een van die gene was, die men niet wiſt of ooit in wezen geweeſt waren, of dat het zo weinig in gebruik geweeſt was, dat het byna t'enemaal onbekent was; de beſchryving die 'er Atheneus naderhand van geeft is zodanig, dat men 'er weinig bericht van het maakzel van den Pythiſchen drievoet van kan krygen.

Men ziet drievoeten op de medailjes en oude gedenktekens. Deze drieſtallen ondersteunen gemeenlyk een ſoort van *labrum* of kuip, die tot het wywater geſchikt is, of ook wel om Offer-plangingen in te ontfangen; want men ziet dikwils een Offeraar de ſchaal voor over houden boven het *Labrum*: 't was ook de Pythiſche drievoet niet, en, ſchoon hy tot de Waarzeggery en Wigchelary kon dienen, blykt het klaar, dat het die niet was welke de Pythiſche Waarzegſter gebruikte.

De drievoet van de Pythiſche Prieſteres was een klein ſtoeltje met drie of vier voeten, volgens Jamblichus. Zommige menen dat het een drievoetig tafeltje was, waar op zy klom. Eenige andere onderſcheyden twee zaken in den drievoet. De eerſte is de drievoet zelfs, dat is te zeggen 't geen iets anders onderſteunde, dat geſchikt was om hem te bedekken. De twede het geen men *Cortina* noemde. Nu zeggen zy dat *Cortina* een tafel was, waar op de Pythiſche Waarzegſter klom of zitten ging, 't geen weinig met den ſtaat van een perſoon over een komt, die in razerny verviel. Deze tafel, voegen zy 'er by, was rond. Om deze ronde gedaante te bewyzen halen zy Ennius aan, die het verwelfzel van den Hemel *Cortinam cœli* noemt, en Severus, die den top van het Theater in de ronde gemaakt, van buiten bol en van binnen hol *Cortinam Theatri* noemt. Nu zo dat waar is, moet men hier uit beſluiten dat het geen men *Cortina* noemde geen tafel was daar men op kon gaan zitten; maar een dekkleed, en iets dat als een boog of verwulfzel gemaakt was. Nu komt dit alles uit op het geen ik van de tent van onze Bezweerders gezegt heb. Dus zal de drievoet niets anders zyn als de houten die men oprecht, die het ligchaam van het gebouw uitmaken, en die nergens toe dienen als om de vellen, waar mee men ze moet dekken, te ondersteunen, *ipſum ſuſtentaculum cui imponebatur Cortina*, gelyk Fabri zegt: en men zal dit woord *Cortina* door het woord *Operculum* uitleggen, daar zig Plinius van bedient heeft om het te beduiden; en door dat van *Aulæa* tapyten verſtaan, maar tapyten van Leer, volgens de uitlegging die 'er Iſidorus van geeft. *Cortinæ ſunt aulæa, id eſt vela de pellibus, dicta a cortis.*

met drie of vier voeten aanziet, gelyk Jamblichius zegt, geloof ik volgens het denkbeeld dat ik 'er van maak, dat de gewyde drievoet een Tabernakel was, byna gelyk Herodotus de zweetplaats der Scythen heeft beſchreven, beſtaande uit drie ſtukken, die omhoog te zamen quamen, en om laag zich verſpreydden, die men naderhand met vellen, behangzels of tapyten toedekte, 't geen hier aan door de Latynen den naam van *Cortina* een gardyn, deed geven.

De ſchryver heeft een ander denkbeelt van het maakzel van den Delphiſchen drievoet als het gemeen.

De Waarzegger dus ver klaar zynde begint de Lier te roeren die hy in de hand heeft, en te zingen om den geeſt aan te roepen, die hem zyn tegenwoordigheid doet gevoelen gelyk hy eertyds deed door een dwarrelwind, een geloei van 't aartryk, en een hevige ſchudding van den Tabernakel, daar hy in geſloten is. Vader le Jeune de Wilde Mikmakken op de jacht zynde gevolgt, was by een van deze vertoningen tegenwoordig. Hy zegt dat hy zich in 't eerſt inbeelde dat het de Waarzegger was die deze tent zoo ſchudde; dat zulks evenwel niet naliet hem grote verwondering te veroorzaken, hebbende in het oprechten van die tent jongeluiden zien zweten van de vermoeiheid en arbeid die zy in 't werk ſtelden om die vaſt te maken. En dat hy daarenboven niet kon begrypen hoe een menſch alleen die zo hevig en zo lang na malkander kon ſchudden, en krachts genoeg hebben om dien arbeydt te weerſtaan.

Relation de la Nouvelle France par l'an 1634.

Maar hy voegt 'er by, dat de Wilden, openhartig met hem ſprekende, hem hadden verzekert, dat 'er de Bezweerder geen deel aan had: dat het gebouw zomtyds zo vaſt was, dat een menſch het naauwelyks bewegen kon, en dat wanneer het op zyn hevigſte geſchut wierd, dat de top van de tent tot op den grond boog, men 'er van onderen de armen en benen van den Bezweerder zag uitkomen, zo dat het klaar bleek dat hy 'er niet aanraakte.

Wat hier van zy, dan begint de Bezweerder in die verrukkingen van een godlyke razerny te vervallen, die de Heydenen in hunne Pythia's, Sibyllen, en Waarzeggers gewaar wierden, dan doet hy alle de wonderwerken of guigchelaryen, waar meê hy de ogen der omſtanders verblind, die dezelve aan de macht van den vreemden geeſt toeſchryven, welke alle zyn ledematen beweegt, en in hem werkt. 't Is ook in de grootſte hevigheid van deze ſchuddingen dat hy het vonnis velt over den ſtaat van den zieken, en over de hulpmiddelen die hem dienen.

Wat voor remedien hy voorſchryft.

Deze ſouvereine remedien om de gezondheid weer te krygen zyn zang-feeſten en maaltyden, danſſeryen van verſcheyde ſoorten: een voornamentlyk, waar in zy elkander bezweren als om malkander te doen omkomen, en waar in men 'er verſcheyde ziet, die men menen zou dat waarlyk ſterk uit den neus en mond bloedden: het zyn ſpelen met de ſchotel, kolf, en ſtroohalmen: het feeſt van *Onnonhouarori* of het feeſt der Zotten, en diergelyke dingen meer, die hoe buitenſporig zy ook zyn, zoo dra het de Waarzegger geordonneert heeft, op ſtaanden voet met zo veel zorgvuldigheid en naaukeurigheid uitgevonden worden, dat hoe on-

ongemeen de zaak ook is die hy eiſcht, alles in beweging is om ze te vinden, en dat het enkel vonnis van den Bezweerder zomtyds verſcheyde dorpen te zamen in roer ſtelt.

De zieke, die gemeenlyk meer ruſt als iets anders nodig heeft, is gedurende deze wrede plechtigheid, hoe lang die ook duren mag, aan al dit geraas blootgeſtelt, dat alleen in ſtaat zou wezen om hen de kop gek te maken of wel heel omhals te brengen. Het geraas is noch niet met al, maar deze elendige ſchepzels zyn aan die Quakzalvers overgegeven, die hen blazen, zuigen, met een dollemans drift die delen van het lichaam knypen, daar zy 't meeſte pyn in voelen, zo dat zy eer na beuls gelykenen als na Doktoren. Zomtyds doen zy ze met hen in de zweethut gaan: op andere tyden doen zy ze danſſen en ſpelen: dikwils doen zy ze met langzame ſchreden midden over de glociende kolen in de hutten gaan, zonder dat hun het vuur de minſte letzel doet: eindelyk zy matten hen zodanig af, dat zy zieker zyn van de bezwering als van de ziekte zelfs.

De zieken worden erbarmelyk geplaagt

Men verwacht van den Waarzegger dat hy verklaare wie hem betovert heeft: dat hy ontdekke waar in het beſtaat: dat hy den ſtaat van de ziekte voorzegge, en, zo 't mooglyk is, die geneze.

Het valt die van de Natie gemaklyk de perzoon die oorzaak van de quaal is te openbaren. Zy hoeven 'er maar een van die gene te noemen die een quaden naam hebben, en die gehaat of verdacht zyn. Wie dat zy maar uit zulk een hoop noemen zyn zy verzekert van gelooft te worden, en het gemeen pleizier te doen. Een vremd bezweerder zou een weinig verlegener ſtaan; maar hy draagt zorg dat hy voorheen enige geheime onderrichtingen neemt. Zonder zelfs zo veel voorzorg te gebruiken, word hy altoos wel door een menigte van luiden onderrecht, die hem hun vermoedens openbaren, en naderhand zot genoeg zyn om te geloven dat hy waar gezegt heeft, of ſlim genoeg om zich zo te gelaten.

De Bezweerder wyſt den Auteur dan die quaal aan.

't Valt den Bezweerder noch gemaklyker het Toverkarakter te ontdekken en het aan te wyzen. Hy hoeft het maar van te voren te bereyden en te verſteken daar het hem goed dunkt. De meeſte tyd evenwel haalt hy het uit het lichaam van den zieken. 't Zyn zodanige tekens als hy goed zal vinden, kleine beendertjes, hairen, ſtukken yzer of koper die hy in zyn mond ſteekt, en 'er behendig weer uithaalt, na dat hy den zieken gebeten heeft dat hy hem alle kennis doet verliezen; waar na hy veinſt dat hy het uit de wond heeft doen komen, en gelukkig genoeg is om dezen elendig te doen geloven dat hy hem veel goeds gedaan heeft. Zo hy hem eenig braakmiddel heeft ingegeven, dat bequaam was om hem tot de darmen toe te doen uitſpuwen, dat hy eenig geronne bloed looſt, eenige zwarte of materie-achtige ſtoffen, dit is de *Otkon*, de boze geeſt of de betovering, die hem quynen deed. Hy toont het met blydſchap aan, en is dapper in zyn ſchik dat hy een zo wreden vyand overwonnen heeft.

De waarzegger voorſpelt geluk.

De Voorzegging is eer gelukkig als ongelukkig, en geeft altyd grote hoop. Sterft de zieke daarna, 't is voor zyn eige rekening. De Waarzegger heeft duizent redenen om zich te redden. Hy verlieſt

lieſt 'er zyn aanzien niet door, en word daarom niet te ſlechter betaalt. 't Is de ſchuld van de betovering, die boven alle hulpmiddel was, of iets wezentlyks dat de Bezweerder voorgeſchreven had, 't geen men niet nagekomen heeft. Om kort te gaan de dode heeft altyd ſchuld, en het ongelukkig lot van deze elendige ſchepzels, die dikwils ter zelfder tyd dat men hun genezing voorſpelt den geeſt geven, kan deze blinde Volkeren, dien de Duivel in zyn ſlaverny houd, de vliezen niet van de ogen lichten. Zy hebben altyd hun vertrouwen op hun falſche Profeten, ſchoon duizent voorbeelden hen moeſten geleert hebben, dat men onder hun handen niet geneezen word, dat 'er gemeenlyk niets wankelbaarder is als hunne Voorzeggingen, en dat zy dikwils elkander tegenſpreken, wanneer 'er verſcheyde Waarzeggers te zamen zyn, of ten minſten dat zy zo bewimpelt zyn als de Orakels die de valſche Goden door den mond van hun Prieſters en Pythoniſſen gaven. meenlik de Genezing.

Wanneer de Karaïben toevlucht tot hun Bezweerders nemen, verzeilen zy altyd deze plechtigheid met een Offerande aan den Duivel, waar van ik in het artykel van den Godsdienſt reeds geſproken heb. „ Voor al, zegt de Predikant Rochefort, moet de „ hut waar in de Boyé gaan zal, netjes toebereyd zyn : op de „ kleine tafel, die zy *Matoutou* noemen, moet de *Anakri* voor „ *Maboya* leggen, dat is te zeggen een Offerande van Kaſſau en „ Ouïcou voor den bozen geeſt, en zelfs de eerſtelingen van hun „ hoven, zoo het de vruchte tyd is. Aan de eene kant van de „ tent moeten ook zo veel kleine ſtoelen zyn, als 'er perzonen by „ deze verfoeielyke aktie tegenwoordig zullen zyn. *Rochefort. Hiſt Morale des Antilles liv. 2. c. 14.*

„ Na dit toeſtel komt de Boyé (die nooit dit werk der duiſter„ nis als by nacht doet) na zorgvuldiglyk al het vuur van de tent „ en de omleggende plaatzen te hebben doen uitdoven, in deze „ duiſtere ſpelonk, en op het zwakke ſchynſſel van een aangeſto„ ken end tabak, dat hy in de hand heeft, zyn plaats hebbende „ gevonden, ſpreekt hy eerſt eenige onverſtaanbare woorden uit : „ vervolgens ſtampt hy met zyn linker voet verſcheydemaal op den „ grond, en het endje tabak dat hy in de hand heeft, in den „ mond geſtoken hebbende, blaaſt hy vyf of zesmaal den rook „ daar van weg, dan het entje tabak tuſſchen zyn handen wryven„ de, ſtrooit hy het in de lucht. Waar op de Duivel, door deze „ aperyen opgedaagt, den top van de tent geweldig heen en weer „ ſchuddende, of eenig ander vervaarlyk gedruis makende, ten „ eerſten verſchynt, en onderſcheydentlyk alle de vragen, die „ hem door den Boyé gedaan zyn, beantwoort.

„ Zo de Duivel verzekert dat de ziekte van den genen, waar „ over men hem raadpleegt niet doodlyk is, nadert de Boyé en „ de Geeſt die hem verzelt den zieken, om hem te verzekeren, „ dat hy haaſt genezen zal zyn : en om hem met die hoop te voeden, „ raken zy zacht de pynlykſte delen van zyn lichaam aan, en die „ een weinig gedrukt hebbende, veinzen zy daar doornen, ge„ kneusde beendertjes, ſtukken hout en ſteen uit te perſſen, die, „ na het zeggen van deze rampzalige geneesmeeſters, de oorzaak „ van zyn quaal waren. Zom-

„ Zomtyds bevochtigen zy ook met hun aaſſem het zwakke „ deel, en het zelve eenige reyzen gezogen hebbende, maken zy „ den lyder wys dat zy door dit middel al het venyn dat hy in 't „ lichaam had, en dat hem quynen deed, za zich getrokken had- „ den. Eindelyk tot beſluit van die duivelary wryven zy het gant- „ ſche lichaam van den zieken met het ſap van de vrucht *Junipa* „ dat hem gants donker bruin verft, en dat als het teken en zegel „ van zyn genezing is.

„ De gene die door een zo verfoeielyk middel meent genezen „ te zyn, is gewoon tot erkentenis een groot maal te geven, waar „ op de Boyé de eerſte rang onder de genodigden heeft. Hy „ moet de *Anakri* voor den Duivel niet vergeten, die niet nalaat „ zich daar te laten vinden; maar zo de Boyé uit het onderhoud „ dat hy met den Duivel gehad heeft gemerkt heeft dat de ziekte „ doodlyk is, vergenoegt hy zich met den zieken te vertrooften, „ zeggende tegen hem dat zyn God, of, om beter te zeggen, zyn „ familiare Duivel, medelyden met hem hebbende, hem na zich „ wil halen, om hem van alle ſmerten en quellingen te verloſſen.

De wyze van door bezwering te genezen is te enemaal onder de Natien van Amerika verſpreyd, die, gelyk wy gezegt hebben, alle haar Waarzeggers en Quakzalvers hebben. Zy kan by de verſcheyde Volkeren ontrent de omſtandigheden verſchillen, maar is de zelfde ten opzichte van de hooftzaak en in den grond.

De zieken worden genoeg opgepaſt zo lang men hoopt en belang heeft om hen te genezen; maar zy worden al te licht verlaten, zo dra men de hoop begint te verliezen. Ik heb 'er een twemaal uit het gevaar van ſterven gered, de eerſte reys van koude, en de andere van honger, en hy zou 'er gewis den bek by hebben ingeſchoten, zo ik tot zyn geluk niet by hem geroepen was, en hem in die twee nooddruften niet verzorgt had zo als ik 't raadzaamſt oordeelde.

ZEDEN
DER
WILDEN
VAN
AMERIKA.

ZEEVENDE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Dood, Begraaffenis en Rouw.

Dood; Begraaffenis en Rouw.

OP de nadering van deze laatſte ogenblikken, door de godvrucht van alle eeuwen geheiligt en door de wenſchen die ieder deed om onder zyn waardſte vrinden te ſterven, die hun leſte zuchten opvangen en hun de ogen mochten ſluiten, blinkt de godvrucht der Wilden ook uit; maar de zotte vrees die zy hebben van hun zieken de ogen en mond niet wel te kunnen ſluiten, en dat zy 'er hier door na hun dood ongedaan zullen uitzien, maakt dat hun vroomheid in wreedheid verkeert wanneer deze op ſterven leggen.

De oplettentheid die zy hebben om hen deze plicht te bewyzen, verhaaſt de dood van vele, zonder dat hun teerhartigheid hier door iets lyd, om dat zy 'er niets meer van hopen, of zelf, om dat zy menen der zelver ſmerten te verkorten. Ik heb zomtyds moeite gehad om moeders tegen te houden, die dus moorde eſſen van haar eige kinderen wierden, die ik niet anders kon zien of zy bemindenze teerhartig.

By alle het geen ik van 't gevoelen der Amerikanen over de onſterffelykheid der zielen gezegt heb, geloof ik als een nieuw bewys te moeten byvoegen alles wat zy gewoon zyn ontrent hunne doden te oeffenen.

De omſtandigheden die ik 'er van ga verhalen zullen een genoeg-

zaam bewys zyn van een gevoelen, dat van alle de barbaarſte Volkeren aangenomen zynde, geen tegenſprekers meer behoorde te vinden. Maar de verdorventheit des harten gaat zo ver, dat zy de godlozen voor waar doet aanzien, 't geen hun boosheid hen wenſchen doet, om zo veel te geruſter in hun ondeugden te kunnen voortgaan: niets meer klem gevende aan de ongebontheid als het geloof waar by zy willen blyven dat alles met het lichaam vergaat; want dan denken zy hunne driften zonder knaging den vollen toom te kunnen geven, en zy vleyen zich dat zy niet te vrezen hebben dat zy in het euwige leven na verdienſte van hun misdaden zullen geſtraft worden.

Gelykvormigheid van de gewoontens der Wilden met die der Ouden omtrent het ſtuk van de eer die zy den doden bewyzen.

Niet alleen komen de Amerikanen met alle de andere bekendſte Volkeren in de eer overeen, die zy de doden bewyzen en in de beweegredenen van die eer; maar zy zyn in dit ſtuk zo gelykvormig met de gewoontens der Ouden, dat ik my hier zeer verlegen vind ontrent de order die ik aan myn verhaal geven moet, door de menigte plaatzen en bewyzen die deze overeenkomſt aantonen, en die natuurlyk verwarring moeten veroorzaken. Om te trachten deze Verwarring te vermyden, ga ik eenvoudiglyk verhalen, wat zy gewoon zyn in deze gelegenheden te doen, vergenoegende my met my een weinig breder over enige principale punten uit te laten, die de meeſte oplettentheid verdienen.

Na dat de zieke den laatſten ſnik gegeven heeft, worden de eerſte zorgen aan het lyk beſteed om het tot de Begraaffenis te bereiden ieder hut heeft een andere daar haar *Libitinari* en * *Pollinctores* dat is te zeggen dode bezorgers in zyn, en dit zyn gemeenlyk geloof ik de Hutten, die vermaagſchapt zyn met die van den overleden. De gene dan die tot dien droevigen dienſt moeten gebruikt worden, op het tipje van de dood daar van verwittigt wordende, of zich zelfs ter plaatze gevoegt en vervaardigt hebbende, voor dat 'er de geeſt uit was, waſſchen het ligchaam, ſmeren het met hun olien, beſtryken hem het aangezicht en het hooft, 't geen hun eertyds den naam van *Pollinctores* a *Polliendo* of wel a *Polline* van een ſoort van deeg of blanketzel dat men gebruikte, om te beletten dat men op hun gezicht de yſſelykheden van de dood niet zien zou. Dit blanketzel was niet anders als de verven, daar de Wilden zich noch hedendaags mêe beſtryken, gelyk ik zelfs op de lykbuffen gezien heb, die de Kardinaal Gualterio in zyn ryk kabinet bewaart. Vervolgens kleden zy het lyk van het hooft tot de voeten, ſchikken het met zyn halsbanden en verſcheyde cieraden op: en na het in de geſtalte geplaatſt te hebben gelyk het in 't graf zyn moet, en het met een ſchone bonte rok die gants nieuw is, omwonden te hebben, legt men het op een verheven plaats, daar het tot den begraafdag toe ten toon blyft leggen.

Zy ſchikken het lyk van 't hooft tot de voeten op.

TWEE-

* *Servius 9, Æneid. Pollinctores dictos ſcribit, quod mortuis os Polline oblinirent, ne livor appareret extincti.*

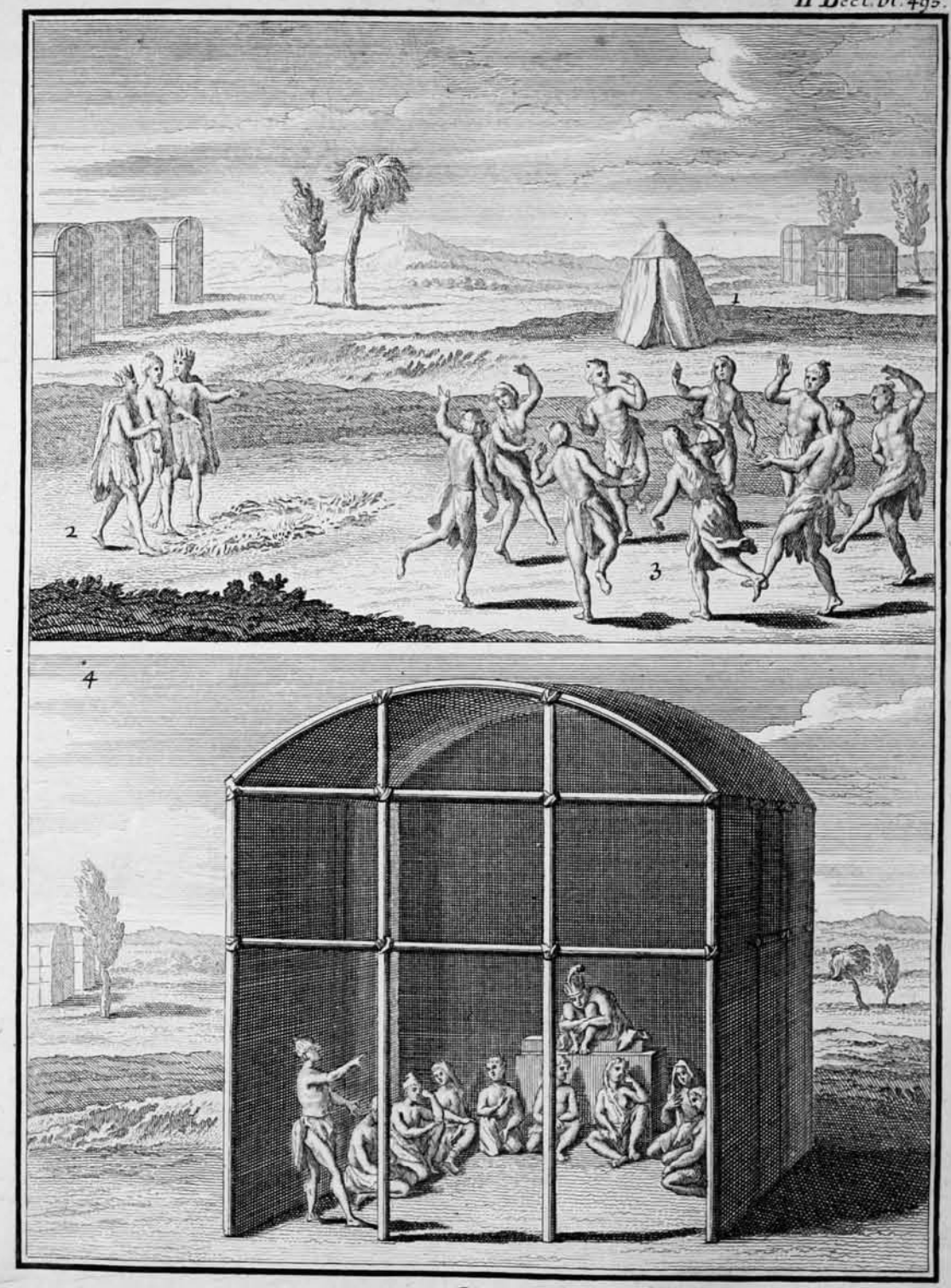

37.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Zonderlinge manier om de ligchamen te balzemen.

ENige Volkeren van Noord-Amerika hebben een middel uitgevonden om de lichamen hunner Opperhoofden en de aanzienlykſte perſonen hunner Natie zonder daar de balzemen en ſpeceryen te gebruiken, die by de Ooſterſche Volkeren in gebruik waren, en die de Egyptiſche Mumien zo beroemt hebben gemaakt. Zy villen het lyk behendig, na dat zy het vel langs den rug hebben doorkerft. Zy ontvleeſchen netjes de beenderen, zonder aan de gewrichten te raken, die 'er het verband van maken, om het geraamte in zyn geheel te laten.

Deze beenderen gedurende eenigen tyd gedroogt zynde, ſluit men ze weer op nieuw in hun eigen vel, dat men zacht gemaakt en toebereyd heeft, en men naait het weêr toe, werpende daar fyn zand in, dat de ledige plaatzen vuld, zo dat men niet zien kan dat daar aangeraakt is. Men draagt vervolgens deze lichamen op een verheve plaats, aan 't einde van de Hut opgerecht, die hun voor Tempel dient.

Men legt het vleeſch dat men in den rook of in de lucht heeft laten drogen en braden, in wel geſlotene korfjes: en de gene die op de behoudenis van het heilige vuur paſt, paſt ook op de behoudenis dezer lichamen.

Gomara, lib. 3 cap 18 Pietr. Martyre, Sommario dell India. F. 12. Nelle Racolte di Ramuſio Tom. 3. Gonzales d'Oviedo, Sommario del Hiſt del India, cap X. Nelle Ruealte di Ramuſio Tom. 3.

In de Spaanſche Indien rooſterden de Wilden de lichamen hunner Caciquen. Ze leyden ze op houte tralien, en lieten ze over een klein vuur drogen. Het vleeſch en het vet waaſſemde door dit vuur uit, en wanneer 'er niet meer als het vel over de beenderen was, droegen zy ze in hun Tempels, daar zy ze zorgvuldig en met veel eerbied bewaarden. Op de zelfde wyze zonder twyffel bewaarde men ook de lichamen der Inca's van Peru, en van de perſonen die hun leven te gelyk met het hunne opofferden.

Verſcheyde Volkeren der Oudheid, behalven de Egyptenaren en de Ethiopers, hadden hunne wyzen van de lichamen uit te drogen en te balzemen, die ons van de Schryvers niet naauwkeurig genoeg geboekt zyn.

De wyze die ik zo even beſchreven heb was in Virginia, in Florida, by de Natchez, by de Oumas, by eenige andere volkeren van Louiſiana en de Spaanſche Indien, die onder Vorſten ſtaan, in gebruik. Wat de Huronnen en Irokoizen aangaat, wier regering meer na een gemenebeſt lykt, ik heb nooit gelezen of horen zeggen, dat zy ooit dit onderſcheyd tuſſchen hunne Hoofden en het gemene Volk gemaakt hebben.

DERDE HOOFTSTUK.

Treurgezangen en wyze van de dode te

HEt lyk gekleed en op zyn plaats ten toon gelegt zynde, beginnen de tranen en klachten, die men genoodzaakt geweeſt was tot dit ogenblik te ſparen, met order en op de maat te vloejen.

Een oude Matroon, die in deze gelegenheid de plaats bekleed

bewenen.

van 't geen de Romeinen *Præfica* of Huilſter * noemden, vangt aan den toon te geven, die van alle Vrouwen gevolgt word, houdende dezelfde maat, maar daar verſcheyde woorden op toepaſſende, die ieder perſoon voegen na de verſcheyde graden van bloedverwantſchap, of vermaagſchapping die zy met den doden hebben. Dit muziek duurt dus eenigen tyd, waar na een van de ouden het ſtilzwygen oplegt, en alles houd ogenbliklyk op, zoo dat men geen klagen of ſtenen meer hoort.

Gelykvormigheid dier gewoonte met die der Ouden.

Deze wyze van met kunſt en op de metode te huilen verdient een zonderlingen aandacht, om dat zy kan dienen om ons te doen verſtaan wat de *Nenia* der Ouden waren, en wat de Schryvers ons door de woorden *facere leſſum* hebben willen betekenen.

Gruterus de funeribus, lib 1 *Cap.* 14.

Gruterus zegt dat de geleerdſte luiden der Oudheid aan de betekenis dezer woorden getwyffelt hebbende, het voor hem geen ſchande kan wezen ze niet te verſtaan. Hy haalt in der daad een plaats uit Cicero aan, die ter gelegenheid van deze woorden van de wetten van Solon, die op de 12 tafelen waren overgebracht, *mulieres genas ne radunto, neve leſſum funeris ergo habento*, zegt, „ dat de Oude uitleggers Sextus Ælius en L. Acilius bekent had-
„ den dat zy ze niet verſtonden, maar dat zy zich inbeelden dat
„ het wel een ſoort van Rouwkleed mocht zyn. Lelius, vaart de-
„ ze grote Redenaar voort, heeft gemeent dat de Leſſus een ſoort
„ van jammerklacht was, gelyk het woord mêe brengt, 't geen
„ ik, voegt hy 'er by zo veel te waarſchynelyker geloof, om dat
„ dit het gene is dat Solon verbied.

Cicero 2. *de legib.*

Plautus in Truculent.

Gruterus vervolgens het gevoelen van Cicero omhelzende, beveſtigt het met een plaats uit Plautus, daar gezegt word, dat Thetis door haar jammerklachten voor haar zoon Achilles een *Leſſus* maakte: *Thetis quoque etiam lamentando Leſſum fecit filis.* Eindelyk hy voegt 'er by, en ſluit met te zeggen dat men noch ter zyner tyd in de oude taal van Champagne het droevig gelui der klokken, die te kennen geven dat 'er een dode is, en de overledenen ſchynen te bewenen *une leſſe* noemde, van het woord *Leſſus.* Men noemt ook den klaagtoon en de lykzangen in het oude Gauliſch of Franſch *un Lay.*

Hiſt. de la Nouv. France, 3 *part. ch.* 26.

L'Eſcarbot verſchaft ons hedendaagſche voorbeelden van deze muzikaliſche jammerklachten, die in eenige Provintien van Vrankryk in gebruik zyn. Want na verhaalt te hebben 't geen ons de Hiſtorien van het gebruik der Egyptenaren en de Romeinſche Huilſter leren, gaat hy dus voort: „ ieder een weet dat de vrou-
„ wen van Picardyen haar mans met groot getier bewenen. De
„ vrouwen van Bearn zyn noch koddiger, want zy verhalen een
„ gantſchen dag lang het gantſche leven van haar mans. La mi
„ amou, la mi amou, cara rident, œil deſplendou, cama leugé,
„ bet dansadou, lomé balem balem, lomé ſourbat, mati de pes
„ fort tard cougat: dat is te zeggen myn lief, myn lief, lagchebek,

* *Calepinus. Præfica.* Præfica mulier in funere conducta ad lamentabilem cantum, quæ cateris modum plangendi oſtendit, & fortia defuncti facta laudat. Ita dicta, quaſi in hoc ipſum præfecta.

„ bek, glansryk oog, die zo licht te voet was, en zo ſchoon „ danſte, myn dappere (man) myn wakkere (man) die vroeg „ opſtond en laat te bed gong, enz.

Hy haalt ook Jan de Lery aan, die het zelfde van de Gaskonſche Vrouwen verhaalt, en 'er dezé woorden van aanvoert. „ Ye- „ re yere, o le bet Renegadou, o le bet Jougadou quere, dat is te „ zeggen; helaas! helaas! de ſchone vloeker, de ſchone ſpeelder „ daar hy was. " De Vrouwen van Bearn en Gaskonje moeten dit gebruik van de oude Iberiſche Celten overgehouden hebben, waar van het waarſchynelyk is dat de Volkeren van dat land hun oorſprong hebben. *Hiſt. de l'Amerique, ch. 19.*

Deze jammerklachten op de maat wierden zomtyds eenvoudig Liederen genoemt, van die ſoort die men *Threni* noemde, om dat zy zodanig waren als de klaagliederen van Jeremias. Zomtyds wierden zy Gehuil genoemt, om dat der zelver toon zo droevig was, dat hy zeer na het gehuil der wolven geleek. Dus heeft Homerus in zyn Odyſſea de klachten van Penelope over de afwezentheid van haar zoon Telemachus door het woord *ejulavit*, uitgedrukt. De Dichter zegt, dat Penelope een offerhande hebbende gehouden, en in haar vertrek geweken zynde begon te huilen (als de wolven) wenende om haar zoon. Hier op zinſpelen de Profeten ook, wanneer zy de toekomende onheylen voorziende, de dochters van Sion vermanen te huilen: het woord *ululare* word dikwils in de H. Schrift gevonden. Eindelyk men noemde ze ook wel eenvoudig tranen, om haar gebruik en einde. Ezechiel van die Vrouwen ſprekende, die hy in den Tempel had zien afgodery bedryven, en treurliederen ter eeren van Adonis zingen, zegt dat zy Adonis beweenden, *plangentes Adonidem*. Dus moet men de tranen der Egyptiſche Vrouwen over haar God Apis, als ook die van de Vrouwen van Lybien uitleggen; waar aan Herodotus zegt dat men den oorſprong van dit ſlap van treurliederen in de Tempels toeſchreef, om dat zy zich daar zo uitmuntent in queten. *Homer. Odyſſ. lib 4. v. 767* *Ezech. cap. 8. v. 14* *Herod. lib. 4. n. 189.*

't Staat aan te merken dat het niet als Vrouwen zyn, daar deze treurliederen aan toegeſchreven worden. De mans zien die als onwaardig voor hen aan, en bedwingen hun droefheid binnen in 't hart, het hooft na den grond gebukt en in hun rok bewonden houdende, zonder een woord te zeggen of het minſte misbaar te maken.

Het ſchynt dat dit dus in alle tyden geweeſt is. De wet van Solon, die het misbaar maken verbied, raakt niet als de Vrouwen. Jazon, om de droefheid uit te drukken die men over de afwezigheid der Argonauten in hunne families moet gevoelen, ſpreekt niet als van hun moeders en vrouwen. „ Onze moeders, zegt hy, en „ onze vrouwen zitten tegenwoordig op het ſtrand, en maken een „ Leſſus voor ons als of wy dood waren. " 't Is Thetis, 't is Penelope die dus hare kinderen bewenen. Men leeſt zulks van de mans niet. *Apoll. Rhod. lib 5 v. 993.*

De mans bewenen evenwel hunne doden, maar op een edelmoedige wyze, en die niets lafhertigs inheeft, gelyk zy gewoon zyn op hun feeſten te doen, wanneer zy hun doodslied zingen, en dat Hoe de mans hunne doden

bewenen. zy de *Athonront* danſſen; 't geen zy ook wenen noemen. 't Is waar dat wanneer zy op de feeſten zingen om hun doden te bewenen, hun zangen en kadans iets droevigers in hebben, als hun gewoonlyke zing feeſten.

Macrob. in Somn. Scip. lib. 2. Cap. 3. Macrobius * geeft reden van de inſtelling dezer lykgezangen, en hy zegt dat de beweegreden die de Natien gehad hebben om die in te voeren, het vaſte geloof was dat zy hadden, dat de zielen van de lichamen afſcheydende weer ten hemel ſtegen, daar de oorſprong van het muziek is, en van die betoverende harmony, waar in haar gelukzaligheid beſtaat en de ſchoonheid van dit heel al, gelyk wy reeds aangemerkt hebben dat dit het gemene denkbeeld der Heydenen was.

Nademaal de Dans een deel van deze welluidentheid uitmaakt, en dat zy veronderſtelden dat de hemelſche lichamen, dat de geeſten die dezelve doen bewegen, en dat de zielen van de menſſchen, die weer tot haar kringen keren, altyd in de beweging van een gedurig bal zyn, moet men niet verwondert ſtaan dat de Ouden gelyk onze hedendaaſche Wilden treurdanſſen hebben gehad, en dat zy hunne doden zo wel met danſſen als met zingen vereerden. Ik zal my vergenoegen, om dit gebruik der Ouden en voorral de Ooſterſche Volkeren te bewyzen, met aan te halen 't geen *Ammian. Marcell. lib. 19 Cap. 1.* Ammianus Marcellinus † van de lykplichten verhaalt, die men Grumbates, Koning der Chioniers, en Kroon-prins van Perzien, zoon van Sapores, bewees.

„ Gedurende den tyd van zeven dagen, zegt hy, brachten alle „ de mans in troepen verdeelt den tyd met lykfeeſten door, ſtor„ tende jammerklachten over dezen jongen Vorſt uit, danſſende „ en zingende een ſoort van Treurliederen, waar van de toon zeer „ droevig was.

„ De Vrouwen van haar kant maakten een yſſelyk misbaar, „ ſchreeuwende dat de hoop van 't volk in de bloem zyner jeugt „ weggemaait was: gelyk Venus aanbidſters, wanneer zy de dood „ van Adonis bewenen, enz.

Verdere plechtigheden De eerſte jammerklachten zyn zo dra niet opgehouden, of een van die gene die tot de Hut behoren gaat uit om het Opperhooft van de wyk van 't verlies dat zy geleden hebben te verwittigen. Dees laat de dood door 't gantſche dorp verkondigen. Ter zelfder tyd ſchikt hy iemand na de naburige dorpen af, daar de overlede vermaagſchapt was; en zo 't een Opperhooft is laat men zo veel

* *Macrob. in ſomn. Scip. lib. 2. cap. 3.* Mortuos quoque ad ſepulturam proſequi opportere cum cantu plurimarum gentium vel religionum inſtituta ſanxerunt, perſuaſione hac, quia poſt corpus animæ ad originem dulcedinis muſicæ (ad cœlum) redire credantur.

† *Ammianus Marcellinus lib.* XIX. *cap.* 1. Per dierum ſpatium ſeptem viri quidem omnes per contubernia & manipulos Epulis indulgebant ſaltando, & cantando triſtia quædam genera Næniarum, regium juvenem lamentantes. Fæminæ vero miſerabili planetu, in primævo flore ſucciſam ſpem gentis ſolitis fletibus conclamabant; ut lachrymare cultrices Veneris ſæpe ſpectantur in ſolemnibus Adonidis ſacris, quod ſimulachrum aliquod eſſe frugum adultarnm Religiones myiſtcæ docent.

veel als 't mogelyk is de gantſche Natie waarſchouwen, op dat men van alle kanten hem de laatſte eer kome bewyzen.

Ondertuſſchen ſlaat men op de ſchorſſen (wanden) en men maakt een groot geraas om de ziel van den overleden te dwingen dat zy 't ligchaam verlate, en by haar voorouderen wone; ja ik heb reeds aangemerkt in den Artykel van den Godsdienſt, dat het een gewoonte van de oudheid was, in 't byzonder te Lacedemon by de dood hunner Koningen, van alle kanten op hun kopere bekkens te ſlaan, waar aan zy de kracht toeſchreven van de ſpoken, ſchimmen en quade geeſten te verdryven.

De magen en vrienden van den overleden van zyn dood verwittigt zynde, begeven zich na zyn hut, daar ieder zich zonder een woord te ſpreken plaatſt. De Vergadering vol zynde begint die Matroon, die ik met den naam van *Præfica* of misbaarmaagſter gedoopt heb, een aanſpraak, om met de uiterſte omſtandigheden alles wat 'er ontrent den overledenen zedert de eerſte aanval zyner ziekte tot zyn dood gepaſſeert is, te verhalen. Deze reden geeindigt zynde, ſpelen de tranen weer op een nieuw haar rol, en alle de Vrouwen, zo wel die tot de hut behoren, als die 'er tegenwoordig zyn, verzellen haar muziek met rechte tranen, die de Vrouwe altyd klaar hebben wanneer zy willen. Deze jammerklachten worden door een van de Hoofden of aanzienlykſten afgebroken, die haar een ſtilzwygen oplegt, om een andere aanſpraak te beginnen die voor een lyk-oratie dient, en over de fabels van hun Godsdienſt, over de dappere daden hunner Voorouders, over de lof van den Overleden, en de redenen die de vrinden moeten hebben om zich over zyn dood te vertrooſten, loopt.

Deze redenen, ſchoon zonder kunſt opgeſtelt, miſſen niet een zekere natuurlyke en beweeglyke welſprekenheid te hebben, die de goede hoedanigheden van den overleden in zyn dag ſtellen, en waar in men geen van de overwegingen verzuimt, die bequaam zyn om den druk der toehoorderen, en voornamentlyk dier gener, die 'er het grootſte belang in nemen, te matigen.

Deze byna algemene vergadering geſcheyden zynde, nodigt men vervolgens de een na de ander de byzondere huisgezinnen, om op hun beurt te komen wenen, en men wyſt ieder zyn dag en tyd tot de plechtigheid aan.

De misbaarmaakſter vangt haar aanſpraak weer op nieuw aan, ter liefde van de nieuw gekomene: de leſſus begint van voren af aan, en daar word altyd een Lofredenaar gevonden, zo dat zoo lang als de overleden ten toon ſtaat hy altyd bewaart word, en byna altyd geprezen en beſchreit.

VIERDE HOOFTSTUK.

DE jammerklachten, welke de tegenwoordigheid van den doden in zyn Hut veroorzaakt, maken dat men niet denkt om eten te bereyden. Daar zyn geen als de kinderen die een weinigje Indiaanſch koorn rooſten, om den grootſten honger te ſtillen, dien zy niet in ſtaat zyn om uit te houden als volwaſſe menſſchen, dien het Doodmaal.

het weinig koſt verſcheyde dagen achter malkander zonder eeten door te brengen. Maar op den dag van de begraffenis laat de Opperſte van 't dorp het 's morgens vroeg uitroepen, op dat men in ieder hut een pot voor den Overleden te vuur zette. Dit is een recht doodsmaal by de Ouden reeds in gebruik en onder den naam van * *Silicernium* bekent, om dat de gene die het toebereydden het ſtilzwygent deden, en daar niet aanraakten. De Wilden proeven en behouden niets van de pot die zy toegerecht hebben. Zy verdelen ze en zenden ze in verſcheide hutten, van waar men hen met dezelfde beleeftheid beantwoort.

Zo vertrooſten zy zich onderling in den gemenen Rouw. Men kan dit een feeſt noemen, want voor eene pot die zy toegerecht hebben krygen zy van wyd en zyd overvloed van gerechten, daar zy zich op onthalen kunnen. Deze mode is in verſcheyde landen noch in haar kracht, alwaar de Begraaffenis van een heerlyke maaltyd voor de gaſten gevolgt word, waar op men voortgaat de doden te bewenen, met wel te eten en te drinken.

De eerſte of de derde dag na de dood zyn voor de begraffenis geſchikt, ten zy dat eenige partikuliere inzichten die langer uit doen ſtellen, gelyk het gebeurt wanneer de overleden van een rang is die de Hoofden van de verafgelegen dorpen verplicht om zyn lykſtaatſi by te wonen, 't geen in dien korten tyd van drie dagen niet geſchieden kan Dan ſtelt men de plechtigheid tot den zevenden of negenden dag uit. Deze dagen waren onder het Heydendom tot die droevige plicht geſchikt, en de Kerk zelfs heeft ook iets van deze gewoonte behouden.

Alles tot de lykſtaatſi vaardig zynde, roept men het in het dorp uit, en men begeeft zich van alle kanten na de ſterfhut, daar de jammerklachten weer als voren beginnen, waar na de zalvers het lyk op een ſoort van draagbaar leggen, gelyk onze open berrien zyn, dezelve met hun vieren op de ſchouders dragen tot na de begraafplaats, daar al het volk hen met een diep ſtilzwygen verzelt.

Gevoelen van zommigen, dat de Ouden hun doden niet door de deur van 't huis droegen

Eenige hebben gemeent dat de ouden hunne doden niet door de deur van 't huis deden paſſeren, om dat de deur iets heiligs had, en door deze doortocht zou ontheiligt zyn geweeſt, op de zelfde wyze gelyk die een lyk aanraakten onrein wierden. Dit is evenwel in alle gevallen niet volſtrekt waar.

De ouden zetteden hunne lyken in de voorhuizen ten toon, gelyk men noch hedendaags te Parys en op enige andere plaatzen doet. Zy plaatzen dezelve dus niet by de deur, als om dat men ze na alle ſchyn daar door moeſt uitdragen. Perſius verſchaft ons hier een bewys van in het voorbeeld van een lichtmis; die zich door zyn

* Silicernum varie exponi ſolet. Scribit Nonius eſſe funebre convivium quod ſenibus exhibetur. *Varro*. Funus executi laute ad ſepulchrum antiquo more ſilicernium confecimus. Feſtus docet eſſe farciminis genus, quo familia in luctu purgatur, quia cujus nomine inſtituebatur ea res jam ſilentium cerneret. Donatus eſſe ait cænam quæ infertur Diis manibus, vel quod eam ſilentes cernant umbræ, id eſt umbræ poſſedeant, vel quod qui hæc inferunt cernant neque deguſtent.

zyn de baucheren om hals helpt, en dien hy ons op een berri verbeelt met de voeten na de huisdeur uitgeſtrekt. wederlegs.

In portam rigidos calces extendit

Daar waren evenwel gelegenheden door de bygelovigheid aangewezen, waar in dit gebruik waargenomen wierd. *Pers. Sat. 3.*

Vader le Comte verhaalt ons een diergelyk gebruik van de Chinezen; en hy zegt dat de Koninginne moeder van den tegenwoordig regerenden Keyzer geſtorven zynde, de Bonzen dezen Vorſt vertoonden dat men volgens het oude gebruik een gedeelte van de Paleys-muren moeſt omver gooien, om 'er het lyk door te dragen, om dat de Keyzerlyke familie voor vele rampen bloot zou geſtelt zyn, zo het door de gewone deuren gong. Deze Vorſt, die geen acht ſloeg op diergelyke bygelovigheden, kantte zich daaa tegen, en ſtak de gek met hun zotte en ydele opmerkingen. *Nouv. Memoir. de la Chine, tom. 2 p. 187.*

Vader le Jeune maakt 'er een algemene wet voor de Wilden af, hoor wat hy zegt: „ Myn waard, en de gryzaart, daar ik dikwils „ van gewaagt heb, hebben my beveſtigt, 't geen ik reeds een„ maal geſchreven heb, dat het lyk van den overleden niet door „ de gewoonlyke deur van de hut gaat; maar men licht de ſchors „ weg daar hy geſtorven is, om 'er zyn lyk door te dragen. " Vader le Jeune moet het qualyk begrepen hebben, ons voor een algemene regel in de hand duwende, 't geen niet als van eenige zonderlinge gevallen kan verſtaan worden. *Relat. de la Nouv. France pour l'an 1634. ch. 4 p. 85.*

VYFDE HOOFTSTUK.

DE Begraving, waar door men een ligchaam dat van aarde gemaakt is weer tot aarde doet keren, is de eerſte bezorging der lyken die by de ouden in gebruik is geweeſt. Deze hadden de Patriarchen van 't oude Teſtament, de Egyptenaren, en de Perzianen zelfs, gelyk Cicero, van het graf van Cyrusſprekende, getuigt: *Mihi quidem antiquiſſimum Sepulturæ genus fuiſſe videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur.* Verſchillende gewoontens van 't bezorgen der lyken of lykplichten *Cicer lib. de legib.*

Het bygeloof, de kaprice, de vrees van ontwyding en andere hertstochten voerden vervolgen andere gebruiken in waar ontrent men niet alleen by verſchillende maar ook met de zelfde Natien verandering heeft gezin. De Grieken, de Indianen en verſcheyde andere Volkeren lieten de hunne door het vuur verſlinden, en vergaderden de aſſchen in lykbuſſen. De Romeinen namen dit gebruik aan na het voorbeeld dat hun Sylla gaf, welke voor zyn graf den zelfden ſmaad vreeſde, dien hy dat van Marius aangedaan had. De Romeinen hadden het ook van aanvang gehad, en Numa verbood het zyne te verbranden. De Perzianen in tegendeel het vuur als een Zinnebeeld van de Godheid aanziende, zouden hebben gemeent een ſchelmſtuk te begaan, zo zy een zo onrein ding, als een lyk volgens het denkbeeld der Ouden was, daar aan te verteren hadden gegeven. Evenwel verzekeren eenige Schryvers dat *Valer Maxim. lib 1 c. Plin lib. lib. 13 Cap. 13.*

Nicol. Damas. apud Stobæum Serm. 120 Strab. lib. 15. Ammian Marcell. lib 19. Procop. de Bello Perſico. lib 1. Agathias lib. 2. Herodot. lib. f. 3. & 4. Strab. lib 14. Diod Sic. l. 4.

zy hier ontrent van gevoelen verandert waaren, en dat zy ze in de laatſte tyden deden verbranden.

Agathias en verſcheyde anderen verhalen van hen, dat het hun niet vryſtond hunne doden te begraven, voor dat zy die voor den honden en gieren hadden blootgeſtelt: en dat zy achtgaven hoe die dieren hen 't eerſt aanpakten, om daar voorſpellingen uit te trekken van hun eeuwig geluk of rampen. Dit is by de Gauren of Gebren noch gebruikelyk, die men meent dat daar van afſtammen, zo wel als in Hyrkanien, daar men expres honden daar toe opvoed, die de Ouden *Graf-honden* noemden.

Wat de andere woeſter Natien aangaat, zy hadden haar verſchillende manier van begraving, die noch vremder waren.

Wy lezen by de Schryvers dat verſcheyde Volkeren van Scythien en Indien hun ouders, als tot een zekere ouderdom gekomen waren, meſtten, waar na zy ze den hals affneden; om 'er voor hun vrinden een maaltyd van te bereyden; andere leyden hun zieken in de boſſchen neer, latende hen aan de genade der wilde dieren over, die niet nalieten hen te verſlinden en hun den honger en andere ongemakken van een zo wrede verlating te ſparen. De Troglodyten beſpotteden hunne lyken; zy leydenze op den top van een berg, bonden hun een ſteen aan de voeten, en zetteden hun een geytehoorn op, en in dezen ſtaat wierpen zy daar na met een hagelbui van ſtenen, tot dat zy ze in den afgrond hadden doen vallen, waar na zy huiswaarts keerden, lachende en vrolyk zynde over deze plechtigheid. De Ichtyophagen wierpen al hun dode lichamen in de zee, als om dit element en de viſſchen, die hun tot eenig onderhoud geſtrekt hadden, ſchatting te betalen. De Volkeren van Kolchos begroeven de Vrouwen en hongen de lyken der mans, in oſſehuiden genaait, aan de bomen op; die van Thracien, die op de geboorte van hun kinderen weenden, bewezen hun de laatſte eer met allerly vreugdetekenen.

Schoon de Schryvers, die van deze gewoontens geſproken hebben, miſſchien waarheid hebben gezegt voor zo ver den grond en de wezentlykheid der zaken betreft, ſtel ik evenwel vaſt dat de meeſte ongeloofbaar zyn, als men op enige omſtandigheden let, die ons deze Volkeren veel woeſter voorſtellen, als zy inderdaad waren.

In Amerika daar wy noch de meeſte van deze gebruiken, of byna diergelyke, zien, ontdekken wy beweegredenen die eniger maten zachten en verbeteren 't geen deze gewoontens, op zich zelven aangezien, in den eerſten opſlag te ruw, en barbaars vertonen. 't Is waar dat 'er eenige Natien gevonden worden, die hun gryze Vaders doen ſterven, gelyk ik reeds gezegt heb, maar zy geloven hun dienſt te doen, en hen van de ongemakken van een ouderdom te verloſſen, die de omſtandigheden veel yſſelyker maken als de dood zelfs: 't is waar dat 'er zyn die met de lyken hunner ouders gaſtereren, maar het is onwaar dat zy ze in hun ouderdom omhals brengen, om het vermaak te hebben van zich met hun vlees te voeden, en daar een gaſtmaal af te houden.

Ee-

39.

Eenige Natien van Zuider-Amerika, die noch de gewoonte hebben van de dode lichamen hunner vrinden op te eeten, doen dit niet als uit een godvrucht, die om de waarheid te zeggen niet wel gegrond is, maar evenwel met eenige ſchyn van reden beglimpt is; want zy menen hun dus een veel eerlyker begravenis te bezorgen, als wanneer zy ze aan de wormen en verrotting overlieten. 't Kan ook zyn dat de oude Schryvers zich vergiſt hebben in het geen zy van de Volkeren van Thracien verhalen, dat zy by de geboorte der menſſchen weenden, en by hun ſterven vrolyk waren. Zy zullen vergiſt zyn geweeſt, zeg ik, om dat zy niet begrepen hebben dat deze tranen der ouders op de geboorte der kinderen een penitentie was en een godsdienſtige oeffening, oorſpronkelyk voor de zonden ingeſtelt, gelykende na het gebruik dat de Tibareniers hadden, en noch hedendaags de Zuider-Amerikanen by het in de kraam komen van hunne Vrouwen hebben. Zy zullen van 's gelyken in de maling zyn gebracht ten opzicht van de Lyk-plichten, ziende de Volkeren van Thracien gaſtmaal houden, danſſen en zingen: niet wetende dat danſſen en zingen in hun denkbeeld en taal het zelfde is als treuren. Men kan ook in 't algemeen zeggen dat het na allen ſchyn valſch is dat 'er eenige Natie geweeſt is, die in de dood van haar vrinden vermaak geſchept heeft; wy weten 'er hedendaags gene, of zy is zeer gevoelig over het verlies haren magen, goede vrinden, medeburgers, en alle de perſonen, die haar waard moeten zyn, voor al zo zy een ontydigen dood ſterven.

In Zuider Amerika ontvleeſchen enige Volkeren de lyken hunner oorlogslieden, en de vrienden eten hun vleeſch, gelyk ik gezegt heb, en na het zelve verteert te hebben bewaren zy een tyd lang hunne lyken met eerbied in hun Hutten, en zy dragen deze geraamtens in den ſtryd voor ſtandaarden om, om hun moed door dit gezicht te ontſteken, en ſchrik aan hunne vyanden in te blazen; andere laten ze in de aarde verrotten tot dat het verjaarde, wanneer zy hun nieuwe lykplichten bewezen, gelyk ik hier na zeggen zal. Gewoontens der zuider Amerikanen.

In Noorder-Amerika houden de Ilinenzen noch het oude gebruik der Volkeren van Kolchos, begravende de vrouwen, en hangende de lyken der mans, in wilde oſſen-vellen of van andere dieren, die zy op de jacht gevangen hebben, genaait, aan de bomen. Gewoontens der Ilinenzen in noorder Amerika.

De Huronnen en enige andere Volkeren daar ontrent, leggen hun lyken in kiſten, die op vier palen van tien of vyftien voeten hoog ſtaan op de zelfde wyze als Nikolaas van Damaskus zegt dat de Frygiers met de lyken hunner Prieſters of Korybanten leefden. De Irokoizen, de Karaïben, de Brazilianen en de meeſte andere Wilden volgen de gewoonte van de lyken ter aarde te beſtellen, en zy oeffenen die, ten minſten ontrent de krygslieden, op dezelfde wyze als Cicero zegt, wier laatſte woorden van de aangehaalde plaats zeer aanmerkenſwaardig zyn; want niet alleen geven zy het ligchaam aan de aarde, de gemene moeder van alle menſſchen, weerom maar zy plaatzen het in de zelfde geſtalte, als een ongeboren vrucht in 's moeders ſchoot legt, *redditur enim terræ corpus*, *Nicol: Damaſc. apud Stobæum Serm. 120.*

& ita locatum ac ſitum, quaſi operimento matris obducitur.

Zy nemen zelfs zomtyds in acht 't geen Herodotus van de Naſamonen verhaalt, die dezelfde gewoonte hebbende van de lyken te begraven, hen in die geſtalte ſtelden, voor dat zy den geeſt hadden gegeven.

Onvervaartheid op de aannadering van de dood.

Nademaal zy de dood met een geruſter wezen aanzien als wy, hebben zy dat valſſche mededogen en deze voor een Chriſten zo ſchandelyke beſchroomtheid niet, van een ſtervende het gevaar waar in hy is niet te durven bekent maken, ſchoon 'er zyn eeuwig welzyn aanhangt, dat men 'er liever aanwagen wil als hem verſchrikken. 't Gebeurt zeer dikwils onder deze Barbaren, dat men tegen een zieken zegt dat het met hem gedaan is, dat hy niet meer leven kan. Men meent hem zelfs te vertroosten, met hem als een getuigenis van de genegenheid, die men voor hem heeft, de koſtelyke kleren en cieraden te tonen, die hy met zich in 't graf zal dragen; kleren en cieraden die dikwils al van voor lang met den zelfden yver en dezelfde tere liefde toebereyd zyn, die Penelope met zo veel vlyt aan het dood kleed van haar ſchoonvader Läertes deed arbyden. De zieke is dikwils ook de eerſte die zich opgeeft. Hy verkondigt het eerſt zyn aanſtaande dood aan zyn bloed-vrienden; hy doet zyn vrienden by een komen, hy onthaaltze om hun vaarwel te zegen: hy geeft hun zelfs redenen van vertroosting in het verlies dat zy lyden zullen, en met de zelfde koele zinnen als iemand die zich tot een kleine reys vervaardigt, laat hy zich waſſchen, ſmeren, beſchilderen en by zyn leven in de geſtalte pakken, die hy in het graf hebben moet. Hoe veel Europeanen zouden op dit droevig ogenblik op het zien van een diergelyken toeſtel van ſchrik ſterven?

Relation de la nouv. France pour l'an 1634. ch. 4. p. 86.

Een ogenblik voor dat men het lyk in den kuil dompelt, ſnyd de ceremoniemeeſter hem op den kruin van 't hooft een lok hair af, die hy aan deszelfs naaſtbeſtaande geeft, gelyk vader le Jeune ſchryft. Deze daad is niet zonder geheim, zy was by de Heydenen geheiligt, die de hairen aanzagen als den Helſchen Goden toegewyd, en die geloofden dat de ſtervende of dode niet konden ter helle dalen, zo zy door de offerande dezer eerſtelingen daar niet toe ingewyd waren. Dit heeft Euripides aanleyding gegeven om Orcus of Charon in te voeren, welke zegt, van Alceſtis ſprekende.

Euripid. in Alceſt.

„ Deze Vrouw gaat na Pluto's huis. Ik ga na haar toe om ze
„ met den dolk in te wyden. Want ieder een, wie het ook zyn
„ mag, die hier mêe de hairen afgeſneden is, is een ſlacht-offer
„ dat aan de helſche Goden toegezegt is.

Virgilius lib. 4. Æneid.

Virgilius, na Euripides, verſiert ook, dat Juno Iſis na de ſtervende Dido afvaardigde, om haar de nootlottige hairlok, aan Proſerpina toegewyd, af te ſnyden, zonder 't welke haar ziel zich niet van 't lichaam kon afſcheyden; en zich aan den oever van den Stix vertonen. Tot de dieren toe die tot de offeranden geſchikt waren, ſneed men op het voorhooft of tuſſchen de horens eenige hairen af, die men de helſche godheden, voor dat ze geſlacht wierden, opofferde. Het ſchynt dat de Roomſche kerk in haren kinderen dat gebruik, dat de Heydenen hadden, heeft willen heyli-

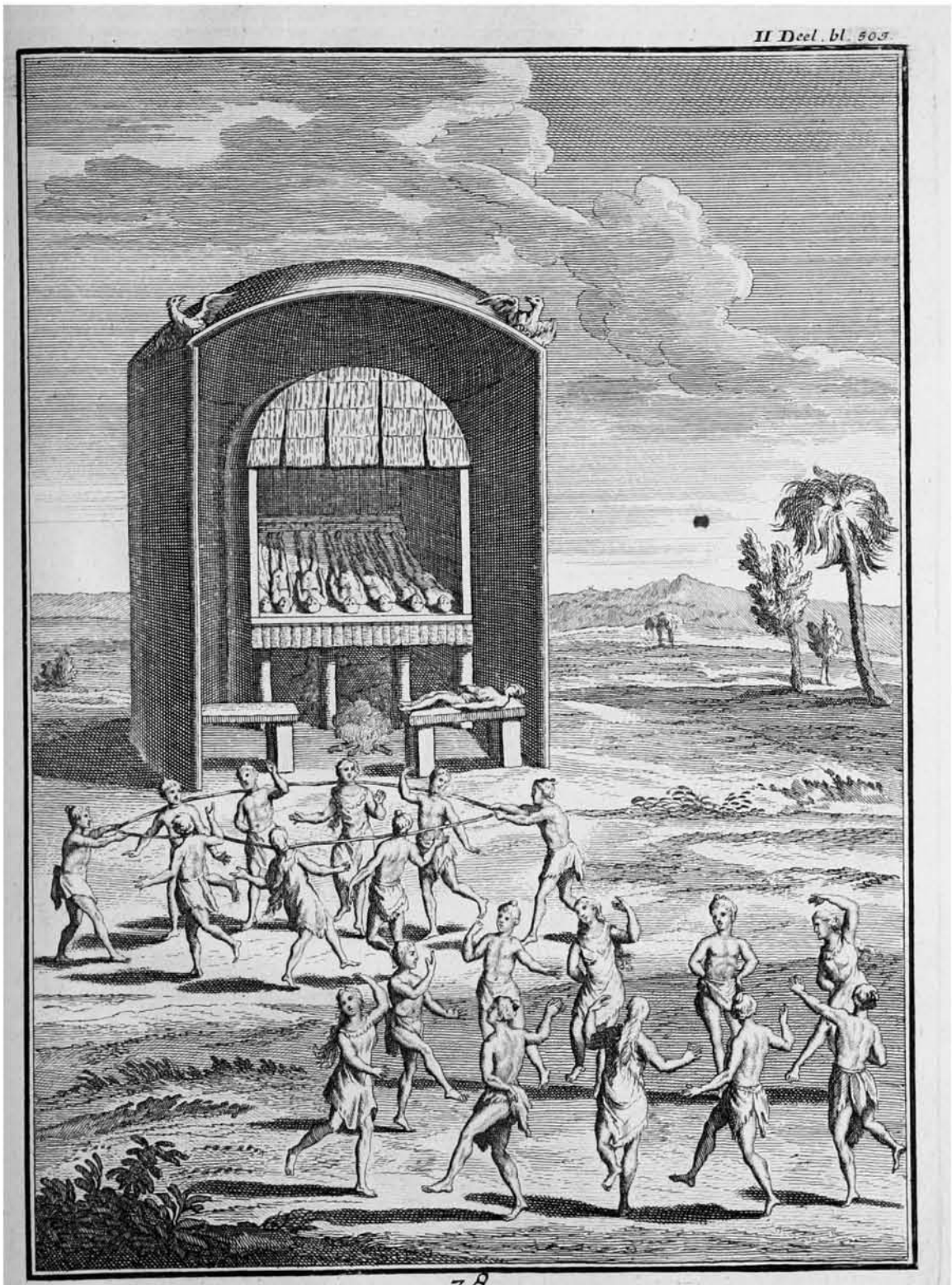

38.

ligen, hebbende geordonneert, dat de geen die tot den Autaardienſt geſchikt zyn, daar door de ſchering toe ingewyd worden, die voor hen het Zinnebeeld van een geeſtelyke dood is, en van een volkome en volſtrekte verzaking van de aardſche wereld en alle haar pracht.

't Is byna een zotheid van alle Natien geweeſt met de doden voor al zo het Vorſten of andere luiden van hoge geboorte waren, koſtelyk huisraad, grote rykdommen, offerande, ſpyzen in overvloed te begraven of met hen op hun lykſtapels te verbranden, met een woord al hun liefſte zaken tot de ſlaven en vrouwen toe, gelyk dat noch in de grote Indien gebruiklyk is, als of alle deze dingen hun na hun dood moeſten dienen, en hunne zielen tot de ruſtplaats toe verzellen. De Joden en Chriſtenen zelfs hebben hunne vrinden eerbewyzingen aangedaan, die op de wreedheid na, zeer na by deze Heydenſche gewoontens quamen.

Ceſar maakt in zyn gedenkſchriften van eenige dappere Gaulen gewag, die zich aan een groot Heer opofferden, en met hem het gevaar van een goede of quade fortuin liepen, zo dat indien het gebeurde dat hy omquam, zy zich alle met hem lieten ombrengen, of zich zelven na zyn nederlaag ombrachten, zonder dat 'er by menſſchen geheugen een gevonden was, die zyn woord hier in niet gehouden had. Verhaal van Cezar van de Gaulen. *Cæſar, de Bello Gallico lib.* 3.

By de Natchez, en te Louiſiana heeft de opperſte, en het vrouwe hooft (dat is te zeggen de moeder van den opperſten, of die van zyn moejen of zuſters van moeders zyde, die volgens de wetten van de vrouwelyke regering aan het hooft van de Natie is, en waar aan men de zelfde eer bewyſt als aan het opperhooft zelfs, ook elk een zeker getal van perſonen, die aan hun eveneens verbonden zyn, en waar aan zy in hun taal een naam geven, die *toegewyd* of *opgeoffert* betekent.

Deze perſonen verzellen altyd den opperſten of het vrouwehooft, zy worden op hun koſten onderhouden, waken altyd op hun behoudenis, en nemen deel aan alle hunne gelukken en ongelukken.

De grootſte ramp is de dood van die gene aan wien hun leven t'enemaal verknocht is: want zo dra deze de ſchatting aan de natuur betaalt hebben, zyn zy ook genootzaakt te ſterven. Zy hebben geen keur wat dood zy ondergaan willen, men moet het ingevoerde gebruik volgen, en in ceremonie ſterven.

Terwyl dat het lichaam van den overleden man of vrouw noch op den ſteen aan den ingang van den Tempel ten toon legt, en dat men op het punt ſtaat om een einde van de lykſtaatſi te maken, doet men deze ongelukkige ſlacht-offers een touw om den hals, dat hen alle vaſt houd, en dat aan beyde de enden ſterk door die gene getrokken word, die hen verworgen zullen.

In dezen ſtaat beginnen zy een ſoort van zang en dans die eenigen tyd duurt, waar na men aan beyde de enden trekt en men ziet deze elendige ſchepzels ſterven en hoe zy tot den laatſten ſnik van hun leven noch de kadans en de maat trachten te houden. Dit was (ten minſten voor zo ver men my verzekert heeft, want ik

ſpreek hier maar op het goed geloof van een Reyziger) de wet die onder hen ingevoert was. Zedert dat de Franſchen zich hier te lande nedergezet hebben belet men hen een zo ontmenſchte offerhande ter uitvoering te ſtellen. Men kan wel begrypen dat de gene die tot een zo harden dienſt verbonden zyn daar niet veel tegen hebben.

Gonzales Oviedo, Hiſt. de las Indias, l. 5. c. 3.

Gomara, Hiſt. gener. des Indes. liv. 1. decad. 3. l. 9.

Daar heerſchte een diergelyk gebruik op de Spaanſche Eylanden. Oviedo zegt dat na de dood der Hoofden, die hy *Caciquen* noemt, men met hen verſcheyde perſonen van beyde kunnen begroef, en in 't byzonder verſcheyde van hunne levendige Vrouwen, die haar roem in deze dood ſtelden, en zich inbeeldden dat zy hem in den Hemel of in de Zon verzelden. Lopez de Gomara verzekert het zelfde, 't geen ook door Petrus Martyr beveſtigt word, zeggende dat de Cacique Bohucco den tol aan de natuur beraalt hebbende, zyn zuſter Anacaona met hem verſcheyde van zyn levendige Vrouwen wilde begraven, maar dat eenige Franciskaner Munniken, zich daar bevindende, zo veel met bidden uitwerkten, dat zy zich vergenoegde met er een enkelde te doen begraven, die voor alle andere den voorrang wilde hebben; deze was zeer ſchoon, zy ſchikte zich met haar beſte cieraden op, en deed in het graf, eer zy er zich in liet ſluiten, niet als een kruik water zetten, een brood van maïs en een ander van kaſſouw.

Wat de andere Wilden aangaat, ſchoon zy ontrent dit ſtuk dezelfde gronden hebben als eertyds de Heidenen, ik heb niet gehoort dat zy de wreedheid gepleegt hebben van perzonen te ſlachten, voor wie de gehele Natie behoorde in de bogt te ſpringen, eer als dat zy den rouw door de menigte van ſlachtoffers zouden vermenigvuldigen. 't Is waar dat zy feeſt houden met de handen van den overleden, en dat wanneer zy een ſlaaf branden of ombrengen, die voor een van hunne doden gegeven is, en in zyn naam, zy zyn ſchimmen denken te verzoenen met hem te doen ſterven, gelyk wy gezegt hebben; maar op den begraafdag ziet men niets bloedigs noch afgryſſelyks: zy leggen zelfs weinig van belang in de tombe of op de baar. De kleren die hy aan heeft, eenige kleine broodjes, een weinigje ſagamité, zyn ketel, zyn tabakszak, zyn kalumet, een kawoerde vol olie, een weinig porcelein, een kam, wapens, verwen om zich te beſchilderen, en enige andere diergelyke ſnuyſteryen zyn al de voorraad, die hy mee na de andere wereld neemt.

Zy menen miſſchien den doden meer plaiſier te doen met onder zyn levendige vrinden, en alle de perzonen daar hy eenige achting voor gehad heeft, alles wat hem toebehoorde, en alles daar zy graag gezien hadden dat hy zelfs het genot van gehad had, ter verdelen

Men zou zeggen dat al het ſlaven, al het zweten, al de handel der Wilden byna alleen geſchiedde om hun doden te eren. Tot dien einde hebben zy niets te koſtelyks. Dan verſpillen ze de bever-rokken, hun koorn, hun bylen, hun porcelein zo overdadig, dat men zou denken dat zy 'er geen werk ter wereld van maakten, ſchoon dit alle de rykdommen van 't land zyn. Men ziet ze zomtyds

tyds in de ſtrenge winters heel naakt lopen, onderwyl dat zy goe-rokken met bont, of van ſtof in hun kaſſen hebben, die zy tot de lykplicht ſchikken, ieder zich een punt van eer of van godsdienſt makende, om in deze gelegenheden tot verquiſtens toe prachtig en edelmoedig te zyn; zo dat men kan zeggen, dat niets klaarder by de Wilden in 't algemeen uitblinkt, ten opzicht van hun oude gewoontens, als de eerbied voor de doden, en het aandenken hunner voorouders.

Om deze koſten te helpen dragen, komen de magen en vrinden, terwyl het lyk noch in de hut ten toon ſtaat, den doden dekken, dat is te zeggen, dat zy geſchenken komen brengen om zyn uitvaart te eren. Deze geſchenken maken als een gedeelte van het teſtament van den overleden uit, waar toe die van zyn hut het meeſte byleggen, behoudende niets, zelfs niets van de zaken die hem toebehoorden, en waar van het gezicht hun droefheid zou kunnen verſlimmeren; maar daar noch van het hunne by doende, tot zo verre, dat zy zich byna geheel uitputten.

Den doden dekken, wat zulks zeggen wil.

Van deze geſchenken worden zommige op ſtaken gehangen, en de andere op den grond gelegt op tapyten, eerſt in de hut, en vervolgens op 't kerkhof. Onderwyl dat men het lyk in 't graf ſchikt, doet een van de aanzienlykſten, twee of drie voeten hoger ſtaande als de vergadering, een uitdeling van deze godvruchtige legaten, wier waardy zeer hoog ſtygt, na mate van den rang des overledenen.

Deze uitdelingen waren by de Romeinen zeer gemeen, en beſtonden in geld of in andere bruikbare waren, als koorn, wyn, olie, vleeſch, zout; gelyk dat noch uit de Munten, Opſchriften en Grafſchriften blykt, en andere gedenktekens die ons van de vervalle Oudheid noch overig zyn.

Dit was by de Romeinen al in gebruik.

Behalven deze verquiſting van geſchenken, die den ontfanger tot nut ſtrekken, geſchied 'er noch een andere by de Irokoizen en Huronnen, die geen andere inzicht als een ydele eer ſchynt te hebben. Dit beſtaat in een groten hoop koorn, dat men voor de deur van de hut gooit, en met voeten trapt, op dat niemand luſt kryge om het op te rapen. Het minſte voor een particulier is zyn proviſie, en zo veel als hy in een jaar zou kunnen orberen. Ik heb gemeent deze omſtandigheid niet te kunnen voorby gaan, om dat dezelve ons aanleiding geeft om te giſſen, dat men eertyds deze zelfde gewoonte in zommige Franſche provintien gehad heeft, daar men noch voor de deur van geſtorve luiden, wanneer zy getrouwt geweeſt zyn en een huishouding gehad hebben, een deel, wel geen koorn, maar ſtroo en kaf ſtrooit, als een teken van de dood. Dit kan in der daad een overblyfzel van enig oud gebruik zyn, waar van de godsdienſt en de tyd het misbruik verbetert hebben, ſtellende in de plaats van een nutte zaak die men uit bygeloof en ydele eer opofferde, den overvloed van dezelfde zaak die niets waardig is; zoo veel te meer om dat men 'er een zedeles kan uithalen, alle vleeſch ſtro en hooi zynde, gelyk de Schrift zegt: *Omnis caro fœnum.*

Hun graven zyn kleine huisjes in 't rond uitgegraven als putten, 't geen hun van de Ouden den naam van *Puticuli* deed geven. Men be-

Ezaïas 40. *v.* 5.

Rhodigin. lib. 10 c. 12 Beſchryving hunner graven.

bekleed ze van binnen van alle kanten met ſchorſſen; en naar het lyk ingezet te hebben, maakt men 'er een verwufzel over byna met den grond gelyk van diergelyke ſchorſſen en palen, die men met aarde en ſtenen tot een zekere hoogte opſtapelt, 't geen deze graven ook de namen van *Agger* en *Tumulus* dede geven. Daar na ſluit men dit gantſche ruim toe, bouwende daar een tent van ſchorſſen of planken over heen, of wel men omringtze met ſtaken, die men boven vaſt maakt, daar zy te zamen komen in de gedaante van een ronde ſpits of piramide; een zeer eenvoudige ſchets van het geen deze gedenktekens in hun eerſten oorſprong waren, maar die de ydelheid der Natien naderhand in prachtige mauſoléen deed verkeren, welke de tyd, die alles verſlind, zo wel verteert als de lichamen die 'er in ruſten.

By het graf voegt men de *Cippus*. Dit is een paal als een ſoort van een eerzuil, waar op, zo het een oorlogsheld is, men zyn portret en zyn dappere daden geſchildert ziet, gelyk ik voorheen uitgelegt heb dat deze gedenktekens gemaakt worden: men doet 'er ook eenige van zyn wapens by, of een roeiriem: en zo het een vrouw is, hangt men er draagzelen aan of iets anders van haar huisraad.

Eindelyk om de plechtigheid van de begraaffenis door een volkomener gelykenis met de gewoontens der Ouden te eindigen, op de zelfde wyze als men eertyds by het graf het ſchouwſpel van een ſtryd van Kampvechters gaf, die hun oorſprong aan deze lykplechtigheid verſchuldigt waren, en die men *Buſtuarii* * noemde, na het graf zelfs; beſluiten de Wilden dit lykfeeſt ook met een ſpel, dat niets wreeds en bloeddorſtigs in zich heeft als de Romeinſche Kampgevechten. Een der Hoofden die het opzicht heeft over de plechtigheid werpt van het graf af midden onder den troep jongelingen, of ſtelt een van de ſterkſten zelfs een ſtok van een voet lang ter hand, dien alle de andere hem trachten te ontrukken, en dien hy zo goed als hy kan poogt te verweren. Even een diergelyke word onder de bende van jonge vrouwen en jonge dochters gegooit, die geen mindere krachten inſpannen om hem te roven of om hem te behouden.

Na dit gevecht dat redelyk lang duurt en een aangenaam maar ernſtige vertoning geeft, geeft men den daar toe geſtelden prys aan die gene die de overwinning behaalt hebben, waar na ieder naar huis keert.

Men moet in het geen ik reeds gezegt heb acht gegeven hebben, dat 'er ſpelen in de oeffeningen van den godsdienſt quamen. Ik heb reeds aangemerkt hoe er de Bezweerders eenige tot genezing van de zieken ordonneren; dit zyn lykſpelen ter eeren van de doden. Aldus waren de plechtige ſpelen van Griekenland ter eere van hun halve Goden ingeſtelt, en wierden op het graf hunner Hel-

* *Calepinus. Buſtuarii.* Gladiatores dicti ſunt qui ante ſepulchra in honorem defuncti digladiabantur.

Cicero in Piſon. Si mihi cum ſilo Buſtuario gladiatore & tecum & cum Collega tum decertandum fuiſſet.

40.

Helden geviert: dit kan tot een bewys ſtrekken dat de ſpelen hun eerſten oorſprong aan den Godsdienſt verſchuldigt zyn.

Schoon de gene die van de oude lichaams-oeffeningen gehandelt hebben, van deze oeffening des handbooms niet geſproken en miſſchien dezelve niet gekent hebben, geeft Saluſtius ons daar bericht van, zeggende van den groten Pompejus, dat hy zich gewende om een zo groot man te worden als hy naderhand wierd, met zich in 't ſpringen met de vlugſten, in 't lopen met de rapſten te voet, en in den handboom te ontrukken met de ſterkſten te oeffenen: *Cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat.* *Saluſt. apud Vegetium de re militari, l. 1. c. 9. p. 3.*

De begraving is gelyk ik gezegt heb, byna by alle de Volkeren van Zuid-Amerika in gebruik. Hun graven zyn ook in 't rond uitgedelſt, en na wel het lichaam van den overledenen geſmeert te hebben, zet men hem in zyn hamak bewonden in dit graf. Hy is in de geſtalte van een zittent menſch, hebbende de benen tegen de dyen gebogen, de elbogen tuſſchen de benen, en het aangezicht op zyn handen gebogen. Voor dat zy het lichaam toeſtulpen omringen de vrouwen de kuil, zittende op haar hurken: de mans plaatzen zich achter haar in de zelfde geſtalte. Geſtalte van den doden in 't graf by de Zuid-Amerikanen.

Dan beginnen de vrouwen haar jammerklachten, ſtorten tranen in overvloed, en geven yſſelyke gillen, die bequaam zyn om harten van ſteen door te dringen. Hare mans huilen op haar voorbeeld ſnot en quyl, maar zonder geraas; zy omhelzen haar met ene hand, en leggen de andere dikwils over haar armen, als om ze te vertrooſten, of om ze te vermanen dat zy voortgaan met wenen. De jammerklachten opgehouden zynde, legt een man een plank op de kuil, en de vrouwen dekken ze met aarde toe. Daarna branden ze offerande, en al het huisraad van den overleden op het graf. Zo het een vader des huisgezins is, word de kuil in zyn eige hut gemaakt, de andere worden of ter zyde hunne hutten of in hun tuinen begraven, en zy hebben de gewoonte van een kleine tent over het graf te maken. *Rochefort, Hiſt. morale des Antilles, l. 2. c. 24. Du Tertre, Hiſt. Nat. des Antilles. Traité 7. c. 1. §. 12.*

By alle de Volkeren waren de lykplichten voor alle menſchen niet even eens; men oeffende 'er meer of min na den rang en aanzien van de perzonen. De godsdienſt en het burgerrecht hadden ook hun eige wetten. Het menſchelyk gerecht beroofde de misdadigers van de begraaffenis, en het was genoodzaakt op hen na het leven te woeden, om ſchrik voor de misdaden in te boezemen. Door een wet van Numa was het verboden de gene, die van den blixem getroffen waren, de lyk-eer aan te doen. Op de zelfde wyze woedde men tegen die gene, die de handen aan zich zelven gelegt hadden. Men droeg zich ook verſcheydentlyk tegen die gene, die in den oorlog op zee, en in vreemde landen geſtorven waren.

Onbegraven te blyven is by de Amerikanen een teken van eerloosheid, en een wrede ſtraf. Daar waren wetten, zeggen onze Reysbeſchryvingen, voor de kinderen die kort na hun geboorte ſtierven; en het ſchynt gewis dat zy 'er ook andere hadden, voor verſcheyde gelegenheden, waar van dit een voorbeeld is ten op-

zicht van die gene die in de ſneeuw doodgevroren waren, en van die gene die het ongeluk hadden gehad van te verdrinken.

Dan geloofden zy dat het gantſche land met verwoeſting gedreigt wierd, en dat de Hemel vergramt was. Hierom vergaten zy niets om hem te bevredigen. Zy zochten het lyk zorgvuldig op, en zo zy zo gelukkig waren van het te vinden, was 'er een talryke toevloejing uit alle de dorpen, als voor een zaak waar in de gantſche Natie belang had: men vermeerderde het getal der geſchenken, en men verdubbelde de maaltyden. Het lyk wierd vervolgens op de begraafplaats gebracht, en op een verheve mat gelegt, aan welkers eene zyde men een kuil maakte en aan de andere een groot vuur, als tot een ſoort van offerande, waar van het dode lichaam het ſlacht-offer moeſt zyn.

Ondertuſſchen omringden de zalvers, of jonge luiden, die tot dezen dienſt geſchikt waren, het lyk, en ſneden 'er met meſſen de vleeſchachtige partyen af, die voor heen door een ceremoniemeeſter, of miſſchien door een prieſter afgetekent waren. Deze brokken vleeſch wierp men in 't vuur, na mate dat men ze afſneed. Vervolgens openden zy het lyk, en haalden 'er alle de darmen uit, die ook ten prooi van de vlammen waren, waar na zy dit gevilde lyk in de kuil, die 'er voor bereyd was, leyden.

Ondertuſſchen deden de jonge vrouwen, waar onder zich ook de bloedvrindinnen van den overleden mengden, als een ſoort van omgang, en draaiden om deze jonge luiden, die zy vermaanden van zich wel van dezen droevigen dienſt te quyten, en zy ſtaken hun porcelein-korrels in den mond, als tot een beloning voor hun godvruchtige wreedheid. Indien men deze plechtigheid vergat, zagen zy alle de rampen die hun in 't vervolg mochten overkomen, als een ſtraf van den hemel aan.

Thom. Fuller in Pisgah ſigt of Paleſtin. l. 1. c. 2. p. 32. ed. Lond.

Thomas Fuller meent dus twee plaatzen uit de H. Schrift rakende Saül en zyne kinderen over een te brengen. De een is in het 31. Hooftſtuk van het eerſte Boek der Koningen, daar ſtaat dat de dappere mannen van Jabés Galaad hen van den muur van Bethſan, daar zy opgehangen waren, wegnamen, en hen na Jabés voerden, daar zy ze verbrandden, en hun beenderen in het boſch begroeven. De andere is in het tiende kapittel van de eerſte Paralipomena, 't welk alleen zegt, dat zy hunne beenderen onder een eikenboom begroeven, die te Jabés Galaad was. „ De krygs„ knechten van Jabés Galaad, zegt deze Schryver, trokken by „ nacht uit en over den Joordaan, voerden de lyken van Saül en „ zyne kinderen weg, na hun woonplaats toe, verbrandden hun „ vleeſch, en begroeven de beenderen aan den voet van een eiken„ boom, die dicht by de ſtad ſtond. „ Ik weet niet op wat gezag hy ſteunt om een diergelyke uitlegging te maken; miſſchien zou men kunnen zeggen dat zy de gewoonte hadden van de lichaamen uit te drogen, met ze boven een vuur te leggen, gelyk wy gezegt hebben dat men met de Caciquen op het Spaanſche Eyland leefde.

De Irokoizen, de Huronnen en de meeſte Natien die een verblyvende plaats hadden, hebben gemene kerkhoven by hunne dor-

dorpen. Onder de Natien die op de hooge Landen van Nieuw-Vrankryk wonen, worden perſonen gevonden, die de lyken van hun bloedvrinden en luiden die hun waard zyn hebbende laten drogen, dezelve weer opdelven, en ze zorgvuldig in hun hutten bewaren, hier in ook het voorbeeld der oude Egyptenaren volgende, die hen aan hun ſchuldeiſſchers in bewaring gaven, welke met deze panden veiliger waren als zy met de beſte kontrakten zouden geweeſt zyn. De Algonkynen en de omzwervende Natien begraven hun lyken in de boſſchen, aan den voet van den een of anderen groten boom. *Diodor. Sic. l. 1. p. 59.*

Thomas Fuller giſt dat het een punt van den Godsdienſt der Hebreeuwen was, hun begraafplaats aan den voet der eikeboomen te verkiezen; om dat deze bomen in den winter dood ſchynende, in het voorjaar ſchynen te herleven; 't geen hy wil dat een Zinnebeeld van de opſtandinge der doden op den dag des oordeels is. Wy hebben voorbeelden genoeg, dat de Heidenen in de eerſte tyden het zelfde deden. Ik zal my vergenoegen met hier aan te halen 't geen Virgilius van het graf van Dercennus, Koning der Laurentyners, verhaalt. *Thom. Full. loc. cit.* *Virg. Æneid l. XI. ſub fine.*

Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum.

Beneden en omtrent
Een hogen ſteenberg lag de Koning van Laurent,
Zyn over oude ſtadt, Dercennus, buiten kommer,
Beſtulpt met aarde in 't graf, bedeckt met eickelommer.
VOND.

't Is miſſchien waarſchynlyker dat het van die altyd groenende eiken waren, die een natuurlyker Zinnebeeld van de onſterffelykheid konden zyn.

De lykdienſten die men in alle tyden den doden bewezen heeft, en de zorg die men droeg om nergens in tegen de ingevoerde gewoontens te zondigen, hebben geen anderen grond gehad als het gemene gevoelen van alle Natien, dat 'er de zielen om leden, indien men in de minſte zaak, die men meende aan hun uitvaart verſchuldigt te zyn, miſte.

ZESDE HOOFTSTUK.

't VAlt wat moeielyk een recht bezef te krygen wat de Ouden voor een gevoelen aangaande de zielen, na dat zy uit het lichaam geſcheyden waren, hadden. Zy ſchynen 'er twee in de zelfde perſoon onderſcheyden te hebben, eene die op den oever van den Stix dwaalde, tot dat men de laatſte plichten aan het lyk bewezen had, waar na zy den vloed overtrok; zy wierd door drie vreeſſelyke rechters, Minos, Eacus, en Rhadamantus geoordeelt; zy leed de ſtraf die op haar misdaden paſte, in de verſchey- Gevoelen der Heydenen aangaande de ſchimmen.

de trappen van de Hel, of ontvong een beloning na haar verdienſten in de Eliſeeſche Velden, of zelfs in de Hemelen, wanneer haar dappere bedryven haar tot den rang der helden en halve Goden verheven hadden. De andere ziel was zo wezentlyk niet, zy was niet als de ſchaduwe en het beeld van de eerſte: zy hielt haar verblyf in 't graf, of waarde daar dikwils rontom, en kon door de bezweringen gemaklyk opdagen; zy vertoonde zich van zelfs aan verſcheyde perſonen, voor al aan de bloedmagen en vrinden; zy verſchrikte hare vyanden, ſpelende voor helſche razerny, en zy verdween als een damp, wanneer men haar meende te pakken.

Homer. Odyſſ. l. xi. v. 601.

Andere in tegendeel plaatzen in de hel niet als de ſchim en het beeld. Aldus doet Homerus Ulyſſes zeggen, dat hy de ſchim van Herkules in de Elyſeeſche Velden heeft gezien, maar dat hy zelfs in den Hemel was, daar hy het feeſt der Goden bywoonde. Lucretius verklaart zich hier ontrent zeer uitdrukkelyk, wanneer hy zeg dat Ennius in de moeraſſen van Acheron Tempels heeft verciert, daar onze lichamen en zielen nooit komen, maar alleen eenige ſchaduwen die uitermaten bleek zyn.

Lucret. lib. i. p. 4.

Eſſe Acheruſia Templa
Ennius æternis exponit verſibus Edens,
Quo neque perveniunt animæ, neque corpora noſtra
Sed quædam ſimulachra modis pallentia meris.

Ovidius, in eenige verzen die men op zyn rekening zet, onderſcheyd vier zaken in de menſch, die na zyn dood van een ſcheyden. De ſchimmen, het vleeſch, de ſchaduw en de ziel. Het graf beſluit het vleeſch of lichaam; de ſchaduw zwiert om het graf, de ſchimmen dalen ter helle, en trekken den Stix over, de ziel vliegt na de ſtarren.

Bis duo ſunt homini, manes, caro, ſpiritus, umbra.
Quatuor iſta, loci bis duo ſuſcipiunt.
Terra tegit carnem, Tumulum circumvolat umbra,
Orcus habet manes, ſpiritus aſtra petit.

Ondertuſſchen gebruiken de Dichters volgens hun gewoonte zonder onderſcheyd de woorden van ſchimmen, ſchaduwen, beelden, als of zy van de zelfde betekenis waren.

Wat 'er van hun gevoelens zy, die miſſchien niet al te klaar waren, het ſtaat vaſt dat zy noch iets in het graf verçierden, zelfs na dat zy 'er het lichaam met alle gewoonlyke plechtigheden in beſloten hadden, om de ziel in ruſt te ſtellen; 't zy dat het de geboorte-geeſten waren, die het opzicht over zyn leven gehad hadden, en die zich noch om en by het lyk hielden, gelyk de ſlang die Virgilius uit het graf van Anchiſes doet komen, en daar weêr in kruipen, na van alle de offerſpyzen geproeft te hebben, die Eneas op de verjaring van zyn vaders dood daar offerde; 't zy dat het foorten van godheden waren, onder den naam van *Dii Ma-*

Manes bekent, gelyk men noch uit de Opſchriften *Dis manibus*, die men op alle de lykbuſſen zette, ziet.

Volgens dit gevoelen, had de ſchrandere godvrucht der menſchen hen vele en onderſcheyde manieren doen uitvinden, om de ſchimmen een volmaakte ruſt te verſchaffen, en dezelve voor den hoon der levendigen te dekken. Niet alleen verzuimden zy niets van 't geen voor de lykſtaatſi en om de zielen in het graf te ſluiten, gelyk zy het uitleidden, voorgeſchreven was, maar zy volhardden noch eenigen tyd met daar zekere lykdienſten en eer aan te bewyzen.

Daar waren 'er twederlei, de eene wierden door het gemeen of door de gehele maagſchap bewezen, en men noemde ze *Parentalia* *. De andere wierden door partikulieren gepleegt, en *Inferiæ* genaamt. In beyde deze plechtigheden zuiverde men het graf, daar men de ſtruiken en doornen afrukte; men bekranſte die met bloemen, en na de ſchimmen bezworen te hebben, goot men in kuiltjes, die expres hier toe gemaakt waren, ſchalen met wyn, melk, en 't bloed der offerdieren; men wierp er bonen en groente in, daar men zich inbeeldde dat de zielen haar deel van quamen nemen.

Daar waren ook dagen tot deze godvruchtige plichten geſchikt, te weten de dertigſte en de verjaardag, zonder van die gene te ſpreken, die ieder uit genegenheid en tedere liefde noch daar toe verkoor. Dagen, tot deze godvruchtigheid geſchikt.

De begraafplaats was om deze reden een geheiligde plaats, die men zonder misdaad niet kon ſchenden, en daar de vyanden zelfs eerbied voor hadden †, ten zy dat het Barbaren waren, gelyk de Grieken zelfs in de eerſte tyden waren. Homerus, Dictys van Kreten, en Dares de Frygier verſchaffen ons verſcheyde voorbeelden van de gruwelyke woeſtheid hunner Helden, die hun haat noch na de daad voortzettende, noch op de lyken van hun dode vyanden woedden, en hun alle ſoort van ſmaad aandeden. Zo ſleepte Achilles ſchandelyk het lichaam rontom de muren van Trojen, en zo valt 'er een van de hevigſte gevechten voor tuſſchen de Trojaners en Lyciers van de eene kant, en de Grieken van de andere, waar van de eene het lyk van Sarpedon wilden hebben, om het ſmaad aan te doen, en de andere wonderlyke voorbeelden van dapperheid gaven, om het voor deze ſmaad te dekken. De begraafplaatzen waren geheiligde plaatzen. *Ilias.* 22 *v.* 390.

De beweegredenen van Godsdienſt altyd niet genoeg zynde om die gene te wederhouden die 'er geen hebben, of om die gene geruſt te ſtellen die reden hadden om voor de ontwyding der graven te vrezen, waren de Ouden, om daar in te voorzien, genoodzaakt geweeſt daar wachten by te zetten, die ze beſchermden, veel minder tegen de vyandlykheden van de krygslui hunner tegenparty, als tegen de ſchuldeiſſchers, de tovereſſen en de die-

* *Cicero* 2. *de legibus.* Inferiæ privatæ ſunt ferus, parentalia publicæ, atque omnis parentatio a civibus aut incolis feſto colebatur.

† *Cicero* 3 *de legibus.* Pœna fuit Solonis lege conſtituta ſi quis buſtum aut violaſſet aut dejeciſſet.

Apulejus Meta-morph. 2

ven. Apulejus heeft hier over een zeer ſchone plaats in het twede boek van zyn Herſcheppingen, die men kan nazien.

Gevoelen der Amerikaanſche Volkeren wegens de zielen.

Dit is noch hedendaags het gevoelen der Amerikaanſche Volkeren; zy denken dat de zielen der dooden zich haaſten om zich na het land van hare Voorzaten te begeven, van waar zy het niet zullen wagen weerom te komen, om dat men te veel op den weg, dien men gaan en komen moet, uit te ſtaan heeft.

Ondertuſſchen verzinnen ze noch iets dat der zelver plaats in de graven vervult; zy meenen ze in de dwaallichtjes van hunne kerkhoven en moeraſſen te zien, en verhalen 'er zo veel verſchyningen van, als de oude wyven gemeenlyk by het ſpinrokken gewoon zyn te vertellen.

Zo dra de ziel uit het lichaam is, houden zy op daar de namen aan te geven, die zy ten tyden van de vereniging hadden. De Huronnen en de Irokoizen noemen ze *Eskenn*, dat al de betekenis van ſchimmen, ſchaduw, beeld, enz heeft, die de Ouden haar toegelegt hebben.

Relat. de la nouv. France pour l'an 1636. 2. part. ch. 9. p. 146.

Vader Brebeuf verhaalt, dat hy een oud Huron gevraagt hebbende, waarom zy aan dorre en lang uitgedroogde lichamen de namen van *Eskenn* of *Hatiskenn* gaven, die niet als de zielen kunnen betekenen, uit deszelfs antwoord beſloot, dat zy zich inbeelden dat wy twee zielen hadden, alle beyde verdeelbaar en ſtoflyk, en evenwel alle beyde redelyk: dat de eene op het ſterfuur van het lichaam ſcheyd, en evenwel op het kerkhof tot het doodfeeſt blyft, waar na zy in een Tortelduif verandert, of volgens het gemeenſte gevoelen recht uit na het land der zielen gaat; de andere is als aan het lichaam verknocht, en onderrecht, om zo te ſpreken; het lyk blyft in het graf na het feeſt, en komt 'er nooit uit, ten zy dat ze weer op nieuw gebaart word, en dat het bewys van deze zielsverwiſſeling de volmaakte gelykenis was, die eenige levendige perſonen met andere hebben die voor hen geſtorven zyn.

De denkbeelden van de oude Godgeleertheid zyn zo verwart eer zy tot onze hedendaagſche Wilden zyn gekomen, dat het byna onmooglyk is iets zekers uit hun zeggen te beſluiten. Ieder een brengt hier omtrent zyn eige herſſen-ſchimmen te berde, en verhaalt de zaken op een gants verſchillige wyze als andere.

In deze herſchepping van de ziel in een Tortelduif of Ringelduif (want zy kennen geen andere Tortelduiven) ontdek ik noch een overblyfzel van de zinnebeeldige Godgeleertheid, waar in de duif het Zinnebeeld van de ziel of geeſt by de Ooſterſche Volkeren was, en de ziel zodanig uitbeeldden, dat zy de gewoonte hadden van de gedaante daar van op de *Cippi* of ſpitzen van al hunne graven te ſtellen, of wel een Witje, dat ook het zinnebeeld van Pſyche, dat is te zeggen de ziel, was. Zomtyds zette men deze figuren by malkander, gelyk men noch op enige lykbuſſen ziet.

Wat deze ſoort van nieuwe geboorte aangaat, waar van Vader de Brebeuf ſpreekt, deze ſtellen zy weinig anders als in de Kinderen, dien de dood byna geen gebruik, of weet van het leven heeft overgelaten; om deze reden zyn zy gewoon deze aan de kant van de wegen te begraven, met verbeelding dat hun dwalende

Ziel

Ziel, in den ſchoot van enig voorbygaande Vrouw zou kunnen varen.

In gevolge van het algemeen gevoelen dat'er noch iets in de graven overblyft, houd de gantſche natie dikwils een feeſt om de Doden te bewenen, die van 't eene Dorp begeven zich na 't ander, om daar deze lykdienſten te helpen plegen. De Buren en Bontgenoten verzuimen ook deze plichten van welvoeglykheid en beleeftheid niet.

De partikulieren gaan van 's gelyken zeer dikwils na het graf om daar hun tranen te vernieuwen, daar de Romeinen eertyds wiſten derzelver aſſchen mee te beſproeien, door gaten die zy in hun lyk-buſſchen gemaekt hadden. Zy wieden het kruid uit dat'er op groeit. Zy brengen 'er dikwils Koorn, en Sagametté op, dat zy 'er door een klein venſter op werpen, dat men expres in de hut van planken of ſchorſſen maakt, die tot een Mauſolé verſtrekt. Na eenige maenden openen zy op nieuw het graf, om te zien of het ligchaam noch in goeden ſtaat is, en om nieuwe kleren in plaats van die te leggen, die reeds verrot zyn, eindelyk, nademaal de Ziel zodanig niet aan haar graf verknocht is, of zy komt 'er zomtyds wel eens uyt, om daar omtrent te waren, en weer tot de plaatzen te keren, die zy in 't leven dikwils bezocht heeft, werpen zy dikwils offeranden op het vuur van hunne haartſteden. De Moeders boven al, die de dood haar kinderen in de eerſte jeugt ontrukt heeft; laten niet na van tyd tot tyd melk uyt haar boezem te drukken, en die in 't vuur of op het graf te plengen voor hare kinderen die aan de borſt geſtorven zyn.

De Volkeren van Florida deden hunne Kerkhoven bewaken, en toen Fernand de Soto daar quam, vond hy een Spanjaard die door de Wilden tot ſlaaf gemaakt was, en die verheugt zynde menſchen van zyn landaart te zien, hun onder zyn avanturen vertelde, dat een van zyn grootſte plagen was, dat hy tot bewaring der dode ligchamen op het kerkhof was geſtelt geweeſt tegen de wilde dieren, die dezelve 's nachts quamen opgraven, en daar hy byna zelfs van was verſlonden geworden. Deze voorzorg kan goed zyn tegen de beeſten, of tegen zulke die'er als comdia komen om bebezweringen te doen, maar zy kan niet helpen tegen de krygsvyanden, die zomtyds in dat land op de lyken hunner vyanden woeden, 't geen als de grootſte boosheid en verbittertheid word aangezien. 't Is noch niet vele jaren geleden dat de Natien die oorlog voerden tegen de Tionnontaten, dat Hurons zyn die in het naauw van de Straat wonen, der zelver graven ontwyden, de beenderen verſtrooiden en ze aan bomen ophongen.

Ik weet niet dat de Irokoizen ooit hun Slaven op de graven hebben doen waken. Maar zy zyn altyd zeer godvruchtig omtrent hun doden en graven geweeſt. Evenwel zedert de aankomſt der Europeanen, en den groten handel dien zy door de mengeling der Natien dryven, behalven dat zy omtrent het porcelein, dat zy in de graven ſloten, veel kariger zyn geworden, heeft het gebrek, dat zy 'er in 't vervolg van gehad hebben, eenige partikulieren die niet al te ſchroomachtig waren, genoodzaakt in de aſſchen hunner Voor-

Relat. de la nouv. France pour l'an 1634. ch. 2.

Garcilaſſo, Hiſt. de la Florid. l. 2 c. 2.

Voorvaderen te wroeten, om 'er dit verdoofde en half verſleten porcelein uit te halen, dat men noch kennen en onderſcheyden kan; zo dat dezelfde gierigheid, die in Europa en Azien de begraafplaatzen der Koningen heeft doen ontwyden, waar in men grote ſchatten meende te vinden, deze elendige Volkeren de ſchuilplaatzen hunner doden heeft doen ſchenden, om 'er deze bagatellen uit te halen, die in onze ogen verachtlyk ſchynen, maar by hen van meerder waarde zynde hun gierigheid opwekken, gelyk het goud de onze ontſteekt.

De overwinnaars van Peru en Mexico ontwyden de graven.

De onverzadelyke gretigheid der overheerders van Peru en Mexiko, deed hen dus alle de oude begraafplaatzen der Indianen ontwyden, met hoop van daar onnoemelyke ſchatten te zullen vinden, die men de gewoonte had van daar met de lyken te begraven. Zo dra zy ze geopent hadden trapten zy de lichamen verachtelyk met den voet, en wierpen ze ten prooi der wilde dieren.

De Indianen waren hier over in de uitterſte wanhoop, en niet tegenſtaande den hevigen druk daar zy als van overſtelpt waren, door deze ontwydingen te zien, konden zy zich niet onthouden, zeggen de Schryvers van die tyden, van deze godloze menſchen ootmoedig te ſmeken, dat zy toch de rykdommen, daar zy zoo happig na waren, wel van de aſſchen hunner Voor-Ouderen zouden onderſcheyden, die hun van geen nut konden zyn: dat zy wel mochten varen, met het goud ende juwelen, waar van hunne graven vol waren, maar toch de dode lichamen op hun ruſtplaats laten, om hun vereniging met de ziel ten tyden van de opſtanding niet te zwaar en ongemaklyk te maken, met de beenderen hier en daar te ſtrojen, zonder enige eerbied voor hunne ſchimmen te hebben.

Gomara, Hiſt. Gener. de las Indias, l.5.c.17

't Zy Godsdienſt, 't zy eerbied voor de overledenen, 't zy inzicht voor hunne vrinden, het is niet meer geoorlooft een dood menſch by een van de namen te noemen, die hy in zyn leven voerde; en al de gene, 't zy mans of vrouwen, die diergelyke namen hadden, zyn genoodzaakt die neer te leggen, en andere aan te nemen, 't geen op de eerſte maaltyd geſchied. Deze namen blyven als met het lyk begraven, tot dat de rouw verdwenen en verdooft zynde, het den vrinden behaagt den boom weer op te beuren, en den doden te doen herleven.

Op myn aankomſt in St. Louis, oordeelden de Zendelingen, dat om my aanzien te geven, ik den Wildemans naam van den overleden Vader Bruyas, een beroemt Zendeling, en die zeer wel by de Irokoizen was gezien geweeſt, onder welke hy vele jaren had doorgebracht, weer moeſt opbeuren. Hy was eerſt vier maanden van te voren geſtorven, en dit was de boom volgens hunne gebruiken wat te vroeg opgerecht; ook wanneer zy misnoegt waren verweten my verſcheyde, dat ik hun ongelyk had aangedaan, met den naam van hun Vader aan te nemen; evenwel lieten zy niet na my als een anderen Vader Bruyas aan te zien, om dat ik in alle zyne rechten getreden was.

't Is een van de gevoeligſte affronten die men een Wildeman aan kan doen, hem van zyn dode vrinden te ſpreken; men brengt hun denk-

denkbeeld niet als in tyden van nood te binnen, en dan moet men zelfs voorzichtigheid gebruiken. Want behalven dat men den naam van den overleden niet durft noemen, gelyk ik reeds aangemerkt heb, durft men zelfs niet vlot uit zeggen dat hy dood is; en op de zelfde wyze als men by de Romeinen in plaats van *Mortuus eſt* moeſt zeggen *Vixit*, *Abiit fuit*, gelyk men op de lykbuſſchen ſchreef, moet men zich van 's gelyken by hen van een omſchryving bedienen, en zeggen by voorbeeld: de grote Kapteyn die ons verlaten heeft, dien wy bewenen, enz.

Het denkbeeld van den doden verdwynt evenwel niet met hem, en gelyk men een tyd lang enige Eerbewyzingen aan zyn graf doet, duren de rouw en jammerklachten ook een geruimen tyd.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

van den Rouw.

DE Rouw een teken van de wederzydſche liefde zynde, die'er tuſſchen perſonen die door het bloed, de vrindſchap, of andere banden verknocht zyn, moet als een plicht, die op de natuur gegrond is, aangezien worden. Alle de natien hebben die zo redelyk gevonden, dat zy genoodzaakt zyn geweeſt die in hun wetten vaſt te ſtellen. Maar nademaal daar in gelyk als in andere zaken, dikwils overdaad of ydele eer gepleegt wierd, hebben dezelfde wetten door de regels van moeten voorſchryven en palen hier in ſtellen.

Het haar afſnyden was by de ouden het duidelykſte teken van Rouw.

De wezentlykſte Wet en het duidelykſte teken van rouw was zyn haeren te laten afſnyden, want gelyk men de doden of ſtervende tot het graf inwydde, met hun de hairen af te ſnyden, die aan de helſche Godheden toegeheiligt waren; was het ook een ſoort van inwyding en geeſtlyken dood voor de perſonen, die den overleden het naaſt beſtonden, en die rechtvaardige redenen hebbende om hem te bewenen, betuygden dat het aan haar niet ſtond dat zy hem niet volgden, en dat zy zo veel het in haar macht was ſtierven.

Deut. Cap. 14. vs. 1.

De Joden hadden dit gebruik van het Heydendom niet laten varen, ondanks het verbod van de Wet, in het 14. Hooftſtuk van Deuteronomium uitgedrukt. Hierom wanneer God hen met een algemene verwoeſting door de Profeten doet dreigen, is het yſſelykſte teken dat hy hun van hun ſchande geven kan te zeggen, dat zy de zakken om hun lendenen zullen gorden, en dat alle hoofden zullen kaal zyn, gelyk ook dat hyze zal doen omkomen, en dat hy zo zyne plagen over hen zal laten gaan, dat zy niet begraven zullen worden, dat menze niet zal bewenen, en dat'er niemand zyn zal die tot een teken van den rouw, dien natuurlyker wyze hun verlies veroorzaken moeſt, zyn hairen zal laſſnyden.

Ezech. 7 v. 18.

Deut. 14 vs. 1.

De H. Schrift merkt aan dat de Heydenen zich tot een teken van rouw over de doden de hairen tuſſchen de ogen afſneden, dat is te zeggen aan het voorhooft; miſſchien waren 'er die zich geheel ſchoren, maar het is veel waarſchynelyker dat men 'er maar weinig afſneed, en de reſt achteloos liet hangen, zonder ze te vlechten of te ſtrikken, gelyk Virgilius van de Trojaanſche Vrouwen zegt.

Et circum Iliades crinem de more ſolutæ.

Virgil. Æneid. 3. v. 65.

Daar waren 'er die hun lokken aan hun vrinden opofferden, en dieze hun in de handen gaven, wanneer menze begroef of op de houtmyt ley om te verbranden. Zo geeft Achilles zyn lokken, die zyn Vader Peleus aan den vloed Sperchius toegewyd had, veronderſtellende dat hy weer in zyn Vaderland zou keren, Patroclus in de hand.

Homer Iliad 23. v. 152.

Men beſtrooide ook zyn hooft met aſch, en omgordde zyn lenden met een haeren zak, dat is te zeggen met een oud verſleten en duiſter verwig kleed, om door deze achteloosheid van zyn gantſche lyf een zeer hevige droefheid uit te drukken, die nergens anders omdenkt. In dezen ſtaat ging men op den grond, op beeſte huiden zetten, men mengde aſſchen onder zyn ſpys, en in de hevigſte aanvallen van droefheid ſtiet men de kop tegen de aarde, kerſde zyn ligchaam, en ſloeg zyn borſt aanſtukken.

Men beſtroide zyn hooft met aſch, en omgorde zyn lenden met een hairen zak.

Boven al munten de vrouwen in deze luid roepende tekens uyt, zy krabden het aanzicht op, en verdoofden ieder een met haar gehuil en geſchreeuw, en begongen hondert andere buiten ſporigheden, die men verplicht was te matigen tot vertroofling van die perſonen, die maar uit kuren en om 't welſtaanshalven weenden, eer als uyt een waren Rouw over de perſonen, die haar zo waard niet zynde als zy wel moeſten zyn, in 't gemeen al te lang na de eerſte wenſch ſterven, die zy uitgeboezemt hebben omze te zien den geeſt geven. Alle deze tekens van Rouw zy zo dikwils en in de H. Schrift en in de ongewyde ſchryvers beſchreven, dat het niet nodig is op ieder zaak in 't by zonder te blyven ſtaan, om die met getuigeniſſen te beveſtigen.

De Rouw by de Wilden heeft ook zyne wetten, door een gebruik van onheuglyke tyden af geheiligt, dat een kenteken van de eerwaardigſte oudheid is. Na de eerſte dagen waar op het lyk in de hut ten toon geſtaan heeft, en dat een tyd van gedurig wenen is, zyn 'er noch tien dagen van diepen Rouw, en vervolgens een jaar of twe dat de zelfde wat gematigder is.

De wilden hebben ook diergelyke gewoontens.

De wetten van den diepen Rouw zyn zeer ſtreng, want gedurende deze tien dagen na zich het haar te hebben laten afſnyden, het aangezicht met aarde of houskool beſmeurt en gants ongedaan van kleren daar uit te zien, zitten zy op hun mat met het aanzicht tegen den grond aan, of na de berri gekeert, hebbende het hooft in hun deken gewonden, dat de vuilſte ſlet is die zy hebben. Zy zien noch ſpreken niemant toe, ten zy uit noodzakelykheid en met een zachte ſtem; zy zetten voor dien tyd alle plichten van welleventheid en beleeftheid ten opzicht van de gene die hen komen bezoeken aan een kant: zy eten niet als koude koſt; zy komen by geen vuur om zich te warmen, zelfs niet in den winter, en gaan niet als by nacht om hun nooddruft uit.

In den lichten Rouw vernoegen zy zich met zelden uit te gaan, geen feeſten of openbare vergaderingen by te wonen, eenige plichten

ten van de gewoonlyke welleventheid achter wegen te laten, zich niet op te ſchikken, en zelfs hun hair niet te ſmeren.

De Rouw is ſtrenger of ſlapper na mate van de bloed verwantſchap.

De Lykplichten voor allerly ſoorten van perſonen niet dezelfde zynde, zyn de Rouw-wetten ook voor ieder een niet even eens. Man en vrouw zyn er 't naauwſte aan verbonden. Zo dra een van beyden de ſchatting aan de natuur betaalt heeft, krygt de hut van den overleden een recht op de overgebleve perſoon, 't geen zy gedurende 't leven van beyde niet had. Want het huwelyk de contractanten niet verplichtende in elkanders hut over te gaan, en ieder in de zyne blyvende, is de langſtlevende, 't zy man 't zy vrouw genoodzaakt zyn hut te verlaten, en zich voor eenigen tyd in de hut van den overleden te begeven, om hem te vertonen, en om hem met zyn vrinden te betreuren, en deze zyn zodanig de meeſters over zyn Rouw, dat zy hem kunnen dwingen om dien ſtreng volgens de wetten te onderhouden, of wel hem dien in 't geheel of ten delen quyt te ſchelden na hun welgevallen.

Wanneer de getrouwden elkander gelieft en zy te zamen wel geleeft hebben, trachten zy in den weeuwenaar en weduwen ſtaat den Rouw op zyn ſtrengſt uit te houden, en de vrinden hebben er pleizier in. Dan ſlyt de Rouw allengsjes uit kracht van zekere quytſcheldingen die de vrinden toeſtaan, en die op de feeſten opentlyk door geſchenken bekent gemaakt worden, die hun wil te kennen geven, tot dat de Rouwtyd om zynde men ze door een laatſte woord, dat is te zeggen door een laatſte geſchenk te enemaal vry verklaren om na een ander te mogen omzien. Dit geſchied plechtiglyk in een vollen Raad, waarin men de weduwe kleed en de lokken vlecht, die de Rouw haar noodzaakte om verwart te laten hangen. Maar indien de vrinden reden hebben gehad om zich over het ſlecht leven van een man of vrouw te beklagen, welke hier door te kennen gaven dat zy hun vermaagſchapping weinig achtten, laten zy hun niet toe den tyd van hun Rouw te vervullen, en zy wachten niet lang om hun door een geſchenk, dat het enigſte is dat zy te verwachten hebben, te verklaren, dat zy ze ontſlaan van alles dat zy hun omtrent dit ſtuk mogen ſchuldig zyn, en dat zy hen in volle vryheit laten. Maar des niet tegenſtaande zou het ſchande voor een weeuwenaar en noch meer voor een weduwe zyn, voor den tyd die tot den gewonen Rouw geſtelt is te hertrouwen; en zo zy het een van beyde deden voor dat de vrinden van den overleden hun door het laatſte woord daar toe vryheid gegeven hadden, zouden zy zich en hun nieuwe echtgenood voor allerley hoon blootſtellen, die men van rechtswegen hun zou kunnen aandoen en ook doen zou.

De Irokoiſche Vrouwen laten zich een lok hair afſnyden.

De Irokoiſche Vrouwen, die zich de hairen laten affnyden, laten zich niet heel kaal ſcheren. Zy hoefden eigentlyk maar die lok te laten korten, die haar achter den rug hangt, latende die aan 't begin van de ſchouders affnyden, maar de vrinden van den overleden overdenkende dat het haar beſte cieraad is, en dat er te veel tyd zou verlopen eer die hairen weer tot de vorige lengte groeiden, en dat die vrouwen in dien tyd niet uit haar hut zouden kunnen gaan, laten haar bidden van ze te bewaren. Dan me-

nen zy genoeg te doen als zy er een klein endje van laten affnyden, en zy laten het overige onachtzaam hangen, zonder er eenige zorg aan te beſteden.

De mans laten ook een weinig van het hair affnyden, en onder deze operatie, die niet pynlyk zyn kan, wil het Ceremonieel dat zo wel de Mans als de Vrouwen door hun woorden betuigen, dat zy 'er een zo hevige ſmert van gevoelen, als of men den draad van hun leven afknipte. De Vrouwen van Virginia ſtrojen haar lokken op het kerkhof, of werpenze op het graf, na ze te hebben laten affnyden. De Braziliaanſche en Karaïbiſche Vrouwen laten de hare dicht aan het hooft affnyden, en leggen haar Rouw niet af voor datze weer gegroeit zyn. Dit is, zegt Homerus, by na het enigſte geſchenk dat de eene vrind aen den ander geſtorvenen doen kan, zich de hairen te laten affnyden, die op zyn graf te ſtroien, en tranen over hem te vergieten.

Homer Odyſſ. 4.

Valer. Maxim. lib. 2*de Inſtit. Antiq.*

De ſchryvers verhalen van de Lyciers, dat zy zich in den Rouw in 't vrouwen gewaad kleedden, om te betekenen dat de tranen maar vrouwelyke wapenen zynde, zy den Rouw haaſt moeſten afleggen, en moed te ſcheppen zo als mannen paſt, die zich niet door den druk laten overſtelpen. Ik vind niet dat de Irokozen ende andere Wilden hen in dit ſtuk na doen, ten zy miſſchien dat nademaal 'er geen groot onderſcheyd by hen tuſſchen het gewaad van beyde de kunnen is, zy gedurende dien tyd het hooft als de vrouwen bewinden, om hun druk te verbergen; een gewoonte die oudtyds by de Perzen ook in gebruik was.

Plutarch. Orat. Conſol. ad Apollon.

Quint. Curt. lib. 10.

De Leſſus en het Muzikaliſch gehuil geſchied door vrouwen gedurende den Rouw tyd regulier driemaal 's daags, by 't opgaan van de zon, op den middag, en by haar ondergang. Men volhard daar zomtyd verſcheyde jaren in, maar niet zo regulier. By enige van de Irokoiſche natien en in Brazilien is dit een gewoonlyke bezigheid der vrouwen zo dikwils als zy na 't boſch of 't veld gaan, of weerom keren; onderweeg houd ieder haar party, maar dit breekt haar luſtigheid niet, want dit gedaan zynde, zyn zy zo vaardig om te lagchen, als of zy om geen huilen gedacht hadden.

De gewoonte van de doden te bewenen is by enige natien van Amerika een plicht van welleventheid geworden als zy vremdelingen ontfangen. Men meent hen geen meer eer te kunnen bewyzen, als dat men zich aan de gevoelens van Rouw en droefheyd overgeeft die zy over het verlies kunnen hebben, dat zy in de Perſonen van hun natie geleden hebben, die hen waard moeſten zyn. Dan noemen zy alle de luiden van de natie die zy gekent hebben die hen bezoeken, en maken zoo veel te heviger jammerklachten, om dat zy ze als den band van hun vrindſchap aanzien en van het recht van gaſtvryheid, dat de een by den ander heeft. In Brazilien zyn het de vrouwen die dus komen wenen; zy gaan op de hurken zitten, leggende de beyde handen op 't aanzicht; zy blyven enigen tyd in deze geſtalte zitten, treurende op de maat en tranen ſtortende. By de Siouzen en enige Volkeren daar omtrent zyn het de mans die dus wenen, leggende de hand op het hooft

hooft der vremdelingen, die hen bezoeken, om de doden van hun natie eer aan te doen.

De H. Schrift leert ons dat dit een oud gebruik by de Ooſterlingen was. In het eerſte Boek van Mozes word verhaalt dat Jakob Rachel voor de eerſtemaal ziende, en vernomen hebbende dat het zyn nicht was, en de dochter van Laban, hy haar een kus gaf, en zyn ſtem verheffende begon te wenen. Vervolgens zeyde hy haar, dat hy de broeder van haar vader was, en de zoon van Rebekka. Men ziet geen reden die Jakob bewegen kon om te wenen. De ontmoeting van Rachel moeſt hem eer blydſchap veroorzaken, dan luſt om klachten uit te ſtorten. Het is dan te geloven dat Jakob zich in die gelegenheid van een gewoonlyke plicht der Ooſterſche Volkeren quyt, van by de perſonen te wenen, aan wie zy vermaagſchapt waren, noch meer by die van welke zy afſtamden. En deze manier om zyn ſtem by het wenen te verheffen, die hier door de H. Schrift aangewezen word, komt redelyk wel met die der Amerikanen overeen, van al zingende te wenen.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Algemeen feeſt der doden.

BY de meeſte wilde Natien zyn de dode lichamen in het graf, daar men ze 't eerſt gelegt heeft, maar als in bewaring. Na een zekeren tyd recht men een nieuwen lykdienſt voor hen aan, en bewyſt hun nieuwe eer. De Karaïben, en een groot gedeelte van de Zuider Wilden laten een gants jaar verlopen, om het vleeſch tyd te geven om te vergaan; dan vieren zy het jaargety, en nodigen de dorpen van hunne Natie tot dit feeſt. Men komt uit alle Karbetten by een, en na verſcheyde dagen met zingen en danſſen ter eren van de overledene doorgebracht te hebben, brand men hunne beenderen, die men tot pulver ſtampt; dit pulver of deze aſſchen mengen zy onder hun drank, en drinken dien tot dat 'er niets meer overblyft: gevende dus een algemeen en erffelyk voorbeelt in een gantſche Natie van een alzo tedere liefde voor hunne vrinden en medeburgers, als die was dewelke de beroemde Artemiſia, Koningin van Karie, onſterffelyk gemaakt heeft, welke het lyk van haar man Mauſolus geen ander graf willende geven als haar eigen lichaam, haar naam door deze roemruchtige daad noch meer vereeuwigde, als door het gedenkteken dat zy voor hem liet oprechten, ſchoon het zo prachtig was, dat men het onder de zeven wonderen van de wereld·getelt heeft.

2 *Lettre du P. de la Neuville dans les Memoires de Trevoux, Mars 1723.*

De Heer Biet verhaalt deze daad der Karaïben noch omſtandiger. Hy beweert dat zommige de lichamen ſtraks na de dood verbranden; maar dat andere ze in 't graf leggen, met hun wapens en halsbanden verciert. Vervolgens brengen zy hun met veel plechtigheid te eten, zeggende dat men hen voeden moet, tot dat zy geen vleeſch meer over de benen hebben, om dat zy geloven dat zy niet na het land der zieken gaan, of zy moeten hun vleeſch verloren hebben. Wanneer zy dan denken dat het vleeſch te enemaal verteert is, maken zy *een wyn*, dat is te zeggen, zy rechten een feeſt aan om hen te verbranden, 't geen zy op deze

wyze aangaan: zy leggen ze op een bed van heel wit katoen, vier jonge dochters houden ieder een hoek van dit bed vaſt, zy laten deze beenderen op het geluid van eenig ſpeeltuig danſſen, en de gantſche vergadering danſt ook, drinkende altyd na ouder gewoonte. Na dat zy ze wel hebben doen danſſen, recht men een hout myt op, waar op men ze verbrand met al wat hen in hun leven gedient heeft.

Alles tot aſch verteert zynde zo er noch eenige beenderen gevonden worden die niet fyn genoeg zyn, ſtampen zy die tot gruis, laten ze door een ſoort van een zeef gaan, en mengen deze aſch met water, daar zy zich de benen mee wryven. Dan gaanze voort met drinken, waar na een ieder zich naar huis begeeft. De Heer Biët zegt niet dat zy deze aſchen drinken, maar miſſchien was hy zo wel niet onderrecht als Vader de la Neuville, die na hem geſchreven heeft, en die van dezelfde Wilden ſpreekt

Lopes de Gomara, Hiſt. gener. delas Indias, l. 2. c. 2.

Lopes de Gomara, zegt van de bewoonders van den vloed van Palmas, dat zy alle de gene die ſterven begraven, behalven de Prieſters, die zy eershalven verbranden, en dat zy terwyl het lichaam brand zingen en danſſen; vervolgens vergaren zy de aſchen, en houden ze een jaar lang, om welke tyd de vrinden en de vrouw van den overleden de zelve indrinken, verzellende de plechtigheid van dit jaargety met verſcheyde bloedige kervingen die zy op hun lichamen doen.

Van de Natien van noorder Amerika.

De Natien van Noorder-Amerika houden een algemeen feeſt, waar op zy alle de lyken van die gene vergaderende die in den tuſſchen tyd van het eene feeſt tot het ander geſtorven zyn, en alle natien die hun buren en bondgenoten zyn, nodigende, dezelve of verbranden, gelyk het gebruik by de Volkeren van 't noorden is, of wel in een gemene kuil begraven.

Daar is enig onderſcheyd onder deze natien aangaande de wyze hoe en den tyd wanneer zy dit feeſt gewoon zyn te vieren. Zommige doen het van jaar tot jaar. De Huronnen ende Irokoizen vieren het alle tien of twaalf jaar maar eens, of zo dikwils als zy van dorp veranderen. Nademaal ik geen van deze feeſten bygewoont heb, zal ik my na de beſchryving reguleren die 'er Vader de Brebeuf van gegeven heeft, waar by ik enige omſtandigheden zal voegen, die ik in de hand ſchriften van den Heer Nikolaas Perrot gevonden heb.

Relat. de la nouv. France pour l'an 1634. 2. part.

Het algemene feeſt der doden is van alle de bedryven der Wilden het roemrykſte en plechtigſte, zy noemen het *het Zielen Feeſt*, en het komt hen zo gewichtig voor, dat zy 'er zich van het eene feeſt tot het ander toe bereyden, om het des te prachtiger te maken en met meer luiſter en toeſtel te vieren, zo dra de tyd nadert viert men het eene feeſt op 't ander, 't zy in partikulier in de Dorpen 't zy in de algemene vergadering van de gantſche natie, om de plaats te beramen daar men de gemene kuil maken moet, om den netten tyd voor 't feeſt te bepalen, en om de nodige maatregelen te nemen, om het heerlyk te maken door den talryken toeloop van de naburige volkeren en bondgenoten, die men tot dit ſchouwſpel moet uit lokken. Maar deze raads vergaderingen ontmoe-

moeten dikwils grote zwarigheden door de jaloezy der opperhoofden, waar van zommige met veel ſmart ziende dat hun mededingers groter gezag krygen, en het meeſte deel in de zaken hebben, onder verſcheyde voorwendzels vele ſtribbelingen doen ontſtaan, om het feeſt te ontruſten, en een ſoort van ſcheuring te veroorzaken, met hun feeſt a part te vieren, en de doden van hun onderhorigheid in een afzonderlyke kuil te leggen, gelyk het op dat feeſt gebeurde, waar van Vader de Brebeuf ons de omſtandigheden nagelaten heeft.

Na omtrent den tyd en plaats over een gekomen te zyn, verkieſt men onder deze hoofden een *Meeſter van het Feeſt* zo als zy hem noemen. Deze laat over al zyn bevelen uit gaan, op dat alles tot de plechtigheid vaardig zy, en daar niets aan ontbreken moge.

Dan is ieder Dorp in beweging. Op den eerſten ſchonen dag begeven zy zich alle na het Kerkhof, daar de Lyk bezorgers en Zalvers van ieder familie, die zy *Acheionné* noemen, in 't bywezen der vrinden dezelfde ligchamen uit het graf halen, daar zyze eertyds ingelegt hadden, terwyl dat de gene die hun doden affonderlyk op vergelegen plaatzen, waar het ook zy, begraven hebben, dezelve halen zonder hun arbeyd te beklagen.

't Is zonder twyffel een Hartroerent ſchouwſpel op het openen dezer graven, de menſſchelyke elende in deze afbeeldingen van de dood te zien, dewelke zo 't ſchynt vermaak ſchept om zich op duizenderly wyzen in deze lyken te vertonen, die alle van den ander verſchillen, na den trap van verderving waar in zy zyn. Zommige zyn dor en droog: andere hebben niet als het blote vel over de beenderen: zommige zyn gekookt en gebraden zonder ſchyn van verrotting: enige andere beginnen naauwelyks te rotten, andere krielen van wurmen, en zwemmen in de Etter. Maar ik weet niet wat hen 't meeſt moet aandoen, of de yſlykheid van zulk een ſchielyke vertoning, of tedere liefde en genegenheid dezer elendige volkeren jegens hun overledene vrinden: want niets ter wereld is verwonderens waardiger als de yverende drift, waar mee zy zich van deze droevige liefdens plicht quyten, verzamelende tot de minſte beendertjes toe, handelende deze gants ſtinkende en vuile lyken, enze van de wurmen ſcheydende, dragende hen enige dagreizens lang op hun ſchouders, zonder dat hun die onverdraaglyke ſlank verveelt, en zonder enige ontroering te laten blyken als de droefheid van perſonen verloren te hebben, die hun waard waren en noch zyn.

en een onverdraaglyken ſlank veroorzaakt.

Dan worden de treur zangen en tranen hernieuwt.

De graven geopent zynde laat men deze lyken dus enige uren ongedekt ten toon leggen, gevende dus ieder aanleyding om te overwegen wat hy 't avond of morgen zyn zal, onderwyl dat men de Leſſus en de tranen gelyk op den ſterfdag hernieuwt. Vervolgens kleed menze in 't nieuw, en kort daar na ſnyd men al het vleeſch van deze beenderen, waar van men de huit en het vleeſch in 't vuur werpt met de klederen en matten waar in zy begraven geweeſt zyn. Men raakt de hele ligchamen niet aan, die kort te voren begraven zyn, als dat menze reinigt. Deze beenderen dus gezuyvert, en ten delen in zakken geſtoken zynde, ten delen in

Men ſcheyd het vleeſch van de beenderen en werpt het met de klederen en matten in 't vuur.

Ieder draagt de beenderen zyner lyken weg.

in beverkleden, draagt men de hele ligchamen op berrien weg, andere laden de pakken met beenderen op hun ſchouders, en alle begeven zy zich na hun hutten, daar ieder zyn doden een feeſt ter eren aanregt.

Daar na worden ze alle in een van de Raads hutten gebragt.

Twee of drie dagen voor het vertrek draagt men alle deze lyken en beenderen in een van de Raads-hutten, daar een deel opgehangen worden, en de andere op de rey langs det hut gelegt, met alle de geſchenken die tot het feeſt geſchikt zyn. De opperſte van de Hut geeft hun een prachtige maaltyd, en onthaaltze in den naam van den overleden Kapteyn, waar van hy den naam opgebeurt heeft. Hy zingt daar op het doodslied vau dezen Kapteyn, 't geen ons aanwyſt dat de liederen zo wel als de namen daar erffelyk zyn, om een groter overeenkomſt met de perzoon te tonen, die men weer opwekt, waar van het ſchynt dat niets vergaat.

De opperſte van de Hut geeft hun een prachtige maaltyd.

De Gaſten hebben hier een vryheid die zy op zekere andere feeſten niet hebben, van hun vrinden, zo zy iets goeds hebben, mee te delen, en zelfs 't geen hun aanſtaat mee te nemen; eindelyk gaat ieder als de maaltyd gedaan is uit de Hut, zingende *Haé*! *Haé*! 't geen zy noemen het geroep der zielen navolgen.

Vervolgens geven zy zich met de dode Ligchamen en zakken met beenderen op de reys.

Alles ſchikt zich vervolgens tot de reys, en wanneer alles vaardig is ziet menze ten getale van twe of drie hondert perſonen vertrekken, met de dode ligchamen en de zakken met beenderen, die met ſchone beverkleden bedekt zyn, op de ſchouders; zommige nemen de moeite om deze beenderen op hun rechte plaats te ſchikken, en vercieren vervolgens deze geraamtens met porceleine halsbanden en ſchone kranſſen van lang elands-hair, die helder en gloeient rood geverft zyn. Zy trekken met kleine dagreyzen voort, en houden overal ſtil. Op den uyttocht hunner dorpen, op den weg, en op het naderen van de Dorpen, daar zy door moeten trekken, vernieuwen zy hun misbaar en ziele-geroep. Men trekt alle deze Dorpen uit, om hun in 't gemoet te gaan: zy plegen duizent mildheden in deze gelegenheid, en daar is zulke goede order geſtelt, dat ieder een overal zyn logies vind voor zyn volk en voor zyn doden, zonder dat zulks de minſte verwarring veroorzaakt.

't Is vermaaklyk alle deze verſcheyde lykſtaatſien op de algemene randevoes te zien by een komen, daar even goede order gehouden word, het onthaal prachtiger is en de gaſtmalen talryker en overvloediger.

De genodigde brengen geſchenken aan.

De Vremdelingen, die genodigt zyn om dit feeſt by te wonen, leggen alle de geſchenken by een die zy by brengen, om de doden te dekken. Men ontfangtze in een hut die hier expres toe gemaakt is, daar ieder bondvolk zyn vaſte plaats heeft: zo dra zy aangekomen zyn, ſtaan zy overent in de hut, daar menze ingeleyd heeft, zy verhalen de oorzaak van hun komſt, en de nodiging die men hun gedaan heeft: vervolgens bieden zy hunne geſchenken aan, trekken alle hunne klederen uit, en vangen op 't geluid van de Tamboer en de lier aan te danſſen, volgende alle achter malkander rontſom drie ſparrebomen, die expres in de hut opgerecht zyn. Ondertuſſchen neemt men de geſchenken, die zy aangebracht heb-

hebben, en alle hunne klederen weg, en de gene die hen genodigt hebben leggen 'er andere, die veel aanzienlyker zyn, voor in de plaats, en men vergaſt hen.

Enige dagen gaan 'er zoo door met de luiden die by een komen, zo wel die van de natie die hun doden aanbrengen, als de vremdelingen die op het feeſt genodigt zyn. 't Zyn enige dagen lang niet als mildadigheden van weerskanten, ter eren van de doden. De Hoofden en de partikulieren rechten verſcheyde kleine maaltyden aan, daar zy tot twintig en dertig perſonen op nodigen, maar in plaats van eetwaren en gerechten voor te dienen, zyn het niet als geſchenken van veelerley ſoorten, kleren, bylen, ketels enz. De Hoofden en aanzienlykſte luiden munten in diergelyke mildadigheden uit, die hen uitputten.

Men vermaakt zich ook met verſcheyde ſpelen. De jongelingen van de ene kant, en de jonge Maagden van de andere oeffenen zich van 's morgens tot 's avonds, 't zy met boog te ſchieten, 't zy met lopen, 't zy met den handboom. In ieder oeffening is een beloning voor den overwinnaar geſtelt, en deze Lyk-ſpelen daar de kracht en behendigheid haar beloning hebben, herroepen noch hedendaags in den ſchoot van Amerika het herdenken van die ſpelen van Elis, door tydſtippen afgepaalt, welke dienen om de tydrekening te reguleren, en die gedurende vele eeuwen de eerprikkeling van gants Griekenland opwekten.

Men vermaakt zich met verſcheide ſpelen.

Men vervaardigt ondertuſſchen in 't midden van een groot veld, dat men in den Raad hier toe verkozen heeft, een kuil van ontrent tien voeten diep en verſcheyde roeden in diameter. Men omringt deze kuil met een ſchavot of ſtellagie van tien roeden diepte en tien of twaalf voeten hoog: rontom lopen 'er een menigte ladders om daar op te klimmen, en boven op zyn 'er een groot getal ſtaken hier en daar opgerecht, daar lange dwarsbalken op ſteunen, die geſchikt zyn om alle deze zakken met beenderen op te leggen, die men daar voor 't gemeen ten toon moet ſtellen. Vervolgens ſpreit men een menigte matten of ſchorſſen onder het theater, en men recht een hopen kleine ſtellagies ter hoogte van een menſch op de kanten van de kuil op, voor de hele ligchamen, die men daar 's avonds voor het feeſt brengt.

Men vervaardigt ondertuſſchen een groten kuil.

Op den dag van de plechtigheid laat men verſcheyde malen in het Dorp omroepen, op dat ieder zich vaardig houde om op het geſtelde uur te vertrekken. Ieder familie ſchikt zich na haar rang, en ieder een is bezig met den taak die hem opgelegt is. Dan maakt men de pakken los, die in de hutten opgehangen zyn; men ontwintze op een nieuw voor de vrinden, die de vertrooſting willen hebben van ze te zien, te handelen, en noch eens op te ſchikken, voor dat zy hun het laatſte vaarwel zeggen; de druk word op dit droevig gezicht vernieuwt, en de Leſſus begint weer als op de begraaffenis-dag, zo dat men overal niet als gejammer en getier hoort.

Dit gehuil uit zynde, kraamt men op nieuw zyn pakken weer op, en ieder Dorp, ieder wyk onder haar hoofden, begeeft zich op weg als in proceſſie, acht gevende dat zy de doden zelfs in hun tocht

een zeer gevoeglyke order doen houden; zo dat de gene die het Lyk van een Opperhooft draagt, voor aan trekt, en zo na rang, volgens de verſcheyde trappen van aanzien, ouderdom, en kunne.

Ieder zet zich op de plaats hem door den Ceremonie Meeſter aangewezen.

Na mate dat deze omgangen op de grote plaats daar de kuil is aankomen, zet zich ieder op verſcheyde plaatzen neer, die hem door de Ceremoniemeeſter na den rang der Dorpen en het getal der Huisgezinnen aangewezen zyn; men zet alle deze pakken met beenderen op den grond neer, gelyk een pottekraam op de kermis, en wanneer al het volk aangekomen is, legt men de geſchenken ten toon, ten delen op den grond, ten delen op ſtaken, daar menze een geruimen tyd laat, om den vremdelingen tyd te geven om zich over derzelver rykdommen en pracht te verwonderen. Op het dode-feeſt, waar van Vader de Brebeuf ons de beſchryving heeft nagelaten, waren 'er twaalf hondert, die vyf of zes hondert roeden lands beſloegen, daar zy twe uren lang ten toon bleven leggen; ondertuſſchen beſtond de vergadering niet meer als uit twe duizent perſonen.

Gruwelyk gewoel in deze gelegenheid.

Ieder Dorp onder zyn hoofden geſchikt, klimt vervolgens op het theater, daar ieder huisgezin zyn aangewezen plaats heeft. Op het minſte teken, dat de Ceremonie-meeſter geven moet, loopen zy 'er na toe als of zy een dorp zouden beſtormen, en in een ogenblik is het gantſche theater vol, door 't middel van ladders die 'er rontom ſtaan. Zy hangen de zakken met beenderen aan de palen die hier toe opgerecht zyn. Alle klimmen zy met dezelfde vaardigheid weer af, nemen al de leren weg, en latende op het theater niet als enige Opper-hoofden, die 'er blyven om de geſchenken uit te delen.

Op het einde van deze verdeling bedekt men den grond van de kuil, en men omhangtze met grote klederen, ieder uit tien bevervellen beſtaande: in 't midden zet men enige ketels en ander huisraad tot dienſt van de doden, en men laat 'er de hele lighamen in zakken, waar van ieder een, twee, of drie bever-rokken met zich ſleept. Dan is 'er een gruwelyke verwarring, ieder om 't zeerſt zich in de kuil werpende, om 'er enige handen vol zand uit te halen, die volgens hun gevoelen hun van groot nut moeten zyn omze geluk in 't ſpelen toe te brengen.

Aartig voorval.

Het jaar dat Vader de Brebeuf deze plechtigheid bywoonde, had men zich geſchikt om den nacht op het veld door te brengen, daar men grote vuren ſtookte en gaſtereerde. Miſſchien zou men tot 's anderdaags ver op den dag gewacht hebben, om het feeſt te beſluiten, maar een van deze kreukel-zakken van zelfs los geraakt zynde, en in de kuil rollende bracht dit geraas, dat ieder een verbaasde, de gantſche vergadering in oproer; men liep van alle kanten met een yſſelyke opſchudding naar het theater, van waar men in een ogenblik alle deze zakken in de kuil uitſchudde, houdende evenwel die pels-kleren, waar mee zy bedekt waren, daar uit. Dit geraas enige tyd opgehouden zynde, vongen zy aan te zingen, maar op zo een droevige en hart-roerende wyze dat deze Vader, die door middel van de vuren, daar het veld vol van was, alles zien kon, zich levendig de yſſelyke droefheid en afbeelding van de

41.

wanhoop, waar in de zielen van deze elendige ſchepzels in de helle gedompelt waren, wiſt voor te ſtellen.

Enige jongelingen ſchikten met ſtaken de beenderen in de kuil, die 'er op twe voeten na vol wierd. Boven overheen dekten zy de bever-klederen, die 'er uitſtaken, en leyden de reſt met matten en ſchorſſen toe, die men met hout, ſtenen en aarde vulde, dat men 'er zonder ſchikking op wierp. Enige Vrouwen brachten 'er ſchotels met ſagamité van haar Indiaanſch koorn, en 's anderen daags en de volgende dagen verſchaften 'er verſcheyde Hutten van 't Dorp met gantſche korven vol, die op de kuil uitgetogen wierden, als een laatſte bewys van tedere liefde jegens de doden, waar aan men dezelve opofferde.

Van de twaalf hondert geſchenken die men op het feeſt ten toon gelegt had, zonder van de mildadigheden der partikulieren te ſpreken, en van de beloningen die 'er op de verſcheide oeffeningen geſtelt waren, wierden veertig klederen gebruikt om de kuil op te ſchikken; verſcheyde wierden met de gehele ligchamen begraven, men gaf 'er twintig aan den Meeſter van 't Feeſt, om de vremde natien te bedanken, die tot het ſchouwſpel genodigt waren geweeſt; de doden deelden 'er een menigte uit door de handen van de Opperhoofden en hun levendige vrinden; een deel diende niet als voor parade, en wierd door de gene, dieze ten toon gelegt hadden, weerom genomen. De ouden die 'er het beſtier over hadden, leyden 'er onder 's hands een goede menigte byzyden af, en het overige na dat de kuil vol was, wierd in ſtukken geſneden en van het theater af onder 't volk geſtrooit, dat daar om vocht, zo dat menze noch onder zo vele perſonen verdêlen moeſt, als 'er recht hadden om daar naar te ſtaan; 't geen zonder twyffel uit enige bygeloviglieid geſchied, want deze ſtukken en lappen kunnen nergens toe dienen.

Zo eindigt dit droevig feeſt, 't welk dient om de volkeren meer te verenigen, om de banden, die hun onderling verbinden meer toe te ſtrikken, en 't welk in deze woeſte volkeren een voorbeeld is van een grote ootmoedigheid, indien wy de godvrucht jegens hun overleden vrinden en mede-burgers met de onverſchilligheyd vergelyken, die wy voor de onzen hebben, welke gemeenlyk zo gauw vergeten als begraven zyn.

Beſluit van deze ſtof.

Wat de godlozen ook mogen denken, die willen dat alles met het ligchaam vergaat, zy kunnen de waarheid uit de gewoonte van deze botte volkeren leren; want wat zy ook zeggen mogen, deze inſtelling, zedert haar oorſprong in wezen gehouden, is klaar-blykelyk een werk van den godsdienſt, en een getuigenis van het oude geloof. En ſchoon hedendaags de gevoelens van godsdienſt door de wulpsheid hunner zeden, en miſſchien noch meer door de godloosheid van die der Europeanen, die met hen omgaan, benevelt zyn; ſchoon zelfs dit laatſte gebruik byna overal daar de Europeanen geweeſt zyn, begint afgeſchaft te worden, om dat zy hen van de ene kant de nodeloosheid van deze verquiſtingen, en van de andere kant de ſchade die zy hen toebragten, hebben doen begrypen, ſchoon het op zommige plaatzen zelfs t'eenemaal vernie-

tigt is; is het geen zy eertyds deden, een overtuigent bewys van het algemeen gevoelen, dat de zielen de verrotting van het graf overleefden. Het is ook zeer waarſchynelyk dat zy ook zo veel zorg niet voor deze dorre en verteerde ligchamen, of die in etter en verderving zwommen, pleegden, als ingevolge van de overlevering, die hunne voorzaten van onze eerſte voovaaderen ontfangen hadden, dat deze lyken eens een nieuw leven moeſten aannemen, 't welk zo lang als de eeuwigheid duren zal.

ZEDEN DER WILDEN VAN AMERIKA.

ACHTSTE BOEK. EERSTE HOOFTSTUK.

Van de Taal.

Niets ſchiet 'er my meer over om dit Werk te eindigen, als van de Taal te ſpreken. Gods vinger word men hier niet minder in gewaar als in de andere wonderen, die de uitwerkzelen van zyn wysheid en almacht zyn; want de ſpraak den menſch nodig zynde om de banden van de zamenleving te maken, moet het verwonderlyk ſchynen, dat 'er in deze menigte van talen, die door de wereld verſpreyd zyn, zelfs in die van de domſte volkeren een order en ſchikking heerſcht, die zy nooit in ſtaat geweeſt zyn, om zelfs door kunſt en gronden in te voeren, en die zy noch hedendaags hebben, zonder dat zy in ſtaat zyn om die wel te kunnen begrypen: zo dat zy zeer verzet ſchynen te ſtaan, wanneer de Zendelingen, die dezelve door een lange ervarenheid en naarſtigheid, en noch meer door 't behulp des Allerhoogſten, doorgrond' hebben, hen in hun eige taal dit geſchikte verband doen aanmerken, dat zy 'er nooit in gewaar wierden.

De menſchen hebben maar een en dezelfde ſpraak gehad tot deze zotte onderneming van hun ydelheid toe, die het God behaagde te verydelen, met zodanig een wanorder in hun gedachten te brengen, dat zy niet deeden als elkander in hun werk ſtoren door deze ſchielyke en onverwachte verandering, welke alle ſoor-

ten en de betekenis der woorden verwart hebbende, maakte dat zy elkander onmooglyk verſtaan konden.

Niets is klaarder in de Schrift uitgedrukt als dit wonderbaar voorval; maar ik geloof dat men vruchteloze moeite aanwend, te willen raden, in hoe veel moederſpraken deze beroemde verdeling geſchiedde. Ik weet niet op wat grond men zich inbeeldde, dat zy toen ter tyd in 72. oorſpronkelyke talen geſplitſt wierd, en ik geloof, dat het van zeer weinig belang is, te weten of 'er een groter of veel kleiner getal geweeſt is.

Ook geloof ik niet dat men zich af moet ſloven, om ſtaande te houden dat de menſchen tot den tyd van den Toren van Babel toe Hebreuwſch ſpraken, wanneer deze taal het voorrecht kreeg om in het geſlacht van Heber bewaart te worden, en door Abraham tot het Joodſche Volk, dat 'er van afſtamde, overgezet wierd. De gene die volgens dit gevoelen alle de andere talen van Hebreuwſche wortel-woorden, die zy daar in denken te vinden, pogen af te leyden, wenden vruchteloze moeite tot gedroomde giſſingen aan.

De Hebreuwſche taal is in der daad eerbied waardig, om dat zy de taal van Gods volk geweeſt is, en de eerſte waar in de H. boeken geſchreven zyn, ſchoon het geen geluid van woorden, of gedaante van karakters is, die haar deze eerbied verſchaffen, maar de waarheden die zy behelzen. Maar deze taal in zich zelfs heeft geen groter ſchoonheden als de andere, en bezit in zich niets, 't geen kan doen zeggen dat zy een voorrecht heeft kunnen verdienen, zo als men veronderſtelt, om ten tyden van de verwarring bewaart te worden, als God deze eerſte taal, die Adam en zyn nakomelingſchap ſpraken, niet behouden had. Zou dan het wonderwerk, dat hy by den Toren van Babel uitrechte, gebreklyk zyn geweeſt? het ſchynt my in tegendeel toe dat het volmaakter geweeſt zou zyn, met die niet te behouden. Was Heber deugtzamer menſch als de anderen, die van hun dwaze reukeloosheid in deze gemene onderneming van de menſchen tegens God de maat ophoopten; waar van daan komt hem dan zo uitzonderlyk en wonderlyk een voorrecht als dit is?

Huet demonſtr. Evang: prop. 4. Cap. 13. p. 134.

De geleerde Huet heeft met Theodorus gemeent, dat men denken kon dat deze eerſte Taal, die men tot de opbouwing van den Toren van Babel geſproken had, in deze gelegenheid ganſch vernietigt was; en dat de Hebreuwſche ſpraak, die hy dezelfde met de Kananeeſche gelooft te zyn, een van de gene was, die daar toen opgekomen waren: dat Abraham uit zyn land Chaldea trekkende, genootzaakt was geweeſt die van het land van Kanaan te leren, welke zyn nakomelingſchap naderhand ſprak.

Het zou inderdaad moejelyk zyn om te begrypen, hoe dat in de enkele familie van Abraham, die zedert langen tyd onder de Chaldeers verſtrooit was, deze ſpraak in 't midden van een talryk volk had kunnen behouden worden, dat een ganſch andere taal ſprak; en ſchoon zulks niet onmooglyk is, niets verplicht ons evenwel om het zonder krachtige en welgegronde bewyzen te geloven.

Ik geloof evenwel niet dat de Hebreuwſche ſpraak een van die uitheemſche talen was, die Abraham geleert had. 't Is veel natuur-

lyker

lyker te denken dat Abraham, wiens moederſpraak die gene was die men in zyn tyd in Chaldea ſprak, altyd deze zelfde taal onder zyn volk ſprak, ſchoon de verſcheyde tochten, die hy moeſt ondernemen, hem noodzaakten om ook die zyner geburen te leren, om zich te doen verſtaan en hen te verſtaan. Dit kon hem niet moejelyk vallen, nademaal de tale van naburige volkeren gemeenlyk dialecten of tongvallen van den ander zyn. 't Is waarſchynelyk dat in alle zyne reizen zyn Moederſpraak wat verbaſtert wierd: een verbaſtering die in zyn nakomelingſchap kenlyker wierd, dewelke een partikulier volk hebbende uitgemaakt, dat tot een punt van Godsdienſt ſtelde, weinig overeenkomſt met de Heydenen te hebben, en een eige dialekt uitmaakte, 't welk altyd van de wortel afweek, door het lang verblyf dat dit Volk in Egypte, in de woeſtyne, en in het land van Kanaan hield, daar het byna alle de inboorlingen van het land uitrooide; onderwyl dat deze zelfde ſpraak van Abraham van een andere kant in die gene verbaſtert wierd, die in Chaldea gebleven waren, door eene gemeene nootlottigheid der levende ſpraken, die altyd eniger maten gelyk de moden veranderen. Wy hebben 'er een voorbeeld van in de Franſſche taal, die veel van haar zelven verſchilt, indien men ze zo als ze hedendaags is met het geen zy over vier of vyf eeuwen was vergelykt,

Op deze wyze zoude de Hebreuwſche ſpraak maar een tongval van die gene zyn, die men in Chaldea ſprak, toen 'er Abraham op Gods bevel uittrok, om Vader van een zo talryk volk te zyn als de ſtarren van den Hemel, en het zand van de Zee. De Fenicifche of Kananitiſche en andere Ooſterſche talen, die na het Hebreeuws zwemen, zullen ook Tongvallen van een zelfde Moedertaal zyn, die het niet mogelyk is na zo een grote verwydering te onderſcheyden, hebbende alle de Tongvallen van een zelfde Moederſpraak, dezelfde Wortel-woorden van de meeſte woorden waar uit zy beſtaan.

Wat 'er ook van dit gevoelen aangaande de Hebreuwſche ſpraak is, het is zeer zeker dat de talen van Amerika geen gelykenis met haar ter wereld hebben, noch met die gene die daar na zwemen of van afgeleyd zyn, gelyk die gene verzekeren die de geleerde Talen verſtaan, en die de een met de ander vergeleken hebben.

Ik voel wel dat men my een tegenwerping kan maken tegen het gevoelen dat ik heb, dat een groot gedeelte van de Amerikaanſche Volkeren, en miſſchien de Irokoizen en de Huronnen in 't byzonder, van deze woeſte Volkeren zyn afgeſtamt, die het eerſt in Griekenland woonden. Want indien dat waar was, is het niet mooglyk of daar moeſten in hun Talen een menigte van Griekſche, en by gevolg van Hebreuwſche, Feniciſche, en alle andere wortelwoorden gevonden worden, daar de Griekſche overeenkomſt meê heeft, 't zy dat zy zelfs van een andere afgeleyd is, 't zy dat het een Moedertaal is, maar die gemengelt en met een grote menigte van woorden en ſpreekwyzen, uit de Ooſterſche talen genomen, verrykt is.

Maar het is gemaklyk deze zwarigheid op te loſſen. Want behalven dat ik zou kunnen zeggen, dat deze meeſte Volkeren in de lan-

lange reeks van eeuwen, die 'er zedert hun verhuizing en de wyde overſteking van Griekenland na Amerika, verlopen zyn, zeer wel hun oorſpronkelyke en eerſte taal kunnen verloren hebben, gelyk het de overgevoerde Volkeren gemeenlyk gaat; evenwel, zonder ten eerſten myn toevlucht tot dit antwoord te nemen, is het zeker dat deze menigte van woeſte volkeren, onder de algemene namen van Pelasgiers en Helleniers bekent, niet alleen verſchillende ſpraken onder zich hadden; maar die noch verder van die van deze Overheerders af waren, die zich in Griekenland ter neer ſloegen, na hen uit verſcheyde plaatſen verdreven te hebben.

't Is waar dat de latere Grieken den naam van Barbaren niet alleen aan de Volkeren gaven, die talen ſpraken die hun ganſch vremd waren, maar zelfs aan die gene die hunne taal qualyk ſpraken, 't zy door een mengelmoes van verſcheyde woorden, die zy van de vremdelingen ontleenden, en van den omgang die zy met deze volkeren, onder den naam van Barbaren begrepen hadden, 't zy door een plompe en verdorvene uitſpraak, gelyk men noch hedendaags in Provintien, die ver van het hof en de plaatzen daar de taal op haar zuiverſt geſproken word, vind.

Maar men moet dit niet alleen in dezen laatſten zin verſtaan, wanneer ik van die Barbaren ſpreek, die Griekenland het eerſt bewoonden. Zy hadden waarlyk talen, van een ganſch anderen trant als de latere Grieken. Herodotus verzekert het duidelyk van de volkeren die het eerſte 't Eyland van Krete bewoonden. Herodotus bekent ook dat de taal der Pelasgiers teenemaal in Griekenland verloren was, en hy giſt dat deze taal dezelfde moeſt zyn als die der Pelasgiers, die zich te Creſtona; in de buurt van de Tyrrheniers gingen ter neer zetten, en die een ganſch andere ſpraak hadden als deze laaſt-genoemde.

Maar zo dit van de Pelasgiers waar is, moet het zulks noch meer zyn van de Eteocreten en de Cydoniers, die noch voor hen waren, en daar te lande wierden gerekent geboren te zyn Het zelfde kan ik van byna alle de andere volkeren van Peloponneſus zeggen, en van de Eylanders van de Egeeſche Zee, dat meeſt volkplantingen van de eerſte Kretenzers of van de Azianen waren. Herodotus en Thucydides, om de Athenienzers eer te bewyzen, zonderen hen uit, en verzekeren dat hun taal nooit verandert was; om dat deze zich met den landbouw generende en vaſter plaats houdende als andere volkeren, die herom zworven, ſchenen altyd in hun land gebleven te zyn. Maar het is niet waarſchynelyk dat de Athenienzers de wiſſelvalligheden en veranderingen der eerſte tyden niet zouden onderworpen zyn geweeſt, en ik wil 'er geen ander bewys van als het geen Thucydides zelf in 't begin van zyn werk van de levenswyze der eerſte menſchen zegt. Daar en boven, al waren de Athenienzers vaſt in hun land gebleven, hoe veele natien hebben wy niet, die zonder uit haar land te wyken de taal van die gene, die haar onder 't juk gebracht hebben, aangenomen hebben?

vid. Strab. lib. 7. p. 222.

Herodot. Lib. 1. n. 58.

By na alle de kleine volkeren van klein Azie waren oorſpronkelyk uit Griekenland; evenwel zagen de latere Grieken hen voor Par-

Barbaren aan, niet alleen om hun zeden en wyze van te ſtryden, maar ook om hun taal, gelyk Hemerus en Dyctis van Kreten zeggen. Om kort te gaan, alle die volkplantingen van Kariers, Termylen, Telmiſſiers, Kauniers, Lyciers, Mileſiers, en Trojanen zelfs, waren in Aſien gezetelt ontrent den tyd van Kadmus, zoon van Agenor en die Kananiters, die zich in Beotien gingen ter neer zetten, daar zy niet alleen de letters, maar ook de taal, die de Grieken naderhand geſproken hebben, brachten.

Het kan egter wel zyn dat in vervolg van tyden deze volkeren van Klein-Azien door de nabuurſchap en door de onderhorigheid onder de Grieken, wier gemene-beſten langen tyd zeer bloeiend waren, ook hun taal aannamen, en hun eige lieten verloren gaan, gelyk het vele andere volkeren ten opzicht van de Griekſche volkplantingen, die zich in Afrika ter neer gezet hebbende, dezelfde behouden hebben; en van de latynſche taal die over al in Europa verſpreyd is, door de overheringen en verbonden van 't Romeinſche volk, en die vervolgens verbaſtert en in verſcheyde dialecten geſplitſt is, gelyk men met het Franſch, Italiaanſch, Spaanſch, en de Frankiſche taal kan bewyzen, die in Griekenland in zwang gaat, waar van de naam-afleydingen byna alle Latyns zyn. Men noemde ondertuſſchen met recht alle deze volkeren Barbaren, of βαρβαροφώνοι gelyk Homerus zich uitdrukt van de Kariers ſprekende, om de zwaarte van hun kakebeen en plompe uitſpraak, en om dat zy de Griekſche taal vermomden door de oneigentlykheid van de ſpreekwyzen die zy daar onder mengden, of door de meeſte woorden die zy rabraakten. *Homer. Iliad. 2. v. 867.*

Herodotus en enige andere Schryvers voeren verſcheyde woorden van verſcheyde Barbaarſche talen aan, als daar is de Frygiſche, de Egyptiſche, die der Scythen, der volkeren van Thracien, der Perzen, der Amazonen, der Indianen, en van enige andere natien van Azia en Afrika. De gene die de verſcheyde talen van Amerika verſtonden, zouden zonder twyffel overeenkomſt vinden tuſſchen deze oude woorden en de talen die zy bezaten,

De volkeren van Thracien de Scythen, Perzen, Amazonen waren geen enkel volk, maar een verzameling van Barbariſche natien.

't Is waar dat de Volkeren van Thracien, de Scythen, de Perzen, de Amazonen zelfs geen enkel volk waren, onder ieder van die namen begrepen, maar een menigte van Barbariſche Natien, verſchillende van Taal en Zeden, gelyk men 'er hedendaags een grote menigte begrypt onder de algemene namen van Indianen en Tartaren, waar van vele ons niet bekent zyn.

Gelyk hedendaags de Indianen en Tartaren.

't Is ook waar dat de Hiſtorieſchryvers, die weinig getrouw zyn geweeſt in het verhaal dat zy ons van de Zeden en gewoontens der Barbaren hebben gegeven, die zy van al te grote diſtantie zagen, om ze wel te kennen, noch gemaklyker de woorden hunner taal als de figuren van hunne perſonen zullen hebben verminkt, waar van zy ons door al te grote ligtgelovigheid dikwils mislyke wanſchepzels hebben gemaakt. 't Moet inderdaad met ons ten opzicht van de barbaarſche talen zyn ten naaſten by als met de Barbaren zelfs ten opzicht van de onze, want op de zelfde wyze als het den Irokoizen onmooglyk zou vallen zekere woorden uit te ſpreken, die ons gemaklyk vallen, en dat zy by voorbeeld om

Hoe de Irokoizen *Lucifer* en *Pontius Pilatus* zouden uitſpreken.

Lucifer, *Pontius Pilatus* uit te ſpreken, zullen zeggen *Roufikouer*, *Konskouirat*, is het ook zeer natuurlyk dat zy in hun ſpraken zommige uitſpraken hebben, die wy noodzakelyk verbaſteren moeten.

Des niet tegenſtaande laat ik niet na in deze oude woorden die te onderſcheyden, die geen over een komſt met de Hieronſche en Algonkynſche taal hebben, en andere in tegendeel die op beide kunnen te huis gebracht worden.

De Huronnen en Irokoizen hebben geen Lipletters.

Onder deze woorden horen die gene daar veel Lipletters in komen hun zekerlyk niet toe, om dat de Huronnen en de Irokoizen die niet hebben, 't geen hun een groot gemak geeft om altyd met open monde en de pyp tuſſchen de tanden te ſpreken. Ik ſpreek van die woorden daer 'er veel in komen, want daar zyn 'er andere waar in een Lipletter gemaklyk in plaats van een ander kan geſtelt zyn, die dezelfde uitwerking ontrent den goeden klank doet.

Ik heb reeds gezegt dat de woorden die my 't meeſt aangedaan hadden, die gene waren, die uit de taal van een volk van Thracien genomen waren, waar van de oude naam in een of twe Provintien van Azien, te weten Aria en Areïana, behouden was. Want behalven de gene die ik reeds aangehaalt heb, kan ik 'er noch enige bybrengen, daar geen verandering in te maken is, die zuiver Irokois en Hurons zyn; en andere, die al de zamenſtelling en ſmaak van deze talen hebbende, haar met een kleine verandering weerom gegeven kunnen worden.

Strabo, lib. 15. p. 498.

Oritæ of de Orinten, waren een volk van Areïana. Dit woord is zuiver Irokois en Hurons. Het betekent een ſoort van Wilde Duif, in Canada onder den naam van *Tourte* (Torel) bekent, dien 'er de Franſſchen aan gegeven hebben. Het zyn vremde of overvliegende vogels, die byna alle jaren hun neſten in het land der Irokoizen komen maken. Dit is een zo overvloedig manna, dat het by de doortrekking der Quartels in Italien kan geſtelt worden. Daar zyn verſcheyde Wilden die noch den naam van *Orité* voeren, en hy is erffelyk aan zommige geſlachten. 't Is waar dat 'er geen Irokoiſche natie is die hedendaags dezen naam voert, maar de namen der Natien zyn by hen de verandering onderworpen, en hangen van verſcheyde omſtandigheden af, gelyk ik reeds aangemerkt heb.

Arrian lib. Hiſt. Ind.

Plin. lib. 6. Cap. 23.

De Rivieren van Aria en Areïana, wierden de eene *Areïos* en de andere *Tonderon* genoemt. * De eerſte naam heeft het zelfde wortel-woord met den naam van de Provintie, zelfs komt van het woord *Ares*, dat ook de naam van Mars of de Godheid dezer volkeren was. De twede is een duidelyk Irokois woord, en kan op een Menſch en op een rivier ſlaan, volgens het gebruik der oude tyden. Thonneron of Thonderon komt van het woord Kanneron of miſſchien van *Ganneron*. 't Is waarſchynelyker dat het van de eerſte komt, ter oorzaak van de T. die een plaats aanwyſt.

Arrian. lib. 3. de Exped. Alex.

De

Ptolom. Tab. 8. Aſiæ.

* *Plinius, lib. 6. cap.* Ariana Regio ambuſta fervoribus deſertisque circum data, multa tamen interfuſa opacitate cultores congregat circa duos fluvios Torideron & Aroſapen. Oppidum Artacoana, Arius qui profluit Alexandriam ab Alexandro conditum.

De Schryvers volgens hun gewoonte verminken een weinig den naam van de Hooft-Stad van Aria, die Arrianus den titel van Koninglyke Stad geeft. † Ptolomeus noemtze *Artagena*, *Strabo*, *Arctagena*, Quintus Curtius *Artacacna*, Arrianus en Plinius, *Artacoana* of *Artacoanna* volgens zommige overzettingen. Dit laatſte woord heeft al de gedaante van een Irokoiſch en Huronſch woord, en om wel uitgeſproken te worden, moeſt *Artakoannha* geſchreven worden, zo men 'er in het begin een kleine verandering in maakt, en dat in plaats van *Artakoannha* men *Annatakoann-ha* zet, zal dit het grote Dorp of de grote Stad beduiden, en volmaakt wel op het Hooft-Vlok van deze Barbaren paſſen. De andere namen der Steden van Arien en Areïana bleek het klaar dat uit de land taal niet gehaalt waren, en waren door Vorſten hier aangegeven, die 'er zich meeſter van gemaakt hadden. Zodanig is de naam van Alexandria, die daar door Alexander de Groot gebout wierd, om deze lichte en onſtantvaſtige volkeren in toom te houden. Zy waren onder de heerſchappy der Perzen, die daar een Landvoogt met krygsbenden hielden, om hen in plicht te houden.

Quint. Curt. lib. 6. Cap. 12. Strabo lib. 11. p. 516. Plinius, loc. cit.

Arioch, in de Vulgata Koning van Pontus genoemt, en door Symmachus van de Scythen, had zyn ſtaten in die quartieren en was zonder twyffel een van de hoofden van de volkeren van Areïana. Deze naam kan van het woord Ἄρης komen, en Euſebius noemt hem Ἀρέιος; of van het Huronſche woord *Ario* en het Irokoiſche *Gario* dat ſlaan of ombrengen betekent. *Hariok*, *Hariosk*, of *Rariosk* in de derde perſoon in 't manlyke van den tegenwoordigen tyd van gewoonte betekent den *Ombrenger* of den Overwinnaar, naam die zeer wel aan een groot krygsheld en aan een overſten des volks paſt.

Het moet ons zeldzaam voorkomen, dat van de weinig woorden die in een of twe zo weinig bekende Provintien gevonden worden, de gene die men uit den ſchipbreuk der oudheid gered heeft, en die de Godheid, de Provintien, de Hooft-Stad, de Opperhoofden, de Volkeren en Rivieren betekenen, een zo grote overeenkomſt met de Huronſche en Irokoiſche Talen hebben.

Zie hier enige andere. *Orontes* dat de naam van een Man, van een Berg, en van een * Rivier van Azien is, is ook een Irokoiſche naam, en komt van *Garonta*, met het ſlot es daar aan, dat tot vermeerdering ſtrekt, *Garontes* of *Orontes* een zeer groten en zeer langen Boom. *Orontobas* ſchynt van dezelfde wortel te komen, en

† De verſcheyde benoemingen die er in de Schryvers ten opzicht van de Hooftſtad van Arien gevonden worden, doen zien hoe onderhevig zy waren om de woorden van uitheemſche Talen te verminken. Raderus over het 12. Hooftſtuk van 't 6. Boek van Q. Curtius zegt, dat men in verſcheyde Schryvers of verſcheyde hantſchriften van de zelfde Schryvers leeſt Artacanna, Arctacrana, Artacoana, Charteorana, Arctacana, Articandria, Artacoanna & Articanda.

* *Orontes* is een Rivier die Syrien van de Stad Antiochien ſcheyd. 't Is ook de naam van een berg, tuſſchen welken en dezen ſtroom de Stad gelegen is.

Virgilius geeft den naam van *Orontes* aan het hooft der Lyciers, die Eneas in Italien verzelden.

Unam quæ Lycios tidumque vehebat Orontem.

om het in 't Irokoiſch uit te ſpreken, dat is te zeggen, met den lipsletter B, die om de welluidentheid daar in gezet is, in *ou* te veranderen, die de Irokoizen om dezelfde reden in plaats van de lipletters zetten, die zy niet hebben, zal men zeggen *Oronto ou atet* van *Garanto* boom, van *Oronto* een boom in 't water of een kanoo; *Oronto ou atet* een kanoo, die door den ſtroom weg geſleept word.

Tarr'ha was een Stad en een volkplanting, die uit het Eiland Kreten zich in Pontus in Azien ging ter neer zetten. Deze naam betekent in 't Irokois een Boſch, van *Garr'ha* boſch, *Tarrha* met de T. die een plaats aanwyſt, daar ter plaatze ſtaat een boſch. Daar zyn noch natien die onze Irokoizen *Garr hagouronnen*, dat is te zeggen de Inwoonders van de boſſchen of het diepe land noemen, dit zyn deze die de Franſſchen *Tetes de boule* of kloot-koppen noemen.

Ovid. 6. Met. Arioſtot. lib. 3. Rhet.

Tharea is een naam van een hooft van een geſlacht en van een ſtam by de Onneïeouten. Deze naam ſchynt dezelfde te zyn als die van Tereus Koning van Thracien, zo beroemt door de fabel van Progne en Filomela.

Honnogares of *Hannagares*, *Shonnogares* zyn Irokoiſche namen, die weinig van den anderen verſchelen, en waar van het wortelwoord *Gannagara* of *Onnagara* de Hoorn is, *Onnachareſſe* de lange Hoorn. *s'Honnagareſe* de zeer lange Hoorn. Men kan by deze namen dien van den beroemden Scyth Anacharſis vergelyken, die door zyn wysheid de hoogachting van ganſch Griekenland verdiende. De Grieken hebben aan dezen naam enige lichte veranderingen gemaakt. Zy hebben 'er de aſpiratie van weg gegooit, dat het kenteken van de derde perſoon in het manlyk geſlacht is, de dubbele *n*, en zy hebben een *ſ* tuſſchen de *r* en de *e* gevoegt, zeggende *Unacharſes* voor *Hannachares*. Ik zou ook de Scyttiſche namen van *Toxaris*, *Dandamis* en verſcheyde anderen na aan de Irokoiſche taal kunnen brengen, maar ik wil myn Lezers niet door woord-afleyding vervelen, waar op ik zelfs geen groten ſtaat zou durven maken: alleen zal ik hier tot beſluit byvoegen, dat 'er noch in Moskovien een Meir is, dat *Onega* genoemt word. *Onnega* betekent in 't Irokoiſch water, en deze naam ſchynt een Meir wel te voegen. Niet alleen hebben de Amerikaanſche Talen geen overeenkomſt met de Hebreeuwſche, Ooſterſche, Griekſche en Latynſche ſpraken, en met alle die welke geleerde genoemt worden; maar zy hebben 'er zelfs geen met de levende ſpraken in Europa, en de anderen die ons bekent zyn, ten zy dat men die der Eſkimenzers uitzondere, die na men zegt zeer met die der Biskayers overeenkomt. Indien deze overeenkomſt in de ſchikking van twe ſpraken gevonden word, zou men 'er enig gevolg aangaande hun oorſprong uit kunnen trekken, en zich verbeelden dat de Eſkimenzers van deze Iberïers afgeſtamt zyn, die met de Cantabren gegaan zynde om Spanje te bevolken, daar naderhand, volgens Strabo's getuigenis weer uit trokken, om weer naar Azien te keren, daar de naam van Iberien noch gevonden word, ſchoon haar oude Inwoonders, die geen verblyvende plaats hielden, naar Amerika

rika hebben kunnen overtrekken. Maar zo 'er maar enige Biskaaiſche woorden gevonden worden, die op de natuurlyke ſpraak der Eſkimenzers ge-ent zyn, moet men denken dat zy die door den koophandel met de Biskayers gekregen hebben, die het eerſte deze Zee-kuſten zyn komen bezoeken, daar de Bakeljaauw en Walviſchvangſt hen na toe had gelokt, op de zelfde wyze als de Grieken enige woorden van de ſpraken der Barbaren ontleent hadden, met wien zy omgang gehad hadden. Dus worden 'er in de Huronſche en Irokoiſche talen enige woorden gevonden, die in de Griekſche, Latynſche, en zelfs in de Franſſche zyn.

Alle de Barbaarſche ſpraken zyn moeielyk om te leren voor iemand, die een andere taal ſpreekt die van een gants andere ſchikking is. Hy zou alleen die zwarigheden niet te boven komen zonder de uiterſte vlyt en een gebruik van verſcheyde jaren. Men kan zelfs zeggen dat hy ze nooit als zeer onvolmaakt kennen zal, ten zy hy geholpen worde, en zo hy geen bequaamheid heeft om het gebrek der boeken te vervullen, met voor zich zelven een leer-wyze te maken, die de zwarigheden uit den weg helpe, en den weg verkorte. Wanneer dan twee volkeren die talen ſpreken die zo ver van elkander af zyn als de Irokoiſche en de Franſche, om den koophandel of om elkander te beſchermen by malkander komen, zyn zy van weerskanten gelyklyk genoodzaakt met hunne taal te naderen, om zich te kunnen verſtaan; de beginſſelen daar van zyn redelyk moeielyk: maar eindelyk door een weinig gebruik komen zy zo ver dat zy malkander hun gedachten openbaren, ten delen door hand-gebaar, en ten delen door zekere verdorven woorden, die noch uit de eene noch uit de andere taal zyn, om dat zy gerabraakt zyn, en die een reden uitmaken zonder ſlot, maar die door het gebruik aan zekere betekeniſſen blyven toegewyd, welke dienen om hen het oog wit te doen bereiken dat zy zich voorſtellen.

Op deze wyze is 'er te Canada, op de Eylanden van Amerika, en in de verſcheyde andere landen, daar de Franſſchen handel dryven, een gebroken taal ontſtaan, tot welkers woorden geen groot regiſter van noden zou zyn, wyl zy den handel alleen betreffen; daar komen woorden in die uit de talen van alle natien genomen zyn, waar mee de Franſſchen omgang gehad hebben. Men neemt 'er den enen tyd voor den ander, een derde perſoon voor een eerſte, een Pluralis voor een Singularis; alles is goed, het hantgebaar, de tegenwoordigheid van de zaak, en het gebruik maken een reden verſtaanbaar, die uit zich zelven onverſtaanbaar was. De Franſchman meent dat hy de taal van de Wilden ſpreekt, de Wilden die van den Franſchman, en zy verſtaan elkander wel genoeg tot hun behoef.

Gebroken taal in Canada, op de Eylanden van Amerika.

Gedurende de eerſte maanden van myn verblyf te St. Louïs, ſpraken de Wilden deze gebroke taal tegen my, en zy veronderſtelden dat ik een Franſchman zynde, dezelve verſtaan moeſt: maar ik verſtond het zo weinig, dat zo dra ik een gat begon te zien door de gronden van hunne moederſpraak, ik verplicht was tegen hen te zeggen dat zy zouden ſpreken, gelyk zy onder mal-

kander gewoon zyn, en ik begreep toen hun gedachten veel beter.

In Zuid-Amerika is een algemene ſpraak die over al in zwang is en over al verſtaan word, gelyk het Maleits in de grote Indien. Behalven dat heeft ieder byzondere natie haar eigen ſpraak, die van de andere verſchilt; en daar zyn 'er zo veel in getal, dat men wil dat 'er ontrent den vloed der Amazonen alleen by na zeventig verſcheyde ſpraken gevonden worden. Behalven dat moet men aanmerken dat 'er na by alle de natien drie zyn, de eene dat de ſtyl van den Raad is, die zo verheven en zo duiſter is, dat zy dikwils niet verſtaan wat zy zeggen. De twede is den mannen eigen en de derde de Vrouwen.

In Noord-Amerika komen alle de ſpraken der Volkeren die daar wonen (zo men 'er de Siouzen en enige andere van uitzondert die ons niet genoeg bekent zyn, en die over den Miſſiſippi wonen) op twe Moeder ſpraken uit, te weten de Algonkynſche en Huronſche. Deze worden in zo vele tong-vallen geſmaldeelt als 'er byzondere natien zyn. Wanneer ik zeg dat de Algonkynſche en de Huronſche ſpraken Moederſpraken zyn, ſpreek ik volgens het gemene denkbeeld, want onder zo veel talen die een zeer grote overeenkomſt met elkander hebben, zou het moeielyk om niet te zeggen onmooglyk zyn, de oorſpronkelyke talen van de tongvallen te onderſcheyden.

Schoon 'er weinig ware Alkonkynen meer zyn als de Irokoizen, en dat de Brandewyn dezelve by na alle omhals gebracht heeft, is de Algonkynſche taal evenwel het meeſte verſpreit, en word door de meeſte natien, van den vloed St. Laurens tot Miſſiſippi toe geſproken.

De Huronſche taal was eertyds zeer wyd uitgeſtrekt. Vader Brebeuf telde ontrent dertig duizent zielen op, dat ware Hurons waren, in twintig Dorpen van de Natie verdeelt, behalven dat waren 'er twaalf talryke Natien en die een vaſte plaats hielden die hun taal ſpraken.

De Huronnen waren eertyds zeer wyd uytgeſpreyd.

De meeſte dezer Natien zyn niet meer in wezen, de Irokoizen hebben ze verwoeſt. De waare Hurons beſtaan hedendags in de kleine Queekplaats van Loretto, die by Quebek is, daar men het Chriſtendom tot ſtichting van alle de Franſſchen ziet bloeien, in de natie der Tionnontutés, die in het naauw van de ſtraat wonen, en in een andere talryke natie, die na Carolina gevlucht is. Daar is in Virginia noch een elendig overſchot van een Volk, dat de Irokoizen *Atati-onoué* noemen, dat is te zeggen, die een zelfde ſpraak met hen ſpreken. Ik geloof dat dit die gene zyn, die in de oude Franſche Reisbeſchryvingen onder den naam van *Almouchikezen* bekent zyn. 't Is noch niet lang geleden dat de Irokoizen opgehouden hebben hen af te matten door Oorlogs-Troepen die zy daar na toe zonden.

De ſchryver gelooft dat 'er noch enig volk van de Huronſche ſpraak in Nova Zembla is.

Ik zou ook geloven dat 'er noch enig Volk van de Huronſche ſpraak in Nova Zembla is. In de eerſte verzameling van de Noordſche Reyzen word gezegt „ dat de Deenſche Kronyk aanmerkt, „ dat drie Wilden, die een Engelſch Piloot uyt de Straat Davids

„ na

„ na Koppenhage gevoert had, zo gaauw ſpraken of eer zo rab-
„ belden, dat zy niets duidelyk uitſpraken als deze twe woorden,
„ *Oka Indecha*, waar van men nooit de betekenis geweten heeft. „
Ik meen hier in den aart van de Huronſche taal, die uit gebrek van de Lipletters haar woorden weinig verſtaanlyk uitſpreekt, en een Terminatie te ontdekken die by hen gemeen is. Indien men zelfs in deze twe woorden, die ik onderſtel dat een weinig verminkt zyn, een kleine verandering maakt, die het oor weinig merkt, en dat in plaats van *Oka Indecha* men *Tao Tendecha* zegge, zal dit betekenen, *Wat is dat?* woorden die deze Wilden dikwils in den mond moeſten hebben, die zich in een vremd land overgevoert zagen, daar zy vele zaken gewaar wierden die hunne nieuwsgierigheid gaande maakten, en die zy niet gewent waren in hnn eigen land te zien.

De vyf Irokoiſche Natien maken zo vele verſcheyde tongvallen van de Huronſche ſpraak uit, en die byna zo veel van elkander verſchillen als het Franſch, Spaanſch en Italiaanſch, de ene meer en de andere min, na de plaats daar zy gelegen zyn.

De Huronſche taal is aanzienlyk, groots en regulierder als de Irokoiſche. De uitſpraak daar van is hart, komt diep uit de keel, en het is moeielyk derzelver accent te betrappen, voornaamlyk voor de Vremdelingen. Onze Zendelingen evenwel hadden een huisgenoot by de Huronnen, die ſchoon hy nooit de taal gedurende een verblyf van vele jaren had kunnen leren, vermaaks-halven voor zich een ſoort van kramers-latyn gemaakt had, dat niets beduidde, maar waar in het accent zo wel nagevolgt was met de uitgangen der gemeenſte woorden, dat de Huronnen daar zelfs in bedrogen waren, en zeyden, wy zien wel, dat hy onze taal ſpreekt, maar wy kunnen niet begrypen wat hy zegt.

Van der Onontagueeſche Irrokoizen.

De Taal der Onnontagiceeſche Irokoizen komt het dichtſte by het Hurons, door haar accent en door haar uitgangen; en om deze zelfde reden is zy meer geacht als de andere. In de uitſpraak heeft zy een zoort van een kadans en na-dreun, die niet onaangenaam is.

De Taal der Agniezen is zachter en komt zo diep uyt de keel niet; ten hoogſten heeft zy maar enige fyne en weinig merkelyke aſpiratien.

Het *Onneïouts* ſchynt van het Agniees gemaakt te zyn. In 't uitſpreken gewennen zy zich aan een ſoort van delikaatheid; en om die taal noch meer te verzachten, veranderen zy de letter *r* in *l*, en byten de helft van de woorden af, waar van men na de laatſte ſyllabe ſlaan moet. Deze gemaakte delikaatheid is ondertuſſchen onaangenaam, en de toon, dien zy 'er aan geven, heeft weynig aardigheyd.

Van het Goïoguenſch en Tſonnontoüaanſch.

Het *Goïoguenſch* en het *Tſonnontoüanſch* is hart, voor al het laatſtgenoemde; ook ſteken de andere Irokoizen de gek met hen, en zeggen dat zy qualyk ſpreken. De Franſſchen zelfs noemen hen *Boeren*, de plompheid van hun taal zich over hun gantſche perſoon uytſpreydende. Maar Vader de Carheil, die hun ſpraak geleert heeft, na veel moeite aan het Huronſch en de andere Irokoiſche talen

talen aangewent te hebben, vindze de krachtrykſte en woordenrykſte taal van allen.

Dit zyn alle levendige talen, en die de verandering onderworpen zyn. Daar worden nieuwe Woorden in verzonnen, andere verliezen hun bevalligheid en verouderen. Ieder een beroemt zich van zyn taal te ſpreken, en zy lagghen graag anderen uit, die qualyk ſpreken. Zy hebben evenwel eerbied voor de vremdelingen, voor al de Europeanen, die zy als onbequaam oordelen om dezelve te kunnen leren, zo men er de zendelingen van uytzondert, die zy menen dat dezelve zo goed moeten kennen als zy zelfs, om dat zy het behulp van de ſchrift hebben, want de Wilden beelden zich in dat alles daar in geſchreven ſtaat, en dat zy zich op de ſpraak uyt Staatkunde toeleggende, het hun eige ſchult is zo zy die qualyk ſpreken.

De meeſte van deze Weſterſche Volkeren ſchoon zy zeer verſchillende talen ſpreken, hebben evenwel by na den zelfden aart, dezelfde wyze van ſpreken, en dezelfde draien om zich uyt te drukken Maar nademaal deze talen oneindig vele woorden ontberen, om de kenniſſen uyt te drukken die onze kunſten ons gegeven hebben, hebben zy ook een groter gebrek van uytdrukkingen, met de denkbeelden over een komende, die wy van den Godsdienſt hebben; zo dat de Zendelingen, die deze taal hebben moeten opheldéren, genoodzaakt zyn geweeſt zwarigheden over te ſpringen, die onoverwinlyk ſchenen, niet alleen om de zaken van gebruik en die dikwils in de reden te pas komen te leren, maar zy moeſten noch een byzondere en moeielyke ſtudie aanwenden om uyt den grond van deze talen zelfs als een nieuwe taal te halen, welke diende om hun de zaken van den Godsdienſt en de afgetrokkene waarheden te leren. En ſchoon deze nieuwe taal niet in nieuw geſmeede woorden die op de hunne ge-ent zyn, beſtaat maar alleen in omſchryvingen en zamenſtellingen, die uyt den grond en den draai van hun taal zelfs gehaalt zyn, die zy gemaklyk verſtaan, is het evenwel zeer moeielyk geweeſt daar toe te geraken; en de Europeanen, die verſcheyde jaren onder hen geleeft hebben, die hun taal van kintsbeen af hebben geleert, bekennen openhartiglyk, dat zy tegen hen niet van God zouden kunnen ſpreken, en hen onderwyzen, gelyk de Zendelingen doen, hoewel zy anders alles begrypen wat de Zendelingen zeggen.

Moeielykheid die de Zendelingen ontmoeten.

Vader Briard drukt zich hier ontrent geeſtig uyt, en ik heb gemeent dat het den Lezer niet onaangenaam zou zyn, dat ik hier zyne woorden aanvoerde. „ De Jezuiten zegt hy, ziende dat om de „ Heydenen te bekeren de ſpraak hun ten hoogſten noodzakelyk „ was, beſloten zich met alle vlyt daar op toe te leggen, maar men „ zou niet geloven wat grote zwarigheden zy daar in ontmoetten, „ voornamentlyk dewyl zy geen tolken noch meeſters hadden, de „ Hr. van Biencourt en enige anderen verſtonden 'er wel zo iets „ van en genoeg voor den koophandel en gemene ſlender, maar „ als men van God en den Godsdienſt zou ſpreken ſtond men ver„ legen. Hierom waren zy genoodzaakt de taal van hen te leren, „ vragende aan de Wilden hoe zy dit en dat noemden, en de „ moette

Relat. de la nouv. France 1616. *Ch.* 16. *p.* 149.

„ moeite was zo heel groot niet, wanneer het geen men vroeg
„ aangeraakt kon worden, en met den vinger aangewezen, als
„ ſteen, een rivier, ſlang, ſpringen, lagchen, zitten enz, maar
„ wat de innerlyke en geeſtelyke werken aangong, die aan de zin-
„ nen niet konnen vertoont worden, en de woorden die men af-
„ getrokken en algemeen noemt als geloven, twyffelen, hopen,
„ reden voeren, vrezen, een dier, een zelfſtandigheyd, een geeſt,
„ deugt, ondeugt, zonde, reden, rechtvaardigheid, enz hier
„ ontrent moeſt men zweten en zwoegen, hier quam de Barens-
„ nood eerſt aan. Zy wiſten geen middel om het aan te vangen,
„ ſchoon zy 'er wel hondert probeerden, daar was geen handgebaar
„ die hun bevatting genoegzaam kon te verſtaan geven, ſchoon zy
„ 'er wel duizent gebruikten. Ondertuſſchen ſchoren onze Heren
„ Wilden uyt tydverdryf onbekrompen de gek met hen, zy hadden
„ altyd enige loopjes, en op dat dit gekſcheren met een tot hun
„ voordeel mocht ſtrekken, zo gy uw papier en pen om te ſchry-
„ ven had, moeſten zy volle ſchotels voor hen hebben, en een
„ ſervet daar by, want op zulk een drievoet worden de goede
„ god-ſpraken gegeven. Buiten dien zyn Apollo en Merkurius
„ niet te huys; ze wierden noch moeielyk toe, en lieten hun hielen
„ zien, wanneer men ze een weinig lang wou ophouden.

De Baron de la Hontan gehekelt.

Ik heb in 't brede de woorden van dezen Vader willen aanhalen, om de zeer zeldzaame onbeſchaamtheid van den Baron de la Hontan te klaarder aan te tonen, die ons aan het eynde zyner gedenkſchriften een Huronſch Woordenboek gegeven hebbende, uyt vyftig woorden beſtaande, waar van de meeſte verminkt zyn, met ſtoute kaken ons een grote lange zamenſpraak tuſſchen hem en een Huron over 't ſtuk van Godsdienſt durft opdringen. Ik twyffel of hy na een dertig jaren verblyf onder de Huronnen wel in ſtaat zou geweeſt zyn om zyn Wildeman te antwoorden, al was het waar dat de Wildeman bequaam was geweeſt om de redeneningen te voeren, die hy hem doet houden, en die zekerlyk uyt zyn eigen koker komen. Zyn ſoort van een Algonkynſch Woordenboek, ſchoon langer zynde, is niet naauwkeuriger, maar onder den dekmantel van die woorden, die iemand hem zonder twyffel zal op gegeven hebben, heeft hy gemeent het gemeen te kunnen wysmaken, dat hy volmaakt de talen en de Zeden der Wilden verſtond, terwyl hy van de andere kant vertrouwentheid genoeg heeft om zich in te beelden, dat het zelfde gemeen hem geloof zal geven, wanneer hy van de Prieſters en de Zendelingen verzekert, die onder de Wilden grys zyn geworden, dat zy de betekenis van een zo bekent en gemeen woord niet wiſten, dat 'er onder de kinderen van de Franſche Kanadiers geen een was of hy verſtond het.

Waarin de zwarigheid noch meer beſtaat.

De reden van deze grote zwarigheid die de Zendelingen in den aanvang gehad hebben, om de talen der Wilden te leren, is dat zy ontrent dit ſtuk in dezelfde dwaling waren als ten opzicht van hunne zeden. Zy wilden van hen uyt onze manieren en gebruiken oordelen, zo dat ze niets van deze gemaniertheid ziende, die onder ons in gevoert is, ontrent den Godsdienſt en 't burgerlyk be-

ſtier, zy dezelve zonder Godsdienſt, zonder Wetten en zonder regeringsform geloofden te zyn. Op dezelfde wyze wilden zy van hun talen uyt die van Europa oordeelen, en nademaal zy de zelve niet wel doorkropen hadden gingen zy in hun herſſen ſteken, gelyk Vader le Jeune toen ſchreef,, dat alle woorden van God-

Verhaal van Vader le Jeune.

„ vrucht, en deugt, al de termen waar van men zich bedient om „ de goederen van 't andere leven uyt te drukken; de taal der „ Godsgeleerden, der Wysgeren, Wiskunſtenaars, Geneesheren, „ met een woord, van alle geleerde luiden; alle de woorden die „ de Staatkunde en het beſtier van een Stad, Land, of Ryk raken; „ alles wat de gerechtigheid, beloning, kaſtyding aangaat: de „ namen van een oneindige menigte van kunſten die wy in Europa „ hebben, van zo vele bloemen, bomen, vruchten, dieren, van „ duizent en duizent uytvindingen, van duizent ſchoonheden en „ rykdommen, dat dit alles, zeg ik, in de gedachten noch in den „ mond der Wilden niet gevonden word, hebbende zy noch waren „ Godsdienſt, noch kennis van deugden, noch ſtaatkunde, noch „ regering, noch koningryk, noch gemenebeſt, noch weten- „ ſchap, noch iets van het genoemde; en dat bygevolg alle de „ woorden, uytdrukkingen en namen die deze wereld van goederen „ en heerlykheid aangaan, uit hun Woordenboek moeſten geſchrapt „ worden. ”

Schoon 'er iets waar in deze zaak is, en dat het gebrek van de eene kant, en de onwetenheid van vele zaken van de andere zyde, hun talen veel ſchraalder als de onze moeten maken, is dit even-wel op ver na zo zeer niet uytgeſtrekt als deze Vader zegt, maar de oorſprong van de dwaling, die hy met die genen gemeen heeft, die 'er gelyk als hy van hebben geſproken, is de weynige kennis die hy van den draai dezer Wilde talen had, die gants van dien der Europeeſche verſchilt.

St. Iſidorus van Sevilien zegt dat Ariſtoteles de eerſte was, die in de ſpraak twe delen van de redenvoering ontdekte, te weten den naam en het werkwoord. Dat eyndelyk Donatus dezelve in acht delen ſplitſte, maar dat de zes laatſte op deze twe voornaamſte, dat is te zeggen den naam en het werkwoord te huys konden gebragt worden, die de perſoon en de daad betekenen; dat 'er de andere maar toegiften van zyn, en hun den oorſprong verſchuldigt. Want het pronomen komt van den naam, en bekleed deſſelfs plaats, gelyk by voorbeeld, *Orator ille* die redenaar. Het Adverbium of bywoord komt ook van den naam, gelyk van *Doctus* geleert, *Doctè* geleerdelyk. Het participium is van den naam en het werkwoord gemaakt, gelyk *Lego*, *Legens*, ik lees, lezende. De conjunctie, de prepoſitie, en interjectie dienen niet als om de andere te verzamelen, en de rede aan een te koppelen. Hierom, voegt hy 'er by, tellen enige maar vyf delen van de redenvoering, als of deze drie laatſte overvloedig en vruchteloos waren.

Delfokoizen en Huronnen hebben in hun Taal niet als het werkwoord.

Van de twe delen van de redenvoering die Ariſtoteles aantekent, hebben de Huronſche en Irokoiſche talen, waar van hier voornamentlyk geſproken word, want de andere ken ik niet, niet als het werkwoord, dat het gezag over de hele ſpraak voert; dus hebben

zy geen Subſtantiva, of Adjectiva, geen Declinatien, caſus, noch Artykelen. Zie daar onze talen reeds op de helft vermindert, waar na de verwondering onzer Zendelingen ons niet vremd moet voorkomen, die in deze Amerikaanſche talen een menigte van eige, afgetrokkene, algemene, byzondere, ondeelbare, afgeleide zin verminderende, en vermeerderende namen meenden te vinden, met een woord alles wat in de Europeeſche talen van het naamwoord afhangt meenden te vinden, en ondertuſſchen niets daar van gewaar wierden.

In een zekere zaak is de taal maar een gants onverſchillige zaak, en de woorden waar uyt zy zamen geſtelt is niet als tekens zynde die ingeſtelt zyn om de zaken, waar aan zy gehecht zyn, te verbeelden, betekenen niets uyt zich zelven: dat is te zeggen dat zy uyt zich zelven onverſchillig zyn om deeze of gene zaak te betekenen, op dezelfde wyze als de Karakters en figuren, die de beelden en tekens der woorden zyn, geen andere kracht en waardy hebben, als in zo verre men over een gekomen is, dat zy zulk een betekenis zouden hebben. Op deze wyze kunnen de talen vermenigvuldigt worden zo veel als 'er natien zyn, en zy zouden zo volkomen van elkander kunnen verſchillen, dat 'er geen eene uytdrukking, geen een enkel woord van de eene in de andere zou zyn met dezelfde betekenis, zonder een zuyvere uytwerking van 't geval of den omgang dezer natien, de enige woorden zouden aangenomen hebben door de gemeenſchap die zy met malkander hadden.

Woorden zyn maar als tekens om een zaak te verbeelden.

Zonder dat zy uyt hun eyge kracht iets betekenen

Maar van een andere kant de taal ingeſtelt zynde om onze gedachten te verbeelden, en een wezentlyke verbintenis met de werkingen van de ziel hebbende, en met de voorwerpen waar op onze zinnen ſpelen, om te beveſtigen of te ontkennen, met een woord om zich nyt te drukken over het geen hun dienſtig is of niet, moet noodzakelyk tot verband van de zamenleving, voor de koopmanſchap en de mededeling van onze denkbeelden, die byna overal de zelfde zyn in alle menſſchen, en die overal dezelfde voorwerpen hebben, moet noodzakelyk, zeg ik, ieder taal alle onze naamwoorden van verſcheyde ſoorten hebben, Adjectiven, Subſtantiven, enz, en in deze naam vallen: Active, paſſive en neutrale werkwoorden enz, en in deze werkwoorden tyden, wyzen, eerſte, twede en derde perſonen; eyndelyk by woorden, conjunctien, prepoſitien, en andere kleine deeltjes, dienende om een redevoering te binden, de woorden te verzamelen, en een volmaakten zin uyt te maken: of wel daar moet iets van gelyke waarde zyn, dat zo veel tekens kan verſchaffen als men nodig heeft, om het gebrek van deze verſcheyde delen van de reden te vervullen, die in een taal gevonden wordende in een andere niet worden gevonden, welke noodzakelyk gebreklyk en van geen vrucht zou zyn, zo zy in den grond niets had om het eynde en oogmerk van alle talen te vervullen, 't welk in zodanige mededeeling van onze gedachten aan andere menſſchen beſtaat, dat 'er niets is waar over wy niet ſpreken en redeneren kunnen.

De Huronſche en Irokoiſche talen hebben eigentlyk niet als werkwoorden, die 'er den gantſchen grond van uytmaken, zo dat alles

geconjugeert, en niets gedeclineert word; maar in deze werk woorden ontdekt men een wonderlyke kunſt, die al het overige vervult; en deze kunſt maakt al de ſchikking en order van deze talen uyt, die zo wel als de onze haar ſchoonheden hebben. Maar gelyk 'er geen taal volmaakt is hebben zy met haar regulierheid ook haar ongeregeltheden, die dezelve moeielyk en vol doornen maken.

Redenen waarom de ſchryver geen groter denkbeeld van deſe talen gegeven heeft.

Ik zou zo veel te grager een denkbeeld van een dezer talen gegeven hebben, om 'er de order van te doen kennen, 't geen tot heden toe noch niemand gedaan heeft; hebbende zich de meeſte Reyzigers vergenoegt enige onvolmaakte Woordenboeken te geven, beſtaande in enige verminkte woorden, die het gemeenzaamſt in gebruik zyn; maar ik heb overwogen dat een kort denkbeeld al te onvolmaakt zou zyn, en dat ik van de andere kant my niet breed in dit ontwerp kan in laten, zonder door een menigte van Barbaarſche woorden te vervelen, die het gemeen onaangenaam zouden voorkomen, die weynig aandoening van deze uytheemſche talen hebben, waar uyt de geleerden zelfs geen groot licht kunnen halen, en die op zyn hoogſt geen andere uytwerking kunnen hebben, als te doen zien dat deze talen zeer wyd van die gene die wy kennen, aflopen: dat zy ryk zyn, niet tegenſtaande het gebrek dat men haar toeſchryft, en dat ſchoon zy een andere ſchikking hebben als de onze, zy niet nalaten grote ſchoonheden te hebben.

Beſluit.

Zie daar in 't gros al wat ik van de Zeden der Wilde Amerikanen heb kunnen verzamelen, en 't geen my 't merkwaardigſte toegeſchenen heeft. Zo ik enige zaken vergeten heb, die tot myn kennis kunnen zyn gekomen, zyn het niet als enige omſtandigheden en kleine byzonderheden, die my ontſchoten zyn, of die de aandacht van den Lezer niet verdienden. Ik beweer evenwel niet dat ik al het wezentlyke noodzakelyk gezegt heb, ik beken zelfs dat my verſcheyde van deze byzonderheden onbewuſt zyn, die een gebruik recht konnen uytſchilderen, en groot licht geven om een vergelyking met de zeden der ouden te maken, gelyk ik gedaan heb; maar dit is myn ſchuld niet, 't is eer de ſchuld van die genen, die onder die verſcheyde natien geleeft hebbende, welke ik niet door my zelven heb kunnen kennen, of zich niet gekreunt hebben om het geen zy zagen te doorſnuffelen en te doorgronden, of niet bequaam geweeſt zyn om diergelyk een onderzoek te doen. 't Geen ik hier gedaan heb is niet als een zeer ruwe en onvolmaakte ſchets van 't geen men zou doen kunnen, maar 't welk evenwel een plan behelſt waar op men op een voor den godsdienſt en de geleertheyd dienſtige wyze zou kunnen arbeyden. De Zendelingen die by de verſcheyde natien van Ooſt en Weſt-Indien verſpreyd zyn, die de talen der volkeren, die zy onderwyzen verſtaan, zyn beter in ſtaat als iemand om dezen arbeyd te voltooien. Ik wenſch met al myn hart dat zy die moeite gelieven te nemen, en ik verklaar heiliglyk dat ik die gene oneindig veel verplichting zal hebben, die myn gevoelens over de punten die ik qualyk zou kunnen verſtaan hebben, en waar in ik gedwaalt heb, verbeteren willen, of my nieuwe bewyzen verſchaffen, om myn giſſingen te onderſteunen en 'er nieuwe te opperen.

Eynde van het twede Deel.

TAFEL

DER

Voornaamſte zaken, in de twee Delen begrepen.

A.

ABENAKEZEN, hun land; p. 75. Godtvruchtige achting voor zekeren boom, p. 76. Voor den maagdelyken ſtaat, p. 167. Genegen tot de waarzegging door 't vuur, p. 190. Zonderlinge plechtigheid in hunne huwelyken, p. 278. Minder wreed, dan de andere Wilden, p. 451.

ABNER, uitdrukking van Abner, doende eenen voorſlag aan Joab van een gevecht tuſſchen eenige helden van hun twee legers, p. 386.

ABRAHAM, wyd een boſch te Gera ter eere van de godheid, p. 70.

ABRAHAM en LOTH, op wat wyze zy gebroeders waren, p. 270. 271. In welken zin Abraham en Iſaak hunne vrouwen den naam van zuſters hebben konnen geven, p. 271.

ABRAHAM, Koningen, die hy overwon, en derzelver ſtaten, p. 388. Vergelyking van dezen oorlog met dien der Wilden, *ibid.*

ACEPHALEN, oude en nieuwe, wat van dezelve te denken, p. 32.

ACEPHALE, door eenen Irokois gedood, p. 34. Vertoog van den Keizer van China aan den legaat Mezza-Barba over de Acephalen, p. 33. 34.

ACHILLES, doet twaalf Trojanen by de houtmyt van Patroklus ombrengen, p. 436. Sleept 't lichaam van Hector rontom de muren van Trojen, p. 513. Geeft zyn lokken Patroklus in de hand, p. 518.

ACTE' en ATTIS, eerſte namen van Attica, of 't land der Athenienzen, 121.

ACTEUS, eerſte Koning der Athenienzen, zoo als ook Cekrops, p 121.

ACOUTI, een dier, deszelfs beſchryvinge, 127, 128.

ADAD, naam van de zon en van de Koningen van Syrie. Betekenis van dit woord, 67.

ADAM en EVA, zyn de eerſte voorwerpen der hiſtoriſche godgeleertheid van de ouden, 3.

ADES of AIDONEUS, Koning der Moloſſen, op dezelve wyze als Pluto van de ouden; betekenis van dit woord, 118.

ADONIS, 't zelve als de zon, p. 66. Verborgentheden van Adonis, dezelve als die van Bacchus en van Ceres, 3.

ADOPTIE, (*Verzoening*) onder de Wilden van Weſt-Amerika, p. 451.

AFGODERY, begin en voortgang, 73.

AGHATHYRZEN, hun prikſchilderingen, 322.

AGOIANDERS, lichaam der *Agoianders*, 233.

AGOTKON, naam der geeſten en waarzeggers by de Irokoizen. Zie WAARZEGGERS.

AGOTSINNAKEN, waarzeggers by de Irokoizen, Zie WAARZEGGERS.

AGOKSTENHA, de raad der ouden, 233.

Αἴαλον, feeſt by de Lacedemoniers Αἴαλον genoemt, 252.

ALGONKYNEN, (*de*) vergeleken by de Pelasgiers, 46.

ALGONKYNEN, zie WILDEN.

ALLELUJA, in de zangen der Wilden, 460.

ALMANAK der Peruvianen, hervormt door eenen hunner Inkas, p. 413. die der Mexikanen, *ibid.*

AMAZONEN, (*oude*) haar oirſprong, voortgang, en verval, p. 26. Haar

Ginekokratie of vrouwe-regering, p. 39. Wonen in Lycie, daar ze door Bellerofon verwonnen zyn, p. 226. Haar tribus of ſtammen, p. 227. 28. Steden, die zy in Aſia hadden gebouwt, p. 227. Bouwen het veld, p. 331. Amazonen van Tanais, wonen in de nabuurſchap der Chalybers, p. 336.

AMAZONEN, in Kaukaſus, p. 27.

AMAZONEN, in Amerika en hun zeden, p. 26. Zonderling gevoelen van Pieter Martyr van de Amerikaanſche Amazonen, p. 86. Dwaling van Huet ontrent den oirſprong der Amerikaanſche Amazonen, en ontrent dien van de volkeren van Peru, p. 27.

AMBASSADEN, p. 453.

AMERIKA, verdeelt in Noorder en Zuider-Amerika, p. 15. Ontdekking van Amerika, p. 16. Of Amerika van de Ouden bekent zy geweeſt, p. 15. Hoe en waardoor Amerika heeft konnen bevolkt worden, p. 18. Giſſingen over den oirſprong der menſchen die Amerika bevolkt hebben, p. 24. Gevoelen van den Schryver ontrent den oirſprong der Amerikanen, p. 35.

AMERIKANEN, zwervende en vaſte, vergeleken by Pelasgiers en Helleniſten, p. 46.

AMERIKANEN, Zie WILDEN.

AMERICUS VESPUTIUS, ontdekt de nieuwe werreld, en geeft haar zynen naam. p. 16.

AMRAPHEL, een der vier Koningen, door Abraham verwonnen, p. 388.

ANACHIRSIS, deszelfs woorden aan zynen Koning, p. 97.

ANAKRI, offerande van de Karaïbiſche waarzeggers aan den Duivel, p. 491.

Ἀνδρεια, wat het was, p. 250.

APIS, 't zelfde als Bachus, Apollo-Horus &c. p. 66. Deszelfs beeldeſpraak, p. 118.

APOLLO, dezelve als de zon, p. 66. En als alle de Godheden, die tot de zon betrekking hebben, *ibid.* Dezelve in 't byzonder met die van de goden, die op den Verloſſer meeſt betrekking hebben, p. 116. Oorlogs-god, p. 98. Van den dans en muziek, p. 99. Leidsman der Muſen, *ibid.* God een uitvinder van de geneeskunde door Waarzeggery, p. 481.

APOLLO-HORUS, God der Egyptenaars, door de ionge Iſis gezogen, p. 117. Dezelve als Bacchus, p. 118. Deszelfs beeldenſpraak, *ibid.*

APOLLO, de ſlang Python doorſchietende, deszelfs zinnebeeld, p. 116

APOSTELS, of ze in Amerika geweeſt zyn, p. 221.

AREND, vogel, gewyd aan de zon onder de ooſterſche, en aan Jupiter, onder de weſterſche volkeren, p. 85

Ἄρης, naam van den God Mars, p. 104

ARESKOUI en AGRISKOUE, namen van de zon by de Irokoizen en Huronnen, p. 203. Deze namen ſchynen eigentlyk het opperſte wezen te betekenen, *ibid.* Hun betrekking op den naam Ares, p. 65

ARESKOUI en AGRISKOUE zyn de Oorlogs-god, zoo als Mars by die van Thracie, 65

ARETHUSA, (*Markus van*) zyne ſtandvaſtigheid in pynigingen, 137

ARGO, ſchip der Argonauters, 397

ARGONAUTEN, Myniers genaamt, 39

ARGONAUTEN, hun offeranden, p. 96. Volmaakte overeenkomſt tuſſchen deze beroemde helden der oudheid en deze Wilden, 397

ARIOK, een der Koningen, door Abraham overwonnen, 388

ARIOS, hoofd der Solymers, 229

ASPASIA, byzit van Cyrus den iongen, door Artaxerxes Mnemon prieſteresſe gemaakt van Diana of van de zon, 83

ASTAOUEN, of ſchildpad, ſpeeltuig der wilde Irokoizen en Huronnen, 108.

ASTARTE, ASTUR, enz, namen van de Godheid van Syrie, 121

ATA, naam van een vermaard waarzegger, kleinzoon van een maagd by de Brazilianen, 122

ATABEIRA, naam van de moeder der goden, by de volkeren van 't Spaanſch eiland, 122

ATABIRIUS, (*Jupiter*) 122

ATAENSIC, Godheid der Irokoizen, betekenis van dien naam, 120. Zyne betrekking met de eene en andere Eva, en met Attée der Banhanten, 121. Zit voor in 't land der zielen, 197.

ATAHOCAN, God ſchepper in de geſchiede-

ſchiedenis der Algonkynen, 122
ATE', dochter van Jupiter; fabel van Homerus dienaangaande, 48. Toepaſſing van deze fabel door ſint Juſtinus, op de zonde der engelen, 49. Toepaſſing van diezelve op de zonde van Eva, *ibid.* Haar betrekking met de Evasme der Bachanten, *ibid.* Met de een en de andere Eva, 121
ATE', *Atté*, *Athene*, *Athena*, *Athrena*, *Atheronia*, eerſte namen van Minerva, haar betrekking met de Até van Homerus, 121
ATERGATIS, *Adargatis*, *Atharga-tis*, *Athara*, *Athyr*, *Aſtur*, *Aſtarte*, namen van de Godheid van Syrie, 121
ATHAMAS, voert eene volkplanting in Lycie, 42
ATHENROSERA, of byzondere vriendſchappen der wilden, 297
ATHONNIS, (*de*) is de hut van den vader by de Irokoizen, 379. De bloedverwandſchap is daar minder, dan die van de moeder, 275
ATHONRONT, zoort van dans, 393
AUTAREN, gewyd in de eerſte tyden, 70. Verſcheelden niet van de gemene haartſteden der huizen, 84
AUTAAR, (*Draag*) genaamt *Pyranon*, vergeleken by den kalumet van vrede, 461, 462
AUTAAR, gedragen voor de Koningen van Perſie, en de Romeinſche keizers, 82
AUTAAR, der Karaïbers, 169. 170
AUTOCHTHONES, half menſch en half ſlang, zyn de zinnebeelden van onze eerſte ouderen, Adam en Eva, 115. 116

B.

BACCHANALEN, van de later tyden, p. 92
BACCHANALEN der ouden, en hun verſtand volgens Strabo, p. 58. 94
BACCHANTEN, Menaden, enz. van 't gevolg van Bacchus, p. 58. 110
BACCHUS, dezelve als de Zon, p. 66
BACCHUS SABADIUS, p. 98. Leidsman der Muzen, p. 99
BACCHUS, Indiaanſche of Arabiſche, p. 111. Voedſter-nimfen van Bacchus, p. 119
BACCHUS, van een maagd geboren, p. 119
BACCHUS TAURUS, p. 118
BACCHUS, dezelve als Apollo Horus, Apis, enz. p. 118. Zyne betrekking tot den Verloſſer, p. 119. Thyrſe van Bacchus kruiswys gemaakt, *ibid.*
BADEN, godsdienſtige gewoonte onder de wilden, om zich alle morgen te baden, p. 131
BALLEN (Kaats) der ouden, p. 477. 478. Der wilden, p. 478
BALZEM, haar beſchryving, p. 401
BARBAREN, hebben Griekenland bewoont voor de later Grieken, p. 46
BEELDEN, aanbidding der beelden, p. 73
BENDIS, naam van Diana by die van Thracie. Giſſing over de betekenis van dit woord, p. 71
BERRIEN, die de wilden gebruiken, 409
BEUKEBOOM, (ſchors van) komt overeen met het papier der ouden, 405
BEUKELAARS, van de wilden, 396
BESNYDENIS, gemeen onderſcheid der Joodſche volkeren, p. 203. De Amerikanen hebben iets, dat daar na lykt, 203
BIEGTEN, in de verborgentheden der ouden, 134. Wyze van Biegten by de Gauren, Siammers en die van Peru, 206, 207
BOMEN of BOSSCHEN, gewyd by de Ouden of by de Wilden. 70
BOMEN, honing en zuiker voortbrengende, 372, 373
BOMEN, waſch voortbrengende, 376
BRAZILIANEN, hun ſpeeltuig, 106. Inwyingen van hare volwaſſe dochters, 143. Hun byzondere vriendſchappen, met die der Spartiaten overeenkomende, 299. Hun hutten, 305
BROZEN, der Karaïbiſche vrouwen van de Antilien, 327
BULLA, cieraad der kinderen by de Romeinen, 329

C.

CAKAU, deszelfs beſchryving en gebruik, 357
CADMUS, giſſing over de betekenis van dit woord, 99. Herſchept in een ſlang nevens Hermio, wyl hy den Tempel van Minerva geſchonden had; deszelfs zinnebeeld, 115
CALUMET van Vrede, 455. Deszelfs beſchryving, 458. Dans van den

den Calumet, 459. Vergelyking van den Vrede Calumet met den Slangenſtaf van Merkuur, 460. Kalumet is een waarachtig altaar, waarop de Wilden aan de Zon offeren, 461. Calumetten van vrede en van oorlog, 463. Deszelfs gebruik moet vernietigt worden, 465

CAMBYSES, zyne kunſtenaryen, om zyne zuſter te trouwen, 272

CAMILLUS of CASMILLUS der Heidenen, 87

CAMPEMENTEN, der Wilden, 419

CANOOS, van huiden en ſchorzen, eertyds by de ouden in gebruik, 399. Kanoos der Amerikanen overeenkomſtig met die der ouden, 402. Kleine kanôos der Eskimenzeis en derzelver beſchryving, 400. Grote kanoos of prauwen der Eskymenzers en derzelver beſchryving, 399. Kanoos van beukeſchorzen en hun beſchryving, 406

CANTABERS, hare vrouwe-regering, 40. Standvaſtigheid in pynigingen, 440

CAOUIN, zoort van drank, zie *Chica*.

CARAÏBEN, betekenis van dit woord, 25. Giſſing over den oorſprong der Caraïben van de Antilien, 28. Hunne offeranden, 91. Bedienen zich van zee-horenties, 109. Hun bygelovigheid ontrent de Eclipzen, 123. Boete als haar vrouwen in de kraam leggen, 129. Inwyingen, 143. Waarzeggers, 169. Regering, 261. Carbetten, feſtynen, *ibid.* Danzen, *ibid.* Huwelyken, 274. Straffen, overſpel, 289. Haar opvoeding, 295 Dorpen, karbetten en hutten, 304. Prikſchildering, 319. Naaktheid en beſchildering, 326. Cieraden, 327. Voedzel, 331. Dranken, 347. Prauwen, 399. Oorlogen, 443. Straf van hun Slaven, 443. Geneeskunſt door waarzeggery, 491. Gaafiteden, 509. Natuurlyke kleur der Karaïben en zwarten, 17. Eeten geen ſchildpadden of lamentin, zynde een grote viſch, dan op zekere tyden, 305

CARBETS en hutten der Caraïben, 304. Vergelyking der Carbetten van de Zuidelyke Wilden by de hallen der Lacedemoniers, genaamt *Andreia* en *Agelai*, 250

CARIERS, inboorlingen van 't eilant Creta, 351. Ontleenden hun namen uit de familie van hun moeders, 39. De vrouwen zyn gehouden, het noodlot van hun overwinnaars te volgen; hun eed, 28

CARTHAGENERS, hadden kennis van Amerika, en beletten de Tyrrheniers, zich daar te veſten, 16

CASSAU, (brood van) 91. 127

CASSINA, drank der Floridianen, 358. Verſcheide gevoelens ontrent dezen drank, 359. Wyze om de krygshelden te toetzen door de Caſſina by die van Florida, 360

CECROPS, half menſch en half ſlang, deszelfs zinnebeeld, 115. Eerſte inſteller van 't huwelyk, 263

CELTIBERIERS, (*Spaanſche*) gebruiken opgeblaze huiden, om rivieren over te ſwemmen, 401

CENTAUREN, haar oirſprong, 309

CERES, onderſcheid tuſſchen de twee Ceres, en haar overeenkomſt met de een en de andere Eva, 117. Verborgentheden van Ceres dezelven als die van Bacchus, enz. 3

CHAM, zoon van Noach, uitvinder van de tovery, volgens Beroſus, 175. Van de veelwyvery en wanorder der huwelyken. 267

CHARA, wortel waar mede Ceſar zyn leger ſpyzigde, 347

CHEÏEN, Indiaanſche Fabel van den draak Cheïen, 122

CHEMIIN, naam dien de Caraïbers aan 't opperſte wezen geven; overeenkomſt van dien naam met dien welken de Chimiſten aan den God Pan gaven, 65

CHEMMIS, naam van Pan by de Chemmiten, 65

CHICA, een ſterke drank, 355. Bygelovigheid der Wilden in de wyze van den zelven klaar te maken, 356. Dwaling van Hornius ontrent de Chica, 357

CHICHIKOUÉ, 108

CHIRONOMIA, dans dus genaamt, 102

CHIVEN, Indiaanſche Fabel, 122

CHOCOLAAT, hoe ze gemaakt werd, 357

CHODORLAHOMOR, een der vier Koningen, door Abraham overwonnen, 388

CHRISTENEN, beſchuldigt, dat ze Bacchus en Ceres aanbidden, 205. 206

CHRISTENDOM, tekenen van 't Chriſ-

Chriſtendom en Jodendom in Amerika gevonden, 203
CIPPUS, 508
CIRCE, dochter van de zon, 67. Verſpied Medea en Jaſon, 133
CLATRA, Godheid, 106. Ratel van Clatra, overeenkomſtig met de Tamaraca der Brazilianen en met de Chichikoué der noordelyke Wilden, 108
COCA, plant, deszelfs gebruik, 368
COEMPTIO, of geſchenk van den bruidegom aan de hut van de bruid, 279
COHOBA, kruid, zie TABAK.
COLOMBUS, (*Chriſtoffel*) ontdekt de Nieuwe Werreld, 15
COLONIEN, eerſte volkplantingen, 24. Hun oirſprong, 23. Verſcheide colonien in Lycie opgerecht, p. 42.
CONFARREATIO, wyze van verloving, 279
CORA, naam van Proſerpina, p. 117. 118. Verſcheide betekeniſſen van dien naam, *ibid.*
CORYBANTEN, betekenis van dien naam, 118. Giſſingen van Strabo over hun oirſprong, 58: Hun grafſtede, 503
CRETA, verſcheide volkplantingen van dit eiland komen in Aſia, 6. 7. Cretenſen beroemden zich, de eerſte inſtellers van den dienſt der goden te zyn, 63
CUPIDO, ſpeelt met Ganymedes met bikkels, 473. Scheid uit op de belofte, dat hy den bal zal hebben, waarmede Jupiter in zyne ieugd geſpeelt had, 475
CUSCO, hoofdſtad van Peru; haar tempel en Veſtalen, 85
CYBELE, twee Cybelen, 116
CYBIRISTEN, hun dans, 102
CYCEO, drank gebruikt by de inwyingen der ouden, 164. Vergelyking van dezen drank met dien van Tabak onder de Amerikanen, *ibid.*
CYNOCEPHALEN, menſchen met hondshoofden, 31

D.

DANS, zyn afleiding, 100. Was niet afgeſcheiden van de muziek, *ibid.* Eene godsdienſtige oeffening, 101. Aan den oorlog geſubordonneert, *ibid.* Aangemerkt als eene volmaaktheid in Goden en menſchen, *ibid.* Geheiligt door 't voorbeeld van David, die voor de arke danſte, 98. Maakt een gedeelte van de hemelſche eendrachtigheid, en is 't voornaamſte voorwerp der gelukzaligheid na de gedachten der Heidenen en Wilden, 200. Onderſcheid van den dans der voeten en dien der handen, 102. Die der Kretenſen, 250. Die der Bootzemakers, 256. Die der Saters, 258. Dans, genaamt de Athonront, 255. 393. De Te Ienoniakoua, 259. Dans der Braſilianen, 262. Lykdanzen, 498
DANZER, toenaam van ſchoon-danzer, gegeven aan Jupiter, Mars, enz, 101. Danzers genaamt Cybiſteres en Betarmonen, 102
DEUCALION, dezelve als Noach, 20
DIAMASTIGOSIS, geeſſeling der ionge luiden te Sparte, 435
DIANA, dezelve als de zon, 66. Dezelve als de Iſis by de Egyptenaren, 106. Diana Orthia, 137. Dezelve als de Diana van Tauri, 295. Diana Hymnia, 83
DICTYNA, dezelve als Diana de ionge Veſta, 115
DOBBELSTEEN, ſpel der dobbelſtenen, genaamt *Teſſerarum*, 470
DOOP, plechtigheden der verborgentheden by de ouden, overeenkomſtig met den doop, 134. 206
DRAAK, Chineeſche fabel van den draak, van een ſchildpad voortgekomen, 50. 51. Gevoelen der Indianen van den draak, die de maan wil verſlinden, 123
DRANKEN, ſterke en dronkenmakende, by de Amerikanen, 355
DUEL, voorgeſlagen door Abner aan Joab, tuſſchen de dapperſten hunner legers, 386
DUIVEL, jaloers over Gods grootheid en de gelukzaligheid der menſchen, 175. Heeft de menſchen door tovery misleid, *ibid.* Heeft overal zyne orakels gehad, 176. Aap van de godheid volgens de heilige vaders, 6. Zyn zinnebeeld, 113. Oeffent noch zyne magt op de afgodendienaars, 185. Aangebeden en gevreeſt van de Amerikanen, 191. Wat te denken van des duivels magt over hen, *ibid.*

E.

ECHTBREUK, ſtrengelyk geſtraft in Zuid-Amerika, en by eenige natien in Noorder-Amerika, 288, 289
ECLYPSEN, gevoelen der ouden en der Indianen ontrent de ſlang, die de maan en de zon gedurende hun verduiſteringen, wil verſlinden, 123. Overeenkomſt van dat gevoelen met onzen godsdienſt, 124
EGEEN, der vrouwen van Lybie, 311
EGIDEN, van Pallas; 311
EGIPTENAREN, hebben eenen godsdienſt gehad voor Moſis, p. 7. Hebben voor en na de zondvloed geleeft, 19. Hun vrouweregering, 39 Hun namen en vercierde tydrekening, 43. Hun beeldeſprakige godsdienſt, 62. Egiptenaars, die na de zondvloed geleeft hebben, zyn niet de eerſte vinders van dien godsdienſt, *ibid.* Hebben tempels en onderhouden het geheiligt vuur, 78. Hun gematigtheid in hunne feſtynen 96. Hun gevoelen ontrent den wyn, 97. Danſten rondtom hun beelden, 111. Hun prieſters navolgers van Oſiris en Iſis, 108. 139. Zonderlinge gewoonte der Egiptenaren ten opzichte der doden, 167. Waren beſneden, 203. Hadden eene godsdienſtige eerbiedigheid voor het kruis, 216. Trouwden hun eige zuſters niet, 269. Hun huizen, 304. Maakten wyn van lotos en gerſt, p. 355. 359. Balzemden de lyken van menſchen, 495. En van dieren, 178. Stelden hun lyken in handen hunner ſchuldeiſſchers, 511
ELEUSINA, verborgentheden van Ceres Eleuſina, dezelve als die van Bacchus, 137
ENOTOCETES, menſchen met lange oren, oude en hedendaagſche, 32
EPHOD, deszelfs gebruik, 175
EPULUM DEORUM, Goden-feeſt, 172. Epulones, hun verrichtingen, *ibid.*
EPISCYRUS, 477
ERIGONE', of maagd van den Dierenriem, 117
ERYCHTON, in den korf der dochters van Cecrops; deszelfs Zinnebeeld, 114
ESCHILUS, is de eerſte geweeſt, die van Bacchus een zuiper gemaakt, en de dronkenſchap door 't voorbeeld van dien God geheiligt heeft, 97. 98
ESKIMENZERS, wat voor volk, 29. Hun land, *ibid.* Zeden, 27. Voedzel, 27. Oirſprong, 30. Hutten, 303. Kledy, 313. Kanoos, 400. Taal, 532. Meisje van die natie door de Franſchen gevangen, 31. Haar verhaal van verſcheide wanſchape volkeren, 32
ETHIOPIERS, hun vrouwe-regering, 41. Zee-Vaart, 400
EVASME, of juichingen der Bacchanten, komen overeen met die der Wilden, 109. 112
EUCHARISTIE, offerande van brood en van wyn in 't Heidendom vergeleken by de verborgentheid der Euchariſtie door de H. Vaders, 119. 120. Plechtigheden van den Godsdienſt der Indianen, Peruvianen en, Mexikanen, tot het Sacrament van de Euchariſtie betrekking hebbende, 204. 207
EVA, afgeſchetſt in de Orgia van Bacchus en in de Evasme der Bacchanten, 112. Haar betrekking tot de Orgia der Ouden, *ibid.* Tot de moeder der Goden van de aloudheid, *ibid.* De nieuwe Eva afgemaalt in de verborgentheden der Ouden, 118

F.

FAR, zoort van graan, 332. Eerſte voedzel der Romeinen, 280. Gebruikt tot offeranden en in andere Godsdienſtige oeffeningen, 338
FESTYNEN, maakten een gedeelte uit van de offeranden by de ouden, 96. Wierden gehouden met veel gematigtheid by de Egiptenaren, 96. Waren een geheiligde tyd, om over Staatszaken te handelen, *ibid.* In de eerſte tyden wierden alle feſtynen ter eere van de Goden gehouden, 101. De feſtynen maken altyd een gedeelte uit der plechtigheden by de Amerikanen, 105. Feſtynen der Lacedemoniers en Kretenzers, 250. Feſtynen der wilden overeemkomſtig met die der ouden, 252. Bruiloftsfeeſten, 282. Lykſtaatzien, 500. Zielenfeeſt, 522. Gaſtmalen, 252. Geſchenken-feeſten, 524
FETICHE, wat het is, 131

FLAGELLATIO, zoort van boete in de inwyingen, 137. *Flagellatio* in de verborgentheden van Eleusina, *ibid.* Aan Alea in de Arcadia, *ibid.* Aan Lacedemona, *ibid.* In de Lupercalen, 138
FLORIDIANEN, hun priesters, 65. Tempels, 85. Offeranden, 91. Inwyingen van hun volwasse vrysters, 143. Hun Cassina, 358. Lieten hunne grafsteden bewaren, 211
FORMOSA, Zeden der bewoners van dat eiland, zyn overeenkomstig met die der Irokoizen, 131

G.

GAÏHONARIOSK, vermaarde vrouw by de Irokoizen, 51
GALAXIA, woonplaats der zielen in den melkweg, 199. Gevoelen der Ouden hier ontrent, *ibid.*
GALIBIS, zie *Caraïben.*
GARAKONTIE, vermaarde spreker by de Irokoizen, 237
GARAMANTEN, Afrikaansche volkeren, onderhouden het gewyde vuur, 78
GASPESIARCH hun vereering van 't kruis, wat daar van te denken, 210
GASTVRYHEID, der ouden en wilden, 343
GESCHREI, doods-geschrei, 430. Overwinnings-geschrei, 431
GIN-SENG, plant, 368
GLAUCUS, hoofd der Lyciers, onderlinge heusheid van Glaucus en Diomedes, 397
GOD, genoegzaam gekent by alle de Natien, 53. 't Gevoelen van eenen God, in het hert der menschen ingeprent 54 Gedachten welke de Heidenen van God hebben gehad, 63
GOM, zoort van graan, 336
GORGO, vrouw van Leonidas, haar antwoord op de vrouwenregering der Spartiaten, 40
GRIEKEN, (later) hun oirsprong, 46. Hebben het land van de Barbaren genomen, 24. Nadeel datze aan de geschiedenis hebben toegebragt, 25. Onderscheiden in Helleniften en Pelasgiers, 46. Onderscheid van deze twee volkeren, *ibid.*
GROTIUS (Hugo) zyn gevoelen over den oirsprong der Amerikanen, 18. Gewraakt, *ibid.* Zyn gevoelen ontrent de tekenen van 't Christendom en Jodendom, in Amerika gevonden 202. Wederlegt, 203
GUELFEN en *Gauren*, afkomstig, zoo men zegt, van de oude Perssianen, 71. Dwaling van Hyde ontrent hun godsdienst, 72. Onderhouden het geheiligt vuur, 78

H.

HAMAK, naam van katoene bedden der Zuid-Amerikanen, p. 307
HARNASSEN, der Wilden en hun beschryving, 396
HARPASTUM, 477
HECTOR, deszelfs lyk wierd rondtom de muren van Trojen gesleept, 513
HEL, dichtershel, deszelfs overeenkomstigheid met 't geen 't geloof ons leert van ons laatste end, 195. Dichtershel, oirsprong van deszelfs naam, 196. Waar geplaatst, *ibid*
HELLENISTEN, onderscheid tusschen de Helleniften en Pelasgiers, 46
HELIODORUS, maakt een onderscheid tusschen twee zoorten van tovery onder de Heidenen, waarvan 'er eene verboden en de andere in achting was, 187
HERCULES, smorende twee draken in zyn wieg en den helhond aan een keten leggende, deszelfs zinnebeeld, 115. Hercules de Griek, overwinnaar der Amazonen, 26. 27. Der dwergen, 30. 31
HERMAPHRODITEN 28
HERMES, naam van Mercurius en Anubis, 109. Was niet anders als een toveraar, *ibid.* Betekent een waarzegger, in de Celtische spraak, 109
HOMERUS, zyn oogmerk in 't schryven van de Odyssea, 2
HORENS, deszelfs zinnebeeld in de oudheid, 310
HORNIUS, zyne dwaling over den oirsprong der Irokoizen, Huronnen en Sourikoizen, 35. Ontrent den oirsprong der Peruvianen, 66
HUACA, gewyd vertrek by de Incas, 210
HUACHACUYAC, weldoener der armen, naam der Incas van Peru, p 159

HURONNEN, leven veel ongeregelder als de Irokoizen, 286
HUTTEN, der Wilden overeenkomende met die der eerſte menſchen, 303. Hoe ze gemaakt zyn, 304. Hutten in de lucht gebouwt en op de bomen, 303. Raadhutten, p. 84
HYPORCHEMATISCH, dans dus genaamt, 102
HYPSIPILA, en vrouwen van Lemnos, ſnyden haar mans de keel af, 26

J.

JALOEZIE, wreed voorbeeld van jaloeſie, onder de Irokoizen, 288
JAO, by de ouden, 't zelve als Jehova by de Hebreën, 65
JAOUAS, prieſters der bewoners van Florida, 65. 75
JASON, hoofd der Argonauten, doet zich tot de verborgentheden inwyen, 138. By Circé verzoenen, 133. Vind uit 't maken van lange vaartuigen, 399
JEHOVA, naam van God by de Hebreën, 65
JEPHTA, dochter van Jephta en haar offer, 83
JEUGD, opvoeding van dezelve op 't eiland Creta en Sparta, 294. By de Perſen, 295. By de Wilden, 295, 296
INCAS van *Peru*, noemen zich zonen van de zon, 66. Inwyingen van de ionge Incas, 151. Blegt der Incas aan de opperhoofden van Peru, 207. Bewaarden een kruis in een hunner koninglyke huizen, 210. Trouwen haar zuſters, 274. Nieuwigheid van dit gebruik, *ibid*
INDIANEN, verbrandden de lyken hunner doden, 501
INWYINGEN, uitlegging van dit woord, 3. Zin der inwyingen, p. 131. Overeenkomſt der inwyingen der Ouden met die der Indianen, p. 139. Verſcheiderhande inwyingen, 138. Voor krygslieden, *ibid.* Inwyingen van die van Virginie, 739. Der Caraïbers, 143. Der volwaſſe vryſters, *ibid.* Inwying van een krygsman by de Caraïbers, 146. Van een kapitein, *ibid.* Van een kapitein generaal, 149. Van de Incas van Peru, 151. Van de ridders, van Mexico, 153. Van de oude ridders van Europa, 160. Van een waarzeggers by de Caraïbers, 165. Van een waarzeggers by de Moren, 164. Van de Barbaren van Noord-Amerika, 165. Laatſte inwying van een Caraïber, 169. Aanmerkelyke trekken der oudheid in deze inwying, 172
JONGLERS, zie WAARZEGGERS.
IPHIGENIA, prieſterin van Hecata of van Diana, haar offerhande, 83
IROKOIZEN, giſſingen over derzelver oirſprong, 35. Haar vrouweregering, 36. Zyn in vyf natien verdeelt, 51. 52. Haar godsdienſt, 53. Bidden de zon aan, 66. Namen die zy aan de zon geven, 67. Uitlegging van die namen, 68. Erkennen verſcheide minder geeſten, 74. Hebben gene andere tempels als hunne raadhutten, 84. Haar ſpeeltuigen, 105. Haar inwyingen, 165. Haar prieſters of Jonglers, p. 238. Haar zielenland, 195. Haar regeringsvorm, 228. Haar tribus of ſtammen, 228. Haar opperhoofden, 231. Agoïanders, 233. Haar raadvergaderingen, 234. Hun ſprekers, 236. Hoe ze hun zaken afhandelen, 238. Haar gemene ſchatkiſt, 248. Plegtige vergaderingen, 250. Hutten, 305. Kledy, 313. Opſchik, 328. Voedzel, 332. Oorlog, 378. Kanoos, 399. Straf der ſlaven, 431. Gezantſchappen, 453. Koophandel, 463
ISAAC en *Rebekka*, op wat wyze broeder en zuſter, 271
ISIS, onderſcheid tuſſchen de twee Iſis, 115
JODENDOM, tekenen van Jodendom en Chriſtendom in Amerika gevonden, 202
JUNO, dezelve als Venus Urania, zie *Venus Urania.*
JUPITER, dezelve als de zon; 66. Als 't opperſte wezen, de hemel en de lucht, 68
JUSTITIE, voorbeeld van ſtrenge juſtitie by de Irokoizen, 241. 242: Wyze van voldoening by de Wilden in gebruik voor eenen manſlag, om de ſchuldigen te redden, 239. 240

K.

KAARZENHOUT, 284
KALOPHOREN, of *Xilophoren*, 251
KAROKOLUS, der Zuiderlyke Wilden, 329
KINDEREN, 290. Hun wiegen, 292. Liefde der Wildinnen voor haar kinderen, *ibid*
KLEDY, 308. Der volkeren van 't gevolg van Bacchus en van de eerſte tyden, 309. Der Wilden en Eskimeuzers, 313
KOLFSPEL, der Wilden, 477
KRUIS, de eerbiedigheid voor het kruis is in Amerika gevonden, toen dat werreldgedeelte ontdekt wierd, 209. Wraking van 't geen de Auteurs over deze eerbied hebben geſchreven, 213. Gevoelen van den Schryver hierontrent, 216. Het kruis, ſchoon een teken van 't Chriſtendom, is geen onfeilbaar teken daarvan, *ibid.* 't kruis hangt meeſt aan alle de goden van Egipten, *ibid.* Heilig zinnebeeld in de verborgentheden van Iſis, 216. Zinnebeeld van 't toekomende leven by de Egiptenaars, en van de predeſtinatie by de Hebreën, 217. Zinnebeeld van volmaaktheid, betekenende het getal van tien by de Egiptenaars en by de Chinezen, 200. Kruis, genaamt Decuſſata, betekent 't zelve getal in Romeinſche cyfer, *ibid.* Kruis van Lama, *ibid.* Kruizen in de cyffers en in den wereldlyken Almanak der Mexikanen, *ibid.* Verſchil tuſſchen de Chriſtenen en Heidenen over kruizen, die ten tyde van Theodoſius den iongen in den tempel van Serapis gevonden zyn, 218. Kruis van den Verloſſer zoo voort in de eerſte tyden afgeſchetſt, 221. De kracht van't kruis die de Egiptenaars 't geſternte toeſchreven, moet op 't kruis van Jeſus Chriſtus werden toegepaſt, 219. De kruizen in Amerika gevonden, verſtrekken geen bewys, dat de Apoſtels daar 't Evangelie verkondigt hebben, 221
KRUISDRAGERS, wat daarvan te denken, 211

De overige zaken die op de K. *niet gevonden worden gelieve den Lezer op de* C. *te zoeken.*

L.

LACEDEMONIERS, hun vrouwe-regering, p. 40. Hun regeringsvorm, p. 226. Feſtynen en Danzen, p. 250. Genootſchappen, overeenkomſtig met de Karbets der Amerikanen, p. 251. Haar gematigtheid, p. 253. Geeſſelingen, p. 137. Huwelyks-wetten, p. 276 Opvoeding, p. 294. Byzondere vriendſchappen, p. 297. Huizen, p. 308. Bygelovigheid ontrent het leveren van eenen veldſlag, 419
LAMA, Kruis van Lama, 220
LAMECH, verſtrekt het eerſte voorbeeld van de veel-wyvery, 429
LATANUS, Boom, zyne beſchryving, 304
LATONA, fabel van haar, en van 't dryvend eiland, daar ze Apollo en Diana baarde, 49. Latona door 't ſerpent Python vervolgt, deszelfs zinnebeeld, 115
LAURENT, rivier St. Laurent, 304
LECTISTERNIUM, bed voor de goden, beweegreden van dit feeſt, 173
LITAI, de Gebeden, dochters van Jupiter, 49
LOTH, op wat wys broeder van Abraham, 271. Dochters van Loth, 268
LOTOS, plant, eerſte voedzel der Egiptenaren, 334. Lotos wyn, 355
LUPERKALEN, geeſſeling van dezelven, 138
LYBIE, (vrouwen van) haar Egiden, en vaardigheid om de huiden te bereiden, waar mede de ouden zich plegen te kleden, 311
LYCASTEN, zoons van Minos, 42
LYCIERS, hun vrouwe-regering en oirſprong, 41. Bidden Apollo aan onder de gedaante van eenen wolf, 50. Haar regering, 227. Haar ſtammen, 229
LYCIARCH, of hoofd der Lyciers, 227
LYCURGUS, herſtelder der Republiek van de Lacedemoniers, 225. 250
LYCUS, zoon van Pandion, geeft den naam aan de Lyciers, 42. Vermaarde Waarzegger, 176
LYRA, de hemelſche Lier verbeeld door een hele Schildpad, 108. De Lier, de Rhombus en andere ſpeel-

tuigen van de Orgia en die der wilden, aan de godheid gewyd, 105

M.

MABOYA, naam van den duivel by de Caraïbers, 123
MABY, zoort van drank, 356
MAIRE MONAN, naam van eene godheid by de Brazilianen, 144
MAÏS, Indiaanſch koorn, 332. Of het by de ouden bekent zy geweeſt, Wyze om het aan te queken, 337. Dranken van Maïs gemaakt, 373. Zuiker uit den halm van Maïs getrokken, 373
MANDARIUS, eer die men hen heeft bewezen, toen de regering verandert wierd, 394
MANDIOK of *Maniok*, plant, deszelfs verſcheide zoorten, 347. Gevaarlyk zap van den Maniok, *ibid.* Middelen tegen het vergift van dat vocht, 348. Wyze om het uit te drukken, 349. Wilden die de Maniok eeten, zonder het zap uit te drukken, *ibid.* Brood van meel van Maniok, *ibid.* Aanqueking van Maniok, 351
MANITOU, naam gegeven aan 't opperſte wezen en aan de minder geeſten in de Algonkynſche taal, 64. 74
MANNA of geſtolde zuiker der ouden, werd in Amerika gevonden, 370
MANSFENIS, roofvogel, 146
MARAKA of *Tamaraka*, der Brazilianen, 106
MARMARE, Lyciers van Marmora, en hun wanhoop onder Alexander den groten, 44
MARS, dezelve als de zon, 66. Als 't opperſte wezen, en de God der legers, 99. De eenige God der Perſen, 72. Schoon-danzer genaamt, 101. Betekenis van dit woord, p. 103
MASARA, zuikermolens in de Sarazinſche taal, 372
MARAGNON, of rivier der Amazonen, 27
MASSAGETEN, volk van Schytie, wierden dronken van den reuk van zekere planten, 362
MANTOUTOU, autaar der Caraïbers, waarop zy Ouicou en Kaſſau aan hun goden offerden, 174
MAUSOLUS, zyne liſt, om den Lyciers te doen betalen de ſchattingen, die hy van hen eiſchte, 325
MEDEA, prieſterin van Hecaté, 83. Vlucht met Jaſon, *ibid.* Doet haar by Circé verzoenen, 133. Haar huwelykskoets, 282
MENDES, naam van Pan, 65. Giſſing over de betekenis van dit woord, 69
MENDES of *Mendo*, namen van een ſtad in Egipte, en van eene in Thracie, 69
MEOTIERS, hun voedzel, 336
MERKURIUS, dezelve als de zon, 66. Uitvinder van de lier, 108. Naam van een God by de ouden, 109. Zyn ſlangenſtaf, 460. Waarom de God der dieven, 664
MEXIKANEN, hun beelden, 76. Onderhouden het heilig vuur, 86. Haar tempels, *ibid.* Offeranden, 91. Prieſters en lere, 139. Inwyingen van hun ridders, 153. Van hun koningen, 156. Hebben een zoort van beſnydenis, 203. Zonderling feeſt der Mexikanen, 208. Hun achting voor hun koningen, 224. Byzondere huwelyksplechtigheid, 285. Offerden de krygsgevangenen, 436
MINERVA, maagden aan haar gewyd, 83. Haar geboorte, 115. Verſcheide namen, 121. Overeenkomſtigheid met de nieuwe Eva, 115. Haar Egide, 311. Onderſcheiding van vyf Minervâs, 318 Haar werden alle kunſten toegeſchreven, waarom, *ibid*
MINOS, een der eerſte wetgevers van 't eiland Kreta, 225. Verſcheiden hebben dien naam gevoert, *ibid.* Rechter der hellen, 197. Brengt allereerſt een vloot in Zée, p. 399. Maakt wingeweſten in Fenicie, *ibid*
MISSISSIPPI, rivier in Louïſiana, 298. Hare ontdekking, 455
MITASSEN, kouzen der Wilden van Noord-Amerika, 314
MITHRA, naam van de zon by de Perſen, 72. Verborgentheden van Mithra dezelve als die van Bacchus, 3
MOEDER, der goden van de ouden, twee perzonen onder dien naam afgeſchetſt, 79. Haar overeenkomſtigheid met de oude en nieuwe Eva, 116

Mo-

MONOMAGIA, of verplichting om maar eene vrouw te hebben, hare oudheid betoogt door de Schriftuur, door de fabel en door de geſchiedenis, 266. Waargenomen door verſcheide oude volkeren, voornaamlyk door de nakomelingen van Jafet, 267. Monomagia by eenige Amerikaanſche volkeren, 273
MOSES, de boeken van Moſes, zyn de eerſten, die ons van de aloudheid zyn overgebleven, 9. Gevoelen van Huet en Gerhard Voſſius van Moſes, gewraakt, 7. 112
MUSAGETEN, Apollo, Bacchus Hercules, 100. Betekenis van dat woord, *ibid*
MUZEN, Gewyd aan Apollo, Bacchus, enz. 100. Oorlogsgodinnen, 100. Dezelve als de bewegende zielen der hemelſche lichamen, 200
MUZIEK, en zyne beſchryving, 100
MYRRHA, dochter van Cyniras, haar misdaad dezelve als die van de dochters van Loth, 268

N.

NAAKTHEID, van onze eerſte vaders na hun zonden, 308. Naaktheid van de meeſte volkeren van Amerika, 309
NAMEN, op wat wyze de Wilden hun namen krygen, 39. Volkeren die namen van hun moeders aannemen, 36. Volkeren nemen den naam, dien ze aan de godheid geven, 65. Vorſten hebben Gods naam aangenomen en gelaſtert, p. 66
NATCHEZ, hun tempel, 85. Hun hoofden zeggen zonen van de zon te zyn, 67. Eer die ze hem bewyzen, 85. Hun hutten, 304
NAUCRATES, Redenaar by de Lyciers, 238
NOACH, of hy Amerika gekent en bevolkt heeft, 19

O.

OEDIPUS en *Jocaſta*, hun bloedſchandig huwelyk en droevig end, 268
OFFERANDEN, 89
OFFERANDE, (geheimnisvolle) van brood en wyn, 173. Zinnebeeld van de Euchariſtie, *ibid.* Offerande van Ouicou en Kaſſau der Caraïbers, overeenkomſtig met de verborgentheden van Bacchus en Ceres, 91
OG, koning van Bazan, gehouden voor den vader der later Grieken of der Cadmoneers, 46
OGYGES, watervloed van, 20
OIARON der Irokoizen, wat het is, 182
OIRSPRONG, der Amerikaanſche volkeren, 15. Wat men van de Wilden van hun oirſprong kan halen, 47
OKKI, *Otkon*, naam van 't opperſte wezen en minder geeſten by de Irokoizen en Huronnen, 64
OLAÏMI, berg by de Apalachiten, 74
OLYMPIADEN, duiſterheid der tyden tot op de Olympiaden, 19
ONNONHOUARORI, feeſt der dromen, 181
OPS, twee Opſen, 116
ORENOKO, rivier van Zuid-Amerika, 398
ORPHEUS, vermaarde waarzegger, een der Argonauten, 96
OSIRIS en *Iſis*, (*oude*) zinnebeelden van onze eerſte vaders, 119. Oſiris, zoon van Iſis de jonge, en zyn overeenkomſtigheid met den verloſſer, zie *zinnebeelden der verborgentheden.*
OUICOU, drank, zie *Chica.*
OUMAS, volkeren van Louiſiana; hadden eenen tempel, zoo als die van de Natchez, 85

P.

PACHACAMAC, naam van't opperſte wezen te Peru, 63
PÆANES, zang der ouden, dus genaamt, 99
PALINOT, zoort van drank, 357
PALLAS, zie *Minerva.*
PAN, naam van 't opperſte wezen by de Chemmiten en Mendeſiers, 69
PANDORA, de eerſte van alle de Vrouwen, is dezelve als Eva, Moeder van alle menſchen, 114. Doos van Pandora, deſſelfs zinnebeeld, *ibid.*
PANNELIKKER, ('t ampt van) was eertyds zeer aenzienlyk, 253
PANTOMINE, een zoort van dans van

van Bootzemakers, 257
PAPIER plant, en deſſelfs gebruik by de Ouden, 404. Beſchryving van 't papier door Sint Iſidorus, 405. Komt overeen met de berkeſchorzen waar van men de kanoos maakt, *ibid.*
PARAGUAY, kruid, deſſelfs gebruik, 357. 358
PARENTALIA, lykſtaatzien, dus genaamt, 513
PARTHEN, hun eerbewyzingen aan de zon, 85. Op wat wyze de koningen der Parthen hun zuſters trouwden, 272
PARTHENON, genoodſchap van dochters, te Athenen aan Minerva gewyd, 84
PASIPHAE', noemde zich dochter van de zon, 67
PATATA of *Batata*, wortel, haar beſchryving en gebruik, 350
PLASGIERS, onderſcheid tuſſchen hen en de Helleniſten, 46
PERSEN, geven aan den Hemelkring den naam van Jupiter, 68. hadden geen Tempels, 80. gevoelen van Hyde over de oude religie der Perzen, wederlegt, 70. geven aan de zon den naam van Mithra, 72. onderhouden het heilig vuur, 78. hadden Veſtalen, 83. gematigtheid van hunne feſtynen, 96. hun verborgentheden, 3. 134. trouwden hun zuſter voor den tyd van Cambyſus, 296. hun opvoeding overeenkomſtig met die der Lacedemoniers, 295. hun kleding levenswyze is als die der Wilden, 311. beſchilderden de oogen met vermilioen, 323. hun voedzel, 340
PERU, naam die de inwoners van Peru geven aan God den Schepper en aan 't opperſte wezen, 63. dwaling van Grotius en Hornius ontrent den oorſprong der Peruvianen. 66. 67. van Huet, 27. hebben beelden, 76. onderhouden het heilig vuur, 85. hun Tempels en Veſtalen, 86. bygelovigheid ontrent de eclypſen, 123. Prieſter en lere, 139. inwyingen van hun Incas, 151 hebben het gebruik van de biegt, 206. feeſt van Peru overeenkomſtig met de verborgentheid van de Euchariſtia, 207 eerbied der Peruvianen voor hun Koningen, 224. hun huizen, 303. hun achting voor de Coca en op wat wyze zy die gebruiken 368 hun balzen, 410. hun Almanach, 413. hun Quibos of Regiſter, 415. geloofden eene opſtandinge der dode, 519
PHALLEN, in de verborgentheden der Heidenen, 131 op eenige plaatzen van Amerika aangebeden, 76.
PHENICIERS, rechten verſcheyde Kolonien op in Europa en Afrika en ontdekken een zeer groot eiland aan de uiterſte palen van den Oceaan, 16
PIAYE, zie *Waarzeggers.*
PIJENS, hun Prik ſchilderingen, 322
PIEMENT, of gepeperde zaus der Caraïbers, 350
PLATA, (de la) Rivier, 398
PLATO, hoofdigheid van Plato en zyne aanhangers ontrent de Theurgia, of gemeenſchap met de Goden, 169
PLEJADEN, naam dien de Irokoizen haar geven 201
POLEXENA, opgeoffert op 't graf van Achilles, 436
POLYGAMIA, veel wyvery, by veel oude volkeren en by de Hebreën 267 veel-wyvery in Amerika voornaamlyk aan de hoofden van eenige natien toegelaten, 273
PORCELEIN, der Wilden en deſzelfs gebruik, 246. is de *Concha Venerea* der ouden, 247
PRAEFICA, Huilſter dus genaamt, 496
PROPHETEN, by de Joden, door den H. Geeſt aangeblazen, 174. tweederhande Propheten onder de Joden, 88.
PROSERPINA, dezelve als Diana, 118 Moeder van God Bacchus of Taurus,
PRYTANEU, der Grieken, aan Veſta gewyd, 87. zyn als de *Curiæ* der Romeinen, *ibid.*
PULTOPHAGEN, Romeinen en anderen dus genaamt, waarom, 341
PYGMEEN, oude en hedendaagſche, 30, 31
PYP, deſzelfs gebruik by de Ouden bekent, 361
PYROGEN, der Wilden, 399. Der Caraïbers en Zuidelyke Wilden 406
PYROLATRIA, of dienſt van 't heilig vuur, 77. Oirſprong van dezen dienſt,
PYROPHOREN, en hunne verrichtingen by de ouden, *ibid.*
PYTHON, 't Serpent Python, deſzelfs

zels zinnebeeld, 114. 115. 116

Q.

QUIPOS, Regiſters der Peruvianen, 415

R.

RAAD-TENTEN, zyn in plaats van Tempels in Amerika, 84
RAKETTEN, haar beſchryving, 409. gebruik bekent by de Ouden, 410
RHADAMANTUS, eerſte Stichter van de regering der Kretenſers, 225 Rhadamantus, Broeder van Minos, voert eene volkplanting in Lycie, 42
RHEA, twee Rheäs, 116
RHOMBUS, der Ouden en hoe ze gemaakt was, 105. 107
ROIANDER GÔA, naam der hoofden van de geſlachten der Irokoizen, 231
ROMEINEN, hadden gene beelden in de eerſte tyden, 87. Hun Veſtalen, 82. veel ouder als Numa, *ibid.* buitenſporigheden van hun bygeloof, 223. Stammen en hoofdenten tyde van de ſtichting van Rome, 228. hun Senaat in de eerſte tyden, 235. hun driederhande wyzen om een huwelyk aan te gaan, 279. Hun ſmaak in 't beſchilderen in plaats van blanketzel, 323. Eerſte voedzel, 280. 331. genaamt Pultophagen en waarom, 341. Hun zoberheid in de eerſte tyden, *ibid.* Hun wyze van den oorlog te verklaren, 384. Wreedheid van hun ſchouwſpelen en gaſtmalen, 442. Hun lykſtaatzien, 494
RYKDOM, ontrent de doden in hun begraven, en waarom, 505

S.

SABEIENDOM, desſelfs eerſte oirſprong, 98. Dat der Heidenen verbaſtert in een ware afgodery, 73
SABAZIUS, Jupiter, Bacchus Sabazius, de Krygsgod, betekenis van dien naam, 99
SACRAMENTEN, van de nieuwe wet, hadden hun ſchaduwen en figuren in de wet der natuur en in de geſchreve wet, 204. De wezentlykheid van deze afbeeldzels, *ibid.* Voetſtappen van onze Sacramenten in de verborgentheden der Ouden, 206
SAGAMITE', of bry, gewoon voedzel der Ouden en Wilden, 342
SARA, hoeze Zuſter en Huisvrouw van Abraham was, 269, 270
SARPEDON, voert eene volkplanting van Kreta in Lycie, 42
SATERS, oirſprong der Saters en Centauren, 309
SATURNUS, zyne kinderen verſlindende, deſzelfs zinnebeeld, 114
SAUL, lyken van Saul en zyne kinderen, en derzelver lykſtaatzien, 510
SCHILPAD, der Poëten, of de lier van Apollo, wat het was, 108
SCHYTEN, verſcheyde volkeren onder dien naam begrepen, 22. Hun Zeden overeenkomende met die der Barbaren, die Griekenland bewoont hadden, 47. Onderhielden het heilig vuur, 78. Hadden ook eenen moker of zwaard tot een zinnebeeld van de Godheid, 98. Ontleenden hun oirſprong van eene vrouw, half menſch en half ſlang, 115. Baden Diana aan, en deden zich tot hare verborgentheden inwyen, 3. Mesteden hun ouders, om 'er voor huur vrienden een maaltyd van te bereiden, 502
SEMIRAMIS, genaamt dochter van de Zon in eenige opſchriften, 67. haar minnedrift iegens haar zoon Ninyas geſtraft, 268
SEPHORA, is geen zinnebeeld van alle de Godinnen van 't Heidendom, 113
SERPENT, deszelfs zinnebeeld in den Godsdienſt der Ouden, 114. Zinnebeeld van tweeſtrydige grondſtellingen in den Godsdienſt der Ouden, 116. Ingewyd tot de verborgentheden, 112. Tamme ſlangen in de Tempels, 113. Metale ſlang, zinnebeeld van den Verloſſer *ibid.* Beleze en tam gemaakte ſlangen der wilden, 115. Behoren tot de verborgentheden van hun *Waarzeggery*, *ibid.*
SILICERNIUM, wat het was, 500
SHONNONKOUIRETFI, Kluizenaar en zeer vermaarde *Waarzegger* onder de Wilden, 89. Zyne geſchiedenis en de oorzaak van zyne dood, 192
SLAVEN, wyze van hem te bewaren, 429. Hoe ze werden opgehaalt, 431.

431. Haar noodlot, 433. Straf in Noord-Amerika, 435. In Zuid-Amerika, 444. Hun vrygeving, 451

SOGDIANEN, Standvaſtigheid van eenige gevange Togdianen, door Alexander ter dood verwezen, 439

SOLYMERS, wat voor volk, 42

STRAFFE, der ſlaven van Noord-Amerika. 435. Straffe der Wilden van Zuid-Amerika, 444

SYRIE, Godinne van Syrie dezelve als Minerva, Diana, enz. Zie *Minerva.*

T.

TAARLING, ſpel der Ouden, zie *Dobbelſtenen.*

TABAK, 361. Of hy by de Ouden bekent zy geweeſt, *ibid.* Plaatzen uyt eenige hedendaagſche Schryvers, die van den Tabak hebben geſproken overeenkomſtig met dien der Ouden, *ibid.* Krachten van den Tabak, *ibid.* Dranken van den Tabak, gebruikt by de inwyingen der Amerikanen, 164. In Amerika gewyd tot Godsdienſtig gebruik, 366

TAFELLIKKER, zie *Pannelikker.*

TAPUÏERS, eeten Maniok zonder 't zap uit te drukken, 349

TAU (de) en 't kruis waren een zelve zinnebeeld, 217. Tau letter van een gelukkig voorteken by de Ouden, *ibid.*

TEMPELS, van Veſta, waren rond, waarom, 85. De Perſen hadden gene Tempels, 80. Prytaneen en Romeinſche *Curiæ* waren de Tempels, 85. De Raad-hutten zyn de Tempels in Amerika, 84. Tempel van Natchez, 85. Van de Oumas van Virginie, *ibid.* van Peru, *ibid.* Van Mexico, 86

TESSERÆ, zinnebeelden, dus genaamt, 391. Spel der ouden, genaamt *Teſſerarum*, 470

THADAL, koning der natien, door Abraham verwonnen, 388. Hun ſtaten, 389

THALESTRIS, koningin der Amazonen, 27

THARONHIAOUAGON, naam van de Zon by de Irokoizen, 67. De uitlegging van die ſpreekwyze komt met het opperſte wezen overeen, 68. Is de meeſter in het zielenland, 197

THETA, letter van een quaad voorſpel en een teken des doods by de ouden, 218

THEURGIA, gemeenſchap met de Goden, 168. Gevoelen der H. Vaders van de Theurgia, der ouden, 169. Hoofdigheid van Plato hierontrent, 169

THOMAS, of ſint Thomas of eenig ander Apoſtel in Amerika geweeſt zy, 221

THRACIE, verſcheide volkeren onder dezen naam begrepen, 22. Werden dronken door den reuk van zekere kruiden, 362. De vrouwen verbrandden zich met de lyken van hun mannen, 439. Heldhaftigheid dezer vrouwen, *ibid.* Volkeren van Thracie weendden op de geboorte hunner kinderen, en waren vrolyk als ze quamen te ſterven, 502

TIBARENEN, hun gewoonte als hun vrouwen in de kraam komen, 26. Deze gewoonte is uitgelegt door die der Zuidelyke Wilden, 127. Overeenkomſtigheid van deze gewoonte met de erfzonde, 128

TOVERY, zie *Waarzeggers.*

TOUPAN, zekere uitdrukking der Zuidelyke Wilden, 64. Verklaring van die ſpreekwyze, *ibid*

TRIBUS of *ſtammen*, 228. Oirſprong der Tribuſſen, *ibid.* Stammen van verſcheide volkeren, 229. Der Irokoizen, Huronnen, enz. *ibid.*

TROGLODYTEN, hun godsdienſtige achting voor de ſchildpadden, 51. Hun graffteden, 502

TROPHONIUS, hol van Trophonius, 168

TROIE, (oorlog van) vergeleken by dien der Wilden, 386

TWEEGEVECHT, voorgeſlagen door Abner aan Joab, zie *Abner.*

V.

VASCO *Nugnes de Valboa*, ontdekt allereerſt de Zuidzee, 28. Zyne dwaling over de mannen als vrouwen gekleed, die hy in Amerika vond, 27. 28

VENUS URANIA, dezelve als de jonge Veſta en als de jonge Iſis, zie *Iſis.* Beeld van de hemelſche Venus op een ſchildpad, 50

VERBORGENTHEDEN, 110. Onder-

derſcheid tuſſchen de grote en kleine Verborgentheden, 132
VESTA, dienſt van Veſta, 78. Wat Veſta was, 79. Twee godheden verwart onder den naam van Veſta, 79. 80. Haar zinnebeelden, *ibid.* Had oudtyds geen beeld te Rome, 81. Haar tempel, 85
VESTALEN, Romeinſche, 82. Van Peru, 85. Van de Irokoizen, 87. Mannen gewyd aan Veſta, Venus Urania, Cibele enz. 84
VIRACOCHA, naam van God den ſchepper te Peru, 63
VIRGINIE, volkeren van Virginie, hun tempels, 85. Inwyingen, 139. prikſchilderingen, 320
VITZILIPUTZLI, God der Mexikanen, 208
VOSSIUS, (*Gerard*) zyn gevoelen over Moſes, wederlegt, 112
URIM en *Tummin*, hun gebruik, p. 175
URNEN, of lykbuſſen der Romeinen, 510. Aanmerkelyke gevonden in Ambria, 324. Buſſen voor de dieren, 178
VUUR, dienſt van 't heilig vuur, p. 77. Opſtelling van de volkeren, die het heilig vuur onderhouden, 78. heilig vuur, bekent onder den naam van Veſta, 78

W.

WAARZEGGERS, wat ze by de ouden waren, 183. Namen der waarzeggers onder de Wilden, overeenkomende met die, welke men aan de waarzeggers der oudheid gaf, 183. 184. Inborſt van deze waarzeggers onder de Wilden, 184. Inwyingen der waarzeggers by de Caraïben, 163. By de Moken, 164. Wyze van hen eenen duivel of geeſt toe te eigenen by de Caraïben, 169. Overeenkomſtigheid van de Amerikaanſche waarzeggers met die van de oude tyden, 192
WAPENKNODS, of moker der Wilden, 396
WICHELARY, (verſcheide zoorten van) 176
WIEGEN, der Wilden, zie *Kinderen.*
WILDEN, van Amerika, giſſingen over hun oirſprong, 15. Verdeelt in zwervende en andere, 46. Hebben alle eene heilige en vercierde overlevering van de eerſte tyden, 47. Van de Zondvloed, en van 't einde der Wereld, 51. Hun geaartheid, 53 Godsdienſt, 55. Grond van dezen Godsdienſt, is als die der Barbaren, die oudtyds Griekenland bewoonden, 59. Hebben alle de kenniſſe van een eerſte wezen, 63. Erkennen verſcheide geeſten, 74. Zyn afgoden-dienaars, *ibid.* Hebben eene Godsdienſtige achting voor 't vuur, 84. Hun Tempels, 85. Offeranden, 98. Speeltuigen, 102. Plechtigheden gedurende den tyd der eclipſen, 123. Inwyingen, 139. Denkbeeld van de ziel, 176 Hoofdigheid ontrent de dromen, 178. *Waarzeggers*, 183. Zielenland overeenkomſtig met de dichters-hel, 197. Zielverhuizingen, 202. Vrouweregering, 226. Plechtige vergaderingen, 250. Zingen, danzen en gaſtmalen, 253. Huwelyken, 273. Opvoeding, 294. Byzondere vriendſchappen, 297. Bezigheden, 301. Dorpen en wyze van dezelve te verſterken, 303. Kledy, 308. Prikſchilderingen, 316. Beſchilderingen, 322. Hairſnyden en ander opſchik, 324. Voedzel, 332. Drank, 355. Oorlog, 378. wyze om dien te verklaren, 392. wapenen, 395. Tochten te water en te land, 398. Sterrekunſt, 441. Jaarrekeningen, 412. Legeringen, 419. Omziehtigheid op vyands bodem, 420. Veldſlagen, 425. Gedrag jegens de krygsgevangenen, 426. Straffe van hun ſlaven, 435. wetten van vrygeving, 451. Gezantſchappen, 453. Koophandel, *ibid.* Jagt en viſſchery, 467. Ziekten en genezing, 479
WISOCCAN Tabaksdrank in gebruik by de inwyingen der volkeren van Virginie, 141
WREEDHEID der Amerikanen jegens hun gevangenen zie *Straffe.*
WYN, (Wynſtok), in Amerika, 354. by veele volkeren onbekent, 97. Gedachten der oude Egiptenaren van den wyn, *ibid.* wyn van allerhande zoort, 354

X.

XANG TI, opperſte Keizer en opperſte Meeſter by de Chinezen, 63

XANTHUS, Lyciers van Xanthus en hun wanhoop onder Harpagus, Veldoverſte der Perzen, 44. gedurende den oorlog van het driemanſchap, *ibid.*
XANTHUS, Stichter van de ſtadt Xanthe in Lycie, 42
XILOPHOREN, of *Kalophoren*, 251

Y.

YDRANOS, wat het was in de verborgentheden, 137
YUCA, zie *Mandiok* of *Maniok*.

Z.

ZIEL, denkbeeld, dat de ouden daarvan hebben gehad, 176. Denkbeeld der Wilden van dezelve, 177. Op wat wyze de Irokoizen de ziel uirdrukken, *ibid.*
ZIEL, denkbeeld der Ouden en Wilden van de ziel der dieren, 177. Dwaas gevoelen van de wandeling der ziel gedurende den ſlaap, 178. Van den ſtaat der ziele na den dood, 193. De ſtaat der ziel na den dood was 't voornaamſte onderwerp der inwyingen tot de verborgentheden, *ibid.* Hoe de Heidenen zich over dit punt hebben uitgedrukt, *ibid.* Gelukzaligheid der zielen na den dood volgens het gevoelen der ouden en Wilden, 200
ZIELENLAND, der wilden, overeenkomſtig met de dichtershel, 197
Tocht van een Wilde na 't Zielenland, overeenkomſtig met het nederdalen van Orpheus ter helle, 197
ZIELSVERHUIZING, oirſprong van dit gevoelen, 202
ZIGANTEN, volk van Afrika, 375
ZINNEBEELDEN, der verborgentheden, 120. Van de Godheid, met de Godheid zelve verwart, 71
ZON, zinnebeeld van de Godheid, 65 de meeſte namen der Goden van 't Heidendom ſlaan op de zon, 66
ZONDE, (erf) Godsdienſt oeffening, door de Wilden op de geboorte hunner kinderen waargenomen, 128
ZONDVLOED, de watervloeden van Ogyges, Deucalion, Egypten, enz. komen met de algemene zondvloed overeen, 20. Men vind overal in Amerika overblyfzels van de overlevering aangaande de zondvloed, p. 51
ZOROASTER, der ouden, gaat voor den uitvinder der tovery, 175. Van de veelwyvery en wanorders in 't huwelyk, 267
ZUIKER, 369. Zuiker van de Ouden, *ibid.* Verſcheide namen, welke de Ouden aan de zuiker gegeven hebben, *ibid.* Betekenis van 't woord *Saccharum*, 372. Hedendaagſche zuiker, 370. Onderſcheid van den zuiker der ouden, 369. Zedert wanneer in Europa bekent, *ib.* Zuiker van Erable, de Freſne, enz. en wyze om ze te maken, 373